زۇلپىقار بارات ئۆزباش

ئۆزلۈك گىرۋەكلىرىدە

ـ ھونولۇلۇ خىياللىرى

On the Margins of Self

Reflections: My Days in Honolulu

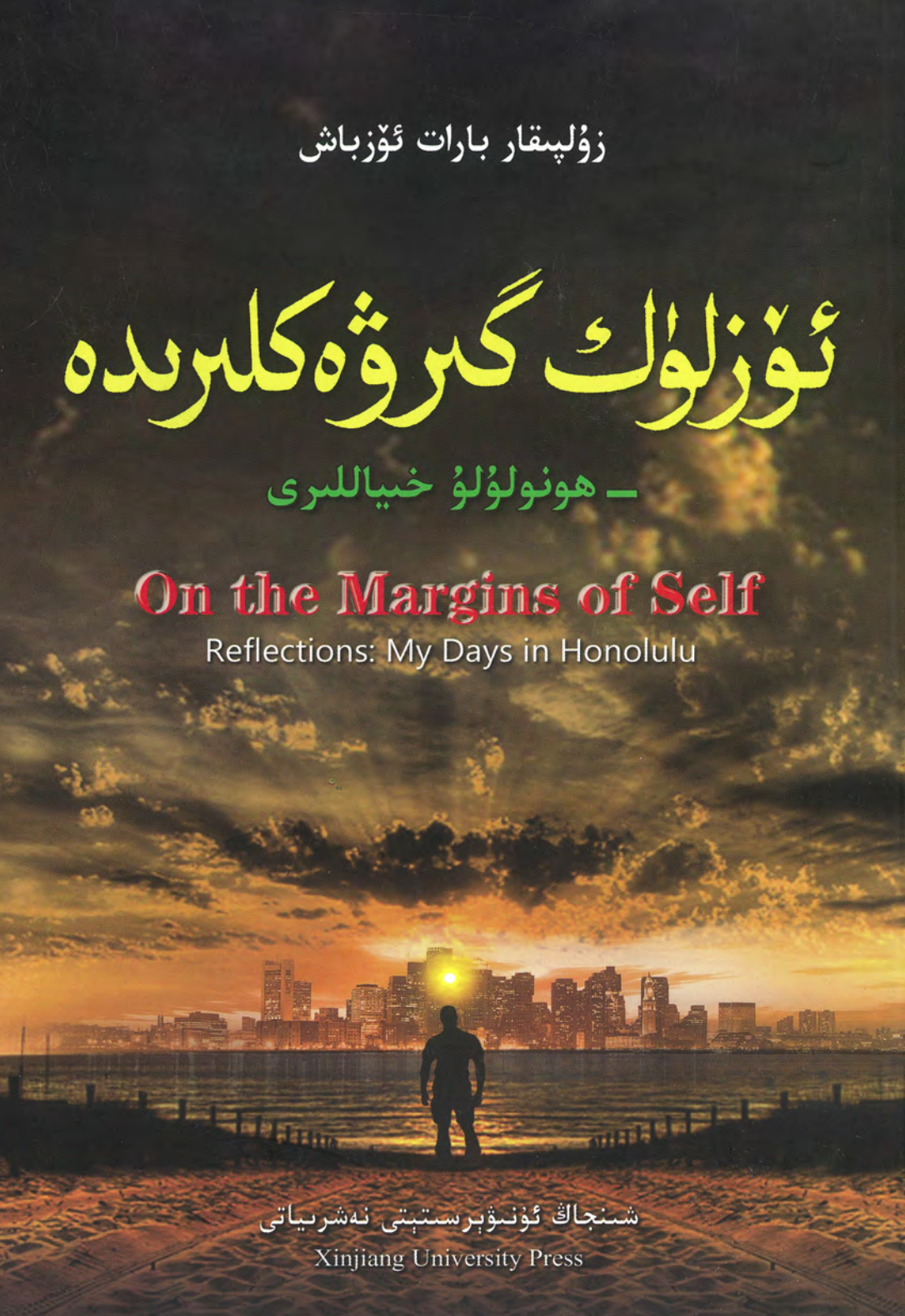

شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى نەشرىياتى

Xinjiang University Press

Zulpikhar Bara Ozbash

زۇلپىقار بارات ئۆزباش

ئۇزۇلۇك گىرۋەكلىرىدە

On the Margins of Self

شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى نەشرىياتى

Xinjiang University Press

مۇقاۋىنى لايىھەلىگۈچى: نۇرمۇھەممەد ئۆمەر ئۇچقۇن

خەتتات: سۇلايمان ئىسمائىل خالى

ISBN 978-7-5631-2464-0

9 787563 124640

定价：38.00 元

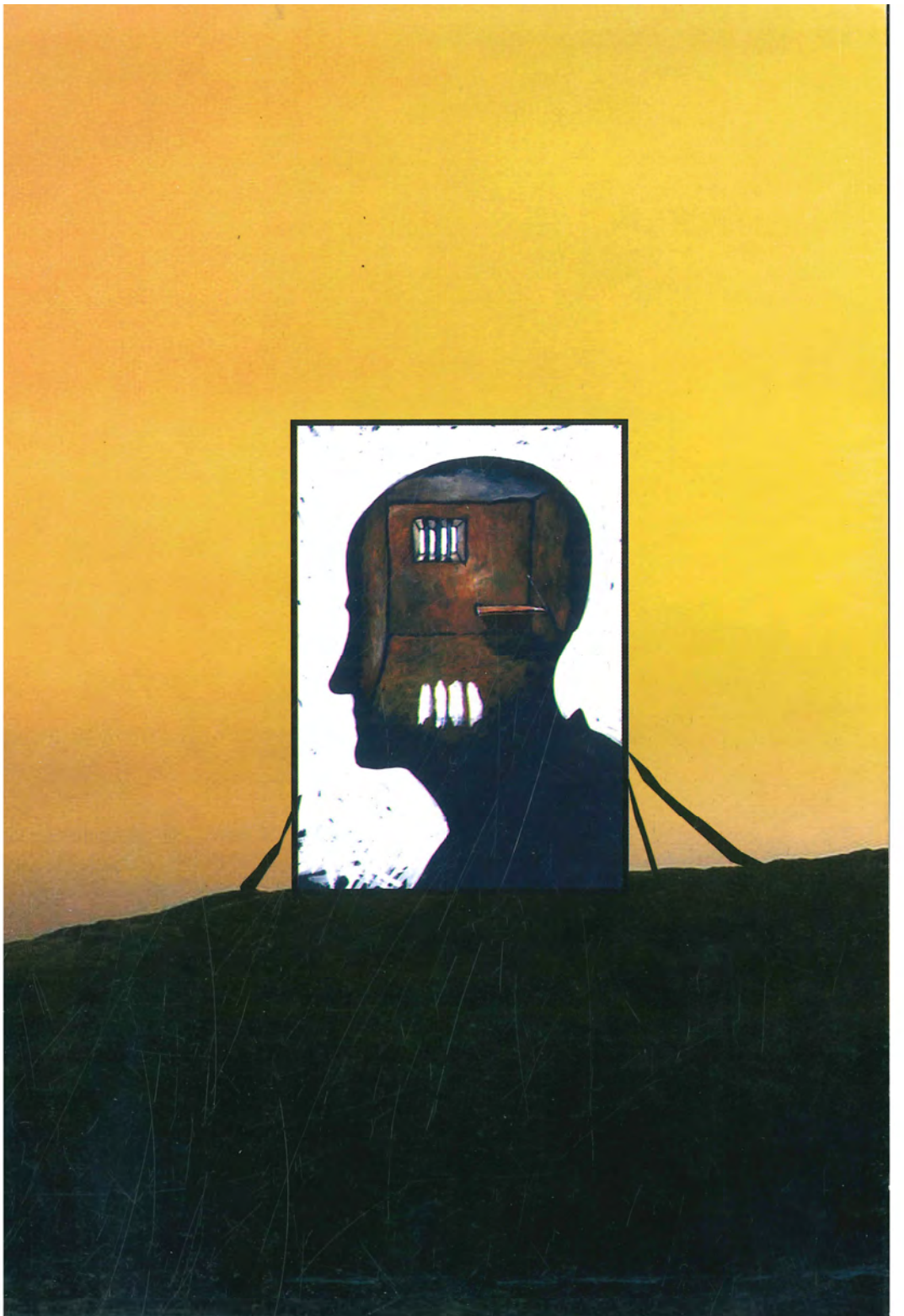

زۇلپىقار بارات ئۆزباش

ئۆزلۈك گىرۋەكلىرىدە

ـ ھونولۇلۇ خىياللىرى

On the Margins of Self

Reflections: My Days in Honolulu

شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى نەشرىياتى
Xinjiang University Press

图书在版编目(CIP)数据

在自我发现的边缘中：维吾尔文 / 祖丽菲克尔·巴拉提著. — 乌鲁木齐：新疆大学出版社，2011.4
ISBN 978-7-5631-2464-0

Ⅰ.①在… Ⅱ.①祖… Ⅲ.①社会学—文集—维吾尔语（中国少数民族语言）Ⅳ.①C91-53

中国版本图书馆 CIP 数据核字（2011）第 049391 号

在自我发现的边缘中

——火奴鲁鲁随想记

祖丽菲克尔·巴拉提 著

责任编辑 凯丽毕努尔·米吉提
责任校对 阿不都热依木·阿不力米提
封面设计 努尔买买提·艾买尔
出版发行 新疆大学出版社
地　　址 乌鲁木齐市胜利路 14 号
邮　　编 830046
发　　行 新疆新华书店
印　　刷 新疆新华印刷厂
开　　本 880 毫米×1230 毫米 1/32
印　　张 14
版　　次 2011 年 4 月第 1 版
印　　次 2011 年 4 月第 1 次印刷
印　　数 0001 — 3000 册
书　　号 ISBN 978-7-5631-2464-0
定　　价 38.00 元

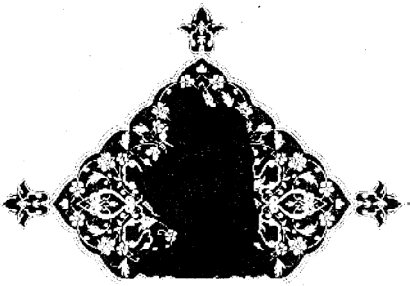

كىرىش سۆز

ــ ئۆزۈمنى تونۇش ۋە ئۆزۈم بىلەن ئېلىشىش خاتىرىسى

ۋەتەنگە قايتقان چېغىمدا سۆزلىگەن بىر قېتىملىق لېكسىيەمدە بىرەيلەن مەندىن: «چەت ئەلدە ئوقۇش داۋامىدىكى ئەڭ چوڭقۇر ھېس قىلغان نەرسىڭىز نېمە؟» دەپ سوراپ قالدى. مەن: «ئۆزۈمنى تونۇشنى ۋە ئۆزۈم بىلەن ئېلىشىشنى ئۆگىنىۋاتقىنىم» دەپ جاۋاب بەردىم. بۇ مېنىڭ چەت ئەلدە ھېس قىلغان ئەڭ چوڭقۇر تەسىراتىم ئىدى. ئېھتىمال ئۆمرۈمنىڭ ئاخىرىدا بىراۋ مەندىن ئوخشاش سوئالنى سورىسا، مەن يەنە مۇشۇنداق جاۋاب بېرىشىم مۇمكىن. مېنىڭ يۇقىرىقى جاۋابتا پېئىلنىڭ ھازىرقى زامان شەكلىنى ئىشلىتىشىمدىكى سەۋەب شۇكى، ئۆزىنى تونۇش بىر ئادەم ئۈچۈن، خۇسۇسەن مەن ئۈچۈن بىر ئۆمۈرلۈك جەريان. بەزىلەر ئۆزىنى ئۆمۈر بويى تونۇمايۋاتىدۇ. بۇنى پاجىئە دېمەي ئامال يوق. ئۆزى بىلەن ئېلىشىش مەسىلىسىگە كەلسەك، مەن بۇرۇن نۇرغۇن قېرىنداشلىرىمغا ئوخشاشلا «ئۆزىگە مەپتۇن بولۇپ كېتىش كېسىلى»گە گىرىپتار بولۇپتىكەنمەن. چەت ئەلدە ئوقۇش سەپىرى ماڭا ئۆزۈمگە بىر بىمار سۈپىتىدە مۇئامىلە قىلىشنى ئۆگەتتى. ئۆزۈم بىلەن ئېلىشىشنى باشلىۋەتتىم. بۇ، ئادەمدىن جاسارەت ۋە رەھىمسىزلىك تەلەپ قىلىدىغان كۆرەش ئىدى. بىر بىمارنىڭ ئۆ-

زى بىلەن ئېلىشىشى ئاسان ئىش ئەمەس ئىدى.

مەن ئىنگلىز تىلى ئوقۇتقۇچىلىقىنى، دەرس سۆزلەيدىغان مۇنبەرنى بەك ياخشى كۆرەتتىم. ئۇنىڭ مېھرىدىن كېچىش خىزمىتىمدىن ۋە باشقا ئىمكانىيەتلەردىن ۋاز كېچىشتىن ئېغىر كەلدى. مەن ھازىرمۇ ئۆزۈمنىڭ مۇنبەر ئالدىدا دەرس، نۇتۇق سۆزلىگەن چاغلىرىمنى سېغىنىش ئىچىدە ئەسلەيمەن. دەرس ۋە نۇتۇق سۆزلەش ئۆزۈمنىڭ ھۆرلۈكىنى ئىپادىلەش، ئىچىمدىكى ھەسرەتلەرنى ھەيدەش ئۈچۈن قوللانغان ۋاستەم ئىدى. ئەمدى مەن يەنە داۋاملىق ئىزىمغا سەكرىمەسلىك ئۈچۈن ئاشۇ مېھرلىك نەرسىلەردىن ۋاز كەچتىم. ئۇنىڭدىن باشقىمۇ ۋاز كەچكەنلىرىم، بەرگەن قۇربانلىرىم جىق. بۇ ۋاز كېچىشلەر، بۇ قۇربان بېرىشلەر ئۆز - ئۆزۈم بىلەن ئېلىشىش كۈرىشىمىنىڭ مۇقەددىمىسى ئىدى.

ھازىرمۇ ئۆزۈم بىلەن ئېلىشىۋاتىمەن، كۈرەش داۋاملىشىۋاتىدۇ. مەن ئۆزۈمگە جەڭ ئېلان قىلغانسېرى، ئىلگىرىكى ئۆزۈمنىڭ ئويغاق تۇرۇپ چۈش كۆرگەن بىر ئىنسان ئىكەنلىكىنى تونۇپ يېتىمەن. رېئاللىقتا ئۆتكەن ۋە ئۆتۈۋاتقان ئاشۇ تالاي بۇيۇك سىيمالار بىلەن ئۆزۈمنى سېلىشتۇرغىنىمدا، ئۆزۈمنى كىچىكلەپ يوقاپ كېتىۋاتقاندەك ھېس قىلىمەن. ئۆزۈم بىلەن قانچە كەسكىن ئېلىشقانسېرى، ئىلگىرىكى رودۇپايلىقىمغا ئىچ ئىچىمدىن يىغلاشنى ئۆگىنىمەن. شائىر غوجىمۇھەممەد مۇھەممەد گويا مېنىلا يازغاندەك قىلىدۇ :

ئۇ بىر ئەبلەخ، بىلمەس ياشاشنى،
ئوتتۇز يىلدا ئۆگەندى ئاران
ئىچ - ئىچىدىن مۇڭلۇق يىغلاشنى،
ئۇ بىر ئەبلەخ، بىلمەس سۆيۈشنى،
ئوتتۇز يىلدا ئۆگەندى ئاران
سۆيگۇ ئۈچۈن قانداق ئۆلۈشنى...

(شائىرنىڭ «غوجىمۇھەممەد مۇھەممەد» ناملىق شېئىرىدىن)

مېھرىلىك نەرسىلەردىن ۋاز كېچىشنى، پېتىمدىن چۈشۈش-نى ۋە ئۆز - ئۆزۈم بىلەن ئېلىشىشنى قارار قىلغىنىمدا، 30 ياشقا كىرگەنىدىم. نېمىدېگەن كېچىككەن قارار - ھە !؟

ئادەملەر ئۆزىنى ۋە جەمئىيەتنى بەك چۈشىنىدىغاندەك ھېس قىلىدۇ. ئەمەلىيەتتە بۇ بىر خام خىيال. بۇ خام خىيال ۋە كۆ-پىنچىلىرىمىزگە ئورتاق بولغان «ئۆزىنى بەك ياخشى كۆرۈپ كېتىش كېسىلى» ئەمەلىيەتتە ئۆزىمىزنى ھەقىقىي تونۇشتىن مەھرۇم قالدۇرىدۇ. ئۆزلۈكنى، كىملىكنى ئۆمۈر بويى تونۇماي ئۆتۈپ كېتىش بىر تراگېدىيە. ئەمما نۇرغۇن ئادەملەر ئىلگە-رىكى مەندەك بۇ تراگېدىيەنى تونۇمايدۇ. ئېيتىش كېرەككى، بىز ئۆزىمىزنى ئەقىللىك چاغلىغاندىلا نادانغا ئايلىنىۋاتقان بو-لىمىز.

بۇرۇن ئابستراكت سۆيگۈ ۋە ئابستراكت تونۇشلار قورشاۋىدا لەيلەپ يۈرگەنكەنمەن. ئەمدى ئادەملەرنى كونكرېت سۆيۈشنى، ئېغىز بىلەن ئەمەس، بەلكى ئەمەلىي ھەرىكىتىمدە سۆيۈشنى ئۆگىنىۋاتىمەن. بۇرۇن ئابستراكت، مۇجمەل تونۇشنى «بىلىم» دەپ چۈشىنىۋالغانكەنمەن. ئەمدى مۇجمەل، يېرىم - يارتا، ئابستراكت بىلىشنىڭ ئەقلىنىڭ قاتلى ئىكەنلىكىنى تونۇپ يېتىۋاتىمەن. بۇرۇن ياڭراق شوئارلارغا، ۋەتەن مەنپەئىتى ھەق-قىدىكى ئاغزاكى ۋەدىلەرگە ھەۋەس قىلىپتىكەنمەن. ئەمەلىيەتتە بىلسەم، ھەممىسى كۆپۈك ئىكەن... بۇنى ماڭا ئۆزۈمنى تونۇش سەپىرى ۋە ئۆزۈم بىلەن ئېلىشىش كۇرىشى ئۆگەتتى.

ئۆزلۈك ـــ ئۆزىمىزنىڭ نەزىرىدە، باشقىلارنىڭ كۆزىدە ۋە ئۆزىمىز ياشاۋاتقان جەمئىيەتتە كىم ئىكەنلىكىمىز ھەققىدىكى نىسپىي مۇقىم بولغان تونۇشىمىزدۇر. بۇ تونۇش جەريانى ئەي-نەكتىن ئەكسىمىزنى كۆرۈش جەريانىغا ئوخشاپ كېتىدۇ. ئۆ-زىمىزنى مەن خېلى بولىمەن دەۋېتىپ ئەينەككە قارىغىنىمىزدا، ئەينەك بىزنىڭ زادى قانداق ئىكەنلىكىمىزنى بىلدۇرۈپ قوي-ىدۇ. بۇ بىر ئازابلىق جەريان. مەن بۇ ئازابلىق جەريانىنى ھېس

قىلغانسېرى رېئاللىقىم بىلەن كىملىكىم ئوتتۇرىسىدا ھاڭ بارلىقىنى تونۇپ يېتىمەن. ئۆزلۈكۈمنى تونۇش مېنى گىرژەك-لەردە قاڭقىتىدۇ. مېنىڭ بۇ كىتابىم چەت ئەلگە چىقىش، ئو-قۇش داۋامىدىكى ئەنە شۇ قاڭقىشلاردا ئۆزۈمنىڭ ھامان گىر-ژەكتە ئىكەنلىكىنى تۇيغاندىكى دىل بايانلىرىمنىڭ بىر قىسمى.

ئۆزلۈك جەمئىيەتتە يېتىلىدۇ. شۇڭا جەمئىيەتتىكى كۆپۈك-لۈك ۋە چىركىنلىك ئادەمنىڭ ئۆزلۈكىگە تەسىر كۆرسەتمەي قالمايدۇ. ئۆزلۈك بىر ئېقىنغا ئوخشايدۇ. شۇڭا بۇ ئېقىندا جەمئىيەتنىڭ تۈرلۈك قاتلاملىرىدىكى لاي ـ لاتقىلىرى دەۋرەپ كېلىۋاتقان بولىدۇ. ئەمما يەنە شۇنىمۇ كۆرۈش كېرەككى، ئۆز-لۈكنىڭ ئىنسان رېئاللىقىدىن قاڭقىيدىغان يۈكسەك بىر تەرىپى بولىدۇ. رېئاللىقنىڭ ئازابلىرىغا يۈزلىنىپ پىكىر ئىچىدە يا-شايدىغان ئادەمدە دەل ئاشۇ ھالقىما ئۆزلۈك ئۇنى ئۆزى بىلەن ئېلىشىشقا، ئۆزىنى داۋاملىق تونۇشقا ئۈندەپ تۇرىدۇ. ئۆز نۆۋە-تىدە ئۆزلۈكىمىز مۇقىم، تۇرغۇن بىر گەۋدە ئەمەس. ئۇ ـــ بىر جەريان، بىر ئېقىن. بىز بۇ جەريانىنى، بۇ ئېقىنىنى غايە-مىزدىكىدەك بىر يۆنىلىشكە باشلاپ ماڭالايمىز. بۇ بىزدىن ئۆ-زىمىز بىلەن توختاۋسىز ئېلىشىشنى تەلەپ قىلىدۇ.

مەن ئۆزۈم بىلەن ئېلىشىۋاتقىنىمدا، ئۆزلۈكۈمدىكى لاي ـ لاتقىلاردىن ھالقىش ئۈچۈن قاڭقىۋاتقان ئىچكى دۇنيايىمدىن بىر سادا كەلدى: «ۋۇجۇدۇڭدا بىر زەھەر بار، ئۇ زەھەر ھۇجەيرە ـ ھۇجەيرىلىرىڭگە تاراپ كەتكەن ! ئۇنى تازىلا ! ئۇنىڭ بىلەن كۈ-رەش قىل !»

2008 ـ يىلى ئاۋغۇست، ئۈرۈمچى

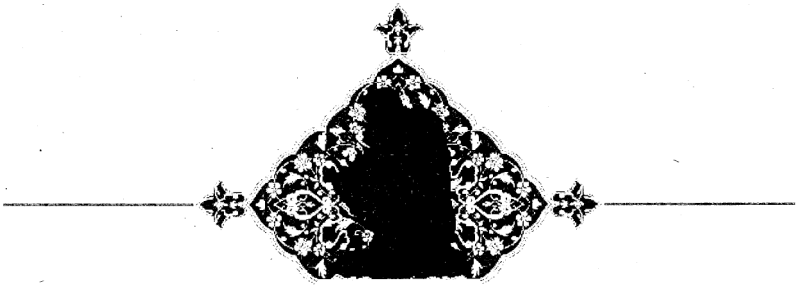

Preface

Over the past two and half years, I have been doing sociology for MA in University of Hawaii at Manoa . Prior to being promoted for ph . D in the same field, I have written a book to share with Uyghur readers my reflections on my life in Honolulu . This book, to some degree, can be seen as a record of discovering and rediscovering my inner psyche and self in a graduate school aboard . The followings, as a preface, express the core of my reflections during a journey to discover self and identity .

Self refers to the self-feelings that individuals derive from associations with other people . Harton Cooley (1864 — 1929), an American sociologist, viewed self as the process in which individuals see themselves as objects, along with other objects, in their social environments . Self emerges out of communication wit others . During my campus life in UH, through the communication with my professors, classmates and significant others, I have managed to develop self-feelings, self-image and attitudes .

For me, this journey to discover myself proved to be a painful process since I did not major in sociology . Sociology is a rigid science awash in a wide range of theories, abstract terms and key concepts .

Due to this unique characteristic as well as my shallow understandings of this field, I have undertaken too much hardship in academic life. Meanwhile, through this experience, I have been able to sense the joy of self-discovery. It is the communications with my professors, classmates that played a critical role in the development of my self-awareness. During this process, I have realized that, the field of sociology remains under the stage of reconstruction in China, and embryonic in Xinjiang--my homeland.

In contemporary world, we obtain an unprecedented opportunity to cultivate ourselves and construct our identities. In fact, we are the origins of our self-awareness. The world around us urges us to discover and rediscover ourselves. We, as conscious human beings, have capacity to construct and reconstruct our identities.

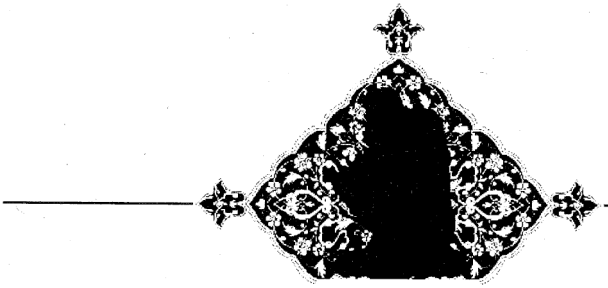

مۇندەرىجە

بىرىنچى باب ئامېرىكىغا سەپەر 1
ئىككىنچى باب ھاۋاينىڭ ھېكايىسى 43
ئۈچىنچى باب ئادەت تۇرمىسىدىن قېچىش 57
تۆتىنچى باب مەدەنىيەت ئەندىكىشى داۋاملاشماقتا 81
بەشىنچى باب ھونولۇلۇ ــ قىش بولمايدىغان شەھەر ... 100
ئالتىنچى باب ئامېرىكا پىروفېسسورلىرىنىڭ سېھرىي كۈچى 123
يەتتىنچى باب جەمئىيەتشۇناسلىق نېمىدىن دېرەك بېرىدۇ 150
سەككىزىنچى باب 1893 ـ يىلى: ھاۋايدا سىياسىي ئۆزگىرىش 163
توققۇزىنچى باب كىملىك توزۇتقان خىياللار 177
ئونىنچى باب كىتاب ئوقۇش سەنئىتى ۋە ئىلمىي تەتقىقات ھەققىدە ئويلىغانلىرىم 197
ئون بىرىنچى باب ماڭا تەسىر قىلغان ئىككى ئادەم 210
ئون ئىككىنچى باب ئامېرىكا مائارىپى ۋە مېنىڭ كەچۈرمىشىم 230
ئون ئۈچىنچى باب ھاۋايدا ئۆتكەن تۇرمۇشۇم 245
ئون تۆتىنچى باب ئامېرىكانلارنىڭ قىممەت قارىشى ... 263
ئون بەشىنچى باب ئامېرىكىنىڭ بۈگۈنى ۋە

ئەمەلىيەتچىلىك ئىدىيەسى 274
ئون ئالتىنچى باب غەربىلىق ۋە سۈكۈتنىڭ ماڭا ئېيتقانلىرى 294
ئون يەتتىنچى باب خەلقئارالىق ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنلىرىدىن سەھنىلارغىچە 307
ئون سەككىزىنچى باب ئامېرىكىدا ئاسپىرانتلىقتا ئوقۇش ئۇچۇن 324
ئون توققۇزىنچى باب قىينىچىلىق ۋە تېڭىرقاش ئىچىدىن يول تېپىش ــ ياشلارنىڭ قىينىچىلىقنى يېڭىشىگە توسالغۇ بولۇۋاتقان روھىي ئامىللار 338
يىگىرمىنچى باب ياشلىرىمىز بىلەن سۆزلىشىش 358
يىگىرمە بىرىنچى باب كىملىك، ئۆزلۈكىنىڭ مەنە ۋە نەزەريىەۋى قاتلاملىرى ھەققىدە جەمئىيەتشۇناسلىق نۇقتىسىدىن تەھلىل 379
قوشۇمچە: پايدىلانمىلار 435

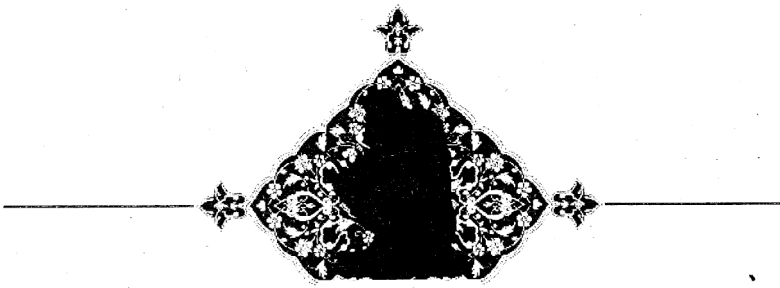

بىرىنچى باب

ئامېرىكىغا سەپەر

ئاچقۇچلۇق سۆزلەر: تۇيغۇ ئەمگەكى؛ مەدەنىيەت ئەندىكىشى؛ ئىشەنچ مېخانىزمى؛ ئۆزلۈكىدىن ئۆگىنىش؛ ۋاقىت ئېڭى ۋە ۋاقىت باشقۇرۇش؛ تىل ئۆگىنىش.

ئازابلىق تاللاش، مەنە ئىزدەش سەپىرى

ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرىم، دوست ـ بۇرادەرلىرىم، ئوقۇغۇچىلىرىمنىڭ نەزىرىدە مەن «تەلەيلىك» ئىدىم. ئۇلار «تەلەي» سۆزىنى ئىشلەتكەندە قانداق ئويلايدۇ، بۇ ماڭا نامەلۇم. ئەمما، بىلىش كېرەككى، بىراۋنىڭ تەلىيى تۇيۇقسىز ئاسماندىن چۈشۈپ قالمايدۇ. ئاشۇ «تەلەي»نىڭ كەينىگە قانچىلىك رىيازەت، ئەجىر، تەر سىڭگەن. بۇنى شۇ تەلەي ئىگىسىنىڭ ئۆزىلا بىلىدۇ. سىز باشقىلار ھەۋەس بىلەن تىل چاكىلدىتىدىغان ئاشۇنداق «تەلەي»گە ئېرىشكىنىڭىزدە ئۇنىڭ دەپ ئۆزىڭىزنى تاشلاپ ھۇزۇرلانغىڭ كېلىدۇ. ئەمما كۆپ ھالدا ئۇنداق قىلالمايسىز. ھەتتا بەزىدە تېخى شۇ «تەلەي» دىن تويۇپ، ۋاز كېچىشكىمۇ مەجبۇر بولىسىز. بۇ ئەخمەقلىقمۇ؟ بىزارلىقمۇ؟ قانائەتسىزلىكمۇ ياكى «بولغانچە بولغۇم كېلىدۇ» دەپ «تەلەي ـ ئامەت»نىڭ تېخىمۇ

چوڭغا ئېرىشىش ئۈچۈن ئىنتىلىشمۇ؟ بۇ قېتىم بىھېسىاب ئەجىر ۋە تالاي جۈرئەت ـ تەۋەككۈلچىلىكىم بەدىلىگە كەلگەن «تەلەي» لەردىن ئۆزۈم خالاپ تۇرۇپ ۋاز كەچتىم: ياخشى كۆرۈپ قىلىۋاتقان خىزمىتىم، ئايدا مۇقىم كىرىپ تۇرىدىغان مائاشىم بار ئىدى. ئەمما بۇ قېتىم قىلچە تەۋرەنمەستىن بۇ «زىيان»لارغا چىدىدىم. بەزىلەر بۇنى زىيان دېگەنىدى. مەن دەيمەن: بۇ زىيانمۇ؟ مۇۋەپپەقىيەت ئۈچۈن بەدەل تۆلەش كېرەكقۇ! «ئېسىت ئەجرىڭ !...» دېدى جاپاكەش ئانام. «راھەتنى تاشلاپ جاپاغا ماڭغان ئەخمەق !» دېدى دىلكەش دوستلىرىم. «چەت ئەلدىكى ئوقۇشىڭىز قاچان تۈگەيدۇ؟ ئەمدى كىمنىڭ لېكسىيەسىنى ئاڭلارمىز؟» دەپ ئەپسۇسلۇق ئارىلاشقان سەممىيىتىنى بىلدۈرۈشتى ئوقۇغۇچىلىرىم. ھەممىسىگە رەھمەت دېدىم ئىچىمدە. ئۆتكۈنچى راھەت ۋە ئىجتىمائىيلىشىش داۋامىدا يۇقتۇرۇۋالغان قانائەت تۈيغۇسى ئۆزۈمگە تالىق ھېسلىرىمنى تالان ـ تاراج قىلىپ مېنى غەپلەتكە چىللاشقا باشلىغاندا، ئۆز يۇرتۇمدا تۇرۇپ بېرىلىپ ئىشلىسەم قولۇمدىن ئىش چىقىش مۇمكىنچىلىكى بار ئەھۋالدا، مەن يەنىلا 30 ياشلىق ئۆمرۈمگە چېكىت قويۇپ ئۆزۈمنىڭ روھىي دۇنياسىنى ئۆزۈل ـ كېسىل ئىسلاھ قىلىش قارارىغا كەلدىم ـ دە، چەت ئەلگە چىقىپ ئوقۇشنى تاللىدىم. قۇرۇلغان 2002 ـ يىلىدىن بۇيان 5600 دىن ئارتۇق ئوقۇغۇچىنىڭ ئېغىزىغا ئىلىم سالغان، قۇرۇلغاندىن تارتىپلا ئوقۇغۇچىلىرىمنى تىل ھەم ئىدىيە جەھەتتىن تەربىيەلەشنى نىشان قىلىپ كېلىۋاتقان «سەرخۇش ئىنگلىز تىلى تەربىيەلەش مەركىزى» نى ۋاقىتلىق تاقىدىم: يېزىۋاتقان «ئىنگلىز تىلى ۋە ئۇيغۇر تىلىنىڭ سېلىشتۇرما گىرامماتىكىسى» نى يېرىم يولدا توختىتىپ قويدۇم. قولۇمدا ئوقۇۋاتقان ئوقۇغۇچىلار كۆرسىنى تۈگەتكەندىن كېيىن، ئۇلاردىن ئەپۇ سوراپ تارقىتىۋېتىشكە مەجبۇر بولدۇم. ماڭا كىملىكىمنى، مەسئۇلىيىتىمنى ۋە يېڭى ئىستەكلەرنى ھېس قىلدۇرۇپ تۇرۇۋاتقان، ئۇچ ئايلىق بولغان

ئوغلۇمغا يىغلاپ تۇرۇپ خوش دېدىم. «سەرخۇش»، ئىجادىيەت، خىزمەت، بالا... بۇلار مېنىڭ زېمىندا 31 يىل دەسسەپ يۈرۈپ ھېس قىلغان ئەڭ چىن ۋە سەمىمىي خۇشلۇقلىرىم، ھاياتىمنىڭ ئەڭ تاتلىق تۇيغۇ ـ مەنىلىرى سىڭگەن نەتىجىلىرىم ئىدى. ھەممىسىگە كۆزۈمنى يۇمۇپ تۇرۇپ خوش دېدىم ۋاقتىنچە. بۇ ئۇلارنى تاشلاش ئەمەس، بەلكى ئاشۇ سۆيۈملۈك نەرسىلەرنى يۇ-رىكىمگە تاڭغان ھالدا ئۆزۈمنى تېخىمۇ بۇيۇك مەنزىلگە باشلاش ئىدى. ئوغلۇم سۆزلىيەلمەيتتى، ماڭىدىغان كۈنۈم تاتلىقلىشىپ بوۋاقلىقىنىڭ ئەڭ يۇمران چاغلىرىغا تەئەللۇق يېڭى ـ يېڭى قىلىقلارنى چىقىرىۋاتقان ئوغلۇم ياشلىق كۆزلىرىمگە قۇچىقمدا تۇرۇپ ئۇن ـ تىنسىز قاراپ كەتتى. 2003 ـ يىلى ئىيۇندا، ئۇستاز ئابدۇقادىر جالالىدىنىنىڭ «سەرخۇش ئىنگلىز تىلى» ناملىق كىتابقا يېزىپ بەرگەن بېغىشلىمىسىنى ئالغىلى ئۆيىگە بارغان چېغىمدا، ئۇ كۆيۈنۈش ئاھاڭىدا بالدۇرراق تۇيقىلىشىمنى جېكىلەپ: «ئۆيلەنمەي تۇرۇپ، بالىلىق بولماي تۇرۇپ مۇكەممەل ئەر بولالمايسىز. ئائىلىنىڭ لەززىتىنى بالىلىق بولغاندا بىلمىسىز» دېگەنىدى. راست ئېيتىپتىكەن، بۇلماقتەك ئوغلۇمنى قۇچىقىمغا ئېلىپ ھەر قېتىم تويماي پۇراپ كەتكەنلىرىمدە، بىر خىل بۇرچ تۇيغۇسى ۋە ئۈمىد ئارىلاشقان تاتلىق بىر خۇشاللىق ئىچ ـ ئىچىمنى يايرىتىۋېتتى: بالامدىن 31 ياش بۇرۇنقى ئۆز ئەكسىمنى كۆرگەندەك بولاتتىم ـ دە، ئانامغا، مەرھۇم دادامغا بولغان قايىللىق، سۆيۈنۈش تۇيغۇسىغا، يېڭىچە ئارمانلارنىڭ قۇچىقىغا بۆلۈنەتتىم. مانا ئەمدى قىيالماسلىق بىلەن بۇ خۇشاللىقلارغا خوش دېمەكتە ئىدىم. ئابدۇقادىر جالالىدىن ئاكا «مۇكەممەل ئەر» دېگەندە نېمىنى كۆزدە تۇتقان بولغىيتتىكىن، بۇنىسى ماڭا نامەلۇم. ئەمما، ھازىر ئويلىسام ئەر-كەك بولغاندىكىن قۇربان بېرىشلەرگە، جاپالارغا، ھايات ھەربىر پەللىسىدە تاسقىغان چاغدىكى دىشۋارچىلىقلارغا چىداش كېرەك-كەن. ھەرقانچە كامىل ئادەمنىڭ قاشقىسىغىمۇ «مۇكەممەل ئەر»

دېگەن خەت يېزىلغان ئەمەس. ئەمما ئۆزىگە خاس سېزىمى يو-قالمىغان، ئۆزىدىن ھالقىشنى ئادەت قىلغان روھنىڭ ئادەمنى يېڭىچە بىر سەپەرگە ـــ ئۆزىنى ئىزدەش سەپىرىگە باشلايدىغان-لىقىدا گەپ يوق. مانا مۇشۇ سەپەرگە ۋە شۇ سەپەردە مۇقەررەر دۇچ كېلىدىغان سىناقلارغا دادىللىق بىلەن يۈزلىنىلىگۈدەك ئا-دەم مۇكەممەل بولالمىسىمۇ، ھېچبولمىغاندا بارغانسېرى پىشىپ يېتىلىدىكەن.

ئەلۋەتتە، چەت ئەلدە ئوقۇش ھەممە نەرسىدىن دېرەك بە-مەيدۇ. بەزىلەرنىڭ نەزىرىدە ئۇ بىر خىل «تەلەي»، بەزىلەرنىڭ نەزىرىدە ئۇ چىققىلى بولمايدىغان چوققا. ئەمما بۈگۈنكى كۈندە ئىلىم ساھەسىدە «تەلەي» دەيدىغان نەرسىنىڭ مەۋجۇتلۇقىغا كىم ئىشىنەركىن؟ ئەگەردە بار دېگەندىمۇ، ئۇ چوقۇمكى مېھ-نەتنىڭ مېۋىسى. ئەمما يېقىنقى ئىككى يىلدىن بۇيان، چەت ئەلگە چىقىپ ئوقۇش پۈرسىتى ماڭا تەلەيگە ئوخشاش ئوڭايلا نېسىپ بولدى. توي قىلغىنىمغا يېرىم يىل بولغاندا ئاۋۇال ئەنگلىيەدىكى داڭلىق ئۇنىۋېرسىتېتلارنىڭ بىرى بولغان نوت-تىڭخام ئۇنىۋېرسىتېتى (Nottingham University) نىڭ «جەم-ئىيەتشۇناسلىق» كەسپىدىن، ئۇزاق ئۆتمەي ئەنگلىيە كىل ئۇ-نىۋېرسىتېتى (Keele University) نىڭ ئىنگلىز تىلى ئەدەبىياتى كەسپىدىن ماگىستىرلىققا شەرتسىز ئوقۇش چاقىرىقىنى تاپشۇ-رۇۋالدىم. ئىزدىنىش، توختاۋسىز ئۆزلۇكىدىن ئۆگىنىش بەدىلىگە كەلگەن بۇ چاقىرىقلارنى دەڭسەپ قايسى ئۇنىۋېرسىتېتتا، قايسى كەسىپتە ئوقۇشۇم كېرەكلىكىنى بىلمەي يۈرگەن چاغلىرىمدا «فورد ئوقۇش مۇكاپاتى» (Ford Foundation Scholarship) غا ئې-رىشكەنلىكىم ھەققىدە خۇش خەۋەر تاپشۇرۇپ ئالدىم. «فورد ئو-قۇش مۇكاپاتى» (Ford Foundation Scholarship) نۆۋەتتە دۇنيا-دىكى ئەڭ زور سوممىلىق ئوقۇش مۇكاپات پۇلى بولۇپ، ئامې-رىكا فورد ساخاۋەت تەشكىلاتى ئۇنى دۇنيادىكى تەرەققىي قى-لىۋاتقان جۇڭگو قاتارلىق دۆلەتلەرنىڭ چەت ئەللەردە ئوقۇش

پۇرسىتىگە ئېرىشەلمىگەن ئوقۇغۇچىلارغا ئوقۇش پۇرسىتى يا-
رىتىپ بېرىش، دۇنيا مىقياسىدا نامراتلىق ۋە قالاقلىقنى يوقا-
تىش مەقسىتىدە تەسىس قىلىنىدى. ئەنگلىيەنىڭ بايا تىلغا
ئېلىنغان ئۇنىۋېرسىتېتلىرىدا ئۆز خىراجىتىم بىلەن ئوقۇيدا-
غان بولغاچقا، ئىككىلەنمەيلا «فورد ئوقۇش مۇكاپاتى» بىلەن
ئوقۇشنى تاللىدىم. بۇ تاللاش چەت ئەلگە بىر يىل كېچىكىپ
تۇرۇپ مېڭىشىمدىن، بۇنىڭدىن كېيىنكى ئىككى يېرىم يىللىق
ئوقۇش ھاياتىمدا تېلېفون پۇلىدىن ئوقۇش پۇلىغىچە بولغان
ھەرقانداق خىراجەتتىن غەم قىلماي تۇرۇپ ئوقۇشۇمدىن دېرەك
بېرەتتى. 2007 - يىلى 28 - فېۋرال «فورد ئوقۇش مۇكاپاتى» ھەيئە-
تىنىڭ بېيجىڭ ئىش باشقارمىسىدىكى خادىملار يانفونۇمغا تېلېفون
قىلىپ ئامېرىكا ھاۋاي ئۇنىۋېرسىتېتى (Hawaii University) نىڭ
جەمئىيەتشۇناسلىق كەسپىدىن چاقىرىق كەلگەنلىكىنى، ئىيۇننىڭ
ئاخىرىدا يولغا چىقىشىم كېرەكلىكىنى ئۇقتۇردى. ھەم خۇشال
بولدۇم، ھەم جىددىيلەشتىم. خۇشاللىقىمنى چۈشىنىشكە بولاتتى.
ئەمما جىددىيلىشىشىمدىكى سەۋەب، بالامنىڭ تۇغۇلۇشىغا بىر
ھەپتىچە ۋاقىت قالغانىدى. خۇداغا شۈكۈر، بالام ساق - سالامەت
تۇغۇلدى. ئوقۇشنىڭ تەييارلىقىنى جىددىيلىشىپ تۇگەتتىم.

20 - ئىيۇن، مەن ئۇرۇمچى ئايرودۇرۇمىدىن قوزغىلىدىغان
كۇن. ئۇنىمىغىنىمغا قارىماي ئايرودۇرۇمغا ئانام، تۆت ئاكام،
ئىنىم ئۇزاتقىلى چىقتى. ھەممەيلەن بىلەن قۇچاقلىشىپ تۇرۇپ
خوشلاشتىم. مېنىڭ كۆزۈمدە ياش، ئانامنىڭ كۆزلىرىدە ياش.
ئاكا - ئىنىلىرىم يىغلىماسلىققا تىرىشىپ تۇرغىنى بىلەن،
خوشلىشىش ئالدىدىكى مۇرەككەپ ھېسلىرى چاناقلىرىدىن مە-
لۇم ئىدى. ئانامنىڭ كۆزىدىكى، مېنىڭ كۆزۈمدىكى ياشنىڭ
كەينىگە يوشۇرۇنغان سىر ھەممىمىزگە ئايان. بارسا كەلمەس
يولغا ماڭمىغاندىكىن، يىغلاش بىھاجەت ئىدى. ئەما، چاقىرىق
كېلىپ ماڭغۇچە بولغان ئارىلىقتا يازسا رومان بولغۇدەك مۇ-
رەككەپ ئىشلارنى، سورۇقچىلىقلارنى، ھەتتا دۇشمەنلىكلەرنى

باشتىن كەچۈردۈم. بىراۋلار چەت ئەلگە چىقىپ ئوقۇشۇمغا توسقۇنلۇق قىلىشتى، بىراۋلار مېنى قاقتى ـ سوقتى قىلماقچى بولۇشتى، يەنە بىراۋلار ھەسەت ئارىلاشقان تۆھمەتلەرنى چاپلىدى. ئىشقىلىپ، مېڭىشتىن بۇرۇن چەت ئەلگە بىلىم ئېلىش ئۈچۈن ماڭىدىغان ھەربىر ئىلىم ئىگىسى تەبىئىي ھالدا باشتىن كەچۈرىدىغان جەريانلارنى بېسىپ ئۆتتۈم. «بالاڭدىن خاتىرجەم بول، سەن كەلگۈچە ماڭغۇدەك، ئالدىڭغا يۈگۈرۈپ چىققۇدەك قىلىپ چوڭ قىلىمەن» دېدى يىغلاپ تۇرۇپ ئانام. «ياخشى ئوقۇپ كېلىشىڭنى ئۈمىد قىلىمىز. ئوقۇ، ئەمما قولۇڭدىن ئىش چىقسۇن!» دېدى تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپتە ئەدەبىيات ئوقۇتقۇچىلىقى قىلىدىغان ئاكام. قايسىبىر كىتابتىن: «ئادەم بۇ دۇنيادا ئاخىرقى ھېسابتا نېمە ئۈچۈن ياشايدۇ؟» دېگەن سوئالغا «سۆيۈش ـ سۆيۈلۈش ئۈچۈن» دەپ جاۋاب بېرىلگەنلىكىنى ئوقۇغانمەن. ئەمدى بۇ جاۋابنىڭ ۋەزنىنى تېخىمۇ چوڭقۇر ھېس قىلىۋاتاتتىم. مەن ئۆزۈمنىڭ ئەقىدىسىگە بولغان ئېتىقادىم، ئۈيغۇر جەمئىيىتىدىكى ئىجتىمائىي مەسىلىلەر تەتقىقاتىغا بولغان ئىخلاسىم، خەلقىمگە ۋە ئائىلەمگە بولغان مۇھەببەت تۈيغۇسى بىلەن راھەتتىن ۋاز كېچىپ، ئازابلىق تاللاشلارغا چىداپ بۇ سەپەرگە چىقىۋاتاتتىم. ئائىلەمدىكىلەر ماڭا بولغان مۇھەببىتى، مەندىن كۈتىدىغان ئۈمىدىنى گەپ بىلەن ئەمەس، بالا جاپاسىنى ئۈستىگە ئېلىش بىلەن ئىپادىلەۋاتاتتى. ئادەمنى تىنمسىز ئۈمىدۋار ياشاشقا، يېڭى پەللىگە ئۈندەيدىغان ئامىللار ئىچىدە سۆيۈش ـ سۆيۈلۈش تۈيغۇسىنىڭ كۈچى نەقەدەر زور ـ ھە ! ئەمما، ئادەمنىڭ ئۆز خەلقىگە، تۇپرىقىغا، ئائىلىسىگە بولغان مۇھەببىتى غايەت زور بەدەل تەلەپ قىلىدۇ.

22 ـ ئىيۇن چۈشتىن كېيىن ببيجىڭ ئايرودۇرۇمىدىكى جىددىي تەكشۈرۈشلەردىن تەرلەپ ـ تەپچىرەپ دېگۈدەك ئۆتۈپ، كورىيە سېئۇل ئاۋىياتسىيە شىركىتىنىڭ ھونولۇلۇ (Honolulu) غا بارىدىغان يولۇچىلار ئايروپىلانىغا چىققىنىمدىلا ئۆزۈمنىڭ چەت

ئەل سەپىرىگە مېڭىۋاتقىنىمغا تولۇق ئىشەنچ قىلىدىم. جىددىي-لىكىم پەسەيگىنى بىلەن، بېشىم سەل ئاغرىشقا باشلىغانىدى. ئۇستىببىشىمدىن قۇيۇلۇۋاتقان تەرنى سۈرتكەچ ئايروپىلان ئى-چىگە سەپسالدىم. ئايروپىلاندا كۆتكۈچىلىك قىلىۋاتقان كورىيە قىزلىرى ھەقىقەتەنمۇ سىپايە، چىرايلىق ئىدى. بەل تاسمىسىنى باغلىۋېلىشىمنى راۋان ئىنگلىز تىلىدا تاپىلاۋاتقان كۆتكۈچى قىز-غا، ئۇنىڭ چىرايىدىكى يېقىملىق كۈلۈمسىرەشكە قاراپ ئىختىيار-سىز تونى بىلايىرنىڭ مەسلىھەتچىسى بولغان ئەنگلىيەلىك مەشھۇر جەمئىيەتشۇناس ئانتونى گىددېنس (Anthony Giddens) نىڭ «جەمئىيەتشۇناسلىق» (لوندون پۇلىتىي نەشرىياتى 2001 - يىلى نەشرى) ناملىق كىتابىدىكى «تۇيغۇ ئەمگىكى» دېگەن گەپنى ئەسلەپ قالدىم. كورىيەلىك قىزنىڭ ماڭا قىلغان ئادەتتىكىچە تەبەسسۇمى تەبىئىي، يېقىملىق. ئەمما بۇ كۈلۈمسىرەش ئۇنىڭ يۈرىكىنىڭ چوڭقۇر قاتلىمىدىن چىققان بولۇشى ناتايىن. تۇيغۇ ئەمگىكى ـــ كىشىلەرنىڭ غوجايىنىغا، ئېلىۋاتقان ماڭاشىغا يۈز كېلىش ئۈچۈن جىسمانىي كۈچىنىلا ئەمەس، تۇيغۇسىنى، ھېسسىياتىنى سەرپ قىلىش جەريانى. «ئارمان» تاللا بازىرىدە-كى، «مىراج» تېز تاماقخانىسىدىكى ئۇيغۇر قىزلارنىڭ، يەنە بۇ ئايروپىلاندىكى كورىيەلىك قىزنىڭ چىرايىدىكى تەبەسسۇم ئەمە-لىيەتتە بىر خىل تۇيغۇ ئەمگىكى. ئۇلار مانا مۇشۇنداق تەبىئىي كۈلۈمسىرەش ئۈچۈن تالاي قېتىملاپ مەشقىلەندۇرۇلگەن. ئەگەر مۇمكىن بولسا ئىدى، بۇ قىزلارنىڭ تۇيغۇ ئەمگىكىگە قاتنى-شۇاتقان چاغدىكى كۈلۈمسىرىشى بىلەن ئۇلارنىڭ ئۆزلىرى ياخشى كۆرىدىغان يېگىتنىڭ سۆيگۈ ئىزھارىنى ئاڭلىغان چې-غىدىكى كۈلۈمسىرىشنى سېلىشتۇرۇپ باقساق، بۇ كۈلۈمسى-رەشلەرنىڭ چىنلىق، تەبىئىيلىك دەرىجىسىدىكى پەرقلەر ئۆز-لۈكىدىن مەلۇم بولاتتى. جەمئىيەتشۇناسلىق ئەمەلىيەتتە مۇشۇ پەرقنىڭ كەينىدىكى ئىجتىمائىي سەۋەبكە بەكرەك دىققەت قى-لىدىغان قىزىقارلىق پەن. مەن جەمئىيەتشۇناسلىق كەسپىگە

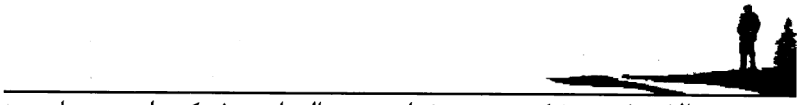

ئۆزۈم خالاپ كىرىشكەندىن بۇيان خىيالچان، شەكىلدىن ماھىيەتنى ئىزدەشكە كۈچەيدىغان بولۇپ قالدىم. «يەنە بىر كۆرسەم» فىلىمىدىكى يوڭجۇنىڭ ئەدەپلىك سالام ـ سەھەتلىرىنى ئەسلەتمىدىغان كورپىلىك كۈتكۈچى قىزلارنىڭ چىرايىدا بىر خىل نۇر بار ئىدى. بۇ نۇر ماڭا نېمىشقىدۇر كورپىلەنىڭ ئىقتىسادىي تەرەققىياتى بىلەن ئازراق بولسىمۇ مۇناسىۋىتى بارىدەك تۇيۇلىدى. قىزلارنىڭ چىرايىدىن يېقىملىق بىر گۈزەللىك بىلەن ئۆزگىچە بىر نۇر بالقىپ تۇراتتى. ئادەم ئۆز ۋەتىنى ۋە جەمئىيىتىدىن ئېيتىخارلىق هېس قىلسا، ئىقتىسادىي جەھەتتىكى بىقۇۋۇللۇق ۋە ئىلاجسىزلىقتىن قۇتۇلسا، قىلىۋاتقان ئىشىدىن سۆيۈنسە، تەبىئىي هالدا چىرايىدا نۇر پەيدا بولىدىغان گەپكەن. بەش ـ ئالتە يىل بۇرۇن رېئاللىق هەققىدە هېسسىي بىلىش باسقۇچىدا تۇرۇپ قالغان، هاياجان بىلەن يۇرگەن چاغلىرىمدا، مېنىڭ چىرايىمدىمۇ ئاشۇنداق بىر نۇر بار ئىدى. ئەمدى هەر قانچە زورلاپمۇ چىرايىمغا بۇنداق نۇرنى چىقىرالمىغۇدەكمەن. چىرايىمدا نۇر بولمىسا هېچ گەپ ئەمەس، ئەمما قەلبىمدە ئىمان ـ ۋىجدان بولسا، ماڭا بىردەملىك مەنپەئەت ئاتا قىلغان رېئاللىقىمغا ئالدانمىسام، هاياتىنىڭ مېنى هالسىراتقان تۇگۇنچەكلىرىنى ماهىيىتىدىن چۈشىنىشكە تىرىشسام، ماڭا تۇز بەرگەن تۇپراقىمغا، سۆيۈش ـ سۆيۈلۈش تۇيغۇسى ئاتا قىلغان سۆيۈملۈك خەلقىمگە ئاسىيلىق قىلمىسام، روهىي دۇنيايىمنىڭ هامان نۇر بىلەن تولىدىغانلىقى ئېنىق. مەن ئاشۇنداق تەگسىز خىياللار ئىچىدە بىرهازا ئولتۇرغاندىن كېيىن ئايروپىلان دېرىزىسىدىن سىرتقا سەپسالدىم. كاللام خىيالدىن نېرى بولىدىغاندەك ئەمەس. هېلى قۇربان بېرىشلىرىمنىڭ ۋەزنى، ئەهمىيىتى ئۇستىدە ئويلانسام، هېلى ئەمدى دۇچ كېلىدىغان يېڭى مەسىلىلەر هەققىدە باش قاتۇراتتىم. «مەن ئويلىنالايمەن، شۇڭا مەۋجۇت بولالايمەن» دەيدۇ فىرانسىيە مۇتەپەككۇرى رېن دىكارت (Rene Descartes , 1650—1596).

يېڭى ماكان، مەدەنىيەت ئەندىكىشى

هونولۇلۇ ــ ئامېرىكا هاۋاي ئىشتاتىنىڭ مەركىزى، خەلقئارالىق داڭلىق سایاھەت شەھىرى. ئۇيغۇر تىلىغا تەرجىمە قىلىنغان «جەننەتنىڭ قەھرى» ناملىق تېلېۋىزىيە فىلىمى مۇشۇ يەردە سۈرەتكە ئېلىنغان. تارىختىكى داڭلىق «پېيۇرل خاربور» (Pearl Harbor) ۋەقەسى مۇشۇ جايدا يۈز بەرگەن. 1941- يىلى يازدا ياپونىيە ئامېرىكىنىڭ پېيۇرل خاربوردىكى ھەربىي بازىسىغا تۇيۇقسىز ھۇجۇم قىلىپ، ئامېرىكىنى ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشى قاينىمىغا سۆرەپ كىرگەن. مەن ئوقۇيدىغان ھاۋاي ئۇنىۋېرسىتېتى بۇ ئىشتاتتىكى ئەڭ داڭلىق ئۇنىۋېرسىتېت. بۇ ئۇنىۋېرسىتېتنىڭ ئوكيانشۇناسلىق كەسپى دۇنيا بويىچە بىرىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ. ئۇنىڭ ئىقتىسادشۇناسلىق، تىلشۇناسلىق قاتارلىق ئىجتىمائىي پەن كەسىپلىرى ئامېرىكىدىكى ئۇنىۋېرسىتېتلار ئارىسىدا يۇقىرى ئابرۇيغا ئىگە. جۇڭگونى تەتقىق قىلىدىغان مۇنەۋۋەر مەجمۇئە «جۇڭگو تەتقىقاتى» مۇشۇ ئۇنىۋېرسىتېت تەرىپىدىن چىقىرىلىدۇ. بۇ يىل ھاۋاي ئۇنىۋېرسىتېتى قۇرۇلغانلىقىنىڭ 100 يىللىقى. ئامېرىكا پارلامېنتى مەخسۇس مەبلەغ ئاجراتقان «شەرق ـ غەرب تەتقىقات مەركىزى» ھاۋاي ئۇنىۋېرسىتېتىدا. ماڭا بېرىلىدىغان ئوقۇش مۇكاپات پۇلىنىڭ بىر قىسمىنى مۇشۇ مەركەز كۆتۈرىدۇ. بۇ مەركەزنىڭ ئادەمى بولغاچقا، بىز باشقا ئاسپىرانت ئوقۇغۇچىلارغا قارىغاندا بىر مۇنچە ئالاھىدە ئىمتىيازغا ئىگە. تۆت قەۋەتلىك «شەرق ـ غەرب تەتقىقات مەركىزى»نىڭ بىناسى بىز ئوچۇن ئوچۇق. مەخسۇس ياستىلغان ئاچقۇچ بىلەن كومپيۇتېرخانىغا 24 سائەتنىڭ خالىغان ۋاقتىدا كىرىپ مەشغۇلات قىلساق، پېرىنتېردا ماتېرىياللارنى قانچىلىك بېسىپ چىقارساق بولۇۋېرىدۇ. ئاسىيا ھەق-

قىدىكى ئىنگلىز تىلىدا نەشر قىلىنىۋاتقان بىرمۇنچە ئىلمىي ئەمگەكلەر مانا مۇشۇ مەركەزدە رويابقا چىقىدۇ. مەن ھاۋاي ئۇنىۋېرسىتېتىغا كېلىپ دەسلەپكى ئىككى ھەپتە ئىچىدە چەت ئەلگە يېڭى چىققان ئادەم مۇقەررەر دۇچ كېلىدىغان «مەدەنىيەت ئەندىكىشى» جەريانىنى باشتىن كەچۈردۈم. دەسلەپتە بۇ شەھەر-نىڭ گۈزەللىكىدىن، پاكىزلىقىدىن، ئۇنىۋېرسىتېتنىڭ باغچىنى ئەسلىتىدىغان مۇھىتىدىن ھەيران قېلىپ ھاياجان ئىچىدە يۈر-گەن بولسام، بارا - بارا ئۆينى، بالىنى سېغىنىش تۇيغۇسى كۈچىيىپ، تاماق ئېتىش، كىر يۇيۇش قاتارلىق بىر قاتار يېڭىچە مەسىلىلەر ئالدىمغا قويۇلدى. نېمە ئامال؟ قورساق ياكى غېرىبسىنىشنى دەپلا چىدىماسلىق قىلىش غايىلىك ئوغۇل بالىنىڭ ئىشى ئەمەس - تە!؟ نەزىرىمنى كۆز ئالدىمدىكى دۇنياغا ۋە بۇ كۈنلەردىن يەيدىغان رىزىق - نېسىۋەمگە تىكمىسەم بولمايتتى. شۇ ئارقىلىقلا تۆلىگەن بەدەلگە تۇشلۇق نەپكە ئېرىشىم مۇمكىن ئىدى. بۇ ھەم مېنى ياشلىق كۆزلىرى بىلەن ئۇزىتىپ قالغان ھەربىر مېھرى ئوت قېرىنداشلىرىمغا يەتكۈزەلەيدىغان ھەقىقىي جاۋاب، كۆيۈنۈش، سۆيۈش بولاتتى. نەزىرىمنى ئەتراپىمغا ئاغدۇردۇم. مەن يېڭى بىر يەرگە بارسام تەبىئىي مەنزىرىلەردىن كۆرە يېڭى ئۇچۇرلارغا، ئادەملەرنىڭ ئىچكى دۇنياسىغا بەكرەك دىققەت قىلىمەن ۋە تەبىئىي ھالدا ئۇنى ئۇيغۇر جەمئىيىتىدىكى مۇناسىۋەتلىك ھالقىلارغا باغلاپ تەھلىل قىلىمەن. بەلكىم بۇ جەمئىيەتشۇناسلىققا ئىشتىياق باغلىغىنىمدىن كېيىن مەندە شەكىللەنگەن كەسپىي مىجەز بولۇشى مۇمكىن. مېنى ھاۋاي ئۇنىۋېرسىتېتىغا كەلگەندە ھەممىدىن بەكرەك ھەيران قالدۇرغىنى ئىجتىمائىي سورۇنلاردىكى ئىشەنچ مېخانىزمى ئۇستىگە قۇرۇلغان ئۆزگىچە بىر خىل ساغلام كەيپىيات بولدى. بايا ئىسمىنى تىلغا ئالغان شەرق - غەرب تەقابىلىتى مەركىزىنىڭ بىناسىغا مۇشۇ يەرنىڭ ئەزاسى بولۇش سۈپىتىمىز بىلەن خالىغان ۋاقىتتا كىرەلەيتتۇق. بىنالارنى باقىدىغان كۆ-

زەتچى يوق ئىدى، توك ئۆچۈرۈلمەيتتى، كاربىدورلارغا قويۇلغان ئاسىيا تەتقىقاتى ھەققىدىكى كىتاب ئىشكاپلىرى ۋە كومپيۇتېرخانىلارغا قۇلۇپ سېلىنمايتتى. بىز تۇرىدىغان ئاسپىرانتلار ياتاق بىناسىدا كۆپچىلىك ئورتاق ئىشلىتىدىغان توڭلاتقۇ، مىكرو دولقۇنلۇق ئوچاق، مۇنچا قاتارلىقلاردىن سىرت، ئوقۇغۇچىلارنىڭ شەخسىي توڭلاتقۇلىرى، ئاشخانا جابدۇقلىرى، قاچا ـ قۇچا ئىشكاپلىرىغا قۇلۇپ سېلىنمايتتى؛ سوپۇن، چاچ يۇيۇش سۇيۇقلۇقى مۇنچىلاردىكى ھەربىر ھەيلەنگە ئاتاپ ياساپ بېرىلگەن ئىشكاپلارغا قويۇلاتتى، ئەمما ئىشكاپلار قۇلۇپلانمايتتى. مەن ئۇنىۋېرسىتېتقا كەلگەن تۇنجى ھەپتىسى ۋەتەندىكى ۋاقتىمدا تەبىئىي ھالدا يېتىلدۇرۇۋالغان ئۆزۈمگە پۇختا بولۇش، ياتلاردىن خەۋپسىرەش تۇيغۇسى مېنى بەكلا ئوڭايسىز ئەھۋالغا چۈشۈرۈپ قويدى. كەلگەن كۈنۈمنىڭ ئەتىسى ۋەتەندىن ئەكەلگەن قاچا ـ قۇچىلارنى جايلاشتۇرۇش ئۈچۈن ئوچۇقە ئىشلىتىدىغان ئاشخانىغا كىردىم. ماڭا تەقسىملەنگەن سېپىرلىق قاچا ـ قومۇچ ئىشكاپى ئوچۇق ئىدى. ئۆزۈمچە مەخپىي نومۇر ئورناتماقچى بولۇپ خېلى ھەپىلەشتىم. ئەمما ئىشكاپىنىڭ ئىشكى ئېتىلمىدى. قانداق قىلىشنى بىلمەي تۇرسام، نېرىدىكى ئوچاقتا تاماق ئېتىۋاتقان چەت ئەللىك ئوقۇغۇچى (ئىسمىنىڭ ئاچكۇن، گىرېتسىيەلىك ئىكەنلىكىنى كېيىن ئۇقتۇم) يېنىمغا كېلىپ مەندىن ئىنگلىزچە سورىدى:

— جۇڭگودىن كەلگەن ئوخشىمامسىز؟

— ھەئە، — دېدىم مەن ئۇنىڭ قانداق بىلىۋالغىنىغا ھەيران بولۇپ، — جۇڭگولۇق ئىكەنلىكىمنى قانداق بىلدىڭىز؟

— بىزنىڭ بۇ ئاشخانىدا ئۇچ ـ تۆت جۇڭگولۇق ئوقۇغۇچى بار، — دېدى ئۇ كۇلۇپ تۇرۇپ، — ئادەتتە جۇڭگولۇق ئوقۇغۇچىلاردىن باشقىلار قاچا ـ قۇچا ئىشكاپلىرىنى ئېتىپ يۈرمەيدۇ. ئەمەلىيەتتە ئەنسىرىشىڭىز بىھاجەت. بۇ يەردە ھەممەيلەن ئاڭلىق. بىر ـ بىرىمىزگە ئىشىنىمىز، ھېچ ئىش بولمايدۇ،

نەرسىلىرىڭىزنى قويۇۋېرىڭ.

مەن ئوڭايسىز ئەھۋالغا چۈشۈپ قالدىم. لېكىن يەنىلا خاتىرجەم بولالمايۋاتاتتىم.

— ئەگەر ئىشكاپىڭىزنى راستتىنلا ئەتمەكچى بولسىڭىز، — دېدى ئۇ كۆڭلۈمدىكىنى بىلىۋالغاندەك، — بىرىنچى قەۋەتتىكى تىزىملاش ئورنىغا چۈشۈپ مەخپىي نومۇر ئىلتىماس قىلىڭ.

بىرىنچى قەۋەتتىكى تىزىملاش ئورنىغا چۈشۈپ مەخپىي نومۇر ئىلتىماس قىلىدىغان جەدۋەلنى تولدۇرۇۋاتسام، بىزنى ئايرودۇرۇمغا ئالغىلى چىققان ياپونىيەلىك قىز ئازۇسا ئۇچراپ قالدى.

— نېمە ئىش قىلىۋاتىسىز؟ — دەپ سورىدى ئۇ يېنىمغا كېلىپ ياپونچە پۇراق خېلى ئېغىر ئىنگلىز تىلىدا.

— قاچا - قۇچا ئىشكاپىغا مەخپىي نومۇر ئىلتىماس قىلاي دەيمەن.

ئازۇسا كۈلۈپ كېتىپ چاقچاق ئارىلاش قوشۇپ قويدى:

— قارىغاندا جۇڭگونىڭ ئۇنىۋېرسىتېتلىرىدا ئوغرى جىق ئوخشىمامدۇ؟ بۇ دېگەن كوچا ئەمەس، ئۇنىۋېرسىتېت. بىر - بىرىمىزگە ئىشەنمەسلىك قانداق بولىدۇ؟

ياپونىيەلىك قىز بۇ گەپنى چاقچاق تەرىقىسىدە دېگەن بىلەن، ماڭا باشقىچە تەسىر قىلدى. ئۇ ئاشۇنداق تۇز قىز ئىدى.

— سىلەر جۇڭگولۇق ئوقۇغۇچىلار بەك ئېھتىياتچان كېلىسىلەر، — دېدى ئازۇسا كۆڭلۈمدىكىنى سەزمەيلا تۇز كۆڭۈللۈك بىلەن، — ئادەتتە ئىشكاپلىرىمىزنى ھېچقايسىمىز ئەتمەيمىز.

مەن يەنە بىر قېتىم ئوڭايسىز ئەھۋالغا چۈشۈپ قالدىم. ئازۇسا ماڭا خوش دەپ يولىغا راۋان بولدى. مەن ئاخىر قولۇمدىكى قەلەمنى قويۇپ تىزىملاش ئورنىدىكى ئامبىرىكىلىق قىزغا دېدىم:

— بولدى، مەخپىي نومۇر ئىلتىماس قىلماي. سىزنى ئاۋارە قىلدىم.

— هېچقىسى يوق، — دېدى قىز مۇرىسىنى چىقىرىپ قويۇپ.

شۇنداق قىلىپ مەن قاچا - قۇچا ئىشكاپىغا مەخپىي نومۇر ئىلتىماس قىلمىدىم. ئەمما، بىرنەچچە ھەپتىگىچە يەنىلا تازا دېگەندەك خاتىرجەم بولالمىدىم. ئارىدىن ئىككى - ئۈچ ئاي ئۆتسىمۇ مەن ئەنسىرىگەن ئىشنىڭ ھېچقايسىسى يۈز بەرمىدى. بېشىمدىن ئۆتكەن بۇ ئاددىيغىنا كەچۈرمىش مېنى «ئىشەنچ» دېگەن سۆز ھەققىدە خېلىغىچە ئويلاندۇردى. فرانك كرايىن (Frank Crane): «ھەممىلا ئادەمگە ئىشىنىپ كەتسەك بەلكىم ئالدىنىپ قېلىشىڭ مۇمكىن، ئەمما ھېچكىمگە ئىشەنمەي ئۆتكەن ھايات بەكمۇ لەززەتسىز» دېسە، رالف ۋالدو ئېمېرسون (Ralph Walde Emerson , 1882—1803) «ئادەملەرگە ئىشەنگىن، شۇنداللا ئۇلار ساڭا سەممىي بولىدۇ؛ ئادەملەرگە ياخشى مۇئامىلە قىل، شۇنداللا ئۇلارنىڭ يەنە بىر يارقىن تەرىپىنى كۆرەلەيسەن» دەيدۇ. بىز كىچىكىمىزدىنلا ئۆزىمىزگە پۈختا بولۇش، باشقىلارغا ئالدىنىپ كەتمەسلىك ھەققىدىكى ۋەز - نەسىھەتلەر ئىچىدە چوڭ بولىمىز. ئەمما، جەمئىيەت پسىخولوگىيەسى نۇقتىسىدىن ئېيتقاندا، زىيادە خەۋپسىرەش ۋە ئېھتىياتچانلىق تۇيغۇسى ئادەمنىڭ خاتىرجەملىكىنى مەڭگۈ تىنچ قويمايدىغان بىر خىل پسىخىكىلىق كېسەل. گەرچە پەرقلىق جەمئىيىتىمىزنىڭ ئەھۋالى بىزنى ئېھتىياتچان بولۇشقا ئۈندەپ تۇرسىمۇ، بىر جەمئىيەتنىڭ ئومۇمىي ئىجتىمائىي ھاۋاسىنى ئىشەنمەسلىك، خەۋپسىرەش، نامەلۇم ئەندىشە كەيپىياتى قاپلاپ كەتسە، ئۇنداقتا بۇ جەمئىيەتنىڭ ئادەملىرىدە شەخسىيەتچىلىك، بىھۇدە شۈبھىلىنىش خاھىشى ئېغىرلاپ كېتىدۇ - دە، زېھىن خورايدۇ. مۇشۇنىڭ ئەھمىيەتلىك ئىشلار ئۈستىدە باش قاتۇرىدىغان ۋاقتى ئازلاپ قالىدۇ. بۇ ھال بىر مىللەتنىڭ پۈتكۈل نەزەرىيەۋى تەپەككۇر قۇۋۋىتىنىڭ ئۆسۈشىگە پايدىسىز. ئەمما، مەسىلىنىڭ يەنە بىر تەرىپىنى كۆرۈش كېرەككى، ئىقتىسادىي نامراتلىق تۈگمىگەن، موھتاجلىق مەسىلىسى تەلتۆكۈس ھەل قىلىنمە-

غان، مەنىۋى ساپا ئومۇمىيۈزلۈك يۈكسىلىپ ئۇلگۇرمىگەن، كىشىنىڭ ھەققىگە كۆز سالمايدىغان پاكىز قەلب ئاۋام ئارىسىدا يىلتىز تارتالمىغان جەمئىيەتتە ئادەمنىڭ خاتىرجەملىك تۇيغۇسى ھەرگىزمۇ قانائەتلەنمەيدۇ. بۇ ھالدا ئىشەنچىتىن سۆز ئېچىش تەس.

ماڭا يېڭىلىق تۇيۇلغان ئىككىنچى ئىش ھاۋايدا ئادەم بىلەن تەبىئەت ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنىڭ بۆلەكچە يېقىنلىقى بولدى. ھاۋاي ئىشتاتى تىنچ ئوكيانىنىڭ ئوتتۇرىسىدا بولغاچقىمۇ، ئادەم، ئوكيان، تەبىئەت ئوتتۇرىسىدا تەبىئىي ھالدا گارمونىيەلىك بىر مۇناسىۋەت پەيدا بولۇپ، بۇ جايىنى ئىسمى ـ جىسمىغا لايىق داڭلىق ساياھەت شەھىرىگە ئايلاندۇرغانىدى. ھاۋايغا كەلگىنىمىزگە بىر ھەپتە بولغان كۈنى «فورد ئوقۇش مۇكاپاتى»غا ئېرىشكەن يۇقىرى يىللىقتىكى ئوقۇغۇچىلارنىڭ يول باشلىشى بىلەن «ھاۋايدىكى بېھىشباغ» دەپ نامى چىققان گۈزەل جاي ۋايكىكى ئارىلىغا ساياھەتكە باردۇق. ۋايكىكى ئارىلى(Waikiki Beach) ـــ ئامېرىكا تېلېۋىزىيە فىلىمى «جەننەتنىڭ قەھرى» سۈرەتكە ئېلىنغان جاي ئىدى. ئۇرۇمچى ـــ دېڭىزدىن ئەڭ يىراق شەھەر، كىشىلەرنىڭ تەبىئەتتىن ھۇزۇرلىنىپ كاللىسىنى سەگىتىپ كېلىشى ئۈچۈن سائەتلەپ يول مېڭىشىغا توغرا كېلىدۇ. مەن 1995 ـ يىلى شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ جۇڭگو تىللىرى فاكۇلتېتىدا ئوقۇۋاتقان چېغىمدا ئىچكىرىدە دېڭىزنى ئاران بىر قېتىم كۆرگەن. ئۇزاق مۇددەت بېكىك، تار مۇھىتتا ھەقىقىي كەڭ تەبىئەتتىن ئايرىلىپ ياشىغاچقىمۇ، ۋايكىكىغا بارغان كۈنى بۇ ئارالدىكى تەبىئەت گۈزەللىكىدىن ئاغزىمنى كاككۇكتەك ئېچىپ قالدىم. شەھەرنىڭ چېتىدە ـــ ئاسمان ـ پەلەك ھەيۋەت مېھمانخانىلار، رەت ـ رەت پاكىز كوچىلار يېنىدا بىزگە تېلېۋىزورىدىنلا كۆرۈشكە نېسىپ بولىدىغان گۈزەل تىنچ ئوكيان مەنزىرىسى ئەكس ئېتىپ تۇرىدۇ. ئوكيانىنىڭ قىرغاقىغا يېقىن قىسمىدا راھەتلىنىپ سۇ ئۈزۈۋاتقان، ساھىلدا سۇ كېچىپ، سۇ

چېچىشىپ ئويناۋاتقان، تېخىمۇ يىراقتا قورقماي سۇ كانكىسىدا تېيىلىپ ئويناۋاتقان كىشىلەر تىنچ ئوكيانىنىڭ سۇرىدىن ئەنسىرەيدىغاندەك ئەمەس. بىرنەچچەيلەن ئىككى - ئۈچ ياشلىق بالىلىرىنى بېشىدىن ئېگىز كۆتۈرگىنىچە سۇغا ئەكىرىپ ئويناتماقتا. قىرغاقتا 300 مېتىر كېلىدىغان جايغا ئاگاھلاندۇرۇش بەلگىسى قويۇلغانلىقى ھېسابقا ئالمىغاندا، تەرتىپكە مەسئۇل بەرەر كىشىنى، قۇتقۇزۇش كىيىمى كىيىۋالغانلارنى ياكى جېدىلىشىش ئالامەتلىرىنى كۆرگىلى بولمايدۇ (كېيىن ئۇقسام، ئوكيانىدا دولقۇن قاتتىق كۆتۈرۈلىدىغان كۈنلىرى ئالدىن سىگنال بېرىلىپ سۇغا چۈشۈش چەكلىنىدىكەن). زۇمرەتتەك سۈزۈك ئوكيان سۈيى، قىرغاق بىلەن كوچىلارنى ئايرىپ تۇرغان ئېگىز ئارچا دەرەخلىرى، غۇر - غۇر شامال ئېلىپ كېلىۋاتقان نەمخۇش ھاۋا، سايادىكى سوزۇلۇپ ياتقان توپا رەڭ ساھىل ئادەمگە جىددىيلىكنى ئۇنتۇلدۇرۇپ، ئۇنتۇلغۇسىز تەسىرات ئاتا قىلاتتى. مەن ئۆزۈمنىڭ دۇنيادىكى گۈزەل شەھەرلەرنىڭ بىرىدە تۇرۇۋاتقانلىقىمغا ئەمدى شەكسىز ئىشەندىم ۋە سۆيۈندۈم. ئەمما جىق نەرسىلەرگە ھەيران قېلىشتىن خالىي بولالمىدىم. ئېگىز، زىلۋا قىزلارنىڭ ئىچ كىيىمى بىلەنلا كوچىلاردا مېڭىشلىرىنى، ئەر - ئايال، قىز - ئوغۇللارنىڭ يالىڭاچ دېگۈدەك بىر يەردە سۇ ئۈزۈشلىرىنى، تېخى يېقىندىلا تونۇشقان بەزى شاش ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئالدىراپ - تېنەپ يېشىنىپ سۇغا ئۆزىنى ئېتىشلىرىنى قوبۇل قىلالمايتتىم. شۇڭا ساۋاقداشلىرىم سۇغا چۈشۈشكە دەۋەت قىلغان بولسىمۇ، ساھىل بويىدىكى ئورۇندۇقتىن قوپماي ئولتۇردۇم. خىياللىرىمنىڭ ئاخىرى چىقمىدىغاندەك ئەمەس. مۇنداقچە قىلىپ ئېيتقاندا، مېنىڭ بۇ يەردىكى يېرىم يالىڭاچ قىزلارنىڭ ئىش - ھەرىكەتلىرىنى قوبۇل قىلالماسلىقىم «مەدەنىيەت ئەندىكىشى» جەريانىنى باشتىن كەچۈرۈۋاتقىنىمنىڭ بىر تۈرلۈك ئىسپاتى ئىدى. نېمىنى قوبۇل قىلالماسلىقىمدىن قەتئىينەزەر، بۇ يەردە ھايات داۋام قىلىۋېرىدۇ.

دۇ. بەلكىم كۆڭلۇمدىكىنى ئېيتسام، ساۋاقداشلىرىم مەندەك خىيالچان بايقۇشنىڭ ساددا كونسېرۋاتىپلىقىدىن كۈلۈشەر. «كىشىلەر نېمىشقا مۇشۇنداق قىلىدۇ؟» دېگەن سوئالنى مەركەز قىلغان باش ـ ئۇچى يوق خىياللىرىم، تەئەججۇپلىرىم ھەر ـ قانداق يېڭى يەرگە، يېڭى دۆلەتكە بارغاندا دۇچ كېلىدىغان «مە ـ دەنىيەت ئەندىكىشى» ھادىسىسىنى ماڭا ئەملىي ھېس قىلدۇ ـ رۇۋاتاتتى. خىياللار قاينىمىدىن چىقالماي ئولتۇرغان ۋاقتىمدا، ياندىكى ئورۇندۇقتىكى بىر يېڭى ئەھۋال دىققىتىمنى تارتتى. ئاق تەنلىك ياشانغان بىر كىشى سول بىلىكىگە ئىككى قۇشنى قوندۇرۇۋېلىپ دان بېرىۋاتاتتى. پەستە ـــ ھېلىقى ئادەمنىڭ ئا ـ يىغى ئاستىدا تۆت ـ بەش قۇش ئەتراپتا ئولتۇرغانلارنى كۆر ـ مەيۋاتقاندەك چۇرۇقلاشقىنىچە دان ئىزدەپ يۈرەتتى. ئايىغىنىڭ يېنىغا بىر قۇش كەلدى. مەن ھەيران بولۇپ: «بۇ قۇشلار نې ـ مىشقا ئادەملەردىن قاچمايدىغاندۇ؟ قورقمايدىغاندۇ؟» دەپ ئويلا ـ دىم. ئۇرۇمچىدە بۇنداق مەنزىرىنى كۆرۈش مۇمكىن ئەمەس ئە ـ دى. بىز چىرايلىق قۇشلارنى پەقەت قەپەس ئىچىدىلا كۆرەتتۇق. ئادەم بار يەرگە يېقىن جايلاردا قۇشلارنىڭ ئادەمدىن ئەيمەنمەي تۇرغىنىنى، چۇرۇقلىغىنىنى كۆرگىنىم ئېسىمدە يوق. كېيىنچە بايقىدىنمۇ چىرايلىق، تاجىسى ھەر خىل رەڭدىكى قۇشلارنى ئاش ـ خانىدا جىق ئۇچراتتىم. ئاشخانىمىزنىڭ بالكونى ئوچۇق بولغاچقا، چۈشلۈك ـ كەچلىك تاماقلاردىن كېيىن قۇشلار چۇرۇقلىشىپ كۆكتات ئادالايدىغان كۆلچەكلەرگە كىرىۋېلىپ ئوزۇقلۇق ئىز ـ دەيتتى، قوغلىمىغىچە قاچمايتتى. ھېچكىمنۇ بۇ ئىشلاردىن ھەيران قالمايتتى ياكى قۇشلارنى قوغلىمايتتى. بۇنداق چاغلاردا مەن ئىخ ـ تىيارسىز ئۇرۇمچىدىكى بۇلغانغان مۇھىتتا پەيلىرى قاردىاپ قال ـ غان بىچارە قۇشقاچلارنى ئەسلەيتتىم. بەلكىم ئىنسان قەلبىدىكى ئازادىلىك تۇيغۇسى ئادەم ۋە تەبىئەت مۇناسىۋىتىنىڭ يېقىنلىقى بىلەن تېخىمۇ بەكرەك قانائەت تاپسا كېرەك. قۇشلار ئەسلىي ئادەم ـ لەرنىڭ دوستى. قۇشلار قاچمايدۇ، ئەمما ئادەم قاچۇرىدۇ.

كىتاب، كۈتۈپخانا ۋە باشقىلار

كىتاب باھاسىنىڭ تەسەۋۋۇرۇمدىكىدىن نەچچە ھەسسە قىمەت بولۇشى مېنى بەكلا ھەيران قالدۇردى، ئۇرۇمچىدىن مۇناسىۋەتلىك كەسپىي كىتابلىرىمنى كۆپرەك ئەكىلىۋالمىغىنىمغا پۇشايمان قىلدىم. «ئىجتىمائىي پەن تەتقىقاتىدا ئىستاتىستىكىلىق مېتودلار» دېگەن دەرسلىك كىتابنىڭ كونىسىنى مەكتەپ كىتابخانىسىدىن 94 دوللارغا ئالغىنىمدا يۈرىكىم بىلەن يانچۇقۇم قۇم ئارىسىدا ئۇزاققىچە تارتقۇچلاندىم. ئەمما بۇ كىتابنى ئالماسام بولمايتتى. جۇڭگو پۇلىغا سۇندۇرغاندا، مەن بىر كىتابنى 700 يۈەنگە يېقىن پۇلغا ئالغانىدىم. ئەگەر كىتابنىڭ يېڭى نۇسخىسىنى ئالسام، يەنە 40 دوللار ئوشۇق تۆلەيتتىم. «فورد ئوقۇش مۇكاپاتى» پۇلى ئىچىدە ھەر يىلى كىتاب ئېلىشىمىز ئۈچۈن بېرىلىدىغان 10 مىڭ دوللار بار ئىدى. مەن ياخشى كىتابلار بولسا سېتىۋېلىش مەقسىتىدە مەكتەپ كىتابخانىسىنى ئايلاندىم. بۇ بىر ئۇنىۋېرسىتېت كىتابخانىسى بولسىمۇ، كىتاب تۈرى خېلىلا جىق ئىدى. يېرىم ئايدىن كېيىن ھونولۇلۇدىكى چوڭ كىتابخانىلارنىڭ بىرى بولغان ئالمونا كىتابخانىسىغا باردىم. ئامېرىكىدا كىتابلارنىڭ تۈرلىرى ھەقىقەتەن كۆپ ئىدى ھەم بەكلا نەپىس ئىشلىنەتتى. چىرايلىق كىتابلارنى كۆرگەن كىشى ئىختىيارسىز ئۇنى ئۆيگە ئاپىرىپ زىننەت بۇيۇمى قاتارىدا تىزىپ قويغۇسى كېلەتتى. كىتاب باھاسىنىڭ قىممەت بولۇشى ئەملىي بىر مەسىلە. ئەمما، ئامېرىكىدا مۇقىم خىزمەت تاپقانلارغا كىتاب باھاسىمۇ قىممەت تۇيۇلمايدۇ. شۇ كۈنى كىتابخانىدا توپتوغرا 5 سائەت ئايلىنىپتىمەن. كەچتە كىتابخانىدىن قورساقلىرىم ئېچىپ تارتىشقان، ھارغىن ھالەتتە ياتقىمغا قايتتىم. ئۇرۇمچىدە بىكار بولسام كىتابخانىلارنى ئايلىنىش، كىتابخانىلاردا يېڭى ئۇچۇرلارنى ئىزدەش ئۇزۇندىن بۇيان بىر

خىل ئارام ئېلىش ئادىتىمگە ئايلانغانىدى. ھايات تەشۋىشلىرى مېڭەمنى تالجىتقاندا، رېئاللىقنىڭ ئەسلىدىن تالىق بولماسلىققا تېگىشلىك سوئال ـ تۇگۈنلىرى كاللامنى ئوچاق قىلغاندا كىتابخانىغا بارسام بىر خىل ئۆزگىچە راھەت تۇيغۇسىغا، ھۆزۈرغا ئېرىشەتتىم. يارىغان كىتابلارنى، ساقلاش قىممىتى بار دەپ قارىغانلىكى كىتابلارنى ئايماي ئالاتتىم. ئەمما، مەن ھازىر ئامېرىكىدا ـــ يۇقىرى ئىستېمال ۋە كىتاب باھاسى ۋەتەندىكىدىن نەچچە ھەسسە قىممەت بولغان بىر تۇپراقتا ياشاۋاتقانلىقىم ئۈچۈن ئىقتىسادچىل بولمىسام بولمايتتى. «مەن ھازىر ئوقۇغۇچى، ئەمەلىيەتچىل بولۇشۇم كېرەك» دەپ ئۆزۈمگە جېكىلەپ تۇرسامۇ، ئىچىمدىكى نامەلۇم بىر كۈچ مېنى كىتابخانىغا ـــ كىتاب جاھازلىرىدىكى ئۆزۈم كۆرۈپ قويغان كىتابلارنى سېتىۋېلىشقا ئۈندەيتتى. ئاخىرىدا كىتابنى ئەرزانراق ئالىدىغان ئامالمۇ تېپىلدى. بۇنىڭغا «سېلىشتۇرما مەدەنىيەتشۇناسلىق» (Comparative Cultural Studies) دەرسىدە بىللە ساۋاق ئالىدىغان فىرانسىيەلىك قىز ساۋاقدىشىم يۇكانىڭ ئەسكەرتىشى سەۋەبچى بولدى. بىر كۈنى تەنەپپۇس ئارىلىقىدا يۇكانىڭ قولىدا ئاجايىپ چىرايلىق ئىشلەنگەن بىر ئىنگلىزچە كىتابنى كۆرۈپ قالدىم.

ـــ نېمە كىتاب كۆرۈۋاتىسىز؟ ـــ دېدىم ئۇنىڭ يېنىغا كېلىپ.

ـــ «قار دۆلىتى»، ـــ دېدى ئۇ كىتابتىن بېشىنى كۆتۈرۈپ.

ـــ ياپونىيە يازغۇچىسى كاۋاباتا ياسۇنارىنىڭ «قار دۆلىتى» دېگەن ئەسىرىمۇ؟ ـــ سورىدىم مەن قىزىقسىنىپ، ـــ سىزمۇ ئەدەبىي ئەسەرگە قىزىقىدىكەنسىز ـ دە ! كاۋاباتا ياسۇنارىنىڭ ئەسەرلىرىنى ياقتۇرۇپ ئوقۇمسىز؟

ـــ ھەئە، مەن ئەدەبىي ئەسەر ئوقۇشقا ئامراق. بولۇپمۇ كاۋاباتا ياسۇنارىنىڭ ئەسەرلىرى ماڭا شېئىرىدەك تۇيۇلىدۇ، ـــ دېدى يۇكا، ـــ مەشھۇر ئەسەرلەر ئادەمنى ئورتاقلىق تۇيغۇسىغا ئىگە قىلىدۇ.

ـــ مەن ئۇنىڭ «كۆز يامغۇرى» ناملىق ھېكايىسىنى تەرجىمە قىلىپ ئېلان قىلدۇرغان. «ئۇيقۇدىكى ساھىبجامال» دېگەن پوۋېس-تىنىڭ تەرجىمە تەھرىرلىكىنى ئىشلىگەنىدىم، ـــ دېدىم مەن.

ئەدەبىيات ـــ ئورتاق قىزىقىش ھەققىدىكى پاراڭ گېپىمىز-نى تەبىئىي ھالدا ئاۋۇتۇۋەتتى. مەن يۈكاغا ـــ ئالدىمدىكى چىرايلىق فىرانسۇز قىزغا قاراۋېتىپ ۋە ئۇنىڭ ئەدەبىيات ھەق-قىدىكى خېلى ۋەزنى بار پاراڭلىرىنى ئاڭلاۋېتىپ ئىختىيارسىز ھالدا: «ئېسىل كىتابلارنى ئوقۇپ تۇرغان قىزلارنىڭ ئىچكى دۇنياسى ئۆزىگە ئوخشاشلا يېقىملىق بولىدىكەن» دېگەنلەرنى خىيالىمدىن ئۆتكۈزدۈم. شۇ ئارىدا ياپونىيەلىك قىز كائورى كېلىپ سۆھبىتىمىزگە قوشۇلدى.

ـــ مەن ئامېرىكىدا ئىككى چەت ئەللىكىنىڭ بىزنىڭ ياز-غۇچىمىز ھەققىدىكى پارىڭىنى ئاڭلارمەن دەپ پەقەت ئويلىماپ-تىكەنمەن. كاۋاباتا ياسۇنارى بىز ياپونىيەلىكلەرنىڭ پەخرى، ـــ دېدى كائورى ھاياجانلىنىپ.

ـــ كاۋاباتا ياسۇنارى تاگوردىن كېيىن نوبېل ئەدەبىيات مۇ-كاپاتىغا ئېرىشكەن ئاسىيالىق ئىككىنچى يازغۇچى، ـــ دېدىم مەن ۋە كائورىدىن ئۇزۇندىن بۇيان بۇ يازغۇچىغا مۇناسىۋەتلىك كاللامدا تۇگۇن بولۇپ تۇرغان بىر سوئالنى سورىدىم، ـــ ئۇ 1968 - يىلى نوبېل ئەدەبىيات مۇكاپاتىغا ئېرىشىپ بولۇپ ئىككى يىلدىن كېيىن نېمىشقا ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋالدۇ؟ مەن ئۇ-نىڭ ئەسەرلىرىنى ياقتۇرۇپ ئوقۇيمەن. ئەمما ئۇنىڭ ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋالغانلىقىنى پەقەت قوبۇل قىلالمىدىم. بىز مۇسۇلمانلار ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋېلىشنى بەك ئېغىر ئالىمىز.

كائورى ئەستايىدىل جاۋاب بەردى:

ـــ كاۋاباتا ياسۇنارى داڭ قازىنىپ نوبېل ئەدەبىيات مۇكاپا-تىغا ئېرىشكەن ۋاقىت ياپونىيە ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشىدىن كې-يىنكى ۋەيرانچىلىق - خارابلىكتىن تولۇق ئەسلىگە كېلىپ بولالمىغان، ياپونىيەنىڭ ئىستىقبالى قاراڭغۇ چاغلار ئىدى.

دادامدىن ئاڭلىشىمچە، نۇرغۇن ئادەملەر ئۇ چاغدا بەك چۈشكۈنلەشكەنكەن. كاۋاباتا ياسۇناريمۇ ۋەتەننىڭ تەقدىرىدىن قايغۇرۇپ چۈشكۈنلىشىپ ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋالغانمىش.

دۇنياۋى شۆھرەتلىك قىرغىز يازغۇچىسى چىڭغىز ئايتماتوف: «ئەدەب ــ دەۋرنىڭ ۋىجدانى» دېگەنىدى. گەرچە مەن كاۋاباتا ياسۇناريىنىڭ ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋېلىشىنى ئۆزىنى ئىنكار قىلغانلىق دەپ قارىسامۇ، ئۇنىڭ ۋەتەنپەرۋەرلىكىدىن تەسىرلەنەتتىم. كائورىنىڭ چۈشەندۈرۈشىچە بولغاندا، يازغۇچى دەۋر ئالدىدا ئۆزىنى ئىلاجسىز ھېس قىلىپ ۋىجدان ئازابىدا ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋالغان بولاتتى. كۆڭلۈمدە بۇ جاۋابتىن دېگەندەك قانائەتلەنمىسەممۇ، جەمئىيەتشۇناسلىق كەسپىدە ئوقۇيدىغان بۇ قىزنىڭ يازغۇچىنىڭ ئۆلۈمىنى ئازاب ئېچىغا باغلاپ تەھلىل قىلىشى مېنى خېلىلا قايىل قىلغانىدى.

ــ ئۇمىد بەختسىز ئادەمنىڭ ئىككىنچى يۇرىكى، ــ دېدىم مەن، ــ بىز ھەممىمىز ئىنگلىز تىلىدىكى مۇنداق بىر ھېكمەتنى ئاڭلىغان: «قاراڭغۇ كېچىدىن كېيىن ھامان تاڭ ئاتىدۇ (The dawn comes after the dark)». كاۋاباتا ياسۇنارى ئۇمىد بىلەن ياشىغان بولسا، ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋالماس بولغىيتتى. مانا ھازىر ياپونىيەلىكلەر قەد كۆتۈردى. ئامېرىكىدەك كۈچلۈك دۆلەتتىمۇ نۇرغۇن ئادەم ياپونىيەنىڭ ماشىنىلىرىنى، ئېلېكتىر سايمانلىرىنى ئىشلىتىدۇ. ھەرقانداق مىللەت چۈشكۈنلىشىش جەريانىنى باشتىن كەچۈرىدۇ. ئەمما، چۈشكۈنلۈككە قانداق مۇئامىلە قىلىش بىر مىللەتنىڭ پىشقان ـ پىشمىغانلىقىنى ئۆلچەيدىغان بىر ئۆلچەم. مەن ياپونىيەلىكلەرنىڭ روھىغا قايىل. چۈنكى ئۇلار چۈشكۈنلۈك مەسىلىسىنى توغرا ھەل قىلىپ، رەھىمسىز رېئاللىققا باش ئەگمىدى ۋە ئۇنى ئۆزگەرتەلىدى.

پارىخىمىز تەبىئىي ھالدا كاۋاباتا ياسۇناريدىن باشقا دۇنياۋى شۆھرەتلىك يازغۇچىلارغا يۆتكەلدى. كائورىغا قارىغاندا يۇكانىڭ ئەدەبىيات چۈشەنچىسى مۇكەممەلرەك ئىدى. شۇ تاپتا ئوخشى-

مىغان مىللەتتىن بولغان ئۇچىمىزنىڭ ئارىسىدا ئىنگلىز تىلى كۆڭۈرۈك بولۇڭاتاتتى. يۇكا باكلاڭۇرلۇق ئۇنۇڭانىنى ھازىرقى زامان فىرانسىيە ئەدەبىياتىدىن ئالغانىكەن. بىز فىرانسىيەنىڭ ماشىنا ھادىسىسىگە ئۇچراپ قازا قىلغان دۇنياڭى شۆھرەتلىك يازغۇچىسى ئالبېرت كامۇس (Albert Camus , 1860 — 1913)، ڭەتىنىگە پاتماي فىرانسىيەگە مۇساپىر بولۇپ بارغان چېخ يازغۇچىسى مىلان كۇندرا (Milan Kundra)، جۇڭگونىڭ مۇساپىر يازغۇچىسى گاڭ شىڭجيەن، 2006 ـ يىلى نوبېل ئەدەبىيات مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن تۇركىيە يازغۇچىسى ئورخان پامۇك قاتارلىقلار ئۇستىدە پاراڭلاشتۇق. مەن ئارىلىقتا كائورىغا چاقچاق قىلدىم:

— ئىسمىڭىز «ڭاپادار ئايال كائورى» فىلىمىدىكى ھېلىقى ئېسىل ئايالنىڭكىگە ئوخشىغان بىلەن، جىق كۇلمەيدىكەنسىز. بىزنىڭ يۇرتتىكىلەر «ڭاپادار ئايال كائورى» دېگەن تېلېڭىزىيە تىياتىرىنى جىق كۆرىدۇ. ئۇ دېگەن ھەمىشە كۇلۇپلا تۇرىدىغان ئايال.

كائورى تۇرگۇنرەك قىز ئىدى. ئۇ گېپىمدىن بىرئاز ئەپسىزلىك ھېس قىلدىمۇ، ئەيتاۋۇر گەپنى بۇراپ ماڭا سوئال قويدى:

— سىز ئەدەبىيات توغرىسىدا جىق نەرسىلەرنى بىلىدىكەنسىز، نېمىشقا ماگىستىرلىقنى ئەدەبىياتتا ئەمەس، جەمئىيەتشۇناسلىقتا ئوقۇماقچى بولدىڭىز؟

— بىزدە مۇنەڭۇر يازغۇچى ـ شائىرلار بار. شۇڭا ئەدەبىيات كوچىسىنى پاخال قىلماسلىقنىمۇ بىر نەتىجە ھېسابلاپ بۇ يولىدىن چىقىڭالدىم. يەنە بىر سەۋەب، بىزنىڭ ئۇيغۇر جەمئىيىتىدە جەمئىيەتشۇناسلىق نۇقتىسىدىن جاڭابىنى ئىزدەيدىغان مەسىلىلەر خېلى بار، — دېدىم مەن كۆڭلۇمدىكى گەپنى قىلىپ.

سۆھبىتىمىز قىسقا، ئەمما كۆڭۇللۇك بولدى. مەن پاراڭ ئارىلىقىدا يۇكادىن «قار دۆلىتى» دېگەن كىتابنى ئۇنۇڭبرسىتېتىنىڭ يېقىن ئەتراپىدىكى نىمكەش كىتابلار كىتابخانىسىدىن

ئالغانلىقىنى ئاڭلاپ بەك خۇشال بولدۇم. چۈنكى، نىمكەش كىتابلار كىتابخانىسىغا بارسام، ئەرزان باھادا ياخشى كىتابلارنى سېتىۋالالىشىم مۇمكىن ئىدى. ئويلىغىنىمدەك بولدى. ئىككى كۈندىن كېيىن ئۇ كىتابخانىنى ئىزدەپ تېپىپ 30 دوللارغا بىر نەچچە كىتاب سېتىۋالدىم. ئىنگلىز تىلىدا نەشر قىلىنغان بۇ كىتابلارنىڭ قاتارىدا ئورخان پامۇكنىڭ «قار»، ياشار كامالنىڭ «مەمەت ئاۋاق»، گارسىيە ماركوز (Garcia Marquez , 1928 —?) نىڭ «خۇلپىرا دەۋرىدىكى مۇھەببەت» قاتارلىق رومانلىرى، جەمئىيەتشۇناسلىققا مۇناسىۋەتلىك كىتابلاردىن «جەمئىيەت تەرەققىياتى نەزەريىسى»، جوناتان تۇرنېر (Jonathan Turner) نىڭ «تۇيغۇ جەمئىيەتشۇناسلىقى» قاتارلىقلار بار ئىدى. كىتابلار نىمكەش بولغىنىغا قارىماي خېلىلا يېڭى ئىدى.

كىتابلارنى ئېلىپ ياتاقتا قايتقاچ كىتاب ھەققىدە بىرمۇنچە خىياللارنى سۈرۈپ كېتىپتىمەن. مەن ئۇنىۋېرسىتېتتىن ھازىرغىچە بولغان ھاياتىمدا كىتابنىڭ پايدىسىنى كۆرگەن، ئۆزلۈكىدىن ئۆگىنىشنىڭ لەززىتىنى، ھالاۋىتىنى تېتىغان ئادەم ئىدىم. شۇڭا رېئاللىق ئازابلىق سوئاللىرى بىلەن مېنى قىينىغاندا، يولۇققان مەسىلىلىرىمگە ئېسىل كىتابلاردىن جاۋاب ئىزدەشنى ئۆزۈمگە ئادەت قىلغانىدىم. نەچچە قېتىم «سەرخۇش ئىنگلىز تىلى تەربىيەلەش مەركىزى»دە لېكسىيە سۆزلىگىنىمدە ئوقۇغۇچىلاردىن: «دۇنيادىكى ئادەمگە ئەڭ پايدىسى تېگىدىغان، ئەڭ ئۆزگىچە ئۇنىۋېرسىتېت قايسى؟» دەپ سورايتتىم. ئوقۇغۇچىلىرىم بۇ سوئالنى چۈشىنەلمەي دەمالىلققا گاڭگىراپ قالاتتى. مەن ئارقىدىنلا: «ئۇ بولسىمۇ ئۆزلۈكىدىن ئۆگىنىش ئۇنىۋېرسىتېتى» دەپ جاۋاب بېرەتتىم. دېمىسىمۇ، مائارىپ بىز ئىزدىگەن نەرسىلەرنى بېرەلمىگەندە، ئارتۇقچە تىت ـ تىت بولۇپ يۈرمەي ئۆزلۈكىدىن ئۆگىنىش ئارقىلىق سوئاللارغا جاۋاب ئىزدەش ئاقىلانە تاللاش يولى. ئۆزلۈكىدىن ئۆگىنىش ئەمەلىيەتتە بىر ئادەتلىنىش جەريانى. نۇرغۇن كىشى مەكتەپتىن، مۇ-

ئەللىمدىن چوڭ ئۇمىدلەرنى كۈتىدۇ. بۇمۇ خاتا ئەمەس. ئەمما، ئاخىرقى ھېسابتا ئادەمگە ئۆزىنى تېخىمۇ چوڭقۇر ھېس قىلدۇرالايدىغان، مۇستەقىل پىكىر قىلىش قابىلىيىتى ۋە ھېس - تۇيغۇلىرىنى تەكشاش پۇرسىتى ئاتا قىلىدىغان مائارىپ شەكلى يەنىلا ئۆزلۈكىدىن ئۆگىنىش. مىللىي مائارىپ نۇرغۇن كىرىزىسلىق سوئاللارغا دۇچ كەلگەن ھازىرقىدەك ۋاقىتتا ئۆزلۈكىدىن ئۆگىنىشنىڭ رولى ۋە پايدىسى تېخىمۇ زور. مەسىلىنىڭ تۈگۈنى كىتاب ئوقۇشتىن كېلىدىغان تەپەككۇر قۇۋۋىتىنى قانداق قىلىپ قىممەتكە ئايلاندۇرۇشتا. مەن ئىنگلىز تىلى ئۆگىنىش جەريانىدا، بۇ نۇقتىنى ۋە ئۆزلۈكىدىن ئۆگىنىشنىڭ پايدىسىنى ھەقىقىي ھېس قىلغان.

ھاۋاي ئۇنىۋېرسىتېتىغا كېلىپ بىر ھەپتە ئۆتكەندە كومپىيۇتېر ئارقىلىق كۈتۈپخانىدىن كىتاب - ماتېرىيال ئىزدەشنى ئۆگىنىۋالدىم. بۇ ئۇرۇنۇشۇم مېنى يېپىيېڭى بىر خۇشاللىق دۇنياسىغا باشلاپ كىردى. مەن شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ كۈتۈپخانىسىدا نۇرغۇن ئەممىيەتلىك دەقىقىلەرنى ئۆتكۈزگەن، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق كۈتۈپخانىدىن كىتاب ئارىيەت ئېلىپ باققان. ئەمما، ھاۋاي ئۇنىۋېرسىتېتى كۈتۈپخانىسى مەيلى كىتاب تۈرى، مەيلى كۆلەم، مەيلى مۇلازىمەت جەھەتتىن بولسۇن بىر خەلقئارالىق ئۇنىۋېرسىتېتنىڭ كۈتۈپخانىسىغا خاس ھالدىكى ئارتۇقچىلىقى بىلەن مېنى ھەقىقەتەن ئۆزىگە جەلپ قىلىۋالدى. ھەيرانلىق ئىلكىدە خەۋەر تاپتىمكى، ئۇنىۋېرسىتېت ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ ئارىيەت ئالىدىغان كىتاب سانىغا چەك قويۇلمايدىكەن. ئوقۇپ بولالىساق بىر قېتىمدا 100 پارچە كىتاب ئارىيەت ئالساقمۇ بولىدىكەن. يەنە كېلىپ، ئارىيەت ئالماقچى بولغان كىتابنىڭ نومۇرىنى كومپيۇتېردىن ئىزدىگەندىن كېيىن ئۆزىمىز ئىزدەپ تېپىپ پەسكە ئېلىپ چۈشىدىكەنمىز. مەن ئىشەنچ مېخانىزمىنىڭ ئادەمگە ئېلىپ كېلىدىغان سۆيۈنۈش تۇيغۇسىنى كۈتۈپخانىدىمۇ ھېس قىلدىم. تاللا بازىرى

شەكلىدىكى كۆتۈپخانا باشقۇرۇش شەكلى ئادەمگە ئۆزىنى قەدىر-لەش، بىلىمنى قەدىرلەش ھېسسىياتى ۋە ئەركىن پىكىر بوش-لۇقى ئاتا قىلاتتى. سىزنى نازارەت قىلىدىغان ئادەمنىڭ بول-ماسلىقى ۋە ئالىدىغان كىتابلارغا چەك قويۇلماسلىقى سىزگە ئۆزىڭىزگە قاتتىق تەلەپ قويۇشنى، ئۇنۇمچانلىقىڭىزنى مۇلازىمەتكە تۇشلۇق ئىلمىي روھ تىكلەشنى ۋە بېرىلىپ ئىلىم تەھسىل قىلىشنى جېكىلەپ تۇراتتى. مانا بۇ ئۇنسىز تەربىيە-نىڭ رولى. ئۇنسىز تەربىيە ئادەمنى قەلبىدىن ئۆزگەرتىدۇ، تە-سىرلەندۇرۇپ مېڭىنى يۇيۇپ ماڭىدۇ. تۇنجى قېتىم كۆتۈپخانىغا كىرگەن كۈنۈم بەش سائەت ئايلىنىپتىمەن. ئىشقىلىپ ئېسىڭىزگە كەلگەنلىكى كىتابنىڭ ئىنگلىزچە ماۋزۇسىدىكى ھالقىلىق سۆزلەرنى كىرگۈزسىڭىز، ئىزدىمەكچى بولغان مەزمۇندىكى كىتاب ھامان بىر يەردىن تېپىلاتتى. مەركىزىي كونترول سىس-تېمىسى ئورنىتىلغاچقا، كۆتۈپخانىنىڭ ئىچى ھەرقانداق ۋاقىت-تا سالقىن ئىدى. رەت ـ رەت كىتاب ئىشكاپىنىڭ ئارىسىغا قو-يۇلغان ئورۇندۇقلاردا مۇكچىيىپ ئولتۇرۇپ كىتاب ۋاراقلاۋاتقان سۈرلۈك پىروفېسسورلارنى، سەپەر چامادانىنى سۆرەپ كىرىپ لىق كىتاب قاچىلاپ چۈشۈۋاتقان ئاسپىرانتلارنى كۆرگەندە، كە-شى تەبئىي ھالدا ئامېرىكا ئۇنۇمچانلىرىدا ئومۇمىي كەيە-پىياتقا ئايلانغان «تەتقىقات تەلۇبلىكى»نى، شۇئارغا ئايلانغان: «تەت-قىق قىل، ئېلان قىل! بولمىسا يوقال!» (publish or perish!) دې-گەن گەپنىڭ ۋەزىنىنى تېخىمۇ چوڭقۇر ھېس قىلاتتى. كۆتۈپخا-نىنىڭ بىرىنچى قەۋىتىگە دۇنيانىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىكى داڭلىق ئۇنۇمچانلىرىدىن چىقىدىغان ھەرقايسى ساھەلەرگە مۇناسىۋەتلىك ئەڭ يېڭى ئىلمىي ژۇرناللار قويۇلاتتى. مەن ئۇ-رۇمچىدىكى ۋاقتىمدا «ئامېرىكا جەمئىيەتشۇناسلىق ئىلمىي ژۇرنىلى»نىڭ خەلقئارادىكى نوپۇزى توغرۇلۇق جىق ئۇچۇرلارنى كۆرگەن ۋە «ھاۋايغا بارغاندا بۇ ژۇرنالىلارنى تاپقىلى بولارمۇ؟» دەپ ئەندىشىدە بولغانىدىم. كۆتۈپخانىغا كىرىپ بۇ ئەندىشەمنىڭ

ئورۇنسىز ئىكەنلىكىنى ھېس قىلدىم. يالغۇز «جەمئىيەتشۇناسلىق نەزەرىيەسى» توغرۇلۇقلا 10 خىلغا يېقىن ئىلمىي ژۇرنال بار ئىدى. ئۇنىۋېرسىتېتلار ئۆزلىرىنىڭ كۆچلۈك ساھەلىرىدە ئىلمىي ژۇرنال چىقىرىدىكەن. جۇڭگونى تەتقىق قىلىدىغان دۆلەتلىك داڭلىق ئىككى ئىلمىي ژۇرنالنىڭ بىرى، ئاۋسترالىيە دۆلەتلىك ئۇنىۋېرسىتېت تەرىپىدىن، يەنە بىرى، مەن ئوقۇۋاتقان ھاۋاي ئۇنىۋېرسىتېتى تەرىپىدىن چىقىرىلاتتى. ئىلمىي ژۇرنالالار قويۇلىدىغان ئىشكاپلارنى ئارلاۋېتىپ ئېرنېست ھېمىڭۋاي (Ernest Hemingway , 1899—1961)، ۋىلىيام فولكنېر (William Faulkner , 1897—1962) ھەققىدە مەخسۇس ئىلمىي ژۇرناللارنىڭ چىقىرىلىدىغانلىقىنى ئۇقۇپ بەكلا ھەيران قالدىم، ئىچىم ئاچچىقمۇ بولدى. تەرەققىي تاپقان ئەللەرنىڭ ئۆلۈپ كەتكەن مەشھۇرلىرىمۇ ئاجايىپ ئەتىۋارلىنىدىكەن ھەم بۇ خىل ئەتىۋارلاش قۇرۇق ماختىنىش بىلەنلا چەكلىنىپ قالمايدىكەن. «ساختا ۋەتەنپەرۋەرلىك ــ بىر خىل تەلۋىلىك!» دەيدۇ ئېرىخ فروم (Erich Fromm). بىز ئۆز خەلقىمىزنىڭ ئارىسىدىن چىقان بۈيۈكلەردىن ماختىنىش، پەخىرلىنىش ھېسسىياتى نۇقتىسىدىلا توختاپ قالساق بولمايدۇ. ئىلمىي روھ ئارىلاشقان مىللىي ئېتىخارلىق تۈيغۇسى ئادەمدە سوغۇققانلىق، ئاۋام ئاردىسىدا قىزىققانلىق، قۇرۇق شوئاردىن خالىي ئۇزۇكسىز ئىلگىرىلەش كەيپىياتى پەيدا قىلىدۇ. مەن ئىلمىي ژۇرناللارنى ۋاراقلاۋېتىپ ئاشۇ ئويلارنى خىيالىمدىن ئۆتكۈزدۈم. كىتابخانىنىڭ تۆتىنچى قەۋىتىدە جۇڭگو تەتقىقاتىغا مۇناسىۋەتلىك كىتاب ــ ماتېرىياللار تولۇق تېپىلاتتى. مەن «شىنجاڭ ھەققىدە قانداق ماتېرىياللار باردۇر؟» دېگەن قىزىقىش بىلەن كومپيۇتېرنىڭ ئېكرانىغا «شىنجاڭ تەتقىقاتى» دېگەن خەتلەرنى كىرگۈزدۈم. 50 نەچچە خىلغا يېقىن تۈر كاتالوگى ئېچىلدى. ئەپسۇسلىنارلىقى، كىتابلارنىڭ تەڭدىن تولىسى ئىنگلىزچە، خەنزۇچە ئىدى. مەن ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ تېپىلماسلىقىدىكى سەۋەبىنى توغرا چۈ-

شەندىم. ئىجتىمائىي پەن ساھەسىدە ئۆزىمىزنىڭ ئاۋازىنى خەلقئارادا ياڭرىتالمىغۇدەك پىشقان، تەسىرى چوڭ ئالىملىرىمىز يوقنىڭ ئورنىدا بولغاچقا، ئۆزىمىز ھەققىدىكى تەتقىقاتنى باشقىلار قىلىۋېتىپتۇ. مەن ئەپسۇسلۇق ئىلكىدە خېلى ئۇزاق ئولتۇرۇپ كەتتىم. يۇرتىمىزدىكى ئاز بىر قىسىم زىيالىيلار ئاردىسىدا خېلىلا ئومۇمىي كەيپىياتقا ئايلانغان «ئۆزىگە مەپتۇن بوپكېتىش كېسىلى»، «ماغزاپ بىلىم» تەتقىقاتى ۋە ئىلىم ساختىپەزلىكى ھەققىدە ئازابلىق خىيالىلارغا چۆمدۇم. موڭغۇلىلار، زاڭزۇلار ھەققىدىكى تەتقىقات بىزنىڭكىگە قارىغاندا خېلى كۆپ ئىدى. ھەتتا خەلقئارادا نوپۇسى بىزدىن نەچچە ھەسسە ئاز بولغان مياۋزۇلار ھەققىدىكى تەتقىقاتمۇ بىر يەرگە بېرىپتۇ. بىزدىكى زىيالىيلار قاچانغىچە «قۇدۇق ئىچىدىكى پاقا» بولۇپ ئۆتەر! تىل ئۆتكىلى قاچانغىچە زىيالىيلارنىڭ ئۆزىنى بەزلەشتىكى باھانىسى بولار! ئىنگلىز تىلى بىلىدىغانلار بولسا قاچانغىچە ئۆزىنىڭ بۇ تىلنى بىلىدىغانلىقىدىن پەخىرلىنىپ ئۆتەر! ــ ئەمدىچە شۇنداق سادالار ياڭرايتتى، ــ بىز بەزىدە ئىجتىمائىي پەننىڭ رولىنى چۆكۈرىدىغان سادالارنى پات ـ پات ئاڭلاپ قالىمىز. ئەمەلىيەتتە، بىر مىللەتنىڭ روھى، دەرد ـ ھەسرىتى، خۇشاللىقلىرى، مەۋجۇتلۇقىنى باشقىلارغا تونۇشتۇرۇش ئىجتىمائىي پەننىڭ ۋەزىپىسى. بىز ئىجتىمائىي پەن ساھەسىدە خەلقئارادا تەسىرى بار بىر تۈركۈم ئىجتىمائىي پەن ئالىملىرىغا ھەقمەتەنمۇ موھتاجمىز! ئۇيغۇرلار ئىجتىمائىي پەننىڭ ھەقىقىي قەسىرىگە تېخى چىن مەنىسىدىن، ھەقىقىي كىرمىدى! ئۇيغۇرلاردا ئىجتىمائىي پەننىڭ ۋاقتى ئۆتمىدى ھەم ئۆتمەيدۇ!

ئىچىمدە ئاشۇنداق سادالار دەۋرەپ تۇراتتى، ئۇ گەپلەرنى كىملەرگىدۇر ۋارقىراپ تۇرۇپ دېگۈم كېلەتتى. لېكىن ئەتراپىمدا بىرمۇ ئۇيغۇر يوق ئىدى.

خىيالدىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن ئورنۇمدىن تۇرۇپ كەتتىم. ئەمدى

دى كىتابخانىلاردىن كىتاب ئېلىپ يۈرمىسەممۇ بولاتتى، ئەمما ئالدىمغا يېڭى بىر مەسىلە قويۇلغانىدى. بىر - بىرىدىن ئېسىل، يېڭى ئىدىيە ۋە تەنقىدىي ئويلار بىلەن يېزىلغان كىتابلارنى قانداق ئوقۇش، قانداق ھەزىم قىلىپ ئەمەلىيەتكە تەتبىقلاش، ۋاقىتنى قانداق ئورۇنلاشتۇرۇش، قايسى نۇقتىدىن پىكىر قىلىش، بۈگۈننى قانداق ئۆتكۈزۈش قاتارلىق مەسىلىلەر مەندىن سەنئەت، ماھارەت تەلەپ قىلىۋاتاتتى. كىتاب ئېلىش، ئەمما ئوقۇماسلىق، ئوقۇش، ئەمما ھەزىم قىلماسلىق، ھەزىم قىلىش، ئەمما ئوقۇغانلىرىدىن يېرىم - يارتا خۇلاسە چىقىرىشقا ئالدىراش بىر خىل ئەخمەقلىق، تەتقىقاتتىكى ئۆزىنى كۆرسىتىشتىن باشقا نەرسە ئەمەس ئىدى. تۇزۇكرەك ئىش قىلىشىم كېرەك. بۇ ئاخىرىدا ۋاقىت مەسىلىسىگە بېرىپ تاقىلاتتى. مەن ئامېرىكانلارنىڭ يىللىق، پەسىللىك، ئايلىق، ھەپتىلىك ۋە كۈنلۈك پىلان تۇزۇۋاتقىنىنى، ھەتتا ۋاقىتنىن ئۈنۈملۈك پايدىلىنىش ئۈچۈن «ۋاقىت ئىگىلەش كۇرسى»غا قاتنىشىۋاتقىنىنى ھەققىدىكى گەپلەرنى ئاڭلىغانىدىم. ئەمدى ئۆزۈم بۇنى ئەتراپىمدىكى ئامېرىكانلارنىڭ ھاياتىدىن ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆرۈۋاتاتتىم. ئامېرىكانلار بەكمۇ ئەمەلىيەتچىل ئىدى. كۈندىلىك پىلانىنى تۇزسە، شۇنىڭغا ئەمەل قىلماي قالمايتتى. كۈندۈزنىڭ ھەربىر سائىتىدە قانداقلا بولمىسۇن بىر خىل ئىشنى (ئاددىي بولسىمۇ) بېجىرەتتى. بىركۈنى بىزنىڭ «فورد ئوقۇش مۇكاپاتى» پىروگراممىمىزغا مەسئۇل بولغان دوكتور كىم سىمول ئەپەندى ماڭا ئەتىسى ئەتىگەندە ئىشقا چىقىشى بىلەن ئىشخانىسىغا كىرىشىمنى، پاراڭلىشىدىغان ئىش بارلىقىنى تاپىلىدى. ئەتىسى ئەتىگەندە ئۆزۈمچە: «ئۇ ئىشخانىسىغا سائەت سەككىزدە كىرسە، يېرىم سائەت تازىلىق قىلىش، بىر كۈنلۈك ئىشىنى پىلانلاش بىلەن ئۆتىدۇ، ۋاقچىراق كىرەي» دەپ ئويلاپ سائەت سەككىز يېرىمدا ئىشخانىسىغا كىردىم. كىم سىمول ئەپەندى ئەپسۇسلانغان قىياپەتتە ئەپۇ سورىدى:

— مەن سىزنى سائەت سەككىزدە كىرسە پاراڭلىشارمىز دەپ ئويلىغانىدىم. ئەپسۇس، ھازىر سەككىز يېرىم بولدى. باشقا بىرى بىلەن كۆرۈشۈشكە دېيىشىپ قويغان، ۋاقىت توشۇپ قالدى. كەچۈرۈڭ، — ئۇ ۋاقىت جەدۋىلىنى بىر قۇر كۆزىتىۋەتكەندىن كېيىن قوشۇپ قويدى، — ئەتە سائەت 11 دە كىرىڭ، شۇ چاغدا تاللايدىغان تېمىڭىز ۋە مۇناسىۋەتلىك ئىشلار توغرىسىدا پاراڭلىشايلى.

خىجىلچىلىقتا ئۇنىڭ ئىشخانىسىدىن چىقتىم. ئۇنىڭدىن ئاغرىنىشقا ھەققىم يوق ئىدى. ئەمما، بۇ ئىش مېنى ۋاقىت ۋە ئامېرىكانلارنىڭ ۋاقىت جەدۋىلى ھەققىدە يەنە بىر قېتىم ئويلىنىشقا مەجبۇر قىلدى. ئامېرىكىنىڭ قۇدرەتلىك ئىقتىسادىي كۈچىنى، ئىلىم - پەن، مائارىپ جەھەتتە قولغا كەلتۈرگەن بۈيۈك مۇۋەپپەقىيەتلىرىنى ئىككى نۇقتىدىن ئەمەلىيەتچانلىق بىلەن كۆچلۈك ۋاقىت ئېڭىدىن ئايرىپ قارىغىلى بولمايتتى. ئەمەلىيەتچىلىك پەلسەپىسى (Pragmatism) نىڭ ئاساسچىسى، ئامېرىكىنىڭ مەشھۇر پەيلاسوپى ۋىليام جامېس (William James , 1842—1910) ۋە ئۇنىڭ ئوقۇغۇچىسى، يەنە بىر گىگانت پەيلاسوپ جون دېۋى (John Dewy, 1859 — 1952) لارنىڭ تەسىرى، پەلسەپىنى رېئال تۇرمۇشقا يېقىنلاشتۇرۇشنى مەقسەت قىلغان تىرىشچانلىقلىرىنىڭ نەتىجىسىدە ئەمەلىيەتچانلىق، رېئاللىققا يۈزلىنىش روھى ئاۋام ئارىسىدا چوڭقۇر يىلتىز تارتقان ۋە ئاز كەم بىر ئەسىرگە يېقىن تارىخىي تەرەققىيات داۋامىدا ئامېرىكانلارنىڭ ئىنقىلاب خاراكتېرلىك ئىلگىرىلەش ھاسىل قىلىشىغا تۈرتكە بولغانىدى. ئۇيغۇرلارنىڭ ھازىرقى رېئاللىققا نىسبەتەن ئەمەلىيەتچىلىك پەلسەپىسىنى بېرىلىپ ئۆگىنىش، ۋىليام جامېس بىلەن جون دېۋىينىڭ مائارىپ، ئىنسان ۋە رېئاللىقنىڭ مۇناسىۋىتى ھەققىدىكى جانغا ئەسقاتىدىغان بايانلىرىنى تەتقىق قىلىش ۋە ئۇنى تۇرمۇشقا تەتبىقلاش مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە ئىدى. بولۇپمۇ

رېئاللىقنىڭ تاشقى پوستىدىن تېخى ئىچىگە نەزەر سېلىشقا قۇربىتى يەتمەيۋاتقان، رېئاللىق بىلەن خىيالىي‌دەسلىك ئارىسىدا ئۆزلۈكسىزلا يېتىتۇرۇپ قويۇۋاتقانلار ئۇچۇن بۇنداق قىلىش تېخمۇ زۆرۈر ئىدى. ياپونىيەلىكلەرنىڭ ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشىدىن كېيىنكى تەرەققىياتىنى ئۇلارنىڭ باشقىلارنىڭ ئارتۇقچىلىقىنى ئۆگىنىش روھىدىن ئايرىپ قارىغىلى بولمىسا كېرەك. ئەنئەنىۋى ئەخلاق ۋە قىممەت قاراشلىرىغا ۋارىسلىق قىلغان، ئۇنى ساقلاپ قالغان ئاساستا تەرەققىياتتا ئالدىغا كەتكەن مىللەتلەرنىڭ ئارتۇقچىلىقلىرىنى ئۆگىنىش ئۇيغۇرلارنىڭ مەنىۋى ساپاسىنى ئۆستۇرۇش، نەزەريەۋى تەپەككۇر قۇۋۋىتىنى ئاشۇرۇش جەھەتتە تاشلىغان ئەھمىيەتلىك قەدەم. ئەمما، ئامېرىكىنىڭ ئافغانىستان، ئىراق ئۇرۇشلىرىنى قوزغاپ نۇرغۇن مۇسۇلمانلارنىڭ ئۆلۈشى ۋە نارازىلىقىغا سەۋەبچى بولۇشى نەتىجىسىدە يېقىنقى بىرنەچچە يىلدىن بۇيان بىر قىسىم كىشىلەرمىز، ھەتتا بەزى زىيالىيلار ئارىسىدا ئامېرىكانلارنىڭ گېپىنى چىقسىلا بېشى ئاغرىيدىغان، غەربنىڭ نەرسىلىرىنى زەھەرلىك دەپ قارايدىغان خاھىش باش كۆتۇرۇپ قالدى. بۇ، تەنقىدىي ئوي‌لىنىشنىڭ كەم بولۇشى تۇپەيلى كېلىپ چىقىۋاتقان بىر تەرەپ‌لىمىلىك، ئەلۋەتتە. ئامېرىكىنىڭ ھەممە نەرسىسى زەھەرلىك بولسا، ئامېرىكانلار ئىجاد قىلغان تۇك، تېلېفون، يۇمشاق دېتاللار ۋە باشقا كەشپىياتلارنى ئىشلەتمەسلىك بولىدۇ. لېكىن، بۇ مۇمكىن ئەمەس. ئادەمنىڭ پىكىر قىلىش، تەنقىدىي ئويلىنىش قابىلىيىتى سىياسىي تەشۋىقاتنىڭ ياكى بىر تەرەپلىمە كۆزقاراشنىڭ قۇربانىغا ئايلىنىپ كەتسە، بۇ بەكمۇ ئەپسۇسلىنارلىق ئىش بولىدۇ.

دەققەت قىلىشقا ئەرزىيدىغان يەنە بىر تەرەپ ئامېرىكانلارنىڭ كۈندىلىك تۇرمۇشىغا سىڭىپ كەتكەن ۋاقىت ئېڭى. بىز ئادەتتە «ھايات قىممەتلىك» دېگەن گەپنى كۆپ ئاڭلايمىز. ئەمما ھايات

بىر ئابستراكت ئۇقۇم، ئەمەلىيەتتە ئۇ كونكرېت ۋاقىتتىن تەركىب تاپىدۇ. كونكرېت ۋاقىت نۇقتىسىدىن يىللار ئەسىرنى، ئايلار يىلنى، ھەپتىلەر ئاينى، كۈنلەر ھەپتىنى، سائەتلەر كۈنى... تەشكىل قىلىدۇ. ئامېرىكانلار بىر كۈنلۈك ئىشنى سائەتلەرگە تەقسىملەيدۇ. مەلۇم بىر ئىشنى مەلۇم بىر مەزگىل ئىچىدە تۈگىتىشنى كۆڭلىگە پۈككەن بولسا، شۇنىڭ پېيىدە يۈرۈپ باشقا ئىشلارغا دىققىتىنى چاچمايدۇ. رىچارد لېۋىس (Richard Lewis) «ۋاقىتتىن پايدىلىنىش» (The Use of Time) (لوندون بىرلىكى نەشرىياتى 1996 ـ يىلى نەشرى) دېگەن كىتابىدا ئامېرىكانلارنىڭ ۋاقىت باشقۇرۇش ئېڭىنى باشقا مىللەتلەرنىڭكى بىلەن سېلىشتۇرۇپ، دۇنيادىكى ئوچ خىل ۋاقىت باشقۇرۇش ئادىتىنى تىلغا ئالىدۇ. بىرىنچىسى، ئامېرىكانلارنى مەركەز قىلغان، گېرمانلار ۋە شۇڭا ئېتسارىيەلىكلەرگە ئورتاق بولغان تۈز سىزىقلىق ۋاقىت (Linear time). بۇ خىل ۋاقىت باشقۇرۇش شەكلىدىكى كىشىلەر ئېنىق نىشان بىلەن ۋاقىتنى كونكرېت تەقسىملەپ، تۈز سىزىق شەكلىدە ئىلگىرىلەيدۇ، بىر ۋاقىتتا بىرلا ئىشنى قىلىدۇ، كۈندىلىك ۋاقىت جەدۋىلىدىكى پىلانغا توسقۇنلۇق قىلىدىغان ھەرقانداق يېڭى ئىشقا ۋاقىت ئاجراتمايدۇ. ئىككىنچىسى، جەنۇبىي ياۋروپادىكى ئىسپان، ئىتالىيانلارنى مەركەز قىلغان كۆپ مەزمۇنلۇق ۋاقىت (Multi-actives). بۇ خىل ۋاقىت باشقۇرۇش شەكلىدە كىشىلەر كۈندىلىك پىلان تۈزىدۇ، ئەمما ئورۇنلانمىسا ياكى يېڭى ئىش چىقىپ قالسا پىلاننى كەينىگە سۈرىدۇ. بىر ۋاقىتتا نەچچە خىل ئىشنى تەڭ قىلىشنى ياخشى كۆرىدۇ. ئۈچىنچىسى، ئاسىيادىكى كۆپ قىسىم دۆلەتلەرنى مەركەز قىلغان دەۋرىيلىك ۋاقىت (Cyclic time). بۇ خىل ۋاقىت باشقۇرۇش شەكلىدە كىشىلەر «تاڭ ئاتسا يەنە كەچ بولىدۇ، چىققان قۇياش يەنە ئولتۇرىدۇ. ۋاقىت ئادەمنىڭ ئىلكىدە ئەمەس، دەۋرىي قىلىپ مېڭىۋېرىدۇ»

دېگەن ئويغا ئادەتلەنگەن. مۇقىم ۋاقىت جەدۋىلىمۇ تۈزمەيدۇ. ۋاقىتنى ئىختىيارىغا قويۇپ بېرىدۇ.

راست گەپنى قىلغاندا، ئۈزۈندىن بېرى پىلان بويىچە ۋاقىت تەقسىملەپ كېلىۋاتقان بولساممۇ، ئامېرىكىغا كەلگەندىن كېيىن بۇ يەردىكى ۋاقىت ئېقىغا پەقەتلا ماسلىشالمىدىم. ئامېرىكانلار-نىڭ ياخشى ئادىتىنى قوبۇل قىلماقچى بولۇپ ئايلىق پىلاننى كۈنگە، كۈنلۈك پىلاننى سائەتكە تەقسىملەپ ۋاقىت جەدۋىلى تۈزۈشكە تىرىشساممۇ، پىلانىم ھە دېگەندە بۇزۇلۇپ تۇردى. پىلان بويىچە ئىش قىلىشقا تىرىشاتتىم، ئەمما ھامان ۋاقىت جەدۋىلىمدىكىدىن سىرت يېڭى ئىشلار كۈندە دېگۈدەك چىقىپ تۇراتتى. ئاخىر كۈندىلىك پىلان تۈزۈشتىن ۋاز كەچتىم. قارىغاندا، بۇ خىل ۋاقىت باشقۇرۇش ئېڭى ئادەمدىن يۈكسەك چىدام، مەشىق ۋە ئۇزاق جەريان تەلەپ قىلىدىغاندەك قىلاتتى. ھالبۇكى، شۇنىسى ئېنىق ئىدىكى، ۋاقىت باشقۇرۇش ئۇسۇلۇمنى كەسكىن بىر ئىسلاھ قىلمىسام بولمايتتى. بولمىسا، ئوقۇماقچى بولغان كىتابلىرىم، قىلماقچى بولغان تەتقىقاتلىرىم، جاۋاب تاپماقچى بولغان سوئاللىرىم شۇ پېتى تاشلىنىپ قالاتتى. مەن بۇنداق بولۇشنى خالىمايتتىم. ئامېرىكانلارنىڭ يىللىق، ئايلىق، ھەپتىلىك ۋە كۈندىلىك پىلانلارنى تۈزۈش ئۇچۇن ئىشلىتىدىغان كالېندارلىرى ئاجايىپ نەپىسلىكى بىلەن مېنى قاتتىق جەلپ قىلدى. بەزى كالېندارلار يېنىدا ئېلىپ يۈرۈشكە ئەپلىك بولسۇن ئۇچۇن خاتىرە شەكلىدە ئىشلىنەتتى. مەن يىللىق پىلان كالېندارىدىن بىرنى قىممەت بولۇشىغا قارىماي سېتىۋالدىم - ده، ئۆزۈمنى ھەمىشە ئاگاھلاندۇرۇپ تۇرۇش ئۇچۇن خاتىرىنىڭ باش بېتىگە ئىنگلىز ۋە ئۇيغۇر تىلىدا مۇنۇ قۇرلارنى يازدىم: «خىيال ئارزۇغا تەڭ ئەمەس، ئارزۇ نەتىجىگە تەڭ ئەمەس. بۇگۈن ۋاقىتنى خارلىشىڭ ئەتە ئۆزۈڭنىڭ خارلىقىغا قېلىشىدىن دېرەك بېرىدۇ.»

ئىنگلىز تىلىنى نېمە ئۈچۈن ئۆگىنىمىز ؟

ۋاڭ مېڭ ئۆزىنىڭ «مەن ۋە ئۇيغۇر تىلى» دېگەن ماقالىسىدە: «مەن ئۇيغۇر تىلى بىلگىنىم ئۈچۈن قاتتىق پەخىرلىنەتتىم. ئۇيغۇر تىلىنى ئىشلىتىدىغان ھەرقانداق پۇرسەتنى قولدىن بېرىپ قويۇشنى خالىمايتتىم. ئۇيغۇر تىلىنى ئۆگىنىش داۋامىدا شۇنى ھېس قىلدىمكى، يېڭى بىر تىل ئادەمگە يېڭى بىر جۇپ كۆز، يېڭى بىر جۇپ قۇلاق، يېڭى بىر مېڭە، يېڭى بىر قەلب ئاتا قىلىدىكەن» دەپ يازىدۇ. بۇ بايانىدا تىل ئۆگىنىشنىڭ ئەھمىيىتى، ئۇنۇمى ھەقىقىدە جايىدا باھا بېرىلگەن. يېڭى بىر تىلنى مۇكەممەل ئۆگىنىشنىڭ ئادەمنىڭ قەلبىدىكى تاقاق بىر دەرۋازىنى ئاچىدىغانلىقى، تەپەككۇرىنى قاناتلاندۇرىدىغانلىقى ئېنىق. چۈنكى، يېڭى بىر تىلنى ئۆگىنىش يېڭى بىر خىل تەپەككۇر شەكلىنى ئۆگىنىشتۇر. ئەمما، سەممىيلىك بىلەن ئېيتقاندا، ئۇيغۇرلارنىڭ، جۈملىدىن ئۇيغۇر ياشلىرىنىڭ ئىنگلىز تىلى ئۆگىنىش مەقسىتى، ئۇسۇلىدا ئويلىنىشقا تېگىشلىك بىرمۇنچە مەسىلىلەر بار ئىدى. مەن بۇ مەسىلىلەرنى خېلى بۇرۇن ھېس قىلغان ۋە ئۇنى تۇزىتىشكە ئازراق بولسىمۇ پايدىسى يېتەر دېگەن مەقسەتتە «سەرخۇش ئىنگلىز تىلى» دەرسلىكىنى باشقىچىراق مېتودتا تۇزۇشكە تىرىشقانىدىم. ھاۋاي ئۇنىۋېرسىتېتىغا كەلگەندىن كېيىن، ئۇيغۇر ياشلىرىنىڭ ئىنگلىز تىلى ئۆگىنىشىدە ساقلانغان مەسىلىلەر ھەققىدە تەبئىي ھالدا يەنە ئويلىنىشقا مەجبۇر بولدۇم. بۇنىڭغا بىرقانچە ئىش سەۋەب بولدى.

مەن ئامېرىكا شەرق ـ غەرب تەتقىقات مەركىزىنىڭ ھاۋاي ئۇنىۋېرسىتېتىدىكى 12 قەۋەتلىك بىناسىنىڭ 12 ـ قەۋىتىدە تۇراتتىم. بىزنىڭ قەۋەتتە ئاز ساندىكى ياۋروپالىق ۋە ئامېرىكىلىق ئوقۇغۇچىنى ھېسابقا ئالمىغاندا، ئاسىيادىن كەلگەن ئوقۇ-

غۇچىلار ئاساسىي سالماقنى ئىگىلەيتتى. بىر ئاشخانىدا 20 گە يېقىن ئادەم بولغاندىن كېيىن كىرىپ - چىقىش، تاماق ئېتىش داۋامىدا تەبىئىي ھالدا دوستانە پاراڭلار بولۇپ ئۆتەتتى. دەسلەپكى كۈنى بىر ۋېيېتنامىلىق ئاسپىرانتنىڭ يەنە بىر ھىندىستانلىق ئوقۇغۇچى بىلەن قىلىشقان پارىڭنى ئاڭلاپ قالدىم. ئۇلار ئىنگلىز تىلىنى تولىمۇ بۇزۇپ تەلەپپۇز قىلىۋاتاتتى، بەزىدە مەقسەتلىرىنى بىر - بىرىگە ئۇقتۇرالماي تامغا يېزىشقا مەجبۇر بولاتتى. ئۇلارنىڭ تەلەپپۇزى ئۆلچەملىك بولمىغاچقا، نېمە دېيىشۋاتقانلىقىنى بەكمۇ تەستە ئاڭقىرالىدىم. ئەسلىي ئۇلار يېڭى مەۋسۇمدا تاللىماقچى بولغان دەرسلىرى ھەققىدە سۆزلىشىۋاتقانىكەن. كېيىنچە مەن خېلى كۆپ ئاسپىرانت ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئىنگلىز تىلىنى بۇزۇپ سۆزلەيدىغانلىقىنى بىلىپ ھەيران قالدىم. ئۇلارنىڭ ئوقۇش، يېزىش، سۆزلۈك سەۋىيەسىنىڭ يۇقىرىلىقىدا گەپ يوق. بولمىسا ئۇنىۋېرسىتېتقا تالىلىنالمايدۇ. لېكىن، ئۇلار ئۆلچەمسىز تەلەپپۇزدا ئىنگلىزچە سۆزلەشتىن خالىي بولالمايتتى، تەلەپپۇزنى ئۆزگەرتىشكىمۇ ئامالسىز ئىدى. مەن ۋەتەندىكى چېغىمدا «سەرخۇش ئىنگلىز تىلى تەربىيەلەش مەركىزى» ۋە بىر قىسىم ئۇنىۋېرسىتېتلاردا نەچچە قېتىم ئىنگلىزچە لېكسىيە سۆزلىگەن، يۇقىرى سەۋىيەلىك ئىنگلىزچە ئېغىز تىلى كۇرسلىرىنى ئاچقان، چەت ئەللىك يوق شارائىتتا تامغا، ئەينەككە قاراپ سۆزلەش، ئۆز ئاۋازىنى ئۇنىڭلىغۇغا ئېلىش ئارقىلىق ئېغىز تىلى قابىلىيىتىنى ئۆستۈرگەنىدىم. ھازىر ئۇنىۋېرسىتېتتا بۇ تىرىشچانلىقلىرىمنىڭ پايدىسىنى كۆردۈم، ئۆزۈمنى ئىپادىلەش جەھەتتە ئەۋزەللىك تۇيغۇسىغا ئېرىشتىم. ۋېيېتنامىلىق ئوقۇغۇچىلارنىڭ تىلى ئىنگلىزچىغا تەستە كېلەتتى، بەزىدە ئۇلارنىڭ نېمە دەۋاتقانلىقىنى ئۇققىلى بولمايتتى. تايلاندلىق، فىلىپپىنلىق ئوقۇغۇچىلار ئۆز دۆلىتىدە ئىنگلىز تىلى ئىككىنچى ھۆكۈمەت تىلى سۈپىتىدە ئىشلىتىلگەچكىمۇ، ئىنگلىز تىلىنى نىسبەتەن راۋان

سۆزلەيتتى. ھىندىستانلىق پاكىستانلىق ئوقۇغۇچىلار راۋان سۆزلىگەندەك قىلغان بىلەن، گېپىدە ئۆز ئانا تىللىرىنىڭ پۈرىقى كۆچلۈك ئىدى. ۋەتەندە نەچچە قېتىم بىرقانچە ئوقۇغۇچى: «ئىنگلىز تىلىڭىز ياخشىكەن، چەت ئەلدە نەچچە يىل تۇرغان؟» دەپ سورىدى. مەن چەت ئەلگە چىقىپ باقمىغانلىقىمنى، ئىنگلىز تىلىنى پۈتۈنلەي ئۆزلۈكۈمدىن ئۆگەنگەنلىكىمنى ئېيتقىنىمدا ئۇلار ھەيران قېلىشاتتى. كېيىن بۇ سوئالغا نەچچە قېتىم دۇچ كەلدىم. بىر كۈنى ۋۇخەن ئۇنىۋېرسىتېتىدا ئىقتىسادشۇناسلىق كەسپىدە ماگىستىرلىقنى تۈگىتىپ ھاۋاي ئۇنىۋېرسىتېتىدا دوكتورلۇق ئوقۇشىنى باشلىغان جۈڭگولۇق ئوقۇغۇچى جاڭ خاۋ مەن بىلەن پاراڭلىشىۋېتىپ مۇنداق دېدى:

— سىلەر ئۇيغۇرلارنىڭ چەت ئەل تىلى ئۆگىنىشتە ھەقىقەتەن ئارتۇقچىلىقىڭلار بار. مەن ۋەتەندىكى ۋاقتىمدىمۇ ئىنگلىز تىلىنى ياخشى سۆزلەيدىغان بىرنەچچە ئۇيغۇر ئوقۇغۇچى بىلەن ياخشى ئۆتەتتىم.

جاڭ خاۋ دەۋاتقان بۇ گەپنى مەن ئۇرۇمچىدە تۇرغان ۋاقتىمدا بىر قىسىم خەنزۇ بۇرادەرلەردىن، چەت ئەللىكلەردىن ئاڭلىغان. بۇ گەپنىڭ مەلۇم دەرىجىدە ئاساسى بار ئىدى. ئۇيغۇر ئوقۇغۇچىلارنىڭ تىلى ئەۋرىشىم، يېپىشقاق بولغاچقىمۇ، ئەيتاۋۇر ئىنگلىز تىلىنىڭ تەلەپپۇزىغا ئوڭايلا ئاغزى كېلەتتى. ياپونىيەلىك، كورىيەلىكلەرگە تەلەپپۇز قىلىش تەس كېلىدىغان گېرمان تىلىدىكى «ئۆ، ئۈ»، ئەرەب تىلىدىكى «ق»، رۇس تىلىدىكى «ژ»، فىرانسۇز تىلىدىكى «غ» تاۋۇشى ئۇيغۇر ئوقۇغۇچىلار ئۈچۈن ھېچ گەپ ئەمەس ئىدى. ئەمما بۇ بىر خىل ھېسسىي كۆزىتىش. ئۇيغۇر ئوقۇغۇچىلارنىڭ تەلەپپۇزى ئىتتىك چىققىنى بىلەن ئىزچىللىقى، چىدامچانلىقى ۋە يۈكسەك غايىسى كەم. تېز قىزىپ تېز سوۋۇيدۇ. ھەر خىل مەقسەتلەردە ۋە باشقىلارنى دوراپ كۈرسقا قاتنىشىدىغانلارمۇ يوق ئەمەس. ئەمىلىدە

يەتتە، ئېنىق مەقسەت، سىجىللىق، جەڭگىۋارلىقىنى ئۆزىگە ھەمراھ قىلمىغان ھەرقانداق ئوقۇغۇچىنىڭ تىل ئۆگىنىشى مەغلۇبىيەت بىلەن ئاخىرلىشىدۇ. بۇنىڭ بىلەن مەغلۇبىيەتتىن كېيىن ئۆزاق مۇددەتلىك چۈشكۈنلۈك، ئىنگلىز تىلىدىن سوۋۇش، قورقۇش كەيپىياتى پەيدا بولىدۇ. چەت ئەل تىلىنى ئۆگىنىشكە كىرىشۋاتقان ئۇيغۇر ئوقۇغۇچىلاردا ئىككى قۇتۇپقا چىقىپ كېتىش ئەھۋالى مەۋجۇت. يەنى بىرىنچى قۇتۇپتىكىلەر خېلى جىق ۋاقىت ۋە زېھىن سەرپ قىلىپمۇ ئىنگلىز تىلى ئۆگىنەلمەي چېكىنگەنلەر. بۇنداقلار خېلى ئۆزاق ھەپىلىشىپمۇ بىرەر ئۇنۇمگە ئېرىشەلمەي بۇ تىلدىن سوۋۇپ كېتىدۇ ۋە كېيىنچە تىل ئۆگىنىشكە قىزىقماسلا بولىدۇ، ھەتتا بەزىلەرنىڭ سوۋۇشى ئۇلارنىڭ باشقا جەھەتتىكى ئىنتىلىشلىرىگىمۇ سەلبىي تەسىر كۆرسىتىشى، مىجەزىدىكى تۇتامسىزلىقتا، ئۆزىگە ئىشەنمەسلىك تۇيغۇسىغا سەۋەب بولۇشى مۇمكىن. بۇ بەكمۇ ئەپسۇسلىنارلىق ئىش. بەلكىم ئۆگىنەلمىگەنلەر نېمە ئۈچۈن ئۆگىنەلمىگەنلىكىنىڭ سەۋەبى ھەققىدە، تىل ئۆگىنىشتىكى غايە، ئۇسۇل ۋە جەريان مەسىلىلىرى ھەققىدە ئويلانغان بولسا، بۇنداقمۇ نەتىجە كېلىپ چىقماس بولغىيدى. ئىككىنچى قۇتۇپتىكىلەر دەل بۇلارنىڭ ئەكسىچە. ئىنگلىز تىلىغا خېلى تىلى كېلىپ قالغان، مەلۇم سەۋىيەگە يەتكەنلەر ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ئاساسىي سالماقنى ئىگىلەيدۇ. بۇنداق ئوقۇغۇچىلاردا ئۆزىگە ئىشىنىش ھېسسىياتى بەكمۇ كۈچىيىپ كېتىدۇ. ھەتتا ئىنگلىز تىلىنى سۆزلىيەلىگىنى ئۈچۈن ئۆزىنى ھېچكىمگە تەڭ قىلمايدۇ، ھاكاۋۇرلىشىدۇ، خەلقئارالىق تىلنى بىلگەنلىكىدىن كېلىپ چىقىدىغان ھاياجان ئۇلارنى ئۇزۇنغىچە پەپلەيدۇ. ئەمەلىيەتتە، ئۇزاق داۋاملاشقان بۇنداق ھاياجان بىر خىل بىنورمال لىقنىڭ ئىپادىسى. ئۇ تەبىئىي ھالدا «ئىنگلىز تىلى ئۆگىنىش ئاخىرقى مەقسەتمۇ؟ ئىنگلىز تىلىنى بىلىش ھەممىگە باراۋەرمۇ؟» دېگەن سوئال تۇغۇلىدۇ. توغرا، ئىنگلىز تىلىنى ياخشى

سۆزلەش جەلپكار ئىش، ئەمما ھەممىگە باراۋەر ئەمەس. ئىنگلىز تىلى ــ نىشانغا يېتىش داۋامىدا بېسىپ ئۆتىدىغان بىر كۆۋرۈك، ئەمما ئاخىرقى نىشان ئەمەس، ئاخىرقى توچكىمۇ ئەمەس. ئىنگلىز تىلىنى قورال قىلىپ تۇرۇپ قىلىدىغان ئىشلار بەكمۇ جىق. ئىنگلىز تىلىنى سۆزلىۋاتقىنى ئۈچۈن پەخىرلىنىپ يۈرگەنلەر بۇ سۆزنىڭ ۋەزنى ئوستىدە چوڭقۇرراق ئويلانغان بولسا، بەلكىم قاتتىقىدىغان يېڭىچە بىر نىشاننى تېپىشقا يار-دەمى بولغان بولاتتى. 2002 ـ يىلى مەن « ۋىسال تېز تاماقخانىسى»دىكى ئىنگلىز تىلى ئەنجۈمەنلىرىگە خېلى كۆپ بارغانىدىم. كېيىنچە پەقەت بارماس بولدۇم. سەۋەبى، بۇ يەردىكى بەزى ناتوغرا كەيپىياتتىن ئىچىم پۇشقانىدى. ئىنگلىز تىلىنى ياخشى سۆزلەيمەن دەپ ئويلايدىغانلار ئۆزىنى كۆرسىتىشكە بەك كۈچەيتتى. ئاددىي تېمىلاردا ھەر قېتىم سۆزلىشىشكە رازى ئىدىكى، مۇلاھىزە قىلىدىغان چوڭقۇرراق تېما چىقىپ قالسا، دەرھال ئۆزىنى چەتكە ئالاتتى. ھەر قېتىم بارغىنىمدا نېمە ئىش قىلىدىغانلىقىم، ئىنگلىز تىلىنى قانداق ئۆگەنگەنلىكىم ھەققىدىكى ئوخشاش سوئالغا جاۋاب بېرىشكە مەجبۇر بولاتتىم. ئەھمىيەتلىك تېمىلاردا مۇنازىرە قىلىشنى خالايدىغان يۇقىرى سەۋىيەلىك سۆھبەتداشلارنى تاپماق بەكمۇ مۇشكۇل ئىش ئىدى. مانا، مېنىڭ ئاشۇنداق ئىنگلىز تىلىدا سۆزلىشىش سورۇنلىرىغا بارمىغىنىمغا ھەش ـ پەش دېگۈچە بەش يىل بولۇپ قاپتۇ. بەلكىم ھازىر «ۋىسال تېز تاماقخانىسى» دا بولىدىغان پاراڭنىڭ شەكلى ۋە مۇددىئاسىدا، كەيپىياتىدا ئۆزگىرىش بولغاندۇ. ناۋادا ئىنگلىز تىلىدا سۆزلىشىش سورۇنلىرىغا بېرىش پەقەت يېڭى چىرايلار بىلەن تونۇشۇش، بىر قەپەس ئۆزىنى كۆرسىتىشنى مەقسەت قىلغان بولسا، ئۇنداقتا بۇ خاھىش ئادەمنىڭ سۈزۈك قەلبىگە چۈشكەن مىتە، ۋاقىت ۋە زېھنىغا چۈشكەن قۇرت.

ياشلىرىمىزنىڭ ئىنگلىز تىلى ئۆگىنىشى ھەققىدە ئويلىنىشىمغا سەۋەب بولغان يەنە بىر ئامىلمۇ بار. مەن ۋەتەندىكى

چېغىمدا ئابدۇرېھىم ئۆتكۈرنىڭ «ئويغانغان زېمىن»، «ئىز» قاتارلىق رومانلىرى ئىنگلىز تىلىغا تەرجىمە قىلىنىپتۇ، دەپ ئاڭلىغانىدىم. ۋەتەندە بۇ كىتابنىڭ ئىنگلىزچىسىنى تاپالمىغاندىن كېيىن، ھاۋايغا كېلىپ كىتابخانىدىن، كۈتۈپخانىدىن، گۈگۈل، ئامازۇن قاتارلىق خەلقئارالىق تور كىتابخانىلىرىدىن دېرېكتىنى قىلدىم. ئەمما ھېچقانداق نەتىجە بولمىدى. بەلكىم مەن ئاڭلىغان ئۇچۇر ئەينەن بولماسلىقى ياكى تەرجىمە قىلىنغان بولسا مەن تاپالمايۋاتقان بولۇشۇم مۇمكىن ئىدى. بۇ ئۇرۇنۇش داۋامىدا يېڭى بىر نۇقتىنى ھېس قىلدىم. ئۇيغۇر تىلىدا يېزىلغان ئەسەرلەر تېخى خەلقئارادا تونۇشتۇرۇلمىغان ھالەتتە ئىكەن. بىزدە تەرجىمە قىلىشقا تېگىشلىك، چەت ئەللىك ئوقۇرمەنلەرنىڭ دىققىتىنى قوزغىيالايدىغان رومان، شېئىر ۋە ماقالىلەردىن ئازراق بولسىمۇ بار. ئەمما ئۇنى ئىنگلىز تىلىغا تەرجىمە قىلالايدىغان تەرجىمانلار يوق. چەت ئەلدە ماگىستىرلىق، دوكتورلۇقنى ئىنگلىز تىلىدا ئوقۇش ئەسەر تەرجىمە قىلالايدىغانلىقىدىن دېرەك بەرمەيدۇ. تېخى ئىنگلىز تىلىغا تەرجىمە قىلغان تەقدىردىمۇ، ئۇ تەرجىمە كىتابلارنى نەشر قىلىشنى خالايدىغان نەشر سودىگەرلىرىنى تېپىش بەسى مۇشكۈل. ئىنگلىز تىلى ئۆگەنگۈچىلەر ئارىسىدا ئۆزىمىزنىڭ مۇنەۋۋەر ئەسەرلىرىنى ئىنگلىز تىلىغا تەرجىمە قىلىشنىڭ ئەھمىيىتى ھەققىدە ئويلانغانلار باردۇر. ئەمما بۇ ھەقتە قاتتىق مېھنەت قىلىۋاتقان ياكى بىرەر ئەمگەكنى رويابقا چىقارغانلارنى بىز تېخى ئۇچراتمىدۇق. چۈنكى، چەت ئەلدە يېزىقچىلىق قىلىش بەكمۇ تەس ئىش. ئوڭاي ئىشقا كۆنۈپ كەتكەن تەبىئەت بىلەن بۇ نىشانغا يەتكىلى بولمايدۇ. ئەنگلىيەنىڭ مەشھۇر جەمئىيەتشۇناسى زىگمۇند باۋمەن (Zygmund Baoman): «مەسلىنى ئوتتۇرىغا قويماسلىق ئۈنىڭغا جاۋاب بېرەلمەسلىكتىن، ھەل قىلىش كۈنتەرتىپىگە قويۇلماسلىقتىنمۇ يامان» دەپ يازىدۇ. تىل ئۆگىنىش پوزىتسىيەمىزدە، مەقسىتىمىزدە مەسىلە بولغانكەن، ئۇنداقتا بۇ

ھەقتە مۇلاھىزە يۈرگۈزۈش ۋە جاۋاب ئىزدەشكە ئۇرۇنۇش زۆرۈر. ئۆز نۆۋىتىدە يەنە شۇنىمۇ دەپ ئۆتۈش كېرەككى، 1950 ـ يىللار-نىڭ ئاخىرلىرىدىن باشلاپ توختى باقى ئارتىشى، ئابدۇكېرىم خوجا قاتارلىق ئۇيغۇر ئەدەبىي تەرجىمىچىلىكىنىڭ پىشۋالىرى خەنزۇچە ـ ئۇيغۇرچە تەرجىمە ئەمەلىيىتىگە يول ئېچىپ بەر-گەن، ھازىر چولتا بولسىمۇ «خەنزۇچە ـ ئۇيغۇرچە تەرجىمە نە-زەرىيەسى» بار بولدى. ئەمدى يېڭى دەۋرنىڭ پۇقرالىرى بولۇش سۈپىتىمىز بىلەن ئىنگلىزچە ـ ئۇيغۇرچە، ئۇيغۇرچە ـ ئىنگ-لىزچە تەرجىمە تەقەززاسىغا ۋە شۇنداق بىر دولقۇنغا مۇھتاج بولۇۋاتىمىز. بۇ ئۇرۇنۇش پۈتكۈل خەلقنى دۇنيانىڭ ئەڭ ئىلغار مەدەنىيەت ئۇچۇرلىرى بىلەن خەۋەردار قىلىشتا تولىمۇ زۆرۈر ئەھمىيەتكە ئىگە. مۇناسىۋەتلىك رەھبەرلەر، نەشرىيات ئورۇن-لىرى ئىنگلىزچە ـ ئۇيغۇرچە، ئۇيغۇرچە ـ ئىنگلىزچە تەرجە-مىنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالايدىغانلارنى تەربىيەلەشكە ئەھمىيەت بېرىشى ۋە قولايلىق يارىتىپ بېرىش جەھەتلەردە تىرىشچانلىق كۆرسىتىشى كېرەك.

ھاۋاي ئۇنىۋېرسىتېتىغا كېلىپ قاتناشقان «سېلىشتۇرما مەدەنىيەتشۇناسلىق» دەرسىدە گۇرۇپپا مۇزاكىرىلىرى ۋە مۇنا-زىرىلەر بولۇپ تۇراتتى. مەن ئىنگلىز تىلىدا چەت ئەللىكلەر بىلەن مۇنازىرىگە چۈشۈپ نۇرغۇن يېڭى ئۇچۇرلارغا ئېرىشتىم. بۇ جەريانىدا ئېڭىز تىلى ئىقتىدارىمدىن ياخشى پايدىلاندىم. ئۇ-نۇۋېرسىتېتتا ئوقۇۋاتقان چېغىمدىمۇ باش مۇنازىرىچى بولۇپ خېلى جىق مۇنازىرىلەرگە قاتناشقان. شۇڭا بۇ جەھەتتىكى ئالا-ھىدىلىكىم ئىنگلىزچە مۇنازىرىلەردە خېلىلا ئەسقاتتى. ئارد-لىقتا ئۇستاز ئابدۇقادىر جالالىدىن لوندون ئۇنىۋېرسىتېتىدىكى ياتىقىدىن تېلېفون بېرىپ ھاۋاي ئۇنىۋېرسىتېتىغا ئوقۇشقا كەلگەنلىكىمنى تەبرىكلىدى ۋە گېپىنىڭ ئاخىرىدا ئىنگلىز تە-لىدا ئەسەر يازالايدىغان ئادەم بولۇپ چىقىشىمنى ئۈمىد قىلىدە-غانلىقىنى بىلدۈردى. مەن تىرىشىدىغانلىقىمنى بىلدۈردۇم.

ئەمما بۇ ئۇمىدنى ئاقلاش كۆپ كۈچ ۋە زېھىن تەلەپ قىلاتتى. ئابدۇقادىر جالالىدىن ئاكىنىڭ بۇ سۆزىدە پۈتكۈل ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ كەلگۈسىگە بولغان ئىستىكى، ئىخلاسى ۋە ئىجتىمائىي مەۋجۇتلۇقىمىزنى سىرتقا ئېتىراپ قىلدۇرۇشنى ئىزدەيدىغان بۇرچ تۇيغۇسىنىڭ پۇرىقى بار ئىدى. مەدەنىيەتلەر پەقەت مانا شۇنداق ئاكتىپ، يۇزمۇ يۈز دىيالوگلىشىش ئارقىلىقلا ئۆز ئارا چۈشىنىش ھاسىل قىلالايتتى، تەرەققىي قىلالايتتى. تېلېفونىنى قويۇپ خىياللار قاينىمىدا خېلى ئۇزۇنغىچە ئولتۇرۇپ كەتتىم. ھەربىر ئۇمىد، تىلەك مەن ئۈچۈن غايەت زور بېسىم ۋە قامچا ئىدى. ياخشى ئاتقىمۇ بەزىدە قامچا كۆرەكقۇ، بولۇپمۇ ئېزىلەڭگۈ، تەكرار تۇرمۇش رېتىمىغا كۆنۈپ كەتكەن بىزلەر ئۈچۈن بېسىم، قامچا تېخىمۇ كېرەك ئىدى. مەن ئاشۇ بىر خىلدىكى تەكرارلىقتىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن ئۆزۈمدىن ھالقىشنى ئىختىيار قىلغانىدىم. رۇسىيەگە پاتماي ئەنگلىيەدە ئولتۇراقلىشىپ قالغان ۋە خەلقئارادا يۈكسەك ئابرۇيغا ئېرىشىپ ئوكسفورد ئۇنىۋېرسىتېتىدا ئۇزاق يىل ئوقۇتقۇچىلىق قىلغان مۇسا پىر پەيلاسوپ ئىسەييا بېرلىن (Isaiah Berlin , 1909—1997) «رېئاللىق تۇيغۇسى» (Senese of reality) دېگەن كىتابىدا شۇنداق يازىدۇ: «ئەسلىدىنلا ئۆزۈڭگە مەنسۇپ بولمايدىغان ۋە سېنى چىرىتىدىغان رېئاللىققا ۋە شۇ رېئاللىق ئاتا قىلغان ۋاقىتلىق مەنپەئەتكە ئالدانساڭ، ئۆزۈڭدىن ئايرىلىپ قالىسەن». ئىنگلىز تىلىنى بىلىپ كاللامدا ئىدىيە بولمىسا، ئىنگلىز تىلىدا پاراڭ قىلسام، ئەمما پاراڭىمدا مەزمۇن بولمىسا، بۇ مەن ئۈچۈن خەرلىك ئىش ئىدى. ھالبۇكى، مەن تىلغا ئېلىۋاتقان بۇ نۇقتا ئىنگلىز تىلىنى سۆزلىيەلىگىنى ئۈچۈن پەخىرلىنىپ يۈرگەن ئاز ساندىكى ياشلىرىمىز ئارىسىدا ئومۇميۈزلۈك كەيپىياتقا ئايلانغانىدى. بەزى ياشلىرىمىز ھەتتا ئىنگلىز تىلى ئۆگىنىش داۋامىدا يولنى قىڭغىر مېڭىپ ياتلارنىڭ دىنىغا، يولىغا كىرىشكە ئۇلگۈرگەن، ئۇيغۇر تىلى، ئۇيغۇر مەدەنىيىتىدىن زېرىكىپ

كىشكە باشلىغانىدى. بۇنداق بولسا قەتئىي بولمايتتى. تاگور: «ئۆز تىلىمىز بىلەن دېيىلگەن سەپسەتە باشقىلارنىڭ تىلى بىلەن دېيىلگەن ھېكمەتتىن ئۇلۇغ» دەيدۇ. ياشلىرىمىزنىڭ چەت ئەل تىلى ئۆگىنىشتىكى پوزىتسىيەسى، ئاز بىر قىسىملارنىڭ تىل ئۆگىنىشتە ئاينىپ كېتىشى، تىل ئۆگىنىشتىكى ئارتۇقچىلىقلىرىمىزنى قىزىققانلىق ۋە تەنتەكلىككە يەم قىلىپ بېرىش جەمئىيەت پىسخولوگىيەسى نۇقتىسىدىن تەتقىق قىلىشقا، جاۋاب ئىزدەشكە ئەرزىيدىغان تەرەپلەر ئىندى. ئۇيغۇر ئوقۇغۇچىلارنىڭ چەت ئەل تىلى ئۆگىنىش مەسىلىسىنى جەمئىيەت پىسخولوگىيەسى نۇقتىسىدىن ئويلىنىپ يۇرگەن كۇنلىرىمىنىڭ بىرىدە، ئەنگلىيە دۇرھام ئۇنىۋېرسىتېتىدا دوكتورلۇقتا ئوقۇۋاتقان باقى ئابلىمىت ئاكىمىزنىڭ «ئۇيغۇر ئوقۇغۇچىلارنىڭ تىل ئۆگىنىش پوزىتسىيەسى توغرىسىدا» دېگەن تېمىدا دوكتورلۇق ماقالىسى يېزىۋاتقانلىقىنى ئۇقۇپ خۇشال بولدۇم. دېمەك، مەن ئويلىنىۋاتقان بىر مەسىلىنىڭ باشقا تەتقىقاتچىلارنىڭمۇ دىققەت نەزىرىگە ئېلىنىشى ئىنگلىز تىلى ئۆگىنىش جەھەتتىكى غايە، مەقسەتچانلىق قاتارلىق نۇقتىلاردا مەسىلە بارلىقىدىن ۋە ئۇنى جىددىي تۇزىتىش كېرەكلىكىدىن دېرەك بېرەتتى.

ھاۋاي ئۇنىۋېرسىتېتىدا كۇنلەر بەكمۇ تېز ئۆتۈۋاتاتتى. ئارىلىقتا پىيۇرل خاربورغا سايامەتكە چىقتۇق. ئۇ يەرگە بارغان چېغىمدا تارىختىكى «پىيۇرل خاربور» ۋەقەسى ۋە مۇشۇ ھەقتە ئىشلەنگەن كىنوغا باغلاپ نۇرغۇن خىياللارنى سۈردۈم. كېيىن شەھەر چېتىدىكى ۋايپاخۇ ئارىلىغىمۇ باردىم. ھونولۇلۇنىڭ كوچىلىرىنى تالاي قېتىملاپ يالغۇز ئايلاندىم. كوچىلارنىڭ ھەيۋەتلىكلىكىدە، گۈزەللىكىدە گەپ يوق. ئاسمان ـ پەلەك بىنالار ماڭدامدا بىر ئۇچراپ تۇرىدۇ. يوللار پاكىز ۋە تىنچ. مەغلىداپ ئۆتۈشۈپ يۇرگەن ئادەملەرنى ئۇچراتقىلى بولمايدۇ. ئەمما مېنىڭ ئويۇمچە، ئېگىز بىنا دېگەن ئۇرۇمچىدىمۇ كۆرىمىگە، نەنسەندىكى گۈزەل تەبىئەت مەنزىرىسى بۇ يەردىكىدىن

قېلىشمايدۇ. بۇ يەرنىڭ ھەيۋىتى، پاكىزلىقى، گۈزەللىكى مەن ئۈچۈن نېمە؟ بۇ يەردىكى ئورنۇمچۇ؟ «ئۆزۈم ھەر جايدىمەن، كۆڭلۈم سەندىدۇر» دېگەندەك، پىيۇرل خاربوردا، ھونولۇلۇ كو-چىلىرىدا، ھاۋاي ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ئىچىدە سۈرگەن خىيال-لىرىمنىڭ كۆپىنچىسى مەۋجۇتلۇقىمىزغا، بىز دۇچ كېلىۋاتقان يېڭى مەسىلىلەرگە ۋە باشقا ئىجتىمائىي تېمىلارغا يانداشاتتى. ھاۋاينىڭ كارىۋىتىدا يېتىپ ئۇيغۇرنىڭ چۈشىنى كۆرەتتىم... دەسلەپكى كۈنلەردە ئۇرۇمچى «يەنئەن» يولىدىكى ئاشخانىلاردا يېگەن لەڭمەنلەرنى، ئانام ئېتىپ بەرگەن پولۇ، چۆچۈرلەرنى، «يەنئەن» يولىدىن ئۇرۇمچى شەھىرى «دوستلۇق» دوختۇرخانا-سىغىچە بولغان ئارىلىقتىكى تۆپىلىك يولنى شۇنچىلىك سې-غىنىدىم. بارا ـ بارا ئىلمىي ئوقۇش مۇھىتىغا باشچىلاپ كىر-شىم بىلەن قورساق غېمى ئۈنچە مۇھىم بولماي قالدى. تەييار چۆپ، گاڭىپەن دېگەندەك ۋاقىت ئاز كېتىدىغان تاماقلار بىلەن قورساقنى ئالداشقا ئۇستا بوپكەتتىم. «كۆنگەن يامانمۇ، كۆيگەن-مۇ؟» دېسە، «كۆنگەن» دەپ توغرا ئېيتىپتىكەن بۇرۇنقىلار. كاللا نېمىنىڭ مۇھىملىقى ھەققىدە ھۆكۈم چىقىرىشنى ئۆگە-گەندە، مەززىلىك تاماقلارغا كۆنۈپ كەتكەن غەلۋىخور قورساقمۇ رايىش بولۇپ قالىدىكەن. ئەمما قويۇق ئىنگلىز تىلى مۇھىتىدا يۇرۇۋېرىپ ئۇيغۇر تىلىنى شۇنچىلىك سېغىنىدىم. ئالدىراشچى-لىقتا ئۇيغۇر تىلىدا يېزىلغان كىتابلارنى ئېلىۋالمىغىنىمغا پۇشايمان قىلدىم. ئانا تىلىنىڭ مېھرى ئاجايىپ بولىدىكەن. مەن ئىنگلىز تىلىدا دەرسلەرگە، مۇنازىرىلەرگە، ئىلمىي مۇھاكىمە يېغىنىغا قاتنىشاتتىم. لېكىن، ئۇيغۇر تىلىدا تەپەككۇر قىلىش-تىن خالىي بولالمايتتىم. مېھرىلىك ئۇيغۇر تىلى تىنىقىم، خىيالىم، چۈشۈمگە ئارىلىشىپ مەنىۋىيىتىمنىڭ يادروسىنى تەشكىل قىلغانىدى.

ھاۋاي ئۇنىۋېرسىتېتىغا كېلىپ بىر ئاي بولغاندا، ئۇرۇم-چىدە مەندىن ئىنگلىزچە ئۆگەنگەن بىر تىرىشچان ئوقۇغۇچۇم-

بەزى تەسىراتلىرىم.

ھاۋاي تاقىم ئارىلىغا تۇنجى قەدەم باسقىنىڭىزدا، كىشىلەر-نىڭ قىزغىن، تەبىئىي مۇئامىلىسىدىن سۆيۈنمەي تۇرالمايسىز. سايامەت ئورۇنلىرىدا توپ - توپ يەرلىك كىشىلەر گۈلچەمبىرەكلەرنى بويۇنلىرىدىن ئېلىپ سىزگە ئېسىپ قويغاندا، «ئالوخا (Aloha)»[1] دېگەن گەپنى ئاغزىدىن چۈشۈرمەي يەرلىك مەدەنىيىتىنى بەس - بەستە تونۇشتۇرۇشقا باشلىغاندا، يۈرىكىڭىزنى ئىسسىق بىر سېزىم چۈلغايدۇ. يەرلىك ھاۋايىلىقلار ھەقىقەتەنمۇ دوستلۇققا، مېھمان - مۇھەببەتكە ئەھمىيەت بېرىدىغان خەلق. گەرچە ئامېرىكىغا مۇستەملىكە بولغان 100 نەچچە يىلدىن بۇيان نۇرغۇن ئېسىل مەدەنىيەتلىرىنى يوقاتقان ياكى ئۇنتۇپ كەتكەن بولسىمۇ، سىز چىرايلى قارامتۇل، ئاق تەنلىكلەردىن قاش - كۆزى بىلەن پەرقلىنىپ تۇرىدىغان كىشىلەرنىڭ سىيلىق مۇئامىلىسىدىن، سىپايە ئىش - ھەرىكەتلىرىدىن يەرلىك ھاۋايىلىقلارنىڭ مەدەنىيەت ئاساسى كۈچلۈك خەلق ئىكەنلىكىنى ھېس قىلىپ ئۇلگۈرىسىز.

2

لېكىن، ئەينى چاغدا ھاۋاي ئارىلىدىكى يەرلىك خەلق ئۆز تۇپرىقىغا قەدەم باسقان ياتلارغا ئۇنچە ئىللىق مۇئامىلە قىلىپ كەتمىگەنىدى. مىلادىيە 4 - ئەسىرلەر ئەتراپىدا بىر تۈركۈم پولىنېزىيەلىكلەر قېيىق، قولۇاقلاردا بۇ يەرگە كېلىپ بۇ ئارالغا «ئەسلىي يۇرت» دېگەن مەنىدە «ھاۋاي» دەپ نام بەرگەن. يەرلىك كىشىلەر بېلىق تۇتۇپ تىرىكچىلىك قىلىپ، يېمەك - ئىچمەكتىن غەم قىلماي ئارامخۇدا تۇرمۇش كەچۈرگەن. 1778 - يىلى ئەنگلىيە دېڭىز ئارمىيەسىنىڭ پولكوۋنىكى جامېس كېرۇك دېڭىزدا يېڭى قاتناس لىنىيەسى ئىزدەش سەپىرىدە ھاۋاي ئارىلى-

[1] ئالوخا ــ يەرلىك ھاۋاي تىلىدا «مەرھابا، قارشى ئالىمىز» دېگەن مەنىدە.

نى بايقاپ قالىدۇ. يەرلىك كىشىلەر «كۆكتىن چۈشكەن ئىلاھ» دەپ كرۇكنى ۋە ئۇنىڭ ھەمراھلىرىنى ئىززەت - ئىكرام بىلەن كۈتۈۋالىدۇ. بۇ ئەنگلىيەلىكلەر ئارالدىن كېتىدىغان چاغدا پول-كوۋنىك پاراخوتقا ئوغرىلىقچە چىققان بىرنەچچە يەرلىك ئادەم بىلەن سوقۇشۇپ قالىدۇ. ئارىلىقتا بىر ھاۋايىلىق پىچىقىنى چىقىرىپ جامىس كرۇكقا تىقىۋېتىدۇ. كرۇك «ۋايجان!» دەپ يەرگە يىقىلىدۇ. يەرلىكلەر: «ئۇ ئاغرىقنى سېزىدىكەن ! ئۇ ئىلاھ ئىكەنمەسكەن !» دەپ چۈرقىرىشىپ يوپۇرۇلۇپ كەلگەن پېتى ئۇنى ئۆلتۈرىدۇ ۋە جەسىتىنى يەۋېتىدۇ (بۇ رىۋايەت ئەمەس، ھەقىقىي بولغان ۋەقە).

ھاۋاي تاقىم ئاراللىرى يانار تاغلارنىڭ پارتلىشىدىن ھاسىل بولغان، شۇڭا مۇتلەق كۆپ قىسىم ئوكيان ساھىلىدا قارا خادا تاش ۋە قارا قۇم كۆزگە چېلىقىدۇ. پەقەتلا ۋايكىكى(Waikiki) دېگىز ساھىلىدا يۇمشاق، ئاقۇچ قۇم يېيىلىپ تۇرىدۇ. بۇنىڭدا قانداق سىر بار؟ 1893 - يىلى 7 - ئايدا بىر تۈركۈم ئامېرىكا-لىق سودىگەرلەر ئامېرىكا ئەلچىسى ۋە زەمبىرەكلەرنىڭ يارد-مىدە سىياسىي ئۆزگىرىش قوزغاپ، ھاۋايىنىڭ ئاياال پادىشاھى كامېخامېخانى ئاغدۇرىدۇ. ئەينى ۋاقىتتا ھاۋايىلىقلارنىڭ ھەممە-گە تونۇش مۇزىكىسى «ئەلۋىدا»نى ئاياال پادىشاھ ئۆزى ئىشلىگە-نىدى. پۈتكۈل ھاۋايىلىقلارنىڭ ھايات بىخەتەرلىكىنى كۆزدە تۇ-تۇپ، ئاياال پادىشاھ نومۇسقا چىداپ ھاۋاينى ئامېرىكىنىڭ تېر-رىتورىيەسىگە قوشۇش كېلىشىمىگە قول قويىدۇ؛ ئەمما ئامېرى-كا ھۆكۈمىتىگە تەلەپ قويۇپ، ۋايكىكى ساھىلىغا ئۇششاق ئاق قۇم چېچىشنى ھەم بۇ ساھىلنى مەڭگۈ ھاۋاي خەلقىگە ئوچۇق قويۇشنى ئېيتىدۇ ۋە بۇ ئىش تۈگىگەندىلا ھوقۇقىنى تاپشۇرۇپ بېرىدىغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ. ئامېرىكانلار ئاياال پادىشاھنىڭ تە-لىپىنى خۇشاللىق بىلەن قوبۇل قىلىدۇ ھەم يۈزلىگەن پاراخوت-تا ئامېرىكىنىڭ جەنۇبىدىن ئاقۇچ قۇم يۆتكەپ كېلىپ ۋايكىكى ساھىلىغا يېيىتىدۇ.

دىن ئېلىخەت تاپشۇرۇۋالدىم. ئۇ خېتىدە ھاۋاي ئۇنىۋېرسىتېتىدا ياخشى ئوقۇشۇمغا تىلەكداشلىق بىلدۈرۈپتۇ ۋە ئىنگلىز تىلى ئۆگىنىش جەريانىدا دۇچ كەلگەن مەسىلىلەرگە مەسلىھەت بېرىشىمنى ئىلتىماس قىپتۇ. مەن ئوقۇغۇچۇمنىڭ ئىنگلىز تىلى ئۆگىنىش ھەققىدىكى سوئاللىرىغا مەسلىھەت بەرگەندىن كېيىن خېتىمنىڭ ئاخىرىغا مۇنۇلارنى قېتىپ قويدۇم: «ھاۋايدىكى كۇنلىرىمگە نەتىجە تىلىگەنلىكىڭىز ئۈچۈن رەھمەت. مەن مۇ ئۆتۈۋاتقان ھەربىر كۇنۇمگە مەنە، كاللامدا يېڭىدىن پەيدا بولۇۋاتقان سوئاللارغا جاۋاب ئىزدەپ يۈرۈۋاتىمەن. كۇنلەر ئالبىمنى يېڭى مەنىلەر بىلەن بېزەشكە تىرىشىمەن. چۈنكى، ماڭا تۇز بەرگەن تۇپراقنىڭ مەندە قەرزى بار.»

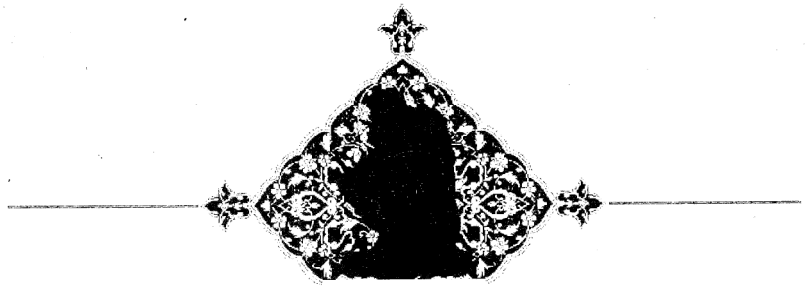

ئىككىنچى باب

هاۋاينىڭ هېكايىسى

ئاچقۇچلۇق سۆزلەر: هاۋاينىڭ مۇستەملىكە بولۇشى؛ مېڭە يۇيۇش؛ روھ ئۆلتۈرۈش؛ ئوي كونترولللۇقى؛ پىيۇرل خاربور ۋەقەسى.

1

هاۋاي ئۇنىۋېرسىتېتىغا كېلىپ ئىككى ئاي ئۆتكەندە، شەرق ـ غەرب تەتقىقات مەركىزىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى بىلەن هاۋايدىكى مەنزىرىلىك جايلاردىن پىيۇرل خاربور پورتى، هاۋاي خانىشى ساريىي (هاۋاي تارىختا مۇستەقىل پادىشاھلىق دۆلىتى ئىدى) ۋە ئالماس تېغىغا سايامەتكە باردۇق. بوينىغا گۈلچەمبىرەك ئاسقان 35 ياشلاردىكى بىر هاۋايلىق يىگىت بىزگە سايامەت يېتەكچىسى بولۇپ راۋان ئىنگلىز تىلىدا بىزگە سايامەت رايونلىرىنى تونۇشتۇردى. مەن سايامەتكە چىقىشتىن بۇرۇنلا هاۋاينىڭ تارىخى، يەرلىك مەدەنىيىتى ھەققىدە خېلى جىق ماتېرىياللارنى كۆرگەنىدىم. بۇنداق بولغاندا ئۆزۈم بارغان سايامەت نۇقتىلىرىدا تېخىمۇ كۆپ بىلىمگە ئېرىشىشىم ۋە سايامەتتىن تېخىمۇ ياخشى هۇزۇرلىنالىشىم مۇمكىن ئىدى. تۆۋەندىكىسى مېنىڭ هونولۇلۇدا سايامەت قىلىش، ئايلىنىش داۋامىدا ھېس قىلغان

1901 ـ يىلى 9 ـ ئاينىڭ 3 ـ كۈنى ئايال پادىشاھ ۋايكىكى ساھىلىدىكى ئاق قۇمغا دەسسەپ تۇرۇپ ھاۋاينىڭ ئىگىلىك ھوقۇقىنى ئامېرىكىغا تاپشۇرۇپ بېرىدۇ. ھوقۇق تاپشۇرۇش مۇراسىمدا ئايال پادىشاھ قىزىل كىمخابتىن كىيىم كىيىدۇ. مۇراسىم باشلىنىشتىن بۇرۇن پادىشاھ ئۆزىنىڭ ئايال غوجىدارىدىن سورايدۇ:

ـــ بۇ كىيىم قىزىلمىكەن؟

ـــ ھەئە، قىزىلكەن، ـــ دەپ جاۋاب بېرىدۇ ئايال غوجىدار.

ـــ قانداق قىزىلكەن؟ ـــ يەنە سورايدۇ ئايال پادىشاھ.

ـــ قىزىلگۈلدەك، كەچكى شەپەقتەك قىزىلكەن، ـــ دەيدۇ ئايال غوجىدار.

ئايال پادىشاھ بۇ جاۋابتىن قانائەت ھېس قىلماي بېشىنى چايقاپ تۇرۇپ جاۋاب بېرىدۇ:

ـــ قاندەك قىزىلكەن دېمەمسەن؟

ئايال پادىشاھ بۇ جاۋابىدا ھوقۇق ئۆتكۈزۈپ بېرىدىغان كۈنى يۇرتىنىڭ قان يىغلاۋاتقانلىقىدىن بېشارەت بەرمەكچى ئىدى.

ئەمەلىيەتتە، پولكوۋنىك كروك ئەسكەرلىرىنى باشلاپ ھاۋاي تاغ ـ قىم ئاراللىرىغا قەدەم باسقان چاغدىلا يەرلىك مەدەنىيەت زەئىپلىشىش خەۋپىگە دۇچ كېلىپ، ئۆزىدىكى مەنىۋى ئاساستىن ئايرىلىشقا باشلىغانىدى. يەرلىكلەر قۇرغان ھاۋاي پادىشاھلىقىمۇ پارچە ـ پۇرات بەگلىكلەردىن تەركىب تاپقان ئاجىز دۆلەت ئىدى. كېيىن پاراخوتلاردا تۇرکۇم ـ تۇرکۇملەپ كەلگەن خرىستىيان مىسسىيونېرلىرى يەرلىكلەر باش ئۇرىدىغان تاشنى ۋە ياغاچ مەبۇدنى ۋەيران قىلىپ، يەرلىك كىشىلەرنىڭ دىنىي ئېتىقادىنى چەكلىدى. ھاۋايلىقلارنىڭ تەقدىرى ئاق تەنلىكلەرنىڭ قولىدا قالدى. 19 ـ ئەسىرنىڭ 20 ـ يىللىرىغا كەلگەندە، مۇستەملىكىچىلەر ھاۋايلىقلارنىڭ چىغ يوپكا ئۇسسۇلىنى چەكلەش پەرمانى چۈشۈردى. سەۋەبى، بۇ خىل ئۇسسۇلدا ئۇلۇغلىنىدىغىنى ھاۋاي روھى بولۇپ، بۇ ھال خرىستىيان دىنىنىڭ دىنىي ئەمرىمەرۇپلىرى بىلەن سىغىشالمايتتى.

3

بۇ يەردە ئۆز نۆۋىتىدە شۇنى قىستۇرۇپ ئۆتۈش كېرەككى، بۇگۈن دۇنيادا «دېموكراتىيە، ئەركىنلىك» بايرىقىنى كۆتۈرۈۋالغان ئامېرىكا مۇستەملىكىچىلىرى يەرلىك ھاۋايىلىقلارنى ئەل قىلىش، ھاۋاي مەدەنىيىتىنى ئاسسىملياتسىيە قىلىش مەقسىتىدە ئەڭ يېرگىنچلىك مۇستەملىكىچىلىك سۇيىقەستلىرىنى ئىشلەتكەن: ئۇنىڭ ئىچىدە ھاۋايىلىقلارغا نۇقتىلىق قوللانغىنى ئەينى چاغدا ئىندىيانلارغا قوللانغان مېڭە يۇيۇش (Brain washing) ۋە روھ ئۆلتۈرۈش (Menticide) ھەرىكىتىدۇر. ئەينى ۋاقىتتا فىرانسىيەنىڭ ئالجىرىيەنى مۇستەملىكە قىلىپ يەرلىك خەلقنى ئەل قىلىش ئۈچۈن قوللانغان سىياسىي ئويۇنىمۇ دەل مۇشۇنداق سۇيىقەستلىك ھەرىكەت ئىدى. مېڭە يۇيۇش ۋە روھ ئۆلتۈرۈش تاكتىكىسىنى ئەڭ ئاۋۋال غەرب مۇستەملىكىچىلىرى ئۆز زېمىنىنى كېڭەيتىش، ئۆزلىرىگە بولغان قارشىلىقىنى يىلتىزىدىن قۇرۇتۇش مەقسىتىدە تېپىپ ئۆز ئەملىيىتىدە سىناق قىلغاندى. ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشىنىڭ ئالدى ـ كەينىدە بۇ خىل سىياسىي ئويۇن ئېزىلىۋاتقان كىشىلەر ئارىسىدا ئەۋج ئېلىپ، دۇنيا مىقياسىدا پىسخىكىلىق جاراھىتى ئېغىر، روھى ۋە تۇيغۇسى ئۆزىگە تەۋە ئەمەس، ھەمىشە مەنسۇى كىشەندىن قۇتۇلالمايدىغان بىمارلارنى ئاۋۇتقانىدى. ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشىدا ناتسىستلار يېغىۋېلىش لاگېرلىرىدىكى كىشىلەرگە جىسمانىي ئازاب سېلىپلا قالماستىن، مېڭە يۇيۇش، روھ ئۆلتۈرۈش ھەرىكىتى ئېلىپ بارغانىدى. ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشىنىڭ ئالدى ـ كەينىدىكى ھاكىمۇتلەق دۆلەتلەر ئۆز مەقسەتلىرىگە يېتىش ئۈچۈن سىياسىي ئوۋ نىشانلىرىغا پىسخىكىلىق ئۇرۇش قوزغىغانىدى.

ئادەتتە، سىياسىي قورال سۈپىتىدە پىلانلىق يوسۇندا ئېلىپ

بىرلىدىغان ئىدىيە تېڭىش ياكى روھنى بېسىش جەريانى ئۇي كونترولـلۇقى (Thought Controll) دەپ ئاتـلىـدۇ. سـىياسـي تەشۋىقاتلارنىڭ يارديمىدە بىر ئادەمنىڭ ئۆزى ۋە ئۆزىنىڭ قىمـمىتى ھەققىدىكى خاتا تونۇشىنى قوزغىتىش جەريانى مېڭە يـۇيۇش ياكى روھ ئۆلتۈرۈش دەپ ئاتىلىدۇ. روھ ئۆلتۈرۈش ئـۆز نۆۋىتىدە يەنە كىشىلەرنىڭ يوشۇرۇن ئىچكى قۇدرىتىنى، ئىـجادچانلىقىنى ئۆلتۈرۈش جەريانىنىمۇ كۆرسىتىدۇ. ئەينى چاغدا سىياسىي مەقسەتلىرىگە يېتىش، ئۆزى ھۆكۈمرانلىق قىلىۋاتقان كىشىلەرنىڭ مېڭىسىنى تولۇق كونترول قىلىش ئۈچۈن ھـا-كىممۇتلەق دۆلەتلەر ئوي كونترولـلۇقى تاكتىكىلىرىنى، ئـوي ئىسلاھاتى ئىستراتېگىيەسىنى تۈزۈپ چىققانىدى. غەرب مـۇس-تەملىكىچىلىرى قەدىمى تەگكەنلىكى يەردە ئۆز ھۆكۈمرانلىقىنى مۇستەھكەملەش ئۈچۈن مۇشۇ ئۇسۇللاردىن ئايانماي پايدىلىنىش-قانىدى. ئۇنىڭدىن باشقا، پەن ـ تېخنىكىنىڭ يۈكسەك دەرىجىدە تەرەققىي قىلىشى كىشىلەرنى سىياسىي ئىدىئولوگىيە ياكى ئى-دىيە تاجاۋۇزچىلىقى مەنبە بولىدىغان روھ كونترولـلۇقىغا بېقى-نىدىغان قىلىپ قويغانىدى. روھ ئۆلتۈرۈش ئوبيېكتىغا ئايلاڭ-غان كىشىلەر سىرتتىن كېلىۋاتقان ھەر خىل مۇراجىئەت، چا-قىرىق سادالىرى ئارىسىدا ياشاپ ئۆزىنىڭ كىملىكىنى ئۇنتۇيۇ-تى. ئۇ چاغلاردا مېڭە يۇيۇش ئىستراتېگىيەسىنى قوزغىغان دۆ-لەتلەرنىڭ مۇنداق ئىككى خىل مەقسىتى بار ئىدى: بىرى، زى-يانكەشلىككە ئۈچرىغۇچىلارنىڭ روھنى كاردىن چىقىرىش ياكى ئۇلارنى روھى يوق ئادەملەرگە ئايلاندۇرۇش؛ يەنە بىرى، بۇ باس-قۇچ ئاخىرلاشقاندىن كېيىن، يۇيۇلغان كاللىنى يېڭى ئادەت كۈچى، يېڭى ئىدىئولوگىيە بىلەن پىروگرامملاش. روھنى كونترول قىلماي تۇرۇپ دىكتاتورلۇقنى ئۇزاق مۇددەت داۋاملاشتۇرالمايدىغانلىقىنى غەرب مۇستەملىكىچىلىرى ناھايىتى بۇرۇنلا تونۇپ يەتكەنىدى. ئەڭ كۈلكىلىك يېرى، زىيانكەشلىككە ئۈچرىغان، روھى، زېھنى تالان ـ تاراج قىلىنغان كىشىلەرنىڭ

دۇچ كېلىۋاتقان رەقىبى سىياسىي سۇيىقەستلەرنى ئۇزاق مۇددەت باش قاتۇرۇپ پىلانلىغان، ھەتتا بۇ قۇرۇلۇشلارغا ئالىملىرىنى، مۇتەپەككۇرلىرىنى مەسلىھەتچىلىككە تەكلىپ قىلغان رەھىمسىز سىياسەتۋازلار ئىدى. زىيانكەشلىككە ئۇچرىغان خەلق بولسا پىلانسىز، ئىستراتېگىيەسىز ھالدا ۋە تولىمۇ ئاڭقاۋلارچە ئۆزلىرىنى سىياسەتۋازلارنىڭ ئوۋ نىشانى قىلىپ تۇتۇپ بەرگەنىدى. ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشىنىڭ ئالدى ـ كەينىدىكى جەمىي روھ كونترولىلۇق ھەرىكەتلىرى تاكتىكا جەھەتتىن، ئېزىلگەنلەرنىڭ قىسمىتى پىلانسىزلىق، ئاڭقاۋلىق جەھەتتىن ئوخشاپ كېتەتتى. مېنىڭ يۇيۇش ۋە ئوي كونترولىلۇقنىڭ تەسىرى زىيادە كەشلىككە ئۇچرىغۇچىلارنىڭ ئۆزلۈكىنى، چىن ئادەمىيلىكىنى نابۇت قىلاتتى. ئەينى يىلى يىغۇۋېلىش لاگېرلىرىدىن ساق چىقىپ يۇرتىغا قايتقان نۇرغۇن كىشىلەر ئۆزىنىڭ زىيانكەشلىككە ئۇچراشتىن بۇرۇنقى ساغلام روھىي ھالىتىگە قايتىش ئۈچۈن نەچچە ئايلاپ پىسخىكىلىق داۋالاشنى قوبۇل قىلغانىدى. روھ ئالىملىرىنىڭ ۋە پىسخولوگلار مېنىڭ يۇيۇش، روھ ئۆلتۈرۈشنىڭ ئاپەت خاراكتېرلىك ئاسارىتىنى يوقىتىش ئۈچۈن ئۇزاق ئىزدىنىپ بەزى داۋالاش ئۇسۇللىرىنى تاپقانىدى. روھ ئانالىزچىسى، پىسخولوگ جوست مىرلو (Joost Meerloo) ئۆزىنىڭ «ئوي كونترولىلۇقنىڭ ئاڭلىق ۋە ئاڭسىز بېشارەتلىرى» (Some Implications of Conscious and Unconscious Thought Control) دېگەن ئەسىرىدە مۇنداق دەپ كۆرسەتكەنىدى: «مېنىڭ يۇيۇشنىڭ زەھىرى ئۇزاققىچە كەتمەي، زىيانكەشلىككە ئۇچرىغۇچىنىڭ ھېسسىياتى ۋە تەپەككۇرىنى ئاسارەت ئىچىدە قالدۇرىدۇ ۋە كەلگۈسىدىكى تۇرمۇشىغا مۆلچەرلىگۈسىز تەسىر كۆرسىتىدۇ. ئادەم بۇنىڭ تەسىرىدىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن ھەربىر نەرسىنى كۆزەتكەنىدە ئىچىدە ئۇنى ئىدىيە كۈرىشى ئەلگىكىدىن ئۆتكۈزۈشى كېرەك. ئۇنىڭ مەنىۋى دۇنياسى، روھىدىن چىقىۋاتقان يوشۇرۇن كۈچى ئۆزى ھەققىدە چەكلىمىسىز، ئەركىن بىر تونۇشنىڭ بو-

لۇشىنى تەقەززا قىلىدۇ. ئۆز نۆۋىتىدە ساقايماقچى بولغان ئادەم ئۆزىنىڭ ئىنسانىي قىممىتىنى قايتىدىن تونۇشى ۋە بۇ تونۇشقا تەۋرەنمەستىن ئىشىنىشى، ئۆزىنى ياخشى كۆرىدىغان، ئارىغا ئالىدىغان توپقا بولغان تەۋەلىك چۈشەنچىسىنى قايتىدىن ئويلىنىشى، ئەركىنلىك ھەم قاتتىق ئىنتىزام ئىچىدە ئۆزىنى تەربىيەلىشى كېرەك. ئىنساندىكى ئىچكى قۇدرەتنى، مەنىۋى كۈچنى قوزغاش ئۈچۈن بىز يەنىلا مۇنداق ئاددىي بىر ھېكمەتكە مۇراجىئەت قىلماي تۇرالمايمىز: «ئۆزۈڭنى تونۇ، ئۆزۈڭگە ئىشەن»!

4

بۈگۈنكى كۈنگە كەلگەندە چىغ يوپكا ئۈسسۈلىنى تاماشا قىلىش ھاۋايىغا بارغان ھەرقانداق ساياھەتچى قىزىقىدىغان كۆڭۈل ئېچىش پائالىيىتىگە ئايلاندى. مەن ۋايكىكى دېڭىز ساھىلىدا، ئالامانوئا سودا ـ سېتىق شەھەرچىسىدە بۇ ئۈسسۈلنى نەچچە قېتىملاپ كۆردۈم. چىرايىدىن تەبەسسۇم كەتمەيدىغان، چېچىغا گۈل ئاسقان پومزەكتەك يەرلىك قىزلار مەيدىسىگە، بىلىكىگە، ئوشۇقىغا گۈل چاپلاپ، پالما ياپرىقىدىن ئىشلەنگەن يوپكىنى كىيىپ لەرزان ئۈسسۈلغا چۈشەتتى؛ ئۈسسۈل ئەۋجىگە چىققاندا «مەرھابا، قارشى ئالىمىز» دېگەن مەنىدە ھاۋاي تىلىدا «ئالوخا» دېگەن گەپنى تەكرارلايتتى. مۇزىكىنىڭ مۇڭى، قىزلارنىڭ لەرزان ئۈسسۈل ھەرىكىتى يەرلىك ھاۋايلىق كىشىلەرنىڭ كەچمىشكە باي روھىي دۇنياسىنى سۆزلەۋاتقاندەك تەسىر بېرەتتى.

ھاۋاي تاقىم ئارالىدىكى بىرنەچچە مۇھىم ئارال ئىچىدە بىز تۇرۇۋاتقان ئوئاخۇ ئارىلى يەر كۆلىمى جەھەتتە ئۈچىنچى ئورۇندا تۇرسىمۇ، ساياھەت بايلىقى ئېكى ياخشى ئېچىلغان مەنزىرىلىك جاي ئىدى. ھاۋاينىڭ مەركىزى ھونولۇلۇ، مەن ئوقۇيدىغان ھاۋاي ئۇنىۋېرسىتېتى ۋە ئامېرىكىنىڭ ھاۋايىدىكى ھەربىي بازىسى بولغان پېيۇرل خاربور پورتى مۇشۇ ئارالدا ئىدى.

هونولۇلۇ نوپۇسى نەچچە 100 مىڭ كىشىدىن چوڭ شەھەر بولۇپ، ھاۋاي تاقىم ئاراللىرىدىكى ئومۇمىي نوپۇسنىڭ بەشتىن تۆت قىسمى مۇشۇ جايدا ياشايتتى. سايا‌ھەتچىلەر ئادەتتە «ھاۋايغا باردىم» دېگىنىدە ھونولۇلۇ شەھىرىنى كۆزدە تۇتاتتى. ھونولۇلۇنىڭ خەنزۇچە ئاتىلىشى تەنشياڭشەن (檀香山) بولۇپ، بۇ نام جۇڭگولۇقلارغا ناھايىتى تونۇشلۇق. چۈنكى سۇن جۇڭشەن ئەپەندى ئەينى يىلى جۇڭخۇانى گۇللەندۇرۇش جەمئىيىتىنى مۇشۇ يەردە قۇرغان. ھېلىھەم ھونولۇلۇنىڭ بىر چېتىدىكى جۇڭگو بازىرىدا سۇن جۇڭشەن ئەپەندىنىڭ مىس ھەيكىلى قەد كۆتۈرۈپ تۇرىدۇ، ھەيكەلدە سۇن جۇڭشەن ئەپەندىنىڭ بوينىغا گۈلچەمبىرەك ئېسىلغان.

بۇرۇن ھاۋايدىن سەندەل ياغىچى كۆپ چىققانىدى. يەرلىك ھاۋايلىقلار سەندەل ياغىچىنى ئوتۇن ئورنىدا ئىشلەتكىنى بىلەن، بۇددا دىنىغا ئېتىقاد قىلىدىغان بىر قىسىم شەرق دۆلەتلىرىدىكى كىشىلەر بۇ ياغاچنى بەكمۇ چوڭ بىلەتتى. 19 ـ ئەسىرنىڭ باشلىرىدا سەندەل ياغىچى جۇڭگو بازىرىدا ھەر جىڭى 8 — 9 دوللاردىن سېتىلغانىدى. سودىگەرلەر ھاۋايدىن سەندەل ياغاچلىرىنى ئەكىلىپ سېتىپ، ئۇنىڭ ئورنىغا جۇڭگودىن چاي، يىپەك، ساپال ـ فارفۇر بۇيۇملىرىنى ئېلىپ قايتقانىدى. سەندەل ياغىچىنىڭ پۇلغا يارايدىغانلىقىنى بىلگەن ھاۋايلىقلار سەندەل دەرەخلىرىنى زور مىقداردا كەسكەن. ۋاقىتنىڭ ئۆتۈشىگە ئەگىشىپ سەندەل دەرىخى ھاۋايدا ئازلاشقا باشلىغان. 1880 ـ يىلىغا كەلگەندە ياۋا سەندەل دەرىخىنىڭ ئورۇقى قۇرۇپ كەتكەن. ھازىر يەرلىك ھاۋايلىقلار سەندەل دەرىخىنىڭ يوقلىش جەريانىنى پۇشايمان ئىچىدە ئەسلىشىدۇ.

ھونولۇلۇغا ساياھەتكە بارغان ئادەم يەرلىك ھاۋاي قىزلىرىنىڭ ئۇسسۇلىنى كۆرگەندىن باشقا ۋايكىكى ساھىلىغا بارماي قايتمايدۇ. كۆچلۈك قۇياش نۇرى، سۈزۈك ئاسمان، كۆۋەجەپ تۇرغان ئوكيان، ئاقۇچ قۇم يېيىتىلغان ساھىل، كۆكۈچ سۇ

سىزگە ھارغىنلىقلىرىڭىزنى ئۇنتۇلدۇرۇپ ئۆزگىچە راھەت بېغىشلايدۇ. ئەگەر سىز ئامېرىكانلارغا: «ھاۋايغا بارىدىغان ئايرو-پىلان بېلىتىنى ئالدىم» دېسىڭىز، قارشى تەرەپ ناھايىتى ھەۋەسلەنگەن ھالدا: «ھونولۇلۇغىمۇ؟ جەننەتكە بارىدىكەنسىز ـ دە!» دەيدۇ. ھالبۇكى، ۋايكىكى ساھىلىنىڭ قارشىسىدا ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشىدا ئامېرىكانلارغا ئازابلىق ئەسلىمە قالدۇرغان پېيۇرل خاربور پورتى كۆزگە تاشلىنىدۇ. پېيۇرل خاربور دۇنيادا نامى بار تەبىئىي پورت، پەقەت بىر كىچىك ئېغىز ئارقىلىق تىنچ ئوكيان بىلەن تۇتىشىپ تۇرىدۇ. ئىلگىرى سۇيىنىڭ تەركىبىدە مەرۋايىت تېپىلغانلىقى ئۈچۈن مەرۋايىت پورتى (ئىنگلىز تىلىدا pearl «مەرۋايىت» دېگەن مەنىدە، Harbor «پورت» دېگەن مەنىدە) دەپ ئاتالغان. 1911 ـ يىلىدىن بۇيان بۇ جايدا ئامېرىكىنىڭ تىنچ ئوكيانىدىكى دېڭىز فىلوتى ۋە ھاۋا ئارمىيە باش ئىشتابى جايلىشىپ كېلىۋاتىدۇ.

1941 ـ يىلى 12 ـ ئاينىڭ 7 ـ كۈنى يەكشەنبە ئىدى. تاڭ سەھەردە پېيۇرل خاربور پورتىدا قۇياش پارلاپ، زۇمرەتتەك دېڭىز سۈيى مەيىن تەۋرىنىپ تۇراتتى. بۇ يەردىكى ئامېرىكىنىڭ دېڭىز فىلوتىدىكى كوماندىرـ جەڭچىلەر ناشتىلىق يەۋاتاتتى. بەزى ئەسكەرلەر دەم ئېلىش ئۈچۈن قىرغاققا چىقىپ كەتكەنىدى. ئۇرۇش پاراخوتلىرى پورت ئىچىگە رەتلىك تىزىلغان، پورت يېنىدىكى ھەربىي ئايروپورتقا نۆرغۇن ئايروپىلان توختىتىلغانىدى. تۆيۇقسىز ياپونىيە ئالاھىدە دېڭىز فىلوتىنىڭ 183 ئايرو-پىلانى پېيۇرل خاربور ئاسمىنىدا پەيدا بولۇپ، ئامېرىكا ئايرو-پىلانلىرىنى، پورتنى شىددەتلىك بومبارداىمان قىلدى. ئىككى سائەتكە يېقىن داۋاملاشقان دەھشەتلىك بومبارداىماندا تۆت جەڭ پاراخوتى چۆكتۈرۈۋېتىلدى، بىر پاراخوت كاردىن چىقتى، 188 ئايروپىلان ۋەيران قىلىندى، 4500 گە يېقىن ئامېرىكا ئەسكىرى چىقىم بولدى، ئامېرىكىنىڭ تىنچ ئوكيانىدىكى دېڭىز فىلوتىنىڭ ئاساسلىق كۈچى ئاساسەن دېگۈدەك يوقىتىلدى.

ياپونىيەنىڭ پىيۇرل خاربور پورتىنى بومبارداىمان قىلىشى تىنچ ئوكيان ئۇرۇشىنىڭ ئومۇميۈزلۈك پارتلىشىغا سەۋەب بولدى. 12 - ئاينىڭ 8 - كۈنى ئامېرىكا ياپونىيەگە جەڭ ئېلان قىلدى. 12 - ئاينىڭ 11 - كۈنى گېرمانىيە، ئىتالىيە ئارمىيەسى ئامېرىكىغا جەڭ ئېلان قىلدى. ياۋروپادىلا بولۇۋاتقان ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشى پىيۇرل خاربور پورتى ۋەقەسى بىلەن ئىسمى - جىسمىغا لايىق دۇنياۋى ئۇرۇشقا ئايلاندى. ئامېرىكىنىڭ ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشى ئاخىرلىشىش ھارپىسىدا ياپونىيە گە ئاتوم بومبىسى تاشلىشىدا ھەم ئۇرۇشنى بالدۇرراق ئاخىرلاشتۇرۇش، ھەم ياپونىيەدىن ئىنتىقام ئېلىش ئويى بار ئىدى.

1980 - يىلى پىيۇرل خاربور ۋەقەسىدە قۇربان بولغان ئامېرىكا ئەسكەرلىرىنى خاتىرىلەش ئۈچۈن «ئارىزونا» ناملىق ۋەيران بولغان پاراخوت نامىدا خاتىرە سارىيى قۇرۇلدى. ئەسلىدە شۇ قېتىملىق ۋەقەدە «ئارىزونا» ناملىق پاراخوت ئەڭ ئېغىر زەخىملەنگەن، پاراخوتتىكى ئوق - دورا ئۇدا ئىككى كۈن كۆيۈپ 1000 ئادەم ئۆلگەنىدى. 2007 - يىلى 8 - ئاينىڭ 15 - كۈنى پىيۇرل خاربورغا قىلغان سەپىرىمدە مەن بۇ پاراخوتنىڭ خاتىرىگە قويۇش ئۈچۈن رېمونت قىلىنىپ تىزىپ قويۇلغان ھالىتىنى كۆرۈشكە مۇۋەپپەق بولدۇم. پاراخوتنىڭ ئاساسلىق گەۋدىسى ئوكيان سۈيىگە چىلىنىپ تۇراتتى. پاراخوتنىڭ يېنىدا گىرانت تاشتىن قوپۇرۇلغان خاتىرە سارىيى بار ئىدى، خاتىرە سارىيىنىڭ تېمىغا پىيۇرل خاربور ئۇرۇشىدا قۇربان بولغان ئەسكەرلەرنىڭ ئىسمى يېزىلغانىدى. پاراخوتنىڭ ئۈستىنى بىر قۇر ئايلىنىپ بولغاندىن كېيىن خاتىرە سارىيىغا كىرىش ئۈچۈن بېلەت ئالدۇق. ماڭا 39 - نومۇرلۇق بېلەت چىققان بولۇپ، بېلەتنىڭ كەينىگە روبېرت دۇنكان ئىسىملىك ئەسكەرنىڭ سۈرىتى بېسىلغانىدى. چوڭقۇر كۆزلىرى بىلەن ئادەمگە مەنىلىك تىكىلىۋاتقاندەك كۆرۈنىدىغان بۇ يىگىت ماڭا قەيەردىدۇر ئۇچراشقان بىر ئۇيغۇر يىگىتىگە ئوخشايدىغاندەك بىلىنىدى.

خاتىرە سارىيىغا كىردىم. 40 مىنۇتلۇق فىلىم قويۇلدى، بومباردىمانداش كىيىن ئامېرىكا زۇڭتۇڭى روزۋېلتنىڭ ياپونىيەگە جەڭ ئېلان قىلىپ نۇتۇق سۆزلەۋاتقاندىكى ھالىتى كۆرۈندى. خاتىرە فىلىمىنى كۆرۈۋېتىپ: «ئاساسى كۈچلۈك مىللەتنىڭ قەھرىمانلىرىنى سۆيۈش، خاتىرىلەش ئۇسۇلىمۇ ئۆزگىچە بولىدىكەن. ئۇلار قەھرىمانلىرىنى ئاغزىدا سۆيۈش باسقۇچىدىلا تۇرۇپ قالماي، كونكرېت ھەرىكەتكە ئۆتىدىكەن!» دېگەن خىيال كاللامدىن كەچتى

5

ئادەمنى ئويغا سالىدىغىنى، ھاۋايغا سايراۋاتقان كېلىدىغانلار-نىڭ ئىچىدە ياپونىيەلىكلەر كۆپ سالماقنى ئىگىلەيتتى. «ئارىزونا» نامىلىق پاراخوتنىڭ ئەترايىدىمۇ ياپونىيەلىكلەرنى كۆپ ئۇچراتتىم. ئاڭلىسام، نۇرغۇن ياپونلىقلار ھاۋايغا سايراۋەت قىلىش ئۈچۈنلا ئەمەس، مەبلەغ سېلىش ئۈچۈنمۇ كېلىدىكەن. ھونولۇلۇدا ياپونىيەلىكلەر ئىگىدارچىلىقىدىكى ھەشەمەتلىك داچىلارنى، ئېسىل مېھمانخانىلارنى، گولف توپ مەيدانلىرىنى كۆردۈم. بىر ئامېرىكىلىق ساۋاقدىشىمدىن ئاڭلىشىمچە، ھاۋايدا ياپونىيەلىكلەرنىڭ شۇنچە جىق زېمىنغا ئىگە بولغانلىقىنى كۆرگەن ئامېرىكانلار كېيىن ئۇلارنىڭ زېمىن دەۋاسى قىلىشىدىن ئەنسىرەپمۇ قالغان. ئامېرىكانلار ئارىسىدا تارقالغان: «ئوچىنچى دۇنيا ئۇرۇشى پارتلاپ قالسا، ئامېرىكا تۇنجى بولۇپ نېمە قىلىدۇ؟ پېيۇرل خاربورنى بومباردىمان قىلىدۇ» دېگەن چاقچاقتا دەل مۇشۇ خىل ئەندىشىنىڭ پۇرىقى بار.

ھاۋايدا بىز تۇرۇۋاتقان ئوئاخۇ ئارىلىدىن باشقا سايراۋەت قىلىشقا ئەرزىيدىغان ھاۋاي ۋە كائۇئا ئاراللىرىمۇ بار. ھاۋاي ئارىلى ــ ھاۋاي تاقىم ئاراللىرىدىكى ئەڭ چوڭ ئارال بولۇپ، يانار تاغ مەنزىرىسى بىلەن دۇنياغا داڭلىق. ھاۋاي ئارىلىنىڭ

شەرقىي جەنۇبىغا جايلاشقان كراۋئىو يانار تېغى يىل بويى توخ-تىماستىن پارتلاپ تۇرىدىغان يانار تاغ بولۇپ، ئۇنىڭدىن ھەر كۈنى لاۋا ئېتىلىپ تۇرىدۇ. ھارارەتلىك لاۋا ئېقىمى ئۇزۇنلۇقى 4 كىلومېتىر، چوڭقۇرلۇقى 130 مېتىر كېلىدىغان «ئوت كۆ-لى» نى ھاسىل قىلغان. ھەر قېتىم يانار تاغ كۈچلۈك پارتلا-غاندا ئېرىگەن قورام تاشلار تاغدىن سىيرىلىپ كۆيۈۋاتقان تاش شارقىراتمىسى پەيدا قىلىدۇ. كەچ كىرگەندە ئوت كۆلىدىن ئاسمانغا پۈركۈلۈۋاتقان لاۋا گۈزەل بايراملىق كەيپىياتى ھاسىل قىلىدۇ. كراۋئىو يانار تېغىنىڭ غەربىدە دېڭىز يۈزىدىن 4170 مېتىر ئېگىز كېلىدىغان موناروئا يانار تېغى بار. ئۇ دۇنيادىكى ئەڭ ئېگىز يانار تاغ ھېسابلىنىدۇ. موناروئا يانار تېغى 200 يىل داۋامىدا 35 قېتىم پارتلىغانىكەن. 1959 - يىلى 11 - ئايدا مو-ناروئا يانار تېغى يەنە بىر قېتىم پارتلىغان. پارتلاش ھالىتى بىر ئاي داۋام قىلغانىكەن. بۇ يانار تاغ دائىم پارتلاپ تۇرسىمۇ، پارتلاش كۈچى ئانچە يۇقىرى بولمايدىكەن. شۇڭا سایاھەت رايونى قىلىپ ئېچىۋېتىلگەنىكەن.

كائۇئا ئارىلى ـــ ھاۋاي تاقىم ئارالىلىرىدىكى ئىككىنچى چوڭ ئارال بولۇپ، دۇنيادا ھۆل - يېغىن مىقدارى ئەڭ كۆپ جاي ھېسابلىنىدۇ، «يامغۇرلۇق قۇتۇپ» دەپ نامى بار. كائۇئا ئارىلىنىڭ شەرقىي شىمال تۆپىلىكىدە ئارال بويىچە ئەڭ جىق يامغۇر ياغىدۇ. ھەر يىلىنىڭ 350 كۈنى يامغۇرلۇق كۈن بولىدۇ. قىزىق يېرى، بىر تاغ ئايرىپ تۇرغان غەربىي جەنۇب تەرەپ بولسا كەڭ كەتكەن قۇملۇق؛ بۇ يەردە يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى شەرقىي شىمالىنىڭ ئوندىن بىرىگە توغرا كەلمەيدۇ. كىشى قۇم بارخانلىرى ئۈستىدە كېتىۋاتقان چاغدا بىر خىل ئاۋاز كېلىدۇ. ساھىلدا يۈرگەندە ئادەمنىڭ قۇلىقىغا گۈلدۈرماما گۈلدۈرلىگەندەك ئاۋاز ئاڭلىنىدۇ. ھاۋا قۇرغاق بولغانسېرى ئاۋاز تېخىمۇ قاتتىق ئاڭلىنىدۇ. بۇ غەلىتە ھادىسىنىڭ سىرىنى ھازىرغىچە ھېچكىم يېشىپ بېرەلىگىنى يوق.

ساياھەتچىلەر تۆت پەسىلنىڭ قايسى ۋاقتىدا ھاۋايىغا كېلىشىدىن قەتئىينەزەر، ھەمىشە ئېچىلىپ تۇرىدىغان چىرايلىق گۈللەرنى كۆرەلەيدۇ. ھاۋايدىكى گۈللەرنىڭ ئىچىدە ئەڭ چىرايلىقى جەننەت قۇشى گۈلىدۇر. بۇ گۈلنىڭ غۇنچىسى بەك يوغان بولىدۇ، تۆت تال بەرگىنىڭ تۇتىشىپ تۇرغان ھالىتى كىشىگە ئۇچۇش ئالدىدا تۇرغان قۇشنى ئەسلىتىدۇ. بۇنداق گۈزەل، چىرايلىق گۈلنى ئامېرىكانلار ھاۋايدىلا كۆرەلەيمىز دېيىشىدۇ. ھاۋاي ساياھەتچىلەر تەرىپىدىن گۈزەل جەننەتكە ئوخشىتىلغاچقا، بۇ گۈل ئوبرازلىق ئۇسۇل بىلەن «جەننەت قۇش گۈلى» دەپ ئاتىلىدۇ.

جۇغراپىيەلىك ئورنى جەھەتتىن ئېيتقاندا، ھاۋاي تىنچ ئوكيانىنىڭ دەل ئوتتۇرىسىغا جايلاشقان، شەرقتە ئامېرىكىنىڭ غەربىي دېڭىز قىرغىقىدىكى سان فىرانسىسكوغا 4000 كىلومېتر، غەربتە ياپونىيەگە 6300 كىلومېتىر، شىمالدا ئالياسكىغا 4000 كىلومېتىر كېلىدۇ. جۇغراپىيەلىك، ئىستراتېگىيەلىك ئورنى بەك مۇھىم بولغاچقا، ئەزەلدىن «تىنچ ئوكيانىدىكى تۆت كوچا ئېغىزى» دەپ نامى بار. ھاۋاي تاقىم ئارالىرى پولىنېزىيە تاقىم ئاربلىدىكى يەر كۆلىمى ئەڭ چوڭ، ئىككىنچى دەرىجىلىك تاقىم ئارال بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. غەربتىن شەرققە قاراپ ھېسابلىغاندا، پۈتكۈل تاقىم ئارالدا چوڭ ـ كىچىك بولۇپ 132 ئارال بار؛ تاقىم ئارالارنىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلىقى 2400 كىلومېتىر، ئومۇمىي يەر كۆلىمى 28 مىڭ 313 كۋادرات كىلومېتىر، تاقىم ئارالارنىڭ سەككىزىدە ئادەم ياشايدۇ.

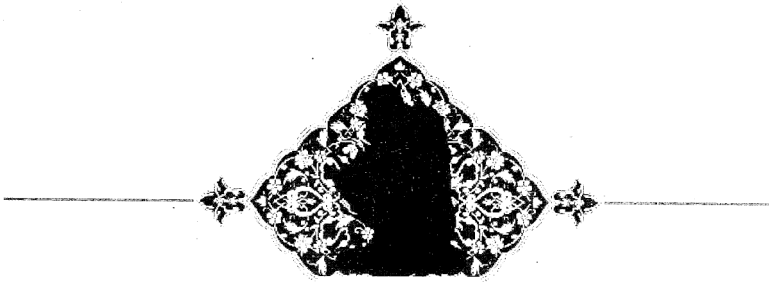

ئۇچىنچى باب

ئادەت تۇرمىسىدىن قېچىش

ئاچقۇچلۇق سۆزلەر: ئىلمىي مۇھىت؛ كىملىك تۇيغۇسى؛ مەدەنىيەت ئەندىكىشى؛ بۇلغانغان كىملىك؛ زىيالىي؛ ئىنگلىز تىلىدا ئەسەر يېزىش؛ ئادەت تۇرمىسى.

ئادەمنىڭ قەدرى

ئابدۇقادىر دامولللا: «سەپەرگە چىققۇلار، رىزىقلىق بولىسىلەر» دېگەنكەن. ئامېرىكىغا ئوقۇشقا مېڭىشتىن بۇرۇن، بۇ قېتىملىق سەپەرنىڭ روھىي دۇنياىمغا ۋە بۇنىڭدىن كېيىنكى ھاياتىمغا نىسبەتەن نېمىدىن دېرەك بېرىدىغانلىقىنى خىرە – شىرە پەرەز قىلالىسامۇ، ماڭا قانداق رىزىقلارنى ئاتا قىلالايدىغانلىقىنى بىلمەيتتىم، توغرىراقى، بىلىشكىمۇ قادىر ئەمەس ئىدىم.

ھاۋاي ئۇنىۋېرسىتېتىغا كېلىپ تۇنجى ھەپتىسى يېڭى مۇھىتقا بارغان چاغدا تەبىئىي ھالدا دۇچ كېلىدىغان «مەدەنىيەت ئەندىكىشى» (Culture shock) نى باشتىن كەچۈرۈش، يېتىرقاش ھەم ئازراق دېلىغۇللۇق ئارىلاشقان قىزىقسىنىش ئىچىدە ئۆتتى. دەسلىپىدە ئادەتلىنىپ قالغان راھەت ئىزدەش تۇيغۇسىنى يېڭەلمەي خېلى قىينالدىم. يېڭى مۇھىت مەندىن ئۆزۈمنى رەت

تىمى تېز هايات شەكلىگە ماسلاشتۇرۇشنى، يارىماس ئادەتلەرنىدىن ئۆزۈل - كېسىل قۇتۇلۇشنى تەلەپ قىلىۋاتاتتى. تەرىشتىم، ئەمما راھەتلىنىش پىسخىكىسىنى يەڭمەك خىيالا تەس كەلدى. فاكۇلتېتتا ئىشلىرىمنى توگىتىپ كىرسەم، بۇرۇنقىدەك تاماق تەييار قىلىپ تۇرىدىغان ئادەم يوق. ئۇنى قىلىپ، بۇنى قىلىپ تاماق ئېتىشكىمۇ قولۇم كېلىپ قالدى. ئەمما، تاماقتىن كېيىن قاچا يۇيۇش بەك ئېغىر كېلەتتى. ئاخىر جىق تىرىشچانلىقلار بىلەن يېڭى مۇھىتقا ئاستا - ئاستا ماسلىشىنى ئۆگەندىم. بارغانسېرى ماڭا يېڭىچە ئوي - خىيال ئاتا قىلمىدىغان ئىشلار كۆپەيگىلى تۇردى.

ئادەمگە بولغان ھۆرمەت ۋە پىكىرنى ھۆرمەت قىلىش تۇنجى ھەپتە ماڭا تەسىر قىلغان مۇھىم بىر ئىش بولدى. فاكۇلتېتلاردا مېيىپ پىروفېسسورلارنىڭمۇ بولمىغانلىقى مېنى ھەيران قالدۇردى. ھەربىر بىنا ئالدىدا، چىقىش - كىرىش ئېغىزلىرىدا چاقلىق ئورۇندۇقتا ئولتۇرىدىغانلار ئۇچۇن مەخسۇس ياسالغان يول بار ئىدى. دەسلىپىدە جەمئىيەتشۇناسلىق فاكۇلتېتىدا مېيىپلارنىڭ ئىجتىمائىي مەسىلىلىرىنى تەتقىق قىلىدىغان بىر پىروفېسسورنىڭ بارلىقىنى ئۇقۇپ، بۇ بىر ئايرىم ئەھۋال ئوخشايدۇ دەپ ئويلاپتىكەنمەن. ئەمما كېيىنچە كۇتۇپخانىلاردا، باشقا فاكۇلتېت بىنالىرىنىڭ ئالدىدا چاقلىق ئورۇندۇقتا ئولتۇرۇپ كىرىپ - چىقىۋاتقانلارنى كۆپ ئۇچراتتىم. جىسمانىي جەھەتتە قانداق بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، سىزدە بىلىم بولسىلا باشقىلار ھۆرمەت قىلاتتى. يولدا كېتىۋاتقان چېغىدا بىرەر ئوقۇتقۇچى ياكى ناتونۇش بىرى بىلەن دوقۇرۇشۇپ قالسىڭىز، سىزگە بېشىنى لىڭشىتىپ قويىدۇ ياكى كۇلۇمسىرەيدۇ. كەلگەن كۇنۇمنىڭ ئەتىسى ياتاق بىناسىدىن خىيال بىلەن كىرىۋېتىپ ئېگىز بويلۇق بىر ئامېرىكىلىق يىگىتكە يېنىك سوقۇلۇپ كەتتىم. ئۇ يىگىت مەندىن ئاۋۋال ئەپۇ سورىۋىدى، كالانپايىلىقىمدىن خىجىل بولۇپ تۇرغاندا «كەچۇ-

رۇڭ!» دېيىشىنىمۇ ئۇنتۇپتىمەن. بۇ ئىش ماڭا بىر قېتىملىق ئەمەلىي دەرس بولدى. ئاشخانىدا، كۇتۇپخانىدا، يوللاردا، كىتاب-خانىلاردا ئىللىق مۇئامىلىگە ئۇچرىغاندا ئاستا - ئاستا ئىنكاس قايتۇرۇشنى ئۆگەندىم. ئاپتوبۇسلار بېكەتكە كىرگەندە ئاپتو-بۇسقا چىقماقچى بولغانلارنىڭ ئارىسىدا ياشانغانلار بولسا، ئاپتو-بۇس پەلەمپىيى ئاپتوماتىك تۆۋەنلەيتتى. ناۋادا چاقلىق ئورۇن-دۇقتا ئولتۇرىدىغان مېيىپلار بولسا، باشقىلار چىقىپ - چۈ-شۈشىگە يارەملىشەتتى. بىر قېتىم كۇتۇپخانىدىن كىتاب ئارد-يەت ئالدىم. مۇلازىمەت پوكىيىدىكى ئايال ئالماقچى بولغان كە-تابلىرىمغا قايتۇرىدىغان چېسلا تامغىسىنى ئۇرۇپ، خالتىغا قا-چىلاپ بەردى ۋە «كىتابىمىزنى ئىشلەتكەنلىكىڭىز ئۈچۈن رەھ-مەت!» دېدى. ئەسلىي مەن ئۇنىڭغا رەھمەت ئېيتىشىم كېرەك ئىدى. مەن ئامېرىكانلارنى ياۋروپالىقلارغا قارىغاندا قىزغىن، ئوچۇق - يورۇق دەپ ئاڭلىغانىدىم. بۇ نۇقتىنى ئەمدى ئۆز تۇرمۇشۇمدىن كۆرۈۋاتاتتىم. ھاۋاي ئىشتاتىنىڭ نوپۇسى كۆپ خىل ئىرق، كۆپ خىل مىللەتتىن تەركىب تاپقانىدى. ئىجتىما-ئىي سورۇنلاردا، كۇندىلىك ئالاقە داۋامىدا ئاشكارا كەمسىتىش كەيپىياتلىرىنى كۆرگىلى بولمايتتى (بەلكىم يۇقىرى قاتلام ئا-رىسىدا، مەنپەئەت توقۇنۇشلىرىدا بۇ نۇقتىنى ھېس قىلىش مۇمكىن). ئىللىق مۇئامىلىگە ئېرىشكەنده ئادەم ئۆزى ھەققىدە تەبئىي ھالدا ئويلىنىشقا مەجبۇر بولۇپ، باشقىلارغىمۇ قىز-غىن، ئەدەپلىك بولۇشنى ئۆگىنەتتى. مانا بۇ تەربىيەنىڭ كۈچى ئىدى. ئارىلىقتا بىر كىتاب بىلەن بىر باتارىيەنى سېتىۋېلىپ بولۇپ، خاتا ئېلىپ قالغىنىمنى بايقىدىم. باتارىيەنىڭ قېپىنى چۇۋۇشقا ئولگۇرگەنىدىم. بىرەيلەندىن ئالغان نەرسىلەرنى يەتتە كۈن ئىچىدە قايتۇرۇشقا بولىدىغانلىقىنى ئاڭلاپ، سىناپ بېقىش ئويىدا باتارىيە بىلەن كىتابنى تاللا بازىرىغا قايتۇرغىلى ئاپار-دىم. مۇلازىمەت پوكىيىدىكىلەر پۇلۇمنى تولۇق قايتۇرۇپ بەر-دى. قېپى چۇۋۇلۇپ كەتكەن باتارىيەنى مال ساتقۇچىغا تەڭلەۋ-

تىپ خېلى خجىل بولدۇم. ئەمما، مال ساتقۇچى پۇلۇمنى قايتۇرۇپ بەرگەچ تاللا بازىرىغا كىرگىنىمنى ئۇچۇن رەھمەت ئېيتتى. بۇنىڭدىن كۆڭلۇم ئوبدانلا كۆتۇرۇلۇپ قالدى.

كۇندە دېگۈدەك قەلبىنى ئىللىتىپ تۇرىدىغان قىزغىن مۇئامىلىلەر، مۇلازىمەت كەيپىياتىغا ئايلانغان يېقىملىق كۇلۇمسىرەشلەر كىشىنى ئادەم بولغانلىقى، بۇ تۇپراقتا ياشاۋاتقانلىقى ئۇچۇن مەمنۇنلۇق تۇيغۇسىغا ئىگە قىلاتتى. قەدىرلىنىش ھېسسىياتى ئاتا قىلىدىغان بۇنداق ئىجتىمائىي ھاۋادا كىشى تەبئىي ھالدا ئالاقىدە سىپايە، مۇئامىلىدە سەممىي بولۇشقا ئادەتلىنەتتى.

ھونولۇلۇ شەھىرىنىڭ بىر چېتىدە جۇڭگو بازىرى بار ئىدى. بۇ يەردە جۇڭگولۇق، ياپونىيەلىك، ۋىيېتنامليق سودىگەرلەر، تىجارەتچىلەر كۆپ ئىدى. سەي ـ كۆكتات، مېۋە ـ چېۋە ۋە باشقا كۇندىلىك بۇيۇملار نىسبەتەن ئەرزان ئىدى. ھەر ھەپتىدە دېگۈدەك بۇ بازارغا نەرسە ئالغىلى كېلەتتىم. بىر دۇشەنبە كۇنى ئەتىگەن دەرسىم يوق ۋاقتىمدىن پايدىلىنىپ بىزدىن بىر يىل بۇرۇن كەلگەن بىر جۇڭگولۇق ئوقۇغۇچى بىلەن جۇڭگو بازىرىغا نەرسە ـ كېرەك سېتىۋالغىلى كەلدىم. بىر دۇكان ئالدىغا 40 ~ 50 كە يېقىن ئادەمنىڭ ئۇزۇن سەپ بولۇپ ئۆچەرەتتە تۇرغانلىقىنى كۆردۇم.

ـــ بۇلار نېمىشقا بۇنداق ئۆچەرەتتە تۇرىدۇ؟ ـــ سورىدىم مەن يېنىمدىكى جۇڭگولۇق ئوقۇغۇچىدىن.

ـــ ھەر دۇشەنبە، سەيشەنبە كۇنى چۇشكىچە بۇ يەردە ھەقسىز تاماق بېرىلىدۇ. ماكانسىزلار، ئىش تاپالمىغانلار، ئىگە ـ چاقسىزلار، يېتىم ـ يېسىرلار بۇ يەرگە كېلىپ ھەقسىز تاماق يەيدۇ. بۇنى ئىشتاتلىق ھۆكۇمەت ئورۇنلاشتۇرغان، ـــ دېدى ئۇ.

ـــ ئۇنداقتا يېگۈدەك نەرسىسى تۇرۇپ ھەقسىز تاماق يېگىلى كېلىدىغان ئۇششۇق مېھمانلارمۇ يوق ئەمەستۇ ـ ھە!

ـــ بەلكىم، ـــ دېدى ئۇ.

كېيىن ئاڭلىسام، ئامېرىكا دۇنياسىدىكى باي ـ كەمبەغەللىك پەرقى ئەڭ چوڭ دۆلەت ئىكەن. بۇ دۆلەتتىكى نامراتلارنىڭ سانمۇ دۇنيا بويىچە خېلى زور نىسبەتنى ئىگىلەيدىكەن. ئەمما ھۆكۈمەتنىڭ ئۆز ئىشتاتىنىڭ ئەھۋالىغا يارىشا نامراتلار ئۈچۈن چىقارغان سىياسەتلىرى بولىدىكەن. ھاۋاي يىل بويى قىش بولمايدىغان، تېمپېراتۇرا ئەڭ تۆۋەن بولغاندىمۇ نۆلدىن يۇقىرى 15℃ بولىدىغان گۈزەل بىر ئىشتات، شۇڭا ئامېرىكا ھۆكۈمىتى بىر قىسىم ئۆي ـ ماكانسىزلارنى قىشتا سوغوقتا توڭلاپ قالماسلىقى ئۈچۈن ھاۋايغا ئورۇنلاشتۇرۇپتۇ. تىنچ ئوكيان بويىغا، گۈزەل ئوخائو، ۋايپياخو ئاراللىرىغا بارغىنىمدا بۇ نۇقتىنى روشەن ھېس قىلدىم. تىنچ ئوكيان ساھىلىنىڭ بويىغا كەپلىرىنى تىكىشىپ ئازغىنە روزغارى بىلەن تىرىكچىلىك قىلىۋاتقانلارنى ئۇچراتقىلى بولاتتى. ئىتلىرىنى يېنىغا ئولتۇرغۇزۇپ پايانسىز ئوكيانغا قارىغىنىچە خىيالغا كەتكەن بۇۋايلار كىشىگە ئېرىنىست ھېمىڭۋاينىڭ «بۇۋاي ۋە دېڭىز» ناملىق ئەسىرىدىكى قەيسەر كىشىنى ئەسلىتەتتى. تۇرمۇش قانداق رېتىملىق ئۆتۈۋاتسىدىكى گارمۇنىيەلىك مۇناسىۋەت ئۇزۇلۇپ قالمايدىغانىدەك قىلاتتى.

ھاۋاي 1959 ـ يىلى ئامېرىكىنىڭ ئىشتاتى بولغان. بۇ يەردە كۆپ قىسىم يەرلىكلەر تىل جەھەتتە ئاسسىمىلياتسىيە بولۇپ كەتكەن بولسىمۇ، ئۆزىگە خاس چىراي، ئەنئەنە ۋە ئۆرپ ـ ئادەتلىرنى ساقلاپ قېلىشقانىدى. ھۆكۈمەتمۇ نوپۇسى ئاز سانىدىكى يەرلىكلەرنىڭ مەدەنىيىتى، ئۆرپ ـ ئادىتىنى ساقلاپ قېلىش، تەتقىق قىلىشقا كۈچىگەن. كۈندىلىك تۇرمۇشتا ئىنگلىز تىلى ئىشلىتىلگەن بىلەن، بېكەت، يول ناملىرىنىڭ كۆپىنچىسى يەرلىك ھاۋاي تىلىدا ئىدى. بىز تۇرۇۋاتقان 12 قەۋەتلىك ياتاق بىناسىغا يەرلىك ھاۋاي تىلىدا Hale Manoa دەپ يېزىلغان بولۇپ، «ھەسەن ـ ھۇسەن» دېگەن مەنىنى بىلدۈرەتتى. بۇ يەردە ئادەم-

لەرگە قىلىنىدىغان سىپايە مۇئامىلىلەر قاتارىدا، يەرلىك ھاۋا-لىقلارنىڭ ئۆرپ - ئادىتى، تىلىغا بولغان ھۆرمەت ئادەمنىڭ دىققىتىنى تارتاتتى. ئەمما، مەن ئامېرىكانلارنىڭ ئادەمنى قەدىر-لەش ئېڭىدا زىددىيەتلىك نۇقتا بارەك ھېس قىلاتتىم. يولدا-كېتىۋاتقىنىمدا ماشىنىدا ئەتىۋارلىق ھايۋانلىرىنى يېنىغا ئول-تۇرغۇزۇپ كېتىۋاتقان كىشىلەرنى ئۇچرىتاتتىم. بەزىدە قىزىل چىراغ يانغاندا، ماشىنا ئىگىسى ئەتىۋارلىق ئىتلىرىنىڭ، مۇ-شۇكلىرىنىڭ ئاغزى - بۇرنىغا شالاپشىتىپ سۆيۈپ كېتەتتى. مەن ئىچىمدە: «بۇلار ئىت - مۇشۇككە شۇنچە پۇل سەرپ قى-غۇچە ئوكيان ساھىلى بويىدىكى يېتىم - يېسىرلارغا كۆپرەك كۆڭۈل بۆلسە بولمامدۇ؟ ئادەم دېگەن بەربىر ھايۋاندىن ئۈستۈن تۇرىدۇ - دە!» دەپ ئويلايتتىم. بەلكىم بۇ گۈزەكلەرچە قويۇلغان سوئال بولۇشى، بۇ يەردە ئىنسانلار شەھەرلىشىش، رېتىمى تېز ھايات ئېلىپ كەلگەن يالغۇزلۇق، يېتىمسىراش تۇيغۇسىنى يې-نىش ئۈچۈن ئەتىۋارلىق ھايۋانلىرى بىلەن مەلىكە بولۇۋاتقان بولۇشى مۇمكىن. بەلكىم مېنىڭ ئۇلارنىڭ ئىت - مۇشۇكلەرنى ئەتىۋارلاپ كېتىشلىرىنى چۈشەنمەسلىكىم ئۇلارنىڭ بىز ئۇي-غۇرلارنىڭ كەپتەرنى بوغۇزلاپ يېيىشىمىزنى چۈشەنمىگەندەك بىر ئىشتۇر. ئىشقىلىپ، ئىنساندا ئارتىپ بېرىۋاتقان غېرىبلىق تۇيغۇسى تەرەققىيات ئىچىدە تۇرۇۋاتقان بارلىق شەھەرلىكلەرگە يېپىشقان بىر دۇنياۋى مەسىلە ئىدى.

ئىلمىي مۇھىت

ھاۋاي ئۇنىۋېرسىتېتىغا كەلگەندىن كېيىنكى ئىككىنچى ھەپتىدە مەن «فورد ئوقۇش مۇكاپاتى» غا مەسئۇل خادىمنىڭ تو-نۇشتۇرۇشى بىلەن ئىجتىمائىي پەنلەر ئىنستىتۇتىنىڭ جەمئى-يەتشۇناسلىق فاكۇلتېتىدا يېتەكچى پروفېسسورۇم بىلەن كۆ-

رۇشتۇم. پىروفېسسورۇم ئامېرىكا ستانفورد ئۇنىۋېرسىتېتى (Standford University) دا جەمئىيەتشۇناسلىق كەسپى بويىچە دوكتورلۇق ئۇنۋانى ئالغان 45 ياشلار چامىسىدىكى كىشى ئىدى. ئۇ مېنى ئىشخانىسىدا قىزغىن كۈتۈۋالدى.

ــ مەن سىزنىڭ ماتېرىيالىڭىزنى كۆرگەن، ــ دېدى ئۇ تېپىك ئامېرىكا تەلەپپۇزىدا تېز ـ تېز گەپ قىلىپ، ــ باكالاۋۇرلۇق ئۇنۋانىنى جەمئىيەتشۇناسلىقتا ئالماپتىكەنسىز. ئاسپىرانتلىقتا ئوقۇش ئىلتىماسىڭىزدىكى بىرقانچە نۇقتا مېنى قىزىقتۇردى. سىز نېمە ئۈچۈن جەمئىيەتشۇناسلىق كەسپىدە ئوقۇماقچى بولدىڭىز؟

ــ جەمئىيەتشۇناسلىق بىز ئۈچۈن بىر يېڭى پەن. جەمئىيەتشۇناسلىق مېتودى ۋە نەزەرىيەسى بىلەن تەتقىق قىلىدىغان، جاۋاب ئىزدەيدىغان تېمىلار بىزنىڭ جەمئىيىتىمىزدە خېلى بار. ئىجتىمائىي تېمىلار ھەققىدە پوبلىستىك ماقالىلەر خېلى جىق يېزىلدى. ئەمما، ئىجتىمائىي مەسىلىلەرنى كەسپىي نۇقتىئىنەزەر بىلەن كۆزىتىدىغان ئىلمىي تەتقىقات تېخى رەسمىي باشلانمىغان يوق، ــ دېدىم مەن.

ــ مەقسىتىڭىزنى چۈشەندىم، ــ دېدى پىروفېسسور بېشىنى يېنىك لىڭشىتىپ، ــ جەمئىيەتشۇناسلىقنىڭ مەقسىتى كىشىلەرنىڭ ئۆزى ياشاۋاتقان رېئاللىقنىڭ ئىچكى ماھىيىتىنى ۋە جەمئىيەت بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىنى چۈشىنىشىگە ياردەم بېرىش. شۇڭا، تەسەۋۋۇرغا تايىنىپلا يېزىلغان ھېسسىي ماقالىلەر بىلەن چوڭقۇر يىلتىز تارتىپ كەتكەن ئىجتىمائىي مەسىلىلەرنى تېگى ـ تەكتىدىن چۈشەندۈرگىلى بولمايدۇ. جەمئىيەتشۇناسلىقتا لازىم بولىدىغىنى ئىلمىي مېتود. جەمئىيەت نەزەرىيەسى ۋە ئىجتىمائىي ئۆزگىرىشكە مۇناسىۋەتلىك ئىستاتىستىكا بۇ خىل ئىلمىي مېتودنىڭ جېنى، ــ پىروفېسسور گېپىنىڭ ئاخىرىدا قوشۇپ قويدى، ــ سىز ئاساسلىقى قايسى نۇقتىنى تۇنۇقا قىلماقچى؟

بۇ سوئالنىڭ تۇنجى كۆرۈشۈشتىلا سورىلىدىغانلىقىنى خىيالىمغا كەلتۈرمىگەچكە، دەسلەپتە سەل جىددىيلەشتىم - يۇ، ئۆزۈمنى تېزلا ئوڭشىۋېلىپ جاۋاب بەردىم.

— ئۇيغۇرلار شەھەرلىشىش داۋامىدا نۇرغۇن يېڭى مەسىلىگە دۇچ كەلدى. مەن ئاساسلىقى «شەھەرلىشىش ۋە ئۇيغۇرلار» دېگەن تېما بىلەن ئۇيغۇرلارنىڭ مەدەنىيەت تېمىسىنى چۆرىدەپ تۇرۇپ تەتقىقات ئېلىپ بارايمىكىن دەيمەن.

— مەسىلەن، كونكرېت قانداق مەزمۇنلارنى تەتقىق قىلماقچىسىز؟ — سورىدى پروفېسسور تېخىمۇ ئىنچىكىلەپ.

— مەن ئۇيغۇر شەھەر جەمئىيىتىدە ئەۋج ئېلىۋاتقان ئەخلاقىي گۈمرانلىق، روھىي چۈشكۈنلۈك، رەڭلىك ئولتۇرۇش، سوغۇلاردىكى سېرىق يۈمۇر ھادىسىسى، ئىنتېرنېت تورىنىڭ ئۇيغۇر جەمئىيىتىگە كۆرسەتكەن تەسىرى قاتارلىقلارنى مەركەز قىلغان ھالدا ئۆزۈم قىزىقىدىغان نۇقتىلارنى بايان قىلدىم ۋە بۇ نۇقتىلارغا ئىزاھات بەردىم. رەڭلىك ئولتۇرۇش ھەقىقىدىكى چۈشەندۈرۈشۈم پروفېسسورغا سەل قىزىق تۇيۇلدى.

— جەمئىيەتشۇناسلىق — بىر خىل كەڭ دائىرىلىك ئىلىم، جەمئىيەتكە مۇناسىۋەتلىك ھەرقانداق بىر نۇقتىنى نەزەردىن ساقىت قىلمايدۇ. قىزىقىدىغانلىرىڭىز جەمئىيەتشۇناسلىقنىڭ جىنس جەمئىيەتشۇناسلىقى، مەدەنىيەت جەمئىيەتشۇناسلىقى ۋە شەھەر جەمئىيەتشۇناسلىقى قاتارلىق تۈرلىرىگە چېتىلىدىكەن. جەمئىيەتشۇناس بولغان ئادەم جىق ماتېرىيال كۆرمىسە بولمايدۇ. ياخشىسى، ماگىستىرلىقتا ئوقۇش داۋامىدا كونكرېت بىر تۈرنى تۇتۇپ ئىچكىرىلەپ كىرىڭ.

بىز شۇ تەرىقىدە پىرىم سائەتكە يېقىن پاراڭلاشتۇق. بۇ قېتىملىق پاراڭنىڭ ماڭا بەرگەن ئىلھامى چوڭقۇر، ئۇچۇرى كۆپ بولدى. پروفېسسورنىڭ قانداق ماتېرىياللارنى كۆرۈش، نېمىلەرنى قىلىش كېرەكلىكىم ھەقىقىدىكى تاپشۇرۇقلىرىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن ئۇنىڭ ئىشخانىسىدىن قايتىپ چىقتىم. ئا-

مېرىكا ئۇنىۋېرسىتېتلىرىدا پىروفېسسورلار ئالدىراش بولغىنى بىلەن، ئۆزى يېتەكلەۋاتقان ئوقۇغۇچىغا مۇتلەق مەسئۇل بولىدۇ. ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئىزدىنىشىگە، تەكلىپ - پىكىر ئېلىشىغا قولاي بولسۇن ئۈچۈن، پىروفېسسورلار ھەر ھەپتىدە ئىشخانىسىدا مۇقىم ئولتۇرىدىغان ۋاقتىنى فاكۇلتېتنىڭ تور بېكىتىدە ئەسكەرتىپ قويىدۇ. ئوقۇغۇچىلارنى شەخسىي ئىشىغا سالىدىغان (بەزىدە ھەق بېرىپ ھەمكارلاشما تەتقىقاتقا تەكلىپ قىلىدۇ)، دەرسنى قولىنىڭ ئۈچىدا ئۆتۈپ قويىدىغان، ئوقۇغۇچىنىڭ سوئالىدىن ئۆزىنى ئەپقاچىدىغان مەسئۇلىيەتسىزلىك قىلمىشى ئامېرىكا پىروفېسسورلىرىنىڭ تەبىئىتىگە يات. ئامېرىكىنىڭ ئالىي مائارىپقا، جۈملىدىن ئوقۇتقۇچىلارنىڭ تەمىناتىغا ۋە ئوقۇغۇچىلار پايدىلىنىدىغان ئەسلىھەلەرگە ئاجرىتىدىغان خىراجىتى ئەنگلىيە ۋە باشقا كۆپ قىسىم ياۋروپا دۆلەتلىرىنىڭكىدىن كۆپ. ئوقۇتقۇچىلارنىڭ ئىقتىسادىي تەمىناتىنىڭ ياخشى بولۇشى بەلكىم ئامېرىكىنىڭ ياۋروپادىكى داڭلىق ئۇنىۋېرسىتېتلارنىڭ مۇنەۋۋەر پىروفېسسورلىرىنى يۆتكەپ ئېلىپ كېتەلمىشىدىكى بىر سەۋەب بولسا كېرەك.

ھاۋاي ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ئىلمىي مۇھىتىدا ماڭا بەكرەك ياقىدىغان يەنە بىر تەرەپ بۇ يەردە ئىلمىي مۇھاكىمە يېغىنلىرى، سىمنارىيەلەر ئۇزۇلمەي بولۇپ تۇرىدىكەن. گۇرۇپپا مۇزاكىرىسى ۋە مۇنازىرە شەكلىدىكى مائارىپ ئەندىزىسى ئادەمنىڭ زېھنىنى ئېچىپ تەنقىدي ئويلىنىش ئىقتىدارىنى كۈچەيتىپ، كىشىگە جىق ئۇچۇر ۋە يېڭى ئىدىيە ئاتا قىلىدىكەن. ھاۋاي ئۇنىۋېرسىتېتىدا سىمنارىيەلەرگە ۋە دەرسلەرگە قاتنىشىش داۋامىدا مەن بۇ نۇقتىنى چوڭقۇر ھېس قىلدىم. ئامېرىكا پارلامېنتى مەبلەغ ئاجرىتىپ ھاۋاي ئۇنىۋېرسىتېتىغا تەسىس قىلغان «شەرق - غەرب تەتقىقات مەركىزى» بىزگە مەسئۇل بولىدىغان ھاۋاي ئۇنىۋېرسىتېتىدىكى يەنە بىر ئورۇن. شەرق - غەرب تەتقىقات مەركىزىدىن ئېلىخەت ساندۇقۇمغا ھەر خىل مەزمۇندىكى

سىمنارىيەلەرگە مۇناسىۋەتلىك ئۇچۇرلار كېلىپ تۇراتتى. مەن ھاۋايغا كېلىپ ئىككى ھەپتىچە ۋاقىت ئۆتكەندە، بىر ياپونىيە-لىك پىروفېسسورنىڭ شەرق - غەرب تەتقىقات مەركىزىدە «ئىنگلىز تىلىنىڭ دۇنياۋى تىللىق ئورنى ۋە تىل زوراۋانلىقى» دېگەن تېمىدا ئىلمىي دوكلات بېرىدىغانلىقىدىن خەۋەر تاپتىم. بۇ دەل مەن قىزىقىدىغان تېما ئىدى.

ئىلمىي دوكلات بەرگۈچى ياپونىيە ئوساكا ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ پىروفېسسورى بولۇپ، تىل زوراۋانلىقى ھەققىدە ئۇزاق مۇددەت تەتقىقات ئېلىپ بارغان ۋە خەلقئارالىق ئۇنىۋېرسىتېتلاردا كۆپ قېتىم لېكسىيە سۆزلىگەنكەن. پىروفېسسورنىڭ ئىنگلىزچە ئىپادىلەش ئىقتىدارى ئانچە ياخشى ئەمەس، تەلەپپۇزىدا ياپونچە پۇراق كۆچلۈك ئىدى؛ بەزى جۈملىلىرىنىڭ باش - ئاخىرى ئانچە ماسلاشمايتتى. ئەمما، سۆزلەۋاتقان تېمىسى ھەقىقىدىكى كۆزقاراشلىرى ئادەمنى ئويغا سالاتتى. ئانا تىلى ئىنگلىز تىلى بولغان نى - نى سۈرلۈك پىروفېسسورلار ئۇنىڭ ئاغزىغا قاراپ خاتىرە قالدۇرۇپ ئولتۇراتتى. ئولتۇرغانلار ئۇنىڭ ئىنگلىزچىسىگە ئەمەس، نېمە دەۋاتقانلىقىغا بەكرەك دىققەت قىلىۋاتاتتى. مەن بۇ ياپونىيەلىك پىروفېسسورنىڭ نۇقتىسىدا تۇرۇپ ئويلاندىم، ئىككىنچى بىر تىلدا مۇرەككەپ ئوي - پىكىر ئىپادىلەنگەن نۇتۇقنى سۆزلەشنىڭ ئادەمگە قانچىلىك روھىي بېسىم ئېلىپ كېلىدىغانلىقىنى چۈشەندىم. «راۋان ئېغىز تىلى ئىقتىدارى شۇ ئادەمنىڭ كاللىسىدا يېڭى ئىدىيە بارلىقىدىن يا-كى بىلىملىك ئىكەنلىكىدىن دېرەك بەرمەيدۇ. ئىچكى نۇتقى تەرەققىي قىلغان ئادەم مەسىلىلەر ھەققىدە چوڭقۇر ئويلىنىش، ئانالىز قىلىش بىلەن بولۇپ كېتىپ، تاشقى نۇتقىنى ياخشىلاشقا كۈچىيىلمىگەن بولۇشى مۇمكىن» دېگەنلەرنى خىيالىمدىن ئۆتكۈزدۈم.

ياپونىيەلىك پىروفېسسورنىڭ چىقىش نۇقتىسى — ئىنگلىز تىلىنىڭ دۇنياۋى تىللىق ئورنىغا چىقىشى بىلەن، باشقا تىللار-

نىڭ ئۆزىنى ئىپادىلەش ۋە ئوخشىمىغان مەدەنىيەتلەرنى تونۇش-تۇرۇش پۇرسىتىدىن مەھرۇم بولۇۋاتقانلىقى، بۇنىڭ ئىنسانلار-نىڭ مەدەنىيەت تەرەققىياتىغا پايدىسىز ئىكەنلىكىنى بىلدۇرۇش ئىدى. تېگى - تەكتىدىن ئېيتقاندا، بۇ — ئانا تىلى ئىنگلىز تىلى بولغانلارغا ئانچە خوشيېقىپ كەتمەيدىغان تېما ئىدى. لې-كىن، دوكلات يىغىندىكى پىروفېسسورلار ياپونىيەلىك پىرو-فېسسورنىڭ نۇتقىنى ئەستايىدىل ئاڭلىدى. نۇتۇق تۈگىگەندىن كېيىن، پىروفېسسور سوئالغا كۆمۈلۈپ كەتتى.

— ئىنگلىز تىلى ئۆزىنى دۇنياغا تاڭمىدى، بەلكى دۇنيا ئىنگلىز تىلىنى تاللىدى. ئۇنداق بولسا ئىنگلىز تىلىنىڭ زوراۋانلىقىغا قارشى تۇرساق، دۇنياۋى ئالاقىدە قايسى تىل يې-تەكچى ئورۇندا تۇرۇشى كېرەك؟ — دەپ سورىدى بىر پىرو-فېسسور.

— ئىسپرانتو (دۇنيا تىلى) ئۆلگەن سۇنئىي تىل. ئۇنداقتا، سىزنىڭچە بولغاندا سۇنئىي تىلدىن يەنە بىرنى ياساپ چىقىپ دۇنيا تىلى قىلىش كېرەكمۇ؟ — دەپ سورىدى بىرەيلەن.

مۇھاكىمە ناھايىتى قىزغىن بولدى. ياپونىيەلىك پىرو-فېسسور ھەرقانچە قىيىن سوئالغا دۇچ كەلگەندىمۇ ئۆزىنى تەم-كىن تۇتاتتى، پېتىنى بۇزمايتتى، كۈلۈمسىرەپ تۇرۇپ جاۋاب بېرەتتى. پىروفېسسورلار ئوتتۇرىسىدىكى بەس - مۇنازىرە ئىل-مىي كەيپىيات ئىچىدە داۋام قىلاتتى. بۇنداق كەيپىيات ئىچىدە قىلىنغان مۇنازىرە ئادەمنى يېڭى ئۇچۇرغا، ئۆزگىچە ئىدىيەگە ئىگە قىلىپ، بىر تەرەپلىمە خۇلاسە چىقىرىشتىن ساقلايتتى. ئەنگلىيەلىك مەشھۇر جەمئىيەتشۇناس زىگمۇند باۋمەن (Zygmund Baoman) بىر ماقالىسىدە: «مېنىڭ يېڭى بىر كىتا-بىنى نەشردىن چىقارغىنىم كەسىپداشلارغا تالاش - تارتىش باغ-قى ئەۋەتكىنىم» دەپ يازىدۇ.

مەدەنىيەت كىملىكى ھەققىدىكى نۇتۇقۇم

كىملىك مەسىلىسى پەلسەپىۋى مەسىلىلا ئەمەس، بەلكى مەۋجۇتلۇق مەسىلىسى. ئادەمنىڭ كىملىك تۇيغۇسى ئۆزى يا-شاۋاتقان توپتىن ئايرىلغاندىن كېيىن تېخىمۇ كۈچىيىدۇ. مەن بۇ نۇقتىنى چەت ئەلگە چىقىپ ئۆز ئەمەلىيەتتىمدىن ھېس قىلدىم. كىشىلەر: «جۇڭگونىڭ نەرىدىن؟» دەپ سورايتتى. «شىنجاڭدىن» دەپ جاۋاب بەرسەم ئاڭقىرالمايتتى. بەزىلەر: «جۇڭگولۇق بولغىنىڭ بىلەن خەنزۇغا ئوخشىمايدىكەنسەن» دەپ چاقچاق قىلىشاتتى. مەن ئۆزۈمنىڭ ئۇيغۇر ئىكەنلىكىمنى ئېيى-تىپ مىللىتىمىز، مەدەنىيىتىمىز ھەققىدە بىرمۇنچە ئىزاھلار-نى بېرەتتىم. ئۆزۈمنىڭ كىملىكىنى ھەر قېتىم ناتونۇشلارغا يېڭىدىن چۈشەندۈرگىنىمدە، مەدەنىيەت كىملىكىمىز ھەققىدە بىر قېتىم ئويلىناتتىم. مەكتەپ ئورۇنلاشتۇرغان زىياپەتلەرگە، لاگېر پائالىيەتلىرىگە باراتتىم. ئەمما، بەرگەن تاماقلىرىنى يې-يەلمەيتتىم. نيۇيورك «فورد ئوقۇش مۇكاپاتى» ئىشخانىسى كار-تامغا ئايدا تۇرمۇش پۇلى ئۈچۈن1100 دوللار پۇل ماڭدۇراتتى. ئەمما، يانچۇقۇمدا پۇل تۇرۇپ، قورساق ئاچقاندا كوچىدىكى ئاشخانىلاردىن تاماق يېيەلمەيتتىم. تاللا بازارلىرىدا چىرايلىق ئورۇلارغا قاچىلانغان كالا، توخۇ گۆشلىرىنى كۆرۈپ ئالغۇم كې-لەتتى ـ يۇ، قانداق ئۇسۇلدا بوغۇزلانغىنىدىن شۇبھىلىنىپ سېتىۋالالمايتتىم. ئىتالىيەنىڭ پىسا قاتلىملىرى ئۈچراپ قالاتتى، ئەمما دەرگۇمان بولۇپ يېيىشكە جۈرئەت قىلالمايتتىم. مۇنداقچە قىلىپ ئېيتقاندا، يېڭى مۇھىتقا كەلگىنىمدىن كېيىن كىملىك ئېھتىياجىم ئېشىپ بېرىۋاتاتتى. ئۇرۇمچىدىكى ۋاقتىمدا خىيالىمغا كەلمىگەن مەدەنىيەت كىملىكى مەسىلىسى ئۆزىنى كۆرسىتىۋاتاتتى. ۋەتەنده ئۇيغۇر تىلىدا پىكىر قىلىپ، ئۇيغۇر ئىجتىمائىي توپى ئىچىده ياشاپ راھەتلىنىش بىلەنلا بو-

لۇپ، مەدەنىيەت كىملىكىمىز ھەققىدە ئويلانماپتىكەنمەن. ئەمە-لىيەتتە، مەدەنىيەت كىملىكى ئادەمنىڭ خىيالى، ئىدىيەسى، سەزگۈسى، ھەتتا نەپسى بىلەن يۇغۇرۇلۇپ كەتكەن بىر خىل ئۇقۇم ئىكەن. ئىنسانىنىڭ مەدەنىيەت كىملىكى گويا بىر ۋە-ھىيگە ئوخشاش يات مۇھىتتا تۇرغان ئادەمنى ئۆز تۇپرىقىغا، ئۆز توپىغا چاقىرىدىكەن، تەلپۈندۈرىدىكەن. ئادەم يات كىشىلەر بىلەن ئۆزىنى سېلىشتۇرغاندا، مەدەنىيەت كىملىكى ئېھتىياجى تېخىمۇ روشەنلىشىدىكەن. مەدەنىيەت كىملىكى ۋەتەن ۋە ئۆز-لۇك بىلەن چەمبەرچاس باغلىنىپ كېتىدىكەن.

مەدەنىيەت كىملىكى ھەققىدە ئويلىنىپ يۈرگەن كۈنلەردە، ھاۋاي ئۇنىۋېرسىتېتىدا كەسپىي دەرسلەر باشلىنىشتىن بۇرۇن ئېچىلىدىغان ئىلمىي تەتقىقات تەييارلىقى سىنىپىغا قاتناشتىم. مېنىڭ تاللىغىنىم «سېلىشتۇرما مەدەنىيەتشۇناسلىق» دەرسى ئىدى. دەرس 25 كۈن داۋاملاشتى. ئوقۇتقۇچىمىز ئەننى (Annie) يېڭىلا توي قىلغان چىكاگولۇق قىز بولۇپ، ئامېرىكا ئارىزونا ئۇنىۋېرسىتېتىدا ئوقۇغانىكەن. سىنىپىمىزدا ياپونىيە، فىرانسىيە، تانزانىيە ۋە جۇڭگودىن بولۇپ 15 ئوقۇغۇچى بار ئىدى. دەرسنىڭ باشلىنىشىدىلا گۇرۇپپا مۇزاكىرىسى، مۇنازىرە شەكلىدىكى ئوقۇتۇش ئەندىزىسى مېنى جەلپ قىلىۋالدى. مەن ئۇنىۋېرسىتېتتا ئوقۇۋاتقان چېغىمدىلا مۇنازىرىگە ئامراق ئى-دىم، نۇتۇققا قىزىقاتتىم. شۇنداق بولغاچقىمىكىن، بۇ دەرستە مەندە بىر خىل ئەۋزەللىك تۇيغۇسى پەيدا بولدى. بىرنەچچە قې-تىم ئىككى گۇرۇپپىغا بۆلۈنۈپ، مەدەنىيەت توغرىسىدا ھەر خىل تېمىلاردا مۇنازىرىگە چۈشتۇق. مەن كۆپىنچە ھاللاردا ياپونىيە-دىن كەلگەن كائورى، ئايا قاتارلىق قىزلار بىلەن بىر گۇرۇپپە-غا تاللىنىپ قالاتتىم. ئۇلار تەبىئىي ھالدا باش مۇنازىرىچىلىكە-كە مېنى كۆرسىتىپ قويىاتتى. قارشى تەرەپنىڭ باش مۇنازىرە-چىسى تانزانىيەلىك قارا تەنلىك يىگىت پونسىئانو بولاتتى. ئوخشىمىغان تېمىلار ھەققىدە جىق تىركەشتۇق. پونسىئانو —

كاللىسى ئوچۇق، پىكرى ئۆتكۇر يېگىت ئىدى. قاچانلا قارىسا كۈلۈمسىرەپ تۇراتتى. ئەمما، بىر كىشى ئورۇنلۇق پىكىرنى ئوتتۇرىغا قويسىمۇ، قەستەن ئېڭەن تېپىپ تۇرغىنى تۇرغاندى.

بىر كۈنى ئوقۇتقۇچىمىز دەرسته «مەدەنىيەت ئەندىكىشى» دېگەن بابنى سۆزلىگەندە، بىزدىن ھاۋايغا كېلىپ قانداق مەدەنىيەت ھادىسىلىرىدىن ھەيران قالغانلىقىمىزنى مىسال بىلەن دەپ بېقىشىمىزنى تەلەپ قىلدى. مەن «مەدەنىيەت ئەندىكىشى»نى خېلى روشەن ھېس قىلغانلىقىم ئۈچۈن، ئۆز ئەمەلىيىتىمدىن چىقىش قىلىپ خېلى جىق مىساللارنى كۆرسەتتىم. ئاردىدا دېگەن ئىككى ـ ئۈچ ئېغىز گەپنىم باشقىلارنى كۈلدۈرۈۋەتتى. بەلكىم ئۇلار مەن ھېس قىلغان نەرسىلەردىن ھەيران قالمىغان بولۇشى مۇمكىن ئىدى.

ـــ بۇ يەردە ئادەملەر نېمىشقا ئىت ـ مۈشۈكلەرنى ئادەمدىن ئۆتە قەدىرلەيدۇ؟ ماشىنىلارغا چىقىرىۋېلىپ شاپىلدىتىپ سۆيۈپ كېتىدىكەن، ـــ دېدىم مەن.

ـــ ئولتۇرغانلار كۈلۈپ كېتىشتى. ئوقۇتقۇچىمىز ئەننى كۈلكىسىدىن ئۆزىنى توختىتىۋېلىپ سورىدى:

ـــ يەنچۇ؟ يەنە قانداق يېڭىلىق ھېس قىلدىڭىز؟

ـــ ۋايكىكىغا باردىم. قىزلار ساھىلغا بارماي تۇرۇپلا كو-چىلاردا لىپتىك (باغرىداق)، كۈسار بىلەن يالىڭاچ ماڭىدىكەن. مەن بۇنى قوبۇل قىلالمىدىم.

ياپونىيەلىك قىزلار بەكرەك كۈلدى.

ـــ نېمىشقا قوبۇل قىلالمايسىز؟ ـــ دېدى مۇئەللىم گەپ كوچىلاپ.

ـــ يوشۇرۇنغان گۈزەللىك تېخىمۇ جەلپكار بولىدۇ، ـــ دېدىم مەن، ـــ قاراڭغۇدا سىرتتا تۇرۇپ چىراغ يورۇتۇپ تۇرغان دېرىزە تەكچىسىدىكى بىر لوقما گۈلگە قارىساق، بۇ گۈل كۆزدىمىزگە ئۇنچە گۈزەل كۆرۈنمەسلىكى مۇمكىن، ئەمما بىز ئۇ گۈلنى شايى پەردىنىڭ ئىچىدىن كۆرسەك، گۈزەللىكىنى بەك-

رەك ھېس قىلمىز. پىنھاندىكى گۈزەللىك تېخىمۇ ياخشى ئە-مەسمۇ؟

مۇئەللىم گېپىمنى ئويلىشىۋاتقاندەك بېشىنى يېنىك لىڭ-شىتىپ تۇرۇپ سورىدى:

— ئالدىنقى قېتىم سىز يۇرتىڭىز شىنجاڭغا كېلىدىغان چەت ئەللىكلەر سانىنىڭ بارغانسېرى ئاۋۇۋاتقانلىقىنى ئېيتقا-نىدىڭىز. بىرەر چەت ئەللىك سىزگە سىلەرنىڭ مەدەنىيىتىڭلار-دىن ئەندىكىش ھېس قىلغان تەرەپلىرىنى دەپ باقتىمۇ؟

— دېدى، — جاۋاب بەردىم مەن ئۆز ئەمەلىيىتىمدىن مىسال ئېلىپ، — ئىككى يىل بۇرۇن، مەن شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىدا ئۇيغۇر تىلى ئۆگىنىۋاتقان بىر ئامېرىكىلىق بىلەن پاراڭلاش-قان. ئۇمۇ ئۇيغۇر جەمئىيىتىدىكى كەپتەر گۆشى ساتىدىغان ئاشخانىلاردىن ھەيران قاپتۇ. چۈنكى، ئۇ «كەپتەر— تىنچلىق بەلگىسى» دەپ بىلگەچكە، كەپتەرنى بوغۇزلاشنى، يېيىشنى قو-بۇل قىلالمايدىكەن. بىر قىسىم ئۇيغۇر ياشلىرىنىڭ ئۆزىنى مۇسۇلمان دەپ تۇرۇپ ھاراق ئىچىشلىرىنى، مېھمانلار يەتتىدە كېلىدىغان تويغا تۆتتە دەپ باغاق يېزىلىدىغانلىقىنى چۈشەن-مەيدىكەن.

مەن گېپىمنى دەپ بولۇپ، دېگەنلىرىمنىڭ قىسمەن ھادىسە ئىكەنلىكىنى، ھەممە ئۇيغۇرغا ئورتاق ئەمەسلىكىنى قىستۇرۇپ ئۆتتۈم.

دەرس ئاخىرلىشىشقا ئىككى ھەپتە قالغاندا، ئوقۇتقۇچىمىز دەرس ئاخىرىدا ھەربىرىمىزنىڭ مەدەنىيەتكە مۇناسىۋەتلىك خا-لىغان تېمىدا يېرىم سائەتتىن نۇتۇق سۆزلەيدىغانلىقىمىزنى، بۇنى ئاخىرقى نەتىجە باھالاشنىڭ يېرىم ئۆلچىمى قىلىدىغانلى-قىنى ئۇقتۇردى ھەم سۆزلىمەكچى بولغان نۇتۇقىمىزنىڭ ئاسا-سىي مەزمۇنى ۋە تېمىسىنى ئەتىدىن قالدۇرماي تاپشۇرۇشىمىز-نى ئېيتتى. مەن ئىككىلەنمەيلا «شەھەر ئۇيغۇرلىرىنىڭ مەدە-نىيەت كىملىكى» دېگەن تېمىنى تاللىدىم.

نۇتۇق سۆزلەيدىغان كۇن يېتىپ كەلگۈچە مەن كىملىك، مەدەنىيەت ئۇقۇملىرى بويىچە ئىنگلىز تىلىدا خېلى جىق كىتابلارنى كۆردۈم، ئەمما نەزەرىيە جەھەتتىن جىق چۈشەندۈرسەم، كىملىك ئېھتىياجىنى ئانچە روشەن ھېس قىلالمايدىغان بۇ چەت ئەللىكلەرنىڭ زېرىكىپ قالىدىغانلىقى تەبىئىي ئىدى. شۇڭا مەن بۇ تېمىنى ئۇيغۇر جەمئىيىتىدىن مەدەنىيەت كىملىكىگە مۇناسىۋەتلىك مىسالالارنى ئېلىپ يورۇتۇپ بېرىشنى، ئابستراكت گەپلەرنى ئازراق قىلىشنى قارار قىلدىم.

نۇتۇق سۆزلەيدىغان كۇن يېتىپ كەلدى. سىنىپقا كىرسەم، ئوقۇتقۇچىمىز بۇگۇن سۆزلىمەكچى بولغان ئۇچەيلەننىڭ نۇتۇقىنى باشقا سىنىپ ئوقۇغۇچىلىرى ۋە بىرقانچە مۇئەللىمنىڭ ئاڭلايدىغانلىقىنى ئېيتتى. ۋەتەندە ئاممۇي سورۇنلاردا خېلى جىق سۆزلەپ كۆنگەچكە، ھودۇقۇپ كەتمىدىم. ئۇچەيلەن چەك تارتتۇق. ماڭا تۇنجى بولۇپ سۆزلەش نۆۋىتى چىقىپتۇ. دەرس رەسمىي باشلانغۇچە مەن ئۇرۇمچىدىكى چېغىمدا پىروفېسسور ئەسئەت سۇلايمان ئاكىدىن يولغا چىقىشتىن ئىلگىرى كۆچۇ-رۇۋالغان «ئۇيغۇر مەدەنىيىتى» دېگەن دىسكىنى كومپيۇتېرغا سالدىم. باشقىلار يارەملىشىپ پىرويېكتورنى چېتىشىپ بەردى. بېشىمدا بادام دوپپام بار ئىدى، ئۇرۇمچىدە خەلقئارا چوڭ بازار-دىن ئالغان ئىككى پارچە ئەتلەس ياغلىق بىلەن تەكلىماكاننىڭ سىمۇولى بولغان تۆگىنىڭ مودېلىنى دوسكىنىڭ ئىككى تەرە-پىگە ئاستىم، شىنجاڭ خەرىتىسىنى تامغا چاپلىدىم. يا پونىيە-لىك قىزلار ئەتلەسنى «نېمانداق چىرايلىق» دەپ سىلىشىپ، ئوماق تۆگىنىڭ مودېلىنى رەسىمگە تارتىپ كېتىشتى.

ۋاقتىم توشتى. مۇئەللىم نۇتۇقنى باشلىشىمنى ئېيتتى. مەن ئوتتۇرىغا چىقىپ تېمامنىڭ ئارقا كۆرۈنۈشىنى قىسقا تونۇش-تۇرغاندىن كېيىن، پىلاستىنكىنى قويدۇم. ئېكراندا «ئەجەم» مۇزىكىسى كىرىشتۇرۇلگەن ئۇيغۇر ھاياتىغا مۇناسىۋەتلىك كۆ-رۈنۈشلەر چىقىشقا باشلىدى. ئولتۇرغانلار مۇزىكىنىڭ سېھرىي

كۆچمەنچە يالاى ئىگىرانلىكى كۆرۈنۈشلەر مەيلىنى تارتتىمۇ، ناھايىتى جەمئىدە ئوتتۇرۇشتى. ئارقىدىن كۆرۈنۈش ئالمىشىپ «دىل كۆيى» مۇزىكىسىنىڭ مۇڭلۇق ساداسى ياڭرىشىغا باشلىدى. ئوتتۇرغالارنىڭ كۆرۈنۈشلىرى ھەۋەس بىلەن كۆرۈۋاتقانلىقى چىراپلىدىن مەلۇم ئىدى. مەن تەخمىنەن ئون مىنۇتلار ئۆتكەندە ۋاقىت چەكلىمىسى تۈپەيلى پىلاستىنكىنى توختىتىپ سۈرۈنمىي باشلىدىم.

— ئامېرىكا نۇرغۇن ئادەم ئۆزىنى خالاپ ئاسسىمىلياتسىيە بولۇشى بەدىلىگە يەرلىكلىشىدىغان دۆلەت. شۇنداق، بىزگە مۇھىتقا كۆچمەنلەر كېرەك، ئۇلارنىڭ ئەمگىكى بىلەن ئۆزىمىزنى بېيىتىشىمىز كېرەك، دېگەن ئاساستا بارلىققا كېلىدۇ. دەسلەپتە ئېرىشكەن خاتا چۈشەنچە باشقىلارغا باھا بېرىشنىڭ دەستىكى بولۇپ قېلىشى مۇمكىن. بۇنى جەمئىيەتشۇناسلار «قالىپلاق نەزەرىيەسى»

73 On the Margins of Self

كۆچمەنچە يالاى ئىگىرانلىكى كۆرۈنۈشلەر مەيلىنى تارتتىمۇ، ناھايىتى جەمئىدە ئوتتۇرۇشتى. ئارقىدىن كۆرۈنۈش ئالمىشىپ «دىل كۆيى» مۇزىكىسىنىڭ مۇڭلۇق ساداسى ياڭرىشىغا باشلىدى. ئوتتۇرغالارنىڭ كۆرۈنۈشلىرى ھەۋەس بىلەن كۆرۈۋاتقانلىقى چىراپلىدىن مەلۇم ئىدى. مەن تەخمىنەن ئون مىنۇتلار ئۆتكەندە ۋاقىت چەكلىمىسى تۈپەيلى پىلاستىنكىنى توختىتىپ سۈرۈنمىي باشلىدىم.

— ئامېرىكا نۇرغۇن ئادەم ئۆزىنى خالاپ ئاسسىمىلياتسىيە بولۇشى بەدىلىگە يەرلىكلىشىدىغان دۆلەت. شۇنداق، بىزگە مۇھىتقا كۆچمەنلەر كېرەك، ئۇلارنىڭ ئەمگىكى بىلەن ئۆزىمىزنى بېيىتىشىمىز كېرەك، دېگەن ئاساستا بارلىققا كېلىدۇ. دەسلەپتە ئېرىشكەن خاتا چۈشەنچە باشقىلارغا باھا بېرىشنىڭ دەستىكى بولۇپ قېلىشى مۇمكىن. بۇنى جەمئىيەتشۇناسلار «قالىپلاق نەزەرىيەسى»

73 On the Margins of Self

كۆچمەنچە يالاى ئىگىرانلىكى كۆرۈنۈشلەر مەيلىنى تارتتىمۇ، ناھايىتى جەمئىدە ئوتتۇرۇشتى. ئارقىدىن كۆرۈنۈش ئالمىشىپ «دىل كۆيى» مۇزىكىسىنىڭ مۇڭلۇق ساداسى ياڭرىشىغا باشلىدى. ئوتتۇرغالارنىڭ كۆرۈنۈشلىرى ھەۋەس بىلەن كۆرۈۋاتقانلىقى چىراپلىدىن مەلۇم ئىدى. مەن تەخمىنەن ئون مىنۇتلار ئۆتكەندە ۋاقىت چەكلىمىسى تۈپەيلى پىلاستىنكىنى توختىتىپ سۈرۈنمىي باشلىدىم.

— ئامېرىكا نۇرغۇن ئادەم ئۆزىنى خالاپ ئاسسىمىلياتسىيە بولۇشى بەدىلىگە يەرلىكلىشىدىغان دۆلەت. شۇنداق، بىزگە مۇھىتقا كۆچمەنلەر كېرەك، ئۇلارنىڭ ئەمگىكى بىلەن ئۆزىمىزنى بېيىتىشىمىز كېرەك، دېگەن ئاساستا بارلىققا كېلىدۇ. دەسلەپتە ئېرىشكەن خاتا چۈشەنچە باشقىلارغا باھا بېرىشنىڭ دەستىكى بولۇپ قېلىشى مۇمكىن. بۇنى جەمئىيەتشۇناسلار «قالىپلاق نەزەرىيەسى»

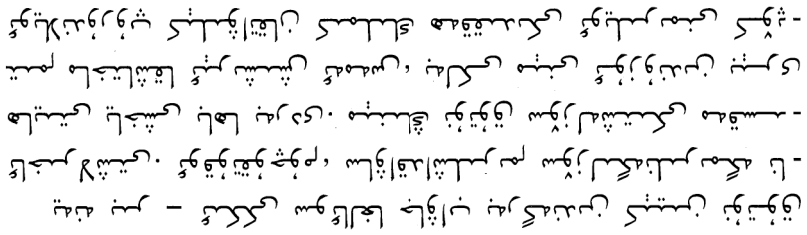

(Labeling Theory ، ھەر خىل جىنايەتنى بەلگىلەش) جىنايەت جۇشىدىنۇرىدۇ. يەنى گۇ
ناھىرلاشتى. گوۋقۇتقۇچىلار، ساۋاقداشلىرىم سۆزلىگەنلىرىگە قا-
ھايىتى ياخشى باھا بەردى. مېنىڭ نۇتۇق سۆزلەشتىكى مەقسە-
تىم ماختاشتا كۆرسىتىش ئەمەس، بەلكى مېنى ئۆزۈڭدىن بېرى
ئويلاندۇرۇپ كېلىۋاتقان كىملىككە مەقتەدىكى ئويلىرىمنى كۆچە-
چىلىكنىڭ مۇنازىرىسىگە سۇنغانلىقى ئۈچۈن. دەرسلەر تەلتۆكۈس
ئاخىرلاشقاندىن چاغدا، ئوقۇتقۇچىلىرىم ھەممىمىزگە نەتىجە
كۆرسەتكۈچىلىرىنى بەردى، مېنىڭ نەتىجەم ئۇ نۇتۇقۇم ئوخ-
شاشلا «A» بولۇپ باھالاندى.

كونۇپېخانىدىكى ئويلار

كونۇپېخانا مېنىڭ ھاۋالى ئۇنىڭغا بېرىلگەندىن كېيىن نۇتۇق
ئەسلىمىلىرىنىڭ، ھاياجانلىرىنىڭ ئۇ چوڭقۇر ئويلىنىشلىرى-
رىمىنىڭ بىرە مەنبەسى. مېن مۇشۇ جايدا ئوللىتۇرۇپ ئۆزۈمنى
بىرلەشتۈرگىنىمدە، تۇيۇرسۇم باغرىغا قويۇپ تۇرۇپ چوڭقۇر
ئويلىنىشلارنى قىلدىم، خاتىرە قالدۇرۇدۇم. دەسلەپىدە كونۇتۇپخا-
نىدىن خالىغانچە كىتاب ئارىيەت ئېلىش، كىتابلارنى ئۆزۈمىز
ئېلىپ چوڭشۇش قاتارلىق بىلگىلىمىلىرىدىن خۇرسەن بولۇپ،
ئاچ كۆزلۈك قىلىپ يوغان سومكىدا لىق كىتاب ئېلىۋاتىتىمەن.
ئەمدى بۇ كىتابلارنى قانداق ئوقۇپ ھەزىم قىلىش بىر مەسىلە
ئىدى. شۇنىڭدەكى ئۆيغۇرلارنىڭ مەدەنىيىتى ۋە جەمئىيەت

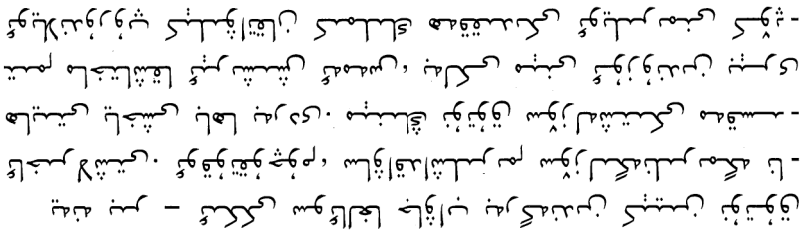

(Labeling Theory ، ھەر خىل جىنايەتنى بەلگىلەش) جىنايەت جۇشىدىنۇرىدۇ. يەنى گۇ
ناھىرلاشتى. گوۋقۇتقۇچىلار، ساۋاقداشلىرىم سۆزلىگەنلىرىگە قا-
ھايىتى ياخشى باھا بەردى. مېنىڭ نۇتۇق سۆزلەشتىكى مەقسە-
تىم ماختاشتا كۆرسىتىش ئەمەس، بەلكى مېنى ئۆزۈڭدىن بېرى
ئويلاندۇرۇپ كېلىۋاتقان كىملىككە مەقتەدىكى ئويلىرىمنى كۆچە-
چىلىكنىڭ مۇنازىرىسىگە سۇنغانلىقى ئۈچۈن. دەرسلەر تەلتۆكۈس
ئاخىرلاشقاندىن چاغدا، ئوقۇتقۇچىلىرىم ھەممىمىزگە نەتىجە
كۆرسەتكۈچىلىرىنى بەردى، مېنىڭ نەتىجەم ئۇ نۇتۇقۇم ئوخ-
شاشلا «A» بولۇپ باھالاندى.

كونۇپېخانىدىكى ئويلار

كونۇپېخانا مېنىڭ ھاۋالى ئۇنىڭغا بېرىلگەندىن كېيىن نۇتۇق
ئەسلىمىلىرىنىڭ، ھاياجانلىرىنىڭ ئۇ چوڭقۇر ئويلىنىشلىرى-
رىمىنىڭ بىرە مەنبەسى. مېن مۇشۇ جايدا ئوللىتۇرۇپ ئۆزۈمنى
بىرلەشتۈرگىنىمدە، تۇيۇرسۇم باغرىغا قويۇپ تۇرۇپ چوڭقۇر
ئويلىنىشلارنى قىلدىم، خاتىرە قالدۇرۇدۇم. دەسلەپىدە كونۇتۇپخا-
نىدىن خالىغانچە كىتاب ئارىيەت ئېلىش، كىتابلارنى ئۆزۈمىز
ئېلىپ چوڭشۇش قاتارلىق بىلگىلىمىلىرىدىن خۇرسەن بولۇپ،
ئاچ كۆزلۈك قىلىپ يوغان سومكىدا لىق كىتاب ئېلىۋاتىتىمەن.
ئەمدى بۇ كىتابلارنى قانداق ئوقۇپ ھەزىم قىلىش بىر مەسىلە
ئىدى. شۇنىڭدەكى ئۆيغۇرلارنىڭ مەدەنىيىتى ۋە جەمئىيەت

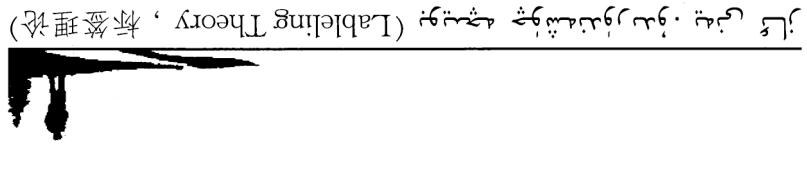

(Labeling Theory ، ھەر خىل جىنايەتنى بەلگىلەش) جىنايەت جۇشىدىنۇرىدۇ. يەنى گۇ
ناھىرلاشتى. گوۋقۇتقۇچىلار، ساۋاقداشلىرىم سۆزلىگەنلىرىگە قا-
ھايىتى ياخشى باھا بەردى. مېنىڭ نۇتۇق سۆزلەشتىكى مەقسە-
تىم ماختاشتا كۆرسىتىش ئەمەس، بەلكى مېنى ئۆزۈڭدىن بېرى
ئويلاندۇرۇپ كېلىۋاتقان كىملىككە مەقتەدىكى ئويلىرىمنى كۆچە-
چىلىكنىڭ مۇنازىرىسىگە سۇنغانلىقى ئۈچۈن. دەرسلەر تەلتۆكۈس
ئاخىرلاشقاندىن چاغدا، ئوقۇتقۇچىلىرىم ھەممىمىزگە نەتىجە
كۆرسەتكۈچىلىرىنى بەردى، مېنىڭ نەتىجەم ئۇ نۇتۇقۇم ئوخ-
شاشلا «A» بولۇپ باھالاندى.

كونۇپېخانىدىكى ئويلار

كونۇپېخانا مېنىڭ ھاۋالى ئۇنىڭغا بېرىلگەندىن كېيىن نۇتۇق
ئەسلىمىلىرىنىڭ، ھاياجانلىرىنىڭ ئۇ چوڭقۇر ئويلىنىشلىرى-
رىمىنىڭ بىرە مەنبەسى. مېن مۇشۇ جايدا ئوللىتۇرۇپ ئۆزۈمنى
بىرلەشتۈرگىنىمدە، تۇيۇرسۇم باغرىغا قويۇپ تۇرۇپ چوڭقۇر
ئويلىنىشلارنى قىلدىم، خاتىرە قالدۇرۇدۇم. دەسلەپىدە كونۇتۇپخا-
نىدىن خالىغانچە كىتاب ئارىيەت ئېلىش، كىتابلارنى ئۆزۈمىز
ئېلىپ چوڭشۇش قاتارلىق بىلگىلىمىلىرىدىن خۇرسەن بولۇپ،
ئاچ كۆزلۈك قىلىپ يوغان سومكىدا لىق كىتاب ئېلىۋاتىتىمەن.
ئەمدى بۇ كىتابلارنى قانداق ئوقۇپ ھەزىم قىلىش بىر مەسىلە
ئىدى. شۇنىڭدەكى ئۆيغۇرلارنىڭ مەدەنىيىتى ۋە جەمئىيەت

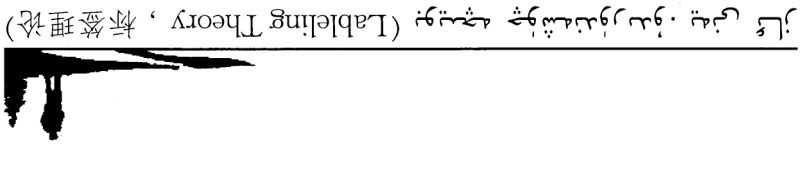

(Labeling Theory ، ھەر خىل جىنايەتنى بەلگىلەش) جىنايەت جۇشىدىنۇرىدۇ. يەنى گۇ
ناھىرلاشتى. گوۋقۇتقۇچىلار، ساۋاقداشلىرىم سۆزلىگەنلىرىگە قا-
ھايىتى ياخشى باھا بەردى. مېنىڭ نۇتۇق سۆزلەشتىكى مەقسە-
تىم ماختاشتا كۆرسىتىش ئەمەس، بەلكى مېنى ئۆزۈڭدىن بېرى
ئويلاندۇرۇپ كېلىۋاتقان كىملىككە مەقتەدىكى ئويلىرىمنى كۆچە-
چىلىكنىڭ مۇنازىرىسىگە سۇنغانلىقى ئۈچۈن. دەرسلەر تەلتۆكۈس
ئاخىرلاشقاندىن چاغدا، ئوقۇتقۇچىلىرىم ھەممىمىزگە نەتىجە
كۆرسەتكۈچىلىرىنى بەردى، مېنىڭ نەتىجەم ئۇ نۇتۇقۇم ئوخ-
شاشلا «A» بولۇپ باھالاندى.

كونۇپېخانىدىكى ئويلار

كونۇپېخانا مېنىڭ ھاۋالى ئۇنىڭغا بېرىلگەندىن كېيىن نۇتۇق

ئەھمۇلى ھەققىدە قانداق كىتابلارنىڭ بارلىقىنى بىلىسىز؟ بۆلۈشىڭ

مەقسىتىدە كۆڭۈلچانىدا جەمئى ئىز دەپنەيسىز. ئەمما، ئۇنداق ئىشلىرىمۇ ئاز ۋاقىتنى تەسىر ئالىدىرىمىغان بولسىڭىز ياخشى بولاتتى. سەۋەبى، ئۆزىڭىزنى ھەققىدىكى ماتېرىيالنى باشقا مىللەتلەر ھەققىدىكى ماتېرىيالغا قارىغاندا نىسبەتەن ئاز ئىدى. بولغاندىمۇ بىزنى خىزمەتكارلىرى تونۇشتۇرىدىغان ئاز ساندىكى كىتابلار ئىدى. ئۆزىڭىزنى تېخىمۇ چوڭقۇرلاپ تونۇشتۇرىدىغان كىتابلار يوق دېيەرلىك ئەھۋالدا ھەققىدە چوت ئېلى تىلىدا بېرىلگەن

ئۇرۇنۇشمىز زۆرۈر ئىدى. بۇ ئۇرۇنۇشمىزدىكى مۇھىم بىر كۆۋرۈك ھەم ۋاستە ئىنگلىز تىلى بولاتتى. تىل توسالغۇسى بىزنىڭ ئۆزىمىزنى پەپلىشتۈرگە، تۇغۇلۇۋېلىشىمىزغا، داجىشىمىزغا باھانە بولسا بولمايتتى. مەن شۇلارنى ئويلاۋېتىپ ئىنگلىز تىلى ئانا تىلى بولمىغان، ئەمما ئىنگلىزچىلىنى ئۆزلۈكىدىن ئۆگىنىپ دۇنياۋى شۆھرەتلىك ئەسەرلەرنى يېزىپ قالدۇرغان رۇسىيەلىك ۋىلادىمىر ناباكوف (Vladimir Nabokov , 1899 — 1977)، برودىسكىي (Josep Brodsky , 1940 — 1996)، پولشالىق جوسېف كونراد (Joseph Conrad , 1857 — 1924) ۋە سىزېسلاۋ مىلوش (Czeslaw Milosz ، 1911 — 2004) قاتارلىق ئەدىبلەرنى ئەسلىدىم. ۋىلادىمىر ناباكوف (1899 — 1977) رۇسىيىلىك مەشھۇر ئەدىب، كامبرىج ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ئەدەبىيات كەسپىدە ئوقۇغان، ئىنگلىز تىلىنى ئۆزلۈكىدىن ئۆگىنىپ «لولىتا» قاتارلىق مەشھۇر ئەسەرلەرنى ئىنگلىزچە يازغان، 1940 - يىلى ئامېرىكا دۆلىتە تەۋەلىكىگە ئۆتكەن، ئەدەبىيات ساھەسىدە دۇنياۋى تەسىرگە ئىگە. برودىسكىي (1991 — 1940) نوبېل ئەدەبىيات مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن مەشھۇر شائىر، ئىنگلىز تىلىدا ئەسەر يېزىپ دۇنيادا شۆھرەت قازانغان. جوسېف كونراد «زۇلمەتلىك يۈرەك» دېگەن مەشھۇر ئەسەرنىڭ ئاپتورى. ئۇ 21 يېشىغچە ئىنگلىزچە بىلمەيتتى، ئىنگلىز تىلىنى ئۆزلۈكىدىن ئۆگىنىپ يېزىقچىلىق قىلىش سەۋىيەسىگە يەتكەن. مىلوش (? — 1928) پولشالىق مەشھۇر شائىر، 1980 - يىلى نوبېل ئەدەبىيات مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن. ئامېرىكا كالىفورنىيە بېركلىي ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ئەدەبىيات پەنلىرى پروفېسسورى بولغان. شېئىرلىرىنى پولەكچە يېزىپ ئۆزى ئىنگلىز تىلىغا تەرجىمە قىلغان.

ئىنگلىز تىلىنى كېيىن ئۆگىنىپ دۇنياۋى تەسىر قوزغىغان باشقا نۇرغۇن ئالىملارنى، ئەدەبىلەرنى مىسال كەلتۈرۈش مۇمكىن. پىسخولوگلار بىر ئادەم قىلالىغان ئىشنى يەنە بىر ئادەم-نىڭمۇ قىلالايدىغانلىقىنى ئىسپاتلاپ چىقتى. دېمەك، ئىنگلىز

ئۇرۇنۇشمىز زۆرۈر ئىدى. بۇ ئۇرۇنۇشمىزدىكى مۇھىم بىر كۆۋرۈك ھەم ۋاستە ئىنگلىز تىلى بولاتتى. تىل توسالغۇسى بىزنىڭ ئۆزىمىزنى پەپلىشتۈرگە، تۇغۇلۇۋېلىشىمىزغا، داجىشىمىزغا باھانە بولسا بولمايتتى. مەن شۇلارنى ئويلاۋېتىپ ئىنگلىز تىلى ئانا تىلى بولمىغان، ئەمما ئىنگلىزچىلىنى ئۆزلۈكىدىن ئۆگىنىپ دۇنياۋى شۆھرەتلىك ئەسەرلەرنى يېزىپ قالدۇرغان رۇسىيەلىك ۋىلادىمىر ناباكوف (Vladimir Nabokov , 1899 — 1977)، برودىسكىي (Josep Brodsky , 1940 — 1996)، پولشالىق جوسېف كونراد (Joseph Conrad , 1857 — 1924) ۋە سىزېسلاۋ مىلوش (Czeslaw Milosz ، 1911 — 2004) قاتارلىق ئەدىبلەرنى ئەسلىدىم. ۋىلادىمىر ناباكوف (1899 — 1977) رۇسىيىلىك مەشھۇر ئەدىب، كامبرىج ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ئەدەبىيات كەسپىدە ئوقۇغان، ئىنگلىز تىلىنى ئۆزلۈكىدىن ئۆگىنىپ «لولىتا» قاتارلىق مەشھۇر ئەسەرلەرنى ئىنگلىزچە يازغان، 1940 - يىلى ئامېرىكا دۆلىتە تەۋەلىكىگە ئۆتكەن، ئەدەبىيات ساھەسىدە دۇنياۋى تەسىرگە ئىگە. برودىسكىي (1991 — 1940) نوبېل ئەدەبىيات مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن مەشھۇر شائىر، ئىنگلىز تىلىدا ئەسەر يېزىپ دۇنيادا شۆھرەت قازانغان. جوسېف كونراد «زۇلمەتلىك يۈرەك» دېگەن مەشھۇر ئەسەرنىڭ ئاپتورى. ئۇ 21 يېشىغچە ئىنگلىزچە بىلمەيتتى، ئىنگلىز تىلىنى ئۆزلۈكىدىن ئۆگىنىپ يېزىقچىلىق قىلىش سەۋىيەسىگە يەتكەن. مىلوش (? — 1928) پولشالىق مەشھۇر شائىر، 1980 - يىلى نوبېل ئەدەبىيات مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن. ئامېرىكا كالىفورنىيە بېركلىي ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ئەدەبىيات پەنلىرى پروفېسسورى بولغان. شېئىرلىرىنى پولەكچە يېزىپ ئۆزى ئىنگلىز تىلىغا تەرجىمە قىلغان.

ئىنگلىز تىلىنى كېيىن ئۆگىنىپ دۇنياۋى تەسىر قوزغىغان باشقا نۇرغۇن ئالىملارنى، ئەدەبىلەرنى مىسال كەلتۈرۈش مۇمكىن. پىسخولوگلار بىر ئادەم قىلالىغان ئىشنى يەنە بىر ئادەم-نىڭمۇ قىلالايدىغانلىقىنى ئىسپاتلاپ چىقتى. دېمەك، ئىنگلىز

تىلىنى ئۆگىنىپ ئەسەر يېزىش مەقسىتىگە يەتكىلى بولىدۇ. ئەمما، بۇنىڭغا نۇرغۇن ۋاقىت ۋە زېھىن كېتىدۇ. ياش ئۇيغۇر زىيالىيلىرى ئەمدى تىلنى باھانە قىلىپ ئۆز ئىزىغا سەكرە-مەسلىكى كېرەك. كۆز يۇمغىلى بولمايدىغان بىر پاكىت شۇكى، دۇنياغا ئۆزىنى ئېتىراپ قىلدۇرۇشنىڭ، تونۇلۇشنىڭ بىر ۋاستىسى ئىنگلىز تىلىدا يېزىقچىلىق قىلىش بولۇپ قالدى. بۇ يالغۇز بىزلا دۇچ كېلىۋاتقان مەسىلە ئەمەس، باشقا مىللەت زىيالىيلىرىمۇ دۇچ كېلىۋاتقان مەسىلە. ھەتتا ھازىر گېرمان، فىرانسۇز تىللىرىدا تەتقىقات ئېلىپ بېرىۋاتقان ئالىملارمۇ ئۆز تەتقىقات مېۋىلىرىنى ئىنگلىز تىلىدا ئېلان قىلمىسا دۇنياۋى تەسىر قوزغىغىلى بولمايدىغانلىقىنى تونۇپ يەتمەكتە.

ئىنگلىز تىلىنى ئاخىرقى مەقسەت قىلىشقا بولمايتتى. ئىنگلىز تىلىنى ھەرقانچە مۇكەممەل ئۆگىنىپ چىققان تەق-دىردىمۇ، كاللىدا يېڭى ئىدىيە، يېڭى بىلىم، يېڭى پىكىر بول-مىغاندا، خەلقىگە پايدىلىق بىرەر ئىشنى باشقا ئېلىپ چىققىلى بولمايتتى. ئۇيغۇر جەمئىيىتىدە بۇ نۇقتىدا قىزىقارلىق بىر زىددىيەت مەۋجۇت ئىدى. پىكرى تېرەن ئۇمىدلىك ياش زىيا-لىيلار ئىنگلىزچە بىلمەيتتى ياكى بۇ تىلدا چالا ئىدى. ئىنگ-لىزچە بىلىدىغان بىر تۈركۈم ياشلاردا بولسا تېرەن پىكىر-دىن، مەسئۇلىيەتچانلىق بىلەن ئويلىنىشتىن سۆز ئاچقىلى بولمايتتى.

كۇتۇپخانىدا ئىزدىنىش داۋامىدا ماڭا تەسىر قىلغان يەنە بىر نۇقتا بار. ئۇ بولسىمۇ بىر تەتقىقات ئەمگىكىنىڭ نۇرغۇن ماتې-رىياللارنى كۆزىتىشتىن كېيىن يورۇقلۇققا چىقىدىغانلىقى. 100 بەتلىك بىر كىتابتا 30 بەتكە يېقىن پايدىلانمىلارنىڭ تە-زىملىكىنى كۆرۈش مۇمكىن. ئامېرىكىدا ئىلمىي كىتاب چىقە-رىش ئۇچۇن شۇ ساھەدىكى ئەڭ يېڭى ئۇچۇر ۋە ئەڭ يېڭى كە-تابلارنى كۆرۈپ ھەزىم قىلىش، كىتابقا تەتبىقلاش زۆرۈر. كە-تاب ئاخىرىغا تەبىئىي ھالدا پايدىلانغان ماتېرىياللارنىڭ مەنبە-

تىلنى ئۆگىنىپ ئەسەر يېزىش مەقسىتىگە يەتكىلى بولىدۇ. ئەمما، بۇنىڭغا نۇرغۇن ۋاقىت ۋە زېھىن كېتىدۇ. ياش ئۇيغۇر زىيالىيلىرى ئەمدى تىلنى باھانە قىلىپ ئۆز ئىزىغا سەكرە-مەسلىكى كېرەك. كۆز يۇمغىلى بولمايدىغان بىر پاكىت شۇكى، دۇنياغا ئۆزىنى ئېتىراپ قىلدۇرۇشنىڭ، تونۇلۇشنىڭ بىر ۋاستىسى ئىنگلىز تىلىدا يېزىقچىلىق قىلىش بولۇپ قالدى. بۇ يالغۇز بىزلا دۇچ كېلىۋاتقان مەسىلە ئەمەس، باشقا مىللەت زىيالىيلىرىمۇ دۇچ كېلىۋاتقان مەسىلە. ھەتتا ھازىر گېرمان، فىرانسۇز تىللىرىدا تەتقىقات ئېلىپ بېرىۋاتقان ئالىملارمۇ ئۆز تەتقىقات مېۋىلىرىنى ئىنگلىز تىلىدا ئېلان قىلمىسا دۇنياۋى تەسىر قوزغىغىلى بولمايدىغانلىقىنى تونۇپ يەتمەكتە.

ئىنگلىز تىلىنى ئاخىرقى مەقسەت قىلىشقا بولمايتتى. ئىنگلىز تىلىنى ھەرقانچە مۇكەممەل ئۆگىنىپ چىققان تەق-دىردىمۇ، كاللىدا يېڭى ئىدىيە، يېڭى بىلىم، يېڭى پىكىر بول-مىغاندا، خەلقىگە پايدىلىق بىرەر ئىشنى باشقا ئېلىپ چىققىلى بولمايتتى. ئۇيغۇر جەمئىيىتىدە بۇ نۇقتىدا قىزىقارلىق بىر زىددىيەت مەۋجۇت ئىدى. پىكرى تېرەن ئۇمىدلىك ياش زىيا-لىيلار ئىنگلىزچە بىلمەيتتى ياكى بۇ تىلدا چالا ئىدى. ئىنگ-لىزچە بىلىدىغان بىر تۈركۈم ياشلاردا بولسا تېرەن پىكىر-دىن، مەسئۇلىيەتچانلىق بىلەن ئويلىنىشتىن سۆز ئاچقىلى بولمايتتى.

كۇتۇپخانىدا ئىزدىنىش داۋامىدا ماڭا تەسىر قىلغان يەنە بىر نۇقتا بار. ئۇ بولسىمۇ بىر تەتقىقات ئەمگىكىنىڭ نۇرغۇن ماتې-رىياللارنى كۆزىتىشتىن كېيىن يورۇقلۇققا چىقىدىغانلىقى. 100 بەتلىك بىر كىتابتا 30 بەتكە يېقىن پايدىلانمىلارنىڭ تە-زىملىكىنى كۆرۈش مۇمكىن. ئامېرىكىدا ئىلمىي كىتاب چىقە-رىش ئۇچۇن شۇ ساھەدىكى ئەڭ يېڭى ئۇچۇر ۋە ئەڭ يېڭى كە-تابلارنى كۆرۈپ ھەزىم قىلىش، كىتابقا تەتبىقلاش زۆرۈر. كە-تاب ئاخىرىغا تەبىئىي ھالدا پايدىلانغان ماتېرىياللارنىڭ مەنبە-

77 On the Margins of Self

تىلنى ئۆگىنىپ ئەسەر يېزىش مەقسىتىگە يەتكىلى بولىدۇ. ئەمما، بۇنىڭغا نۇرغۇن ۋاقىت ۋە زېھىن كېتىدۇ. ياش ئۇيغۇر زىيالىيلىرى ئەمدى تىلنى باھانە قىلىپ ئۆز ئىزىغا سەكرە-مەسلىكى كېرەك. كۆز يۇمغىلى بولمايدىغان بىر پاكىت شۇكى، دۇنياغا ئۆزىنى ئېتىراپ قىلدۇرۇشنىڭ، تونۇلۇشنىڭ بىر ۋاستىسى ئىنگلىز تىلىدا يېزىقچىلىق قىلىش بولۇپ قالدى. بۇ يالغۇز بىزلا دۇچ كېلىۋاتقان مەسىلە ئەمەس، باشقا مىللەت زىيالىيلىرىمۇ دۇچ كېلىۋاتقان مەسىلە. ھەتتا ھازىر گېرمان، فىرانسۇز تىللىرىدا تەتقىقات ئېلىپ بېرىۋاتقان ئالىملارمۇ ئۆز تەتقىقات مېۋىلىرىنى ئىنگلىز تىلىدا ئېلان قىلمىسا دۇنياۋى تەسىر قوزغىغىلى بولمايدىغانلىقىنى تونۇپ يەتمەكتە.

ئىنگلىز تىلىنى ئاخىرقى مەقسەت قىلىشقا بولمايتتى. ئىنگلىز تىلىنى ھەرقانچە مۇكەممەل ئۆگىنىپ چىققان تەق-دىردىمۇ، كاللىدا يېڭى ئىدىيە، يېڭى بىلىم، يېڭى پىكىر بول-مىغاندا، خەلقىگە پايدىلىق بىرەر ئىشنى باشقا ئېلىپ چىققىلى بولمايتتى. ئۇيغۇر جەمئىيىتىدە بۇ نۇقتىدا قىزىقارلىق بىر زىددىيەت مەۋجۇت ئىدى. پىكرى تېرەن ئۇمىدلىك ياش زىيا-لىيلار ئىنگلىزچە بىلمەيتتى ياكى بۇ تىلدا چالا ئىدى. ئىنگ-لىزچە بىلىدىغان بىر تۈركۈم ياشلاردا بولسا تېرەن پىكىر-دىن، مەسئۇلىيەتچانلىق بىلەن ئويلىنىشتىن سۆز ئاچقىلى بولمايتتى.

كۇتۇپخانىدا ئىزدىنىش داۋامىدا ماڭا تەسىر قىلغان يەنە بىر نۇقتا بار. ئۇ بولسىمۇ بىر تەتقىقات ئەمگىكىنىڭ نۇرغۇن ماتې-رىياللارنى كۆزىتىشتىن كېيىن يورۇقلۇققا چىقىدىغانلىقى. 100 بەتلىك بىر كىتابتا 30 بەتكە يېقىن پايدىلانمىلارنىڭ تە-زىملىكىنى كۆرۈش مۇمكىن. ئامېرىكىدا ئىلمىي كىتاب چىقە-رىش ئۇچۇن شۇ ساھەدىكى ئەڭ يېڭى ئۇچۇر ۋە ئەڭ يېڭى كە-تابلارنى كۆرۈپ ھەزىم قىلىش، كىتابقا تەتبىقلاش زۆرۈر. كە-تاب ئاخىرىغا تەبىئىي ھالدا پايدىلانغان ماتېرىياللارنىڭ مەنبە-

77 On the Margins of Self

سى ئەسكەرتىلىدۇ. بىزدىمۇ يېقىنقى يىللاردىن بۇيان بىر قەسەم تەتقىقاتچىلىرىمىز ئىستاتىتىلىق ئىلمىي ئەمگەكنىڭ ئۇلۇغلىنى تىكلەپ بەردى. ئۆزىمىزنىڭ مەلۇم مەسىلە ھەققىدىكى قارىشىمىز ھەرقانچە پىشقان تەقدىردىمۇ، يۇزەكىلىكتىن خالىي بولالماسلىقىمىز، ھاياجانلانغان چېغىمىزدا بىر تەرەپلىمە ھۆكۈملەرنى چىقىرىشتىن ساقلىنالماسلىقىمىز مۇمكىن. باشقىلارنىڭ ئىجادىي ئەمگەكلىرىدىن تەنقىدىي پايدىلىنىش، ھۆكۈم ۋە نۇقتىئىنەزەرگە دەلىل ـ ئىسپات تېپىپ بېرىش، سۇبيېكتىپ قاراشلارنى بازارغا سالماسلىق ـــ ئاللىبۇرۇن خەلقئارالىق مۇھاكىمە يېغىنلىرىنىڭ، دۇنياۋى تەسىرگە ئىگە ئىلمىي ژۇرناللارنىڭ ئاساسىي ئېقىمىغا ئايلاندى. بىزدە مۇناسىۋەتلىك تېمىلاردا ئىجادىي مۇھاكىمە ماقالىلىرى جىق يېزىلدى. ھەتتا بەزىدە ئىجتىمائىي تېمىلاردا تېما تەكرارلىقىدىن خالىي بولغىلى بولمىدى. مېنىڭچە، بىزنىڭ ئىجتىمائىي تېمىلار ھەققىدىكى ئىزدىنىشلىرىمىز ئەمدى ئىلمىي تەتقىقات پەللىسىگە كۆتۈرۇلۇشى كېرەك. توغرىراقى، جىق كىتاب كۆرۈپ ئىستاتا ئېلىشىمىز، زۆرۈر تېپىلغاندا ئىستاتىستىكىلىق سان ـ سېپىرلارنىدىن پايدىلىنىشىمىز كېرەك. بىر ئىلمىي ئەمگەكنىڭ قىممەتىگە قانداق ماتېرىياللارنى كۆرگەنلىكىمىز، مەسىلىنى قايسى نۇقتىدا تۇرۇپ كۆزەتكىنىمىز بۇ‌ئاستە تەسىر كۆرسىتىدۇ. ھاياجان ۋە بىردەملىك ئىلھام بىلەن يېزىلغان ماقالىلەردە ئۆزىمۇ سەزمەي گەپ ئوينىتىپ قېلىشىمىز، يۇزەكى خۇلاسە چىقىرىشقا ئالدىراپ قېلىشىمىز مۇمكىن. تەتقىقات ئەخلاقى نۇقتىسىدىن ھەربىر نۇقتىئىنەزەرگە دەلىل تېپىش، كۆرمەسلىك، بىلمەسلىك نەرسىنى كۆردۇم، بىلدىم دېمەسلىك ھەربىر ئىلىم ئىگىسىگە قويۇلىدىغان ئەقەللىي تەلەپ.

مەن ئۇرۇمچىدىكى چېغىمدا ئۆزىگە بېسىم قىلماي تۇرۇپ ئىلگىرىلەش، پىكىر قىلىش خاھىشىنى تەشەببۇس قىلاتتىم ھەم ئۆزۇم شۇنىڭغا ئەمەل قىلىپ خېلى ياخشى ئۇنۇمگە ئېرىشەتتىم.

ېشكەنىدىم. ئەمدى ئادەتىمنى ئۆزگەرتىپ، مەلۇم ۋاقىت ئۈچىدە قىلىنىدىغان ئىشلارنى بېسىم بىلەن ئۆزۈمگە يۈكلىسەم بولىدىغاندەك قىلاتتى. بۇ ئۇرۇنۇشلار ۋە ئويلىنىشلار داۋامىدا مەن ئادەتنىڭ بىر ئادەمنىڭ ئىدىيەسىگە ۋە ئىش ئۇنۇمىگە چوڭقۇر تەسىر كۆرسىتىدىغانلىقىنى، كىشىنىڭ پائالىيەت يۆنىلىشىنى قېلىپقا سېلىپ قويىدىغانلىقىنى يەنمۇ ئىلگىرىلىگەن ھالدا ھېس قىلدىم. ئۇنۇملۇك ئادەت ئادەمنى مۇكەممەللىككە، غەلىبىگە باشلايدىغان ئوربىتا. ئۇنۇمسىز ئادەت ئادەم ئاسانلىقچە چىقالمايدىغان تۇرمە. ئوربىتا ئىچىدە مەزمۇت قەدەم تاشلاپ ماڭامسىز ياكى تۇرمە ئىچىدە بۇرۇقتۇرما بولۇپ ياشامسىز، بۇ ئۆزىڭىزنىڭ خاھىشىدىكى ئىش. ئەمما، قانداق ئادەتنى يېتىلدۇرۇش پوزىتسىيەڭىزگە، ھەتتا تەقدىرىڭىزگە بۇيرۇتىدۇ.

مەن ئۆزۈم كىرىۋالغان ئادەت تۇرمىسىدىن قاچماقچى بولدۇم. پىكىر قىلىش، خۇلاسە چىقىرىش، كىتاب ئوقۇش، ھەتتا بەزى ئۇششاق ئىشلارغىچە ئادەت تۇرمىسىدىن قۇتۇلالماي كېلىۋاتقان بولۇشۇم تەبىئىي ئىدى. ئادەت تۇرمىسىدىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن مەن كۈندىلىك پىلان تۈزۈشتە ئەملىيەتچىل، تەبىئىتىم ۋە ئىجرا قىلىش داۋامىدا رەھىمسىز بولۇشۇم كېرەك ئىدى. ئاستا ـ ئاستا تىرىشچانلىقىمنىڭ نەتىجىسىنى كۆرگىلى تۇردۇم. قىلىۋاتقان مەشغۇلاتلىرىمنىڭ سۈپىتى ۋە نەتىجىسىدە ئۆزگىرىش بولۇۋاتاتتى، ئىشلىرىم ئېقىۋاتاتتى. مەن ئويلاندىم، زىيالىيلىرىمىزدىكى مەنمەنچىلىك، بىر يەرگە كېلەلمەسلىك خاھىشى ئۇيغۇرچە مۇھىتتا يېتىلدۇرگەن ئادەتنىڭ مەھسۇلى ئىدى ھەم بۇنى ئۆزگەرتىشكىمۇ بولاتتى. گەپ شۇ كىشىنىڭ ئۆزىنىڭ ئادەت تۇرمىسىنىڭ قۇلىغا ئايلىنىپ قالغانلىقىنى ھېس قىلمىشىدا ۋە ھەربىرىكەتكە ئۆتۈشىدە ئىدى. باشقىلارغا خىتاب قىلىش ۋە بۇ ھەقتە كۆرسەتمە بېرىش مېنىڭ قولۇمدىن كېلىدۇ.

ېشكەنىدىم. ئەمدى ئادەتىمنى ئۆزگەرتىپ، مەلۇم ۋاقىت ئۈچىدە قىلىنىدىغان ئىشلارنى بېسىم بىلەن ئۆزۈمگە يۈكلىسەم بولىدىغاندەك قىلاتتى. بۇ ئۇرۇنۇشلار ۋە ئويلىنىشلار داۋامىدا مەن ئادەتنىڭ بىر ئادەمنىڭ ئىدىيەسىگە ۋە ئىش ئۇنۇمىگە چوڭقۇر تەسىر كۆرسىتىدىغانلىقىنى، كىشىنىڭ پائالىيەت يۆنىلىشىنى قېلىپقا سېلىپ قويىدىغانلىقىنى يەنمۇ ئىلگىرىلىگەن ھالدا ھېس قىلدىم. ئۇنۇملۇك ئادەت ئادەمنى مۇكەممەللىككە، غەلىبىگە باشلايدىغان ئوربىتا. ئۇنۇمسىز ئادەت ئادەم ئاسانلىقچە چىقالمايدىغان تۇرمە. ئوربىتا ئىچىدە مەزمۇت قەدەم تاشلاپ ماڭامسىز ياكى تۇرمە ئىچىدە بۇرۇقتۇرما بولۇپ ياشامسىز، بۇ ئۆزىڭىزنىڭ خاھىشىدىكى ئىش. ئەمما، قانداق ئادەتنى يېتىلدۇرۇش پوزىتسىيەڭىزگە، ھەتتا تەقدىرىڭىزگە بۇيرۇتىدۇ.

مەن ئۆزۈم كىرىۋالغان ئادەت تۇرمىسىدىن قاچماقچى بولدۇم. پىكىر قىلىش، خۇلاسە چىقىرىش، كىتاب ئوقۇش، ھەتتا بەزى ئۇششاق ئىشلارغىچە ئادەت تۇرمىسىدىن قۇتۇلالماي كېلىۋاتقان بولۇشۇم تەبىئىي ئىدى. ئادەت تۇرمىسىدىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن مەن كۈندىلىك پىلان تۈزۈشتە ئەملىيەتچىل، تەبىئىتىم ۋە ئىجرا قىلىش داۋامىدا رەھىمسىز بولۇشۇم كېرەك ئىدى. ئاستا ـ ئاستا تىرىشچانلىقىمنىڭ نەتىجىسىنى كۆرگىلى تۇردۇم. قىلىۋاتقان مەشغۇلاتلىرىمنىڭ سۈپىتى ۋە نەتىجىسىدە ئۆزگىرىش بولۇۋاتاتتى، ئىشلىرىم ئېقىۋاتاتتى. مەن ئويلاندىم، زىيالىيلىرىمىزدىكى مەنمەنچىلىك، بىر يەرگە كېلەلمەسلىك خاھىشى ئۇيغۇرچە مۇھىتتا يېتىلدۇرگەن ئادەتنىڭ مەھسۇلى ئىدى ھەم بۇنى ئۆزگەرتىشكىمۇ بولاتتى. گەپ شۇ كىشىنىڭ ئۆزىنىڭ ئادەت تۇرمىسىنىڭ قۇلىغا ئايلىنىپ قالغانلىقىنى ھېس قىلمىشىدا ۋە ھەربىرىكەتكە ئۆتۈشىدە ئىدى. باشقىلارغا خىتاب قىلىش ۋە بۇ ھەقتە كۆرسەتمە بېرىش مېنىڭ قولۇمدىن كېلىدۇ.

79 On the Margins of Self

ېشكەنىدىم. ئەمدى ئادەتىمنى ئۆزگەرتىپ، مەلۇم ۋاقىت ئۈچىدە قىلىنىدىغان ئىشلارنى بېسىم بىلەن ئۆزۈمگە يۈكلىسەم بولىدىغاندەك قىلاتتى. بۇ ئۇرۇنۇشلار ۋە ئويلىنىشلار داۋامىدا مەن ئادەتنىڭ بىر ئادەمنىڭ ئىدىيەسىگە ۋە ئىش ئۇنۇمىگە چوڭقۇر تەسىر كۆرسىتىدىغانلىقىنى، كىشىنىڭ پائالىيەت يۆنىلىشىنى قېلىپقا سېلىپ قويىدىغانلىقىنى يەنمۇ ئىلگىرىلىگەن ھالدا ھېس قىلدىم. ئۇنۇملۇك ئادەت ئادەمنى مۇكەممەللىككە، غەلىبىگە باشلايدىغان ئوربىتا. ئۇنۇمسىز ئادەت ئادەم ئاسانلىقچە چىقالمايدىغان تۇرمە. ئوربىتا ئىچىدە مەزمۇت قەدەم تاشلاپ ماڭامسىز ياكى تۇرمە ئىچىدە بۇرۇقتۇرما بولۇپ ياشامسىز، بۇ ئۆزىڭىزنىڭ خاھىشىدىكى ئىش. ئەمما، قانداق ئادەتنى يېتىلدۇرۇش پوزىتسىيەڭىزگە، ھەتتا تەقدىرىڭىزگە بۇيرۇتىدۇ.

مەن ئۆزۈم كىرىۋالغان ئادەت تۇرمىسىدىن قاچماقچى بولدۇم. پىكىر قىلىش، خۇلاسە چىقىرىش، كىتاب ئوقۇش، ھەتتا بەزى ئۇششاق ئىشلارغىچە ئادەت تۇرمىسىدىن قۇتۇلالماي كېلىۋاتقان بولۇشۇم تەبىئىي ئىدى. ئادەت تۇرمىسىدىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن مەن كۈندىلىك پىلان تۈزۈشتە ئەملىيەتچىل، تەبىئىتىم ۋە ئىجرا قىلىش داۋامىدا رەھىمسىز بولۇشۇم كېرەك ئىدى. ئاستا ـ ئاستا تىرىشچانلىقىمنىڭ نەتىجىسىنى كۆرگىلى تۇردۇم. قىلىۋاتقان مەشغۇلاتلىرىمنىڭ سۈپىتى ۋە نەتىجىسىدە ئۆزگىرىش بولۇۋاتاتتى، ئىشلىرىم ئېقىۋاتاتتى. مەن ئويلاندىم، زىيالىيلىرىمىزدىكى مەنمەنچىلىك، بىر يەرگە كېلەلمەسلىك خاھىشى ئۇيغۇرچە مۇھىتتا يېتىلدۇرگەن ئادەتنىڭ مەھسۇلى ئىدى ھەم بۇنى ئۆزگەرتىشكىمۇ بولاتتى. گەپ شۇ كىشىنىڭ ئۆزىنىڭ ئادەت تۇرمىسىنىڭ قۇلىغا ئايلىنىپ قالغانلىقىنى ھېس قىلمىشىدا ۋە ھەربىرىكەتكە ئۆتۈشىدە ئىدى. باشقىلارغا خىتاب قىلىش ۋە بۇ ھەقتە كۆرسەتمە بېرىش مېنىڭ قولۇمدىن كېلىدۇ.

79 On the Margins of Self

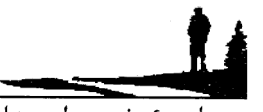

دىغان ئىش بولمىغاچقا، ئۆزۈمنى ئادەت تۇرمىسىدىن قۇتۇلۇشقا ئالدىراتتىم ۋە كۇتۇپخانىدىكى ھەسرەتلىك ئويلىرىمغا خاتىمە بېرىپ مۇنداق دەپ پىچىرلىدىم: «قاچ ! بىر تۇرمە سېنىڭ كاللاڭنى، يۇرىكىڭنى، ھەتتا قېنىڭنى ئىسكەنجىسىگە ئالماقتا. تېرەن ھېسلىرىڭ، ئوتلۇق ئارمانلىرىڭ، ساغلام سەزگۈلىرىڭ شۇ تۇرمە ئىچىدە ئۆن ـ تىنسىز غايىب بولۇش ئالدىدا تۇرىدۇ. ئۆزۈڭنى ئۆزۈڭدىن قۇتقۇزغىن، تۇرمىنى پاچاقلاپ تاشلا! بۇ تۇرمە سېنى پاسسىپلىققا، ئەبگارلىققا، چۈشكۈنلۈككە ۋە نامراتلىققا چىللاۋاتقان ئادەت تۇرمىسى !»

80 ئۆزلۈك گىرۋەكلىرىدە

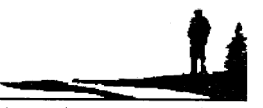

دىغان ئىش بولمىغاچقا، ئۆزۈمنى ئادەت تۇرمىسىدىن قۇتۇلۇشقا ئالدىراتتىم ۋە كۇتۇپخانىدىكى ھەسرەتلىك ئويلىرىمغا خاتىمە بېرىپ مۇنداق دەپ پىچىرلىدىم: «قاچ ! بىر تۇرمە سېنىڭ كاللاڭنى، يۇرىكىڭنى، ھەتتا قېنىڭنى ئىسكەنجىسىگە ئالماقتا. تېرەن ھېسلىرىڭ، ئوتلۇق ئارمانلىرىڭ، ساغلام سەزگۈلىرىڭ شۇ تۇرمە ئىچىدە ئۆن ـ تىنسىز غايىب بولۇش ئالدىدا تۇرىدۇ. ئۆزۈڭنى ئۆزۈڭدىن قۇتقۇزغىن، تۇرمىنى پاچاقلاپ تاشلا! بۇ تۇرمە سېنى پاسسىپلىققا، ئەبگارلىققا، چۈشكۈنلۈككە ۋە نامراتلىققا چىللاۋاتقان ئادەت تۇرمىسى !»

80 ئۆزلۈك گىرۋەكلىرىدە

دىغان ئىش بولمىغاچقا، ئۆزۈمنى ئادەت تۇرمىسىدىن قۇتۇلۇشقا ئالدىراتتىم ۋە كۇتۇپخانىدىكى ھەسرەتلىك ئويلىرىمغا خاتىمە بېرىپ مۇنداق دەپ پىچىرلىدىم: «قاچ ! بىر تۇرمە سېنىڭ كاللاڭنى، يۇرىكىڭنى، ھەتتا قېنىڭنى ئىسكەنجىسىگە ئالماقتا. تېرەن ھېسلىرىڭ، ئوتلۇق ئارمانلىرىڭ، ساغلام سەزگۈلىرىڭ شۇ تۇرمە ئىچىدە ئۆن ـ تىنسىز غايىب بولۇش ئالدىدا تۇرىدۇ. ئۆزۈڭنى ئۆزۈڭدىن قۇتقۇزغىن، تۇرمىنى پاچاقلاپ تاشلا! بۇ تۇرمە سېنى پاسسىپلىققا، ئەبگارلىققا، چۈشكۈنلۈككە ۋە نامراتلىققا چىللاۋاتقان ئادەت تۇرمىسى !»

80 ئۆزلۈك گىرۋەكلىرىدە

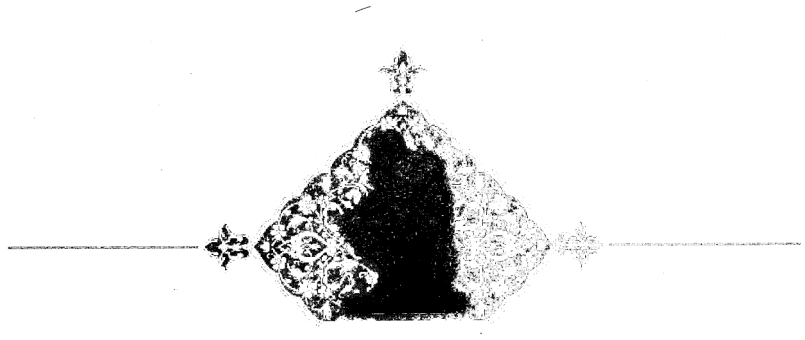

تۆتىنچى باب

مەدەنىيەت ئەندىكشى داۋاملاشماقتا

ئاچقۇچلۇق سۆزلەر: مەدەنىيەت ئەندىكشى؛ مەدەنىيەت؛ ياشاش ئۇسۇلى ۋە مەدەنىيەت.

1

مەدەنىيەت ئەندىكشى ـــ يېڭى، يات بىر مۇھىتقا بېرىپ ئۇزاق مۇددەت تۇرغاندىن كېيىن ھېس قىلغىلى بولمىدىغان؛ يۇ-رۇش - تۇرۇش، گەپ - سۆز، پىكىر قىلىش، ياشاش ئۇسۇلى قاتارلىق جەھەتلەردىكى پەرق تۇپەيلى كىلىپ چىقىدىغان ھەيران قېلىش، چۈشىنەلمەسلىك كەيپىياتىدىن ئىبارەت. ئاددىي بىر ئېغىز گەپ بىلەن ئېيتقاندا، مەدەنىيەت ئەندىكشى يات بىر مۇھىتتىكى روھىي بىئارامچىلىقنى كۆرسىتىدۇ. سايامەت ئۇ-چۈن مەلۇم بىر يەردە قىسقا مۇددەت تۇرغان ئادەم مەدەنىيەت ئەندىكشىنى ھېس قىلالمايدۇ. ئەمما، يات مەدەنىيەت مۇھىتتا ئۆزاقراق ياشاپ باققان ئادەم مەدەنىيەت ئەندىكشىدىن خالىي بولالمايدۇ. چۈنكى، ھەرقانداق ئادەم يات بىر مۇھىتقا بارغانغا قەدەر قېلىپلىشىپ قالغان ئۆرپ - ئادەت ئەندىزىسىگە، ئۆز مىللىتى، ئۆز مەدەنىيىتىگە خاس ياشاش ئۇسۇلىغا كۆنگەن بو-

تۆتىنچى باب

مەدەنىيەت ئەندىكشى داۋاملاشماقتا

ئاچقۇچلۇق سۆزلەر: مەدەنىيەت ئەندىكشى؛ مەدەنىيەت؛ ياشاش ئۇسۇلى ۋە مەدەنىيەت.

1

مەدەنىيەت ئەندىكشى ـــ يېڭى، يات بىر مۇھىتقا بېرىپ ئۇزاق مۇددەت تۇرغاندىن كېيىن ھېس قىلغىلى بولمىدىغان؛ يۇ-رۇش - تۇرۇش، گەپ - سۆز، پىكىر قىلىش، ياشاش ئۇسۇلى قاتارلىق جەھەتلەردىكى پەرق تۇپەيلى كىلىپ چىقىدىغان ھەيران قېلىش، چۈشىنەلمەسلىك كەيپىياتىدىن ئىبارەت. ئاددىي بىر ئېغىز گەپ بىلەن ئېيتقاندا، مەدەنىيەت ئەندىكشى يات بىر مۇھىتتىكى روھىي بىئارامچىلىقنى كۆرسىتىدۇ. سايامەت ئۇ-چۈن مەلۇم بىر يەردە قىسقا مۇددەت تۇرغان ئادەم مەدەنىيەت ئەندىكشىنى ھېس قىلالمايدۇ. ئەمما، يات مەدەنىيەت مۇھىتتا ئۆزاقراق ياشاپ باققان ئادەم مەدەنىيەت ئەندىكشىدىن خالىي بولالمايدۇ. چۈنكى، ھەرقانداق ئادەم يات بىر مۇھىتقا بارغانغا قەدەر قېلىپلىشىپ قالغان ئۆرپ - ئادەت ئەندىزىسىگە، ئۆز مىللىتى، ئۆز مەدەنىيىتىگە خاس ياشاش ئۇسۇلىغا كۆنگەن بو-

81 On the Margins of Self

لۇپ، ئۇزۇن كۆڭلەنى ئىلگە تۇغرا دەپ قارىۋالىدۇ. «ئەگەر دۇنيا-
دىكى جىمى ئادەمنى جاھاندا بار بارلىق ئۇرۇپ – ئادەت ئېچىدىن
بىرنى تاللىغىلى قويسا، ئىنىقكى، ھەرقاندا ئادەم دەڭسەپ كۆز-
گەندىن كېيىن ئۇز قوۋمىنىڭ ئۇرۇپ – ئادەتىنى تاللايدۇ.» بۇ —
بۇنان تارىخشۇناسى ھېرودوتۇس (Herodotus) نىڭ 25 ئەسىر
ئىلگىرىلا مەدەنىيەت ئىدىكىشى ھەققىدە ئېيتقان بايانى. ئۇلار-
لەرنى، مەدەنىيەت جەھەتتىكى كۆزىتىش ئىقتىدارى ئاجىز بولۇ-
خالىغى ئۆچۈن ئۇرۇغۇن ئادەم ئۆزىنى باشقىلاردىن پەرقلەندۈرۈپ
تۇرغان ئامىلدىڭ مەدەنىيەت پەرقى ئىكەنلىكىنى ھېس قىلالا-
ماي. بىز ئۇزىمىزنىڭ يالتاش ئۆسمۈلىدىڭ ئەھمىيەتتە ئېچىت-
مۇكىيلىشتىڭ مەھسۇلى ئىكەنلىكىنى، يالتاق چۈشىنىشىمىز
ئۈچۈن ئامېرىكانلار ئاچ كۆز كىيىلدۇ، — دېيدى بىر مېكسىكىلىق.
— بىلەك شەخسىيەتچىكەن، — دېدى بىر خەنزۇ ساۋاقداشىمىز.
— ئامېرىكانلار ئاچ كۆز كىيىلدۇ، — دېدى بىر مېكسىكىلىق.
— ئوچۇق – يورۇقلۇقچى چەكتىن ئاشقۇرۇۋېتىدۇ، — دېدى
بىر ئەنگلىيەلىك.
— بالغان كۆرسەڭ، ساختىپەز، — دېدى بىر ئۇرۇپ.
ئادەمنىڭ ياشاش ئۇسۇلىنى مەدەنىيەت كىملىكى جەھەتتىكى
قىممەت قارىشى بەلگىلەيدۇ. گەرچە ئامېرىكانلارنىڭ نۇرغۇن

ئۇيغۇرلار گېرۇپكىسى 82
لۇپ، ئۇزۇن كۆڭلەنى ئىلگە تۇغرا دەپ قارىۋالىدۇ. «ئەگەر دۇنيا-
دىكى جىمى ئادەمنى جاھاندا بار بارلىق ئۇرۇپ – ئادەت ئېچىدىن
بىرنى تاللىغىلى قويسا، ئىنىقكى، ھەرقاندا ئادەم دەڭسەپ كۆز-
گەندىن كېيىن ئۇز قوۋمىنىڭ ئۇرۇپ – ئادەتىنى تاللايدۇ.» بۇ —
بۇنان تارىخشۇناسى ھېرودوتۇس (Herodotus) نىڭ 25 ئەسىر
ئىلگىرىلا مەدەنىيەت ئىدىكىشى ھەققىدە ئېيتقان بايانى. ئۇلار-
لەرنى، مەدەنىيەت جەھەتتىكى كۆزىتىش ئىقتىدارى ئاجىز بولۇ-
خالىغى ئۆچۈن ئۇرۇغۇن ئادەم ئۆزىنى باشقىلاردىن پەرقلەندۈرۈپ
تۇرغان ئامىلدىڭ مەدەنىيەت پەرقى ئىكەنلىكىنى ھېس قىلالا-
ماي. بىز ئۇزىمىزنىڭ يالتاش ئۆسمۈلىدىڭ ئەھمىيەتتە ئېچىت-
مۇكىيلىشتىڭ مەھسۇلى ئىكەنلىكىنى، يالتاق چۈشىنىشىمىز
ئۈچۈن ئامېرىكانلار ئاچ كۆز كىيىلدۇ، — دېدى بىر مېكسىكىلىق.
— بىلەك شەخسىيەتچىكەن، — دېدى بىر خەنزۇ ساۋاقداشىمىز.
— ئامېرىكانلار ئاچ كۆز كىيىلدۇ، — دېدى بىر مېكسىكىلىق.
— ئوچۇق – يورۇقلۇقچى چەكتىن ئاشقۇرۇۋېتىدۇ، — دېدى
بىر ئەنگلىيەلىك.
— بالغان كۆرسەڭ، ساختىپەز، — دېدى بىر ئۇرۇپ.
ئادەمنىڭ ياشاش ئۇسۇلىنى مەدەنىيەت كىملىكى جەھەتتىكى
قىممەت قارىشى بەلگىلەيدۇ. گەرچە ئامېرىكانلارنىڭ نۇرغۇن

لەر كۆزىمىزگە سەھەرسەنەم، ئۇلارنىڭ يۈزۈڭ – تۇرۇڭ، گەپ –

سۆزىنىڭ ئارقا كۆرۈنۈشىنى ھېس قىلالمىساق، ۋاقتىنىڭ ئۆتۈپ

شەكلە ئەگىشىپ بىزدىكى مەدەنىيەت ئەندىكىشى ئۈنچە كۆچىلۇلۇق

يولمايدۇ. مەن ھاۋايى ئۆزىنۇڭبرىستېتىدا تۇرغان ۋاقتىمىدىنقا ئۆز-

زىرىشىغا ئەگىشىپ، ئامېرىكىلىق ساۋاقداشلىرىم بىلەن ئۆچە-

رىشىش، خىزمەت قىلىدىغان چوڭقۇ يالغانچى كىشىلەر بىلەن

ئالاقە قىلىشۇ ۋە مېھمان بولۇپ جەريانىدا نۇرغۇن ئىشلارنى

ھەيران قالدىم. نۇرغۇن ئىشلارنى چۈشەندىلمىدىم، ھەتتا قوبۇل

قىلالمىدىم.

— كىلەر ھەپتە قىز دوستۇم تۇغىدۇ ! مەن دادا بولىدىغان

بولدۇم، — دېدى ساۋاقداشىم دانىيل بىر كۈنى تەنەپپۇس ئېلىر-

لىقتىدا.

خانا ئاڭلاپ قالدىمۇ نېمە، دەپ قايتىلاپ سورىدىم:

— قىز دوستۇم تۇغىدۇ؟

— ھەئە، — دېدى دانىيل.

بىز جەمئىيەتشۇناسلىق نەزەريىسى دەرسىدە بىر سىنىپتا

ئوقۇيتتۇق. گېپىنىڭ ئۈزۈلىشىنى قارىسام، ئۇ ئۈزۈلىشىگە دادا بو-

لۇش ئالدىدا تۇرغىنىدىن ناھايىتى خۇشالكەن. غەرب دۆلەتلىرى-

دىن كەلگەن باشقا ساۋاقداشلار ئۇنىڭغا گېپىنىڭ ھەيران قېلىپ

كەتمىدى، ھەتتا «مۇبارەك بولسۇن !» دەپ ئۈنۈمى تەبرىكلەشتى.

ئۇمۇ مەن ھەيران قالغانلىقى تۇرالمىدىم: «سارا ئاڭىمۇ بۇنا تېخى ئۈمە-

رىكە ئۈتمەكچىن قىزىدىن بالىلىقتى بولۇش، يەنە كېلىپ ئۈنى

ئاشكارا سورۇندا جاكارلاش !»

— بالىڭنى ئوغۇلمىكەن، قىزمىكەن؟— دەپ سورىدى چە-

كاگولۇق قىز پەتتى.

— سورىمىدىم، تۇغۇلغاندىلا بىلەي دەپ، — دېدى دانىيل.

بېقىتقى بىللارىدىن بۇيان، ئامېرىكىدا ئوقۇش بېشىدىكى با-

لىلارنىڭ تۇيغىنى بۇرۇن يات جەمئىيەتكىلەر بىلەن بىللە بولۇپ

قەمبەت قارا ئىلىرى، يالغانچى ئۆمۈلى جەھەتتىكى ئۆزگىچىلىك

لەر كۆزىمىزگە سەھەرسەنەم، ئۇلارنىڭ يۈزۈڭ – تۇرۇڭ، گەپ –

سۆزىنىڭ ئارقا كۆرۈنۈشىنى ھېس قىلالمىساق، ۋاقتىنىڭ ئۆتۈپ

شەكلە ئەگىشىپ بىزدىكى مەدەنىيەت ئەندىكىشى ئۈنچە كۆچىلۇلۇق

يولمايدۇ. مەن ھاۋايى ئۆزىنۇڭبرىستېتىدا تۇرغان ۋاقتىمىدىنقا ئۆز-

زىرىشىغا ئەگىشىپ، ئامېرىكىلىق ساۋاقداشلىرىم بىلەن ئۆچە-

رىشىش، خىزمەت قىلىدىغان چوڭقۇ يالغانچى كىشىلەر بىلەن

ئالاقە قىلىشۇ ۋە مېھمان بولۇپ جەريانىدا نۇرغۇن ئىشلارنى

ھەيران قالدىم. نۇرغۇن ئىشلارنى چۈشەندىلمىدىم، ھەتتا قوبۇل

قىلالمىدىم.

— كىلەر ھەپتە قىز دوستۇم تۇغىدۇ ! مەن دادا بولىدىغان

بولدۇم، — دېدى ساۋاقداشىم دانىيل بىر كۈنى تەنەپپۇس ئېلىر-

لىقتىدا.

خانا ئاڭلاپ قالدىمۇ نېمە، دەپ قايتىلاپ سورىدىم:

— قىز دوستۇم تۇغىدۇ؟

— ھەئە، — دېدى دانىيل.

بىز جەمئىيەتشۇناسلىق نەزەريىسى دەرسىدە بىر سىنىپتا

ئوقۇيتتۇق. گېپىنىڭ ئۈزۈلىشىنى قارىسام، ئۇ ئۈزۈلىشىگە دادا بو-

لۇش ئالدىدا تۇرغىنىدىن ناھايىتى خۇشالكەن. غەرب دۆلەتلىرى-

دىن كەلگەن باشقا ساۋاقداشلار ئۇنىڭغا گېپىنىڭ ھەيران قېلىپ

كەتمىدى، ھەتتا «مۇبارەك بولسۇن !» دەپ ئۈنۈمى تەبرىكلەشتى.

ئۇمۇ مەن ھەيران قالغانلىقى تۇرالمىدىم: «سارا ئاڭىمۇ بۇنا تېخى ئۈمە-

رىكە ئۈتمەكچىن قىزىدىن بالىلىقتى بولۇش، يەنە كېلىپ ئۈنى

ئاشكارا سورۇندا جاكارلاش !»

— بالىڭنى ئوغۇلمىكەن، قىزمىكەن؟— دەپ سورىدى چە-

كاگولۇق قىز پەتتى.

— سورىمىدىم، تۇغۇلغاندىلا بىلەي دەپ، — دېدى دانىيل.

بېقىتقى بىللارىدىن بۇيان، ئامېرىكىدا ئوقۇش بېشىدىكى با-

لىلارنىڭ تۇيغىنى بۇرۇن يات جەمئىيەتكىلەر بىلەن بىللە بولۇپ

بالىلىق بولۇش ھادىسىسىگە قارىتا نارازىلىق، چەكلەش سادالىرى كۆچىيىپ كەتتى. ھەتتا بەزى تەنقىدچىلەر: «ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ، ھەتتا ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ ئوقۇۋاتقان تۇرۇپ يات جىنىستىكىلەر بىلەن بىللە تۇرۇشى ئامېرىكا مائارىپىدىكى بىر داغ» دېگەن قاراشنى ئىلگىرى سۈرۈشتى.

تەنەپپۇس ئارىلىقىدا دانىل بىلەن بولغان شۇ قېتىملىق پاراڭدىن كېيىن باشقا ئامېرىكىلىق ئوقۇغۇچىلاردىن ئوقۇۋاتقان تۇرۇپ نىكاھسىز بالىلىق بولۇش ھادىسىسىگە قانداق قارايدىغانلىقىنى سورىدىم. يەنە نۇرغۇن ئوقۇغۇچىلار بۇ ھادىسىنى قوبۇل قىلالمايدىكەن.

— بۇ بىر قىسمەن ئەھۋال، — دېدى ئاشخانىمىزدىكى دروۇ، — ئەقلى بار ئادەم نىكاھسىز بالىلىق بولۇشنىڭ ئۆزىنىڭ كېيىنكى تۇرمۇشىغا قانداق تەسىر كۆرسىتىدىغانلىقىنى چۈشىنىدۇ، بۇنداق ئەخمەقلىقنى ھەرگىز قىلمايدۇ. گەرچە قانۇندا، مەكتەپلەرنىڭ بۇنى چەكلىمىسىمۇ، نۇرغۇن ئوقۇغۇچىلار يەنىلا قوبۇل قىلالمايدۇ.

بىركۈنى ياتاقتىن كۈتۈپخانىغا قاراپ كېتىۋاتقىنىمدا ئۇدۇل تەرىپىمدىن بىر جۈپ قىز ـ ئوغۇل بوۋاقلار ھارۋىسىنى ئىتتىرىگىنىچە چىقىپ كەلدى، تۇرقىدىن ئۇلار مەكتەپنىڭ تولۇق كۇرس ئوقۇغۇچىلىرىدەك قىلاتتى. ھەر ئىككىلىسى كۆپ بولسا 23 ياشلاردا بارەك قىلاتتى. ھەيرانلىق بىلەن يېقىنلاپ كېلىشىمگە، قىز زوڭزىيىپ ئولتۇرۇپ، ھارۋىنىڭ سايىۋىنىنى كۆتۈرۈۋېتىپ بوۋىقىغا سۈت پاراشوكى ئىچۈردى؛ يىگىت ئۇنىڭ يېنىدا ئولتۇرۇپ بالىسىنى ئەركىلىتىشكە باشلىدى.

— بۇ بوۋاق بەك ئوماقكەن ! — دېدىم ئۇلارنىڭ يېنىدا توختاپ ئەدەپ يۈزىسىدىن، — سىلەرنىڭ بالاڭلارمۇ؟

— ھەئە، بىزنىڭ بالىمىز، — دېدى يىگىت ئورنىدىن تۇرغاچ پەخىرلىنىش ھېسسىياتى بىلەن. قىز ماڭا قاراپ كۈلۈمسىرەپ

سىرەپ قويدى. ئامبىرىكانلار ئوچۇق - يورۇق، سەممىي يو-سۇندا گەپ قىلسا قارشى ئالاتتى. ئۇلارنىڭ چىرايىدىن ئور-نۇمدا توختاپ بالىسىنى ماختاپ قويغىنىمدىن خۇشال بولغانلى-قى چىقىپ تۇراتتى. يىگىت ئېگىز، كېلىشكەن يىگىت ئىدى. قىزمۇ چىرايلىق، خۇشپىچىم ئىدى.

— نەچچە ئايلىق بولدى؟

— بەش ئايلىق بولدى، — بۇ قېتىم قىز جاۋاب بەردى. ئۇلارنىڭ بوۋىقى ئوغۇل بولۇپ، بەكلا ئوماق ئىدى.

— ۋەتەندە قالغان بالامنى ئەسلەپ قالدىم، مېنىڭ ئوغلۇم يەتتە ئايلىق بولدى، — دېدىم مەن.

— قانچە سېغىنغانسىز - ھەي! بالىڭىزنىڭ يېنىدىن ئايرىلى-غىلى قانچە ئاي بولدى؟ — سورىدى يىگىت.

— بەك سېغىندىم. تۆت ئاي بولدى، — دېدىم مەن.

بۇ، 2007 - يىل ئۆكتەبىر ئايلىرىنىڭ بېشى ئىدى. ئۇلار-نىڭ بوۋىقىنىڭ سۈت پاراشوكىنى غۇرتۇلدىتىپ ئىچىشى بالام-نىڭ ۋەتەندىكى چېغىمدا قۇچقىمدا تۇرۇپ كۆزۈمدىن كۆزىنى ئۇزمەي سۈت ئىچىۋاتقان ھالىتىنى ئەسلەتتى.

— سىلەر مۇشۇ مەكتەپتە ئوقۇمسىلەر؟

— ھەئە، — دېدى يىگىت، — مەن ئېلېكتىر ئىنژېنېرلىقى كەسپىدە ئوقۇيمەن. قىز دوستۇم خىمىيە كەسپىدە.

يىگىتنىڭ «قىز دوستۇم» دېگىنى قىزنىڭ ئاڭلاندى. ئەمدى ئارتۇق گەپ قىلىش ئەپسىز ئىدى.

— سىلەرگە بەخت تىلەيمەن ! بوۋىقىڭلار راستىنلا بەك ئو-ماقكەن ! — دېدىم قەدىمىنى يۆتكىگەچ.

— رەھمەت ! — دېدى قىز - يىگىت تەڭلا.

كۆتۈپخانىغا كىرىپ ئولتۇرغاندىن كېيىنمۇ قىز - يىگىت-نىڭ قىياپىتى كۆز ئالدىمدىن كەتمىدى. بولۇپمۇ ھېلىقى قىز-نىڭ بىر پىشقان ئانىدەك مېھرىبانلىق ھېسسىياتى بىلەن بو-ۋىقىغا سۈت پاراشوكى ئىچكۈزۈپ تۇرغان ھالىتى مېنى ئازابلىق

سىرەپ قويدى. ئامبىرىكانلار ئوچۇق - يورۇق، سەممىي يو-سۇندا گەپ قىلسا قارشى ئالاتتى. ئۇلارنىڭ چىرايىدىن ئور-نۇمدا توختاپ بالىسىنى ماختاپ قويغىنىمدىن خۇشال بولغانلى-قى چىقىپ تۇراتتى. يىگىت ئېگىز، كېلىشكەن يىگىت ئىدى. قىزمۇ چىرايلىق، خۇشپىچىم ئىدى.
— نەچچە ئايلىق بولدى؟
— بەش ئايلىق بولدى، — بۇ قېتىم قىز جاۋاب بەردى. ئۇلارنىڭ بوۋىقى ئوغۇل بولۇپ، بەكلا ئوماق ئىدى.
— ۋەتەندە قالغان بالامنى ئەسلەپ قالدىم، مېنىڭ ئوغلۇم يەتتە ئايلىق بولدى، — دېدىم مەن.
— قانچە سېغىنغانسىز - ھەي! بالىڭىزنىڭ يېنىدىن ئايرىلى-غىلى قانچە ئاي بولدى؟ — سورىدى يىگىت.
— بەك سېغىندىم. تۆت ئاي بولدى، — دېدىم مەن.
بۇ، 2007 - يىل ئۆكتەبىر ئايلىرىنىڭ بېشى ئىدى. ئۇلار-نىڭ بوۋىقىنىڭ سۈت پاراشوكىنى غۇرتۇلدىتىپ ئىچىشى بالام-نىڭ ۋەتەندىكى چېغىمدا قۇچقىمدا تۇرۇپ كۆزۈمدىن كۆزىنى ئۇزمەي سۈت ئىچىۋاتقان ھالىتىنى ئەسلەتتى.
— سىلەر مۇشۇ مەكتەپتە ئوقۇمسىلەر؟
— ھەئە، — دېدى يىگىت، — مەن ئېلېكتىر ئىنژېنېرلىقى كەسپىدە ئوقۇيمەن. قىز دوستۇم خىمىيە كەسپىدە.
يىگىتنىڭ «قىز دوستۇم» دېگىنى قىزنىڭ ئاڭلاندى. ئەمدى ئارتۇق گەپ قىلىش ئەپسىز ئىدى.
— سىلەرگە بەخت تىلەيمەن ! بوۋىقىڭلار راستىنلا بەك ئو-ماقكەن ! — دېدىم قەدىمىنى يۆتكىگەچ.
— رەھمەت ! — دېدى قىز - يىگىت تەڭلا.
كۆتۈپخانىغا كىرىپ ئولتۇرغاندىن كېيىنمۇ قىز - يىگىت-نىڭ قىياپىتى كۆز ئالدىمدىن كەتمىدى. بولۇپمۇ ھېلىقى قىز-نىڭ بىر پىشقان ئانىدەك مېھرىبانلىق ھېسسىياتى بىلەن بو-ۋىقىغا سۈت پاراشوكى ئىچكۈزۈپ تۇرغان ھالىتى مېنى ئازابلىق

85 On the Margins of Self

سىرەپ قويدى. ئامبىرىكانلار ئوچۇق - يورۇق، سەممىي يو-سۇندا گەپ قىلسا قارشى ئالاتتى. ئۇلارنىڭ چىرايىدىن ئور-نۇمدا توختاپ بالىسىنى ماختاپ قويغىنىمدىن خۇشال بولغانلى-قى چىقىپ تۇراتتى. يىگىت ئېگىز، كېلىشكەن يىگىت ئىدى. قىزمۇ چىرايلىق، خۇشپىچىم ئىدى.
— نەچچە ئايلىق بولدى؟
— بەش ئايلىق بولدى، — بۇ قېتىم قىز جاۋاب بەردى. ئۇلارنىڭ بوۋىقى ئوغۇل بولۇپ، بەكلا ئوماق ئىدى.
— ۋەتەندە قالغان بالامنى ئەسلەپ قالدىم، مېنىڭ ئوغلۇم يەتتە ئايلىق بولدى، — دېدىم مەن.
— قانچە سېغىنغانسىز - ھەي! بالىڭىزنىڭ يېنىدىن ئايرىلى-غىلى قانچە ئاي بولدى؟ — سورىدى يىگىت.
— بەك سېغىندىم. تۆت ئاي بولدى، — دېدىم مەن.
بۇ، 2007 - يىل ئۆكتەبىر ئايلىرىنىڭ بېشى ئىدى. ئۇلار-نىڭ بوۋىقىنىڭ سۈت پاراشوكىنى غۇرتۇلدىتىپ ئىچىشى بالام-نىڭ ۋەتەندىكى چېغىمدا قۇچقىمدا تۇرۇپ كۆزۈمدىن كۆزىنى ئۇزمەي سۈت ئىچىۋاتقان ھالىتىنى ئەسلەتتى.
— سىلەر مۇشۇ مەكتەپتە ئوقۇمسىلەر؟
— ھەئە، — دېدى يىگىت، — مەن ئېلېكتىر ئىنژېنېرلىقى كەسپىدە ئوقۇيمەن. قىز دوستۇم خىمىيە كەسپىدە.
يىگىتنىڭ «قىز دوستۇم» دېگىنى قىزنىڭ ئاڭلاندى. ئەمدى ئارتۇق گەپ قىلىش ئەپسىز ئىدى.
— سىلەرگە بەخت تىلەيمەن ! بوۋىقىڭلار راستىنلا بەك ئو-ماقكەن ! — دېدىم قەدىمىنى يۆتكىگەچ.
— رەھمەت ! — دېدى قىز - يىگىت تەڭلا.
كۆتۈپخانىغا كىرىپ ئولتۇرغاندىن كېيىنمۇ قىز - يىگىت-نىڭ قىياپىتى كۆز ئالدىمدىن كەتمىدى. بولۇپمۇ ھېلىقى قىز-نىڭ بىر پىشقان ئانىدەك مېھرىبانلىق ھېسسىياتى بىلەن بو-ۋىقىغا سۈت پاراشوكى ئىچكۈزۈپ تۇرغان ھالىتى مېنى ئازابلىق

85 On the Margins of Self

ئەسلىمىلەر قوينىغا غەرق قىلدى. «بالا — قەلبىنى پاكىزلايدىغان سۆيۈن؛ بالا — بىر خىل مەسئۇلىيەت!» دېگەن خىياللار كاللامدىن ئۆتتى. بايىقى قىز - يىگىت ئۆزلىرىنىڭ بالىلىق بولغانلىقىنى باشقىلارغا كۆرسىتىش ئۈچۈن ئەتەي ئادەم كۆپ ماڭىدىغان يولدا ماڭغاندەك قىلاتتى؛ تۇرقىدىن ئۆزلىرى بۇنىڭ-دىن كېيىن دۇچ كېلىدىغان قىينىچىلىقلارنى، مەسىلىلەرنى تۆۋەن مۆلچەرلەپ قالغاندەك قىلاتتى. ئەسلىدە بالىلىق بولۇش تەنتەكلىك، بالىلىقنىڭ بىر ئۇلۇش كېمىيىپ، مەسئۇلىيەت، مەجبۇرىيەتنىڭ بىر ئۇلۇش ئېشىشىدىن دېرەك بېرەتتى. بالا-لىق بولغاندىن كېيىن ئۇنى قانداق قىلىپ يارىلىق ئادەم قى-لىپ تەربىيەلەش كۆچ تەلەپ قىلىدىغان قىينىن ئىش ئىدى.

ئۇرۇمچىدىكى چېغىمدا، كەلگۈسىدىكى تەتقىقاتىم ئۈچۈن خام ماتېرىيال ئىزدەپ يۈرگەن كۈنلىرىمدە، «شىنجاڭ قانۇنچى-لىق گېزىتى» دىن ئۇنىۋېرسىتېتنى پۈتكۈزۈپلا يىگىتى تەرە-پىدىن تاشلىۋېتىلگەن بىر قىزنىڭ ھەيسىنىڭ ئۆيىدىكى ھا-جەتخانىدا نىكاھسىز تۇغۇلغان بالىنى كۆزدىن يوق قىلىش ئۈ-چۈن ئالتىنچى قەۋەتتىن تاشلىۋەتكەنلىكى، يەنە بىر قىزنىڭ كۈندۈزدە تەپ تارتماستىن ئۆلۈك بوۋىقىنى ئەخلەت ساندۇقىغا تاشلىۋېتىپ خاتىرجەم كېتىپ قالغانلىقى ھەققىدىكى خەۋەرلەر-نى كۆرۈپ ھاڭ - تاڭ قالغانىدىم. ھەر خىل چىرىتكۈچى ئا-مىللارنىڭ تەسىرىدە ئۇيغۇر قىز - يىگىتلىرى ئارىسىدىمۇ نە-كاھتىن بۇرۇن بالىلىق بولۇپ قېلىپ يىغىشتۇرالماي ھەر خىل ۋەھشىي قىلىقلارنى قىلغان ناكەسلەرمۇ ئۇچراپ تۇراتتى. بۇ ھال ئۇيغۇرلارنىڭ ئەنئەنىۋى قىممەت قارىشىغا، نومۇس مەدەنىيىتىگە، ئەخلاق مىزانلىرىغا كېلىۋاتقان خىرىس ۋە خەۋپىنىڭ مۆلچەرىمىزدىن ئېشىپ كېتىۋاتقانلىقىنى دەللىلەپ تۇراتتى. بولۇپمۇ «شىنجاڭ قانۇنچىلىق گېزىتى»، «ئۇرۇمچى كەچلىك گېزىتى»دە پات - پات بېرىلىدىغان ئەمەلىي دېلو مىساللىرى ئىنسان قېلىپىدىن چىققان بۇنداق ۋەھشىيلىكىنىڭ ئۇيغۇر

ئەسلىمىلەر قوينىغا غەرق قىلدى. «بالا — قەلبىنى پاكىزلايدىغان سۆيۈن؛ بالا — بىر خىل مەسئۇلىيەت!» دېگەن خىياللار كاللامدىن ئۆتتى. بايىقى قىز - يىگىت ئۆزلىرىنىڭ بالىلىق بولغانلىقىنى باشقىلارغا كۆرسىتىش ئۈچۈن ئەتەي ئادەم كۆپ ماڭىدىغان يولدا ماڭغاندەك قىلاتتى؛ تۇرقىدىن ئۆزلىرى بۇنىڭ-دىن كېيىن دۇچ كېلىدىغان قىينىچىلىقلارنى، مەسىلىلەرنى تۆۋەن مۆلچەرلەپ قالغاندەك قىلاتتى. ئەسلىدە بالىلىق بولۇش تەنتەكلىك، بالىلىقنىڭ بىر ئۇلۇش كېمىيىپ، مەسئۇلىيەت، مەجبۇرىيەتنىڭ بىر ئۇلۇش ئېشىشىدىن دېرەك بېرەتتى. بالا-لىق بولغاندىن كېيىن ئۇنى قانداق قىلىپ يارىلىق ئادەم قى-لىپ تەربىيەلەش كۆچ تەلەپ قىلىدىغان قىينىن ئىش ئىدى.

ئۇرۇمچىدىكى چېغىمدا، كەلگۈسىدىكى تەتقىقاتىم ئۈچۈن خام ماتېرىيال ئىزدەپ يۈرگەن كۈنلىرىمدە، «شىنجاڭ قانۇنچى-لىق گېزىتى» دىن ئۇنىۋېرسىتېتنى پۈتكۈزۈپلا يىگىتى تەرە-پىدىن تاشلىۋېتىلگەن بىر قىزنىڭ ھەيسىنىڭ ئۆيىدىكى ھا-جەتخانىدا نىكاھسىز تۇغۇلغان بالىنى كۆزدىن يوق قىلىش ئۈ-چۈن ئالتىنچى قەۋەتتىن تاشلىۋەتكەنلىكى، يەنە بىر قىزنىڭ كۈندۈزدە تەپ تارتماستىن ئۆلۈك بوۋىقىنى ئەخلەت ساندۇقىغا تاشلىۋېتىپ خاتىرجەم كېتىپ قالغانلىقى ھەققىدىكى خەۋەرلەر-نى كۆرۈپ ھاڭ - تاڭ قالغانىدىم. ھەر خىل چىرىتكۈچى ئا-مىللارنىڭ تەسىرىدە ئۇيغۇر قىز - يىگىتلىرى ئارىسىدىمۇ نە-كاھتىن بۇرۇن بالىلىق بولۇپ قېلىپ يىغىشتۇرالماي ھەر خىل ۋەھشىي قىلىقلارنى قىلغان ناكەسلەرمۇ ئۇچراپ تۇراتتى. بۇ ھال ئۇيغۇرلارنىڭ ئەنئەنىۋى قىممەت قارىشىغا، نومۇس مەدەنىيىتىگە، ئەخلاق مىزانلىرىغا كېلىۋاتقان خىرىس ۋە خەۋپىنىڭ مۆلچەرىمىزدىن ئېشىپ كېتىۋاتقانلىقىنى دەللىلەپ تۇراتتى. بولۇپمۇ «شىنجاڭ قانۇنچىلىق گېزىتى»، «ئۇرۇمچى كەچلىك گېزىتى»دە پات - پات بېرىلىدىغان ئەمەلىي دېلو مىساللىرى ئىنسان قېلىپىدىن چىققان بۇنداق ۋەھشىيلىكىنىڭ ئۇيغۇر

ئەسلىمىلەر قوينىغا غەرق قىلدى. «بالا — قەلبىنى پاكىزلايدىغان سۆيۈن؛ بالا — بىر خىل مەسئۇلىيەت!» دېگەن خىياللار كاللامدىن ئۆتتى. بايىقى قىز - يىگىت ئۆزلىرىنىڭ بالىلىق بولغانلىقىنى باشقىلارغا كۆرسىتىش ئۈچۈن ئەتەي ئادەم كۆپ ماڭىدىغان يولدا ماڭغاندەك قىلاتتى؛ تۇرقىدىن ئۆزلىرى بۇنىڭ-دىن كېيىن دۇچ كېلىدىغان قىينىچىلىقلارنى، مەسىلىلەرنى تۆۋەن مۆلچەرلەپ قالغاندەك قىلاتتى. ئەسلىدە بالىلىق بولۇش تەنتەكلىك، بالىلىقنىڭ بىر ئۇلۇش كېمىيىپ، مەسئۇلىيەت، مەجبۇرىيەتنىڭ بىر ئۇلۇش ئېشىشىدىن دېرەك بېرەتتى. بالا-لىق بولغاندىن كېيىن ئۇنى قانداق قىلىپ يارىلىق ئادەم قى-لىپ تەربىيەلەش كۆچ تەلەپ قىلىدىغان قىينىن ئىش ئىدى.

ئۇرۇمچىدىكى چېغىمدا، كەلگۈسىدىكى تەتقىقاتىم ئۈچۈن خام ماتېرىيال ئىزدەپ يۈرگەن كۈنلىرىمدە، «شىنجاڭ قانۇنچى-لىق گېزىتى» دىن ئۇنىۋېرسىتېتنى پۈتكۈزۈپلا يىگىتى تەرە-پىدىن تاشلىۋېتىلگەن بىر قىزنىڭ ھەيسىنىڭ ئۆيىدىكى ھا-جەتخانىدا نىكاھسىز تۇغۇلغان بالىنى كۆزدىن يوق قىلىش ئۈ-چۈن ئالتىنچى قەۋەتتىن تاشلىۋەتكەنلىكى، يەنە بىر قىزنىڭ كۈندۈزدە تەپ تارتماستىن ئۆلۈك بوۋىقىنى ئەخلەت ساندۇقىغا تاشلىۋېتىپ خاتىرجەم كېتىپ قالغانلىقى ھەققىدىكى خەۋەرلەر-نى كۆرۈپ ھاڭ - تاڭ قالغانىدىم. ھەر خىل چىرىتكۈچى ئا-مىللارنىڭ تەسىرىدە ئۇيغۇر قىز - يىگىتلىرى ئارىسىدىمۇ نە-كاھتىن بۇرۇن بالىلىق بولۇپ قېلىپ يىغىشتۇرالماي ھەر خىل ۋەھشىي قىلىقلارنى قىلغان ناكەسلەرمۇ ئۇچراپ تۇراتتى. بۇ ھال ئۇيغۇرلارنىڭ ئەنئەنىۋى قىممەت قارىشىغا، نومۇس مەدەنىيىتىگە، ئەخلاق مىزانلىرىغا كېلىۋاتقان خىرىس ۋە خەۋپىنىڭ مۆلچەرىمىزدىن ئېشىپ كېتىۋاتقانلىقىنى دەللىلەپ تۇراتتى. بولۇپمۇ «شىنجاڭ قانۇنچىلىق گېزىتى»، «ئۇرۇمچى كەچلىك گېزىتى»دە پات - پات بېرىلىدىغان ئەمەلىي دېلو مىساللىرى ئىنسان قېلىپىدىن چىققان بۇنداق ۋەھشىيلىكىنىڭ ئۇيغۇر

جەمئىيىتىدە قىسمەن بولسىمۇ مەۋجۇت ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلايتتى. جەمئىيەتشۇناسلىق ئىلمىدە بۇنداق تاپتىن چىقىش قىلمىشى ئىجتىمائىي بىنورماللىق «Social Deviant,越轨行为» دەپ ئاتىلاتتى. بايىقى قىز - يىگىتنىڭ نىكاھسىز تۇرۇپ بالىلىق بولۇشىنى قەتئىي قوللىمىسامۇ، ئەمما ئۇلارنىڭ بۇۋىقىنى مېھرىبانلىق، پەخىرلىنىش ھېسسىياتى بىلەن پەپلەپ ئولتۇرغان ھالىتى نىكاھسىز تۇغۇلغان بۇۋىقىنى تاشلىۋەتكەن، ھەر خىل ئۇسۇلدا ئۆلتۈرگەن نائەھلىلەر بىلەن روشەن سېلىشتۇرما بولۇپ كۆز ئالدىمدا گەۋدىلەندى. مەن ئىختىيارسىز ھالدا داغىستان شائىرى رەسول ھەمزەتوفنىڭ: «سەن ئۆتمۈشكە تاپاڭچىدىن ئوق ئاتساڭ، كېلەچەك سېنى زەمبىرەك بىلەن ئاتىدۇ» دېگەن بايانىنى ئەسلەپ قالدىم.

2

مەن ھېس قىلىۋاتقان مەدەنىيەت ئەندىكىشى يەنىلا داۋاملىشۋاتاتتى. ئۇنىۋېرسىتېت كوچىلىرىدا ئاپىپاق، ئۇزۇن پاچاقلىرىنى ئالماشتۇرۇپ تاماكا چېكىۋاتقان ئېگىز قىزلارنى (بۇلارنىڭ ئىچىدە ياپونىيەلىكلەر كۆپرەك ئىدى)، ئوقۇتۇش بىنالىرىنىڭ كارىدورلىرىدا مەيدىسىنى سوغۇق سېمونت يەرگە چاپلاپ يىتقان قىزلارنى كۆرگىنىمدە ھەيران قالاتتىم. مەن قوبۇل قىلالمايدىغان، چۈشىنىلمەيدىغان ئىشلار ھە دېگەندە چىقىپ تۇراتتى. بىرنەچچە ئىش پەقەت ئېسىمدىن چىقمايدۇ.

بىركۈنى باشقا بىر ئىنستىتۇتتا ئۇسسۇل دەرسى بېرىدىغان مۇنىرە ئابلىزنىڭ تەكلىپ قىلىشى بىلەن ئۇ ئىشلەيدىغان مەكتەپكە كونسېرت كۆرگىلى باردىم. بۇ كونسېرتتا نۇرغۇن ئېسىل نومۇرلار قاتاردا مۇنىرە ئابلىز دەرس بەرگەن ئوقۇغۇچىلار بىر نەچچە مەيدان ئۇسسۇل ئويناندى. كونسېرت ئاخىرلاشقاندىن كېيىن، مۇنىرەنىڭ دوستلىرى ئۇنى تەبرىكلەپ يېنىغا كېلىش-

جەمئىيىتىدە قىسمەن بولسىمۇ مەۋجۇت ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلايتتى. جەمئىيەتشۇناسلىق ئىلمىدە بۇنداق تاپتىن چىقىش قىلمىشى ئىجتىمائىي بىنورماللىق «Social Deviant,越轨行为» دەپ ئاتىلاتتى. بايىقى قىز - يىگىتنىڭ نىكاھسىز تۇرۇپ بالىلىق بولۇشىنى قەتئىي قوللىمىسامۇ، ئەمما ئۇلارنىڭ بۇۋىقىنى مېھرىبانلىق، پەخىرلىنىش ھېسسىياتى بىلەن پەپلەپ ئولتۇرغان ھالىتى نىكاھسىز تۇغۇلغان بۇۋىقىنى تاشلىۋەتكەن، ھەر خىل ئۇسۇلدا ئۆلتۈرگەن نائەھلىلەر بىلەن روشەن سېلىشتۇرما بولۇپ كۆز ئالدىمدا گەۋدىلەندى. مەن ئىختىيارسىز ھالدا داغىستان شائىرى رەسول ھەمزەتوفنىڭ: «سەن ئۆتمۈشكە تاپاڭچىدىن ئوق ئاتساڭ، كېلەچەك سېنى زەمبىرەك بىلەن ئاتىدۇ» دېگەن بايانىنى ئەسلەپ قالدىم.

2

مەن ھېس قىلىۋاتقان مەدەنىيەت ئەندىكىشى يەنىلا داۋاملىشۋاتاتتى. ئۇنىۋېرسىتېت كوچىلىرىدا ئاپىپاق، ئۇزۇن پاچاقلىرىنى ئالماشتۇرۇپ تاماكا چېكىۋاتقان ئېگىز قىزلارنى (بۇلارنىڭ ئىچىدە ياپونىيەلىكلەر كۆپرەك ئىدى)، ئوقۇتۇش بىنالىرىنىڭ كارىدورلىرىدا مەيدىسىنى سوغۇق سېمونت يەرگە چاپلاپ يىتقان قىزلارنى كۆرگىنىمدە ھەيران قالاتتىم. مەن قوبۇل قىلالمايدىغان، چۈشىنىلمەيدىغان ئىشلار ھە دېگەندە چىقىپ تۇراتتى. بىرنەچچە ئىش پەقەت ئېسىمدىن چىقمايدۇ.

بىركۈنى باشقا بىر ئىنستىتۇتتا ئۇسسۇل دەرسى بېرىدىغان مۇنىرە ئابلىزنىڭ تەكلىپ قىلىشى بىلەن ئۇ ئىشلەيدىغان مەكتەپكە كونسېرت كۆرگىلى باردىم. بۇ كونسېرتتا نۇرغۇن ئېسىل نومۇرلار قاتاردا مۇنىرە ئابلىز دەرس بەرگەن ئوقۇغۇچىلار بىر نەچچە مەيدان ئۇسسۇل ئويناندى. كونسېرت ئاخىرلاشقاندىن كېيىن، مۇنىرەنىڭ دوستلىرى ئۇنى تەبرىكلەپ يېنىغا كېلىش-

جەمئىيىتىدە قىسمەن بولسىمۇ مەۋجۇت ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلايتتى. جەمئىيەتشۇناسلىق ئىلمىدە بۇنداق تاپتىن چىقىش قىلمىشى ئىجتىمائىي بىنورماللىق «Social Deviant,越轨行为» دەپ ئاتىلاتتى. بايىقى قىز - يىگىتنىڭ نىكاھسىز تۇرۇپ بالىلىق بولۇشىنى قەتئىي قوللىمىسامۇ، ئەمما ئۇلارنىڭ بۇۋىقىنى مېھرىبانلىق، پەخىرلىنىش ھېسسىياتى بىلەن پەپلەپ ئولتۇرغان ھالىتى نىكاھسىز تۇغۇلغان بۇۋىقىنى تاشلىۋەتكەن، ھەر خىل ئۇسۇلدا ئۆلتۈرگەن نائەھلىلەر بىلەن روشەن سېلىشتۇرما بولۇپ كۆز ئالدىمدا گەۋدىلەندى. مەن ئىختىيارسىز ھالدا داغىستان شائىرى رەسول ھەمزەتوفنىڭ: «سەن ئۆتمۈشكە تاپاڭچىدىن ئوق ئاتساڭ، كېلەچەك سېنى زەمبىرەك بىلەن ئاتىدۇ» دېگەن بايانىنى ئەسلەپ قالدىم.

2

مەن ھېس قىلىۋاتقان مەدەنىيەت ئەندىكىشى يەنىلا داۋاملىشۋاتاتتى. ئۇنىۋېرسىتېت كوچىلىرىدا ئاپىپاق، ئۇزۇن پاچاقلىرىنى ئالماشتۇرۇپ تاماكا چېكىۋاتقان ئېگىز قىزلارنى (بۇلارنىڭ ئىچىدە ياپونىيەلىكلەر كۆپرەك ئىدى)، ئوقۇتۇش بىنالىرىنىڭ كارىدورلىرىدا مەيدىسىنى سوغۇق سېمونت يەرگە چاپلاپ يىتقان قىزلارنى كۆرگىنىمدە ھەيران قالاتتىم. مەن قوبۇل قىلالمايدىغان، چۈشىنىلمەيدىغان ئىشلار ھە دېگەندە چىقىپ تۇراتتى. بىرنەچچە ئىش پەقەت ئېسىمدىن چىقمايدۇ.

بىركۈنى باشقا بىر ئىنستىتۇتتا ئۇسسۇل دەرسى بېرىدىغان مۇنىرە ئابلىزنىڭ تەكلىپ قىلىشى بىلەن ئۇ ئىشلەيدىغان مەكتەپكە كونسېرت كۆرگىلى باردىم. بۇ كونسېرتتا نۇرغۇن ئېسىل نومۇرلار قاتاردا مۇنىرە ئابلىز دەرس بەرگەن ئوقۇغۇچىلار بىر نەچچە مەيدان ئۇسسۇل ئويناندى. كونسېرت ئاخىرلاشقاندىن كېيىن، مۇنىرەنىڭ دوستلىرى ئۇنى تەبرىكلەپ يېنىغا كېلىش-

تۇنۇشتۇرىدۇ. باياتى گاياڭ يەنىلا شۇنداق ھاياجانلىق كەيپىياتى بىلەن كىلىپ مەن بىلەن قول ئېلىشىپ كۆرۈشتى:

— ئۇرۇمچى قالتىس جايى! (Urumqi is a gorgeous place!)، ئۇيغۇرلار قالتىس خەلق! مەن ئۇرۇمچىنى، ئۇيغۇرلارنى ئۇنتۇ-يالمايمەن! مۇنبەر بىرنى ئۇرۇمچىگە گايارغان! مەن ئۇيغۇرلاسى سۆيىمەن! مەن ئۇرۇمچىنى سۆيىمەن!

ئۇ بەكلا ھاياجان گاياڭ ئىدى: بەدەنلىرىنى ھەركەتلەندۈرۈپ، چىرايىنى ھەر خىل تۈسكە كىرگۈزۈپ قىرىپ سۆزلەيتتى. قا-رىماقتا مۇنبەر بىلەن بىلە يېتىدىغاق قالاتتى. كېيىن ئۈچ-مۇنبەر 2007 – يىلى ئىيۇلدا ئۈرۈمچى ئالتە-يەتتە كۈنلۈك مەكتەپتىكى بىر قىسىم ئوقۇتقۇچى، ئوقۇغۇچىلارنى ئۇرۇمچىگە گايىرىپ ئېچ-يۈن قويغان، مۇنبەرنىڭ دادىسى گاياڭنىڭ ئاكا بىلەن خۇرۇشىدە ھەدە ئۆلكىنى نەچچە قېتىملاپ قىزغىن كۈتكەن، مېھمان قىلغا-نىكەن. بارغانلار قاتارىدا يايىقى گاياڭمۇ بارىكەن. مېنى ھەيران قالدۇرغان، ماڭا مەدەنىيەت ئەندىكسىنى ھېس قىلدۇرغان نۇقتا-شۇ بولدىكى، ئۇ گاياڭ چىرايىنى ئىنتايىن تېز ئۆزگەرتەلەيتتى، ھەمىمىلا گادەمگە ئەڭ شۇنداق ھاياجان بىلەن گەپ قىلاتتى، كۆ-لۈمسىرەيتتى، ھەر گەپىنىڭ گارلىقىدا I love Urumqi ... (مەن سۆيە-مەن...) دەيتتى. جۇملىسى گاغىرىدىن چۈشۈرمەيتتى. مۇنبەرنىڭ ئۆزىنى بېقىش تۇتقان بۇ گاياڭ يەنە بىرمۇنچە گادەمگە ئاھايىتى

ئۇيغۇرلار گىرۇپكىسى 88

تى، بۇرلدار بويىنىغا گۈلچەمبىرەك ئېسىشتى. شۇ گارلىقتا-رالىسىغ ئوتتۇرا رېتىمە ئوقتۇرغان ئوتتۇرا ياش، ئېگىز، ئاق تەنلىلىق بىر گاياڭ: «ئۇرۇمچى ! ئۇرۇمچى ! مەن ئۇرۇمچىنى سۆ-يىمەن!» (Urumqi Urumqi I love Urumqi!) دېگىنىچە تاكاسلاپ كېلىپ مۇنبەرنى قۇچاقلاپ، ئوڭۇ – سول مەڭزىگە چوكۇلدىتىپ سۆيۈپ كەتتى. ئۇنىڭغا ھاياجانلىق قېيىپىتى ئۈ» «ئۇرۇمچى» دەپ تۇڭلۇشلىرى مېنى ھەيران قالدۇردى. بىرئازدىن كېيىن، مۇنبەر مېنىڭ كۆرسىتىپ: «بۇياق ئۇرۇمچىدىن — مېنىڭكى يۇرتۇمدىن كەلگەن ئۇيغۇر بولسىمۇ، ھازۇاي ئۇنىڭغىرسىتېتىدا ئوقۇيسىمۇ» دەپ تۇنۇشتۇردى. باياتى گاياڭ يەنىلا شۇنداق ھاياجانلىق كەيپىياتى بىلەن كېلىپ مەن بىلەن قول ئېلىشىپ كۆرۈشتى:

— ئۇرۇمچى قالتىس جايى! (Urumqi is a gorgeous place!)، ئۇيغۇرلار قالتىس خەلق! مەن ئۇرۇمچىنى، ئۇيغۇرلارنى ئۇنتۇ-يالمايمەن! مۇنبەر بىرنى ئۇرۇمچىگە گايارغان! مەن ئۇيغۇرلاسى سۆيىمەن! مەن ئۇرۇمچىنى سۆيىمەن!

ئۇ بەكلا ھاياجان گاياڭ ئىدى: بەدەنلىرىنى ھەركەتلەندۈرۈپ، چىرايىنى ھەر خىل تۈسكە كىرگۈزۈپ قىرىپ سۆزلەيتتى. قا-رىماقتا مۇنبەر بىلەن بىلە يېتىدىغاق قالاتتى. كېيىن ئۈچ-مۇنبەر 2007 – يىلى ئىيۇلدا ئۈرۈمچى ئالتە-يەتتە كۈنلۈك مەكتەپتىكى بىر قىسىم ئوقۇتقۇچى، ئوقۇغۇچىلارنى ئۇرۇمچىگە گايىرىپ ئېچ-يۈن قويغان، مۇنبەرنىڭ دادىسى گاياڭنىڭ ئاكا بىلەن خۇرۇشىدە ھەدە ئۆلكىنى نەچچە قېتىملاپ قىزغىن كۈتكەن، مېھمان قىلغا-نىكەن. بارغانلار قاتارىدا يايىقى گاياڭمۇ بارىكەن. مېنى ھەيران قالدۇرغان، ماڭا مەدەنىيەت ئەندىكسىنى ھېس قىلدۇرغان نۇقتا-شۇ بولدىكى، ئۇ گاياڭ چىرايىنى ئىنتايىن تېز ئۆزگەرتەلەيتتى، ھەمىمىلا گادەمگە ئەڭ شۇنداق ھاياجان بىلەن گەپ قىلاتتى، كۆ-لۈمسىرەيتتى، ھەر گەپىنىڭ گارلىقىدا I love Urumqi ... (مەن سۆيە-مەن...) دەيتتى. جۇملىسى گاغىرىدىن چۈشۈرمەيتتى. مۇنبەرنىڭ ئۆزىنى بېقىش تۇتقان بۇ گاياڭ يەنە بىرمۇنچە گادەمگە ناھايىتى

ئۇيغۇرلار گىرۇپكىسى 88

هایاجان قیاپەتتە کۆلۈپ تۇرۇپ بىرمۇنچە گەپ قىلىۋەتتى ـ دە، ئون مىنۇتلاردىن كېيىن «bye!» (خوش) دەپ يولىغا راۋان بولدى. ماڭدىغان چاغدىكى ئالدىراش قىياپىتىدە بايىقى هايا ـ جىنىدىن ئەسەرمۇ قالمىدى.

ـــ نېمانداق هاياجان ئايال بۇ ! كۆلۈشلىرىمۇ، يېقىنچىلىق ـ لىرىمۇ يالغاندەك قىلامدۇ نېمە ! چىرايىنى بەك تېز ئۆزگەرتە ـ لەيدىكەن ! يۈزىنىڭ تېرىسى چارچىمامدىغاندۇ؟ ـــ دېدىم مۇنـ ـ رەگە هەيرانلىقىمنى يوشۇرالماي. مۇنىرە كۆلۈپ كەتتى:

ـــ مەن كۆنۈپ كەتتىم. بۇ يەردە كىشىلەر ئەدەپ يۈزىسىدىن شۇنداق قىزغىن بولىدۇ.

ئامېرىكانلار پاراڭلاشقانلىكى ئادەمگە ناهايىتى قىزغىن مۇ ـ ئامىلە قىلاتتى، گاهىدا سىزنى ناهايىتى چۈشەنگەن قىياپەتكە كىرىۋالاتتى. چۈشەنمىگەن ئادەم قارشى تەرەپنىڭ قىزغىن مۇ ـ ئامىلىسىنى «بۇ ئادەم مېنى ياقتۇرۇپ قاپتۇ» دەپ خاتا چۈشـ ـ نىشى تۇرغان گەپ ئىدى. لېكىن، سىزگە قاراپ قىزغىن كۇ ـ لۇمسىرىگەن، سىزنى چۈشەنگەندەك قىياپەتكە كىرىۋالغان ئادەم هايال ئۆتمەي باشقىلارغىمۇ ئەنە شۇ قىلىقلىرىنى كۆرسىتەتتى: توختىماي ماختايتتى. «سېلىشتۇرما مەدەنىيەتشۇناسلىق» دەر ـ سىدە، ئوقۇتقۇچىمىز ئەننى ئامېرىكانلارنىڭ مىجەزى، ئىجتىما ـ ئىي ئالاقە جەهەتتە مەدەنىيەت ئەندىكىشى هېس قىلغان نۇق ـ تىلارنى دەپ بېقىشمىزنى ئېيتقاندا، مەن: «بۇ ئامېرىكانلارنىڭ چىرايى بەك تېز ئۆزگىرىدىكەن ! هەممىلا ئادەمنى ماختايدىكەن! شەرق دۆلەتلىرىدىن كەلگەنلەر يېڭى كەلگەندە هەيران قالماي تۇرالمايدۇ. ئۇلارنىڭ يۈز تېرىسى تالمامدىغاندۇ؟» دېۋىدىم، ساۋاقداشلىرىم كۆلۈشۈپ كەتتى. مەن ئۇرۇمچىدىكى چېغىمدە ـ مۇ قارشى تەرەپنى چۈشەنگەن قىياپەتكە كىرىۋېلىپ پۈلىنى خەجلىگەن، تامىقىنى يېگەن، قارشى تەرەپتىن پايدىلانغان جىق ئامېرىكىلىقنى كۆرگەنىدىم. بولۇپمۇ يېڭى تىل ئۆگىنىۋاتقان ئۇيغۇر ئوقۇغۇچىلار «ئىنگلىز تىلىمنى مەشىق قىلىۋالاي،

هایاجان قیاپەتتە کۆلۈپ تۇرۇپ بىرمۇنچە گەپ قىلىۋەتتى ـ دە، ئون مىنۇتلاردىن كېيىن «bye!» (خوش) دەپ يولىغا راۋان بولدى. ماڭدىغان چاغدىكى ئالدىراش قىياپىتىدە بايىقى هايا ـ جىنىدىن ئەسەرمۇ قالمىدى.

ـــ نېمانداق هاياجان ئايال بۇ ! كۆلۈشلىرىمۇ، يېقىنچىلىق ـ لىرىمۇ يالغاندەك قىلامدۇ نېمە ! چىرايىنى بەك تېز ئۆزگەرتە ـ لەيدىكەن ! يۈزىنىڭ تېرىسى چارچىمامدىغاندۇ؟ ـــ دېدىم مۇنـ ـ رەگە هەيرانلىقىمنى يوشۇرالماي. مۇنىرە كۆلۈپ كەتتى:

ـــ مەن كۆنۈپ كەتتىم. بۇ يەردە كىشىلەر ئەدەپ يۈزىسىدىن شۇنداق قىزغىن بولىدۇ.

ئامېرىكانلار پاراڭلاشقانلىكى ئادەمگە ناهايىتى قىزغىن مۇ ـ ئامىلە قىلاتتى، گاهىدا سىزنى ناهايىتى چۈشەنگەن قىياپەتكە كىرىۋالاتتى. چۈشەنمىگەن ئادەم قارشى تەرەپنىڭ قىزغىن مۇ ـ ئامىلىسىنى «بۇ ئادەم مېنى ياقتۇرۇپ قاپتۇ» دەپ خاتا چۈشـ ـ نىشى تۇرغان گەپ ئىدى. لېكىن، سىزگە قاراپ قىزغىن كۇ ـ لۇمسىرىگەن، سىزنى چۈشەنگەندەك قىياپەتكە كىرىۋالغان ئادەم هايال ئۆتمەي باشقىلارغىمۇ ئەنە شۇ قىلىقلىرىنى كۆرسىتەتتى: توختىماي ماختايتتى. «سېلىشتۇرما مەدەنىيەتشۇناسلىق» دەر ـ سىدە، ئوقۇتقۇچىمىز ئەننى ئامېرىكانلارنىڭ مىجەزى، ئىجتىما ـ ئىي ئالاقە جەهەتتە مەدەنىيەت ئەندىكىشى هېس قىلغان نۇق ـ تىلارنى دەپ بېقىشمىزنى ئېيتقاندا، مەن: «بۇ ئامېرىكانلارنىڭ چىرايى بەك تېز ئۆزگىرىدىكەن ! هەممىلا ئادەمنى ماختايدىكەن! شەرق دۆلەتلىرىدىن كەلگەنلەر يېڭى كەلگەندە هەيران قالماي تۇرالمايدۇ. ئۇلارنىڭ يۈز تېرىسى تالمامدىغاندۇ؟» دېۋىدىم، ساۋاقداشلىرىم كۆلۈشۈپ كەتتى. مەن ئۇرۇمچىدىكى چېغىمدە ـ مۇ قارشى تەرەپنى چۈشەنگەن قىياپەتكە كىرىۋېلىپ پۈلىنى خەجلىگەن، تامىقىنى يېگەن، قارشى تەرەپتىن پايدىلانغان جىق ئامېرىكىلىقنى كۆرگەنىدىم. بولۇپمۇ يېڭى تىل ئۆگىنىۋاتقان ئۇيغۇر ئوقۇغۇچىلار «ئىنگلىز تىلىمنى مەشىق قىلىۋالاي،

89 On the Margins of Self

دوست بولۇۋالاي» دېگەن مەقسەتتە ئامېرىكانلارغا يېقىنلىشىپ، تەستە يىغقان پۇللىرى بىلەن ئۇلارنى مېھمان قىلىپ تاشلايتى. لېكىن، قارشى تەرەپ ئۇيغۇر ئوقۇغۇچىلارنىڭ تامىقىنى يەپ، ئۆۋ نىشانلىرىنى پات - پات ئالماشتۇرۇپ، ھالقىلىق پەيتتە ئەسقاتماي يۇرۇۋېرەتتى.

ئامېرىكانلارنىڭ قىزغىن مۇئامىلىسىنى دۇنيادىكى ھەر قانداق مىللەت دوراپ بولالمايدۇ. مەن گاھىدا: «ئامېرىكانلار دۇشمىنىگىمۇ مۇشۇنداق قىزغىن مۇئامىلە قىلامدىغاندۇ؟» دەپ ئويلاپ قالاتتىم. ئەلۋەتتە، ئامېرىكانلارنىڭ ھەر ۋاقىت ئوچۇق - يورۇق، قىزغىن تۇرالىشى ياخشى بولغان پىسخىك ساپاسى ۋە دوستانىلىك، كىشىنىڭ ھەققىگە قارا سانماسلىق كەيپىياتى ئومۇمىي ئاتموسفېراغا ئايلانغان ئىجتىمائىي مېخانىزم بىلەن مۇناسىۋەتلىك ئىدى. ئىجتىمائىي مۇناسىۋەت تاۋارغا ئايلانغان ۋە نوپۇز، ئىمتىيازنى چوڭ بىلىش پىسخىكسى چوڭقۇر يىلتىز تارتقان جەمئىيەتتە قىزغىن، دوستانە مۇئامىلىنى ھەممىلا جايدا كۆرگىلى بولمايتتى.

مېنى ھەيران قالدۇرىدىغان ئىشلار چىقىپ تۇراتتى. ئامېرىكانلارنى تاماققا تەكلىپ قىلسام، ئۇلارنىڭ قورساققا بەكلا ئامراق ئىكەنلىكىنى بايقايتتىم. مېنىڭ بىل ئىسىملىك بىر ساۋاقدىشىم بار ئىدى. تاماققا تەكلىپ قىلغىنىمدا «ئۇنى يەپ باقامسىز؟» دېسەممۇ ھە دەيتتى، «بۇنى يەپ باقامسىز؟» دېسەممۇ ھە دەيتتى، قەتئىي تارتىنمايتتى. ئۇنىڭدىن باشقا، ئامېرىكىدا ئېلېكتىر ئىسراپچىلىقى ئېغىر ئىدى. ھەرقانداق ئاممىۋى سورۇنغا مەركىزىي بىر تەرەپ قىلغۇچ سىستېما ئورنىتىلاتتى. باشقا يەرلەردە ئەھۋال قانداق بولىدۇ، بۇنىسى ماڭا نامەلۇم. ئەمما مەن تۇرىدىغان بىنانىڭ كارىدور، ھاجەتخانا چىراغلىرى، شەرق - غەرب تەتقىقات مەركىزىنىڭ ئوقۇتۇش بىنالىرىنىڭ چىرىغى 24 سائەت ئۆچۈرۈلمەيتتى؛ ھاۋا تەڭشىگۈچ بولغاچقا، كۆتۈپخانىمۇ، سىنىپىمۇ شۇنداق سالقىن ئىدى. ئەلۋەتتە

ماگا مەدەنیەت گەندەکێشی هێس قەلەوزەغان بەدە بەر نۆقتا شۆ بولدەکی، گامبر دکانلار گۆزەندەڭ تۆرموێش گۆسۆلنی هەمەسە - دێگەن تێمسا تالسڕسپ قالدۆق.

— سەن سۆنی بەلاڭ جێق گەیمدەکەدسەن، سوغۆق سۆ گەدەە - نی لەقۆا قەلەڤۆیتسۆ. سۆ گەیمەی چای گەج، — دەیسم بەرکۆنی تاماقتسن کەیین. جوڼ سۆنی هەددەدسن زەیادە جێق گەیمەتتێ: هەر قەیتسەدا مەخسۆس مۆز ساقالیدەڭان توگلاتقۆدسن مۆز پەار - چەلەرنی تۆرۆکشتەپ چۆشۆرۆپ سۆنی مۆزلستەپ گەیمەتتێ.

— سۆنی کەیمەکمەدسن تارتەپ گەیمۆاتمەن. سۆنداڭ هەپەج - بەر گەدەەگە بێگلەلق تۆیۆلاتێ.

ماگا مەدەنیەت گەندەکێشی هێس قەلەوزەغان بەدە بەر نۆقتا شۆ بولدەکی، گامبر دکانلار گۆزەندەڭ تۆرموێش گۆسۆلنی هەمەسە - دێگەن تێمسا تالسڕسپ قالدۆق.

— سەن سۆنی بەلاڭ جێق گەیمدەکەدسەن، سوغۆق سۆ گەدەە - نی لەقۆا قەلەڤۆیتسۆ. سۆ گەیمەی چای گەج، — دەیسم بەرکۆنی تاماقتسن کەیین. جوڼ سۆنی هەددەدسن زەیادە جێق گەیمەتتێ: هەر قەیتسەدا مەخسۆس مۆز ساقالیدەڭان توگلاتقۆدسن مۆز پەار - چەلەرنی تۆرۆکشتەپ چۆشۆرۆپ سۆنی مۆزلستەپ گەیمەتتێ.

— سۆنی کەیمەکمەدسن تارتەپ گەیمۆاتمەن. سۆنداڭ هەپەج - بەر گەدەەگە بێگلەلق تۆیۆلاتێ.

ڕۆکەتەڭ کەشتی سۆیۆندۆرەدەڵان تەرەیلەرمۆ جێق گەدی. مەن گامبر دکەدا بەرلۆنی ئون کۆن گەیمەدلا گالدەم. ڕەسمییەت بەپ - جەرەتش هاڵقەسەتەڭ گادەیلەقی، گەش سۆیەتتەدەڭ بەۆقەرلدە - قێ، دۆلەت مەمۆرلەرەتەڭ هەمەمالا گادەەگە گۆز تۆغەقتەدەڵق قەزغەن مۆگامەلە قەلەشی جۆگگو تۆپەرقەدەن بارغان مەتەدەڵق بەر گادەەگە بێگلەلق تۆیۆلاتێ.

3

ماگا مەدەنیەت گەندەکێشی هێس قەلەوزەغان بەدە بەر نۆقتا شۆ بولدەکی، گامبر دکانلار گۆزەندەڭ تۆرموێش گۆسۆلنی هەمەسە - دێگەن تێمسا تالسڕسپ قالدۆق.

— سەن سۆنی بەلاڭ جێق گەیمدەکەدسەن، سوغۆق سۆ گەدەە - نی لەقۆا قەلەڤۆیتسۆ. سۆ گەیمەی چای گەج، — دەیسم بەرکۆنی تاماقتسن کەیین. جوڼ سۆنی هەددەدسن زەیادە جێق گەیمەتتێ: هەر قەیتسەدا مەخسۆس مۆز ساقالیدەڭان توگلاتقۆدسن مۆز پەار - چەلەرنی تۆرۆکشتەپ چۆشۆرۆپ سۆنی مۆزلستەپ گەیمەتتێ.

— سۆنی کەیمەکمەدسن تارتەپ گەیمۆاتمەن. سۆنداڭ هەپەج - بەر گەدەەگە بێگلەلق تۆیۆلاتێ.

ڕۆکەتەڭ کەشتی سۆیۆندۆرەدەڵان تەرەیلەرمۆ جێق گەدی. مەن گامبر دکەدا بەرلۆنی ئون کۆن گەیمەدلا گالدەم. ڕەسمییەت بەپ - جەرەتش هاڵقەسەتەڭ گادەیلەقی، گەش سۆیەتتەدەڭ بەۆقەرلدە - قێ، دۆلەت مەمۆرلەرەتەڭ هەمەمالا گادەەگە گۆز تۆغەقتەدەڵق قەزغەن مۆگامەلە قەلەشی جۆگگو تۆپەرقەدەن بارغان مەتەدەڵق بەر گادەەگە بێگلەلق تۆیۆلاتێ.

قاندالۇ زىبىنىدى كۆرمىدىم، — دېدى جون كوللوپ تۇرۇپ.

— ئۇيغۇر تېبابىتىدە مۇزدولۇ سۇ ئىچىشنى ئەرلەرگە زىيادە لىقى دەپ قارايدۇ، — دېدىم مەن، — سوغۇق سۇ ئەر كىشىگە ياقمايدۇ.

جون كوللوپ كەتتى، مۇنىرەمۇ كوللوپ كەتتى.

— زىيانلىق بولۇشى ناتايىن. بىلكىم ئىككى جايىدىغۇ كىلە-ماتتىدىغۇ ئوخشىماسلىقى، ئادەت كۆچى سەۋەبىدىن شۇنداق بو-لۇشى مۇمكىن، — دېدى جون.

ئۇنىڭ كىبىنىكى گۈپى مېنى ئويلاندۇرۇپ قويماتتى. بىر ئا-دەتتە باشقا مىللەتلەرنىڭ مەدەنىيەت جەھەتتىكى خاسلىقلىرىنى چۈشەندىلەيمىز، ھەتتا ئۇلارنىمۇ ئۆگىنىشكە تىرىشىمىز. بىز مەسىلەن، بىر قولىنى يۆيۈپ بولۇپ سىلاكىشنىڭ ئەھمىيىتى ئۈچۈر ئالمىمىز. ئەمما، ئۇرغۇن ئەرلىرىمىزنىڭ ئەر-لىقىدىن ئۈچۈر ئالمىمىز. ئەمما، ئۇرغۇن ئەرلىرىمىز ھەر كۈنى يېمەكلىك ئىزدەپ ئىشلەپچىقىرىشتىن ئاساسلىقى ئۆي ئىچىدە ئولتۇرۇپ، ئۆي ئىشلىرىنى قىلىشنى ئۆزلىرىگە ئار كۆرىدۇ. بىز ئۇ-يغۇرلار ئۆي ئىشلىرىنى قىلىشنى ئەرلەرنىڭ ئەر-لىقىغا زىيان يەتكۈزىدىغان ئىش دەپ قارايمىز. ئۇنداق بولمىسا، ئۆي ئىشلىرىنى قىلىش ئەرلەرنىڭ ئەر-لىقىغا زىيان يەتكۈزىدىغان ئىش دەپ قارىسا، ئۇ

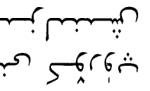

تالغ، ھېچ بىلمىدىم. بىرىنىڭ ئۆتىنىدە تۇنجۇتتىكى ئايالالار ھەر-
گىز بۇنداق قىلمايدۇ.

ئابلىز ئاكا بىلەن خۇرشىدە ھەدە تۇنجۇتتىڭ ئالدى – كەينە-
ده قىرىنى يالغۇزلۇق تارتىپ قالمىسۇن دەپ 2008 – يىلى مارت
ئېيىنىڭ ئاخىرلىرىدا ھاۋالىغا بارغانىدى.

جون بىلەن سوغۇق سۇ ئېچىشنىڭ پايدا – زىيىنى توغرۇ-
لۇق قىلغان پاراكەندى كېيىن، مەن نۇرغۇن ئامېرىكىلىقنىڭ
مۇزدەك سۇ ئېچىدىغانلىقىنى بايقىدىم. ئۇلارنۇمىنىڭكىنى توغرا دەپ
قارايدۇ ھېرگىن چېخوسدا دوكتور باتمانىنىڭ «سۇ ئىلگە ياخشى
دورا» (Your Bodies Cries for Water) دېگەن كىتابىنى كۆرۈپ
قالدىم. ئايتور كىتابىدا نۇرغۇن كېسەللەرنىڭ سۇمسىز لىنىشى
سەۋەبىدىن كېلىپ چىقىدىغانلىقى، ئۇلارنىڭ نۇرغۇن بىمارنىڭ
كېسەلنىڭ قەرەللىگە سۇ ئېچىشكە بۇيرۇپ ساقايتقانلىقى: قەھ-
ۋىخانا، چايوخ ئەمەس، پەقەت سۇنىڭلا سۇسىز لىنىشتىن تۇيۇلغان كې-
لىپ چىقىدىغان كېسەللەرنىڭ ئالدىنى ئالىدىغانلىقىنى ئېيتقا-
ندى. كېيىن مەن بۇ كىتابنىڭ ئۇيغۇرچىسىنى ئوررۇمچىدىكى
كىتابخانىلاردا كۆردۈم. ئويلىنىپ قالدىم، ئوررۇمچىدىكى چې-
خەدا دېمىسەكمۇ سوغۇق سۇ ئېچىشنىڭ رىيىنىنى ئۆز ئەمەلدە-
بەستەدە ھېس قىلغانىدىم. ئاخشىلىرى سۇ ئېچىپ ياتسام، ئە-
تىسى قاياقلىرىم ئىشىشىغان ھالەتتە ئېچىر قوياتتىم. قارىغاندا،
بۇ بەلكىم بىر ياشلىدىغان زىيىنلىك كىلىمات سەۋەبىدىن بو-
لۇۋاتقان ئىش بولسا كېرەك.

سوغۇق سۇ ھەققىدىكى مەدەنىيەت ئەنىدىكىشى مۇنداق بىر
نۇقتىنى ھېس قىلدۇرىدۇ: ئوخشىمىغان مىللەتلەرنىڭ ئوخشاش
ئىش، ئوخشاش ھادىسە ھەققىدىكى ئوخشىمىغان قارىشى ئۈيۈل
يالتاۋاقتەن ئوخشىمىغان مەدەنىيەت مۇھىتىدىنلا مەھسۇلى. ئەمە-
لىيەتتە يالتاش ئۆسۈلمۇ بىر خىل مەدەنىيەت. مەن مەدەنىيەت
ھەققىدىكى تونۇشۇمنىڭ تولمۇ بۇرۇكى ئۈچۈن بىر تەرەپلىمە ئە-
كەلدىكىنى ھېس قىلىپ نۇرغۇن ماتېرىياللارنى كۆردۈم. بىر

تالغ، ھېچ بىلمىدىم. بىرىنىڭ ئۆتىنىدە تۇنجۇتتىكى ئايالالار ھەر-
گىز بۇنداق قىلمايدۇ.

ئابلىز ئاكا بىلەن خۇرشىدە ھەدە تۇنجۇتتىڭ ئالدى – كەينە-
ده قىرىنى يالغۇزلۇق تارتىپ قالمىسۇن دەپ 2008 – يىلى مارت
ئېيىنىڭ ئاخىرلىرىدا ھاۋالىغا بارغانىدى.

جون بىلەن سوغۇق سۇ ئېچىشنىڭ پايدا – زىيىنى توغرۇ-
لۇق قىلغان پاراكەندى كېيىن، مەن نۇرغۇن ئامېرىكىلىقنىڭ
مۇزدەك سۇ ئېچىدىغانلىقىنى بايقىدىم. ئۇلارنۇمىنىڭكىنى توغرا دەپ
قارايدۇ ھېرگىن چېخوسدا دوكتور باتمانىنىڭ «سۇ ئىلگە ياخشى
دورا» (Your Bodies Cries for Water) دېگەن كىتابىنى كۆرۈپ
قالدىم. ئايتور كىتابىدا نۇرغۇن كېسەللەرنىڭ سۇمسىز لىنىشى
سەۋەبىدىن كېلىپ چىقىدىغانلىقى، ئۇلارنىڭ نۇرغۇن بىمارنىڭ
كېسەلنىڭ قەرەللىگە سۇ ئېچىشكە بۇيرۇپ ساقايتقانلىقى: قەھ-
ۋىخانا، چايوخ ئەمەس، پەقەت سۇنىڭلا سۇسىز لىنىشتىن تۇيۇلغان كې-
لىپ چىقىدىغان كېسەللەرنىڭ ئالدىنى ئالىدىغانلىقىنى ئېيتقا-
ندى. كېيىن مەن بۇ كىتابنىڭ ئۇيغۇرچىسىنى ئوررۇمچىدىكى
كىتابخانىلاردا كۆردۈم. ئويلىنىپ قالدىم، ئوررۇمچىدىكى چې-
خەدا دېمىسەكمۇ سوغۇق سۇ ئېچىشنىڭ رىيىنىنى ئۆز ئەمەلدە-
بەستەدە ھېس قىلغانىدىم. ئاخشىلىرى سۇ ئېچىپ ياتسام، ئە-
تىسى قاياقلىرىم ئىشىشىغان ھالەتتە ئېچىر قوياتتىم. قارىغاندا،
بۇ بەلكىم بىر ياشلىدىغان زىيىنلىك كىلىمات سەۋەبىدىن بو-
لۇۋاتقان ئىش بولسا كېرەك.

سوغۇق سۇ ھەققىدىكى مەدەنىيەت ئەنىدىكىشى مۇنداق بىر
نۇقتىنى ھېس قىلدۇرىدۇ: ئوخشىمىغان مىللەتلەرنىڭ ئوخشاش
ئىش، ئوخشاش ھادىسە ھەققىدىكى ئوخشىمىغان قارىشى ئۈيۈل
يالتاۋاقتەن ئوخشىمىغان مەدەنىيەت مۇھىتىدىنلا مەھسۇلى. ئەمە-
لىيەتتە يالتاش ئۆسۈلمۇ بىر خىل مەدەنىيەت. مەن مەدەنىيەت
ھەققىدىكى تونۇشۇمنىڭ تولمۇ بۇرۇكى ئۈچۈن بىر تەرەپلىمە ئە-
كەلدىكىنى ھېس قىلىپ نۇرغۇن ماتېرىياللارنى كۆردۈم. بىر

ئەسلىدە «مەدەنىيەت» دېگەن ئۇقۇمنى تولىمۇ تار دائىرىدە چۈشىنىدىكەنمىز.

1950 - يىللاردا ئەنگلىيە بېرمىنگخام ئۇنىۋېرسىتېتىدا «مەدەنىيەت تەتقىقاتى» دولقۇنى قوزغاپ داڭ چىقارغان داڭلىق مەدەنىيەتشۇناس رىچارد خوگگارت (Richard Hoggart) 1957 - يىلى نەشر قىلىنغان «ساۋاتلىق بولۇشنىڭ پايدىسى» (The Use of Literacy) دېگەن كىتابىدا «مەدەنىيەت» (Culture) ھەققىدە مۇنداق دەيدۇ: «مەدەنىيەت تولىمۇ مۇھىم بىر ئۇقۇم. ئۇ بىزگە ئىنسانلارنىڭ تۇرمۇش ئەملىيىتىنىڭ قۇرۇقتىن - قۇرۇق، سەۋەبسىز پەيدا بولۇپ قالماستىن، بەلكى جەمئىيەتنىڭ يوغان قۇرۇلمىسى ئىچىدە خىزمەت، ئائىلە تۇرمۇشى قاتارلىق نۇرغۇن تەرەپلەرنىڭ يۇغۇرۇلۇشىدىن پۈتىدىغانلىقىنى ئېسىمىزگە سالىدۇ.» يەنە بىر ئەنگلىيەلىك مەدەنىيەتشۇناس، داڭلىق ئالىم رايموند ۋىليامس (Raymond Williams , 1921 — 1988) ئۆزىنىڭ «مەدەنىيەت ۋە جەمئىيەت» («Culture And Society») دېگەن كىتابىدا مەدەنىيەتكە بارلىق تۇرمۇش شەكلى دەپ تەبىر بېرىدۇ. ئانتونى گىدىنس (Anthony Giddens) ئۆزىنىڭ «جەمئىيەتشۇناسلىق» دېگەن مەشھۇر كىتابىدا: «بىزنىڭ كۈندىلىك ھەرىكىتىمىز ياكى ئادەتىمىزدە مەدەنىيەت ئاملى ئەكس ئېتىدۇ. مەدەنىيەت ياشاش ئۇسۇلىنى بەلگىلەيدۇ. قىممەت قاراش ياشاش ئۇسۇلىدا مۇھىم رول ئوينايدۇ» دەپ كۆرسىتىدۇ.

مېنى ھەممىدىن بەك ھەيران قالدۇرغان ھەم خۇشال قىلغان ئىش ئامېرىكىدا ئاممىۋى سورۇندا تاماكا چېكىشنىڭ قانۇن تەرىپىدىن چەكلەنگەنلىكى بولدى. ئاپتوبۇسلاردا: «ئاممىۋى سورۇنلاردا تاماكا چېكىش قانۇنغا خىلاپ» دېگەن خەت كۆزگە چېقىلىقتەك يەرگە چاپلاقلىق تۇراتتى. ھەر قېتىم شەرق - غەرب تەتقىقات مەركىزىنىڭ تۆت قەۋەتلىك بىناسى ئالدىدىن ئۆتكىنىمىدە، خىزمەتچىلەرنىڭ پەستكى گۈللۈك ئالدىدا — مەخسۇس بېكىتىلگەن جايدا تاماكا چېكىۋاتقانلىقىنى كۆرەتتىم. بولۇپمۇ

ئەسلىدە «مەدەنىيەت» دېگەن ئۇقۇمنى تولىمۇ تار دائىرىدە چۈشىنىدىكەنمىز.

1950 - يىللاردا ئەنگلىيە بېرمىنگخام ئۇنىۋېرسىتېتىدا «مەدەنىيەت تەتقىقاتى» دولقۇنى قوزغاپ داڭ چىقارغان داڭلىق مەدەنىيەتشۇناس رىچارد خوگگارت (Richard Hoggart) 1957 - يىلى نەشر قىلىنغان «ساۋاتلىق بولۇشنىڭ پايدىسى» (The Use of Literacy) دېگەن كىتابىدا «مەدەنىيەت» (Culture) ھەققىدە مۇنداق دەيدۇ: «مەدەنىيەت تولىمۇ مۇھىم بىر ئۇقۇم. ئۇ بىزگە ئىنسانلارنىڭ تۇرمۇش ئەملىيىتىنىڭ قۇرۇقتىن - قۇرۇق، سەۋەبسىز پەيدا بولۇپ قالماستىن، بەلكى جەمئىيەتنىڭ يوغان قۇرۇلمىسى ئىچىدە خىزمەت، ئائىلە تۇرمۇشى قاتارلىق نۇرغۇن تەرەپلەرنىڭ يۇغۇرۇلۇشىدىن پۈتىدىغانلىقىنى ئېسىمىزگە سالىدۇ.» يەنە بىر ئەنگلىيەلىك مەدەنىيەتشۇناس، داڭلىق ئالىم رايموند ۋىليامس (Raymond Williams , 1921 — 1988) ئۆزىنىڭ «مەدەنىيەت ۋە جەمئىيەت» («Culture And Society») دېگەن كىتابىدا مەدەنىيەتكە بارلىق تۇرمۇش شەكلى دەپ تەبىر بېرىدۇ. ئانتونى گىدىنس (Anthony Giddens) ئۆزىنىڭ «جەمئىيەتشۇناسلىق» دېگەن مەشھۇر كىتابىدا: «بىزنىڭ كۈندىلىك ھەرىكىتىمىز ياكى ئادەتىمىزدە مەدەنىيەت ئاملى ئەكس ئېتىدۇ. مەدەنىيەت ياشاش ئۇسۇلىنى بەلگىلەيدۇ. قىممەت قاراش ياشاش ئۇسۇلىدا مۇھىم رول ئوينايدۇ» دەپ كۆرسىتىدۇ.

مېنى ھەممىدىن بەك ھەيران قالدۇرغان ھەم خۇشال قىلغان ئىش ئامېرىكىدا ئاممىۋى سورۇندا تاماكا چېكىشنىڭ قانۇن تەرىپىدىن چەكلەنگەنلىكى بولدى. ئاپتوبۇسلاردا: «ئاممىۋى سورۇنلاردا تاماكا چېكىش قانۇنغا خىلاپ» دېگەن خەت كۆزگە چېقىلىقتەك يەرگە چاپلاقلىق تۇراتتى. ھەر قېتىم شەرق - غەرب تەتقىقات مەركىزىنىڭ تۆت قەۋەتلىك بىناسى ئالدىدىن ئۆتكىنىمىدە، خىزمەتچىلەرنىڭ پەستكى گۈللۈك ئالدىدا — مەخسۇس بېكىتىلگەن جايدا تاماكا چېكىۋاتقانلىقىنى كۆرەتتىم. بولۇپمۇ

94 ئۆزلۈك گىرۋەكلىرىدە

ئەسلىدە «مەدەنىيەت» دېگەن ئۇقۇمنى تولىمۇ تار دائىرىدە چۈشىنىدىكەنمىز.

1950 - يىللاردا ئەنگلىيە بېرمىنگخام ئۇنىۋېرسىتېتىدا «مەدەنىيەت تەتقىقاتى» دولقۇنى قوزغاپ داڭ چىقارغان داڭلىق مەدەنىيەتشۇناس رىچارد خوگگارت (Richard Hoggart) 1957 - يىلى نەشر قىلىنغان «ساۋاتلىق بولۇشنىڭ پايدىسى» (The Use of Literacy) دېگەن كىتابىدا «مەدەنىيەت» (Culture) ھەققىدە مۇنداق دەيدۇ: «مەدەنىيەت تولىمۇ مۇھىم بىر ئۇقۇم. ئۇ بىزگە ئىنسانلارنىڭ تۇرمۇش ئەملىيىتىنىڭ قۇرۇقتىن - قۇرۇق، سەۋەبسىز پەيدا بولۇپ قالماستىن، بەلكى جەمئىيەتنىڭ يوغان قۇرۇلمىسى ئىچىدە خىزمەت، ئائىلە تۇرمۇشى قاتارلىق نۇرغۇن تەرەپلەرنىڭ يۇغۇرۇلۇشىدىن پۈتىدىغانلىقىنى ئېسىمىزگە سالىدۇ.» يەنە بىر ئەنگلىيەلىك مەدەنىيەتشۇناس، داڭلىق ئالىم رايموند ۋىليامس (Raymond Williams , 1921 — 1988) ئۆزىنىڭ «مەدەنىيەت ۋە جەمئىيەت» («Culture And Society») دېگەن كىتابىدا مەدەنىيەتكە بارلىق تۇرمۇش شەكلى دەپ تەبىر بېرىدۇ. ئانتونى گىدىنس (Anthony Giddens) ئۆزىنىڭ «جەمئىيەتشۇناسلىق» دېگەن مەشھۇر كىتابىدا: «بىزنىڭ كۈندىلىك ھەرىكىتىمىز ياكى ئادەتىمىزدە مەدەنىيەت ئاملى ئەكس ئېتىدۇ. مەدەنىيەت ياشاش ئۇسۇلىنى بەلگىلەيدۇ. قىممەت قاراش ياشاش ئۇسۇلىدا مۇھىم رول ئوينايدۇ» دەپ كۆرسىتىدۇ.

مېنى ھەممىدىن بەك ھەيران قالدۇرغان ھەم خۇشال قىلغان ئىش ئامېرىكىدا ئاممىۋى سورۇندا تاماكا چېكىشنىڭ قانۇن تەرىپىدىن چەكلەنگەنلىكى بولدى. ئاپتوبۇسلاردا: «ئاممىۋى سورۇنلاردا تاماكا چېكىش قانۇنغا خىلاپ» دېگەن خەت كۆزگە چېقىلىقتەك يەرگە چاپلاقلىق تۇراتتى. ھەر قېتىم شەرق - غەرب تەتقىقات مەركىزىنىڭ تۆت قەۋەتلىك بىناسى ئالدىدىن ئۆتكىنىمىدە، خىزمەتچىلەرنىڭ پەستكى گۈللۈك ئالدىدا — مەخسۇس بېكىتىلگەن جايدا تاماكا چېكىۋاتقانلىقىنى كۆرەتتىم. بولۇپمۇ

94 ئۆزلۈك گىرۋەكلىرىدە

ئاممۇی سورۇندا تاماکا چېکىشنىڭ زىيىنىنى قانۇن دەرىجە-
سىگە كۆتۈرۈپ مۇئامىلە قىلىش تاماکا چېكىش تۈگۈل تاماکە-
نىڭ ئىسسىدىنمۇ نېرى قاچىدىغان مەندەك بايقۇشنى ھەقىقەتەن
تەسىرلەندۇردى. ئاشخانىلاردا، رېستورانلاردا نۇرغۇن زىيانپەتلەر-
گە قاتناشتىم (ھەر قېتىم زىيانپەتكە تاماق يەپ باراتتىم، بارغان
يېرىمدە تاماق يېمەي ئولتۇراتتىم)، ھېچقانداق ئادەمنىڭ تاماق
يەۋېتىپ تاماکا چەككىنىنى كۆرمىدىم. ئەمما، قىشلىق تەتىلدە
يۇرتقا قايتىپ، ئامېرىكىغا كېلىشتىن غەيرىي تۈيۈلمىغان بىر
ئىشتىن قاتتىق ھەيران قالدىم: دوست ـ بۇرادەرلەر ئىزىزىتىم-
نى قىلىپ سورۇنلارغا باشلىدى، مېھمان قىلدى. ئەمما، مەن
خۇشال بولالمىدىم. سەۋەبى، تارغىنە ئايرىمخانىلارغا ئورۇنلاش-
تۇرۇلغان زىيانپەتلەردە نەچچە ئادەم تاماق يەۋېتىپ تاماکا چې-
كەتتى، مېنىڭ بۇرنۇم تاماکا ئىسىغا بەك سەزگۈر ئىدى؛ شۇڭا
تاماکا چەككۈچىگە نارازىلىقىمنى بىلدۇرەلمىگەن بىلەن كۆڭ-
لۈمدە قاتتىق بىئارام بولاتتىم. «ئۆيدە چەكسۇن، يولدا چەك-
سۇن، ئىشخانىدا چەكسۇن، ئەمدى ئۆتەپ ـ تېشىپ تاماق يەۋې-
تىپمۇ چېكەمدۇ؟ نېمىشقا باشقىلارنى ئويلىمايدىغاندۇ بۇلار؟»
دەپ ئويلايتتىم. ئەلۋەتتە، بۇ مېنىڭ ئامېرىكىغا بېرىۋېلىپلا
ئۆزۈمدىكى بەزى كىشىلەر ئادەتلەنگەن تۇرمۇش ئادىتىگە دىماغ
قاققانلىقىم ئەمەس ئىدى. تاماق يەۋېتىپ تاماکا چېكىش ـــ زە-
يانلىق ھەم قوبۇل قىلغىلى بولمايدىغان ئەخلاقسىزلىق ئىدى.
خاتا ياشاش ئۇسۇلىنى، زىيانلىق ئادەتلەرنى جەمئىيەتتە قانچە-
لىك ئومۇملىشىشىدىن قەتئىينەزەر تۇگىتىش كېرەك. ھېلىمۇ
ياخشى، يېقىنقى يىللاردىن بۇيان ئۇرۇمچى ۋە باشقا ۋىلايەتلەردە
تاماکا چېكىشكە رۇخسەت قىلمايدىغان تېز تاماقخانىلار بارلىققا
كەلدى. بۇ بىر ياخشى باشلىنىش ھەم ئۆزىمىزگە خاس ئەسلىي
يېمەك ـ ئىچمەك مەدەنىيىتىمىزنى داۋاملاشتۇرۇش يولىدا بې-
سىلغان مۇھىم قەدەم ئىدى. ئادەتتە، مەدەنىيەت ئەندىكىشى بىر
مەزگىل سىرتتا تۇرغان ئادەمگە قايتىلانما ئىنكاس سۇپىتىدە

ئاممۇی سورۇندا تاماکا چېكىشنىڭ زىيىنىنى قانۇن دەرىجە-
سىگە كۆتۈرۈپ مۇئامىلە قىلىش تاماکا چېكىش تۈگۈل تاماکە-
نىڭ ئىسسىدىنمۇ نېرى قاچىدىغان مەندەك بايقۇشنى ھەقىقەتەن
تەسىرلەندۇردى. ئاشخانىلاردا، رېستورانلاردا نۇرغۇن زىيانپەتلەر-
گە قاتناشتىم (ھەر قېتىم زىيانپەتكە تاماق يەپ باراتتىم، بارغان
يېرىمدە تاماق يېمەي ئولتۇراتتىم)، ھېچقانداق ئادەمنىڭ تاماق
يەۋېتىپ تاماکا چەككىنىنى كۆرمىدىم. ئەمما، قىشلىق تەتىلدە
يۇرتقا قايتىپ، ئامېرىكىغا كېلىشتىن غەيرىي تۈيۈلمىغان بىر
ئىشتىن قاتتىق ھەيران قالدىم: دوست ـ بۇرادەرلەر ئىزىزىتىم-
نى قىلىپ سورۇنلارغا باشلىدى، مېھمان قىلدى. ئەمما، مەن
خۇشال بولالمىدىم. سەۋەبى، تارغىنە ئايرىمخانىلارغا ئورۇنلاش-
تۇرۇلغان زىيانپەتلەردە نەچچە ئادەم تاماق يەۋېتىپ تاماکا چې-
كەتتى، مېنىڭ بۇرنۇم تاماکا ئىسىغا بەك سەزگۈر ئىدى؛ شۇڭا
تاماکا چەككۈچىگە نارازىلىقىمنى بىلدۇرەلمىگەن بىلەن كۆڭ-
لۈمدە قاتتىق بىئارام بولاتتىم. «ئۆيدە چەكسۇن، يولدا چەك-
سۇن، ئىشخانىدا چەكسۇن، ئەمدى ئۆتەپ ـ تېشىپ تاماق يەۋې-
تىپمۇ چېكەمدۇ؟ نېمىشقا باشقىلارنى ئويلىمايدىغاندۇ بۇلار؟»
دەپ ئويلايتتىم. ئەلۋەتتە، بۇ مېنىڭ ئامېرىكىغا بېرىۋېلىپلا
ئۆزۈمدىكى بەزى كىشىلەر ئادەتلەنگەن تۇرمۇش ئادىتىگە دىماغ
قاققانلىقىم ئەمەس ئىدى. تاماق يەۋېتىپ تاماکا چېكىش ـــ زە-
يانلىق ھەم قوبۇل قىلغىلى بولمايدىغان ئەخلاقسىزلىق ئىدى.
خاتا ياشاش ئۇسۇلىنى، زىيانلىق ئادەتلەرنى جەمئىيەتتە قانچە-
لىك ئومۇملىشىشىدىن قەتئىينەزەر تۇگىتىش كېرەك. ھېلىمۇ
ياخشى، يېقىنقى يىللاردىن بۇيان ئۇرۇمچى ۋە باشقا ۋىلايەتلەردە
تاماکا چېكىشكە رۇخسەت قىلمايدىغان تېز تاماقخانىلار بارلىققا
كەلدى. بۇ بىر ياخشى باشلىنىش ھەم ئۆزىمىزگە خاس ئەسلىي
يېمەك ـ ئىچمەك مەدەنىيىتىمىزنى داۋاملاشتۇرۇش يولىدا بې-
سىلغان مۇھىم قەدەم ئىدى. ئادەتتە، مەدەنىيەت ئەندىكىشى بىر
مەزگىل سىرتتا تۇرغان ئادەمگە قايتىلانما ئىنكاس سۇپىتىدە

95 On the Margins of Self

ئاممۇی سورۇندا تاماکا چېكىشنىڭ زىيىنىنى قانۇن دەرىجە-
سىگە كۆتۈرۈپ مۇئامىلە قىلىش تاماکا چېكىش تۈگۈل تاماکە-
نىڭ ئىسسىدىنمۇ نېرى قاچىدىغان مەندەك بايقۇشنى ھەقىقەتەن
تەسىرلەندۇردى. ئاشخانىلاردا، رېستورانلاردا نۇرغۇن زىيانپەتلەر-
گە قاتناشتىم (ھەر قېتىم زىيانپەتكە تاماق يەپ باراتتىم، بارغان
يېرىمدە تاماق يېمەي ئولتۇراتتىم)، ھېچقانداق ئادەمنىڭ تاماق
يەۋېتىپ تاماکا چەككىنىنى كۆرمىدىم. ئەمما، قىشلىق تەتىلدە
يۇرتقا قايتىپ، ئامېرىكىغا كېلىشتىن غەيرىي تۈيۈلمىغان بىر
ئىشتىن قاتتىق ھەيران قالدىم: دوست ـ بۇرادەرلەر ئىزىزىتىم-
نى قىلىپ سورۇنلارغا باشلىدى، مېھمان قىلدى. ئەمما، مەن
خۇشال بولالمىدىم. سەۋەبى، تارغىنە ئايرىمخانىلارغا ئورۇنلاش-
تۇرۇلغان زىيانپەتلەردە نەچچە ئادەم تاماق يەۋېتىپ تاماکا چې-
كەتتى، مېنىڭ بۇرنۇم تاماکا ئىسىغا بەك سەزگۈر ئىدى؛ شۇڭا
تاماکا چەككۈچىگە نارازىلىقىمنى بىلدۇرەلمىگەن بىلەن كۆڭ-
لۈمدە قاتتىق بىئارام بولاتتىم. «ئۆيدە چەكسۇن، يولدا چەك-
سۇن، ئىشخانىدا چەكسۇن، ئەمدى ئۆتەپ ـ تېشىپ تاماق يەۋې-
تىپمۇ چېكەمدۇ؟ نېمىشقا باشقىلارنى ئويلىمايدىغاندۇ بۇلار؟»
دەپ ئويلايتتىم. ئەلۋەتتە، بۇ مېنىڭ ئامېرىكىغا بېرىۋېلىپلا
ئۆزۈمدىكى بەزى كىشىلەر ئادەتلەنگەن تۇرمۇش ئادىتىگە دىماغ
قاققانلىقىم ئەمەس ئىدى. تاماق يەۋېتىپ تاماکا چېكىش ـــ زە-
يانلىق ھەم قوبۇل قىلغىلى بولمايدىغان ئەخلاقسىزلىق ئىدى.
خاتا ياشاش ئۇسۇلىنى، زىيانلىق ئادەتلەرنى جەمئىيەتتە قانچە-
لىك ئومۇملىشىشىدىن قەتئىينەزەر تۇگىتىش كېرەك. ھېلىمۇ
ياخشى، يېقىنقى يىللاردىن بۇيان ئۇرۇمچى ۋە باشقا ۋىلايەتلەردە
تاماکا چېكىشكە رۇخسەت قىلمايدىغان تېز تاماقخانىلار بارلىققا
كەلدى. بۇ بىر ياخشى باشلىنىش ھەم ئۆزىمىزگە خاس ئەسلىي
يېمەك ـ ئىچمەك مەدەنىيىتىمىزنى داۋاملاشتۇرۇش يولىدا بې-
سىلغان مۇھىم قەدەم ئىدى. ئادەتتە، مەدەنىيەت ئەندىكىشى بىر
مەزگىل سىرتتا تۇرغان ئادەمگە قايتىلانما ئىنكاس سۇپىتىدە

95 On the Margins of Self

مەلۇم بولدۇ. سىرتتىن كەلگەنده ئادەم يۇرتىدىكى نۇرغۇن تۇرمۇش ئادەتلىرىنىڭ ھەيران قالارلىق ئىكەنلىكىنى بايقايدۇ. مەنمۇ قىشلىق، يازلىق تەتىلده ئۇرۇمچىگه كەلگىنىمده، تەبىئىي ھالدا ئىلگىرى ھەيران قالمايدىغان ئىشلاردىن ئەندىكىش ھېس قىلدىم. ئادەم بىر سورۇندا ئېھتىيات يۇزىسىدىن ياكى قارشى تەرەپنىڭ خاتا چۈشىنىپ قېلىشىدىن ئەنسىرەپ مەسىلىلەر ھەققىدىكى قارىشىنى ئەينەن بايان قىلالمايدىكەن، كىشىلەردىكى شۆھرەتپەرەسلىك ئادەم ھەيران قالمىغان دەرىجىگه بېرىپتۇ، كىشىلەرنىڭ ئۆزىگه ئىشەنگەن، كۆرەڭ قىياپىتىنى تېز تاماق-خانىلاردا ئاسان بايقىغىلى بولمىدىكەن؛ ئادەملەر ئۆزىنىڭ تۇر-مۇش ئۇسۇلى، پىكىر ئەندىزىسى بويىچه باشقىلارغا باھا بېرە-مىكەن.

4

ئامېرىكىدا قانچىلىك ئۇزاق تۇرغان بولۇشىدىن قەتئىينە-زەر، ئادەم ئۇ يەرگه بارغانىدىكى تۇنجى تەسىراتىنى ئۇنتۇيالما-مايدۇ. مېنىڭ ئامېرىكىغا چۈشكەنىدىكى تۇنجى تەسىراتىمۇ بۇ-نىڭدىن مۇستەسنا ئەمەس. بىزنىڭ ئامېرىكا ھەققىدىكى تە-سىراتلىرىمىز كىنو، تېلېۋىزوردا كۆرگەنلىرىمىز بويىچه تە-سەۋۋۇرىمىزدا يېتىلىدۇ. مەن كۆرگەن كىنولاردا ئايرودۇرۇملار شۇنچىلىك چوڭ كۆرۈنەتتى. ئەمما، ھاۋايىغا چۈشكىنىمده ھونو-لۇلۇ خەلقئارا ئايرودۇرۇمنىڭ ئۇنچه چوڭ، ھەيۋەتلىك ئەمەسلە-كى، كۆلەم جەھەتته ئۇرۇمچى ئايرودۇرۇمىدىن پەرقلەنمەيدىغا-لىقىنى بىلىپ ھەيران قالدىم.

بىزنى «فورد ئوقۇش مۇكاپاتى» غا مەسئۇل خادىم كىم سە-مول ئايرودۇرۇمىدا كۈتۈۋالدى. ئۇنىۋېرسىتېتقا كېتىۋاتقاچ، ماشىنا دېرىزىسىدىن سىرتقا سەپسالدىم. كوچىلار بەكمۇ كەڭ ۋە پاكىز ئىدى، ھەربىر چوڭ كوچىدا كەم دېگەندە بەشتىن ئال-

مەلۇم بولدۇ. سىرتتىن كەلگەنده ئادەم يۇرتىدىكى نۇرغۇن تۇرمۇش ئادەتلىرىنىڭ ھەيران قالارلىق ئىكەنلىكىنى بايقايدۇ. مەنمۇ قىشلىق، يازلىق تەتىلده ئۇرۇمچىگه كەلگىنىمده، تەبىئىي ھالدا ئىلگىرى ھەيران قالمايدىغان ئىشلاردىن ئەندىكىش ھېس قىلدىم. ئادەم بىر سورۇندا ئېھتىيات يۇزىسىدىن ياكى قارشى تەرەپنىڭ خاتا چۈشىنىپ قېلىشىدىن ئەنسىرەپ مەسىلىلەر ھەققىدىكى قارىشىنى ئەينەن بايان قىلالمايدىكەن، كىشىلەردىكى شۆھرەتپەرەسلىك ئادەم ھەيران قالمىغان دەرىجىگه بېرىپتۇ، كىشىلەرنىڭ ئۆزىگه ئىشەنگەن، كۆرەڭ قىياپىتىنى تېز تاماق-خانىلاردا ئاسان بايقىغىلى بولمىدىكەن؛ ئادەملەر ئۆزىنىڭ تۇر-مۇش ئۇسۇلى، پىكىر ئەندىزىسى بويىچه باشقىلارغا باھا بېرە-مىكەن.

4

ئامېرىكىدا قانچىلىك ئۇزاق تۇرغان بولۇشىدىن قەتئىينە-زەر، ئادەم ئۇ يەرگه بارغانىدىكى تۇنجى تەسىراتىنى ئۇنتۇيالما-مايدۇ. مېنىڭ ئامېرىكىغا چۈشكەنىدىكى تۇنجى تەسىراتىمۇ بۇ-نىڭدىن مۇستەسنا ئەمەس. بىزنىڭ ئامېرىكا ھەققىدىكى تە-سىراتلىرىمىز كىنو، تېلېۋىزوردا كۆرگەنلىرىمىز بويىچه تە-سەۋۋۇرىمىزدا يېتىلىدۇ. مەن كۆرگەن كىنولاردا ئايرودۇرۇملار شۇنچىلىك چوڭ كۆرۈنەتتى. ئەمما، ھاۋايىغا چۈشكىنىمده ھونو-لۇلۇ خەلقئارا ئايرودۇرۇمنىڭ ئۇنچه چوڭ، ھەيۋەتلىك ئەمەسلە-كى، كۆلەم جەھەتته ئۇرۇمچى ئايرودۇرۇمىدىن پەرقلەنمەيدىغا-لىقىنى بىلىپ ھەيران قالدىم.

بىزنى «فورد ئوقۇش مۇكاپاتى» غا مەسئۇل خادىم كىم سە-مول ئايرودۇرۇمىدا كۈتۈۋالدى. ئۇنىۋېرسىتېتقا كېتىۋاتقاچ، ماشىنا دېرىزىسىدىن سىرتقا سەپسالدىم. كوچىلار بەكمۇ كەڭ ۋە پاكىز ئىدى، ھەربىر چوڭ كوچىدا كەم دېگەندە بەشتىن ئال-

تىگىچە ماشىنا يولى بولاتتى. قىزىقارلىق يېرى، ياغاچتىن ياسالغان داچا ئۆيلەر كۆپ ئىدى؛ ئېگىز، ئاسمان ـ پەلەك بىنالارنى جىق كۆرگىلى بولمايتتى، قەھۋەخانىلار ماڭدامدا بىر ئۇچرايتتى. كوئلەرنىڭ ئۆتۈشى بىلەن ھونولۇلۇنىڭ جۇڭگو بازىرىدىكى ساھىل بويىدا مۇساپىرلارنىڭ جىق بولىدىغانلىقىنى كۆردۈم. ئۇلار يول بويىدا ئولتۇرۇپ تاماقلىنىپ قىلاتتى. بۇ ھال كوچىدا قاتارلىشىپ كېتىۋاتقان ئېسىل، ھەشەمەتلىك پىكاپلاردىكى ئېسىلزادىلەرنىڭ تۇرقى بىلەن روشەن سېلىشتۇرما بولغانىدى. ھەر خىل دۆلەتلەردىن كەلگەن چەت ئەللىك ئوقۇغۇچىلار بۇ جاي ھەققىدە ھەر خىل باھالارنى بېرەتتى.

ـــ ئامېرىكانلار يۇرۇش ـ تۇرۇشىغا، كىيىمىگە دىققەت قىلمايدىكەن، مودا كىيىملەرنى جىق كىيمەيدىكەن، ئاياللىرى ئېگىز پاشنىلىق ئاياغ كىيمەيدىكەن، ـــ دېدى بىر بىرازلىيەلىك ئوقۇغۇچى.

ـــ ئۇلار راھەت كىيىملەرنى جىق كىيىدىكەن، ئەمما پاكىزلىققا بەك ئەھمىيەت بېرىدىكەن، ـــ دېدى بىر مېكسىكلىق ئوقۇغۇچى، ـــ بۇ يەردە نېمىلا كىيىپ يۈرسە بولۇۋېرىدىكەن.

ـــ مەن بۇ يەردە ئازادلىك تۈيغۇسى ھېس قىلىمەن، ـــ دېدى بىر مالايسىيالىق ئوقۇغۇچى، ـــ بۇ يەردە ئۆيلەرنىڭ ئىشكى ئوچۇق بولىدىكەن، قوشنا ئۆيلەرنىڭ ئارىلىقىغا پاسىل تام سېلىنمايدىكەن.

ـــ ۋەتەندىن ئۇن ـ سىن پىلاستىنكىلىرىنى جىقراق ئەكىلىۋېلىش كېرەككەن، بولمىسا بۇ يەر بەك زېرىكىشلىككەن، ـــ دېدى خېۋىيىدىن كەلگەن بىر خەنزۇ ئوقۇغۇچى.

ـــ بۇ يەردە قۇشلارنىڭ جىقلىقى ئادەمنى ھەيران قالدۇرىدىكەن. جۇڭگودا بولسا بۇ قۇشلار بوغۇزلىنىپ، قورۇما قاتارىدا زىياپەت ئۈستىلىگە چىققان بولاتتى، ـــ دېدى فۇجيەندىن كەلگەن يەنە بىر خەنزۇ ئوقۇغۇچى.

ـــ چېركاۋ نېمانداق جىق، ھەممە ئەرلەر ئۆزىنى باشقىلارغا

تىگىچە ماشىنا يولى بولاتتى. قىزىقارلىق يېرى، ياغاچتىن ياسالغان داچا ئۆيلەر كۆپ ئىدى؛ ئېگىز، ئاسمان ـ پەلەك بىنالارنى جىق كۆرگىلى بولمايتتى، قەھۋەخانىلار ماڭدامدا بىر ئۇچرايتتى. كوئلەرنىڭ ئۆتۈشى بىلەن ھونولۇلۇنىڭ جۇڭگو بازىرىدىكى ساھىل بويىدا مۇساپىرلارنىڭ جىق بولىدىغانلىقىنى كۆردۈم. ئۇلار يول بويىدا ئولتۇرۇپ تاماقلىنىپ قىلاتتى. بۇ ھال كوچىدا قاتارلىشىپ كېتىۋاتقان ئېسىل، ھەشەمەتلىك پىكاپلاردىكى ئېسىلزادىلەرنىڭ تۇرقى بىلەن روشەن سېلىشتۇرما بولغانىدى. ھەر خىل دۆلەتلەردىن كەلگەن چەت ئەللىك ئوقۇغۇچىلار بۇ جاي ھەققىدە ھەر خىل باھالارنى بېرەتتى.

ـــ ئامېرىكانلار يۇرۇش ـ تۇرۇشىغا، كىيىمىگە دىققەت قىلمايدىكەن، مودا كىيىملەرنى جىق كىيمەيدىكەن، ئاياللىرى ئېگىز پاشنىلىق ئاياغ كىيمەيدىكەن، ـــ دېدى بىر بىرازلىيەلىك ئوقۇغۇچى.

ـــ ئۇلار راھەت كىيىملەرنى جىق كىيىدىكەن، ئەمما پاكىزلىققا بەك ئەھمىيەت بېرىدىكەن، ـــ دېدى بىر مېكسىكلىق ئوقۇغۇچى، ـــ بۇ يەردە نېمىلا كىيىپ يۈرسە بولۇۋېرىدىكەن.

ـــ مەن بۇ يەردە ئازادلىك تۈيغۇسى ھېس قىلىمەن، ـــ دېدى بىر مالايسىيالىق ئوقۇغۇچى، ـــ بۇ يەردە ئۆيلەرنىڭ ئىشكى ئوچۇق بولىدىكەن، قوشنا ئۆيلەرنىڭ ئارىلىقىغا پاسىل تام سېلىنمايدىكەن.

ـــ ۋەتەندىن ئۇن ـ سىن پىلاستىنكىلىرىنى جىقراق ئەكىلىۋېلىش كېرەككەن، بولمىسا بۇ يەر بەك زېرىكىشلىككەن، ـــ دېدى خېۋىيىدىن كەلگەن بىر خەنزۇ ئوقۇغۇچى.

ـــ بۇ يەردە قۇشلارنىڭ جىقلىقى ئادەمنى ھەيران قالدۇرىدىكەن. جۇڭگودا بولسا بۇ قۇشلار بوغۇزلىنىپ، قورۇما قاتارىدا زىياپەت ئۈستىلىگە چىققان بولاتتى، ـــ دېدى فۇجيەندىن كەلگەن يەنە بىر خەنزۇ ئوقۇغۇچى.

ـــ چېركاۋ نېمانداق جىق، ھەممە ئەرلەر ئۆزىنى باشقىلار

دېنى ھىسسىۋىتىرىبىملىق ئاگاڭۇ.

— بۇ يەردە ساقچىلاردىن، ئەرلەردىن ئىھتىياتلىنىڭ ھاجىتى يوقكەن. ئايالالرغا جىنسىي پاراكەندىچىلىكنىڭ سىلىشى قانۇنىدا قاتتىق چەكلەنگەن. بىرەۋنىڭ ئەرلەرگە يولۇققانىدا ئايالالار ساقچىغا مەلۇم قىلسا بولىدىكەن، — دېدى سالۇئادورلۇق بىر قىز.

— ھەيرانمەن، بۇ يەردە ئادەملەر كۆچىغا چىقسىپ ئۆزۈنۈشتا قارىشى ناماينىش قىلالايدىكەن. بىزنىڭ دۆلىتىمىزدە بۇنداق قىسلىش مۇمكىن ئەمەس، — دېدى بىر بىرمىلىق يىگىت.

مەن مەدەنىيەت ئەندىكىشى تېمىسىنى نۇقتا قىلىپ تۇرۇپ، ئاشخانىلارنى، كونۇپىخانىلارنى، سودىپىلارنى چەت ئەللىلىك ئوقۇغۇچىلارنى زىيارەت قىلغانىدىم. يۇقىرىقىلار ئوخشىمىغان دۆلەتلەردىن كەلگەن ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئاياللىرى بىلەن كۆرۈشتۈم. ھەممىسى ھالۋاڭ ھەققىدىكى پىرقلىق تەسىراتلىرىنى ئېيتى. مەن ئۆزۈمنىڭ كىشىگە مەدەنىيەت ئەندىكىشى ھېس قىلدۇرغانلىقىنى ئېيتىپ، ئۇلارنى توختاتتىم. ھەيرانلىقىمدىن ئۆزۈمچە تۇرۇپ قالدىم. مۇنداق ئۆيىدە مېھمان بولغىنىمدا، بىرنەچچە سائەتلىك ئادەمنىڭ ئەينەكتىن كىرگەندەك ئايالىغا سالامىنى كىرگىنىنى كۆرۈپ ھەيران قالدىم (جىق ئاممىرىكانلار ئېشەكتىن كىرگەندە ئايالىغا سالامىيىتتى). دەرسخانىلاردا قىزلارغا سېغىنىز چاينابى، ئېيتىكىكە

دېنى ھىسسىۋىتىرىبىملىق ئاگاڭۇ.

— بۇ يەردە ساقچىلاردىن، ئەرلەردىن ئىھتىياتلىنىڭ ھاجىتى يوقكەن. ئايالالرغا جىنسىي پاراكەندىچىلىكنىڭ سىلىشى قانۇنىدا قاتتىق چەكلەنگەن. بىرەۋنىڭ ئەرلەرگە يولۇققانىدا ئايالالار ساقچىغا مەلۇم قىلسا بولىدىكەن، — دېدى سالۇئادورلۇق بىر قىز.

— ھەيرانمەن، بۇ يەردە ئادەملەر كۆچىغا چىقسىپ ئۆزۈنۈشتا قارىشى ناماينىش قىلالايدىكەن. بىزنىڭ دۆلىتىمىزدە بۇنداق قىسلىش مۇمكىن ئەمەس، — دېدى بىر بىرمىلىق يىگىت.

مەن مەدەنىيەت ئەندىكىشى تېمىسىنى نۇقتا قىلىپ تۇرۇپ، ئاشخانىلارنى، كونۇپىخانىلارنى، سودىپىلارنى چەت ئەللىلىك ئوقۇغۇچىلارنى زىيارەت قىلغانىدىم. يۇقىرىقىلار ئوخشىمىغان دۆلەتلەردىن كەلگەن ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئاياللىرى بىلەن كۆرۈشتۈم. ھەممىسى ھالۋاڭ ھەققىدىكى پىرقلىق تەسىراتلىرىنى ئېيتى. مەن ئۆزۈمنىڭ كىشىگە مەدەنىيەت ئەندىكىشى ھېس قىلدۇرغانلىقىنى ئېيتىپ، ئۇلارنى توختاتتىم. ھەيرانلىقىمدىن ئۆزۈمچە تۇرۇپ قالدىم. مۇنداق ئۆيىدە مېھمان بولغىنىمدا، بىرنەچچە سائەتلىك ئادەمنىڭ ئەينەكتىن كىرگەندەك ئايالىغا سالامىنى كىرگىنىنى كۆرۈپ ھەيران قالدىم (جىق ئاممىرىكانلار ئېشەكتىن كىرگەندە ئايالىغا سالامىيىتتى). دەرسخانىلاردا قىزلارغا سېغىنىز چاينابى، ئېيتىكىكە

قاراپ ئولتۇرۇۋېرەتتى. ئوقۇغۇچىلار دەرس ئارىلىقىدا مۇئەللىمگە دەپ قويماي سىرتقا چىقىۋېرەتتى، ئوقۇتقۇچىمۇ ھەيران قالمايتتى. نۇرغۇن ئامېرىكىلىق ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئاغزىدىن سەت گەپنىڭ چىقىدىغانلىقىنى ئۇقۇپ ھەيران بولماي تۇرالمىدىم. باشقىلار مۇلازىمەت قىلسىلا چاي پۇلى بېرىش كېرەككەن. 2008 - يىلى 12 - يانۋار، ۋەتەندىن قايتىپ ھونولۇلۇ ئايرودۇرۇمىدىن تاكسىغا ئولتۇردۇم. مەكتەپكىچە كىرا ھەققى 29 دوللار چىقتى، مەن بىر دوللار قوشۇپ شوپۇرغا 30 دوللار بېرىدىم. شوپۇر خۇشاللىق بىلەن ئېغىر چامادانلىرىمنى ماشىنىدىن ئېلىپ ياتاق بىناسى ئالدىدىكى پەلەمپەيگە قويۇپ بەردى. ئۇنىڭدىن باشقا، كەچ سائەت توققۇزدىن كېيىن بارلىق تىجارەت سورۇنلىرى تاقىلىدىكەن. تەسەۋۋۇرۇمدا ئامېرىكانلارنى يېنىدا قورال ئېلىپ يۈرىدۇ دەپ ئويلايتتىم، ئۇنداق ئەمەسكەن. بۇ، ھاۋاينىڭ پۇقرالارنىڭ يېنىدا قورال ئېلىپ يۈرۈشنى چەكلىگەن ئىشتات بولۇشى بىلەن مۇناسىۋەتلىكتەكمۇ قىلاتتى.

ئامېرىكانلار بەك تۇز، ئوچۇق - يورۇق كېلەتتى. ئىجتىمائىي ئالاقىدە ئارتۇقچە قورۇنۇپ كېتىشنىڭ ھاجىتى يوق ئىدى. ئەگەر بىر ئادەم تاماق يەۋېتىپ ۋېلىكىنى خاتا تۇتۇۋالسا ياكى كۆك رەڭلىك پادىچىلار ئىشتىنى كىيىپ كوكتېيىل ھارىقى زىياپىتىگە قاتناشسا ھېچكىم ھەيران قالمايتتى. ئادەم ئامېرىكانلارنىڭ ئۆرپ - ئادىتىنى چۈشەنگەندىن كېيىن، ئۇششاق ئىشلارغا ئېسىلىۋالماي تېخىمۇ مۇھىم بولغان ئىشلاردا ئورتاقلىق تۇيغۇسى ھېس قىلىشنى ئۆگىنەتتى.

قاراپ ئولتۇرۇۋېرەتتى. ئوقۇغۇچىلار دەرس ئارىلىقىدا مۇئەللىمگە دەپ قويماي سىرتقا چىقىۋېرەتتى، ئوقۇتقۇچىمۇ ھەيران قالمايتتى. نۇرغۇن ئامېرىكىلىق ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئاغزىدىن سەت گەپنىڭ چىقىدىغانلىقىنى ئۇقۇپ ھەيران بولماي تۇرالمىدىم. باشقىلار مۇلازىمەت قىلسىلا چاي پۇلى بېرىش كېرەككەن. 2008 - يىلى 12 - يانۋار، ۋەتەندىن قايتىپ ھونولۇلۇ ئايرودۇرۇمىدىن تاكسىغا ئولتۇردۇم. مەكتەپكىچە كىرا ھەققى 29 دوللار چىقتى، مەن بىر دوللار قوشۇپ شوپۇرغا 30 دوللار بېرىدىم. شوپۇر خۇشاللىق بىلەن ئېغىر چامادانلىرىمنى ماشىنىدىن ئېلىپ ياتاق بىناسى ئالدىدىكى پەلەمپەيگە قويۇپ بەردى. ئۇنىڭدىن باشقا، كەچ سائەت توققۇزدىن كېيىن بارلىق تىجارەت سورۇنلىرى تاقىلىدىكەن. تەسەۋۋۇرۇمدا ئامېرىكانلارنى يېنىدا قورال ئېلىپ يۈرىدۇ دەپ ئويلايتتىم، ئۇنداق ئەمەسكەن. بۇ، ھاۋاينىڭ پۇقرالارنىڭ يېنىدا قورال ئېلىپ يۈرۈشنى چەكلىگەن ئىشتات بولۇشى بىلەن مۇناسىۋەتلىكتەكمۇ قىلاتتى.

ئامېرىكانلار بەك تۇز، ئوچۇق - يورۇق كېلەتتى. ئىجتىمائىي ئالاقىدە ئارتۇقچە قورۇنۇپ كېتىشنىڭ ھاجىتى يوق ئىدى. ئەگەر بىر ئادەم تاماق يەۋېتىپ ۋېلىكىنى خاتا تۇتۇۋالسا ياكى كۆك رەڭلىك پادىچىلار ئىشتىنى كىيىپ كوكتېيىل ھارىقى زىياپىتىگە قاتناشسا ھېچكىم ھەيران قالمايتتى. ئادەم ئامېرىكانلارنىڭ ئۆرپ - ئادىتىنى چۈشەنگەندىن كېيىن، ئۇششاق ئىشلارغا ئېسىلىۋالماي تېخىمۇ مۇھىم بولغان ئىشلاردا ئورتاقلىق تۇيغۇسى ھېس قىلىشنى ئۆگىنەتتى.

99 On the Margins of Self

قاراپ ئولتۇرۇۋېرەتتى. ئوقۇغۇچىلار دەرس ئارىلىقىدا مۇئەللىمگە دەپ قويماي سىرتقا چىقىۋېرەتتى، ئوقۇتقۇچىمۇ ھەيران قالمايتتى. نۇرغۇن ئامېرىكىلىق ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئاغزىدىن سەت گەپنىڭ چىقىدىغانلىقىنى ئۇقۇپ ھەيران بولماي تۇرالمىدىم. باشقىلار مۇلازىمەت قىلسىلا چاي پۇلى بېرىش كېرەككەن. 2008 - يىلى 12 - يانۋار، ۋەتەندىن قايتىپ ھونولۇلۇ ئايرودۇرۇمىدىن تاكسىغا ئولتۇردۇم. مەكتەپكىچە كىرا ھەققى 29 دوللار چىقتى، مەن بىر دوللار قوشۇپ شوپۇرغا 30 دوللار بېرىدىم. شوپۇر خۇشاللىق بىلەن ئېغىر چامادانلىرىمنى ماشىنىدىن ئېلىپ ياتاق بىناسى ئالدىدىكى پەلەمپەيگە قويۇپ بەردى. ئۇنىڭدىن باشقا، كەچ سائەت توققۇزدىن كېيىن بارلىق تىجارەت سورۇنلىرى تاقىلىدىكەن. تەسەۋۋۇرۇمدا ئامېرىكانلارنى يېنىدا قورال ئېلىپ يۈرىدۇ دەپ ئويلايتتىم، ئۇنداق ئەمەسكەن. بۇ، ھاۋاينىڭ پۇقرالارنىڭ يېنىدا قورال ئېلىپ يۈرۈشنى چەكلىگەن ئىشتات بولۇشى بىلەن مۇناسىۋەتلىكتەكمۇ قىلاتتى.

ئامېرىكانلار بەك تۇز، ئوچۇق - يورۇق كېلەتتى. ئىجتىمائىي ئالاقىدە ئارتۇقچە قورۇنۇپ كېتىشنىڭ ھاجىتى يوق ئىدى. ئەگەر بىر ئادەم تاماق يەۋېتىپ ۋېلىكىنى خاتا تۇتۇۋالسا ياكى كۆك رەڭلىك پادىچىلار ئىشتىنى كىيىپ كوكتېيىل ھارىقى زىياپىتىگە قاتناشسا ھېچكىم ھەيران قالمايتتى. ئادەم ئامېرىكانلارنىڭ ئۆرپ - ئادىتىنى چۈشەنگەندىن كېيىن، ئۇششاق ئىشلارغا ئېسىلىۋالماي تېخىمۇ مۇھىم بولغان ئىشلاردا ئورتاقلىق تۇيغۇسى ھېس قىلىشنى ئۆگىنەتتى.

99 On the Margins of Self

بەشىنچى باب

ھونولۇلۇ ــ قش بولمايدىغان شەھەر

ئاچقۇچلۇق سۆزلەر: ئامېرىكىنىڭ مائارىپ تۈزۈمى؛ گۇرۇپپا مۇ-نازىرىسى؛ تىل توسالغۇسى؛ ئادەمنىڭ قەدىر ـ قىممىتى.

مەن كۆرگەن دۇنيا

ھاۋاي ئۇنىۋېرسىتېتىدا يېرىم يىل ئوقۇپ يازلىق ۋە كۈز-لۇك مەۋسۈملارنى تۇغقانلىرىم بىلەن ئۆتكۈزدۈم. قىشلىق تەتىلدە ئۇ-رۇمچىگە قايتتىم. دوستلىرىم، ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرىم: «ھاۋاي چىرايلىقمىكەن؟ ئۇ يەردىكى تۇرمۇشقا كۆنۈپ قالدىڭمۇ ؟» دەپ سوراشتى. مەن بۇ سوئاللاردىن بىر خىل دوستانىلىك ھېس قىلاتتىم ـ يۇ، ئىچىمدە نېمە ئۆگەنگىنىم، ئىدىيەمدە ئىل-گىرىلەش بولغان ـ بولمىغانلىقى ھەققىدىكى قاراشلىرىمنى سۆزلەپ بېرىشنى بەكرەك خالايتتىم. مەندىن سوراغان سو-ئاللارنىڭ كۆپىنچىسى مەنزىرە، ئادەملەرنىڭ چىرايى، ئىستېمال سەۋىيەسى، تاماق دېگەندەك تېمىلار ئۈستىدە بولاتتى. دوست ـ بۇرادەرلەر بىلەن ھەمسۆھبەتتە بولغاندا: «ھاۋاي خەلقئارالىق سايا‌ھەت شەھىرى بولغاندىكىن، چىرايلىق قىزلار جىقتۇ؟» دې-گەنگە ئوخشاش چاقچاق ئارىلاش گەپلەرمۇ چىقىپ قالاتتى. ئا-

بەشىنچى باب

ھونولۇلۇ ــ قش بولمايدىغان شەھەر

ئاچقۇچلۇق سۆزلەر: ئامېرىكىنىڭ مائارىپ تۈزۈمى؛ گۇرۇپپا مۇ-نازىرىسى؛ تىل توسالغۇسى؛ ئادەمنىڭ قەدىر ـ قىممىتى.

مەن كۆرگەن دۇنيا

ھاۋاي ئۇنىۋېرسىتېتىدا يېرىم يىل ئوقۇپ يازلىق ۋە كۈز-لۇك مەۋسۈملارنى تۇغقانلىرىم بىلەن ئۆتكۈزدۈم. قىشلىق تەتىلدە ئۇ-رۇمچىگە قايتتىم. دوستلىرىم، ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرىم: «ھاۋاي چىرايلىقمىكەن؟ ئۇ يەردىكى تۇرمۇشقا كۆنۈپ قالدىڭمۇ ؟» دەپ سوراشتى. مەن بۇ سوئاللاردىن بىر خىل دوستانىلىك ھېس قىلاتتىم ـ يۇ، ئىچىمدە نېمە ئۆگەنگىنىم، ئىدىيەمدە ئىل-گىرىلەش بولغان ـ بولمىغانلىقى ھەققىدىكى قاراشلىرىمنى سۆزلەپ بېرىشنى بەكرەك خالايتتىم. مەندىن سوراغان سو-ئاللارنىڭ كۆپىنچىسى مەنزىرە، ئادەملەرنىڭ چىرايى، ئىستېمال سەۋىيەسى، تاماق دېگەندەك تېمىلار ئۈستىدە بولاتتى. دوست ـ بۇرادەرلەر بىلەن ھەمسۆھبەتتە بولغاندا: «ھاۋاي خەلقئارالىق سايا‌ھەت شەھىرى بولغاندىكىن، چىرايلىق قىزلار جىقتۇ؟» دې-گەنگە ئوخشاش چاقچاق ئارىلاش گەپلەرمۇ چىقىپ قالاتتى. ئا-

100 ئۆزلۈك گىرۇھ كلىرىدە

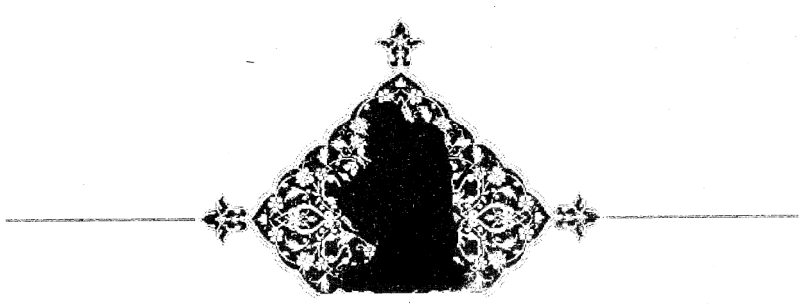

بەشىنچى باب

ھونولۇلۇ ــ قش بولمايدىغان شەھەر

ئاچقۇچلۇق سۆزلەر: ئامېرىكىنىڭ مائارىپ تۈزۈمى؛ گۇرۇپپا مۇ-نازىرىسى؛ تىل توسالغۇسى؛ ئادەمنىڭ قەدىر ـ قىممىتى.

مەن كۆرگەن دۇنيا

ھاۋاي ئۇنىۋېرسىتېتىدا يېرىم يىل ئوقۇپ يازلىق ۋە كۈز-لۇك مەۋسۈملارنى تۇغقانلىرىم بىلەن ئۆتكۈزدۈم. قىشلىق تەتىلدە ئۇ-رۇمچىگە قايتتىم. دوستلىرىم، ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرىم: «ھاۋاي چىرايلىقمىكەن؟ ئۇ يەردىكى تۇرمۇشقا كۆنۈپ قالدىڭمۇ ؟» دەپ سوراشتى. مەن بۇ سوئاللاردىن بىر خىل دوستانىلىك ھېس قىلاتتىم ـ يۇ، ئىچىمدە نېمە ئۆگەنگىنىم، ئىدىيەمدە ئىل-گىرىلەش بولغان ـ بولمىغانلىقى ھەققىدىكى قاراشلىرىمنى سۆزلەپ بېرىشنى بەكرەك خالايتتىم. مەندىن سوراغان سو-ئاللارنىڭ كۆپىنچىسى مەنزىرە، ئادەملەرنىڭ چىرايى، ئىستېمال سەۋىيەسى، تاماق دېگەندەك تېمىلار ئۈستىدە بولاتتى. دوست ـ بۇرادەرلەر بىلەن ھەمسۆھبەتتە بولغاندا: «ھاۋاي خەلقئارالىق سايا‌ھەت شەھىرى بولغاندىكىن، چىرايلىق قىزلار جىقتۇ؟» دې-گەنگە ئوخشاش چاقچاق ئارىلاش گەپلەرمۇ چىقىپ قالاتتى. ئا-

100 ئۆزلۈك گىرۇھ كلىرىدە

میرمکا دۆنیادەکی ئەڤڕ جەلیکار دۆلەتلەرنەڤ بەرێ بوڵغەنی ئۆ-
چۆن دەست – بۆرادەرلەرمەنەڤ کۆڕگەن – بەڵگەنلەرمێ قە-
ئۆلەپ بیرمێنی ئارزۆ قەڵاتتم. ئەڵۆتتە، مەن چەت ئەڵگە
چەقۆبەڵبەڵ قیرندەشتلەرمێ تەنتەد قەڵەدخان، مەدەنیەت
ئاساسی ژە ئەجتەماگی تۆرۆمی بۆتۆنلەی ئۆخشماپەخان ئەکگی
دۆلەتی بەر نۆقتسرا قوبۆب سپەلشتۆرەخان بەگگەلتەکلەکگە
قارێش ئەدەم. قیرندەشتلەرمەخا رۆهمنی کۆتۆرەخان، بەگچە
بەکەر، بەگچە تۆبخۆ، ئەڵهام ئاتا قەڵەدخان گەپ – ئۆزلەرنی
دەپ بیرمێنی خاڵابتتم. ئەجمەدە «بەر شارنی خۆشخۆی ئادەد-
لەر چۆرگەلتەدۆ» دبگەن ئاهیرەکلەقلارچە هبکەمت بەرگەمۆ
ماس کپلەدۆ، دەپ ئۆبڵابتتم. بۆ دبگەنلەڵە — کۆرەشچانلەتە-
ئۆ، ئەجتەماگی تۆرۆمی بۆتۆنلەی ئۆخشماپەخان ئەکگی
بەقەپ ئەش کۆڕۆش دبگەنلەڵە ئەمەس. بەر ئارایلارنەڵگە بەڵتە-
ئرنی، کپلەڤتقان خەرسەلارنی ئۆتتۆپ قالەمخان ئەساستا ئەۆ-
مەڤار یاشەساق، چۆشکۆنلەڤڵگ ئاسارتەدە قالخان رۆهەمەرنی،
بەکەر قەڵەشتا هۆزۆنلەڤ قەڵەڤتقان کاللەمەرنی، شەهەرلە-
شەش ژە بەگچە ئەسەتبەمال قۆغلەشەش دافڤاسرا ئۆڕنگە خاس
سەرمەلەری بۆقالغەلی تۆرەخان بۆرەکلەرمەرنی بەگچە بەر
نۆقتسرن تۆنۆپ ئەمەلێی هەرکەتکە ئۆڵەسەڵگ، بەر ماڵگەدخان
بۆل تبخەمۆ ئەپچەلمدۆ، کۆڕەمەر بەگچە بەر نۆرنی کۆڕەدۆ.

میرمکا دۆنیادەکی ئەڵگ جەلیکار دۆلەتلەرنەڵگ بەرێ بوڵغەنی ئۆ-
چۆن دەست – بۆرادەرلەرمەنەڵگ کۆڕگەن – بەڵگەنلەرمێ قە-
ئۆلەپ بیرمێنی ئارزۆ قەڵاتتم. ئەڵۆتتە، مەن چەت ئەڵگە
چەقۆبەڵبەڵ قیرندەشتلەرمێ تەنتەد قەڵەدخان، مەدەنیەت
ئاساسی ژە ئەجتەماگی تۆرۆمی بۆتۆنلەی ئۆخشماپەخان ئەکگی
دۆلەتی بەر نۆقتسرا قوبۆب سپەلشتۆرەخان بەگگەلتەکلەکگە
قارێش ئەدەم. قیرندەشتلەرمەخا رۆهمنی کۆتۆرەخان، بەگچە
بەکەر، بەگچە تۆبخۆ، ئەڵهام ئاتا قەڵەدخان گەپ – ئۆزلەرنی
دەپ بیرمێنی خاڵابتتم. ئەجمەدە «بەر شارنی خۆشخۆی ئادەد-
لەر چۆرگەلتەدۆ» دبگەن ئاهیرەکلەقلارچە هبکەمت بەرگەمۆ
ماس کپلەدۆ، دەپ ئۆبڵابتتم. بۆ دبگەنلەڵە — کۆرەشچانلەتە-
ئۆ، ئەجتەماگی تۆرۆمی بۆتۆنلەی ئۆخشماپەخان ئەکگی
بەقەپ ئەش کۆڕۆش دبگەنلەڵە ئەمەس. بەر ئارایلارنەڵگە بەڵتە-
ئرنی، کپلەڤتقان خەرسەلارنی ئۆتتۆپ قالەمخان ئەساستا ئەۆ-
مەڤار یاشەساق، چۆشکۆنلەڤڵگ ئاسارتەدە قالخان رۆهەمەرنی،
بەکەر قەڵەشتا هۆزۆنلەڤ قەڵەڤتقان کاللەمەرنی، شەهەرلە-
شەش ژە بەگچە ئەسەتبەمال قۆغلەشەش دافڤاسرا ئۆڕنگە خاس
سەرمەلەری بۆقالغەلی تۆرەخان بۆرەکلەرمەرنی بەگچە بەر
نۆقتسرن تۆنۆپ ئەمەلێی هەرکەتکە ئۆڵەسەڵگ، بەر ماڵگەدخان
بۆل تبخەمۆ ئەپچەلمدۆ، کۆڕەمەر بەگچە بەر نۆرنی کۆڕەدۆ.

میرمکا دۆنیادەکی ئەڵگ جەلیکار دۆلەتلەرنەڵگ بەرێ بوڵغەنی ئۆ-
چۆن دەست – بۆرادەرلەرمەنەڵگ کۆڕگەن – بەڵگەنلەرمێ قە-
ئۆلەپ بیرمێنی ئارزۆ قەڵاتتم. ئەڵۆتتە، مەن چەت ئەڵگە
چەقۆبەڵبەڵ قیرندەشتلەرمێ تەنتەد قەڵەدخان، مەدەنیەت
ئاساسی ژە ئەجتەماگی تۆرۆمی بۆتۆنلەی ئۆخشماپەخان ئەکگی
دۆلەتی بەر نۆقتسرا قوبۆب سپەلشتۆرەخان بەگگەلتەکلەکگە
قارێش ئەدەم. قیرندەشتلەرمەخا رۆهمنی کۆتۆرەخان، بەگچە
بەکەر، بەگچە تۆبخۆ، ئەڵهام ئاتا قەڵەدخان گەپ – ئۆزلەرنی
دەپ بیرمێنی خاڵابتتم. ئەجمەدە «بەر شارنی خۆشخۆی ئادەد-
لەر چۆرگەلتەدۆ» دبگەن ئاهیرەکلەقلارچە هبکەمت بەرگەمۆ
ماس کپلەدۆ، دەپ ئۆبڵابتتم. بۆ دبگەنلەڵە — کۆرەشچانلەتە-
ئۆ، ئەجتەماگی تۆرۆمی بۆتۆنلەی ئۆخشماپەخان ئەکگی
بەقەپ ئەش کۆڕۆش دبگەنلەڵە ئەمەس. بەر ئارایلارنەڵگە بەڵتە-
ئرنی، کپلەڤتقان خەرسەلارنی ئۆتتۆپ قالەمخان ئەساستا ئەۆ-
مەڤار یاشەساق، چۆشکۆنلەڤڵگ ئاسارتەدە قالخان رۆهەمەرنی،
بەکەر قەڵەشتا هۆزۆنلەڤ قەڵەڤتقان کاللەمەرنی، شەهەرلە-
شەش ژە بەگچە ئەسەتبەمال قۆغلەشەش دافڤاسرا ئۆڕنگە خاس
سەرمەلەری بۆقالغەلی تۆرەخان بۆرەکلەرمەرنی بەگچە بەر
نۆقتسرن تۆنۆپ ئەمەلێی هەرکەتکە ئۆڵەسەڵگ، بەر ماڵگەدخان
بۆل تبخەمۆ ئەپچەلمدۆ، کۆڕەمەر بەگچە بەر نۆرنی کۆڕەدۆ.

مەن ئەنە شۇنداق ئويلارنىڭ تۇرتكىسىدە سۆھبەت ئارىلىقىدا باشقىلارغا ھونولۇلۇدا كۆرگەن گۈزەل مەنزىرە ۋە ھەيۋەت كوچا مەنزىرىلىرىدىن كۆرە، ئامېرىكانلارنىڭ ماڭارىپ ئەندىزىسى ۋە پىكىر قىلىش ئۇسۇلى توغرىسىدا كۆپرەك پاراڭ قىلىپ بەردىم. پاراڭلىرىمدا ھاۋاي ئۇنىۋېرسىتېتىدا ئۆزۈم قاتناشقان گۇرۇپپا مۇنازىرىسى، دەرسخانا كەيپىياتى ھەققىدىكى مەزمۇنلار كۆپرەك ئىدى. ئۇ يەردە دەرسلەرنى ئۆزىمىز ئەركىن تاللايدىغانلىقىمىز، ئاسپىرانتلىق ئوقۇشىدا ئىمتىھان ئېلىنمايدۇ، ئۆگەنگەنلىرىمىز يازغان ماقالىمىزنىڭ سۈپىتى ئارقىلىق ئۆلچىنىدىغانلىقى، ئەڭ مۇھىمى، ئاسپىرانت ۋە تولۇق كۇرس ئوقۇغۇچىلىرىنى باشقۇرىدىغان سىنىپ مەسئۇلىنىڭ بولماسلىقى مېنى ئەڭ خۇش قىلىدىغان ئىشلار ئىدى.

بىركۈنى ئەتىيازلىق مەۋسۇمدا تاللىماقچى بولغان دەرسلىرىم توغرۇلۇق پىكىر ئېلىش مەقسىتىدە يېتەكچى پروفېسسورۇم بىلەن كۆرۈشتۇم.

— قانداق دەرسلەرنى تاللىشىم كېرەكلىكى ھەققىدە مەسلىھەت بەرگەن بولسىڭىز، — دېدىم مەن پروفېسسورۇمغا.

پروفېسسورۇم كومپيۇتېردىكى ئەتىيازلىق مەۋسۇمدا ئۆتۈلىدىغان دەرسلەرنىڭ تىزىملىكىگە بىر قۇر كۆز يۈگۈرتۈۋەتكەندىن كېيىن:

— بىز يەنىلا سىزنىڭ قىزىقىشىڭىزنى ئاساس قىلايلى، — دېدى.

مەن پروفېسسورنىڭ ئىشخانىسىغا كىرىشتىن بۇرۇنلا جۆڭگو جەمئىيەتشۇناسلىقى، مىللەت جەمئىيەتشۇناسلىقى ۋە شەھەر جەمئىيەتشۇناسلىقى قاتارلىق ئۇچ خىل دەرسنى تاللاش ھەققىدە ئويلىنىپ قويغانىدىم. مەن ئويلىغانلىرىمنى ئېيتتىم.

— بولىدۇ، — دېدى پروفېسسور، — ئۇچىتىن ئارتۇق دەرس تاللىسىڭىز جاپا تارتىپ قالىسىز. بىر دەرس ئۇچۇن كەم دېگەندە تۆت ـ بەش پارچە كىتابنى ئوقۇپ ھەزىم قىلىشقا

توغرا كېلىدۇ. بىراق، مەن ئويلايمەن، ــ پىروفېسسور بىر پەس ئويلىنىۋالغاندىن كېيىن قوشۇپ قويدى، ــ جەمئىيەت نەزەردە يەسى جەمئىيەتشۇناسلىق پېنىنىڭ جېنى. جەمئىيەت نەزەرىيەسىنى تەتبىقلىماي تۇرۇپ ئىجتىمائىي تېمىلارنى نېگىزىدىن يورۇتۇپ بەرگىلى بولمايدۇ. مۇمكىن بولسا، مەن سىزگە بۇ مەۋسۇم بۇگۈنكى زامان جەمئىيەت نەزەرىيەسى دەرسىنى تاللاش تەكلىپىنى بېرىمەن. لېكىن، سىز ئۇچ دەرسنى تاللاپ بوپسىز. تۆت خىل دەرس ئوقۇسىڭىز بەكلا ئالدىراش بولۇپ قېلىشىڭىز مۇمكىن. قانداق قىلساق بولار؟

پىروفېسسور ھەربىر ئېغىز گېپىدە مېنىڭ ئەمەلىيىتىمنى، قىزىقىشىمنى ئاساس قىلىۋاتاتتى؛ ئۆزىنىڭ ئويلىغانلىرىنى مەسلىھەت تەرىقىسىدە، سىلىق ئاھاڭدا ئېيتاتتى. مەن ئۇنىڭ پىكرىنى توغرا كۆرۈپ شەھەر جەمئىيەتشۇناسلىقى دەرسىنى كېلەر مەۋسۇمغا قالدۇرۇپ، ئۇنىڭ ئورنىغا جەمئىيەت نەزەردە يەسى دەرسىنى تاللايدىغانلىقىمنى بىلدۇردۇم، پىروفېسسورۇم قوشۇلدى. مەن بۇ سۆھبەتتىن ناھايىتى راھەتلەندىم. دەرسلەرنى ئۆز خاھىشىم بويىچە تاللىيالىغانلىقىم، پىروفېسسورۇمنىڭ باشتىن ـ ئاياغ مېنىڭ ئورنۇمدا تۇرۇپ پىكىر قىلىشى مېنى خۇرسەن قىلدى.

ماگىستىر ۋە دوكتور ئاسپىرانتلىرىغا ھەپتىدە بىر قېتىم دەرس ئۆتۈلەتتى. قالغان چاغلاردا ئۆزىمىز مۇناسىۋەتلىك كىتابلارنى كۆرۈپ، كېلەر قېتىملىق گۇرۇپپا مۇنازىرىسىگە تەييارلىق قىلاتتۇق. كۆپىنچە ۋاقتىمىز ئۆز ئىلكىمىزدە بولاتتى. دەرسخانىلاردا يوقلىما قىلىنمايتتى (ئەمما پىروفېسسورلار كېلىپ ـ كېتىش ئەھۋالىمىزنى بىلىپ تۇراتتى ۋە بۇنى مەۋسۇم ئاخىرىدا نەتىجە چىقارغاندا كىچىك بىر ئۆلچەم قىلاتتى). ئەمما، بۇ بوش ۋاقىتلاردا بىكار يۈرۈشتىن، خىيالىغا نېمە كەلسە شۇنى قىلىشتىن دېرەك بەرمەيتتى. گۇرۇپپا مۇزاكىرىسىدە ۋە مەۋسۇم ئاخىرىدا ھەربىر ئوقۇغۇچى بېرىشكە تېگىشلىك ھا-

توغرا كېلىدۇ. بىراق، مەن ئويلايمەن، ــ پىروفېسسور بىر پەس ئويلىنىۋالغاندىن كېيىن قوشۇپ قويدى، ــ جەمئىيەت نەزەردە يەسى جەمئىيەتشۇناسلىق پېنىنىڭ جېنى. جەمئىيەت نەزەرىيەسىنى تەتبىقلىماي تۇرۇپ ئىجتىمائىي تېمىلارنى نېگىزىدىن يورۇتۇپ بەرگىلى بولمايدۇ. مۇمكىن بولسا، مەن سىزگە بۇ مەۋسۇم بۇگۈنكى زامان جەمئىيەت نەزەرىيەسى دەرسىنى تاللاش تەكلىپىنى بېرىمەن. لېكىن، سىز ئۇچ دەرسنى تاللاپ بوپسىز. تۆت خىل دەرس ئوقۇسىڭىز بەكلا ئالدىراش بولۇپ قېلىشىڭىز مۇمكىن. قانداق قىلساق بولار؟

پىروفېسسور ھەربىر ئېغىز گېپىدە مېنىڭ ئەمەلىيىتىمنى، قىزىقىشىمنى ئاساس قىلىۋاتاتتى؛ ئۆزىنىڭ ئويلىغانلىرىنى مەسلىھەت تەرىقىسىدە، سىلىق ئاھاڭدا ئېيتاتتى. مەن ئۇنىڭ پىكرىنى توغرا كۆرۈپ شەھەر جەمئىيەتشۇناسلىقى دەرسىنى كېلەر مەۋسۇمغا قالدۇرۇپ، ئۇنىڭ ئورنىغا جەمئىيەت نەزەردە يەسى دەرسىنى تاللايدىغانلىقىمنى بىلدۇردۇم، پىروفېسسورۇم قوشۇلدى. مەن بۇ سۆھبەتتىن ناھايىتى راھەتلەندىم. دەرسلەرنى ئۆز خاھىشىم بويىچە تاللىيالىغانلىقىم، پىروفېسسورۇمنىڭ باشتىن ـ ئاياغ مېنىڭ ئورنۇمدا تۇرۇپ پىكىر قىلىشى مېنى خۇرسەن قىلدى.

ماگىستىر ۋە دوكتور ئاسپىرانتلىرىغا ھەپتىدە بىر قېتىم دەرس ئۆتۈلەتتى. قالغان چاغلاردا ئۆزىمىز مۇناسىۋەتلىك كىتابلارنى كۆرۈپ، كېلەر قېتىملىق گۇرۇپپا مۇنازىرىسىگە تەييارلىق قىلاتتۇق. كۆپىنچە ۋاقتىمىز ئۆز ئىلكىمىزدە بولاتتى. دەرسخانىلاردا يوقلىما قىلىنمايتتى (ئەمما پىروفېسسورلار كېلىپ ـ كېتىش ئەھۋالىمىزنى بىلىپ تۇراتتى ۋە بۇنى مەۋسۇم ئاخىرىدا نەتىجە چىقارغاندا كىچىك بىر ئۆلچەم قىلاتتى). ئەمما، بۇ بوش ۋاقىتلاردا بىكار يۈرۈشتىن، خىيالىغا نېمە كەلسە شۇنى قىلىشتىن دېرەك بەرمەيتتى. گۇرۇپپا مۇزاكىرىسىدە ۋە مەۋسۇم ئاخىرىدا ھەربىر ئوقۇغۇچى بېرىشكە تېگىشلىك ھا-

103 On the Margins of Self

سىلكىنىلە (presentation)، ئۇيغۇرچىلىقىدىن مەلۇماتلار بېرىش خاراكتېرلىدىكى بىر خىل نۇقتۇق) تەييارلاش داۋاملىرا ئىشلەيدىغان ياخشى بولىدۇ، تۆۋەن نومۇر ئالىدىغان گەپ يوق. جۇڭگو ماگىرىيىدىكىدەك 100 نومۇرلۇق سىستېما قوللىنىلمايدۇ. C دىن تۆۋەن نەتىجە لايقىدەك ھېسابلىنىدۇ. ئالىي مەكتەپلەرگە نورمۇر قوبۇلىنىدۇ. بۇنى پېرۇفېسسورلار نورمۇر قويۇلمايدۇ. بۇ خىل ئىنتىزامسىزلىق ئالىي مەكتەپلەرگە كىرىش ئىمتىھانىدا ئۆز كۈچىنى بولۇش، ھەر كىشىنىڭ تەقدىرات قىزغىن ئوقۇتۇشى تەرىپىدىن ئۆزگەرتىلىشى مۇمكىن.

سۆفیەدەکی بەتەمەنی تۆزێک پیرە، سۆز ئەبەناتەیی پا-
کێتی ئاسایی قەڵەش، باشەڵارنەڤ گەبینی ئۆزرنەڤ قەڵەۆڕ-
لەش خاهەشەدن ساقاندەشتا تەرشتەم.

هەربەر ساڤەتلاڤ دەرستە گەزۆرۆپا مۆنازەرسی بوڵێتی. مۆ-
نازەرە داۆاسدا ئەخشەبەخان بەکەرلەرگە هەڕەمەت قەڵەساتێتی.
گەزۆرۆپا مۆنازەرسی شەکلەدەکی ئەقۆتۆشنالڤ ئۆزنۆمبی کەر-
بەتبچە ئۆزر ئەمەلیەتسەمدن ڤبنتی هەبس قەڵەدەم. بۆ خەل ئەدە-
مدرە ئەجبەدە ئاداەم بەچک ئۆچۆرغا، بەچک بەکەرگە، تەقلەدی ئۆرە-
لەدەشڵارغا ڤیرستەتی هەەم بۆزەکی خۆڵاسە چەقەرشتا ئاڵا-
مەرامش، ئۆزر بەکەرەدە چەالڤ تۆرۆڤۆبڵەش، گەپ بۆرغەلەتتەش قا-
تارلەق ئەلەمی تەتقەڤات بەرەنەسەبڵەرڤا یات خاهەشڵارەدن
قانداق ساقلىنىشنى ئۆزگىنىۋالاتتى. مۇزاكىرە ئاخىرلاشقاندىن
كېيىن ھەربىر گۇرۇپپىدىن بىر ئادەم دوكلات ئوقۇ-
گۇرۇپپا مۇنازىرىسى شەكلىدىكى ئوقۇتۇشنىڭ ئۈنۈمىنى كۆ-
بەتبچە ئۆزر ئەمەلىيەتىمىدىن ئىبارەت ھېس قىلدىم. بۇ خىل ئەدە-
مدرە ئەجبەدە ئادەم بېچىڭ ئۇچۇرغا، بېچىڭ بېكىرگە، تەقلىدىي ئۆرە-
لىدەشلارغا ئېرىشىتتى ھەەم بۇزۇكى خۇلاسە چەقىرىشقا ئادا-
مەرامى، ئۆزر بەكىرەدە چەالڤ تۇرۇقۇبلىشى، گەپ بۇرغىلەتتىشى قا-
تارلىق ئىلمىي تەتقىقات بېرىدىسەبلىرغا باب خاھىشلارەدىن
قانداق ساقلىنىشنى ئۆزگىنىۋالاتتى. مۇزاكىرە ئاخىرلاشقاندىن
كېيىن ھەربىر گۇرۇپپىدىن بىر ئادەم دوكلات ئوقۇ-
گۇرۇپپا مۇنازىرىسى شەكلىدىكى ئوقۇتۇشنىڭ ئۈنۈمىنى كۆ-
بەتبچە ئۆزر ئەمەلىيەتىمىدىن ئىبارەت ھېس قىلدىم. بۇ خىل ئەدە-
مدرە ئەجبەدە ئادەم بېچىڭ ئۇچۇرغا، بېچىڭ بېكىرگە، تەقلىدىي ئۆرە-
لىدەشلارغا ئېرىشىتتى ھەەم بۇزۇكى خۇلاسە چەقىرىشقا ئادا-
مەرامى، ئۆزر بەكىرەدە چەالڤ تۇرۇقۇبلىشى، گەپ بۇرغىلەتتىشى قا-
تارلىق ئىلمىي تەتقىقات بېرىدىسەبلىرغا باب خاھىشلارەدىن
قانداق ساقلىنىشنى ئۆزگىنىۋالاتتى. مۇزاكىرە ئاخىرلاشقاندىن
كېيىن ھەربىر گۇرۇپپىدىن بىر ئادەم دوكلات ئوقۇ-
گۇرۇپپا مۇنازىرىسى شەكلىدىكى ئوقۇتۇشنىڭ ئۈنۈمىنى كۆ-
بەتبچە ئۆزر ئەمەلىيەتىمىدىن ئىبارەت ھېس قىلدىم. بۇ خىل ئەدە-
مدرە ئەجبەدە ئادەم بېچىڭ ئۇچۇرغا، بېچىڭ بېكىرگە، تەقلىدىي ئۆرە-
لىدەشلارغا ئېرىشىتتى ھەەم بۇزۇكى خۇلاسە چەقىرىشقا ئادا-
مەرامى، ئۆزر بەكىرەدە چەالڤ تۇرۇقۇبلىشى، گەپ بۇرغىلەتتىشى قا-
تارلىق ئىلمىي تەتقىقات بېرىدىسەبلىرغا باب خاھىشلارەدىن
كىتى ئاسايى قەلەش، باشقالارنەڭ گەپىنى ئۆزرنەڭ قەلمۇۋ-
لەش خاھىشلارنى ساقلىنىشقا تىرىشتىم.

ھەربىر ساڭەتلاڭ دەرىستە گۈزۈۋىيا مۇنازىرىسى بولاتتى. مۇ-
نازىرە داۋاسدا ئوخشىمىغان بېكىرلەرگە ھۆرمەت قىلىساتتى.
گۈزۈۋىيا مۇنازىرىسى شەكلىدىكى ئوقۇتۇشنىڭ ئۈنۈمىنى كې-
بەتبچە ئۆزر ئەمەلىيەتىمىدىن ئىبارەت ھېس قىلدىم. بۇ خىل ئەدە-
مدرە ئەجبەدە ئادەم بېچىڭ ئۇچۇرغا، بېچىڭ بېكىرگە، تەقلىدىي ئۆرە-
لىدەشلارغا ئېرىشىتتى ھەەم بۇزۇكى خۇلاسە چەقىرىشقا ئادا-
مەرامى، ئۆزر بەكىرەدە چەالڤ تۇرۇقۇبلىشى، گەپ بۇرغىلەتتىشى قا-
تارلىق ئىلمىي تەتقىقات بېرىدىسەبلىرغا باب خاھىشلارەدىن
قانداق ساقلىنىشنى ئۆزگىنىۋالاتتى. مۇزاكىرە ئاخىرلاشقاندىن
كېيىن ھەربىر گۇرۇپپىدىن بىر ئادەم دوكلات ئوقۇ-
گۇرۇپپا مۇنازىرىسى شەكلىدىكى ئوقۇتۇشنىڭ ئۈنۈمىنى كۆ-
بەتبچە ئۆزر ئەمەلىيەتىمىدىن ئىبارەت ھېس قىلدىم. بۇ خىل ئەدە-
مدرە ئەجبەدە ئادەم بېچىڭ ئۇچۇرغا، بېچىڭ بېكىرگە، تەقلىدىي ئۆرە-
لىدەشلارغا ئېرىشىتتى ھەەم بۇزۇكى خۇلاسە چەقىرىشقا ئادا-
مەرامى، ئۆزر بەكىرەدە چەالڤ تۇرۇقۇبلىشى، گەپ بۇرغىلەتتىشى قا-
تارلىق ئىلمىي تەتقىقات بېرىدىسەبلىرغا باب خاھىشلارەدىن
كىتى ئاسايى قەلەش، باشقالارنەڭ گەپىنى ئۆزرنەڭ قەلمۇۋ-
لەش خاھىشلارنى ساقلىنىشقا تىرىشتىم.

ھەربىر ساڭەتلاڭ دەرىستە گۈزۈۋىيا مۇنازىرىسى بولاتتى. مۇ-
نازىرە داۋاسدا ئوخشىمىغان بېكىرلەرگە ھۆرمەت قىلىساتتى.
گۈزۈۋىيا مۇنازىرىسى شەكلىدىكى ئوقۇتۇشنىڭ ئۈنۈمىنى كې-
بەتبچە ئۆزر ئەمەلىيەتىمىدىن ئىبارەت ھېس قىلدىم. بۇ خىل ئەدە-
مدرە ئەجبەدە ئادەم بېچىڭ ئۇچۇرغا، بېچىڭ بېكىرگە، تەقلىدىي ئۆرە-
لىدەشلارغا ئېرىشىتتى ھەەم بۇزۇكى خۇلاسە چەقىرىشقا ئادا-
مەرامى، ئۆزر بەكىرەدە چەالڤ تۇرۇقۇبلىشى، گەپ بۇرغىلەتتىشى قا-
تارلىق ئىلمىي تەتقىقات بېرىدىسەبلىرغا باب خاھىشلارەدىن
قانداق ساقلىنىشنى ئۆزگىنىۋالاتتى. مۇزاكىرە ئاخىرلاشقاندىن
كېيىن ھەربىر گۇرۇپپىدىن بىر ئادەم دوكلات ئوقۇ-
گۇرۇپپا مۇنازىرىسى شەكلىدىكى ئوقۇتۇشنىڭ ئۈنۈمىنى كۆ-
بەتبچە ئۆزر ئەمەلىيەتىمىدىن ئىبارەت ھېس قىلدىم. بۇ خىل ئەدە-
مدرە ئەجبەدە ئادەم بېچىڭ ئۇچۇرغا، بېچىڭ بېكىرگە، تەقلىدىي ئۆرە-
لىدەشلارغا ئېرىشىتتى ھەەم بۇزۇكى خۇلاسە چەقىرىشقا ئادا-
مەرامى، ئۆزر بەكىرەدە چەالڤ تۇرۇقۇبلىشى، گەپ بۇرغىلەتتىشى قا-
تارلىق ئىلمىي تەتقىقات بېرىدىسەبلىرغا باب خاھىشلارەدىن
كىتى ئاسايى قەلەش، باشقالارنەڭ گەپىنى ئۆزرنەڭ قەلمۇۋ-
لەش خاھىشلارنى ساقلىنىشقا تىرىشتىم.

ھەربىر ساڭەتلاڭ دەرىستە گۈزۈۋىيا مۇنازىرىسى بولاتتى. مۇ-
نازىرە داۋاسدا ئوخشىمىغان بېكىرلەرگە ھۆرمەت قىلىساتتى.
گۈزۈۋىيا مۇنازىرىسى شەكلىدىكى ئوقۇتۇشنىڭ ئۈنۈمىنى كې-
بەتبچە ئۆزر ئەمەلىيەتىمىدىن ئىبارەت ھېس قىلدىم. بۇ خىل ئەدە-
مدرە ئەجبەدە ئادەم بېچىڭ ئۇچۇرغا، بېچىڭ بېكىرگە، تەقلىدىي ئۆرە-
لىدەشلارغا ئېرىشىتتى ھەەم بۇزۇكى خۇلاسە چەقىرىشقا ئادا-
مەرامى، ئۆزر بەكىرەدە چەالڤ تۇرۇقۇبلىشى، گەپ بۇرغىلەتتىشى قا-
تارلىق ئىلمىي تەتقىقات بېرىدىسەبلىرغا باب خاھىشلارەدىن
قانداق ساقلىنىشنى ئۆزگىنىۋالاتتى. مۇزاكىرە ئاخىرلاشقاندىن
كېيىن ھەربىر گۇرۇپپىدىن بىر ئادەم دوكلات ئوقۇ-
گۇرۇپپا مۇنازىرىسى شەكلىدىكى ئوقۇتۇشنىڭ ئۈنۈمىنى كۆ-
بەتبچە ئۆزر ئەمەلىيەتىمىدىن ئىبارەت ھېس قىلدىم. بۇ خىل ئەدە-
مدرە ئەجبەدە ئادەم بېچىڭ ئۇچۇرغا، بېچىڭ بېكىرگە، تەقلىدىي ئۆرە-
لىدەشلارغا ئېرىشىتتى ھەەم بۇزۇكى خۇلاسە چەقىرىشقا ئادا-
مەرامى، ئۆزر بەكىرەدە چەالڤ تۇرۇقۇبلىشى، گەپ بۇرغىلەتتىشى قا-
تارلىق ئىلمىي تەتقىقات بېرىدىسەبلىرغا باب خاھىشلارەدىن
كىتى ئاسايى قەلەش، باشقالارنەڭ گەپىنى ئۆزرنەڭ قەلمۇۋ-
لەش خاھىشلارنى ساقلىنىشقا تىرىشتىم.

ھەربىر ساڭەتلاڭ دەرىستە گۈزۈۋىيا مۇنازىرىسى بولاتتى. مۇ-
نازىرە داۋاسدا ئوخشىمىغان بېكىرلەرگە ھۆرمەت قىلىساتتى.
گۈزۈۋىيا مۇنازىرىسى شەكلىدىكى ئوقۇتۇشنىڭ ئۈنۈمىنى كې-
بەتبچە ئۆزر ئەمەلىيەتىمىدىن ئىبارەت ھېس قىلدىم. بۇ خىل ئەدە-
مدرە ئەجبەدە ئادەم بېچىڭ ئۇچۇرغا، بېچىڭ بېكىرگە، تەقلىدىي ئۆرە-
لىدەشلارغا ئېرىشىتتى ھەەم بۇزۇكى خۇلاسە چەقىرىشقا ئادا-
مەرامى، ئۆزر بەكىرەدە چەالڤ تۇرۇقۇبلىشى، گەپ بۇرغىلەتتىشى قا-
تارلىق ئىلمىي تەتقىقات بېرىدىسەبلىرغا باب خاھىشلارەدىن
تاپاتتى. يەنى بىر تېمىنى تالالىسا باشقا تېمىلارغا زېھنىنى
چاچماي، شۇ داۋرىدە ئېچىكىرلەپ كىرىش، شۇ تېمىغا مۇنا-
سىۋەتلىك بۇرۇنقى تەتقىقات نەتىجىلىرى ۋە ئۆزىنىڭ ئىگىسىنىڭ
ئىسمىنى چوقۇم ئەسلەپ ئۆتۈش تەلەپ قىلىناتتى. ئەمما، بۈرۈ-
تەسىرداكۆپ ئىستاتا ئېلىنغان، ئىلمىي دەلىللار كۆپىرەك
كۆرسىتىلگەن ماقالىلەرنى زور كۆپ قىسىم ئوقۇرمەن، يالقۇز-
ماياتتى، ئوقۇمايتتى، «ئىجادىيەتلىق يوق، كۆچۈرمەكەش» دەپ
ئەيىبلەشتىن يانمايتتى. مەن ھاۋالى ئۆزىنۇپرىستېتىغا بارغاندىن
كېيىن بۇ نۇقتىنى چوڭقۇر ھېس قىلىپ، بېكىر قىلالمىش ئۈ-
چىسلار (同性恋, homosexuality) نى قانۇن ئېتىرابى قىلدۇش
جەنسىلەر

كېرەكمۇ - يوق؟» دېگەن تېمىدا بولدى. مەن «ھەمجىنسلىقنى قوبۇل قىلغىلى بولمايدۇ، دۆلەت ئۇنى چەكلىشى كېرەك، ئۇ ئەخلاققا قىلىنغان ھاقارەت» دېگەن قارىشىمدا چىڭ تۇردۇم. پونسىئانو باشقىلارنىڭ گېپىدىن پۇتاق چىقىرىشقا ئامراق، ئۇيغۇرلىمغان نۇقتىدىن پىكىر قىلىدىغان يىگىت ئىدى. ئىنگلىز تىلىنى بۇزۇپ تەلەپپۇز قىلسىمۇ، راۋان سۆزلەيتتى. تازا دىققەت قىلمىسا، نېمە دەۋاتقانلىقىنى ئاڭقىرغىلى بولمايتتى. كۆپىنچە ھالدا گۇرۇپپا مۇنازىرىسىدە ئىككىمىز دوقۇرۇشۇپ قالاتتۇق. شۇ كۈنىمۇ ئۇ كىشىلىك ھوقۇق نۇقتىسىدىن چىقىپ، ھەمجىنسلارنىڭ توي قىلىشى شەخسىنىڭ ئەركىنلىكىدىكى ئىش ئىكەنلىكى، دۆلەتنىڭ ئۇنى چەكلەش ھوقۇقىنىڭ يوق ئىكەنلىكىنى ئېيتىپ، مېنىڭ چۈشەندۇرۇشلىرىمگە قارشى چىقتى. ئاخىر بولماي مەن ئۇنىڭغا مۇنداق سوئال قويۇشقا مەجبۇر بولدۇم :

— تانزانىيەدىمۇ مۇسۇلمانلار كۆپ، ئەمىسە تانزانىيەمۇ ھەمجىنسلارنى قوللىشى كېرەكمۇ؟ سەن بېجىرىم بىر يىگىت، ئۇنداقتا سەن ئۆزۈڭ دېمەتلىك يەنە بىر يىگىت بىلەن توي قىلىشنى خالامسەن ؟

— خالىمايمەن، — دېدى پونسىئانو كۇلۇپ تۇرۇپ، — ئەمما مېنىڭ خالىماسلىقىم تانزانىيە ھۆكۈمىتى سىياسىتىدە ھەمجىنسلارغا قارشى تۇرۇشى كېرەك دېگەنلىكىم ئەمەس. بىز يا-شاۋاتقان بۇ دەۋر دېموكراتىيە، ئەركىنلىك دەۋرى. قانداق ياشاش شەكلىنى تاللاش شەخسىنىڭ ئۆز ئەركىنلىكىدىكى ئىش.

— مەن سەن دەۋاتقان دېموكراتىيە، ئەركىنلىك ئۇقۇملىرىغا قارشى ئەمەس. ئەمما، ياراتقۇچىنىڭ ئىرادىسىگە خىلاپ بولغان ھەمجىنسلار مۇناسىۋىتى ئىنسانىيەتنىڭ قىممەت قاراشلىرىنى ئاستىن - ئۈستۈن قىلىپ، ئەخلاق مىزانلىرىنى بىتچىت قىلىپ تاشلايدۇ. ئەركىنلىكنى زىيادە تەكىتلەيدىغان غەرب جەمئىيىتىمۇ مانا بۇگۈن ئەخلاقسىزلىقنىڭ، جىنسىي ئەركىنلىكنىڭ دەردىنى يەتكۈچە تارتتى. ئەيدىز قاتارلىق ساقايماس

كېرەكمۇ - يوق؟» دېگەن تېمىدا بولدى. مەن «ھەمجىنسلىقنى قوبۇل قىلغىلى بولمايدۇ، دۆلەت ئۇنى چەكلىشى كېرەك، ئۇ ئەخلاققا قىلىنغان ھاقارەت» دېگەن قارىشىمدا چىڭ تۇردۇم. پونسىئانو باشقىلارنىڭ گېپىدىن پۇتاق چىقىرىشقا ئامراق، ئۇيغۇرلىمغان نۇقتىدىن پىكىر قىلىدىغان يىگىت ئىدى. ئىنگلىز تىلىنى بۇزۇپ تەلەپپۇز قىلسىمۇ، راۋان سۆزلەيتتى. تازا دىققەت قىلمىسا، نېمە دەۋاتقانلىقىنى ئاڭقىرغىلى بولمايتتى. كۆپىنچە ھالدا گۇرۇپپا مۇنازىرىسىدە ئىككىمىز دوقۇرۇشۇپ قالاتتۇق. شۇ كۈنىمۇ ئۇ كىشىلىك ھوقۇق نۇقتىسىدىن چىقىپ، ھەمجىنسلارنىڭ توي قىلىشى شەخسىنىڭ ئەركىنلىكىدىكى ئىش ئىكەنلىكى، دۆلەتنىڭ ئۇنى چەكلەش ھوقۇقىنىڭ يوق ئىكەنلىكىنى ئېيتىپ، مېنىڭ چۈشەندۇرۇشلىرىمگە قارشى چىقتى. ئاخىر بولماي مەن ئۇنىڭغا مۇنداق سوئال قويۇشقا مەجبۇر بولدۇم :

— تانزانىيەدىمۇ مۇسۇلمانلار كۆپ، ئەمىسە تانزانىيەمۇ ھەمجىنسلارنى قوللىشى كېرەكمۇ؟ سەن بېجىرىم بىر يىگىت، ئۇنداقتا سەن ئۆزۈڭ دېمەتلىك يەنە بىر يىگىت بىلەن توي قىلىشنى خالامسەن ؟

— خالىمايمەن، — دېدى پونسىئانو كۇلۇپ تۇرۇپ، — ئەما مېنىڭ خالىماسلىقىم تانزانىيە ھۆكۈمىتى سىياسىتىدە ھەمجىنسلارغا قارشى تۇرۇشى كېرەك دېگەنلىكىم ئەمەس. بىز ياشاۋاتقان بۇ دەۋر دېموكراتىيە، ئەركىنلىك دەۋرى. قانداق ياشاش شەكلىنى تاللاش شەخسىنىڭ ئۆز ئەركىنلىكىدىكى ئىش.

— مەن سەن دەۋاتقان دېموكراتىيە، ئەركىنلىك ئۇقۇملىرىغا قارشى ئەمەس. ئەمما، ياراتقۇچىنىڭ ئىرادىسىگە خىلاپ بولغان ھەمجىنسلار مۇناسىۋىتى ئىنسانىيەتنىڭ قىممەت قاراشلىرىنى ئاستىن - ئۈستۈن قىلىپ، ئەخلاق مىزانلىرىنى بىتچىت قىلىپ تاشلايدۇ. ئەركىنلىكنى زىيادە تەكىتلەيدىغان غەرب جەمئىيىتىمۇ مانا بۇگۈن ئەخلاقسىزلىقنىڭ، جىنسىي ئەركىنلىكنىڭ دەردىنى يەتكۈچە تارتتى. ئەيدىز قاتارلىق ساقايماس

106 ئۆزلۈك گىرۋەكلىرىدە

كېرەكمۇ - يوق؟» دېگەن تېمىدا بولدى. مەن «ھەمجىنسلىقنى قوبۇل قىلغىلى بولمايدۇ، دۆلەت ئۇنى چەكلىشى كېرەك، ئۇ ئەخلاققا قىلىنغان ھاقارەت» دېگەن قارىشىمدا چىڭ تۇردۇم. پونسىئانو باشقىلارنىڭ گېپىدىن پۇتاق چىقىرىشقا ئامراق، ئۇيغۇرلىمغان نۇقتىدىن پىكىر قىلىدىغان يىگىت ئىدى. ئىنگلىز تىلىنى بۇزۇپ تەلەپپۇز قىلسىمۇ، راۋان سۆزلەيتتى. تازا دىققەت قىلمىسا، نېمە دەۋاتقانلىقىنى ئاڭقىرغىلى بولمايتتى. كۆپىنچە ھالدا گۇرۇپپا مۇنازىرىسىدە ئىككىمىز دوقۇرۇشۇپ قالاتتۇق. شۇ كۈنىمۇ ئۇ كىشىلىك ھوقۇق نۇقتىسىدىن چىقىپ، ھەمجىنسلارنىڭ توي قىلىشى شەخسىنىڭ ئەركىنلىكىدىكى ئىش ئىكەنلىكى، دۆلەتنىڭ ئۇنى چەكلەش ھوقۇقىنىڭ يوق ئىكەنلىكىنى ئېيتىپ، مېنىڭ چۈشەندۇرۇشلىرىمگە قارشى چىقتى. ئاخىر بولماي مەن ئۇنىڭغا مۇنداق سوئال قويۇشقا مەجبۇر بولدۇم :

— تانزانىيەدىمۇ مۇسۇلمانلار كۆپ، ئەمىسە تانزانىيەمۇ ھەمجىنسلارنى قوللىشى كېرەكمۇ؟ سەن بېجىرىم بىر يىگىت، ئۇنداقتا سەن ئۆزۈڭ دېمەتلىك يەنە بىر يىگىت بىلەن توي قىلىشنى خالامسەن ؟

— خالىمايمەن، — دېدى پونسىئانو كۇلۇپ تۇرۇپ، — ئەما مېنىڭ خالىماسلىقىم تانزانىيە ھۆكۈمىتى سىياسىتىدە ھەمجىنسلارغا قارشى تۇرۇشى كېرەك دېگەنلىكىم ئەمەس. بىز ياشاۋاتقان بۇ دەۋر دېموكراتىيە، ئەركىنلىك دەۋرى. قانداق ياشاش شەكلىنى تاللاش شەخسىنىڭ ئۆز ئەركىنلىكىدىكى ئىش.

— مەن سەن دەۋاتقان دېموكراتىيە، ئەركىنلىك ئۇقۇملىرىغا قارشى ئەمەس. ئەمما، ياراتقۇچىنىڭ ئىرادىسىگە خىلاپ بولغان ھەمجىنسلار مۇناسىۋىتى ئىنسانىيەتنىڭ قىممەت قاراشلىرىنى ئاستىن - ئۈستۈن قىلىپ، ئەخلاق مىزانلىرىنى بىتچىت قىلىپ تاشلايدۇ. ئەركىنلىكنى زىيادە تەكىتلەيدىغان غەرب جەمئىيىتىمۇ مانا بۇگۈن ئەخلاقسىزلىقنىڭ، جىنسىي ئەركىنلىكنىڭ دەردىنى يەتكۈچە تارتتى. ئەيدىز قاتارلىق ساقايماس

106 ئۆزلۈك گىرۋەكلىرىدە

كىرگەۋەرمەت قىلىشى يېرىنسىپىنى بۇ يەردە ھەققىي ھېس قىلدىم. مۇقەللەم خۇلاسە قىلغاندا، قايسىمىزنىڭ يېكىرىنىڭ تۇغرىلىقىنى ئايرىپ ئولتۇرمىدى. ئەمەلىيەتتە يۇنسىڭنۇ بىلەن ئىككىمىزنىڭ ئىدىيە ئوخشاقلىقى ئىككى خىل ھېسسىيات ئوتتۇرىسىدىكى ئوخشاقلىقتىن ئىبارەت ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەت ئەمەس. «بىرىنىڭ بىلىشىمىز بىر ياشقا تىن كەچۈرگەن تارىخ ۋە ياشاۋاتقان مەدەنىيەت مۇھىتى تەرىپە-بدن بىلگىلىنىدۇ» دەيدۇ كېينىس.①

ئۈچىمىزدە يۇنسىڭنىڭ گەپلىرىگە قايىل ئەمەس ئىدىم، مۇ-ئەللىمنىڭ كىمنىڭ تۇغرا ئىكەنلىكىنى ئايرىمەچانلاپ ئولتۇرۇپ چۈشەنمەكچە بولاتتى. مەن ئىدىيەمدىن ئۆتكۈزۈلمەگەن، قەيىرىل قىلالمىغان نۇرغۇن ئىش بۇ يەردە ئۆزۈر يوسۇنىدا دائۋام قىلىۋې-رەتتى. ئىلاھىمگە مەدەنىيەت ئەندىكىشى ھېس قىلدۇرۇدىغان بۇنداق ئىشلار بۇ يەردە كۆپ ئۇچرايتتى. كېيىن بىلسەم، ئامې-رىكا جەمئىيىتى ئېچىۋېتىلگەن، ئەركىن بىر جەمئىيەت بولۇ-ۋاتقان ئىكەن. كالىفورنىيە، ماسساچۇسىتىس قاتارلىق شىمال قارمىلىي، ھەمجەمئىيەتلىرىنىڭ دۆلەت مەقبۇلىسىدا قانۇنلاشقانلى-قىنى ئاڭلىغان. كالىفورنىيە، ماسساچۇسىتىس قاتارلىق جاي قارشى تۇرغانىكەن. كالىفورنىيە، ماسساچۇسىتىس قاتارلىق بىر قاتىپە ئىشتىات ئۆزۈ ئىشتىاتلىرىنىڭ بىرلىگىدىن ھالقىپ ھەجەنسىلارنىڭ توي قىلىشقا بولىدىغانلىقىنى بىكىتكەنىدىن

① كېينىس گالاگېر: «جەمئىيەتنى چۈشىنىش»، چېكاگو ئۇنىۋېرسىتېتى نەشرىياتى، 2007 - يىلى ئىنگلىزچە نەشرى، 2 - بېت.

جىنسىي كېسەللەر سەن دەۋاتقان غالىلەيشى جىنسىي ئەركىنە-لىلىق، ئەخلاقسىزلىقتا بېرىلگەن مۇكاپات. سەن ھەمجىنسىلارنىڭ دۆلىتىڭە، جەمئىيىتىڭە، ئۇيۇلارغا كەلتۈرىدىغان زىھىرى، زىيە-نىنى سەل چاغلاپ قېلىۋاتىسەن.

يۇنسىڭنۇ يەنىلا ئۆزىنىڭ گېپىنى راست قىلاتتى. ئاخىر ئۇنىڭ ئەخلاقسىزلىقىنى ئاشكارىلىغان ئالىم ئۇنىڭ ئىلمىي سالاھىيىتىگە شەك كەلتۈرۈپ، ئۇنىڭ ئىلمىي نەتىجىلىرىنى ئىنكار قىلىشقا باشلىدى. ئۇنىڭ ئىلمىي نەتىجىلىرىنىڭ ئىنكار قىلىنىشى ئۇنىڭ ئەخلاقسىزلىقىنى ئاقلىمايدۇ. ئۇنىڭ ئەخلاقسىزلىقى ئۇنىڭ ئىلمىي نەتىجىلىرىنىڭ ئىنكار قىلىنىشىغا سەۋەب بولمايدۇ. ئەمەلىيەتتە

تەقەدی نەزەر بەڵەن مەبەنگ جەنس گاڵاھەدەلاکەمگە بەکەرەگ دەققەت قەلەدۆ. ئەمما، کەلگۆسەدەکی 30 یەڵدا مەن یەبەنگ ھەمە- جەنسەلار ئۆچۆن خەزمەت قەلەمەن.» ھوللەتۆوەتەکی جۆگگەرلۆقگار ھەمە- داگگەق ڕێڕەسەور لی ئەن مەۆەنداق دەیەبۆ: «جۆگگەرلۆقگار ھەمە- جەنسەلارغا تۆغرا قارایەبۆ، ئۆگارنی باسەدەغان ئەشتی قەلەماپەبۆ. ئاەبرەکەدا پۆتۆنڵەمی بۆنداگ ھەکەسچە. ئاەبرەکەدەکی کۆنەبەرگۆا- تەپگار ئاڕەسەدا ھەمچەنەسگارغا قارشی تۆڕۆڤش کەپچەپاتی ئەچەر. ھەتتا بەڕڵەر ھەمچەنەسگارغا قارشی ھۆچۆم قۆرغەغان.» لی ئەن «جۆگگەرلۆقگار ھەمچەنەسگارغا تۆغرا قارایەبۆ» دەگگەدە، جۆگگەۆدا یاشایەغان ئۆیغۆر قاناڕلەق مۆسۆڵمان مەللەتلەرنداگ بۆ ھاۆد- سەگگە ھەرگەرمۆ تۆغرا قارپاڵماپەغانلەقتەی ئەپسەدەن چەقارغان بۆڵسا کەبۆگ. جەمگەیەتشۆناملەق نۆقەتسەدەن کۆڕەتکەدە، ھەمچەنەسگارغا قارشی ھۆچۆم قۆرغەغان.» لی ئەن «جۆگگەرلۆقگار ھەمچەنەسگارغا تۆغرا قارایەبۆ» دەگگەدە، جۆگگەۆدا یاشایەغان ئۆیغۆر قاناڕلەق مۆسۆڵمان مەللەتلەرنداگ بۆ ھاۆد- سەگگە ھەرگەرمۆ تۆغرا قارپاڵماپەغانلەقتەی ئەپسەدەن چەقارغان بۆڵسا کەبۆگ. جەمگەیەتشۆناملەق نۆقەتسەدەن کۆڕەتکەدە، ھەمچەنەسگارغا قارشی ھۆچۆم قۆرغەغان.» لی ئەن «جۆگگەرلۆقگار ھەمچەنەسگارغا تۆغرا قارایەبۆ» دەگگەدە، جۆگگەۆدا یاشایەغان ئۆیغۆر قاناڕلەق مۆسۆڵمان مەللەتلەرنداگ بۆ ھاۆد- سەگگە ھەرگەرمۆ تۆغرا قارپاڵماپەغانلەقتەی ئەپسەدەن چەقارغان

تەقەدی نەزەر بەڵەن مەبەنگ جەنس گاڵاھەدەلاکەمگە بەکەرەگ دەققەت قەلەدۆ. ئەمما، کەلگۆسەدەکی 30 یەڵدا مەن یەبەنگ ھەمە- جەنسەلار ئۆچۆن خەزمەت قەلەمەن.» ھوللەتۆوەتەکی جۆگگەرلۆقگار ھەمە- داگگەق ڕێڕەسەور لی ئەن مەۆەنداق دەیەبۆ: «جۆگگەرلۆقگار ھەمە- جەنسەلارغا تۆغرا قارایەبۆ، ئۆگارنی باسەدەغان ئەشتی قەلەماپەبۆ. ئاەبرەکەدا پۆتۆنڵەمی بۆنداگ ھەکەسچە. ئاەبرەکەدەکی کۆنەبەرگۆا- تەپگار ئاڕەسەدا ھەمچەنەسگارغا قارشی تۆڕۆڤش کەپچەپاتی ئەچەر. ھەتتا بەڕڵەر ھەمچەنەسگارغا قارشی ھۆچۆم قۆرغەغان.» لی ئەن «جۆگگەرلۆقگار ھەمچەنەسگارغا تۆغرا قارایەبۆ» دەگگەدە، جۆگگەۆدا یاشایەغان ئۆیغۆر قاناڕلەق مۆسۆڵمان مەللەتلەرنداگ بۆ ھاۆد- سەگگە ھەرگەرمۆ تۆغرا قارپاڵماپەغانلەقتەی ئەپسەدەن چەقارغان بۆڵسا کەبۆگ. جەمگەیەتشۆناملەق نۆقەتسەدەن کۆڕەتکەدە، ھەمچەنەسگارغا قارشی ھۆچۆم قۆرغەغان.» لی ئەن «جۆگگەرلۆقگار ھەمچەنەسگارغا تۆغرا قارایەبۆ» دەگگەدە، جۆگگەۆدا یاشایەغان ئۆیغۆر قاناڕلەق مۆسۆڵمان مەللەتلەرنداگ بۆ ھاۆد- سەگگە ھەرگەرمۆ تۆغرا قارپاڵماپەغانلەقتەی ئەپسەدەن چەقارغان

باشقا، قالغان گەشتاتلار ھەمچەنسلەقتى قانۇنلاشتۇرۇشقا قارشى گەكەن. ھوللەتۆوەتلەر جايلاشقان لوس ئانجەلەس شەھرى ھەمچەنسلار بىرقەدەر كۆپ ۋاقتىلا جايلاشقان شەھار گەكەن. ھەمچەنسلەقلار گەچە- دە كىرمى بۆقىرىلار — كىبىم لايىھەلەگۈچىلەر، گەسرەچىلار، رىياسەتچىلەرمۇ خېلى كۆپ گەكەن. گالايلېئۇق، «تېخنىكا ۋە ھەۋەس- چەت» تېلېۋىزىيە پىروگرامىسىغا داڭلىق گالىل رىياسەتچىسى گېللىن دېگېنېرىس (Ellen Degeneres) ھەمچىنس تالاشبېسىلدىكى- لەردىن بولۇپ، ھەمچەنسلارنىڭ مەنپەئىتى ئۈچۈن ئىزچىل كۈرەشى قىلغان. ئۇ مۇنداق دەيدۇ: «ھازىر كەشىلەر بىر خىل سەۋەر قىلىشنىمۇ ئۆگەندىم. كۆنلەرنىڭ ئۆتۈشىگە ئەگەشىپ، ھەر كىرمۇ تۆغرا قارپاڵماپەغانلەقتەی ئېسىدىن چىقارغان

باشقا، قالغان گەشتاتلار ھەمچەنسلەقتى قانۇنلاشتۇرۇشقا قارشى گەكەن. ھوللەتۆوەتلەر جايلاشقان لوس ئانجەلەس شەھرى ھەمچەنسلار بىرقەدەر كۆپ ۋاقتىلا جايلاشقان شەھار گەكەن. ھەمچەنسلەقلار گەچە- دە كىرمى بۆقىرىلار — كىبىم لايىھەلەگۈچىلەر، گەسرەچىلار، رىياسەتچىلەرمۇ خېلى كۆپ گەكەن. گالايلېئۇق، «تېخنىكا ۋە ھەۋەس- چەت» تېلېۋىزىيە پىروگرامىسىغا داڭلىق گالىل رىياسەتچىسى گېللىن دېگېنېرىس (Ellen Degeneres) ھەمچىنس تالاشبېسىلدىكى- لەردىن بولۇپ، ھەمچەنسلارنىڭ مەنپەئىتى ئۈچۈن ئىزچىل كۈرەشى قىلغان. ئۇ مۇنداق دەيدۇ: «ھازىر كەشىلەر بىر خىل سەۋەر قىلىشنىمۇ ئۆگەندىم. كۆنلەرنىڭ ئۆتۈشىگە ئەگەشىپ، ھەر كىرمۇ تۆغرا قارپاڵماپەغانلەقتەی ئېسىدىن چىقارغان

كاللامدا پەيدا بولغان تەتقىقات مېتودى ۋە ئۆز كەسپىمگە مۇناسىۋەتلىك سوئاللارنى پىروفېسسورلارنىڭ ئىشخانىسىدا ئولتۇرغان ۋاقتىمدىن پايدىلىنىپ سورايدىغان بولدۇم. ئامېرىكا ماۋارپىدا، دەرس ئۆتكەن ئوقۇتقۇچى ھەر ھەپتىدە بىر - ئىككى قېتىم ئىشخانىسىدا ئولتۇرۇشى كېرەك. بۇ ۋاقىت دەرس پىلانىغا ئېنىق يېزىلىپ، ئوقۇغۇچىلارنىڭ تېخىرقىغان، بىلەلمىگەن يەرلىرىنى سورۇشۇلۇشىغا قولايلىق يارىتىلىدۇ. ئاسپىرانتلىق ئوقۇشى ئۆزىمىزنىڭ ئىزدىنىشىنى تەلەپ قىلىدىغان بولغاچقا، ئامېرىكا ماۋارپىدىكى بۇ ئۆزگىچىلىك ماڭا يارىدى. قىزىق يېرى، يالغۇز قالغاندا، كىتاب - ماتېرىيال كۆرگەندە كاللىغا كېلىدىغان پىكىر ۋە سوئاللار مۇئەللىمنى كۆرگەندە ئەستىن كۆتۈرۈلۈپ كېتەتتى. مەن بۇ خىل ئەھۋالنى تۇڭىتىش ئۈچۈن مەخسۇس سوئال خاتىرىسى تۇتۇپ، ئۆزۈم جاۋابىنى تاپالمايقالغان سوئاللارنى، تېگىگە يېتەلمىگەن مەسىلىلەرنى يېزىپ ماڭدىم. ئۆز نۆۋىتىدە يەنە شۇنىمۇ دەپ ئۆتەي، بىزدە شەكىللىنىپ قالغان چەت ئەللىكنى چوڭ بىلىش پىسخىكىسىنىڭ تەسىرىدىنمۇ ياكى دادىل پىكىر قىلمەن دەپ مازاققا قېلىشتىن ئەنسىرىدىممۇ، ئەيتاۋۇر «جەمئىيەت نەزەرىيەسىدىن ئومۇمىي بايان» دېگەن دەرسكە يېڭى قاتناشقاندا، ئۆزۈم پىكىر قىلالايدىغان تېمىلار توغرۇلۇق گەپ قىلىشتىن خىجىل بولدۇم. ئېنىقراقى، ئېغىر روھىي بېسىم ھېس قىلدىم. مەن تولۇق كۆرستا جەمئىيەتشۇناسلىق كەسپىدە ئوقۇمىغاچقا، نەزەرىيە دەرسىنى تولۇق كۆرسىنىڭ ئەڭ ئاخىرقى يىللىق ئوقۇغۇچىلىرى بىلەن قوشۇلۇپ ئوقۇشۇمغا توغرا كەلدى. سىنىپتا 50 نەچچە ئوقۇغۇچى بولۇپ، ئۇنىڭ ئىچىدە مېنى قوشقاندا ئۈچ نەپەر چەت ئەللىك بار ئىدۇق. تۇنجى سائەتلىك دەرستە كانادا تورونتو ئۇنىۋېرسىتېتىنى پۈتكۈزگەن ئايال پروفېسسور ناندىتا شارما «نەزەرىيە دېگەن نېمە؟» دەپ سوئال قويدى. سىنىپ ئىچى جىمىپ كەتتى. مەن ئەسلىي ئامېرىكىلىق ئوقۇغۇچىلار بۇ سوئالغا ئويلانمايلا جاۋاب

بىرنۆبىتىدىنغۇ دەپ ئويلىغانىدىم، ئۇنداق بولمىدى. مەن شۇ چاغدا تىل بىلىش بىلەن پىكىر قىلىشنىڭ پۈتۈنلەي ئىككى ئىش ئىكەنلىكىنى يەنە بىر قېتىم ھېس قىلدىم. ئامېرىكىلىق ئوقۇغۇچىلار ئۆز ئانا تىلى بولسىمۇ، ئىنگلىز تىلىدا قانداق پىكىر قىلىش مەسىلىسىگە دۇچ كېلىۋاتاتتى، قىينىلىۋاتاتتى. مەن ئۆزۈمنى ئىپادىلەشتە ھۆرلۈك ھېس قىلسامۇ، نېمىشقىدۇر قولۇمنى كۆتۈرۈشكە جۈرئەت قىلالمىدىم. ئاخىر ئىككى ئوقۇغۇچى ئوخشىمىغان نۇقتىدىن «نەزەرىيە» دېگەن ئۇقۇمغا جاۋاب بېرىپ ئۆتتى. «ئوخشىمىغان پىكىر بارمۇ ؟» دەپ سورىدى مۇئەللىم. مەن بايىقى ئىككى ئوقۇغۇچى دەپ بولغان نۇقتىلارنى تەكرارلاپ سالماسلىق ئۈچۈن بىر پەس ئويلىنىۋالغاندىن كېيىن، غەيرىتىمگە كېلىپ قولۇمنى كۆتۈردۈم ۋە ئادىيلاشتۇرۇپ: «نەزەرىيە دېگىنىمىز، ئوخشاش بولمىغان ئۇقۇملار ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنى ئىزاھلاپ بېرىدىغان بايان» دېدىم. گەرچە يۇقىرىقى گەپلەرنى ئۆزۈمدىمۇ بەكلا جىددىيلەشتىم. قارىغاندا، ئامېرىكانلارنى چوڭ بىلىش ھېسسىياتى، «ئۇلار جىق نەرسە بىلىدۇ» دېگەن قاراش ئۇستۇنلۇكىنى ئىگىلەپ ماڭا بېسىم پەيدا قىلىۋاتقاندەك قىلاتتى. مۇئەللىم جاۋابىنى مۇئەييەنلەشتۈردى. دېمىسىمۇ «نەزەرىيە دېگەن نېمە؟» دېگەن سوئالغا ئوخشىمىغان نۇقتىدىن چىقىپ ھەر خىل جاۋاب بېرىشكە بولاتتى. شۇ كۈنى مەن ئۆزۈمگە ئىشەنمىسەم، چەت ئەللىكنى جىق نەرسە بىلىدۇ دەيدىغان پىسخىكىنى ئۆزۈمدىن نېرى قىلمىسام، زېيان تارتىدىغانلىقىمنى يەنە بىر قېتىم ھېس قىلدىم. ئۆزىمىزگە نىسبەتەن ئىشەنچىنى يوقاتساق، ھەممە نېمىنى يوقىتىشىمىز مۇمكىن. لېكىن نېمىلا دېگەنلەن، ئابستراكت ئۇقۇملار ھەققىدە يات بىر تىلدا تەپەككۇر قىلىش ئادەمگە ئانا تىلىدىكىدەك ھۆرلۈك تۇيغۇسى بېرەلمەيتتى. نەزەرىيە دەرسىدىكى بىر قېتىملىق كەچۈرمىش بۇ قارىشىمنىڭ توغرىلىقىنى يەنە بىر قېتىم ئىسپاتلىدى. جەمئىيەت نەزەرىيىسى

بىرنۆبىتىدىنغۇ دەپ ئويلىغانىدىم، ئۇنداق بولمىدى. مەن شۇ چاغدا تىل بىلىش بىلەن پىكىر قىلىشنىڭ پۈتۈنلەي ئىككى ئىش ئىكەنلىكىنى يەنە بىر قېتىم ھېس قىلدىم. ئامېرىكىلىق ئوقۇغۇچىلار ئۆز ئانا تىلى بولسىمۇ، ئىنگلىز تىلىدا قانداق پىكىر قىلىش مەسىلىسىگە دۇچ كېلىۋاتاتتى، قىينىلىۋاتاتتى. مەن ئۆزۈمنى ئىپادىلەشتە ھۆرلۈك ھېس قىلسامۇ، نېمىشقىدۇر قولۇمنى كۆتۈرۈشكە جۈرئەت قىلالمىدىم. ئاخىر ئىككى ئوقۇغۇچى ئوخشىمىغان نۇقتىدىن «نەزەرىيە» دېگەن ئۇقۇمغا جاۋاب بېرىپ ئۆتتى. «ئوخشىمىغان پىكىر بارمۇ ؟» دەپ سورىدى مۇئەللىم. مەن بايىقى ئىككى ئوقۇغۇچى دەپ بولغان نۇقتىلارنى تەكرارلاپ سالماسلىق ئۈچۈن بىر پەس ئويلىنىۋالغاندىن كېيىن، غەيرىتىمگە كېلىپ قولۇمنى كۆتۈردۈم ۋە ئادىيلاشتۇرۇپ: «نەزەرىيە دېگىنىمىز، ئوخشاش بولمىغان ئۇقۇملار ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنى ئىزاھلاپ بېرىدىغان بايان» دېدىم. گەرچە يۇقىرىقى گەپلەرنى ئۆزۈمدىمۇ بەكلا جىددىيلەشتىم. قارىغاندا، ئامېرىكانلارنى چوڭ بىلىش ھېسسىياتى، «ئۇلار جىق نەرسە بىلىدۇ» دېگەن قاراش ئۇستۇنلۇكىنى ئىگىلەپ ماڭا بېسىم پەيدا قىلىۋاتقاندەك قىلاتتى. مۇئەللىم جاۋابىنى مۇئەييەنلەشتۈردى. دېمىسىمۇ «نەزەرىيە دېگەن نېمە؟» دېگەن سوئالغا ئوخشىمىغان نۇقتىدىن چىقىپ ھەر خىل جاۋاب بېرىشكە بولاتتى. شۇ كۈنى مەن ئۆزۈمگە ئىشەنمىسەم، چەت ئەللىكنى جىق نەرسە بىلىدۇ دەيدىغان پىسخىكىنى ئۆزۈمدىن نېرى قىلمىسام، زېيان تارتىدىغانلىقىمنى يەنە بىر قېتىم ھېس قىلدىم. ئۆزىمىزگە نىسبەتەن ئىشەنچىنى يوقاتساق، ھەممە نېمىنى يوقىتىشىمىز مۇمكىن. لېكىن نېمىلا دېگەنلەن، ئابستراكت ئۇقۇملار ھەققىدە يات بىر تىلدا تەپەككۇر قىلىش ئادەمگە ئانا تىلىدىكىدەك ھۆرلۈك تۇيغۇسى بېرەلمەيتتى. نەزەرىيە دەرسىدىكى بىر قېتىملىق كەچۈرمىش بۇ قارىشىمنىڭ توغرىلىقىنى يەنە بىر قېتىم ئىسپاتلىدى. جەمئىيەت نەزەرىيىسى

110 ئۆزلۈك گىرۇھ كلىرىدە

بىرنۆبىتىدىنغۇ دەپ ئويلىغانىدىم، ئۇنداق بولمىدى. مەن شۇ چاغدا تىل بىلىش بىلەن پىكىر قىلىشنىڭ پۈتۈنلەي ئىككى ئىش ئىكەنلىكىنى يەنە بىر قېتىم ھېس قىلدىم. ئامېرىكىلىق ئوقۇغۇچىلار ئۆز ئانا تىلى بولسىمۇ، ئىنگلىز تىلىدا قانداق پىكىر قىلىش مەسىلىسىگە دۇچ كېلىۋاتاتتى، قىينىلىۋاتاتتى. مەن ئۆزۈمنى ئىپادىلەشتە ھۆرلۈك ھېس قىلسامۇ، نېمىشقىدۇر قولۇمنى كۆتۈرۈشكە جۈرئەت قىلالمىدىم. ئاخىر ئىككى ئوقۇغۇچى ئوخشىمىغان نۇقتىدىن «نەزەرىيە» دېگەن ئۇقۇمغا جاۋاب بېرىپ ئۆتتى. «ئوخشىمىغان پىكىر بارمۇ ؟» دەپ سورىدى مۇئەللىم. مەن بايىقى ئىككى ئوقۇغۇچى دەپ بولغان نۇقتىلارنى تەكرارلاپ سالماسلىق ئۈچۈن بىر پەس ئويلىنىۋالغاندىن كېيىن، غەيرىتىمگە كېلىپ قولۇمنى كۆتۈرۈپ ۋە ئادىيلاشتۇرۇپ: «نەزەرىيە دېگىنىمىز، ئوخشاش بولمىغان ئۇقۇملار ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنى ئىزاھلاپ بېرىدىغان بايان» دېدىم. گەرچە يۇقىرىقى گەپلەرنى ئۆزۈمدىمۇ بەكلا جىددىيلەشتىم. قارىغاندا، ئامېرىكانلارنى چوڭ بىلىش ھېسسىياتى، «ئۇلار جىق نەرسە بىلىدۇ» دېگەن قاراش ئۇستۇنلۇكىنى ئىگىلەپ ماڭا بېسىم پەيدا قىلىۋاتقاندەك قىلاتتى. مۇئەللىم جاۋابىنى مۇئەييەنلەشتۈردى. دېمىسىمۇ «نەزەرىيە دېگەن نېمە؟» دېگەن سوئالغا ئوخشىمىغان نۇقتىدىن چىقىپ ھەر خىل جاۋاب بېرىشكە بولاتتى. شۇ كۈنى مەن ئۆزۈمگە ئىشەنمىسەم، چەت ئەللىكنى جىق نەرسە بىلىدۇ دەيدىغان پىسخىكىنى ئۆزۈمدىن نېرى قىلمىسام، زېيان تارتىدىغانلىقىمنى يەنە بىر قېتىم ھېس قىلدىم. ئۆزىمىزگە نىسبەتەن ئىشەنچىنى يوقاتساق، ھەممە نېمىنى يوقىتىشىمىز مۇمكىن. لېكىن نېمىلا دېگەنلەن، ئابستراكت ئۇقۇملار ھەققىدە يات بىر تىلدا تەپەككۇر قىلىش ئادەمگە ئانا تىلىدىكىدەك ھۆرلۈك تۇيغۇسى بېرەلمەيتتى. نەزەرىيە دەرسىدىكى بىر قېتىملىق كەچۈرمىش بۇ قارىشىمنىڭ توغرىلىقىنى يەنە بىر قېتىم ئىسپاتلىدى. جەمئىيەت نەزەرىيىسى

110 ئۆزلۈك گىرۇھ كلىرىدە

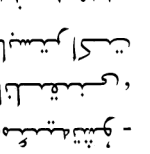

سی دەرسەرەی گاساسلەقی دۆنیادەکی مەشهوور جەمسیەتشۆ-
ناسلارنلەڤ هایاتی، ئەدیەمسی ڤە مۆهسم نەزەریە سستەمەلسرەی
تۆنۆشتۆرۆلاتی. فەرانسیەنلەڤ بۆگۆنکی زاڵان جەمسیەتشۆنا-
سی پیێر بۆردیۆ(Pierre Bourdieu , 1930 — 2003)نلەڤ ئەدە-
بەسی تۆنۆشتۆرۆلەدەن کۆنی مۆگەللەمەز دەرس ئۆتەوی پە-
گیر بۆردیۆنلەڤ نەق مەیدانەا لیکسیە سۆزلەگەن کۆرۆنۆشی
ئیلنەدەن VCDیەلەستەنکسەسی قۆیۆپ بەرەدی. مەن بەکەمۆ
خۆشال بۆلەۆم. سەۆەیی، ڤەتەندەکی چیچەمەا مەن پیێر بۆرد-
ۆکنلەڤ «مەدەنیەت ڤە هۆقۆق»، «تەل نیەسەن دیرەلۆ بیر سەۆ؟»
دیگەن کەتابلەرسی سیتەۆلەدەن ڤە ۆکنلەڤ کاپیتال، هۆقۆق
هەڤتەدەکی بایانلەرهەا قایەل بۆلەدنەم. پیێر بۆردیۆ یاڤۆرۆ-
پاداڵ ۆمەس، ئامیر بکەدەمۆ یۆقەرە ئاریۆیەا ۆکگە بۆلۆپ، ڤە-
سی دۆرکەم(Emile Durkheim ,1858—1918)دەن کیێستەک
فەرانسیەلەڤ ئەڤلە ۆیۆلۆژ جەمسیەتشۆنالس دەپ تەرپیلەدەتت.
بۆلۆیۆ ۆکنلەڤ سەجۆول، کاپیتال هەڤتەدەکی نەزەریەلەرس
بەکەمۆ قایەل قالارلەق ڤە پیێکچە ۆکدی. ۆمەلەی بۆ بۆردیۆنلەڤ
فەرانسیەدە تۆرۆپ سەجلەق تیلیۆنریە ۆارقلەق نەق مەیدانەا
ئامیر بکەدەمۆ جەمسیەتشۆنالسارغا سۆزلەگەن نۆتق هەڤتەدەکی
پیلاستەنکا ۆکەن. نۆتۆق باشلەدەستەن ۆالگەری، سۆرەتکە
ئیلەتش ۆگیەدە بۆردیۆنی مۆجەبرلار ۆۆرۆپلەستی ڤە ۆمرا ڤە-
بۆپ بیرەشتی ۆگۆتۆدن، هەتتا بیر – ۆککی دادەلڕاق فەرانسۆز
ڤەر بۆردیۆنلەڤ مەڭرەگە سۆیۆپ ڤۆیەدن. مەن بیر جەمسیەتشۆ-
ناسلەڤ بۆڤیەلەلەڤ تەمسر ڤە ئابرۆیەا ۆگگە بۆلالەقەدی،
جەمسیەتشۆنالسلەق ئەرەرییەمسەدن ۆمیارەت تۆلەمۆ ئابستراکت
بیر ۆۆقۆمەا مۆجبرلارنلەڤ بۆڤیە سەۆیەلەلەڤ سۆئالارنی سۆرە-
یالایەهانلەقەدی تۆڤیی ڤیتەم کەۆرۆۆاتتەم. ۆیکرانەا کەۆرۆۆشی
ئالمەستیب، ئامیرەکەدەکی جەمسیەتشۆنالسارنلەڤ بۆردیۆنلەڤ
نۆڤەدی سالڤاۆتقان مەڭرەرە پەیەا بۆلدی. ئامیرەکەلەق جەمسە-
بەتشۆنالس ۆاللیەر ستەیەب(Waller Stein, 1929 — ؟)ۆۆرنەدەن

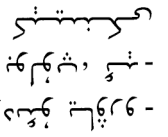

سی دەرسەرەی گاساسلەقی دۆنیادەکی مەشهوور جەمسیەتشۆ-
ناسلارنلەڤ هایاتی، ئەدیەمسی ڤە مۆهسم نەزەریە سستەمەلسرەی
تۆنۆشتۆرۆلاتی. فەرانسیەنلەڤ بۆگۆنکی زاڵان جەمسیەتشۆنا-
سی پیێر بۆردیۆ(Pierre Bourdieu , 1930 — 2003)نلەڤ ئەدە-
بەسی تۆنۆشتۆرۆلەدەن کۆنی مۆگەللەمەز دەرس ئۆتەوی پە-
گیر بۆردیۆنلەڤ نەق مەیدانەا لیکسیە سۆزلەگەن کۆرۆنۆشی
ئیلنەدەن VCDیەلەستەنکسەسی قۆیۆپ بەرەدی. مەن بەکەمۆ
خۆشال بۆلەۆم. سەۆەیی، ڤەتەندەکی چیچەمەا مەن پیێر بۆرد-
ۆکنلەڤ «مەدەنیەت ڤە هۆقۆق»، «تەل نیەسەن دیرەلۆ بیر سەۆ؟»
دیگەن کەتابلەرسی سیتەۆلەدەن ڤە ۆکنلەڤ کاپیتال، هۆقۆق
هەڤتەدەکی بایانلەرهەا قایەل بۆلەدنەم. پیێر بۆردیۆ یاڤۆرۆ-
پاداڵ ۆمەس، ئامیرەکەدەکی یۆقەرە ئاریۆیەا ۆکگە بۆلۆپ، ڤە-
سی دۆرکەم(Emile Durkheim ,1858—1918)دەن کیێستەک
فەرانسیەلەڤ ئەڤلە ۆیۆلۆژ جەمسیەتشۆنالس دەپ تەرپیلەدەتت.
بۆلۆیۆ ۆکنلەڤ سەجۆول، کاپیتال هەڤتەدەکی نەزەریەلەرس
بەکەمۆ قایەل قالارلەق ڤە پیێکچە ۆکدی. ۆمەلەی بۆ بۆردیۆنلەڤ
فەرانسیەدە تۆرۆپ سەجلەق تیلیۆنریە ۆارقلەق نەق مەیدانەا
ئامیر بکەدەمۆ جەمسیەتشۆنالسارغا سۆزلەگەن نۆتق هەڤتەدەکی
پیلاستەنکا ۆکەن. نۆتۆق باشلەدەستەن ۆالگەری، سۆرەتکە
ئیلەتش ۆگیەدە بۆردیۆنی مۆجەبرلار ۆۆرۆپلەستی ڤە ۆمرا ڤە-
بۆپ بیرەشتی ۆگۆتۆدن، هەتتا بیر – ۆککی دادەلڕاق فەرانسۆز
ڤەر بۆردیۆنلەڤ مەڭرەگە سۆیۆپ ڤۆیەدن. مەن بیر جەمسیەتشۆ-
ناسلەڤ بۆڤیەلەلەڤ تەمسر ڤە ئابرۆیەا ۆگگە بۆلالەقەدی،
جەمسیەتشۆنالسلەق ئەرەرییەمسەدن ۆمیارەت تۆلەمۆ ئابستراکت
بیر ۆۆقۆمەا مۆجبرلارنلەڤ بۆڤیە سەۆیەلەلەڤ سۆئالارنی سۆرە-
یالایەهانلەقەدی تۆڤیی ڤیتەم کەۆرۆۆاتتەم. ۆیکرانەا کەۆرۆۆشی
ئالمەستیب، ئامیرەکەدەکی جەمسیەتشۆنالسارنلەڤ بۆردیۆنلەڤ
نۆڤەدی سالڤاۆتقان مەڭرەرە پەیەا بۆلدی. ئامیرەکەلەق جەمسە-
بەتشۆنالس ۆاللیەر ستەیەب(Waller Stein, 1929 — ؟)ۆۆرنەدەن

تۇرۇپ ئىنگلىز تىلىدا بوردىئۇغا سالام بەردى ۋە كۆپچىلىكىنىڭ يىغىلىپ بولغانلىقىنى، بوردىئۇنىڭ نۇتۇقىنى باشلىسا بولىدۇ-غانلىقىنى ئېيتتى. ئېكراندا بوردىئۇنىڭ قاتتىق جىددىيلەشكەن كۆرۈنۈشى پەيدا بولدى. سۇرەتكە ئېلىش ئۆيىدە بوردىئۇ جىددىيلەشكىنىدىن بىردەم تەرلىرىنى سۇرتەتتى، بىر دەم ئالدىدىكى چايىنى ئىچەتتى. «فىرانسۇز تىلىدا سۆزلىگەن بولسام نېمىدېگەن ياخشى بولاتتى ـ هە! ـــ دېدى بوردىئۇ تەرلىرىنى سۇرتكەچ يېنىدىكى مۇخبىرغا، ـــ تىل توسالغۇسى (Language Barrier) بېسىم پەيدا قىلىۋاتىدۇ.» يېنىدىكى مۇخبىر ئۇنى توختىماي رىغبەتلەندۈرۈپ تۇراتتى. مەن بەكلا ھەيران قالدىم ۋە چوڭقۇر بىر ھېكمەتنى يەنىمۇ ئىچكىرىلەپ ھېس قىلغاندەك بولدۇم. ئانا تىلنىڭ ھۇزۇرى ئادەمنىڭ تىنىقى، نەپسى بىلەن يۇغۇرۇلۇپ كېتىدىكەن. يات تىلغا ھەرقانچە ئۇستا ئادەممۇ ئانا تىلىدىكىدەك پىكىر ئەركىنلىكىگە ئېرىشەلمەيدىكەن. بوردىئۇنىڭ ئىنگلىز تىلى سەۋىيەسىنىڭ يۇقىرىلىقىدا گەپ يوق. ئەمما ئىنگلىز تىلىدا ئامېرىكانلارغا نۇتۇق سۆزلەش ئۇنى خىجىلا تەرلىتىۋاتاتتى. تىل توسالغۇسى تۇپەيلىدىن كىلىپ چىقىدىغان بۇ خىل ئوڭايسىزلىق ماڭا يىغىن سورۇنلىرىمىزدا سۆزلەۋاتقان رەھبەرلىرىمىزنى، دەرس مۇنبەرلىرىدە خەنزۇ تىلىدا دەرس ئۆتۈۋاتقان ئوقۇتقۇچىلىرىمىزنى ئەسلەتتى؛ ئۇلارنىڭ قىينىلىدىغان يەرلىرىنى چۈشەنگەندەك بولدۇم. ئۇرۇمچىدە بىر دوستۇم ماڭا ئىدارىسىدىكى ئۇيغۇر رەھبىرى چوڭ يىغىندا خەنزۇچە سۆزلىگەن ھامان ئۇنىڭ تەلەپپۇز ۋە سۆزدە قىيىپ كېتىشىدىن ئەنسىرەپ ئۆزىدىكى جىددىيلىشىپ يەرگە قارىۋالىدىغانلىقى، باشلىقىنىڭ خاتا سۆزلەپ قويۇپ يۈزى چۈشۈپ كېتىشىدىن ئەنسىرەيدىغانلىقىنى ئېيتقانىدى. قارىغاندا، تىل توسالغۇسىدىن كىلىپ چىقىدىغان بېسىم ۋە ئوڭايسىزلىق رايون خاراكتېرلىك مەسىلە بولمىسا كېرەك.

كۈنلەر ئۆتمەكتە. مەن ئامېرىكا مائارىپىنىڭ ئىلغار، يارقىن

نۇقتىلىرىنى ھېس قىلىش بىلەن بىر ۋاقىتتا، بەزى سەلبىي، كىشىنىڭ دىتىغا ياقمايدىغان تەرەپلەردىن خالىي ئەمەسلىكىنى تونۇپ يەتتىم. ئوقۇتۇش بىنالىرىدا قوڭغۇراق چېلىنمايتتى. دەرستىن چۈشۈش ۋاقىتلىرى بىردەك بولمىغاچقا، دەرس ئاڭلاۋاتقاندا دەرستىن چۈشكەن باشقا سىنىپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ ۋاراڭ - چۇرۇڭى ئاڭلىنىپ بىنانى بىر ئالاتتى. «ئوقۇتۇش رايونىغا ماشىنا كىرىشكە بولمايدۇ» دېگەن بەلگىلىمە يوقمۇ، ئەيتاۋۇر دەرس ئارىلىقىدا سىرتتىن موتوسىكلىتلارنىڭ يۇقىرى ئاۋازدا غارقىراشلىرى ۋە ماشىنا ئاۋازلىرى كىرىپ دەرسخانا كەيپىياتىغا تەسىر يەتكۈزەتتى. «سېلىشتۇرما مەدەنىيەت» دەر - سىمىزلىكى ئوقۇتقۇچىسى، چىكاگولۇق ياش قىز ئەننى (Annie) دەرس ئارىلىقىدا ئامېرىكا تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ مائارىپىدا نۇرغۇن مەسىلە بارلىقىنى، تولۇق كۇرس مائارىپىدىمۇ جىنسىي ئەركىنلىك تۇپەيلى بىللە تۇرغان ئوقۇغۇچىلار ئارىسىدا نىكاھ - سىز بالا تېپىپ باشقىلارغا بېرىۋېتىش قىلمىشلىرىنىڭ بارلە - قىنى دەپ ئۆتتى. ئامېرىكا «ئالما» كومپيۇتېر شىركىتىنىڭ باش ئىجرائىيە ئەمەلدارى ستېۋ جوب (Steve Job) نىكاھسىز تۇغۇلغان. ئۇ ستانفورد ئۇنىۋېرسىتېتىدا سۆزلىگەن «دۆت بولساڭ ئاچ قالىسەن»(stay hungry , stay foolish) دېگەن نۇتۇقىدا ئۆزىنىڭ نىكاھسىز تۇغۇلغانلىقىنى ئاشكارا تىلغا ئالىدۇ. مەن ۋەتەندىكى چېغىمدا: «جۇڭگونىڭ تولۇق كۇرس مائارىپى يا - مان ئەمەس. چەت ئەلگە ئاسپىرانتلىققا ئوقۇشقا چىقسا مۇۋاپىق بولىدۇ» دەپ ئاڭلىغانىدىم. بۇ گەپنىڭ مەلۇم نۇقتىدىن توغرا ئىكەنلىكىنى ھېس قىلدىم. ھازىر ئۇيغۇرلارنىڭ ئارىسىدىكى بىر قىسىم باي ئاتا - ئانىلار بالىلىرىنىڭ چەت ئەلگە چىقىشتىكى شەرتلەرنى ھازىرلىغان - ھازىرلىمىغان، ئوقۇيالايدىغان - ئوقۇيالمايدىغانلىقى بىلەن ھېسابلىشىپ ئولتۇرماي چەتكە چى - قىرىۋېتىش كويىدا يۇرىدۇ. ھەتتا بەزىلەر چەت ئەللەرنى چوڭ بىلىش پىسخىكىسىنىڭ زىيىنى تۇپەيلى مائارىپى ۋە تەرەققىيات

نۇقتىلىرىنى ھېس قىلىش بىلەن بىر ۋاقىتتا، بەزى سەلبىي، كىشىنىڭ دىتىغا ياقمايدىغان تەرەپلەردىن خالىي ئەمەسلىكىنى تونۇپ يەتتىم. ئوقۇتۇش بىنالىرىدا قوڭغۇراق چېلىنمايتتى. دەرستىن چۈشۈش ۋاقىتلىرى بىردەك بولمىغاچقا، دەرس ئاڭلاۋاتقاندا دەرستىن چۈشكەن باشقا سىنىپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ ۋاراڭ - چۇرۇڭى ئاڭلىنىپ بىنانى بىر ئالاتتى. «ئوقۇتۇش رايونىغا ماشىنا كىرىشكە بولمايدۇ» دېگەن بەلگىلىمە يوقمۇ، ئەيتاۋۇر دەرس ئارىلىقىدا سىرتتىن موتوسىكلىتلارنىڭ يۇقىرى ئاۋازدا غارقىراشلىرى ۋە ماشىنا ئاۋازلىرى كىرىپ دەرسخانا كەيپىياتىغا تەسىر يەتكۈزەتتى. «سېلىشتۇرما مەدەنىيەت» دەر - سىمىزلىكى ئوقۇتقۇچىسى، چىكاگولۇق ياش قىز ئەننى (Annie) دەرس ئارىلىقىدا ئامېرىكا تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ مائارىپىدا نۇرغۇن مەسىلە بارلىقىنى، تولۇق كۇرس مائارىپىدىمۇ جىنسىي ئەركىنلىك تۇپەيلى بىللە تۇرغان ئوقۇغۇچىلار ئارىسىدا نىكاھ - سىز بالا تېپىپ باشقىلارغا بېرىۋېتىش قىلمىشلىرىنىڭ بارلە - قىنى دەپ ئۆتتى. ئامېرىكا «ئالما» كومپيۇتېر شىركىتىنىڭ باش ئىجرائىيە ئەمەلدارى ستېۋ جوب (Steve Job) نىكاھسىز تۇغۇلغان. ئۇ ستانفورد ئۇنىۋېرسىتېتىدا سۆزلىگەن «دۆت بولساڭ ئاچ قالىسەن»(stay hungry , stay foolish) دېگەن نۇتۇقىدا ئۆزىنىڭ نىكاھسىز تۇغۇلغانلىقىنى ئاشكارا تىلغا ئالىدۇ. مەن ۋەتەندىكى چېغىمدا: «جۇڭگونىڭ تولۇق كۇرس مائارىپى يا - مان ئەمەس. چەت ئەلگە ئاسپىرانتلىققا ئوقۇشقا چىقسا مۇۋاپىق بولىدۇ» دەپ ئاڭلىغانىدىم. بۇ گەپنىڭ مەلۇم نۇقتىدىن توغرا ئىكەنلىكىنى ھېس قىلدىم. ھازىر ئۇيغۇرلارنىڭ ئارىسىدىكى بىر قىسىم باي ئاتا - ئانىلار بالىلىرىنىڭ چەت ئەلگە چىقىشتىكى شەرتلەرنى ھازىرلىغان - ھازىرلىمىغان، ئوقۇيالايدىغان - ئوقۇيالمايدىغانلىقى بىلەن ھېسابلىشىپ ئولتۇرماي چەتكە چى - قىرىۋېتىش كويىدا يۇرىدۇ. ھەتتا بەزىلەر چەت ئەللەرنى چوڭ بىلىش پىسخىكىسىنىڭ زىيىنى تۇپەيلى مائارىپى ۋە تەرەققىيات

113 On the Margins of Self

نۇقتىلىرىنى ھېس قىلىش بىلەن بىر ۋاقىتتا، بەزى سەلبىي، كىشىنىڭ دىتىغا ياقمايدىغان تەرەپلەردىن خالىي ئەمەسلىكىنى تونۇپ يەتتىم. ئوقۇتۇش بىنالىرىدا قوڭغۇراق چېلىنمايتتى. دەرستىن چۈشۈش ۋاقىتلىرى بىردەك بولمىغاچقا، دەرس ئاڭلاۋاتقاندا دەرستىن چۈشكەن باشقا سىنىپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ ۋاراڭ - چۇرۇڭى ئاڭلىنىپ بىنانى بىر ئالاتتى. «ئوقۇتۇش رايونىغا ماشىنا كىرىشكە بولمايدۇ» دېگەن بەلگىلىمە يوقمۇ، ئەيتاۋۇر دەرس ئارىلىقىدا سىرتتىن موتوسىكلىتلارنىڭ يۇقىرى ئاۋازدا غارقىراشلىرى ۋە ماشىنا ئاۋازلىرى كىرىپ دەرسخانا كەيپىياتىغا تەسىر يەتكۈزەتتى. «سېلىشتۇرما مەدەنىيەت» دەر - سىمىزلىكى ئوقۇتقۇچىسى، چىكاگولۇق ياش قىز ئەننى (Annie) دەرس ئارىلىقىدا ئامېرىكا تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ مائارىپىدا نۇرغۇن مەسىلە بارلىقىنى، تولۇق كۇرس مائارىپىدىمۇ جىنسىي ئەركىنلىك تۇپەيلى بىللە تۇرغان ئوقۇغۇچىلار ئارىسىدا نىكاھ - سىز بالا تېپىپ باشقىلارغا بېرىۋېتىش قىلمىشلىرىنىڭ بارلە - قىنى دەپ ئۆتتى. ئامېرىكا «ئالما» كومپيۇتېر شىركىتىنىڭ باش ئىجرائىيە ئەمەلدارى ستېۋ جوب (Steve Job) نىكاھسىز تۇغۇلغان. ئۇ ستانفورد ئۇنىۋېرسىتېتىدا سۆزلىگەن «دۆت بولساڭ ئاچ قالىسەن»(stay hungry , stay foolish) دېگەن نۇتۇقىدا ئۆزىنىڭ نىكاھسىز تۇغۇلغانلىقىنى ئاشكارا تىلغا ئالىدۇ. مەن ۋەتەندىكى چېغىمدا: «جۇڭگونىڭ تولۇق كۇرس مائارىپى يا - مان ئەمەس. چەت ئەلگە ئاسپىرانتلىققا ئوقۇشقا چىقسا مۇۋاپىق بولىدۇ» دەپ ئاڭلىغانىدىم. بۇ گەپنىڭ مەلۇم نۇقتىدىن توغرا ئىكەنلىكىنى ھېس قىلدىم. ھازىر ئۇيغۇرلارنىڭ ئارىسىدىكى بىر قىسىم باي ئاتا - ئانىلار بالىلىرىنىڭ چەت ئەلگە چىقىشتىكى شەرتلەرنى ھازىرلىغان - ھازىرلىمىغان، ئوقۇيالايدىغان - ئوقۇيالمايدىغانلىقى بىلەن ھېسابلىشىپ ئولتۇرماي چەتكە چى - قىرىۋېتىش كويىدا يۇرىدۇ. ھەتتا بەزىلەر چەت ئەللەرنى چوڭ بىلىش پىسخىكىسىنىڭ زىيىنى تۇپەيلى مائارىپى ۋە تەرەققىيات

113 On the Margins of Self

ئادەمگە بولغان ھۆرمەت، ئىنسانپەرۋەرلىك قەدىر – قىممىتى ۋە ھوقۇق ئېھتىمال كىشىلەرنى ئامبىرلىكنىڭ تەلىپۇنۇرۇقۇتقان ئاساللارنىڭ ئىچىدىكى ئەڭ مۇھىم ئامىل بولسا كېرەك. ئامبىرلىكنىڭ ھوقۇقى رەھبەرلىرىدىن دۇبېئۇيس، مارتىن لۇتېر كىڭ، مالكولېن خۇرىي يۇقىرى كۆتۈرۈلگەن، ئىرق مەسىلىسى مەسىلە بولۇشتىن قاتارلىقلارنىڭ كۈرەش قىلىشى بىلەن ئەمەلىلىككە ئېگىرلەرنىڭ ئىرقى، جىنسى، فىزىيولوگىيىلىك كەمتۈكلۈكىنى باھانە قىلىپ كەمسىتىشى قانۇن تەرىپىدىن چەكلىنىدىغۇ» دېگەن مەزمۇندىكى جۇملىلەر كۆزگە چېلىقىدىغان بەرگە بېرىلغان بولاتتى. ئەمما ھەرقانداق ئادەم بۇ بەرده قارشى ئېلىنىشاتتى ھەم تەرىشما مۇقەررەر تەرەققىيات پۈرسىتىگە ئېرىشىلەيتتى.

خىزمەتچى خادىملارنىڭ خىزمەتتە بۇلۇكچە قىزغىن بولۇ-شى، رەسمىيەت بېجىرىشنىڭ ئاددىيلىقى مېنى تەسىرلەندۈرگەن بەدە بىر ئىش بولدى. ئۇيغۇرچىدىكى چېخوۋا ئامبىر‌لىكنىڭ ئاسـ-ئاسالارنىڭ ئېچىدىكى ئەڭ مۇھىم ئامىل بولسا كېرەك. ئامبـ-ھرىكا مىللىي مەسىلىسى ھەل قىلىپ بولغان دۆلەت. نېگىرلەر ھوقۇقى رەھبەرلىرىدىن دۇبېئۇيس، مارتىن لۇتېر كىڭ، مالكولېن قاتارلىقلارنىڭ كۈرەش قىلىشى بىلەن ئەمەلىلىككە نېگىرلەرنىڭ خۇرىي يۇقىرى كۆتۈرۈلگەن، ئىرق مەسىلىسى مەسىلە بولۇشتىن قالغانىدى. ئايتوبۇسلاردا: «ھەرقانداق ئادەمنىڭ باشقىلارنىڭ ئىرقى، جىنسى، فىزىيولوگىيىلىك كەمتۈكلۈكىنى باھانە قىـ-لىپ كەمسىتىشى قانۇن تەرىپىدىن چەكلىنىدىغۇ» دېگەن مەزمۇن-دىكى جۇملىلەر كۆزگە چېلىقىدىغان بەرگە بېرىلغان بولاتتى. كۆتەرلىرى بار ھەرقانداق ئادەم بۇ بەرده قارشى ئېلىنىشاتتى ھەم تەرىشما مۇقەررەر تەرەققىيات پۈرسىتىگە ئېرىشىلەيتتى.

خىزمەتچى خادىملارنىڭ خىزمەتتە بۇلۇكچە قىزغىن بولۇ-شى، رەسمىيەت بېجىرىشنىڭ ئاددىيلىقى مېنى تەسىرلەندۈرگەن بەدە بىر ئىش بولدى. ئۇيغۇرچىدىكى چېخوۋا ئامبىر‌لىكنىڭ ئاسـ-ئاسالارنىڭ ئېچىدىكى ئەڭ مۇھىم ئامىل بولسا كېرەك. ئامبـ-ھرىكا مىللىي مەسىلىسى ھەل قىلىپ بولغان دۆلەت. نېگىرلەر ھوقۇقى رەھبەرلىرىدىن دۇبېئۇيس، مارتىن لۇتېر كىڭ، مالكولېن قاتارلىقلارنىڭ كۈرەش قىلىشى بىلەن ئەمەلىلىككە نېگىرلەرنىڭ خۇرىي يۇقىرى كۆتۈرۈلگەن، ئىرق مەسىلىسى مەسىلە بولۇشتىن قالغانىدى. ئايتوبۇسلاردا: «ھەرقانداق ئادەمنىڭ باشقىلارنىڭ ئىرقى، جىنسى، فىزىيولوگىيىلىك كەمتۈكلۈكىنى باھانە قىـ-لىپ كەمسىتىشى قانۇن تەرىپىدىن چەكلىنىدىغۇ» دېگەن مەزمۇن-دىكى جۇملىلەر كۆزگە چېلىقىدىغان بەرگە بېرىلغان بولاتتى. كۆتەرلىرى بار ھەرقانداق ئادەم بۇ بەرده قارشى ئېلىنىشاتتى ھەم

كىشىلەر ئامبىرلىكنى نېمە ئۈچۈن تەلەپ‌قىلىدۇ؟

ئەھۋالى جۇڭگونىڭكىدىن كۆپ تۈرلۈك تۇرلىدىغان دۆلەتلەرگە چې-قىپ يۇشلىمان قىلىشتى، نۇرغۇن سەرسانچىلىقتىن باشتىن كە-چۈردى. شۇڭا چەت ئەلگە ئوقۇشقا چىققان كىشى قارىغۇلارچە مودا قوغلىشىشتىن ساقلىنىشى، ئۆزىنىڭ چەت ئەلگە نىسبەتەن ئوبيېكتىپ ھالقىلىقى ھەققىدە ئەقلىي بىر مۇددىئا بىلەن چۈن چىقمالىقچى بولغانلىقى ھەققىدە ئەقلىي بىر مۇددىئا بىلەن ئويلىنىشى كېرەك.

سمول GRE ئىمتىھانىغا تىزلىتىشىم كېرەكلىكىنى، ئىمتىھانىغا تىزلىتىش پۈلنى كېيىنچە شەرق ـ غەرب تەتقىقات مەركىزىنىڭ ئاتچوت قىلىپ بېرىدىغانلىقىنى ئېيتتى. مەن 140 دوللار تۆلەپ بۇ ئىمتىھانىغا قاتناشتىم. بىركۈنى كىم سمول شەرق ـ غەرب تەتقىقات مەركىزىگە كىرىپ ئىمتىھان پۈلنى ئاتچوت قىلۇبلىشنى ئېيتىپ ئېلىخەت يېزىپتۇ. مەن ھايالشىمايلا شەرق ـ غەرب تەتقىقات مەركىزىگە كىردىم. كىردىم ـ يۈ، پاسپورتۇمنى ئېلىۋالمىغانلىقىمنى ئېيسىمگە ئالدىم. «پۈلنى بېرىشتىن بۇرۇن ئۇلار ھېچبولمىغاندا كىملىكىمنى ئىسپاتلايدىغان بىرەر گۇۋاھنامىنى كۆرسىتىشىمنى تەلەپ قىلار» دېگەن خىيال كاللامدىن ئۆتتى. ئاخىر نېمىلا بولسۇن مالىيە ئىشخانىسىغا ئاۋۇال كىرىپ بېقىش، پۈلنى ئېلىش ئۈچۈن نېمە رەسمىيەتلەرنى ئۆتىشىم كېرەكلىكىنى سورىۋېلىش نىيىتىگە كەلدىم.

مالىيە ئىشخانىسىدىكى ئايال كاسسىر مېنى قىزغىن كۈتۈۋالدى. مەن كېلىشتىكى مەقسىتىمنى ئېيتتىم. كاسسىر ئايال فامىلەمنىڭ قانداق يېزىلىدىغانلىقىنى سورىغاچ بىر جەدۋەلگە كۆز يۈگۈرتتى. مەن فامىلەمدىكى ھەرپلەرنى ھەجىلەپ بەردىم. ئۇ ئايال جەدۋەلگە بىرنېمىلەرنى يازدى ۋە 140 دوللار پۈلنى ئېلىپ ئالدىمغا قويۇۋېتىپ ئىمزا قويۇپ بېرىشىمنى ئېيتتى. مەن ئىمزا قويۇپ بولۇپ پۈلنى ئالدىم:

— رەسمىيەتلەر تۈگىدىمۇ؟ — دەپ سورىدىم مەن ھەيرانلىق ئىچىدە.

— تۈگىدى، — دېدى كاسسىر ئايال كۈلۈپ تۇرۇپ، — خۇشۇاق بولۇڭ.

كاسسىر ئايال پاسپورتۇمنى چىقىرىشنى تەلەپ قىلمىدى، پۈلنى ئېلىشقا ئۇچ مىنۇتمۇ ۋاقىت كەتمىدى. راست گەپنى قىلسام، ئۇ ئايالنىڭ ئاغزىمدىن چىققان گەپكە ئىشىنىپ ماڭا بۇ پۈلنى شۇنچە تېز بېرىۋەتكىنىگە ھازىرغىچە ھەيرانمەن. شۇ كۈنى ئىشەنچ مېخانىزمىنىڭ ئادەمگە ئېلىپ كېلىدىغان ھۇزۇ-

سمول GRE ئىمتىھانىغا تىزلىتىشىم كېرەكلىكىنى، ئىمتىھانىغا تىزلىتىش پۈلنى كېيىنچە شەرق ـ غەرب تەتقىقات مەركىزىنىڭ ئاتچوت قىلىپ بېرىدىغانلىقىنى ئېيتتى. مەن 140 دوللار تۆلەپ بۇ ئىمتىھانىغا قاتناشتىم. بىركۈنى كىم سمول شەرق ـ غەرب تەتقىقات مەركىزىگە كىرىپ ئىمتىھان پۈلنى ئاتچوت قىلۇبلىشنى ئېيتىپ ئېلىخەت يېزىپتۇ. مەن ھايالشىمايلا شەرق ـ غەرب تەتقىقات مەركىزىگە كىردىم. كىردىم ـ يۈ، پاسپورتۇمنى ئېلىۋالمىغانلىقىمنى ئېيسىمگە ئالدىم. «پۈلنى بېرىشتىن بۇرۇن ئۇلار ھېچبولمىغاندا كىملىكىمنى ئىسپاتلايدىغان بىرەر گۇۋاھنامىنى كۆرسىتىشىمنى تەلەپ قىلار» دېگەن خىيال كاللامدىن ئۆتتى. ئاخىر نېمىلا بولسۇن مالىيە ئىشخانىسىغا ئاۋۇال كىرىپ بېقىش، پۈلنى ئېلىش ئۈچۈن نېمە رەسمىيەتلەرنى ئۆتىشىم كېرەكلىكىنى سورىۋېلىش نىيىتىگە كەلدىم.

مالىيە ئىشخانىسىدىكى ئايال كاسسىر مېنى قىزغىن كۈتۈۋالدى. مەن كېلىشتىكى مەقسىتىمنى ئېيتتىم. كاسسىر ئايال فامىلەمنىڭ قانداق يېزىلىدىغانلىقىنى سورىغاچ بىر جەدۋەلگە كۆز يۈگۈرتتى. مەن فامىلەمدىكى ھەرپلەرنى ھەجىلەپ بەردىم. ئۇ ئايال جەدۋەلگە بىرنېمىلەرنى يازدى ۋە 140 دوللار پۈلنى ئېلىپ ئالدىمغا قويۇۋېتىپ ئىمزا قويۇپ بېرىشىمنى ئېيتتى. مەن ئىمزا قويۇپ بولۇپ پۈلنى ئالدىم:

— رەسمىيەتلەر تۈگىدىمۇ؟ — دەپ سورىدىم مەن ھەيرانلىق ئىچىدە.

— تۈگىدى، — دېدى كاسسىر ئايال كۈلۈپ تۇرۇپ، — خۇشۇاق بولۇڭ.

كاسسىر ئايال پاسپورتۇمنى چىقىرىشنى تەلەپ قىلمىدى، پۈلنى ئېلىشقا ئۇچ مىنۇتمۇ ۋاقىت كەتمىدى. راست گەپنى قىلسام، ئۇ ئايالنىڭ ئاغزىمدىن چىققان گەپكە ئىشىنىپ ماڭا بۇ پۈلنى شۇنچە تېز بېرىۋەتكىنىگە ھازىرغىچە ھەيرانمەن. شۇ كۈنى ئىشەنچ مېخانىزمىنىڭ ئادەمگە ئېلىپ كېلىدىغان ھۇزۇ-

115 On the Margins of Self

سمول GRE ئىمتىھانىغا تىزلىتىشىم كېرەكلىكىنى، ئىمتىھانىغا تىزلىتىش پۈلنى كېيىنچە شەرق ـ غەرب تەتقىقات مەركىزىنىڭ ئاتچوت قىلىپ بېرىدىغانلىقىنى ئېيتتى. مەن 140 دوللار تۆلەپ بۇ ئىمتىھانىغا قاتناشتىم. بىركۈنى كىم سمول شەرق ـ غەرب تەتقىقات مەركىزىگە كىرىپ ئىمتىھان پۈلنى ئاتچوت قىلۇبلىشنى ئېيتىپ ئېلىخەت يېزىپتۇ. مەن ھايالشىمايلا شەرق ـ غەرب تەتقىقات مەركىزىگە كىردىم. كىردىم ـ يۈ، پاسپورتۇمنى ئېلىۋالمىغانلىقىمنى ئېيسىمگە ئالدىم. «پۈلنى بېرىشتىن بۇرۇن ئۇلار ھېچبولمىغاندا كىملىكىمنى ئىسپاتلايدىغان بىرەر گۇۋاھنامىنى كۆرسىتىشىمنى تەلەپ قىلار» دېگەن خىيال كاللامدىن ئۆتتى. ئاخىر نېمىلا بولسۇن مالىيە ئىشخانىسىغا ئاۋۇال كىرىپ بېقىش، پۈلنى ئېلىش ئۈچۈن نېمە رەسمىيەتلەرنى ئۆتىشىم كېرەكلىكىنى سورىۋېلىش نىيىتىگە كەلدىم.

مالىيە ئىشخانىسىدىكى ئايال كاسسىر مېنى قىزغىن كۈتۈۋالدى. مەن كېلىشتىكى مەقسىتىمنى ئېيتتىم. كاسسىر ئايال فامىلەمنىڭ قانداق يېزىلىدىغانلىقىنى سورىغاچ بىر جەدۋەلگە كۆز يۈگۈرتتى. مەن فامىلەمدىكى ھەرپلەرنى ھەجىلەپ بەردىم. ئۇ ئايال جەدۋەلگە بىرنېمىلەرنى يازدى ۋە 140 دوللار پۈلنى ئېلىپ ئالدىمغا قويۇۋېتىپ ئىمزا قويۇپ بېرىشىمنى ئېيتتى. مەن ئىمزا قويۇپ بولۇپ پۈلنى ئالدىم:

— رەسمىيەتلەر تۈگىدىمۇ؟ — دەپ سورىدىم مەن ھەيرانلىق ئىچىدە.

— تۈگىدى، — دېدى كاسسىر ئايال كۈلۈپ تۇرۇپ، — خۇشۇاق بولۇڭ.

كاسسىر ئايال پاسپورتۇمنى چىقىرىشنى تەلەپ قىلمىدى، پۈلنى ئېلىشقا ئۇچ مىنۇتمۇ ۋاقىت كەتمىدى. راست گەپنى قىلسام، ئۇ ئايالنىڭ ئاغزىمدىن چىققان گەپكە ئىشىنىپ ماڭا بۇ پۈلنى شۇنچە تېز بېرىۋەتكىنىگە ھازىرغىچە ھەيرانمەن. شۇ كۈنى ئىشەنچ مېخانىزمىنىڭ ئادەمگە ئېلىپ كېلىدىغان ھۇزۇ-

115 On the Margins of Self

رىنى يەنە بىر قېتىم ھېس قىلدىم. ئىجتىمائىي ئالاقىدىكى سىپايىلىك، خىزمەتچى خادىملارنىڭ قىزغىنلىقى تەبىئىي ھالدا كىشىگە ئىللىق بىر سېزىم ئاتا قىلاتتى.

مەن ھاۋاي ئۇنىۋېرسىتېتىغا كەلگەندىن كېيىن، ئامېرىكە-نىڭ بىرقانچە ئىشتاتىدا قوراللىق ئېتىشىش ۋەقەسى يۈز بە-دى. لېكىن ھاۋايدا مەن خاتىرجەمسىزلىك ھېس قىلمىدىم، كىشىلەرنىڭ قورال ئېلىپ يۈرگىنىنىمۇ كۆرمىدىم. كېيىن ئۇقسام، ھەرقايسى ئىشتاتنىڭ پۇقرالارنىڭ قورالغا ئىگە بولۇ-شى ھەققىدىكى بەلگىلىمىسى ئوخشىمايدىكەن. مەن تۇرۇۋاتقان ھاۋاي ئىشتاتى قوراللارنى ئەركىن ئېلىپ يۈرۈشنى چەكلىگەن ئىشتاتلارنىڭ بىرى ئىكەن. بۇ يەردە كىشىلىك ھوقۇق ئالاھىدە كاپالەتكە ئىگە ئىكەن. بىر كۈنى ئۇنىۋېرسىتېتنىڭ ئامانلىق قوغداش تارمىقىدىن بىخەتەرلىككە دەققەت قىلىش ھەققىدە ئېلىخەت تاپشۇرۇۋالدىم (بۇ خىلدىكى ئېلىخەتلەر ئادەتتە ئۇنى-ۋېرسىتېتنىڭ ھەممە ئىشچى ـ خىزمەتچىسىگە، ئوقۇغۇچىسىغا ئەۋەتىلەتتى). ئېلىخەتنىڭ مەزمۇنى مېنى ھەيران قالدۇردى. ئۇ-نىڭدا ئېيتىلىشچە، ئالدىنقى كۈنى چۈشتىن كېيىن بىر ئاس-پىرانت قىز ئۇنىۋېرسىتېت يولدا كېتىۋاتسا، ياش بىر بالا ئارقىسىغا كىرىۋاپتۇ. قىزنى ياخشى كۆرىدىغانلىقىنى، بىردەم پاراڭلاشقۇسى بارلىقىنى ئېيتىپتۇ. قىز رەت قىلىپتۇ. يىگىت قىزنىڭ ئالدىنى توسۇۋاپتۇ. قىز يانداپ ئۆتەكچى بولغانكەن، يىگىت ئۇنىڭ بىلىكىدىن تۇتۇۋاپتۇ. قىز ۋارقىراپ ياردەمگە ئا-دەم چاقىرىپتۇ. يىگىت قېچىپ كېتىپتۇ. قىز ساقچىغا تېلېفون قىپتۇ. مەكتەپنىڭ ئامانلىق ساقلاش ئاپپاراتى ئىشنىڭ جەريا-نىنى، يىگىتنىڭ چىراي ئالاھىدىلىكىنى تونۇشتۇرغاندىن كې-يىن، ئۆزلىرىنىڭ ئۇ يىگىتنى ئىزدەۋاتقانلىقىنى، كۆرگۈچە-لەرنىڭ ۋاقتىدا مەلۇم قىلىشىنى ئەسكەرتكەنىدى. «ئۇ يىگىتنى نەس بېسىپتۇ ـ دە» دەپ ئويلىدىم مەن. ۋەتەندە بۇنداق ئىشلار ساقچىلار ئارىلىشىدىغان دائىرىدە ئەمەس ئىدى. كىشىلىك ھو-

رىنى يەنە بىر قېتىم ھېس قىلدىم. ئىجتىمائىي ئالاقىدىكى سىپايىلىك، خىزمەتچى خادىملارنىڭ قىزغىنلىقى تەبىئىي ھالدا كىشىگە ئىللىق بىر سېزىم ئاتا قىلاتتى.

مەن ھاۋاي ئۇنىۋېرسىتېتىغا كەلگەندىن كېيىن، ئامېرىكە-نىڭ بىرقانچە ئىشتاتىدا قوراللىق ئېتىشىش ۋەقەسى يۈز بە-دى. لېكىن ھاۋايدا مەن خاتىرجەمسىزلىك ھېس قىلمىدىم، كىشىلەرنىڭ قورال ئېلىپ يۈرگىنىنىمۇ كۆرمىدىم. كېيىن ئۇقسام، ھەرقايسى ئىشتاتنىڭ پۇقرالارنىڭ قورالغا ئىگە بولۇ-شى ھەققىدىكى بەلگىلىمىسى ئوخشىمايدىكەن. مەن تۇرۇۋاتقان ھاۋاي ئىشتاتى قوراللارنى ئەركىن ئېلىپ يۈرۈشنى چەكلىگەن ئىشتاتلارنىڭ بىرى ئىكەن. بۇ يەردە كىشىلىك ھوقۇق ئالاھىدە كاپالەتكە ئىگە ئىكەن. بىر كۈنى ئۇنىۋېرسىتېتنىڭ ئامانلىق قوغداش تارمىقىدىن بىخەتەرلىككە دەققەت قىلىش ھەققىدە ئېلىخەت تاپشۇرۇۋالدىم (بۇ خىلدىكى ئېلىخەتلەر ئادەتتە ئۇنى-ۋېرسىتېتنىڭ ھەممە ئىشچى ـ خىزمەتچىسىگە، ئوقۇغۇچىسىغا ئەۋەتىلەتتى). ئېلىخەتنىڭ مەزمۇنى مېنى ھەيران قالدۇردى. ئۇ-نىڭدا ئېيتىلىشچە، ئالدىنقى كۈنى چۈشتىن كېيىن بىر ئاس-پىرانت قىز ئۇنىۋېرسىتېت يولدا كېتىۋاتسا، ياش بىر بالا ئارقىسىغا كىرىۋاپتۇ. قىزنى ياخشى كۆرىدىغانلىقىنى، بىردەم پاراڭلاشقۇسى بارلىقىنى ئېيتىپتۇ. قىز رەت قىلىپتۇ. يىگىت قىزنىڭ ئالدىنى توسۇۋاپتۇ. قىز يانداپ ئۆتەكچى بولغانكەن، يىگىت ئۇنىڭ بىلىكىدىن تۇتۇۋاپتۇ. قىز ۋارقىراپ ياردەمگە ئا-دەم چاقىرىپتۇ. يىگىت قېچىپ كېتىپتۇ. قىز ساقچىغا تېلېفون قىپتۇ. مەكتەپنىڭ ئامانلىق ساقلاش ئاپپاراتى ئىشنىڭ جەريا-نىنى، يىگىتنىڭ چىراي ئالاھىدىلىكىنى تونۇشتۇرغاندىن كې-يىن، ئۆزلىرىنىڭ ئۇ يىگىتنى ئىزدەۋاتقانلىقىنى، كۆرگۈچە-لەرنىڭ ۋاقتىدا مەلۇم قىلىشىنى ئەسكەرتكەنىدى. «ئۇ يىگىتنى نەس بېسىپتۇ ـ دە» دەپ ئويلىدىم مەن. ۋەتەندە بۇنداق ئىشلار ساقچىلار ئارىلىشىدىغان دائىرىدە ئەمەس ئىدى. كىشىلىك ھو-

رىنى يەنە بىر قېتىم ھېس قىلدىم. ئىجتىمائىي ئالاقىدىكى سىپايىلىك، خىزمەتچى خادىملارنىڭ قىزغىنلىقى تەبىئىي ھالدا كىشىگە ئىللىق بىر سېزىم ئاتا قىلاتتى.

مەن ھاۋاي ئۇنىۋېرسىتېتىغا كەلگەندىن كېيىن، ئامېرىكە-نىڭ بىرقانچە ئىشتاتىدا قوراللىق ئېتىشىش ۋەقەسى يۈز بە-دى. لېكىن ھاۋايدا مەن خاتىرجەمسىزلىك ھېس قىلمىدىم، كىشىلەرنىڭ قورال ئېلىپ يۈرگىنىنىمۇ كۆرمىدىم. كېيىن ئۇقسام، ھەرقايسى ئىشتاتنىڭ پۇقرالارنىڭ قورالغا ئىگە بولۇ-شى ھەققىدىكى بەلگىلىمىسى ئوخشىمايدىكەن. مەن تۇرۇۋاتقان ھاۋاي ئىشتاتى قوراللارنى ئەركىن ئېلىپ يۈرۈشنى چەكلىگەن ئىشتاتلارنىڭ بىرى ئىكەن. بۇ يەردە كىشىلىك ھوقۇق ئالاھىدە كاپالەتكە ئىگە ئىكەن. بىر كۈنى ئۇنىۋېرسىتېتنىڭ ئامانلىق قوغداش تارمىقىدىن بىخەتەرلىككە دەققەت قىلىش ھەققىدە ئېلىخەت تاپشۇرۇۋالدىم (بۇ خىلدىكى ئېلىخەتلەر ئادەتتە ئۇنى-ۋېرسىتېتنىڭ ھەممە ئىشچى ـ خىزمەتچىسىگە، ئوقۇغۇچىسىغا ئەۋەتىلەتتى). ئېلىخەتنىڭ مەزمۇنى مېنى ھەيران قالدۇردى. ئۇ-نىڭدا ئېيتىلىشچە، ئالدىنقى كۈنى چۈشتىن كېيىن بىر ئاس-پىرانت قىز ئۇنىۋېرسىتېت يولدا كېتىۋاتسا، ياش بىر بالا ئارقىسىغا كىرىۋاپتۇ. قىزنى ياخشى كۆرىدىغانلىقىنى، بىردەم پاراڭلاشقۇسى بارلىقىنى ئېيتىپتۇ. قىز رەت قىلىپتۇ. يىگىت قىزنىڭ ئالدىنى توسۇۋاپتۇ. قىز يانداپ ئۆتەكچى بولغانكەن، يىگىت ئۇنىڭ بىلىكىدىن تۇتۇۋاپتۇ. قىز ۋارقىراپ ياردەمگە ئا-دەم چاقىرىپتۇ. يىگىت قېچىپ كېتىپتۇ. قىز ساقچىغا تېلېفون قىپتۇ. مەكتەپنىڭ ئامانلىق ساقلاش ئاپپاراتى ئىشنىڭ جەريا-نىنى، يىگىتنىڭ چىراي ئالاھىدىلىكىنى تونۇشتۇرغاندىن كې-يىن، ئۆزلىرىنىڭ ئۇ يىگىتنى ئىزدەۋاتقانلىقىنى، كۆرگۈچە-لەرنىڭ ۋاقتىدا مەلۇم قىلىشىنى ئەسكەرتكەنىدى. «ئۇ يىگىتنى نەس بېسىپتۇ ـ دە» دەپ ئويلىدىم مەن. ۋەتەندە بۇنداق ئىشلار ساقچىلار ئارىلىشىدىغان دائىرىدە ئەمەس ئىدى. كىشىلىك ھو-

قۇققا دەخلى ـ تەرۇز قىلىدىغان ئىشمۇ ئەمەس ئىدى. شۇڭا بەكلا ھەيران قالدىم. ئۇرۇمچىدە مەن كۆڭلى چۈشۈپ قالغان قىزلارغا تەھدىت سالىدىغان، قورقىتىدىغان يىگىتلەرنى كۆپ كۆرگەن، بۇنداق ئىشلارنى جىق ئاڭلىغانىدىم. بۇنداق ئەھۋالغا دۇچ كەلگەن قىزلار دەردىنى ئېچىگە يۇتۇشقا مەجبۇر بولاتتى، ساقچىغا مەلۇم قىلىشنىمۇ ئويلاشمايتتى. ھالبۇكى، ئامېرىكىدا بۇ كىشىلىك ھوقۇققا دەخلى ـ تەرۇز قىلىش ھېسابلىناتتى. ۋەقە سادىر قىلغۇچىنىڭ ئارخىپىغا بۇ ئىشلىرى يېزىلىپ ئۇ-نىڭ خىزمەت تېپىش، بانكىدىن قەرز ئېلىش ئىشلىرى توسال-غۇغا ئۇچرايتتى. شۇڭا، ئامېرىكىدا بىراۋغا پىچاق تىقۇۋېتىش، ئۆچى بار ئادەمنى ئادەم توپلاپ ئۇرۇۋېتىش ئەمەس، قۇرۇق تەھ-دىت سېلىشمۇ قانۇنغا خىلاپ قىلمىش ھېسابلىناتتى. جەمئىيەت ئامانلىقى، شەخسنىڭ كىشىلىك ھوقۇقى كۆچلۈك كاپالەتكە ئىگە ئىدى.

خىزمەت پۇرستىنىڭ كۆپ بولۇشى بەلكىم كۆچمەنلەرنى ئامېرىكىغا كېلىشكە تەلپۈندۇرىدىغان يەنە بىر ئامىل بولسا كېرەك. بىزگە بېرىلىدىغان ۋىزا J – 1 (زىيارەتچى ئىلمىگەر-لەرگە بېرىلىدىغان ۋىزا) بولغاچقا، ئىشتىن سىرتقى ۋاقىتلاردا ئىشلىشىمىزگە رۇخسەت قىلىنمايتتى. بىزدەك «فورد ئوقۇش مۇكاپاتى» غا ئېرىشكۈچىلەرگە ئايدا بېرىلىدىغان 1100 دوللار پۇل تۇرمۇشقا يېتىپ ئاشاتتى. لېكىن مۇكاپاتقا ئېرىشكۈچى ئا-يال بولسا ئېرى، ئەر بولسا ئايالى ئىشلەپ پۇل تاپسا بولاتتى. مەندىن بىر يىل بۇرۇن «فورد ئوقۇش مۇكاپاتى»غا ئېرىشكەن شىزاڭلىق زاڭزۇ قىز نىما بۇچى ئىككىنچى ئوقۇش مەۋسۇمى-دىلا ئېرىنى ئەكىلىپ ئىككى يەردىن ئىش تېپىپ بەردى. ئەر ـ ئايال ئېيىغا 2200 دوللار كىرىم قىلاتتى. خەلق پۇلىغا سۇ-دۇرغاندا بۇ ناھايىتى ئوبدان كىرىم ئىدى. مىسىردىن كەلگەن ئەرەب خۇسامنىڭ ئايالى يەسلىدە بالىلارغا تاماق يېگۈزىدىغان ئىشنى قىلىپ ئېيىغا 1800 دوللار مائاش ئالاتتى. ئايلىق كە-

قۇققا دەخلى ـ تەرۇز قىلىدىغان ئىشمۇ ئەمەس ئىدى. شۇڭا بەكلا ھەيران قالدىم. ئۇرۇمچىدە مەن كۆڭلى چۈشۈپ قالغان قىزلارغا تەھدىت سالىدىغان، قورقىتىدىغان يىگىتلەرنى كۆپ كۆرگەن، بۇنداق ئىشلارنى جىق ئاڭلىغانىدىم. بۇنداق ئەھۋالغا دۇچ كەلگەن قىزلار دەردىنى ئېچىگە يۇتۇشقا مەجبۇر بولاتتى، ساقچىغا مەلۇم قىلىشنىمۇ ئويلاشمايتتى. ھالبۇكى، ئامېرىكىدا بۇ كىشىلىك ھوقۇققا دەخلى ـ تەرۇز قىلىش ھېسابلىناتتى. ۋەقە سادىر قىلغۇچىنىڭ ئارخىپىغا بۇ ئىشلىرى يېزىلىپ ئۇ-نىڭ خىزمەت تېپىش، بانكىدىن قەرز ئېلىش ئىشلىرى توسال-غۇغا ئۇچرايتتى. شۇڭا، ئامېرىكىدا بىراۋغا پىچاق تىقۇۋېتىش، ئۆچى بار ئادەمنى ئادەم توپلاپ ئۇرۇۋېتىش ئەمەس، قۇرۇق تەھ-دىت سېلىشمۇ قانۇنغا خىلاپ قىلمىش ھېسابلىناتتى. جەمئىيەت ئامانلىقى، شەخسنىڭ كىشىلىك ھوقۇقى كۆچلۈك كاپالەتكە ئىگە ئىدى.

خىزمەت پۇرستىنىڭ كۆپ بولۇشى بەلكىم كۆچمەنلەرنى ئامېرىكىغا كېلىشكە تەلپۈندۇرىدىغان يەنە بىر ئامىل بولسا كېرەك. بىزگە بېرىلىدىغان ۋىزا J – 1 (زىيارەتچى ئىلمىگەر-لەرگە بېرىلىدىغان ۋىزا) بولغاچقا، ئىشتىن سىرتقى ۋاقىتلاردا ئىشلىشىمىزگە رۇخسەت قىلىنمايتتى. بىزدەك «فورد ئوقۇش مۇكاپاتى» غا ئېرىشكۈچىلەرگە ئايدا بېرىلىدىغان 1100 دوللار پۇل تۇرمۇشقا يېتىپ ئاشاتتى. لېكىن مۇكاپاتقا ئېرىشكۈچى ئا-يال بولسا ئېرى، ئەر بولسا ئايالى ئىشلەپ پۇل تاپسا بولاتتى. مەندىن بىر يىل بۇرۇن «فورد ئوقۇش مۇكاپاتى»غا ئېرىشكەن شىزاڭلىق زاڭزۇ قىز نىما بۇچى ئىككىنچى ئوقۇش مەۋسۇمى-دىلا ئېرىنى ئەكىلىپ ئىككى يەردىن ئىش تېپىپ بەردى. ئەر ـ ئايال ئېيىغا 2200 دوللار كىرىم قىلاتتى. خەلق پۇلىغا سۇ-دۇرغاندا بۇ ناھايىتى ئوبدان كىرىم ئىدى. مىسىردىن كەلگەن ئەرەب خۇسامنىڭ ئايالى يەسلىدە بالىلارغا تاماق يېگۈزىدىغان ئىشنى قىلىپ ئېيىغا 1800 دوللار مائاش ئالاتتى. ئايلىق كە-

رىمگە قارىغاندا نەرسە ـ كېرەكلەرنى ئۇنچە قىممەت دېيىشكە بولمايتتى. 200 دوللار بىلەن ئوقۇغۇچىلار ھاۋايدا بىر ئايدا يا ـ مان ئەمەس تۇرمۇش كەچۈرەلەيتتى (ئەلۋەتتە راھەت، ئەيش ـ ئىشرەت قوغلىشىدىغانلار بۇنىڭ سىرتىدا)، ئەمما ھونولۇلۇ خەلقئارالىق سايامەت شەھىرى بولغاچقا ئۆي باھاسى، ئىجارە ھەققى زىيادە قىممەت ئىدى. ياتىدىغان يەردىن غەم قىلمىسا، تاماقنى ئۆزى ئېتىپ يېسە، ھاۋايدا ئاددىيىراق ياشاش ئۈچۈن جىقمۇ پۇل كەتمەيتتى.

قىش بولمايدىغان شەھەر

ھونولۇلۇ ـــ ھاۋاي ئىشتاتىنىڭ مەركىزى، خەلقئارالىق سا ـ ياھەت شەھىرى. ھاۋاي ئۇنىۋېرسىتېتى مۇشۇ شەھەردە. بۇ يەر ـ گە كېلىدىغان سايامەتچىلەرنىڭ ئايىغى يىل بويى ئۈزۈلمەيدۇ. گۈزەل ۋايكىكى ئارىلى، ئالماس مۇنارى، يانار تاغ، پىيۇرل خار ـ بور خاتىرە سارىيى، پولىنىزىيە مەدەنىيەت (تىنچ ئوكيانىدىكى سامۇئا، تاختى، ھاۋاي قاتارلىق ئارالىلاردا ياشىغۇچى كىشىلەر ـ نىڭ ئارىلاشما مەدەنىيىتى) سارىيى قاتارلىقلار ھونولۇلۇنىڭ سايامەتچىلىكىدىكى ئەڭ جەلپكار، يارقىن نۇقتىلاردۇر. ئامېرد ـ كا چوڭ قۇرۇقلۇقىدا قىش بولغان چاغلاردىمۇ ھاۋايدا دەل ـ دەرەخ، گۈل ـ گىياھلار يىل بويى كۆكىرىپ تۇرىدۇ، ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرا قىش ـ ياز 25℃ ئەتراپىدا بولىدۇ. شۇڭلاشقىمۇ ئامېرىكا چوڭ قۇرۇقلۇقىدىن ۋە باشقا دۆلەتلەردىن ھونولۇلۇغا ئۇچىدىغان ئايروپىلانلارنىڭ بېلىتى قىس، كېلىدىغان سايامەت ـ چىلەرنىڭ سانى كۆپ. بىر كۈنى سودا سارايدا جۇڭگو چوڭ قۇ ـ رۇقلۇقىدىن 1980 ـ يىللارنىڭ بېشىدا ھاۋاي ئۇنىۋېرسىتېتىغا كېلىپ ئوقۇغان ھەم ھازىرغىچە مۇشۇ ئۇنىۋېرسىتېتتا ئوقۇ ـ قۇچىلىق قىلىۋاتقان لېيۇ پىروفېسسور بىلەن پاراڭلىشىپ قال ـ

رىمگە قارىغاندا نەرسە ـ كېرەكلەرنى ئۇنچە قىممەت دېيىشكە بولمايتتى. 200 دوللار بىلەن ئوقۇغۇچىلار ھاۋايدا بىر ئايدا يا ـ مان ئەمەس تۇرمۇش كەچۈرەلەيتتى (ئەلۋەتتە راھەت، ئەيش ـ ئىشرەت قوغلىشىدىغانلار بۇنىڭ سىرتىدا)، ئەمما ھونولۇلۇ خەلقئارالىق سايامەت شەھىرى بولغاچقا ئۆي باھاسى، ئىجارە ھەققى زىيادە قىممەت ئىدى. ياتىدىغان يەردىن غەم قىلمىسا، تاماقنى ئۆزى ئېتىپ يېسە، ھاۋايدا ئاددىيىراق ياشاش ئۈچۈن جىقمۇ پۇل كەتمەيتتى.

قىش بولمايدىغان شەھەر

ھونولۇلۇ ـــ ھاۋاي ئىشتاتىنىڭ مەركىزى، خەلقئارالىق سا ـ يامەت شەھىرى. ھاۋاي ئۇنىۋېرسىتېتى مۇشۇ شەھەردە. بۇ يەر ـ گە كېلىدىغان سايامەتچىلەرنىڭ ئايىغى يىل بويى ئۈزۈلمەيدۇ. گۈزەل ۋايكىكى ئارىلى، ئالماس مۇنارى، يانار تاغ، پىيۇرل خار ـ بور خاتىرە سارىيى، پولىنىزىيە مەدەنىيەت (تىنچ ئوكيانىدىكى سامۇئا، تاختى، ھاۋاي قاتارلىق ئارالىلاردا ياشىغۇچى كىشىلەر ـ نىڭ ئارىلاشما مەدەنىيىتى) سارىيى قاتارلىقلار ھونولۇلۇنىڭ سايامەتچىلىكىدىكى ئەڭ جەلپكار، يارقىن نۇقتىلاردۇر. ئامېرد ـ كا چوڭ قۇرۇقلۇقىدا قىش بولغان چاغلاردىمۇ ھاۋايدا دەل ـ دەرەخ، گۈل ـ گىياھلار يىل بويى كۆكىرىپ تۇرىدۇ، ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرا قىش ـ ياز 25℃ ئەتراپىدا بولىدۇ. شۇڭلاشقىمۇ ئامېرىكا چوڭ قۇرۇقلۇقىدىن ۋە باشقا دۆلەتلەردىن ھونولۇلۇغا ئۇچىدىغان ئايروپىلانلارنىڭ بېلىتى قىس، كېلىدىغان سايامەت ـ چىلەرنىڭ سانى كۆپ. بىر كۈنى سودا سارايدا جۇڭگو چوڭ قۇ ـ رۇقلۇقىدىن 1980 ـ يىللارنىڭ بېشىدا ھاۋاي ئۇنىۋېرسىتېتىغا كېلىپ ئوقۇغان ھەم ھازىرغىچە مۇشۇ ئۇنىۋېرسىتېتتا ئوقۇ ـ قۇچىلىق قىلىۋاتقان لېيۇ پىروفېسسور بىلەن پاراڭلىشىپ قال ـ

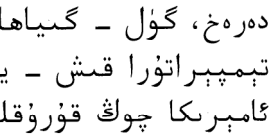

رىمگە قارىغاندا نەرسە ـ كېرەكلەرنى ئۇنچە قىممەت دېيىشكە بولمايتتى. 200 دوللار بىلەن ئوقۇغۇچىلار ھاۋايدا بىر ئايدا يا ـ مان ئەمەس تۇرمۇش كەچۈرەلەيتتى (ئەلۋەتتە راھەت، ئەيش ـ ئىشرەت قوغلىشىدىغانلار بۇنىڭ سىرتىدا)، ئەمما ھونولۇلۇ خەلقئارالىق سايامەت شەھىرى بولغاچقا ئۆي باھاسى، ئىجارە ھەققى زىيادە قىممەت ئىدى. ياتىدىغان يەردىن غەم قىلمىسا، تاماقنى ئۆزى ئېتىپ يېسە، ھاۋايدا ئاددىيىراق ياشاش ئۈچۈن جىقمۇ پۇل كەتمەيتتى.

قىش بولمايدىغان شەھەر

ھونولۇلۇ ـــ ھاۋاي ئىشتاتىنىڭ مەركىزى، خەلقئارالىق سا ـ يامەت شەھىرى. ھاۋاي ئۇنىۋېرسىتېتى مۇشۇ شەھەردە. بۇ يەر ـ گە كېلىدىغان سايامەتچىلەرنىڭ ئايىغى يىل بويى ئۈزۈلمەيدۇ. گۈزەل ۋايكىكى ئارىلى، ئالماس مۇنارى، يانار تاغ، پىيۇرل خار ـ بور خاتىرە سارىيى، پولىنىزىيە مەدەنىيەت (تىنچ ئوكيانىدىكى سامۇئا، تاختى، ھاۋاي قاتارلىق ئارالىلاردا ياشىغۇچى كىشىلەر ـ نىڭ ئارىلاشما مەدەنىيىتى) سارىيى قاتارلىقلار ھونولۇلۇنىڭ سايامەتچىلىكىدىكى ئەڭ جەلپكار، يارقىن نۇقتىلاردۇر. ئامېرد ـ كا چوڭ قۇرۇقلۇقىدا قىش بولغان چاغلاردىمۇ ھاۋايدا دەل ـ دەرەخ، گۈل ـ گىياھلار يىل بويى كۆكىرىپ تۇرىدۇ، ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرا قىش ـ ياز 25℃ ئەتراپىدا بولىدۇ. شۇڭلاشقىمۇ ئامېرىكا چوڭ قۇرۇقلۇقىدىن ۋە باشقا دۆلەتلەردىن ھونولۇلۇغا ئۇچىدىغان ئايروپىلانلارنىڭ بېلىتى قىس، كېلىدىغان سايامەت ـ چىلەرنىڭ سانى كۆپ. بىر كۈنى سودا سارايدا جۇڭگو چوڭ قۇ ـ رۇقلۇقىدىن 1980 ـ يىللارنىڭ بېشىدا ھاۋاي ئۇنىۋېرسىتېتىغا كېلىپ ئوقۇغان ھەم ھازىرغىچە مۇشۇ ئۇنىۋېرسىتېتتا ئوقۇ ـ قۇچىلىق قىلىۋاتقان لېيۇ پىروفېسسور بىلەن پاراڭلىشىپ قال ـ

ىدىم. ئۇ گەپ ئارىلىقىدا ھاياجانلىنىپ تۇرۇپ: «ھاۋاسىنى ۋە مۇھىتىنى ئويلاشقاندا دۇنيادا ھاۋايىدەك ياخشى جاي يوق» دېدى. دېمىسىمۇ، ئۇنىڭ بۇنداق دېيىشى ئاساسسىز ئەمەس ئىدى. نۇرغۇن كىشىگە تېلېۋىزور ـ كىنولاردىلا كۆرۈشكە نېسىپ بو ـ لىدىغان دېڭىز ساھىلى، ئوكيان شاۋقۇنى، ئىس ـ تۈتەكسىز، بۇلغىنىشتىن خالىي پاكىز مۇھىت، ۋاڭ ـ چۈڭسىز، ئاھالىسى شالاڭ گۈزەل شەھەر سايا‌ھەتچىلەردە ئۇنتۇلغۇسىز تەسىراتلارنى قالدۇراتتى. ھونولۇلۇدا ئولتۇراقلىشىپ قالغان، سايا‌ھەت قـ ـ لىۋاتقان كىشىلەر ئارىسىدا ياپونىيەلىكلەر زور سالماقنى ئىگد ـ لەيتتى. شەھەرنى ئايلىنىپ چىقىدىغان سايا‌ھەت ئاپتوبۇسىدا لىقىقىدە ئولتۇرغان ياپونىيەلىكلەرنى كۆپ ئۇچرىتاتتىم ۋە «ھاۋاي نوپۇسىنىڭ 40% ى ياپونىيەلىك» دېگەن گەپكە چىنپۇ ـ تەتتىم. ياپونىيەدە بېيىغان بايلار ئۆمرىنىڭ ئاخىرىدا پۇتكۇل جەمەتى بىلەن ھاۋايغا كېلىپ ياشاشنى خالايدىكەن. كۆپ قىسىم ئولتۇراق ئۆينىڭ، ئىجارە ئۆيلىرىنىڭ ئىگىسى ياپونىيەلىك بو ـ لۇپ چىقىدىكەن. كېيىن ئاڭلىسام، ئامېرىكا ھۆكۈمىتى ياپونـ ـ يەلىكلەرنىڭ كېيىنچە زېمىن دەۋاسى قىلىشىدىن ئەنسىرەپ، 1992 ـ يىلدىن كېيىن ياپونىيەلىكلەرگە زېمىن سېتىپ بې ـ رىشنى توختىتىپتۇ. ياپونىيەلىكلەردىن باشقا، جۇڭگو، كورېيە، تايلاند، فىلىپپىن، ۋىيېتنام، مالايسىيا قاتارلىق ئاسىيا ئەللـ ـ رىدىن كەلگەن كۆچمەنلەرمۇ ھاۋايدا خېلى بار ئىدى. شەھەرنىڭ بىر چېتىدە «جۇڭگو بازىرى» دەپ بىر جاي بولۇپ، ئاسىيا ـ لىقلار ئاساسەن مۇشۇ جايغا يىغىلىپ سودا ـ تىجارەت قىلاتتى. «جۇڭگو بازىرى»دا كۆكتات، مېۋە ـ چېۋە ۋە باشقا كۇندىلىك تۇرمۇش بۇيۇملىرىنىڭ باھاسى ھونولۇلۇنىڭ باشقا جايلىرىدىـ ـ كىگە قارىغاندا ئەرزانراق ئىدى. بىز باھادا ئۇتۇۋېلىش ئۇچۇن ئۇلگۇرەلمەك مەكتەپ ئورۇنلاشتۇرغان مىنبۇسلاردا (ھەر يەك ـ شەنبە كۇنى شەرق ـ غەرب تەتقىقات مەركىزى مۇكاپاتقا ئې ـ

ىدىم. ئۇ گەپ ئارىلىقىدا ھاياجانلىنىپ تۇرۇپ: «ھاۋاسىنى ۋە مۇھىتىنى ئويلاشقاندا دۇنيادا ھاۋايىدەك ياخشى جاي يوق» دېدى. دېمىسىمۇ، ئۇنىڭ بۇنداق دېيىشى ئاساسسىز ئەمەس ئىدى. نۇرغۇن كىشىگە تېلېۋىزور ـ كىنولاردىلا كۆرۈشكە نېسىپ بو ـ لىدىغان دېڭىز ساھىلى، ئوكيان شاۋقۇنى، ئىس ـ تۈتەكسىز، بۇلغىنىشتىن خالىي پاكىز مۇھىت، ۋاڭ ـ چۈڭسىز، ئاھالىسى شالاڭ گۈزەل شەھەر سايا‌ھەتچىلەردە ئۇنتۇلغۇسىز تەسىراتلارنى قالدۇراتتى. ھونولۇلۇدا ئولتۇراقلىشىپ قالغان، سايا‌ھەت قـ ـ لىۋاتقان كىشىلەر ئارىسىدا ياپونىيەلىكلەر زور سالماقنى ئىگد ـ لەيتتى. شەھەرنى ئايلىنىپ چىقىدىغان سايا‌ھەت ئاپتوبۇسىدا لىقىقىدە ئولتۇرغان ياپونىيەلىكلەرنى كۆپ ئۇچرىتاتتىم ۋە «ھاۋاي نوپۇسىنىڭ 40% ى ياپونىيەلىك» دېگەن گەپكە چىنپۇ ـ تەتتىم. ياپونىيەدە بېيىغان بايلار ئۆمرىنىڭ ئاخىرىدا پۇتكۇل جەمەتى بىلەن ھاۋايغا كېلىپ ياشاشنى خالايدىكەن. كۆپ قىسىم ئولتۇراق ئۆينىڭ، ئىجارە ئۆيلىرىنىڭ ئىگىسى ياپونىيەلىك بو ـ لۇپ چىقىدىكەن. كېيىن ئاڭلىسام، ئامېرىكا ھۆكۈمىتى ياپونـ ـ يەلىكلەرنىڭ كېيىنچە زېمىن دەۋاسى قىلىشىدىن ئەنسىرەپ، 1992 ـ يىلدىن كېيىن ياپونىيەلىكلەرگە زېمىن سېتىپ بې ـ رىشنى توختىتىپتۇ. ياپونىيەلىكلەردىن باشقا، جۇڭگو، كورېيە، تايلاند، فىلىپپىن، ۋىيېتنام، مالايسىيا قاتارلىق ئاسىيا ئەللـ ـ رىدىن كەلگەن كۆچمەنلەرمۇ ھاۋايدا خېلى بار ئىدى. شەھەرنىڭ بىر چېتىدە «جۇڭگو بازىرى» دەپ بىر جاي بولۇپ، ئاسىيا ـ لىقلار ئاساسەن مۇشۇ جايغا يىغىلىپ سودا ـ تىجارەت قىلاتتى. «جۇڭگو بازىرى»دا كۆكتات، مېۋە ـ چېۋە ۋە باشقا كۇندىلىك تۇرمۇش بۇيۇملىرىنىڭ باھاسى ھونولۇلۇنىڭ باشقا جايلىرىدىـ ـ كىگە قارىغاندا ئەرزانراق ئىدى. بىز باھادا ئۇتۇۋېلىش ئۇچۇن ئۇلگۇرەلمەك مەكتەپ ئورۇنلاشتۇرغان مىنبۇسلاردا (ھەر يەك ـ شەنبە كۇنى شەرق ـ غەرب تەتقىقات مەركىزى مۇكاپاتقا ئې ـ

119 On the Margins of Self

ىدىم. ئۇ گەپ ئارىلىقىدا ھاياجانلىنىپ تۇرۇپ: «ھاۋاسىنى ۋە مۇھىتىنى ئويلاشقاندا دۇنيادا ھاۋايىدەك ياخشى جاي يوق» دېدى. دېمىسىمۇ، ئۇنىڭ بۇنداق دېيىشى ئاساسسىز ئەمەس ئىدى. نۇرغۇن كىشىگە تېلېۋىزور ـ كىنولاردىلا كۆرۈشكە نېسىپ بو ـ لىدىغان دېڭىز ساھىلى، ئوكيان شاۋقۇنى، ئىس ـ تۈتەكسىز، بۇلغىنىشتىن خالىي پاكىز مۇھىت، ۋاڭ ـ چۈڭسىز، ئاھالىسى شالاڭ گۈزەل شەھەر سايا‌ھەتچىلەردە ئۇنتۇلغۇسىز تەسىراتلارنى قالدۇراتتى. ھونولۇلۇدا ئولتۇراقلىشىپ قالغان، سايا‌ھەت قـ ـ لىۋاتقان كىشىلەر ئارىسىدا ياپونىيەلىكلەر زور سالماقنى ئىگد ـ لەيتتى. شەھەرنى ئايلىنىپ چىقىدىغان سايا‌ھەت ئاپتوبۇسىدا لىقىقىدە ئولتۇرغان ياپونىيەلىكلەرنى كۆپ ئۇچرىتاتتىم ۋە «ھاۋاي نوپۇسىنىڭ 40% ى ياپونىيەلىك» دېگەن گەپكە چىنپۇ ـ تەتتىم. ياپونىيەدە بېيىغان بايلار ئۆمرىنىڭ ئاخىرىدا پۇتكۇل جەمەتى بىلەن ھاۋايغا كېلىپ ياشاشنى خالايدىكەن. كۆپ قىسىم ئولتۇراق ئۆينىڭ، ئىجارە ئۆيلىرىنىڭ ئىگىسى ياپونىيەلىك بو ـ لۇپ چىقىدىكەن. كېيىن ئاڭلىسام، ئامېرىكا ھۆكۈمىتى ياپونـ ـ يەلىكلەرنىڭ كېيىنچە زېمىن دەۋاسى قىلىشىدىن ئەنسىرەپ، 1992 ـ يىلدىن كېيىن ياپونىيەلىكلەرگە زېمىن سېتىپ بې ـ رىشنى توختىتىپتۇ. ياپونىيەلىكلەردىن باشقا، جۇڭگو، كورېيە، تايلاند، فىلىپپىن، ۋىيېتنام، مالايسىيا قاتارلىق ئاسىيا ئەللـ ـ رىدىن كەلگەن كۆچمەنلەرمۇ ھاۋايدا خېلى بار ئىدى. شەھەرنىڭ بىر چېتىدە «جۇڭگو بازىرى» دەپ بىر جاي بولۇپ، ئاسىيا ـ لىقلار ئاساسەن مۇشۇ جايغا يىغىلىپ سودا ـ تىجارەت قىلاتتى. «جۇڭگو بازىرى»دا كۆكتات، مېۋە ـ چېۋە ۋە باشقا كۇندىلىك تۇرمۇش بۇيۇملىرىنىڭ باھاسى ھونولۇلۇنىڭ باشقا جايلىرىدىـ ـ كىگە قارىغاندا ئەرزانراق ئىدى. بىز باھادا ئۇتۇۋېلىش ئۇچۇن ئۇلگۇرەلمەك مەكتەپ ئورۇنلاشتۇرغان مىنبۇسلاردا (ھەر يەك ـ شەنبە كۇنى شەرق ـ غەرب تەتقىقات مەركىزى مۇكاپاتقا ئې ـ

119 On the Margins of Self

ېشكەن چەت ئەللىك ئوقۇغۇچىلارنىڭ نەرسە ـ كېرەك سېتىـ
ۋېلىشى ئۈچۈن جۇڭگو بازىرىغا قاتنايدىغان ئاپتوبۇس ئو ـ
رۇنلاشتۇراتتى)، بولمىسا ئاممىۋى ئاپتوبۇسلاردا «جۇڭگو بازى ـ
رى»غا كېلىپ بىر ھەپتىلىك لازىمەتلىكلەرنى ئېلىپ قايتاتتۇق.

«جۇڭگو بازىرى»دا روشەن سېلىشتۇرما بولۇپ قالغان بىر نۇقتا شۇ ئىدىكى، نامراتلار، ئۇششاق ئېلىپساتارلار، ئاسىيالىق سودا ـ سېتىقچىلار بۇ يەردە بىرقەدەر كۆپ بولۇپ، ئاق تەنـ لىكلەر، بايلار كۆپرەك ئولتۇراقلاشقان يەرلەرگە قارىغاندا پەرق ـ لىق ھالەتتە كۆزگە چېلىقاتتى: قاتناش قائىدىسىگە، جەمئىيەت ئامانلىقىغا خىلاپ ئىشلار نىسبەتەن كۆپرەك بولغاچقا، ساق ـ چىلارنىڭ بۇ يەرگە قاراتقان نازارىتىمۇ قاتتىق ئىدى. تىلەمچى ـ لەرنىڭ، مۇساپىرلارنىڭ كۆپ بولۇشى «جۇڭگو بازىرى»دا دىققـ ـ تىمنى تارتقان، مېنى نامراتلار بىلەن بايلار ئوتتۇرىسىدىكى پەرق ھەققىدە كۆپرەك ئويلاندۇرغان بىر ئىش بولدى. بىز ئا ـ دەتتە ئامېرىكىنى باي دۆلەت دەپ ئويلايمىز. شۇڭا بۇ يەردە ئۇنچە جىق تىلەمچىنىڭ بولۇشى تەبىئىي ھالدا ھەيرانلىقمىنى قوزغىدى. دېڭىز ساھىلىغا يېقىن چۆپلۈكلەردە ئوڭدىسىغا ياتـ قان، ئازغىنە روزغارىنى قول ھارۋىسىغا سېلىپ كېتىۋاتقان، چىرايىدىن چۈشكۈنلۈكى، مىسكىنلىكى چىقىپ تۇرىدىغان تى ـ لەمچىلەرنى، مۇساپىرلارنى ئۈچرىتىش تەس ئەمەس ئىدى. بۇنداق چاغلاردا مەن: «ئامېرىكا ـــ دۇنيا بويىچە بايلار بىلەن كەمبەغەللەر ئوتتۇرىسىدىكى پەرق ئەڭ چوڭ دۆلەت» دېگەن گەپنىڭ تېگىگە يەتكەندەك بولاتتىم. نامراتلىق ئۇقۇمىغا ناھايـ تى ياخشى جاۋاب بەرگەن ئامېرىكىلىق ئانتروپولوگ ئوسكار لېۋىس(Oscar Lewis) ئۆزىنىڭ «نامراتلىق مەدەنىيىتى» (Culture of Poverty) دېگەن ئەسىرىدە: «نامراتلىق بىر ئىقتىسادىي مە ـ سىلە بولماستىن، يەنە ئۆز نۆۋىتىدە كاللىدىكى، ئىدىيەدىكى مەسىلە. نامراتلىقمۇ بىر مەدەنىيەت. يامان يېرى، بۇ مەدەنىيەتـ

ىناڭ كاللىسىنى ئازاد قىلمىغانلارغا مىراس قىلىش مۇمكىنچىلىقى زور» دەپ يازىدۇ. بۇ نۇقتىدىن قارىغاندا، ھۆكۈمەتنىڭ كۆڭۈل بۆلۈشى، ئىجتىمائىي تۇرمۇشىدىكى ئىمكانىيەت ئامىللىرىدىن باشقا، شەخسنىڭ ئېڭىدىكى، كاللىسىدىكى ئويغىنىش، سىلكىنىش ئامىلىمۇ نامراتلىقنى يوقىتىشتا مۇھىم رول ئويناىدۇ. باي، كاپىتالىستىك دۆلەتلەردە نامراتلارنىڭ بولۇشى تەبىئىي ئەھۋال. چۈنكى، كاپىتالىستىك تۇرمۇش ئىقتىسادىي ۋە تېخنىكىلىق تەرەققىياتنى زور دەرىجىدە ئىلگىرى سۈرسىمۇ، ئۆز نۆۋىتىدە يەنە تەڭسىزلىككە ھامىلدار.[1] ئادام سمىس (Adam Smith) ئۆزىنىڭ «دۆلەت بايلىقى نەزەرىيەسى» (Wealth of Nations) دېگەن كىتابىدا: «كاپىتالىستىك دۆلەتتىكى نامراتلىق تۇرمۇم بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك. ئەمما، كاپىتالىستىك تۈزۈمدىكى ئەڭ نامرات ئادەممۇ باشقا ھەرقانداق ئىقتىسادىي تۈزۈمدىكى نامراتلاردىن ياخشىراق بولىدۇ» دەپ كۆرسىتىدۇ. «جۇڭگو بازىرى» دىكى تىلەمچىلەر، نامرات مۇساپىرلار ئامېرىكانلارنىڭ: «بۇ دۆلەت ھەرگىزمۇ نامرات كەلگۈندىلەر، ئىقتىدارسىزلارنىڭ جەننىتى ئەمەس. جەمئىيەت داشقاللىرى توپلانسا بولىدىغان ئارقا ھويلا ئەمەس» دېگەن قارىشىنى كەسكىن رەت قىلىپ، ئامېرىكىدا بايلار بىلەن نامراتلار ئوتتۇرىسىدىكى پەرق زور بولسىمۇ، چەت ئەللەردىن ھەتتا ياۋروپادىكى تەرەققىي تاپقان دۆلەتلەردىن كەلگەنلەرمۇ بۇ دۆلەتتە ئۇزاقلىشىپ قېلىشنى خالايتتى. ھەتتا نۇرغۇن كىشى ئۆزى خالاپ ئامېرىكا مەدەنىيىتىگە ئاسسىمىلياتسىيە بولاتتى، ئامېرىكىلىق بولغىنىدىن پەخىرلىنەتتى، بۇ دۆلەتتە كۆچمەن بولۇش ئۇچۇن تارتىدىغان روھىي بېسىملارغا چىدايتتى. بۇ ھال كىشىگە مايكېل نوۋاكنىڭ: «ئامېرىكا مەدەنىيىتىنى قوبۇل قىلىش

[1] رېئوم بىندى باشچىلىقىدا تۈزۈلگەن «21 ـ ئەسىرنىڭ ئاچقۇچى»، ئىجتىمائىي پەنلەر نەشرىياتى، 2005 ـ يىلى نەشرى، 424 ـ بەت.

ىناڭ كاللىسىنى ئازاد قىلمىغانلارغا مىراس قىلىش مۇمكىنچىلىقى زور» دەپ يازىدۇ. بۇ نۇقتىدىن قارىغاندا، ھۆكۈمەتنىڭ كۆڭۈل بۆلۈشى، ئىجتىمائىي تۈزۈمدىكى ئىمكانىيەت ئامىللىرىدىن باشقا، شەخسنىڭ ئېڭىدىكى، كاللىسىدىكى ئويغىنىش، سىلكىنىش ئامىلىمۇ نامراتلىقنى يوقىتىشتا مۇھىم رول ئويناىدۇ. باي، كاپىتالىستىك دۆلەتلەردە نامراتلارنىڭ بولۇشى تەبىئىي ئەھۋال. چۈنكى، كاپىتالىستىك تۈزۈم ئىقتىسادىي ۋە تېخنىكىلىق تەرەققىياتنى زور دەرىجىدە ئىلگىرى سۈرسىمۇ، ئۆز نۆۋىتىدە يەنە تەڭسىزلىككە ھامىلدار.[1] ئادام سمىس (Adam Smith) ئۆزىنىڭ «دۆلەت بايلىقى نەزەرىيەسى» (Wealth of Nations) دېگەن كىتابىدا: «كاپىتالىستىك دۆلەتتىكى نامراتلىق تۈزۈم بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك. ئەمما، كاپىتالىستىك تۈزۈمدىكى ئەڭ نامرات ئادەممۇ باشقا ھەرقانداق ئىقتىسادىي تۈزۈمدىكى نامراتلاردىن ياخشىراق بولىدۇ» دەپ كۆرسىتىدۇ. «جۇڭگو بازىرى» دىكى تىلەمچىلەر، نامرات مۇساپىرلار ئامېرىكانلارنىڭ: «بۇ دۆلەت ھەرگىزمۇ نامرات كەلگۈندىلەر، ئىقتىدارسىزلارنىڭ جەننىتى ئەمەس. جەمئىيەت داشقاللىرى توپلانسا بولىدىغان ئارقا ھويلا ئەمەس» دېگەن قارىشىنى كەسكىن رەت قىلىپ، ئامېرىكىدا بايلار بىلەن نامراتلار ئوتتۇرىسىدىكى پەرق زور بولسىمۇ، چەت ئەللەردىن ھەتتا ياۋروپادىكى تەرەققىي تاپقان دۆلەتلەردىن كەلگەنلەرمۇ بۇ دۆلەتتە ئۇزاقلىشىپ قېلىشنى خالايتتى. ھەتتا نۇرغۇن كىشى ئۆزى خالاپ ئامېرىكا مەدەنىيىتىگە ئاسسىمىلياتسىيە بولاتتى، ئامېرىكىلىق بولغىنىدىن پەخىرلىنەتتى، بۇ دۆلەتتە كۆچمەن بولۇش ئۇچۇن تارتىدىغان روھىي بېسىملارغا چىدايتتى. بۇ ھال كىشىگە مايكېل نوۋاكنىڭ: «ئامېرىكا مەدەنىيىتىنى قوبۇل قىلىش

[1] رېئوم بىندى باشچىلىقىدا تۈزۈلگەن «21 ـ ئەسىرنىڭ ئاچقۇچى»، ئىجتىمائىي پەنلەر نەشرىياتى، 2005 ـ يىلى نەشرى، 424 ـ بەت.

121 On the Margins of Self

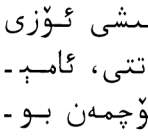

ىناڭ كاللىسىنى ئازاد قىلمىغانلارغا مىراس قىلىش مۇمكىنچىلىقى زور» دەپ يازىدۇ. بۇ نۇقتىدىن قارىغاندا، ھۆكۈمەتنىڭ كۆڭۈل بۆلۈشى، ئىجتىمائىي تۈزۈمدىكى ئىمكانىيەت ئامىللىرىدىن باشقا، شەخسنىڭ ئېڭىدىكى، كاللىسىدىكى ئويغىنىش، سىلكىنىش ئامىلىمۇ نامراتلىقنى يوقىتىشتا مۇھىم رول ئويناىدۇ. باي، كاپىتالىستىك دۆلەتلەردە نامراتلارنىڭ بولۇشى تەبىئىي ئەھۋال. چۈنكى، كاپىتالىستىك تۈزۈم ئىقتىسادىي ۋە تېخنىكىلىق تەرەققىياتنى زور دەرىجىدە ئىلگىرى سۈرسىمۇ، ئۆز نۆۋىتىدە يەنە تەڭسىزلىككە ھامىلدار.[1] ئادام سمىس (Adam Smith) ئۆزىنىڭ «دۆلەت بايلىقى نەزەرىيەسى» (Wealth of Nations) دېگەن كىتابىدا: «كاپىتالىستىك دۆلەتتىكى نامراتلىق تۈزۈم بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك. ئەمما، كاپىتالىستىك تۈزۈمدىكى ئەڭ نامرات ئادەممۇ باشقا ھەرقانداق ئىقتىسادىي تۈزۈمدىكى نامراتلاردىن ياخشىراق بولىدۇ» دەپ كۆرسىتىدۇ. «جۇڭگو بازىرى» دىكى تىلەمچىلەر، نامرات مۇساپىرلار ئامېرىكانلارنىڭ: «بۇ دۆلەت ھەرگىزمۇ نامرات كەلگۈندىلەر، ئىقتىدارسىزلارنىڭ جەننىتى ئەمەس. جەمئىيەت داشقاللىرى توپلانسا بولىدىغان ئارقا ھويلا ئەمەس» دېگەن قارىشىنى كەسكىن رەت قىلىپ، ئامېرىكىدا بايلار بىلەن نامراتلار ئوتتۇرىسىدىكى پەرق زور بولسىمۇ، چەت ئەللەردىن ھەتتا ياۋروپادىكى تەرەققىي تاپقان دۆلەتلەردىن كەلگەنلەرمۇ بۇ دۆلەتتە ئۇزاقلىشىپ قېلىشنى خالايتتى. ھەتتا نۇرغۇن كىشى ئۆزى خالاپ ئامېرىكا مەدەنىيىتىگە ئاسسىمىلياتسىيە بولاتتى، ئامېرىكىلىق بولغىنىدىن پەخىرلىنەتتى، بۇ دۆلەتتە كۆچمەن بولۇش ئۇچۇن تارتىدىغان روھىي بېسىملارغا چىدايتتى. بۇ ھال كىشىگە مايكېل نوۋاكنىڭ: «ئامېرىكا مەدەنىيىتىنى قوبۇل قىلىش

[1] رېئوم بىندى باشچىلىقىدا تۈزۈلگەن «21 ـ ئەسىرنىڭ ئاچقۇچى»، ئىجتىمائىي پەنلەر نەشرىياتى، 2005 ـ يىلى نەشرى، 424 ـ بەت.

121 On the Margins of Self

غان كۆچمەنلەر غايەت زور پسىخكىلىق زۇلۇم جەريانىنى باش-
تىن كەچۈرۈشى كېرەك»[1] دېگەن گېپىنىڭ توغرىلىقىنى ئىس-
پاتلاپ بېرەتتى. يەرلىك ھاۋايىلىقلار دەل مۇشۇنداق ئامېرىكىلىق
بولغىنىدىن پەخرلىنىدىغان، ئۆزى خالاپ ئاسسىمىلياتسىيە
بولغان كىشىلەردىن ئىدى. بۇ ھال دۇنيانىڭ باشقا جايلىرىدكى
ئاسسىمىلياتسىيە بولۇشقا قارشى كۈرەش قىلىۋاتقان كىشىلەر
بىلەن روشەن سېلىشتۇرما ئىدى ھەم كىشىنى ئامېرىكىدا
كۆچمەنلەرنىڭ نېمىشقا ئاسسىمىلياتسىيە بولۇشنى خالايدىغا-
لىقى ھەققىدە ئويلاندۇراتتى. بۇنىڭ بىر سەۋەبىنى ساموئېل
خانتىڭتوننىڭ «بىز كىم؟» ناملىق كىتابىدىكى مۇنۇ جۈمله-
لەرگە باغلاپ چۈشىنىشكە بولاتتى: «ئامېرىكىنىڭ كۆچمەنلەرنى
قوبۇل قىلىشى مۇنداق ئۇچ باسقۇچلۇق بولدۇ: ئاۋۋال كەمسى-
تىشنى يوق قىلىش، ئاندىن خاتا چۈشىنىشنى، ئۆچمەنلىكنى
يوقىتىش، ئەڭ ئاخىرىدا قىممەت قارىشىدىكى زىددىيەتلىك
نۇقتىلارنى يوقىتىش.»[2]

[1] [2] ساموئېل خانتىڭتون: «بىز كىم»، شىنخۇا نەشرىياتى، 2005- يىل نەشرى، 152 -، 153 - بەتلەر.

غان كۆچمەنلەر غايەت زور پسىخكىلىق زۇلۇم جەريانىنى باش-
تىن كەچۈرۈشى كېرەك»[1] دېگەن گېپىنىڭ توغرىلىقىنى ئىس-
پاتلاپ بېرەتتى. يەرلىك ھاۋايىلىقلار دەل مۇشۇنداق ئامېرىكىلىق
بولغىنىدىن پەخرلىنىدىغان، ئۆزى خالاپ ئاسسىمىلياتسىيە
بولغان كىشىلەردىن ئىدى. بۇ ھال دۇنيانىڭ باشقا جايلىرىدكى
ئاسسىمىلياتسىيە بولۇشقا قارشى كۈرەش قىلىۋاتقان كىشىلەر
بىلەن روشەن سېلىشتۇرما ئىدى ھەم كىشىنى ئامېرىكىدا
كۆچمەنلەرنىڭ نېمىشقا ئاسسىمىلياتسىيە بولۇشنى خالايدىغا-
لىقى ھەققىدە ئويلاندۇراتتى. بۇنىڭ بىر سەۋەبىنى ساموئېل
خانتىڭتوننىڭ «بىز كىم؟» ناملىق كىتابىدىكى مۇنۇ جۈمله-
لەرگە باغلاپ چۈشىنىشكە بولاتتى: «ئامېرىكىنىڭ كۆچمەنلەرنى
قوبۇل قىلىشى مۇنداق ئۇچ باسقۇچلۇق بولدۇ: ئاۋۋال كەمسى-
تىشنى يوق قىلىش، ئاندىن خاتا چۈشىنىشنى، ئۆچمەنلىكنى
يوقىتىش، ئەڭ ئاخىرىدا قىممەت قارىشىدىكى زىددىيەتلىك
نۇقتىلارنى يوقىتىش.»[2]

[1] [2] ساموئېل خانتىڭتون: «بىز كىم»، شىنخۇا نەشرىياتى، 2005- يىل نەشرى، 152 -، 153 - بەتلەر.

122 ئۆزلۈك گىرۋەكلىرىدە

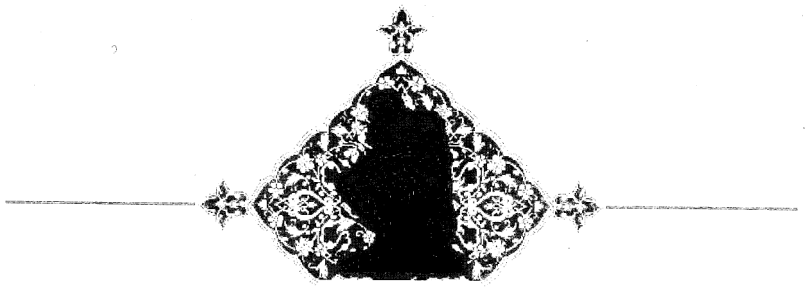

ئالتىنچى باب

ئامېرىكا پروفېسسورلىرىنىڭ سېھرىي كۆچى

ئاچقۇچلۇق سۆزلەر: نەزەريە ئەسلەش؛ پائالىيەت ئەخلاقى؛ ئەسلىم ئېگىلىرىنىڭ جەمئىيەتتىكى رولى؛ زىيالىينىڭ ئورنى ھەم قىممىتى؛ ماغزاپ بېلىم؛ ئەخلەت تەتقىقات.

1

ئۆزىمىز تونۇش بىر ئۆيگە كىرسەك، ئۆيدە يېڭىدىن پەيدا بولۇپ قالغان چىراغ، رەسىم، سائەت دېگەندەك نەرسىلەرنى ئو-ڭايلا بايقىۋالىمىز. ئەمما، ئۆزىمىزگە تونۇش ئۆيدىن يېتكەن نەرسىلەرنى بايقاش ئۇنچىلىك ئاسان ئەمەس. كۆزلىرىمىز، قو-لىقىمىز يېڭىدىن پەيدا بولغان ئادەملەرگە، نەرسىلەرگە سەز-گۈر؛ لېكىن ئارىمىزدىن يېتكەن ئادەملەرنى، نەرسىلەرنى دەر-ھال ھېس قىلماق ئاسان ئەمەس. بەزىدە مەلۇم ئاتاقلىق ئادەم ياكى قىممەتلىك نەرسە ئارىمىزدىن يېتىپ نەچچە ھەپتە، نەچچە ئاي، ھەتتا نەچچە يىل ئۆتكەندىمۇ بىز ئۇلارنىڭ يوقلۇقىنىڭ قانچىلىك بوشلۇق پەيدا قىلغانلىقىنى ھېس قىلىپ ئولگۈرەل-مەيمىز. بۈگۈن ئۇيغۇرلار قىممىتىنى دەرھال ھېس قىلالمايۋاتـ-قان، ئەمما يوقلۇقى بىر دەۋر كىشىلىرىنىڭ تەپەككۇرىنىڭ چوڭقۇر ـ تېيىزلىقىغا تەسىر كۆرسىتىدىغان بىر ئىجتىمائىي

ئالتىنچى باب

ئامېرىكا پروفېسسورلىرىنىڭ سېھرىي كۆچى

ئاچقۇچلۇق سۆزلەر: نەزەريە ئەسلەش؛ پائالىيەت ئەخلاقى؛ ئەسلىم ئېگىلىرىنىڭ جەمئىيەتتىكى رولى؛ زىيالىينىڭ ئورنى ھەم قىممىتى؛ ماغزاپ بېلىم؛ ئەخلەت تەتقىقات.

1

ئۆزىمىز تونۇش بىر ئۆيگە كىرسەك، ئۆيدە يېڭىدىن پەيدا بولۇپ قالغان چىراغ، رەسىم، سائەت دېگەندەك نەرسىلەرنى ئو-ڭايلا بايقىۋالىمىز. ئەمما، ئۆزىمىزگە تونۇش ئۆيدىن يېتكەن نەرسىلەرنى بايقاش ئۇنچىلىك ئاسان ئەمەس. كۆزلىرىمىز، قو-لىقىمىز يېڭىدىن پەيدا بولغان ئادەملەرگە، نەرسىلەرگە سەز-گۈر؛ لېكىن ئارىمىزدىن يېتكەن ئادەملەرنى، نەرسىلەرنى دەر-ھال ھېس قىلماق ئاسان ئەمەس. بەزىدە مەلۇم ئاتاقلىق ئادەم ياكى قىممەتلىك نەرسە ئارىمىزدىن يېتىپ نەچچە ھەپتە، نەچچە ئاي، ھەتتا نەچچە يىل ئۆتكەندىمۇ بىز ئۇلارنىڭ يوقلۇقىنىڭ قانچىلىك بوشلۇق پەيدا قىلغانلىقىنى ھېس قىلىپ ئولگۈرەل-مەيمىز. بۈگۈن ئۇيغۇرلار قىممىتىنى دەرھال ھېس قىلالمايۋاتـ-قان، ئەمما يوقلۇقى بىر دەۋر كىشىلىرىنىڭ تەپەككۇرىنىڭ چوڭقۇر ـ تېيىزلىقىغا تەسىر كۆرسىتىدىغان بىر ئىجتىمائىي

123 On the Margins of Self

ئالتىنچى باب

ئامېرىكا پروفېسسورلىرىنىڭ سېھرىي كۆچى

ئاچقۇچلۇق سۆزلەر: نەزەريە ئەسلەش؛ پائالىيەت ئەخلاقى؛ ئەسلىم ئېگىلىرىنىڭ جەمئىيەتتىكى رولى؛ زىيالىينىڭ ئورنى ھەم قىممىتى؛ ماغزاپ بېلىم؛ ئەخلەت تەتقىقات.

1

ئۆزىمىز تونۇش بىر ئۆيگە كىرسەك، ئۆيدە يېڭىدىن پەيدا بولۇپ قالغان چىراغ، رەسىم، سائەت دېگەندەك نەرسىلەرنى ئو-ڭايلا بايقىۋالىمىز. ئەمما، ئۆزىمىزگە تونۇش ئۆيدىن يېتكەن نەرسىلەرنى بايقاش ئۇنچىلىك ئاسان ئەمەس. كۆزلىرىمىز، قو-لىقىمىز يېڭىدىن پەيدا بولغان ئادەملەرگە، نەرسىلەرگە سەز-گۈر؛ لېكىن ئارىمىزدىن يېتكەن ئادەملەرنى، نەرسىلەرنى دەر-ھال ھېس قىلماق ئاسان ئەمەس. بەزىدە مەلۇم ئاتاقلىق ئادەم ياكى قىممەتلىك نەرسە ئارىمىزدىن يېتىپ نەچچە ھەپتە، نەچچە ئاي، ھەتتا نەچچە يىل ئۆتكەندىمۇ بىز ئۇلارنىڭ يوقلۇقىنىڭ قانچىلىك بوشلۇق پەيدا قىلغانلىقىنى ھېس قىلىپ ئولگۈرەل-مەيمىز. بۈگۈن ئۇيغۇرلار قىممىتىنى دەرھال ھېس قىلالمايۋاتـ-قان، ئەمما يوقلۇقى بىر دەۋر كىشىلىرىنىڭ تەپەككۇرىنىڭ چوڭقۇر ـ تېيىزلىقىغا تەسىر كۆرسىتىدىغان بىر ئىجتىمائىي

123 On the Margins of Self

شەرپیەدەن گۆمەر، خەمەت تۆمۆر، تۆرسۆن گایۆپ قاتارلێقلاڕنەڤ ڤایای بەلەن هەم مۆنیەرەن، هەم مەتیۆگاتا زۆر یوقەتسێن پەیدا قەڤچەلەر نەڤەکسەلاڕ تۆپیەۆر. گۆنۆڤیرستیت گۆقۆڕتەن کەلاسسەلاڕ زیمالیسیلاڕ تۆپیەۆر. گۆنۆڤیرستیت گۆقۆڕتەن دانگلێق گۆنۆڤیرستیتلاڕنەڤ بەرک یولغان ستانفۆرد گۆنۆڤیرستی (Stanford University)ا جەمگیەتێشۆناسلێق کەسپی یوبیچە دوکتۆرلۆق گۆنۆڤانی گالغان، چەرایەدن هەمیشە بیقەمەلێق تەبەسگۆم کەتەپەدغان 45 یاشلار چاسسەدکی سالاپەتلاڤ هاڤایی گۆنۆڤیرستیتغا جەرێشتین بۆرۆن گا-گادەم گەدی. مەن هاڤایی گۆنۆڤیرستیتغا بیرلشتین بۆرۆن گا-میرکا گۆنۆڤیرستیتلاڕنا گشلەیدغان پیرۆفیسسۆرلاڕنەڤ سیهۆری کۆچی، پیرلەتی، بەلەم قۆرۆلەمسەنەڤ مۆکەمەللەت-کی هەڤقەدە نۆرغۆن گەجایبی باهالاڕنی، تەرسپلەرنی گاکڵەغاز-دەم. کۆریپە قان سەستیەمسەدن یولغان، باشلاڤچۆچن تاڕتسپ گالێی مەکتەپکیچە پۆتۆلەیی گامیرکا ماڤاریەدن قۆیۆل قەلغان بیتەکچی پیرۆفیسۆرلۆم سۆن کیچەیدە تەسەۆۆتۆرلۆمدکی پیرۆ-فیسۆرلاڕنەڤ جەمی گالاهمدەلەکلەرنی تیپیلاڤتێن. پەڤەتلاڤ گۆڭی ۆە کۆریپە فەلەمەلەرسەدە جەتی کۆڕگەدن مۆڤلیەم، گیچەر – یپ-

تۆپ بار· بۆ گەنجینەماڵی تۆپ دەل گایەڤشۆکۆر مۆهەمەتگەمین،

شەرپیەدەن گۆمەر، خەمەت تۆمۆر، تۆرسۆن گایۆپ قاتارلێقلاڕنەڤ ڤایای بەلەن هەم مۆنیەرەن، هەم مەتیۆگاتا زۆر یوقەتسێن پەیدا قەڤچەلەر نەڤەکسەلاڕ تۆپیەۆر. گۆنۆڤیرستیت گۆقۆڕتەن کەلاسسەلاڕ زیمالیسیلاڕ تۆپیەۆر. گۆنۆڤیرستیتلاڕنەڤ بەرک یولغان ستانفۆرد گۆنۆڤیرستی (Stanford University)ا جەمگیەتێشۆناسلێق کەسپی یوبیچە دوکتۆرلۆق گۆنۆڤانی گالغان، چەرایەدن هەمیشە بیقەمەلێق تەبەسگۆم کەتەپەدغان 45 یاشلار چاسسەدکی سالاپەتلاڤ هاڤایی گۆنۆڤیرستیتغا جەرێشتین بۆرۆن گا-گادەم گەدی. مەن هاڤایی گۆنۆڤیرستیتغا بیرلشتین بۆرۆن گا-میرکا گۆنۆڤیرستیتلاڕنا گشلەیدغان پیرۆفیسۆرلاڕنەڤ سیهۆری کۆچی، پیرلەتی، بەلەم قۆرۆلەمسەنەڤ مۆکەمەللەت-کی هەڤقەدە نۆرغۆن گەجایبی باهالاڕنی، تەرسپلەرنی گاکڵەغاز-دەم. کۆریپە قان سەستیەمسەدن یولغان، باشلاڤچۆچن تاڕتسپ گالێی مەکتەپکیچە پۆتۆلەیی گامیرکا ماڤاریەدن قۆیۆل قەلغان بیتەکچی پیرۆفیسۆرلۆم سۆن کیچەیدە تەسەۆۆتۆرلۆمدکی پیرۆ-فیسۆرلاڕنەڤ جەمی گالاهمدەلەکلەرنی تیپیلاڤتێن. پەڤەتلاڤ گۆڭی ۆە کۆریپە فەلەمەلەرسەدە جەتی کۆڕگەدن مۆڤلیەم، گیچەر – یپ-

بيجەشتا باشلىدى. مەن بالكونى ئوچۇق گاشخانىمىزغا باللۇرراق چۈشتىم – دە، چۈشلۈك تاماقتا تەييارلىق قىلغاچ پىروفېسسور مەدەنى سوراپ قېلىش ئۈچۈنلا بار سوئاللارنى پىرۋز قىلىپ خىيالىمدىن ئۆتكۈزدۈم. ئەمما سەل – پەل جىددىيلىشىشكە باشلىدىم. سەۋەبى: بىرى، مېنى ھاۋائى ئۇنىۋېرسىتېتىغا تالىب-لىغىنى دەل مۇشۇ پىروفېسسور بولۇپ، سوئالىغا لايىقىدا جاۋاب بېرەلمەي قالسام سەت بولارمۇ دەپ ئەندىشە قىلاتتىم. يەنە بىر-سۆھبىتىمىز ئۈزۈلۈم ئويلىغاندىنمۇ بەكرەك تەسىرلىك ئۆتۈپ، تۇنجى ئۇچرىشىش مەن ئويچۇن ئىنتايىن مۇھىم بولۇپ، ئۇنىڭ ئۈچۈرلىشىش مەن ئويچۇن ئىنتايىن مۇھىم بولۇپ، سۆھبەت داۋامىدا ئۈزۈلۈمنى قانچىلىلاغ دەرىجىدە كۆڭلۈمدىكىدەكلا كېيىدە قىلالىشىم ۋە ئۈزۈلۈم تاللىغىلى «كىملىلاغ ۋە شەھەرلىشىش» تېمىسى ھەققىدە قانچىلىلاغ تونۇش ھاسىل قىلغانلىقىم مېنى ھەيران قالدۇرغان نۇقتا شۇ بولدىكى، مۇلايىملىق ۋە سىر-سوئال: كىنو چولپانلىرىغا خاس سالاپىتى ئۆزى خىيالىمدىكى گاڭ تەلىلگە پىروفېسسورلارمۇ بولغان ئۈنتۈرگەن تۇنجى قېتىملىق پىروفېسسور ھاۋائى ئۇنىۋېرسىتېتىغا كېلىپ ھەيتە ئۆتكەندىن كېيىن، «فورد ئوقۇش مۇكاپاتى»غا مەسئۇل خادىم تەپسىپ بەرگەن ئىلھاتخانا پىروفېسسورنىڭ مېنى قىزغىنلىق بىلەن ئۈستىخانىسىغا نەسىھا باشلىشى جەريانىدىكىمىنى سەل پەسەيتكەندەك قىلدىم. مېنىڭ ھەيران قالدۇرغان نۇقتا شۇ بولدىكى، مۇلايىملىق ۋە سىر-

بيجەشتا باشلىدى. مەن بالكونى ئوچۇق گاشخانىمىزغا باللۇرراق چۈشتىم – دە، چۈشلۈك تاماقتا تەييارلىق قىلغاچ پىروفېسسور مەدەنى سوراپ قېلىش ئۈچۈنلا بار سوئاللارنى پىرۋز قىلىپ خىيالىمدىن ئۆتكۈزدۈم. ئەمما سەل – پەل جىددىيلىشىشكە باشلىدىم. سەۋەبى: بىرى، مېنى ھاۋائى ئۇنىۋېرسىتېتىغا تالىب-لىغىنى دەل مۇشۇ پىروفېسسور بولۇپ، سوئالىغا لايىقىدا جاۋاب بېرەلمەي قالسام سەت بولارمۇ دەپ ئەندىشە قىلاتتىم. يەنە بىر-سۆھبىتىمىز ئۈزۈلۈم ئويلىغاندىنمۇ بەكرەك تەسىرلىك ئۆتۈپ، تۇنجى ئۇچرىشىش مەن ئويچۇن ئىنتايىن مۇھىم بولۇپ، ئۇنىڭ ئۈچۈرلىشىش مەن ئويچۇن ئىنتايىن مۇھىم بولۇپ، سۆھبەت داۋامىدا ئۈزۈلۈمنى قانچىلىلاغ دەرىجىدە كۆڭلۈمدىكىدەكلا كېيىدە قىلالىشىم ۋە ئۈزۈلۈم تاللىغىلى «كىملىلاغ ۋە شەھەرلىشىش» تېمىسى ھەققىدە قانچىلىلاغ تونۇش ھاسىل قىلغانلىقىم مېنى ھەيران قالدۇرغان نۇقتا شۇ بولدىكى، مۇلايىملىق ۋە سىر-

سىق، كىنو چولپانلىرىغا خاس سالاپىتى ئۆزى خىيالىمدىكى گاڭ تەلىلگە پىروفېسسورلارمۇ بولغان ئۈنتۈرگەن تۇنجى قېتىملىق پىروفېسسور ھاۋائى ئۇنىۋېرسىتېتىغا كېلىپ ھەيتە ئۆتكەندىن كېيىن، «فورد ئوقۇش مۇكاپاتى»غا مەسئۇل خادىم تەپسىپ بەرگەن ئىلھاتخانا پىروفېسسورنىڭ مېنى قىزغىنلىق بىلەن ئۈستىخانىسىغا نەسىھا باشلىشى جەريانىدىكىمىنى سەل پەسەيتكەندەك قىلدىم. مېنىڭ ھەيران قالدۇرغان نۇقتا شۇ بولدىكى، مۇلايىملىق ۋە سىر-

لىقلىق ئايالالارنىلا ئەمەس، ئەرلەرنىمۇ ئاجايىپ زور سېھرىي كۈچكە ئىگە قىلىدىكەن. پىروفېسسور سۇن كىچەينىڭ چىرايىدىكى تەبئىي كۈلۈمسىرەش، گەپ قىلغان ئاھاڭىدىكى، يۈرۈش - تۇرۇشىدىكى سېپايىلىك تۇنجى قېتىملىق ئۇچرىشىشتىلا ماڭا بۆلەكچە چوڭقۇر تەسىر قالدۇردى ھەم جىددىيلىكىمنى سەل - پەل بولسىمۇ يەڭگىللەتتى.

— ئاۋۋال بىر ئىستاكاندىن قەھۋە ئىچەيلى، — پىروفېسسور بىردەمدىلا ئىككى ئىستاكان قەھۋە دەملەپ بىرىنى ئۆزىدىنىڭ ئالدىغا، بىرىنى ئالدىمدىكى ئۇستەلگە قويدى.

— سىز تولۇق كۇرستا جەمئىيەتشۇناسلىق كەسپىدە ئوقۇماپتىكەنسىز، — دېدى پىروفېسسورۇم قەھۋەدىن ئوتلىغاچ، — ئەمما شەخسىي بايان(Personal Statement)[1] يېزىدىكى بەزى قاراشلىرىڭىز ۋە خىزمەتكە چىققاندىن كېيىن قىلغان ئىشلىرىڭىز مېنى قىزىقتۇردى. بەلكىم، «فورد ئوقۇش مۇكاپاتى»غا مەسئۇل دوكتور كىم سىمول سىزگە دېگەن بولۇشى مۇمكىن، سىزنى مەن تاللىغان.

— رەھمەت، — دېدىم مەن تەمى قىرتاق، ئەمما باھاسى قىممەت قەھۋەنى (باھاسىنىڭ قىممەتلىكىنى كېيىن ئۇقتۇم. ئۇرۇمچىدىكى چېغىمدا ھەرقانچە قىلىپمۇ قەھۋە ئىچىشكە كۆنەلمىگەنىدىم) بايقىماستىن گۇپپىدە ئىچىپ سېلىپ، — مېنى سىزنىڭ تاللىغانلىقىڭىزنى كىم سىمول ماڭا ئېيتقان.

— «فورد ئوقۇش مۇكاپاتى» غا ئېرىشىش ئاسان قولغا كەلمىدىغان پۇرسەت ئەمەس. سىزنىڭ بۇ پۇرسەتنى قەدىرلەپ ياشىشى ئوقۇيدىغانلىقىڭىزغا ئىشىنىمەن.

— رەھمەت، — دېدىم پىروفېسسورنىڭ گېپىدىن ئىلھاملىنىپ، — جەمئىيەتشۇناسلىق بىزده بىر بوشلۇق. بىزده جەمئىيەتشۇناسلىق بىرىنچى يىلىدىلا ئوقۇيدىغان ئوقۇغۇچىلار ئۈچۈن ئاز سانلىق ئورۇنلۇق بىر ئىستاكاندىن قەھۋە ئىچىشكە تەكلىپ قىلىنىدۇ. بۇ پۈتۈن كۇرستىكى ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئۈچ بەتتىن بىرىنى ئىگىلەيدىغان ئاز سانلىق ئورۇن بولۇپ، ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ ئالىي مەكتەپتىكى ئوقۇش نەتىجىسى ۋە ئالاھىدە تەجرىبىسى بىلەن ئالاھىدە ئاجرىلىپ تۇرىدۇ.

[1] ئامېرىكا ئۇنىۋېرسىتېتلىرى ئىلتماس قىلغۇچىلارنىڭ ئۆزى ھەققىدە ئىككى - ئۈچ بەت ئەترايىدا بايان يېزىپ ئەۋەتىشىنى تەلەپ قىلىدۇ. بۇ بايان كۆپىنچە ھاللاردا پروفېسسورلارنىڭ شۇ ئوقۇغۇچىنى چۈشىنىشتىكى ئاساسى بولۇپ قالىدۇ.

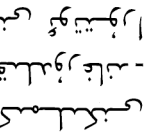

بەتشۆناسلىق نۇقتىسىدىن جاۋاب ئىزدەيدىغان تېمىلار بىلەن

جەمئىيەتشۇناسلىق ساھەسىدىكى كىملىك تەتقىقاتىغا قىزى-
قىدىغانلىقىمدىن پىرۇفېسسور سۇن كېچەي بىلەن بىرىم ساقىتلىك پىتەرسن
ئۆتكەلگە مەسىلە ئىدى.

پىرۇفېسسور سۇن كېچەي بىلەن بىرىم ساقىتلىك پىتەرسن
تەتقىقاتى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئۇ بۇ ساھەدە «كىملىكنى
جىق. بۇرۇن جەمئىيەتشۇناسلىق كەسپىدە ئوقۇمىغان بولسىمۇ-
مۇ، «فورد ئوقۇش مۇكاپاتى» نامزاتلىقىغا تاللاشقاندىن كېيىن
بۇ ھەقتە خېلى ئىزدەندىم، تىرىشىپ ئوقۇيمەن.

جەمئىيەتشۇناسلىق ساھەسىدىكى كىملىك تەتقىقاتىغا قىزى-
قىدىغانلىقىمدىن پىرۇفېسسورنىڭ خاتىرىسى بار ئىكەن. ئۇ گېرىب
ۋار لىقتىدا قايسى نۇقتىنى تۇتقا قىلىدىغانلىقىمنى سورىدى. مەن
«شەھەر ئۆيغۇرلىرى ۋە كىملىك» دېگەن تېمىدا ئىزدىنىشنى
پىلانلاۋاتقانلىقىمنى ئېيتتىم. ئەسلىي پىرۇفېسسورمۇ كىملىك
ھادىسىسىدىكى چوڭقۇر سۇئالىرى تەھلىل قىلدىغان-
كىملىك تالاشى ئەملىيەتتە ھوقۇق بىلەن رەڭ مۇناسە-
بىتى. كىملىكنى تالاشى ئەملىيەتتە ھوقۇق بىلەن رەڭ مۇناسە-
ۋەتلىك مەسىلە ئىدى.

پىرۇفېسسور سۇن كېچەي بىلەن بىرىم ساقىتلىك پىتەرسن

بەتشۆناسلىق نۇقتىسىدىن جاۋاب ئىزدەيدىغان تېمىلار بىلەن

جەمئىيەتشۇناسلىق ساھەسىدىكى كىملىك تەتقىقاتىغا قىزى-
قىدىغانلىقىمدىن پىرۇفېسسورنىڭ خاتىرىسى بار ئىكەن. ئۇ گېرىب
ۋار لىقتىدا قايسى نۇقتىنى تۇتقا قىلىدىغانلىقىمنى سورىدى. مەن
«شەھەر ئۆيغۇرلىرى ۋە كىملىك» دېگەن تېمىدا ئىزدىنىشنى
پىلانلاۋاتقانلىقىمنى ئېيتتىم. ئەسلىي پىرۇفېسسورمۇ كىملىك
ھادىسىسىدىكى چوڭقۇر سۇئالىرى تەھلىل قىلدىغان-
كىملىك تالاشى ئەملىيەتتە ھوقۇق بىلەن رەڭ مۇناسە-
بىتى. كىملىكنى تالاشى ئەملىيەتتە ھوقۇق بىلەن رەڭ مۇناسە-
ۋەتلىك مەسىلە ئىدى.

پىرۇفېسسور سۇن كېچەي بىلەن بىرىم ساقىتلىك پىتەرسن
تەتقىقاتى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئۇ بۇ ساھەدە «كىملىكنى
جىق. بۇرۇن جەمئىيەتشۇناسلىق كەسپىدە ئوقۇمىغان بولسىمۇ-
مۇ، «فورد ئوقۇش مۇكاپاتى» نامزاتلىقىغا تاللاشقاندىن كېيىن
بۇ ھەقتە خېلى ئىزدەندىم، تىرىشىپ ئوقۇيمەن.

جەمئىيەتشۇناسلىق ساھەسىدىكى كىملىك تەتقىقاتىغا قىزى-
قىدىغانلىقىمدىن پىرۇفېسسورنىڭ خاتىرىسى بار ئىكەن. ئۇ گېرىب
ۋار لىقتىدا قايسى نۇقتىنى تۇتقا قىلىدىغانلىقىمنى سورىدى. مەن
«شەھەر ئۆيغۇرلىرى ۋە كىملىك» دېگەن تېمىدا ئىزدىنىشنى
پىلانلاۋاتقانلىقىمنى ئېيتتىم. ئەسلىي پىرۇفېسسورمۇ كىملىك
ھادىسىسىدىكى چوڭقۇر سۇئالىرى تەھلىل قىلدىغان-
كىملىك تالاشى ئەملىيەتتە ھوقۇق بىلەن رەڭ مۇناسە-
بىتى. كىملىكنى تالاشى ئەملىيەتتە ھوقۇق بىلەن رەڭ مۇناسە-
ۋەتلىك مەسىلە ئىدى.

پىرۇفېسسور سۇن كېچەي بىلەن بىرىم ساقىتلىك پىتەرسن

پارلاقلاشتۇق. ئۇنىڭدىكى چوڭقۇر بىكىرىدىن كۆرە ئادەمگە ئوڭ-
سىز تەرىپىگە يېرىدىغان سىيالىدىكى ئۇ كۆڭىلىچەكلىكى مەنە
چوڭقۇر تەسىر قالدۇرىدى. بىرىر نۇقتىدا نېمە دېيىشىمنى بە-
لىدىمەي تۇرۇۋېتىپ قالغىنىمدا يالىڭ ئۆزۈمگە تازا تونۇشلۇق بولمە-
خان تېمىلارنى ئويلىدىنىپ قالغىنىمدا، پېرىۋەپىسسور مېنى خە-
جىللىقتىن قوتۇلدۇرۇش ئۈچۈنمۇ، ئەينىاقتۇر ناھايىتى ئۆستىلىق
بىلەن ئۆگىنىۋاتقىنىمنى مۇناسىۋەتلىك يەنە بىر مەزمۇنغا يۆت-
كەيتتى. بۇ ھالدا مەنمۇ ئۆزۈمنى دەرھال ئوڭشىۋالالىتتىم – دە،
يەنە بىر تېمىنى چۆرىدەپ بولۇۋاتقان پارلاقنى دەرھال كىرىشە-
لىدىتىم. ئارىلىقتا ئاڭلىلا ئەھۋالىم، قېرىقىشىم، ئۆزىنىڭبېرىسە-
تېتقا كەلگەندىن كېيىنكى تۇرمۇشۇم خوشۇمسىدا پارلاقلار بو-
لۇندى. سۆھبەتىمىز ئاخىرلىشىدىغان چاغدا مەن ئۇرۇمچىدىن
كېلىپ كەلگەن بىر داپ بىلەن بىر ئىيالچە دوپپىنى خالتىرە بۇ-
يۇمى سۇيىتىدە پېرىۋەپىسسورغا سۇندۇم:

— ئاددىي بولسىمۇ قوبۇل قىلىڭ. بۇ چالغۇنىڭ ئىسمى
داپ، ئۇيغۇر سەنئىتىدە مۇھىم ئورۇن تۇتىدىغان چالغۇ. بۇ بالۇ
كېيىمنىڭ ئىسمى دوپپا، ئۇنى ئۇيغۇر ئىيالللىرى ئۆز قولى بە-
لەن تىكىدۇ. بۇ دوپپىنى ئىيالىڭىزغا ئاتاپ ئېلىپ كەلگەنىدىم.

پېرىۋەپىسسور «نېمىدېگەن چىرايلىقۋا!» دەپ دوپپىنى سىلاپ
كەتتى ۋە ماڭا قايتا – قايتا رەھمەت ئېيتقاچ داپنى تارتىشتىپ
باقتى. پېرىۋەپىسسور دوپپىنى سىلاۋاتقان ئىۋ دەقىقىدە ئايرىلمىدى
دەر جاۋالىدىنىڭ «ئۆزۈنى ئىزدەۋىش بوسۇغىسىدا» ناملىق كىتا-
بىدىكى دوپپىلارنىڭ يايۇنىيەگە كەلگۈچە بويىغى چىقىپ ئادەمگە
بەرگۈسىز بولۇپ قالغانلىقى ھەققىدىكى بايانلار ئېسىمدىن كې-
چىپ ئۇلگۈرىدى. پېرىۋەپىسسور دوپپىنى كىتاب جاۋۇنىدىگە تىز-
دى، داپنى ئىشخانىسىدىكى تېمىغا ئاسىتى ۋە ھېسسىياتلىق قە-
لىپ: «مەن ئۇيغۇرلارنى بىلمەمنۇ! سىز جەمئىيەتشۇناسلىق فا-
كۇلتېتىدا ھەم مېنىڭ قولۇمدا تەربىيەلىنىدىغان تۇنجى ئۇيغۇر
بولىدىكەنسىز. سىز بەرگەن بۇ يادنامىلەر ماڭا ئۇيغۇرلارنى ئەسلە-

پارلاقلاشتۇق. ئۇنىڭدىكى چوڭقۇر بىكىرىدىن كۆرە ئادەمگە ئوڭ-
سىز تەرىپىگە يېرىدىغان سىيالىدىكى ئۇ كۆڭىلىچەكلىكى مەنە
چوڭقۇر تەسىر قالدۇرىدى. بىرىر نۇقتىدا نېمە دېيىشىمنى بە-
لىدىمەي تۇرۇۋېتىپ قالغىنىمدا يالىڭ ئۆزۈمگە تازا تونۇشلۇق بولمە-
خان تېمىلارنى ئويلىدىنىپ قالغىنىمدا، پېرىۋەپىسسور مېنى خە-
جىللىقتىن قوتۇلدۇرۇش ئۈچۈنمۇ، ئەينىاقتۇر ناھايىتى ئۆستىلىق
بىلەن ئۆگىنىۋاتقىنىمنى مۇناسىۋەتلىك يەنە بىر مەزمۇنغا يۆت-
كەيتتى. بۇ ھالدا مەنمۇ ئۆزۈمنى دەرھال ئوڭشىۋالالىتتىم – دە،
يەنە بىر تېمىنى چۆرىدەپ بولۇۋاتقان پارلاقنى دەرھال كىرىشە-
لىدىتىم. ئارىلىقتا ئاڭلىلا ئەھۋالىم، قېرىقىشىم، ئۆزىنىڭبېرىسە-
تېتقا كەلگەندىن كېيىنكى تۇرمۇشۇم خوشۇمسىدا پارلاقلار بو-
لۇندى. سۆھبەتىمىز ئاخىرلىشىدىغان چاغدا مەن ئۇرۇمچىدىن
كېلىپ كەلگەن بىر داپ بىلەن بىر ئىيالچە دوپپىنى خالتىرە بۇ-
يۇمى سۇيىتىدە پېرىۋەپىسسورغا سۇندۇم:

— ئاددىي بولسىمۇ قوبۇل قىلىڭ. بۇ چالغۇنىڭ ئىسمى
داپ، ئۇيغۇر سەنئىتىدە مۇھىم ئورۇن تۇتىدىغان چالغۇ. بۇ بالۇ
كېيىمنىڭ ئىسمى دوپپا، ئۇنى ئۇيغۇر ئىيالللىرى ئۆز قولى بە-
لەن تىكىدۇ. بۇ دوپپىنى ئىيالىڭىزغا ئاتاپ ئېلىپ كەلگەنىدىم.

پېرىۋەپىسسور «نېمىدېگەن چىرايلىقۋا!» دەپ دوپپىنى سىلاپ
كەتتى ۋە ماڭا قايتا – قايتا رەھمەت ئېيتقاچ داپنى تارتىشتىپ
باقتى. پېرىۋەپىسسور دوپپىنى سىلاۋاتقان ئىۋ دەقىقىدە ئايرىلمىدى
دەر جاۋالىدىنىڭ «ئۆزۈنى ئىزدەۋىش بوسۇغىسىدا» ناملىق كىتا-
بىدىكى دوپپىلارنىڭ يايۇنىيەگە كەلگۈچە بويىغى چىقىپ ئادەمگە
بەرگۈسىز بولۇپ قالغانلىقى ھەققىدىكى بايانلار ئېسىمدىن كې-
چىپ ئۇلگۈرىدى. پېرىۋەپىسسور دوپپىنى كىتاب جاۋۇنىدىگە تىز-
دى، داپنى ئىشخانىسىدىكى تېمىغا ئاسىتى ۋە ھېسسىياتلىق قە-
لىپ: «مەن ئۇيغۇرلارنى بىلمەمنۇ! سىز جەمئىيەتشۇناسلىق فا-
كۇلتېتىدا ھەم مېنىڭ قولۇمدا تەربىيەلىنىدىغان تۇنجى ئۇيغۇر
بولىدىكەنسىز. سىز بەرگەن بۇ يادنامىلەر ماڭا ئۇيغۇرلارنى ئەسلە-

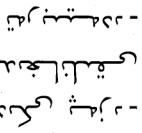

تەسىر قالدۇرغانىدى.

2008 - يىلى 22 - مايى، مەن يازلىق تەتىلدە ئاڭلىمىدىكىم - لەرنى يوقلاش ئۈچۈن ئۇنىڭغا قايتىدىغان كۈن ئىدى. ئايرۇپىلان ھونولۇلۇ ۋاقتى سائەت بىردە ئۇچاتتى. يولاق - تاقلىرىمنى ئې - لىپ كىتىدىغان ماتېرىياللىرىمنى تەكشۈرۈۋېتىپ تۇيۇقسىز بېتەكچى ئوقۇتقۇچۇمدىن خەت ئېلىۋالمىغانلىقىمنى بايقىدىم. ئاددىتە ئاسپىرىكا ئىلچىخانىسىدىنلا زىيارەتتىكى ئىلىم ئىگىلىرى (Visiting Scholar, 访问学者) گە بېرىلىدىغان J-1 تىپلىق ۋە - زىسى بىلدا بىر بېرىلىدىغان بولۇپ، قايتىشىمدا بەلە ۋىزا ھەققىدە ئويلىدىم. بېرۇفېسسور بېرلىدىنلا ئۇنىسىز تەربىيەدە - كى رولىنى ماڭا ئوخشىمىغان نۇقتىلاردا ھېس قىلدۇرۇپ تۇر - دى. بولۇپمۇ ئۇنىڭ 2008 - يىلى ماينىڭ ئاخىرىدا ئۇنىڭغا قا - تىس ئالدىدا قىلغان ياخشىلىقى مەندە بەلە بىر قېتىم چوڭقۇر

تەسىر قالدۇرغانىدى.

2008 - يىلى 22 - مايى، مەن يازلىق تەتىلدە ئاڭلىمىدىكىم - لەرنى يوقلاش ئۈچۈن ئۇنىڭغا قايتىدىغان كۈن ئىدى. ئايرۇپىلان ھونولۇلۇ ۋاقتى سائەت بىردە ئۇچاتتى. يولاق - تاقلىرىمنى ئې - لىپ كىتىدىغان ماتېرىياللىرىمنى تەكشۈرۈۋېتىپ تۇيۇقسىز بېتەكچى ئوقۇتقۇچۇمدىن خەت ئېلىۋالمىغانلىقىمنى بايقىدىم. ئاددىتە ئاسپىرىكا ئىلچىخانىسىدىنلا زىيارەتتىكى ئىلىم ئىگىلىرى (Visiting Scholar, 访问学者) گە بېرىلىدىغان J-1 تىپلىق ۋە - زىسى بىلدا بىر بېرىلىدىغان بولۇپ، قايتىشىمدا بەلە ۋىزا ھەققىدە ئويلىدىم. بېرۇفېسسور بېرلىدىنلا ئۇنىسىز تەربىيەدە - كى رولىنى ماڭا ئوخشىمىغان نۇقتىلاردا ھېس قىلدۇرۇپ تۇر - دى. بولۇپمۇ ئۇنىڭ 2008 - يىلى ماينىڭ ئاخىرىدا ئۇنىڭغا قا - تىس ئالدىدا قىلغان ياخشىلىقى مەندە بەلە بىر قېتىم چوڭقۇر

خوشلىشىش ئۈچۈن ئورنۇمدىن تۇرىدۇم، پروفېسسور ئىشىكى گىچە مېنى خوشال قىلدى.

تۇنۇگۈنچە ئۇزىتىپ چىققاچ نېمە ئىش بولسا تارتىنىمايلا ئۇزۇن دېيىشمەيلى تاپىلىدى ۋە گېپىمىزگە خۇلاسىسى سۇپىتىدە ئۇزۇرۇم قىزىقتۇلان «شەھەرلىشىش ۋە كىملىلىك» دېگەن تېما ھەققىدە قورقمايلا ئىزدىنىشىمنى ئېيتتى. پروفېسسورۇمنىڭ ئىشەنچ - سىدىن جەزمەيلىكىم يوقالغان، ئىلھام ۋە كۈچكە تولغان ھالدا رۇھلۇق بېتىپ چىقتىم. قايتۇچە بىر پروفېسسورلىكى پەزە - لەت ۋە سېھرىي كۈچىنىڭمۇ ئۇقۇغۇچىلا تەسىر قىلىدىغانلىقى ھەققىدە ئويلىدىم. پروفېسسور پەزىلدىنىڭ ئۇنىسىز تەربىيەدە - كى رولىنى ماڭا ئوخشىمىغان نۇقتىلاردا ھېس قىلدۇرۇپ تۇر - دى. بولۇپمۇ ئۇنىڭ 2008 - يىلى ماينىڭ ئاخىرىدا ئۇنىڭغا قا - تىس ئالدىدا قىلغان ياخشىلىقى مەندە بەلە بىر قېتىم چوڭقۇر

تەسىر قالدۇرغانىدى.

2008 - يىلى 22 - مايى، مەن يازلىق تەتىلدە ئاڭلىمىدىكىم - لەرنى يوقلاش ئۈچۈن ئۇنىڭغا قايتىدىغان كۈن ئىدى. ئايرۇپىلان ھونولۇلۇ ۋاقتى سائەت بىردە ئۇچاتتى. يولاق - تاقلىرىمنى ئې - لىپ كىتىدىغان ماتېرىياللىرىمنى تەكشۈرۈۋېتىپ تۇيۇقسىز بېتەكچى ئوقۇتقۇچۇمدىن خەت ئېلىۋالمىغانلىقىمنى بايقىدىم. ئاددىتە ئاسپىرىكا ئىلچىخانىسىدىنلا زىيارەتتىكى ئىلىم ئىگىلىرى (Visiting Scholar, 访问学者) گە بېرىلىدىغان J-1 تىپلىق ۋە - زىسى بىلدا بىر بېرىلىدىغان بولۇپ، قايتىشىمدا بەلە ۋىزا ھەققىدە ئويلىدىم. بېرۇفېسسور بېرلىدىنلا ئۇنىسىز تەربىيەدە - كى رولىنى ماڭا ئوخشىمىغان نۇقتىلاردا ھېس قىلدۇرۇپ تۇر - دى. بولۇپمۇ ئۇنىڭ 2008 - يىلى ماينىڭ ئاخىرىدا ئۇنىڭغا قا - تىس ئالدىدا قىلغان ياخشىلىقى مەندە بەلە بىر قېتىم چوڭقۇر

خوشلىشىش ئۈچۈن ئورنۇمدىن تۇرىدۇم، پروفېسسور ئىشىكى گىچە مېنى خوشال قىلدى.

تۇنۇگۈنچە ئۇزىتىپ چىققاچ نېمە ئىش بولسا تارتىنىمايلا ئۇزۇن دېيىشمەيلى تاپىلىدى ۋە گېپىمىزگە خۇلاسىسى سۇپىتىدە ئۇزۇرۇم قىزىقتۇلان «شەھەرلىشىش ۋە كىملىلىك» دېگەن تېما ھەققىدە قورقمايلا ئىزدىنىشىمنى ئېيتتى. پروفېسسورۇمنىڭ ئىشەنچ - سىدىن جەزمەيلىكىم يوقالغان، ئىلھام ۋە كۈچكە تولغان ھالدا

جىددىي ئويلاندىم. ئىلھەت يازىسام ئوڭلىغۇرمەيتتى. ناۋالاچ بېرو-

فېسسور تىلىپونىدا ئەستايىدىل تىلەپپۇزدا.

— ئىنجىلىقىمۇ بېرۇفېسسور؟ — دېدىم تىلىپون ئۈيلەشلىدىن

كېيىن، — سىز بىلەن كۆرۈشسەكمۇ جىددىي ئىشىم بار ئىدى.

— مېن ئىشخانىدا ئەمەس، — قارشى تەرەپتىن جاۋاب كەل-

دى، — نېمە ئىشتى؟

— قانىتىشمدا بېيجىڭدىكى ئامېرىكا ئەلچىخانىسىغا كىرىپ

قانچىلىك بىر بېللىق ۋىزا ئېلىشىم كېرەك. بۇنىڭغا ئۇچۇن قا-

كولىتېتنىڭ مېنىڭغا بۇ يەردە ئوقۇۋاتقانلىقىم ھەققىدە تونۇشتۇ-

رۇش خېتىڭگە موھتاج ئىدىم.

— نېمىشقا بۇرۇنراق ئالاقە قىلمىدىڭىز؟ — دېدى بېرو-

فېسسور تىلىپونىدا ئەستايىدىل تىلەپپۇزدا.

— ئالدىراشلىقتا ئۇنتۇپتىمەن، — دېدىم مەن ئوكچايىرىل-

نىپ ۋە ئۇنتۇغانلىقىم ئۈچۈن ئېچىنىدە ئۆزۈمگە كايىپ، —

كەچۇرۇڭ بېرۇفېسسور، بۇنداق قىلمىسام بولاتتى.

— مەن ھازىر ئۆيدە، — دېدى بېرۇفېسسور، — ئۆيۈمدىن

مەكتەپكىچە 15 مىنۇتلۇق يول، ئىشخانىغا بېرىڭ، مەن تونۇش-

تۇرۇش خېتىنى چىقىرىپ بېرەي.

«رەھمەت» دەپ تىلىپون تۇرۇپكىسىنى قويىدۇم. بېرو-

سوراڭ ئىشخانىسىدىن كومپيۇتېرىدا ئۆزۈلۈپ تاپقا بېسىلغان

خەتنى ئېلىپ ياتقىچە پەرلەتتىڭ ھەققەتەنمۇ كە-

شىگە ئوخشاپ تېرەڭلەشتۈرۈپ بەدەن بېرىم قېتىم ھېس

قىلدىم. ئۇرۇمچىدىكى بەزى كەچمىشلىرىم ئېسىمدىن كەچتى.

ئىجتىماڭىي ئالاقىدە ئالدانغانلىرىمدا، خاتا چۈشىنىلگەنىدە

ياكى ئادالەتسىز مۇئامىلىگە ئۇچرىغىنىمدا ئەتراپىمدىكى ئاز

بىر قىسىم ئادەملەردىن ئۈمىدسىزلەنگەندىم ۋە تەبىئىي ھالدا:

«ۋەسكى ئادەملەر ئارىسىدا ياخشى بۇقرا بولۇڭ ئەخمەقلىقىمۇ

نېمە!» دېگەندەك ئويلارغىمۇ خالىي بولالمىغانىدىم. شۇ تاپتا

بېرۇفېسسور ئاددىي ھەرىكەتلىرى بىلەن بىۋ ئۈيۈمنىڭگە تەلتۆ-

جىددىي ئويلاندىم. ئىلھەت يازىسام ئوڭلىغۇرمەيتتى. ناۋالاچ بېرو-

فېسسور تىلىپونىدا ئەستايىدىل تىلەپپۇزدا.

— ئىنجىلىقىمۇ بېرۇفېسسور؟ — دېدىم تىلىپون ئۈيلەشلىدىن

كېيىن، — سىز بىلەن كۆرۈشسەكمۇ جىددىي ئىشىم بار ئىدى.

— مېن ئىشخانىدا ئەمەس، — قارشى تەرەپتىن جاۋاب كەل-

دى، — نېمە ئىشتى؟

— قانىتىشمدا بېيجىڭدىكى ئامېرىكا ئەلچىخانىسىغا كىرىپ

قانچىلىك بىر بېللىق ۋىزا ئېلىشىم كېرەك. بۇنىڭغا ئۇچۇن قا-

كولىتېتنىڭ مېنىڭغا بۇ يەردە ئوقۇۋاتقانلىقىم ھەققىدە تونۇشتۇ-

رۇش خېتىڭگە موھتاج ئىدىم.

— نېمىشقا بۇرۇنراق ئالاقە قىلمىدىڭىز؟ — دېدى بېرو-

فېسسور تىلىپونىدا ئەستايىدىل تىلەپپۇزدا.

— ئالدىراشلىقتا ئۇنتۇپتىمەن، — دېدىم مەن ئوكچايىرىل-

نىپ ۋە ئۇنتۇغانلىقىم ئۈچۈن ئېچىنىدە ئۆزۈمگە كايىپ، —

كەچۇرۇڭ بېرۇفېسسور، بۇنداق قىلمىسام بولاتتى.

— مەن ھازىر ئۆيدە، — دېدى بېرۇفېسسور، — ئۆيۈمدىن

مەكتەپكىچە 15 مىنۇتلۇق يول، ئىشخانىغا بېرىڭ، مەن تونۇش-

تۇرۇش خېتىنى چىقىرىپ بېرەي.

«رەھمەت» دەپ تىلىپون تۇرۇپكىسىنى قويىدۇم. بېرو-

سوراڭ ئىشخانىسىدىن كومپيۇتېرىدا ئۆزۈلۈپ تاپقا بېسىلغان

خەتنى ئېلىپ ياتقىچە پەرلەتتىڭ ھەققەتەنمۇ كە-

شىگە ئوخشاپ تېرەڭلەشتۈرۈپ بەدەن بېرىم قېتىم ھېس

قىلدىم. ئۇرۇمچىدىكى بەزى كەچمىشلىرىم ئېسىمدىن كەچتى.

ئىجتىماڭىي ئالاقىدە ئالدانغانلىرىمدا، خاتا چۈشىنىلگەنىدە

ياكى ئادالەتسىز مۇئامىلىگە ئۇچرىغىنىمدا ئەتراپىمدىكى ئاز

بىر قىسىم ئادەملەردىن ئۈمىدسىزلەنگەندىم ۋە تەبىئىي ھالدا:

«ۋەسكى ئادەملەر ئارىسىدا ياخشى بۇقرا بولۇڭ ئەخمەقلىقىمۇ

نېمە!» دېگەندەك ئويلارغىمۇ خالىي بولالمىغانىدىم. شۇ تاپتا

بېرۇفېسسور ئاددىي ھەرىكەتلىرى بىلەن بىۋ ئۈيۈمنىڭگە تەلتۆ-

كۈس خاتا ئىكەنلىكىنى ئۇقتۇرۇپ، پەزىلەتنىڭ كۈچى ھەققىدە ئۇنسىز دەرس ئۆتۈۋاتاتتى. بۇ قېتىملىق كەچۈرمىش ماڭا ئەسكىگە ئەگىشىپ ئەسكى بولۇشنىڭ ياكى جەمئىيەتتىن قاقشاپ ئۆز ھەرىكىتىنى مەيلىگە قويۇۋېتىشنىڭ ئۆزلۈكىگە قايتىش، چىن تۇيغۇلىرىنى تېپىۋېلىش يولىدا ئىزدىنىۋاتقان بىر ئادەم ئۈچۈن ئۈزۈل ـ كېسىل مەغلۇبىيەتتىن دېرەك بېرىدىغانلىقىنى ھېس قىلدۇردى.

2

مەن بۈاستە ئۇچرىشىش پۇرستىگە ئېرىشكەن، دەرسنى ئاڭلىغان ئىككىنچى پىروفېسسور ماڭا كۈزلۈك مەۋسۈمدا «جەمئىيەتشۇناسلىق نەزەريىەسىدىن ئومۇمىي بايان» دېگەن دەرسنى ئۆتكەن ئايال پىروفېسسور، دوكتور ناندىتا شارما(Nandita Sharma). ئىسمىدىن مەلۇم بولغىنىدەك، ئۇ ھىندى قان سىستېمىسىدىن بولۇپ، 40 ياشلار چامىسىدىكى ۋېجىك، پاكار ئايال ئىدى. ئۇ دۇنيادىكى مەشھۇر 100 ئۇنىۋېرسىتېت تىزىملىكىدە(2006 ـ يىلىدىكى ئىستاتىستىكا) 19 ـ ئورۇندا تۇرغان كانادا تورونتو ئۇنىۋېرسىتېتىدا جەمئىيەتشۇناسلىق كەسپىدە دوكتورلۇق ئۇنۋانى بولۇپ، ھازاي ئۇنىۋېرسىتېتىغا كېلىشتىن بۇرۇن كانادا يورك ئۇنىۋېرسىتېتى (York University) دا نەچچە يىل ئوقۇتقۇچىلىق قىلغان، «دۆلەت ئىچى ئىگىلىكى» (Home Economics) دېگەن كىتابىنى نەشر قىلدۇرغانىدى. دوكتور ناندىتا شارمانىڭ ئاتا ـ ئانىسى ئۇنىڭ بالىلىق چاغلىرىدا كاناداغا كۆچمەن بولۇپ كەلگەن بولۇپ، ئوقۇتقۇچىمىزنىڭ چىرايىدىن ھىندىلارنىڭ تىپىك چىراي ئالاھىدىلىكى تېپىلاتتى. تۇرقىدىن قارىسا ھېچكىمنىڭ پىروفېسسور دېگۈسى كەلمەيدىغان بۇ ۋېجىك ئايال چاققان كىيىنىشلىرى، ياغاق يۈزى ۋە ئەرلەردەك كۆڭلەك، ئىشتان كىيىپ يۈرۈشلىرى بىلەن ئالاھىدە كۆزگە چېلىقاتتى.

كۈس خاتا ئىكەنلىكىنى ئۇقتۇرۇپ، پەزىلەتنىڭ كۈچى ھەققىدە ئۇنسىز دەرس ئۆتۈۋاتاتتى. بۇ قېتىملىق كەچۈرمىش ماڭا ئەسكىگە ئەگىشىپ ئەسكى بولۇشنىڭ ياكى جەمئىيەتتىن قاقشاپ ئۆز ھەرىكىتىنى مەيلىگە قويۇۋېتىشنىڭ ئۆزلۈكىگە قايتىش، چىن تۇيغۇلىرىنى تېپىۋېلىش يولىدا ئىزدىنىۋاتقان بىر ئادەم ئۈچۈن ئۈزۈل ـ كېسىل مەغلۇبىيەتتىن دېرەك بېرىدىغانلىقىنى ھېس قىلدۇردى.

2

مەن بۈاستە ئۇچرىشىش پۇرستىگە ئېرىشكەن، دەرسنى ئاڭلىغان ئىككىنچى پىروفېسسور ماڭا كۈزلۈك مەۋسۈمدا «جەمئىيەتشۇناسلىق نەزەريىەسىدىن ئومۇمىي بايان» دېگەن دەرسنى ئۆتكەن ئايال پىروفېسسور، دوكتور ناندىتا شارما(Nandita Sharma). ئىسمىدىن مەلۇم بولغىنىدەك، ئۇ ھىندى قان سىستېمىسىدىن بولۇپ، 40 ياشلار چامىسىدىكى ۋېجىك، پاكار ئايال ئىدى. ئۇ دۇنيادىكى مەشھۇر 100 ئۇنىۋېرسىتېت تىزىملىكىدە(2006 ـ يىلىدىكى ئىستاتىستىكا) 19 ـ ئورۇندا تۇرغان كانادا تورونتو ئۇنىۋېرسىتېتىدا جەمئىيەتشۇناسلىق كەسپىدە دوكتورلۇق ئۇنۋانى بولۇپ، ھازاي ئۇنىۋېرسىتېتىغا كېلىشتىن بۇرۇن كانادا يورك ئۇنىۋېرسىتېتى (York University) دا نەچچە يىل ئوقۇتقۇچىلىق قىلغان، «دۆلەت ئىچى ئىگىلىكى» (Home Economics) دېگەن كىتابىنى نەشر قىلدۇرغانىدى. دوكتور ناندىتا شارمانىڭ ئاتا ـ ئانىسى ئۇنىڭ بالىلىق چاغلىرىدا كاناداغا كۆچمەن بولۇپ كەلگەن بولۇپ، ئوقۇتقۇچىمىزنىڭ چىرايىدىن ھىندىلارنىڭ تىپىك چىراي ئالاھىدىلىكى تېپىلاتتى. تۇرقىدىن قارىسا ھېچكىمنىڭ پىروفېسسور دېگۈسى كەلمەيدىغان بۇ ۋېجىك ئايال چاققان كىيىنىشلىرى، ياغاق يۈزى ۋە ئەرلەردەك كۆڭلەك، ئىشتان كىيىپ يۈرۈشلىرى بىلەن ئالاھىدە كۆزگە چېلىقاتتى.

131 On the Margins of Self

كۈس خاتا ئىكەنلىكىنى ئۇقتۇرۇپ، پەزىلەتنىڭ كۈچى ھەققىدە ئۇنسىز دەرس ئۆتۈۋاتاتتى. بۇ قېتىملىق كەچۈرمىش ماڭا ئەسكىگە ئەگىشىپ ئەسكى بولۇشنىڭ ياكى جەمئىيەتتىن قاقشاپ ئۆز ھەرىكىتىنى مەيلىگە قويۇۋېتىشنىڭ ئۆزلۈكىگە قايتىش، چىن تۇيغۇلىرىنى تېپىۋېلىش يولىدا ئىزدىنىۋاتقان بىر ئادەم ئۈچۈن ئۈزۈل ـ كېسىل مەغلۇبىيەتتىن دېرەك بېرىدىغانلىقىنى ھېس قىلدۇردى.

2

مەن بۈاستە ئۇچرىشىش پۇرستىگە ئېرىشكەن، دەرسنى ئاڭلىغان ئىككىنچى پىروفېسسور ماڭا كۈزلۈك مەۋسۈمدا «جەمئىيەتشۇناسلىق نەزەريىەسىدىن ئومۇمىي بايان» دېگەن دەرسنى ئۆتكەن ئايال پىروفېسسور، دوكتور ناندىتا شارما(Nandita Sharma). ئىسمىدىن مەلۇم بولغىنىدەك، ئۇ ھىندى قان سىستېمىسىدىن بولۇپ، 40 ياشلار چامىسىدىكى ۋېجىك، پاكار ئايال ئىدى. ئۇ دۇنيادىكى مەشھۇر 100 ئۇنىۋېرسىتېت تىزىملىكىدە(2006 ـ يىلىدىكى ئىستاتىستىكا) 19 ـ ئورۇندا تۇرغان كانادا تورونتو ئۇنىۋېرسىتېتىدا جەمئىيەتشۇناسلىق كەسپىدە دوكتورلۇق ئۇنۋانى بولۇپ، ھازاي ئۇنىۋېرسىتېتىغا كېلىشتىن بۇرۇن كانادا يورك ئۇنىۋېرسىتېتى (York University) دا نەچچە يىل ئوقۇتقۇچىلىق قىلغان، «دۆلەت ئىچى ئىگىلىكى» (Home Economics) دېگەن كىتابىنى نەشر قىلدۇرغانىدى. دوكتور ناندىتا شارمانىڭ ئاتا ـ ئانىسى ئۇنىڭ بالىلىق چاغلىرىدا كاناداغا كۆچمەن بولۇپ كەلگەن بولۇپ، ئوقۇتقۇچىمىزنىڭ چىرايىدىن ھىندىلارنىڭ تىپىك چىراي ئالاھىدىلىكى تېپىلاتتى. تۇرقىدىن قارىسا ھېچكىمنىڭ پىروفېسسور دېگۈسى كەلمەيدىغان بۇ ۋېجىك ئايال چاققان كىيىنىشلىرى، ياغاق يۈزى ۋە ئەرلەردەك كۆڭلەك، ئىشتان كىيىپ يۈرۈشلىرى بىلەن ئالاھىدە كۆزگە چېلىقاتتى.

131 On the Margins of Self

تۆنجی قېتىم دەرس تىزىملىكىدە Sharma دېگەن ھېسابنى كۆرۈپ سەل ئۆمىدسىزلەندىم. سەۋەبى، ھېسابلاردىكى ئىگىلىرى تالدا ئۆز دۆلىتىدىكى، ئۆز تالدىكى بۆرەكى كۆچىلۇق بولۇپ، ئاسان ئاڭلىغىلى بولمايتتى; بەلە كىلىپ مەن ئاق تەنلىك بېرۇفېسسورلاردىن دەرس ئاڭلاشنى بەكمۇ خالايتتىم. ئۇنىڭدىن ئۈنۈملۈك پايدىلىنىپ ئاساسلىق دەرسىدىن ئاڭلىغان ئاددىيلاشتۇرۇلغان قىسقا خاتىرىلەرنى ئۆيگە قايتىپ كۆچۈرۈپ چىقاتتىم. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۆزۈمنىڭ ئىزدىنىشى بويىچە ئىنتېرنېتتىن ئىزدەپ تاپقان ماتېرىيالىمۇ بار ئىدى. ئۇلارنى ئۆز ۋاقتىدا ئۆگىنىپ چىقىش ئۈچۈن ئۇلارنىمۇ كۆچۈرۈپ ئالاتتىم. ئۇنىڭدىن باشقا،

كىر قىلىشىدا ئىپادىلىنەتتى. ئۇ 2007 ـ يىلى باھار مەۋسۇمى (Spring Semester) دە تەشكىللىگەن «مىللەت، ئىرق، سىنىپ» (Nation, Race, Class) دېگەن سېمىنارىيەسى[1] (Seminar) دە، ئۆزىنىڭ يېڭىچە، قايىل قىلارلىق قاراشلىرىدىن بىرنى خەۋەردار قىلدى. ئارىلىقتا ئۇنىڭ مىللەتپەرۋەرلىك ھەققىدە ئېيتقان بەزى قاراشلىرى مېنى ھەيران قالدۇردى. ئادەتتە مەن مۇڭاپىق ئۇسۇلدا ئۆز مىللىتىگە مۇھەببەت باغلاشنىڭ زىيىنى يوق دەپ ئويلايتتىم. ئەمما، دوكتور ناندىتا شارما مىللەتپەرۋەرلىك (Nationalism) نى پۈتۈنلەي زىيانلىق پىسخىكا دەپ قارايدىغانلىقىنى ئېيتتى.

ـــ پىروفېسسور، سىزنىڭ زىيانلىق دەپ قارىۋالغىنىڭىز مىللەتپەرۋەرلىك ئەمەس، مىللەتچىلىك (Ethnocenterism) بولـسا كېرەك، ـــ دېدىم مەن چۈشىنەلمەي. چۈنكى، ئۇيغۇر تىلىمىزدا «مىللەتچىلىك» سۆزى سەلبىي مەنىدە، «مىللەتپەرۋەرلىك» سۆزى ئىجابىي مەنىدە ماڭاتتى.

ـــ ياق، مىللەتپەرۋەرلىك، ـــ دېدى ناندىتا شارما، ـــ ھازىرقىدەك ھەمكارلىق تەكتلىنىۋاتقان بىر دەۋردە ئۆز مىللىتىنىڭ ھەممە نەرسىسىنى باشقا مىللەتلەرنىڭكىدىن ئۈستۈن كۆرۈش بىر چاكىنىلىق ھەم زىيىنى كۆپ پىسخىكا. ئىككىنچى دۇنيا بالايىئاپەتلىرى ۋە فاشىزمنىڭ دۇنياغا كەلتۈرگەن زىيانلىرى چاكىنا مىللەتپەرۋەرلىكنىڭ نەتىجىسى. مىللەتپەرۋەرلىكنىڭ ماھىيىتىنى تونۇش ئۈچۈن مىللەت ئۇقۇمىنىڭ مېغىزىنى چۈشىنىش كېرەك. بۇ نۇقتىنى يەنمۇ ئىلگىرىلەپ چۈشەنمەكچى بولسىڭىز، بېندىكت ئاندېرسون (Bendict Anderson) نىڭ «تەسەۋۋۇردىكى جامائەتچىلىك»(Imagined Communities) دېگەن كىتابىنى كۆرۈپ بېقىڭ.

[1] سېمىنار ـ گۇرۇپپا مۇنازىرىسى ئاساسىدا تەشكىللىنىدىغان، ئاسپىرانت ئوقۇغۇچىلار قاتنىشىپ پىكىر قىلىدىغان دەرس. تىلىمىزدا «سېمىنار» دېگەن سۆز ھازىر مەنىسىنى كېڭەيتىپ كۆچمە مەنىدە ئىستېمال قىلىنىدىغان بولدى.

كىر قىلىشىدا ئىپادىلىنەتتى. ئۇ 2007 ـ يىلى باھار مەۋسۇمى (Spring Semester) دە تەشكىللىگەن «مىللەت، ئىرق، سىنىپ» (Nation, Race, Class) دېگەن سېمىنارىيەسى[1] (Seminar) دە، ئۆزىنىڭ يېڭىچە، قايىل قىلارلىق قاراشلىرىدىن بىرنى خەۋەردار قىلدى. ئارىلىقتا ئۇنىڭ مىللەتپەرۋەرلىك ھەققىدە ئېيتقان بەزى قاراشلىرى مېنى ھەيران قالدۇردى. ئادەتتە مەن مۇڭاپىق ئۇسۇلدا ئۆز مىللىتىگە مۇھەببەت باغلاشنىڭ زىيىنى يوق دەپ ئويلايتتىم. ئەمما، دوكتور ناندىتا شارما مىللەتپەرۋەرلىك (Nationalism) نى پۈتۈنلەي زىيانلىق پىسخىكا دەپ قارايدىغانلىقىنى ئېيتتى.

ـــ پىروفېسسور، سىزنىڭ زىيانلىق دەپ قارىۋالغىنىڭىز مىللەتپەرۋەرلىك ئەمەس، مىللەتچىلىك (Ethnocenterism) بولسا كېرەك، ـــ دېدىم مەن چۈشىنەلمەي. چۈنكى، ئۇيغۇر تىلىمىزدا «مىللەتچىلىك» سۆزى سەلبىي مەنىدە، «مىللەتپەرۋەرلىك» سۆزى ئىجابىي مەنىدە ماڭاتتى.

ـــ ياق، مىللەتپەرۋەرلىك، ـــ دېدى ناندىتا شارما، ـــ ھازىرقىدەك ھەمكارلىق تەكتلىنىۋاتقان بىر دەۋردە ئۆز مىللىتىنىڭ ھەممە نەرسىسىنى باشقا مىللەتلەرنىڭكىدىن ئۈستۈن كۆرۈش بىر چاكىنىلىق ھەم زىيىنى كۆپ پىسخىكا. ئىككىنچى دۇنيا بالايىئاپەتلىرى ۋە فاشىزمنىڭ دۇنياغا كەلتۈرگەن زىيانلىرى چاكىنا مىللەتپەرۋەرلىكنىڭ نەتىجىسى. مىللەتپەرۋەرلىكنىڭ ماھىيىتىنى تونۇش ئۈچۈن مىللەت ئۇقۇمىنىڭ مېغىزىنى چۈشىنىش كېرەك. بۇ نۇقتىنى يەنمۇ ئىلگىرىلەپ چۈشەنمەكچى بولسىڭىز، بېندىكت ئاندېرسون (Bendict Anderson) نىڭ «تەسەۋۋۇردىكى جامائەتچىلىك»(Imagined Communities) دېگەن كىتابىنى كۆرۈپ بېقىڭ.

[1] سېمىنار ـ گۇرۇپپا مۇنازىرىسى ئاساسىدا تەشكىللىنىدىغان، ئاسپىرانت ئوقۇغۇچىلار قاتنىشىپ پىكىر قىلىدىغان دەرس. تىلىمىزدا «سېمىنار» دېگەن سۆز ھازىر مەنىسىنى كېڭەيتىپ كۆچمە مەنىدە ئىستېمال قىلىنىدىغان بولدى.

133 On the Margins of Self

ژاقىت چەكلىمىسى تۇپەيلى قايىل بولمىغان يەرلىرىم خۇ-سۇسىدا پىروفېسسور بىلەن ئۇزاقراق پىكىرلىشىشكە مۇمكىن بولمىدى. ئەمما، دوكتور ناندىتا شارمانىڭ تەۋسىيەسى بويىچە ئەتىسى كۇتۇپخانىدىن بېندىكت ئاندېرسوننىڭ «تەسەۋۋۇردىكى جامائەتچىلىك» دېگەن كىتابنى ئارىيەت ئېلىپ ئوقۇدۇم. بۇ كىتابتىكى نۇرغۇن يېڭى قاراشلار مېنى ئۆزىگە رام قىلىۋالدى. بېندىكت ئاندېرسوننىڭ بۇ كىتابى 1983 - يىلى نەشر قىلىنغاندىن بۇيان قايتا - قايتا بېسىلىپ مىللەت ھەققىدە يېزىلغان ئەڭ نوپۇزلۇق ھەم ئەڭ جىق ئىستاتا ئېلىنىدىغان كىتابلارنىڭ بىرى بولۇپ قالغانىدى. كىتابنىڭ قوشۇمچە ماۋزۇسى «مىللەت-پەرۋەرلىكنىڭ مەنبەسى ھەققىدە ئويلىنىش» دەپ قويۇلغانىدى. كىتابنىڭ مەركىزىي ئىدىيەسى — «مىللەت — تەسەۋۋۇردىكى جامائەتچىلىك» دېگەندىن ئىبارەت ئىدى. بېندىكت ئاندېرسون ئۆز كىتابىدا قاراشلىرىنى مۇنداق شەرھىلەيدۇ: «مىللەت شۇنىڭ ئۈچۈن تەسەۋۋۇردىكى جامائەتچىلىك ئىكەنكى، ھەممە مىللەت ئەزالىرى ئۆزئارا ئۇچرىشىپ، بىر - بىرىنى تونۇپ بولالمايدۇ. لېكىن، ئۇلار خىيالىدا ئۆزلىرىنى مەلۇم بىر توپنىڭ ئەزالىرى دەپ تونۇيدۇ. مىللەتپەرۋەرلەر ئادەتتە ئۆزلىرىنىڭ مىللىتىنى ئەزەلدىن مەۋجۇت دەپ قاراشسىمۇ، ئەمەلىيەتتە مىللەت — ھازىر كىشىلەر ئۆزلىرىنى مەلۇم بىر سىياسىي جامائەتچىلىكنىڭ ئەزالىرى دەپ قارايدىغان بولدى.»

ناندىتا شارمانىڭ ئۆزگىچە ئوقۇتۇش ئۇسۇللىرىنىڭ بىرى شۇ ئىدىكى، ئۇ ئۆز كۆزقاراشلىرىنى دەپ بولغاندىن كېيىن شۇ تېمىنىڭ ئارقا كۆرۈنۈشىنى تېخىمۇ ياخشى يورۇتۇپ بېرىدىغان نادىر كىتابلارنى تونۇشتۇراتتى ۋە ئوقۇپ كېلىشىمىزنى تەلەپ قىلاتتى. مەن بۇ جەرياندا دوكتور ناندىتا شارمانىڭ تەۋسىيەسى بىلەن ئامېرىكا يالى ئۇنىۋېرسىتېتى (Yale University) نىڭ

ژاقىت چەكلىمىسى تۇپەيلى قايىل بولمىغان يەرلىرىم خۇ-سۇسىدا پىروفېسسور بىلەن ئۇزاقراق پىكىرلىشىشكە مۇمكىن بولمىدى. ئەمما، دوكتور ناندىتا شارمانىڭ تەۋسىيەسى بويىچە ئەتىسى كۇتۇپخانىدىن بېندىكت ئاندېرسوننىڭ «تەسەۋۋۇردىكى جامائەتچىلىك» دېگەن كىتابنى ئارىيەت ئېلىپ ئوقۇدۇم. بۇ كىتابتىكى نۇرغۇن يېڭى قاراشلار مېنى ئۆزىگە رام قىلىۋالدى. بېندىكت ئاندېرسوننىڭ بۇ كىتابى 1983 - يىلى نەشر قىلىنغاندىن بۇيان قايتا - قايتا بېسىلىپ مىللەت ھەققىدە يېزىلغان ئەڭ نوپۇزلۇق ھەم ئەڭ جىق ئىستاتا ئېلىنىدىغان كىتابلارنىڭ بىرى بولۇپ قالغانىدى. كىتابنىڭ قوشۇمچە ماۋزۇسى «مىللەت-پەرۋەرلىكنىڭ مەنبەسى ھەققىدە ئويلىنىش» دەپ قويۇلغانىدى. كىتابنىڭ مەركىزىي ئىدىيەسى — «مىللەت — تەسەۋۋۇردىكى جامائەتچىلىك» دېگەندىن ئىبارەت ئىدى. بېندىكت ئاندېرسون ئۆز كىتابىدا قاراشلىرىنى مۇنداق شەرھىلەيدۇ: «مىللەت شۇنىڭ ئۈچۈن تەسەۋۋۇردىكى جامائەتچىلىك ئىكەنكى، ھەممە مىللەت ئەزالىرى ئۆزئارا ئۇچرىشىپ، بىر - بىرىنى تونۇپ بولالمايدۇ. لېكىن، ئۇلار خىيالىدا ئۆزلىرىنى مەلۇم بىر توپنىڭ ئەزالىرى دەپ تونۇيدۇ. مىللەتپەرۋەرلەر ئادەتتە ئۆزلىرىنىڭ مىللىتىنى ئەزەلدىن مەۋجۇت دەپ قاراشسىمۇ، ئەمەلىيەتتە مىللەت — ھازىر كىشىلەر ئۆزلىرىنى مەلۇم بىر سىياسىي جامائەتچىلىكنىڭ ئەزالىرى دەپ قارايدىغان بولدى.»

ناندىتا شارمانىڭ ئۆزگىچە ئوقۇتۇش ئۇسۇللىرىنىڭ بىرى شۇ ئىدىكى، ئۇ ئۆز كۆزقاراشلىرىنى دەپ بولغاندىن كېيىن شۇ تېمىنىڭ ئارقا كۆرۈنۈشىنى تېخىمۇ ياخشى يورۇتۇپ بېرىدىغان نادىر كىتابلارنى تونۇشتۇراتتى ۋە ئوقۇپ كېلىشىمىزنى تەلەپ قىلاتتى. مەن بۇ جەرياندا دوكتور ناندىتا شارمانىڭ تەۋسىيەسى بىلەن ئامېرىكا يالى ئۇنىۋېرسىتېتى (Yale University) نىڭ

134 ئۆزلۈك گىرۋەكلىرىدە

ژاقىت چەكلىمىسى تۇپەيلى قايىل بولمىغان يەرلىرىم خۇ-سۇسىدا پىروفېسسور بىلەن ئۇزاقراق پىكىرلىشىشكە مۇمكىن بولمىدى. ئەمما، دوكتور ناندىتا شارمانىڭ تەۋسىيەسى بويىچە ئەتىسى كۇتۇپخانىدىن بېندىكت ئاندېرسوننىڭ «تەسەۋۋۇردىكى جامائەتچىلىك» دېگەن كىتابنى ئارىيەت ئېلىپ ئوقۇدۇم. بۇ كىتابتىكى نۇرغۇن يېڭى قاراشلار مېنى ئۆزىگە رام قىلىۋالدى. بېندىكت ئاندېرسوننىڭ بۇ كىتابى 1983 - يىلى نەشر قىلىنغاندىن بۇيان قايتا - قايتا بېسىلىپ مىللەت ھەققىدە يېزىلغان ئەڭ نوپۇزلۇق ھەم ئەڭ جىق ئىستاتا ئېلىنىدىغان كىتابلارنىڭ بىرى بولۇپ قالغانىدى. كىتابنىڭ قوشۇمچە ماۋزۇسى «مىللەت-پەرۋەرلىكنىڭ مەنبەسى ھەققىدە ئويلىنىش» دەپ قويۇلغانىدى. كىتابنىڭ مەركىزىي ئىدىيەسى — «مىللەت — تەسەۋۋۇردىكى جامائەتچىلىك» دېگەندىن ئىبارەت ئىدى. بېندىكت ئاندېرسون ئۆز كىتابىدا قاراشلىرىنى مۇنداق شەرھىلەيدۇ: «مىللەت شۇنىڭ ئۈچۈن تەسەۋۋۇردىكى جامائەتچىلىك ئىكەنكى، ھەممە مىللەت ئەزالىرى ئۆزئارا ئۇچرىشىپ، بىر - بىرىنى تونۇپ بولالمايدۇ. لېكىن، ئۇلار خىيالىدا ئۆزلىرىنى مەلۇم بىر توپنىڭ ئەزالىرى دەپ تونۇيدۇ. مىللەتپەرۋەرلەر ئادەتتە ئۆزلىرىنىڭ مىللىتىنى ئەزەلدىن مەۋجۇت دەپ قاراشسىمۇ، ئەمەلىيەتتە مىللەت — ھازىر كىشىلەر ئۆزلىرىنى مەلۇم بىر سىياسىي جامائەتچىلىكنىڭ ئەزالىرى دەپ قارايدىغان بولدى.»

ناندىتا شارمانىڭ ئۆزگىچە ئوقۇتۇش ئۇسۇللىرىنىڭ بىرى شۇ ئىدىكى، ئۇ ئۆز كۆزقاراشلىرىنى دەپ بولغاندىن كېيىن شۇ تېمىنىڭ ئارقا كۆرۈنۈشىنى تېخىمۇ ياخشى يورۇتۇپ بېرىدىغان نادىر كىتابلارنى تونۇشتۇراتتى ۋە ئوقۇپ كېلىشىمىزنى تەلەپ قىلاتتى. مەن بۇ جەرياندا دوكتور ناندىتا شارمانىڭ تەۋسىيەسى بىلەن ئامېرىكا يالى ئۇنىۋېرسىتېتى (Yale University) نىڭ

134 ئۆزلۈك گىرۋەكلىرىدە

مەشھۇر پىرو‌فېسسورى جەمىس سكوت (James Scote)نىڭ «دۆ-لەتكە ئوخشاپ تۇرىدۇ» (Seeing Like a state)، ئىرانسىيە مۇ-تەپەككۇرى ئېتېيىن بالىبار (Etein Balibar) بىلەن ئالىمىرىكا جەمئىيەتشۇناسى ۋالىلېر ستەيىنىنىڭ «مۇئەممۇم كىملىك» (Ambiguous Identity) دېگەن كىتابلىرى بىلەن ئۆچۈرۈشتۈم ۋە بۇ كىتابلار بىلەن ئۆچۈرىشىش داۋاسىدا دوكتور نادىتا شارمانىڭ لو-تۇغرا قىلىۋاتقانلىقىنى — تەبىئىي بىلىمىنى سۆزلەش ئەمەس، مىلۇم تېمىنى ئارقا كۆرۈنۈشتە قىلغان كىلىڭ ئۆچۈر رايىسىنى تۇنۇشتۇرۇشنىڭ ئوقۇغۇچىنىڭ كاللىسىنى ئېچىشقا، مۇستە-قىل بېكىر قىلىشقا تېخىمۇ پايدىسى تېگىدىغانلىقىنى يەنىمۇ چوڭقۇرلاپ ھېس قىلدىم. ئەپسۇسلۇق خىيالىلار تە-تىلدە يۇرتقا قايتىپ ئۆزۈم تونۇيدىغان بىرى ئۈچۈر رىيالىيلە-رىنىڭ ھەتتا ئۆزى ئۈگىلىگەن ئىلمىي ئۇچۇرلىرىمۇ باشقىلاردىن نەرسىلەر-ئىلمىي مۇلاھىزىلەر دە باشقىلاردىن ئۆزۈى ئۈگىلىگەن نەرسىلەر-

مەشھۇر پىرو‌فېسسورى جەمىس سكوت (James Scote)نىڭ «دۆ-لەتكە ئوخشاپ تۇرىدۇ» (Seeing Like a state)، ئىرانسىيە مۇ-تەپەككۇرى ئېتېيىن بالىبار (Etein Balibar) بىلەن ئالىمىرىكا جەمئىيەتشۇناسى ۋالىلېر ستەيىنىنىڭ «مۇئەممۇم كىملىك» (Ambiguous Identity) دېگەن كىتابلىرى بىلەن ئۆچۈرۈشتۈم ۋە بۇ كىتابلار بىلەن ئۆچۈرىشىش داۋاسىدا دوكتور نادىتا شارمانىڭ لو-تۇغرا قىلىۋاتقانلىقىنى — تەبىئىي بىلىمىنى سۆزلەش ئەمەس، مىلۇم تېمىنى ئارقا كۆرۈنۈشتە قىلغان كىلىڭ ئۆچۈر رايىسىنى تۇنۇشتۇرۇشنىڭ ئوقۇغۇچىنىڭ كاللىسىنى ئېچىشقا، مۇستە-قىل بېكىر قىلىشقا تېخىمۇ پايدىسى تېگىدىغانلىقىنى يەنىمۇ چوڭقۇرلاپ ھېس قىلدىم. ئەپسۇسلۇق خىيالىلار تە-تىلدە يۇرتقا قايتىپ ئۆزۈم تونۇيدىغان بىرى ئۈچۈر رىيالىيلە-رىنىڭ ھەتتا ئۆزى ئۈگىلىگەن ئىلمىي ئۇچۇرلىرىمۇ باشقىلاردىن نەرسىلەر-ئىلمىي مۇلاھىزىلەر دە باشقىلاردىن ئۆزۈى ئۈگىلىگەن نەرسىلەر-

نی یوشۇرۇش، ئىلمىي ئۇچۇرلارنى بېسىۋېلىش ئەخلاقسىزلىق ھېسابلىناتتى. بۇ ۋەجىك ئايال ئۆز ئەمەلىيىتى ئارقىلىق بىر ئىلىم ئىگىسىدە پائالىيەت ئەخلاقىنىڭ بولۇشى زۆرۈر ئىكەنلىكىنى ئۇقتۇرۇپ تۇراتتى.

مەۋسۇم ئاخىرلىشىپ ئەڭ ئاخىرقى سائەت دەرس ئۆتۈلۈپ بولغاندا، نادىتا شارما بىزنى — ئۆزى دەرس بەرگەن يەتتە ئو-قۇغۇچىنى مەكتەپ قەھۋەخانىسىدا مېھمان قىلدى. ئامېرىكا ئۇنىۋېرسىتېتلىرىنىڭ ئەھۋالىدىن ئېيتقاندا، بۇنى ھەيران قالارلىق ئەھۋال دېيىشكە بولاتتى. بىرى، ئامېرىكانلار بىراۋنى ئالدىراپ مېھمان قىلمايتتى، مېھمان قىلغان تەقدىردىمۇ چاقىر-رىلغۇچى مېھمان چىقىمىنىڭ ئۆزىگە تەۋە قىسمىنى تۆلىشى كېرەك ئىدى. يەنە بىرى، ئامېرىكا ئۇنىۋېرسىتېتلىرىدا ئالاھىدە كۇنلەردە ئوقۇغۇچىلار ئوقۇتقۇچىلىرىنى مېھمان قىلاتتى. ئوقۇتقۇچىلار ئوقۇغۇچىلارنى مېھمان قىلىدىغان ئەھۋال كۆپ ئۇچرىمايتتى.

— پۇڭا ئىچىدىغانلار بىر چەتكە، ئىچمەيدىغانلار بىر چەتكە تىزىلىڭلار! — دېدى نادىتا شارما چاقچاق ئارىلاش تەلەپپۇزدا بۇيرۇق قىلىپ، — مەن بىرىنچى بولۇپ پۇڭا ئىچىدىغانلار قا-تارىغا تىزىلىمەن !

سىنىپىمىزدا مېنى قوشقاندا ئۈچ ئوغۇل بار ئىدى، قالغان تۆتەيلەن قىزلار ئىدى. ئۆچرەتتە تۇرۇشقا توغرا كەلگەچكە، نادىتا شارمانىڭ كەينىدىن ئىتالىيەلىك ئوغۇل ساۋاقدىشىم پرانو، ئامېرىكىلىق ئوغۇل ساۋاقدىشىم ھېنرى ۋە ئامېرىكىنىڭ چىكاگو شەھىرىدىن كەلگەن پەتتى ئىسىملىك قىز پۇڭا ئىچىدىغانلار قاتارىغا تىزىلدى. مەن پۇڭا ئىچمەيدىغانلار قاتارىغا تىزىلدىم. ئارقامدا ياپونىيەلىك ئىككى قىز ۋە كورېيەلىك بىر قىز بار ئىدى.

— سىز نېمىشقا پۇڭا ئىچمەيسىز؟ — دېدى نادىتا شارما ئۇنىمىغىنىمغا قويماي قولۇمغا 50 دوللار پۇل تۇتقۇزۇپ، —

ئۆزىگىزگە ۋە كەينىگىزدىكى ئۇچ قىز ساۋاقدىشىگىزغا خالىغان نەرسىنى ئېلىڭلار.

قىزلار كولا، مېۋە سۇيى، تورت، پىشلاق دېگەندەك نەرسىلەرنى ئالدى. مەن سودا سۇيىدىن باشقا نەرسە ئالمىدىم. سەۋەبى، مەن ئاشۇ پىشلاق، تورت دېگەن يېمەكلىكلەرنىڭ تەركىبىگە زادى نېمىلەر قېتىلىدىغانلىقىنى بىلمەيتتىم. مەن بۇنداق ئەھۋاللارغا جىق يولۇقتۇم. يېنىمدا پۇلۇم بولسىمۇ، نۇرغۇن يېمەكلىكلەرنى شۇبھىلىنىپ ئالالمايتتىم. بۇنداق چاغلاردا ئېرىق فرومنىڭ «ئادەمدىكى كىملىك ئېھتىياجى ئۆزى ياشاۋاتقان ئىجتىمائىي توپتىن ئايرىلغاندىن كېيىن باشلىنىدۇ» دېگەن گېپى ئېسىمگە كېلەتتى.

مەن ئاشقان پۇلنى ئاندىتا شارماغا قايتۇرۇپ بەردىم. بىز ئۇستەلنى چۆرىدەپ ئولتۇرغاندىن كېيىن، ئاندىتا شارما لىق پىۋا قۇيۇلغان ئىستاكاننى سوقۇشتۇرۇش ئۈچۈن كۆتۈردى:

— دەرسىمىزنىڭ مۇۋەپپەقىيەتلىك ئاخىرلاشقانلىقى ئۈچۈن خوشە !

— خوشە ! — ھەممەيلەن بىر ئېغىزدىن شۇنداق دېيىشتى. مەنمۇ قولۇمدىكى سودا سۇيىنىڭ قۇتىسىنى باشقىلارنىڭكىگە سوقۇشتۇرۇپ قويدۇم. ئاندىتا شارما بىر تىنىقتا ئىستاكاندىكى پىۋىنى خېلىلا يېرىملاتتى. ھەيران قالماي تۇرالمىدىم. ئۇنىڭ رومكا سوقۇشتۇرۇۋاتقان ھالىتى يىغىلىشلاردا، زىياپەتلەردە ھاراق ئىچىۋاتقان ئاز ساندىكى ئۇيغۇر قىز ـ چوكانلارنى ئەسلەتتى. مەن ئۇرۇمچىدىكى چېغىمدا ئىداردە كوللېكتىپ زىيارەت بولغاندا، بىرەرسىنىڭ ھاراق زورلاپ قېلىشىدىن ئەنسىرەپ ئىمكانقەدەر بۇنداق سورۇنلاردىن ئۆزۈمنى قاچۇراتتىم. شۇ تاپتا بۇ يەردە مېنى پىۋىغا زورلايدىغان ھېچكىم يوق ئىدى. ئاندىتا شارمانىڭ بۇ سورۇندىكى ئەركىن قىياپىتى دەرسخانىدىكىدىن روشەن پەرقلىنىپ تۇراتتى. مەن ئىچىمدە «بۇ يەرنىڭ پىرو ـ فېسسورلىرى ياشاشقىمۇ نەقەدەر ئۇستا ـ ھە !» دەپ ئويلىدىم.

ئۆزىگىزگە ۋە كەينىگىزدىكى ئۇچ قىز ساۋاقدىشىگىزغا خالىغان نەرسىنى ئېلىڭلار.

قىزلار كولا، مېۋە سۇيى، تورت، پىشلاق دېگەندەك نەرسىلەرنى ئالدى. مەن سودا سۇيىدىن باشقا نەرسە ئالمىدىم. سەۋەبى، مەن ئاشۇ پىشلاق، تورت دېگەن يېمەكلىكلەرنىڭ تەركىبىگە زادى نېمىلەر قېتىلىدىغانلىقىنى بىلمەيتتىم. مەن بۇنداق ئەھۋاللارغا جىق يولۇقتۇم. يېنىمدا پۇلۇم بولسىمۇ، نۇرغۇن يېمەكلىكلەرنى شۇبھىلىنىپ ئالالمايتتىم. بۇنداق چاغلاردا ئېرىق فرومنىڭ «ئادەمدىكى كىملىك ئېھتىياجى ئۆزى ياشاۋاتقان ئىجتىمائىي توپتىن ئايرىلغاندىن كېيىن باشلىنىدۇ» دېگەن گېپى ئېسىمگە كېلەتتى.

مەن ئاشقان پۇلنى ئاندىتا شارماغا قايتۇرۇپ بەردىم. بىز ئۇستەلنى چۆرىدەپ ئولتۇرغاندىن كېيىن، ئاندىتا شارما لىق پىۋا قۇيۇلغان ئىستاكاننى سوقۇشتۇرۇش ئۈچۈن كۆتۈردى:

— دەرسىمىزنىڭ مۇۋەپپەقىيەتلىك ئاخىرلاشقانلىقى ئۈچۈن خوشە !

— خوشە ! — ھەممەيلەن بىر ئېغىزدىن شۇنداق دېيىشتى. مەنمۇ قولۇمدىكى سودا سۇيىنىڭ قۇتىسىنى باشقىلارنىڭكىگە سوقۇشتۇرۇپ قويدۇم. ئاندىتا شارما بىر تىنىقتا ئىستاكاندىكى پىۋىنى خېلىلا يېرىملاتتى. ھەيران قالماي تۇرالمىدىم. ئۇنىڭ رومكا سوقۇشتۇرۇۋاتقان ھالىتى يىغىلىشلاردا، زىياپەتلەردە ھاراق ئىچىۋاتقان ئاز ساندىكى ئۇيغۇر قىز ـ چوكانلارنى ئەسلەتتى. مەن ئۇرۇمچىدىكى چېغىمدا ئىداردە كوللېكتىپ زىيارەت بولغاندا، بىرەرسىنىڭ ھاراق زورلاپ قېلىشىدىن ئەنسىرەپ ئىمكانقەدەر بۇنداق سورۇنلاردىن ئۆزۈمنى قاچۇراتتىم. شۇ تاپتا بۇ يەردە مېنى پىۋىغا زورلايدىغان ھېچكىم يوق ئىدى. ئاندىتا شارمانىڭ بۇ سورۇندىكى ئەركىن قىياپىتى دەرسخانىدىكىدىن روشەن پەرقلىنىپ تۇراتتى. مەن ئىچىمدە «بۇ يەرنىڭ پىرو ـ فېسسورلىرى ياشاشقىمۇ نەقەدەر ئۇستا ـ ھە !» دەپ ئويلىدىم.

137 On the Margins of Self

داڭقى بار مەشھۇر جەمئىيەتشۇناس ېولۇپ، ھازىرغىچە «ئۇرۇشنى ئەمەس ئىنسانلارنى ئۆلتۈرۈڭ» (War and Democracy)، «ئەمەلىيەتچىلدار ئىنگلىز ئەدەبىياتى» (The Realists Social Philosophy) قاتارلىق 11 كىتابنى نەشر قىلدۇرغان. ئۇ 2008 - يىللىق باھار مەۋسۇمىدا «ېۋگونكى زامان جەمئىيەت نەزەرىيەسى» (The Contemporary Sociological Theory) دېگەن دەرس بەرگەن. كېيىن ئۇقسام، فاكۇلتېتىمىزدا پېتىر مانىكلاس جەمئىيەتشۇناسلىق لىكسىيە تەسۋىرلەر قىلغان سالاپەتلىلىگە يېرۇقسىمۇرلارغا ھەققەتەن شېرىك، نەزەرىيە ساھەسىدە ئىلگىرى ئۈزۈلمەي ئىزدەنگەن پېرۇفېسسورلارنىڭ ئەڭكەن، شۇڭا پېتىسىيەگە چىققىنىغا نەچچە يىل بولغىنىغا قارىماي تەكلىپ بىلەن داۋاملىق دەرس ئۆتۈۋاتىتۇ.

پېتىر مانىكلاس مەن ئامېرىكىغا كېلىشتىن بۇرۇن خېلى لىكسىيە تەسۋىرلەر قىلغان سالاپەتلىلىگە يېرۇقسىمۇرلارغا ھەققەتەن تەنەنە ئۇچىشاتتى. ئېگىز بوي، ئاقارغان چاچلىرى، كۆزەينەكنى گاستىدىكى ئادەمگە ئوخشاتمايتتى. ئۇنىڭ تەرجىمەلىرىگە قېتىلىپ ئۆتۈشكە سالاپەتسىز، مۇيسەپىد پېتىلارغا خالىي جەلپكارلىقىنى ئاشۇرغانىدى.

— نېمە بۇ؟ — دېدى ئۇ مەن خاتىرە بۇيۇمى سۇيەتمىدە تەقدىم قىلغان قاچىسىنى ھاۋالا بېۋالغاندا. ئەمەلىيەتتە ئۇ مەن سوۋغا قىلغان نەرسىدىگە نېمىلىكىنى بىلمەتتى. مەن ئۆزىنىڭ

داڭقى بار مەشھۇر جەمئىيەتشۇناس ېولۇپ، ھازىرغىچە «ئۇرۇشنى ئەمەس ئىنسانلارنى ئۆلتۈرۈڭ» (War and Democracy)، «ئەمەلىيەتچىلدار ئىنگلىز ئەدەبىياتى» (The Realists Social Philosophy) قاتارلىق 11 كىتابنى نەشر قىلدۇرغان. ئۇ 2008 - يىللىق باھار مەۋسۇمىدا «ېۋگونكى زامان جەمئىيەت نەزەرىيەسى» (The Contemporary Sociological Theory) دېگەن دەرس بەرگەن. كېيىن ئۇقسام، فاكۇلتېتىمىزدا پېتىر مانىكلاس جەمئىيەتشۇناسلىق لىكسىيە تەسۋىرلەر قىلغان سالاپەتلىلىگە يېرۇقسىمۇرلارغا ھەققەتەن تەنەنە ئۇچىشاتتى. ئېگىز بوي، ئاقارغان چاچلىرى، كۆزەينەكنى گاستىدىكى ئادەمگە ئوخشاتمايتتى. ئۇنىڭ تەرجىمەلىرىگە قېتىلىپ ئۆتۈشكە سالاپەتسىز، مۇيسەپىد پېتىلارغا خالىي جەلپكارلىقىنى ئاشۇرغانىدى.

— نېمە بۇ؟ — دېدى ئۇ مەن خاتىرە بۇيۇمى سۇيەتمىدە تەقدىم قىلغان قاچىسىنى ھاۋالا بېۋالغاندا. ئەمەلىيەتتە ئۇ مەن سوۋغا قىلغان نەرسىدىگە نېمىلىكىنى بىلمەتتى. مەن ئۆزىنىڭ

قايسىدۇر بىر داناغا: «خىزمەتتە جەڭچىمەن، تۇرمۇشتا ئادەم-مەن!» دېگەن گەپنى ئېسىمدىن كەچتى.

3

بۇ سالاپەتلىلىگە مۇيەسسەتنىلىگە ئىسمى پېتىر مانىكلاس (Peter Maniacs)، ئۆزى 60 يېشىدىن ھالقىپ بېشىسىيەگە چىققان، ئىتالىيان قان سىستېمىسىدىن بولغان بۇ ئادەم فاكۇلتېتىمىزدا پېخىرلىق پېرۇفېسسورى، ھازىرلا، ھەتتا ئامېرىكىدا داڭقى بار مەشھۇر جەمئىيەتشۇناس ېولۇپ، ھازىرغىچە «ئۇرۇشنى ئەمەس ئىنسانلارنى ئۆلتۈرۈڭ» (War and Democracy)، «ئەمەلىيەتچىلدار ئىنگلىز ئەدەبىياتى» (The Realists Social Philosophy) قاتارلىق 11 كىتابنى نەشر قىلدۇرغان. ئۇ 2008 - يىللىق باھار مەۋسۇمىدا «ېۋگونكى زامان جەمئىيەت نەزەرىيەسى» (The Contemporary Sociological Theory) دېگەن دەرس بەرگەن. كېيىن ئۇقسام، فاكۇلتېتىمىزدا پېتىر مانىكلاس جەمئىيەتشۇناسلىق لىكسىيە تەسۋىرلەر قىلغان سالاپەتلىلىگە يېرۇقسىمۇرلارغا ھەققەتەن تەنەنە ئۇچىشاتتى. ئېگىز بوي، ئاقارغان چاچلىرى، كۆزەينەكنى گاستىدىكى ئادەمگە ئوخشاتمايتتى. ئۇنىڭ تەرجىمەلىرىگە قېتىلىپ ئۆتۈشكە سالاپەتسىز، مۇيسەپىد پېتىلارغا خالىي جەلپكارلىقىنى ئاشۇرغانىدى.

— نېمە بۇ؟ — دېدى ئۇ مەن خاتىرە بۇيۇمى سۇيەتمىدە تەقدىم قىلغان قاچىسىنى ھاۋالا بېۋالغاندا. ئەمەلىيەتتە ئۇ مەن سوۋغا قىلغان نەرسىدىگە نېمىلىكىنى بىلمەتتى. مەن ئۆزىنىڭ

قايسىدۇر بىر داناغا: «خىزمەتتە جەڭچىمەن، تۇرمۇشتا ئادەم-مەن!» دېگەن گەپنى ئېسىمدىن كەچتى.

3

بۇ سالاپەتلىلىگە مۇيەسسەتنىلىگە ئىسمى پېتىر مانىكلاس (Peter Maniacs)، ئۆزى 60 يېشىدىن ھالقىپ بېشىسىيەگە چىققان، ئىتالىيان قان سىستېمىسىدىن بولغان بۇ ئادەم فاكۇلتېتىمىزدا پېخىرلىق پېرۇفېسسورى، ھازىرلا، ھەتتا ئامېرىكىدا داڭقى بار مەشھۇر جەمئىيەتشۇناس ېولۇپ، ھازىرغىچە «ئۇرۇشنى ئەمەس ئىنسانلارنى ئۆلتۈرۈڭ» (War and Democracy)، «ئەمەلىيەتچىلدار ئىنگلىز ئەدەبىياتى» (The Realists Social Philosophy) قاتارلىق 11 كىتابنى نەشر قىلدۇرغان. ئۇ 2008 - يىللىق باھار مەۋسۇمىدا «ېۋگونكى زامان جەمئىيەت نەزەرىيەسى» (The Contemporary Sociological Theory) دېگەن دەرس بەرگەن. كېيىن ئۇقسام، فاكۇلتېتىمىزدا پېتىر مانىكلاس جەمئىيەتشۇناسلىق لىكسىيە تەسۋىرلەر قىلغان سالاپەتلىلىگە يېرۇقسىمۇرلارغا ھەققەتەن تەنەنە ئۇچىشاتتى. ئېگىز بوي، ئاقارغان چاچلىرى، كۆزەينەكنى گاستىدىكى ئادەمگە ئوخشاتمايتتى. ئۇنىڭ تەرجىمەلىرىگە قېتىلىپ ئۆتۈشكە سالاپەتسىز، مۇيسەپىد پېتىلارغا خالىي جەلپكارلىقىنى ئاشۇرغانىدى.

— نېمە بۇ؟ — دېدى ئۇ مەن خاتىرە بۇيۇمى سۇيەتمىدە تەقدىم قىلغان قاچىسىنى ھاۋالا بېۋالغاندا. ئەمەلىيەتتە ئۇ مەن سوۋغا قىلغان نەرسىدىگە نېمىلىكىنى بىلمەتتى. مەن ئۆزىنىڭ

ئۇيغۇر گېزىتى 138

گەپىنى بۇ سوۋغاتنىڭ مەنىسىگە قىزىققانلىق دەپ چۈشىنىپ:

— قامچا — ئۇيغۇرلارنىڭ ئات ئۈستى مەدەنىيىتىنىڭ بەل-گىسى. ئۇيغۇرلار ئات ئۈستى مەدەنىيىتى يارىتقان خەلقلەرنىڭ بىرى، — دېدىم.

— مەن ئۇيغۇرلار توغرۇلۇق ئاڭلىغان، لېكىن جۈڭگونىڭ قايسى تەرىپىدە ياشايدىغانلىقىنى ئۇقمايدىكەنمەن، — دېدى پروفېسسور.

مەن تامغا ئېسىلغان خەرىتە يېنىغا كېلىپ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى جايلاشقان جايىنى قولۇمدا چېنەپ كۆرسەتتىم. ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ يەر كۆلىمىنىڭ چوڭلۇقى، شۇنچە جىق دۆلەت بىلەن چېگرالىنىدىغانلىقى ئۇنى ھەيران قالدۇردى. ئۇ بىرەر جەمئىيەتشۇناسنىڭ ئۆزگىچە قاراشلىرىنى سۆزلەۋاتقان-لىرىدا، ئۆزى دەۋاتقان گەپتىن بىرەرى ئاردا ئولتۇرغانلارنىڭ قىزىقىشىنى قوزغىغاندا، ھاياجانلىنىپ ئالدىدىكى ئۈستەلنى ئا-لقىنى بىلەن پاقىلدىتىپ ئۇرۇپ قويۇاتتى؛ گاھىدا قانداقتۇر بىر پىكىردىن چەكسىز ھۇزۇر ئالغانلىرىدا پۇتلىرىنى لىككاڭشىتىپ بىر چەتكە ياڭداپ قويۇاتتى ياكى لەۋلىرىنى يوغان ئېچىپ چىشلە-رىنى چىڭگىدە چىشلەيتتى. گاھىدا تازا قىزىق سۆزلەۋېتىپ قاي-سىدۇر بىر جەمئىيەتشۇناسنىڭ قاراشلىرىنى ياقتۇرمىغانلىرىدا «بىكار گەپ! جۆيلۈپتۇ!» (No way! Nonsense!) دەپ ۋارقىراپ كېتەتتى. پىكىر قىلىشنىڭ ھۇزۇرىنى چۈشەنمەيدىغان ئادەم ئۇنى ساراڭغا چىقىرىۋېتىشى تۇرغان گەپ ئىدى. بەزىدە ئۇ ئا-جايىپ غەلىتە قىلىقلارنى قىلىپ ھەممىزنى كۈلدۇرۇۋېتەتـ-تى. دەسلىپىدە ئۇنى تازا چۈشەنمەپتىمەن. كېيىن ئۇنىڭ پۈت-كۈل ھاياتىنى ئوقۇغۇچىلار ئۈچۈن ئاتىغان، قەلبى قەغەزدىنمۇ ئاق كىشى ئىكەنلىكىدىن خەۋەر تاپتىم. مەن ئۇنىڭ دەرسىدە جەمئىيەتشۇناسلىقنىڭ ئۇچ يول ئاچقۇچىسى بولغان فىرانسىيە-لىك ئېمىل دۈركىم (Emile Durkheim)، گېرمانىيەلىك ماكس ۋېبېر (Max Wiber) ۋە كارل ماركسنىڭ ئىدىيەلىرى بىلەن تو-

گەپىنى بۇ سوۋغاتنىڭ مەنىسىگە قىزىققانلىق دەپ چۈشىنىپ:
— قامچا — ئۇيغۇرلارنىڭ ئات ئۈستى مەدەنىيىتىنىڭ بەل-گىسى. ئۇيغۇرلار ئات ئۈستى مەدەنىيىتى يارىتقان خەلقلەرنىڭ بىرى، — دېدىم.
— مەن ئۇيغۇرلار توغرۇلۇق ئاڭلىغان، لېكىن جۈڭگونىڭ قايسى تەرىپىدە ياشايدىغانلىقىنى ئۇقمايدىكەنمەن، — دېدى پروفېسسور.
مەن تامغا ئېسىلغان خەرىتە يېنىغا كېلىپ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى جايلاشقان جايىنى قولۇمدا چېنەپ كۆرسەتتىم. ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ يەر كۆلىمىنىڭ چوڭلۇقى، شۇنچە جىق دۆلەت بىلەن چېگرالىنىدىغانلىقى ئۇنى ھەيران قالدۇردى. ئۇ بىرەر جەمئىيەتشۇناسنىڭ ئۆزگىچە قاراشلىرىنى سۆزلەۋاتقان-لىرىدا، ئۆزى دەۋاتقان گەپتىن بىرەرى ئاردا ئولتۇرغانلارنىڭ قىزىقىشىنى قوزغىغاندا، ھاياجانلىنىپ ئالدىدىكى ئۈستەلنى ئا-لقىنى بىلەن پاقىلدىتىپ ئۇرۇپ قويۇاتتى؛ گاھىدا قانداقتۇر بىر پىكىردىن چەكسىز ھۇزۇر ئالغانلىرىدا پۇتلىرىنى لىككاڭشىتىپ بىر چەتكە ياڭداپ قويۇاتتى ياكى لەۋلىرىنى يوغان ئېچىپ چىشلە-رىنى چىڭگىدە چىشلەيتتى. گاھىدا تازا قىزىق سۆزلەۋېتىپ قاي-سىدۇر بىر جەمئىيەتشۇناسنىڭ قاراشلىرىنى ياقتۇرمىغانلىرىدا «بىكار گەپ! جۆيلۈپتۇ!» (No way! Nonsense!) دەپ ۋارقىراپ كېتەتتى. پىكىر قىلىشنىڭ ھۇزۇرىنى چۈشەنمەيدىغان ئادەم ئۇنى ساراڭغا چىقىرىۋېتىشى تۇرغان گەپ ئىدى. بەزىدە ئۇ ئا-جايىپ غەلىتە قىلىقلارنى قىلىپ ھەممىزنى كۈلدۇرۇۋېتەتـ-تى. دەسلىپىدە ئۇنى تازا چۈشەنمەپتىمەن. كېيىن ئۇنىڭ پۈت-كۈل ھاياتىنى ئوقۇغۇچىلار ئۈچۈن ئاتىغان، قەلبى قەغەزدىنمۇ ئاق كىشى ئىكەنلىكىدىن خەۋەر تاپتىم. مەن ئۇنىڭ دەرسىدە جەمئىيەتشۇناسلىقنىڭ ئۇچ يول ئاچقۇچىسى بولغان فىرانسىيە-لىك ئېمىل دۈركىم (Emile Durkheim)، گېرمانىيەلىك ماكس ۋېبېر (Max Wiber) ۋە كارل ماركسنىڭ ئىدىيەلىرى بىلەن تو-

گەپىنى بۇ سوۋغاتنىڭ مەنىسىگە قىزىققانلىق دەپ چۈشىنىپ:
— قامچا — ئۇيغۇرلارنىڭ ئات ئۈستى مەدەنىيىتىنىڭ بەل-گىسى. ئۇيغۇرلار ئات ئۈستى مەدەنىيىتى يارىتقان خەلقلەرنىڭ بىرى، — دېدىم.
— مەن ئۇيغۇرلار توغرۇلۇق ئاڭلىغان، لېكىن جۈڭگونىڭ قايسى تەرىپىدە ياشايدىغانلىقىنى ئۇقمايدىكەنمەن، — دېدى پروفېسسور.
مەن تامغا ئېسىلغان خەرىتە يېنىغا كېلىپ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى جايلاشقان جايىنى قولۇمدا چېنەپ كۆرسەتتىم. ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ يەر كۆلىمىنىڭ چوڭلۇقى، شۇنچە جىق دۆلەت بىلەن چېگرالىنىدىغانلىقى ئۇنى ھەيران قالدۇردى. ئۇ بىرەر جەمئىيەتشۇناسنىڭ ئۆزگىچە قاراشلىرىنى سۆزلەۋاتقان-لىرىدا، ئۆزى دەۋاتقان گەپتىن بىرەرى ئاردا ئولتۇرغانلارنىڭ قىزىقىشىنى قوزغىغاندا، ھاياجانلىنىپ ئالدىدىكى ئۈستەلنى ئا-لقىنى بىلەن پاقىلدىتىپ ئۇرۇپ قويۇاتتى؛ گاھىدا قانداقتۇر بىر پىكىردىن چەكسىز ھۇزۇر ئالغانلىرىدا پۇتلىرىنى لىككاڭشىتىپ بىر چەتكە ياڭداپ قويۇاتتى ياكى لەۋلىرىنى يوغان ئېچىپ چىشلە-رىنى چىڭگىدە چىشلەيتتى. گاھىدا تازا قىزىق سۆزلەۋېتىپ قاي-سىدۇر بىر جەمئىيەتشۇناسنىڭ قاراشلىرىنى ياقتۇرمىغانلىرىدا «بىكار گەپ! جۆيلۈپتۇ!» (No way! Nonsense!) دەپ ۋارقىراپ كېتەتتى. پىكىر قىلىشنىڭ ھۇزۇرىنى چۈشەنمەيدىغان ئادەم ئۇنى ساراڭغا چىقىرىۋېتىشى تۇرغان گەپ ئىدى. بەزىدە ئۇ ئا-جايىپ غەلىتە قىلىقلارنى قىلىپ ھەممىزنى كۈلدۇرۇۋېتەتـ-تى. دەسلىپىدە ئۇنى تازا چۈشەنمەپتىمەن. كېيىن ئۇنىڭ پۈت-كۈل ھاياتىنى ئوقۇغۇچىلار ئۈچۈن ئاتىغان، قەلبى قەغەزدىنمۇ ئاق كىشى ئىكەنلىكىدىن خەۋەر تاپتىم. مەن ئۇنىڭ دەرسىدە جەمئىيەتشۇناسلىقنىڭ ئۇچ يول ئاچقۇچىسى بولغان فىرانسىيە-لىك ئېمىل دۈركىم (Emile Durkheim)، گېرمانىيەلىك ماكس ۋېبېر (Max Wiber) ۋە كارل ماركسنىڭ ئىدىيەلىرى بىلەن تو-

«فۇنكسىيونېزم نەزەريەسى» (Functionalism Theory)، «توقۇنۇش نەزەريەسى» (Conflict Theory)، «سىمۋوللۇق ئالاقە نەزەريە-سى» (Symbolic Interactionism) دېگەن خۇلاسە تاپتىم: جەمئىيەتشۇ-ناسلىقتىڭ بىر خىل نەزەريە مودېلى يەنە بىر خىلى نەزەريەنى ئاغدۇرۇش ئاسانمۇ؟ ھازىرغىچە تەرەققىي قىلىپ كېلىۋاتقان، جەمئىيەتكە ئائىت بېكى تېما، بېكى مەسىلە بايقالغانمىدۇ؟ بېكى نەزەريە تېپىلىپ بېيىپ ماكىدىغان يەن ئىكەنلىكىنى چۈشەندۈ-رەم. بۇ جەرياندا پىروفېسسور پېتىر ماسكاسىنىڭ مەدەت قالدۇ-قىلىدىغان تەسىرى چوڭقۇر بولدى.

ئىلمىي تەتقىقاتتا، بولۇپمۇ جەمئىيەتشۇناسلىق تەتقىقاتىدا مەن پىروفېسسور پېتىر ماسكاستىن ئۆگىنىۋاتقان ئوقۇغۇچى. خەلقئارا تەتقىقات ھېسابلانمايدىكەن. ئۇنىڭ تەتقىقات چېخىدا ئىجتىماڭىي يەڭگە ئا-ئىت خىلى جىق كىتابلارنى ئوقۇغان بولسىمۇ، ئىلمىي تەتقى-قاتتىكى «نەزەريە ئىسلاھ» جەريانى ھەققىدە ھېچكىمدىن، ھېچ يەردە بىرەر ئۆچۈر ئاڭلىمىغانلىكىدەك. شۇڭا بۇنۇنىلغا بېكىن ساھە بولغان «نەزەريە ئىسلاھ» ھالقىسى مېنى ھاۋاڭا ئۆزى-ئۈچۈرسىتىدىكى تەقەززالىقىدا خىلىلا تەرلەتتى. «راماندۇلىق» ھەققىدە يازغان قىسقا ماقالەمنى پىروفېسسور قاينۇرۇڭۇبتىپ قالدى-

نۆشتۆم؛ جەمئىيەتشۇناسلەقتسکی ئوێ غول نەزەريە بولغان

«فۇنكسىيونېزم نەزەريەسى» (Functionalism Theory)، «توقۇنۇش نەزەريەسى» (Conflict Theory)، «سىمۋوللۇق ئالاقە نەزەريە-سى» (Symbolic Interactionism) دېگەن خۇلاسە تاپتىم: جەمئىيەتشۇ-ناسلىقتىڭ بىر خىل نەزەريە مودېلى يەنە بىر خىلى نەزەريەنى ئاغدۇرۇش ئاسانمۇ؟ ھازىرغىچە تەرەققىي قىلىپ كېلىۋاتقان، جەمئىيەتكە ئائىت بېكى تېما، بېكى مەسىلە بايقالغانمىدۇ؟ بېكى نەزەريە تېپىلىپ بېيىپ ماكىدىغان يەن ئىكەنلىكىنى چۈشەندۈ-رەم. بۇ جەرياندا پىروفېسسور پېتىر ماسكاسىنىڭ مەدەت قالدۇ-قىلىدىغان تەسىرى چوڭقۇر بولدى.

ئىلمىي تەتقىقاتتا، بولۇپمۇ جەمئىيەتشۇناسلىق تەتقىقاتىدا مەن پىروفېسسور پېتىر ماسكاستىن ئۆگىنىۋاتقان ئوقۇغۇچى. خەلقئارا تەتقىقات ھېسابلانمايدىكەن. ئۇنىڭ تەتقىقات چېخىدا ئىجتىماڭىي يەڭگە ئا-ئىت خىلى جىق كىتابلارنى ئوقۇغان بولسىمۇ، ئىلمىي تەتقى-قاتتىكى «نەزەريە ئىسلاھ» جەريانى ھەققىدە ھېچكىمدىن، ھېچ يەردە بىرەر ئۆچۈر ئاڭلىمىغانلىكىدەك. شۇڭا بۇنۇنىلغا بېكىن ساھە بولغان «نەزەريە ئىسلاھ» ھالقىسى مېنى ھاۋاڭا ئۆزى-ئۈچۈرسىتىدىكى تەقەززالىقىدا خىلىلا تەرلەتتى. «راماندۇلىق» ھەققىدە يازغان قىسقا ماقالەمنى پىروفېسسور قاينۇرۇڭۇبتىپ قالدى-

تا يېزىشىمنى تەلەپ قىلدى. سەۋەبىنى سۇرۇشتۇرسەم، يازمامدا باشتىن ـ ئاخىر دېگۈدەك ئۆزۈمنىڭ شەخسىي قاراشلىرىمنى گەۋ-دىلەندۇرۇپتىمەن؛ خېلى جىق بايانلارنىڭ مەنبەسىنى ئەسكەرتمەپ-تىمەن. پىروفېسسورنىڭ تەلىپى بويىچە ماقالەمنى قايتا ئۆزگەر-تىش داۋامدا ئامېرىكا جەمئىيەتشۇناسى دانىل بېل (Daniel Bell)، گېرمانىيە جەمئىيەتشۇناسى ئۇلچ بېك (Ulich Beck)، ئەنگلىيە جەمئىيەتشۇناسى ئانتونى گىددېنسلارنىڭ زامانۇىلىق ھەققىد-كى قاراشلىرى بىلەن تونۇشۇپ چىقتىم. يەنە بىر چوڭقۇر تە-سىراتىم شۇ بولدىكى، ئۇيغۇرلانىڭ نەزەرىيەۋى ئاساسىنىڭ تۆ-ۋەن بولۇشى، «نەزەرىيەدىن قورقۇش كېسىلى» ياكى نەزەرىيەنى چۈشەنمەي مەنىستىمەسلىك خاھىشى بىزدىكى پىكىر تېيىزلىقد-نىڭ مۇھىم سەۋەبلىرىدىن بىرى ئىكەن. نەزەرىيەۋى تەپەككۇردا قىينالغانلىرىمدا «بىزنى نەزەرىيىگە ئۆچ قىلىۋەتكەن نەرسە نې-مىدۇر؟» دەپ ئويلىغان چاغلىرىمۇ بولدى. بىز ئۇيغۇرلار «نە-زەرىيە ساتمىغىنا، نەزەرىيەچى» دېگەندەك گەپلەر بىلەن ئۆزد-مىزنىڭ نەزەرىيە ھەققىدىكى قاراشلىرىمىزنى پاراڭلىرىمىزدا مەنىستىمەسلىك بىلەن ئاشكارىلاپ ئۆتەتتۇق. ئىككى خىل مۇ-ھىتتىكى نەزەرىيەگە تۇتۇلغان قارىمۇقارشى ئىككى خىل پو-زىتسىيە مېنى ئويلاندۇراتتى. بىزنىڭ كىشىلىرىمىز ناھايىتى ئادالەتسىزلىك بىلەن قۇرۇق گەپ ساتقانلارنى «نەزەرىيەچى» دې-گەن نام بىلەن، مەنسىز، چۈشىنىكسىز، ئۇزۇندىن ـ ئۇزۇنغا سوزۇلغان گەپلەرنى قىلىشنى «نەزەرىيە سېتىش» دېگەن گەپ بىلەن ئاتايدۇ. ئەمەلىيەتتە، نەزەرىيە دېگىنىمىز، ئوخشىمىغان ئۇقۇملار ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتلەرنى شەرھلەپ بېرىدىغان، مۇتەپەككۇرلارنىڭ پىكىر ئەلگەكلىرىدىن ئۆتۈپ مەلۇم مەسىلە، مەلۇم تېمىنىڭ ئىجتىمائىي نېگىزىنى سىستېمىلىق تەھلىل قىلغان ئىدىيە مودېلى بولىدىكەن. بىز نەزەرىيەنى چۈشەنمەس-لىكنى مەنىستىمەسلىكىمىز بىلەن يوپۇتماقچى بولۇپ كەپتىمىز. كىمنىڭ دېگەنلىكى ئېسىمدە يوق، بىرى ئۇيغۇرلارنىڭ

تا يېزىشىمنى تەلەپ قىلدى. سەۋەبىنى سۇرۇشتۇرسەم، يازمامدا باشتىن ـ ئاخىر دېگۈدەك ئۆزۈمنىڭ شەخسىي قاراشلىرىمنى گەۋ-دىلەندۇرۇپتىمەن؛ خېلى جىق بايانلارنىڭ مەنبەسىنى ئەسكەرتمەپ-تىمەن. پىروفېسسورنىڭ تەلىپى بويىچە ماقالەمنى قايتا ئۆزگەر-تىش داۋامدا ئامېرىكا جەمئىيەتشۇناسى دانىل بېل (Daniel Bell)، گېرمانىيە جەمئىيەتشۇناسى ئۇلچ بېك (Ulich Beck)، ئەنگلىيە جەمئىيەتشۇناسى ئانتونى گىددېنسلارنىڭ زامانۇىلىق ھەققىد-كى قاراشلىرى بىلەن تونۇشۇپ چىقتىم. يەنە بىر چوڭقۇر تە-سىراتىم شۇ بولدىكى، ئۇيغۇرلانىڭ نەزەرىيەۋى ئاساسىنىڭ تۆ-ۋەن بولۇشى، «نەزەرىيەدىن قورقۇش كېسىلى» ياكى نەزەرىيەنى چۈشەنمەي مەنىستىمەسلىك خاھىشى بىزدىكى پىكىر تېيىزلىقد-نىڭ مۇھىم سەۋەبلىرىدىن بىرى ئىكەن. نەزەرىيەۋى تەپەككۇردا قىينالغانلىرىمدا «بىزنى نەزەرىيىگە ئۆچ قىلىۋەتكەن نەرسە نې-مىدۇر؟» دەپ ئويلىغان چاغلىرىمۇ بولدى. بىز ئۇيغۇرلار «نە-زەرىيە ساتمىغىنا، نەزەرىيەچى» دېگەندەك گەپلەر بىلەن ئۆزد-مىزنىڭ نەزەرىيە ھەققىدىكى قاراشلىرىمىزنى پاراڭلىرىمىزدا مەنىستىمەسلىك بىلەن ئاشكارىلاپ ئۆتەتتۇق. ئىككى خىل مۇ-ھىتتىكى نەزەرىيەگە تۇتۇلغان قارىمۇقارشى ئىككى خىل پو-زىتسىيە مېنى ئويلاندۇراتتى. بىزنىڭ كىشىلىرىمىز ناھايىتى ئادالەتسىزلىك بىلەن قۇرۇق گەپ ساتقانلارنى «نەزەرىيەچى» دې-گەن نام بىلەن، مەنسىز، چۈشىنىكسىز، ئۇزۇندىن ـ ئۇزۇنغا سوزۇلغان گەپلەرنى قىلىشنى «نەزەرىيە سېتىش» دېگەن گەپ بىلەن ئاتايدۇ. ئەمەلىيەتتە، نەزەرىيە دېگىنىمىز، ئوخشىمىغان ئۇقۇملار ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتلەرنى شەرھلەپ بېرىدىغان، مۇتەپەككۇرلارنىڭ پىكىر ئەلگەكلىرىدىن ئۆتۈپ مەلۇم مەسىلە، مەلۇم تېمىنىڭ ئىجتىمائىي نېگىزىنى سىستېمىلىق تەھلىل قىلغان ئىدىيە مودېلى بولىدىكەن. بىز نەزەرىيەنى چۈشەنمەس-لىكنى مەنىستىمەسلىكىمىز بىلەن يوپۇتماقچى بولۇپ كەپتىمىز. كىمنىڭ دېگەنلىكى ئېسىمدە يوق، بىرى ئۇيغۇرلارنىڭ

141 On the Margins of Self

تا يېزىشىمنى تەلەپ قىلدى. سەۋەبىنى سۇرۇشتۇرسەم، يازمامدا باشتىن ـ ئاخىر دېگۈدەك ئۆزۈمنىڭ شەخسىي قاراشلىرىمنى گەۋ-دىلەندۇرۇپتىمەن؛ خېلى جىق بايانلارنىڭ مەنبەسىنى ئەسكەرتمەپ-تىمەن. پىروفېسسورنىڭ تەلىپى بويىچە ماقالەمنى قايتا ئۆزگەر-تىش داۋامدا ئامېرىكا جەمئىيەتشۇناسى دانىل بېل (Daniel Bell)، گېرمانىيە جەمئىيەتشۇناسى ئۇلچ بېك (Ulich Beck)، ئەنگلىيە جەمئىيەتشۇناسى ئانتونى گىددېنسلارنىڭ زامانۇىلىق ھەققىد-كى قاراشلىرى بىلەن تونۇشۇپ چىقتىم. يەنە بىر چوڭقۇر تە-سىراتىم شۇ بولدىكى، ئۇيغۇرلانىڭ نەزەرىيەۋى ئاساسىنىڭ تۆ-ۋەن بولۇشى، «نەزەرىيەدىن قورقۇش كېسىلى» ياكى نەزەرىيەنى چۈشەنمەي مەنىستىمەسلىك خاھىشى بىزدىكى پىكىر تېيىزلىقد-نىڭ مۇھىم سەۋەبلىرىدىن بىرى ئىكەن. نەزەرىيەۋى تەپەككۇردا قىينالغانلىرىمدا «بىزنى نەزەرىيىگە ئۆچ قىلىۋەتكەن نەرسە نې-مىدۇر؟» دەپ ئويلىغان چاغلىرىمۇ بولدى. بىز ئۇيغۇرلار «نە-زەرىيە ساتمىغىنا، نەزەرىيەچى» دېگەندەك گەپلەر بىلەن ئۆزد-مىزنىڭ نەزەرىيە ھەققىدىكى قاراشلىرىمىزنى پاراڭلىرىمىزدا مەنىستىمەسلىك بىلەن ئاشكارىلاپ ئۆتەتتۇق. ئىككى خىل مۇ-ھىتتىكى نەزەرىيەگە تۇتۇلغان قارىمۇقارشى ئىككى خىل پو-زىتسىيە مېنى ئويلاندۇراتتى. بىزنىڭ كىشىلىرىمىز ناھايىتى ئادالەتسىزلىك بىلەن قۇرۇق گەپ ساتقانلارنى «نەزەرىيەچى» دې-گەن نام بىلەن، مەنسىز، چۈشىنىكسىز، ئۇزۇندىن ـ ئۇزۇنغا سوزۇلغان گەپلەرنى قىلىشنى «نەزەرىيە سېتىش» دېگەن گەپ بىلەن ئاتايدۇ. ئەمەلىيەتتە، نەزەرىيە دېگىنىمىز، ئوخشىمىغان ئۇقۇملار ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتلەرنى شەرھلەپ بېرىدىغان، مۇتەپەككۇرلارنىڭ پىكىر ئەلگەكلىرىدىن ئۆتۈپ مەلۇم مەسىلە، مەلۇم تېمىنىڭ ئىجتىمائىي نېگىزىنى سىستېمىلىق تەھلىل قىلغان ئىدىيە مودېلى بولىدىكەن. بىز نەزەرىيەنى چۈشەنمەس-لىكنى مەنىستىمەسلىكىمىز بىلەن يوپۇتماقچى بولۇپ كەپتىمىز. كىمنىڭ دېگەنلىكى ئېسىمدە يوق، بىرى ئۇيغۇرلارنىڭ

141 On the Margins of Self

ئابستراكت بايانلارنى چۈشەنمەي تىللىغىنىنى «بىلىمگەن نەرسىنى تىللاشنىڭ لەززىتى بىلگەن نەرسىنى تىللاشقا قارىغاندا شېرىن بولىدۇ» دەپ كىنايە قىلغانىكەن. ھازىر بۇ گەپ ماڭا ئۇيغۇرلارنىڭ «نەزەرىيەدىن قورقۇش كېسىلى»گە قارىتىپ ئېيتىلغاندەك تۇيۇلىدۇ.

پېتىر مانكاسنىڭ سۆزلىگەن دەرسلىرى ئىچىدە بىلىمنىڭ جەمئىيەتتىكى رولى ھەققىدە ئېيتقانلىرى ۋە بىلىم جەمئىيەتشۇناسلىقىنىڭ ئاساسچىسى، ۋېبىرلىك مەشھۇر جەمئىيەتشۇناس كارل مەنخايىم[1] ھەققىدىكى قاراشلىرى مەندە ئۇنتۇلغۇسىز تەسىر قالدۇردى.

— كىشىلەرنىڭ ئېڭى ئىجتىمائىي مەۋجۇتلۇقنى ئەمەس، ئىجتىمائىي مەۋجۇتلۇق كىشىلەرنىڭ قانداق ئاڭدا بولۇشىنى بەلگىلەيدۇ، — دەپ قاراشلىرىنى ئېيتىشقا باشلىدى پروفېسسور پېتىر مانكاس بىر قېتىملىق دەرسىدە، — بۇ ئەمەلىيەتتە كارل ماركسنىڭ قارىشى. ماركسنىڭ قارىشچە بولغاندا، بىر خىل ئىدىيە سىستېمىسى شۇ خىل ئىدىيەنى ھىمايە قىلغۇچىلارنىڭ ئىجتىمائىي رولى، ئورنى، توغرىراقى سىنىپىي ئورنىغا باغلىق بولىدۇ. كارل مەنخايىم بولسا باشقىچە قاراشتا. ئۇنىڭچە، بارلىق كۆزقاراش ۋە ئىدىيە شۇ كۆزقاراش، ئىدىيە بارلىققا كېلىۋاتقان تارىخىي، ئىجتىمائىي شارائىتلار بىلەن مۇناسىۋەتلىك ھەم شۇ ئامىللارنىڭ تەسىرىگە ئۇچرايدۇ. ھەر قانداق مۇتەپەككۇر ئالاھىدە بىر ئىجتىمائىي مەزھەپكە تەۋە بولىدۇ ھەم مەلۇم دەرىجىدە ئىجتىمائىي ئورۇنغا ئىگە بولۇپ، ئۇنىڭ زىگە خاس ئىجتىمائىي رول ئويناىدۇ. شۇڭا مۇتەپەككۇرنىڭ ئىجتىمائىي رولى ۋە ئورنى ئۇنىڭ دۇنيانى كۆزىتىشىگە، مۇھاكىمە قىلىشىغا ۋە ئۇسۇل تاللىشىغا ئۈنۈملۈك تەسىر كۆرسىتىدۇ.

[1] كارل مەنخايىم (Karl Mannheim , 1893 — 1947) — ۋېنگىرىيەدە تۇغۇلغان، 1919 - يىلى بۇداپېشتتا پارتلىغان ئىنقىلاب مەغلۇپ بولغاندا گېرمانىيەگە قېچىپ كەتكەن. گېرمانىيەدە فاشىزم تىرىلگەندىن كېيىن، 1933 - يىلى لوندونغا بېرىپ لوندون ئىقتىساد پەنلىرى ئىنستىتۇتىنىڭ پروفېسسورى بولغان.

ئابستراكت بايانلارنى چۈشەنمەي تىللىغىنىنى «بىلىمگەن نەرسىنى تىللاشنىڭ لەززىتى بىلگەن نەرسىنى تىللاشقا قارىغاندا شېرىن بولىدۇ» دەپ كىنايە قىلغانىكەن. ھازىر بۇ گەپ ماڭا ئۇيغۇرلارنىڭ «نەزەرىيەدىن قورقۇش كېسىلى»گە قارىتىپ ئېيتىلغاندەك تۇيۇلىدۇ.

پېتىر مانكاسنىڭ سۆزلىگەن دەرسلىرى ئىچىدە بىلىمنىڭ جەمئىيەتتىكى رولى ھەققىدە ئېيتقانلىرى ۋە بىلىم جەمئىيەتشۇناسلىقىنىڭ ئاساسچىسى، ۋېبىرلىك مەشھۇر جەمئىيەتشۇناس كارل مەنخايىم[1] ھەققىدىكى قاراشلىرى مەندە ئۇنتۇلغۇسىز تەسىر قالدۇردى.

— كىشىلەرنىڭ ئېڭى ئىجتىمائىي مەۋجۇتلۇقنى ئەمەس، ئىجتىمائىي مەۋجۇتلۇق كىشىلەرنىڭ قانداق ئاڭدا بولۇشىنى بەلگىلەيدۇ، — دەپ قاراشلىرىنى ئېيتىشقا باشلىدى پروفېسسور پېتىر مانكاس بىر قېتىملىق دەرسىدە، — بۇ ئەمەلىيەتتە كارل ماركسنىڭ قارىشى. ماركسنىڭ قارىشچە بولغاندا، بىر خىل ئىدىيە سىستېمىسى شۇ خىل ئىدىيەنى ھىمايە قىلغۇچىلارنىڭ ئىجتىمائىي رولى، ئورنى، توغرىراقى سىنىپىي ئورنىغا باغلىق بولىدۇ. كارل مەنخايىم بولسا باشقىچە قاراشتا. ئۇنىڭچە، بارلىق كۆزقاراش ۋە ئىدىيە شۇ كۆزقاراش، ئىدىيە بارلىققا كېلىۋاتقان تارىخىي، ئىجتىمائىي شارائىتلار بىلەن مۇناسىۋەتلىك ھەم شۇ ئامىللارنىڭ تەسىرىگە ئۇچرايدۇ. ھەر قانداق مۇتەپەككۇر ئالاھىدە بىر ئىجتىمائىي مەزھەپكە تەۋە بولىدۇ ھەم مەلۇم دەرىجىدە ئىجتىمائىي ئورۇنغا ئىگە بولۇپ، ئۇنىڭ زىگە خاس ئىجتىمائىي رول ئويناىدۇ. شۇڭا مۇتەپەككۇرنىڭ ئىجتىمائىي رولى ۋە ئورنى ئۇنىڭ دۇنيانى كۆزىتىشىگە، مۇھاكىمە قىلىشىغا ۋە ئۇسۇل تاللىشىغا ئۈنۈملۈك تەسىر كۆرسىتىدۇ.

[1] كارل مەنخايىم (Karl Mannheim , 1893 — 1947) — ۋېنگىرىيەدە تۇغۇلغان، 1919 - يىلى بۇداپېشتتا پارتلىغان ئىنقىلاب مەغلۇپ بولغاندا گېرمانىيەگە قېچىپ كەتكەن. گېرمانىيەدە فاشىزم تىرىلگەندىن كېيىن، 1933 - يىلى لوندونغا بېرىپ لوندون ئىقتىساد پەنلىرى ئىنستىتۇتىنىڭ پروفېسسورى بولغان.

كىمە ئاساسىغا تەسىر كۆرسىتىدۇ. ھەرقانداق تەپەككۇر پائالىيىتى ئىجتىمائىي مەۋجۇدىيەتنىڭ چەكلىمىسىگە ئۇچرايدۇ. بۇ گۈنكى دۇنيا سەھنىسىدىكى توقۇنۇشۇۋاتقان ھەر خىل نۇقتىئىنەزەرلەر ئەمەلىيەتتە شۇ نۇقتىئىنەزەرلەرنى ئوتتۇرىغا چىقارغان ئىجتىمائىي توپنىڭ ئارزۇسى ۋە ئىرادىسىنى ئەكس ئەتتۈرىدۇ. كارل مەنخايىمنىڭ «مەۋجۇدىيەت ئىدىيەنى بەلگىلەيدۇ» دېگەن قارىشى ئۇنىڭ پۈتكۈل ھاياتىدىكى ئىدىيە سىستېمىسىغا سىڭىپ كەتكەن.

پىروفېسسور پېتىر مانىكاس گېپىنىڭ ئاخىرىنى ئىلىم ئىگىلىرىنىڭ جەمئىيەتتىكى رولىنى مۇھاكىمە قىلىش بىلەن چۈشۈردى ۋە يەنە بىر بىلىم جەمئىيەتشۇناسى، پولەك مۇتەپەككۇرى فلورىيان زنانىك[1] نىڭ يادرولۇق قاراشلىرىنى ئۆز مۇھاكىمىسىگە يانداشتۇرغان ھالدا مۇنداق چۈشەندۈردى:

— بىلىم بىلەن ئىجتىمائىي تۇرمۇش بىر - بىرىگە چەمبەرچاس باغلانغان. ئاۋۋال ئىنسانلارنىڭ مەلۇم بىر خىل ئىجتىمائىي سىستېمىغا قاتنىشىشى ۋە شۇ ئىجتىمائىي سىستېمىنىڭ چەكلىمىسى ئىچىدە ھەرىكەتكە ئۆتۈشى ئۇلارنىڭ قانچىلىك دەرىجىدە بىلىم سىستېمىسىغا ئىگە بولغانلىقى تەرىپىدىن بەلگىلىنىدۇ. فلورىيان زنانىكنىڭ قارىشىچە، بىرىنچىدىن، پەقەت تەربىيە كۆرگەن ياكى نەزەرىيەلەرگە پىششىق ئادەملەرلا ئالاھىدە ئىجتىمائىي رول ئۆتەش سالاھىيىتىگە ئىگە بولۇپ، ئالاھىدە ئىجتىمائىي شارائىتتا مەلۇم ئىجتىمائىي توپنىڭ ياد-رولۇق ئەزاسىغا ئايلىنىدۇ. ئىككىنچىدىن، شەخس ۋە بىلىم بەلەن مۇناسىۋەتلىك بولغان تۇرلۇك ئىجتىمائىي ئېھتىياج ئوت-

① فلورىيان زنانىك (Florian Znanieck , 1882 — 1958) — پولشادا تۇغۇلغان ئامېرىكىلىق جەمئىيەتشۇناس، شائىر. 1953 - يىلى ئامېرىكا جەمئىيەتشۇناسلار جەمئىيىتىنىڭ باشلىقى بولغان. ئۇ: «مەدەنىي دۇنيا — قىممەت قاراش دۇنياسىدۇر، ھەرگىز مۇددىي دۇنيا ئەمەس» دەپ قارايدۇ ۋە بىلىمنىڭ، ئىلىم ئىگىلىرىنىڭ جەمئىيەتتىكى رولىغا يۈكسەك باھا بېرىدۇ.

قىلىش، ئىلھام بېرىش، كونتېرول قىلىش قاتارلىق ئۇسۇللار ئارقىلىق بەتكىلى بولىدۇ. ئۇچىنچىدىن، ئىجتىماڭىي رول ئوي-نىۋاتقان بىلىم ئىگىسى ئۆزى ۋەكىللىك قىلىۋاتقان ئىجتىماڭىي تۈپ ئەزالىرىنىڭ نەزەرىدە بىر خىل مەنپەئى تۇتۇرۇۋاڭ. ئىلىم ئىگىلىرى ئۆزئالاھىدىلىكى ۋە ئۇنىڭ مۇقىم ھۆرمىتىگە ئېرىشىش ئۈچۈن ئۆز پائالىيەتلىرىنى ئىجتىماڭىي رول بېلىش ئۈستىدە ئىزچىل تۈردە ئىلىپ بېرىشى كېرەك. بۇنداق بولغاندا ئۇلارنىڭ ئىجتىماڭىي رولى ئادەتتىكى مەسلەھەتچىلىك ئىشلىرىدىن ئېشىپ، ئىجتىماڭىي ئىشلارنى باشقۇرۇشقا قاتنىشىدىغان ئاكتىپ ئىشتىراكچىغا ئايلىنىدۇ. ئۇلار ئۆزىنىڭ بىلىمىنى ئىجتىماڭىي ئىشلارنى ئىلگىرى سۈرۈشتە ئاكتىپ تۈردە ئىشلىتىدۇ. ئۇلار ئۆزىنىڭ ئىجتىماڭىي رولىن

ئوخشىمىغان قاراش بىلىم يولىدا ئىزدەنگۈچىلەرنىڭ روھىدىكى مەنىۋى كىشىلەرنى بالدۇرراق پاچاقلاشقا پايدىلىق.

پىروفېسسور پېتىر مانكاسنىڭ شۇ قېتىملىق دەرسى مەزمۇنى ئونتۇلغۇسىز تەسىر قالدۇردى. مەن ئونىڭ بىلىم ۋە جەمئىيەت ھەققىدىكى قاراشلىرىنى ئاڭلاش، لېكسىيەسىدىن خاتىرە قالدۇرۇش، خاتىرىلىرىمنى كۆرۈپ ئانالىز قىلىش داۋامىدا ئۆزىمىزنىڭ زىيالىيلىرى ھەققىدە شۇنى ھېس قىلدىمكى، نۇرغۇن ئىلىم ئىگىلىرى تارىيىۋاتقان ئىمكانىيەتلەرنى باھانە قىلىپ بالدۇر چۈشكۈنلىشىۋاپتۇ. ئەلۋەتتە، بىر زىيالىينىڭ مەلۇم بىر ئىجتىمائىي دەۋردە چۈشكۈنلىشىشى، ئىدىيەدە كىرىسقا پېتىشى نورمال ئەھۋال. چۈنكى، چۈشكۈنلۈك — ئۈمىد بىلەن قوشكېزەك، توغرىراقى ئۈمىدنىڭ كۆپۈكىكە ئايلىنىشىدۇر. زىيالىيلارنىڭ چۈشكۈنلۈكى ئۆز نۆۋىتىدە ئۆزلىرى ئۆتەۋاتقان ئالاھىدە ئىجتىمائىي رولىنى سەل چاغلىغانلىق ياكى ئۆزىنىڭ خەلقىنىڭ نەزىرىدىكى مەنىۋى گەۋدە ئىكەنلىكىنى ئونتۇپ قالغانلىق. بىزدە دەۋر «ھەقىقەت جەڭچىلىرى» بولۇشقا يول قويمىسا «مەسىلە بايقىغۇچى» بولالايدىغان، ئىلىم تارقىتىش ئىمكانىيىتى تارايسا ئۆز ئىجتىمائىي توپىغا مەسلىھەتچى بولالايدىغان، ئىشقىلىپ مەلۇم بىر يول ئېتىلسە يەنە بىر يوچۇقتىن شۇڭغۇپ كىرەلەيدىغان روھ، چېچەنلىك ۋە پىداكارلىق بولۇشى كېرەك. چۈنكى، بىر مۇنەۋۋەر زىيالىينىڭ شەخسىي تۇرمۇشى ئۆزىگە تەۋە بولغىنى بىلەن، مەنىۋىيىتى ئۆزىگە ھەم ئۆزى ياشاۋاتقان ئىجتىمائىي توپقا مەنسۇپ بولىدۇ. ئاجىز، ئورنى تۆۋەن مىللەت زىيالىيلىرىنىڭ پېشانىسىگە «دەردمەنلىك» پۈتۈلگەن. ھەقىقىي زىيالىيلار ئۆزى خالاپ تۇرۇپ بۇنداق سۆيۈملۈك دەردمەنلەردىن بولۇشى كېرەك. قىينىچىلىقنى، تارتىسىۋاتقان ئىمكانىيەتلەرنى باھانە قىلىپ كەينىگە داجىغان، چۈشكۈنلەشكەن زىيالىي ئۆزىنى ئۆزى ئىنكار قىلغان، پىشمانغان زىيالىيدۇر.

ئوخشىمىغان قاراش بىلىم يولىدا ئىزدەنگۈچىلەرنىڭ روھىدىكى مەنىۋى كىشىلەرنى بالدۇرراق پاچاقلاشقا پايدىلىق.

پىروفېسسور پېتىر مانكاسنىڭ شۇ قېتىملىق دەرسى مەزمۇنى ئونتۇلغۇسىز تەسىر قالدۇردى. مەن ئونىڭ بىلىم ۋە جەمئىيەت ھەققىدىكى قاراشلىرىنى ئاڭلاش، لېكسىيەسىدىن خاتىرە قالدۇرۇش، خاتىرىلىرىمنى كۆرۈپ ئانالىز قىلىش داۋامىدا ئۆزىمىزنىڭ زىيالىيلىرى ھەققىدە شۇنى ھېس قىلدىمكى، نۇرغۇن ئىلىم ئىگىلىرى تارىيىۋاتقان ئىمكانىيەتلەرنى باھانە قىلىپ بالدۇر چۈشكۈنلىشىۋاپتۇ. ئەلۋەتتە، بىر زىيالىينىڭ مەلۇم بىر ئىجتىمائىي دەۋردە چۈشكۈنلىشىشى، ئىدىيەدە كىرىسقا پېتىشى نورمال ئەھۋال. چۈنكى، چۈشكۈنلۈك — ئۈمىد بىلەن قوشكېزەك، توغرىراقى ئۈمىدنىڭ كۆپۈكىكە ئايلىنىشىدۇر. زىيالىيلارنىڭ چۈشكۈنلۈكى ئۆز نۆۋىتىدە ئۆزلىرى ئۆتەۋاتقان ئالاھىدە ئىجتىمائىي رولىنى سەل چاغلىغانلىق ياكى ئۆزىنىڭ خەلقىنىڭ نەزىرىدىكى مەنىۋى گەۋدە ئىكەنلىكىنى ئونتۇپ قالغانلىق. بىزدە دەۋر «ھەقىقەت جەڭچىلىرى» بولۇشقا يول قويمىسا «مەسىلە بايقىغۇچى» بولالايدىغان، ئىلىم تارقىتىش ئىمكانىيىتى تارايسا ئۆز ئىجتىمائىي توپىغا مەسلىھەتچى بولالايدىغان، ئىشقىلىپ مەلۇم بىر يول ئېتىلسە يەنە بىر يوچۇقتىن شۇڭغۇپ كىرەلەيدىغان روھ، چېچەنلىك ۋە پىداكارلىق بولۇشى كېرەك. چۈنكى، بىر مۇنەۋۋەر زىيالىينىڭ شەخسىي تۇرمۇشى ئۆزىگە تەۋە بولغىنى بىلەن، مەنىۋىيىتى ئۆزىگە ھەم ئۆزى ياشاۋاتقان ئىجتىمائىي توپقا مەنسۇپ بولىدۇ. ئاجىز، ئورنى تۆۋەن مىللەت زىيالىيلىرىنىڭ پېشانىسىگە «دەردمەنلىك» پۈتۈلگەن. ھەقىقىي زىيالىيلار ئۆزى خالاپ تۇرۇپ بۇنداق سۆيۈملۈك دەردمەنلەردىن بولۇشى كېرەك. قىينىچىلىقنى، تارتىسىۋاتقان ئىمكانىيەتلەرنى باھانە قىلىپ كەينىگە داجىغان، چۈشكۈنلەشكەن زىيالىي ئۆزىنى ئۆزى ئىنكار قىلغان، پىشمانغان زىيالىيدۇر.

ئوخشىمىغان قاراش بىلىم يولىدا ئىزدەنگۈچىلەرنىڭ روھىدىكى مەنىۋى كىشىلەرنى بالدۇرراق پاچاقلاشقا پايدىلىق.

پىروفېسسور پېتىر مانكاسنىڭ شۇ قېتىملىق دەرسى مەزمۇنى ئونتۇلغۇسىز تەسىر قالدۇردى. مەن ئونىڭ بىلىم ۋە جەمئىيەت ھەققىدىكى قاراشلىرىنى ئاڭلاش، لېكسىيەسىدىن خاتىرە قالدۇرۇش، خاتىرىلىرىمنى كۆرۈپ ئانالىز قىلىش داۋامىدا ئۆزىمىزنىڭ زىيالىيلىرى ھەققىدە شۇنى ھېس قىلدىمكى، نۇرغۇن ئىلىم ئىگىلىرى تارىيىۋاتقان ئىمكانىيەتلەرنى باھانە قىلىپ بالدۇر چۈشكۈنلىشىۋاپتۇ. ئەلۋەتتە، بىر زىيالىينىڭ مەلۇم بىر ئىجتىمائىي دەۋردە چۈشكۈنلىشىشى، ئىدىيەدە كىرىسقا پېتىشى نورمال ئەھۋال. چۈنكى، چۈشكۈنلۈك — ئۈمىد بىلەن قوشكېزەك، توغرىراقى ئۈمىدنىڭ كۆپۈكىكە ئايلىنىشىدۇر. زىيالىيلارنىڭ چۈشكۈنلۈكى ئۆز نۆۋىتىدە ئۆزلىرى ئۆتەۋاتقان ئالاھىدە ئىجتىمائىي رولىنى سەل چاغلىغانلىق ياكى ئۆزىنىڭ خەلقىنىڭ نەزىرىدىكى مەنىۋى گەۋدە ئىكەنلىكىنى ئونتۇپ قالغانلىق. بىزدە دەۋر «ھەقىقەت جەڭچىلىرى» بولۇشقا يول قويمىسا «مەسىلە بايقىغۇچى» بولالايدىغان، ئىلىم تارقىتىش ئىمكانىيىتى تارايسا ئۆز ئىجتىمائىي توپىغا مەسلىھەتچى بولالايدىغان، ئىشقىلىپ مەلۇم بىر يول ئېتىلسە يەنە بىر يوچۇقتىن شۇڭغۇپ كىرەلەيدىغان روھ، چېچەنلىك ۋە پىداكارلىق بولۇشى كېرەك. چۈنكى، بىر مۇنەۋۋەر زىيالىينىڭ شەخسىي تۇرمۇشى ئۆزىگە تەۋە بولغىنى بىلەن، مەنىۋىيىتى ئۆزىگە ھەم ئۆزى ياشاۋاتقان ئىجتىمائىي توپقا مەنسۇپ بولىدۇ. ئاجىز، ئورنى تۆۋەن مىللەت زىيالىيلىرىنىڭ پېشانىسىگە «دەردمەنلىك» پۈتۈلگەن. ھەقىقىي زىيالىيلار ئۆزى خالاپ تۇرۇپ بۇنداق سۆيۈملۈك دەردمەنلەردىن بولۇشى كېرەك. قىينىچىلىقنى، تارتىسىۋاتقان ئىمكانىيەتلەرنى باھانە قىلىپ كەينىگە داجىغان، چۈشكۈنلەشكەن زىيالىي ئۆزىنى ئۆزى ئىنكار قىلغان، پىشمانغان زىيالىيدۇر.

هاڤای ئۇنۇڭ بىرىستېتىدا ئۆتكەن كونفىرىنسىدە، بېتتەكچى بىر-
ىرو فېسسورلۇق، دوكتور سۇن كېچەي، دوكتور نانىدىتا شارما،
دوكتور پېتىر ماندكاسلار بىلەن ئۆچرىشىش داۋامىدا ئىلىم
ئىگىلىرىنىڭ ئىجتىماڭى روئېنى تۈزۈمى جاڭلاشتا بولمايدىغانلى-
لەقىنى، ئۇلارنىڭ ئوخشىمىغان نۇقتىلاردىن ئىدىيەمىز زور٥ت-
لەۋاقتانلەقىنى، ماڭا تەسىر كۆرسىتۈاتقانلەقىنى بايقىدىم. سۇن
كېچەيدىن بېرلەتتىڭ ئۇنىسىز تەرىبىيەدىكى روئېنى ۋە بېرىو-
فېسسورنىڭ مەنىۋى دۇنياسىدىڭ ئوقۇغۇچىسىغا بوشۇرۇن بە-
لىم بېرىدىغانلەقىنى، دوكتور نانىدىتا شارمادىن ئۆزۈمىدىگىكىگە
قارشى قويۇلغان بېكىرلىڭ ئۆتىلىگە قورقۇنچلۇق ئەمەسلىكىنى-
دۇنياسىدىڭ شاگىرتلىرى ئۈچۈن تۈگىمەس بايلىق ئىكەنلىكىنى-
نى، رىياللىقلارنىڭ روئېنى سەل چاغلاشقا بولمايدىغانلەقىنى-
ئۆگەندىم. ھالبۇكى، ئۇيغۇر جەمئىيىتىدە كىلاسسىڭ زىيا-
لىيلارنىڭ بارغانسېرى ئازلاۋاتقانلىقى، زىياللىيلارلىكى ئېغىر
چوشكۇنلۇق ئوبغاق بېكىرلىڭ كىشىلىرىمىزگە ئايان رېئاللىقى
ئىدى. ئەلۋەتتە زىياللىيلارنىڭ چوشكۇنلۇشىسى، سوئىكۇنكە چۆ-
ماڭىي دەۋرىدە مۇقىملاشمىغان ھادىسىدۇر.

ئەمەلىيەتتە ئۆتكۈر زىياللىيلارنىڭ ئازلاپ كېتىشى يالغۇز
ئۇيغۇر جەمئىيىتىدىكى ھادىسە بولماستىن، ئالاھىدە بىر ئىجتە-
ماڭىي دەۋرىدە مۇقىملاشمىغان ھادىسىدۇر. مۇئەييەن بولىدىغان-

هاڤای ئۇنۇڭ بىرىستېتىدا ئۆتكەن كونفىرىنسىدە، بېتتەكچى بىر-
ىرو فېسسورلۇق، دوكتور سۇن كېچەي، دوكتور نانىدىتا شارما،
دوكتور پېتىر ماندكاسلار بىلەن ئۆچرىشىش داۋامىدا ئىلىم
ئىگىلىرىنىڭ ئىجتىماڭى روئېنى تۈزۈمى جاڭلاشتا بولمايدىغانلى-
لەقىنى، ئۇلارنىڭ ئوخشىمىغان نۇقتىلاردىن ئىدىيەمىز زور٥ت-
لەۋاقتانلەقىنى، ماڭا تەسىر كۆرسىتۈاتقانلەقىنى بايقىدىم. سۇن
كېچەيدىن بېرلەتتىڭ ئۇنىسىز تەرىبىيەدىكى روئېنى ۋە بېرىو-
فېسسورنىڭ مەنىۋى دۇنياسىدىڭ ئوقۇغۇچىسىغا بوشۇرۇن بە-
لىم بېرىدىغانلەقىنى، دوكتور نانىدىتا شارمادىن ئۆزۈمىدىگىكىگە
قارشى قويۇلغان بېكىرلىڭ ئۆتىلىگە قورقۇنچلۇق ئەمەسلىكىنى-
دۇنياسىدىڭ شاگىرتلىرى ئۈچۈن تۈگىمەس بايلىق ئىكەنلىكىنى-
نى، رىياللىقلارنىڭ روئېنى سەل چاغلاشقا بولمايدىغانلەقىنى-
ئۆگەندىم. ھالبۇكى، ئۇيغۇر جەمئىيىتىدە كىلاسسىڭ زىيا-
لىيلارنىڭ بارغانسېرى ئازلاۋاتقانلىقى، زىياللىيلارلىكى ئېغىر
چوشكۇنلۇق ئوبغاق بېكىرلىڭ كىشىلىرىمىزگە ئايان رېئاللىقى
ئىدى. ئەلۋەتتە زىياللىيلارنىڭ چوشكۇنلۇشىسى، سوئىكۇنكە چۆ-
ماڭىي دەۋرىدە مۇقىملاشمىغان ھادىسىدۇر. مۇئەييەن بولىدىغان-

هاڤای ئۇنۇڭ بىرىستېتىدا ئۆتكەن كونفىرىنسىدە، بېتتەكچى بىر-
ىرو فېسسورلۇق، دوكتور سۇن كېچەي، دوكتور نانىدىتا شارما،
دوكتور پېتىر ماندكاسلار بىلەن ئۆچرىشىش داۋامىدا ئىلىم
ئىگىلىرىنىڭ ئىجتىماڭى روئېنى تۈزۈمى جاڭلاشتا بولمايدىغانلى-
لەقىنى، ئۇلارنىڭ ئوخشىمىغان نۇقتىلاردىن ئىدىيەمىز زور٥ت-
لەۋاقتانلەقىنى، ماڭا تەسىر كۆرسىتۈاتقانلەقىنى بايقىدىم. سۇن
كېچەيدىن بېرلەتتىڭ ئۇنىسىز تەرىبىيەدىكى روئېنى ۋە بېرىو-
فېسسورنىڭ مەنىۋى دۇنياسىدىڭ ئوقۇغۇچىسىغا بوشۇرۇن بە-
لىم بېرىدىغانلەقىنى، دوكتور نانىدىتا شارمادىن ئۆزۈمىدىگىكىگە
قارشى قويۇلغان بېكىرلىڭ ئۆتىلىگە قورقۇنچلۇق ئەمەسلىكىنى-
دۇنياسىدىڭ شاگىرتلىرى ئۈچۈن تۈگىمەس بايلىق ئىكەنلىكىنى-
نى، رىياللىقلارنىڭ روئېنى سەل چاغلاشقا بولمايدىغانلەقىنى-
ئۆگەندىم. ھالبۇكى، ئۇيغۇر جەمئىيىتىدە كىلاسسىڭ زىيا-
لىيلارنىڭ بارغانسېرى ئازلاۋاتقانلىقى، زىياللىيلارلىكى ئېغىر
چوشكۇنلۇق ئوبغاق بېكىرلىڭ كىشىلىرىمىزگە ئايان رېئاللىقى
ئىدى. ئەلۋەتتە زىياللىيلارنىڭ چوشكۇنلۇشىسى، سوئىكۇنكە چۆ-
ماڭىي دەۋرىدە مۇقىملاشمىغان ھادىسىدۇر. مۇئەييەن بولىدىغان-

هاڤای ئۇنۇڭ بىرىستېتىدا ئۆتكەن كونفىرىنسىدە، بېتتەكچى بىر-
ىرو فېسسورلۇق، دوكتور سۇن كېچەي، دوكتور نانىدىتا شارما،
دوكتور پېتىر ماندكاسلار بىلەن ئۆچرىشىش داۋامىدا ئىلىم
ئىگىلىرىنىڭ ئىجتىماڭى روئېنى تۈزۈمى جاڭلاشتا بولمايدىغانلى-
لەقىنى، ئۇلارنىڭ ئوخشىمىغان نۇقتىلاردىن ئىدىيەمىز زور٥ت-
لەۋاقتانلەقىنى، ماڭا تەسىر كۆرسىتۈاتقانلەقىنى بايقىدىم. سۇن
كېچەيدىن بېرلەتتىڭ ئۇنىسىز تەرىبىيەدىكى روئېنى ۋە بېرىو-
فېسسورنىڭ مەنىۋى دۇنياسىدىڭ ئوقۇغۇچىسىغا بوشۇرۇن بە-
لىم بېرىدىغانلەقىنى، دوكتور نانىدىتا شارمادىن ئۆزۈمىدىگىكىگە
قارشى قويۇلغان بېكىرلىڭ ئۆتىلىگە قورقۇنچلۇق ئەمەسلىكىنى-
دۇنياسىدىڭ شاگىرتلىرى ئۈچۈن تۈگىمەس بايلىق ئىكەنلىكىنى-
نى، رىياللىقلارنىڭ روئېنى سەل چاغلاشقا بولمايدىغانلەقىنى-
ئۆگەندىم. ھالبۇكى، ئۇيغۇر جەمئىيىتىدە كىلاسسىڭ زىيا-
لىيلارنىڭ بارغانسېرى ئازلاۋاتقانلىقى، زىياللىيلارلىكى ئېغىر
چوشكۇنلۇق ئوبغاق بېكىرلىڭ كىشىلىرىمىزگە ئايان رېئاللىقى
ئىدى. ئەلۋەتتە زىياللىيلارنىڭ چوشكۇنلۇشىسى، سوئىكۇنكە چۆ-
ماڭىي دەۋرىدە مۇقىملاشمىغان ھادىسىدۇر. مۇئەييەن بولىدىغان-

تارىخشۇناس خارولد ستېرنس (Harold Stearns , 1891 — 1943) بىرىنچى دۇنيا ئۇرۇشىدىن كېيىنكى چۈشكۈن ئامېرىكا زىيالىيلىرىنى باش تېما قىلغان «ئامېرىكا ۋە ياش زىيالىيلار» ناملىق كىتابىدا «بىزنىڭ زىيالىيلىرىمىز نەگە كەتتى؟» دەپ سوئال قويىدۇ. ئامېرىكىلىق مۇتەپەككۇر رۇسسېل جاكوبى (Russel Jacoby) ئۆزىنىڭ «ئاخىرقى زىيالىيلار» (The Last Intellectuals) ناملىق كىتابىدا يۇقىرىقى سوئال بىلەن كىتابنى باشلايدۇ ۋە چىن زىيالىيلار قاتلىمىنىڭ يوقاۋاتقانلىقى دۇنياۋى مەسىلە ئىكەنلىكىنى قەيت قىلىپ مۇنداق دەپ كۆرسىتىدۇ: «سودا مەدەنىيىتى زىيالىيلارنى خىرىسقا دۇچار قىلدى. سانائەتلىشىش تەرەققىياتى ۋە شەھەرلىشىشنىڭ زەربىسى زىيالىيلارنىڭ ئىجادچانلىقىنى بوغۇپ قويدى. ھازىر بىزنىڭ كۆزىمىزگە چېلىقىدىغىنى سايىسى مەكتەپنىڭ سىرتىغا چىقمايدىغان، تەتقىقات قۇلچىلىقىغا بەند بولغان زىيالىيلاردۇر. روھىيىتى چۆكۈر بولمىغان بۇنداق زىيالىيلار يېرىۋاتقان تېمىسىنى چوڭقۇر پىكىر ئەلگىكىدىن، تاسقاشتىن ئۆتكۈزمەيدۇ. تەتقىقات نەتىجىسىنىڭ سانىغا كۆچۈش ئېھتىياجى ئۇلارنىڭ ئوقۇيدىغان كىتابلىرىنىڭ دائىرىسىنى بەلگىلەپ قويغان.» رۇسسېل جاكوبى يەنە «زىيالىيلار نېمە ئۈچۈن ئىش قىلىشى كېرەك؟» دېگەن سوئالغا ئۆز قاراشلىرىنى مۇنداق ئىزاھلايدۇ: «زىيالىيلارنىڭ تۇرمۇشى بىلەن كۆزقارىشى ئوخشىمايدىغان ئىككى ئۇقۇم. زىيالىينىڭ كەچۈرمىشى ئىدىيەسىگە ۋەكىللىك قىلمايدۇ. ئۇلارنىڭ پۈتكۈل ھاياتىنى ئادىيلاشتۇرۇپ كەسپىي ھايات دېيىشكە بولمايدۇ. ئۇلاردىكى روھ تېخىمۇ قىممەتتۇر. قانداق تەقدىرگە دۇچار بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، ئىش قىلىدىغان زىيالىيلار ماددىي ئىستەكتىن باشقا ئىنتىلىشى يوق تىرىك مۇردىلارغا قارىغاندا ئەھمىيەتلىك ياشىغانلاردۇر.»

ئۇنداقتا، جەمئىيەتشۇناسلارنىڭ نەزىرىدە زىيالىي دېگەن نېمە؟ ھازىرغىچە جەمئىيەتشۇناسلار بۇ ئۇقۇمغا ئوخشىمىغان

بورىدىكۇ بولسا: «رىياللى دېگەن قالپاقنى كىيەمكچى بولغانلار چوقۇم گالاھىدە مەدەنىيەت ساھەسىدىكى گارنۇقچىلىقتىنى ئۆز ساھەدىن باشقا گېجىتماڭمى ساھەلەردىمۇ جارى قىلدۇرالايدىغان گادام بولۇشى كېرەك» دەيدۇ. گېنگلىيە جەمئىيەتشۇناسى زىگمۇنت باۋمان (Zygmunt Baoman , 1925 — ؟) بولسا: «رىياللىق نىسبەن ئۇزۇنغىچە ياشىمايدۇ. ئۇنىڭدىن پەرقلىنىدىغىنى، ئۇ ئىنسانلارنىڭ ئەقىل نۇرىنى تارقىتىپ بېرىدىغان جەمئىيەتتۇر. چىكىلەنلەرگە ئەقىل نۇرىنى تارقىتىپ بېرىدىغان جەمئىيەتتۇر. رىياللىلار سىياسىي ھوقۇقتا قاتناشسا، ئۇنداقتا ئۇلار لىرىكىنىڭ مۇھەببەتلىرى ئەتراپىدا ئۆزلىرىنىڭ تەپەككۇر گەۋدىلەندۈرۈش ئۇسۇلىنى ئۆزگەرتىشى مۇمكىن» دەپ كۆرسىتىدۇ. پېشۋا بورىدىكۇ بولسا تېخىمۇ ئىلگىرىلەپ مۇنداق ھالدا: «رىياللىق دېگەن تاسىغا ئەسىلىدىنلا كۆرۈنۈش قىلىش ئۈچۈن ياشىلىدىغان گادەمدۇر.» دېمەك، رەن تايىنىپ ئەمەس، پەكىر ئۈچۈن ياشىلىدىغان گادەمدۇر» دېمەك، رەن تايىنىپ ئەمەس، رىياللىقنى ئۆزىنىڭ ھەمىسى قىلىۋالغان ئەمەس، بەلكى ئۆزلىرىنىڭ ھەرىكەت مودېلى، ئۆزىگە خاس ئالاھىدىلىكىنى بار. ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ ئەقىل نۇرىنى ئۆزلىرى ياشاۋاتقان جەمئىيەتكە تارقىتىپ بېرىدۇ

ردۇ. زىيالىيلارنىڭ مۇستەقىللىقىغا كېلىدىغان ئەڭ چوڭ خەۋپ — ئۆز چەمبىرىكىدىكى جان باقتى ئالدامچىلاردىن كېلىدۇ» دەيدۇ ۋە زىيالىيلاردىكى ھەمكارلىق روھىنى ئالاھىدە تەكتلەپ: «بىلىم چەمبىرىكىنىڭ ئەزالىرى، بىلىمنىڭ مۇستەقىللىقى ئۈچۈن كۈرەش قىلايلى!» دەپ چاقىرىق قىلىدۇ.

بىر جەمئىيەتتە مەنىۋى تۈرمۈشنىڭ چاكىنىلىشىۋاتقانلىقىنىڭ ئەڭ چوڭ بەلگىسى — زىيالىيلارنىڭ ئەرزىمەس ئادەملەر گە ئايلىنىپ قېلىشىدۇر. رېئال مەسىلىلەردىن ئۆزىنى قاچۇرغان ھالدا تەتقىقات قۇلچىلىقىغا بەند بولغان زىيالىيلار بىيۇروكراتلارنىڭ قولىدىكى تېخنىكلارغا ئوخشايدۇ. ماغزاپ بىلىم تەتقىقاتى، ئىلىم ساختىپەزلىكى، ئەخلەت تەتقىقات بىلەن شۇغۇللىنىش ھەرگىزمۇ چىن زىيالىينىڭ قىلىدىغان ئىشى ئەمەس. ئەمما، زىيالىينى جان باقتى قىلىۋېتىدىغىنى يەنە ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى ماددىي مەئىشەتتىن باشقا ئىنتىلىشى يوق، تۇيغۇسى ماشىنىلىشىپ كەتكەن پۇچەك ئادەملەردۇر. يامان بولغىنى، بۇنداق پۇچەك ئادەملەر مائارىپ ۋە مەدەنىيەت ساھەسىگە تەسىر كۆرسىتىپلا قالماستىن، بىر ئىجتىمائىي مۇھىتتا پۇچەكلىكنىڭ جەمئىيەتلىشىشىگە پارنىك بولۇپ بېرىدۇ.

ردۇ. زىيالىيلارنىڭ مۇستەقىللىقىغا كېلىدىغان ئەڭ چوڭ خەۋپ — ئۆز چەمبىرىكىدىكى جان باقتى ئالدامچىلاردىن كېلىدۇ» دەيدۇ ۋە زىيالىيلاردىكى ھەمكارلىق روھىنى ئالاھىدە تەكتلەپ: «بىلىم چەمبىرىكىنىڭ ئەزالىرى، بىلىمنىڭ مۇستەقىللىقى ئۈچۈن كۈرەش قىلايلى!» دەپ چاقىرىق قىلىدۇ.

بىر جەمئىيەتتە مەنىۋى تۈرمۈشنىڭ چاكىنىلىشىۋاتقانلىقىنىڭ ئەڭ چوڭ بەلگىسى — زىيالىيلارنىڭ ئەرزىمەس ئادەملەر گە ئايلىنىپ قېلىشىدۇر. رېئال مەسىلىلەردىن ئۆزىنى قاچۇرغان ھالدا تەتقىقات قۇلچىلىقىغا بەند بولغان زىيالىيلار بىيۇروكراتلارنىڭ قولىدىكى تېخنىكلارغا ئوخشايدۇ. ماغزاپ بىلىم تەتقىقاتى، ئىلىم ساختىپەزلىكى، ئەخلەت تەتقىقات بىلەن شۇغۇللىنىش ھەرگىزمۇ چىن زىيالىينىڭ قىلىدىغان ئىشى ئەمەس. ئەمما، زىيالىينى جان باقتى قىلىۋېتىدىغىنى يەنە ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى ماددىي مەئىشەتتىن باشقا ئىنتىلىشى يوق، تۇيغۇسى ماشىنىلىشىپ كەتكەن پۇچەك ئادەملەردۇر. يامان بولغىنى، بۇنداق پۇچەك ئادەملەر مائارىپ ۋە مەدەنىيەت ساھەسىگە تەسىر كۆرسىتىپلا قالماستىن، بىر ئىجتىمائىي مۇھىتتا پۇچەكلىكنىڭ جەمئىيەتلىشىشىگە پارنىك بولۇپ بېرىدۇ.

149 On the Margins of Self

ردۇ. زىيالىيلارنىڭ مۇستەقىللىقىغا كېلىدىغان ئەڭ چوڭ خەۋپ — ئۆز چەمبىرىكىدىكى جان باقتى ئالدامچىلاردىن كېلىدۇ» دەيدۇ ۋە زىيالىيلاردىكى ھەمكارلىق روھىنى ئالاھىدە تەكتلەپ: «بىلىم چەمبىرىكىنىڭ ئەزالىرى، بىلىمنىڭ مۇستەقىللىقى ئۈچۈن كۈرەش قىلايلى!» دەپ چاقىرىق قىلىدۇ.

بىر جەمئىيەتتە مەنىۋى تۈرمۈشنىڭ چاكىنىلىشىۋاتقانلىقىنىڭ ئەڭ چوڭ بەلگىسى — زىيالىيلارنىڭ ئەرزىمەس ئادەملەر گە ئايلىنىپ قېلىشىدۇر. رېئال مەسىلىلەردىن ئۆزىنى قاچۇرغان ھالدا تەتقىقات قۇلچىلىقىغا بەند بولغان زىيالىيلار بىيۇروكراتلارنىڭ قولىدىكى تېخنىكلارغا ئوخشايدۇ. ماغزاپ بىلىم تەتقىقاتى، ئىلىم ساختىپەزلىكى، ئەخلەت تەتقىقات بىلەن شۇغۇللىنىش ھەرگىزمۇ چىن زىيالىينىڭ قىلىدىغان ئىشى ئەمەس. ئەمما، زىيالىينى جان باقتى قىلىۋېتىدىغىنى يەنە ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى ماددىي مەئىشەتتىن باشقا ئىنتىلىشى يوق، تۇيغۇسى ماشىنىلىشىپ كەتكەن پۇچەك ئادەملەردۇر. يامان بولغىنى، بۇنداق پۇچەك ئادەملەر مائارىپ ۋە مەدەنىيەت ساھەسىگە تەسىر كۆرسىتىپلا قالماستىن، بىر ئىجتىمائىي مۇھىتتا پۇچەكلىكنىڭ جەمئىيەتلىشىشىگە پارنىك بولۇپ بېرىدۇ.

149 On the Margins of Self

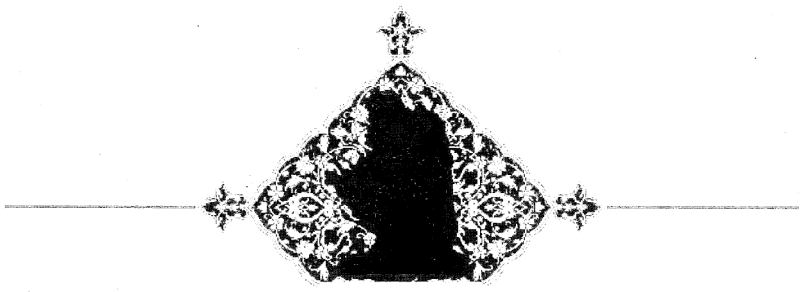

يەتتىنچى باب

جەمئىيەتشۇناسلىق نېمىدىن دېرەك بېرىدۇ

ئاچقۇچلۇق سۆزلەر: جەمئىيەتشۇسلىق؛ جەمئىيەتشۇناس؛ ئىجتىمائىي پەن؛ جەمئىيەتشۇناسلىق نەزەريىسى؛ قوللىنىشچان جەمئىيەتشۇناسلىق.

1

2006 - يىلى 6 - دېكابىر، مەن شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى فىلولوگىيە ئىنستىتۇتى جەمئىيەتشۇناسلىق فاكۇلتېتىنىڭ ئوقۇغۇچىلىرىغا جەمئىيەتشۇناسلىقنىڭ رولى توغرىسىدا لېكسىيە سۆزلىگەندە تۆنجى جۈملىنى مۇنداق باشلىدىم :

— ساۋاقداشلار، بىرەر ئوقۇغۇچى شۇ تاپتا ئۇنىۋېرسىتېت كوچىسىدا ئېشەككە مىنىپ كېتىۋاتسا قانداق ئويلايسىلەر؟

تۆنجى ئېغىز گېپىمنى بۇنداق باشلىشىمنى كۈتمىگەن چېغى، بەزى ئوقۇغۇچىلار ھەيران قېلىشتى، بەزىلەر كۈلۈشۈپ كەتتى، يەنە بەزىلەر كۆسۈرلىشىپ نېمىدۇر بىرنەرسىلەرنى مۇلاھىزە قىلىشقا باشلىدى.

— توغرا، بىز ھەممىمىز ئۇنىۋېرسىتېت كوچىسىدا بىراۋنىڭ ئېشەك مىنىپ مېڭىشىنى ئويلاپ باقمىغان ھەم بۇنى قوبۇلمۇ قىلالمايمىز. ئۇنداقتا ئۇنىۋېرسىتېت كوچىسىدا ئېشەك مىنىپ يۈرۈش قانۇنغا خىلاپمۇ ياكى مەكتەپنىڭ قائىدە - تۈ-

يەتتىنچى باب

جەمئىيەتشۇناسلىق نېمىدىن دېرەك بېرىدۇ

ئاچقۇچلۇق سۆزلەر: جەمئىيەتشۇسلىق؛ جەمئىيەتشۇناس؛ ئىجتىمائىي پەن؛ جەمئىيەتشۇناسلىق نەزەريىسى؛ قوللىنىشچان جەمئىيەتشۇناسلىق.

1

2006 - يىلى 6 - دېكابىر، مەن شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى فىلولوگىيە ئىنستىتۇتى جەمئىيەتشۇناسلىق فاكۇلتېتىنىڭ ئوقۇغۇچىلىرىغا جەمئىيەتشۇناسلىقنىڭ رولى توغرىسىدا لېكسىيە سۆزلىگەندە تۆنجى جۈملىنى مۇنداق باشلىدىم :

— ساۋاقداشلار، بىرەر ئوقۇغۇچى شۇ تاپتا ئۇنىۋېرسىتېت كوچىسىدا ئېشەككە مىنىپ كېتىۋاتسا قانداق ئويلايسىلەر؟

تۆنجى ئېغىز گېپىمنى بۇنداق باشلىشىمنى كۈتمىگەن چېغى، بەزى ئوقۇغۇچىلار ھەيران قېلىشتى، بەزىلەر كۈلۈشۈپ كەتتى، يەنە بەزىلەر كۆسۈرلىشىپ نېمىدۇر بىرنەرسىلەرنى مۇلاھىزە قىلىشقا باشلىدى.

— توغرا، بىز ھەممىمىز ئۇنىۋېرسىتېت كوچىسىدا بىراۋنىڭ ئېشەك مىنىپ مېڭىشىنى ئويلاپ باقمىغان ھەم بۇنى قوبۇلمۇ قىلالمايمىز. ئۇنداقتا ئۇنىۋېرسىتېت كوچىسىدا ئېشەك مىنىپ يۈرۈش قانۇنغا خىلاپمۇ ياكى مەكتەپنىڭ قائىدە - تۈ-

150 ئۇزلۇك گىرۇھ كلىرىدە

— ياق، — بىر ئېغىزدىن جاۋاب بېرىشتى ئوقۇغۇچىلار.

داڭقان پۈتى سوئال سوراۋاتقانلىقىمنى بىلەتتىم. شۇنداقتىمۇ جەمئىيەتشۇناسلىقتىن ئىبارەت ئابستراكتلىقى يۇقىرى پەنىڭ رولىنى ئاممىباب تىل بىلەن چۈشەندۈرۈش، ئوقۇغۇچىلارنىڭ قىزىقىشىنى قوزغاش ئۈچۈن مۇشۇنداق سوئال بىلەن نۇتۇقىنى باشلاشقا مەجبۇر بولۇۋاتاتتىم.

— ئۇرۇمچىدە ئېگىز بىنالاردىن، يۇقىرى قەۋەتتىكى ئۆيلەردىن سىرتقا ئەخلەت تاشلايدىغان ئادەملەرمۇ يوق ئەمەس. «ئۇرۇمچى كەچلىك گېزىتى» دە بۇ ھەقتە خەۋەر بېرىلدى. ئۇنداقتا، سىلەردىن سوراپ باقاي: ئېگىز بىنالاردىن ئەخلەت تاشلاش قانۇنىغا خىلاپمۇ؟

— ياق، — دەپ جاۋاب بېرىشتى ئوقۇغۇچىلار. ئارىنى ئېغىر جىمجىتلىق باستى.

— توغرا، بىر ئوقۇغۇچى ئېشەك مىنىپ ئۇنىۋېرسىتېت كوچىسىدا كېتىۋاتقان بولسا ياكى بىر ئايال يۇقىرى قەۋەتتىن ئەخلەت تاشلىسا، بۇ ساقچى ئارىلىشىدىغان دېلو قاتارىغا كىرەمدۇ. قانۇندىمۇ ئۇنداق بەلگىلىمە يوق. ئەمما، ئۇلارنى باشقىلار ئەيىبلەيدۇ. بەلكىم «مەدەنىيەتسىز، قىلىقسىز، سارالڭ بوپتۇ!» دەپ تىللاپ ئۆتۈپ كېتىشى مۇمكىن. ئۇلارنىڭ قانۇنىغا خىلاپلىق قىلغان بىر نۇقتىغا خىلاپلىق قىلغان. ئۇلارنىڭ خىلاپلىق قىلىۋاتقىنى دەل ئىجتىمائىي مىزان. بىر ئىجتىمائىي توپ، بىر جامائەتچىلىك ئارىسىدا ھەممە ئادەم ئىش ـ ھەرىكەت، گەپ ـ سۆز، قائىدە ـ يوسۇن قاتارلىق جەھەتلەردە ئورتاق رېئالىيە قىلىدىغان، رېئالىيە قىلمىسا شەخس ھەرىكىتى بىلەن ئومۇم ئوتتۇرىسىدا جىددىيلىك پەيدا قىلىدىغان ئورتاق تونۇش بولىدۇ، بۇ ماھىيەتتە ئىجتىمائىي مىزاندۇر. قانۇنىغا خىلاپلىق قىلغان بىر ئادەمنى ساقچى ئىزدەپ كېلىشى مۇمكىن، ئەمما

زۇلمىرىدە چەكلەنگەنمۇ؟

— ياق، — بىر ئېغىزدىن جاۋاب بېرىشتى ئوقۇغۇچىلار.

داڭقان پۈتى سوئال سوراۋاتقانلىقىمنى بىلەتتىم. شۇنداقتىمۇ جەمئىيەتشۇناسلىقتىن ئىبارەت ئابستراكتلىقى يۇقىرى پەنىڭ رولىنى ئاممىباب تىل بىلەن چۈشەندۈرۈش، ئوقۇغۇچىلارنىڭ قىزىقىشىنى قوزغاش ئۈچۈن مۇشۇنداق سوئال بىلەن نۇتۇقىنى باشلاشقا مەجبۇر بولۇۋاتاتتىم.

— ئۇرۇمچىدە ئېگىز بىنالاردىن، يۇقىرى قەۋەتتىكى ئۆيلەردىن سىرتقا ئەخلەت تاشلايدىغان ئادەملەرمۇ يوق ئەمەس. «ئۇرۇمچى كەچلىك گېزىتى» دە بۇ ھەقتە خەۋەر بېرىلدى. ئۇنداقتا، سىلەردىن سوراپ باقاي: ئېگىز بىنالاردىن ئەخلەت تاشلاش قانۇنىغا خىلاپمۇ؟

— ياق، — دەپ جاۋاب بېرىشتى ئوقۇغۇچىلار. ئارىنى ئېغىر جىمجىتلىق باستى.

— توغرا، بىر ئوقۇغۇچى ئېشەك مىنىپ ئۇنىۋېرسىتېت كوچىسىدا كېتىۋاتقان بولسا ياكى بىر ئايال يۇقىرى قەۋەتتىن ئەخلەت تاشلىسا، بۇ ساقچى ئارىلىشىدىغان دېلو قاتارىغا كىرەمدۇ. قانۇندىمۇ ئۇنداق بەلگىلىمە يوق. ئەمما، ئۇلارنى باشقىلار ئەيىبلەيدۇ. بەلكىم «مەدەنىيەتسىز، قىلىقسىز، سارالڭ بوپتۇ!» دەپ تىللاپ ئۆتۈپ كېتىشى مۇمكىن. ئۇلارنىڭ قانۇنىغا خىلاپلىق قىلغان بىر نۇقتىغا خىلاپلىق قىلغان. ئۇلارنىڭ خىلاپلىق قىلىۋاتقىنى دەل ئىجتىمائىي مىزان. بىر ئىجتىمائىي توپ، بىر جامائەتچىلىك ئارىسىدا ھەممە ئادەم ئىش ـ ھەرىكەت، گەپ ـ سۆز، قائىدە ـ يوسۇن قاتارلىق جەھەتلەردە ئورتاق رېئالىيە قىلىدىغان، رېئالىيە قىلمىسا شەخس ھەرىكىتى بىلەن ئومۇم ئوتتۇرىسىدا جىددىيلىك پەيدا قىلىدىغان ئورتاق تونۇش بولىدۇ، بۇ ماھىيەتتە ئىجتىمائىي مىزاندۇر. قانۇنىغا خىلاپلىق قىلغان بىر ئادەمنى ساقچى ئىزدەپ كېلىشى مۇمكىن، ئەمما

151 On the Margins of Self

زۇلمىرىدە چەكلەنگەنمۇ؟

— ياق، — بىر ئېغىزدىن جاۋاب بېرىشتى ئوقۇغۇچىلار.

داڭقان پۈتى سوئال سوراۋاتقانلىقىمنى بىلەتتىم. شۇنداقتىمۇ جەمئىيەتشۇناسلىقتىن ئىبارەت ئابستراكتلىقى يۇقىرى پەنىڭ رولىنى ئاممىباب تىل بىلەن چۈشەندۈرۈش، ئوقۇغۇچىلارنىڭ قىزىقىشىنى قوزغاش ئۈچۈن مۇشۇنداق سوئال بىلەن نۇتۇقىنى باشلاشقا مەجبۇر بولۇۋاتاتتىم.

— ئۇرۇمچىدە ئېگىز بىنالاردىن، يۇقىرى قەۋەتتىكى ئۆيلەردىن سىرتقا ئەخلەت تاشلايدىغان ئادەملەرمۇ يوق ئەمەس. «ئۇرۇمچى كەچلىك گېزىتى» دە بۇ ھەقتە خەۋەر بېرىلدى. ئۇنداقتا، سىلەردىن سوراپ باقاي: ئېگىز بىنالاردىن ئەخلەت تاشلاش قانۇنىغا خىلاپمۇ؟

— ياق، — دەپ جاۋاب بېرىشتى ئوقۇغۇچىلار. ئارىنى ئېغىر جىمجىتلىق باستى.

— توغرا، بىر ئوقۇغۇچى ئېشەك مىنىپ ئۇنىۋېرسىتېت كوچىسىدا كېتىۋاتقان بولسا ياكى بىر ئايال يۇقىرى قەۋەتتىن ئەخلەت تاشلىسا، بۇ ساقچى ئارىلىشىدىغان دېلو قاتارىغا كىرەمدۇ. قانۇندىمۇ ئۇنداق بەلگىلىمە يوق. ئەمما، ئۇلارنى باشقىلار ئەيىبلەيدۇ. بەلكىم «مەدەنىيەتسىز، قىلىقسىز، سارالڭ بوپتۇ!» دەپ تىللاپ ئۆتۈپ كېتىشى مۇمكىن. ئۇلارنىڭ قانۇنىغا خىلاپلىق قىلغان بىر نۇقتىغا خىلاپلىق قىلغان. ئۇلارنىڭ خىلاپلىق قىلىۋاتقىنى دەل ئىجتىمائىي مىزان. بىر ئىجتىمائىي توپ، بىر جامائەتچىلىك ئارىسىدا ھەممە ئادەم ئىش ـ ھەرىكەت، گەپ ـ سۆز، قائىدە ـ يوسۇن قاتارلىق جەھەتلەردە ئورتاق رېئالىيە قىلىدىغان، رېئالىيە قىلمىسا شەخس ھەرىكىتى بىلەن ئومۇم ئوتتۇرىسىدا جىددىيلىك پەيدا قىلىدىغان ئورتاق تونۇش بولىدۇ، بۇ ماھىيەتتە ئىجتىمائىي مىزاندۇر. قانۇنىغا خىلاپلىق قىلغان بىر ئادەمنى ساقچى ئىزدەپ كېلىشى مۇمكىن، ئەمما

151 On the Margins of Self

ئىجتىمائىي مىزانغا خىلاپلىق قىلغان ئادەمنى ساقچى ئىزدەيدۇ. جەمئىيەتشۇناسلىق — دەل مۇشۇنداق ئىككى ئىش ئوتتۇرىسىدىكى ماھىيەتلىك پەرقكە ۋە بۇ پەرقنىڭ قانداق، نېمە ئۈچۈن پەيدا بولغانلىقىغا كۆڭۈل بۆلىدىغان پەن. ئاددىيلاشتۇرۇپ ئېيتقاندا، جەمئىيەتشۇناسلىق جەمئىيەتنىڭ، شەخسنىڭ پوزىتسىيەسى ۋە ھەرىكىتىگە بولغان تەسىرىنى، كىشىلەرنىڭ جەمئىيەتنى قانداق يارىتىدىغانلىقىنى، ئادەم بىلەن جەمئىيەت ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنىڭ قانداق يۈرۈشىدىغانلىقىنى ئىلمىي نۇقتىدىن كۆزىتىدىغان پەن؛ شۇنداقلا ئۆز رېئاللىقىنى خاتا تونۇۋالغانلارنىڭ ئۆزىنى ۋە جەمئىيەتنى تونۇشىغا يارىدەم بېرىدىغان پەن. مەسىلەن، قەھۋە — جەمئىيەت قوبۇل قىلالايدىغان زەھەر. يەنى دېمەكچى بولغىنىم — قەھۋەنىڭ تەركىبىدە روھنى ئۇرغۇتىدىغان، نېرۋىنى غىدىقلايدىغان زەھەرلىك تەركىب بولىدۇ. ئەمما، قەھۋەنىڭ تەركىبىدىكى زەھەرنى مەخسۇس تەجاربىخانىدا ئىشلەتسە ئۇ چاغدا ئۇ زەھەر جىنايىتى بولىدۇ. قەھۋە ياساش ئۈچۈن ئاز مىقداردا ئىشلەتسە جىنايەت بولمايدۇ. جەمئىيەت بىلەن قەھۋە ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنى جەمئىيەتشۇناسلارغا خاس كۆز بىلەن كۆزىتكەندە مۇنداق (كۆپىنچە ھالىلاردا كىشىلەرگە غەيرىي تۇيۇلمايدىغان) ئەھۋال نامايان بولىدۇ. يەنى ئەتىگەندە ئىشقا مېڭىشتىن بۇرۇن سىز بىر ئىستاكان قەھۋە ئىچسىڭىز، ئۇ سىزنىڭ شەخسىي ھەرىكىتىڭىز. ئەمما، كۈنىدە ئەتىگەندە سىزگە ئوخشاش مىڭلىغان، مىليونلىغان ئادەم قەھۋە ئىچسە ۋە بۇ ئادەتنى داۋاملاشتۇرسا، ئۇنداقتا بۇ قەھۋە سودىسىنىڭ ئوبوروتىنىڭ تېز بولۇشىغا تەسىر كۆرسىتىدۇ. قەھۋەنىڭ ئاساسلىق ماتېرىياللىرى مۇستەملىكە بولغان دۆلەتلەردىن چىقىپ خام ئەشيا سۈپىتىدە شۇ دۆلەتلەرنى بېسىۋالغان ئىقتىسادى كۈچلۈك دۆلەتلەرگە ئەۋەتىلىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا، ئىش ئارىلىقىدا ئىككى ئادەم قەھۋە ئىچكەچ پاراڭلاشسا، ئۇلار ئارىسىدا ئادەتتىكىچە، كىچىك بىر مۇراسىم شەكىللىنىدۇ. ئىككى

ئىجتىمائىي مىزانغا خىلاپلىق قىلغان ئادەمنى ساقچى ئىزدەيدۇ. جەمئىيەتشۇناسلىق — دەل مۇشۇنداق ئىككى ئىش ئوتتۇرىسىدىكى ماھىيەتلىك پەرقكە ۋە بۇ پەرقنىڭ قانداق، نېمە ئۈچۈن پەيدا بولغانلىقىغا كۆڭۈل بۆلىدىغان پەن. ئاددىيلاشتۇرۇپ ئېيتقاندا، جەمئىيەتشۇناسلىق جەمئىيەتنىڭ، شەخسنىڭ پوزىتسىيەسى ۋە ھەرىكىتىگە بولغان تەسىرىنى، كىشىلەرنىڭ جەمئىيەتنى قانداق يارىتىدىغانلىقىنى، ئادەم بىلەن جەمئىيەت ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنىڭ قانداق يۈرۈشىدىغانلىقىنى ئىلمىي نۇقتىدىن كۆزىتىدىغان پەن؛ شۇنداقلا ئۆز رېئاللىقىنى خاتا تونۇۋالغانلارنىڭ ئۆزىنى ۋە جەمئىيەتنى تونۇشىغا يارىدەم بېرىدىغان پەن. مەسىلەن، قەھۋە — جەمئىيەت قوبۇل قىلالايدىغان زەھەر. يەنى دېمەكچى بولغىنىم — قەھۋەنىڭ تەركىبىدە روھنى ئۇرغۇتىدىغان، نېرۋىنى غىدىقلايدىغان زەھەرلىك تەركىب بولىدۇ. ئەمما، قەھۋەنىڭ تەركىبىدىكى زەھەرنى مەخسۇس تەجاربىخانىدا ئىشلەتسە ئۇ چاغدا ئۇ زەھەر جىنايىتى بولىدۇ. قەھۋە ياساش ئۈچۈن ئاز مىقداردا ئىشلەتسە جىنايەت بولمايدۇ. جەمئىيەت بىلەن قەھۋە ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنى جەمئىيەتشۇناسلارغا خاس كۆز بىلەن كۆزىتكەندە مۇنداق (كۆپىنچە ھالىلاردا كىشىلەرگە غەيرىي تۇيۇلمايدىغان) ئەھۋال نامايان بولىدۇ. يەنى ئەتىگەندە ئىشقا مېڭىشتىن بۇرۇن سىز بىر ئىستاكان قەھۋە ئىچسىڭىز، ئۇ سىزنىڭ شەخسىي ھەرىكىتىڭىز. ئەمما، كۈنىدە ئەتىگەندە سىزگە ئوخشاش مىڭلىغان، مىليونلىغان ئادەم قەھۋە ئىچسە ۋە بۇ ئادەتنى داۋاملاشتۇرسا، ئۇنداقتا بۇ قەھۋە سودىسىنىڭ ئوبوروتىنىڭ تېز بولۇشىغا تەسىر كۆرسىتىدۇ. قەھۋەنىڭ ئاساسلىق ماتېرىياللىرى مۇستەملىكە بولغان دۆلەتلەردىن چىقىپ خام ئەشيا سۈپىتىدە شۇ دۆلەتلەرنى بېسىۋالغان ئىقتىسادى كۈچلۈك دۆلەتلەرگە ئەۋەتىلىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا، ئىش ئارىلىقىدا ئىككى ئادەم قەھۋە ئىچكەچ پاراڭلاشسا، ئۇلار ئارىسىدا ئادەتتىكىچە، كىچىك بىر مۇراسىم شەكىللىنىدۇ. ئىككى

152 ئۆزلۈك گىرۇھ كلىرىدە

ئىجتىمائىي مىزانغا خىلاپلىق قىلغان ئادەمنى ساقچى ئىزدەيدۇ. جەمئىيەتشۇناسلىق — دەل مۇشۇنداق ئىككى ئىش ئوتتۇرىسىدىكى ماھىيەتلىك پەرقكە ۋە بۇ پەرقنىڭ قانداق، نېمە ئۈچۈن پەيدا بولغانلىقىغا كۆڭۈل بۆلىدىغان پەن. ئاددىيلاشتۇرۇپ ئېيتقاندا، جەمئىيەتشۇناسلىق جەمئىيەتنىڭ، شەخسنىڭ پوزىتسىيەسى ۋە ھەرىكىتىگە بولغان تەسىرىنى، كىشىلەرنىڭ جەمئىيەتنى قانداق يارىتىدىغانلىقىنى، ئادەم بىلەن جەمئىيەت ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنىڭ قانداق يۈرۈشىدىغانلىقىنى ئىلمىي نۇقتىدىن كۆزىتىدىغان پەن؛ شۇنداقلا ئۆز رېئاللىقىنى خاتا تونۇۋالغانلارنىڭ ئۆزىنى ۋە جەمئىيەتنى تونۇشىغا يارىدەم بېرىدىغان پەن. مەسىلەن، قەھۋە — جەمئىيەت قوبۇل قىلالايدىغان زەھەر. يەنى دېمەكچى بولغىنىم — قەھۋەنىڭ تەركىبىدە روھنى ئۇرغۇتىدىغان، نېرۋىنى غىدىقلايدىغان زەھەرلىك تەركىب بولىدۇ. ئەمما، قەھۋەنىڭ تەركىبىدىكى زەھەرنى مەخسۇس تەجاربىخانىدا ئىشلەتسە ئۇ چاغدا ئۇ زەھەر جىنايىتى بولىدۇ. قەھۋە ياساش ئۈچۈن ئاز مىقداردا ئىشلەتسە جىنايەت بولمايدۇ. جەمئىيەت بىلەن قەھۋە ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنى جەمئىيەتشۇناسلارغا خاس كۆز بىلەن كۆزىتكەندە مۇنداق (كۆپىنچە ھالىلاردا كىشىلەرگە غەيرىي تۇيۇلمايدىغان) ئەھۋال نامايان بولىدۇ. يەنى ئەتىگەندە ئىشقا مېڭىشتىن بۇرۇن سىز بىر ئىستاكان قەھۋە ئىچسىڭىز، ئۇ سىزنىڭ شەخسىي ھەرىكىتىڭىز. ئەمما، كۈنىدە ئەتىگەندە سىزگە ئوخشاش مىڭلىغان، مىليونلىغان ئادەم قەھۋە ئىچسە ۋە بۇ ئادەتنى داۋاملاشتۇرسا، ئۇنداقتا بۇ قەھۋە سودىسىنىڭ ئوبوروتىنىڭ تېز بولۇشىغا تەسىر كۆرسىتىدۇ. قەھۋەنىڭ ئاساسلىق ماتېرىياللىرى مۇستەملىكە بولغان دۆلەتلەردىن چىقىپ خام ئەشيا سۈپىتىدە شۇ دۆلەتلەرنى بېسىۋالغان ئىقتىسادى كۈچلۈك دۆلەتلەرگە ئەۋەتىلىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا، ئىش ئارىلىقىدا ئىككى ئادەم قەھۋە ئىچكەچ پاراڭلاشسا، ئۇلار ئارىسىدا ئادەتتىكىچە، كىچىك بىر مۇراسىم شەكىللىنىدۇ. ئىككى

152 ئۆزلۈك گىرۇھ كلىرىدە

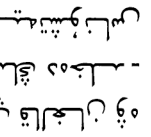

غاده‌نساڤ قەھرە ئىجىۋاتقان چاغدىكى بۇرۇنۇش – تۇرۇنۇشى، چىراي كۆيادىسى، گەپ – سۆزى ئۆزلىرى يالتاۋاتقان ئىجتىماڭىي رېئاللىقنىڭ دەرىجىسى بەلكىم ياسۇنۇلما تۈسكە ئۆتۈپ كەتكەن بولسىمۇ، ئۇ ئۆزىنى ئەينەكتىن قارىغاندا ئۆزى بىلەن ئۆزى ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنى ئوخشىمىغان نۇقتىدىن كۆرەتتى. بۇ بىر غادىيى مەسىلە. جەمئىيەتنىڭ ئاسىنىڭ بىر ئۈرۈمچە ئىسمى بولسا، ئۇنۇر رېئاللىقىنى خاتا چۈشەنگۈلۈكەن كىشىلەرگە ماھىيەتسىز غالتەكار ملاش. بىز ھەمىمىز جەمئىيەتنى بىلەك چۈشەنىپ نەسىر دېپ ئويلايمىز. ئەمەلىيەتتە بىزنىڭ جەمئىيەت ھەقىقەتكە ئىجتىماڭىي كېسەللەرنى يوشۇرۇپ تۇرغان ناركوز لايىنىڭ دەخلە-مۇستەسنا ئىنسان بەختسىزلىكى بولمايدۇ» دېپ كۆرسىتىدۇ. مۇناسىۋەتلىك بولسۇن پەرقى نەدە؟ — دېپ سوراشى بىر ئوقۇغۇچى. — بۇنى غاددىي بىر مىسال بىلەن چۈشەندۈرەيلى. مەسىلەن، ئۇقۇم جۇراسسىك مۇناسىۋەتلىك بىر تېمىنى مىسالغا غالساق، تا-رىخشۇناسلار مۇستەملىكە دەۋرىدىن ھازىرغىچە داۋاملاشىپ كې-لىۋاتقان ئۆزلۈم جۇراسسىك مۇناسىۋەتلىك تۈرۈملىرىدىكى ئۈزۈك-رىش جەريانىنى تەتقىق قىلىدۇ. ئۇقتىساسشۇناسلار بولسا مۇد-

غاده‌نساڤ قەھرە ئىجىۋاتقان چاغدىكى بۇرۇنۇش – تۇرۇنۇشى، چىراي كۆيادىسى، گەپ – سۆزى ئۆزلىرى يالتاۋاتقان ئىجتىماڭىي رېئاللىقنىڭ دەرىجىسى بەلكىم ياسۇنۇلما تۈسكە ئۆتۈپ كەتكەن بولسىمۇ، ئۇ ئۆزىنى ئەينەكتىن قارىغاندا ئۆزى بىلەن ئۆزى ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنى ئوخشىمىغان نۇقتىدىن كۆرەتتى. بۇ بىر غادىيى مەسىلە. جەمئىيەتنىڭ ئاسىنىڭ بىر ئۈرۈمچە ئىسمى بولسا، ئۇنۇر رېئاللىقىنى خاتا چۈشەنگۈلۈكەن كىشىلەرگە ماھىيەتسىز غالتەكار ملاش. بىز ھەمىمىز جەمئىيەتنى بىلەك چۈشەنىپ نەسىر دېپ ئويلايمىز. ئەمەلىيەتتە بىزنىڭ جەمئىيەت ھەقىقەتكە ئىجتىماڭىي كېسەللەرنى يوشۇرۇپ تۇرغان ناركوز لايىنىڭ دەخلە-مۇستەسنا ئىنسان بەختسىزلىكى بولمايدۇ» دېپ كۆرسىتىدۇ. مۇناسىۋەتلىك بولسۇن پەرقى نەدە؟ — دېپ سوراشى بىر ئوقۇغۇچى. — بۇنى غاددىي بىر مىسال بىلەن چۈشەندۈرەيلى. مەسىلەن، ئۇقۇم جۇراسسىك مۇناسىۋەتلىك بىر تېمىنى مىسالغا غالساق، تا-رىخشۇناسلار مۇستەملىكە دەۋرىدىن ھازىرغىچە داۋاملاشىپ كې-لىۋاتقان ئۆزلۈم جۇراسسىك مۇناسىۋەتلىك تۈرۈملىرىدىكى ئۈزۈك-رىش جەريانىنى تەتقىق قىلىدۇ. ئۇقتىساسشۇناسلار بولسا مۇد-

غاده‌نساڤ قەھرە ئىجىۋاتقان چاغدىكى بۇرۇنۇش – تۇرۇنۇشى، چىراي كۆيادىسى، گەپ – سۆزى ئۆزلىرى يالتاۋاتقان ئىجتىماڭىي رېئاللىقنىڭ دەرىجىسى بەلكىم ياسۇنۇلما تۈسكە ئۆتۈپ كەتكەن بولسىمۇ، ئۇ ئۆزىنى ئەينەكتىن قارىغاندا ئۆزى بىلەن ئۆزى ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنى ئوخشىمىغان نۇقتىدىن كۆرەتتى. بۇ بىر غادىيى مەسىلە. جەمئىيەتنىڭ ئاسىنىڭ بىر ئۈرۈمچە ئىسمى بولسا، ئۇنۇر رېئاللىقىنى خاتا چۈشەنگۈلۈكەن كىشىلەرگە ماھىيەتسىز غالتەكار ملاش. بىز ھەمىمىز جەمئىيەتنى بىلەك چۈشەنىپ نەسىر دېپ ئويلايمىز. ئەمەلىيەتتە بىزنىڭ جەمئىيەت ھەقىقەتكە ئىجتىماڭىي كېسەللەرنى يوشۇرۇپ تۇرغان ناركوز لايىنىڭ دەخلە-مۇستەسنا ئىنسان بەختسىزلىكى بولمايدۇ» دېپ كۆرسىتىدۇ. مۇناسىۋەتلىك بولسۇن پەرقى نەدە؟ — دېپ سوراشى بىر ئوقۇغۇچى. — بۇنى غاددىي بىر مىسال بىلەن چۈشەندۈرەيلى. مەسىلەن، ئۇقۇم جۇراسسىك مۇناسىۋەتلىك بىر تېمىنى مىسالغا غالساق، تا-رىخشۇناسلار مۇستەملىكە دەۋرىدىن ھازىرغىچە داۋاملاشىپ كې-لىۋاتقان ئۆزلۈم جۇراسسىك مۇناسىۋەتلىك تۈرۈملىرىدىكى ئۈزۈك-رىش جەريانىنى تەتقىق قىلىدۇ. ئۇقتىساسشۇناسلار بولسا مۇد-

دەتسىز قاماق جازاسى بىلەن ئۆلۈم جازاسىنىڭ تەننەرخى ۋە ئۇ-نۇمىنى باھالايدۇ. پىسخولوگلار بولسا ئۆلۈم جازاسىغا ھۆكۈم قىلىنغان ئادەمنىڭ روھىيىتىگە بۇ ئىشنىڭ قانداق تەسىر كۆرسەتكەنلىكىنى كۆزىتىدۇ. سىياسىيشۇناسلار بولسا ھۆكۈمەت ئەمەلدارلىرىنىڭ ئۆلۈم جازاسىغا تۇتقان پوزىتسىيەسىنىڭ سايلامدا ئۇتۇپ چىقىشىغا قانداق تەسىر كۆرسىتىدىغانلىقىنى تەھلىل قىلىدۇ. جەمئىيەتشۇناسلار بولسا بىر ئادەمنىڭ مىللە-تى، ئىرقى ئۇنىڭ ئۆلۈم جازاسىغا ھۆكۈم قىلىنىش - قىلمە-ماسلىقىغا قانداق تەسىر كۆرسىتىدىغانلىقىنى تەھلىل قىلىدۇ. يەنە ئالايلۇق، بىر قىز سودا سارىيىدىن بىر كۆچىلىك سېتىۋالدى دەيلى، ئىقتىسادشۇناسلار تەمىنلەش ۋە ئېھتىياج، باھادىكى پە-سىل خاراكتېرلىك ئۆزگىرىش، ئائىلە خامچوتى قاتارلىق نۇق-تىلاردىن چىقىپ بۇ نۇقتىنى كۆزىتىدۇ. پىسخولوگلار بولسا ئۇ قىزنىڭ كۆچىلەكنى سېتىۋېلىشى بىردەملىك ھاياجاندىن بولغان - بولمىغانلىقى، سېتىۋالغۇچىنىڭ مىجەز - خۇلقى كۆچىلەكنى تاللىشىغا قانداق تەسىر كۆرسەتكەنلىكى، ئۇنىڭ شۇ پاسوننى تاللاشتا ئۆزىنىڭ جەلپكارلىقىنى نامايان قىلىشىنى ئويلاشقان - ئويلاشمىغانلىقى قاتارلىق نۇقتىلارنى نەزەرگە ئالىدۇ. جەمئى-يەتشۇناسلار بولسا ئوخشىمىغان ئۇقۇملار ئوتتۇرىسىدىكى مۇنا-سىۋەتنى تەتقىق قىلىدۇ. مەسىلەن، ئىجتىمائىي تەبىقە بىلەن قاناداق تاۋارنى سېتىۋېلىش ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەت، ئابرۇي-پەرەسلىك بىلەن ئۆزىنى نامايان قىلىدىغان ھەرىكەت ئوتتۇرا-سىدىكى مۇناسىۋەت، ئۆزىنىڭ ئىجتىمائىي رولىنى قانداق ئۇ-سۈلدا نامايان قىلىش بىلەن قانداق مەقسەتكە يېتىش ئوتتۇرا-سىدىكى مۇناسىۋەت قاتارلىقلار.

شۇ كۇنكى لېكسىيەدە مەن خېلى جىق ئوقۇغۇچىلارنىڭ جەمئىيەتشۇناسلىقىنىڭ زادى قانداق رولى بارلىقى ھەققىدە ھېچنېمىنى بىلمەيدىغانلىقىنى ھېس قىلدىم. يەنە بىر قىسىم ئوقۇغۇچىلار جەمئىيەتشۇناسلىق ئىلمىنى چۈشەنمەي تۇرۇپ بۇ

دەتسىز قاماق جازاسى بىلەن ئۆلۈم جازاسىنىڭ تەننەرخى ۋە ئۇ-نۇمىنى باھالايدۇ. پىسخولوگلار بولسا ئۆلۈم جازاسىغا ھۆكۈم قىلىنغان ئادەمنىڭ روھىيىتىگە بۇ ئىشنىڭ قانداق تەسىر كۆرسەتكەنلىكىنى كۆزىتىدۇ. سىياسىيشۇناسلار بولسا ھۆكۈمەت ئەمەلدارلىرىنىڭ ئۆلۈم جازاسىغا تۇتقان پوزىتسىيەسىنىڭ سايلامدا ئۇتۇپ چىقىشىغا قانداق تەسىر كۆرسىتىدىغانلىقىنى تەھلىل قىلىدۇ. جەمئىيەتشۇناسلار بولسا بىر ئادەمنىڭ مىللە-تى، ئىرقى ئۇنىڭ ئۆلۈم جازاسىغا ھۆكۈم قىلىنىش - قىلمە-ماسلىقىغا قانداق تەسىر كۆرسىتىدىغانلىقىنى تەھلىل قىلىدۇ. يەنە ئالايلۇق، بىر قىز سودا سارىيىدىن بىر كۆچىلەك سېتىۋالدى دەيلى، ئىقتىسادشۇناسلار تەمىنلەش ۋە ئېھتىياج، باھادىكى پە-سىل خاراكتېرلىك ئۆزگىرىش، ئائىلە خامچوتى قاتارلىق نۇق-تىلاردىن چىقىپ بۇ نۇقتىنى كۆزىتىدۇ. پىسخولوگلار بولسا ئۇ قىزنىڭ كۆچىلەكنى سېتىۋېلىشى بىردەملىك ھاياجاندىن بولغان - بولمىغانلىقى، سېتىۋالغۇچىنىڭ مىجەز - خۇلقى كۆچىلەكنى تاللىشىغا قانداق تەسىر كۆرسەتكەنلىكى، ئۇنىڭ شۇ پاسوننى تاللاشتا ئۆزىنىڭ جەلپكارلىقىنى نامايان قىلىشىنى ئويلاشقان - ئويلاشمىغانلىقى قاتارلىق نۇقتىلارنى نەزەرگە ئالىدۇ. جەمئى-يەتشۇناسلار بولسا ئوخشىمىغان ئۇقۇملار ئوتتۇرىسىدىكى مۇنا-سىۋەتنى تەتقىق قىلىدۇ. مەسىلەن، ئىجتىمائىي تەبىقە بىلەن قاناداق تاۋارنى سېتىۋېلىش ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەت، ئابرۇي-پەرەسلىك بىلەن ئۆزىنى نامايان قىلىدىغان ھەرىكەت ئوتتۇرا-سىدىكى مۇناسىۋەت، ئۆزىنىڭ ئىجتىمائىي رولىنى قانداق ئۇ-سۈلدا نامايان قىلىش بىلەن قانداق مەقسەتكە يېتىش ئوتتۇرا-سىدىكى مۇناسىۋەت قاتارلىقلار.

شۇ كۇنكى لېكسىيەدە مەن خېلى جىق ئوقۇغۇچىلارنىڭ جەمئىيەتشۇناسلىقىنىڭ زادى قانداق رولى بارلىقى ھەققىدە ھېچنېمىنى بىلمەيدىغانلىقىنى ھېس قىلدىم. يەنە بىر قىسىم ئوقۇغۇچىلار جەمئىيەتشۇناسلىق ئىلمىنى چۈشەنمەي تۇرۇپ بۇ

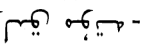

كەسپێكە ئۆتكەدنكەن. ئەملىيەتتە بۇ جەمئىيەتشۇناسلىقتىنلاق
ئىجتىماڭىي پەن ساھەسىدىكى يالۇڭ بىر ئىلىم ئىكەدنلىكى ۋە
جۇڭگونى كېچىكىپ كىرگەنلىكى، شۇنىڭدىلا ئەمەس يۇنكۇل
جۇڭگونا كېچىكىپ كىرگەنلىكى، شۇنىڭدىلا ئەمەس يۇنكۇل
جۇڭگودا جەمئىيەتشۇناسلىقنىڭ ئەڭ دەسلەپتىن ئۆزلىشىۋاتقانلىقى
بىلەن مۇناسىۋەتلىك ئىدى. ئەرانسىيە مۇتەپەككۇرى ئاۋگۇستې
كومت (Angste Comte , 1857 ~ 1798) تۇنجى بولۇپ «جەمئىيەت
ئىلمىدىكى ئومۇمىي ئومتۇرىغا قويغان چاغدىن باشلاپ
ھېسابلانغاندىن، جەمئىيەتشۇناسلىقنىڭ پەلسەپىدىن ئىلگىرى
جەقتىپ ئايرىلىپ 200 يىل ئىلىم سۈپىتىدە ئىكىللەنگەندىگە
بولمىغاندى. جۇڭگودا بولسا يەنىلا، ئۆي ئىگىسى ئالدىرلىق مۇتە-
پەككۇرلارنىڭ تەسىرىدە، 1914 – يىلى ئاڭگىدىكى لوجيالىق ئۇ-
نۇۋېرسىتېتىدا جەمئىيەتشۇناسلىق فاكۇلتېتى تەسىس قىلىندى-
خان. ياپونىيە ئارقىلىق ئۇرۇپانىڭ مەشھۇر جەمئىيەتشۇناس
پەن كۇانكەدنىڭ يېتەكلىشىدە فېي شياۋتۇڭ ئالدىرلىق كىشىلەر
يېتىشىپ چىققان. ئۇلار ھازىرقى ئۇ يۈكۇنكى رايان جۇڭگو
جەمئىيەتشۇناسلىق جۇڭگودا ئىككىنچى باسقۇچىدا تۇرۇۋاتقان
بىر پەن. راست گەپنى ئېيتقاندا، ئۇيغۇرلارنىڭ ئىجتىماڭىي پەن
ساھەسىدە جەمئىيەتشۇناسلىق پەلسەپە، پسىخولوگىيە، ئېتنىكا،
ئىنسانشۇناسلىق، سىياسىي ئالدارلىق پەنلەرگە ئوخشاشلا ئۇ-
جەلمىخان بوز يەر. بۇنداق بولۇشنى مەلۇم نۇقتىدىن ئېيتقاندا،
ئىجتىماڭىي ئورنىمىز، جەمئىيەت تۈزۈلمى ۋە ماگارىپ ئىدىرە-
سى بىلگىلەپ قويغان. لېكىن، بۇ سەۋەبلەر بۇقىرىدىكى پەنلەر-

كەسپێكە ئۆتكەدنكەن. ئەملىيەتتە بۇ جەمئىيەتشۇناسلىقنىڭ
ئىجتىماڭىي پەن ساھەسىدىكى يالۇڭ بىر ئىلىم ئىكەدنلىكى ۋە
جۇڭگونا كېچىكىپ كىرگەنلىكى، شۇنىڭدىلا ئەمەس يۇنكۇل
جۇڭگودا جەمئىيەتشۇناسلىقنىڭ ئەڭ دەسلەپتىن ئۆزلىشىۋاتقانلىقى
بىلەن مۇناسىۋەتلىك ئىدى. ئەرانسىيە مۇتەپەككۇرى ئاۋگۇستې
كومت (Angste Comte , 1857 ~ 1798) تۇنجى بولۇپ «جەمئىيەت
ئىلمىدىكى ئومۇمىي ئومتۇرىغا قويغان چاغدىن باشلاپ
ھېسابلانغاندىن، جەمئىيەتشۇناسلىقنىڭ پەلسەپىدىن ئىلگىرى
جەقتىپ ئايرىلىپ 200 يىل ئىلىم سۈپىتىدە ئىكىللەنگەندىگە
بولمىغاندى. جۇڭگودا بولسا يەنىلا، ئۆي ئىگىسى ئالدىرلىق مۇتە-
پەككۇرلارنىڭ تەسىرىدە، 1914 – يىلى ئاڭگىدىكى لوجيالىق ئۇ-
نۇۋېرسىتېتىدا جەمئىيەتشۇناسلىق فاكۇلتېتى تەسىس قىلىندى-
خان. ياپونىيە ئارقىلىق ئۇرۇپانىڭ مەشھۇر جەمئىيەتشۇناس
پەن كۇانكەدنىڭ يېتەكلىشىدە فېي شياۋتۇڭ ئالدىرلىق كىشىلەر
يېتىشىپ چىققان. ئۇلار ھازىرقى ئۇ يۈكۇنكى رايان جۇڭگو
جەمئىيەتشۇناسلىق جۇڭگودا ئىككىنچى باسقۇچىدا تۇرۇۋاتقان
بىر پەن. راست گەپنى ئېيتقاندا، ئۇيغۇرلارنىڭ ئىجتىماڭىي پەن
ساھەسىدە جەمئىيەتشۇناسلىق پەلسەپە، پسىخولوگىيە، ئېتنىكا،
ئىنسانشۇناسلىق، سىياسىي ئالدارلىق پەنلەرگە ئوخشاشلا ئۇ-
جەلمىخان بوز يەر. بۇنداق بولۇشنى مەلۇم نۇقتىدىن ئېيتقاندا،
ئىجتىماڭىي ئورنىمىز، جەمئىيەت تۈزۈلمى ۋە ماگارىپ ئىدىرە-
سى بىلگىلەپ قويغان. لېكىن، بۇ سەۋەبلەر بۇقىرىدىكى پەنلەر-
رۇقى ئەملىدىن قالدۇرۇلۇپ ئۆزىنۈرسىتېتلارىدا جەمئىيەتشۇناس-
جۇڭگودا مەنىۋى قىلىنغان. 1989 – يىلىغا كەلگەندە مەنىۋى بۇزۇ-
لمق فاكۇلتېتلىرى ئارقا – ئارقىدىن قايتا ئاشلىغان.
جەمئىيەتشۇناسلىق جۇڭگودا شەكىللىنىش باسقۇچىدا تۇرۇۋاتقان
بىر پەن. راست گەپنى ئېيتقاندا، ئۇيغۇرلارنىڭ ئىجتىماڭىي پەن
ساھەسىدە جەمئىيەتشۇناسلىق پەلسەپە، پسىخولوگىيە، ئېتنىكا،
ئىنسانشۇناسلىق، سىياسىي ئالدارلىق پەنلەرگە ئوخشاشلا ئۇ-
جەلمىخان بوز يەر. بۇنداق بولۇشنى مەلۇم نۇقتىدىن ئېيتقاندا،
ئىجتىماڭىي ئورنىمىز، جەمئىيەت تۈزۈلمى ۋە ماگارىپ ئىدىرە-
سى بىلگىلەپ قويغان. لېكىن، بۇ سەۋەبلەر بۇقىرىدىكى پەنلەر-
رۇقى ئەملىدىن قالدۇرۇلۇپ ئۆزىنۈرسىتېتلارىدا جەمئىيەتشۇناس-
جۇڭگودا مەنىۋى قىلىنغان. 1989 – يىلىغا كەلگەندە مەنىۋى بۇزۇ-
لمق فاكۇلتېتلىرى ئارقا – ئارقىدىن قايتا ئاشلىغان.
جەمئىيەتشۇناسلىق جۇڭگودا شەكىللىنىش باسقۇچىدا تۇرۇۋاتقان
بىر پەن. راست گەپنى ئېيتقاندا، ئۇيغۇرلارنىڭ ئىجتىماڭىي پەن
ساھەسىدە جەمئىيەتشۇناسلىق پەلسەپە، پسىخولوگىيە، ئېتنىكا،
ئىنسانشۇناسلىق، سىياسىي ئالدارلىق پەنلەرگە ئوخشاشلا ئۇ-
جەلمىخان بوز يەر. بۇنداق بولۇشنى مەلۇم نۇقتىدىن ئېيتقاندا،
ئىجتىماڭىي ئورنىمىز، جەمئىيەت تۈزۈلمى ۋە ماگارىپ ئىدىرە-
سى بىلگىلەپ قويغان. لېكىن، بۇ سەۋەبلەر بۇقىرىدىكى پەنلەر-
رۇقى ئەملىدىن قالدۇرۇلۇپ ئۆزىنۈرسىتېتلارىدا جەمئىيەتشۇناس-
جۇڭگودا مەنىۋى قىلىنغان. 1989 – يىلىغا كەلگەندە مەنىۋى بۇزۇ-
لمق فاكۇلتېتلىرى ئارقا – ئارقىدىن قايتا ئاشلىغان.
جەمئىيەتشۇناسلىق جۇڭگودا شەكىللىنىش باسقۇچىدا تۇرۇۋاتقان
بىر پەن. راست گەپنى ئېيتقاندا، ئۇيغۇرلارنىڭ ئىجتىماڭىي پەن
ساھەسىدە جەمئىيەتشۇناسلىق پەلسەپە، پسىخولوگىيە، ئېتنىكا،
ئىنسانشۇناسلىق، سىياسىي ئالدارلىق پەنلەرگە ئوخشاشلا ئۇ-
جەلمىخان بوز يەر. بۇنداق بولۇشنى مەلۇم نۇقتىدىن ئېيتقاندا،
ئىجتىماڭىي ئورنىمىز، جەمئىيەت تۈزۈلمى ۋە ماگارىپ ئىدىرە-
سى بىلگىلەپ قويغان. لېكىن، بۇ سەۋەبلەر بۇقىرىدىكى پەنلەر-
رۇقى ئەملىدىن قالدۇرۇلۇپ ئۆزىنۈرسىتېتلارىدا جەمئىيەتشۇناس-
جۇڭگودا مەنىۋى قىلىنغان. 1989 – يىلىغا كەلگەندە مەنىۋى بۇزۇ-
لمق فاكۇلتېتلىرى ئارقا – ئارقىدىن قايتا ئاشلىغان.
جەمئىيەتشۇناسلىق جۇڭگودا شەكىللىنىش باسقۇچىدا تۇرۇۋاتقان
بىر پەن. راست گەپنى ئېيتقاندا، ئۇيغۇرلارنىڭ ئىجتىماڭىي پەن
ساھەسىدە جەمئىيەتشۇناسلىق پەلسەپە، پسىخولوگىيە، ئېتنىكا،
ئىنسانشۇناسلىق، سىياسىي ئالدارلىق پەنلەرگە ئوخشاشلا ئۇ-
جەلمىخان بوز يەر. بۇنداق بولۇشنى مەلۇم نۇقتىدىن ئېيتقاندا،
ئىجتىماڭىي ئورنىمىز، جەمئىيەت تۈزۈلمى ۋە ماگارىپ ئىدىرە-
سى بىلگىلەپ قويغان. لېكىن، بۇ سەۋەبلەر بۇقىرىدىكى پەنلەر-
رۇقى ئەملىدىن قالدۇرۇلۇپ ئۆزىنۈرسىتېتلارىدا جەمئىيەتشۇناس-
جۇڭگودا مەنىۋى قىلىنغان. 1989 – يىلىغا كەلگەندە مەنىۋى بۇزۇ-
لمق فاكۇلتېتلىرى ئارقا – ئارقىدىن قايتا ئاشلىغان.
جەمئىيەتشۇناسلىق جۇڭگودا شەكىللىنىش باسقۇچىدا تۇرۇۋاتقان
بىر پەن. راست گەپنى ئېيتقاندا، ئۇيغۇرلارنىڭ ئىجتىماڭىي پەن
ساھەسىدە جەمئىيەتشۇناسلىق پەلسەپە، پسىخولوگىيە، ئېتنىكا،
ئىنسانشۇناسلىق، سىياسىي ئالدارلىق پەنلەرگە ئوخشاشلا ئۇ-
جەلمىخان بوز يەر. بۇنداق بولۇشنى مەلۇم نۇقتىدىن ئېيتقاندا،
ئىجتىماڭىي ئورنىمىز، جەمئىيەت تۈزۈلمى ۋە ماگارىپ ئىدىرە-
سى بىلگىلەپ قويغان. لېكىن، بۇ سەۋەبلەر بۇقىرىدىكى پەنلەر-
رۇقى ئەملىدىن قالدۇرۇلۇپ ئۆزىنۈرسىتېتلارىدا جەمئىيەتشۇناس-

جۇڭگودا مەنىۋى قىلىنغان. 1989 – يىلىغا كەلگەندە مەنىۋى بۇزۇ-
لمق فاكۇلتېتلىرى ئارقا – ئارقىدىن قايتا ئاشلىغان.
جەمئىيەتشۇناسلىق جۇڭگودا شەكىللىنىش باسقۇچىدا تۇرۇۋاتقان
بىر پەن. راست گەپنى ئېيتقاندا، ئۇيغۇرلارنىڭ ئىجتىماڭىي پەن
ساھەسىدە جەمئىيەتشۇناسلىق پەلسەپە، پسىخولوگىيە، ئېتنىكا،
ئىنسانشۇناسلىق، سىياسىي ئالدارلىق پەنلەرگە ئوخشاشلا ئۇ-
جەلمىخان بوز يەر. بۇنداق بولۇشنى مەلۇم نۇقتىدىن ئېيتقاندا،
ئىجتىماڭىي ئورنىمىز، جەمئىيەت تۈزۈلمى ۋە ماگارىپ ئىدىرە-
سى بىلگىلەپ قويغان. لېكىن، بۇ سەۋەبلەر بۇقىرىدىكى پەنلەر-
رۇقى ئەملىدىن قالدۇرۇلۇپ ئۆزىنۈرسىتېتلارىدا جەمئىيەتشۇناس-
جۇڭگودا مەنىۋى قىلىنغان. 1989 – يىلىغا كەلگەندە مەنىۋى بۇزۇ-
لمق فاكۇلتېتلىرى ئارقا – ئارقىدىن قايتا ئاشلىغان.
جەمئىيەتشۇناسلىق جۇڭگودا شەكىللىنىش باسقۇچىدا تۇرۇۋاتقان
بىر پەن. راست گەپنى ئېيتقاندا، ئۇيغۇرلارنىڭ ئىجتىماڭىي پەن
ساھەسىدە جەمئىيەتشۇناسلىق پەلسەپە، پسىخولوگىيە، ئېتنىكا،
ئىنسانشۇناسلىق، سىياسىي ئالدارلىق پەنلەرگە ئوخشاشلا ئۇ-
جەلمىخان بوز يەر. بۇنداق بولۇشنى مەلۇم نۇقتىدىن ئېيتقاندا،
ئىجتىماڭىي ئورنىمىز، جەمئىيەت تۈزۈلمى ۋە ماگارىپ ئىدىرە-
سى بىلگىلەپ قويغان. لېكىن، بۇ سەۋەبلەر بۇقىرىدىكى پەنلەر-
رۇقى ئەملىدىن قالدۇرۇلۇپ ئۆزىنۈرسىتېتلارىدا جەمئىيەتشۇناس-

كەسپێكە ئۆتكەدنكەن. ئەملىيەتتە بۇ جەمئىيەتشۇناسلىقتىنلاق
ئىجتىماڭىي پەن ساھەسىدىكى يالۇڭ بىر ئىلىم ئىكەدنلىكى ۋە
جۇڭگونا كېچىكىپ كىرگەنلىكى، شۇنىڭدىلا ئەمەس يۇنكۇل
جۇڭگودا جەمئىيەتشۇناسلىقنىڭ ئەڭ دەسلەپتىن ئۆزلىشىۋاتقانلىقى
بىلەن مۇناسىۋەتلىك ئىدى. ئەرانسىيە مۇتەپەككۇرى ئاۋگۇستې
كومت (Angste Comte , 1857 ~ 1798) تۇنجى بولۇپ «جەمئىيەت
ئىلمىدىكى ئومۇمىي ئومتۇرىغا قويغان چاغدىن باشلاپ
ھېسابلانغاندىن، جەمئىيەتشۇناسلىقنىڭ پەلسەپىدىن ئىلگىرى
جەقتىپ ئايرىلىپ 200 يىل ئىلىم سۈپىتىدە ئىكىللەنگەندىگە
بولمىغاندى. جۇڭگودا بولسا يەنىلا، ئۆي ئىگىسى ئالدىرلىق مۇتە-
پەككۇرلارنىڭ تەسىرىدە، 1914 – يىلى ئاڭگىدىكى لوجيالىق ئۇ-
نۇۋېرسىتېتىدا جەمئىيەتشۇناسلىق فاكۇلتېتى تەسىس قىلىندى-
خان. ياپونىيە ئارقىلىق ئۇرۇپانىڭ مەشھۇر جەمئىيەتشۇناس
پەن كۇانكەدنىڭ يېتەكلىشىدە فېي شياۋتۇڭ ئالدىرلىق كىشىلەر
يېتىشىپ چىققان. ئۇلار ھازىرقى ئۇ يۈكۇنكى رايان جۇڭگو
جەمئىيەتشۇناسلىق جۇڭگودا ئىككىنچى باسقۇچىدا تۇرۇۋاتقان
بىر پەن. راست گەپنى ئېيتقاندا، ئۇيغۇرلارنىڭ ئىجتىماڭىي پەن
ساھەسىدە جەمئىيەتشۇناسلىق پەلسەپە، پسىخولوگىيە، ئېتنىكا،
ئىنسانشۇناسلىق، سىياسىي ئالدارلىق پەنلەرگە ئوخشاشلا ئۇ-
جەلمىخان بوز يەر. بۇنداق بولۇشنى مەلۇم نۇقتىدىن ئېيتقاندا،
ئىجتىماڭىي ئورنىمىز، جەمئىيەت تۈزۈلمى ۋە ماگارىپ ئىدىرە-
سى بىلگىلەپ قويغان. لېكىن، بۇ سەۋەبلەر بۇقىرىدىكى پەنلەر-
رۇقى ئەملىدىن قالدۇرۇلۇپ ئۆزىنۈرسىتېتلارىدا جەمئىيەتشۇناس-

قىسقىسى، جەمئىيەتشۇناسلىق (Sociology) — ئىجتىماۋىي ھەرىكەت بىلەن ئىنسانلار جەمئىيىتىدىن سىستېمىلىق تەتقىق قىلىدىغان پەن. ئۇ ئاساسلىقى ئىجتىماۋىي مۇناسىۋەتلەر ئىلمى كېشىلەرنىڭ پىكىر نەسىبەمسى ۋە ھەرىكىتىگە قانداق تەسىر كۆرسىتىدىغان ئۇقۇم-ئەقىدىلەر سىستېمىسى، جەمئىيەتنىڭ قانداق بىر پۈتۈن بولۇپ قانداق ئۆزگىرىدىغانلىقىنى ئۆگىنىدىغان پەن. ئۇ ئادەملەرنىڭ ئۆزئارا مۇناسىۋىتىنى ئاساس قىلىدۇ. ئادەملەر ئۆزىنىڭ كۈندىلىك تۇرمۇشىدا ئۆزىنى ئورىغان ئەتراپتىكى ئىجتىماۋىي مۇھىتنىڭ تەسىرىگە ئۇچرايدۇ. ئۇلارنىڭ ئىجتىماۋىي ھەرىكىتىمۇ ئۆزىنى ئورىغان ئىجتىماۋىي مۇھىتنىڭ تەسىرىدە بولىدۇ. ئادەملەر ئۆزئارا تەسىر كۆرسىتىدۇ. ئۇلارنىڭ ئىجتىماۋىي ھەرىكىتى ئۆزگىرىپ تۇرىدۇ. ئۇلار ئىجتىماۋىي مۇھىتنى ئۆزگەرتىشكە ئۇرۇنىدۇ. ئۇلار ئىجتىماۋىي مۇھىتنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىغاندا ئۆزىنىڭ ئىجتىماۋىي ھەرىكىتىنى ئۆزگەرتىدۇ. ئۇلار ئىجتىماۋىي مۇھىتنى ئۆزگەرتىشكە ئۇرۇنغاندا ئۇنىڭ ئىجتىماۋىي ھەرىكىتىمۇ ئۆزگىرىدۇ. ئادەملەر

	سەرۆللۇق گالاد ئەرمەنىيسى	تۇقۇنۇش ئەرمەنىيسى	فۇنكسىيونېرم ئەرمەنىيسى	
جەمئىيەت ھەققە- ىدكى قارىشى	جەمئىيەت كىشىلىك- تۇرمۇشتىكى ئېتىبارسىزلىق ئالاقىگە تەسىر كۆرسىتىدۇ	جەمئىيەت مۇقىم، مۇكەم- ئايرىلىدىغان تۈرلۈك نۇقتىلىرىدىن تەركىب	ھال بولىدۇ جەمئىيەت ئىچىدىكى تۈرلۈك ئالاقىگە تەسىر كۆرسىتىدۇ	
تەكشىلەيدىغان ئەھ- لىل قانائىسى	شەخسىي تەمەللۇ قىلىش ۋاقتىلىق ھۇزۇرلۇق بەخش- ئەتكىلى ھازىسلەرنى كۆز- ئەتمەي	جەمئىيەتتىكى ئۆمۈرلىسى كۆڭۈسى	جەمئىيەتتىكى ئۆمۈرلىسى كۆڭۈسى	
ساقچىخانىڭ ئەۋ- قۇمىلار	سوقۇرۇل، تالىسز ئالاقە، بولۇنغۇرا ئالاقە	ئەكسىر لاغ، كاپىتالىزم، ئىجتىمائىي قاتلام	پەنتىلىق ۋىچى فۇنكسىيەسى ئۆچۈنى فۇنكسىيە، جەمئى-	

مىزىنلاڭ ئۇ ئەتراپىمىزدىكىلەرنىلاڭ ئىجتىماڭىي تەجرىبىلىرىنى چۈشەندۈش، بىرگە يىراقتىن تەمىر كۆرسەتمۇاتقان دۇنيالىنىڭ بىز بىلەن نېمە ئالاقىسى بارلىقىنى ھېس قىلدۇش ئىمكانىيىتى تېگىۋ ئىگە قىلىدۇ. جەمئىيەتشۇناسلار دۇنيانى ئۇچۇشمەيدىغان نۇقتىدىن كۆزىتىدۇ. بىزلەر بۇ دۇنيانى مۇقەملىق ئىچىدە يۈز-ئەتكىلىدىغان ئەھلى قانائىسى ھازىسلەرنى كۆز-ئەتمەي ۋاقتىلىق ھۇزۇرلۇق بەخش-ئەتكىلى ھازىسلەرنى كۆز-ئەتمەي

مىزىنلاڭ ئۇ ئەتراپىمىزدىكىلەرنىلاڭ ئىجتىماڭىي تەجرىبىلىرىنى چۈشەندۈش، بىرگە يىراقتىن تەمىر كۆرسەتمۇاتقان دۇنيالىنىڭ بىز بىلەن نېمە ئالاقىسى بارلىقىنى ھېس قىلدۇش ئىمكانىيىتى تېگىۋ ئىگە قىلىدۇ. جەمئىيەتشۇناسلار دۇنيانى ئۇچۇشمەيدىغان نۇقتىدىن كۆزىتىدۇ. بىزلەر بۇ دۇنيانى مۇقەملىق ئىچىدە يۈز-ئەتكىلىدىغان ئەھلى قانائىسى ھازىسلەرنى كۆز-ئەتمەي ۋاقتىلىق ھۇزۇرلۇق بەخش-ئەتكىلى ھازىسلەرنى كۆز-ئەتمەي

	سەرۆللۇق گالاد ئەرمەنىيسى	تۇقۇنۇش ئەرمەنىيسى	فۇنكسىيونېرم ئەرمەنىيسى	
جەمئىيەت ھەققە- ىدكى قارىشى	جەمئىيەت كىشىلىك- تۇرمۇشتىكى ئېتىبارسىزلىق ئالاقىگە تەسىر كۆرسەتمۇاتقان	جەمئىيەت مۇقىم، مۇكەم- ئايرىلىدىغان تۈرلۈك نۇقتىلىرىدىن تەركىب	ھال بولىدۇ جەمئىيەت ئىچىدىكى تۈرلۈك ئالاقىگە تەسىر كۆرسەتمۇاتقان	
تەكشىلەيدىغان ئەھ- لىل قانائىسى	شەخسىي تەمەللۇ قىلىش ۋاقتىلىق ھۇزۇرلۇق بەخش- ئەتكىلى ھازىسلەرنى كۆز- ئەتمەي	جەمئىيەتتىكى ئۆمۈرلىسى كۆڭۈسى	جەمئىيەتتىكى ئۆمۈرلىسى كۆڭۈسى	
ساقچىخانىڭ ئەۋ- قۇمىلار	سوقۇرۇل، تالىسز ئالاقە، بولۇنغۇرا ئالاقە	ئەكسىر لاغ، كاپىتالىزم، ئىجتىمائىي قاتلام	پەنتىلىق ۋىچى فۇنكسىيەسى ئۆچۈنى فۇنكسىيە، جەمئى-	

مىزىنلاڭ ئۇ ئەتراپىمىزدىكىلەرنىلاڭ ئىجتىماڭىي تەجرىبىلىرىنى چۈشەندۈش، بىرگە يىراقتىن تەمىر كۆرسەتمۇاتقان دۇنيالىنىڭ بىز بىلەن نېمە ئالاقىسى بارلىقىنى ھېس قىلدۇش ئىمكانىيىتى تېگىۋ ئىگە قىلىدۇ. جەمئىيەتشۇناسلار دۇنيانى ئۇچۇشمەيدىغان نۇقتىدىن كۆزىتىدۇ. بىزلەر بۇ دۇنيانى مۇقەملىق ئىچىدە يۈز-ئەتكىلىدىغان ئەھلى قانائىسى ھازىسلەرنى كۆز-ئەتمەي ۋاقتىلىق ھۇزۇرلۇق بەخش-ئەتكىلى ھازىسلەرنى كۆز-ئەتمەي

مىزىنلاڭ ئۇ ئەتراپىمىزدىكىلەرنىلاڭ ئىجتىماڭىي تەجرىبىلىرىنى چۈشەندۈش، بىرگە يىراقتىن تەمىر كۆرسەتمۇاتقان دۇنيالىنىڭ بىز بىلەن نېمە ئالاقىسى بارلىقىنى ھېس قىلدۇش ئىمكانىيىتى تېگىۋ ئىگە قىلىدۇ. جەمئىيەتشۇناسلار دۇنيانى ئۇچۇشمەيدىغان نۇقتىدىن كۆزىتىدۇ. بىزلەر بۇ دۇنيانى مۇقەملىق ئىچىدە يۈز-ئەتكىلىدىغان ئەھلى قانائىسى ھازىسلەرنى كۆز-ئەتمەي ۋاقتىلىق ھۇزۇرلۇق بەخش-ئەتكىلى ھازىسلەرنى كۆز-ئەتمەي

تۆۋەندە بىز تەنھەرىكەتنى بۆلۈپ-بۆلۈپ كۆرۈپ چىقىمىز:

يايىلمىدىپ ۋەخشىمەيلىن نۇقتىسىدىن كۆرۈنىدىغان باقاليلى:

تەنھەرىكەتنى فۇنكسىيەنىز‌م نەزەرىيەسى بويىچە كۆرۈنۈشى:

جەمئىيەتنىڭ ھەرقاندا‌ق بىر ھالقىسىنى تەھلىل قىلغىنىدا، فۇنكسىيەنىز‌م نەزەرىيەچىلىرى شۇ بىر ھالقىنىڭ پۈتكۈل جەمئىيەتنىڭ مۇقىملىقىغا تۆھپە قوشالايدىغان – قوشالمايدىغانلى‌قىنى تەتقىق قىلىشقا بەكرەك كۆڑىتىدۇ. تۇقۇنۇش نەزەرىيەچىلىرىنىڭ قارىشىچە، تەنھەرىكەت دىنغا ۋەخشاش ئىجتىماۋىي مېخانىزم بولۇپ، ھەر خىل مۇراسىم ۋە پائالىيەتلەر ئارقىلىق ئۇرۇق‌لۇق قېرىنداشلار ئارىسىدىكى مۇناسىۋەتنى كۈچەيتىدۇ:

ئۇيغۇرلار گىرۇپپىسى 158

تۆۋەندە بىز تەنھەرىكەتنى بۆلۈپ-بۆلۈپ كۆرۈپ چىقىمىز:

يايىلمىدىپ ۋەخشىمەيلىن نۇقتىسىدىن كۆرۈنىدىغان باقاليلى:

تەنھەرىكەتنى فۇنكسىيەنىز‌م نەزەرىيەسى بويىچە كۆرۈنۈشى:

جەمئىيەتنىڭ ھەرقاندا‌ق بىر ھالقىسىنى تەھلىل قىلغىنىدا، فۇنكسىيەنىز‌م نەزەرىيەچىلىرى شۇ بىر ھالقىنىڭ پۈتكۈل جەمئىيەتنىڭ مۇقىملىقىغا تۆھپە قوشالايدىغان – قوشالمايدىغانلى‌قىنى تەتقىق قىلىشقا بەكرەك كۆڑىتىدۇ. تۇقۇنۇش نەزەرىيەچىلىرىنىڭ قارىشىچە، تەنھەرىكەت دىنغا ۋەخشاش ئىجتىماۋىي مېخانىزم بولۇپ، ھەر خىل مۇراسىم ۋە پائالىيەتلەر ئارقىلىق ئۇرۇق‌لۇق قېرىنداشلار ئارىسىدىكى مۇناسىۋەتنى كۈچەيتىدۇ:

	فۇنكسىيەنىز‌م نەزەرىيەسى	تۇقۇنۇش نەزەرىيەسى	سىمۋوللۇق ئالاقە نەزەرىيەسى	
شەخس ھەققىدىكى قارىشى	ئادەم ئىجتىماۋىي ئالاقىدە بولغاندا ئۆزىگە تەۋە دۇنياغا بولغان ئىنتىلىشى ۋە ئۇنىڭغا ماسلىشىشى ئۈچۈن ئۆگىنىدۇ.	ئادەمنى ھوقۇقى، مەجبۇرىيەت ۋە ئادەمگە ئائىت ئىشلارنى ئۆگىنىدۇ.	ئادەم ئىجتىماۋىي ئالاقىدە بولغاندا سىمۋوللارنى ئىشلىتىش ئارقىلىق ئۆزىنى ۋە باشقىلارنى چۈشىنىدۇ.	
ئىجتىماۋىي تۈزۈلمە	كۆپلىگەن تۈرلۈك ھەرىكەتلەر ھەقىقىدىكى قارىشى ئوخشاش بولغان كىشىلەر ئوتتۇرىسىدا ئورتاق قىممەت قارىشى ۋە ئورتاق تونۇشنىڭ بولۇشى.	ماھىيىتى ۋە ئەھمىيىتى ئوخشاش بولغان ھەرىكەتلەرگە قارىتا ئورتاق قىممەت قارىشى بولۇشى.	ئورتاق تونۇش ئۈچۈن ۋە باشقىلارنى چۈشىنىش ئۈچۈن ئورتاق سىمۋوللارنى ئىشلىتىش.	ئىجتىماۋىي ئۆزگىرىش، ئىجتىماۋىي ئۆزگىرىش ۋە باشقىلارنىڭ ئۆزگىرىشىگە ماسلىشىش.
ئىجتىماۋىي ئۆزگىرىش، ئىجتىماۋىي ئۆزگىرىش ۋە باشقىلارنىڭ ئۆزگىرىشىگە ماسلىشىش.	ئىجتىماۋىي ئۆزگىرىش، پەرز، قىلغىلى بولمايدۇ. ئىجتىماۋىي ئۆزگىرىشنىڭ پايدىسى بولۇشى مۇمكىن، لېكىن ئۇ يەنە زىيىنلىق بولۇشى مۇمكىن.	ئىجتىماۋىي ئۆزگىرىش، تەجرىبىگە كۆنۈرتىرول قىلىپ بولمايدۇ.	ئىجتىماۋىي ئۆزگىرىش، ئىجتىماۋىي ئۆزگىرىش ۋە باشقىلارنىڭ ئۆزگىرىشىگە ماسلىشىش.	ئىجتىماۋىي ئۆزگىرىش، ئىجتىماۋىي ئۆزگىرىش ۋە باشقىلارنىڭ ئۆزگىرىشىگە ماسلىشىش.
ئىجتىماۋىي تەرتىپ	كۆندىلىك تۇرمۇشتىكى ھەرىكەتلەر ھەقىقىدىكى قارىشى ئوخشاش بولغان كىشىلەر ئوتتۇرىسىدا ئورتاق قىممەت قارىشى بولۇشى.	مەجبۇرىيەت ۋە ئەھمىيەت ئۈچۈن ئورتاق قىممەت قارىشى بولۇشى.	كۆندىلىك تۇرمۇشتىكى ھەرىكەتلەر ھەقىقىدىكى قارىشى ئوخشاش بولغان كىشىلەر ئوتتۇرىسىدا ئورتاق قىممەت قارىشى بولۇشى.	ئىجتىماۋىي تەرتىپ ھاسىل قىلىشتا ئورتاق قىممەت قارىشى بولۇشى.
مىسال	ئادەم ئىلگىرىكى تەجرىبىسىنى ئاساس قىلىپ ئۆزىنىڭ ھازىرقى ھەرىكىتىنى بەلگىلەيدۇ. ئۇ يەنە كېلەچەكتىكى ھەرىكىتىنى ئالدىن پەرەز قىلىپ ئۆزىنى شۇنىڭغا ماسلاشتۇرىدۇ.	ئالدىنقى قېتىملىق ئۇرۇنلاشتۇرۇش ئۇسۇلىنى ئۆزگەرتىش ئارقىلىق ئۇرۇنلاشتۇرۇش ئۈنۈمىنى ئۆستۈرگىلى بولىدۇ.	ئادەمنىڭ ھوقۇقى، مەجبۇرىيىتى ۋە ئادەمگە ئائىت ئىشلارنى ئۆگىنىش ئارقىلىق ئۇ ئۆزىنىڭ ئورنىنى بىلىۋالىدۇ.	ئادەم ئىجتىماۋىي ئالاقىدە بولغاندا سىمۋوللارنى ئىشلىتىش ئارقىلىق ئۇ ئۆزىنى ۋە باشقىلارنى چۈشىنىدۇ.
شۇخ ئىل نەزەرىيەسى - ئىنگلىز فېمىنىستى گىللىرى	Emile Durkheim (1858—1917) Talcott Parsons (1902—1979) Robert Merton (1910—2003)	Karl Max (1818—1883) Du Bois (1868—1963) Dahrendorf (1928—?)	George Herbert Mead (1863—1931) Erving Goffman (1922—1982)	

تۆۋەندە بىز تەنھەرىكەتنى بۆلۈپ-بۆلۈپ كۆرۈپ چىقىمىز:

يايىلمىدىپ ۋەخشىمەيلىن نۇقتىسىدىن كۆرۈنىدىغان باقاليلى:

تەنھەرىكەتنى فۇنكسىيەنىز‌م نەزەرىيەسى بويىچە كۆرۈنۈشى:

جەمئىيەتنىڭ ھەرقاندا‌ق بىر ھالقىسىنى تەھلىل قىلغىنىدا، فۇنكسىيەنىز‌م نەزەرىيەچىلىرى شۇ بىر ھالقىنىڭ پۈتكۈل جەمئىيەتنىڭ مۇقىملىقىغا تۆھپە قوشالايدىغان – قوشالمايدىغانلى‌قىنى تەتقىق قىلىشقا بەكرەك كۆڑىتىدۇ. تۇقۇنۇش نەزەرىيەچىلىرىنىڭ قارىشىچە، تەنھەرىكەت دىنغا ۋەخشاش ئىجتىماۋىي مېخانىزم بولۇپ، ھەر خىل مۇراسىم ۋە پائالىيەتلەر ئارقىلىق ئۇرۇق‌لۇق قېرىنداشلار ئارىسىدىكى مۇناسىۋەتنى كۈچەيتىدۇ:

ئۇيغۇرلار گىرۇپپىسى 158

تۆۋەندە بىز تەنھەرىكەتنى بۆلۈپ-بۆلۈپ كۆرۈپ چىقىمىز:

يايىلمىدىپ ۋەخشىمەيلىن نۇقتىسىدىن كۆرۈنىدىغان باقاليلى:

تەنھەرىكەتنى فۇنكسىيەنىز‌م نەزەرىيەسى بويىچە كۆرۈنۈشى:

جەمئىيەتنىڭ ھەرقاندا‌ق بىر ھالقىسىنى تەھلىل قىلغىنىدا، فۇنكسىيەنىز‌م نەزەرىيەچىلىرى شۇ بىر ھالقىنىڭ پۈتكۈل جەمئىيەتنىڭ مۇقىملىقىغا تۆھپە قوشالايدىغان – قوشالمايدىغانلى‌قىنى تەتقىق قىلىشقا بەكرەك كۆڑىتىدۇ. تۇقۇنۇش نەزەرىيەچىلىرىنىڭ قارىشىچە، تەنھەرىكەت دىنغا ۋەخشاش ئىجتىماۋىي مېخانىزم بولۇپ، ھەر خىل مۇراسىم ۋە پائالىيەتلەر ئارقىلىق ئۇرۇق‌لۇق قېرىنداشلار ئارىسىدىكى مۇناسىۋەتنى كۈچەيتىدۇ:

	فۇنكسىيەنىز‌م نەزەرىيەسى	تۇقۇنۇش نەزەرىيەسى	سىمۋوللۇق ئالاقە نەزەرىيەسى	
شەخس ھەققىدىكى قارىشى	ئادەم ئىجتىماۋىي ئالاقىدە بولغاندا ئۆزىگە تەۋە دۇنياغا بولغان ئىنتىلىشى ۋە ئۇنىڭغا ماسلىشىشى ئۈچۈن ئۆگىنىدۇ.	ئادەمنى ھوقۇقى، مەجبۇرىيەت ۋە ئادەمگە ئائىت ئىشلارنى ئۆگىنىش ئارقىلىق ئۇ ئۆزىنىڭ ئورنىنى بىلىۋالىدۇ.	ئادەم ئىجتىماۋىي ئالاقىدە بولغاندا سىمۋوللارنى ئىشلىتىش ئارقىلىق ئۇ ئۆزىنى ۋە باشقىلارنى چۈشىنىدۇ.	
ئىجتىماۋىي تۈزۈلمە	كۆپلىگەن تۈرلۈك ھەرىكەتلەر ھەقىقىدىكى قارىشى ئوخشاش بولغان كىشىلەر ئوتتۇرىسىدا ئورتاق قىممەت قارىشى بولۇشى.	ماھىيىتى ۋە ئەھمىيەت ئۈچۈن ئورتاق قىممەت قارىشى بولۇشى.	كۆپلىگەن تۈرلۈك ھەرىكەتلەر ھەقىقىدىكى قارىشى ئوخشاش بولغان كىشىلەر ئوتتۇرىسىدا ئورتاق قىممەت قارىشى بولۇشى.	ئىجتىماۋىي تەرتىپ ھاسىل قىلىشتا ئورتاق قىممەت قارىشى بولۇشى.
ئىجتىماۋىي ئۆزگىرىش، ئىجتىماۋىي ئۆزگىرىش ۋە باشقىلارنىڭ ئۆزگىرىشىگە ماسلىشىش.	ئىجتىماۋىي ئۆزگىرىش، پەرز، قىلغىلى بولمايدۇ. ئىجتىماۋىي ئۆزگىرىشنىڭ پايدىسى بولۇشى مۇمكىن، لېكىن ئۇ يەنە زىيىنلىق بولۇشى مۇمكىن.	ئىجتىماۋىي ئۆزگىرىش، تەجرىبىگە كۆنۈرتىرول قىلىپ بولمايدۇ.	ئىجتىماۋىي ئۆزگىرىش، ئىجتىماۋىي ئۆزگىرىش ۋە باشقىلارنىڭ ئۆزگىرىشىگە ماسلىشىش.	ئىجتىماۋىي ئۆزگىرىش، ئىجتىماۋىي ئۆزگىرىش ۋە باشقىلارنىڭ ئۆزگىرىشىگە ماسلىشىش.
مىسال	ئادەم ئىلگىرىكى تەجرىبىسىنى ئاساس قىلىپ ئۆزىنىڭ ھازىرقى ھەرىكىتىنى بەلگىلەيدۇ. ئۇ يەنە كېلەچەكتىكى ھەرىكىتىنى ئالدىن پەرەز قىلىپ ئۆزىنى شۇنىڭغا ماسلاشتۇرىدۇ.	ئالدىنقى قېتىملىق ئۇرۇنلاشتۇرۇش ئۇسۇلىنى ئۆزگەرتىش ئارقىلىق ئۇرۇنلاشتۇرۇش ئۈنۈمىنى ئۆستۈرگىلى بولىدۇ.	ئادەمنىڭ ھوقۇقى، مەجبۇرىيىتى ۋە ئادەمگە ئائىت ئىشلارنى ئۆگىنىش ئارقىلىق ئۇ ئۆزىنىڭ ئورنىنى بىلىۋالىدۇ.	ئادەم ئىجتىماۋىي ئالاقىدە بولغاندا سىمۋوللارنى ئىشلىتىش ئارقىلىق ئۇ ئۆزىنى ۋە باشقىلارنى چۈشىنىدۇ.
شۇخ ئىل نەزەرىيەسى - ئىنگلىز فېمىنىستى گىللىرى	Emile Durkheim (1858—1917) Talcott Parsons (1902—1979) Robert Merton (1910—2003)	Karl Max (1818—1883) Du Bois (1868—1963) Dahrendorf (1928—?)	George Herbert Mead (1863—1931) Erving Goffman (1922—1982)	

تۆۋەندە بىز تەنھەرىكەتنى بۆلۈپ-بۆلۈپ كۆرۈپ چىقىمىز:

يايىلمىدىپ ۋەخشىمەيلىن نۇقتىسىدىن كۆرۈنىدىغان باقاليلى:

ئۇيغۇرلار گىرۇپپىسى 158

(دۇنيا پۇتبول مۇسابىقىسى، ئۇلىيىڭ مۇسابىقىسى مەزگىللىرىدە)
ئىنتىبالغا ئالىنىۋېرىلايدۇ.

تەنھەرىكەتنى توغۇنۇش نەزەرىيەسى بويىچە كۆرسىتىش:

توغۇنۇش نەزەرىيەچىلىرىنىڭ قارىشىچە، ئىجتىماڭىي تەرتىپ دېكتاتۇرا، ھاكىمىيەت ۋە ئېكسپىلاتاتسىيە ئاساسىغا قۇرۇلىدۇ. ئۇلارنىڭ قارىشىچە، تەنھەرىكەت پەقەتلا ئەمىلىدە بار بولغان ئىجتىماڭىي قاتلامنى ئەكس ئەتتۈرىدىغا ھەم كۆچەيتىدۇ:

(1) تەنھەرىكەت نۇرغۇن ساھەدىنلىڭ بىرلەشتۈرىدىن تۇرۇلىدۇ - خان پاتالىيەت. ئۇنىڭدا پايدا تۆۋەن تەبىقىدىكىلەرنىڭ سالاھىيىتى لىكى ۋە بىخەتەرلىكىدىن مۇھىم؛

(2) تەنھەرىكەت كىشىلەرنى «تىرىشىمالاڭ مۇئەييەنلىيەت قا - رىتمەن» دەپدىغان خاتا قارا ئۇقتا بېتەكلەيدۇ. تەنھەرىكەت ئەيە - بۇنىڭغا ئوخشاش كىشىلەرگە دەرد – ھەسرىتىنى ۋاقىتلىق ئۇنۇت - تۇرلۇرۇپ ئۆتكۈنچى خۇشاللىق ئاتا قىلىدۇ. بۇنىڭغا بىلەن كە - شىلەر ئۆزىنىڭغا شەخسىي مەسىلىلىرىنى ۋە ئىجتىماڭىي مەسە - لىلەرنى ھەل قىلىشتا ئاجالسىز قالىدۇ.

تەنھەرىكەتنى سىموئۇللۇق ئالاقە نەزەرىيەسى بويىچە كۆ - رىتىش:

ئىجتىماڭىي تەرتىپنى نەزەرگە ئالغاندا، سىموئۇللۇق ئالاقە نەزەرىيەچىلىرى ئىنسانلارنىڭ كۆندىلىلىق تۇرمۇشتىكى ھەرىكەت

(دۇنيا پۇتبول مۇسابىقىسى، ئۇلىيىڭ مۇسابىقىسى مەزگىللىرىدە)
ئىنتىبالغا ئالىنىۋېرىلايدۇ.

تەنھەرىكەتنى توغۇنۇش نەزەرىيەسى بويىچە كۆرسىتىش:

توغۇنۇش نەزەرىيەچىلىرىنىڭ قارىشىچە، ئىجتىماڭىي تەرتىپ دېكتاتۇرا، ھاكىمىيەت ۋە ئېكسپىلاتاتسىيە ئاساسىغا قۇرۇلىدۇ. ئۇلارنىڭ قارىشىچە، تەنھەرىكەت پەقەتلا ئەمىلىدە بار بولغان ئىجتىماڭىي قاتلامنى ئەكس ئەتتۈرىدىغا ھەم كۆچەيتىدۇ:

(1) تەنھەرىكەت نۇرغۇن ساھەدىنلىڭ بىرلەشتۈرىدىن تۇرۇلىدۇ - خان پاتالىيەت. ئۇنىڭدا پايدا تۆۋەن تەبىقىدىكىلەرنىڭ سالاھىيىتى لىكى ۋە بىخەتەرلىكىدىن مۇھىم؛

(2) تەنھەرىكەت كىشىلەرنى «تىرىشىمالاڭ مۇئەييەنلىيەت قا - رىتمەن» دەپدىغان خاتا قارا ئۇقتا بېتەكلەيدۇ. تەنھەرىكەت ئەيە - بۇنىڭغا ئوخشاش كىشىلەرگە دەرد – ھەسرىتىنى ۋاقىتلىق ئۇنۇت - تۇرلۇرۇپ ئۆتكۈنچى خۇشاللىق ئاتا قىلىدۇ. بۇنىڭغا بىلەن كە - شىلەر ئۆزىنىڭغا شەخسىي مەسىلىلىرىنى ۋە ئىجتىماڭىي مەسە - لىلەرنى ھەل قىلىشتا ئاجالسىز قالىدۇ.

تەنھەرىكەتنى سىموئۇللۇق ئالاقە نەزەرىيەسى بويىچە كۆ - رىتىش:

ئىجتىماڭىي تەرتىپنى نەزەرگە ئالغاندا، سىموئۇللۇق ئالاقە نەزەرىيەچىلىرى ئىنسانلارنىڭ كۆندىلىلىق تۇرمۇشتىكى ھەرىكەت

(1) تەنھەرىكەت يالغۇزلۇق ھېسسىياتىنى قوبۇل قىلالايدىغان ئۇ - تېپىرۇئورلۇرىدىن قىلىپ تەربىيەلەيدۇ؛

(2) تەنھەرىكەت كىشىلەرنىڭ ساقلىقىنى ساقلاشقا يارد - پېرىدۇ؛

(3) تەنھەرىكەتچى ئۇ تاماشىبىنلارغا نىسبەتەن ئېيتقاندا، تەد - ھەرىكەت بىر خىل بىخەتەرلىكە كىلاپانى رولىنى ئوينايدۇ. جەد - دىيلىلىق كەيپىياتىنى يوقىتىپ، رىقابەتنى جەمئىيەت قوبۇل قىلالايدىغان شەكىلدە ئىپادىلەيدۇ؛

(4) تەنھەرىكەت بىر ئىجتىماڭىي توپنى، ھەتتا بىر دۆلەتنى

(دۇنيا پۇتبول مۇسابىقىسى، ئۇلىيىڭ مۇسابىقىسى مەزگىللىرىدە)
ئىنتىبالغا ئالىنىۋېرىلايدۇ.

تەنھەرىكەتنى توغۇنۇش نەزەرىيەسى بويىچە كۆرسىتىش:

توغۇنۇش نەزەرىيەچىلىرىنىڭ قارىشىچە، ئىجتىماڭىي تەرتىپ دېكتاتۇرا، ھاكىمىيەت ۋە ئېكسپىلاتاتسىيە ئاساسىغا قۇرۇلىدۇ. ئۇلارنىڭ قارىشىچە، تەنھەرىكەت پەقەتلا ئەمىلىدە بار بولغان ئىجتىماڭىي قاتلامنى ئەكس ئەتتۈرىدىغا ھەم كۆچەيتىدۇ:

(1) تەنھەرىكەت نۇرغۇن ساھەدىنلىڭ بىرلەشتۈرىدىن تۇرۇلىدۇ - خان پاتالىيەت. ئۇنىڭدا پايدا تۆۋەن تەبىقىدىكىلەرنىڭ سالاھىيىتى لىكى ۋە بىخەتەرلىكىدىن مۇھىم؛

(2) تەنھەرىكەت كىشىلەرنى «تىرىشىمالاڭ مۇئەييەنلىيەت قا - رىتمەن» دەپدىغان خاتا قارا ئۇقتا بېتەكلەيدۇ. تەنھەرىكەت ئەيە - بۇنىڭغا ئوخشاش كىشىلەرگە دەرد – ھەسرىتىنى ۋاقىتلىق ئۇنۇت - تۇرلۇرۇپ ئۆتكۈنچى خۇشاللىق ئاتا قىلىدۇ. بۇنىڭغا بىلەن كە - شىلەر ئۆزىنىڭغا شەخسىي مەسىلىلىرىنى ۋە ئىجتىماڭىي مەسە - لىلەرنى ھەل قىلىشتا ئاجالسىز قالىدۇ.

تەنھەرىكەتنى سىموئۇللۇق ئالاقە نەزەرىيەسى بويىچە كۆ - رىتىش:

ئىجتىماڭىي تەرتىپنى نەزەرگە ئالغاندا، سىموئۇللۇق ئالاقە نەزەرىيەچىلىرى ئىنسانلارنىڭ كۆندىلىلىق تۇرمۇشتىكى ھەرىكەت

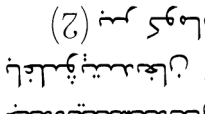

خوجىلار ئۆزىگە خاس يېكىرىگە ئىگە بولسىمۇ، ئەمما ئوردىتاق ھالدا تەنھەركەت ئۈزۈ ئىچىگە ئالىدىغان مەزمۇنىنىڭ بەدەنىنىڭ پاگالىيىتى ۋە ئارام ئېلىش بىلەنلا چەكلەنمەيدىغانلىقىغا قوشۇمسىز ئىشەنچ ھاسىل قىلىشى كېرەك.

(1) تەنھەركەت كۆپ ھاللاردا ئاز – ئىنا بىلەن باللارنى بىرلىكتە كۆرۈش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلىدۇ. بۇنىڭغا بىلەن، ھالسىراش، ئاسلاردا پېرىزەنتلىرى قاتنىشىدىغان مۇسابىقىدە ئالاھىدە ئاتا – ئانىلاردا پېرىزەنتلىرى قاتنىشىدىغان مۇسابىقىدە ئالاھىدە قىزىقىدۇ؛ تەنھەركەتنى بولسا شەخسى ئۇقتۇرسىدىن كۆزىتىدۇ. كۆزىتىش ئۇقتۇرسى بولسا تەنھەركەت ساھەسىدىكى ئالاھىدە مىزان، قىسمەت قارىشى ۋە ئېھتىياجىدىنلا بىرىنىڭ كونىدىلىلىق ئىچتىماڭمى ھەرىكىتىمىزنى قانداق لايىھىلەيدىغانلىقىغا مەركەزلىشىدۇ:

(1) تەنھەركەت كۆپ ھاللاردا ئاز – ئىنا بىلەن باللارنى بىرلىكتە كۆرۈش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلىدۇ. بۇنىڭغا بىلەن، ھالسىراش، ئاسلاردا پېرىزەنتلىرى قاتنىشىدىغان مۇسابىقىدە ئالاھىدە قىزىقىدۇ؛ تەنھەركەتنى بولسا شەخسى ئۇقتۇرسىدىن كۆزىتىدۇ. كۆزىتىش ئۇقتۇرسى بولسا تەنھەركەت ساھەسىدىكى ئالاھىدە مىزان، قىسمەت قارىشى ۋە ئېھتىياجىدىنلا بىرىنىڭ كونىدىلىلىق ئىچتىماڭمى ھەرىكىتىمىزنى قانداق لايىھىلەيدىغانلىقىغا مەركەزلىشىدۇ:

(2) بىر كومانداندىكى سەپداشلار ئارىسىدا تەبىقە، ئىرق، دىنىي ئېتىقاد جەھەتتە پەرق بولسىمۇ، لېكىن ئۆزلار كومانداندىن ئۆچىۋالماسلىقى كېرەك. ئۇلار تەنھەركەتنى باشقا مەدەنىيەت فورماتسىيەلىرىگە ھەققەدەكى قاتمال تەسىراتلارنى ئۆزىنىڭ كۆزىتىشى مۇمكىن؛

(3) تەنھەركەت ساھەسىدە ئادەم بىلەن ئادەم ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەت ئۆزلىرىنىڭ ئىجتىماڭمى ئورنى، بەدىنى تەنھەركىتىچى، تىرىنىر، رىيىر ۋە ئۆزلىرىنىڭ شەخسىي كېيىدىستىنىڭ باغچىسى – ياماناتلىقى تەربىيىسىنى بىلگىلىدىدۇ.

كەرىچە بۇقىرىقى ئۈچ خىل نازارىيىدىنى ئالىرىم ھىمايە قىلارلىدۇ.

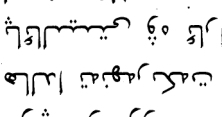

خوجىلار ئۆزىگە خاس يېكىرىگە ئىگە بولسىمۇ، ئەمما ئوردىتاق ھالدا تەنھەركەت ئۈزۈ ئىچىگە ئالىدىغان مەزمۇنىنىڭ بەدەنىنىڭ پاگالىيىتى ۋە ئارام ئېلىش بىلەنلا چەكلەنمەيدىغانلىقىغا قوشۇمسىز ئىشەنچ ھاسىل قىلىشى كېرەك. ئۇلار تەنھەركەتنى باشقا مەدەنىيەت فورماتسىيەلىرىگە ھەققەدەكى قاتمال تەسىراتلارنى ئۆزىنىڭ كۆزىتىشى مۇمكىن؛

(3) تەنھەركەت ساھەسىدە ئادەم بىلەن ئادەم ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەت ئۆزلىرىنىڭ ئىجتىماڭمى ئورنى، بەدىنى تەنھەركىتىچى، تىرىنىر، رىيىر ۋە ئۆزلىرىنىڭ شەخسىي كېيىدىستىنىڭ باغچىسى – ياماناتلىقى تەربىيىسىنى بىلگىلىدىدۇ.

كەرىچە بۇقىرىقى ئۈچ خىل نازارىيىدىنى ئالىرىم ھىمايە قىلارلىدۇ.

خوجىلار ئۆزىگە خاس يېكىرىگە ئىگە بولسىمۇ، ئەمما ئوردىتاق ھالدا تەنھەركەت ئۈزۈ ئىچىگە ئالىدىغان مەزمۇنىنىڭ بەدەنىنىڭ پاگالىيىتى ۋە ئارام ئېلىش بىلەنلا چەكلەنمەيدىغانلىقىغا قوشۇمسىز ئىشەنچ ھاسىل قىلىشى كېرەك. ئۇلار تەنھەركەتنى باشقا مەدەنىيەت فورماتسىيەلىرىگە ھەققەدەكى قاتمال تەسىراتلارنى ئۆزىنىڭ كۆزىتىشى مۇمكىن؛

(3) تەنھەركەت ساھەسىدە ئادەم بىلەن ئادەم ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەت ئۆزلىرىنىڭ ئىجتىماڭمى ئورنى، بەدىنى تەنھەركىتىچى، تىرىنىر، رىيىر ۋە ئۆزلىرىنىڭ شەخسىي كېيىدىستىنىڭ باغچىسى – ياماناتلىقى تەربىيىسىنى بىلگىلىدىدۇ.

كەرىچە بۇقىرىقى ئۈچ خىل نازارىيىدىنى ئالىرىم ھىمايە قىلارلىدۇ.

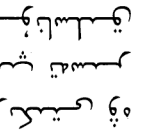

3

بۆرۆتێ جەمڕۆبەتشۆناسلاڕ، مەسلەن، جۆن گادامس (1935—
1868 ,W. E. B. Du Bois) دۆبسۆس ,(Jane Addams, 1860
جۆرج خۆربەرد مەد قاتارلەقلار ئەجتىماڤىي ئىسلاھلىقتا كۆڭۈل
بۆلگەن، ئۇزۇنداق نەزەرىيەلىرى، باياناتلىرىنداق سىياسەت بەلگە-
لىگۈچىلەرگە تەسىر كۆرسەتكەنلىكى، كىشىلەرنىڭ تۈرمۇشىنى
ياخشىلاشقا يارەم بېرىشنى ئۈمىد قىلغان. بۇگۈنكى كۈنگە
كەلگەندە جەمڕۆبەتشۇناسلىقىنىڭ كىشىلەرنىڭ ھەر كۈنلۈك ۋە
تەشكىللەشكە ئەجتىماڤىي بىلىملەرنى پايدىلىنىپ ئەسىر
كۆرسىتىدىغان تارمىقى قوللىنىشچان جەمڕۆبەتشۇناسلىقى (Applied Sociology) دەپ ئاتىلىدىغان بولدى. قوللىنىشچان
جەمڕۆبەتشۇناسلىقىنىڭ ئالاھىدىلىكى كىشىلەرنىڭ ھەر كۈنلۈك
ھاياتىدىكى يارەم بېرىشنى ئۈمىد قىلغان. بۇگۈنكى كۈنگە
كەلگەندە جەمڕۆبەتشۇناسلىقىنىڭ كىشىلەرنىڭ ھەر كۈنلۈك ۋە
تەشكىللەشكە ئەجتىماڤىي بىلىملەرنى پايدىلىنىپ ئەسىر
كۆرسىتىدىغان تارمىقى قوللىنىشچان جەمڕۆبەتشۇناسلىق

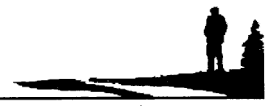

ستېتى (Depaul University) جەمئىيەتشۇناسلىق كەسپىنىڭ ئوقۇتقۇچى، ئوقۇغۇچىلىرىنى بۇ يېڭى زاۋۇتنىڭ شۇ جايدا پەيدا قىلغان تەسىرىنى تەتقىق قىلىپ بېرىشكە تەكلىپ قىلغان. زاۋۇت قۇرۇلغان جاي چىكاگو شەھىرىگە 120 كىلومېتىر كېلىدىغان خارفور كەنتى بولۇپ، بۇ كەنتتە 6500 ئاھالە ياشايتى. تەكشۈرۈش نەتىجىسىدە بەزى ئاھالىلەرنىڭ زاۋۇتنىڭ قۇرۇلۇشى كەنتنىڭ ئىقتىسادىي تەرەققىياتىغا پايدىلىق دەپ قارايدىغانلىقى، يەنە بەزىلەرنىڭ دۇنيادىكى 500 كۈچلۈك كارخانىنىڭ قاتاردىن ئورۇن ئالغان موتورولا شىركىتىنىڭ ئەمەلىي كۈچىدىن قورقۇپ قالغانلىقى مەلۇم بولغان. جەمئىيەتشۇناسلىق فاكۇلتېتىنىڭ ئوقۇتقۇچى، ئوقۇغۇچىلىرى يېڭى قۇرۇلغان زاۋۇتنىڭ بۇ كەنتكە قانداق تەسىر كۆرسەتكەنلىكىگە قىزىقىش بىلەن بىر ۋاقىتتا، كەنت تۇرمۇشىنىڭ بۇ شىركەتكە تەسىر كۆرسەتكەن ـ كۆرسەتمىگەنلىكى ھەققىدە تەكشۈرۈش ئېلىپ بارغان.

ستېتى (Depaul University) جەمئىيەتشۇناسلىق كەسپىنىڭ ئوقۇتقۇچى، ئوقۇغۇچىلىرىنى بۇ يېڭى زاۋۇتنىڭ شۇ جايدا پەيدا قىلغان تەسىرىنى تەتقىق قىلىپ بېرىشكە تەكلىپ قىلغان. زاۋۇت قۇرۇلغان جاي چىكاگو شەھىرىگە 120 كىلومېتىر كېلىدىغان خارفور كەنتى بولۇپ، بۇ كەنتتە 6500 ئاھالە ياشايتى. تەكشۈرۈش نەتىجىسىدە بەزى ئاھالىلەرنىڭ زاۋۇتنىڭ قۇرۇلۇشى كەنتنىڭ ئىقتىسادىي تەرەققىياتىغا پايدىلىق دەپ قارايدىغانلىقى، يەنە بەزىلەرنىڭ دۇنيادىكى 500 كۈچلۈك كارخانىنىڭ قاتاردىن ئورۇن ئالغان موتورولا شىركىتىنىڭ ئەمەلىي كۈچىدىن قورقۇپ قالغانلىقى مەلۇم بولغان. جەمئىيەتشۇناسلىق فاكۇلتېتىنىڭ ئوقۇتقۇچى، ئوقۇغۇچىلىرى يېڭى قۇرۇلغان زاۋۇتنىڭ بۇ كەنتكە قانداق تەسىر كۆرسەتكەنلىكىگە قىزىقىش بىلەن بىر ۋاقىتتا، كەنت تۇرمۇشىنىڭ بۇ شىركەتكە تەسىر كۆرسەتكەن ـ كۆرسەتمىگەنلىكى ھەققىدە تەكشۈرۈش ئېلىپ بارغان.

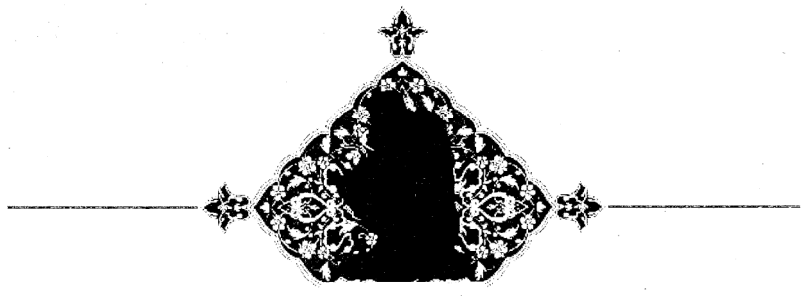

سەككىزىنچى باب

1893 ـ يىلى: ھاۋايدا سىياسىي ئۆزگىرىش

ئاچقۇچلۇق سۆزلەر: ئامېرىكىنىڭ زېمىن كېڭەيمىچىلىكى؛ ھاۋاي پادىشاھلىقى؛ سىياسىي ئۆزگىرىش؛ مۇستەملىكىچىلىك.

1

ھاۋاينىڭ ئامېرىكىغا مۇستەملىكە بولغان ۋاقتى ئامېرىكىنىڭ دۇنيا مىقياسىدا ئوڭ ئىزدەپ زېمىن كېڭەيمىچىلىكى قىلمۇاتقان ۋاقتىغا توغرا كېلەتتى. ئەسلىدە دۆلەت بولۇپ قۇرۇلغاندا، ئامېرىكىنىڭ تېررىتورىيەسى شەرقىي قىسمىدىكى ئاتلانتىك ئوكيان بويىدىكى 13 ئىشتات بىلەن چەكلىنەتتى. دۆلەت بولۇپ قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئامېرىكا ئاستا ـ ئاستا غەربكە قاراپ زېمىن كېڭەيتىشكە باشلىدى. زېمىن كېڭەيمىچىلىكى تارىخىدا ئامېرىكا ئەڭ زور ھوسۇلغا ئېرىشكەن ۋەقە 1803 ـ يىلى لوئىزانا (Louisiana)نى سېتىۋېلىش سودىسى ئىدى. شۇ يىلى جېففېرسون ھاكىمىيەت يۈرگۈزۈۋاتقان مەزگىلدە ئامېرىكا 27 مىليون دوللارلىق باھا بىلەن فرانسىيەدىن لوئىزانا رايونىنى سېتىۋالدى. فرانسىيە ئەنگلىيەنىڭ تاجاۋۇز قىلىشىدىن ۋە باشقا ئېھتىمالىلقلاردىن ئەنسىرەپ، بۇ كەڭرى زېمىننى ئەرزان باھادا ئامېرىكىغا سېتىشقا مەجبۇر بولدى. لوئىزانا

سەككىزىنچى باب

1893 ـ يىلى: ھاۋايدا سىياسىي ئۆزگىرىش

ئاچقۇچلۇق سۆزلەر: ئامېرىكىنىڭ زېمىن كېڭەيمىچىلىكى؛ ھاۋاي پادىشاھلىقى؛ سىياسىي ئۆزگىرىش؛ مۇستەملىكىچىلىك.

1

ھاۋاينىڭ ئامېرىكىغا مۇستەملىكە بولغان ۋاقتى ئامېرىكىنىڭ دۇنيا مىقياسىدا ئوڭ ئىزدەپ زېمىن كېڭەيمىچىلىكى قىلمۇاتقان ۋاقتىغا توغرا كېلەتتى. ئەسلىدە دۆلەت بولۇپ قۇرۇلغاندا، ئامېرىكىنىڭ تېررىتورىيەسى شەرقىي قىسمىدىكى ئاتلانتىك ئوكيان بويىدىكى 13 ئىشتات بىلەن چەكلىنەتتى. دۆلەت بولۇپ قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئامېرىكا ئاستا ـ ئاستا غەربكە قاراپ زېمىن كېڭەيتىشكە باشلىدى. زېمىن كېڭەيمىچىلىكى تارىخىدا ئامېرىكا ئەڭ زور ھوسۇلغا ئېرىشكەن ۋەقە 1803 ـ يىلى لوئىزانا (Louisiana)نى سېتىۋېلىش سودىسى ئىدى. شۇ يىلى جېففېرسون ھاكىمىيەت يۈرگۈزۈۋاتقان مەزگىلدە ئامېرىكا 27 مىليون دوللارلىق باھا بىلەن فرانسىيەدىن لوئىزانا رايونىنى سېتىۋالدى. فرانسىيە ئەنگلىيەنىڭ تاجاۋۇز قىلىشىدىن ۋە باشقا ئېھتىمالىلقلاردىن ئەنسىرەپ، بۇ كەڭرى زېمىننى ئەرزان باھادا ئامېرىكىغا سېتىشقا مەجبۇر بولدى. لوئىزانا

163 On the Margins of Self

رايونى 828 مىڭ كىۋادرات مىل كېلىدىغان كەڭرى زېمىن بو-لۇپ، ئامېرىكا ھەربىر كىۋادرات مىل زېمىننى ئۇچ دوللارلىق باھادا سېتىۋالغانىدى. ئامېرىكىنىڭ ھازىرقى زېمىنىدىن غەرب-تىكى شىمالىي داكوتا ئىشتاتى (North Dakota)، لوئىزانا ئىشتا-تى، كانساس ئىشتاتى (Kansas)، كولورادو ئىشتاتى (Colorado)، ۋيومىڭ ئىشتاتى (Wyoming)، مونتانا ئىشتاتى (Montana)، مىننېسوتا ئىشتاتى (Minnesota)نىڭ كۆپ قىسىم رايونلىرى ئەينى ۋاقىتتىكى لوئىزانا رايونىنىڭ تېررىتورىيەسىدىن بۆلۈ-نۇپ چىققان ئىشتاتلار ئىدى. 1819 - يىلى ئىسپانىيەنىڭ قو-لىدىن فىلورىدا ئىشتاتىنى ئېلىۋالدى. 1836 - يىلى تېكساس مېكسىكىدىن ئايرىلىپ چىقىپ مۇستەقىل بولدى. 1845 - يى-لى ئامېرىكا تېكساسنى قېتىۋالدى. 1841 - يىلى ئامېرىكا ئەنگلىيەنىڭ قولىدىن ئورېگون (Oregon) ئىشتاتىنى ئېلىۋال-دى. 1846 - يىلىدىن 1848 - يىلىغىچە بولغان ئامېرىكا - ئىسپا-نىيە ئۇرۇشىدا رەقىبىنى يېڭىپ، ئىسپانىيەنىڭ ئامېرىكىنىڭ غەربىي قىسمىدىكى مۇستەملىكىلىرىنى ئىشغال قىلىۋالدى. بۇلارنىڭ ئىچىدە ئارىزونا (Arizona)، كولورادو، ئۇتاخ (Utah)، نېۋادا (Nevada) قاتارلىق ئىشتاتلار بار ئىدى. 1848 - يىلى مېكسىكا كالىفورنىيەنى ئامېرىكىغا ئۆتۈنۇپ بەردى. بۇنىڭ بى-لەن، ئامېرىكا ئوكيان ئاتلاپ زېمىن ئىگىلىگەن دۆلەت بولۇپ قالدى.

1865 - يىلى ئىچكى ئۇرۇش ئاخىرلىشىپ 1877 - يىلىغ-چە بولغان دۆلەتنى قايتا قۇرۇش يىللىرىدا ئامېرىكا ئۇزۇكسىز تۇردە زېمىننى كېڭەيتىش ئۇچۇن مۇستەملىكىچىلىك قىلدى. 1898 - يىلى ئىسپانىيە بىلەن بولغان ئىككىنچى قېتىملىق ئۇرۇشتا ئىسپانىيەنى يەنە مەغلۇپ قىلىپ فىلىپپىن، پورتورى-كو (Porto Rico) ۋە گۇئام تاقىم ئارىلىنى قولىغا كىرگۈزۈۋالـ-دى. بۇنىڭ بىلەن ئامېرىكا يىراق شەرقتە مۇستەملىكە زېمىنـ-غا ئېرىشىپ، جۇڭگودا سودا پائالىيىتىنى قانات يايدۇرۇشقا ئـا-

ساس سالدى. جۇڭگودىكى مەنبەدىكى قوغداش مەقسەتلەر، گا-
مېرىكا – 1899 – يىلى ئەڭگلىيە، گېرمانىيە، فرانسىيە، گىتالـ-
يە، ياپونىيە، رۇسىيە قاتارلىق دۆلەتلەرگە «گىشىكنى كۆچۈرۈ-
تىش گەلدىناممىسى» (Open Door Notes)نى گەۋدىتىپ، بۇ دۆلەت-
لەردىن جۇڭگولىق رەسمىي بۆتۈنلەيلىكى ۋە گىگىملاڭ ھوقۇقىنى
كاپالەتلەندۈرۈشنى، جۇڭگودىن بولسا بۇ دۆلەتلەرگە گىشىكنى
كۆچۈرۈپتەپ گەركىن سودا، گىقتىسادىي پۈرسەت گۇچۈن شەرت –
شارائىت ھازىرلاپ بېرىشنى تەلەپ قىلدى. بۇ گىشتىن دەل
بىر يىل بۇرۇن ھاۋايىنى تەسىر دائىرىسىگە قېتىۋالدى. ھاۋايى
گەسلىدە يەرلىك ھاۋايىلىقلار ھۆكۈمرانلىقىدىكى مۇستەقىل گىرال
دۆلەت گىدى. گەمما، گامېرىكا خېلى بۇرۇنلا ھاۋايى پادىشاھلىقـ-
نى قانداق گاغدۇرۇۋىشنىڭ قەستىدە بۇرگەندى. بىرىنجۈندە ھې-
كلايىسنى باياۋ قىلماقچى بولغان سىياسىي گۈزگەرتىش ھاۋايـ-
نىڭ گامېرىكىنىڭ بىر رەمىزى بولۇپ قېلىشىدا ھېل قىلغۇچ
رول گۈينىغان ۋەقەدۇر.

2

قارا گۆزلۈقىدا رەتلىگە كېيىنكەن گىككى گادەم بىر دەرۋازىنى
چەكتى. بۇ دەرۋازا ھوخولۇلۇق شەھىرىدىكى گىلگ ھەيۋەت دەرۋا-
زىلارنىڭ بىرى گىدى. بۇ گىككى كىشى شۇ يېلدىكى گىنتىلكېتا
مۇھەم رول گۈينىغان بىر گادەمنىڭ بېكىر گېلىشى مەقسەتتە
كەلگەنىدى. گۆزلار كۆرۈشمەكچى بولغان گادەم گەسكەرمۇ، مىلـ-
تارىستىمۇ گەمەس گىدى؛ سىياسىيۇن، بانكىر يالى گوق – دوراـ
سوداگىرى تېخنىمۇ گەمەس گىدى. بۇ كىشى گامېرىكىنىڭ
ھاۋايىدا تۇرۇشلۇق گەلچىسى جون سىتۇبېنسن گىدى. شۇ كې-
چىسى گۆ بۇرەكلىگە ھالدا تۇنۇلگەن بىر پىلانغا — ھاۋايى گاياللـ
پادىشاھ ھاكىمىيىتىنى گاغدۇرۇۋېتىپ تاشلاپ، بۇ رايونىنى گامېرـ-

ساس سالدى. جۇڭگودىكى مەنبەدىكتىنى قوغداش مەقسەتتە، گا-
مېرىكا – 1899 – يىلى ئەڭگلىيە، گېرمانىيە، فرانسىيە، گىتالـ-
يە، ياپونىيە، رۇسىيە قاتارلىق دۆلەتلەرگە «گىشىكنى كۆچۈرۈ-
تىش گەلدىناممىسى» (Open Door Notes)نى گەۋدىتىپ، بۇ دۆلەت-
لەردىن جۇڭگولىق رەسمىي بۆتۈنلەيلىكى ۋە گىگىملاڭ ھوقۇقىنى
كاپالەتلەندۈرۈشنى، جۇڭگودىن بولسا بۇ دۆلەتلەرگە گىشىكنى
كۆچۈرۈپتەپ گەركىن سودا، گىقتىسادىي پۈرسەت گۇچۈن شەرت –
شارائىت ھازىرلاپ بېرىشنى تەلەپ قىلدى. بۇ گىشتىن دەل
بىر يىل بۇرۇن ھاۋايىنى تەسىر دائىرىسىگە قېتىۋالدى. ھاۋايى
گەسلىدە يەرلىك ھاۋايىلىقلار ھۆكۈمرانلىقىدىكى مۇستەقىل گىرال
دۆلەت گىدى. گەمما، گامېرىكا خېلى بۇرۇنلا ھاۋايى پادىشاھلىقـ-
نى قانداق گاغدۇرۇۋىشنىڭ قەستىدە بۇرگەندى. بىرىنجۈندە ھې-
كلايىسنى باياۋ قىلماقچى بولغان سىياسىي گۈزگەرتىش ھاۋايـ-
نىڭ گامېرىكىنىڭ بىر رەمىزى بولۇپ قېلىشىدا ھېل قىلغۇچ
رول گۈينىغان ۋەقەدۇر.

2

قارا گۆزلۈقىدا رەتلىگە كېيىنكەن گىككى گادەم بىر دەرۋازىنى
چەكتى. بۇ دەرۋازا ھوخولۇلۇق شەھىرىدىكى گىلگ ھەيۋەت دەرۋا-
زىلارنىڭ بىرى گىدى. بۇ گىككى كىشى شۇ يېلدىكى گىنتىلكېتا
مۇھەم رول گۈينىغان بىر گادەمنىڭ بېكىر گېلىشى مەقسەتتە
كەلگەنىدى. گۆزلار كۆرۈشمەكچى بولغان گادەم گەسكەرمۇ، مىلـ-
تارىستىمۇ گەمەس گىدى؛ سىياسىيۇن، بانكىر يالى گوق – دوراـ
سوداگىرى تېخنىمۇ گەمەس گىدى. بۇ كىشى گامېرىكىنىڭ
ھاۋايىدا تۇرۇشلۇق گەلچىسى جون سىتۇبېنسن گىدى. شۇ كې-
چىسى گۆ بۇرەكلىگە ھالدا تۇنۇلگەن بىر پىلانغا — ھاۋايى گاياللـ
پادىشاھ ھاكىمىيىتىنى گاغدۇرۇۋېتىپ تاشلاپ، بۇ رايونىنى گامېرـ-

كىغا قوشۇۋېلىش مەسلىھەتىگە ئىشتىراك قىلدى.

ئۆزلىرى قىلماقچى بولغان ئىشنىڭ ئادەتتىكىچە تەسىر پەيدا قىلمايدىغانلىقى جون ستۇۋېنسىنغىمۇ، ئۇنىڭ دەرۋازىسىنى چەككەن ئىككى كىشىگىمۇ ئايدىڭ ئىدى. لېكىن، ئۇ چاغدا ئۇلار ئۆزلىرى قوزغىغان ھەرىكەتنىڭ تارىخقا قانچىلىك دەرىجىدە زور تەسىر كۆرسىتىدىغانلىقىنى بىلمەپ يەتمىگەنىدى. ئۇلار تۇنجى بولۇپ چەت ئەل ھاكىمىيىتىنى ئاغدۇرۇشنى پىلانلىغان ھەم ئۇنى ئەملىيلەشتۈرگەن ئامېرىكانلار ھېسابلىناتتى. شۇ كېچىسى ئۇلار بىر دۆلەتنىڭ تەقدىرىنى بەلگىلەپلا قالماستىن، بەلكى ئەنسىز بىر ئەسىرنىڭ ئىشكىنى قاقتى. ئۇ چاغدا ھاۋايدا ئەنئەنە بىلەن زامانىۋىلىق ئوتتۇرىسىدىكى كۆرەش كەسكىن بولۇۋاتاتتى. شېكەرچىلىك سودىسىنىڭ رونىق تېپىشىغا ئەگىشىپ ھاۋايدىكى يەرنى ئاساس قىلىپ ئايرىلغان قەبىلە مەدەنىيىتى يىمىرىلىشكە باشلىغانىدى. ئەملىيەتتە، ھاۋايدا ئىقتىساد ۋە ھۆكۈمەتنىڭ جان تومۇرى ئامېرىكا، ياۋروپادىكى كەلگەن ئون نەچچە جەمەتنىڭ قولىدا ئىدى. ئۇلاردا ئاللىبۇرۇن قورچاقتا ئايلىنىپ بولغان يەرلىك بەگلەرنى باشقۇرۇش ھوقۇقىمۇ بار ئىدى.

بۇ خىل تۇزۇلمە يەرلىك ئاھالىلەرگە پايدىسىز، سىرتتىن كەلگەن سەرخىللار گۇرۇھىغا پايدىلىق ئىدى. نۇرغۇن ئادەم بۇ خىل ۋەزىيەتكە خاتىمە بېرىلىشىنى ئىزدەيتتى، ھەتتا ھاۋاينىڭ ئايال پادىشاھىمۇ شۇنداق ئويدا ئىدى. 1893 - يىلى 14 - يانۋار كۈندۈزدە ئۇ ئىچكى كابىنېت يىغىنى چاقىرىپ كىشىنى چۆچۈتىدىغان بىر قارارنى ئېلان قىلدى. ئۇ قارارىدا ئاساسىي قانۇننىڭ بېكىتىش، بېكى قانۇندا ھاۋاي خەلقىنىڭلا سايلاش ھوقۇقى بولۇشىنى بېكىتىش تەشەببۇسىنى ئوتتۇرىغا قويدى. كونا ئاساسىي قانۇندا ھاۋايدا مەلۇم مىقداردا مۈلكى بولغان ھەرقانداق كىشى سايلامغا قاتنىشالايتتى. يېڭى ئاساسىي قانۇن تۇزۇلسە بۇ خىل بەلگىلىمە بىكار قىلىناتتى ھەمدە سىرتتىن كەلگەن

كىغا قوشۇۋېلىش مەسلىھەتىگە ئىشتىراك قىلدى.

ئۆزلىرى قىلماقچى بولغان ئىشنىڭ ئادەتتىكىچە تەسىر پەيدا قىلمايدىغانلىقى جون ستۇۋېنسىنغىمۇ، ئۇنىڭ دەرۋازىسىنى چەككەن ئىككى كىشىگىمۇ ئايدىڭ ئىدى. لېكىن، ئۇ چاغدا ئۇلار ئۆزلىرى قوزغىغان ھەرىكەتنىڭ تارىخقا قانچىلىك دەرىجىدە زور تەسىر كۆرسىتىدىغانلىقىنى بىلمەپ يەتمىگەنىدى. ئۇلار تۇنجى بولۇپ چەت ئەل ھاكىمىيىتىنى ئاغدۇرۇشنى پىلانلىغان ھەم ئۇنى ئەملىيلەشتۈرگەن ئامېرىكانلار ھېسابلىناتتى. شۇ كېچىسى ئۇلار بىر دۆلەتنىڭ تەقدىرىنى بەلگىلەپلا قالماستىن، بەلكى ئەنسىز بىر ئەسىرنىڭ ئىشكىنى قاقتى. ئۇ چاغدا ھاۋايدا ئەنئەنە بىلەن زامانىۋىلىق ئوتتۇرىسىدىكى كۆرەش كەسكىن بولۇۋاتاتتى. شېكەرچىلىك سودىسىنىڭ رونىق تېپىشىغا ئەگىشىپ ھاۋايدىكى يەرنى ئاساس قىلىپ ئايرىلغان قەبىلە مەدەنىيىتى يىمىرىلىشكە باشلىغانىدى. ئەملىيەتتە، ھاۋايدا ئىقتىساد ۋە ھۆكۈمەتنىڭ جان تومۇرى ئامېرىكا، ياۋروپادىكى كەلگەن ئون نەچچە جەمەتنىڭ قولىدا ئىدى. ئۇلاردا ئاللىبۇرۇن قورچاقتا ئايلىنىپ بولغان يەرلىك بەگلەرنى باشقۇرۇش ھوقۇقىمۇ بار ئىدى.

بۇ خىل تۇزۇلمە يەرلىك ئاھالىلەرگە پايدىسىز، سىرتتىن كەلگەن سەرخىللار گۇرۇھىغا پايدىلىق ئىدى. نۇرغۇن ئادەم بۇ خىل ۋەزىيەتكە خاتىمە بېرىلىشىنى ئىزدەيتتى، ھەتتا ھاۋاينىڭ ئايال پادىشاھىمۇ شۇنداق ئويدا ئىدى. 1893 - يىلى 14 - يانۋار كۈندۈزدە ئۇ ئىچكى كابىنېت يىغىنى چاقىرىپ كىشىنى چۆچۈتىدىغان بىر قارارنى ئېلان قىلدى. ئۇ قارارىدا ئاساسىي قانۇننىڭ بېكىتىش، بېكى قانۇندا ھاۋاي خەلقىنىڭلا سايلاش ھوقۇقى بولۇشىنى بېكىتىش تەشەببۇسىنى ئوتتۇرىغا قويدى. كونا ئاساسىي قانۇندا ھاۋايدا مەلۇم مىقداردا مۈلكى بولغان ھەرقانداق كىشى سايلامغا قاتنىشالايتتى. يېڭى ئاساسىي قانۇن تۇزۇلسە بۇ خىل بەلگىلىمە بىكار قىلىناتتى ھەمدە سىرتتىن كەلگەن

166 ئۆزلۈك گىرۇھ كلىرىدە

كىغا قوشۇۋېلىش مەسلىھەتىگە ئىشتىراك قىلدى.

ئۆزلىرى قىلماقچى بولغان ئىشنىڭ ئادەتتىكىچە تەسىر پەيدا قىلمايدىغانلىقى جون ستۇۋېنسىنغىمۇ، ئۇنىڭ دەرۋازىسىنى چەككەن ئىككى كىشىگىمۇ ئايدىڭ ئىدى. لېكىن، ئۇ چاغدا ئۇلار ئۆزلىرى قوزغىغان ھەرىكەتنىڭ تارىخقا قانچىلىك دەرىجىدە زور تەسىر كۆرسىتىدىغانلىقىنى بىلمەپ يەتمىگەنىدى. ئۇلار تۇنجى بولۇپ چەت ئەل ھاكىمىيىتىنى ئاغدۇرۇشنى پىلانلىغان ھەم ئۇنى ئەملىيلەشتۈرگەن ئامېرىكانلار ھېسابلىناتتى. شۇ كېچىسى ئۇلار بىر دۆلەتنىڭ تەقدىرىنى بەلگىلەپلا قالماستىن، بەلكى ئەنسىز بىر ئەسىرنىڭ ئىشكىنى قاقتى. ئۇ چاغدا ھاۋايدا ئەنئەنە بىلەن زامانىۋىلىق ئوتتۇرىسىدىكى كۆرەش كەسكىن بولۇۋاتاتتى. شېكەرچىلىك سودىسىنىڭ رونىق تېپىشىغا ئەگىشىپ ھاۋايدىكى يەرنى ئاساس قىلىپ ئايرىلغان قەبىلە مەدەنىيىتى يىمىرىلىشكە باشلىغانىدى. ئەملىيەتتە، ھاۋايدا ئىقتىساد ۋە ھۆكۈمەتنىڭ جان تومۇرى ئامېرىكا، ياۋروپادىكى كەلگەن ئون نەچچە جەمەتنىڭ قولىدا ئىدى. ئۇلاردا ئاللىبۇرۇن قورچاقتا ئايلىنىپ بولغان يەرلىك بەگلەرنى باشقۇرۇش ھوقۇقىمۇ بار ئىدى.

بۇ خىل تۇزۇلمە يەرلىك ئاھالىلەرگە پايدىسىز، سىرتتىن كەلگەن سەرخىللار گۇرۇھىغا پايدىلىق ئىدى. نۇرغۇن ئادەم بۇ خىل ۋەزىيەتكە خاتىمە بېرىلىشىنى ئىزدەيتتى، ھەتتا ھاۋاينىڭ ئايال پادىشاھىمۇ شۇنداق ئويدا ئىدى. 1893 - يىلى 14 - يانۋار كۈندۈزدە ئۇ ئىچكى كابىنېت يىغىنى چاقىرىپ كىشىنى چۆچۈتىدىغان بىر قارارنى ئېلان قىلدى. ئۇ قارارىدا ئاساسىي قانۇننىڭ بېكىتىش، بېكى قانۇندا ھاۋاي خەلقىنىڭلا سايلاش ھوقۇقى بولۇشىنى بېكىتىش تەشەببۇسىنى ئوتتۇرىغا قويدى. كونا ئاساسىي قانۇندا ھاۋايدا مەلۇم مىقداردا مۈلكى بولغان ھەرقانداق كىشى سايلامغا قاتنىشالايتتى. يېڭى ئاساسىي قانۇن تۇزۇلسە بۇ خىل بەلگىلىمە بىكار قىلىناتتى ھەمدە سىرتتىن كەلگەن

166 ئۆزلۈك گىرۇھ كلىرىدە

سەرخىللار گۈرۈھىنىڭ مەنپەئىتى، ھوقۇقى زور دەرىجىدە ئا-
جىزلايىتتى.

بۇ قارارنى ئاڭلاپ ئايال پادىشاھنىڭ قول ئاستىدىكى تۆت ۋەزىر بەكلا ھەيران قالدى. ئۇلار ئايال پادىشاھقا ھاۋايىدىكى ئا-
مېرىكانلارنىڭ بۇ ئاساسىي قانۇننىى ھەرگىز قوبۇل قىلمايدى-
غانلىقىنى ئەسكەرتىپ ئۆتتى. ئايال پادىشاھ ئۆز ئىرادىسى بو-
يىچە ئاساسىي قانۇن جاكارلاش ھوقۇقىنىڭ بارلىقىنى ئېيتىپ
ۋەزىرلىرىنىڭ تەكلىپىگە چىنپۇتمىدى. ئوردىدا دەتالاش يۈقىرى
پەللىگە كۆتۈرۈلگەندە ئاردا ئىككى ۋەزىر باھانە تېپىپ سىرتقا
چىقىۋالدى. ئۇنىڭ ئىچىدىكى بىرى ئىچكى كابىنېت ۋەزىرى
جون كوربىن ئىدى. ئوردىدىن چىققاندىن كېيىن، ئۇ كونا بۇرا-
دىرى رولىن سېستونغا بولغان ئىشلارنىڭ جەريانىنى ئۇقتۇرۇپ
قويۇش ئۈچۈن قەدىمىنى ئىتتىكلەتتى. ئۇنىڭ ئارقىسىدىن
سوڭدىشىپ كەلگىنى ھەممىلا يەردە قۇتراتقۇلۇق تەشكىللەپ ئا-
يال پادىشاھنى ئاغدۇرۇش مەقسىتىدە يۇرۇۋاتقان بىر ئادۇوكات
ئىدى.

— رولىن، — دېدى ئۇ يېنىدىكى ھەمراھىغا، — ئەمدى
پۇرسەت كەلدى.

سېستون ۋە ئۇنىڭ ئاق تەنلىك بۇرادەرلىرى بىرەر باھانە
تېپىپ ئايال پادىشاھنى تەختتىن چۈشۈرۈشنىڭ كويىدا يۈرەتـ
تى. مانا، ئەمدى ياخشى بولدى. ستۇۋېنسىنمۇ ئۇلار تەرەپتە
تۇراتتى. ستۇۋېنسىننىڭ ئارقا تىرىكى بولسا قۇدرەتلىك دۆلەت
ئامېرىكا ئىدى. تارىختا يېڭى بىر سەھىپە ئېچىلىش ئالدىدا
تۇراتتى. بۇنىڭدىن بۇرۇن ئامېرىكىنىڭ ھېچقانداق بىر دىپلو-
ماتىيە ئەمەلدارلىرى باشقىلار بىلەن ھەمكارلىشىپ چەت ئەل
ھاكىمىيىتىنى ئاغدۇرۇش خىيالىدا بولۇپ باقمىغانىدى. بۇ قې-
تىملىق ۋەقەدە ئامېرىكا ئەلچىسى ستۇۋېنسىن يەرلىك ھاكىمـ
يەتنى ئاغدۇرۇشقا قاتنىشىپ، ئامېرىكىنى ھاۋايغا ھۆكۈمرانلىق
قىلىش ئىمكانىيىتىگە ئېرىشتۇردى. ئامېرىكا ھۆكۈمىتىنىڭ

چەت ئەل هاكىمىيىتىنى ئاغدۇرۇش ھەرىكىتىنىڭ كۆپىيىشىگە ئەگىشىپ بۇ قېتىملىق ۋەقەدىكى بەزى سىرلارمۇ ئاشكارىلىنىشقا باشلىدى.

رولىن سېستون ئايال پادىشاھنىڭ يېڭى ئاساسىي قانۇن جاكارلاش ئالدىدا تۇرغانلىقىنى ئۇقۇپ ئولتۇرالمايدىغانلىقىنى ئېيتتى. شۇ كۈنى چۈشتىن كېيىن، ئۆز مەزھىپىدىكى يېقىنلىرىنى ۋە تۆت نەپەر ئىچكى كابىنېت ۋەزىرىنى بىر يەرگە يىغدى. تۆت ۋەزىر بۇ چاغدا ئاللىبۇرۇن يەرلىك ھاكىمىيەتنىڭ ئىستېقبالىدىن ئەندىشىگە چۈشكەنىدى.

— ئايال پادىشاھنىڭ دۆلەتكە ئاسىيلىق قىلغانلىقى سەۋەبىلىك پادىشاھلىق ئورنىنىڭ بىكار قىلىنغانلىقى، ھوقۇقىنىڭ بىلىمدانلارغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلگەنلىكى ھەققىدە ئاۋامغا ئۇقتۇرۇش قىلايلى، — دەپ تەكلىپ بەردى سېستون.

بۇ، قارامىلىق بىلەن دېيىلمۇاتقان گەپ ئىدى. ئەگەر ھاۋايىلىقلار خان جەمەتىنى قوغداش ئەترىتى بىلەن قوشۇلۇپ پادىشاھنى قوغدىسا قانداق قىلغۇلۇق؟ بۇ مەسىلىنى ھەل قىلىشنىڭ چارىسى ھاۋاي ئارىلىدىن ئەمەس، يېقىن ئەتراپتىن تېپىلاتتى. پېيۇرل خاربور پورتىنىڭ يېقىن ئەتراپىدا 3000 تونناژلىق، «بوستون» نامىلىق چارلىغۇچى پاراخوت توختىتىلغان بۇلۇپ، بۇ شۇ چاغدا ئامېرىكا دېڭىز ئارمىيەسىنىڭ ئىگىدارچىلىقىدىكى ئەڭ زامانىۋى ئۇرۇش پاراخوتى ئىدى. بۇ پاراخوتنا 200 ئەتراپىدا دېڭىز ئەسكىرى ۋە دېڭىز ئارمىيەسىنىڭ قۇرۇقلۇقتا جەڭ قىلغۇچى پىدائىيلىرى بۇيرۇق كۈتۈپ ياتاتتى. ئەگەر ئامېرىكىنىڭ ھاۋايدا تۇرۇشلۇق ئەلچىسى بۇيرۇق چۈشۈرسىلا بۇ ئەسكەرلەر ھاۋاي ھاكىمىيىتىنى ئاغدۇرۇش، يېڭى ھاكىمىيەتنى يۆلەش ۋەزىپىسىگە قاتنىشاتتى.

شۇ كۈنى كەچتە سېستون ئون نەچچە ئادەمنى يىغىپ ئەڭ يېقىن دوستى ۋىليام سمىس ئاچقان ئادۋوكاتلىق ئورنىدا يىغىن ئاچتى. يىغىندا سېستون ئامېرىكا ئىندىئانا ئىشتاتىدىن يېڭى

چەت ئەل ھاكىمىيىتىنى ئاغدۇرۇش ھەرىكىتىنىڭ كۆپىيىشىگە ئەگىشىپ بۇ قېتىملىق ۋەقەدىكى بەزى سىرلارمۇ ئاشكارىلىنىشقا باشلىدى.

رولىن سېستون ئايال پادىشاھنىڭ يېڭى ئاساسىي قانۇن جاكارلاش ئالدىدا تۇرغانلىقىنى ئۇقۇپ ئولتۇرالمايدىغانلىقىنى ئېيتتى. شۇ كۈنى چۈشتىن كېيىن، ئۆز مەزھىپىدىكى يېقىنلىرىنى ۋە تۆت نەپەر ئىچكى كابىنېت ۋەزىرىنى بىر يەرگە يىغدى. تۆت ۋەزىر بۇ چاغدا ئاللىبۇرۇن يەرلىك ھاكىمىيەتنىڭ ئىستېقبالىدىن ئەندىشىگە چۈشكەنىدى.

— ئايال پادىشاھنىڭ دۆلەتكە ئاسىيلىق قىلغانلىقى سەۋەبىلىك پادىشاھلىق ئورنىنىڭ بىكار قىلىنغانلىقى، ھوقۇقىنىڭ بىلىمدانلارغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلگەنلىكى ھەققىدە ئاۋامغا ئۇقتۇرۇش قىلايلى، — دەپ تەكلىپ بەردى سېستون.

بۇ، قارامىلىق بىلەن دېيىلمۇاتقان گەپ ئىدى. ئەگەر ھاۋايىلىقلار خان جەمەتىنى قوغداش ئەترىتى بىلەن قوشۇلۇپ پادىشاھنى قوغدىسا قانداق قىلغۇلۇق؟ بۇ مەسىلىنى ھەل قىلىشنىڭ چارىسى ھاۋاي ئارىلىدىن ئەمەس، يېقىن ئەتراپتىن تېپىلاتتى. پېيۇرل خاربور پورتىنىڭ يېقىن ئەتراپىدا 3000 تونناژلىق، «بوستون» نامىلىق چارلىغۇچى پاراخوت توختىتىلغان بۇلۇپ، بۇ شۇ چاغدا ئامېرىكا دېڭىز ئارمىيەسىنىڭ ئىگىدارچىلىقىدىكى ئەڭ زامانىۋى ئۇرۇش پاراخوتى ئىدى. بۇ پاراخوتنا 200 ئەتراپىدا دېڭىز ئەسكىرى ۋە دېڭىز ئارمىيەسىنىڭ قۇرۇقلۇقتا جەڭ قىلغۇچى پىدائىيلىرى بۇيرۇق كۈتۈپ ياتاتتى. ئەگەر ئامېرىكىنىڭ ھاۋايدا تۇرۇشلۇق ئەلچىسى بۇيرۇق چۈشۈرسىلا بۇ ئەسكەرلەر ھاۋاي ھاكىمىيىتىنى ئاغدۇرۇش، يېڭى ھاكىمىيەتنى يۆلەش ۋەزىپىسىگە قاتنىشاتتى.

شۇ كۈنى كەچتە سېستون ئون نەچچە ئادەمنى يىغىپ ئەڭ يېقىن دوستى ۋىليام سمىس ئاچقان ئادۋوكاتلىق ئورنىدا يىغىن ئاچتى. يىغىندا سېستون ئامېرىكا ئىندىئانا ئىشتاتىدىن يېڭى

كەلگەن يېقىن دوستى ھېنرى كېربېرغا بىخەتەرلىك كومىتېتى قۇرۇپ نۆۋەتتىكى ۋەزىيەتكە تاقابىل تۇرۇشنىڭ لايىھەسىنى تۈ- زۈپ چىقىش تەكلىپىنى بەردى. ئۇنىڭ تەكلىپىنى ھەممەيلەن بىردەك قوللىدى. كېربېر ئولتۇرغانلار ئارىسىدىن بىخەتەرلىك كومىتېتىنىڭ 13 ئادىمىنى تاللىۋالدى. بۇلارنىڭ ئىچىدە ئۇنىڭ ئۆزى ۋە سېستونمۇ بار ئىدى. بۇنىڭ ئىچىدە توققۇز ئادەم ئا- مېرىكىلىق ياكى ھېچبولمىغاندا، ئامېرىكىلىقنىڭ قېنى بار ئىدى. بىخەتەرلىك كومىتېتىنىڭ 13 ئادىمى ئىچىدە بىرمۇ ھاۋايلىق كىشى يوق ئىدى. بىخەتەرلىك كومىتېتى ئەزالىرى يىغىن ئېچىپ ھاۋاينى ئامېرىكىنىڭ دائىرىسىگە قېتىۋېلىش پىلانىغا بىردەك قوشۇلدى.

سېستون قوشۇن تەشكىللەش، ئادەم ئورۇنلاشتۇرۇش بىلەن ئالدىراش بولۇۋاتقاندا، ئايال پادىشاھ ئوردىدا ۋەزىر - ۋۇزرالا- رىنىڭ پىكرىنى ئاڭلاۋاتاتتى. پىكىر بەرگۈچىلەر بىردەك: «يېڭى ئاساسىي قانۇن شۇ پېتى ئېلان قىلىنىپ كېتىپ قالسا رادىكال قانۇنغا ئايلىنىدۇ» دەپ قاراشتى. ئەڭ ئاخىرىدا ئۇلار ئايال پا- دىشاھنى قايىل قىلدى. ئايال پادىشاھ ئاخىر مۇنداق دېيىشكە مەجبۇر بولدى:

— ئەسلىي مەن بۇگۈن يېڭى ئاساسىي قانۇننى ئېلان قىل- ماقچىدىم. نۇرغۇن ئادەم شۇنداق قىلىشىمىزنى كۈتەتتى. لې- كىن، مەن ھازىر توسقۇنلۇققا دۇچ كەلدىم. بۇگۈن قايتىپ تۇ- رۇڭلار، يېڭى ئاساسىي قانۇننى ئېلان قىلمىدىغان ئىش نەچچە كۈن كېچىكىپ تۇرسۇن.

ئايال پادىشاھنىڭ گېپى سىياسىي ئۆزگىرىش پەيدا قىلماق- چى بولغانلارنى تېخىمۇ غەزەپلەندۈردى. ئايال پادىشاھنىڭ گې- پىدە نەچچە كۈندىن كېيىن يېڭى ئاساسىي قانۇننى يەنە ئېلان قىلمىدىغاندەك بىر مەنە بار ئىدى. ئايال پادىشاھ ھاۋاي پادىشاھ- لىقىنى قايتىدىن گۈللەندۈرۈش نىيىتىدىن يانمايدىغاندەك قىلاتتى. ئايال پادىشاھ مەۋجۇتلا بولسا، ئاق تەنلىكلەرنىڭ ھو-

كەلگەن يېقىن دوستى ھېنرى كېربېرغا بىخەتەرلىك كومىتېتى قۇرۇپ نۆۋەتتىكى ۋەزىيەتكە تاقابىل تۇرۇشنىڭ لايىھەسىنى تۈ- زۈپ چىقىش تەكلىپىنى بەردى. ئۇنىڭ تەكلىپىنى ھەممەيلەن بىردەك قوللىدى. كېربېر ئولتۇرغانلار ئارىسىدىن بىخەتەرلىك كومىتېتىنىڭ 13 ئادىمىنى تاللىۋالدى. بۇلارنىڭ ئىچىدە ئۇنىڭ ئۆزى ۋە سېستونمۇ بار ئىدى. بۇنىڭ ئىچىدە توققۇز ئادەم ئا- مېرىكىلىق ياكى ھېچبولمىغاندا، ئامېرىكىلىقنىڭ قېنى بار ئىدى. بىخەتەرلىك كومىتېتىنىڭ 13 ئادىمى ئىچىدە بىرمۇ ھاۋايلىق كىشى يوق ئىدى. بىخەتەرلىك كومىتېتى ئەزالىرى يىغىن ئېچىپ ھاۋاينى ئامېرىكىنىڭ دائىرىسىگە قېتىۋېلىش پىلانىغا بىردەك قوشۇلدى.

سېستون قوشۇن تەشكىللەش، ئادەم ئورۇنلاشتۇرۇش بىلەن ئالدىراش بولۇۋاتقاندا، ئايال پادىشاھ ئوردىدا ۋەزىر - ۋۇزرالا- رىنىڭ پىكرىنى ئاڭلاۋاتاتتى. پىكىر بەرگۈچىلەر بىردەك: «يېڭى ئاساسىي قانۇن شۇ پېتى ئېلان قىلىنىپ كېتىپ قالسا رادىكال قانۇنغا ئايلىنىدۇ» دەپ قاراشتى. ئەڭ ئاخىرىدا ئۇلار ئايال پا- دىشاھنى قايىل قىلدى. ئايال پادىشاھ ئاخىر مۇنداق دېيىشكە مەجبۇر بولدى:

— ئەسلىي مەن بۇگۈن يېڭى ئاساسىي قانۇننى ئېلان قىل- ماقچىدىم. نۇرغۇن ئادەم شۇنداق قىلىشىمىزنى كۈتەتتى. لې- كىن، مەن ھازىر توسقۇنلۇققا دۇچ كەلدىم. بۇگۈن قايتىپ تۇ- رۇڭلار، يېڭى ئاساسىي قانۇننى ئېلان قىلمىدىغان ئىش نەچچە كۈن كېچىكىپ تۇرسۇن.

ئايال پادىشاھنىڭ گېپى سىياسىي ئۆزگىرىش پەيدا قىلماق- چى بولغانلارنى تېخىمۇ غەزەپلەندۈردى. ئايال پادىشاھنىڭ گې- پىدە نەچچە كۈندىن كېيىن يېڭى ئاساسىي قانۇننى يەنە ئېلان قىلمىدىغاندەك بىر مەنە بار ئىدى. ئايال پادىشاھ ھاۋاي پادىشاھ- لىقىنى قايتىدىن گۈللەندۈرۈش نىيىتىدىن يانمايدىغاندەك قىلاتتى. ئايال پادىشاھ مەۋجۇتلا بولسا، ئاق تەنلىكلەرنىڭ ھو-

قۇقى كاپالەتكە ئىگە بولمايتتى.

دۇشەنبە كۈنى ئەتىگەن ھاۋايدىكى ئاق تەنلىكلەر بۆلەكچە خۇشال ئىدى. بىخەتەرلىك كومىتېتى كاسسىرنىڭ ئۆيىدە يەنە بىر قېتىم يىغىن ئېچىپ چۈشتىن كېيىنكى چوڭ يىغىن ئۈچۈن ئەڭ ئاخىرقى مەسلىھەتنى قىلىۋاتاتتى. دەل شۇ ئەسنادا ئايال پادىشاھنىڭ قول ئاستىدىكى ساقچى باشلىقى چارلىز ۋېلسون ۋە ئۇنىڭ ئاشنىسى تۈيۇقسىز يىغىن مەيدانىدا پەيدا بولۇپ، ئولتۇرغانلارنى چۆچۈتۈۋەتتى.

ساقچى باشلىقى سىستوننى ئىشىك سىرتىغا چاقىرىپ مۇنداق دېدى:

— سىلەرنىڭ نېمە قىلماقچى بولغىنىڭلاردىن خەۋىرىم بار. ياخشىسى بۇ يەردە توختاپ قېلىپ ئۆيۈڭلەرگە كەتكىنىڭلار تۈزۈكمىكىن.

سىستون بېشىنى چايقاپ جاۋاب بەردى.

— ئەمدى بىز قايتىپ كېتەلمەيمىز چارلىز. ئەمدى كەينىمىزگە يانالمايمىز.

— بوپتۇ، — دېدى چارلىز ۋېلسون، — مەن ئايال پادىشاھنى يېڭى ئاساسىي قانۇننى ئېلان قىلماسلىققا قايىل قىلاي. پەقەت بولمىسا ئۇنى سولاپ قويسامۇ بولىدۇ.

— پايدىسى يوق، چارلىز، — دېدى سىستون، — بىز بىر قارارغا كېلىپ بولدۇق، ئەمدى ھەربىرىمىز ئۆتمىسەك بولمايدۇ.

چارلىز ۋېلسون ئاخىرقى ئاگاھلاندۇرۇشنى بېرىپ قويغاندىن كېيىن، كەينىگە بۇرۇلۇپ ئۇدۇل ئوردىغا باردى. ئىچكى كابىنېتقا ئۇسۇپ كىرىپ ۋەزىرلەرگە ھاكىمىيەتنى قوغداپ قېلىش ئۈچۈن سۈيقەست پىلانلىغان كىشىلەرنى قولغا ئېلىش تەكلىپىنى بەردى. ۋەزىرلەر قورقۇپ كەتتى. ئۇلار ئامېرىكانلارنى رەنجىتىشنى خالىمىدى.

چارلىزنىڭ ئاگاھلاندۇرۇشىغا ئاق تەنلىكلەر پىسەنت قىلماي تۇرالمىدى. بىخەتەرلىك كومىتېتىدىكى 13 ئادەم بىرلەشمە

قۇقى كاپالەتكە ئىگە بولمايتتى.

دۇشەنبە كۈنى ئەتىگەن ھاۋايدىكى ئاق تەنلىكلەر بۆلەكچە خۇشال ئىدى. بىخەتەرلىك كومىتېتى كاسسىرنىڭ ئۆيىدە يەنە بىر قېتىم يىغىن ئېچىپ چۈشتىن كېيىنكى چوڭ يىغىن ئۈچۈن ئەڭ ئاخىرقى مەسلىھەتنى قىلىۋاتاتتى. دەل شۇ ئەسنادا ئايال پادىشاھنىڭ قول ئاستىدىكى ساقچى باشلىقى چارلىز ۋېلسون ۋە ئۇنىڭ ئاشنىسى تۈيۇقسىز يىغىن مەيدانىدا پەيدا بولۇپ، ئولتۇرغانلارنى چۆچۈتۈۋەتتى.

ساقچى باشلىقى سىستوننى ئىشىك سىرتىغا چاقىرىپ مۇنداق دېدى:

— سىلەرنىڭ نېمە قىلماقچى بولغىنىڭلاردىن خەۋىرىم بار. ياخشىسى بۇ يەردە توختاپ قېلىپ ئۆيۈڭلەرگە كەتكىنىڭلار تۈزۈكمىكىن.

سىستون بېشىنى چايقاپ جاۋاب بەردى.

— ئەمدى بىز قايتىپ كېتەلمەيمىز چارلىز. ئەمدى كەينىمىزگە يانالمايمىز.

— بوپتۇ، — دېدى چارلىز ۋېلسون، — مەن ئايال پادىشاھنى يېڭى ئاساسىي قانۇننى ئېلان قىلماسلىققا قايىل قىلاي. پەقەت بولمىسا ئۇنى سولاپ قويسامۇ بولىدۇ.

— پايدىسى يوق، چارلىز، — دېدى سىستون، — بىز بىر قارارغا كېلىپ بولدۇق، ئەمدى ھەربىرىمىز ئۆتمىسەك بولمايدۇ.

چارلىز ۋېلسون ئاخىرقى ئاگاھلاندۇرۇشنى بېرىپ قويغاندىن كېيىن، كەينىگە بۇرۇلۇپ ئۇدۇل ئوردىغا باردى. ئىچكى كابىنېتقا ئۇسۇپ كىرىپ ۋەزىرلەرگە ھاكىمىيەتنى قوغداپ قېلىش ئۈچۈن سۈيقەست پىلانلىغان كىشىلەرنى قولغا ئېلىش تەكلىپىنى بەردى. ۋەزىرلەر قورقۇپ كەتتى. ئۇلار ئامېرىكانلارنى رەنجىتىشنى خالىمىدى.

چارلىزنىڭ ئاگاھلاندۇرۇشىغا ئاق تەنلىكلەر پىسەنت قىلماي تۇرالمىدى. بىخەتەرلىك كومىتېتىدىكى 13 ئادەم بىرلەشمە

ئىمزا قويۇپ ستۇپنسىنغا خەت يازدى ۋە ئامېرىكا ئارمىيەسى-
نى ئەمدى ئىشقا سالمىسا بولمايدىغان يەرگە كەلگەنلىكىنى
بىلدۈرۈشتى. 1893 - يىلى 1 - ئاينىڭ 16 - كۈنى چۈشتىن
كېيىن ئامېرىكا ئەلچىسى ستۇپنسىن «بوستون» مارکىلىق
ئۇرۇش پاراخوتىنىڭ كاپىتانىغا خەت يازدى. شۇ كۈنى كەچلىكى
162 نەپەر ئامېرىكا ئەسكىرى ھونولۇلۇغا قەدەم باستى. ئۇلارنىڭ
ئىچىدە بىر روتا زەمبىرەكچىلەر ئەترىتى ۋە ئىككى روتا پىيا-
دىلەر ئەترىتى بار ئىدى. ھاۋايلىقلار ئىشىكلىرىنىڭ كەينىگە
ئۆتۈۋېلىپ يولدا كېتىۋاتقان ئامېرىكا ئەسكەرلىرىگە ھەيرانلىق
ئىچىدە قاراپ قالدى. ئۇلار شۇ كەمگىچە بۇنداق رەتلىك كىيىن-
گەن ئەسكەرلەرنى كۆرۈپ باقمىغانىدى. ئاق تەنلىكلەرگە نىسبە-
تەن ئېيتقاندا، ئەمدى ئەلچى ستۇپنسىن ئوتتۇرىغا چىقىپ يې-
گى بىر ھاكىمىيەتنىڭ قۇرۇلغانلىقىنى جاكارلىسا بولاتتى. لې-
كىن، كىمنى يېگى ھاكىمىيەت بېشىغا چىقىرىش باش قاتۇرد-
مىغان ئىش ئىدى. ئارىلىقتا خىرىستىيان مىسسىيونېرىنىڭ
نەۋرىسى سالفىد دۇر ئىسىملىك بىر كىشى ئامېرىكانلارنىڭ نە-
زىرىگە ئېلىندى. بۇ كىشى ھاۋاي ئالىي سوت مەھكىمىسىنىڭ
باشلىقى ئىدى.

ساقچى باشلىقى چارلىز ۋېلسون كۆز ئالدىدا بولۇۋاتقان
ئىشلارغا پەقەت چىداپ تۇرالمىدى. ئۇ خان جەمەتى مۇھاپىزە-
چىلەر ئەترىتىگە ھەربىي ھەرىكەتكە تەييارلىق قىلىش توغرد-
سىدا بۇيرۇق چۈشۈردى. بۇ چاغدا ئىچكى كابىنېتتا 550 كە يې-
قىن ئەسكەر ۋە ساقچى بار ئىدى. ئۇلارنىڭ كۆپچىلىكىدە مىل-
تىق، يەنە 114 دانە زەمبىرەكمۇ بار ئىدى. نېمە قىلارىنى بى-
لەلمەي قالغان ئىچكى كابىنېت ئەزالىرى ھونولۇلۇدىكى چەت
ئەل ئەلچىلىرىنى چاقىرىپ مەسلىھەت سوراش نىيىتىگە كەل-
دى. چاقىرغان ئەلچىلەر كەلدى. لېكىن، ئۇلارنىڭ قاتارىدا ئا-
مېرىكا ئەلچىسى يوق ئىدى. چەت ئەل ئەلچىلىرى قوراللىق
قارشىلىق كۆرسەتمەسلىك قارارىغا كەلدى.

ئىمزا قويۇپ ستۇپنسىنغا خەت يازدى ۋە ئامېرىكا ئارمىيەسى-
نى ئەمدى ئىشقا سالمىسا بولمايدىغان يەرگە كەلگەنلىكىنى
بىلدۈرۈشتى. 1893 - يىلى 1 - ئاينىڭ 16 - كۈنى چۈشتىن
كېيىن ئامېرىكا ئەلچىسى ستۇپنسىن «بوستون» مارکىلىق
ئۇرۇش پاراخوتىنىڭ كاپىتانىغا خەت يازدى. شۇ كۈنى كەچلىكى
162 نەپەر ئامېرىكا ئەسكىرى ھونولۇلۇغا قەدەم باستى. ئۇلارنىڭ
ئىچىدە بىر روتا زەمبىرەكچىلەر ئەترىتى ۋە ئىككى روتا پىيا-
دىلەر ئەترىتى بار ئىدى. ھاۋايلىقلار ئىشىكلىرىنىڭ كەينىگە
ئۆتۈۋېلىپ يولدا كېتىۋاتقان ئامېرىكا ئەسكەرلىرىگە ھەيرانلىق
ئىچىدە قاراپ قالدى. ئۇلار شۇ كەمگىچە بۇنداق رەتلىك كىيىن-
گەن ئەسكەرلەرنى كۆرۈپ باقمىغانىدى. ئاق تەنلىكلەرگە نىسبە-
تەن ئېيتقاندا، ئەمدى ئەلچى ستۇپنسىن ئوتتۇرىغا چىقىپ يې-
گى بىر ھاكىمىيەتنىڭ قۇرۇلغانلىقىنى جاكارلىسا بولاتتى. لې-
كىن، كىمنى يېگى ھاكىمىيەت بېشىغا چىقىرىش باش قاتۇرد-
مىغان ئىش ئىدى. ئارىلىقتا خىرىستىيان مىسسىيونېرىنىڭ
نەۋرىسى سالفىد دۇر ئىسىملىك بىر كىشى ئامېرىكانلارنىڭ نە-
زىرىگە ئېلىندى. بۇ كىشى ھاۋاي ئالىي سوت مەھكىمىسىنىڭ
باشلىقى ئىدى.

ساقچى باشلىقى چارلىز ۋېلسون كۆز ئالدىدا بولۇۋاتقان
ئىشلارغا پەقەت چىداپ تۇرالمىدى. ئۇ خان جەمەتى مۇھاپىزە-
چىلەر ئەترىتىگە ھەربىي ھەرىكەتكە تەييارلىق قىلىش توغرد-
سىدا بۇيرۇق چۈشۈردى. بۇ چاغدا ئىچكى كابىنېتتا 550 كە يې-
قىن ئەسكەر ۋە ساقچى بار ئىدى. ئۇلارنىڭ كۆپچىلىكىدە مىل-
تىق، يەنە 114 دانە زەمبىرەكمۇ بار ئىدى. نېمە قىلارىنى بى-
لەلمەي قالغان ئىچكى كابىنېت ئەزالىرى ھونولۇلۇدىكى چەت
ئەل ئەلچىلىرىنى چاقىرىپ مەسلىھەت سوراش نىيىتىگە كەل-
دى. چاقىرغان ئەلچىلەر كەلدى. لېكىن، ئۇلارنىڭ قاتارىدا ئا-
مېرىكا ئەلچىسى يوق ئىدى. چەت ئەل ئەلچىلىرى قوراللىق
قارشىلىق كۆرسەتمەسلىك قارارىغا كەلدى.

ئىمزا قويۇپ ستۇپنسىنغا خەت يازدى ۋە ئامېرىكا ئارمىيەسى-
نى ئەمدى ئىشقا سالمىسا بولمايدىغان يەرگە كەلگەنلىكىنى
بىلدۈرۈشتى. 1893 - يىلى 1 - ئاينىڭ 16 - كۈنى چۈشتىن
كېيىن ئامېرىكا ئەلچىسى ستۇپنسىن «بوستون» مارکىلىق
ئۇرۇش پاراخوتىنىڭ كاپىتانىغا خەت يازدى. شۇ كۈنى كەچلىكى
162 نەپەر ئامېرىكا ئەسكىرى ھونولۇلۇغا قەدەم باستى. ئۇلارنىڭ
ئىچىدە بىر روتا زەمبىرەكچىلەر ئەترىتى ۋە ئىككى روتا پىيا-
دىلەر ئەترىتى بار ئىدى. ھاۋايلىقلار ئىشىكلىرىنىڭ كەينىگە
ئۆتۈۋېلىپ يولدا كېتىۋاتقان ئامېرىكا ئەسكەرلىرىگە ھەيرانلىق
ئىچىدە قاراپ قالدى. ئۇلار شۇ كەمگىچە بۇنداق رەتلىك كىيىن-
گەن ئەسكەرلەرنى كۆرۈپ باقمىغانىدى. ئاق تەنلىكلەرگە نىسبە-
تەن ئېيتقاندا، ئەمدى ئەلچى ستۇپنسىن ئوتتۇرىغا چىقىپ يې-
گى بىر ھاكىمىيەتنىڭ قۇرۇلغانلىقىنى جاكارلىسا بولاتتى. لې-
كىن، كىمنى يېگى ھاكىمىيەت بېشىغا چىقىرىش باش قاتۇرد-
مىغان ئىش ئىدى. ئارىلىقتا خىرىستىيان مىسسىيونېرىنىڭ
نەۋرىسى سالفىد دۇر ئىسىملىك بىر كىشى ئامېرىكانلارنىڭ نە-
زىرىگە ئېلىندى. بۇ كىشى ھاۋاي ئالىي سوت مەھكىمىسىنىڭ
باشلىقى ئىدى.

ساقچى باشلىقى چارلىز ۋېلسون كۆز ئالدىدا بولۇۋاتقان
ئىشلارغا پەقەت چىداپ تۇرالمىدى. ئۇ خان جەمەتى مۇھاپىزە-
چىلەر ئەترىتىگە ھەربىي ھەرىكەتكە تەييارلىق قىلىش توغرد-
سىدا بۇيرۇق چۈشۈردى. بۇ چاغدا ئىچكى كابىنېتتا 550 كە يې-
قىن ئەسكەر ۋە ساقچى بار ئىدى. ئۇلارنىڭ كۆپچىلىكىدە مىل-
تىق، يەنە 114 دانە زەمبىرەكمۇ بار ئىدى. نېمە قىلارىنى بى-
لەلمەي قالغان ئىچكى كابىنېت ئەزالىرى ھونولۇلۇدىكى چەت
ئەل ئەلچىلىرىنى چاقىرىپ مەسلىھەت سوراش نىيىتىگە كەل-
دى. چاقىرغان ئەلچىلەر كەلدى. لېكىن، ئۇلارنىڭ قاتارىدا ئا-
مېرىكا ئەلچىسى يوق ئىدى. چەت ئەل ئەلچىلىرى قوراللىق
قارشىلىق كۆرسەتمەسلىك قارارىغا كەلدى.

ئايال پادىشاھ ئىچكى كابىنېت ئەزالىرىنى ئاخىرقى تىرىشچانلىقىنى كۆرسىتىپ ئامېرىكا ئەلچىسى سىتۆپىنسېن بىلەن كۆرۈشۈپ بېقىشقا بۇيرۇدى. سىتۆپىنسېن پەقەت ئەدلىيە ۋەزىرى پېتسون بىلەن كۆرۈشتى ۋە ئۇنىڭغا:

— ئەگەر ئايال پادىشاھنىڭ ئەسكەرلىرى ئىسيانچىلارنى تۇتسا ياكى ئۆلارنى قولغا ئالسا، ئۇنداقتا بۇ ئىشقا ئامېرىكا ئارمىيەسى ئارىلىشىدۇ، — دېدى.

بۇ گەپ ئامېرىكا ئارمىيەسىنىڭ تىنچلىقنى قوغداش ئۈچۈن ئەمەس، سىياسىي ئۆزگىرىشنىڭ ئوڭۇشلۇق بولۇشى ئۈچۈن يارىدەمگە كەلگەنلىكىدىن دېرەك بېرەتتى. ئامېرىكا ئارمىيەسىنىڭ ھونولۇلۇدا قۇرۇقلۇقتا چىقىشى ھاۋاي پادىشاھلىقىنىڭ زاۋاللىق تەقدىرىنى بەلگىلەپ قويدى. قالدى ئىشلار قانداق قىلىپ سىياسىي ئۆزگىرىشتىن كېيىنكى نەتىجىلەرنى قانۇنلاشتۇرۇشتىلا قالغانىدى. شۇ كۈنى چۈشتىن كېيىن سائەت ئىككى ئەتراپىدا سىياسىي ئۆزگىرىش قوزغىغانلار ھاۋاي ھاكىمىيىتىگە سىمۇزول بولىدىغان ھۆكۈمەت بىناسىنىڭ ئالدىغا توپلاندى. ھاۋايغا كەلگىنىگە ئەمدى ئىككى يىل بولغان ھېنرى كېربېر 60 نەپەر ئامېرىكا ئەسكىرىنىڭ قوغدىشى بىلەن ئوتتۇرىغا چىقىپ ئانچە كۆپ بولمىغان ئالامان ئالدىدا بايانات ئېلان قىلىپ مۇنداق دېدى:

— ھاۋاي پادىشاھلىقى دەۋرى ئاخىرلاشتى !

شۇ قېتىملىق يىغىلىشتا ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت قۇرۇش، ئامېرىكىغا قوشۇلۇش شەرتلىرى ھەققىدە ئامېرىكا تەرەپ بىلەن بىردەكلىك ھاسىل قىلغۇچە جىمى ئىشلارغا ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت مەسئۇل بولۇش قارار قىلىندى.

بۇ خىل ۋەزىيەت ئالدىدا ئىچكى كابىنېت ۋەزىرلىرىنىڭ ئازاب بىلەن قول قوۋۇشتۇرۇپ تۇرۇشتىن باشقا ئامالى يوق ئىدى. چۈنكى، بۇ چاغدا ئامېرىكىنىڭ جەڭ پاراخوتى پورتقا كېلىپ بولغان، 162 ئامېرىكا ئەسكىرى ھونولۇلۇ شەھىرىگە

ئايال پادىشاھ ئىچكى كابىنېت ئەزالىرىنى ئاخىرقى تىرىشچانلىقىنى كۆرسىتىپ ئامېرىكا ئەلچىسى سىتۆپىنسېن بىلەن كۆرۈشۈپ بېقىشقا بۇيرۇدى. سىتۆپىنسېن پەقەت ئەدلىيە ۋەزىرى پېتسون بىلەن كۆرۈشتى ۋە ئۇنىڭغا:

— ئەگەر ئايال پادىشاھنىڭ ئەسكەرلىرى ئىسيانچىلارنى تۇتسا ياكى ئۆلارنى قولغا ئالسا، ئۇنداقتا بۇ ئىشقا ئامېرىكا ئارمىيەسى ئارىلىشىدۇ، — دېدى.

بۇ گەپ ئامېرىكا ئارمىيەسىنىڭ تىنچلىقنى قوغداش ئۈچۈن ئەمەس، سىياسىي ئۆزگىرىشنىڭ ئوڭۇشلۇق بولۇشى ئۈچۈن يارىدەمگە كەلگەنلىكىدىن دېرەك بېرەتتى. ئامېرىكا ئارمىيەسىنىڭ ھونولۇلۇدا قۇرۇقلۇقتا چىقىشى ھاۋاي پادىشاھلىقىنىڭ زاۋاللىق تەقدىرىنى بەلگىلەپ قويدى. قالدى ئىشلار قانداق قىلىپ سىياسىي ئۆزگىرىشتىن كېيىنكى نەتىجىلەرنى قانۇنلاشتۇرۇشتىلا قالغانىدى. شۇ كۈنى چۈشتىن كېيىن سائەت ئىككى ئەتراپىدا سىياسىي ئۆزگىرىش قوزغىغانلار ھاۋاي ھاكىمىيىتىگە سىمۇزول بولىدىغان ھۆكۈمەت بىناسىنىڭ ئالدىغا توپلاندى. ھاۋايغا كەلگىنىگە ئەمدى ئىككى يىل بولغان ھېنرى كېربېر 60 نەپەر ئامېرىكا ئەسكىرىنىڭ قوغدىشى بىلەن ئوتتۇرىغا چىقىپ ئانچە كۆپ بولمىغان ئالامان ئالدىدا بايانات ئېلان قىلىپ مۇنداق دېدى:

— ھاۋاي پادىشاھلىقى دەۋرى ئاخىرلاشتى !

شۇ قېتىملىق يىغىلىشتا ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت قۇرۇش، ئامېرىكىغا قوشۇلۇش شەرتلىرى ھەققىدە ئامېرىكا تەرەپ بىلەن بىردەكلىك ھاسىل قىلغۇچە جىمى ئىشلارغا ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت مەسئۇل بولۇش قارار قىلىندى.

بۇ خىل ۋەزىيەت ئالدىدا ئىچكى كابىنېت ۋەزىرلىرىنىڭ ئازاب بىلەن قول قوۋۇشتۇرۇپ تۇرۇشتىن باشقا ئامالى يوق ئىدى. چۈنكى، بۇ چاغدا ئامېرىكىنىڭ جەڭ پاراخوتى پورتقا كېلىپ بولغان، 162 ئامېرىكا ئەسكىرى ھونولۇلۇ شەھىرىگ

كىرىپ بولغاندى. ۋەزىيەتنىڭ تەرەققىياتىنى ئەمدى توسقىلى بولمايدىغانلىقىنى ھېس قىلغان ۋەزىرلەر بىرىپ ئەھۋالنى ئايال پادىشاھقا مەلۇم قىلدى؛ گەپ ئارىلىقىدا ئەمدى قارشىلىشىشنىڭ ھاجىتى يوقلۇقىنى ئەسكەرتىپ ئۆتتى. ئايال پادىشاھ ۋەزىرلەر كەتكەندىن كېيىن قولىغا قەلەم ئېلىپ ئۆزىنىڭ ئامېرىكىنىڭ بېسىمى بىلەن تەختتىن چۈشۈشكە مەجبۇر بولغانلىقى ھەققىدە تۆۋەندىكىدەك بايانات يازدى:

مەن تەخىرنىڭ ئىلتىماتى بىلەن ئاساسىي قانۇننىڭ روھى بويىچە قانۇنلۇق ھالدا بۇ ئەلگە پادىشاھ بولغانىدىم. ئەمدى باشقىلار ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت قۇرۇپ بوپتۇ. مەن ئۇلارنىڭ ماڭا ۋە ھاۋاي قانۇنلۇق ھۆكۈمىتىگە قىلغان قىلمىش - ئەتمىشلىرىگە ئېتىراز بىلدۇرىمەن.

ئامېرىكا قوشما ئىشتاتلىرى ھەربىي جەھەتتىكى ئۈستۈنلۈكىگە تايىنىپ بىزنى ئىتائەت قىلىشقا مەجبۇر قىلدى. ئامېرىكىنىڭ ھوقۇقلۇق ئەلچىسى جون ستۇبىنسىن ئامېرىكا ئارمىيىسىنىڭ ھونولۇلۇغا كىرىشى توغرىسىدا ئاللىبۇرۇن بۇيرۇق ئېلان قىلىپ ۋاقىتلىق ھۆكۈمەتنى قوللايدىغانلىقىنى جاكارلاپتۇ.

قوراللىق توقۇنۇش ۋە قان تۆكۈلۈشنىڭ ئالدىنى ئېلىش، پۇقرالىرىمىزنىڭ جىسمانىي بىخەتەرلىكىگە كاپالەتلىك قىلىش ئۈچۈن بۇ ئېتىرازنامىنى بىلدۇرۇپ بولۇپ ھوقۇقنى تاپشۇرۇپ بېرىشنى قارار قىلدىم.

باياناتقا قول قويۇپ بولغاندىن كېيىن، ئايال پادىشاھ ۋەزىرلەرگە ساقچى ئىدارىسى ۋە ھەربىي گازارمىنى يېڭى ھۆكۈمەتكە تاپشۇرۇپ بېرىش توغرىسىدا بۇيرۇق قىلدى. بىخەتەرلىك كومىتېتى ھېچقانداق توسالغۇغا ئۇچرىماي ھوقۇقنى ئۆتكۈزۈۋالدى. ۋاقىتلىق ھۆكۈمەتنىڭ يېڭى باشلىقى سالفىد دۇر ئامېرىكا ئەلچىسى جون ستۇبىنسىنغا خەت يېزىپ، ئۇنىڭ يېڭى ھۆكۈ-

كىرىپ بولغاندى. ۋەزىيەتنىڭ تەرەققىياتىنى ئەمدى توسقىلى بولمايدىغانلىقىنى ھېس قىلغان ۋەزىرلەر بىرىپ ئەھۋالنى ئايال پادىشاھقا مەلۇم قىلدى؛ گەپ ئارىلىقىدا ئەمدى قارشىلىشىشنىڭ ھاجىتى يوقلۇقىنى ئەسكەرتىپ ئۆتتى. ئايال پادىشاھ ۋەزىرلەر كەتكەندىن كېيىن قولىغا قەلەم ئېلىپ ئۆزىنىڭ ئامېرىكىنىڭ بېسىمى بىلەن تەختتىن چۈشۈشكە مەجبۇر بولغانلىقى ھەققىدە تۆۋەندىكىدەك بايانات يازدى:

مەن تەخىرنىڭ ئىلتىماتى بىلەن ئاساسىي قانۇننىڭ روھى بويىچە قانۇنلۇق ھالدا بۇ ئەلگە پادىشاھ بولغانىدىم. ئەمدى باشقىلار ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت قۇرۇپ بوپتۇ. مەن ئۇلارنىڭ ماڭا ۋە ھاۋاي قانۇنلۇق ھۆكۈمىتىگە قىلغان قىلمىش - ئەتمىشلىرىگە ئېتىراز بىلدۇرىمەن.

ئامېرىكا قوشما ئىشتاتلىرى ھەربىي جەھەتتىكى ئۈستۈنلۈكىگە تايىنىپ بىزنى ئىتائەت قىلىشقا مەجبۇر قىلدى. ئامېرىكىنىڭ ھوقۇقلۇق ئەلچىسى جون ستۇبىنسىن ئامېرىكا ئارمىيىسىنىڭ ھونولۇلۇغا كىرىشى توغرىسىدا ئاللىبۇرۇن بۇيرۇق ئېلان قىلىپ ۋاقىتلىق ھۆكۈمەتنى قوللايدىغانلىقىنى جاكارلاپتۇ.

قوراللىق توقۇنۇش ۋە قان تۆكۈلۈشنىڭ ئالدىنى ئېلىش، پۇقرالىرىمىزنىڭ جىسمانىي بىخەتەرلىكىگە كاپالەتلىك قىلىش ئۈچۈن بۇ ئېتىرازنامىنى بىلدۇرۇپ بولۇپ ھوقۇقنى تاپشۇرۇپ بېرىشنى قارار قىلدىم.

باياناتقا قول قويۇپ بولغاندىن كېيىن، ئايال پادىشاھ ۋەزىرلەرگە ساقچى ئىدارىسى ۋە ھەربىي گازارمىنى يېڭى ھۆكۈمەتكە تاپشۇرۇپ بېرىش توغرىسىدا بۇيرۇق قىلدى. بىخەتەرلىك كومىتېتى ھېچقانداق توسالغۇغا ئۇچرىماي ھوقۇقنى ئۆتكۈزۈۋالدى. ۋاقىتلىق ھۆكۈمەتنىڭ يېڭى باشلىقى سالفىد دۇر ئامېرىكا ئەلچىسى جون ستۇبىنسىنغا خەت يېزىپ، ئۇنىڭ يېڭى ھۆكۈ-

مەتنى بۇنچە تېز ئېتىراپ قىلغانلىقىغا رەھمەت ئېيتتى.

سېستون 30 قا يەتمەيدىغان ئادەم بىلەن ئەتراپلىق پىلان تۈزۈپ ھاۋاي پادىشاھلىقىنى ئاغدۇردى. ئەمما، ئۇنىڭغا يارىدەم قىلىدىغان جون ستۇبنسىن بولمىسا، ئۇلار بۇ سىياسىي ئۆزگىرىشنى قوزغاشقا جۇرئەت قىلالمىغان بولاتتى. ئەگەر كۆزقاراشى جون ستۇبنسىننىڭكىدىن تۇپتىن پەرقلىنىدىغان يەنە بىر ئەلچى بولغان بولسا، ئېھتىمال سىياسىي ئۆزگىرىش قوزغىماقچى بولغانلارنى نىيىتىدىن يانىدۇرغانمۇ بولار ئىدى.

گەرچە ئەلچى جون ستۇبنسىن سىياسىي ئۆزگىرىشنى قوللىغان بولسىمۇ، ئۇنىڭ كەينىدە پەردە ئارقىسىدا قوماندانلىق قىلىۋاتقان ئىككى ئادەم — ئامېرىكا زۇڭتۇڭى خارسېن ۋە دۆلەت ئىشلىرى كاتىپى رايئىن بار ئىدى. ھەر ئىككى ئادەم بۇ قېتىملىق ھەرىكەتنىڭ نەتىجىسىنىڭ نېمىدىن دېرەك بېرىدىغانلىقىنى بىلەتتى. ئەلۋەتتە، جون ستۇبنسىننى تەنقىد قىلغۇچىلارنىڭ گېپى بويىچە ئېيتقاندا، ئۇ ئامېرىكا ئارمىيەسىگە بۇيرۇق قىلىشتىن بۇرۇن ۋاشىنگتون دائىرىلىرىنىڭ ماقۇللۇقىنى ئالمىغانىدى. ۋاھالەنكى، ئامېرىكىنىڭ زۇڭتۇڭى

هالىتىنى تەسۋىرلەپ يازغان يۇقىرىقى جۇملىسىنى ئەسلەپ قالدىم. شۇنداق قىلىپ، ھاۋاي پادىشاھى تەختتىن چۈشتى. ئامېرىكا ئەلچىسى ۋە ئۇنىڭ دوستلىرى 163 ئامېرىكا ئەسكىرىنىڭ قۇدرىتىگە ئىشىنىپلا بىر قانۇنلۇق ھاكىمىيەتنى ئاغدۇرىدى. ھالبۇكى، بۇ چاغدا يەرلىك ھاۋاي خەلقى ھېچقانداق قارشىلىقسىز، پىلانسىز ھالدا كۆز ئالدىدىكى ئىشلارغا مۆلدۈرلەپ قاراپ تۇرۇشقا مەجبۇر بولدى. سېستون، جون ستۇېنسىن دېگەن ئادەملەر بىر دەۋر، بىر تارىخ يارىتتى: شانلىق تارىخنى يازدى. بۇ ھال ئادەمگە گېرمان پەيلاسوپى شوپېنخا ئوئېر (Schopenhauer,1788 — 1860) نىڭ «تارىخنى كۆچلۈكلەر ئالجىلارنىڭ دۇمبىسىگە يازىدۇ» دېگەن سۆزىنى ئەسلىتىدۇ. تارىخ ئۆتكەن كۈنلەرنىڭ ئاددىي خاتىرىسى ئەمەس، بەلكى ئۆز مەقسىتىنى ئىزدەپ يۈرگەن ئادەملەرنىڭ ئىنقىلابىي پائالىيىتىدىن ئىبارەت. ھاۋاي پادىشاھلىقىنىڭ مەۋجۇتلۇقىغا مۇستەملىكىگە ئوخشاش نىشانى ئىزدەپ يۈرگەن ئامېرىكا سىياسىيونلىرىنىڭ باش قاتۇرماي پىلانلىغان ئاددىي بىر ئويۇنى چېكىت قويىدى. ئەمما، بۇنىڭدىن بۇرۇنلا پۇقرالىرى بىغەم، ئەلۋېتشى پارا-سەتسىز، ئەقىلدارلىرى كەم بۇ پادىشاھلىقنىڭ ھامان غۇلاپ چۈشىدىغانلىقى بەلگىلىنىپ بولغان، مىللىي مەدەنىيەت ئېغىر خىرىسقا دۇچ كەلگەنىدى.

1893 - يىلى ھاۋاي ھاكىمىيىتىنى ئاغدۇرۇش بىلەن تەڭ ئامېرىكىنىڭ چەت ئەل ھاكىمىيىتىگە خىرىس قىلىش نىيىتى ئاشكارىلاندى. 1893 - يىلى ھاۋايدا يۈز بەرگەن سىياسىي ئۆزگىرىشنى بىر كۆمېدىيە، مەدەنىيەت نۇقتىسىدىن بىر تراگېدىيە دېيىشكە بولاتتى. مانا بۇگۈن سىز ھونولۇلۇدا بىرمۇ ساپ ھاۋايلىقنى ئۇچرىتالمايسىز. چىرايىدىن، بەدەن شەكلىدىن ھاۋايلىق ئىكەنلىكى بىلىنىپ تۇرسىمۇ، نۇرغۇن ھاۋايلىقلار ئۆز ئانا تىلىدا سۆزلىشەلمەيدۇ. ئۇلارنى مۇشۇ ھالەتكە ئەكىلىش ئۈچۈن ئامېرىكا ھاكىمىيىتى جىق كۈچىگەن: نۇرغۇن سىياسىي

هالىتىنى تەسۋىرلەپ يازغان يۇقىرىقى جۇملىسىنى ئەسلەپ قالدىم. شۇنداق قىلىپ، ھاۋاي پادىشاھى تەختتىن چۈشتى. ئامېرىكا ئەلچىسى ۋە ئۇنىڭ دوستلىرى 163 ئامېرىكا ئەسكىرىنىڭ قۇدرىتىگە ئىشىنىپلا بىر قانۇنلۇق ھاكىمىيەتنى ئاغدۇرىدى. ھالبۇكى، بۇ چاغدا يەرلىك ھاۋاي خەلقى ھېچقانداق قارشىلىقسىز، پىلانسىز ھالدا كۆز ئالدىدىكى ئىشلارغا مۆلدۈرلەپ قاراپ تۇرۇشقا مەجبۇر بولدى. سېستون، جون ستۇېنسىن دېگەن ئادەملەر بىر دەۋر، بىر تارىخ يارىتتى: شانلىق تارىخنى يازدى. بۇ ھال ئادەمگە گېرمان پەيلاسوپى شوپېنخا ئوئېر (Schopenhauer,1788 — 1860) نىڭ «تارىخنى كۆچلۈكلەر ئالجىلارنىڭ دۇمبىسىگە يازىدۇ» دېگەن سۆزىنى ئەسلىتىدۇ. تارىخ ئۆتكەن كۈنلەرنىڭ ئاددىي خاتىرىسى ئەمەس، بەلكى ئۆز مەقسىتىنى ئىزدەپ يۈرگەن ئادەملەرنىڭ ئىنقىلابىي پائالىيىتىدىن ئىبارەت. ھاۋاي پادىشاھلىقىنىڭ مەۋجۇتلۇقىغا مۇستەملىكىگە ئوخشاش نىشانى ئىزدەپ يۈرگەن ئامېرىكا سىياسىيونلىرىنىڭ باش قاتۇرماي پىلانلىغان ئاددىي بىر ئويۇنى چېكىت قويىدى. ئەمما، بۇنىڭدىن بۇرۇنلا پۇقرالىرى بىغەم، ئەلۋېتشى پارا-سەتسىز، ئەقىلدارلىرى كەم بۇ پادىشاھلىقنىڭ ھامان غۇلاپ چۈشىدىغانلىقى بەلگىلىنىپ بولغان، مىللىي مەدەنىيەت ئېغىر خىرىسقا دۇچ كەلگەنىدى.

1893 - يىلى ھاۋاي ھاكىمىيىتىنى ئاغدۇرۇش بىلەن تەڭ ئامېرىكىنىڭ چەت ئەل ھاكىمىيىتىگە خىرىس قىلىش نىيىتى ئاشكارىلاندى. 1893 - يىلى ھاۋايدا يۈز بەرگەن سىياسىي ئۆزگىرىشنى بىر كۆمېدىيە، مەدەنىيەت نۇقتىسىدىن بىر تراگېدىيە دېيىشكە بولاتتى. مانا بۇگۈن سىز ھونولۇلۇدا بىرمۇ ساپ ھاۋايلىقنى ئۇچرىتالمايسىز. چىرايىدىن، بەدەن شەكلىدىن ھاۋايلىق ئىكەنلىكى بىلىنىپ تۇرسىمۇ، نۇرغۇن ھاۋايلىقلار ئۆز ئانا تىلىدا سۆزلىشەلمەيدۇ. ئۇلارنى مۇشۇ ھالەتكە ئەكىلىش ئۈچۈن ئامېرىكا ھاكىمىيىتى جىق كۈچىگەن: نۇرغۇن سىياسىي

هالىتىنى تەسۋىرلەپ يازغان يۇقىرىقى جۇملىسىنى ئەسلەپ قالدىم. شۇنداق قىلىپ، ھاۋاي پادىشاھى تەختتىن چۈشتى. ئامېرىكا ئەلچىسى ۋە ئۇنىڭ دوستلىرى 163 ئامېرىكا ئەسكىرىنىڭ قۇدرىتىگە ئىشىنىپلا بىر قانۇنلۇق ھاكىمىيەتنى ئاغدۇرىدى. ھالبۇكى، بۇ چاغدا يەرلىك ھاۋاي خەلقى ھېچقانداق قارشىلىقسىز، پىلانسىز ھالدا كۆز ئالدىدىكى ئىشلارغا مۆلدۈرلەپ قاراپ تۇرۇشقا مەجبۇر بولدى. سېستون، جون ستۇېنسىن دېگەن ئادەملەر بىر دەۋر، بىر تارىخ يارىتتى: شانلىق تارىخنى يازدى. بۇ ھال ئادەمگە گېرمان پەيلاسوپى شوپېنخا ئوئېر (Schopenhauer,1788 — 1860) نىڭ «تارىخنى كۆچلۈكلەر ئالجىلارنىڭ دۇمبىسىگە يازىدۇ» دېگەن سۆزىنى ئەسلىتىدۇ. تارىخ ئۆتكەن كۈنلەرنىڭ ئاددىي خاتىرىسى ئەمەس، بەلكى ئۆز مەقسىتىنى ئىزدەپ يۈرگەن ئادەملەرنىڭ ئىنقىلابىي پائالىيىتىدىن ئىبارەت. ھاۋاي پادىشاھلىقىنىڭ مەۋجۇتلۇقىغا مۇستەملىكىگە ئوخشاش نىشانى ئىزدەپ يۈرگەن ئامېرىكا سىياسىيونلىرىنىڭ باش قاتۇرماي پىلانلىغان ئاددىي بىر ئويۇنى چېكىت قويىدى. ئەمما، بۇنىڭدىن بۇرۇنلا پۇقرالىرى بىغەم، ئەلۋېتشى پارا-سەتسىز، ئەقىلدارلىرى كەم بۇ پادىشاھلىقنىڭ ھامان غۇلاپ چۈشىدىغانلىقى بەلگىلىنىپ بولغان، مىللىي مەدەنىيەت ئېغىر خىرىسقا دۇچ كەلگەنىدى.

1893 - يىلى ھاۋاي ھاكىمىيىتىنى ئاغدۇرۇش بىلەن تەڭ ئامېرىكىنىڭ چەت ئەل ھاكىمىيىتىگە خىرىس قىلىش نىيىتى ئاشكارىلاندى. 1893 - يىلى ھاۋايدا يۈز بەرگەن سىياسىي ئۆزگىرىشنى بىر كۆمېدىيە، مەدەنىيەت نۇقتىسىدىن بىر تراگېدىيە دېيىشكە بولاتتى. مانا بۇگۈن سىز ھونولۇلۇدا بىرمۇ ساپ ھاۋايلىقنى ئۇچرىتالمايسىز. چىرايىدىن، بەدەن شەكلىدىن ھاۋايلىق ئىكەنلىكى بىلىنىپ تۇرسىمۇ، نۇرغۇن ھاۋايلىقلار ئۆز ئانا تىلىدا سۆزلىشەلمەيدۇ. ئۇلارنى مۇشۇ ھالەتكە ئەكىلىش ئۈچۈن ئامېرىكا ھاكىمىيىتى جىق كۈچىگەن: نۇرغۇن سىياسىي

ئويۇنلارنى ـــ مېڭە يۇيۇش، روھ ئۆلتۇرۇش ئىستراتېگىيەلىرى- نى تۇزۇپ چىققان. ئامېرىكا مۇستەملىكىچىلىكىنىڭ زەھىرىنى سىز ھەربىر يەرلىك ھاۋايىلىقنىڭ گېپىدىن، گەپ قىلىۋاتقاندا- كى ئاھاڭ ـ ئىنتوناتسىيەسىدىن ھەم يۇرۇش ـ تۇرۇشىدىن ھېس قىلالايسىز.

فرانسىيە مۇتەپەككۇرى ئېتېين بالبار: (Eteine Balibar) «ھەربىر زامانىۋى دۆلەت مۇستەملىكىچىلىكىنىڭ مەھسۇلى» دەپ كۆرسىتىدۇ. بۈگۈنكى قۇدرەتلىك ئامېرىكىنىڭ زامانىۋىلىشىش مۇساپىسىدىكى يۆكسەك مۇۋەپپەقىيەتلىرىنى زېمىن كېڭەيمە- چىلىكى، مۇستەملىكىچىلىك، ئاسسىمىلياتسىيە سىياستى يۈرگۈزۈش جەريانىدىن ئايرىپ قارىغىلى بولمايدۇ. ئامېرىكا مىللەت، ئىرق سانى جىق، مەدەنىيەت مەنبەسى كۆپ خىل بول- غان ئىجتىمائىي مۇھىتتا پۇقرالىرىنىڭ قارشىلىقسىز ياشە- شى ئۈچۈن ئۆزاق مۇددەت ئىدېئولوگىيە قۇرۇلۇشى ئېلىپ بار- غان. بۇ جەريانداا ئۆزى بېسىۋالغان، ھەققىنى يېگەن ئاجىزلار- نىڭ روھىنى ھەل قىلىش ئۈچۈن ئاۋۋال كۆزقاراش، قىممەت قارىشى جەھەتتىكى ئىختىلاپلارنى يوق قىلغان. ئامېرىكىنىڭ باشقىلارنى ئۆزى خالاپ ئاسسىمىلياتسىيە بولۇشقا ئۇندىيەلىشى دەل ئىدېئولوگىيە كۈرىشى جەھەتتە توغرا قەدەم ئالغانلىقىنىڭ نەتىجىسى. ئامېرىكىنىڭ ھاۋايىلىقلارنى مۇۋەپپەقىيەتلىك ئاسـ- سىمىلياتسىيە قىلالىشى ئەينى چاغدا ئالجىرىيەدىكى ئاسسى- مىلياتسىيە سىياستى مەغلۇپ بولغان فرانسىيە بىلەن روشەن سېلىشتۇرما. فرانسىيە زۇلۇمنى كۈچەيتىپ، مەدەنىي، ئىرقىي قىرغىنچىلىقنى يۈرگۈزۈپ، ئالجىرىيەدە يەرلىك خەلقنىڭ قار- شىلىقىغا، غەزەپ ـ نەپرىتىگە دۇچ كەلدى. ئەڭ كومېدىيەلىك يېرى، ئالجىرىيەنى فرانسىيىنىڭ قولىدىن مۇستەقىل قىلغە- نى فرانسۇزچە سۆزلەيدىغان ئەرەبلەر بولدى. فرانسىيە ئۇلار- نى مەجبۇرىي فرانسۇزچە سۆزلەتكىنى بىلەن قەلبىدىكى ئۆچ- مەنلىكىنى، ئۆزلىرىگە بولغان نەپرەتنى يوقىتالمىغانىدى.

ئويۇنلارنى ـــ مېڭە يۇيۇش، روھ ئۆلتۇرۇش ئىستراتېگىيەلىرى- نى تۇزۇپ چىققان. ئامېرىكا مۇستەملىكىچىلىكىنىڭ زەھىرىنى سىز ھەربىر يەرلىك ھاۋايىلىقنىڭ گېپىدىن، گەپ قىلىۋاتقاندا- كى ئاھاڭ ـ ئىنتوناتسىيەسىدىن ھەم يۇرۇش ـ تۇرۇشىدىن ھېس قىلالايسىز.

فرانسىيە مۇتەپەككۇرى ئېتېين بالبار: (Eteine Balibar) «ھەربىر زامانىۋى دۆلەت مۇستەملىكىچىلىكىنىڭ مەھسۇلى» دەپ كۆرسىتىدۇ. بۈگۈنكى قۇدرەتلىك ئامېرىكىنىڭ زامانىۋىلىشىش مۇساپىسىدىكى يۆكسەك مۇۋەپپەقىيەتلىرىنى زېمىن كېڭەيمە- چىلىكى، مۇستەملىكىچىلىك، ئاسسىمىلياتسىيە سىياستى يۈرگۈزۈش جەريانىدىن ئايرىپ قارىغىلى بولمايدۇ. ئامېرىكا مىللەت، ئىرق سانى جىق، مەدەنىيەت مەنبەسى كۆپ خىل بول- غان ئىجتىمائىي مۇھىتتا پۇقرالىرىنىڭ قارشىلىقسىز ياشە- شى ئۈچۈن ئۆزاق مۇددەت ئىدېئولوگىيە قۇرۇلۇشى ئېلىپ بار- غان. بۇ جەريانداا ئۆزى بېسىۋالغان، ھەققىنى يېگەن ئاجىزلار- نىڭ روھىنى ھەل قىلىش ئۈچۈن ئاۋۋال كۆزقاراش، قىممەت قارىشى جەھەتتىكى ئىختىلاپلارنى يوق قىلغان. ئامېرىكىنىڭ باشقىلارنى ئۆزى خالاپ ئاسسىمىلياتسىيە بولۇشقا ئۇندىيەلىشى دەل ئىدېئولوگىيە كۈرىشى جەھەتتە توغرا قەدەم ئالغانلىقىنىڭ نەتىجىسى. ئامېرىكىنىڭ ھاۋايىلىقلارنى مۇۋەپپەقىيەتلىك ئاسـ- سىمىلياتسىيە قىلالىشى ئەينى چاغدا ئالجىرىيەدىكى ئاسسى- مىلياتسىيە سىياستى مەغلۇپ بولغان فرانسىيە بىلەن روشەن سېلىشتۇرما. فرانسىيە زۇلۇمنى كۈچەيتىپ، مەدەنىي، ئىرقىي قىرغىنچىلىقنى يۈرگۈزۈپ، ئالجىرىيەدە يەرلىك خەلقنىڭ قار- شىلىقىغا، غەزەپ ـ نەپرىتىگە دۇچ كەلدى. ئەڭ كومېدىيەلىك يېرى، ئالجىرىيەنى فرانسىيىنىڭ قولىدىن مۇستەقىل قىلغە- نى فرانسۇزچە سۆزلەيدىغان ئەرەبلەر بولدى. فرانسىيە ئۇلار- نى مەجبۇرىي فرانسۇزچە سۆزلەتكىنى بىلەن قەلبىدىكى ئۆچ- مەنلىكىنى، ئۆزلىرىگە بولغان نەپرەتنى يوقىتالمىغانىدى.

176 ئۆزلۈك گىرۇھ كىلىرىدە

ئويۇنلارنى ـــ مېڭە يۇيۇش، روھ ئۆلتۇرۇش ئىستراتېگىيەلىرى- نى تۇزۇپ چىققان. ئامېرىكا مۇستەملىكىچىلىكىنىڭ زەھىرىنى سىز ھەربىر يەرلىك ھاۋايىلىقنىڭ گېپىدىن، گەپ قىلىۋاتقاندا- كى ئاھاڭ ـ ئىنتوناتسىيەسىدىن ھەم يۇرۇش ـ تۇرۇشىدىن ھېس قىلالايسىز.

فرانسىيە مۇتەپەككۇرى ئېتېين بالبار: (Eteine Balibar) «ھەربىر زامانىۋى دۆلەت مۇستەملىكىچىلىكىنىڭ مەھسۇلى» دەپ كۆرسىتىدۇ. بۈگۈنكى قۇدرەتلىك ئامېرىكىنىڭ زامانىۋىلىشىش مۇساپىسىدىكى يۆكسەك مۇۋەپپەقىيەتلىرىنى زېمىن كېڭەيمە- چىلىكى، مۇستەملىكىچىلىك، ئاسسىمىلياتسىيە سىياستى يۈرگۈزۈش جەريانىدىن ئايرىپ قارىغىلى بولمايدۇ. ئامېرىكا مىللەت، ئىرق سانى جىق، مەدەنىيەت مەنبەسى كۆپ خىل بول- غان ئىجتىمائىي مۇھىتتا پۇقرالىرىنىڭ قارشىلىقسىز ياشە- شى ئۈچۈن ئۆزاق مۇددەت ئىدېئولوگىيە قۇرۇلۇشى ئېلىپ بار- غان. بۇ جەريانداا ئۆزى بېسىۋالغان، ھەققىنى يېگەن ئاجىزلار- نىڭ روھىنى ھەل قىلىش ئۈچۈن ئاۋۋال كۆزقاراش، قىممەت قارىشى جەھەتتىكى ئىختىلاپلارنى يوق قىلغان. ئامېرىكىنىڭ باشقىلارنى ئۆزى خالاپ ئاسسىمىلياتسىيە بولۇشقا ئۇندىيەلىشى دەل ئىدېئولوگىيە كۈرىشى جەھەتتە توغرا قەدەم ئالغانلىقىنىڭ نەتىجىسى. ئامېرىكىنىڭ ھاۋايىلىقلارنى مۇۋەپپەقىيەتلىك ئاسـ- سىمىلياتسىيە قىلالىشى ئەينى چاغدا ئالجىرىيەدىكى ئاسسى- مىلياتسىيە سىياستى مەغلۇپ بولغان فرانسىيە بىلەن روشەن سېلىشتۇرما. فرانسىيە زۇلۇمنى كۈچەيتىپ، مەدەنىي، ئىرقىي قىرغىنچىلىقنى يۈرگۈزۈپ، ئالجىرىيەدە يەرلىك خەلقنىڭ قار- شىلىقىغا، غەزەپ ـ نەپرىتىگە دۇچ كەلدى. ئەڭ كومېدىيەلىك يېرى، ئالجىرىيەنى فرانسىيىنىڭ قولىدىن مۇستەقىل قىلغە- نى فرانسۇزچە سۆزلەيدىغان ئەرەبلەر بولدى. فرانسىيە ئۇلار- نى مەجبۇرىي فرانسۇزچە سۆزلەتكىنى بىلەن قەلبىدىكى ئۆچ- مەنلىكىنى، ئۆزلىرىگە بولغان نەپرەتنى يوقىتالمىغانىدى.

176 ئۆزلۈك گىرۇھ كىلىرىدە

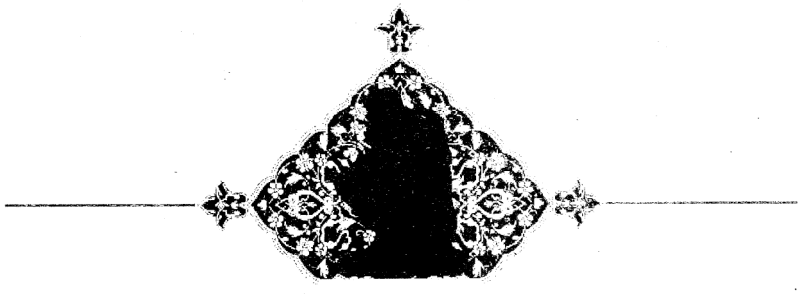

توققۇزىنچى باب

كىملىك توزۇتقان خياللار

ئاچقۇچلۇق سۆزلەر: بۇلغانغان كىملىك؛ شەخسىنىڭ ھەرىكىتى ۋە مىللىي كىملىك؛ مەدەنىيەت كىملىكى؛ كىملىك ئېھتىياجى؛ كىملىك كاپالىتى؛ كىملىك كىرىزىسى.

1

«ئىسىم، تىل، مەدەنىيەت بولمىسىلا، بىز باشقىلارنىڭ ۋە ئۆزىمىزنىڭ كىملىكىنى بىلمەيمىز. بىزنىڭ باشقىلار بىلەن بولغان پەرقىمىز ئىسىملاردا، تىلدا ۋە مەدەنىيەتتە ئەكس ئېتىدۇ. ئۆزىمىز ھەققىدىكى چۈشەنچىمىز ئۆزىمىزنى قانچىلىك قازغان بولۇشىمىزدىن قەتئىينەزەر، ئاخىرقى ھېسابتا بىر خىل ئىجتىمائىي ئەندىزە، ئىجتىمائىي كونتېكىست ئىچىدە بارلىققا كېلىدۇ ۋە شۇ خىل ئىجتىمائىي ئەندىزىنىڭ، ئىجتىمائىي كونتېكىستنىڭ تەسىرىگە ئۇچرايدۇ.» ئوپچە ئاشخاندا تاماق ئېتىۋاتقان، چەت ئەللىك ئوقۇغۇچىلار بىلەن پاراڭلىشىۋاتقان چاغلىرىمدا نيۇيورك ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ جەمئىيەتشۇناسلىق پروفېسسورى كالخورن (Calhourn) نىڭ كىملىك ھەققىدىكى بۇ بايانىنىڭ تولىمۇ توغرا ئىكەنلىكىنى ھېس قىلاتتىم. ئوخشىمىغان دۆلەتلەردىن، ئوخشىمىغان مەدەنىيەت مۇھىتىدىن

توققۇزىنچى باب

كىملىك توزۇتقان خياللار

ئاچقۇچلۇق سۆزلەر: بۇلغانغان كىملىك؛ شەخسىنىڭ ھەرىكىتى ۋە مىللىي كىملىك؛ مەدەنىيەت كىملىكى؛ كىملىك ئېھتىياجى؛ كىملىك كاپالىتى؛ كىملىك كىرىزىسى.

1

«ئىسىم، تىل، مەدەنىيەت بولمىسىلا، بىز باشقىلارنىڭ ۋە ئۆزىمىزنىڭ كىملىكىنى بىلمەيمىز. بىزنىڭ باشقىلار بىلەن بولغان پەرقىمىز ئىسىملاردا، تىلدا ۋە مەدەنىيەتتە ئەكس ئېتىدۇ. ئۆزىمىز ھەققىدىكى چۈشەنچىمىز ئۆزىمىزنى قانچىلىك قازغان بولۇشىمىزدىن قەتئىينەزەر، ئاخىرقى ھېسابتا بىر خىل ئىجتىمائىي ئەندىزە، ئىجتىمائىي كونتېكىست ئىچىدە بارلىققا كېلىدۇ ۋە شۇ خىل ئىجتىمائىي ئەندىزىنىڭ، ئىجتىمائىي كونتېكىستنىڭ تەسىرىگە ئۇچرايدۇ.» ئوپچە ئاشخاندا تاماق ئېتىۋاتقان، چەت ئەللىك ئوقۇغۇچىلار بىلەن پاراڭلىشىۋاتقان چاغلىرىمدا نيۇيورك ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ جەمئىيەتشۇناسلىق پروفېسسورى كالخورن (Calhourn) نىڭ كىملىك ھەققىدىكى بۇ بايانىنىڭ تولىمۇ توغرا ئىكەنلىكىنى ھېس قىلاتتىم. ئوخشىمىغان دۆلەتلەردىن، ئوخشىمىغان مەدەنىيەت مۇھىتىدىن

177 On the Margins of Self

كەڭەن جەت ۋىللىلاق ئوقۇغۇچىلار ئىسمەلىرىدا، ۋەتكەن تاماق-

لىرىدا، سۆزلىشىۋاتقان تىللىرىدا ئوخشىمىغان مىللىي كىيىم-

كىنى ناماياڭ قىلىپ تۇرۇاتىتى. بارا – بارا ئىسمىنى، ئېتىۋاتقان

تاماقتىڭ پۇرىقىنى، تىلىدىڭ ئاھاڭىنى ئاساس قىلىپ تۇرۇپ،

ئاشخانىدىكى بىرەر جەت ۋىللىلاق ئوقۇغۇچىدىڭ نەدىن كەلگەد-

لىكىنى توغۇشماي تۇرۇپ ھېس قىلالايمىغان بولىدۇم. ھىندىس-

تانلىق ئوقۇغۇچىلار تاماق ۋەتكەندە دىماغىنى ئېچىشتۇرىدىغان

ئاچچىق خۇرۇچلارنى ۋە بېقىمسىز چىرقىرلايمىغان يۇقىرى بە-

ھەق، ئۇلارغا بىرئاڭ نېمە ئوچۇن كالا گۆشى يېمەيدىغانلىقە-

مىزنى چۈشەندۈرۈپ بولالمايتتى (ئۇلارنىڭ كالا گۆشى يېمەسلىكى

ھىندىلاردىكى كالىنى ئۇلۇغلاش ۋەتىقىدىسى بىلەن مۇناسىۋەتلىلىق

ئىدى). ۋەيبىتنامىلىق ئوقۇغۇچىلار ماڭا بىرگەن تەسىرى تو-

لىمۇ ناچار بولدى. مېنىڭ ۋەيبىتنامىلىقلار ھەققىدىكى ناچار تە-

سىراتىم ئۇلارنىڭ تىلىدىڭ بىلەن بېقىمسىز ئاڭلىنىدىغانلىقى

(كىيىن بىلدىم، بۇ مەندىكى خاتا تۇيغۇ ئىمەسكەن، بالىتا چەت

ئەللىلىك ئوقۇغۇچىلارمۇ شۇنداق ئويلايدىكەن)، يۇقىرى ئاۋازدا

بىسمىلىق قارىغاندا ھەر بىرى مىنۇتتا بىر قېتىم ئاۋاز چىقە-

رىشىدىن بىئارام بولغىنىمىزدا، ھىندىستانلىق ئوقۇغۇچىلار

«Sorry!» (كەچۈرۈڭلار) دەپ قويۇپ ئىشنى قىلىۋېرەتتى. كۆ-

يىنەك ياماقلىق ئىكەنلىكىنى بىلىپ ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى بىرسى

ماڭا ئىشلەتسەڭلا ئىشلەتكىلى بولىدىغانلىقىنى ئېيتىپ قالدى.

بىلەك چىرىلىقى ھېسابلايدىغان، ئىمەلىيەتتە ۋاي دېگۈچىلىكى يوق

بىر ۋەيبىتنامىلىق قىز بار ئىدى. مېنىڭچە ۋەيبىتنامىلىقلار ھەقىقە-

كەڭەن جەت ۋىللىلاق ئوقۇغۇچىلار ئىسمەلىرىدا، ۋەتكەن تاماق-

لىرىدا، سۆزلىشىۋاتقان تىللىرىدا ئوخشىمىغان مىللىي كىيىم-

كىنى ناماياڭ قىلىپ تۇرۇاتىتى. بارا – بارا ئىسمىنى، ئېتىۋاتقان

تاماقتىڭ پۇرىقىنى، تىلىدىڭ ئاھاڭىنى ئاساس قىلىپ تۇرۇپ،

ئاشخانىدىكى بىرەر جەت ۋىللىلاق ئوقۇغۇچىدىڭ نەدىن كەلگەد-

لىكىنى توغۇشماي تۇرۇپ ھېس قىلالايمىغان بولىدۇم. ھىندىس-

تانلىق ئوقۇغۇچىلار تاماق ۋەتكەندە دىماغىنى ئېچىشتۇرىدىغان

ئاچچىق خۇرۇچلارنى ۋە بېقىمسىز چىرقىرلايمىغان يۇقىرى بە-

ھەق، ئۇلارغا بىرئاڭ نېمە ئوچۇن كالا گۆشى يېمەيدىغانلىقە-

مىزنى چۈشەندۈرۈپ بولالمايتتى (ئۇلارنىڭ كالا گۆشى يېمەسلىكى

ھىندىلاردىكى كالىنى ئۇلۇغلاش ۋەتىقىدىسى بىلەن مۇناسىۋەتلىلىق

ئىدى). ۋەيبىتنامىلىق ئوقۇغۇچىلار ماڭا بىرگەن تەسىرى تو-

لىمۇ ناچار بولدى. مېنىڭچە ۋەيبىتنامىلىقلار ھەققىدىكى ناچار تە-

سىراتىم ئۇلارنىڭ تىلىدىڭ بىلەن بېقىمسىز ئاڭلىنىدىغانلىقى

(كىيىن بىلدىم، بۇ مەندىكى خاتا تۇيغۇ ئىمەسكەن، بالىتا چەت

ئەللىلىك ئوقۇغۇچىلارمۇ شۇنداق ئويلايدىكەن)، يۇقىرى ئاۋازدا

بىسمىلىق قارىغاندا ھەر بىرى مىنۇتتا بىر قېتىم ئاۋاز چىقە-

رىشىدىن بىئارام بولغىنىمىزدا، ھىندىستانلىق ئوقۇغۇچىلار

«Sorry!» (كەچۈرۈڭلار) دەپ قويۇپ ئىشنى قىلىۋېرەتتى. كۆ-

يىنەك ياماقلىق ئىكەنلىكىنى بىلىپ ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى بىرسى

ماڭا ئىشلەتسەڭلا ئىشلەتكىلى بولىدىغانلىقىنى ئېيتىپ قالدى.

بىلەك چىرىلىقى ھېسابلايدىغان، ئىمەلىيەتتە ۋاي دېگۈچىلىكى يوق

بىر ۋەيبىتنامىلىق قىز بار ئىدى. مېنىڭچە ۋەيبىتنامىلىقلار ھەقىقە-

كەڭەن جەت ۋىللىلاق ئوقۇغۇچىلار ئىسمەلىرىدا، ۋەتكەن تاماق-

لىرىدا، سۆزلىشىۋاتقان تىللىرىدا ئوخشىمىغان مىللىي كىيىم-

كىنى ناماياڭ قىلىپ تۇرۇاتىتى. بارا – بارا ئىسمىنى، ئېتىۋاتقان

تاماقتىڭ پۇرىقىنى، تىلىدىڭ ئاھاڭىنى ئاساس قىلىپ تۇرۇپ،

ئاشخانىدىكى بىرەر جەت ۋىللىلاق ئوقۇغۇچىدىڭ نەدىن كەلگەد-

لىكىنى توغۇشماي تۇرۇپ ھېس قىلالايمىغان بولىدۇم. ھىندىس-

تانلىق ئوقۇغۇچىلار تاماق ۋەتكەندە دىماغىنى ئېچىشتۇرىدىغان

ئاچچىق خۇرۇچلارنى ۋە بېقىمسىز چىرقىرلايمىغان يۇقىرى بە-

ھەق، ئۇلارغا بىرئاڭ نېمە ئوچۇن كالا گۆشى يېمەيدىغانلىقە-

مىزنى چۈشەندۈرۈپ بولالمايتتى (ئۇلارنىڭ كالا گۆشى يېمەسلىكى

ھىندىلاردىكى كالىنى ئۇلۇغلاش ۋەتىقىدىسى بىلەن مۇناسىۋەتلىلىق

ئىدى). ۋەيبىتنامىلىق ئوقۇغۇچىلار ماڭا بىرگەن تەسىرى تو-

لىمۇ ناچار بولدى. مېنىڭچە ۋەيبىتنامىلىقلار ھەققىدىكى ناچار تە-

سىراتىم ئۇلارنىڭ تىلىدىڭ بىلەن بېقىمسىز ئاڭلىنىدىغانلىقى

(كىيىن بىلدىم، بۇ مەندىكى خاتا تۇيغۇ ئىمەسكەن، بالىتا چەت

ئەللىلىك ئوقۇغۇچىلارمۇ شۇنداق ئويلايدىكەن)، يۇقىرى ئاۋازدا

بىسمىلىق قارىغاندا ھەر بىرى مىنۇتتا بىر قېتىم ئاۋاز چىقە-

رىشىدىن بىئارام بولغىنىمىزدا، ھىندىستانلىق ئوقۇغۇچىلار

«Sorry!» (كەچۈرۈڭلار) دەپ قويۇپ ئىشنى قىلىۋېرەتتى. كۆ-

يىنەك ياماقلىق ئىكەنلىكىنى بىلىپ ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى بىرسى

ماڭا ئىشلەتسەڭلا ئىشلەتكىلى بولىدىغانلىقىنى ئېيتىپ قالدى.

بىلەك چىرىلىقى ھېسابلايدىغان، ئىمەلىيەتتە ۋاي دېگۈچىلىكى يوق

بىر ۋەيبىتنامىلىق قىز بار ئىدى. مېنىڭچە ۋەيبىتنامىلىقلار ھەقىقە-

ەنكى ناچار تەسىراتىمغا دەسلىپىدە شۇ قىز سەۋەبچى بولدى دېسەم ئارتۇق كەتمەيتتى. بىركۈنى كەچتە ھېرىپ - ئېچىپ تاماق ئېتىش مەقسىتىدە ئاشخانىغا كىرسەم، ئۇ قىز ئاشخانىدىكى ئوكيان تەرەپكە قارايدىغان بالكونىدا ئىنتايىن يۇقىرى ئاۋازدا يەنە بىر ۋىيېتنامليق ئوغۇل بالىغا گەپ قىلىۋاتقانىدىكەن. بېشىم ئاغرىپ تۇرغاندا ۋىيېتنام تىلى قۇلىقىمغا تېخىمۇ يېقىمسىز ئاڭلىنىپ كەتتى. ئاشخانىدا بايىقى ئىككى ۋىيېتنام قىزغا نەچچە قېتىم قاراپ قويدى. ئەمما ۋىيېتنامليق قىز پەرۋازىمۇ قىلمايلا بىردە قاقاقلاپ كۈلۈپ، بىردە چىرقىراپ دېگۈدەك گېپىنى داۋاملاشتۇرۇۋەردى. «يائالا، دۇنيادا مۇنداقمۇ سەت تىل بولىدىكەن!» دەپ ئويلىدىم ئىچىمدە. ئىچىم پۇشۇپ ئاچچىقىمدا قورۇما قورۇۋاتقىنىمدا، چىدىغۇسىز سېسىق بىر پۇراق ئاشخانىنى بىر ئالدى. ئەسلىدە ۋىيېتنامليق ئوقۇغۇچىلار قازانلىرىغا خورۇچ، تەم تەڭشىگۈچلەرنى سالغانىدىكەن. ۋىيېتنامليقلار ئىشلىتىدىغان تەم تەڭشىگۈچلەردىن تاپىنىڭكەدەك سېسىق بىر پۇراق كېلەتتى، كۆنمىگەن ئادەم بۇ پۇراققا چىداپ بولالمايتتى ۋە ئەدەپسىزلىك بولسىمۇ ئاشخانىنى ئىشكىنى ئېچىۋېتىشكە مەجبۇر بولاتتى. ئارىلىقتا بىرنەچچە چەت ئەللىك ئوقۇغۇچى بىلەن ۋىيېتنامليقلار ھەققىدە پاراڭلىشىپ قالدىم. ئۇلارمۇ ماڭا ئوخشاش ھېلىقى ۋىيېتنامليق قىزنىڭ چىرقىراق ئاۋازىدىن، ۋىيېتنامليقلار ئىشلىتىدىغان تەم تەڭشىگۈچلەرنىڭ پۇرىقىدىن بىزار ئىكەن؛ ۋىيېتنام تىلىنى يېقىمسىز دەپ ھېس قىلىدىكەن. كېيىنچە مەن ۋىيېتنامليق ئوقۇغۇچىلار تاماق قىلىۋاتقان بولسا ئاشخانىغا كىرمەس بولدۇم ۋە بۇ ئىشتىن مۇنداق بىر پاكىتنى تېخىمۇ چوڭقۇر ھېس قىلدىم: مىللىي ئوبراز، مىللىي كىملىك نۇقتىسىدىن بىر ئادەم بىر مىللەت دېمەكتۇر. شەخسنىڭ ھەرىكىتى بىر مىللەت

ەنكى ناچار تەسىراتىمغا دەسلىپىدە شۇ قىز سەۋەبچى بولدى دېسەم ئارتۇق كەتمەيتتى. بىركۈنى كەچتە ھېرىپ - ئېچىپ تاماق ئېتىش مەقسىتىدە ئاشخانىغا كىرسەم، ئۇ قىز ئاشخانىدىكى ئوكيان تەرەپكە قارايدىغان بالكونىدا ئىنتايىن يۇقىرى ئاۋازدا يەنە بىر ۋىيېتنامليق ئوغۇل بالىغا گەپ قىلىۋاتقانىدىكەن. بېشىم ئاغرىپ تۇرغاندا ۋىيېتنام تىلى قۇلىقىمغا تېخىمۇ يېقىمسىز ئاڭلىنىپ كەتتى. ئاشخانىدا بايىقى ئىككى ۋىيېتنام قىزغا نەچچە قېتىم قاراپ قويدى. ئەمما ۋىيېتنامليق قىز پەرۋازىمۇ قىلمايلا بىردە قاقاقلاپ كۈلۈپ، بىردە چىرقىراپ دېگۈدەك گېپىنى داۋاملاشتۇرۇۋەردى. «يائالا، دۇنيادا مۇنداقمۇ سەت تىل بولىدىكەن!» دەپ ئويلىدىم ئىچىمدە. ئىچىم پۇشۇپ ئاچچىقىمدا قورۇما قورۇۋاتقىنىمدا، چىدىغۇسىز سېسىق بىر پۇراق ئاشخانىنى بىر ئالدى. ئەسلىدە ۋىيېتنامليق ئوقۇغۇچىلار قازانلىرىغا خورۇچ، تەم تەڭشىگۈچلەرنى سالغانىدىكەن. ۋىيېتنامليقلار ئىشلىتىدىغان تەم تەڭشىگۈچلەردىن تاپىنىڭكەدەك سېسىق بىر پۇراق كېلەتتى، كۆنمىگەن ئادەم بۇ پۇراققا چىداپ بولالمايتتى ۋە ئەدەپسىزلىك بولسىمۇ ئاشخانىنى ئىشكىنى ئېچىۋېتىشكە مەجبۇر بولاتتى. ئارىلىقتا بىرنەچچە چەت ئەللىك ئوقۇغۇچى بىلەن ۋىيېتنامليقلار ھەققىدە پاراڭلىشىپ قالدىم. ئۇلارمۇ ماڭا ئوخشاش ھېلىقى ۋىيېتنامليق قىزنىڭ چىرقىراق ئاۋازىدىن، ۋىيېتنامليقلار ئىشلىتىدىغان تەم تەڭشىگۈچلەرنىڭ پۇرىقىدىن بىزار ئىكەن؛ ۋىيېتنام تىلىنى يېقىمسىز دەپ ھېس قىلىدىكەن. كېيىنچە مەن ۋىيېتنامليق ئوقۇغۇچىلار تاماق قىلىۋاتقان بولسا ئاشخانىغا كىرمەس بولدۇم ۋە بۇ ئىشتىن مۇنداق بىر پاكىتنى تېخىمۇ چوڭقۇر ھېس قىلدىم: مىللىي ئوبراز، مىللىي كىملىك نۇقتىسىدىن بىر ئادەم بىر مىللەت دېمەكتۇر. شەخسنىڭ ھەرىكىتى بىر مىللەت

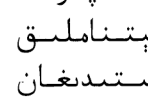

ەنكى ناچار تەسىراتىمغا دەسلىپىدە شۇ قىز سەۋەبچى بولدى دېسەم ئارتۇق كەتمەيتتى. بىركۈنى كەچتە ھېرىپ - ئېچىپ تاماق ئېتىش مەقسىتىدە ئاشخانىغا كىرسەم، ئۇ قىز ئاشخانىدىكى ئوكيان تەرەپكە قارايدىغان بالكونىدا ئىنتايىن يۇقىرى ئاۋازدا يەنە بىر ۋىيېتنامليق ئوغۇل بالىغا گەپ قىلىۋاتقانىدىكەن. بېشىم ئاغرىپ تۇرغاندا ۋىيېتنام تىلى قۇلىقىمغا تېخىمۇ يېقىمسىز ئاڭلىنىپ كەتتى. ئاشخانىدا بايىقى ئىككى ۋىيېتنام قىزغا نەچچە قېتىم قاراپ قويدى. ئەمما ۋىيېتنامليق قىز پەرۋازىمۇ قىلمايلا بىردە قاقاقلاپ كۈلۈپ، بىردە چىرقىراپ دېگۈدەك گېپىنى داۋاملاشتۇرۇۋەردى. «يائالا، دۇنيادا مۇنداقمۇ سەت تىل بولىدىكەن!» دەپ ئويلىدىم ئىچىمدە. ئىچىم پۇشۇپ ئاچچىقىمدا قورۇما قورۇۋاتقىنىمدا، چىدىغۇسىز سېسىق بىر پۇراق ئاشخانىنى بىر ئالدى. ئەسلىدە ۋىيېتنامليق ئوقۇغۇچىلار قازانلىرىغا خورۇچ، تەم تەڭشىگۈچلەرنى سالغانىدىكەن. ۋىيېتنامليقلار ئىشلىتىدىغان تەم تەڭشىگۈچلەردىن تاپىنىڭكەدەك سېسىق بىر پۇراق كېلەتتى، كۆنمىگەن ئادەم بۇ پۇراققا چىداپ بولالمايتتى ۋە ئەدەپسىزلىك بولسىمۇ ئاشخانىنى ئىشكىنى ئېچىۋېتىشكە مەجبۇر بولاتتى. ئارىلىقتا بىرنەچچە چەت ئەللىك ئوقۇغۇچى بىلەن ۋىيېتنامليقلار ھەققىدە پاراڭلىشىپ قالدىم. ئۇلارمۇ ماڭا ئوخشاش ھېلىقى ۋىيېتنامليق قىزنىڭ چىرقىراق ئاۋازىدىن، ۋىيېتنامليقلار ئىشلىتىدىغان تەم تەڭشىگۈچلەرنىڭ پۇرىقىدىن بىزار ئىكەن؛ ۋىيېتنام تىلىنى يېقىمسىز دەپ ھېس قىلىدىكەن. كېيىنچە مەن ۋىيېتنامليق ئوقۇغۇچىلار تاماق قىلىۋاتقان بولسا ئاشخانىغا كىرمەس بولدۇم ۋە بۇ ئىشتىن مۇنداق بىر پاكىتنى تېخىمۇ چوڭقۇر ھېس قىلدىم: مىللىي ئوبراز، مىللىي كىملىك نۇقتىسىدىن بىر ئادەم بىر مىللەت دېمەكتۇر. شەخسنىڭ ھەرىكىتى بىر مىللەت

سىلاسسىگە تۇتۇشلاتتى.

شەخسىنىڭ ھەر كىتى بىلەن مىللىي كىملىگە ئوتتۇرىسىدا-

كى مۇناسىۋەت ھەققىدە ئويلىنىشىمچا سەۋەب بولغان بەلە بىر كەچۈرمىشىم بار. ھالۋاي ئۇنىڭ‌بىرىستىبىتىمچا كىتابىپ بەتتە گاي ئۆتكەلدىن كېيىن بىر دوستۇم بىلەن بىرلىشىپ ساياھەتنا سەپ- تىۋالدۇق. ئەمما ساياھەتى قەيەرده توختىتىش بالى قالتۇرلىغان بىر مەسىلىگە گالىلاندى. ساياھەتا توختىتىش ئۇرۇنغا بىر مۇئەسسەم بولۇن تىرىمىلىتىش كېرەكلىكەن، بولمىسا كۇنىڭگە ئۇيغۇر دوللار تۇختىتىشقا توغرا كېلىدىكەن. گالالسىز دوستۇم بىلەن مەسلە- ھەللەشىپ، كېلەر مەۋسۇمچىچە باشقالارنى كۇنىڭگە گىككى دوللار گارتۇق پۇل تۆلەپ ماشىنىنى مېھمانلار ماشىنىلىرىنى توختىدىغان خالى گورۇنغا توختىتىپ تۇرۇشنى قارار قىلدۇق. بىر كۇنى چوڭ- تىن كېيىن ساڭەت ئۇچ بولغاندا سىرتتىن ئوتىيالىش سېتىۋېلىپ ماشىنىدا مەكتەپ ئىچىگە كىرىۋاتسالىق (ئۇنىڭ‌بىر سەپتىىنىدالىق دەرۋازىسى يوق ئىدى، پەقەتلا سىرتتىن مەكتەپ رايونىغا كىرىد- ىدىغان ماشىنىلارنى ھەق ئېلىش گورنىلا كويا بىلەن مەكتەپ قورۇسىنى گايىرىپ تۇراتتى) فىلىپپىنلىق سېمىمىز گالال ماش- نەمىزنى توسۇپ ئۇچ دوللارغا ماشىنا توختىتىش بېلىتى ئېپ- لىشمىزنى ئېيتتى.

ئۇيغۇرلۇق كىرىش كىلاسسى 180

سىلاسسىگە تۇتۇشلاتتى.

شەخسىنىڭ ھەر كىتى بىلەن مىللىي كىملىگە ئوتتۇرىسىدا-

كى مۇناسىۋەت ھەققىدە ئويلىنىشىمچا سەۋەب بولغان بەلە بىر كەچۈرمىشىم بار. ھالۋاي ئۇنىڭ‌بىرىستىبىتىمچا كىتابىپ بەتتە گاي ئۆتكەلدىن كېيىن بىر دوستۇم بىلەن بىرلىشىپ ساياھەتنا سەپ- تىۋالدۇق. ئەمما ساياھەتى قەيەرده توختىتىش بالى قالتۇرلىغان بىر مەسىلىگە گالىلاندى. ساياھەتا توختىتىش ئۇرۇنغا بىر مۇئەسسەم بولۇن تىرىمىلىتىش كېرەكلىكەن، بولمىسا كۇنىڭگە ئۇيغۇر دوللار تۇختىتىشقا توغرا كېلىدىكەن. گالالسىز دوستۇم بىلەن مەسلە- ھەللەشىپ، كېلەر مەۋسۇمچىچە باشقالارنى كۇنىڭگە گىككى دوللار گارتۇق پۇل تۆلەپ ماشىنىنى مېھمانلار ماشىنىلىرىنى توختىدىغان خالى گورۇنغا توختىتىپ تۇرۇشنى قارار قىلدۇق. بىر كۇنى چوڭ- تىن كېيىن ساڭەت ئۇچ بولغاندا سىرتتىن ئوتىيالىش سېتىۋېلىپ ماشىنىدا مەكتەپ ئىچىگە كىرىۋاتسالىق (ئۇنىڭ‌بىر سەپتىىنىدالىق دەرۋازىسى يوق ئىدى، پەقەتلا سىرتتىن مەكتەپ رايونىغا كىرىد- ىدىغان ماشىنىلارنى ھەق ئېلىش گورنىلا كويا بىلەن مەكتەپ قورۇسىنى گايىرىپ تۇراتتى) فىلىپپىنلىق سېمىمىز گالال ماش- نەمىزنى توسۇپ ئۇچ دوللارغا ماشىنا توختىتىش بېلىتى ئېپ- لىشمىزنى ئېيتتى.

— بىلەتنى ئەتىگەن ئېلىپ بولغان، — دېدىم مەن ئەتىگەن يەتتىدە ئۇچ دوللارغا ئالغان ماشىنا توختىتىش بىلىتىنى چىقىرىپ، — نېمىشقا يەنە بىلەت ئالغۇدەكمىز؟ بەلگىلىمىدە ئۇچ دوللارلىق بىلەت بىلەن ماشىنىنى بىركۇن توختىتىشقا بولىدۇغانلىقى دېيىلگەن تۇرسا.

— چاتقىم يوق، سىرتتىن مەكتەپكە قانچە قېتىم كىرسەڭلار شۇنچە قېتىم بىلەت ئالىسىلەر، — دېدى فىلىپپىنلىق ئايال. ئۇ ئېنىق يولسىزلىق قىلۇاتاتتى. باشقىلار دېجورنىلىق قىلغاندا ئەتىگەندە ئالغان بىلىتىمىز بولسىلا كىرگۈزۈۋېرەتتى. ئۇنىڭ يولسىز تەلىپى كۆزۈمگە ئۇنى تېخىمۇ كىلەڭسىز، تېخىمۇ يوغانباش كۆرسىتۈەتتى.

— بۇرۇن ھېچكىم بۇنداق دېمەيتتى. بىلىتىمىز بولسا كىرگۈزۈۋېتەتتى، — دېدى دوستۇم.

— سىزنىڭ بۇنداق قىلىشڭىز يولسىزلىق، — دېدىم مەن، — بىلەتنىڭ كەينىدە ئۇچ دوللارغا ماشىنىنى بىر كۇن توختىتىشقا بولىدىغانلىقى يېزىلغان.

— توغرا، — دېدى فىلىپپىنلىق ئايال، — ئۇچ دوللارغا ماشىنىنى بىركۇن جايىدىن قوزغىماي توختىتىشقا بولىدۇ. لېكىن، مەكتەپ قورۇسىدىن چىقىپ ھەر قېتىم قايتا كىرگىنىڭلاردا بىلەت ئېلىشڭلار كېرەك.

چۈشەندۇرۇشلىرىمىزگە فىلىپپىنلىق ئايال قۇلاق سالمىغاندەك ئەمەس. ئاخىر بۇ جاھىل ئايال بىلەن زاكونلىشىشنى خالىمايدۇ. ئۇچ دوللارغا قايتىدىن ماشىنا توختىتىش بىلىتى سېتىۋالدۇق. ئەمما، ماشىنىنى ئاچچىقى بىلەن قوزغاۋېتىپ دوستۇم شۇنداق دەپ سالدى:

— «ئۆزى سەتىنىڭ قىلىقى سەت» دېگەن راستكەن! نېرۋىسىدا چاتقى بارمۇ بۇنىڭ!

— فىلىپپىنلىق دېگەن زادى مۇشۇنداق ئەسكى خەق ! — دېدىم مەن.

— بىلەتنى ئەتىگەن ئېلىپ بولغان، — دېدىم مەن ئەتىگەن يەتتىدە ئۇچ دوللارغا ئالغان ماشىنا توختىتىش بىلىتىنى چىقىرىپ، — نېمىشقا يەنە بىلەت ئالغۇدەكمىز؟ بەلگىلىمىدە ئۇچ دوللارلىق بىلەت بىلەن ماشىنىنى بىركۇن توختىتىشقا بولىدىغانلىقى دېيىلگەن تۇرسا.

— چاتقىم يوق، سىرتتىن مەكتەپكە قانچە قېتىم كىرسەڭلار شۇنچە قېتىم بىلەت ئالىسىلەر، — دېدى فىلىپپىنلىق ئايال. ئۇ ئېنىق يولسىزلىق قىلۇاتاتتى. باشقىلار دېجورنىلىق قىلغاندا ئەتىگەندە ئالغان بىلىتىمىز بولسىلا كىرگۈزۈۋېرەتتى. ئۇنىڭ يولسىز تەلىپى كۆزۈمگە ئۇنى تېخىمۇ كىلەڭسىز، تېخىمۇ يوغانباش كۆرسىتۈەتتى.

— بۇرۇن ھېچكىم بۇنداق دېمەيتتى. بىلىتىمىز بولسا كىرگۈزۈۋېتەتتى، — دېدى دوستۇم.

— سىزنىڭ بۇنداق قىلىشڭىز يولسىزلىق، — دېدىم مەن، — بىلەتنىڭ كەينىدە ئۇچ دوللارغا ماشىنىنى بىر كۇن توختىتىشقا بولىدىغانلىقى يېزىلغان.

— توغرا، — دېدى فىلىپپىنلىق ئايال، — ئۇچ دوللارغا ماشىنىنى بىركۇن جايىدىن قوزغىماي توختىتىشقا بولىدۇ. لېكىن، مەكتەپ قورۇسىدىن چىقىپ ھەر قېتىم قايتا كىرگىنىڭلاردا بىلەت ئېلىشڭلار كېرەك.

چۈشەندۇرۇشلىرىمىزگە فىلىپپىنلىق ئايال قۇلاق سالمىغاندەك ئەمەس. ئاخىر بۇ جاھىل ئايال بىلەن زاكونلىشىشنى خالىمايدۇ. ئۇچ دوللارغا قايتىدىن ماشىنا توختىتىش بىلىتى سېتىۋالدۇق. ئەمما، ماشىنىنى ئاچچىقى بىلەن قوزغاۋېتىپ دوستۇم شۇنداق دەپ سالدى:

— «ئۆزى سەتىنىڭ قىلىقى سەت» دېگەن راستكەن! نېرۋىسىدا چاتقى بارمۇ بۇنىڭ!

— فىلىپپىنلىق دېگەن زادى مۇشۇنداق ئەسكى خەق ! — دېدىم مەن.

— بىلەتنى ئەتىگەن ئېلىپ بولغان، — دېدىم مەن ئەتىگەن يەتتىدە ئۇچ دوللارغا ئالغان ماشىنا توختىتىش بىلىتىنى چىقىرىپ، — نېمىشقا يەنە بىلەت ئالغۇدەكمىز؟ بەلگىلىمىدە ئۇچ دوللارلىق بىلەت بىلەن ماشىنىنى بىركۇن توختىتىشقا بولىدىغانلىقى دېيىلگەن تۇرسا.

— چاتقىم يوق، سىرتتىن مەكتەپكە قانچە قېتىم كىرسەڭلار شۇنچە قېتىم بىلەت ئالىسىلەر، — دېدى فىلىپپىنلىق ئايال. ئۇ ئېنىق يولسىزلىق قىلۇاتاتتى. باشقىلار دېجورنىلىق قىلغاندا ئەتىگەندە ئالغان بىلىتىمىز بولسىلا كىرگۈزۈۋېرەتتى. ئۇنىڭ يولسىز تەلىپى كۆزۈمگە ئۇنى تېخىمۇ كىلەڭسىز، تېخىمۇ يوغانباش كۆرسىتۈەتتى.

— بۇرۇن ھېچكىم بۇنداق دېمەيتتى. بىلىتىمىز بولسا كىرگۈزۈۋېتەتتى، — دېدى دوستۇم.

— سىزنىڭ بۇنداق قىلىشڭىز يولسىزلىق، — دېدىم مەن، — بىلەتنىڭ كەينىدە ئۇچ دوللارغا ماشىنىنى بىر كۇن توختىتىشقا بولىدىغانلىقى يېزىلغان.

— توغرا، — دېدى فىلىپپىنلىق ئايال، — ئۇچ دوللارغا ماشىنىنى بىركۇن جايىدىن قوزغىماي توختىتىشقا بولىدۇ. لېكىن، مەكتەپ قورۇسىدىن چىقىپ ھەر قېتىم قايتا كىرگىنىڭلاردا بىلەت ئېلىشڭلار كېرەك.

چۈشەندۇرۇشلىرىمىزگە فىلىپپىنلىق ئايال قۇلاق سالمىغاندەك ئەمەس. ئاخىر بۇ جاھىل ئايال بىلەن زاكونلىشىشنى خالىمايدۇ. ئۇچ دوللارغا قايتىدىن ماشىنا توختىتىش بىلىتى سېتىۋالدۇق. ئەمما، ماشىنىنى ئاچچىقى بىلەن قوزغاۋېتىپ دوستۇم شۇنداق دەپ سالدى:

— «ئۆزى سەتىنىڭ قىلىقى سەت» دېگەن راستكەن! نېرۋىسىدا چاتقى بارمۇ بۇنىڭ!

— فىلىپپىنلىق دېگەن زادى مۇشۇنداق ئەسكى خەق ! — دېدىم مەن.

لەتەمبەر بولسىلا، مەكتەپ ئىچىگە ئەركىن كىرىپ چىقىۋېرىدۇ-تۇتۇق. كىيىن ئۇقتۇمكى، ئاسپىرانت يالتاق بىناسىدا تۇرىدىغان ئۇرغۇن ئوقۇغۇچىلار بىرگە ئوخشاشلا ھېلقى فىلىپپىنلىق ئا-يالنى يالتۇرماي ئۆيىتتىلىدۇ. ئۆيىتتىلىدىغىنى قىزنا، فىلىپپىنلىق ئا-ياسىدا بېتىلىدۇ ئە كۆپ ھالالارنا ئادالەتسىز، بىر تەرەپلىمە بولسۇدۇ. ئۇيغۇرلارنىڭ ئىچكى ئۆلكىلەردىكى بۇلغانغان كىملىكى (Spoiled Identity) ھۆ يەنە بىر نۇقتىسىن ئالغاندا قالتىلا تە-سىرات، بىر تەرەپلىمە قارالىشنىڭ قۇربانى. باشقىلار ملۇم بىر شەخسنىڭ ھەر كىتتىسىن بىر مىللەتنىڭ ئومۇمرازىنى كۆرسىتۈۋ ئە-گىچتىماڭىي سېزىمى ھەم ئادەتلىنىپ قالغان جامائەت پىكرى

لەتەمبەر بولسىلا، مەكتەپ ئىچىگە ئەركىن كىرىپ چىقىۋېرىدۇ-تۇتۇق. كىيىن ئۇقتۇمكى، ئاسپىرانت يالتاق بىناسىدا تۇرىدىغان ئۇرغۇن ئوقۇغۇچىلار بىرگە ئوخشاشلا ھېلقى فىلىپپىنلىق ئا-يالنى يالتۇرماي ئۆيىتتىلىدۇ. ئۆيىتتىلىدىغىنى قىزنا، فىلىپپىنلىق ئا-ياسىدا بېتىلىدۇ ئە كۆپ ھالالارنا ئادالەتسىز، بىر تەرەپلىمە بولسۇدۇ. ئۇيغۇرلارنىڭ ئىچكى ئۆلكىلەردىكى بۇلغانغان كىملىكى (Spoiled Identity) ھۆ يەنە بىر نۇقتىسىن ئالغاندا قالتىلا تە-سىرات، بىر تەرەپلىمە قارالىشنىڭ قۇربانى. باشقىلار ملۇم بىر شەخسنىڭ ھەر كىتتىسىن بىر مىللەتنىڭ ئومۇمرازىنى كۆرسىتۈۋ ئە-گىچتىماڭىي سېزىمى ھەم ئادەتلىنىپ قالغان جامائەت پىكرى

لەتەمبەر بولسىلا، مەكتەپ ئىچىگە ئەركىن كىرىپ چىقىۋېرىدۇ-تۇتۇق. كىيىن ئۇقتۇمكى، ئاسپىرانت يالتاق بىناسىدا تۇرىدىغان ئۇرغۇن ئوقۇغۇچىلار بىرگە ئوخشاشلا ھېلقى فىلىپپىنلىق ئا-يالنى يالتۇرماي ئۆيىتتىلىدۇ. ئۆيىتتىلىدىغىنى قىزنا، فىلىپپىنلىق ئا-ياسىدا بېتىلىدۇ ئە كۆپ ھالالارنا ئادالەتسىز، بىر تەرەپلىمە بولسۇدۇ. ئۇيغۇرلارنىڭ ئىچكى ئۆلكىلەردىكى بۇلغانغان كىملىكى (Spoiled Identity) ھۆ يەنە بىر نۇقتىسىن ئالغاندا قالتىلا تە-سىرات، بىر تەرەپلىمە قارالىشنىڭ قۇربانى. باشقىلار ملۇم بىر شەخسنىڭ ھەر كىتتىسىن بىر مىللەتنىڭ ئومۇمرازىنى كۆرسىتۈۋ ئە-گىچتىماڭىي سېزىمى ھەم ئادەتلىنىپ قالغان جامائەت پىكرى

ئاساسدا بىر مىللەتكە باھا بېرىدۇ. ئازغىنە كىشىلەرنىڭ مىللىي كىملىكىنى قۇربان قىلىش بەدىلىگە نەپكە ئېرىشمەكچى بولۇشى مىللىي كىملىككە، بىر مىللەتنىڭ ئوبرازىغا تەسىر كۆرسىتىدۇ. ئامېرىكىلىق مەشھۇر جەمئىيەتشۇناس راندال كولىنس (Randal Collins, ?—1942) نىڭ تىلى بويىچە ئېيتقاندا، جەمئىيەتتىكى مەلۇم بىر تەرەپ كەلتۈرۈپ چىقارغان زىددىيەت ۋە كىرىزىس ئۆزى بىلەن كەتمەيدۇ، بەلكى تېزلىك بىلەن جەمئىيەتنىڭ باشقا ساھەلىرىگە تەسىر كۆرسىتىدۇ. ئېرىخ فروم: «ئومۇمىي خۇلاسە چىقىرىش — بىر مىللەت ئەزالىرىنىڭ پىسخىكىسىغا ھۆكۈم قىلىشتىكى ئەڭ چوڭ خاتالىق» دېسە، جوناتان پوتتېر (Jonathan Potter) ئۆزىنىڭ «جەمئىيەت پىسخولوگىيىسى ۋە ئېيتىم ئانالىزى» (Social Psychology and Discourse Analysis) دېگەن كىتابىدا: «قاتمال تەسىرات — ئاساسىي جەھەتتىن ئۇيغۇنلاشقان، ئادەتلەنگەن تونۇش جەريانىنىڭ ئاقىۋىتى. مىللىي تەسىراتتا، باشقا مىللەتلەرگە بەرگەن ھۆكۈمىمىزدە ئاساسلىنىپ قالغان قاراش مۇھىم رول ئويناپدۇ» دەپ كۆرسىتىدۇ. جورج رىتزېر (George Ritzer) بولسا: «بىز مەڭگۈ باشقىلارنى چۈشىنىپ بولالمايمىز. باشقىلار بىز ئۇچۇن سىرلىقتۇر. باشقىلار مەۋجۇت بولغاندىلا، ئاندىن يىراقلىشىش كېلىپ چىقىدۇ» دەپ كۆرسىتىدۇ ۋە باشقىلار ھەققىدىكى جامائەت پىكرىنىڭ ئومۇمغا ئەگىشىش، دورامچۇقلۇق نەتىجىسىدە شەكىللىنىدىغانلىقىنى تەكىتلەپ يەنمۇ ئىلگىرىلىگەن ھالدا مۇنداق دەيدۇ: «جامائەت پىكرى بىر خىل تەقلىدىي بۇيۇم.»

جامائەت پىكرى ۋە قاتمال تەسىرات پوزىتسىيەنى شەكىللەندۈرىدۇ. پوزىتسىيە شەخسنىڭ كۆرگەن - ئاڭلىغىنى ۋە بىر تەرەپلىمە قارىشىنى ئاساس قىلىدىغان بولغاچقا، كۆپىنچە ھاللاردا ئادىل بولمايدۇ. ئادەم ئۆزىنىڭ شەكىللىنىپ بولغان پوزىتسىيەسىنى ئەڭ توغرا دەپ قارىۋالىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، مەلۇم بىر خىل كۆزقاراش جەمئىيەت تەرەپتىن ئوتتۇرىغا قويۇلىدۇ.

ئاساسدا بىر مىللەتكە باھا بېرىدۇ. ئازغىنە كىشىلەرنىڭ مىللىي كىملىكىنى قۇربان قىلىش بەدىلىگە نەپكە ئېرىشمەكچى بولۇشى مىللىي كىملىككە، بىر مىللەتنىڭ ئوبرازىغا تەسىر كۆرسىتىدۇ. ئامېرىكىلىق مەشھۇر جەمئىيەتشۇناس راندال كولىنس (Randal Collins, ?—1942) نىڭ تىلى بويىچە ئېيتقاندا، جەمئىيەتتىكى مەلۇم بىر تەرەپ كەلتۈرۈپ چىقارغان زىددىيەت ۋە كىرىزىس ئۆزى بىلەن كەتمەيدۇ، بەلكى تېزلىك بىلەن جەمئىيەتنىڭ باشقا ساھەلىرىگە تەسىر كۆرسىتىدۇ. ئېرىخ فروم: «ئومۇمىي خۇلاسە چىقىرىش — بىر مىللەت ئەزالىرىنىڭ پىسخىكىسىغا ھۆكۈم قىلىشتىكى ئەڭ چوڭ خاتالىق» دېسە، جوناتان پوتتېر (Jonathan Potter) ئۆزىنىڭ «جەمئىيەت پىسخولوگىيىسى ۋە ئېيتىم ئانالىزى» (Social Psychology and Discourse Analysis) دېگەن كىتابىدا: «قاتمال تەسىرات — ئاساسىي جەھەتتىن ئۇيغۇنلاشقان، ئادەتلەنگەن تونۇش جەريانىنىڭ ئاقىۋىتى. مىللىي تەسىراتتا، باشقا مىللەتلەرگە بەرگەن ھۆكۈمىمىزدە ئاساسلىنىپ قالغان قاراش مۇھىم رول ئويناپدۇ» دەپ كۆرسىتىدۇ. جورج رىتزېر (George Ritzer) بولسا: «بىز مەڭگۈ باشقىلارنى چۈشىنىپ بولالمايمىز. باشقىلار بىز ئۇچۇن سىرلىقتۇر. باشقىلار مەۋجۇت بولغاندىلا، ئاندىن يىراقلىشىش كېلىپ چىقىدۇ» دەپ كۆرسىتىدۇ ۋە باشقىلار ھەققىدىكى جامائەت پىكرىنىڭ ئومۇمغا ئەگىشىش، دورامچۇقلۇق نەتىجىسىدە شەكىللىنىدىغانلىقىنى تەكىتلەپ يەنمۇ ئىلگىرىلىگەن ھالدا مۇنداق دەيدۇ: «جامائەت پىكرى بىر خىل تەقلىدىي بۇيۇم.»

جامائەت پىكرى ۋە قاتمال تەسىرات پوزىتسىيەنى شەكىللەندۈرىدۇ. پوزىتسىيە شەخسنىڭ كۆرگەن - ئاڭلىغىنى ۋە بىر تەرەپلىمە قارىشىنى ئاساس قىلىدىغان بولغاچقا، كۆپىنچە ھاللاردا ئادىل بولمايدۇ. ئادەم ئۆزىنىڭ شەكىللىنىپ بولغان پوزىتسىيەسىنى ئەڭ توغرا دەپ قارىۋالىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، مەلۇم بىر خىل كۆزقاراش جەمئىيەت تەرەپتىن ئو-

مۇمىيۇزلۇك قوبۇل قىلىنغانسېرى شۇ جەمئىيەتتىكى كىشىلەر-
نىڭ تۇرمۇشىدا شۇنچە تېز بازار تاپىدۇ. ھەممە بېيجىڭلىقلار
بىرەر ئۇيغۇرنىڭ ئوغرىلىق قىلغىنىنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆر-
گەن بولۇشى ناتايىن. ئەمما ئۇلار ئاڭلىغىنىنى ۋە جامائەت
پىكرى ئاساسىدا ئۇيغۇر ئوبرازى ھەققىدە بىر ئىجتىمائىي تو-
نۇشقا كەلگەن ھەم پوزىتسىيە شەكىللەندۈرگەن. پوزىتسىيە
شەكىللىنىپ بولغاندا، ئۇيغۇرلارنىڭ ئىچىدە ياخشى ئادەملەرنىڭ
كۆپلۈكىنى بىلگەن تەقدىردىمۇ، ئۇلار ئۇيغۇرغا بەرگەن نامنى
ۋە باھاسىنى ئۆزگەرتمەيدۇ.

بىر مىللەتنىڭ «ياغلىق قاپاق» بولۇشىغا ئۆز نۆۋىتىدە يەنە
بىر تەرەپلىمە قاراش (Prejudice) ۋە «ئادەت كۈچى» (stereotype)
مۇ تەسىر كۆرسىتىدۇ. بىر تەرەپلىمىلىك: «بىر ئىجتىمائىي
توپ ۋە ئۇنىڭ ئەزالىرىغا تۇتۇلىدىغان سەلبىي پوزىتسىيە»نى
كۆرسەتسە، ئادەت كۈچى: «بىر ئىجتىمائىي توپ ھەقىقىدىكى
چۈشەنچە، تەسىراتلارنىڭ يىغىندىسى بولۇپ، بىر تەرەپلىمىلىك-
تەك ھەمىشە سەلبىي تۈس ئالمايدۇ». بىر تەرەپلىمىلىكمۇ، ئا-
دەت كۈچمۇ بىر ئىجتىمائىي توپنىڭ ئەزالىرىنى مەلۇم بىر
ئىجتىمائىي كاتېگورىيەگە تەۋە قىلىش ئارقىلىق بارلىققا كې-
لىدۇ. يەكلەش ۋە كەمسىتىش دەل مۇشۇنداق ئىجتىمائىي كاتې-
گورىيەگە تەۋە بولۇش جەريانىنىڭ ھەرىكەت جەھەتتىكى ئاقىۋە-
تى. بىر شەخس ھەرىكىتىنىڭ سەلبىي نەتىجىسى باشقىلارنىڭ
شۇ مىللەت ھەققىدىكى قاتمال تەسىراتىنى ۋە پوزىتسىيەسىنى
شەكىللەندۈرسە، شۇ پوزىتسىيە قاتمال تەسىرات ئاساسىدا يې-
تىلگەن ئادەت ھەم بىر تەرەپلىمىلىك شۇ مىللەت ئەزالىرىنىڭ
يەكلىنىشىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. بۇلغانغان كىملىكنىڭ بىر
مىللەتكە قانچىلىك زور سەلبىي تەسىر ئېلىپ كېلىدىغانلىقى-
نى مۇشۇنىڭدىن چۈشىنىش مۇمكىن.

بىر مىللەتنىڭ بۇلغانغان كىملىكىگە شەخسنىڭ ھەرىكىتى،
شۇ شەخسنى ئوراپ تۇرغان ئىجتىمائىي مۇھىتتىكى كىشىلەر-

مۇمىيۇزلۇك قوبۇل قىلىنغانسېرى شۇ جەمئىيەتتىكى كىشىلەر-
نىڭ تۇرمۇشىدا شۇنچە تېز بازار تاپىدۇ. ھەممە بېيجىڭلىقلار
بىرەر ئۇيغۇرنىڭ ئوغرىلىق قىلغىنىنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆر-
گەن بولۇشى ناتايىن. ئەمما ئۇلار ئاڭلىغىنىنى ۋە جامائەت
پىكرى ئاساسىدا ئۇيغۇر ئوبرازى ھەققىدە بىر ئىجتىمائىي تو-
نۇشقا كەلگەن ھەم پوزىتسىيە شەكىللەندۈرگەن. پوزىتسىيە
شەكىللىنىپ بولغاندا، ئۇيغۇرلارنىڭ ئىچىدە ياخشى ئادەملەرنىڭ
كۆپلۈكىنى بىلگەن تەقدىردىمۇ، ئۇلار ئۇيغۇرغا بەرگەن نامنى
ۋە باھاسىنى ئۆزگەرتمەيدۇ.

بىر مىللەتنىڭ «ياغلىق قاپاق» بولۇشىغا ئۆز نۆۋىتىدە يەنە
بىر تەرەپلىمە قاراش (Prejudice) ۋە «ئادەت كۈچى» (stereotype)
مۇ تەسىر كۆرسىتىدۇ. بىر تەرەپلىمىلىك: «بىر ئىجتىمائىي
توپ ۋە ئۇنىڭ ئەزالىرىغا تۇتۇلىدىغان سەلبىي پوزىتسىيە»نى
كۆرسەتسە، ئادەت كۈچى: «بىر ئىجتىمائىي توپ ھەقىقىدىكى
چۈشەنچە، تەسىراتلارنىڭ يىغىندىسى بولۇپ، بىر تەرەپلىمىلىك-
تەك ھەمىشە سەلبىي تۈس ئالمايدۇ». بىر تەرەپلىمىلىكمۇ، ئا-
دەت كۈچمۇ بىر ئىجتىمائىي توپنىڭ ئەزالىرىنى مەلۇم بىر
ئىجتىمائىي كاتېگورىيەگە تەۋە قىلىش ئارقىلىق بارلىققا كې-
لىدۇ. يەكلەش ۋە كەمسىتىش دەل مۇشۇنداق ئىجتىمائىي كاتې-
گورىيەگە تەۋە بولۇش جەريانىنىڭ ھەرىكەت جەھەتتىكى ئاقىۋە-
تى. بىر شەخس ھەرىكىتىنىڭ سەلبىي نەتىجىسى باشقىلارنىڭ
شۇ مىللەت ھەققىدىكى قاتمال تەسىراتىنى ۋە پوزىتسىيەسىنى
شەكىللەندۈرسە، شۇ پوزىتسىيە قاتمال تەسىرات ئاساسىدا يې-
تىلگەن ئادەت ھەم بىر تەرەپلىمىلىك شۇ مىللەت ئەزالىرىنىڭ
يەكلىنىشىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. بۇلغانغان كىملىكنىڭ بىر
مىللەتكە قانچىلىك زور سەلبىي تەسىر ئېلىپ كېلىدىغانلىقى-
نى مۇشۇنىڭدىن چۈشىنىش مۇمكىن.

بىر مىللەتنىڭ بۇلغانغان كىملىكىگە شەخسنىڭ ھەرىكىتى،
شۇ شەخسنى ئوراپ تۇرغان ئىجتىمائىي مۇھىتتىكى كىشىلەر-

184 ئۆزلۈك گىرۇھ كلىرىدە

نىڭ بىر تەرەپلىمە قارىشى، ماكرو جەھەتتىن ئىجتىماڭىي قۇ-
رۇلما ئۇ تارىخىي گەمىل سەۋەب بولىدۇ. قالىپلىق كىيىنش بىر
مىللەتنىڭ ئۆزلۈكى ئۈچۈن ئۆز ئالدىغا تەسىر كۆرسىتىدۇ؛ ھەر كىشى،
تۇيغۇسى ماشىنىلاشقان، خاراكتېرى چاڭگالاشقان، كىملىكى تۇ-
غۇسى ئاجىز، غۇرۇرسىز ئادەملەرنى ئالۋىتىدۇ، ئۆزلۈكىدىكى بە-
ھرىلىشنى تېزلىتىدۇ. قالىپلىق كىيىنش بىر مىللەت ئەزالىرى-
نىڭ ئۆزىگە بولغان ئىشەنچىسىنى تۆۋەنلىتىدۇ، ھەتتا ئۆزىگە
بولغان ئۆچمەنلىكىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. نەتىجىدە، تېخىمۇ
كۆپ ئىجتىماڭىي بىخۇرىللىقلار ساىدر بولۇپ، مىللەت ئوبرا-
زىنى يامغۇلۇق قاپاق ئويىبىكتىغا ئايلاندۇرۇپ قويىدۇ.

2

مېنىڭچە ئايدۇلا ئىسمىلىدىكى بىر دوستۇم ئىسمى ئىزدەپلەر-
نىڭكىگە ئوخشاپ قالغانلىقى ئۈچۈن، ئىنىكلىز تىلى ۋە كەسپىي
سەۋىيەسىدىكى ياخشى بولۇشىغا قارىماي ئامېرىكا ئۇنىۋېرسى-
تېتىلىرىدىكى ئاسپىرانتلىقتا ئوقۇيدىغان ئوقۇغۇچىلىرىغا بېرە-
لىدىغان تولۇق سوممىلىق ئوقۇش مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن بولا-
سەۋۇ، 2002 - يىلى ئامېرىكىدىكى ۋېرىسىنى ئالالمىغانىدى. بۇ
ئامېرىكا 11 - سېنتەبىر ۋەقەسىدىن كېيىن ئافغانىستان ئۇ-
رۇشىنى قوزغاپ پۈتكۈل دۇنيا مىقياسىدا تېررورىزىمغا قارشى
ئۇرۇشنى كەڭ قانات يايدۇرغان چاغ ئىدى. دوستۇمنىڭ ئىزدە-
لىدىغان بېلەنچۇ ئالاقىسى يوق ئىدى. ئەمما، پەقەت ئىسمى ئىزدە-
نىڭكىگە ئوخشاپ قالغانلىقى ئۈچۈن، بەزىدە ئىسمى ئىزدەپلەر-
ئۆلچەنمەيدىغان رەت قىلىشقا ئۇچرىغانىدى. بۇ ھال سېنى
سېنىڭ مىللىي كىملىكىڭ قانۇنلۇق تەسىر كۆرسىتىدىغانلى-
قىنى چوڭقۇنۇر ئىدىغان تېمىغا مىسال ئىدى. ئۇزۇنىچىدىكى
ۋاقتىمدا، توغرىراقى جەمئىيەتشۇناسلىق كەسپىگە ئېچىكىرلەپ
كىرىشتىن بۇرۇن كىملىكىڭگە نۇرغۇن ساھەلەرگە چېتىلىدىغان

185 On the Margins of Self

نىڭ بىر تەرەپلىمە قارىشى، ماكرو جەھەتتىن ئىجتىماڭىي قۇ-
رۇلما ئۇ تارىخىي گەمىل سەۋەب بولىدۇ. قالىپلىق كىيىنش بىر
مىللەتنىڭ ئۆزلۈكى ئۈچۈن ئۆز ئالدىغا تەسىر كۆرسىتىدۇ؛ ھەر كىشى،
تۇيغۇسى ماشىنىلاشقان، خاراكتېرى چاڭگالاشقان، كىملىكى تۇ-
غۇسى ئاجىز، غۇرۇرسىز ئادەملەرنى ئالۋىتىدۇ، ئۆزلۈكىدىكى بە-
ھرىلىشنى تېزلىتىدۇ. قالىپلىق كىيىنش بىر مىللەت ئەزالىرى-
نىڭ ئۆزىگە بولغان ئىشەنچىسىنى تۆۋەنلىتىدۇ، ھەتتا ئۆزىگە
بولغان ئۆچمەنلىكىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. نەتىجىدە، تېخىمۇ
كۆپ ئىجتىماڭىي بىخۇرىللىقلار ساىدر بولۇپ، مىللەت ئوبرا-
زىنى يامغۇلۇق قاپاق ئويىبىكتىغا ئايلاندۇرۇپ قويىدۇ.

2

مېنىڭچە ئايدۇلا ئىسمىلىدىكى بىر دوستۇم ئىسمى ئىزدەپلەر-
نىڭكىگە ئوخشاپ قالغانلىقى ئۈچۈن، ئىنىكلىز تىلى ۋە كەسپىي
سەۋىيەسىدىكى ياخشى بولۇشىغا قارىماي ئامېرىكا ئۇنىۋېرسى-
تېتىلىرىدىكى ئاسپىرانتلىقتا ئوقۇيدىغان ئوقۇغۇچىلىرىغا بېرە-
لىدىغان تولۇق سوممىلىق ئوقۇش مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن بولا-
سەۋۇ، 2002 - يىلى ئامېرىكىدىكى ۋېرىسىنى ئالالمىغانىدى. بۇ
ئامېرىكا 11 - سېنتەبىر ۋەقەسىدىن كېيىن ئافغانىستان ئۇ-
رۇشىنى قوزغاپ پۈتكۈل دۇنيا مىقياسىدا تېررورىزىمغا قارشى
ئۇرۇشنى كەڭ قانات يايدۇرغان چاغ ئىدى. دوستۇمنىڭ ئىزدە-
لىدىغان بېلەنچۇ ئالاقىسى يوق ئىدى. ئەمما، پەقەت ئىسمى ئىزدە-
نىڭكىگە ئوخشاپ قالغانلىقى ئۈچۈن، بەزىدە ئىسمى ئىزدەپلەر-
ئۆلچەنمەيدىغان رەت قىلىشقا ئۇچرىغانىدى. بۇ ھال سېنى
سېنىڭ مىللىي كىملىكىڭ قانۇنلۇق تەسىر كۆرسىتىدىغانلى-
قىنى چوڭقۇنۇر ئىدىغان تېمىغا مىسال ئىدى. ئۇزۇنىچىدىكى
ۋاقتىمدا، توغرىراقى جەمئىيەتشۇناسلىق كەسپىگە ئېچىكىرلەپ
كىرىشتىن بۇرۇن كىملىكىڭگە نۇرغۇن ساھەلەرگە چېتىلىدىغان

هەم بۇگۈنكى خەلقئارا ئىجتىماڭىي پەن ساھەسىدە ئىلگە كۆپ تالاش – تارتىش قىلىنىدىغان بىر ئۇقۇرم ئىكەنلىكىنى ۋە باشقا نۇرغۇن ئالاھىدىلىكلىرىنى چۈشەنمەيتتىم. ھالۋاي ئۇيغۇرسە- تىبەتخا كەلگەندىن كېيىن ئۆزۈم كۆرگەن، ئاڭلىغان، بىلگەن ئىشلار ئاساسىدا كىملىگە ھەققىدە نۇرغۇن تەسىراتلارغا ئىرىش- تىم. سىرتتا مۇسۇلمانچە تاماق تاپالمايلى يانقا قالىتىپ كەلگە- نىدە، ھەر كۇنى تاماق ئېتىپ بېرەسەم يانچۇقۇم تولا بولغان تەقدىردىمۇ سىرتتا كۆڭۈلدىكىدەك تاماق تاپالمايدىغانلىقىنى ئويلىغىنىدا، تالاڭ بازارلىرىنى ئارىلاۋېتىپ كۆزۈمگە چىرايلىق كۆرۈنگەن ئىتالىيە پىسسا قاتلىمالىرىنى «قاندائقۇ» دەپ گۇمان قىلىپ بېتەتتىم: ئاخىرىدىنكى كىملىگە ئېھتىياجى ئۆزرى يالىڭاياقتا نۇرغۇن تەسىراتلارغا ئېرىشكەن ئىكەنمەن. ئۇنىۋېرسىتېتنىڭ ئالدى- دىكى ئاساسلىق سىياسىي كوچىلارغا بولۇپمۇ ئەتراپتىكى سىياسىي ئىدىيىۋى گەۋدىلەرنىڭ ئۆيلىرىگە ئاپتوبۇس بىلەن بېرىپ- كېلىپ، يالىڭاياق ئۇسۇلى جەھەتتىكى خاسلىقلىرىنى ئۆزىنىڭ مەخپىيلىقىنى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن ئۇيغۇرلارنىڭ كېتىدىغان ئاشخانىلىرىغا بېرىپ ئاشقازان ئاغرىقى ۋە باشقا ئىچ ئاغرىقلىرىغا دورا ئېلىپ ئىچىپ، ئۆزىنى ئاغرىق قىلىپ كۆرسىتىپ، ئاندىن ئاشخانىدا ئايىسى ئۆزگەرمەيدىغان ئۇيغۇر تاماقلىرىنى يەپ ئاچلىقىنى باسقاندىن كېيىن ئاندىن ئۆيگە قايتىپ كېلەتتىم. ئۇنىۋېرسىتېتنىڭ ئالدىد

بار گىدى. بىز پات – پات ناھايىتى قىزغىن پاراڭلىشىپ قالاتتۇق.

— يايۇنىيەلىكلەرگە ئامبېرلىكنىڭ ئۇرنىسىنى گالىلېق ئاسان دەپ ئاڭلىدىم. راستىنۇ يالىنىشى؟ — دەپ سورىدىم بىركۆنى ئاشخانىدا بىللە تاماق قىلىۋاتقان چېغىمىزدا.

— ئۇنىڭ راست، — دېدى يالىنىشى، — لېكىن، مەن ئامبېرنى كىمغا كىلىشى ئۈچۈن ئۇنىڭغا ئۆتكۈزۈپ بېرىشىنى ئويلاپ قالدىم. ئارزۇلۇق مەرگىل ئۆتكىدىن كېيىن قايتا ئىلتىپ كېلىشى كېرەك. ھازىرچە ئۇنى ساقلاپ تۇرۇپ، مەن ئۇنىڭ تۇنجى قېتىم مەغلۇپ بولۇشۇم ئۈچۈن ئۇنىڭغا تەبرىكلەرنى يازدىم.

— يايۇنىيە پاسپورتى بىلەن ئۇنىڭ ياپونىيەلىكلىكىنى

بار گىدى. بىز پات – پات ناھايىتى قىزغىن پاراڭلىشىپ قالاتتۇق.

— يايۇنىيەلىكلەرگە ئامبېرلىكنىڭ ئۇرنىسىنى گالىلېق ئاسان دەپ ئاڭلىدىم. راستىنۇ يالىنىشى؟ — دەپ سورىدىم بىركۆنى ئاشخانىدا بىللە تاماق قىلىۋاتقان چېغىمىزدا.

— ئۇنىڭ راست، — دېدى يالىنىشى، — لېكىن، مەن ئامبېرنى كىمغا كىلىشى ئۈچۈن ئۇنىڭغا ئۆتكۈزۈپ بېرىشىنى ئويلاپ قالدىم. ئارزۇلۇق مەرگىل ئۆتكىدىن كېيىن قايتا ئىلتىپ كېلىشى كېرەك. ھازىرچە ئۇنى ساقلاپ تۇرۇپ، مەن ئۇنىڭ تۇنجى قېتىم مەغلۇپ بولۇشۇم ئۈچۈن ئۇنىڭغا تەبرىكلەرنى يازدىم.

— يايۇنىيە پاسپورتى بىلەن ئۇنىڭ ياپونىيەلىكلىكىنى

بار گىدى. بىز پات – پات ناھايىتى قىزغىن پاراڭلىشىپ قالاتتۇق.

— يايۇنىيەلىكلەرگە ئامبېرلىكنىڭ ئۇرنىسىنى گالىلېق ئاسان دەپ ئاڭلىدىم. راستىنۇ يالىنىشى؟ — دەپ سورىدىم بىركۆنى ئاشخانىدا بىللە تاماق قىلىۋاتقان چېغىمىزدا.

— ئۇنىڭ راست، — دېدى يالىنىشى، — لېكىن، مەن ئامبېرنى كىمغا كىلىشى ئۈچۈن ئۇنىڭغا ئۆتكۈزۈپ بېرىشىنى ئويلاپ قالدىم. ئارزۇلۇق مەرگىل ئۆتكىدىن كېيىن قايتا ئىلتىپ كېلىشى كېرەك. ھازىرچە ئۇنى ساقلاپ تۇرۇپ، مەن ئۇنىڭ تۇنجى قېتىم مەغلۇپ بولۇشۇم ئۈچۈن ئۇنىڭغا تەبرىكلەرنى يازدىم.

— يايۇنىيە پاسپورتى بىلەن ئۇنىڭ ياپونىيەلىكلىكىنى

بار گىدى. بىز پات – پات ناھايىتى قىزغىن پاراڭلىشىپ قالاتتۇق.

— يايۇنىيەلىكلەرگە ئامبېرلىكنىڭ ئۇرنىسىنى گالىلېق ئاسان دەپ ئاڭلىدىم. راستىنۇ يالىنىشى؟ — دەپ سورىدىم بىركۆنى ئاشخانىدا بىللە تاماق قىلىۋاتقان چېغىمىزدا.

— ئۇنىڭ راست، — دېدى يالىنىشى، — لېكىن، مەن ئامبېرنى كىمغا كىلىشى ئۈچۈن ئۇنىڭغا ئۆتكۈزۈپ بېرىشىنى ئويلاپ قالدىم. ئارزۇلۇق مەرگىل ئۆتكىدىن كېيىن قايتا ئىلتىپ كېلىشى كېرەك. ھازىرچە ئۇنى ساقلاپ تۇرۇپ، مەن ئۇنىڭ تۇنجى قېتىم مەغلۇپ بولۇشۇم ئۈچۈن ئۇنىڭغا تەبرىكلەرنى يازدىم.

— يايۇنىيە پاسپورتى بىلەن ئۇنىڭ ياپونىيەلىكلىكىنى

لەرنىڭ ئامېرىكانلار نەزىرىدىكى ئوبرازى بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولسا كېرەك.

— بەلكىم، — ياساشى مۇرىسىنى چىقىرىپ قويدى.

ياساشىنىڭ كەچۈرمىشى بىر مىللەتنىڭ ساپاسى، خەلقئارا-دىكى ئورنى، ئىقتىسادىي كۈچى ۋە ئوبرازى شۇ مىللەتنىڭ كىملىككە مۇھىم كۈچ سۈپىتىدە كاپىتال بولۇپ قېتىلىدىغان-لىقى ۋە ئەزالىرىنىڭ كەچۈرمىشلىرىگە تەسىر كۆرسىتىدىغان-لىقىنى، ئۇنىڭ سىياسىيغا مۇناسىۋەتلىك خىزمەت هالقىلىرىدا تېخىمۇ روشەن ئىپادىلىنىدىغانلىقىنى دەلىللەپ تۇراتتى. ۋىزا توغرۇلۇق گەپ سورىغان بولسام بەلكىم ياساشى بۇ كەچۈر-مىشلىرىنى سۆزلەپ بەرمەس بولغىدى ۋە ياكى باشتىن كە-چۈرگەنلىرىنى مىللىي كىملىككە، كىملىك كاپىتالىغا باغلاپ ئويلانمىغان بولغىدى. ئەمما، مەن بولسام پات - پات دېگۈدەك كىملىك هەققىدە پىكىر - تەسىراتلارغا ئېرىشىپ تۇراتتىم.

— چىرايىڭىز جۇڭگولۇقنىڭكىگە ئوخشىمايدىكەن، — دەيتتى چەت ئەللىك ئوقۇغۇچىلار ئۆزۈمنىڭ جۇڭگودىن كەل-گەنلىكىمنى ئېيتقىنىمدا. شۇنىڭ بىلەن مەن ئادىتىم بويىچە باشقا ئوقۇغۇچىلارغا قارىغاندا مىللىي كىملىكىم هەققىدە كۆپ-رەك ئىزاهات بېرىشكە مەجبۇر بولاتتىم.

— ئوتتۇرا ئاسىيادىكى ئۆزبېكستانىنى، ئۆزبېكلەرنى بە-لەمسىلەر؟ — دەپ سورايتتىم، پەقەت گېپىمنى ئاڭقىرالمە-غانلاردىن. كۆپىنچە هاللاردا قارشى تەرەپ «هەئە» دەپ جاۋاب بېرەتتى.

— ئۇيغۇرلار ئاشۇ ئۆزبېكلەرگە ئوخشاش خەلق. تىلى، ئۆرپ - ئادىتى، چىرايى ئاساسەن ئوخشاش.

كىشىلەرنىڭ ئۆزبېكنى بىلىپ ئۇيغۇرلارنى بىلمەسلىكىنى چۈشىنىشكە بولاتتى. بىر مىللەتنىڭ مىللىي كىملىكىنىڭ باشقىلارغا تونۇلۇش دەرىجىسى شۇ مىللەتنىڭ سىياسىي، ئىج-تىمائىي ئورنى ۋە باشقا جەهەتتىكى ئەمەلىي كۈچى تەرىپىدىن

بەلگىلىنەتتى. مىللىي كىملىكىمىزنى باشقىلارغا چۈشەندۈرۈپ بولالماي «نېمىشقا مۇشۇنداق بولىدۇ؟» دېگەن ھەسرەتلىك ئۇي بىلەن خىيال سۈرگەن چاغلىرىمدا، شىنجاڭدىكى ئۇيغۇر تور بېكەتلىرىدە ئۇيغۇرنى دۇنياغا تونۇتۇش تۇغرىسىدا بولۇۋاتقان مۇلاھىزىلەرنى كۆرۈپ مېيىقمدا كۈلۈپ قوياتتىم ۋە ھەسرەتلىك تىناتتىم. ئەڭ يامان بولغىنى، ئۇيغۇرلارنىڭ بىرقەدەر پىكىر قىلالايدىغان، ھەتتا خېلى ئېسىل شېئىرلارنى يازىدىغان ياشلىرى يىغىلغان «سۇمۇرغ» توربىدا ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنى دۇنياغا تونۇتۇش ھەققىدە گۈدەكلەرچە، ساددىلارچە مۇنازىرە. بولاتتى. مۇنازىرىنىڭ ئۇرانى نۇرغۇن ياشلارنىڭ شۇنداق بىر ئاددىي ھەقىقەتتىن — بىر مىللەت ئەدەبىياتىنىڭ خەلقئارادىكى ئورنى ئۇنىڭ ئىجتىمائىي ئورنى بىلەن ئوڭ تاناسىپ ئىكەنلىكىدىن خەۋەرسىز ئىكەنلىكى ئايان بولۇپ تۇراتتى. كېيىن ئويغاق پىكىرلىك بىر ياش بىر تور بېكىتىدە «ئۇيغۇرنى دۇنياغا تونۇ-تۇش نېمىگە زۇرۇر بولۇپ قالدى؟» دېگەن ماقالىسىنى ئېلان قىلىپ بىر مىللەتنىڭ نوپۇزىنى، ئىجتىمائىي ئورنىنى يۇقىرى كۆتۈرمەي تۇرۇپ ئۇنى ھەرگىزمۇ دۇنياغا تونۇتقىلى بولمايدۇ-غانلىقىدىن ئىبارەت بىر رېئالىستىك قاراشنى ئىلگىرى سۈر-دى. بۇ تەبىئىي ھالدا ئۇيغۇرنى دۇنياغا تونۇتۇش چۈشىنى كۆ-رۈۋاتقان گۈدەك ياشلارغا بېرىلگەن زەربە ئىدى. بىر مىللەتنى دۇنياغا تونۇتۇش ئۆزىنىڭ شەخسىي ۋە مىللىي كىملىكى ھەققىدە مۇڭاپىق، ئەينەن تونۇشقا ئىگە بولالمىغان قىزىققان ياشلار شوئار، داۋراڭ بىلەن ئىشقا ئاشۇرالايدىغان ئىش ئەمەس ئىدى. ئۇيغۇرلارنىڭ نۆۋەتتىكى كىملىك كاپىتالى بىزنى تېخى دۇنياغا تونۇتۇش ئەمەس، ئىچكىرىدىكىلەرگە بەرگەن خاتا تەسراتىمىزنى ئۆزگەرتىش، ئوبراز قۇرۇلۇشى ئېلىپ بېرىش قۇدرىتىگىمۇ ئىگە ئەمەس ئىدى.

بەلگىلىنەتتى. مىللىي كىملىكىمىزنى باشقىلارغا چۈشەندۈرۈپ بولالماي «نېمىشقا مۇشۇنداق بولىدۇ؟» دېگەن ھەسرەتلىك ئۇي بىلەن خىيال سۈرگەن چاغلىرىمدا، شىنجاڭدىكى ئۇيغۇر تور بېكەتلىرىدە ئۇيغۇرنى دۇنياغا تونۇتۇش تۇغرىسىدا بولۇۋاتقان مۇلاھىزىلەرنى كۆرۈپ مېيىقمدا كۈلۈپ قوياتتىم ۋە ھەسرەتلىك تىناتتىم. ئەڭ يامان بولغىنى، ئۇيغۇرلارنىڭ بىرقەدەر پىكىر قىلالايدىغان، ھەتتا خېلى ئېسىل شېئىرلارنى يازىدىغان ياشلىرى يىغىلغان «سۇمۇرغ» توربىدا ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنى دۇنياغا تونۇتۇش ھەققىدە گۈدەكلەرچە، ساددىلارچە مۇنازىرە. بولاتتى. مۇنازىرىنىڭ ئۇرانى نۇرغۇن ياشلارنىڭ شۇنداق بىر ئاددىي ھەقىقەتتىن — بىر مىللەت ئەدەبىياتىنىڭ خەلقئارادىكى ئورنى ئۇنىڭ ئىجتىمائىي ئورنى بىلەن ئوڭ تاناسىپ ئىكەنلىكىدىن خەۋەرسىز ئىكەنلىكى ئايان بولۇپ تۇراتتى. كېيىن ئويغاق پىكىرلىك بىر ياش بىر تور بېكىتىدە «ئۇيغۇرنى دۇنياغا تونۇ-تۇش نېمىگە زۇرۇر بولۇپ قالدى؟» دېگەن ماقالىسىنى ئېلان قىلىپ بىر مىللەتنىڭ نوپۇزىنى، ئىجتىمائىي ئورنىنى يۇقىرى كۆتۈرمەي تۇرۇپ ئۇنى ھەرگىزمۇ دۇنياغا تونۇتقىلى بولمايدۇ-غانلىقىدىن ئىبارەت بىر رېئالىستىك قاراشنى ئىلگىرى سۈر-دى. بۇ تەبىئىي ھالدا ئۇيغۇرنى دۇنياغا تونۇتۇش چۈشىنى كۆ-رۈۋاتقان گۈدەك ياشلارغا بېرىلگەن زەربە ئىدى. بىر مىللەتنى دۇنياغا تونۇتۇش ئۆزىنىڭ شەخسىي ۋە مىللىي كىملىكى ھەققىدە مۇڭاپىق، ئەينەن تونۇشقا ئىگە بولالمىغان قىزىققان ياشلار شوئار، داۋراڭ بىلەن ئىشقا ئاشۇرالايدىغان ئىش ئەمەس ئىدى. ئۇيغۇرلارنىڭ نۆۋەتتىكى كىملىك كاپىتالى بىزنى تېخى دۇنياغا تونۇتۇش ئەمەس، ئىچكىرىدىكىلەرگە بەرگەن خاتا تەسراتىمىزنى ئۆزگەرتىش، ئوبراز قۇرۇلۇشى ئېلىپ بېرىش قۇدرىتىگىمۇ ئىگە ئەمەس ئىدى.

189 On the Margins of Self

بەلگىلىنەتتى. مىللىي كىملىكىمىزنى باشقىلارغا چۈشەندۈرۈپ بولالماي «نېمىشقا مۇشۇنداق بولىدۇ؟» دېگەن ھەسرەتلىك ئۇي بىلەن خىيال سۈرگەن چاغلىرىمدا، شىنجاڭدىكى ئۇيغۇر تور بېكەتلىرىدە ئۇيغۇرنى دۇنياغا تونۇتۇش تۇغرىسىدا بولۇۋاتقان مۇلاھىزىلەرنى كۆرۈپ مېيىقمدا كۈلۈپ قوياتتىم ۋە ھەسرەتلىك تىناتتىم. ئەڭ يامان بولغىنى، ئۇيغۇرلارنىڭ بىرقەدەر پىكىر قىلالايدىغان، ھەتتا خېلى ئېسىل شېئىرلارنى يازىدىغان ياشلىرى يىغىلغان «سۇمۇرغ» توربىدا ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنى دۇنياغا تونۇتۇش ھەققىدە گۈدەكلەرچە، ساددىلارچە مۇنازىرە. بولاتتى. مۇنازىرىنىڭ ئۇرانى نۇرغۇن ياشلارنىڭ شۇنداق بىر ئاددىي ھەقىقەتتىن — بىر مىللەت ئەدەبىياتىنىڭ خەلقئارادىكى ئورنى ئۇنىڭ ئىجتىمائىي ئورنى بىلەن ئوڭ تاناسىپ ئىكەنلىكىدىن خەۋەرسىز ئىكەنلىكى ئايان بولۇپ تۇراتتى. كېيىن ئويغاق پىكىرلىك بىر ياش بىر تور بېكىتىدە «ئۇيغۇرنى دۇنياغا تونۇ-تۇش نېمىگە زۇرۇر بولۇپ قالدى؟» دېگەن ماقالىسىنى ئېلان قىلىپ بىر مىللەتنىڭ نوپۇزىنى، ئىجتىمائىي ئورنىنى يۇقىرى كۆتۈرمەي تۇرۇپ ئۇنى ھەرگىزمۇ دۇنياغا تونۇتقىلى بولمايدۇ-غانلىقىدىن ئىبارەت بىر رېئالىستىك قاراشنى ئىلگىرى سۈر-دى. بۇ تەبىئىي ھالدا ئۇيغۇرنى دۇنياغا تونۇتۇش چۈشىنى كۆ-رۈۋاتقان گۈدەك ياشلارغا بېرىلگەن زەربە ئىدى. بىر مىللەتنى دۇنياغا تونۇتۇش ئۆزىنىڭ شەخسىي ۋە مىللىي كىملىكى ھەققىدە مۇڭاپىق، ئەينەن تونۇشقا ئىگە بولالمىغان قىزىققان ياشلار شوئار، داۋراڭ بىلەن ئىشقا ئاشۇرالايدىغان ئىش ئەمەس ئىدى. ئۇيغۇرلارنىڭ نۆۋەتتىكى كىملىك كاپىتالى بىزنى تېخى دۇنياغا تونۇتۇش ئەمەس، ئىچكىرىدىكىلەرگە بەرگەن خاتا تەسراتىمىزنى ئۆزگەرتىش، ئوبراز قۇرۇلۇشى ئېلىپ بېرىش قۇدرىتىگىمۇ ئىگە ئەمەس ئىدى.

189 On the Margins of Self

«جەمئىيەتنىڭ ئاسالىقىتىن ئەستائەسسەكلىكىڭ مېتىودلار» دېگەن دەرسىتە ھاۋالىلىنىڭ بىر سائاقەتسىزلىكى بار ئىدى. كارىنى ئەسىمىلىگە بۇ يېڭىت ئىنگلىز تىلىدا رائاك سۆزلەيتتى. كېيىن بىلدىم، ئىنگلىز تىلى ئۆيىنىڭ ئانا تىلىكەن. ھاۋائى تىلىدىن ئانا – ئانىدىن سەمۇ، ئۇزۇمۇ بىلمەيدىكەن؛ ئۇنى ئامېرىكىلىقلار بولغىنىدەك بەكمۇ پەخىرلىنىدىكەن.

— ھاۋائى تىلى ئانا تىلىڭىز بولغاندىكىن ئۆزەڭىزنىڭ بىر-ھامىدۇڭ— دېدىم بىر كۈنى تەنەپپۇس ئارىلىقىدا. ئەلۋەتتە، بىراۋ-نىڭ شەخسىي تۇرمۇش ئىشلىرى ھەققىدە سوئال سوراش ياخشى ئىش ئەمەس، ئەمما، ئۇنىڭ ئانا تەنىلىڭ ئامېرىكانلاردىمۇ نەچچە ھەسسە كۆرۈنۈڭ ئۈچۈن قىيىل بولۇشى ئىچىمنى پۈشۈرەتتى. «نېمە دەپ جاۋاب بېرەركىن» دەپكەن ھەقسەتتە شۇ سوئالنى ئەتەي سورىدىم.

— ماڭا ئىنگلىز تىلى بېتىپ ئاشىدۇ. مېنىڭ باشقا تىلىمنى ئۆگىنىشىمنىڭ ھاجىتى يوق، — ئۇ تىبابەتچىنى ئويلىنىپمۇ ئولتۇرماستىن جاۋاب بەردى.

ھاۋائى ئۇنىۋېرسىتېتىدا ئۆزۈلۈك تۆتىنچۇسى ئاجىز، شالغۇت كىملىكىگە ئۆگە چاشلار جىق ئىدى. ئەلۋەتتە، بىراۋنىڭ مېڭە پۇقرالىرى بولغىنىدىن بەك پەخىرلىنىدىغۇ، ئىشتەلمەيدۇ شالغۇت كىملىكىنى چاشلار ئاق تەنىلىڭ ئامېرىكانلارغا قارىد-خاندا بەكمۇ مەمەدان، ئۆزۈمۈچىل كېلەتتى. مېن ھۆندىلارنى ئۆچۈرۈتمەدىم «ئامېرىكىلىق بولغىنىڭ پەيدا بولغان ھالاپەجىنى تېخى بىسەلمەيمەن ئىكەن – دەپ ئويلاپ ئېچىمدە كۆلۈپ قويياتتىم. كارىخورداق ھاۋائى يالتىلىرى ئۆزىنىڭ كىم ئىكەنلىكىنى، نەدىن كەلگەنلىكىنى ۋە كىمنىڭ ئەۋلادى ھەققىدە ھېچنېمە-مە بىلمەيدىغانداق ھەم بىلىشنىمۇ خالىمايدىغانداق قىلاتتى.

3

«جەمئىيەتنىڭ ئاسالىقىتىن ئەستائەسسەكلىكىڭ مېتىودلار» دېگەن دەرسىتە ھاۋالىلىنىڭ بىر سائاقەتسىزلىكى بار ئىدى. كارىنى ئەسىمىلىگە بۇ يېڭىت ئىنگلىز تىلىدا رائاك سۆزلەيتتى. كېيىن بىلدىم، ئىنگلىز تىلى ئۆيىنىڭ ئانا تىلىكەن. ھاۋائى تىلىدىن ئانا – ئانىدىن سەمۇ، ئۇزۇمۇ بىلمەيدىكەن؛ ئۇنى ئامېرىكىلىقلار بولغىنىدەك بەكمۇ پەخىرلىنىدىكەن.

— ھاۋائى تىلى ئانا تىلىڭىز بولغاندىكىن ئۆزەڭىزنىڭ بىر-ھامىدۇڭ— دېدىم بىر كۈنى تەنەپپۇس ئارىلىقىدا. ئەلۋەتتە، بىراۋ-نىڭ شەخسىي تۇرمۇش ئىشلىرى ھەققىدە سوئال سوراش ياخشى ئىش ئەمەس، ئەمما، ئۇنىڭ ئانا تەنىلىڭ ئامېرىكانلاردىمۇ نەچچە ھەسسە كۆرۈنۈڭ ئۈچۈن قىيىل بولۇشى ئىچىمنى پۈشۈرەتتى. «نېمە دەپ جاۋاب بېرەركىن» دەپكەن ھەقسەتتە شۇ سوئالنى ئەتەي سورىدىم.

— ماڭا ئىنگلىز تىلى بېتىپ ئاشىدۇ. مېنىڭ باشقا تىلىمنى ئۆگىنىشىمنىڭ ھاجىتى يوق، — ئۇ تىبابەتچىنى ئويلىنىپمۇ ئولتۇرماستىن جاۋاب بەردى.

ھاۋائى ئۇنىۋېرسىتېتىدا ئۆزۈلۈك تۆتىنچۇسى ئاجىز، شالغۇت كىملىكىگە ئۆگە چاشلار جىق ئىدى. ئەلۋەتتە، بىراۋنىڭ مېڭە پۇقرالىرى بولغىنىدىن بەك پەخىرلىنىدىغۇ، ئىشتەلمەيدۇ شالغۇت كىملىكىنى چاشلار ئاق تەنىلىڭ ئامېرىكانلارغا قارىد-خاندا بەكمۇ مەمەدان، ئۆزۈمۈچىل كېلەتتى. مېن ھۆندىلارنى ئۆچۈرۈتمەدىم «ئامېرىكىلىق بولغىنىڭ پەيدا بولغان ھالاپەجىنى تېخى بىسەلمەيمەن ئىكەن – دەپ ئويلاپ ئېچىمدە كۆلۈپ قويياتتىم. كارىخورداق ھاۋائى يالتىلىرى ئۆزىنىڭ كىم ئىكەنلىكىنى، نەدىن كەلگەنلىكىنى ۋە كىمنىڭ ئەۋلادى ھەققىدە ھېچنېمە-مە بىلمەيدىغانداق ھەم بىلىشنىمۇ خالىمايدىغانداق قىلاتتى.

بۇنداقلار ۋاقا تىلىنى بىلەمگەنلىكىدىن ھېچقاندىق ھەيرانلىق ھېس قىلمايدىغان، ھەتتا پەخىرلىنىدىغان ۋاز ساندىكى بەزى يالۇشلار مەۋجۇتتۇر. مېنىڭچە نەزەرىدە بىر تىلنى بىلە-لىكىگە قويۇلغان سوۋال ئۇرمىنىلىكى ۋە ئېچىتماۋىي بىلەتىرە-نىڭ چوڭقۇرلۇقى بىلەن ھېچقاندىق دەۋرىدىكىگە ئوخشىمايدۇ. بەرھەقىقى، بۇگۈنكىدەك يەر شارلاشتىش، شەھەرلىشىش قەدىمى تېز لەشكەن دەۋرە «مەن كىم؟» دېگەن سوۋال يالغۇز ئۇيغۇرلار دۇچ كېلىۋاتقان مەسىلە ئەمەس. بىز ھەر ماكانلىدا كىملىك ھەققىدىكى پاراڭلارنى ئاڭلاپ تۇرىمىز. ئۇلاردىكى، كىشىلەرنىڭ

ئۇيغۇرلار مەدەنىيلىشىش، شەھەرلىشىش داۋاسىدا ئۇ تارىخ-نىڭ بورانى – چاپقۇنلىرىدا ئۆز كىملىكىنى ساقلاپ قالغان، بېيىتقان، تاكامۇللاشتۇرۇپ ماڭغان بولسىمۇ، ئەمما بۈگۈنكى دەۋرىمىزدە شەھەرلىشىش مۇساپىسىدە تۇرۇۋاتقان ئۇيغۇر كىم-لىكىگە قويۇلغان سوۋال ئۇرمىنىلىكى ۋە ئېچىتماۋىي بىلەتىرە-نىڭ چوڭقۇرلۇقى بىلەن ھېچقاندىق دەۋرىدىكىگە ئوخشىمايدۇ. بەرھەقىقى، بۇگۈنكىدەك يەر شارلاشتىش، شەھەرلىشىش قەدىمى تېز لەشكەن دەۋرە «مەن كىم؟» دېگەن سوۋال يالغۇز ئۇيغۇرلار دۇچ كېلىۋاتقان مەسىلە ئەمەس. بىز ھەر ماكانلىدا كىملىك ھەققىدىكى پاراڭلارنى ئاڭلاپ تۇرىمىز. ئۇلاردىكى، كىشىلەرنىڭ كۆڭۈل قويسا بەش بىلمەيدىغان، ھەتتا پەخىرلىنىدىغان ۋاز ساندىكى بەزى يالۇشلار مەۋجۇتتۇر. مېنىڭچە نەزەرىدە بىر تىلنى بىلە

مۇلاھىزە قىلىۋاتقىنى يالغۇز كىملىك مەسلىسى بولۇپلا قالماستىن، يەنە ئۆزگىرىشكە مۇناسىۋەتلىك مەسىلىدۇر. بۇ يەردە دېيىلىۋاتقان ئۆزگىرىش يېڭى كىملىكنىڭ پەيدا بولۇشى، كونا كىملىكنىڭ تىرىلىشى، ھازىر بار بولغان كىملىكنىڭ يېڭىلىنىپ تۇرۇشى قاتارلىق مەزمۇنلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

جەمئىيەتشۇناسلار كىملىك مەسلىسىنى شەخس ياشاۋاتقان ئىجتىمائىي قۇرۇلما، مۇھىت نۇقتىسىدىن كۆزەتسە، پسىخولوگلار كىملىك ئۇقۇمىنىڭ مېغىزىنى شەخسنىڭ روھىي دۇنياسىدىكى مۇرەككەپ ئۆزگىرىشلەرگە باغلاپ چۈشەندۈرىدۇ. پسىخولوگلار كىملىك مەسلىسىنى «يەككىنىڭ مەسلىسى» دەپ ئىزاھلىسا، جەمئىيەتشۇناسلار ئۇنى «نورمال، ئىجتىمائىي ئالاقە داۋامىدا شەخسنى ئوراپ تۇرىدىغان مۇھىت تەرىپىدىن پىلانلىق، تاكتىكىلىق، ئىستراتېگىيەلىك يوسۇندا لايىھەلىنىدىغان، شەخسنىڭ ئۆزىنى سىرت بىلەن باغلاپ تۇرىدىغان ئۇقۇمدۇر» دەپ ئىزاھلايدۇ. جەمئىيەتشۇناسلىق نۇقتىسىدىن بىرئاز ئېنىقراق قىلىپ تەبىر بەرگەندە كىملىك: «شەخس ـــ يەككە ئادەم بىر ئىجتىمائىي توپنىڭ ئەزاسى بولۇش سۈپىتى بىلەن جەمئىيەت قۇرۇلمىسى ئىچىدە رول ئېلىش، ئىجتىمائىي ئالاقە قىلغاندا قانۇنىيەتلىك داۋامىدا يۈزبېرىدىغان ئۆزلۇكىنى ھەم ئۆزىنىڭ ھەرىكىتى ئاساسىدا يارىتىلغان، باشقىلارنىڭ ئۆزىگە بولغان تەسىراتىغا بەلگە ۋە نىشان بولىدىغان جەملىمە خاراكتېر» ئېنىقراق تەلىپىنى كۆرسىتىدۇ.

ئادەتتىكى قەدىرلىنىش، ئېتىراپ قىلىنىش تۈيغۇسى ئۈچۈن شۇنىڭغا تۇشلۇق مۇھىت ۋە مۇئەييەنلەشتۇرۇشنى خالايدىغان ئادەملەرنىڭ بولۇشى تولىمۇ مۇھىم. ئۆزلۈكنى يۆلەيدىغان ساغلام ئىجتىمائىي مۇھىت ۋە ئادەملەر توپى بولمىسا، ئۆزلۈك قىسىلىدۇ. ئۆزلۈك ئۇزاق مۇددەت قىسىلىش، يېتىمسىراش، ۋەسۋەسە ۋە ئەندىشە ئىچىدە تۇرۇۋەرگەندە، ئىنسانىدا ئوڭايسىلا كىملىك كىرىزىسى كۆرۈلىدۇ.

كىملىك كىرىزىسى دېگەن نېمە؟ كىملىك كىرىزىسى بۇ-
گۇنكى دەۋرىمىزدە «ئادەمدىكى ئۆزلۈك تۇيغۇسىنىڭ، مۇناقىچە
قىلىپ ئېيتقاندا، ئۆزىنىڭ قىممىتى ھەققىدىكى رازىمەنلىك
تۇيغۇسى، ئەھمىيەت تۇيغۇسىنىڭ ئۆلۈشىدۇر.» كىملىك نەزە-
رىيەسىنىڭ ئاساسچىسى، ئامېرىكىلىق مەشھۇر پسىخولوگ ئې-
رىك ئېرىكسون (Erik Erikson , 1902—1994) نىڭ تىلى بوي-
چە ئېيتقاندا، «ئۆزىگە ۋە ئۆزىنى ئوراپ تۇرغان توپقا تەۋە بولغان
تارىخىي ئوخشاشلىق، بىردەكلىك تۇيغۇسىنىڭ ئۆلۈشىدۇر.»

كىملىك كىرىزىسى ئىچىدە قالغان كىشىلەر ئۆزلۈك تۇي-
غۇسى بىلەن كىملىك ۋەسۋەسىسى ئارىسىدا تېپىرلاپ، ئىككى-
لىنىپ، بىر خىل پسىخىكىلىق ئازابەت، روھىي يۇكتىن قۇ-
تۇلالمايدۇ. «بىر ئادەمنىڭ خاس، مۇستەقىل كىملىكى تېخى
مۇكەممەل قۇرۇلۇپ بولالمىغاندا، كىرىزىس ئۆزلۈكىدىن مەۋ-
جۇت بولىدۇ. بۇ كىرىزىس ئاڭلىق ۋە ئاڭسىز روھىي ھالەت
نۇقتىسىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، كىملىك ۋەسۋەسىسى بىلەن
باراۋەر ئۇقۇمدۇر.»

بۈگۈنكى دۇنيادا جەمئىيەتنىڭ ئۇزۇكسىز ئۆزگىرىپ تۇرۇشى
بىلەن، ئىجتىمائىي پائالىيەت، ئالاقىلەر داۋامىدا كىشىلەر ئۆزلە-
رىنىڭ كىملىكى ھەققىدە يېڭى چۈشەنچىلەرگە ئېرىشتى. ئۆزگە-
رىپ تۇرىدىغان، ئەتە نېمە بولىدىغانلىقىنى ھېس قىلغىلى بولمايـ-
دىغان بۈگۈنكى رېتىمى تېز شەھەر جەمئىيىتىدە كىملىك ئەمەلە-
يەتتە بىر خىل زامانۋىلىشىش مۇساپىسى پەيدا قىلغان ھادىسە-
دۇر. زامانۋىلىققا قاراپ يۇرۇش قىلىۋاتقان جەمئىيەتتە ئىنسانىنىڭ
تۇرمۇشىدا مەنە ۋە تەم ئاز قالغىلى تۇردى. ئىنسانىنىڭ كىملىكى
مىسلىسىز دەرىجىدە كىرىزىسقا يولۇقتى. دەل زامانۋىلىققا يۇرۇش
قىلىش مەسلىسى كىملىكنى چوقۇم ئەستايىدىل ھەل قىلىشقا
تېگىشلىك مەسلىگە ئايلاندۇرۇپ قويدى. كانادالىق داڭلىق ئالىم
چارلىز تايلېر (Charles Taylor , 1931—?) بۇ ھەقتە مۇنداق
دەيدۇ: «زامانۋىلىققا يۇرۇش قىلىشتىن ئىلگىرى كىشىلەر

بىردەكلىك، كىملىك مەسىللىرىنى تىلغا ئېلىشمايتتى. بۇ-نىڭدىكى سەۋەب ــ ئۇ چاغدىكى كىشىلەردە بىردەكلىك بولمە-غانلىقىدا ئەمەس، بىردەكلىك بولۇپ كىملىككە ھاجىتى چۈش-مىگەنلىكىدىنمۇ ئەمەس، بەلكى ئۇ چاغلاردا كىملىكنىڭ مەسىلە ھېسابلانمايدىغانلىقىدا ئىدى.» كىملىك كىرىزىسى بولسا كىم-لىك تەرەققىي قىلىپ ياكى ئۆزگىرىپ مەلۇم بىر باسقۇچقا يەت-كەندە مۇقەررەر يوسۇندا دۇچ كېلىدىغان ئىنكارچىلىق خاراك-تېرلىدىكى بۇرۇقتۇرمىلىق ھالەتتىن ئىبارەت. كىملىك كىرد-زىسىنى ئادەتتىكى يىمىرىلىش دەپ چۈشىنىشكە بولمايدۇ. ئۇ كىملىكنىڭ يېڭى بىر تاللاشقا دۇچ كەلگەنلىكى ۋە تاللاش، سد-ناش ئالدىدا قايمۇققانلىقىنىڭ نەتىجىسى. كىملىكتە يوشۇرۇن كىرىزىس ئالامىتى بولغان بولىدۇ. ئۆزگىرىشلەرگە تاقابىل تۇرالمىغان ياكى ئاجىز كېلىپ قالغان شەخسنىڭ روھىي دۇن-ياسىدا «ئىنكارچىلىق ئۇرۇقى» بىخلايدۇ ــ دە، كىملىك كىرد-زىسى كۆرۈلۈشكە باشلايدۇ.

ئادەم «مەن» دېيەلەيدىغان ھايۋاندۇر. يەنى ئادەمدە ئاڭ بار. شۇڭا، ئادەم كىملىك ۋەھىمىسىگە دۇچ كەلگەندە ئوخشاشلا «مەن» دېيەلىسىمۇ، ئەمما ۋەسۋەسىدە تۇرغان چاغدا شۇ گەپنى قىلغاندىكى ئاۋازى ئۇنچە ياڭراق، ئۆزىگە بولغان ئىشەنچىسى ئۇنچىلىك كۈچلۈك بولمايدۇ. كىملىك تۇيغۇسىنىڭ ئاجىزلى-شىشى ئىنسانىنىڭ ئۆزى ھەققىدىكى باھاسى ۋە ئۆزلۈك تەرەق-قىياتىغا ئەجەللىك زىيانلارنى پەيدا قىلىدۇ. ئىجتىمائىي جارا-ھىتى ئېغىر، ئازابلىرىنىڭ يىلتىزى كەڭ تارىخي جەريانلار ۋە سىياسىي ئەپسۇنلارغا مۇناسىۋەتلىك بولغان كىشىلەردە مەنە-سىزلىك تۇيغۇسى بارلىق مەنىۋى تەڭپۇڭسىزلىقىنىڭ يادروسد-ۇر. بۇنىڭغا كىملىك كىرىزىسىنىڭ قوش قاتلاملىق مەسىلە ئىكەنلىكىمۇ بىر سەۋەب بولىدۇ. يەنى كىملىك شەخسنىڭ ئۆزى تەرىپىدىن ئېتىراپ قىلىنىپ، ئۆزى ياشاۋاتقان توپ تەرىپىدىن ئېتىراپ قىلىنمىغاندا، مەرتىۋە تۇيغۇسى، قىممەت قارىشى

بىردەكلىك، كىملىك مەسىللىرىنى تىلغا ئېلىشمايتتى. بۇ-نىڭدىكى سەۋەب ــ ئۇ چاغدىكى كىشىلەردە بىردەكلىك بولمە-غانلىقىدا ئەمەس، بىردەكلىك بولۇپ كىملىككە ھاجىتى چۈش-مىگەنلىكىدىنمۇ ئەمەس، بەلكى ئۇ چاغلاردا كىملىكنىڭ مەسىلە ھېسابلانمايدىغانلىقىدا ئىدى.» كىملىك كىرىزىسى بولسا كىم-لىك تەرەققىي قىلىپ ياكى ئۆزگىرىپ مەلۇم بىر باسقۇچقا يەت-كەندە مۇقەررەر يوسۇندا دۇچ كېلىدىغان ئىنكارچىلىق خاراك-تېرلىدىكى بۇرۇقتۇرمىلىق ھالەتتىن ئىبارەت. كىملىك كىرد-زىسىنى ئادەتتىكى يىمىرىلىش دەپ چۈشىنىشكە بولمايدۇ. ئۇ كىملىكنىڭ يېڭى بىر تاللاشقا دۇچ كەلگەنلىكى ۋە تاللاش، سد-ناش ئالدىدا قايمۇققانلىقىنىڭ نەتىجىسى. كىملىكتە يوشۇرۇن كىرىزىس ئالامىتى بولغان بولىدۇ. ئۆزگىرىشلەرگە تاقابىل تۇرالمىغان ياكى ئاجىز كېلىپ قالغان شەخسنىڭ روھىي دۇن-ياسىدا «ئىنكارچىلىق ئۇرۇقى» بىخلايدۇ ــ دە، كىملىك كىرد-زىسى كۆرۈلۈشكە باشلايدۇ.

ئادەم «مەن» دېيەلەيدىغان ھايۋاندۇر. يەنى ئادەمدە ئاڭ بار. شۇڭا، ئادەم كىملىك ۋەھىمىسىگە دۇچ كەلگەندە ئوخشاشلا «مەن» دېيەلىسىمۇ، ئەمما ۋەسۋەسىدە تۇرغان چاغدا شۇ گەپنى قىلغاندىكى ئاۋازى ئۇنچە ياڭراق، ئۆزىگە بولغان ئىشەنچىسى ئۇنچىلىك كۈچلۈك بولمايدۇ. كىملىك تۇيغۇسىنىڭ ئاجىزلى-شىشى ئىنسانىنىڭ ئۆزى ھەققىدىكى باھاسى ۋە ئۆزلۈك تەرەق-قىياتىغا ئەجەللىك زىيانلارنى پەيدا قىلىدۇ. ئىجتىمائىي جارا-ھىتى ئېغىر، ئازابلىرىنىڭ يىلتىزى كەڭ تارىخي جەريانلار ۋە سىياسىي ئەپسۇنلارغا مۇناسىۋەتلىك بولغان كىشىلەردە مەنە-سىزلىك تۇيغۇسى بارلىق مەنىۋى تەڭپۇڭسىزلىقىنىڭ يادروسد-ۇر. بۇنىڭغا كىملىك كىرىزىسىنىڭ قوش قاتلاملىق مەسىلە ئىكەنلىكىمۇ بىر سەۋەب بولىدۇ. يەنى كىملىك شەخسنىڭ ئۆزى تەرىپىدىن ئېتىراپ قىلىنمىغاندا، مەرتىۋە تۇيغۇسى، قىممەت قارىشى

بىردەكلىك، كىملىك مەسىللىرىنى تىلغا ئېلىشمايتتى. بۇ-نىڭدىكى سەۋەب ــ ئۇ چاغدىكى كىشىلەردە بىردەكلىك بولمە-غانلىقىدا ئەمەس، بىردەكلىك بولۇپ كىملىككە ھاجىتى چۈش-مىگەنلىكىدىنمۇ ئەمەس، بەلكى ئۇ چاغلاردا كىملىكنىڭ مەسىلە ھېسابلانمايدىغانلىقىدا ئىدى.» كىملىك كىرىزىسى بولسا كىم-لىك تەرەققىي قىلىپ ياكى ئۆزگىرىپ مەلۇم بىر باسقۇچقا يەت-كەندە مۇقەررەر يوسۇندا دۇچ كېلىدىغان ئىنكارچىلىق خاراك-تېرلىدىكى بۇرۇقتۇرمىلىق ھالەتتىن ئىبارەت. كىملىك كىرد-زىسىنى ئادەتتىكى يىمىرىلىش دەپ چۈشىنىشكە بولمايدۇ. ئۇ كىملىكنىڭ يېڭى بىر تاللاشقا دۇچ كەلگەنلىكى ۋە تاللاش، سد-ناش ئالدىدا قايمۇققانلىقىنىڭ نەتىجىسى. كىملىكتە يوشۇرۇن كىرىزىس ئالامىتى بولغان بولىدۇ. ئۆزگىرىشلەرگە تاقابىل تۇرالمىغان ياكى ئاجىز كېلىپ قالغان شەخسنىڭ روھىي دۇن-ياسىدا «ئىنكارچىلىق ئۇرۇقى» بىخلايدۇ ــ دە، كىملىك كىرد-زىسى كۆرۈلۈشكە باشلايدۇ.

ئادەم «مەن» دېيەلەيدىغان ھايۋاندۇر. يەنى ئادەمدە ئاڭ بار. شۇڭا، ئادەم كىملىك ۋەھىمىسىگە دۇچ كەلگەندە ئوخشاشلا «مەن» دېيەلىسىمۇ، ئەمما ۋەسۋەسىدە تۇرغان چاغدا شۇ گەپنى قىلغاندىكى ئاۋازى ئۇنچە ياڭراق، ئۆزىگە بولغان ئىشەنچىسى ئۇنچىلىك كۈچلۈك بولمايدۇ. كىملىك تۇيغۇسىنىڭ ئاجىزلى-شىشى ئىنسانىنىڭ ئۆزى ھەققىدىكى باھاسى ۋە ئۆزلۈك تەرەق-قىياتىغا ئەجەللىك زىيانلارنى پەيدا قىلىدۇ. ئىجتىمائىي جارا-ھىتى ئېغىر، ئازابلىرىنىڭ يىلتىزى كەڭ تارىخي جەريانلار ۋە سىياسىي ئەپسۇنلارغا مۇناسىۋەتلىك بولغان كىشىلەردە مەنە-سىزلىك تۇيغۇسى بارلىق مەنىۋى تەڭپۇڭسىزلىقىنىڭ يادروسد-ۇر. بۇنىڭغا كىملىك كىرىزىسىنىڭ قوش قاتلاملىق مەسىلە ئىكەنلىكىمۇ بىر سەۋەب بولىدۇ. يەنى كىملىك شەخسنىڭ ئۆزى تەرىپىدىن ئېتىراپ قىلىنمىغاندا، مەرتىۋە تۇيغۇسى، قىممەت قارىشى

بىراقلا ئىگىسىنى ۋەھىمگە سېلىپ ئازابلاشقا باشلايدۇ.

مىللىي مەدەنىيەت ۋە مىللىي روھ بىر مىللەتنىڭ كىرىزىس دەۋرىدە پۈت دەسسەپ تۇرۇشىدىكى مۇھىم ئاساستۇر. مىللىي روھتا ۋە مىللىي مەدەنىيەتنىڭ جەۋھىرىدە دەۋرنىڭ ئۆزگىرىشگە ئەگىشىپ ئاز - تولا ئۆزگىرىش بولىدۇ. ئەمما، قانداق ئۆزگىرىش بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، مەڭگۈ ئۆزگەرمەسلىككە تېگىشلىكى مىللىي مەدەنىيەت بولمىسا بولمايدىغان كىرىزىس ئېڭىدۇر. ھەرقانداق مىللەت، ھەرقانداق دۆلەتنىڭ تارىخىي مۇساپىسى، تەرەققىيات يولى ھەمىشە ئوڭۇشلۇق بولۇۋەرمەيدۇ. كىرىزىس ئېڭىدىن ئىبارەت بولسا قىينچىلىق ئىچىدىن پۈرسەت ئىزدىگىلى بولىدۇ. كىرىزىس ئېڭىدىن ئايرىلمىغان مىللەت تارىخىنىڭ بوران - چاپقۇنلىرىدا ئۆز ئەزالىرىنى بىر يەرگە ئەكىلەلەيدۇ، كىرىزىسنى سەگەكلىك بىلەن تونۇيدۇ. كىرىزىس ئېڭىدىن ئايرىلغان مىللەت ئۆزىنى تونۇش، تولۇقلاش، مۇكەممەللەشتۈرۈشكە ئەھمىيەت بەرمەي، تارىخنىڭ ئاچچىق قىسمەتلىرىنى تېتىشقا مەجبۇر بولىدۇ. ئەمەلىيەتتە كىملىك كىرىزىسى — مىللىي روھنى تاۋلايدىغان ئوچاق، مىللىي ئۇيۇشۇش كۈچىنىڭ قوزغاتقۇچىسى. ئۇنىڭدىن باشقا، مەدەنىيەت كىملىكىنى قايتىدىن تونۇشمۇ كىملىك كىرىزىسىدىن قۇتۇلۇشتىكى مۇھىم بىر يول. مەدەنىيەت كىملىكى — كىشىلەرنىڭ ئۆز مەدەنىيىتى داۋامىدا يەكۈنلىگەن يادرولۇق قىممەت قاراشلىرىغا بولغان بىر-دەك تونۇشى، ئىنسانىنىڭ مەۋجۇتلۇقى ئەمەلىيەتتە ئۇنىڭ مەلۇم مەدەنىيەت ئىچىدە مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشتۇر. مەدەنىيەت كىملىكىنى بىر مىللەت ئەزالىرىنى بىر - بىرىگە باغلاپ تۇرىدىغان رىشتە. مەدەنىيەتتىن ۋاز كەچكەنلىك — ئۆزىمىزدىن ۋاز كەچكەنلىك. مەدەنىيەت كىملىكى جەمئىيەت ئەزالىرىنىڭ بىر يەرگە كېلىشىنى تەقەززا قىلىدۇ. بىر مىللەت كىشىلىرىنىڭ مەدەنىيەت كىملىكىگە سەل قاراپ بېپەرۋالىق قىلىشى تەن ۋە روھىدا سەزگۈرلۈكنى يوقاتقانلىقىنىڭ ئىنكاسى بولۇپ،

بىراقلا ئىگىسىنى ۋەھىمگە سېلىپ ئازابلاشقا باشلايدۇ.
مىللىي مەدەنىيەت ۋە مىللىي روھ بىر مىللەتنىڭ كىرىزىس دەۋرىدە پۈت دەسسەپ تۇرۇشىدىكى مۇھىم ئاساستۇر. مىللىي روھتا ۋە مىللىي مەدەنىيەتنىڭ جەۋھىرىدە دەۋرنىڭ ئۆزگىرىشگە ئەگىشىپ ئاز - تولا ئۆزگىرىش بولىدۇ. ئەمما، قانداق ئۆزگىرىش بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، مەڭگۈ ئۆزگەرمەسلىككە تېگىشلىكى مىللىي مەدەنىيەت بولمىسا بولمايدىغان كىرىزىس ئېڭىدۇر. ھەرقانداق مىللەت، ھەرقانداق دۆلەتنىڭ تارىخىي مۇساپىسى، تەرەققىيات يولى ھەمىشە ئوڭۇشلۇق بولۇۋەرمەيدۇ. كىرىزىس ئېڭىدىن ئىبارەت بولسا قىينچىلىق ئىچىدىن پۈرسەت ئىزدىگىلى بولىدۇ. كىرىزىس ئېڭىدىن ئايرىلمىغان مىللەت تارىخىنىڭ بوران - چاپقۇنلىرىدا ئۆز ئەزالىرىنى بىر يەرگە ئەكىلەلەيدۇ، كىرىزىسنى سەگەكلىك بىلەن تونۇيدۇ. كىرىزىس ئېڭىدىن ئايرىلغان مىللەت ئۆزىنى تونۇش، تولۇقلاش، مۇكەممەللەشتۈرۈشكە ئەھمىيەت بەرمەي، تارىخنىڭ ئاچچىق قىسمەتلىرىنى تېتىشقا مەجبۇر بولىدۇ. ئەمەلىيەتتە كىملىك كىرىزىسى — مىللىي روھنى تاۋلايدىغان ئوچاق، مىللىي ئۇيۇشۇش كۈچىنىڭ قوزغاتقۇچىسى. ئۇنىڭدىن باشقا، مەدەنىيەت كىملىكىنى قايتىدىن تونۇشمۇ كىملىك كىرىزىسىدىن قۇتۇلۇشتىكى مۇھىم بىر يول. مەدەنىيەت كىملىكى — كىشىلەرنىڭ ئۆز مەدەنىيىتى داۋامىدا يەكۈنلىگەن يادرولۇق قىممەت قاراشلىرىغا بولغان بىر-دەك تونۇشى، ئىنسانىنىڭ مەۋجۇتلۇقى ئەمەلىيەتتە ئۇنىڭ مەلۇم مەدەنىيەت ئىچىدە مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشتۇر. مەدەنىيەت كىملىكىنى بىر مىللەت ئەزالىرىنى بىر - بىرىگە باغلاپ تۇرىدىغان رىشتە. مەدەنىيەتتىن ۋاز كەچكەنلىك — ئۆزىمىزدىن ۋاز كەچكەنلىك. مەدەنىيەت كىملىكى جەمئىيەت ئەزالىرىنىڭ بىر يەرگە كېلىشىنى تەقەززا قىلىدۇ. بىر مىللەت كىشىلىرىنىڭ مەدەنىيەت كىملىكىگە سەل قاراپ بېپەرۋالىق قىلىشى تەن ۋە روھىدا سەزگۈرلۈكنى يوقاتقانلىقىنىڭ ئىنكاسى بولۇپ،

بىراقلا ئىگىسىنى ۋەھىمگە سېلىپ ئازابلاشقا باشلايدۇ.
مىللىي مەدەنىيەت ۋە مىللىي روھ بىر مىللەتنىڭ كىرىزىس دەۋرىدە پۈت دەسسەپ تۇرۇشىدىكى مۇھىم ئاساستۇر. مىللىي روھتا ۋە مىللىي مەدەنىيەتنىڭ جەۋھىرىدە دەۋرنىڭ ئۆزگىرىشگە ئەگىشىپ ئاز - تولا ئۆزگىرىش بولىدۇ. ئەمما، قانداق ئۆزگىرىش بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، مەڭگۈ ئۆزگەرمەسلىككە تېگىشلىكى مىللىي مەدەنىيەت بولمىسا بولمايدىغان كىرىزىس ئېڭىدۇر. ھەرقانداق مىللەت، ھەرقانداق دۆلەتنىڭ تارىخىي مۇساپىسى، تەرەققىيات يولى ھەمىشە ئوڭۇشلۇق بولۇۋەرمەيدۇ. كىرىزىس ئېڭىدىن ئىبارەت بولسا قىينچىلىق ئىچىدىن پۈرسەت ئىزدىگىلى بولىدۇ. كىرىزىس ئېڭىدىن ئايرىلمىغان مىللەت تارىخىنىڭ بوران - چاپقۇنلىرىدا ئۆز ئەزالىرىنى بىر يەرگە ئەكىلەلەيدۇ، كىرىزىسنى سەگەكلىك بىلەن تونۇيدۇ. كىرىزىس ئېڭىدىن ئايرىلغان مىللەت ئۆزىنى تونۇش، تولۇقلاش، مۇكەممەللەشتۈرۈشكە ئەھمىيەت بەرمەي، تارىخنىڭ ئاچچىق قىسمەتلىرىنى تېتىشقا مەجبۇر بولىدۇ. ئەمەلىيەتتە كىملىك كىرىزىسى — مىللىي روھنى تاۋلايدىغان ئوچاق، مىللىي ئۇيۇشۇش كۈچىنىڭ قوزغاتقۇچىسى. ئۇنىڭدىن باشقا، مەدەنىيەت كىملىكىنى قايتىدىن تونۇشمۇ كىملىك كىرىزىسىدىن قۇتۇلۇشتىكى مۇھىم بىر يول. مەدەنىيەت كىملىكى — كىشىلەرنىڭ ئۆز مەدەنىيىتى داۋامىدا يەكۈنلىگەن يادرولۇق قىممەت قاراشلىرىغا بولغان بىر-دەك تونۇشى، ئىنسانىنىڭ مەۋجۇتلۇقى ئەمەلىيەتتە ئۇنىڭ مەلۇم مەدەنىيەت ئىچىدە مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشتۇر. مەدەنىيەت كىملىكىنى بىر مىللەت ئەزالىرىنى بىر - بىرىگە باغلاپ تۇرىدىغان رىشتە. مەدەنىيەتتىن ۋاز كەچكەنلىك — ئۆزىمىزدىن ۋاز كەچكەنلىك. مەدەنىيەت كىملىكى جەمئىيەت ئەزالىرىنىڭ بىر يەرگە كېلىشىنى تەقەززا قىلىدۇ. بىر مىللەت كىشىلىرىنىڭ مەدەنىيەت كىملىكىگە سەل قاراپ بېپەرۋالىق قىلىشى تەن ۋە روھىدا سەزگۈرلۈكنى يوقاتقانلىقىنىڭ ئىنكاسى بولۇپ،

ئەخلاقسىزلىقىنىڭ يامرىشىغا شارائىت ھازىرلاپ بېرىدۇ. دۇنيادا ئەركىن ياشاش ئۈچۈن ئادەم ئەقلىنىلا ئەمەس، بەدىنىنى، تۈيغۇلىرىنى ئىشقا سېلىشى كېرەك. ھالبۇكى، بۇ ۋەزىپىنى ئىشقا ئاشۇرۇش جەريانىنىڭ بىرىنچى قەدىمى ــ ئۆسۈپ يېتىلىش داۋامىدا ئىنسان ئەقلى ۋە تۈيغۇسىغا بۆشۈك بولغان مەھسۇلاتىن، مەھسۇلاتنىڭ كىملىكىدىن ئايرىلماسلىقتۇر.

ئەخلاقسىزلىقىنىڭ يامرىشىغا شارائىت ھازىرلاپ بېرىدۇ. دۇنيادا ئەركىن ياشاش ئۈچۈن ئادەم ئەقلىنىلا ئەمەس، بەدىنىنى، تۈيغۇلىرىنى ئىشقا سېلىشى كېرەك. ھالبۇكى، بۇ ۋەزىپىنى ئىشقا ئاشۇرۇش جەريانىنىڭ بىرىنچى قەدىمى ــ ئۆسۈپ يېتىلىش داۋامىدا ئىنسان ئەقلى ۋە تۈيغۇسىغا بۆشۈك بولغان مەھسۇلاتىن، مەھسۇلاتنىڭ كىملىكىدىن ئايرىلماسلىقتۇر.

196 ئۆزلۈك گىرۋەكلىرىدە

ئەخلاقسىزلىقىنىڭ يامرىشىغا شارائىت ھازىرلاپ بېرىدۇ. دۇنيادا ئەركىن ياشاش ئۈچۈن ئادەم ئەقلىنىلا ئەمەس، بەدىنىنى، تۈيغۇلىرىنى ئىشقا سېلىشى كېرەك. ھالبۇكى، بۇ ۋەزىپىنى ئىشقا ئاشۇرۇش جەريانىنىڭ بىرىنچى قەدىمى ــ ئۆسۈپ يېتىلىش داۋامىدا ئىنسان ئەقلى ۋە تۈيغۇسىغا بۆشۈك بولغان مەھسۇلاتىن، مەھسۇلاتنىڭ كىملىكىدىن ئايرىلماسلىقتۇر.

196 ئۆزلۈك گىرۋەكلىرىدە

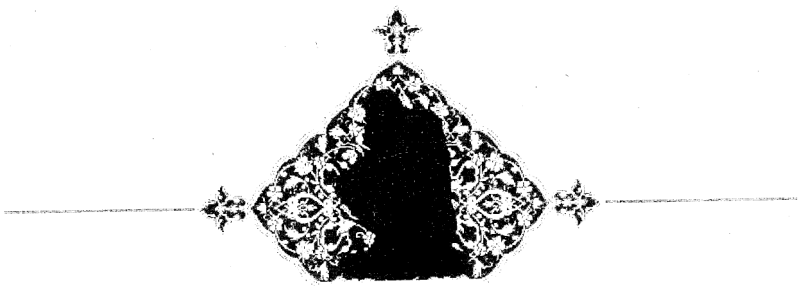

ئونىنچى باب

كتاب ئوقۇش سەنئىتى ۋە ئىلمىي تەتقىقات ھەققىدە ئويلىغانلىرىم

ئاچقۇچلۇق سۆزلەر: كتاب ئوقۇش خاتىرىسى يېزىش؛ كتاب ئوقۇش ئۇسۇلىنى ئىسلاھ قىلىش؛ نەزەريەۋى تەپەككۇر؛ ئىلىم ساختىپەزلىكى.

1

ھاۋاي ئۇنىۋېرسىتېتىغا كېلىپ بىرىنچى مەۋسۇمدىلا «ئىلمىي كىتابلارنى ئوقۇش» (Academic Reading) دەرسىگە قاتناشتىم. تولۇق كۇرستا جەمئىيەتشۇناسلىق كەسپىدە ئوقۇمىغانلىقىم، ئىلمىي كىتابلارنى ئوقۇشنىڭ كۆچ تەلەپ قىلىدىغانلىقىنى چۈشەنگىنىم، كىتاب ئوقۇش سەنئىتىگە دىققەت قىلمىسام، ئوقۇشقا تېگىشلىك نۇرغۇن مەزمۇنلارنى ئوقۇشقا ئۈلگۈرەلمەيدىغانلىقىم ياكى ھەزىم قىلالمايدىغانلىقىمنى ھېس قىلغىنىم ئۈچۈن ئىككىلەنمەيلا بۇ دەرسنى تاللىدىم. دەرسىمىز گۇرۇپپا مۇزاكىرىسى، سىنىپ ئىچىدە تېز سۈرئەتتە ئوقۇش مەشقى ئىشلەش، كۇتۇپخانىدىكى ئىلمىي كىتابلار كاتالوگىدىن قانداق پايدىلىنىش تېمىلىرىنى چۈرىدەپ قىزغىن كەيپىياتتا داۋام قىلدى. ئەگەر بۇ دەرسكە قاتناشمىغان بولسام، ئۆزۈم بۇرۇن ئا-

ئونىنچى باب

كتاب ئوقۇش سەنئىتى ۋە ئىلمىي تەتقىقات ھەققىدە ئويلىغانلىرىم

ئاچقۇچلۇق سۆزلەر: كتاب ئوقۇش خاتىرىسى يېزىش؛ كتاب ئوقۇش ئۇسۇلىنى ئىسلاھ قىلىش؛ نەزەريەۋى تەپەككۇر؛ ئىلىم ساختىپەزلىكى.

1

ھاۋاي ئۇنىۋېرسىتېتىغا كېلىپ بىرىنچى مەۋسۇمدىلا «ئىلمىي كىتابلارنى ئوقۇش» (Academic Reading) دەرسىگە قاتناشتىم. تولۇق كۇرستا جەمئىيەتشۇناسلىق كەسپىدە ئوقۇمىغانلىقىم، ئىلمىي كىتابلارنى ئوقۇشنىڭ كۆچ تەلەپ قىلىدىغانلىقىنى چۈشەنگىنىم، كىتاب ئوقۇش سەنئىتىگە دىققەت قىلمىسام، ئوقۇشقا تېگىشلىك نۇرغۇن مەزمۇنلارنى ئوقۇشقا ئۈلگۈرەلمەيدىغانلىقىم ياكى ھەزىم قىلالمايدىغانلىقىمنى ھېس قىلغىنىم ئۈچۈن ئىككىلەنمەيلا بۇ دەرسنى تاللىدىم. دەرسىمىز گۇرۇپپا مۇزاكىرىسى، سىنىپ ئىچىدە تېز سۈرئەتتە ئوقۇش مەشقى ئىشلەش، كۇتۇپخانىدىكى ئىلمىي كىتابلار كاتالوگىدىن قانداق پايدىلىنىش تېمىلىرىنى چۈرىدەپ قىزغىن كەيپىياتتا داۋام قىلدى. ئەگەر بۇ دەرسكە قاتناشمىغان بولسام، ئۆزۈم بۇرۇن ئا-

197 On the Margins of Self

ئونىنچى باب

كتاب ئوقۇش سەنئىتى ۋە ئىلمىي تەتقىقات ھەققىدە ئويلىغانلىرىم

ئاچقۇچلۇق سۆزلەر: كتاب ئوقۇش خاتىرىسى يېزىش؛ كتاب ئوقۇش ئۇسۇلىنى ئىسلاھ قىلىش؛ نەزەريەۋى تەپەككۇر؛ ئىلىم ساختىپەزلىكى.

1

ھاۋاي ئۇنىۋېرسىتېتىغا كېلىپ بىرىنچى مەۋسۇمدىلا «ئىلمىي كىتابلارنى ئوقۇش» (Academic Reading) دەرسىگە قاتناشتىم. تولۇق كۇرستا جەمئىيەتشۇناسلىق كەسپىدە ئوقۇمىغانلىقىم، ئىلمىي كىتابلارنى ئوقۇشنىڭ كۆچ تەلەپ قىلىدىغانلىقىنى چۈشەنگىنىم، كىتاب ئوقۇش سەنئىتىگە دىققەت قىلمىسام، ئوقۇشقا تېگىشلىك نۇرغۇن مەزمۇنلارنى ئوقۇشقا ئۈلگۈرەلمەيدىغانلىقىم ياكى ھەزىم قىلالمايدىغانلىقىمنى ھېس قىلغىنىم ئۈچۈن ئىككىلەنمەيلا بۇ دەرسنى تاللىدىم. دەرسىمىز گۇرۇپپا مۇزاكىرىسى، سىنىپ ئىچىدە تېز سۈرئەتتە ئوقۇش مەشقى ئىشلەش، كۇتۇپخانىدىكى ئىلمىي كىتابلار كاتالوگىدىن قانداق پايدىلىنىش تېمىلىرىنى چۈرىدەپ قىزغىن كەيپىياتتا داۋام قىلدى. ئەگەر بۇ دەرسكە قاتناشمىغان بولسام، ئۆزۈم بۇرۇن ئا-

197 On the Margins of Self

دەتلەنگەن كىتاب ئوقۇش ئۇسۇلىنى ئەڭ توغرا دەپ قارىۋالغان ياكى كىتاب ئوقۇش بىلەنلا بولۇپ كېتىپ، ئۇنىڭ ئۇنۇمى ھەقـ قىدە ھازىرقىدەك ئويلانمىغان بولاتتىم.

بىرىنچى سائەت دەرستىلا كىتاب ئوقۇيدىغان ۋاقىت ۋە ئـو ـرۇننى ياخشى تاللاشنىڭ ئىنتايىن مۇھىم ئىكەنلىكىنى ھېس قىلدىم. كىتابنىڭ بىرىنچى بابىدا «بىر كۈندىكى ئالتۇنـدەك ۋاقىتنىڭ، ئۆزىڭىز راھەت ھېس قىلىدىغان ئورۇنـنى ياخشـى تاللاڭ» دېگەن مەزمۇندا مۇھاكىمە قىلـىنغانـىكەن. مەن بـۇرۇن چۈشتىن بۇرۇن كىر يۇيۇش، تاماق ئېتىش، كۈندىلىك ئىشلار ـنى بىر تەرەپ قىلىشقا ئادەتلىنىپ، چۈشتىن كېيىنلىك ۋاقىتـ ـنى كىتاب ئوقۇشقا ئاجرىتىپتىكەنمەن. بۇ ئەسلىي خاتا ئـۇ ـسۇلكەن. ئەتىگەنلىك ۋاقىتنى كۈندىلىك ئىشلارنى بىر تەرەپ قىلىشقا ئاجراتقاندا، تۇرلۇك غەم ـ ئەندىشە، ئۆزىمىز دۇچ كەلگەن مەسىلىلەر كاللىنى چارچىتىپ، ھەرخىل ئۈچۈر غەـ ىقلاپ چۈشتىن كېيىن بولغۇچە ھېرىپ قالىدىغان گەپكەن. مەن قايتا ـ قايتا سىناق قىلىش ئارقىلىق كىتاب ئوقۇش ۋاقىت ئىچىدىكى سەگەك زېھىن ۋە روھلۇق كەيپىيات بىلەن كىتاب ئوقۇشقا كىرىشىشنىڭ ناھايىتى ئۈنۈمـ ـلۈك ئۇسۇل ئىكەنلىكى ئىسپاتلاندى. ئۆزۈم ئۈچۈن كىتاب ئـو ـقۇشقا ئەڭ ماس كېلىدىغان ئۇسۇلنى تېپىش ئۈچۈن ئىزدەندىم. كېچە ـ كۈندۈز مەركىزىي بىر تەرەپ قىلىش سىستېمىسىدا سوۋۇپ تۇرىدىغان كۈتۈپخانا ئەتىگەنلىك ئۆگىنىشىمگە تازا ماس كەلمەيدىغاندەك تۇيۇلدى؛ سىرتتا ھاۋالىق، مەنزىرىلىك جايلاردا ئۆگىنىش قىلىپمۇ باقتىم؛ ئەمما دىققىتىم چېچىلدى. ئاخىر ئەتىگەنلىك ۋاقىتنىڭ ئالدىنقى يېرىمىدا ياتاقتىن چىقماسلىق،

دەتلەنگەن كىتاب ئوقۇش ئۇسۇلىنى ئەڭ توغرا دەپ قارىۋالغان ياكى كىتاب ئوقۇش بىلەنلا بولۇپ كېتىپ، ئۇنىڭ ئۇنۇمى ھەقـ قىدە ھازىرقىدەك ئويلانمىغان بولاتتىم.

بىرىنچى سائەت دەرستىلا كىتاب ئوقۇيدىغان ۋاقىت ۋە ئـو ـرۇننى ياخشى تاللاشنىڭ ئىنتايىن مۇھىم ئىكەنلىكىنى ھېس قىلدىم. كىتابنىڭ بىرىنچى بابىدا «بىر كۈندىكى ئالتۇنـدەك ۋاقىتنىڭ، ئۆزىڭىز راھەت ھېس قىلىدىغان ئورۇنـنى ياخشـى تاللاڭ» دېگەن مەزمۇندا مۇھاكىمە قىلـىنغانـىكەن. مەن بـۇرۇن چۈشتىن بۇرۇن كىر يۇيۇش، تاماق ئېتىش، كۈندىلىك ئىشلار ـنى بىر تەرەپ قىلىشقا ئادەتلىنىپ، چۈشتىن كېيىنلىك ۋاقىتـ ـنى كىتاب ئوقۇشقا ئاجرىتىپتىكەنمەن. بۇ ئەسلىي خاتا ئـۇ ـسۇلكەن. ئەتىگەنلىك ۋاقىتنى كۈندىلىك ئىشلارنى بىر تەرەپ قىلىشقا ئاجراتقاندا، تۇرلۇك غەم ـ ئەندىشە، ئۆزىمىز دۇچ كەلگەن مەسىلىلەر كاللىنى چارچىتىپ، ھەرخىل ئۈچۈر غەـ ىقلاپ چۈشتىن كېيىن بولغۇچە ھېرىپ قالىدىغان گەپكەن. مەن قايتا ـ قايتا سىناق قىلىش ئارقىلىق كىتاب ئوقۇش ۋاقىت ئىچىدىكى سەگەك زېھىن ۋە روھلۇق كەيپىيات بىلەن كىتاب ئوقۇشقا كىرىشىشنىڭ ناھايىتى ئۈنۈمـ ـلۈك ئۇسۇل ئىكەنلىكى ئىسپاتلاندى. ئۆزۈم ئۈچۈن كىتاب ئـو ـقۇشقا ئەڭ ماس كېلىدىغان ئۇسۇلنى تېپىش ئۈچۈن ئىزدەندىم. كېچە ـ كۈندۈز مەركىزىي بىر تەرەپ قىلىش سىستېمىسىدا سوۋۇپ تۇرىدىغان كۈتۈپخانا ئەتىگەنلىك ئۆگىنىشىمگە تازا ماس كەلمەيدىغاندەك تۇيۇلدى؛ سىرتتا ھاۋالىق، مەنزىرىلىك جايلاردا ئۆگىنىش قىلىپمۇ باقتىم؛ ئەمما دىققىتىم چېچىلدى. ئاخىر ئەتىگەنلىك ۋاقىتنىڭ ئالدىنقى يېرىمىدا ياتاقتىن چىقماسلىق،

198 ئۆزلۈك گىرۋەكلىرىدە

دەتلەنگەن كىتاب ئوقۇش ئۇسۇلىنى ئەڭ توغرا دەپ قارىۋالغان ياكى كىتاب ئوقۇش بىلەنلا بولۇپ كېتىپ، ئۇنىڭ ئۇنۇمى ھەقـ قىدە ھازىرقىدەك ئويلانمىغان بولاتتىم.

بىرىنچى سائەت دەرستىلا كىتاب ئوقۇيدىغان ۋاقىت ۋە ئـو ـرۇننى ياخشى تاللاشنىڭ ئىنتايىن مۇھىم ئىكەنلىكىنى ھېس قىلدىم. كىتابنىڭ بىرىنچى بابىدا «بىر كۈندىكى ئالتۇنـدەك ۋاقىتنىڭ، ئۆزىڭىز راھەت ھېس قىلىدىغان ئورۇنـنى ياخشـى تاللاڭ» دېگەن مەزمۇندا مۇھاكىمە قىلـىنغانـىكەن. مەن بـۇرۇن چۈشتىن بۇرۇن كىر يۇيۇش، تاماق ئېتىش، كۈندىلىك ئىشلار ـنى بىر تەرەپ قىلىشقا ئادەتلىنىپ، چۈشتىن كېيىنلىك ۋاقىتـ ـنى كىتاب ئوقۇشقا ئاجرىتىپتىكەنمەن. بۇ ئەسلىي خاتا ئـۇ ـسۇلكەن. ئەتىگەنلىك ۋاقىتنى كۈندىلىك ئىشلارنى بىر تەرەپ قىلىشقا ئاجراتقاندا، تۇرلۇك غەم ـ ئەندىشە، ئۆزىمىز دۇچ كەلگەن مەسىلىلەر كاللىنى چارچىتىپ، ھەرخىل ئۈچۈر غەـ ىقلاپ چۈشتىن كېيىن بولغۇچە ھېرىپ قالىدىغان گەپكەن. مەن قايتا ـ قايتا سىناق قىلىش ئارقىلىق كىتاب ئوقۇش ۋاقىت ئىچىدىكى سەگەك زېھىن ۋە روھلۇق كەيپىيات بىلەن كىتاب ئوقۇشقا كىرىشىشنىڭ ناھايىتى ئۈنۈمـ ـلۈك ئۇسۇل ئىكەنلىكى ئىسپاتلاندى. ئۆزۈم ئۈچۈن كىتاب ئـو ـقۇشقا ئەڭ ماس كېلىدىغان ئۇسۇلنى تېپىش ئۈچۈن ئىزدەندىم. كېچە ـ كۈندۈز مەركىزىي بىر تەرەپ قىلىش سىستېمىسىدا سوۋۇپ تۇرىدىغان كۈتۈپخانا ئەتىگەنلىك ئۆگىنىشىمگە تازا ماس كەلمەيدىغاندەك تۇيۇلدى؛ سىرتتا ھاۋالىق، مەنزىرىلىك جايلاردا ئۆگىنىش قىلىپمۇ باقتىم؛ ئەمما دىققىتىم چېچىلدى. ئاخىر ئەتىگەنلىك ۋاقىتنىڭ ئالدىنقى يېرىمىدا ياتاقتىن چىقماسلىق،

198 ئۆزلۈك گىرۋەكلىرىدە

قالغان يېرىمدا سىرتقا چىقىپ كىتاب ئوقۇش ئىرادىسىگە كەلدىم، كۈندىلىك ئىشلارنى بىر تەرەپ قىلىشنى بولسا چۈشەتىن كېيىنگە قالدۇردۇم. ئۆزۈمگە ماس كېلىدىغان ۋاقىت ۋە ئورۇننى سىناق قىلىش بىلەن بىر ۋاقىتتا، دىققەتنىڭ چېچىلماسلىقى ئۈچۈن كىتاب ئوقۇشتىن بۇرۇن ناشتىنى ياخشى قىلدىم، چۈشتىن كېيىن قىلىدىغان ئىشلارنىڭ ۋاقىت جەدۋىلىنى تۈزۈپ قويدۇم؛ كىتاب ئوقۇيدىغان چاغدا ئالدىمنىڭ پاكىز، رەتلىك بولۇشى؛ شىرە ئۈستىدە ئوقۇۋاتقان كىتابتىن باشقا ھېچقانداق نەرسە قويماسلىق ئۈچۈن ئالدىنئالا تەييارلىق قىلدىم.

ھاۋاي ئۇنىۋېرسىتېتىغا بېرىشتىن بۇرۇن ئالغان كىتابلىرىمنى سىزماي، قاتلىماي ئوقۇيتتىم. ئوقۇتقۇچىمىز: «ئۆزىمىز سېتىۋالغان كىتاب بولسا، ئاستىغا سىزىپ، قاراشلىرىمىزنى يېزىپ ئوقۇساق بولىدۇ» دېدى. سىناپ باقتىم، راستكەن. كىتابنى ھېچقانداق خاتىرە قالدۇرماي ئوقۇغاندا، ۋاقىتنىڭ ئۆتۈشى ئىشلىگەن بىلەن بىر ۋاقىتتا، دىققەتنىڭ چېچىلماسلىقى ئۈچۈن كىتاب ئوقۇشتىن بۇرۇن ناشتىنى ياخشى قىلدىم، چۈشتىن كېيىن قىلىدىغان ئىشلارنىڭ ۋاقىت جەدۋىلىنى تۈزۈپ قويدۇم؛ كىتاب ئوقۇيدىغان چاغدا ئالدىمنىڭ پاكىز، رەتلىك بولۇشى؛ شىرە ئۈستىدە ئوقۇۋاتقان كىتابتىن باشقا ھېچقانداق نەرسە قويماسلىق ئۈچۈن ئالدىنئالا تەييارلىق قىلدىم.

كىتاب ئوقۇش داۋامىدىكى ئۈچىنچى ھاسىلاتىم — كىتاب ئوقۇش خاتىرىسىنى ئىزچىل يېزىش. بىر يىلدا 50 پارچە كىتاب ئوقۇدۇق دېسەك، ۋاقىتنىڭ ئۆتۈشى بىلەن ئېڭىمىزدا كىتابنىڭ ئومۇمىي تەسىراتى قالغان بىلەن، ئىلمىي پىكىر قىلىشىمىزغا،

قالغان يېرىمدا سىرتقا چىقىپ كىتاب ئوقۇش ئىرادىسىگە كەلدىم، كۈندىلىك ئىشلارنى بىر تەرەپ قىلىشنى بولسا چۈشەتىن كېيىنگە قالدۇردۇم. ئۆزۈمگە ماس كېلىدىغان ۋاقىت ۋە ئورۇننى سىناق قىلىش بىلەن بىر ۋاقىتتا، دىققەتنىڭ چېچىلماسلىقى ئۈچۈن كىتاب ئوقۇشتىن بۇرۇن ناشتىنى ياخشى قىلدىم، چۈشتىن كېيىن قىلىدىغان ئىشلارنىڭ ۋاقىت جەدۋىلىنى تۈزۈپ قويدۇم؛ كىتاب ئوقۇيدىغان چاغدا ئالدىمنىڭ پاكىز، رەتلىك بولۇشى؛ شىرە ئۈستىدە ئوقۇۋاتقان كىتابتىن باشقا ھېچقانداق نەرسە قويماسلىق ئۈچۈن ئالدىنئالا تەييارلىق قىلدىم.

ھاۋاي ئۇنىۋېرسىتېتىغا بېرىشتىن بۇرۇن ئالغان كىتابلىرىمنى سىزماي، قاتلىماي ئوقۇيتتىم. ئوقۇتقۇچىمىز: «ئۆزىمىز سېتىۋالغان كىتاب بولسا، ئاستىغا سىزىپ، قاراشلىرىمىزنى يېزىپ ئوقۇساق بولىدۇ» دېدى. سىناپ باقتىم، راستكەن. كىتابنى ھېچقانداق خاتىرە قالدۇرماي ئوقۇغاندا، ۋاقىتنىڭ ئۆتۈشى ئىشلىگەن بىلەن بىر ۋاقىتتا، دىققەتنىڭ چېچىلماسلىقى ئۈچۈن كىتاب ئوقۇشتىن بۇرۇن ناشتىنى ياخشى قىلدىم، چۈشتىن كېيىن قىلىدىغان ئىشلارنىڭ ۋاقىت جەدۋىلىنى تۈزۈپ قويدۇم؛ كىتاب ئوقۇيدىغان چاغدا ئالدىمنىڭ پاكىز، رەتلىك بولۇشى؛ شىرە ئۈستىدە ئوقۇۋاتقان كىتابتىن باشقا ھېچقانداق نەرسە قويماسلىق ئۈچۈن ئالدىنئالا تەييارلىق قىلدىم.

ھاۋاي ئۇنىۋېرسىتېتىغا بېرىشتىن بۇرۇن ئالغان كىتابلىرىمنى سىزماي، قاتلىماي ئوقۇيتتىم. ئوقۇتقۇچىمىز: «ئۆزىمىز سېتىۋالغان كىتاب بولسا، ئاستىغا سىزىپ، قاراشلىرىمىزنى يېزىپ ئوقۇساق بولىدۇ» دېدى. سىناپ باقتىم، راستكەن. كىتابنى ھېچقانداق خاتىرە قالدۇرماي ئوقۇغاندا، ۋاقىتنىڭ ئۆتۈشى ئىشلىگەن بىلەن بىر ۋاقىتتا، دىققەتنىڭ چېچىلماسلىقى ئۈچۈن كىتاب ئوقۇشتىن بۇرۇن ناشتىنى ياخشى قىلدىم، چۈشتىن كېيىن قىلىدىغان ئىشلارنىڭ ۋاقىت جەدۋىلىنى تۈزۈپ قويدۇم؛ كىتاب ئوقۇيدىغان چاغدا ئالدىمنىڭ پاكىز، رەتلىك بولۇشى؛ شىرە ئۈستىدە ئوقۇۋاتقان كىتابتىن باشقا ھېچقانداق نەرسە قويماسلىق ئۈچۈن ئالدىنئالا تەييارلىق قىلدىم.

ھاۋاي ئۇنىۋېرسىتېتىغا بېرىشتىن بۇرۇن ئالغان كىتابلىرىمنى سىزماي، قاتلىماي ئوقۇيتتىم. ئوقۇتقۇچىمىز: «ئۆزىمىز سېتىۋالغان كىتاب بولسا، ئاستىغا سىزىپ، قاراشلىرىمىزنى يېزىپ ئوقۇساق بولىدۇ» دېدى. سىناپ باقتىم، راستكەن. كىتابنى ھېچقانداق خاتىرە قالدۇرماي ئوقۇغاندا، ۋاقىتنىڭ ئۆتۈشى ئىشلىگەن بىلەن بىر ۋاقىتتا، دىققەتنىڭ چېچىلماسلىقى ئۈچۈن كىتاب ئوقۇشتىن بۇرۇن ناشتىنى ياخشى قىلدىم، چۈشتىن كېيىن قىلىدىغان ئىشلارنىڭ ۋاقىت جەدۋىلىنى تۈزۈپ قويدۇم؛ كىتاب ئوقۇيدىغان چاغدا ئالدىمنىڭ پاكىز، رەتلىك بولۇشى؛ شىرە ئۈستىدە ئوقۇۋاتقان كىتابتىن باشقا ھېچقانداق نەرسە قويماسلىق ئۈچۈن ئالدىنئالا تەييارلىق قىلدىم.

كىتاب ئوقۇش داۋامىدىكى ئۈچىنچى ھاسىلاتىم — كىتاب ئوقۇش خاتىرىسىنى ئىزچىل يېزىش. بىر يىلدا 50 پارچە كىتاب ئوقۇدۇق دېسەك، ۋاقىتنىڭ ئۆتۈشى بىلەن ئېڭىمىزدا كىتابنىڭ ئومۇمىي تەسىراتى قالغان بىلەن، ئىلمىي پىكىر قىلىشىمىزغا،

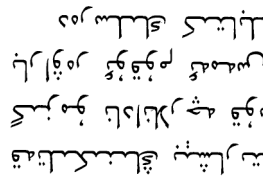

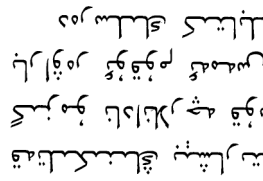

قۆڤش بىلەن خاتىرە قالدۇرۇشنى بىر لەھىتۈرۈپ ئېلىپ بارغاندا - مىلا، ئادەم بېڭى قاراشلارنى ئۆز تەسىراتلىرى بىلەن يۇغۇرۇپ ئاسان ھەرىم قىلالايدۇ. ئەمما، بۇنىڭ ئۈچۈن ئۆزۈق مۇددەتلىلىك مەشىق كېرەك. ناۋادا كتاب ئوقۇۋاتقىنىڭ ئايتورىنىڭ بەزى قاراشلىرىغا قوشۇلمىساق، شۇ بەرگە سوئال بىلگىسى قويۇپ تۇرۇپ قارشى پىكىر لىرىمىزنى كتاب ئوقۇش خاتىرىسىگە ئايە - رەم خاتىرىلىسىلە بولىدۇ. ئەمما، ئايتورنىڭ قاراشلىرىنى چۈ - شەنىمىي تۇرۇپ قارشى نۇقتىسىدىن پىكىر قىلىش ئادەمنىڭ ھاما - قەتلىكىنىڭ بېشارىتى. قارشى نۇقتىسىدىن پىكىر قىلىش ئادەمنىڭ ھەر - گىرەك نادانلارچە قوسۇپ تېپىستا، ئۆزىنىڭكىنى راست قىلىشتا بارلۇر ئۆقۇم ئەمەس.

دەرسلىلىك كتابلىرىمىز ئۇ پىرۇفېسسورلار ئوقۇتۇشنى ھالۇلە قىلغان ماتېرىياللار بىر – بىرىدىن تۈم ئىدى. ئۇنىڭ قانداق ئوقۇتۇش، قانداق ھەرەم قىلىش بىر مەسىلە ئىدى ھەم ئا - دەمدىن ۋاقىتتىن پايدىلىنىش سەنئىتى تىلەپ قىلاتتى. دەسلە - پىدە بەكمۇ قېيىنلاسام، ئىككى ساۋات ئىچىدە ئالاق 20 بەت ئوقۇغان چاغلىرىمۇ بولدى. ئەمما، ئۇنۇڭى دېگەندەك ئەمەس ئىدى. قانداق قىلىش كېرەكلىكى ئاخىر كتابنى رەسمىي ئوقۇتۇش - ئۈچۈن بۇرۇن مۇنەرىجىنى ئىنچىكە ئوقۇيدىغان، مۇقەددىمە، خا -

جوگڤۆر تەپەکگۆرەنا تەسر کۆرەستەلمەیدۆ. پەقەتلا کتاب ئو -
قۆڤش بىلەن خاتىرە قالدۇرۇشنى بىر لەھىتۈرۈپ ئېلىپ بارغاندا -
مىلا، ئادەم بېڭى قاراشلارنى ئۆز تەسىراتلىرى بىلەن يۇغۇرۇپ
ئاسان ھەرىم قىلالايدۇ. ئەمما، بۇنىڭ ئۈچۈن ئۆزۈق مۇددەتلىلىك
مەشىق كېرەك. ناۋادا كتاب ئوقۇۋاتقىنىڭ ئايتورىنىڭ بەزى
قاراشلىرىغا قوشۇلمىساق، شۇ بەرگە سوئال بىلگىسى قويۇپ
تۇرۇپ قارشى پىكىر لىرىمىزنى كتاب ئوقۇش خاتىرىسىگە ئايە -
رەم خاتىرىلىسىلە بولىدۇ. ئەمما، ئايتورنىڭ قاراشلىرىنى چۈ -
شەنىمىي تۇرۇپ قارشى نۇقتىسىدىن پىكىر قىلىش ئادەمنىڭ ھاما -
قەتلىكىنىڭ بېشارىتى. قارشى نۇقتىسىدىن پىكىر قىلىش ئادەمنىڭ ھەر -
گىرەك نادانلارچە قوسۇپ تېپىستا، ئۆزىنىڭكىنى راست قىلىشتا
بارلۇر ئۆقۇم ئەمەس.
دەرسلىلىك كتابلىرىمىز ئۇ پىرۇفېسسورلار ئوقۇتۇشنى ھالۇلە
قىلغان ماتېرىياللار بىر – بىرىدىن تۈم ئىدى. ئۇنىڭ قانداق
ئوقۇتۇش، قانداق ھەرەم قىلىش بىر مەسىلە ئىدى ھەم ئا -
دەمدىن ۋاقىتتىن پايدىلىنىش سەنئىتى تىلەپ قىلاتتى. دەسلە -
پىدە بەكمۇ قېيىنلاسام، ئىككى ساۋات ئىچىدە ئالاق 20 بەت
ئوقۇغان چاغلىرىمۇ بولدى. ئەمما، ئۇنۇڭى دېگەندەك ئەمەس
ئىدى. قانداق قىلىش كېرەكلىكى ئاخىر كتابنى رەسمىي ئوقۇتۇش -
ئۈچۈن بۇرۇن مۇنەرىجىنى ئىنچىكە ئوقۇيدىغان، مۇقەددىمە، خا

تاب ئوقۇغاندا، ئادەم ئۆزىنىڭ مۇستەقىل پىكىر خاسلىقىنى ساقلىيالماي پىكىرنىڭ قۇلىغا ئايلىنىپ قالاتتى. ھەر خىل زىددىيەتلىك پىكىرلەر ئادەمنىڭ مېڭىسىنى ئىدىيە تاجاۋۇزىغا ئۇچرىتىپ، تاشقى تەسىرلەرنىڭ يېغىندىسىغا ئايلاندۇرۇپ قويۇشى مۇمكىن.

ئىلمىي كىتابلارنى چوقۇم ئەستايىدىل، قايتا ـ قايتا ئوقۇش زۆرۈر. ھەتتا بەزى نوپۇزلۇق، كىلاسسىك كىتابلارنى نەچچە ئايلاپ قايتا ـ قايتا ئوقۇش كېرەك. ئىلمىي كىتاب ئوقۇشتا ياكى ئىلمىي ماقالىنى ھەزىم قىلىشتا ئەڭ ئاۋۋال تەتقىقات سوئالى (Research Question) نى ۋە ئاپتورنىڭ بۇ تەتقىقاتنى قىلىشتىكى مېتودى (Research Methodology) نى ئايدىڭلاشتۇرۇش لازىم. بەزى ئىلمىي ماقالىلەردە تەتقىقات سوئالى ئېنىق ئوتتۇرىغا قويۇلمايدۇ، بەزىلىرىدە قويۇلمايدۇ. بۇنداق چاغدا ئوقۇرمەن ئاۋۋال ماقالىنىڭ خۇلاسە قىسمىغا ئاۋۋال كۆز يۈگۈرتۇش، مۇقەددىمە قىسمىنى تەھلىل قىلىش ئارقىلىق ئاپتورنىڭ مۇددىئاسىدىن خەۋەر تېپىشى، ئاندىن تەتقىقاتنى قايسى خىل مېتود بىلەن قىلغانلىقىنى ئۇقۇشى كېرەك. بۇ جەريانداً نۇقتىئەزەر (Argument)، مۇھاكىمە ئاساسى (Evidence)، خۇلاسە (Conclusion) بار جايلارغا ئۆزىمىز بىلگەن ئۇسۇلدا بەلگە قويۇساق بولىدۇ. بۇ ھال ئادەمنى ئىلمىي پىكىر قىلىشقا يېتەكلەپ تەپەككۇرىنى چوڭقۇرلاشتۇرۇشقا، بىر تەرەپلىمە قاراش (bias) تىن خالىي بولۇشقا، يېڭى، ئۆزگىچە قاراشلاردىن ۋاقتىدا خەۋەر تېپىشقا يارىدەم بېرىدۇ. ئىلمىي ماقالىلەرنى، ئىلمىي كىتابلارنى رومان، چۆچەك ئوقۇغان پەدىدە قارىسىغا ئوقۇپ قويۇش ۋاقىت ئىسراپچىلىقىدىن باشقا نەرسە ئەمەس.

ۋېيد كاتلېر (Wade Cutler) ئۆزىنىڭ «ئوقۇش سۈرئىتىنى ئۈچ ھەسسە ئاشۇرۇش» (Triple Your Reading Speed) دېگەن كىتابىدا كىتابلارنى بەتمۇبەت ۋاراقلاپ چىقىشنىڭ تۈرمۇش رىتمى كۇنسايىن تېزلىشىۋاتقان ۋاقىتتا ناھايىتى ئۇنۇملۇك

ئۇسۇل ئىكەنلىكىنى تىلغا ئالىدۇ. كىتابنى رەسمىي ئوقۇشتىن بۇرۇن بەتمۇبەت ۋاراقلاپ، تېمىلارغا، كىچىك ماۋزۇلارغا ئەستا-يىدىل كۆز يۈگۈرتۈش چەكلىك ۋاقىتتا جىقراق كىتاب ئو-قۇش، ئىلمىي تەتقىقاتتا ماتېرىيال ئىزدەش خىيالىدا بولۇۋاتقانلار ئۇچۇن تولىمۇ ئۇنۇملۇك ئۇسۇل. ماۋزۇنىڭ ئادەمنى غىدىقلاش كۈچى بولىدۇ، تېز سۈرئەتتە بەت ۋاراقلاش ئادەمنىڭ تەسەۋۋۇرىنى جانلاندۇرۇپ، كىتابنىڭ ئوقۇماسلىققا ياكى ئاتلاپ ئۆتۈپ كېتىش-كە تېگىشلىك يەرلىرىنى ئېنىق كۆرسىتىپ بېرىدۇ.

ئۇنىڭدىن باشقا، كىتاب ئوقۇشتىن بۇرۇن يېرىم سائەت ۋاقىت چىقىرىپ ئۆزىمىزنىڭ شۇ تېمىدا هازىرغىچە نېمىلەرنى بىلىدىغانلىقىمىز هەققىده ئويلىنىشىمۇ توغرا ئۇسۇل. بۇنداق بولغاندا يېڭى ئىدىيەلەرنى بۇ هەقتە ئۆزىمىز بۇرۇن بىلگەن نۇقتىلار بىلەن سېلىشتۇرۇپ تەھلىل قىلىپ، يېڭى چۈشەنچە-لەرگە ئېرىشكىلى، جاھىللىق بىلەن چىڭ تۇرۇۋالغان خاتا قاراشلارنى تۈزەتكىلى بولىدۇ. سىزنىڭ تۇتقان مەۋقەيىڭىز، قايسى نۇقتىدىن پىكىر قىلىشىڭىز قانداق كۆزقاراشتا بولۇشۇ-ڭىزنى بەلگىلەيدۇ. ئەمما، ئادەمنىڭ بىر پىسخىكىلىق ئاجىزلى-قى شۇ يەردىكى، ئۇ ئۆزى بۇرۇن بىلمۇۋالغان نەرسىنى ئەڭ توغرا دەپ قارىۋالىدۇ؛ ئادەتلىنىپ قالغان قاراشلىرىدىن ئوڭايلى-لىقچە ۋاز كېچىشنى خالىمايدۇ. ئۆز قارىشىدا جاھىللىق بىلەن چىڭ تۇرۇۋېلىش ئەمەلىيەتتە ئاڭقاۋلىقنىڭ ئىپادىسى بولۇپ، ئىلىم ئىگىلىرى بۇنىڭدىن ساقلىنىشى كېرەك. بىز ئادەتتە بىر نۇقتىدىن چىقىپ پىكىر قىلساق، يەنە بىر نۇقتىدىن، قا-لىنغان پىكىرلەر توغرا بولسىمۇ كۆز يۇمۇۋالمىز ياكى قارشى-لىق قىلمىز. ئادەمنىڭ بۇ خىل ئاجىزلىقى «ئۇچ ئەمانىڭ پىلنى سىلىشى» دېگەن ھېكايىده ناھايىتى ياخشى ئىپادىلەنگەن: «بىر ئادەم ئۇچ ئەما كىشىگە بىر پىلنى سىلىتىپتۇ ۋە سىلىغان نەرسىنىڭ نېمىلىكىنى دەپ بېقىشنى سوراپتۇ. بىرىنچى ئەما كىشى پىلنىڭ يوغان قورسىقىنى سىلاپ بېقىپ: ‹بۇ تامكەن›

ئۇسۇل ئىكەنلىكىنى تىلغا ئالىدۇ. كىتابنى رەسمىي ئوقۇشتىن بۇرۇن بەتمۇبەت ۋاراقلاپ، تېمىلارغا، كىچىك ماۋزۇلارغا ئەستا-يىدىل كۆز يۈگۈرتۈش چەكلىك ۋاقىتتا جىقراق كىتاب ئو-قۇش، ئىلمىي تەتقىقاتتا ماتېرىيال ئىزدەش خىيالىدا بولۇۋاتقانلار ئۇچۇن تولىمۇ ئۇنۇملۇك ئۇسۇل. ماۋزۇنىڭ ئادەمنى غىدىقلاش كۈچى بولىدۇ، تېز سۈرئەتتە بەت ۋاراقلاش ئادەمنىڭ تەسەۋۋۇرىنى جانلاندۇرۇپ، كىتابنىڭ ئوقۇماسلىققا ياكى ئاتلاپ ئۆتۈپ كېتىش-كە تېگىشلىك يەرلىرىنى ئېنىق كۆرسىتىپ بېرىدۇ.

ئۇنىڭدىن باشقا، كىتاب ئوقۇشتىن بۇرۇن يېرىم سائەت ۋاقىت چىقىرىپ ئۆزىمىزنىڭ شۇ تېمىدا هازىرغىچە نېمىلەرنى بىلىدىغانلىقىمىز هەققىده ئويلىنىشىمۇ توغرا ئۇسۇل. بۇنداق بولغاندا يېڭى ئىدىيەلەرنى بۇ هەقتە ئۆزىمىز بۇرۇن بىلگەن نۇقتىلار بىلەن سېلىشتۇرۇپ تەھلىل قىلىپ، يېڭى چۈشەنچە-لەرگە ئېرىشكىلى، جاھىللىق بىلەن چىڭ تۇرۇۋالغان خاتا قاراشلارنى تۈزەتكىلى بولىدۇ. سىزنىڭ تۇتقان مەۋقەيىڭىز، قايسى نۇقتىدىن پىكىر قىلىشىڭىز قانداق كۆزقاراشتا بولۇشۇ-ڭىزنى بەلگىلەيدۇ. ئەمما، ئادەمنىڭ بىر پىسخىكىلىق ئاجىزلى-قى شۇ يەردىكى، ئۇ ئۆزى بۇرۇن بىلمۇۋالغان نەرسىنى ئەڭ توغرا دەپ قارىۋالىدۇ؛ ئادەتلىنىپ قالغان قاراشلىرىدىن ئوڭايلى-لىقچە ۋاز كېچىشنى خالىمايدۇ. ئۆز قارىشىدا جاھىللىق بىلەن چىڭ تۇرۇۋېلىش ئەمەلىيەتتە ئاڭقاۋلىقنىڭ ئىپادىسى بولۇپ، ئىلىم ئىگىلىرى بۇنىڭدىن ساقلىنىشى كېرەك. بىز ئادەتتە بىر نۇقتىدىن چىقىپ پىكىر قىلساق، يەنە بىر نۇقتىدىن، قا-لىنغان پىكىرلەر توغرا بولسىمۇ كۆز يۇمۇۋالمىز ياكى قارشى-لىق قىلمىز. ئادەمنىڭ بۇ خىل ئاجىزلىقى «ئۇچ ئەمانىڭ پىلنى سىلىشى» دېگەن ھېكايىده ناھايىتى ياخشى ئىپادىلەنگەن: «بىر ئادەم ئۇچ ئەما كىشىگە بىر پىلنى سىلىتىپتۇ ۋە سىلىغان نەرسىنىڭ نېمىلىكىنى دەپ بېقىشنى سوراپتۇ. بىرىنچى ئەما كىشى پىلنىڭ يوغان قورسىقىنى سىلاپ بېقىپ: ‹بۇ تامكەن›

دەپتۇ. ئىككىنچى ئەما كىشى پىلىنىڭ پاچىقىنى سىلاپ بېقىپ: ‹بۇ تۇڭرۇككەن› دەپتۇ. ئۇچىنچى ئەما كىشى پىلىنىڭ قۇيرۇقىنى سىلاپ بېقىپ: ‹بۇ ئارغامچىكەن› دەپتۇ.» ئادەتتىكى ئادەملەرنىڭ پىكىر قىلىشى، مەسىلىلەرگە مۇئامىلە قىلىشى ئاشۇ ئۇچ ئەمانىڭ پىلىنى سىلاپ چىقارغان ھۆكۈمىدىن جىق پەرقلەنمەيدۇ. يەنى ئۇلار ئۆزىنىڭ كۆرگەن ـ بىلگىنىگە، بۇرۇن ئاڭلىغىنىغا ئېسىلىۋېلىپ باشقىچە نۇقتىدىن قىلىنغان پىكىرگە كۆز يۇمىدۇ؛ بىر تەرەپلىمىلىك ئىسكەنجىسىدە تەقىب ئاستىغا ئېلىنغان كاللىسىنى ئۆزگەرتىشنى خالىمايدۇ. ئىلىم ئىگىلىرى كىتاب ئوقۇغاندا پىكىر ئاغمىچىلىقىدىن ساقلىنىشى، ئوخشىمىغان پىكىرلەر ھەققىدە ئىلمىي يوسۇندا مۇنازىرىلىشىشكە جۇرئەت قىلىشى كېرەك.

ئەپسۇسلىنارلىقى، رايونىمىزدا كىتاب ئوقۇش سەنئىتى، نېمىلەرنى ئوقۇش كېرەكلىكى ھەققىدە ھېچكىم، ھېچ يەردە بىر نەرسە دەپ بېرەلمەيدۇ. دەرسخانىلاردىمۇ بۇ ھەقتە ئۇچۇر بېرىلمەيدۇ. ئەمەلىيەتتە، قانداق ئۆگىنىش، نېمىنى ئوقۇش، قانداق ئوقۇش ماھارىتى، كۇچ تەلەپ قىلىدىغان بىر ئىش. ئەپسۇسلىنارلىقى، بورداپ قاچىلاش شەكلىدىكى مائارىپ ئەندىزىسىگە كۆنگەن نۇرغۇن ئوقۇتقۇچىلار ئاۋۇال ئۆزى كىتاب ئوقۇمايدۇ؛ بىلىملىرىنىڭ كۇنسېرى كونىراۋاتقانلىقىنى تۇيمايدۇ يا كى تۇيسىمۇ ھەرىكەتكە ئۆتمەيدۇ. مائارىپ جەمئىيەت ئېھتىياجىغا ماسلىشالمايۋاتقان، ئوقۇغۇچىلار كۇتكەن نەرسىنى بېرەلمەيۋاتقان ھازىرقىدەك شارائىتتا بىز مۇراجىئەت قىلىدىغان يەنە بىر يول — ئۆزلۇكىدىن ئۆگىنىش. ھالبۇكى، ئۆزلۇكىدىن ئۆگىنىش نېمىنى ئوقۇش كېرەكلىكىنى، كىتاب ئوقۇش سەنئىتىنى بىلىشنى تەلەپ قىلىدۇ. كىتاب ئوقۇيدىغان، كىتاب ئالدىغان نۇرغۇن ئادەملىرىمىزدە بولسا كىتابنى ئېچ پۇشۇقى ئورنىدا ئوقۇپ قويىدىغان، تەسىرچانلىق باسقۇچىدا توختاپ قالىدىغان، كىتابنى ئۆلۈك ئوقۇيدىغان ئەھۋاللار ئېغىر. ئامېرىكا

دەپتۇ. ئىككىنچى ئەما كىشى پىلىنىڭ پاچىقىنى سىلاپ بېقىپ: ‹بۇ تۇڭرۇككەن› دەپتۇ. ئۇچىنچى ئەما كىشى پىلىنىڭ قۇيرۇقىنى سىلاپ بېقىپ: ‹بۇ ئارغامچىكەن› دەپتۇ.» ئادەتتىكى ئادەملەرنىڭ پىكىر قىلىشى، مەسىلىلەرگە مۇئامىلە قىلىشى ئاشۇ ئۇچ ئەمانىڭ پىلىنى سىلاپ چىقارغان ھۆكۈمىدىن جىق پەرقلەنمەيدۇ. يەنى ئۇلار ئۆزىنىڭ كۆرگەن ـ بىلگىنىگە، بۇرۇن ئاڭلىغىنىغا ئېسىلىۋېلىپ باشقىچە نۇقتىدىن قىلىنغان پىكىرگە كۆز يۇمىدۇ؛ بىر تەرەپلىمىلىك ئىسكەنجىسىدە تەقىب ئاستىغا ئېلىنغان كاللىسىنى ئۆزگەرتىشنى خالىمايدۇ. ئىلىم ئىگىلىرى كىتاب ئوقۇغاندا پىكىر ئاغمىچىلىقىدىن ساقلىنىشى، ئوخشىمىغان پىكىرلەر ھەققىدە ئىلمىي يوسۇندا مۇنازىرىلىشىشكە جۇرئەت قىلىشى كېرەك.

ئەپسۇسلىنارلىقى، رايونىمىزدا كىتاب ئوقۇش سەنئىتى، نېمىلەرنى ئوقۇش كېرەكلىكى ھەققىدە ھېچكىم، ھېچ يەردە بىر نەرسە دەپ بېرەلمەيدۇ. دەرسخانىلاردىمۇ بۇ ھەقتە ئۇچۇر بېرىلمەيدۇ. ئەمەلىيەتتە، قانداق ئۆگىنىش، نېمىنى ئوقۇش، قانداق ئوقۇش ماھارىتى، كۇچ تەلەپ قىلىدىغان بىر ئىش. ئەپسۇسلىنارلىقى، بورداپ قاچىلاش شەكلىدىكى مائارىپ ئەندىزىسىگە كۆنگەن نۇرغۇن ئوقۇتقۇچىلار ئاۋۇال ئۆزى كىتاب ئوقۇمايدۇ؛ بىلىملىرىنىڭ كۇنسېرى كونىراۋاتقانلىقىنى تۇيمايدۇ يا كى تۇيسىمۇ ھەرىكەتكە ئۆتمەيدۇ. مائارىپ جەمئىيەت ئېھتىياجىغا ماسلىشالمايۋاتقان، ئوقۇغۇچىلار كۇتكەن نەرسىنى بېرەلمەيۋاتقان ھازىرقىدەك شارائىتتا بىز مۇراجىئەت قىلىدىغان يەنە بىر يول — ئۆزلۇكىدىن ئۆگىنىش. ھالبۇكى، ئۆزلۇكىدىن ئۆگىنىش نېمىنى ئوقۇش كېرەكلىكىنى، كىتاب ئوقۇش سەنئىتىنى بىلىشنى تەلەپ قىلىدۇ. كىتاب ئوقۇيدىغان، كىتاب ئالدىغان نۇرغۇن ئادەملىرىمىزدە بولسا كىتابنى ئېچ پۇشۇقى ئورنىدا ئوقۇپ قويىدىغان، تەسىرچانلىق باسقۇچىدا توختاپ قالىدىغان، كىتابنى ئۆلۈك ئوقۇيدىغان ئەھۋاللار ئېغىر. ئامېرىكا

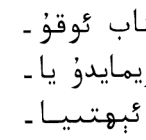

دەپتۇ. ئىككىنچى ئەما كىشى پىلىنىڭ پاچىقىنى سىلاپ بېقىپ: ‹بۇ تۇڭرۇككەن› دەپتۇ. ئۇچىنچى ئەما كىشى پىلىنىڭ قۇيرۇقىنى سىلاپ بېقىپ: ‹بۇ ئارغامچىكەن› دەپتۇ.» ئادەتتىكى ئادەملەرنىڭ پىكىر قىلىشى، مەسىلىلەرگە مۇئامىلە قىلىشى ئاشۇ ئۇچ ئەمانىڭ پىلىنى سىلاپ چىقارغان ھۆكۈمىدىن جىق پەرقلەنمەيدۇ. يەنى ئۇلار ئۆزىنىڭ كۆرگەن ـ بىلگىنىگە، بۇرۇن ئاڭلىغىنىغا ئېسىلىۋېلىپ باشقىچە نۇقتىدىن قىلىنغان پىكىرگە كۆز يۇمىدۇ؛ بىر تەرەپلىمىلىك ئىسكەنجىسىدە تەقىب ئاستىغا ئېلىنغان كاللىسىنى ئۆزگەرتىشنى خالىمايدۇ. ئىلىم ئىگىلىرى كىتاب ئوقۇغاندا پىكىر ئاغمىچىلىقىدىن ساقلىنىشى، ئوخشىمىغان پىكىرلەر ھەققىدە ئىلمىي يوسۇندا مۇنازىرىلىشىشكە جۇرئەت قىلىشى كېرەك.

ئەپسۇسلىنارلىقى، رايونىمىزدا كىتاب ئوقۇش سەنئىتى، نېمىلەرنى ئوقۇش كېرەكلىكى ھەققىدە ھېچكىم، ھېچ يەردە بىر نەرسە دەپ بېرەلمەيدۇ. دەرسخانىلاردىمۇ بۇ ھەقتە ئۇچۇر بېرىلمەيدۇ. ئەمەلىيەتتە، قانداق ئۆگىنىش، نېمىنى ئوقۇش، قانداق ئوقۇش ماھارىتى، كۇچ تەلەپ قىلىدىغان بىر ئىش. ئەپسۇسلىنارلىقى، بورداپ قاچىلاش شەكلىدىكى مائارىپ ئەندىزىسىگە كۆنگەن نۇرغۇن ئوقۇتقۇچىلار ئاۋۇال ئۆزى كىتاب ئوقۇمايدۇ؛ بىلىملىرىنىڭ كۇنسېرى كونىراۋاتقانلىقىنى تۇيمايدۇ يا كى تۇيسىمۇ ھەرىكەتكە ئۆتمەيدۇ. مائارىپ جەمئىيەت ئېھتىياجىغا ماسلىشالمايۋاتقان، ئوقۇغۇچىلار كۇتكەن نەرسىنى بېرەلمەيۋاتقان ھازىرقىدەك شارائىتتا بىز مۇراجىئەت قىلىدىغان يەنە بىر يول — ئۆزلۇكىدىن ئۆگىنىش. ھالبۇكى، ئۆزلۇكىدىن ئۆگىنىش نېمىنى ئوقۇش كېرەكلىكىنى، كىتاب ئوقۇش سەنئىتىنى بىلىشنى تەلەپ قىلىدۇ. كىتاب ئوقۇيدىغان، كىتاب ئالدىغان نۇرغۇن ئادەملىرىمىزدە بولسا كىتابنى ئېچ پۇشۇقى ئورنىدا ئوقۇپ قويىدىغان، تەسىرچانلىق باسقۇچىدا توختاپ قالىدىغان، كىتابنى ئۆلۈك ئوقۇيدىغان ئەھۋاللار ئېغىر. ئامېرىكا

جاناڭنىڭ، ئەمما كېلىشىپ قويغان جايغا كېچىكىپ بارسا ئۇ تۇ-
كىمىس بارىدۇ – كەلمەي بىلمەن ۋاقتىنى ئىسراپ قىلسا، ئۇنداق-
تا بۇ ئادەمگە ئېچىنماقتىن باشقا ئىلمال يوق. چۈنكى، ئۇنىڭ
تۇنۇشى ھەرىكەتكە ئايلانمىغان. تۇنۇشى ھەرىكەتكە ئايلانغاندا،
بىز ئۇزۇمزنى ئىسلاھ قىلالايمىز، ئۇزۇمزنىڭ ئاجىزلىقىنى
تۇغرا تونۇپ مەنىۋى مۇكەممەللىككە قارap ئىلگىرىلىيەلەيمىز؛
كىتابنىڭ ئۇنۇمىدىن ۋە ئەھمىيىتىدىن ھۇزۇرلىنالايمىز.

ئۇيغۇرلار كىتاب ئوقۇشقا تۆتقان يۈرتلىرىمىزنىڭ، كىتاب
ئوقۇش داۋرىسىنى ۋە ئۇسۇلىنى تەلتۆكۈس ئىسلاھ قىلماي
تۇرۇپ نادانلىقتىن قۇتۇلالمايدۇ، نەزەرىيىۋى تەپەككۇرنى ئۆس-
تۈرەلمەيدۇ. ھال – كۆنى ياخشى نۇرغۇن ئادەم كىتاب ئوقۇماي-
دۇ يالغى ماددىي ئىستاۋ ھەمىمنى بەلگىلەپ قويۇۋاتقان دەۋرده
كىتاب ئوقۇشنىڭ قىممىتىدىن گۇمانلاندىدۇ. ھەمىمە نەرسىنى
پۇل بىلەن ئۆلچەيدۇ، روھ ھەققىدە گەپ قىلمىشنى، گەپ
گاڭگاشنى، ھەتتا بىرنەرسىنى چۈشەندىشنى خالىمايدۇ. كىتاب
ئوقۇيدىغانلار ئېچىدە بولسا پاخال كىتابلارنى ئوقۇۋۈلۈپ ھەمىمە
نەرسىنى بىلدىم دەۋالىدىغانلار، ئۇنۇر بېكرەككە مەيتۇن بولۇپ
كېتىپ، بىر تەرەپلىمە قاراشلىرىنىڭ قۇلىغا ئايلىنىپ قالىدۇ-
غانلار جىق.

ئۇنىڭدىن باشقا، بېجىلداشسىز، ئوقۇتۇرۇشسىز ئۆتىلمەيدىغان

پەيلاسوپى جون دېۋېي (John Dewey, 1859 — 1952) نىڭ قا-
رىشىچە بولغاندا، ئىنسان بەختلىلىق يالغۇز ئۆزىدىن تەۋەلىكى
ھەرىكەتكە ئايلاندۇرۇشى كېرەك. ئوقۇغۇنان كىتابلىرىمىزدىن پە-
كىر، تەسىراتلارغا ئېرىشىش، ئەمما ھېس قىلغانلىرىنى ئەمە-
لىيەتكە تەتبىقلىماسلىق — «تەسىرچانلىق كېسىلى» دىگە ئې-
چاندەك. بىر ئادەم ناھىرانلىقنىڭ بىلىتىرى ھەققىدىكى كىتابلا-
نى ئوقۇپ ھەرىكەتكە ئۆتمىسە مۇھتاجلىقتىن مەڭگۈ قۇتۇلالا-
مالمۇقى مۇمكىن. ۋاقىتتىن ئۈنۈملۈك پايدىلانماقچى بولغان
ئادەم «ۋاقىت باشقۇرۇش» دېگەندەك كىتابلارنى ئوقۇپ ھاياا-
جاناڭنىڭ، ئەمما كېلىشىپ قويغان جايغا كېچىكىپ بارسا ئۇ تۇ-
كىمىس بارىدۇ – كەلمەي بىلمەن ۋاقتىنى ئىسراپ قىلسا، ئۇنداق-
تا بۇ ئادەمگە ئېچىنماقتىن باشقا ئىلمال يوق. چۈنكى، ئۇنىڭ
تۇنۇشى ھەرىكەتكە ئايلانمىغان. تۇنۇشى ھەرىكەتكە ئايلانغاندا،
بىز ئۇزۇمزنى ئىسلاھ قىلالايمىز، ئۇزۇمزنىڭ ئاجىزلىقىنى
تۇغرا تونۇپ مەنىۋى مۇكەممەللىككە قارap ئىلگىرىلىيەلەيمىز؛
كىتابنىڭ ئۇنۇمىدىن ۋە ئەھمىيىتىدىن ھۇزۇرلىنالايمىز.

ئۇيغۇرلار كىتاب ئوقۇشقا تۆتقان يۈرتلىرىمىزنىڭ، كىتاب
ئوقۇش داۋرىسىنى ۋە ئۇسۇلىنى تەلتۆكۈس ئىسلاھ قىلماي
تۇرۇپ نادانلىقتىن قۇتۇلالمايدۇ، نەزەرىيىۋى تەپەككۇرنى ئۆس-
تۈرەلمەيدۇ. ھال – كۆنى ياخشى نۇرغۇن ئادەم كىتاب ئوقۇماي-
دۇ يالغى ماددىي ئىستاۋ ھەمىمنى بەلگىلەپ قويۇۋاتقان دەۋرده
كىتاب ئوقۇشنىڭ قىممىتىدىن گۇمانلاندىدۇ. ھەمىمە نەرسىنى
پۇل بىلەن ئۆلچەيدۇ، روھ ھەققىدە گەپ قىلمىشنى، گەپ
گاڭگاشنى، ھەتتا بىرنەرسىنى چۈشەندىشنى خالىمايدۇ. كىتاب
ئوقۇيدىغانلار ئېچىدە بولسا پاخال كىتابلارنى ئوقۇۋۈلۈپ ھەمىمە
نەرسىنى بىلدىم دەۋالىدىغانلار، ئۇنۇر بېكرەككە مەيتۇن بولۇپ
كېتىپ، بىر تەرەپلىمە قاراشلىرىنىڭ قۇلىغا ئايلىنىپ قالىدۇ-
غانلار جىق.

ئۇنىڭدىن باشقا، بېجىلداشسىز، ئوقۇتۇرۇشسىز ئۆتىلمەيدىغان

پەيلاسوپى جون دېۋېي (John Dewey, 1859 — 1952) نىڭ قا-
رىشىچە بولغاندا، ئىنسان بەختلىلىق يالغۇز ئۆزىدىن تەۋەلىكى
ھەرىكەتكە ئايلاندۇرۇشى كېرەك. ئوقۇغۇنان كىتابلىرىمىزدىن پە-
كىر، تەسىراتلارغا ئېرىشىش، ئەمما ھېس قىلغانلىرىنى ئەمە-
لىيەتكە تەتبىقلىماسلىق — «تەسىرچانلىق كېسىلى» دىگە ئې-
چاندەك. بىر ئادەم ناھىرانلىقنىڭ بىلىتىرى ھەققىدىكى كىتابلا-
نى ئوقۇپ ھەرىكەتكە ئۆتمىسە مۇھتاجلىقتىن مەڭگۈ قۇتۇلالا-
مالمۇقى مۇمكىن. ۋاقىتتىن ئۈنۈملۈك پايدىلانماقچى بولغان
ئادەم «ۋاقىت باشقۇرۇش» دېگەندەك كىتابلارنى ئوقۇپ ھاياا-

شەھەر ئۇيغۇرلىرىنىڭ قاتار چايلىرىغا «ئىلىم چېيى» دېگەندەك يېڭىلىقلارنى قېتىش، پىكرى بىر يەردىن چىقىدىغانلار قەرەللىك يىغىلىپ مۇنازىرىلىشىش قاتارلىقلارمۇ ئويلىشىپ، سىناق قىلىپ بېقىشقا تېگىشلىك ئىش بولۇپ، كىتاب ئوقۇشنى، پىكىر قىلىشنى جەمئىيەت مىقياسىدا كېڭەيتىش — ئىلمىي ھاۋانى قويۇقلاشتىش يولىدا باسىدىغان مۇھىم قەدەم. مائارىپتىن چۈشكۈنلىشىپ، تۆگۈلۈۋېلىپ قاقشاشنىڭ ئورنى يوق. ھەركەتكە ئۆتەيلى، كىتاب ئوقۇش دولقۇنى قوزغايلى، كىتاب ئوقۇيدىغانلار بولسا كىتاب ئوقۇش ئۇسۇلىمىزنى ئىسلاھ قىلايلى، شۇندىلا خۇنۈك دىللارنى يورۇتقىلى، خىرىلىشۋاتقان تەپەككۇر ريمزنىڭ بىسىنى يالتىراتقىلى، ئەتىگە يېپىيېڭى كۆز بىلەن قارىغىلى بولىدۇ.

2

كىتاب ئوقۇش، نېمىنى ئوقۇش ھەققىدە نۇرغۇن مۇتەپەككۇر ھازىرغىچە نۇرغۇن تەجرىبىلەرنى، پايدىلىق قاراشلارنى قالدۇرۇپ كەتكەن. ئەنگلىيەلىك پەيلاسوپ فرانسىس بىكون (Francis Bacon, 1561 — 1626) كىتاب ئوقۇش ھەققىدە مۇنداق دەيدۇ: «كىتاب كىشىگە خۇشاللىق، ساپا ۋە ئىقتىدار ئاتا قىلىدۇ. كىتاب ئوقۇشنىڭ لەززىتىنى يالغۇز قالغاندا، كىتاب ئوقۇش داۋامىدا يېتىلگەن ساپانى پاراڭ قىلغاندا، كىتاب ئوقۇشتىن كېلىدىغان ئىقتىدارنى بىر ئىشلارنى بىر تەرەپ قىلغاندا ئەڭ ئاسان كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ. بىلىمسىز، ئەمما تەجرىبىلىك كىشىلەر بەزى ئىشلارنىڭ ئىنچىكە ھالقىلىرىغا توغرا ھۆكۈم قىلالىشى ياكى بىر ئىشلارنى توغرا بىر تەرەپ قىلالىشى مۇمكىن. ئەمما، ئىشلارغا يېتەكچىلىك قىلىش، ئومۇمىي جەھەتتىن قوماندانلىق قىلىش سىستېمىلىق تەربىيە كۆرگەن ئادەمنىڭلا قولىدىن كېلىدۇ. كىتاب ئوقۇش ئادەمنى بىلىملىك

شەھەر ئۇيغۇرلىرىنىڭ قاتار چايلىرىغا «ئىلىم چېيى» دېگەندەك يېڭىلىقلارنى قېتىش، پىكرى بىر يەردىن چىقىدىغانلار قەرەللىك يىغىلىپ مۇنازىرىلىشىش قاتارلىقلارمۇ ئويلىشىپ، سىناق قىلىپ بېقىشقا تېگىشلىك ئىش بولۇپ، كىتاب ئوقۇشنى، پىكىر قىلىشنى جەمئىيەت مىقياسىدا كېڭەيتىش — ئىلمىي ھاۋانى قويۇقلاشتىش يولىدا باسىدىغان مۇھىم قەدەم. مائارىپتىن چۈشكۈنلىشىپ، تۆگۈلۈۋېلىپ قاقشاشنىڭ ئورنى يوق. ھەركەتكە ئۆتەيلى، كىتاب ئوقۇش دولقۇنى قوزغايلى، كىتاب ئوقۇيدىغانلار بولسا كىتاب ئوقۇش ئۇسۇلىمىزنى ئىسلاھ قىلايلى، شۇندىلا خۇنۈك دىللارنى يورۇتقىلى، خىرىلىشۋاتقان تەپەككۇر ريمزنىڭ بىسىنى يالتىراتقىلى، ئەتىگە يېپىيېڭى كۆز بىلەن قارىغىلى بولىدۇ.

2

كىتاب ئوقۇش، نېمىنى ئوقۇش ھەققىدە نۇرغۇن مۇتەپەككۇر ھازىرغىچە نۇرغۇن تەجرىبىلەرنى، پايدىلىق قاراشلارنى قالدۇرۇپ كەتكەن. ئەنگلىيەلىك پەيلاسوپ فرانسىس بىكون (Francis Bacon, 1561 — 1626) كىتاب ئوقۇش ھەققىدە مۇنداق دەيدۇ: «كىتاب كىشىگە خۇشاللىق، ساپا ۋە ئىقتىدار ئاتا قىلىدۇ. كىتاب ئوقۇشنىڭ لەززىتىنى يالغۇز قالغاندا، كىتاب ئوقۇش داۋامىدا يېتىلگەن ساپانى پاراڭ قىلغاندا، كىتاب ئوقۇشتىن كېلىدىغان ئىقتىدارنى بىر ئىشلارنى بىر تەرەپ قىلغاندا ئەڭ ئاسان كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ. بىلىمسىز، ئەمما تەجرىبىلىك كىشىلەر بەزى ئىشلارنىڭ ئىنچىكە ھالقىلىرىغا توغرا ھۆكۈم قىلالىشى ياكى بىر ئىشلارنى توغرا بىر تەرەپ قىلالىشى مۇمكىن. ئەمما، ئىشلارغا يېتەكچىلىك قىلىش، ئومۇمىي جەھەتتىن قوماندانلىق قىلىش سىستېمىلىق تەربىيە كۆرگەن ئادەمنىڭلا قولىدىن كېلىدۇ. كىتاب ئوقۇش ئادەمنى بىلىملىك

205 On the Margins of Self

شەھەر ئۇيغۇرلىرىنىڭ قاتار چايلىرىغا «ئىلىم چېيى» دېگەندەك يېڭىلىقلارنى قېتىش، پىكرى بىر يەردىن چىقىدىغانلار قەرەللىك يىغىلىپ مۇنازىرىلىشىش قاتارلىقلارمۇ ئويلىشىپ، سىناق قىلىپ بېقىشقا تېگىشلىك ئىش بولۇپ، كىتاب ئوقۇشنى، پىكىر قىلىشنى جەمئىيەت مىقياسىدا كېڭەيتىش — ئىلمىي ھاۋانى قويۇقلاشتىش يولىدا باسىدىغان مۇھىم قەدەم. مائارىپتىن چۈشكۈنلىشىپ، تۆگۈلۈۋېلىپ قاقشاشنىڭ ئورنى يوق. ھەركەتكە ئۆتەيلى، كىتاب ئوقۇش دولقۇنى قوزغايلى، كىتاب ئوقۇيدىغانلار بولسا كىتاب ئوقۇش ئۇسۇلىمىزنى ئىسلاھ قىلايلى، شۇندىلا خۇنۈك دىللارنى يورۇتقىلى، خىرىلىشۋاتقان تەپەككۇر ريمزنىڭ بىسىنى يالتىراتقىلى، ئەتىگە يېپىيېڭى كۆز بىلەن قارىغىلى بولىدۇ.

2

كىتاب ئوقۇش، نېمىنى ئوقۇش ھەققىدە نۇرغۇن مۇتەپەككۇر ھازىرغىچە نۇرغۇن تەجرىبىلەرنى، پايدىلىق قاراشلارنى قالدۇرۇپ كەتكەن. ئەنگلىيەلىك پەيلاسوپ فرانسىس بىكون (Francis Bacon, 1561 — 1626) كىتاب ئوقۇش ھەققىدە مۇنداق دەيدۇ: «كىتاب كىشىگە خۇشاللىق، ساپا ۋە ئىقتىدار ئاتا قىلىدۇ. كىتاب ئوقۇشنىڭ لەززىتىنى يالغۇز قالغاندا، كىتاب ئوقۇش داۋامىدا يېتىلگەن ساپانى پاراڭ قىلغاندا، كىتاب ئوقۇشتىن كېلىدىغان ئىقتىدارنى بىر ئىشلارنى بىر تەرەپ قىلغاندا ئەڭ ئاسان كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ. بىلىمسىز، ئەمما تەجرىبىلىك كىشىلەر بەزى ئىشلارنىڭ ئىنچىكە ھالقىلىرىغا توغرا ھۆكۈم قىلالىشى ياكى بىر ئىشلارنى توغرا بىر تەرەپ قىلالىشى مۇمكىن. ئەمما، ئىشلارغا يېتەكچىلىك قىلىش، ئومۇمىي جەھەتتىن قوماندانلىق قىلىش سىستېمىلىق تەربىيە كۆرگەن ئادەمنىڭلا قولىدىن كېلىدۇ. كىتاب ئوقۇش ئادەمنى بىلىملىك

205 On the Margins of Self

قىلىدۇ، مۇنازىرە ئادەمنى چېچەن قىلسا، يېزىقچىلىق ئادەمگە ئەستايىدىللىقنى ئۆگىتىدۇ. ئەگەر بىر ئادەم يېزىقچىلىقنى ياقتۇرمىسا، ئۇنداقتا ئۇ ناھايىتى كۆچەپ ئەستە ساقلاش قابىلىيىتىنى ئاشۇرۇشى كېرەك. ئەگەر بىر ئادەم كەمدىن - كەم مۇنازىرىگە قاتناشسا، ئۇنداقتا ئۇ پىكىر تۇرغۇنلۇقىدىن قۇتۇلالمايدۇ. ئەگەر بىر ئادەم كىتابنى ئاز ئوقۇسا، ھېيلىگەر بولۇشقا مەجبۇر بولىدۇ - دە، بىلمىگەن نەرسىنى بىلمەن دەپ تۇرۇۋالىدۇ... تارىخ ئادەمنى چېچەن قىلسا، شېئىر ئادەمنى تەسەۋۋۇرغا مول قىلىدۇ. ماتېماتىكا ئادەمنى توغرىلىققا يېتەكلىسە، پەلسەپە ئادەمنى چوڭقۇر پىكىرگە ئۈندەيدۇ. ئېتىكا ئادەمنى دۇرۇس بولۇشقا ئۈندىسە، لوگىكا ۋە ئىستىلىستىكا ئادەمنى سۆزمەن قىلىدۇ. قىسقىسى، كىتاب ئوقۇش ئادەمنىڭ خاسلىقىنى تاۋلايدۇ ۋە پىسخىسىدىكى ئاجىزلىقلىرىنى ئوڭشايدۇ.»

ئەنگلىيەلىك مەشھۇر ئايال يازغۇچى، ئاڭ ئېقىمى پىروزىچىلىقىنىڭ ۋەكىللىرىدىن بىرى ۋىرگىنىيە ۋۇلف (Virginia Woolf, 1882—1941) كىتاب ئوقۇش توغرىسىدا مۇنداق دەيدۇ: «بىر نەرسىنى يېڭىدىن ئوقۇشقا كىرىشكەندە ھېسسىياتىڭىز بويىچە ئاپتورنى ئەيىبلەشكە ئالدىرىماڭ، ئەكسىچە ئاپتور بىلەن مۇڭدىشىپ ئۇنىڭ ئىدىيەسىنى چۈشىنىشكە تىرىشىڭ. بولمىسا، قىتىغۇرلۇق ۋە سالقىن مۇئامىلىڭىز تۇپەيلى ئوقۇغانلىرىڭىزدىن ھېچقانداق نەپ ئالالمايسىز. لېكىن، بۇ دېگەنلىك ئۆزىڭىزگە خاس پىكىر قىلىش ئۇسۇلىڭىزنى كىتابقا يەم قىلىپ بېرىڭ دېگەنلىك ئەمەس.»

گېرمانىيەلىك پەيلاسوپ شوپېنخائۇئېر كىتاب ۋە كىتاب ئوقۇش ھەققىدە مۇنداق دەيدۇ: «كىتابقا ھېرىسمەن ئادەملەر كىتابنى تاللاپ ئوقۇشى كېرەك. ناچار كىتاب — روھقا سېلىنغان زەھەر، ئۇنداق كىتابلارنى مۇمكىنقەدەر ئوقۇماسلىق كېرەك. ئادەتتىكى ئادەملەر يېڭىدىن چىققان كىتابلارنى ئوقۇپ، ھەرقايسى دەۋرلەردە چىققان كىلاسسىك كىتابلارنى ئوقۇ-

قىلىدۇ، مۇنازىرە ئادەمنى چېچەن قىلسا، يېزىقچىلىق ئادەمگە ئەستايىدىللىقنى ئۆگىتىدۇ. ئەگەر بىر ئادەم يېزىقچىلىقنى ياقتۇرمىسا، ئۇنداقتا ئۇ ناھايىتى كۆچەپ ئەستە ساقلاش قابىلىيىتىنى ئاشۇرۇشى كېرەك. ئەگەر بىر ئادەم كەمدىن - كەم مۇنازىرىگە قاتناشسا، ئۇنداقتا ئۇ پىكىر تۇرغۇنلۇقىدىن قۇتۇلالمايدۇ. ئەگەر بىر ئادەم كىتابنى ئاز ئوقۇسا، ھېيلىگەر بولۇشقا مەجبۇر بولىدۇ - دە، بىلمىگەن نەرسىنى بىلمەن دەپ تۇرۇۋالىدۇ... تارىخ ئادەمنى چېچەن قىلسا، شېئىر ئادەمنى تەسەۋۋۇرغا مول قىلىدۇ. ماتېماتىكا ئادەمنى توغرىلىققا يېتەكلىسە، پەلسەپە ئادەمنى چوڭقۇر پىكىرگە ئۈندەيدۇ. ئېتىكا ئادەمنى دۇرۇس بولۇشقا ئۈندىسە، لوگىكا ۋە ئىستىلىستىكا ئادەمنى سۆزمەن قىلىدۇ. قىسقىسى، كىتاب ئوقۇش ئادەمنىڭ خاسلىقىنى تاۋلايدۇ ۋە پىسخىسىدىكى ئاجىزلىقلىرىنى ئوڭشايدۇ.»

ئەنگلىيەلىك مەشھۇر ئايال يازغۇچى، ئاڭ ئېقىمى پىروزىچىلىقىنىڭ ۋەكىللىرىدىن بىرى ۋىرگىنىيە ۋۇلف (Virginia Woolf, 1882—1941) كىتاب ئوقۇش توغرىسىدا مۇنداق دەيدۇ: «بىر نەرسىنى يېڭىدىن ئوقۇشقا كىرىشكەندە ھېسسىياتىڭىز بويىچە ئاپتورنى ئەيىبلەشكە ئالدىرىماڭ، ئەكسىچە ئاپتور بىلەن مۇڭدىشىپ ئۇنىڭ ئىدىيەسىنى چۈشىنىشكە تىرىشىڭ. بولمىسا، قىتىغۇرلۇق ۋە سالقىن مۇئامىلىڭىز تۇپەيلى ئوقۇغانلىرىڭىزدىن ھېچقانداق نەپ ئالالمايسىز. لېكىن، بۇ دېگەنلىك ئۆزىڭىزگە خاس پىكىر قىلىش ئۇسۇلىڭىزنى كىتابقا يەم قىلىپ بېرىڭ دېگەنلىك ئەمەس.»

گېرمانىيەلىك پەيلاسوپ شوپېنخائۇئېر كىتاب ۋە كىتاب ئوقۇش ھەققىدە مۇنداق دەيدۇ: «كىتابقا ھېرىسمەن ئادەملەر كىتابنى تاللاپ ئوقۇشى كېرەك. ناچار كىتاب — روھقا سېلىنغان زەھەر، ئۇنداق كىتابلارنى مۇمكىنقەدەر ئوقۇماسلىق كېرەك. ئادەتتىكى ئادەملەر يېڭىدىن چىققان كىتابلارنى ئوقۇپ، ھەرقايسى دەۋرلەردە چىققان كىلاسسىك كىتابلارنى ئوقۇ-

ھايىتى ئاسىتا بولىدۇ. ئاچار كىتابلار بىرنەچچىلەتنى، كىتاب جۇمۇرىشنى پۈل تېپىشنىڭ يولى قىلىۋالغانلار تەرىپىدىن بېـ-
ئۇلىدۇ. قانداق كىتابنى ئوقۇش ئۈچۈ ئوقۇرمەنلىڭ ئومۇمىي سا-
پاسىنى بىلگىلەيدۇ. كىتابنى سېتىۋالغاندىن كېيىن بىرلىپ قىلىسىغا ئوقۇغۇچى ئاددىتۇر؛ ئەمما ئاددىتلىكى ئاددىلار كىتابنى ئې-
لىپ قويۇپ ئوقۇمايدۇ، ئوقۇغان تەقدىردىمۇ ھەزىم قىلمايدۇ.
ھەرقانداق مۇھىم كىتابنى قايتا – قايتا ئوقۇغۇچى كېرەك. چۈنكى، كىلاسسىلىق كىتابلارنى سىز ھەر قېتىم بېكىدىن ئوقۇغاندا
ئۈزۈكچە بىر تەسىراتقا ئېرىشىسىز… مەن شۇنداق بىر ئادەم جۇقىسىپ مۇتەپەككۇرلىنىڭ تىراگېدىيە تارىخىدا خەلقنىڭ مۇ-
دەپ ئويلايمەن. ئۇ كىشى بۇ تىراگېدىيە تارىخدا خەلقنىڭ مۇ-
تەپەككۇرىنى ماختاپ قويۇپ ئۇنىڭ بېكرىگە قوۋلۇق سالمىغانلا-
قىنى ئاشكارلىدىما. سەۋەبى، ئاز ساندىكى تىلەيلىكلەرنى ھېسابقا
ئالمىغاندا، بارلىق ئۆتكۈر بېكىر ئىگىلىرى ئۆز زامانىسىدا يې-
تىم قالىدۇ.»

3

ئۇيغۇرلارنىڭ نۆۋەتتە نەزەرىيەۋى تەپەككۇر سەۋىيەسىدىنمۇ
ئاجىزلىقى بىر پاكىت. بۇنىڭغا مىلۈم جەھەتتىن ئىلمىي تەتقـ-

ھايىتى ئاسىتا بولىدۇ. ئاچار كىتابلار بىرنەچچىلەتنى، كىتاب جۇمۇرىشنى پۈل تېپىشنىڭ يولى قىلىۋالغانلار تەرىپىدىن بېـ-
ئۇلىدۇ. قانداق كىتابنى ئوقۇش ئۈچۈ ئوقۇرمەنلىڭ ئومۇمىي سا-
پاسىنى بىلگىلەيدۇ. كىتابنى سېتىۋالغاندىن كېيىن بىرلىپ قىلىسىغا ئوقۇغۇچى ئاددىتۇر؛ ئەمما ئاددىتلىكى ئاددىلار كىتابنى ئې-
لىپ قويۇپ ئوقۇمايدۇ، ئوقۇغان تەقدىردىمۇ ھەزىم قىلمايدۇ.
ھەرقانداق مۇھىم كىتابنى قايتا – قايتا ئوقۇغۇچى كېرەك. چۈنكى، كىلاسسىلىق كىتابلارنى سىز ھەر قېتىم بېكىدىن ئوقۇغاندا
ئۈزۈكچە بىر تەسىراتقا ئېرىشىسىز… مەن شۇنداق بىر ئادەم جۇقىسىپ مۇتەپەككۇرلىنىڭ تىراگېدىيە تارىخىدا خەلقنىڭ مۇ-
دەپ ئويلايمەن. ئۇ كىشى بۇ تىراگېدىيە تارىخدا خەلقنىڭ مۇ-
تەپەككۇرىنى ماختاپ قويۇپ ئۇنىڭ بېكرىگە قوۋلۇق سالمىغانلا-
قىنى ئاشكارلىدىما. سەۋەبى، ئاز ساندىكى تىلەيلىكلەرنى ھېسابقا
ئالمىغاندا، بارلىق ئۆتكۈر بېكىر ئىگىلىرى ئۆز زامانىسىدا يې-
تىم قالىدۇ.»

3

ئۇيغۇرلارنىڭ نۆۋەتتە نەزەرىيەۋى تەپەككۇر سەۋىيەسىدىنمۇ
ئاجىزلىقى بىر پاكىت. بۇنىڭغا مىلۈم جەھەتتىن ئىلمىي تەتقـ-

قاتقا لازىم بولىدىغان ئىجتىمائىي كەيپىياتنىڭ يوقلۇقى ۋە ئىلمىي ئەمگەكلەرنىڭ ئوقۇشسىز قېلىشى سەۋەب بولغان. ئىلـمىي تەتقىقات ساھەسىدە بولسا ئىلىم ساختىپەزلىكى، ماغـزاپ بىلىم تەتقىقاتى، نەزەرىيەدىن قورقۇش ياكى قېچىش، پىلانسىز-لىق ھادىسىلىرى ئېغىر. ئىلىم ساختىپەزلىكى دېگىنىمىز، بىرەر تىل بىلىشتەك ئارتۇقچىلىقى بىلەن باشقا تىللاردىن تەرجىمە قىلىنغان نەرسىلەرنى ئۆزىنىڭ قىلىۋېلىش، توردىن ئىزدەپ تاپقان پارچە - پۈرات بايانلارنى قۇراشتۇرۇپ ئىلمىي ماقالە دەپ ئېلان قىلىش ياكى باشقىلارغا ماقالە يازدۇرۇپ ئېلان قىلىش. ماغزاپ بىلىم تەتقىقاتى دېگىنىمىز، باشقىلار چاينـاپ تاشلىۋەتكەن تېمىلارنى قايتىدىن قولغا ئېلىپ ھېچقانچە قىمـمىتى، ئەھمىيىتى يوق يازمىلارنى ماقالە دەپ ئېلان قىلىشقا ئالدىراش. نەزەرىيەدىن قورقۇش كېسىلى دېگىنىمىز، ھەرقايسى پەنلەردە چوقۇم بولىدىغان ئىدىيە مودېللىرىدىن خەۋەرسىز قې-لىش ۋە بۇ جەھەتتىكى بىلىمسىزلىكىنى نەزەرىيەنى سېستىش ياكى تىللاش ئارقىلىق يوشۇرۇشقا تىرىشىش. ئۇنىڭدىن باشقا، تەتقىقات بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقانلار ئارىسىدا خەلق ئېھتىياجلىق بولۇۋاتقان تېمىلاردا ئىزدەنمەسلىك، پىلان بولماسلىق قاتارلىق خاھىشلار گەۋدىلىك. بىر ھەقىقىي ئىلىم ئىگىسى، ھەقىقىي زىيالىي يۇقىرىدا تىلغا ئېلىنغان ئىللەتلەردىن يىراق تۇرىدۇ؛ ئىلمىي تەتقىقاتنىڭ بىر دەۋر كىشىلىرى ئۇچۇن نېمىدىن دېرەك بېرىدىغانلىقىنى چۈشىنىدۇ.

ئىجتىمائىي پەن ساھەسىدە تەتقىقات ئېلىپ بېرىۋاتقان زىيالىيلاردا ئىزچىللىق كەم، ئۆز ساھەسىدە نوپۇزلۇق ئەمگەكلەر ۋۇجۇدقا چىقمايۋاتىدۇ. ئۇنۇڭ ئۇچۇن ماقالە يېزىش، يازغاندىمۇ پاخال يازمىلارنى ئىلمىي ماقالە دەپ ئېلان قىلىشقا ئالدىراش ئىلمىي تەتقىقاتنىڭ كۇرسىنى چۈشۇرۇۋاتىدۇ. ئەمەلىيەتتە، قاتتىق ئۆلچەم بىلەن ئېيتقاندا، ئۇنۇڭبرستېتلاردا قىلىنىۋاتقان نۇرغۇن تەتقىقاتلار ئىلمىي تەتقىقات ئۆلچىمىگە توشمايدۇ.

قاتقا لازىم بولىدىغان ئىجتىمائىي كەيپىياتنىڭ يوقلۇقى ۋە ئىلمىي ئەمگەكلەرنىڭ ئوقۇشسىز قېلىشى سەۋەب بولغان. ئىلـمىي تەتقىقات ساھەسىدە بولسا ئىلىم ساختىپەزلىكى، ماغـزاپ بىلىم تەتقىقاتى، نەزەرىيەدىن قورقۇش ياكى قېچىش، پىلانسىز-لىق ھادىسىلىرى ئېغىر. ئىلىم ساختىپەزلىكى دېگىنىمىز، بىرەر تىل بىلىشتەك ئارتۇقچىلىقى بىلەن باشقا تىللاردىن تەرجىمە قىلىنغان نەرسىلەرنى ئۆزىنىڭ قىلىۋېلىش، توردىن ئىزدەپ تاپقان پارچە - پۈرات بايانلارنى قۇراشتۇرۇپ ئىلمىي ماقالە دەپ ئېلان قىلىش ياكى باشقىلارغا ماقالە يازدۇرۇپ ئېلان قىلىش. ماغزاپ بىلىم تەتقىقاتى دېگىنىمىز، باشقىلار چاينـاپ تاشلىۋەتكەن تېمىلارنى قايتىدىن قولغا ئېلىپ ھېچقانچە قىمـمىتى، ئەھمىيىتى يوق يازمىلارنى ماقالە دەپ ئېلان قىلىشقا ئالدىراش. نەزەرىيەدىن قورقۇش كېسىلى دېگىنىمىز، ھەرقايسى پەنلەردە چوقۇم بولىدىغان ئىدىيە مودېللىرىدىن خەۋەرسىز قې-لىش ۋە بۇ جەھەتتىكى بىلىمسىزلىكىنى نەزەرىيەنى سېستىش ياكى تىللاش ئارقىلىق يوشۇرۇشقا تىرىشىش. ئۇنىڭدىن باشقا، تەتقىقات بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقانلار ئارىسىدا خەلق ئېھتىياجلىق بولۇۋاتقان تېمىلاردا ئىزدەنمەسلىك، پىلان بولماسلىق قاتارلىق خاھىشلار گەۋدىلىك. بىر ھەقىقىي ئىلىم ئىگىسى، ھەقىقىي زىيالىي يۇقىرىدا تىلغا ئېلىنغان ئىللەتلەردىن يىراق تۇرىدۇ؛ ئىلمىي تەتقىقاتنىڭ بىر دەۋر كىشىلىرى ئۇچۇن نېمىدىن دېرەك بېرىدىغانلىقىنى چۈشىنىدۇ.

ئىجتىمائىي پەن ساھەسىدە تەتقىقات ئېلىپ بېرىۋاتقان زىيالىيلاردا ئىزچىللىق كەم، ئۆز ساھەسىدە نوپۇزلۇق ئەمگەكلەر ۋۇجۇدقا چىقمايۋاتىدۇ. ئۇنۇڭ ئۇچۇن ماقالە يېزىش، يازغاندىمۇ پاخال يازمىلارنى ئىلمىي ماقالە دەپ ئېلان قىلىشقا ئالدىراش ئىلمىي تەتقىقاتنىڭ كۇرسىنى چۈشۇرۇۋاتىدۇ. ئەمەلىيەتتە، قاتتىق ئۆلچەم بىلەن ئېيتقاندا، ئۇنۇڭبرستېتلاردا قىلىنىۋاتقان نۇرغۇن تەتقىقاتلار ئىلمىي تەتقىقات ئۆلچىمىگە توشمايدۇ.

قاتقا لازىم بولىدىغان ئىجتىمائىي كەيپىياتنىڭ يوقلۇقى ۋە ئىلمىي ئەمگەكلەرنىڭ ئوقۇشسىز قېلىشى سەۋەب بولغان. ئىلـمىي تەتقىقات ساھەسىدە بولسا ئىلىم ساختىپەزلىكى، ماغـزاپ بىلىم تەتقىقاتى، نەزەرىيەدىن قورقۇش ياكى قېچىش، پىلانسىز-لىق ھادىسىلىرى ئېغىر. ئىلىم ساختىپەزلىكى دېگىنىمىز، بىرەر تىل بىلىشتەك ئارتۇقچىلىقى بىلەن باشقا تىللاردىن تەرجىمە قىلىنغان نەرسىلەرنى ئۆزىنىڭ قىلىۋېلىش، توردىن ئىزدەپ تاپقان پارچە - پۈرات بايانلارنى قۇراشتۇرۇپ ئىلمىي ماقالە دەپ ئېلان قىلىش ياكى باشقىلارغا ماقالە يازدۇرۇپ ئېلان قىلىش. ماغزاپ بىلىم تەتقىقاتى دېگىنىمىز، باشقىلار چاينـاپ تاشلىۋەتكەن تېمىلارنى قايتىدىن قولغا ئېلىپ ھېچقانچە قىمـمىتى، ئەھمىيىتى يوق يازمىلارنى ماقالە دەپ ئېلان قىلىشقا ئالدىراش. نەزەرىيەدىن قورقۇش كېسىلى دېگىنىمىز، ھەرقايسى پەنلەردە چوقۇم بولىدىغان ئىدىيە مودېللىرىدىن خەۋەرسىز قې-لىش ۋە بۇ جەھەتتىكى بىلىمسىزلىكىنى نەزەرىيەنى سېستىش ياكى تىللاش ئارقىلىق يوشۇرۇشقا تىرىشىش. ئۇنىڭدىن باشقا، تەتقىقات بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقانلار ئارىسىدا خەلق ئېھتىياجلىق بولۇۋاتقان تېمىلاردا ئىزدەنمەسلىك، پىلان بولماسلىق قاتارلىق خاھىشلار گەۋدىلىك. بىر ھەقىقىي ئىلىم ئىگىسى، ھەقىقىي زىيالىي يۇقىرىدا تىلغا ئېلىنغان ئىللەتلەردىن يىراق تۇرىدۇ؛ ئىلمىي تەتقىقاتنىڭ بىر دەۋر كىشىلىرى ئۇچۇن نېمىدىن دېرەك بېرىدىغانلىقىنى چۈشىنىدۇ.

ئىجتىمائىي پەن ساھەسىدە تەتقىقات ئېلىپ بېرىۋاتقان زىيالىيلاردا ئىزچىللىق كەم، ئۆز ساھەسىدە نوپۇزلۇق ئەمگەكلەر ۋۇجۇدقا چىقمايۋاتىدۇ. ئۇنۇڭ ئۇچۇن ماقالە يېزىش، يازغاندىمۇ پاخال يازمىلارنى ئىلمىي ماقالە دەپ ئېلان قىلىشقا ئالدىراش ئىلمىي تەتقىقاتنىڭ كۇرسىنى چۈشۇرۇۋاتىدۇ. ئەمەلىيەتتە، قاتتىق ئۆلچەم بىلەن ئېيتقاندا، ئۇنۇڭبرستېتلاردا قىلىنىۋاتقان نۇرغۇن تەتقىقاتلار ئىلمىي تەتقىقات ئۆلچىمىگە توشمايدۇ.

دوكتورلۇق، ماگىستىرلىق ئۇنۋانى ئالغان نۇرغۇن ياشلار ئۇنۋان ئېلىپ بولغاندىن كېيىن جەمئىيەتتە ياكى ئۆز ساھەسىدە خەلق، دەۋر ئېھتىياجلىق بولغان ساھەدە جىددىي ئىزدەنمەيۋاتىدۇ، دەۋرنىڭ ئەمەلىي تەقەززاسىنى چىقىش قىلمىغان تەتقىقاتنىڭ ھېچقانچە ئەمەلىي قىممىتى بولمايدۇ. ئەيدىز، ياشلاردىكى ئەخلاق كىرىزىسى، ئۇيغۇر ئەنئەنىۋى قىممەت قارىشىنىڭ خىرىسقا ئۇچرىشى قاتارلىق تېمىلار ئىلىم ئىگىلىرىنىڭ جىددىي ئىزدىنىشىنى تەلەپ قىلمۇاتىدۇ. ئەمما، بىزدە قىلىنمۇاتقان تەتقىقاتلار رېئال ئېھتىياجدىن تولىمۇ يىراق. ئۇيغۇرلاردا ھازىر پىكىر چوڭقۇرلۇقىغا يەتكەن جەمئىيەتشۇناس، پسىخولوگ يوق، ئەخلاقشۇناسلار يوق دېيەرلىك. بىرمۇنچە ئادەم شېئىر، ھېكايە يېزىش بىلەن بەند بولۇپ، ئۆزىنىڭ ئەدەبىي تالانتى، بەدىئىي دىتى بار - يوقلۇقى بىلەن ھېسابلاشماي بۇ يولغا سىغدىلىپ كىرىۋېلىۋاتىدۇ؛ ئەدەبىيات كوچىسى پاخال بىر كوچىغا ئايلىنىپ قېلىۋاتىدۇ. بىزدە بىر تۈركۈم قۇربان بېرىش روھىغا ئىگە ياشلار، پىكىر ئۇچۇن ياشايدىغان تېرەن پىكىرلىك زىيالىيلار قوشۇنى بولۇشى ۋە شۇنىڭغا ماس ھالدىكى ئىلمىي كەيپىيات بارلىققا كېلىشى لازىم. بۇ، زىيالىيلاردىكى ھەمكارلىق روھىغا، مېھنەتسىز ئەمگەك قىلىش جاسارىتىگە، نەشرىيات ئۇرۇنلىرىنىڭ قوللاپ - قۇۋۋەتلەپ بېرىشىگە باغلىق ئىش. ئۇنىڭسىز مىللەتنىڭ نەزەرىيەۋى تەپەككۇر سەۋىيەسىنى ئۆستۈرۈش مۇمكىن ئەمەس.

دوكتورلۇق، ماگىستىرلىق ئۇنۋانى ئالغان نۇرغۇن ياشلار ئۇنۋان ئېلىپ بولغاندىن كېيىن جەمئىيەتتە ياكى ئۆز ساھەسىدە خەلق، دەۋر ئېھتىياجلىق بولغان ساھەدە جىددىي ئىزدەنمەيۋاتىدۇ، دەۋرنىڭ ئەمەلىي تەقەززاسىنى چىقىش قىلمىغان تەتقىقاتنىڭ ھېچقانچە ئەمەلىي قىممىتى بولمايدۇ. ئەيدىز، ياشلاردىكى ئەخلاق كىرىزىسى، ئۇيغۇر ئەنئەنىۋى قىممەت قارىشىنىڭ خىرىسقا ئۇچرىشى قاتارلىق تېمىلار ئىلىم ئىگىلىرىنىڭ جىددىي ئىزدىنىشىنى تەلەپ قىلمۇاتىدۇ. ئەمما، بىزدە قىلىنمۇاتقان تەتقىقاتلار رېئال ئېھتىياجدىن تولىمۇ يىراق. ئۇيغۇرلاردا ھازىر پىكىر چوڭقۇرلۇقىغا يەتكەن جەمئىيەتشۇناس، پسىخولوگ يوق، ئەخلاقشۇناسلار يوق دېيەرلىك. بىرمۇنچە ئادەم شېئىر، ھېكايە يېزىش بىلەن بەند بولۇپ، ئۆزىنىڭ ئەدەبىي تالانتى، بەدىئىي دىتى بار - يوقلۇقى بىلەن ھېسابلاشماي بۇ يولغا سىغدىلىپ كىرىۋېلىۋاتىدۇ؛ ئەدەبىيات كوچىسى پاخال بىر كوچىغا ئايلىنىپ قېلىۋاتىدۇ. بىزدە بىر تۈركۈم قۇربان بېرىش روھىغا ئىگە ياشلار، پىكىر ئۇچۇن ياشايدىغان تېرەن پىكىرلىك زىيالىيلار قوشۇنى بولۇشى ۋە شۇنىڭغا ماس ھالدىكى ئىلمىي كەيپىيات بارلىققا كېلىشى لازىم. بۇ، زىيالىيلاردىكى ھەمكارلىق روھىغا، مېھنەتسىز ئەمگەك قىلىش جاسارىتىگە، نەشرىيات ئۇرۇنلىرىنىڭ قوللاپ - قۇۋۋەتلەپ بېرىشىگە باغلىق ئىش. ئۇنىڭسىز مىللەتنىڭ نەزەرىيەۋى تەپەككۇر سەۋىيەسىنى ئۆستۈرۈش مۇمكىن ئەمەس.

209 On the Margins of Self

دوكتورلۇق، ماگىستىرلىق ئۇنۋانى ئالغان نۇرغۇن ياشلار ئۇنۋان ئېلىپ بولغاندىن كېيىن جەمئىيەتتە ياكى ئۆز ساھەسىدە خەلق، دەۋر ئېھتىياجلىق بولغان ساھەدە جىددىي ئىزدەنمەيۋاتىدۇ، دەۋرنىڭ ئەمەلىي تەقەززاسىنى چىقىش قىلمىغان تەتقىقاتنىڭ ھېچقانچە ئەمەلىي قىممىتى بولمايدۇ. ئەيدىز، ياشلاردىكى ئەخلاق كىرىزىسى، ئۇيغۇر ئەنئەنىۋى قىممەت قارىشىنىڭ خىرىسقا ئۇچرىشى قاتارلىق تېمىلار ئىلىم ئىگىلىرىنىڭ جىددىي ئىزدىنىشىنى تەلەپ قىلمۇاتىدۇ. ئەمما، بىزدە قىلىنمۇاتقان تەتقىقاتلار رېئال ئېھتىياجدىن تولىمۇ يىراق. ئۇيغۇرلاردا ھازىر پىكىر چوڭقۇرلۇقىغا يەتكەن جەمئىيەتشۇناس، پسىخولوگ يوق، ئەخلاقشۇناسلار يوق دېيەرلىك. بىرمۇنچە ئادەم شېئىر، ھېكايە يېزىش بىلەن بەند بولۇپ، ئۆزىنىڭ ئەدەبىي تالانتى، بەدىئىي دىتى بار - يوقلۇقى بىلەن ھېسابلاشماي بۇ يولغا سىغدىلىپ كىرىۋېلىۋاتىدۇ؛ ئەدەبىيات كوچىسى پاخال بىر كوچىغا ئايلىنىپ قېلىۋاتىدۇ. بىزدە بىر تۈركۈم قۇربان بېرىش روھىغا ئىگە ياشلار، پىكىر ئۇچۇن ياشايدىغان تېرەن پىكىرلىك زىيالىيلار قوشۇنى بولۇشى ۋە شۇنىڭغا ماس ھالدىكى ئىلمىي كەيپىيات بارلىققا كېلىشى لازىم. بۇ، زىيالىيلاردىكى ھەمكارلىق روھىغا، مېھنەتسىز ئەمگەك قىلىش جاسارىتىگە، نەشرىيات ئۇرۇنلىرىنىڭ قوللاپ - قۇۋۋەتلەپ بېرىشىگە باغلىق ئىش. ئۇنىڭسىز مىللەتنىڭ نەزەرىيەۋى تەپەككۇر سەۋىيەسىنى ئۆستۈرۈش مۇمكىن ئەمەس.

209 On the Margins of Self

دوكتورلۇق، ماگىستىرلىق ئۇنۋانى ئالغان نۇرغۇن ياشلار ئۇنۋان ئېلىپ بولغاندىن كېيىن جەمئىيەتتە ياكى ئۆز ساھەسىدە خەلق، دەۋر ئېھتىياجلىق بولغان ساھەدە جىددىي ئىزدەنمەيۋاتىدۇ، دەۋرنىڭ ئەمەلىي تەقەززاسىنى چىقىش قىلمىغان تەتقىقاتنىڭ ھېچقانچە ئەمەلىي قىممىتى بولمايدۇ. ئەيدىز، ياشلاردىكى ئەخلاق كىرىزىسى، ئۇيغۇر ئەنئەنىۋى قىممەت قارىشىنىڭ خىرىسقا ئۇچرىشى قاتارلىق تېمىلار ئىلىم ئىگىلىرىنىڭ جىددىي ئىزدىنىشىنى تەلەپ قىلمۇاتىدۇ. ئەمما، بىزدە قىلىنمۇاتقان تەتقىقاتلار رېئال ئېھتىياجدىن تولىمۇ يىراق. ئۇيغۇرلاردا ھازىر پىكىر چوڭقۇرلۇقىغا يەتكەن جەمئىيەتشۇناس، پسىخولوگ يوق، ئەخلاقشۇناسلار يوق دېيەرلىك. بىرمۇنچە ئادەم شېئىر، ھېكايە يېزىش بىلەن بەند بولۇپ، ئۆزىنىڭ ئەدەبىي تالانتى، بەدىئىي دىتى بار - يوقلۇقى بىلەن ھېسابلاشماي بۇ يولغا سىغدىلىپ كىرىۋېلىۋاتىدۇ؛ ئەدەبىيات كوچىسى پاخال بىر كوچىغا ئايلىنىپ قېلىۋاتىدۇ. بىزدە بىر تۈركۈم قۇربان بېرىش روھىغا ئىگە ياشلار، پىكىر ئۇچۇن ياشايدىغان تېرەن پىكىرلىك زىيالىيلار قوشۇنى بولۇشى ۋە شۇنىڭغا ماس ھالدىكى ئىلمىي كەيپىيات بارلىققا كېلىشى لازىم. بۇ، زىيالىيلاردىكى ھەمكارلىق روھىغا، مېھنەتسىز ئەمگەك قىلىش جاسارىتىگە، نەشرىيات ئۇرۇنلىرىنىڭ قوللاپ - قۇۋۋەتلەپ بېرىشىگە باغلىق ئىش. ئۇنىڭسىز مىللەتنىڭ نەزەرىيەۋى تەپەككۇر سەۋىيەسىنى ئۆستۈرۈش مۇمكىن ئەمەس.

209 On the Margins of Self

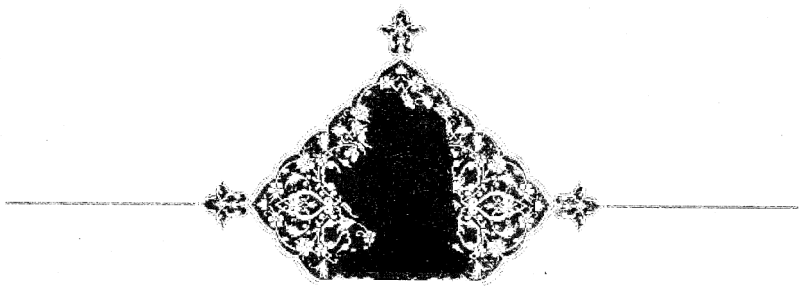

ئون بىرىنچى باب

ماڭا تەسىر قىلغان ئىككى ئادەم

ئاچقۇچلۇق سۆزلەر: ئۆزلۈكىدىن ئۆگىنىش؛ ئۆمۈر بويى ئۆگىنىش؛ روھىي مېيىپلىك.

1

بىزنىڭ ئاشخانىدا 65 ياشقا كىرگەن كانادالىق بىر بوۋاي پات ـ پات پەيدا بولۇپ قالىدۇ، ئۇ مېنىڭ قوشنام دان (Don)، ئۇ ھاۋاي ئۇنىۋېرسىتېتىدا گېئولوگىيە كەسپى بويىچە دوكتورلۇقتا ئوقۇۋاتىدۇ.

ئۇنى تۇنجى قېتىم ئاشخانىدا ئالدىراش تاماق ئېتىۋاتقان ھالەتتە ئۇچراتتىم. بۇ 2007 ـ يىلى ئاۋغۇست ئېيىنىڭ ئاخىرلىرى ـــ كۆزلۈك مەۋسۈم يېڭىدىن باشلانغان چاغ ئىدى. دەسلەپىدە ئۇنى بىرەر ئاسپىرانت ئوقۇغۇچىنىڭ دادىسى بولسا كېرەك دەپ ئويلىغانىدىم. ئەمما، مەن بىلەن ھاۋاي ئۇنىۋېرسىتېتىغا بىركۈندە چۈشكەن يۇنىنلىك قىز جاۋ چىڭلىيەن بۇ پەرزەنتىڭ خاتا ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلىدى.

ـــ يېڭى كەلگەن بىر ئايدا يۇرتتا قالغان بالامنى كۆرگۈم كېلىپ تولا يىغلايتتىم. دان دېگەن بوۋاينىڭ بۇ يەردە ئوقۇۋاتقانلىقىنى ئوقۇپ ئۆزۈمگە كۆپ تەسەللى بەردىم. مېنىڭ ئۇنىڭ

ئون بىرىنچى باب

ماڭا تەسىر قىلغان ئىككى ئادەم

ئاچقۇچلۇق سۆزلەر: ئۆزلۈكىدىن ئۆگىنىش؛ ئۆمۈر بويى ئۆگىنىش؛ روھىي مېيىپلىك.

1

بىزنىڭ ئاشخانىدا 65 ياشقا كىرگەن كانادالىق بىر بوۋاي پات ـ پات پەيدا بولۇپ قالىدۇ، ئۇ مېنىڭ قوشنام دان (Don)، ئۇ ھاۋاي ئۇنىۋېرسىتېتىدا گېئولوگىيە كەسپى بويىچە دوكتورلۇقتا ئوقۇۋاتىدۇ.

ئۇنى تۇنجى قېتىم ئاشخانىدا ئالدىراش تاماق ئېتىۋاتقان ھالەتتە ئۇچراتتىم. بۇ 2007 ـ يىلى ئاۋغۇست ئېيىنىڭ ئاخىرلىرى ـــ كۆزلۈك مەۋسۈم يېڭىدىن باشلانغان چاغ ئىدى. دەسلەپىدە ئۇنى بىرەر ئاسپىرانت ئوقۇغۇچىنىڭ دادىسى بولسا كېرەك دەپ ئويلىغانىدىم. ئەمما، مەن بىلەن ھاۋاي ئۇنىۋېرسىتېتىغا بىركۈندە چۈشكەن يۇنىنلىك قىز جاۋ چىڭلىيەن بۇ پەرزەنتىڭ خاتا ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلىدى.

ـــ يېڭى كەلگەن بىر ئايدا يۇرتتا قالغان بالامنى كۆرگۈم كېلىپ تولا يىغلايتتىم. دان دېگەن بوۋاينىڭ بۇ يەردە ئوقۇۋاتقانلىقىنى ئوقۇپ ئۆزۈمگە كۆپ تەسەللى بەردىم. مېنىڭ ئۇنىڭ

210 ئۆزلۈك گىرۇھ كلىرىدە

ۋۇجۇددىن ئۆگىنىدىغان يەرلىرىم كۆپكەن، — دەپ قالدى بىر كۈنى جاۋ چىڭلىيەن ئاشخانىدا.

— قايسى بۇۋاينى دەيسىز؟ — سورىدىم مەن.

— بىزنىڭ ئاشخانىدىكى ھېلىقى ئۇزۇن چاچ، ئاق تەنلىك بۇۋايچۇ؟ ئۇمۇ ئوقۇغۇچىكەن، — دېدى جاۋ چىڭلىيەن.

— مۇنداق دەڭ، مەن تېخى ئۇنى بىرەر ئوقۇغۇچىنىڭ دادىسىمكىن دەپ ئويلاپ قاپتىمەن.

شۇنىڭدىن كېيىن مەندە بۇ بۇۋاي بىلەن پىكىر ئالماشتۇرۇپ بېقىش ئىستىكى تۇغۇلدى. مەن ھازىرغىچە چەت ئەلدە، جۇملىدىن ئامېرىكىدا بۇۋاي ـ مومايلارنىڭ قېرىپ قالغىنىغا قارىماي ئۆزىنى تەربىيەلەشكە، ئۆگىنىشكە ئەھمىيەت بېرىدىغانلىقى ھەققىدە نۇرغۇن مىساللارنى كۆرگەن ۋە ئاڭلىغانىدىم. جاۋ چىڭلىيەنىڭ بويىچە بولغاندا، مەن كۆرۈشۈشنى ئويلاۋاتقان بۇ بۇۋاي ئامېرىكىغا كېلىپ ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆرگەن ئەڭ چوڭ ياشلىق تۇنجى ئوقۇغۇچى بولۇپ قالاتتى.

بىركۈنى ئاشخانىدا چۈشلۈك تاماق ئېتىۋاتسام، جاۋ چىڭلىيەن گېپىنى قىلغان بۇۋاي كۈرسىپ كەلدى.

— تىنچلىقمۇ، — دېدىم مەن ئۇنىڭ ئالدىغا بېرىپ، — سىز بىلەن تونۇشقانلىقىم ئۈچۈن خۇشالمەن.

— مەنمۇ شۇ، — دېدى بۇۋاي ئەستايىدىللىق بىلەن.

مەن ئاۋۋال ئۆزۈمنىڭ قەيەرلىك ئىكەنلىكىمنى چۈشەندۈرۈۋەتكەندىن كېيىن ئۇنىڭ بىلەن پاراڭلىشىش ئويۇمنىڭ بارلىقىنى ئېيتتىم.

— بولىدۇ. سىز شىرەگە بېرىپ ئولتۇرۇپ تۇرۇڭ، مەن ھازىرلا تاماقنىڭ كۆتۈرۈپ بارىمەن، غىزالانغاچ پاراڭلىشايلى.

مېنىڭ تاماقىم تەييار بولۇپ قالغانىدى. بىر چىنە گاڭپەنى، چاي چەينىكىنى ۋە بىر پىيالىنى كۆتۈرۈپ ئاشخانىمىزنىڭ تىنچ ئوكيان ساھىلىغا قاراپ تۇرىدىغان ئوچۇق بالكونىغا كېلىپ ئورۇن تۇتتۇم. ھايال ئۆتمەي دان تاماقنى كۆتۈرۈپ كەلـ

ۋۇجۇددىن ئۆگىنىدىغان يەرلىرىم كۆپكەن، — دەپ قالدى بىر كۈنى جاۋ چىڭلىيەن ئاشخانىدا.

— قايسى بۇۋاينى دەيسىز؟ — سورىدىم مەن.

— بىزنىڭ ئاشخانىدىكى ھېلىقى ئۇزۇن چاچ، ئاق تەنلىك بۇۋايچۇ؟ ئۇمۇ ئوقۇغۇچىكەن، — دېدى جاۋ چىڭلىيەن.

— مۇنداق دەڭ، مەن تېخى ئۇنى بىرەر ئوقۇغۇچىنىڭ دادىسىمكىن دەپ ئويلاپ قاپتىمەن.

شۇنىڭدىن كېيىن مەندە بۇ بۇۋاي بىلەن پىكىر ئالماشتۇرۇپ بېقىش ئىستىكى تۇغۇلدى. مەن ھازىرغىچە چەت ئەلدە، جۇملىدىن ئامېرىكىدا بۇۋاي ـ مومايلارنىڭ قېرىپ قالغىنىغا قارىماي ئۆزىنى تەربىيەلەشكە، ئۆگىنىشكە ئەھمىيەت بېرىدىغانلىقى ھەققىدە نۇرغۇن مىساللارنى كۆرگەن ۋە ئاڭلىغانىدىم. جاۋ چىڭلىيەنىڭ بويىچە بولغاندا، مەن كۆرۈشۈشنى ئويلاۋاتقان بۇ بۇۋاي ئامېرىكىغا كېلىپ ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆرگەن ئەڭ چوڭ ياشلىق تۇنجى ئوقۇغۇچى بولۇپ قالاتتى.

بىركۈنى ئاشخانىدا چۈشلۈك تاماق ئېتىۋاتسام، جاۋ چىڭلىيەن گېپىنى قىلغان بۇۋاي كۈرسىپ كەلدى.

— تىنچلىقمۇ، — دېدىم مەن ئۇنىڭ ئالدىغا بېرىپ، — سىز بىلەن تونۇشقانلىقىم ئۈچۈن خۇشالمەن.

— مەنمۇ شۇ، — دېدى بۇۋاي ئەستايىدىللىق بىلەن.

مەن ئاۋۋال ئۆزۈمنىڭ قەيەرلىك ئىكەنلىكىمنى چۈشەندۈرۈۋەتكەندىن كېيىن ئۇنىڭ بىلەن پاراڭلىشىش ئويۇمنىڭ بارلىقىنى ئېيتتىم.

— بولىدۇ. سىز شىرەگە بېرىپ ئولتۇرۇپ تۇرۇڭ، مەن ھازىرلا تاماقنىڭ كۆتۈرۈپ بارىمەن، غىزالانغاچ پاراڭلىشايلى.

مېنىڭ تاماقىم تەييار بولۇپ قالغانىدى. بىر چىنە گاڭپەنى، چاي چەينىكىنى ۋە بىر پىيالىنى كۆتۈرۈپ ئاشخانىمىزنىڭ تىنچ ئوكيان ساھىلىغا قاراپ تۇرىدىغان ئوچۇق بالكونىغا كېلىپ ئورۇن تۇتتۇم. ھايال ئۆتمەي دان تاماقنى كۆتۈرۈپ كەلـ

دى. ئۇنىڭ تەخسىسىدە ئىككى تال تۇخۇم، ئازراق سارماي ۋە يېرىم بولكا بار ئىدى. قارىغاندا بۇ بوۋاي ئەنە شۇنداق ئاددىي تاماقلىنىشقا كۆنۈپ كەتكەنىدەك قىلاتتى.

— سىزنىڭ يېشىڭىز چوڭايغاندىمۇ ئۆگىنىشنى توختاتماپ قويمىغانلىقىڭىزنى ئاڭلاپ بەك تەسىرلەندىم، — دېدىم مەن، — ئىش ئىزلىرىڭىز بىزگە ئىلھام بولۇپ قالسا ئەجەب ئەمەس. ماڭا ئۆزىڭىز توغرۇلۇق سۆزلەپ بېرەلەرسىزمۇ؟

— بولىدۇ، — دېدى دان، — هازىرغىچە نۇرغۇن چەت ئەللىك ئوقۇغۇچىلار بىلەن پاراڭلاشتىم. ئۆز ئەھۋالىم توغرۇلۇق پاراڭ قىلىشنى مەنمۇ خالايمەن. بۇ يىل 65 ياشقا كىردىم، كانادانىڭ مونتىرېئال شەھىرىدىن، ھاۋاي ئۇنىۋېرسىتېتىدا دوكتورلۇقتا ئوقۇۋاتقىلى ئۈچ يىل بولاي دېدى. ئىككى قىزىم، بىر ئوغلۇم بار. ئوغلۇم بالىنىڭ كىچىكى، ئامېرىكىنىڭ لوس ئانجېلېس شەھىرىدە ئىشلەيدۇ. ئىككى قىزىم كانادادا. چوڭ قىزىمنىڭ ئىككى بالىسى، ئوتتۇرانچى قىزىمنىڭ بىر بالىسى بار. ئامېرىكىدىكى ئوغلۇم يېقىندا بالىلىق بولدى. روزدېستۇ بايرىمىدا لوس ئانجېلېسقا بېرىپ يېڭى تۇغۇلغان نەۋرەمنى كۆرۈپ كەلمەكچى بولۇۋاتىمەن.

— ئۇنداقتا تۆت نەۋرىڭىز بارمۇ؟ — دېدىم مەن چايدىن بىر يۇتۇم ئوتلىغاچ، — مېنىڭ ئىچىۋاتقىنىم يۇرتىمىزدا ئىشلەنگەن زەرەپشان چېيى. سىزمۇ ئازراق ئىچىپ باقامسىز؟

— بولىدۇ، — دېدى دان خۇشاللىق بىلەن.

— مەن قاچا - قومۇچ كابىنېتىمدىن بىر پىيالە ئەكىلىپ دانغا چاي قۇيۇپ بەردىم. دان «ياخشى چايكەن!» دەپ ھۆزۈرلىنىپ ئىچىشكە باشلىدى. ئامېرىكىلىق، كانادالىقلارنىڭ پىسخىكىسىدا قارشى تەرەپتىن گۇمانلىنىش، يېڭى تونۇشقان چاغدىكى قىزغىن مۇئامىلىدىن خۇدۇكسىرەش كەيپىياتى يوق ئىدى. جۈڭگودا بولغان بولسام، قارشى تەرەپنىڭ خاتا چۈشىنىپ قېلىشىدىن ئەنسىرەپ ئۆزۈمنى تۇتۇۋالىدىغان ئەھۋال بار ئىدى.

لىشىدىن ئەنسىرەپ، تۇنجى قېتىم كۆرۈشكەن باشقا مىللەت كىشىلىرىگە چاي سۇنۇشنى راۋا كۆرمىگەن بولاتتىم.

— بەختلىك ئائىلىگىز، ئوماق نەۋرىلىرىگىز بارئىكەن. قانداق بولۇپ ياشانغاندا ئوقۇش نىيىتىگە كېلىپ قالغانلىقىڭىزنى بىلگۈم بار، — دېدىم مەن.

— نەۋرىلىرىمنى ياخشى كۆرىمەن. ئەمما ئايالىم بىلەن بەش يىل بۇرۇن ئاجرىشىپ كەتكەن. ئۆمرىمىزنىڭ ئاخىرىدا پىكىر-دە بىرلىككە كېلىپ بولالمىدۇق. ھاۋايغا ئوقۇشقا كېلىشتىن بۇرۇن پېنسىيەگە چىقتىم. ياش ۋاقتىمدىن تارتىپ ئۆگىنىشكە ھېرىسمەن ئىدىم. ماگىستىرلىقنى قۇرۇلۇش ئىنژېنېرلىقى كەسپىدە ئېلىپ خىزمەتكە چۈشكەن. مونتىرېئالدىكى بىر قۇرۇلۇش شىركىتىدە ئۇزۇن يىل ئىنژېنېر بولۇپ ئىشلىدىم. ئىشلەۋاتقان چاغلىرىمدا ئۆز كەسپىمدە ياكى كەسپىمگە مۇناسىۋەتلىك بىرەر ساھەدە چوڭقۇرلاپ ئۆگىنىشنى شۇنچىلىك ئارزۇ قىلاتتىم. خىزمەت ئالدىراشلىقى، ئائىلىدىكى قاتىلاڭچىلىق سەۋەبىدىن داۋاملىق ئوقۇشقا پۇرسەت بولمىدى. پېنسىيە-گە چىققاندىن كېيىن ئۆيدە يالغۇز يۇرۇشنى خالىمىدىم. ئۆمرۇمنىڭ ئاخىرىدا بولسىمۇ بىر كەسپىنىڭ ئەھلى بولاي دېگەن مەقسەتتە بۇ يەرگە كەلدىم.

— قانداق بولۇپ ھاۋايدا ئوقۇشنى ئويلاپ قالدىڭىز؟ كانادا-نىڭ مەكتەپلىرىمۇ ياخشىتىغۇ؟ — سورىدىم مەن.

— مەن ھاۋاينى ياخشى كۆرىمەن. ياش ۋاقتىلىرىمدا ھونو-لۇلۇغا سايا‌ھەت قىلىپ نەچچە قېتىم كەلگەن. بۇ جاي ماڭا ئۇنتۇلغۇسىز تەسىراتلارنى قالدۇرغانىدى. مەن بۇ يەرنىڭ ھاۋا-سىنى، مۇھىتىنى ياخشى كۆرىمەن. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئامېرىكا مائارىپىدىمۇ كانادا مائارىپىدىن پەرقلىنىدىغان تەرەپلەر بار.

— قانداق بىر كۇچ سىزنى داۋاملىق ئوقۇشقا ئۈندەيدۇ؟ — سورىدىم مەن ئىچىمدىكى ھەيرانلىقىمنى يوشۇرالماي.

— ياش ۋاقتىمدا ئۆگەنگەن بىلىملىرىمنىڭ ھەممىسى يېڭى-

لىشىدىن ئەنسىرەپ، تۇنجى قېتىم كۆرۈشكەن باشقا مىللەت كىشىلىرىگە چاي سۇنۇشنى راۋا كۆرمىگەن بولاتتىم.

— بەختلىك ئائىلىگىز، ئوماق نەۋرىلىرىگىز بارئىكەن. قانداق بولۇپ ياشانغاندا ئوقۇش نىيىتىگە كېلىپ قالغانلىقىڭىزنى بىلگۈم بار، — دېدىم مەن.

— نەۋرىلىرىمنى ياخشى كۆرىمەن. ئەمما ئايالىم بىلەن بەش يىل بۇرۇن ئاجرىشىپ كەتكەن. ئۆمرىمىزنىڭ ئاخىرىدا پىكىر-دە بىرلىككە كېلىپ بولالمىدۇق. ھاۋايغا ئوقۇشقا كېلىشتىن بۇرۇن پېنسىيەگە چىقتىم. ياش ۋاقتىمدىن تارتىپ ئۆگىنىشكە ھېرىسمەن ئىدىم. ماگىستىرلىقنى قۇرۇلۇش ئىنژېنېرلىقى كەسپىدە ئېلىپ خىزمەتكە چۈشكەن. مونتىرېئالدىكى بىر قۇرۇلۇش شىركىتىدە ئۇزۇن يىل ئىنژېنېر بولۇپ ئىشلىدىم. ئىشلەۋاتقان چاغلىرىمدا ئۆز كەسپىمدە ياكى كەسپىمگە مۇناسىۋەتلىك بىرەر ساھەدە چوڭقۇرلاپ ئۆگىنىشنى شۇنچىلىك ئارزۇ قىلاتتىم. خىزمەت ئالدىراشلىقى، ئائىلىدىكى قاتىلاڭچىلىق سەۋەبىدىن داۋاملىق ئوقۇشقا پۇرسەت بولمىدى. پېنسىيە-گە چىققاندىن كېيىن ئۆيدە يالغۇز يۇرۇشنى خالىمىدىم. ئۆمرۇمنىڭ ئاخىرىدا بولسىمۇ بىر كەسپىنىڭ ئەھلى بولاي دېگەن مەقسەتتە بۇ يەرگە كەلدىم.

— قانداق بولۇپ ھاۋايدا ئوقۇشنى ئويلاپ قالدىڭىز؟ كانادا-نىڭ مەكتەپلىرىمۇ ياخشىتىغۇ؟ — سورىدىم مەن.

— مەن ھاۋاينى ياخشى كۆرىمەن. ياش ۋاقتىلىرىمدا ھونو-لۇلۇغا سايا‌ھەت قىلىپ نەچچە قېتىم كەلگەن. بۇ جاي ماڭا ئۇنتۇلغۇسىز تەسىراتلارنى قالدۇرغانىدى. مەن بۇ يەرنىڭ ھاۋا-سىنى، مۇھىتىنى ياخشى كۆرىمەن. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئامېرىكا مائارىپىدىمۇ كانادا مائارىپىدىن پەرقلىنىدىغان تەرەپلەر بار.

— قانداق بىر كۇچ سىزنى داۋاملىق ئوقۇشقا ئۈندەيدۇ؟ — سورىدىم مەن ئىچىمدىكى ھەيرانلىقىمنى يوشۇرالماي.

— ياش ۋاقتىمدا ئۆگەنگەن بىلىملىرىمنىڭ ھەممىسى يېڭى-

213 On the Margins of Self

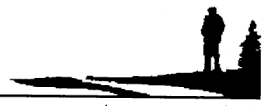

ئۇنلىنىپ بولدى. بىزنىڭ قورۇلۇش ئىنژېنېرلىقى ساھەسىدە بىلىم، تېخنىكىنىڭ يېڭىلىنىشى بەك تېز. يەنە كېلىپ، مەن ئۆگىنىشتىن بىر خىل ئىلھام، مەدەت ئالىمەن. ئۆزلۈكىدىن ئۆگىنىش ماڭا تەنھالىقمنى ئۇنتۇلدۇرۇپ، ھاياتنى قايتىدىن تونۇتىدۇ: مەندىكى ئەھمىيەت ئىستىكىنى قاندۇرىدۇ.

داننىڭ ئاخىرقى گەپلىرى قايىللىقمنى قوزغىدى. بۇ مېنىڭ ھاۋاي ئۇنىۋېرسىتېتىغا يېڭى كەلگەن، «32 ياشقا كىرگەنده راھەتنى تاشلاپ ئوقۇشۇمنىڭ ئەھمىيىتى زادى قانچىلىك؟» دېگەن مەسىلىده روھىيىتىمده ئىدىيە كۈرىشى بولۇۋاتقان چاغلار ئىدى. ئۇنىڭ ئۇستىگە تاماق ئېتىش، كىر يۇيۇش دېگەندەك ئىشلارغا يېڭىدىن كۆنۈۋاتقان چاغلىرىم بولغاچقا، ئۇ رۇمچىده ئۆتكەن راھەت تۇرمۇشۇم پات ـ پات ئېسىمگە كېلىپ ئوقۇشۇمنىڭ ئەھمىيىتى، زۆرۈرىيىتى ھەققىده ئويلىنىپ قالاتتىم. داننىڭ «ئۆگىنىش مەندىكى ئەھمىيەت ئىستىكىنى قاندۇرىدۇ» دېگەن گېپىدىن تەسىرلەندىم.

بىز خېلى ئۇزۇنغىچە پاراڭلاشتۇق. ئاربىلىقتا ئۇ مېنىڭ تۇرمۇش، ئۆگىنىش ئەھۋالىمنى سورىدى. ئۇ ئۇيغۇرلار توغرۇلۇق ھېچنېمە بىلمەيدىكەن. مەن بۇنىڭدىن ھەيرانلىق ھېس قىلمىدىم، ئازابلىنىپمۇ كەتمىدىم. چۈنكى، ماڭا ئۇيغۇرلارنى بىلمەيدىغان چەت ئەللىكلەر جىق ئۇچراپ سەۋر قىلىشنى ئۆگەتكەنىدى. ئەمما مەن ھەربىر قېتىم ئۇيغۇرنى بىلمەيدىغان چەت ئەللىكنى ئۇچراتقىنىمدا ئۆزۈمنى ۋە مەدەنىيىتىمنى ھەقىقىده ھاياجاندىن خالىي چۈشەنچە بېرىش پۇرسىتىنى قولدىن بەرمەيتتىم. «ئۇيغۇرنى بۇرۇن بىلمىگەن بولسا مەيلى، ئەمدى مەن ئارقىلىق بولسىمۇ بىلسۇن» دەپ ئويلايتتىم ئىچىمده. ئۇيغۇرلارنىڭ ئىچكى ئۆلكىلەردىكى بۇلغانغان كىملىكى ۋە شۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك ئازابلىق كەچۈرمىش بەك تەسىر قىلغاچقىمۇ، چەت ئەللىك بىلەن بولغان ھەر قېتىملىق ئالاقىده «بىر ئادەم بىر مىللەت دېمەكتۇر، مەن ــ ئۇيغۇرنىڭ يۇزى» دېگەن

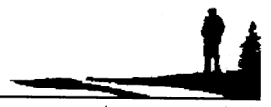

ئۇنلىنىپ بولدى. بىزنىڭ قورۇلۇش ئىنژېنېرلىقى ساھەسىدە بىلىم، تېخنىكىنىڭ يېڭىلىنىشى بەك تېز. يەنە كېلىپ، مەن ئۆگىنىشتىن بىر خىل ئىلھام، مەدەت ئالىمەن. ئۆزلۈكىدىن ئۆگىنىش ماڭا تەنھالىقمنى ئۇنتۇلدۇرۇپ، ھاياتنى قايتىدىن تونۇتىدۇ: مەندىكى ئەھمىيەت ئىستىكىنى قاندۇرىدۇ.

داننىڭ ئاخىرقى گەپلىرى قايىللىقمنى قوزغىدى. بۇ مېنىڭ ھاۋاي ئۇنىۋېرسىتېتىغا يېڭى كەلگەن، «32 ياشقا كىرگەنده راھەتنى تاشلاپ ئوقۇشۇمنىڭ ئەھمىيىتى زادى قانچىلىك؟» دېگەن مەسىلىده روھىيىتىمده ئىدىيە كۈرىشى بولۇۋاتقان چاغلار ئىدى. ئۇنىڭ ئۇستىگە تاماق ئېتىش، كىر يۇيۇش دېگەندەك ئىشلارغا يېڭىدىن كۆنۈۋاتقان چاغلىرىم بولغاچقا، ئۇ رۇمچىده ئۆتكەن راھەت تۇرمۇشۇم پات ـ پات ئېسىمگە كېلىپ ئوقۇشۇمنىڭ ئەھمىيىتى، زۆرۈرىيىتى ھەققىده ئويلىنىپ قالاتتىم. داننىڭ «ئۆگىنىش مەندىكى ئەھمىيەت ئىستىكىنى قاندۇرىدۇ» دېگەن گېپىدىن تەسىرلەندىم.

بىز خېلى ئۇزۇنغىچە پاراڭلاشتۇق. ئاربىلىقتا ئۇ مېنىڭ تۇرمۇش، ئۆگىنىش ئەھۋالىمنى سورىدى. ئۇ ئۇيغۇرلار توغرۇلۇق ھېچنېمە بىلمەيدىكەن. مەن بۇنىڭدىن ھەيرانلىق ھېس قىلمىدىم، ئازابلىنىپمۇ كەتمىدىم. چۈنكى، ماڭا ئۇيغۇرلارنى بىلمەيدىغان چەت ئەللىكلەر جىق ئۇچراپ سەۋر قىلىشنى ئۆگەتكەنىدى. ئەمما مەن ھەربىر قېتىم ئۇيغۇرنى بىلمەيدىغان چەت ئەللىكنى ئۇچراتقىنىمدا ئۆزۈمنى ۋە مەدەنىيىتىمنى ھەقىقىده ھاياجاندىن خالىي چۈشەنچە بېرىش پۇرسىتىنى قولدىن بەرمەيتتىم. «ئۇيغۇرنى بۇرۇن بىلمىگەن بولسا مەيلى، ئەمدى مەن ئارقىلىق بولسىمۇ بىلسۇن» دەپ ئويلايتتىم ئىچىمده. ئۇيغۇرلارنىڭ ئىچكى ئۆلكىلەردىكى بۇلغانغان كىملىكى ۋە شۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك ئازابلىق كەچۈرمىش بەك تەسىر قىلغاچقىمۇ، چەت ئەللىك بىلەن بولغان ھەر قېتىملىق ئالاقىده «بىر ئادەم بىر مىللەت دېمەكتۇر، مەن ــ ئۇيغۇرنىڭ يۇزى» دېگەن

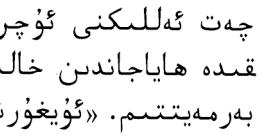

ئۇنلىنىپ بولدى. بىزنىڭ قورۇلۇش ئىنژېنېرلىقى ساھەسىدە بىلىم، تېخنىكىنىڭ يېڭىلىنىشى بەك تېز. يەنە كېلىپ، مەن ئۆگىنىشتىن بىر خىل ئىلھام، مەدەت ئالىمەن. ئۆزلۈكىدىن ئۆگىنىش ماڭا تەنھالىقمنى ئۇنتۇلدۇرۇپ، ھاياتنى قايتىدىن تونۇتىدۇ: مەندىكى ئەھمىيەت ئىستىكىنى قاندۇرىدۇ.

داننىڭ ئاخىرقى گەپلىرى قايىللىقمنى قوزغىدى. بۇ مېنىڭ ھاۋاي ئۇنىۋېرسىتېتىغا يېڭى كەلگەن، «32 ياشقا كىرگەنده راھەتنى تاشلاپ ئوقۇشۇمنىڭ ئەھمىيىتى زادى قانچىلىك؟» دېگەن مەسىلىده روھىيىتىمده ئىدىيە كۈرىشى بولۇۋاتقان چاغلار ئىدى. ئۇنىڭ ئۇستىگە تاماق ئېتىش، كىر يۇيۇش دېگەندەك ئىشلارغا يېڭىدىن كۆنۈۋاتقان چاغلىرىم بولغاچقا، ئۇ رۇمچىده ئۆتكەن راھەت تۇرمۇشۇم پات ـ پات ئېسىمگە كېلىپ ئوقۇشۇمنىڭ ئەھمىيىتى، زۆرۈرىيىتى ھەققىده ئويلىنىپ قالاتتىم. داننىڭ «ئۆگىنىش مەندىكى ئەھمىيەت ئىستىكىنى قاندۇرىدۇ» دېگەن گېپىدىن تەسىرلەندىم.

بىز خېلى ئۇزۇنغىچە پاراڭلاشتۇق. ئاربىلىقتا ئۇ مېنىڭ تۇرمۇش، ئۆگىنىش ئەھۋالىمنى سورىدى. ئۇ ئۇيغۇرلار توغرۇلۇق ھېچنېمە بىلمەيدىكەن. مەن بۇنىڭدىن ھەيرانلىق ھېس قىلمىدىم، ئازابلىنىپمۇ كەتمىدىم. چۈنكى، ماڭا ئۇيغۇرلارنى بىلمەيدىغان چەت ئەللىكلەر جىق ئۇچراپ سەۋر قىلىشنى ئۆگەتكەنىدى. ئەمما مەن ھەربىر قېتىم ئۇيغۇرنى بىلمەيدىغان چەت ئەللىكنى ئۇچراتقىنىمدا ئۆزۈمنى ۋە مەدەنىيىتىمنى ھەقىقىده ھاياجاندىن خالىي چۈشەنچە بېرىش پۇرسىتىنى قولدىن بەرمەيتتىم. «ئۇيغۇرنى بۇرۇن بىلمىگەن بولسا مەيلى، ئەمدى مەن ئارقىلىق بولسىمۇ بىلسۇن» دەپ ئويلايتتىم ئىچىمده. ئۇيغۇرلارنىڭ ئىچكى ئۆلكىلەردىكى بۇلغانغان كىملىكى ۋە شۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك ئازابلىق كەچۈرمىش بەك تەسىر قىلغاچقىمۇ، چەت ئەللىك بىلەن بولغان ھەر قېتىملىق ئالاقىده «بىر ئادەم بىر مىللەت دېمەكتۇر، مەن ــ ئۇيغۇرنىڭ يۇزى» دېگەن

ئۆلچەمنى ئاساس قىلىپ تۇرۇپ، گەپ - سۆزدە، ئىش - ھەرد-
كەتتە ئالاھىدە دىققەت قىلاتتىم.

داننىڭ ۋۇجۇدىدىن مەن مۇنداق ئىككى خىل نۇقتىنى چۈ-
شىنىپ يەتتىم. بىرى، نۇرغۇن قۇربانلارنى بېرىپ ئوقۇشقا
چىققىنىمنىڭ خاتا بولمىغانلىقى، مەنىلىك ياشاش ئۇچۇنمۇ جىق
بەدەل تۆلەش كېرەكلىكى؛ يەنە بىرى، ئامېرىكا، كانادادىكى ئا-
جايىپ تەرەققىياتلارنىڭ بىر سەۋەبى پۇقرالار ئارىسىدا ئو-
مۇملاشقان ئۆمۇر بويى ئۆگىنىش ئىستىكى بىلەن مۇناسىۋەتلىك
ئىكەنلىكى. ھازىرغىچە مەنىلىك ياشاش ئىستىكىنىڭ، ئۆزلۈ-
كىدىن ئۆگىنىشنىڭ ماڭا بەرگەنلىرى كۆپ بولدى. مەن شې-
ئىر - ھېكايە يېزىشنىڭ ئۆزىگە تۇشلۇق قائىدە - قانۇنىيەت-
لىرىنى، ئۇيغۇر خەتتاتلىقىنى، ئەدەبىي تەرجىمىنى، تەھرىرلىك
قائىدىلىرىنى، ئىنگلىز تىلىنى، نۇتۇقنى قانداق سۆزلەشنى
ئۆزلۈكۈمدىن ئۆگەنگەنىدىم. ئوتتۇرا مەكتەپ، ئالىي مەكتەپتە
ئۆگەنگەنلىرىمدىن ئۆزلۈكۈمدىن ئۆگەنگەنلىرىم كۆپ بولدى.
مەن ئۆزلۈكىدىن ئۆگىنىشنىڭ پايدىسىنى — ئىجتىمائىي ۋە
ئىقتىسادىي ئۇنۇمنى جىق كۆرگەن ئادەممەن. ھەر قېتىم تەد-
ھالىق، سۆكۈت ئىچىدە ئۆزۈم بىلەن مۇڭدىشىپ، ئۆزۈمگە ھەي-
دەكچىلىك قىلىپ ئۆگەنگىنىمدە، ئەتراپىمدىكى ئىجتىمائىي
مەسىلىلەر ھەققىدە پىكىر قىلغىنىمدا، چەكسىز بىر ھۇزۇرغا
ئېرىشەتتىم؛ ئۆزۈمنى قۇشتەك يەڭگىل ھېس قىلاتتىم. بىر
قېتىم مەندىن ئىنگلىز تىلى ئۆگەنگەن بىرنەچچە ئوغۇل ئوقۇ-
غۇچىغا: «قىممىتىنى ھەقىقىي ھېس قىلىپ يەتكەن چې-
غىڭلاردا، ئۆزلۈكىدىن ئۆگىنىشنىڭ، پىكىر قىلىشنىڭ ھۇزۇ-
رىنى ئۆزۈڭلار ياخشى كۆرگەن قىزمۇ بېرەلمەيدىغانلىقىنى
چۈشىنىپ قالسىلەر!» دېگەنىدىم. دېمىسىمۇ راست، بېشىدىن
كەچۈرۈپ باقمىغان ئادەم ئۆزلۈكىدىن ئۆگىنىشنىڭ، پىكىر
قىلىشنىڭ ھۇزۇرىنى مەڭگۈ چۈشىنەلمەي ئۆتۈپ كېتىدۇ. ھە-
رىكىتى، تۇيغۇسى ماشىنىلاشقان، روھى ئۆلگەن، خاراكتېرى

ئۆلچەمنى ئاساس قىلىپ تۇرۇپ، گەپ - سۆزدە، ئىش - ھەرد-
كەتتە ئالاھىدە دىققەت قىلاتتىم.

داننىڭ ۋۇجۇدىدىن مەن مۇنداق ئىككى خىل نۇقتىنى چۈ-
شىنىپ يەتتىم. بىرى، نۇرغۇن قۇربانلارنى بېرىپ ئوقۇشقا
چىققىنىمنىڭ خاتا بولمىغانلىقى، مەنىلىك ياشاش ئۇچۇنمۇ جىق
بەدەل تۆلەش كېرەكلىكى؛ يەنە بىرى، ئامېرىكا، كانادادىكى ئا-
جايىپ تەرەققىياتلارنىڭ بىر سەۋەبى پۇقرالار ئارىسىدا ئو-
مۇملاشقان ئۆمۇر بويى ئۆگىنىش ئىستىكى بىلەن مۇناسىۋەتلىك
ئىكەنلىكى. ھازىرغىچە مەنىلىك ياشاش ئىستىكىنىڭ، ئۆزلۈ-
كىدىن ئۆگىنىشنىڭ ماڭا بەرگەنلىرى كۆپ بولدى. مەن شې-
ئىر - ھېكايە يېزىشنىڭ ئۆزىگە تۇشلۇق قائىدە - قانۇنىيەت-
لىرىنى، ئۇيغۇر خەتتاتلىقىنى، ئەدەبىي تەرجىمىنى، تەھرىرلىك
قائىدىلىرىنى، ئىنگلىز تىلىنى، نۇتۇقنى قانداق سۆزلەشنى
ئۆزلۈكۈمدىن ئۆگەنگەنىدىم. ئوتتۇرا مەكتەپ، ئالىي مەكتەپتە
ئۆگەنگەنلىرىمدىن ئۆزلۈكۈمدىن ئۆگەنگەنلىرىم كۆپ بولدى.
مەن ئۆزلۈكىدىن ئۆگىنىشنىڭ پايدىسىنى — ئىجتىمائىي ۋە
ئىقتىسادىي ئۇنۇمنى جىق كۆرگەن ئادەممەن. ھەر قېتىم تەد-
ھالىق، سۆكۈت ئىچىدە ئۆزۈم بىلەن مۇڭدىشىپ، ئۆزۈمگە ھەي-
دەكچىلىك قىلىپ ئۆگەنگىنىمدە، ئەتراپىمدىكى ئىجتىمائىي
مەسىلىلەر ھەققىدە پىكىر قىلغىنىمدا، چەكسىز بىر ھۇزۇرغا
ئېرىشەتتىم؛ ئۆزۈمنى قۇشتەك يەڭگىل ھېس قىلاتتىم. بىر
قېتىم مەندىن ئىنگلىز تىلى ئۆگەنگەن بىرنەچچە ئوغۇل ئوقۇ-
غۇچىغا: «قىممىتىنى ھەقىقىي ھېس قىلىپ يەتكەن چې-
غىڭلاردا، ئۆزلۈكىدىن ئۆگىنىشنىڭ، پىكىر قىلىشنىڭ ھۇزۇ-
رىنى ئۆزۈڭلار ياخشى كۆرگەن قىزمۇ بېرەلمەيدىغانلىقىنى
چۈشىنىپ قالسىلەر!» دېگەنىدىم. دېمىسىمۇ راست، بېشىدىن
كەچۈرۈپ باقمىغان ئادەم ئۆزلۈكىدىن ئۆگىنىشنىڭ، پىكىر
قىلىشنىڭ ھۇزۇرىنى مەڭگۈ چۈشىنەلمەي ئۆتۈپ كېتىدۇ. ھە-
رىكىتى، تۇيغۇسى ماشىنىلاشقان، روھى ئۆلگەن، خاراكتېرى

215 On the Margins of Self

ئۆلچەمنى ئاساس قىلىپ تۇرۇپ، گەپ - سۆزدە، ئىش - ھەرد-
كەتتە ئالاھىدە دىققەت قىلاتتىم.

داننىڭ ۋۇجۇدىدىن مەن مۇنداق ئىككى خىل نۇقتىنى چۈ-
شىنىپ يەتتىم. بىرى، نۇرغۇن قۇربانلارنى بېرىپ ئوقۇشقا
چىققىنىمنىڭ خاتا بولمىغانلىقى، مەنىلىك ياشاش ئۇچۇنمۇ جىق
بەدەل تۆلەش كېرەكلىكى؛ يەنە بىرى، ئامېرىكا، كانادادىكى ئا-
جايىپ تەرەققىياتلارنىڭ بىر سەۋەبى پۇقرالار ئارىسىدا ئو-
مۇملاشقان ئۆمۇر بويى ئۆگىنىش ئىستىكى بىلەن مۇناسىۋەتلىك
ئىكەنلىكى. ھازىرغىچە مەنىلىك ياشاش ئىستىكىنىڭ، ئۆزلۈ-
كىدىن ئۆگىنىشنىڭ ماڭا بەرگەنلىرى كۆپ بولدى. مەن شې-
ئىر - ھېكايە يېزىشنىڭ ئۆزىگە تۇشلۇق قائىدە - قانۇنىيەت-
لىرىنى، ئۇيغۇر خەتتاتلىقىنى، ئەدەبىي تەرجىمىنى، تەھرىرلىك
قائىدىلىرىنى، ئىنگلىز تىلىنى، نۇتۇقنى قانداق سۆزلەشنى
ئۆزلۈكۈمدىن ئۆگەنگەنىدىم. ئوتتۇرا مەكتەپ، ئالىي مەكتەپتە
ئۆگەنگەنلىرىمدىن ئۆزلۈكۈمدىن ئۆگەنگەنلىرىم كۆپ بولدى.
مەن ئۆزلۈكىدىن ئۆگىنىشنىڭ پايدىسىنى — ئىجتىمائىي ۋە
ئىقتىسادىي ئۇنۇمنى جىق كۆرگەن ئادەممەن. ھەر قېتىم تەد-
ھالىق، سۆكۈت ئىچىدە ئۆزۈم بىلەن مۇڭدىشىپ، ئۆزۈمگە ھەي-
دەكچىلىك قىلىپ ئۆگەنگىنىمدە، ئەتراپىمدىكى ئىجتىمائىي
مەسىلىلەر ھەققىدە پىكىر قىلغىنىمدا، چەكسىز بىر ھۇزۇرغا
ئېرىشەتتىم؛ ئۆزۈمنى قۇشتەك يەڭگىل ھېس قىلاتتىم. بىر
قېتىم مەندىن ئىنگلىز تىلى ئۆگەنگەن بىرنەچچە ئوغۇل ئوقۇ-
غۇچىغا: «قىممىتىنى ھەقىقىي ھېس قىلىپ يەتكەن چې-
غىڭلاردا، ئۆزلۈكىدىن ئۆگىنىشنىڭ، پىكىر قىلىشنىڭ ھۇزۇ-
رىنى ئۆزۈڭلار ياخشى كۆرگەن قىزمۇ بېرەلمەيدىغانلىقىنى
چۈشىنىپ قالسىلەر!» دېگەنىدىم. دېمىسىمۇ راست، بېشىدىن
كەچۈرۈپ باقمىغان ئادەم ئۆزلۈكىدىن ئۆگىنىشنىڭ، پىكىر
قىلىشنىڭ ھۇزۇرىنى مەڭگۈ چۈشىنەلمەي ئۆتۈپ كېتىدۇ. ھە-
رىكىتى، تۇيغۇسى ماشىنىلاشقان، روھى ئۆلگەن، خاراكتېرى

215 On the Margins of Self

چاڭلاشقان ئادەملەر دەل ماددىي ئىستەك ئىچىدە پۇل، ھوقۇقنى چوڭ بىلىپ ياشىغان ئادەملەر ئىچىدە كۆپ بولىدۇ. ئەڭ كومپـ-
دىيەلىك يېرى، ئەنە شۇنداق ئادەملەر بەزىدە تېخى پىكىر ئىچد-
دە ياشاۋاتقان كىشىلەرگە ئېچىنىدۇ. چۈنكى، ئۇلار ئىنسانىنىڭ ماشىنا ئەمەسلىكى، ئۆز مەۋجۇتلۇقنى تۇتۇپ تۇرغان، ئۆزىنى ئادەمدەك كۆرسىتىپ تۇرغان نەرسىنىڭ روھ ئىكەنلىكى ھەق-
قىدە ئويلىشىپ باقمىغان. قايسىبىر دانىشمەن روھى ئۆلگەن ئاشۇنداق ئادەملەر ھەققىدە مۇنداق يازغانىكەن: «يەر يۈزىدىكى بەزى كىشىلەرنى بىز ھايات دەپ قارايمىز. ئەمەلىيەتتە ئۇلار ئۆلۈكتۇر. يەر ئاستىدىكى بەزى كىشىلەرنى بىز ئۆلۈك دەپ بـ-
لىمىز. ئەمەلىيەتتە ئۇلار ھاياتتۇر.»

2007 ـ يىلى 5 ـ دېكابىر ئەتىگەن، قىشلىق تەتىل ھارپـ-
سىدا ئۆيگە قايتىش ئويىدا ئاشخانىدا تەييارلىق قىلۋاتقىنىمدا دان كىرىپ كەلدى:

ـــ ۋەتەنگە قايتىدىغان بولدۇم، ـــ دېدىم مەن.

ـــ ۋاھ، نېمانداق ياخشى! ـــ دېدى دان، ـــ قانچە خۇشال بولۇپ كېتىۋاتقانسىز؟ بارسىڭىز ئوغلىڭىز تونۇيالارمۇ؟

ـــ بىلمەيمەن، ـــ دېدىم مەن، ـــ ئۇچ ئايلىق چېغىدا ئاي-
رىلغان. بەلكىم تونۇيالماسلىقى مۇمكىن. ھە راست، نەۋرىڭىزنى كۆرگىلى لوس ئانجېلېسقا قاچان ماڭىسىز؟

ـــ كېلەر ھەپتە ماڭاي دەۋاتىمەن، ـــ دېدى دان.

ـــ بالىڭىزغا مەندىن سالام دەڭ ! نەۋرىڭىزنى مەن ئۇچۇن سۆيۈپ قويۇڭ !

ـــ رەھمەت ! سىزگە ئاقيول تىلەيمەن! ـــ دان ئادەتتە-
كىدەك يېقىملىق كۈلۈمسىرىشى بىلەن سەپىرىمگە ئاقيول تىلىدى ۋە قول ئېلىشىپ خوشلاشقاندىن كېيىن ئاشخانىدىن چىقىپ كەتتى.

چاڭلاشقان ئادەملەر دەل ماددىي ئىستەك ئىچىدە پۇل، ھوقۇقنى چوڭ بىلىپ ياشىغان ئادەملەر ئىچىدە كۆپ بولىدۇ. ئەڭ كومپـ-
دىيەلىك يېرى، ئەنە شۇنداق ئادەملەر بەزىدە تېخى پىكىر ئىچد-
دە ياشاۋاتقان كىشىلەرگە ئېچىنىدۇ. چۈنكى، ئۇلار ئىنسانىنىڭ ماشىنا ئەمەسلىكى، ئۆز مەۋجۇتلۇقنى تۇتۇپ تۇرغان، ئۆزىنى ئادەمدەك كۆرسىتىپ تۇرغان نەرسىنىڭ روھ ئىكەنلىكى ھەق-
قىدە ئويلىشىپ باقمىغان. قايسىبىر دانىشمەن روھى ئۆلگەن ئاشۇنداق ئادەملەر ھەققىدە مۇنداق يازغانىكەن: «يەر يۈزىدىكى بەزى كىشىلەرنى بىز ھايات دەپ قارايمىز. ئەمەلىيەتتە ئۇلار ئۆلۈكتۇر. يەر ئاستىدىكى بەزى كىشىلەرنى بىز ئۆلۈك دەپ بـ-
لىمىز. ئەمەلىيەتتە ئۇلار ھاياتتۇر.»

2007 ـ يىلى 5 ـ دېكابىر ئەتىگەن، قىشلىق تەتىل ھارپـ-
سىدا ئۆيگە قايتىش ئويىدا ئاشخانىدا تەييارلىق قىلۋاتقىنىمدا دان كىرىپ كەلدى:

ـــ ۋەتەنگە قايتىدىغان بولدۇم، ـــ دېدىم مەن.

ـــ ۋاھ، نېمانداق ياخشى! ـــ دېدى دان، ـــ قانچە خۇشال بولۇپ كېتىۋاتقانسىز؟ بارسىڭىز ئوغلىڭىز تونۇيالارمۇ؟

ـــ بىلمەيمەن، ـــ دېدىم مەن، ـــ ئۇچ ئايلىق چېغىدا ئاي-
رىلغان. بەلكىم تونۇيالماسلىقى مۇمكىن. ھە راست، نەۋرىڭىزنى كۆرگىلى لوس ئانجېلېسقا قاچان ماڭىسىز؟

ـــ كېلەر ھەپتە ماڭاي دەۋاتىمەن، ـــ دېدى دان.

ـــ بالىڭىزغا مەندىن سالام دەڭ ! نەۋرىڭىزنى مەن ئۇچۇن سۆيۈپ قويۇڭ !

ـــ رەھمەت ! سىزگە ئاقيول تىلەيمەن! ـــ دان ئادەتتە-
كىدەك يېقىملىق كۈلۈمسىرىشى بىلەن سەپىرىمگە ئاقيول تىلىدى ۋە قول ئېلىشىپ خوشلاشقاندىن كېيىن ئاشخانىدىن چىقىپ كەتتى.

چاڭلاشقان ئادەملەر دەل ماددىي ئىستەك ئىچىدە پۇل، ھوقۇقنى چوڭ بىلىپ ياشىغان ئادەملەر ئىچىدە كۆپ بولىدۇ. ئەڭ كومپـ-
دىيەلىك يېرى، ئەنە شۇنداق ئادەملەر بەزىدە تېخى پىكىر ئىچد-
دە ياشاۋاتقان كىشىلەرگە ئېچىنىدۇ. چۈنكى، ئۇلار ئىنسانىنىڭ ماشىنا ئەمەسلىكى، ئۆز مەۋجۇتلۇقنى تۇتۇپ تۇرغان، ئۆزىنى ئادەمدەك كۆرسىتىپ تۇرغان نەرسىنىڭ روھ ئىكەنلىكى ھەق-
قىدە ئويلىشىپ باقمىغان. قايسىبىر دانىشمەن روھى ئۆلگەن ئاشۇنداق ئادەملەر ھەققىدە مۇنداق يازغانىكەن: «يەر يۈزىدىكى بەزى كىشىلەرنى بىز ھايات دەپ قارايمىز. ئەمەلىيەتتە ئۇلار ئۆلۈكتۇر. يەر ئاستىدىكى بەزى كىشىلەرنى بىز ئۆلۈك دەپ بـ-
لىمىز. ئەمەلىيەتتە ئۇلار ھاياتتۇر.»

2007 ـ يىلى 5 ـ دېكابىر ئەتىگەن، قىشلىق تەتىل ھارپـ-
سىدا ئۆيگە قايتىش ئويىدا ئاشخانىدا تەييارلىق قىلۋاتقىنىمدا دان كىرىپ كەلدى:

ـــ ۋەتەنگە قايتىدىغان بولدۇم، ـــ دېدىم مەن.

ـــ ۋاھ، نېمانداق ياخشى! ـــ دېدى دان، ـــ قانچە خۇشال بولۇپ كېتىۋاتقانسىز؟ بارسىڭىز ئوغلىڭىز تونۇيالارمۇ؟

ـــ بىلمەيمەن، ـــ دېدىم مەن، ـــ ئۇچ ئايلىق چېغىدا ئاي-
رىلغان. بەلكىم تونۇيالماسلىقى مۇمكىن. ھە راست، نەۋرىڭىزنى كۆرگىلى لوس ئانجېلېسقا قاچان ماڭىسىز؟

ـــ كېلەر ھەپتە ماڭاي دەۋاتىمەن، ـــ دېدى دان.

ـــ بالىڭىزغا مەندىن سالام دەڭ ! نەۋرىڭىزنى مەن ئۇچۇن سۆيۈپ قويۇڭ !

ـــ رەھمەت ! سىزگە ئاقيول تىلەيمەن! ـــ دان ئادەتتە-
كىدەك يېقىملىق كۈلۈمسىرىشى بىلەن سەپىرىمگە ئاقيول تىلىدى ۋە قول ئېلىشىپ خوشلاشقاندىن كېيىن ئاشخانىدىن چىقىپ كەتتى.

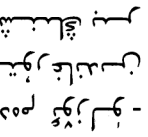

2

ئاده‌م — ئۆزگەرىپ تۇرمىغان بىر ئېقىن، ئۇنى يېتەكلەپ

ھەممىمىز ئۆمۈر بويى ئۆزگىنىڭ ئادىتىنى بېتىلدۇرۇۋاتىمىز. ئادەم ئۆزلۈكىدىن (Autonomous Learning) ئۆگىنىش ئادىتىنى ئۈزلۈكسىز مۇكەممەللەشتۈرۈۋاتقان كىشىلەر ئۆزىنى ئۆزگىرىشچان دۇنيانىڭ ماسلاشقۇچان ئەزاسى دەپ قارايدۇ. ئۇلار ئۆزگىرىشنى بىر ئادەم بېنە بىر ئادەمگە ئۆگىتىلمەيدۇ. ئادەمنىڭ ئۆزگىرىشنى بىر ئادەم بېنە بىر ئادەمگە ئۆگىتىلمەيدۇ. ئادەمنىڭ ئۆزگىرىشى پەيدا قىلىدىغان ئۆسۈل دەل ئۆزلۈكىدىن ئۆگىنىش; بىرىنى ھەرىكەتكە ئۆندەيدىغان ئۇ ھەرىكەت-مىزگە تەسىر كۆرسىتىدىغان بىردەنبىر ئۆچ ئامىل — دەل ئۆزلۈكىدىن ئۆگىنىش (Autonomous Learning) ئادەم ئۆزلۈ-كىدىن ئۆگىنىش ئادىتىنى ئۈزلۈك مۇددەت داۋاملاشتۇرغاندىن كېيىن، تەبىئىي ئۇ كاتېگورىيە ھالدا ئۆگەنىشنى تۇرمۇشىغا بىر تەرىپىي قىسمى سۈپىتىدە تونۇيدۇ; ئۆگەنىشتىن ھۇزۇر ئۇ ئىلھام ئالىدۇ; بۇ ھۇزۇر ئۇ ئىلھام سەۋەبلىك داۋاملاشقانلا ئەمەس، ھەر ھەپتە قىلىشقا، يېڭى بىلەنگەنلىك ھۇزۇرلىنىش ھېس قىلغان ئادەم ھېچكىم ھەيدەكچىلىكە، بېتەكچىلىكە قىلمىسىمۇ ئۆگەنىشكە كىر شىپ كېتىدۇ. ئۆمۈر بويى ئۆگىنىش (Life long Learning) ئۈچۈن ھەيدەكچىلىكە ئېھتىياجلىق ئۇ ياكى بۇ ساھەدە ئۆز ئۈزىگە خالىي رىمىسسىگە ئالغان بىر تۈرلۈك ئۇنۇرىسىگە ئىگە-نىدۇ. بىر جەمئىيەتتە ئۆمۈر بويى ئۆگىنىشنى جېنا قىلىدىغان ئۇ-رۇپە، بۇرۇج قاتارىدا كۆرگەن كىشىلەر قانچە ئاقۇۋاسا، بۇ جەمئى-ئەمەلىيەتتە ئۆمۈر بويى ئۆگىنىش ئادىتىنى يېتىلدۇرۇۋىشى تە-كى جەمئىيەتنىڭ ئالىمى ئىنۋىتە سۈپىتىدە ھازىرلىنىدۇ.

بىر شارلاتىشنى دولقۇنى ئۇ كۇنىبېرنى ئۆزۈگىرىۋاتقان بىلىم ئۆگىلىكى دەۋرى كىشىلەرنىڭ زامانىۋىلىقى مۇسابىسىنىڭ تەل-بېگە لايىقلاشنى ئۆچۈن خىزمەت، ئۆگىنىش سورۇنلىرىدىلا ئەمەس، ئۆيلىرىدە، خۇسۇسىي ھاياتىدا ئۆزىنىڭ ئىقتىدارى، ھا-ھاۋلىرىنى ئۆستۈرۈۋېتىش مېڭىشىنى تىلەپ قىلىۋاتىدۇ. بۇ تىلەپ ئەمەلىيەتتە ئۆمۈر بويى ئۆگىنىش ئادىتىنى يېتىلدۇرۇۋىشى تە-مىزگە تەسىر كۆرسىتىدىغان بىردىنبىر ئۆچ — دەل

ئۆزلۈكىدىن ئۆگىنىش (Autonomous Learning). ئادەم ئۆزلۈ-كىدىن ئۆگىنىش ئادىتىنى ئۈزلۈكسىز مۇكەممەللەشتۈرۈۋاتقان كىشىلەر ئۆزىنى ئۆزگىرىشچان دۇنيانىڭ ماسلاشقۇچان ئەزاسى دەپ قارايدۇ. ئۇلار ئۆزگىرىشنى بىر ئادەم بېنە بىر ئادەمگە ئۆگىتىلمەيدۇ. ئادەمنىڭ ئۆزگىرىشى پەيدا قىلىدىغان ئۆسۈل دەل ئۆزلۈكىدىن ئۆگىنىش; بىرىنى ھەرىكەتكە ئۆندەيدىغان ئۇ ھەرىكەت-مىزگە تەسىر كۆرسىتىدىغان بىردەنبىر ئۆچ — دەل ئۆزلۈكىدىن ئۆگىنىش (Autonomous Learning). ئادەم ئۆزلۈ-كىدىن ئۆگىنىش ئادىتىنى ئۈزلۈك مۇددەت داۋاملاشتۇرغاندىن كېيىن، تەبىئىي ئۇ كاتېگورىيە ھالدا ئۆگەنىشنى تۇرمۇشىغا بىر تەرىپىي قىسمى سۈپىتىدە تونۇيدۇ; ئۆگەنىشتىن ھۇزۇر ئۇ ئىلھام ئالىدۇ; بۇ ھۇزۇر ئۇ ئىلھام سەۋەبلىك داۋاملاشقانلا ئەمەس، ھەر ھەپتە قىلىشقا، يېڭى بىلەنگەنلىك ھۇزۇرلىنىش ھېس قىلغان ئادەم ھېچكىم ھەيدەكچىلىكە، بېتەكچىلىكە قىلمىسىمۇ ئۆگەنىشكە كىر شىپ كېتىدۇ. ئۆمۈر بويى ئۆگىنىش (Life long Learning) ئۈچۈن ھەيدەكچىلىكە ئېھتىياجلىق ئۇ ياكى بۇ ساھەدە ئۆز ئۈزىگە خالىي رىمىسسىگە ئالغان بىر تۈرلۈك ئۇنۇرىسىگە ئىگە-نىدۇ. بىر جەمئىيەتتە ئۆمۈر بويى ئۆگىنىشنى جېنا قىلىدىغان ئۇ-رۇپە، بۇرۇج قاتارىدا كۆرگەن كىشىلەر قانچە ئاقۇۋاسا، بۇ جەمئى-ئەمەلىيەتتە ئۆمۈر بويى ئۆگىنىش ئادىتىنى يېتىلدۇرۇۋىشى تە-

قەزرا قىلدىۋ. ئۆمۈر بويى ئۆگىنىش دېگەندىلا — كونكرېت

ئېيتقاندا بېيجىڭ ئىدىيە، قارار، بېيجىڭ ماھارەتلىرىگە ئۆزىنى ئېچە-

ۋېتىپتىش، بېيكىنىچىلىلاق قىلماسلىق دېگەندەكتۇر. ئۆمۈر بويى

ئۆگىنىش تەقەززاسى «قېرىدۇق، يالۇ بىر بېرىگە بارىدى، ئەمدى

بىر نەرسە ئۆگەندىمەيمىز» دېگەندەك كونا ئىدىيەلەرنى چۈرۈۋېپ

تاشلاشنى، بىلىم ئىگىلەش، ماھارەت ئۆستۈرۈشتە جىمى ئۆمىدىنى

ئۆتىنىڭ ھاياتلىق قويماسلىقتىن تاپقىلى قىلىدۇ. بولۇپمۇ

مىللىي ماگارىپ كىرىز سەۋەبلىرى ۋاقىتتا پەقەتلا ئۆزلۈكسىز

ئۆگىنىش، ئۆمۈر بويى ئۆگىنىش ئارقىلىقلا بىر مىللەت كىشىلىرى

ھەرىسىگە قىزىقىشى بىر يەردىن چىقىدىغانلار بىر لىكتە ئۆگىنىشنى

ئەڭ ئىنسى داۋاملاشتۇرىدۇ. ھەندىستانىدا قۇرۇلغان ئۇچىنچى يالىتە-

كىلەر ئۇنىۋېرسىتېتى (University of the Thirdage) ھازىرغىچە

ئۆز رولىنى جارى قىلدۇرماقتا. ئامېرىكا، ئەڭگلىيە ئۆمۈر بويى

ئۆگىنىش، بىرلىق مۇساپىلىلاق ئۆگىنىشنى بالدۇر لا كونتروتىكە

كىرگۈزگەن. ئەڭگلىيەدىكى ئۇزۇنچە ئىجتىۋېتىلگەن ئۇنىۋېر-

سىتېت (1971 – يىلى قۇرۇلغان بولۇپ، تور دا

ئىنتېرنېت ئارقىلىق پۈتكۈل يەر شارىدىن ئوقۇغۇچىلار قوبۇل

قىلىدۇ. ئامېرىكىدا ئۆزلۈكسىز ئۆگىنىشنى تەشەببۇس قىلىد-

مەكتەپ سۇمۇرۇچ ئۇنىۋېرسىتېتى (Phoenix University) – 1989

قەزرا قىلدىۋ. ئۆمۈر بويى ئۆگىنىش دېگەندىلا — كونكرېت

ئېيتقاندا بېيجىڭ ئىدىيە، قارار، بېيجىڭ ماھارەتلىرىگە ئۆزىنى ئېچە-

ۋېتىپتىش، بېيكىنىچىلىلاق قىلماسلىق دېگەندەكتۇر. ئۆمۈر بويى

ئۆگىنىش تەقەززاسى «قېرىدۇق، يالۇ بىر بېرىگە بارىدى، ئەمدى

بىر نەرسە ئۆگەندىمەيمىز» دېگەندەك كونا ئىدىيەلەرنى چۈرۈۋېپ

تاشلاشنى، بىلىم ئىگىلەش، ماھارەت ئۆستۈرۈشتە جىمى ئۆمىدىنى

ئۆتىنىڭ ھاياتلىق قويماسلىقتىن تاپقىلى قىلىدۇ. بولۇپمۇ

مىللىي ماگارىپ كىرىز سەۋەبلىرى ۋاقىتتا پەقەتلا ئۆزلۈكسىز

ئۆگىنىش، ئۆمۈر بويى ئۆگىنىش ئارقىلىقلا بىر مىللەت كىشىلىرى

ھەرىسىگە قىزىقىشى بىر يەردىن چىقىدىغانلار بىر لىكتە ئۆگىنىشنى

ئەڭ ئىنسى داۋاملاشتۇرىدۇ. ھەندىستانىدا قۇرۇلغان ئۇچىنچى يالىتە-

كىلەر ئۇنىۋېرسىتېتى (University of the Thirdage) ھازىرغىچە

ئۆز رولىنى جارى قىلدۇرماقتا. ئامېرىكا، ئەڭگلىيە ئۆمۈر بويى

ئۆگىنىش، بىرلىق مۇساپىلىلاق ئۆگىنىشنى بالدۇر لا كونتروتىكە

كىرگۈزگەن. ئەڭگلىيەدىكى ئۇزۇنچە ئىجتىۋېتىلگەن ئۇنىۋېر-

سىتېت (1971 – يىلى قۇرۇلغان بولۇپ، تور دا

ئىنتېرنېت ئارقىلىق پۈتكۈل يەر شارىدىن ئوقۇغۇچىلار قوبۇل

قىلىدۇ. ئامېرىكىدا ئۆزلۈكسىز ئۆگىنىشنى تەشەببۇس قىلىد-

مەكتەپ سۇمۇرۇچ ئۇنىۋېرسىتېتى (Phoenix University) – 1989

قەزرا قىلدىۋ. ئۆمۈر بويى ئۆگىنىش دېگەندىلا — كونكرېت

ئېيتقاندا بېيجىڭ ئىدىيە، قارار، بېيجىڭ ماھارەتلىرىگە ئۆزىنى ئېچە-

ۋېتىپتىش، بېيكىنىچىلىلاق قىلماسلىق دېگەندەكتۇر. ئۆمۈر بويى

ئۆگىنىش تەقەززاسى «قېرىدۇق، يالۇ بىر بېرىگە بارىدى، ئەمدى

بىر نەرسە ئۆگەندىمەيمىز» دېگەندەك كونا ئىدىيەلەرنى چۈرۈۋېپ

تاشلاشنى، بىلىم ئىگىلەش، ماھارەت ئۆستۈرۈشتە جىمى ئۆمىدىنى

ئۆتىنىڭ ھاياتلىق قويماسلىقتىن تاپقىلى قىلىدۇ. بولۇپمۇ

مىللىي ماگارىپ كىرىز سەۋەبلىرى ۋاقىتتا پەقەتلا ئۆزلۈكسىز

ئۆگىنىش، ئۆمۈر بويى ئۆگىنىش ئارقىلىقلا بىر مىللەت كىشىلىرى

ھەرىسىگە قىزىقىشى بىر يەردىن چىقىدىغانلار بىر لىكتە ئۆگىنىشنى

ئەڭ ئىنسى داۋاملاشتۇرىدۇ. ھەندىستانىدا قۇرۇلغان ئۇچىنچى يالىتە-

كىلەر ئۇنىۋېرسىتېتى (University of the Thirdage) ھازىرغىچە

ئۆز رولىنى جارى قىلدۇرماقتا. ئامېرىكا، ئەڭگلىيە ئۆمۈر بويى

ئۆگىنىش، بىرلىق مۇساپىلىلاق ئۆگىنىشنى بالدۇر لا كونتروتىكە

كىرگۈزگەن. ئەڭگلىيەدىكى ئۇزۇنچە ئىجتىۋېتىلگەن ئۇنىۋېر-

سىتېت (1971 – يىلى قۇرۇلغان بولۇپ، تور دا

ئىنتېرنېت ئارقىلىق پۈتكۈل يەر شارىدىن ئوقۇغۇچىلار قوبۇل

قىلىدۇ. ئامېرىكىدا ئۆزلۈكسىز ئۆگىنىشنى تەشەببۇس قىلىد-

مەكتەپ سۇمۇرۇچ ئۇنىۋېرسىتېتى (Phoenix University) – 1989

ھەرىسىگە قىزىقىشى بىر يەردىن چىقىدىغانلار بىر لىكتە ئۆگىنىشنى

ئەڭ ئىنسى داۋاملاشتۇرىدۇ. ھەندىستانىدا قۇرۇلغان ئۇچىنچى يالىتە-

كىلەر ئۇنىۋېرسىتېتى (University of the Thirdage) ھازىرغىچە

ئۆز رولىنى جارى قىلدۇرماقتا. ئامېرىكا، ئەڭگلىيە ئۆمۈر بويى

ئۆگىنىش، بىرلىق مۇساپىلىلاق ئۆگىنىشنى بالدۇر لا كونتروتىكە

كىرگۈزگەن. ئەڭگلىيەدىكى ئۇزۇنچە ئىجتىۋېتىلگەن ئۇنىۋېر-

سىتېت (1971 – يىلى قۇرۇلغان بولۇپ، تور دا

ئىنتېرنېت ئارقىلىق پۈتكۈل يەر شارىدىن ئوقۇغۇچىلار قوبۇل

قىلىدۇ. ئامېرىكىدا ئۆزلۈكسىز ئۆگىنىشنى تەشەببۇس قىلىد-

مەكتەپ سۇمۇرۇچ ئۇنىۋېرسىتېتى (Phoenix University) – 1989

يىلى قۇرۇلغان. بۇ ئۇنىۋېرسىتېتنىڭ بىرەرمۇ سىنىپى، مۇقىم ئولتۇرۇپ دەرس ئاڭلايدىغان بىرمۇ ئوقۇغۇچىسى يوق. ئوقۇتقۇچىلىرى داڭلىق ئۇنىۋېرسىتېتلارنىڭ توردا يېتەكچىلىك قىلىشقا تەكلىپ قىلىنغان پروفېسسورلىرى؛ ئوقۇغۇچىلىرى بولسا يەر شارىنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىكى ئۆزلۈكىدىن ئۆگىنىپ ئىختىساسلىق بولۇشنى ئويلايدىغان كىشىلەر. ئوقۇغۇچىلار تاپشۇرۇقلارنى ئىشلەپ بولغاندىن كېيىن توردا ئوقۇتقۇچىلارغا ئەۋەتىدۇ. پۈتكۈل ئوقۇ – ئوقۇتۇش جەريانى ئوقۇتقۇچى بىلەن ئوقۇغۇچى يۈزتۇرا كۆرۈشمەي تۇرۇپ توردا سۇنۇلىدۇ-يادا ئېلىپ بېرىلىدۇ.

ئۇيغۇرلارنىڭ يېقىنقى، ھازىرقى، بۈگۈنكى زامان ھاياتىدىن ئۆمۈر بويى ئۆگىنىش، ئۆزلۈكىدىن ئۆگىنىش ئارقىلىق ئىلىم ئىگىلىرىگە ئايلانغان نۇرغۇن ئۇلگىلەرنى ساناپ ئۆتۈش مۇمكىن. ئاشۇ جاپالىق يىللاردا مىڭبىر مۇشەققەتتە ماتېرىيال توپلاپ يېقىنقى زامان ئۇيغۇر تارىخىدىن مول ئۇچۇر بېرىدىغان «تارىخى ھەمدىيە»، «تارىخى ئەمىنىيە» قاتارلىق ئەسەرلەرنى يېزىپ چىققان موللا مۇسا سايرامى، ھىندى، پارس، ئەرەب تىلىرىدا ئەسەر يازالايدىغان سەۋىيەگە يەتكەن تەجەللى ھەزرەت، 20-ئەسىردىكى مەرىپەتچىلىك ھەرىكىتىنىڭ بايراقدارلىرىدىن ئابدۇقادىر داموللا، قۇتلۇق شەۋقى، ئابدۇخالىق ئۇيغۇر، مەمتېلى ئەپەندى، ئوت يۈرەك شائىر لوتپۇللا مۇتەللىپ، بۈگۈنكى زامانداشلىرىمىز ئالىم، مۇتەپەككۇر، تىلشۇناس، يازغۇچىلاردىن ئىبراھىم مۇتىئى، ئابدۇرېھىم ئۆتكۈر، ئابدۇشۇكۇر مۇھەممەتئىمىن، خەمىت تۆمۈر، مىرسۇلتان ئوسمانوف، زوردۇن سابىر قاتارلىق قەدىردان كىشىلىرىمىز ئۆمۈر بويى ئۆگىنىشنى ئۆزىگە ئادەت قىلغان ئۇلگىلەردۇر. بىز بۇ ئۇلگىلەرنىڭ ۋۇجۇدىدىن ئۆزلۈكىدىن ئۆگىنىشنىڭ قىممىتىنى، شەخسنىڭ بىلىمىنىڭ ۋاقتى كەلگەندە بىر پۈتۈن مىللەتكە مىراس، مەنىۋى بايلىق سۈپىتىدە قېلىپ، نەچچە ئەۋلاد ئادەمنىڭ ئىدىيەسىگە، روھىي دۇنياسىغا تەسىر كۆرسىتىدىغانلىقىنى ھېس قىلالايمىز.

يىلى قۇرۇلغان. بۇ ئۇنىۋېرسىتېتنىڭ بىرەرمۇ سىنىپى، مۇقىم ئولتۇرۇپ دەرس ئاڭلايدىغان بىرمۇ ئوقۇغۇچىسى يوق. ئوقۇتقۇچىلىرى داڭلىق ئۇنىۋېرسىتېتلارنىڭ توردا يېتەكچىلىك قىلىشقا تەكلىپ قىلىنغان پروفېسسورلىرى؛ ئوقۇغۇچىلىرى بولسا يەر شارىنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىكى ئۆزلۈكىدىن ئۆگىنىپ ئىختىساسلىق بولۇشنى ئويلايدىغان كىشىلەر. ئوقۇغۇچىلار تاپشۇرۇقلارنى ئىشلەپ بولغاندىن كېيىن توردا ئوقۇتقۇچىلارغا ئەۋەتىدۇ. پۈتكۈل ئوقۇ – ئوقۇتۇش جەريانى ئوقۇتقۇچى بىلەن ئوقۇغۇچى يۈزتۇرا كۆرۈشمەي تۇرۇپ توردا سۇنۇلىدۇ-يادا ئېلىپ بېرىلىدۇ.

ئۇيغۇرلارنىڭ يېقىنقى، ھازىرقى، بۈگۈنكى زامان ھاياتىدىن ئۆمۈر بويى ئۆگىنىش، ئۆزلۈكىدىن ئۆگىنىش ئارقىلىق ئىلىم ئىگىلىرىگە ئايلانغان نۇرغۇن ئۇلگىلەرنى ساناپ ئۆتۈش مۇمكىن. ئاشۇ جاپالىق يىللاردا مىڭبىر مۇشەققەتتە ماتېرىيال توپلاپ يېقىنقى زامان ئۇيغۇر تارىخىدىن مول ئۇچۇر بېرىدىغان «تارىخى ھەمدىيە»، «تارىخى ئەمىنىيە» قاتارلىق ئەسەرلەرنى يېزىپ چىققان موللا مۇسا سايرامى، ھىندى، پارس، ئەرەب تىلىرىدا ئەسەر يازالايدىغان سەۋىيەگە يەتكەن تەجەللى ھەزرەت، 20-ئەسىردىكى مەرىپەتچىلىك ھەرىكىتىنىڭ بايراقدارلىرىدىن ئابدۇقادىر داموللا، قۇتلۇق شەۋقى، ئابدۇخالىق ئۇيغۇر، مەمتېلى ئەپەندى، ئوت يۈرەك شائىر لوتپۇللا مۇتەللىپ، بۈگۈنكى زامانداشلىرىمىز ئالىم، مۇتەپەككۇر، تىلشۇناس، يازغۇچىلاردىن ئىبراھىم مۇتىئى، ئابدۇرېھىم ئۆتكۈر، ئابدۇشۇكۇر مۇھەممەتئىمىن، خەمىت تۆمۈر، مىرسۇلتان ئوسمانوف، زوردۇن سابىر قاتارلىق قەدىردان كىشىلىرىمىز ئۆمۈر بويى ئۆگىنىشنى ئۆزىگە ئادەت قىلغان ئۇلگىلەردۇر. بىز بۇ ئۇلگىلەرنىڭ ۋۇجۇدىدىن ئۆزلۈكىدىن ئۆگىنىشنىڭ قىممىتىنى، شەخسنىڭ بىلىمىنىڭ ۋاقتى كەلگەندە بىر پۈتۈن مىللەتكە مىراس، مەنىۋى بايلىق سۈپىتىدە قېلىپ، نەچچە ئەۋلاد ئادەمنىڭ ئىدىيەسىگە، روھىي دۇنياسىغا تەسىر كۆرسىتىدىغانلىقىنى ھېس قىلالايمىز.

219 On the Margins of Self

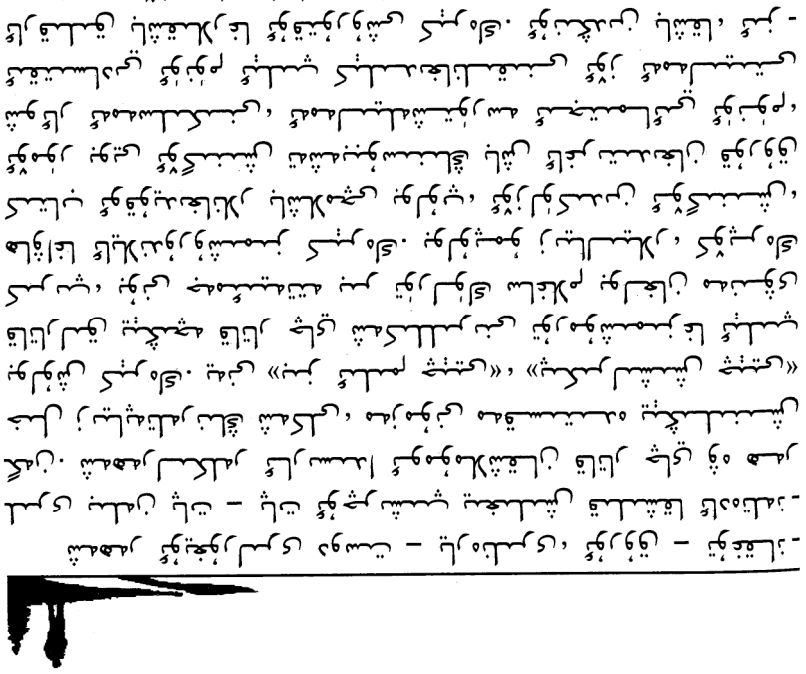

ھاۋاي ئۇنىۋېرسىتېتىدا ماگا تەسىر قىلغان ئىككىنچى سا-
دىم جەمئىيەتشۇناسلىق فاكۇلتېتىنىڭ چاقلىق ئورۇندۇقتا

ھاۋاي ئۇنىۋېرسىتېتىدا ماگا تەسىر قىلغان ئىككىنچى سا-
دىم جەمئىيەتشۇناسلىق فاكۇلتېتىنىڭ چاقلىق ئورۇندۇقتا

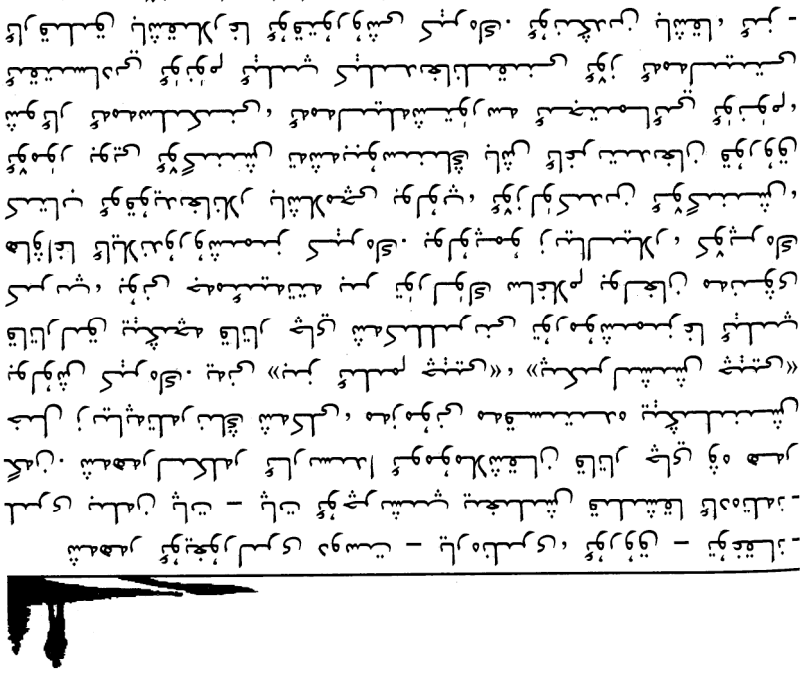

ھاۋاي ئۇنىۋېرسىتېتىدا ماگا تەسىر قىلغان ئىككىنچى سا-
دىم جەمئىيەتشۇناسلىق فاكۇلتېتىنىڭ چاقلىق ئورۇندۇقتا

ھاۋاي ئۇنىۋېرسىتېتىدا ماگا تەسىر قىلغان ئىككىنچى سا-
دىم جەمئىيەتشۇناسلىق فاكۇلتېتىنىڭ چاقلىق ئورۇندۇقتا

ئولتۇرۇپ دەرس ئۆتىدىغان مەيىپ پىروفېسسورى، دوكتور ئالـ
بېرت روبىلىيارد (Albert Robillard) ئىدى. چاقلىق ئورۇندۇقتا
ئولتۇرغىنى بىلەن ئۇ سۆزلىيەلمەيدۇ، پۈت ـ قولىنى مىدىر ـ
لىتالمايدۇ. ئۇ 1995 ـ يىلى بىر قېتىملىق ھادىسىدە پالەچ بو ـ
لۇپ قالغان. ھەيران قالارلىقى، ئۇ پالەچ يېتىپ ۋە چىدىغۇسىز
روھىي ئازابنى ھېس قىلىپ تۇرۇپ «مەيىپلىكنىڭ ئەھمىيە ـ
تى» (The meaning of disability) دېگەن ماۋزۇدا بىر ئىلمىي ئە ـ
سەر يازغان. ئۇنىڭ ئەھۋالى كامبىرىج ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ مەيىپ
پىروفېسسورى، «ئېينىشتېيندىن كېيىنكى ئەڭ ئۇلۇغ فىزىك» دەپ
نام ئالغان مەشھۇر ئالىم، «قاراڭغۇ ئۆڭكۇر نەزەريەسى» نىڭ ئە ـ
جادچىسى ستېفېن خاۋكىڭ (? — Stephen W. Hawking, 1942)
دىن پەرقلەنمەيدۇ. ئۇنداقتا ئۇ مەيىپ تۇرۇپ قانداق كىتاب
يازغان؟ دەرسنى قانداق ئۆتىدۇ؟ ئۇنىڭ سەرگۈزەشتىسى تەسىر ـ
لىك بىر ھېكايە.

مەن ھاۋاي ئۇنىۋېرسىتېتىغا كېلىشتىن بۇرۇن فاكۇلتېتـ
مىزدىكى كۆپ قىسىم پىروفېسسورلارنىڭ رەسمىنى توردىن
كۆرگەن؛ ئەمما پىروفېسسور ئالبېرت روبىلىياردنىڭ يانچە كۇ ـ
لۇپ تۇرۇپ چۈشكۈن رەسمىنى كۆرگەن بولساموۇ ئۇنىڭ مې ـ
يىپ ئىكەنلىكىنى، يەنە كېلىپ پۈتۈن بەدىنى پالەچ ئىكەنلىكـ
نى خىيالىمغا كەلتۈرمىگەنىكەنمەن. ھاۋاي ئۇنىۋېرسىتېتىغا
كەلگەندىن كېيىن، ھەربىر بىنا ئېغىزىدا مېيىپلارنىڭ كىرىپ ـ
چىقىش ئېغىزى بولمىغانلىقى، ئوقۇتقۇچى، ئوقۇغۇچىلار ئـ
چىدە مېيىپلارنىڭمۇ خېلى بارلىقى مېنى ھەيران قالدۇرغان
ئىشلارنىڭ بىرى بولدى. شۇ قاتاردا مەن پىروفېسسور ئالبېرت
روبىلياردنىڭ مۆجىزە خاراكتېرلىك ھايات سەرگۈزەشتىلىرى
بىلەن تونۇشتۇم. پىروفېسسور ھەققىدىكى دەسلەپكى چۈشەـ
چەمگە چېكىخەي ئۆلكىسىدىن 2005 ـ يىللىق «فورد ئوقۇش
مۇكاپاتى»غا ئېرىشىپ فاكۇلتېتىمىزغا كەلگەن ئاسپىرانت قىز
نيۇشۇەن (دۇڭشياڭ مىللىتىدىن، مۇسۇلمان، يەنە بىر ئىسمى خە ـ

ئولتۇرۇپ دەرس ئۆتىدىغان مەيىپ پىروفېسسورى، دوكتور ئالـ
بېرت روبىلىيارد (Albert Robillard) ئىدى. چاقلىق ئورۇندۇقتا
ئولتۇرغىنى بىلەن ئۇ سۆزلىيەلمەيدۇ، پۈت ـ قولىنى مىدىر ـ
لىتالمايدۇ. ئۇ 1995 ـ يىلى بىر قېتىملىق ھادىسىدە پالەچ بو ـ
لۇپ قالغان. ھەيران قالارلىقى، ئۇ پالەچ يېتىپ ۋە چىدىغۇسىز
روھىي ئازابنى ھېس قىلىپ تۇرۇپ «مەيىپلىكنىڭ ئەھمىيە ـ
تى» (The meaning of disability) دېگەن ماۋزۇدا بىر ئىلمىي ئە ـ
سەر يازغان. ئۇنىڭ ئەھۋالى كامبىرىج ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ مەيىپ
پىروفېسسورى، «ئېينىشتېيندىن كېيىنكى ئەڭ ئۇلۇغ فىزىك» دەپ
نام ئالغان مەشھۇر ئالىم، «قاراڭغۇ ئۆڭكۇر نەزەريەسى» نىڭ ئە ـ
جادچىسى ستېفېن خاۋكىڭ (? — Stephen W. Hawking, 1942)
دىن پەرقلەنمەيدۇ. ئۇنداقتا ئۇ مەيىپ تۇرۇپ قانداق كىتاب
يازغان؟ دەرسنى قانداق ئۆتىدۇ؟ ئۇنىڭ سەرگۈزەشتىسى تەسىر ـ
لىك بىر ھېكايە.

مەن ھاۋاي ئۇنىۋېرسىتېتىغا كېلىشتىن بۇرۇن فاكۇلتېتـ
مىزدىكى كۆپ قىسىم پىروفېسسورلارنىڭ رەسمىنى توردىن
كۆرگەن؛ ئەمما پىروفېسسور ئالبېرت روبىلياردنىڭ يانچە كۇ ـ
لۇپ تۇرۇپ چۈشكۈن رەسمىنى كۆرگەن بولساموۇ ئۇنىڭ مې ـ
يىپ ئىكەنلىكىنى، يەنە كېلىپ پۈتۈن بەدىنى پالەچ ئىكەنلىكـ
نى خىيالىمغا كەلتۈرمىگەنىكەنمەن. ھاۋاي ئۇنىۋېرسىتېتىغا
كەلگەندىن كېيىن، ھەربىر بىنا ئېغىزىدا مېيىپلارنىڭ كىرىپ ـ
چىقىش ئېغىزى بولمىغانلىقى، ئوقۇتقۇچى، ئوقۇغۇچىلار ئـ
چىدە مېيىپلارنىڭمۇ خېلى بارلىقى مېنى ھەيران قالدۇرغان
ئىشلارنىڭ بىرى بولدى. شۇ قاتاردا مەن پىروفېسسور ئالبېرت
روبىلياردنىڭ مۆجىزە خاراكتېرلىك ھايات سەرگۈزەشتىلىرى
بىلەن تونۇشتۇم. پىروفېسسور ھەققىدىكى دەسلەپكى چۈشەـ
چەمگە چېكىخەي ئۆلكىسىدىن 2005 ـ يىللىق «فورد ئوقۇش
مۇكاپاتى»غا ئېرىشىپ فاكۇلتېتىمىزغا كەلگەن ئاسپىرانت قىز
نيۇشۇەن (دۇڭشياڭ مىللىتىدىن، مۇسۇلمان، يەنە بىر ئىسمى خە ـ

221 On the Margins of Self

ئولتۇرۇپ دەرس ئۆتىدىغان مەيىپ پىروفېسسورى، دوكتور ئالـ
بېرت روبىلىيارد (Albert Robillard) ئىدى. چاقلىق ئورۇندۇقتا
ئولتۇرغىنى بىلەن ئۇ سۆزلىيەلمەيدۇ، پۈت ـ قولىنى مىدىر ـ
لىتالمايدۇ. ئۇ 1995 ـ يىلى بىر قېتىملىق ھادىسىدە پالەچ بو ـ
لۇپ قالغان. ھەيران قالارلىقى، ئۇ پالەچ يېتىپ ۋە چىدىغۇسىز
روھىي ئازابنى ھېس قىلىپ تۇرۇپ «مەيىپلىكنىڭ ئەھمىيە ـ
تى» (The meaning of disability) دېگەن ماۋزۇدا بىر ئىلمىي ئە ـ
سەر يازغان. ئۇنىڭ ئەھۋالى كامبىرىج ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ مەيىپ
پىروفېسسورى، «ئېينىشتېيندىن كېيىنكى ئەڭ ئۇلۇغ فىزىك» دەپ
نام ئالغان مەشھۇر ئالىم، «قاراڭغۇ ئۆڭكۇر نەزەريەسى» نىڭ ئە ـ
جادچىسى ستېفېن خاۋكىڭ (? — Stephen W. Hawking, 1942)
دىن پەرقلەنمەيدۇ. ئۇنداقتا ئۇ مەيىپ تۇرۇپ قانداق كىتاب
يازغان؟ دەرسنى قانداق ئۆتىدۇ؟ ئۇنىڭ سەرگۈزەشتىسى تەسىر ـ
لىك بىر ھېكايە.

مەن ھاۋاي ئۇنىۋېرسىتېتىغا كېلىشتىن بۇرۇن فاكۇلتېتـ
مىزدىكى كۆپ قىسىم پىروفېسسورلارنىڭ رەسمىنى توردىن
كۆرگەن؛ ئەمما پىروفېسسور ئالبېرت روبىلياردنىڭ يانچە كۇ ـ
لۇپ تۇرۇپ چۈشكۈن رەسمىنى كۆرگەن بولساموۇ ئۇنىڭ مې ـ
يىپ ئىكەنلىكىنى، يەنە كېلىپ پۈتۈن بەدىنى پالەچ ئىكەنلىكـ
نى خىيالىمغا كەلتۈرمىگەنىكەنمەن. ھاۋاي ئۇنىۋېرسىتېتىغا
كەلگەندىن كېيىن، ھەربىر بىنا ئېغىزىدا مېيىپلارنىڭ كىرىپ ـ
چىقىش ئېغىزى بولمىغانلىقى، ئوقۇتقۇچى، ئوقۇغۇچىلار ئـ
چىدە مېيىپلارنىڭمۇ خېلى بارلىقى مېنى ھەيران قالدۇرغان
ئىشلارنىڭ بىرى بولدى. شۇ قاتاردا مەن پىروفېسسور ئالبېرت
روبىلياردنىڭ مۆجىزە خاراكتېرلىك ھايات سەرگۈزەشتىلىرى
بىلەن تونۇشتۇم. پىروفېسسور ھەققىدىكى دەسلەپكى چۈشەـ
چەمگە چېكىخەي ئۆلكىسىدىن 2005 ـ يىللىق «فورد ئوقۇش
مۇكاپاتى»غا ئېرىشىپ فاكۇلتېتىمىزغا كەلگەن ئاسپىرانت قىز
نيۇشۇەن (دۇڭشياڭ مىللىتىدىن، مۇسۇلمان، يەنە بىر ئىسمى خە ـ

221 On the Margins of Self

دىچە) بىلەن قىلىشقان بىر قېتىملىق پارىڭمىز سەۋەب بولدى.

— كۆزلۈك مەۋسۇمدا قايسى دەرسلەرنى تاللىدىڭىز؟ — دەپ سوردى خەدىچە بىركۈنى كۆتۈپخانىدا ئۇچراپ قېلىپ.

مەن تاللىغان دەرسلىرىمنىڭ ئىسمىنى دەپ بەردىم ۋە كېيىنكى مەۋسۇملاردا تالىايدىغان دەرسلەر ھەققىدە ئالدىنئالا تونۇش ھاسىل قىلىش مەقسىتىدە ئۇنىڭدىن ئادەمگە نەپ بېرىدىغان دەرس ۋە پروفېسسورلارنى تەۋسىيە قىلىپ بېرىشنى ئۆتۈندۈم.

— پروفېسسور ئالبېرت روبىلياردنىڭ دەرسى داڭلىق. ئۇ مىكرو جەمئىيەتشۇناسلىق [1]ساھەسىدە داڭ چىقارغان، ئادەم تەتقىقاتى مېتودولوگىيەسى(常人方法学 ,golodohtemonhte) نىڭ ئاساسچىسى گارفىنكلى (? ~ 1917 ,Harold Garfinkeli) نىڭ ئوقۇغۇچىسى، — دېدى خەدىچە.

— لېكىن، مەن ئۇنى پالەچ دەپ ئاڭلىغانىدىمغۇ، — دېدىم مەن، — دەرسنى قانداق ئۆتىدۇ؟ ئوقۇغۇچىلار ئۇنىڭ دەرسىنى قانداق چۈشىنىدۇ؟

— مەن ھازىر ئۇنىڭ ياردەمچىسى (Teaching assistant) بولۇپ ئىشلەۋاتىمەن. ياردەمچى بولۇشتىن بۇرۇن ئۇنىڭ ئايالى ئىككى ئاي ئىچىدە بىزگە ئۇنىڭ كالىپۇكىنىڭ مىدىراش ئەھۋالىغا قاراپ نېمە دەۋاتقانلىقىنى ئۆگەتتى. ئايالى بىلەن بىرنەچچە ئوقۇغۇچىسى مەن مەكتەپكە كېلىشتىن بۇرۇنلا پىروفېسسور ئۇچۇن «لەۋ ھالىتىنى تەسۋىرلەش ئۇسۇلى»نى تەتقىق قىلىپ چىقىپتۇ. ئادەتتە ھەربىر مەۋسۇمدا ئۇنىڭ ئىككىدىن

[1] مىكرو جەمئىيەتشۇناسلىق(microsociology) — ئادەم بىلەن ئادەم ئوتتۇرىسىدىكى يۈزتۇرا ئالاقىدىن، جۈملىدىن پاراڭ، ئىنتوناتسىيە، چىراي ئىپادىسى، بەدەن ھەرىكىتى، قول ئىشارىتى قاتارلىقلاردىن كەڭ ئىجتىمائىي ئارقا كۆرۈنۈش ئىز دەيدىغان تارماق ئېقىم. غوللۇق ۋەكىللىرىدىن جورج مىد (George Mead)، خېربىد بلۇمېر(Herbid Blumer)، ئېرۋىڭ گوفمان(Erving Goffman)، خارولد گارفىنكىل(Harold Garfinkle) قاتارلىقلار بار.

ئۇچكىچە ياردەمچىسى بولىدۇ. ئاشۇ ياردەمچى ئوقۇغۇچىلار دەرسكە كىرىشتىن بۇرۇن، پىروفېسسور ئالبېرت روبىلياردنىڭ لەۋلىرىنى مىدىرلىتىش ئەھۋالىغا ئاساسەن دېمەكچى بولغانلىرىنى، شۇ سائەتتە يەتكۈزۈلىدىغان مەزمۇننى خاتىرىلەيدۇ. پروفېسسور ئوقۇغۇچىلار تاپشۇرغان تاپشۇرۇقلارنى كۆرگەندىن كېيىن بىز ئۇنىڭ لېۋىنى مىدىرلىتىش ئەھۋالىغا قاراپ باھالىنى يېزىپ چىقىمىز. دەرس پىرويېكتورىيە ئاپپاراتىدا ئۆتۈلىدۇ. قالغان ئوقۇتۇش تەرتىپى باشقا پىروفېسسورلارنىڭكىگە ئوخشاش، — دېدى خەدىچە.

— ئوقۇغۇچىلار سوئال سورىسا قانداق قىلىدۇ؟

— پىروفېسسورنىڭ ئاڭلاش، كۆرۈش سېزىمىدە مەسىلە يوق. سۆزلىيەلمەيدۇ، بەدىنىنى ھەرىكەتلەندۈرەلمەيدۇ. ئوقۇغۇچىلار سوئال سورىغاندىن كېيىن، پىروفېسسور لېۋىنى مىدىرلىتىپ ئۇنىڭ قارىغان تۇرۇپ بەرگەن جاۋابىنى كومپيۇتېرغا ئۇرۇپ كىرگۈزگەندىن كېيىن ئېكراندا كۆرسىتىمىز.

مەن تېخىچە پىروفېسسورغا مۇناسىۋەتلىك نۇرغۇن ھالقىلارنى چۈشەنەلمەيۋاتاتتىم.

— بەزىدە مەقسىتىنى خاتا چۈشىنىپمۇ قالامسىلەر؟ — سورىدىم مەن؟

— يېڭى ياردەمچى بولغان ۋاقىتمدا بۇنداق ئەھۋال پات-پات كۆرۈلۈپ تۇراتتى. ھازىر كۆنۈپ كەتتىم.

— پىروفېسسور روبىلياردنىڭ قانداق دەرسلىرى بار؟

— ساغلاملىق جەمئىيەتشۇناسلىقى (Sociology of Service)، بىلىم جەمئىيەتشۇناسلىقى (Sociology of Knowledge)، تېبابەت جەمئىيەتشۇناسلىقى (Medical Sociology)، ئىجتىمائىي قۇرۇلما ۋە شەخس (Social structure and the individual) قاتارلىق دەرسلىرى بار. ھەر مەۋسۇمدا بىردىن دەرسى بار. بىر مەۋسۇمدا ئۆتىدىغان دەرسى بىلەن يەنە بىر مەۋسۇمدا ئۆتىدىغان دەرسى ئوخشىمايدۇ.

ئۇچكىچە ياردەمچىسى بولىدۇ. ئاشۇ ياردەمچى ئوقۇغۇچىلار دەرسكە كىرىشتىن بۇرۇن، پىروفېسسور ئالبېرت روبىلياردنىڭ لەۋلىرىنى مىدىرلىتىش ئەھۋالىغا ئاساسەن دېمەكچى بولغانلىرىنى، شۇ سائەتتە يەتكۈزۈلىدىغان مەزمۇننى خاتىرىلەيدۇ. پروفېسسور ئوقۇغۇچىلار تاپشۇرغان تاپشۇرۇقلارنى كۆرگەندىن كېيىن بىز ئۇنىڭ لېۋىنى مىدىرلىتىش ئەھۋالىغا قاراپ باھالىنى يېزىپ چىقىمىز. دەرس پىرويېكتورىيە ئاپپاراتىدا ئۆتۈلىدۇ. قالغان ئوقۇتۇش تەرتىپى باشقا پىروفېسسورلارنىڭكىگە ئوخشاش، — دېدى خەدىچە.

— ئوقۇغۇچىلار سوئال سورىسا قانداق قىلىدۇ؟

— پىروفېسسورنىڭ ئاڭلاش، كۆرۈش سېزىمىدە مەسىلە يوق. سۆزلىيەلمەيدۇ، بەدىنىنى ھەرىكەتلەندۈرەلمەيدۇ. ئوقۇغۇچىلار سوئال سورىغاندىن كېيىن، پىروفېسسور لېۋىنى مىدىرلىتىپ ئۇنىڭ قارىغان تۇرۇپ بەرگەن جاۋابىنى كومپيۇتېرغا ئۇرۇپ كىرگۈزگەندىن كېيىن ئېكراندا كۆرسىتىمىز.

مەن تېخىچە پىروفېسسورغا مۇناسىۋەتلىك نۇرغۇن ھالقىلارنى چۈشەنەلمەيۋاتاتتىم.

— بەزىدە مەقسىتىنى خاتا چۈشىنىپمۇ قالامسىلەر؟ — سورىدىم مەن؟

— يېڭى ياردەمچى بولغان ۋاقىتمدا بۇنداق ئەھۋال پات-پات كۆرۈلۈپ تۇراتتى. ھازىر كۆنۈپ كەتتىم.

— پىروفېسسور روبىلياردنىڭ قانداق دەرسلىرى بار؟

— ساغلاملىق جەمئىيەتشۇناسلىقى (Sociology of Service)، بىلىم جەمئىيەتشۇناسلىقى (Sociology of Knowledge)، تېبابەت جەمئىيەتشۇناسلىقى (Medical Sociology)، ئىجتىمائىي قۇرۇلما ۋە شەخس (Social structure and the individual) قاتارلىق دەرسلىرى بار. ھەر مەۋسۇمدا بىردىن دەرسى بار. بىر مەۋسۇمدا ئۆتىدىغان دەرسى بىلەن يەنە بىر مەۋسۇمدا ئۆتىدىغان دەرسى ئوخشىمايدۇ.

223 On the Margins of Self

ئۇچكىچە ياردەمچىسى بولىدۇ. ئاشۇ ياردەمچى ئوقۇغۇچىلار دەرسكە كىرىشتىن بۇرۇن، پىروفېسسور ئالبېرت روبىلياردنىڭ لەۋلىرىنى مىدىرلىتىش ئەھۋالىغا ئاساسەن دېمەكچى بولغانلىرىنى، شۇ سائەتتە يەتكۈزۈلىدىغان مەزمۇننى خاتىرىلەيدۇ. پروفېسسور ئوقۇغۇچىلار تاپشۇرغان تاپشۇرۇقلارنى كۆرگەندىن كېيىن بىز ئۇنىڭ لېۋىنى مىدىرلىتىش ئەھۋالىغا قاراپ باھالىنى يېزىپ چىقىمىز. دەرس پىرويېكتورىيە ئاپپاراتىدا ئۆتۈلىدۇ. قالغان ئوقۇتۇش تەرتىپى باشقا پىروفېسسورلارنىڭكىگە ئوخشاش، — دېدى خەدىچە.

— ئوقۇغۇچىلار سوئال سورىسا قانداق قىلىدۇ؟

— پىروفېسسورنىڭ ئاڭلاش، كۆرۈش سېزىمىدە مەسىلە يوق. سۆزلىيەلمەيدۇ، بەدىنىنى ھەرىكەتلەندۈرەلمەيدۇ. ئوقۇغۇچىلار سوئال سورىغاندىن كېيىن، پىروفېسسور لېۋىنى مىدىرلىتىپ ئۇنىڭ قارىغان تۇرۇپ بەرگەن جاۋابىنى كومپيۇتېرغا ئۇرۇپ كىرگۈزگەندىن كېيىن ئېكراندا كۆرسىتىمىز.

مەن تېخىچە پىروفېسسورغا مۇناسىۋەتلىك نۇرغۇن ھالقىلارنى چۈشەنەلمەيۋاتاتتىم.

— بەزىدە مەقسىتىنى خاتا چۈشىنىپمۇ قالامسىلەر؟ — سورىدىم مەن؟

— يېڭى ياردەمچى بولغان ۋاقىتمدا بۇنداق ئەھۋال پات-پات كۆرۈلۈپ تۇراتتى. ھازىر كۆنۈپ كەتتىم.

— پىروفېسسور روبىلياردنىڭ قانداق دەرسلىرى بار؟

— ساغلاملىق جەمئىيەتشۇناسلىقى (Sociology of Service)، بىلىم جەمئىيەتشۇناسلىقى (Sociology of Knowledge)، تېبابەت جەمئىيەتشۇناسلىقى (Medical Sociology)، ئىجتىمائىي قۇرۇلما ۋە شەخس (Social structure and the individual) قاتارلىق دەرسلىرى بار. ھەر مەۋسۇمدا بىردىن دەرسى بار. بىر مەۋسۇمدا ئۆتىدىغان دەرسى بىلەن يەنە بىر مەۋسۇمدا ئۆتىدىغان دەرسى ئوخشىمايدۇ.

223 On the Margins of Self

خەدىچە بىلەن بولغان ئۇ قېتىملىق سۆھبىتىدىن كېيىن پېرۇفېسسور نى ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆرۈپ بېقىشقا ئۇنىچىلىلىق ئالدىرىدىم. مېنى قىزىقتۇرۇۋاتقىنى پىلدىڭ بىر ئادەمنىڭ زادى قانداق كىتاب يازغانلىقى، كىتابىدا نېمىلەرنى دېگەنلىكىنى بىر-لىكتىن ئىستېكى ئىدى. تېلېفونگە يارىشا، بىرەر ئايدىن كېيىن جەمئىيەتشۇناسلىق فاكۇلتېتىدا ئوقۇۋاتقۇچى ئۇ ئاسپىرانت ئوقۇغۇچىلارغا ئېچىلغان بىر قېتىملىق يىغىندا (فاكۇلتېتتا تەتقىقات ئۇ خىزمەت پىلانىغا مۇناسىۋەتلىلىك يىغىنلار ئېچىلىپ قالسا ئاسپىرانت ئوقۇغۇچىلارمۇ قاتنىشاتتى) پېرۇفېسسور رو-يىلىيارنىڭ كۆرۈشكە مۇيەسسەر بولدۇم. يىغىن باشلىنىشتا ئاز قالغاندا بىر قىز ياشقا چوڭراق بىر ئايال بىلەن بىللە پېرو-فېسسور ئولتۇرغان چاقلىق ئورۇندۇقنى ئىتتىرىپ يىغىن زالىغا كىرىپ كېلدى. پېرۇفېسسور يانغا قېيىسايغان بېشىنى چاقلىق ئورۇندۇقنىڭ يۆلەنچۈكىگە تىرىۋالغان، كۆزى بىر نۇقە-تىدىن ئۈزۈلمەيتتى. ئۇنى ئادەتتە يىغىنلارغا قىزى بىلەن ئايال لى ئېلىپ كېلىدىكەن. فاكۇلتېت مۇدىرى دوكتور ۋىلىيام ۋۇد (William Wood) گېپىنى باشلاپ بەش مىنۇت بولغاندا، تۇيۇقسىز سىز «كۆڭۈش» قىلغان بىر ئاۋاز دەققىتىمنى يۆلدى. ئالدىمدىكى ھۆججەتتىن بېشىمنى كۆتۈرۈپ قارىسام، ئايالى پېرۇفېسسور رويىلىيارنىڭ ئاغزىغا بىر ئىشلاتكىدا ئوكسىگېن سىلىنۇاتقىنىنى

خەدىچە بىلەن بولغان ئۇ قېتىملىق سۆھبىتىدىن كېيىن پېرۇفېسسور نى ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆرۈپ بېقىشقا ئۇنىچىلىلىق ئالدىرىدىم. مېنى قىزىقتۇرۇۋاتقىنى پىلدىڭ بىر ئادەمنىڭ زادى قانداق كىتاب يازغانلىقى، كىتابىدا نېمىلەرنى دېگەنلىكىنى بىر-لىكتىن ئىستېكى ئىدى. تېلېفونگە يارىشا، بىرەر ئايدىن كېيىن جەمئىيەتشۇناسلىق فاكۇلتېتىدا ئوقۇۋاتقۇچى ئۇ ئاسپىرانت ئوقۇغۇچىلارغا ئېچىلغان بىر قېتىملىق يىغىندا (فاكۇلتېتتا تەتقىقات ئۇ خىزمەت پىلانىغا مۇناسىۋەتلىلىك يىغىنلار ئېچىلىپ قالسا ئاسپىرانت ئوقۇغۇچىلارمۇ قاتنىشاتتى) پېرۇفېسسور رو-يىلىيارنىڭ كۆرۈشكە مۇيەسسەر بولدۇم. يىغىن باشلىنىشتا ئاز قالغاندا بىر قىز ياشقا چوڭراق بىر ئايال بىلەن بىللە پېرو-فېسسور ئولتۇرغان چاقلىق ئورۇندۇقنى ئىتتىرىپ يىغىن زالىغا كىرىپ كېلدى. پېرۇفېسسور يانغا قېيىسايغان بېشىنى چاقلىق ئورۇندۇقنىڭ يۆلەنچۈكىگە تىرىۋالغان، كۆزى بىر نۇقە-تىدىن ئۈزۈلمەيتتى. ئۇنى ئادەتتە يىغىنلارغا قىزى بىلەن ئايال لى ئېلىپ كېلىدىكەن. فاكۇلتېت مۇدىرى دوكتور ۋىلىيام ۋۇد (William Wood) گېپىنى باشلاپ بەش مىنۇت بولغاندا، تۇيۇقسىز سىز «كۆڭۈش» قىلغان بىر ئاۋاز دەققىتىمنى يۆلدى. ئالدىمدىكى ھۆججەتتىن بېشىمنى كۆتۈرۈپ قارىسام، ئايالى پېرۇفېسسور رويىلىيارنىڭ ئاغزىغا بىر ئىشلاتكىدا ئوكسىگېن سىلىنۇاتقىنىنى

— پېرۇفېسسورنىڭ رەسمىنى مەن توردا كۆرگەن. سىزنىڭ گەپلىرىڭىزنى ئاڭلاپ ئۇنىڭغا تېخىمۇ قىزىقتىم. سىز يارەمچىلىرىڭىز بىلەن ئۇنىڭ ھەققىدە ئۇزۇن كۆڭۈرمىدىڭىز يالغۇ فاكۇلتېتنىڭ بېرمەمسىز؟

— بېرمەيمىز فاكۇلتېت كۆڭۈرمەيدۇ. بېرمەيمىز پېرۇفېسسور بېخىدىن چىقىرمايدۇ. پېرۇفېسسورنىڭ ئايلىق ماڭاشى سەكسەن مىڭ دوللار ئەتراپىدا. ئايدا يارەمچىلىرىڭە كېتىدىغان چىقىم مىڭ دوللار ئەتراپىدا بولىدۇ. قالغان قىسمىنى فاكۇلتېت چې-قىرىدۇ.

خەدىچە بىلەن بولغان ئۇ قېتىملىق سۆھبىتىدىن كېيىن پېرۇفېسسور نى ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆرۈپ بېقىشقا ئۇنىچىلىلىق ئالدىرىدىم. مېنى قىزىقتۇرۇۋاتقىنى پىلدىڭ بىر ئادەمنىڭ زادى قانداق كىتاب يازغانلىقى، كىتابىدا نېمىلەرنى دېگەنلىكىنى بىر-لىكتىن ئىستېكى ئىدى. تېلېفونگە يارىشا، بىرەر ئايدىن كېيىن جەمئىيەتشۇناسلىق فاكۇلتېتىدا ئوقۇۋاتقۇچى ئۇ ئاسپىرانت ئوقۇغۇچىلارغا ئېچىلغان بىر قېتىملىق يىغىندا (فاكۇلتېتتا تەتقىقات ئۇ خىزمەت پىلانىغا مۇناسىۋەتلىلىك يىغىنلار ئېچىلىپ قالسا ئاسپىرانت ئوقۇغۇچىلارمۇ قاتنىشاتتى) پېرۇفېسسور رو-يىلىيارنىڭ كۆرۈشكە مۇيەسسەر بولدۇم. يىغىن باشلىنىشتا ئاز قالغاندا بىر قىز ياشقا چوڭراق بىر ئايال بىلەن بىللە پېرو-فېسسور ئولتۇرغان چاقلىق ئورۇندۇقنى ئىتتىرىپ يىغىن زالىغا كىرىپ كېلدى. پېرۇفېسسور يانغا قېيىسايغان بېشىنى چاقلىق ئورۇندۇقنىڭ يۆلەنچۈكىگە تىرىۋالغان، كۆزى بىر نۇقە-تىدىن ئۈزۈلمەيتتى. ئۇنى ئادەتتە يىغىنلارغا قىزى بىلەن ئايال لى ئېلىپ كېلىدىكەن. فاكۇلتېت مۇدىرى دوكتور ۋىلىيام ۋۇد (William Wood) گېپىنى باشلاپ بەش مىنۇت بولغاندا، تۇيۇقسىز سىز «كۆڭۈش» قىلغان بىر ئاۋاز دەققىتىمنى يۆلدى. ئالدىمدىكى ھۆججەتتىن بېشىمنى كۆتۈرۈپ قارىسام، ئايالى پېرۇفېسسور رويىلىيارنىڭ ئاغزىغا بىر ئىشلاتكىدا ئوكسىگېن سىلىنۇاتقىنىنى

— پېرۇفېسسورنىڭ رەسمىنى مەن توردا كۆرگەن. سىزنىڭ گەپلىرىڭىزنى ئاڭلاپ ئۇنىڭغا تېخىمۇ قىزىقتىم. سىز يارەمچىلىرىڭىز بىلەن ئۇنىڭ ھەققىدە ئۇزۇن كۆڭۈرمىدىڭىز يالغۇ فاكۇلتېتنىڭ بېرمەمسىز؟

— بېرمەيمىز فاكۇلتېت كۆڭۈرمەيدۇ. بېرمەيمىز پېرۇفېسسور بېخىدىن چىقىرمايدۇ. پېرۇفېسسورنىڭ ئايلىق ماڭاشى سەكسەن مىڭ دوللار ئەتراپىدا. ئايدا يارەمچىلىرىڭە كېتىدىغان چىقىم مىڭ دوللار ئەتراپىدا بولىدۇ. قالغان قىسمىنى فاكۇلتېت چې-قىرىدۇ.

بىز ىلىغان بولۇپ، تۆت نامرات ئائىلىنىڭ ئىككىسى تاللىناتتى. چاقىرىق ئۇرۇندۇتتا ئولتۇرغان پىروفېسسور روبىلىيار ۋە ئۇنىڭ ئايالى - دىن كۆزۈمنى ئۇزمىدىم. ئايالى جەدۋەلنى پىروفېسسورنىڭ كۆز ئالدىغا ئەكېلىپ تۈتۈپ تۇردى. كۆرۈڭۈش قوۋۇققىتى خېلى ياخشى بولسا كېرەك، روبىلىيار جەدۋەلدىكى خەتلەرنى خېلى ئۇزاققىچە كۆزىتتى. ئارىدىن بەش مىنۇتلار ئۆتكەندىن كېيىن لىفتىرىنىڭ مىدىر لاتتى، ئايالى لىفتىرىتكە ئايلىنىپ جەدۋەلگە بىلگە ئۇرۇپ، ئۈنى ئاكونۇتېتقا مۇدىرلىقا تاپشۇرۇپ بەردى. قىزى قول يانغىچى بىلەن دادىسىنىڭ پېشانىسىدىكى تەرلەرنى، جاۋغىيىدىكى سۇر باشقالارنىڭ ھېسداشلىقىنى تاما قىلىشى بىلەنمۇ ئۆز - دىملەر دەۋە مۇئامىلە قىلىدىغانلىقى چۈشىپ تۇراتتى. پىروفېسسور روبىلىيار ئۆز ئالدىغا مۇلاھىزە قىلىدىغان ئادەتلىك ئىدى. ئۇ ئۆزىنى ئۆزى ئاساسەن ئىنتىزامچان ئادەم دەپ قارايتت

مۇئامىلە قىلىشى ماڭا ئادەمىيلىك ھەققىدە يېڭى بىر دەرس ئۆتتى. مەن شۇ دەقىقىلەردە ئۆزۈمنى پىروفېسسور روبىلياردنىڭ «مېيىپلىكنىڭ ئەھمىيىتى» دېگەن كىتابىنى كۆرۈپ قالدىم. «مېيىپلىكنىڭ نېمە ئەھمىيىتى بولسۇن؟ پىروفېسسور كىتابىدا نېمىلەرنى دېگەندۇ؟ ئوي ـ پىكرىنى شۇنچە ئېغىر قىينىچىلىقلارنى يېڭىپ قانداق ئىپادىلىگەندۇ؟» دېگەن ئويلار كاللامدىن كەچتى. ئەتىسى كۆتۈپخانىدىن پىروفېسسور روبىلياردنىڭ كىتابىنى ئارىيەت ئالدىم. كىتابتىكى ھەربىر بابنىڭ ماۋزۇسى شۇ بابتا دېيىلگەن نۇقتا ۋە بايانلاردىن ئۇچۇر بېرىپ

مۇئامىلە قىلىشى ماڭا ئادەمىيلىك ھەققىدە يېڭى بىر دەرس ئۆتتى. مەن شۇ دەقىقىلەردە ئۆزۈمنى پىروفېسسور روبىلياردنىڭ «مېيىپلىكنىڭ ئەھمىيىتى» دېگەن كىتابىنى كۆرۈپ قالدىم. «مېيىپلىكنىڭ نېمە ئەھمىيىتى بولسۇن؟ پىروفېسسور كىتابىدا نېمىلەرنى دېگەندۇ؟ ئوي ـ پىكرىنى شۇنچە ئېغىر قىينىچىلىقلارنى يېڭىپ قانداق ئىپادىلىگەندۇ؟» دېگەن ئويلار كاللامدىن كەچتى. ئەتىسى كۆتۈپخانىدىن پىروفېسسور روبىلياردنىڭ كىتابىنى ئارىيەت ئالدىم. كىتابتىكى ھەربىر بابنىڭ ماۋزۇسى شۇ بابتا دېيىلگەن نۇقتا ۋە بايانلاردىن ئۇچۇر بېرىپ

226 ئۆزلۈك گىرۋەكلىرىدە

مۇئامىلە قىلىشى ماڭا ئادەمىيلىك ھەققىدە يېڭى بىر دەرس ئۆتتى. مەن شۇ دەقىقىلەردە ئۆزۈمنى پىروفېسسور روبىلياردنىڭ «مېيىپلىكنىڭ ئەھمىيىتى» دېگەن كىتابىنى كۆرۈپ قالدىم. «مېيىپلىكنىڭ نېمە ئەھمىيىتى بولسۇن؟ پىروفېسسور كىتابىدا نېمىلەرنى دېگەندۇ؟ ئوي ـ پىكرىنى شۇنچە ئېغىر قىينىچىلىقلارنى يېڭىپ قانداق ئىپادىلىگەندۇ؟» دېگەن ئويلار كاللامدىن كەچتى. ئەتىسى كۆتۈپخانىدىن پىروفېسسور روبىلياردنىڭ كىتابىنى ئارىيەت ئالدىم. كىتابتىكى ھەربىر بابنىڭ ماۋزۇسى شۇ بابتا دېيىلگەن نۇقتا ۋە بايانلاردىن ئۇچۇر بېرىپ

226 ئۆزلۈك گىرۋەكلىرىدە

مۇئامىلە قىلىشى ماڭا ئادەمىيلىك ھەققىدە يېڭى بىر دەرس ئۆتتى. مەن شۇ دەقىقىلەردە ئۆزۈمنى پىروفېسسور روبىلياردنىڭ «مېيىپلىكنىڭ ئەھمىيىتى» دېگەن كىتابىنى كۆرۈپ قالدىم. «مېيىپلىكنىڭ نېمە ئەھمىيىتى بولسۇن؟ پىروفېسسور كىتابىدا نېمىلەرنى دېگەندۇ؟ ئوي ـ پىكرىنى شۇنچە ئېغىر قىينىچىلىقلارنى يېڭىپ قانداق ئىپادىلىگەندۇ؟» دېگەن ئويلار كاللامدىن كەچتى. ئەتىسى كۆتۈپخانىدىن پىروفېسسور روبىلياردنىڭ كىتابىنى ئارىيەت ئالدىم. كىتابتىكى ھەربىر بابنىڭ ماۋزۇسى شۇ بابتا دېيىلگەن نۇقتا ۋە بايانلاردىن ئۇچۇر بېرىپ

226 ئۆزلۈك گىرۋەكلىرىدە

شۇناسلىق نۇقتىسىدىن چوقۇپ تەسۋىر لىگەندەك؛ باشقىلار ئۆز-
رەڭ-پارىڭ قىلىشتىن قاچقاندا، روھىيەتتىدە كۆرۈنگەن ئەڭ
يۇشۇقىنى تەھلىل قىلىپ كېلىپ، جەمئىيەتتە مىيىپ كىشە-
لەرنى كەمسىتىشنىڭ مەدەنىيەت بىلتىرىدا ئورنايدىغان كەتكەن خاتا
جۇشقىنىڭ نەتىجىسى ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىپ ئۆتكەندەك.
ئاۋەمنى ئىلگە قاپىل قىلىدىغان بېرىش، ئاپتور بۇ كىتابىدا شەخ-
سىي كەچۈرمىشلىرىنى بايان قىلىش بىلەن بىر ۋاقىتتا ئاۋەم
تەتقىقاتى، كۆندىلىگە ئالۋقە، مېيىپلىگە ساھەسىدىكى مۇنا-
نۇرغۇن ئىلمىي ئەسەرلەرنى پايدىلانغانلىدى. كىتابنىڭ كەينى مۇ-
قاۋىسىدا مۇنداق ئىزاھات بېرىلگەن: «پېرۋفېسسور روبېلېرد
گەپ ۋە ھەركەتتىن قالغانلىرنى كېيىن، ئىلمىي تەتقىقاتقا يۈتۈن
ۋۇجۇدى بىلەن كىرىشىپ، ئۆزىنىڭ باشقىلار بىلەن كۆڭۈلدە-
كىدەك ئالاقە قىلالمىسىغا يىلەدەم بېرىدىغان ئۆمۈرلۈك ھەقىقەدە
ئىزدىنىدۇ. ئاپتور كىتابىدا كېسەللىكنى بېڭىش داۋالىدىغان
ھېسسىياتلىرىغا جەمئىيەتنىڭ ساھەسىدىكى ئۆزگىچە
قارىشلىرىنى سىكلۇرۇۋۈتكەن. ئاپتورنىڭ نەزىرىدە مېيىپلىدىك
نىڭ ئىھمىيىتى — مەخسۇس تەرىبىلەنگەن يالاڭاچلىرنىڭ
بىر مېيىپنىڭ ئىجتىماڭىي ھالىتى ۋە بېشارەتلىگە ھەركەتلىرە-
مەن قىيالىس ۋە ھۆكۈمالىرى ئاساسىدا ئۆچۈرۈ بېرىلىش جەرياندە-
مەن ئىبارەتتۇر.»

ئەسلىدە 2008 – يىللىق كونۇلۇق مەۋسۇمىدا پېرۋفېسسور
گالىبېرت روبېلېرد دىنىڭ بىرىر دەرسىنى تاللاپ ئويۇم بار ئىدى.

شۇناسلىق نۇقتىسىدىن چوقۇپ تەسۋىر لىگەندەك؛ باشقىلار ئۆز-
رەڭ-پارىڭ قىلىشتىن قاچقاندا، روھىيەتتىدە كۆرۈنگەن ئەڭ
يۇشۇقىنى تەھلىل قىلىپ كېلىپ، جەمئىيەتتە مىيىپ كىشە-
لەرنى كەمسىتىشنىڭ مەدەنىيەت بىلتىرىدا ئورنايدىغان كەتكەن خاتا
جۇشقىنىڭ نەتىجىسى ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىپ ئۆتكەندەك.
ئاۋەمنى ئىلگە قاپىل قىلىدىغان بېرىش، ئاپتور بۇ كىتابىدا شەخ-
سىي كەچۈرمىشلىرىنى بايان قىلىش بىلەن بىر ۋاقىتتا ئاۋەم
تەتقىقاتى، كۆندىلىگە ئالۋقە، مېيىپلىگە ساھەسىدىكى مۇنا-
نۇرغۇن ئىلمىي ئەسەرلەرنى پايدىلانغانلىدى. كىتابنىڭ كەينى مۇ-
قاۋىسىدا مۇنداق ئىزاھات بېرىلگەن: «پېرۋفېسسور روبېلېرد
گەپ ۋە ھەركەتتىن قالغانلىرنى كېيىن، ئىلمىي تەتقىقاتقا يۈتۈن
ۋۇجۇدى بىلەن كىرىشىپ، ئۆزىنىڭ باشقىلار بىلەن كۆڭۈلدە-
كىدەك ئالاقە قىلالمىسىغا يىلەدەم بېرىدىغان ئۆمۈرلۈك ھەقىقەدە
ئىزدىنىدۇ. ئاپتور كىتابىدا كېسەللىكنى بېڭىش داۋالىدىغان
ھېسسىياتلىرىغا جەمئىيەتنىڭ ساھەسىدىكى ئۆزگىچە
قارىشلىرىنى سىكلۇرۇۋۈتكەن. ئاپتورنىڭ نەزىرىدە مېيىپلىدىك
نىڭ ئىھمىيىتى — مەخسۇس تەرىبىلەنگەن يالاڭاچلىرنىڭ
بىر مېيىپنىڭ ئىجتىماڭىي ھالىتى ۋە بېشارەتلىگە ھەركەتلىرە-
مەن قىيالىس ۋە ھۆكۈمالىرى ئاساسىدا ئۆچۈرۈ بېرىلىش جەرياندە-
مەن ئىبارەتتۇر.»

ئەسلىدە 2008 – يىللىق كونۇلۇق مەۋسۇمىدا پېرۋفېسسور
گالىبېرت روبېلېرد دىنىڭ بىرىر دەرسىنى تاللاپ ئويۇم بار ئىدى.

227 On the Margins of Self

شۇناسلىق نۇقتىسىدىن چوقۇپ تەسۋىر لىگەندەك؛ باشقىلار ئۆز-
رەڭ-پارىڭ قىلىشتىن قاچقاندا، روھىيەتتىدە كۆرۈنگەن ئەڭ
يۇشۇقىنى تەھلىل قىلىپ كېلىپ، جەمئىيەتتە مىيىپ كىشە-
لەرنى كەمسىتىشنىڭ مەدەنىيەت بىلتىرىدا ئورنايدىغان كەتكەن خاتا
جۇشقىنىڭ نەتىجىسى ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىپ ئۆتكەندەك.
ئاۋەمنى ئىلگە قاپىل قىلىدىغان بېرىش، ئاپتور بۇ كىتابىدا شەخ-
سىي كەچۈرمىشلىرىنى بايان قىلىش بىلەن بىر ۋاقىتتا ئاۋەم
تەتقىقاتى، كۆندىلىگە ئالۋقە، مېيىپلىگە ساھەسىدىكى مۇنا-
نۇرغۇن ئىلمىي ئەسەرلەرنى پايدىلانغانلىدى. كىتابنىڭ كەينى مۇ-
قاۋىسىدا مۇنداق ئىزاھات بېرىلگەن: «پېرۋفېسسور روبېلېرد
گەپ ۋە ھەركەتتىن قالغانلىرنى كېيىن، ئىلمىي تەتقىقاتقا يۈتۈن
ۋۇجۇدى بىلەن كىرىشىپ، ئۆزىنىڭ باشقىلار بىلەن كۆڭۈلدە-
كىدەك ئالاقە قىلالمىسىغا يىلەدەم بېرىدىغان ئۆمۈرلۈك ھەقىقەدە
ئىزدىنىدۇ. ئاپتور كىتابىدا كېسەللىكنى بېڭىش داۋالىدىغان
ھېسسىياتلىرىغا جەمئىيەتنىڭ ساھەسىدىكى ئۆزگىچە
قارىشلىرىنى سىكلۇرۇۋۈتكەن. ئاپتورنىڭ نەزىرىدە مېيىپلىدىك
نىڭ ئىھمىيىتى — مەخسۇس تەرىبىلەنگەن يالاڭاچلىرنىڭ
بىر مېيىپنىڭ ئىجتىماڭىي ھالىتى ۋە بېشارەتلىگە ھەركەتلىرە-
مەن قىيالىس ۋە ھۆكۈمالىرى ئاساسىدا ئۆچۈرۈ بېرىلىش جەرياندە-
مەن ئىبارەتتۇر.»

ئەسلىدە 2008 – يىللىق كونۇلۇق مەۋسۇمىدا پېرۋفېسسور
گالىبېرت روبېلېرد دىنىڭ بىرىر دەرسىنى تاللاپ ئويۇم بار ئىدى.

كۆپسۆيۈس، پىروفېسسور بۇ مەۋسۈمدا ئامېرىكانىت ئوقۇغۇچىلىرىغا «تېبابەت جەمئىيەتشۇناسلىقى» دېگەن يېرىم دەرسنى ئۆتىدىكەن. ئۇنىڭغا ئۆتىدىغىنى مېتىنىڭ قىرىقىش داۋىرىدىكە بولىمچىنى ئوخشاش چوڭ باشقا دەرسلەرنى تاللاشقا مەجبۇر بولىدۇم. ئەمما، «بىلىم جەمئىيەتشۇناسلىقى»، «ئېجتىماڭىي قۇرۇلما ۋە شەخس» دېگەن دەرسلەرنى ئېچىپ تالاسا كېلىدىغان يېلى پىروفېسسورنىڭ دەرسىگە چوقۇم قاتنىشىش ئويىمنى كۆڭلۈمگە پۈكتۈم.

ۋۇجۇدىمىزدىكى كۆرۈنمەس تاۋ — روھنىڭ كۆچى زور بولىدىكەن؛ ئەمما بىزلەرنىڭ ۋۇجۇدىدا بۇ تاۋ قاقاسلىقى، ۋەيرانچىلىقى، جولقۇم قاتنىشىش ئويىمنى كۆڭلۈمگە پۈكتۈم.

ۋۇجۇدىمىزدىكى كۆرۈنمەس تاۋ — روھنىڭ كۆچى زور بولىدىكەن؛ ئەمما بىزلەرنىڭ ۋۇجۇدىدا بۇ تاۋ قاقاسلىقى، ۋەيرانچىلىقى، جولقۇم قاتنىشىش ئويىمنى كۆڭلۈمگە پۈكتۈم.

كۆپسۆيۈس، پىروفېسسور بۇ مەۋسۈمدا ئامېرىكانىت ئوقۇغۇچىلىرىغا «تېبابەت جەمئىيەتشۇناسلىقى» دېگەن يېرىم دەرسنى ئۆتىدىكەن. ئۇنىڭغا ئۆتىدىغىنى مېتىنىڭ قىرىقىش داۋىرىدىكە بولىمچىنى ئوخشاش چوڭ باشقا دەرسلەرنى تاللاشقا مەجبۇر بولىدۇم. ئەمما، «بىلىم جەمئىيەتشۇناسلىقى»، «ئېجتىماڭىي قۇرۇلما ۋە شەخس» دېگەن دەرسلەرنى ئېچىپ تالاسا كېلىدىغان يېلى پىروفېسسورنىڭ دەرسىگە چوقۇم قاتنىشىش ئويىمنى كۆڭلۈمگە پۈكتۈم.

ۋۇجۇدىمىزدىكى كۆرۈنمەس تاۋ — روھنىڭ كۆچى زور بولىدىكەن؛ ئەمما بىزلەرنىڭ ۋۇجۇدىدا بۇ تاۋ قاقاسلىقى، ۋەيرانچىلىقى، جولقۇم قاتنىشىش ئويىمنى كۆڭلۈمگە پۈكتۈم.

ۋۇجۇدىمىزدىكى كۆرۈنمەس تاۋ — روھنىڭ كۆچى زور بولىدىكەن؛ ئەمما بىزلەرنىڭ ۋۇجۇدىدا بۇ تاۋ قاقاسلىقى، ۋەيرانچىلىقى، جولقۇم قاتنىشىش ئويىمنى كۆڭلۈمگە پۈكتۈم.

كۆپسۆيۈس، پىروفېسسور بۇ مەۋسۈمدا ئامېرىكانىت ئوقۇغۇچىلىرىغا «تېبابەت جەمئىيەتشۇناسلىقى» دېگەن يېرىم دەرسنى ئۆتىدىكەن. ئۇنىڭغا ئۆتىدىغىنى مېتىنىڭ قىرىقىش داۋىرىدىكە بولىمچىنى ئوخشاش چوڭ باشقا دەرسلەرنى تاللاشقا مەجبۇر بولىدۇم. ئەمما، «بىلىم جەمئىيەتشۇناسلىقى»، «ئېجتىماڭىي قۇرۇلما ۋە شەخس» دېگەن دەرسلەرنى ئېچىپ تالاسا كېلىدىغان يېلى پىروفېسسورنىڭ دەرسىگە چوقۇم قاتنىشىش ئويىمنى كۆڭلۈمگە پۈكتۈم.

ۋۇجۇدىمىزدىكى كۆرۈنمەس تاۋ — روھنىڭ كۆچى زور بولىدىكەن؛ ئەمما بىزلەرنىڭ ۋۇجۇدىدا بۇ تاۋ قاقاسلىقى، ۋەيرانچىلىقى، جولقۇم قاتنىشىش ئويىمنى كۆڭلۈمگە پۈكتۈم.

ۋۇجۇدىمىزدىكى كۆرۈنمەس تاۋ — روھنىڭ كۆچى زور بولىدىكەن؛ ئەمما بىزلەرنىڭ ۋۇجۇدىدا بۇ تاۋ قاقاسلىقى، ۋەيرانچىلىقى، جولقۇم قاتنىشىش ئويىمنى كۆڭلۈمگە پۈكتۈم.

كۆپسۆيۈس، پىروفېسسور بۇ مەۋسۈمدا ئامېرىكانىت ئوقۇغۇچىلىرىغا «تېبابەت جەمئىيەتشۇناسلىقى» دېگەن يېرىم دەرسنى ئۆتىدىكەن. ئۇنىڭغا ئۆتىدىغىنى مېتىنىڭ قىرىقىش داۋىرىدىكە بولىمچىنى ئوخشاش چوڭ باشقا دەرسلەرنى تاللاشقا مەجبۇر بولىدۇم. ئەمما، «بىلىم جەمئىيەتشۇناسلىقى»، «ئېجتىماڭىي قۇرۇلما ۋە شەخس» دېگەن دەرسلەرنى ئېچىپ تالاسا كېلىدىغان يېلى پىروفېسسورنىڭ دەرسىگە چوقۇم قاتنىشىش ئويىمنى كۆڭلۈمگە پۈكتۈم.

ۋۇجۇدىمىزدىكى كۆرۈنمەس تاۋ — روھنىڭ كۆچى زور بولىدىكەن؛ ئەمما بىزلەرنىڭ ۋۇجۇدىدا بۇ تاۋ قاقاسلىقى، ۋەيرانچىلىقى، جولقۇم قاتنىشىش ئويىمنى كۆڭلۈمگە پۈكتۈم.

ۋۇجۇدىمىزدىكى كۆرۈنمەس تاۋ — روھنىڭ كۆچى زور بولىدىكەن؛ ئەمما بىزلەرنىڭ ۋۇجۇدىدا بۇ تاۋ قاقاسلىقى، ۋەيرانچىلىقى، جولقۇم قاتنىشىش ئويىمنى كۆڭلۈمگە پۈكتۈم.

سىرلىنىپ ئۆزۈمنىڭ روھىي دۇنيايىم ھەققىدە ئويلىنىپ يۈر-
گەن كۈنلىرىمنىڭ بىرىدە، گېرمانىيەلىك مەشھۇر پەيلاسوپ،
ئىرادىچىلىك پەلسەپىسىنىڭ ئاساسچىسى شوپېنخائۇئېرنىڭ
ئىراده ھەققىدە ئېيتقان تۆۋەندىكى بايانلىرى ئېسىمگە كەلدى:
«بەدەننىڭ پائالىيىتى باشقا نەرسە ئەمەس، دەل ئوبيېكتلاشقان،
كۆرگىلى بولىدىغان ئىراده پائالىيىتىدۇر. ھەرقانداق بىر ساخ-
تىلىقتىن خالىي، چىن ئىراده دەل ھەم بۇاستە ھالدا ئىگە-
سىنى ھەرىكەتكە كۈندەيدۇ. بەدەننىڭ رولى — ئەمەلىيەتتە ئىرا-
دىنىڭ رولىدۇر. بىر خىل ئىراده يەنە بىر خىل ئىراده بىلەن تىر-
كەشسە ئازابتۇر، ئۇنىڭ بىلەن بىر يەردىن چىقسا ھۇزۇر ۋە خۇشال-
لىقتۇر... ئادەم ئىرادىسىنىڭ كۈچىگە تايىنىپ رەزىللىكىنى ئا-
جىزلىتالايدۇ.»

سىرلىنىپ ئۆزۈمنىڭ روھىي دۇنيايىم ھەققىدە ئويلىنىپ يۈر-
گەن كۈنلىرىمنىڭ بىرىدە، گېرمانىيەلىك مەشھۇر پەيلاسوپ،
ئىرادىچىلىك پەلسەپىسىنىڭ ئاساسچىسى شوپېنخائۇئېرنىڭ
ئىراده ھەققىدە ئېيتقان تۆۋەندىكى بايانلىرى ئېسىمگە كەلدى:
«بەدەننىڭ پائالىيىتى باشقا نەرسە ئەمەس، دەل ئوبيېكتلاشقان،
كۆرگىلى بولىدىغان ئىراده پائالىيىتىدۇر. ھەرقانداق بىر ساخ-
تىلىقتىن خالىي، چىن ئىراده دەل ھەم بۇاستە ھالدا ئىگە-
سىنى ھەرىكەتكە كۈندەيدۇ. بەدەننىڭ رولى — ئەمەلىيەتتە ئىرا-
دىنىڭ رولىدۇر. بىر خىل ئىراده يەنە بىر خىل ئىراده بىلەن تىر-
كەشسە ئازابتۇر، ئۇنىڭ بىلەن بىر يەردىن چىقسا ھۇزۇر ۋە خۇشال-
لىقتۇر... ئادەم ئىرادىسىنىڭ كۈچىگە تايىنىپ رەزىللىكىنى ئا-
جىزلىتالايدۇ.»

229 On the Margins of Self

سىرلىنىپ ئۆزۈمنىڭ روھىي دۇنيايىم ھەققىدە ئويلىنىپ يۈر-
گەن كۈنلىرىمنىڭ بىرىدە، گېرمانىيەلىك مەشھۇر پەيلاسوپ،
ئىرادىچىلىك پەلسەپىسىنىڭ ئاساسچىسى شوپېنخائۇئېرنىڭ
ئىراده ھەققىدە ئېيتقان تۆۋەندىكى بايانلىرى ئېسىمگە كەلدى:
«بەدەننىڭ پائالىيىتى باشقا نەرسە ئەمەس، دەل ئوبيېكتلاشقان،
كۆرگىلى بولىدىغان ئىراده پائالىيىتىدۇر. ھەرقانداق بىر ساخ-
تىلىقتىن خالىي، چىن ئىراده دەل ھەم بۇاستە ھالدا ئىگە-
سىنى ھەرىكەتكە كۈندەيدۇ. بەدەننىڭ رولى — ئەمەلىيەتتە ئىرا-
دىنىڭ رولىدۇر. بىر خىل ئىراده يەنە بىر خىل ئىراده بىلەن تىر-
كەشسە ئازابتۇر، ئۇنىڭ بىلەن بىر يەردىن چىقسا ھۇزۇر ۋە خۇشال-
لىقتۇر... ئادەم ئىرادىسىنىڭ كۈچىگە تايىنىپ رەزىللىكىنى ئا-
جىزلىتالايدۇ.»

229 On the Margins of Self

سىرلىنىپ ئۆزۈمنىڭ روھىي دۇنيايىم ھەققىدە ئويلىنىپ يۈر-
گەن كۈنلىرىمنىڭ بىرىدە، گېرمانىيەلىك مەشھۇر پەيلاسوپ،
ئىرادىچىلىك پەلسەپىسىنىڭ ئاساسچىسى شوپېنخائۇئېرنىڭ
ئىراده ھەققىدە ئېيتقان تۆۋەندىكى بايانلىرى ئېسىمگە كەلدى:
«بەدەننىڭ پائالىيىتى باشقا نەرسە ئەمەس، دەل ئوبيېكتلاشقان،
كۆرگىلى بولىدىغان ئىراده پائالىيىتىدۇر. ھەرقانداق بىر ساخ-
تىلىقتىن خالىي، چىن ئىراده دەل ھەم بۇاستە ھالدا ئىگە-
سىنى ھەرىكەتكە كۈندەيدۇ. بەدەننىڭ رولى — ئەمەلىيەتتە ئىرا-
دىنىڭ رولىدۇر. بىر خىل ئىراده يەنە بىر خىل ئىراده بىلەن تىر-
كەشسە ئازابتۇر، ئۇنىڭ بىلەن بىر يەردىن چىقسا ھۇزۇر ۋە خۇشال-
لىقتۇر... ئادەم ئىرادىسىنىڭ كۈچىگە تايىنىپ رەزىللىكىنى ئا-
جىزلىتالايدۇ.»

229 On the Margins of Self

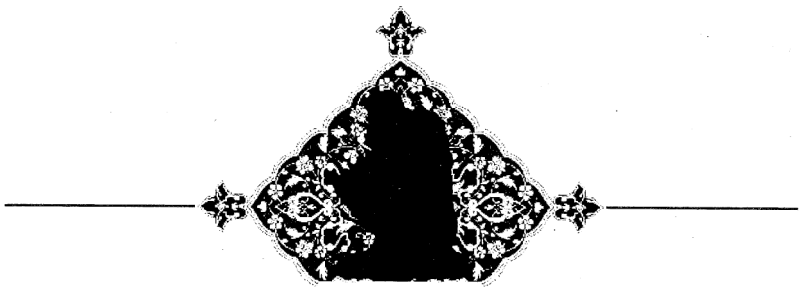

ئون ئىككىنچى باب

ئامېرىكا مائارىپى ۋە مېنىڭ كەچۈرمىشىم

ئاچقۇچلۇق سۆزلەر: سەرخىللار گۈرۈھى؛ مائارىپ ئىسلاھاتى؛ ئوقۇتقۇچىلارنىڭ ساپاسى؛ تالانتلىقلارنى جەلپ قىلىش .

1

ئامېرىكا دۇنيا بويىچە مائارىپ ئىشلىرى ئۈچۈن تەرەققىي قىلغان دۆلەت. 1834- يىلى پىنسىلۋانىيە ئىشتاتلىق ھۆكۈمەت مەكتەپ قانۇنى تۈزۈپ، جايلارنىڭ دۆلەت باج كىرىمىدىن پايدىلىنىپ ھەقسىز مەكتەپلەرنى ئېچىشنى تەلەپ قىلدى. 19 - ئەسىرنىڭ ئاخىرلىرىغا كەلگەندە ئامېرىكىدىكى ئىشتاتلارنىڭ تولىسى مەجبۇرىي مائارىپ قانۇنىنى تۈزۈپ چىقتى. 20 - ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىغا كەلگەندە ھەممە ئىشتات دېگۈدەك تۇقۇز يىللىق مەجبۇرىيەت مائارىپى تۈزۈمىنى رەسمىي ئەمەلىيلەشتۈردى. ھازىر بولسا، ئامېرىكىدا 12 يىللىق مەجبۇرىيەت مائارىپى تۈزۈمى يۈرگۈزۈلۈۋاتىدۇ.

ئامېرىكىدا ئالىي مائارىپ ئىنتايىن تەرەققىي قىلغان بولۇپ، ئىككى يىللىق تۈزۈمدىكى مەھەللە ئىنستىتۇتلار (Community College) ۋە تۆت يىللىق تۈزۈمدىكى ئۇنىۋېرسىتېتلار

ئون ئىككىنچى باب

ئاچقۇچلۇق سۆزلەر: سەرخىللار گۈرۈھى؛ مائارىپ ئىسلاھاتى؛ ئوقۇتقۇچىلارنىڭ ساپاسى؛ تالانتلىقلارنى جەلپ قىلىش .

1

ئامېرىكا دۇنيا بويىچە مائارىپ ئىشلىرى ئۈچۈن تەرەققىي قىلغان دۆلەت. 1834- يىلى پىنسىلۋانىيە ئىشتاتلىق ھۆكۈمەت مەكتەپ قانۇنى تۈزۈپ، جايلارنىڭ دۆلەت باج كىرىمىدىن پايدىلىنىپ ھەقسىز مەكتەپلەرنى ئېچىشنى تەلەپ قىلدى. 19 - ئەسىرنىڭ ئاخىرلىرىغا كەلگەندە ئامېرىكىدىكى ئىشتاتلارنىڭ تولىسى مەجبۇرىي مائارىپ قانۇنىنى تۈزۈپ چىقتى. 20 - ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىغا كەلگەندە ھەممە ئىشتات دېگۈدەك تۇقۇز يىللىق مەجبۇرىيەت مائارىپى تۈزۈمىنى رەسمىي ئەمەلىيلەشتۈردى. ھازىر بولسا، ئامېرىكىدا 12 يىللىق مەجبۇرىيەت مائارىپى تۈزۈمى يۈرگۈزۈلۈۋاتىدۇ.

ئامېرىكىدا ئالىي مائارىپ ئىنتايىن تەرەققىي قىلغان بولۇپ، ئىككى يىللىق تۈزۈمدىكى مەھەللە ئىنستىتۇتلار (Community College) ۋە تۆت يىللىق تۈزۈمدىكى ئۇنىۋېرسى-

230 ئۆزلۈك گىرۇپە كلىرىدە

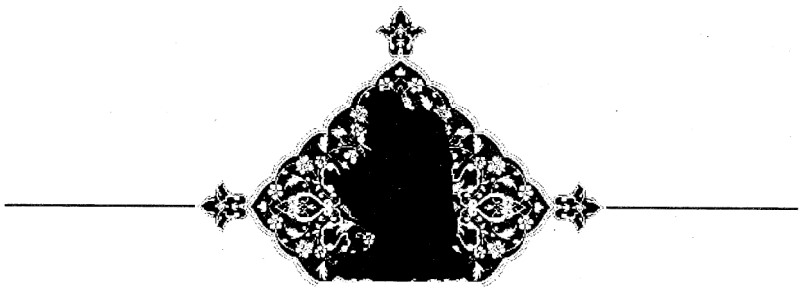

ئون ئىككىنچى باب

ئامېرىكا مائارىپى ۋە مېنىڭ كەچۈرمىشىم

ئاچقۇچلۇق سۆزلەر: سەرخىللار گۈرۈھى؛ مائارىپ ئىسلاھاتى؛ ئوقۇتقۇچىلارنىڭ ساپاسى؛ تالانتلىقلارنى جەلپ قىلىش .

1

ئامېرىكا دۇنيا بويىچە مائارىپ ئىشلىرى ئۈچۈن تەرەققىي قىلغان دۆلەت. 1834- يىلى پىنسىلۋانىيە ئىشتاتلىق ھۆكۈمەت مەكتەپ قانۇنى تۈزۈپ، جايلارنىڭ دۆلەت باج كىرىمىدىن پايدىلىنىپ ھەقسىز مەكتەپلەرنى ئېچىشنى تەلەپ قىلدى. 19 - ئەسىرنىڭ ئاخىرلىرىغا كەلگەندە ئامېرىكىدىكى ئىشتاتلارنىڭ تولىسى مەجبۇرىي مائارىپ قانۇنىنى تۈزۈپ چىقتى. 20 - ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىغا كەلگەندە ھەممە ئىشتات دېگۈدەك تۇقۇز يىللىق مەجبۇرىيەت مائارىپى تۈزۈمىنى رەسمىي ئەمەلىيلەشتۈردى. ھازىر بولسا، ئامېرىكىدا 12 يىللىق مەجبۇرىيەت مائارىپى تۈزۈمى يۈرگۈزۈلۈۋاتىدۇ.

ئامېرىكىدا ئالىي مائارىپ ئىنتايىن تەرەققىي قىلغان بولۇپ، ئىككى يىللىق تۈزۈمدىكى مەھەللە ئىنستىتۇتلار (Community College) ۋە تۆت يىللىق تۈزۈمدىكى ئۇنىۋېرسى-

230 ئۆزلۈك گىرۇپە كلىرىدە

تېتلار ئالىي مائارىپىنىڭ ئىككى ئاساسلىق تايانچ بازىسى. پۈتۈنلەي ھۆكۈمەت ئىلكىدە بولىدىغان مەھەللە ئىنستىتۇتلىرىدىنىڭ ئوقۇتۇشتىكى يېتەكچى پىرىنسىپى ئەتراپتىكى ياشلارنى ئەرزان ئوقۇش پۈرسىتىگە ئىگە قىلىش. ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتكۈزۈپ شاھادەتنامە ئالالىغان ئوقۇغۇچىلارنىڭ ھەممىسى مەھەللە ئىنستىتۇتلىرىغا ئاسانلا كىرەلەيدۇ. مەھەللە ئىنستىتۇتلىرىنىڭ ئوقۇش پۇلى ئاز، ئوقۇشقا ئېلىش رەسمىيىتى ئاددىي بولۇپ، ئاساسلىقى قاتناپ ئوقۇيدىغان ئوقۇغۇچىلارنى ئوقۇتۇشىنى ئاساس قىلىدۇ. نۇرغۇن ئوقۇغۇچىلار ئىشلىگەچ ئوقۇيدۇ. بۇنداق ئىنستىتۇتلار ئاساسلىقى ئوقۇغۇچىلارنىڭ بازار تەلەپ قىلىۋاتقان كەسىپلەر بويىچە تەربىيەلىنىشىگە ئەھمىيەت بېرىدۇ. بوغالتىرلىق، كومپيۇتېر، كاتىباتلىق، سېكرېتارلىق، چىش دوختۇرلۇقى، ئادۋوكاتلىق، مانتيورلۇق، ئاپتوموبىل رېمونتچىلىقى قاتارلىق ئەملىي ئىشلىتىلىش قىممىتى بار كەسىپلەر نۇقتىلىق ئۆتۈلىدۇ. ئوقۇغۇچىلار ئىككى يىللىق مەھەللە ئىنستىتۇتلىرىنى ياخشى نەتىجە بىلەن پۈتكۈزەلمىسە، غەيرىي باكالاۋۇرلۇق ئۇنۋانى (associate degreed) ئالىدۇ. بۇ ئۇنۋان ئۇلارنىڭ خىزمەت تېپىشىغا ياكى تۆت يىللىق تۇزۇمدىكى رەسمىي ئۇنىۋېرسىتېتلارغا كىرىپ داۋاملىق ئوقۇشىغا يارىدەم بېرىدۇ. ئەگەر ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئىككى يىل جەريانىدىكى نەتىجىسى ئىزچىل ياخشى بولسا، ھۆكۈمەت قارىمىقىدىكى ئىشتاتلىق ئۇنىۋېرسىتېتلار ئۇلارنى ئاۋۇال قوبۇل قىلىدۇ.

ئامېرىكا ئالىي مائارىپىدا ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدىغىنى يەنىلا تۆت يىللىق تۇزۇمدىكى ئۇنىۋېرسىتېتلار. ھازىر ئامېرىكا ئالىي مائارىپىنى ئومۇملاشتۇرۇش ۋە ئاددىي ئاۋامغىچە سىڭدۈرۈش قەدىمىنى ئورۇنلاپ بولدى. نۇرغۇن ئامېرىكىلىق ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئالىي مەكتەپتە ئوقۇشتىكى مەقسىتى بىر كەسىپ ئۆگىنىپ چىقىپ جەمئىيەتتە ياخشىراق خىزمەت تېپىش. سانائەت، سودا، قانۇن، دوختۇرلۇق كەسىپلىرى ئالىي مەكتەپ ئو-

تېتلار ئالىي مائارىپىنىڭ ئىككى ئاساسلىق تايانچ بازىسى. پۈتۈنلەي ھۆكۈمەت ئىلكىدە بولىدىغان مەھەللە ئىنستىتۇتلىرىدىنىڭ ئوقۇتۇشتىكى يېتەكچى پىرىنسىپى ئەتراپتىكى ياشلارنى ئەرزان ئوقۇش پۈرسىتىگە ئىگە قىلىش. ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتكۈزۈپ شاھادەتنامە ئالالىغان ئوقۇغۇچىلارنىڭ ھەممىسى مەھەللە ئىنستىتۇتلىرىغا ئاسانلا كىرەلەيدۇ. مەھەللە ئىنستىتۇتلىرىنىڭ ئوقۇش پۇلى ئاز، ئوقۇشقا ئېلىش رەسمىيىتى ئاددىي بولۇپ، ئاساسلىقى قاتناپ ئوقۇيدىغان ئوقۇغۇچىلارنى ئوقۇتۇشىنى ئاساس قىلىدۇ. نۇرغۇن ئوقۇغۇچىلار ئىشلىگەچ ئوقۇيدۇ. بۇنداق ئىنستىتۇتلار ئاساسلىقى ئوقۇغۇچىلارنىڭ بازار تەلەپ قىلىۋاتقان كەسىپلەر بويىچە تەربىيەلىنىشىگە ئەھمىيەت بېرىدۇ. بوغالتىرلىق، كومپيۇتېر، كاتىباتلىق، سېكرېتارلىق، چىش دوختۇرلۇقى، ئادۋوكاتلىق، مانتيورلۇق، ئاپتوموبىل رېمونتچىلىقى قاتارلىق ئەملىي ئىشلىتىلىش قىممىتى بار كەسىپلەر نۇقتىلىق ئۆتۈلىدۇ. ئوقۇغۇچىلار ئىككى يىللىق مەھەللە ئىنستىتۇتلىرىنى ياخشى نەتىجە بىلەن پۈتكۈزەلمىسە، غەيرىي باكالاۋۇرلۇق ئۇنۋانى (associate degreed) ئالىدۇ. بۇ ئۇنۋان ئۇلارنىڭ خىزمەت تېپىشىغا ياكى تۆت يىللىق تۇزۇمدىكى رەسمىي ئۇنىۋېرسىتېتلارغا كىرىپ داۋاملىق ئوقۇشىغا يارىدەم بېرىدۇ. ئەگەر ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئىككى يىل جەريانىدىكى نەتىجىسى ئىزچىل ياخشى بولسا، ھۆكۈمەت قارىمىقىدىكى ئىشتاتلىق ئۇنىۋېرسىتېتلار ئۇلارنى ئاۋۇال قوبۇل قىلىدۇ.

ئامېرىكا ئالىي مائارىپىدا ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدىغىنى يەنىلا تۆت يىللىق تۇزۇمدىكى ئۇنىۋېرسىتېتلار. ھازىر ئامېرىكا ئالىي مائارىپىنى ئومۇملاشتۇرۇش ۋە ئاددىي ئاۋامغىچە سىڭدۈرۈش قەدىمىنى ئورۇنلاپ بولدى. نۇرغۇن ئامېرىكىلىق ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئالىي مەكتەپتە ئوقۇشتىكى مەقسىتى بىر كەسىپ ئۆگىنىپ چىقىپ جەمئىيەتتە ياخشىراق خىزمەت تېپىش. سانائەت، سودا، قانۇن، دوختۇرلۇق كەسىپلىرى ئالىي مەكتەپ ئو-

قۇغۇچىلىرىنىڭ قارشى ئېلىشىغا ئېرىشىدۇ. ھەممە ئوقۇغۇچىنى مەدەنىيەت ۋە پەن ـ تېخنىكا ھەققىدە ئاساسىي تونۇشقا ئىگە قىلىش ئۈچۈن ئامېرىكا ئۇنىۋېرسىتېتلىرى ئوقۇغۇچىلارنى بىرىنچى، ئىككىنچى ئوقۇتۇش يىلىدا تەبىئىي پەن، تارىخ، ئەدەبىيات، ئىجتىمائىيەت، ماتېماتىكا، چەت ئەل تىلى كەسىپلىرىدىن تاللاپ ئوقۇشقا مەجبۇرلايدۇ. بۇنداق بولغاندا ئوقۇغۇچىلار بىرقەدەر مۇكەممەل، ئەتراپلىق تەربىيەگە ئىگە بولالايدۇ. ئۇنىۋېرسىتېتنى پۈتكۈزگەندىن كېيىن زور كۆپ قىسىم ئوقۇغۇچىلار جەمئىيەتكە قەدەم قويۇپ خىزمەت قىلىش يولىنى تاللايدۇ. ئاز بىر قىسىم ئوقۇغۇچىلار بولسا ئاسپىرانتۇرىيە ياكى مەخسۇس مەكتەپلەرگە كىرىپ ئوقۇيدۇ. ماگىستىرلىق ئۇنۋانى (masters degree)ئېلىش ئۈچۈن ئىككى يىل، دوكتورلۇق ئۇنۋانى (ph.D) ئېلىش ئۈچۈن تۆت يىل ھەتتا ئۇنىڭدىنمۇ ئۇزاق ۋاقىت كېتىدۇ. ئامېرىكىدا ئاسپىرانتلىقتا ئوقۇماقچى بولغان ھەرقانداق ئوقۇغۇچى «ئوقۇش پۈتكۈزۈش نەتىجىسى ئىمتىھانى» (Graduate Record Examination ياكى GRE) بېرىشى كېرەك. سودا ـ سانائەت باشقۇرۇش كەسپىدە ئاسپىرانتلىقتا ئوقۇماقچى بولغانلار GMAT (General Management Admission Test)، قانۇن كەسپىدە ئاسپىرانتلىقتا ئوقۇماقچى بولغانلار LSAT (Law School Admission Test)، تېببابەت كەسپىدە ئوقۇماقچى بولغانلار بولسا MCAT(Medical College Admission Test) ئىمتىھانىنى چوقۇم بېرىشى كېرەك. ئاسپىرانتلىقتا ئوقۇماقچى بولغان ئوقۇغۇچىلار بولسا GRE ئىمتىھانىنى بەرگەندىن تاشقىرى TOEFL(托福 , Test of English as a Foreign Language) ئىمتىھانىنى بېرىشى كېرەك.

ئامېرىكا ئۇنىۋېرسىتېتلىرىنىڭ ئۇنۋانىنى مەكتەپنىڭ لەدىرلار كېڭىشى تەستىقلايدۇ. ئىشتاتلانىڭ باشقۇرۇشىدىكى ئۇنىۋېرسىتېتلارنىڭ ئۇنۋانىنىمۇ ئىشتاتلىق ھۆكۈمەتنىڭ مائارىپ تارماقلىرى تەكشۈرۈشتىن ئۆتكۈزىدۇ. مەخسۇس مائارىپ مۇپەتتىشلىرى ئۇنىۋېرسىتېتلارنىڭ ئوقۇتۇش سەۋىيىسىنى، ئوقۇتقۇچىلار تەركىبىنى، ئوقۇتۇش پىلانىنى، ئوقۇتۇش ئۇسۇلىنى، ئوقۇغۇچىلارنى باھالاش ئۇسۇلىنى تەكشۈرىدۇ. ئەگەر بىرەر ئۇنىۋېرسىتېت ياكى كەسىپ ئۆلچەمگە يەتمىسە، ئۇ ئۇنىۋېرسىتېت ياكى كەسىپنىڭ ئۇنۋانىنى ئېلىۋېتىش قارارىغا كېلىدۇ. ئۇنداق بولغاندا ئۇ ئۇنىۋېرسىتېت ياكى كەسىپتىكى ئوقۇغۇچىلار ئۇنۋان ئالالمايدۇ. ئۇنىۋېرسىتېت ياكى كەسىپ ئۆلچەمگە يەتكەن تەقدىردىمۇ، ئۇنىڭ ئۇنۋانىنى ئېلىۋېتىش ياكى ئېلىۋەتمەسلىكى ئۇنىۋېرسىتېتنىڭ ئۆزىگە باغلىق بولىدۇ. ئۇنىۋېرسىتېت ياكى كەسىپ ئۆلچەمگە يەتمىسە، ئۇنىڭ ئۇنۋانىنى ئېلىۋېتىش ياكى ئېلىۋەتمەسلىكى ئۇنىۋېرسىتېتنىڭ ئۆزىگە باغلىق بولىدۇ. ئۇنىۋېرسىتېت ياكى كەسىپ ئۆلچەمگە يەتكەن تەقدىردىمۇ

بەل ڤوقوش ڤوجۆن ڤوقوش پۆڵی، پاتۆ، تاملۆ ۆە باشتا چـ-
قەملەری قوشۆپ هبسابلەخانا، تەخمینەن 15 ساڤ دوللار کـ-
تندۆ. بۆ، ڤامبرلکەدی ڤاەتتکی تۆرموش سەۆیەسدە یاشایـ-
مدخان ڤاڤلدلەر ڤوجۆن ڤاز پۆل ڤەمەس. خۆسۆسیالر باشقۆرۆ-
ڤوخشەمخان ڤۆنۆژەرستیتالرنالڤ ڤالدەخان ڤوقوش پۆڵەمۆ
ڤوخشەمایدۆ. هۆکۆمەت باشقۆرۆشدەکی ڤۆنۆژەرستیتالرد بەر
لەدڤەن. شۆڤا هەرپی مەکتەپ ۆە ڤامبرلکا پایتەختی ۆاشدڤگـ-
تندەکی مەخسۆس قارا تەنلکلەر ڤوجۆن تەسس قەلدخان،
فبەرلتسیە هۆکۆمەتی بەرتۆتاش باشقۆرەدخان ڤۆنۆژەرسـ-
تیتالرەن باشقەلرنالڤ هەمەمسەتی ڤەشتاتلەق هۆکۆمەت
نازلەەت قەلدەۆ. ڤامبرلکا ڤۆنۆژەرستیتلرنالڤ ڤوقوش پۆڵی
هەقسەز ڤەمەس. هۆکۆمەت باشقۆرۆشدەکی ڤۆنۆژەرستیتالرنالڤ
ڤوقوش پۆڵی تۆڤۆنەرەق بوڵدۆ، بەر ڤەشتات تەۆەلکەدەکی
ڤوخشەمخان ڤۆنۆژەرستیتالرنالڤ ڤالدەخان ڤوقوش پۆڵەمۆ
ڤوخشەمایدۆ. هۆکۆمەت باشقۆرۆشدەکی ڤۆنۆژەرستیتالرد بەر
بەل ڤوقوش ڤوجۆن ڤوقوش پۆڵی، پاتۆ، تاملۆ ۆە باشتا چـ-
قەملەری قوشۆپ هبسابلەخانا، تەخمینەن 15 ساڤ دوللار کـ-
تندۆ. بۆ، ڤامبرلکەدی ڤاەتتکی تۆرموش سەۆیەسدە یاشایـ-
مدخان ڤاڤلدلەر ڤوجۆن ڤاز پۆل ڤەمەس. خۆسۆسیالر باشقۆرۆ-
شەدکی ڤۆنۆژەرستیتالرنالڤ ڤوقوش پۆڵی تێخمۆ قەمەت بۆ-
لەدۆ. خارۆارد، یالی قاتارلەق خۆسۆسیالر باشقۆرۆشدەکی ڤۆ-
نۆژەرستیتالرنالڤ ڤەملی کۆڤ جەهەتتەکی رەت تەرتیبەتی
ڤیلان قەلدەۆ.

باشقۆرۆش تەۆەلکی جەهەتتەن ڤامبرلکەدی ڤۆنۆژەرسـ-
تیتالر هۆکۆمەت ڤەلکەدی ڤۆنۆژەرستیت، شەخسلەر باشقۆ-
رۆشەدکی ڤۆنۆژەرستیت ۆە ڤالاهدە تەستەقلدندەخان ڤۆندە

تەش تارماقلەری قەرەللاڤ هالدا ڤۆنۆژەرستیتالرنالڤ ڤوقۆ-
تۆش سۆیەتەش، تارقاتان ڤۆزۆڤندالڤ ڤەشەیڤلکەلاڤ دەرجـ-
سەش یاهالاپ تۆرەدۆ. بەرلی ژۆرنالللەر ۆە پەن – تێخەدکا ڤەور-
ڤالدەری هەر خەل کۆرەسەتکۆچلەرلی ڤامبلی قەلدپ تۆزۆڤپ ڤۆ-
نۆژەرستیتالرنالڤ ڤەملی کۆڤ جەهەتتەکی رەت تەرتیبەتی
ڤیلان قەلدەۆ.
باشقۆرۆش تەۆەلکی جەهەتتەن ڤامبرلکەدی ڤۆنۆژەرسـ-
تیتالر هۆکۆمەت ڤەلکەدی ڤۆنۆژەرستیت، شەخسلەر باشقۆ-
رۆشەدکی ڤۆنۆژەرستیت ۆە ڤالاهدە تەستەقلدندەخان ڤۆندە

ئارتۇقراق كېتىدۇ. ئامېرىكىدىكى ئوتتۇرا ھال تۇرمۇش سەۋىيەسىدىكى ئائىلىلەر بۇنداق يۇقىرى چىقىمنى كۆتۈرەلمەيدۇ. بۇنداق ئۇنىۋېرسىتېتلار ئوقۇغۇچىلارنى ئوقۇش مۇكاپات پۇلى بىلەن تەمىنلىسىمۇ، يەنىلا ئېھتىياجنى قاندۇرالمايدۇ. شۇڭا خۇسۇسىيلار باشقۇرۇشىدىكى داڭلىق ئۇنىۋېرسىتېتلاردا ئامېرىكىدىكى پۇلدارلارنىڭ پەرزەنتلىرى كۆپ. داڭلىق ئۇنىۋېرسىتېتلارنى پۈتكۈزگەنلەر ئاسانراق خىزمەت تاپالايدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا، مەكتەپداشلارنىڭ ئۆزئارا بىر - بىرىنى تونۇشتۇرۇشى بىلەن داڭلىق ئۇنىۋېرسىتېتلارنى پۈتكۈزگەنلەر بۇ دۆلەتتىكى سەرخىللار گۇرۇھىنى شەكىللەندۈرگەن. مەكتەپمۇ شۇ ئۇنىۋېرسىتېتنى پۈتكۈزگەنلەرنىڭ پەرزەنتلىرىگە ئوقۇشقا كىرىش جەھەتتە ئالاھىدە ئېتىبار بېرىدۇ. شۇ سەۋەبلىك، ئامېرىكىدىكى سەرخىللار قاتلىمى ئەۋلادمۇئەۋلاد داۋاملىشىدۇ.

دۇنيادىكى باشقا دۆلەتلەر بىلەن سېلىشتۇرغاندا، ئامېرىكا ئۇنىۋېرسىتېتلىرىنىڭ ئارتۇقچىلىقى قاتتىق دېتال قۇرۇلۇشىنىڭ مۇكەممەللىكىدە، ئوقۇتقۇچىلار ساپاسىنىڭ يۇقىرىلىقىدا ئىپادىلىنىدۇ. ئامېرىكا ئۇنىۋېرسىتېتلىرى باغچىسىمان قورۇ، ھەشەمەتلىك بىنا ۋە گۈزەل مەنزىرىلىرى بىلەن ئالاھىدە كۆزگە تاشلىنىدۇ. ئۇنىۋېرسىتېتلاردا كۈتۈپخانا، تەنتەربىيە ئەسلىھەلىرى ئىنتايىن مۇكەممەل، ئوقۇغۇچىلارنىڭ ياشاش مۇھىتى كۆڭۈلدىكىدەك بولىدۇ؛ ئوقۇتقۇچىلار بولسا ئۆز ساھەسىدە بىلىمگە توشقان مۇتەخەسسىسلەر. داڭلىق ئۇنىۋېرسىتېتلاردا نوبېل مۇكاپاتى ساھىبلىرى، دۇنياۋى ئالىملار كۆپ ئۇچرايدۇ. بولۇپمۇ ئاسپىرانتلار ئوقۇتۇشىدا ئامېرىكا دۇنيادىكى ھەرقانداق دۆلەتنىڭ ئالدىدا تۇرىدۇ. تولۇق كۇرس مائارىپىنىڭ ئانچە ۋاي دەپ كەتكۈچىلىكى يوق. ئامېرىكىنىڭ ئاسپىرانتلار مائارىپى ئالاھىدە بولغاچقا، ھەر يىلى دۇنيانىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن 100 مىڭدىن ئارتۇق ئوقۇغۇچى بۇ دۆلەتكە ئاسپىرانتلىقتا ئوقۇش ئۈچۈن كېلىدۇ.

ئارتۇقراق كېتىدۇ. ئامېرىكىدىكى ئوتتۇرا ھال تۇرمۇش سەۋىيەسىدىكى ئائىلىلەر بۇنداق يۇقىرى چىقىمنى كۆتۈرەلمەيدۇ. بۇنداق ئۇنىۋېرسىتېتلار ئوقۇغۇچىلارنى ئوقۇش مۇكاپات پۇلى بىلەن تەمىنلىسىمۇ، يەنىلا ئېھتىياجنى قاندۇرالمايدۇ. شۇڭا خۇسۇسىيلار باشقۇرۇشىدىكى داڭلىق ئۇنىۋېرسىتېتلاردا ئامېرىكىدىكى پۇلدارلارنىڭ پەرزەنتلىرى كۆپ. داڭلىق ئۇنىۋېرسىتېتلارنى پۈتكۈزگەنلەر ئاسانراق خىزمەت تاپالايدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا، مەكتەپداشلارنىڭ ئۆزئارا بىر - بىرىنى تونۇشتۇرۇشى بىلەن داڭلىق ئۇنىۋېرسىتېتلارنى پۈتكۈزگەنلەر بۇ دۆلەتتىكى سەرخىللار گۇرۇھىنى شەكىللەندۈرگەن. مەكتەپمۇ شۇ ئۇنىۋېرسىتېتنى پۈتكۈزگەنلەرنىڭ پەرزەنتلىرىگە ئوقۇشقا كىرىش جەھەتتە ئالاھىدە ئېتىبار بېرىدۇ. شۇ سەۋەبلىك، ئامېرىكىدىكى سەرخىللار قاتلىمى ئەۋلادمۇئەۋلاد داۋاملىشىدۇ.

دۇنيادىكى باشقا دۆلەتلەر بىلەن سېلىشتۇرغاندا، ئامېرىكا ئۇنىۋېرسىتېتلىرىنىڭ ئارتۇقچىلىقى قاتتىق دېتال قۇرۇلۇشىنىڭ مۇكەممەللىكىدە، ئوقۇتقۇچىلار ساپاسىنىڭ يۇقىرىلىقىدا ئىپادىلىنىدۇ. ئامېرىكا ئۇنىۋېرسىتېتلىرى باغچىسىمان قورۇ، ھەشەمەتلىك بىنا ۋە گۈزەل مەنزىرىلىرى بىلەن ئالاھىدە كۆزگە تاشلىنىدۇ. ئۇنىۋېرسىتېتلاردا كۈتۈپخانا، تەنتەربىيە ئەسلىھەلىرى ئىنتايىن مۇكەممەل، ئوقۇغۇچىلارنىڭ ياشاش مۇھىتى كۆڭۈلدىكىدەك بولىدۇ؛ ئوقۇتقۇچىلار بولسا ئۆز ساھەسىدە بىلىمگە توشقان مۇتەخەسسىسلەر. داڭلىق ئۇنىۋېرسىتېتلاردا نوبېل مۇكاپاتى ساھىبلىرى، دۇنياۋى ئالىملار كۆپ ئۇچرايدۇ. بولۇپمۇ ئاسپىرانتلار ئوقۇتۇشىدا ئامېرىكا دۇنيادىكى ھەرقانداق دۆلەتنىڭ ئالدىدا تۇرىدۇ. تولۇق كۇرس مائارىپىنىڭ ئانچە ۋاي دەپ كەتكۈچىلىكى يوق. ئامېرىكىنىڭ ئاسپىرانتلار مائارىپى ئالاھىدە بولغاچقا، ھەر يىلى دۇنيانىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن 100 مىڭدىن ئارتۇق ئوقۇغۇچى بۇ دۆلەتكە ئاسپىرانتلىقتا ئوقۇش ئۈچۈن كېلىدۇ.

ئارتۇقراق كېتىدۇ. ئامېرىكىدىكى ئوتتۇرا ھال تۇرمۇش سەۋىيەسىدىكى ئائىلىلەر بۇنداق يۇقىرى چىقىمنى كۆتۈرەلمەيدۇ. بۇنداق ئۇنىۋېرسىتېتلار ئوقۇغۇچىلارنى ئوقۇش مۇكاپات پۇلى بىلەن تەمىنلىسىمۇ، يەنىلا ئېھتىياجنى قاندۇرالمايدۇ. شۇڭا خۇسۇسىيلار باشقۇرۇشىدىكى داڭلىق ئۇنىۋېرسىتېتلاردا ئامېرىكىدىكى پۇلدارلارنىڭ پەرزەنتلىرى كۆپ. داڭلىق ئۇنىۋېرسىتېتلارنى پۈتكۈزگەنلەر ئاسانراق خىزمەت تاپالايدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا، مەكتەپداشلارنىڭ ئۆزئارا بىر - بىرىنى تونۇشتۇرۇشى بىلەن داڭلىق ئۇنىۋېرسىتېتلارنى پۈتكۈزگەنلەر بۇ دۆلەتتىكى سەرخىللار گۇرۇھىنى شەكىللەندۈرگەن. مەكتەپمۇ شۇ ئۇنىۋېرسىتېتنى پۈتكۈزگەنلەرنىڭ پەرزەنتلىرىگە ئوقۇشقا كىرىش جەھەتتە ئالاھىدە ئېتىبار بېرىدۇ. شۇ سەۋەبلىك، ئامېرىكىدىكى سەرخىللار قاتلىمى ئەۋلادمۇئەۋلاد داۋاملىشىدۇ.

دۇنيادىكى باشقا دۆلەتلەر بىلەن سېلىشتۇرغاندا، ئامېرىكا ئۇنىۋېرسىتېتلىرىنىڭ ئارتۇقچىلىقى قاتتىق دېتال قۇرۇلۇشىنىڭ مۇكەممەللىكىدە، ئوقۇتقۇچىلار ساپاسىنىڭ يۇقىرىلىقىدا ئىپادىلىنىدۇ. ئامېرىكا ئۇنىۋېرسىتېتلىرى باغچىسىمان قورۇ، ھەشەمەتلىك بىنا ۋە گۈزەل مەنزىرىلىرى بىلەن ئالاھىدە كۆزگە تاشلىنىدۇ. ئۇنىۋېرسىتېتلاردا كۈتۈپخانا، تەنتەربىيە ئەسلىھەلىرى ئىنتايىن مۇكەممەل، ئوقۇغۇچىلارنىڭ ياشاش مۇھىتى كۆڭۈلدىكىدەك بولىدۇ؛ ئوقۇتقۇچىلار بولسا ئۆز ساھەسىدە بىلىمگە توشقان مۇتەخەسسىسلەر. داڭلىق ئۇنىۋېرسىتېتلاردا نوبېل مۇكاپاتى ساھىبلىرى، دۇنياۋى ئالىملار كۆپ ئۇچرايدۇ. بولۇپمۇ ئاسپىرانتلار ئوقۇتۇشىدا ئامېرىكا دۇنيادىكى ھەرقانداق دۆلەتنىڭ ئالدىدا تۇرىدۇ. تولۇق كۇرس مائارىپىنىڭ ئانچە ۋاي دەپ كەتكۈچىلىكى يوق. ئامېرىكىنىڭ ئاسپىرانتلار مائارىپى ئالاھىدە بولغاچقا، ھەر يىلى دۇنيانىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن 100 مىڭدىن ئارتۇق ئوقۇغۇچى بۇ دۆلەتكە ئاسپىرانتلىقتا ئوقۇش ئۈچۈن كېلىدۇ.

ئامېرىكىنىڭ پەن ـ تېخنىكا جەھەتتە دۇنيانىڭ ئالدىنقى قاتاردا تۇرالىشىدىكى بىر سەۋەب ـــ باشقا دۆلەتلەرنىڭ يۇقىرى سەۋىيەلىك پەن ـ تېخنىكا خادىملىرىنى جەلپ قىلغانلىقىدا. ئامېرىكىنىڭ دېموكراتىيە تۈزۈمى مۇكەممەل، ئىقتىسادى تەرەققىي قىلغان، تەتقىقات ئەسلىھەلىرى تولۇق، پەن ـ تېخنىكا خادىملىرىغا بېرىلىدىغان مائاش ۋە تەمىنات باشقا نۇرغۇن دۆلەتلەرنىڭكىدىن يۇقىرى بولغاچقا، نۇرغۇن ئىختىساس ئىگىلىرى ئامېرىكىغا ئېقىپ، بۇ دۆلەتنىڭ سەرخىللار زاپىسىنىڭ مول بولۇشىغا ئاساس سالغان. هازىرغىچە ئامېرىكا دۇنيانىڭ هەر قايسى يېرىدىن نۇرغۇن مۇنەۋۋەر ئالىملارنى يىغقان. گېرمانىيىدە تۇغۇلغان ئۇلۇغ ئالىم، نىسپىيلىك نەزەريىەسىنىڭ ئاساسچىسى ئالبېرت ئېينىشتېين، گېرمانىيەدە تۇغۇلغان راكېتا مۇتەخەسسىسى براۋن (Wernher Braun) ئەينى ۋاقىتتا ئۆز دۆلىتىنى تاشلاپ ئامېرىكىغا كېلىشكە مەجبۇر بولغان. ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشى مەزگىلىدە گېرمانىيەدىكى يەھۇدىي ئالىملار قىرغىنچىلىق خەۋپىگە دۇچ كېلىپ تۇرکۇم ـ تۇرکۇملەپ ئاخىرىدا تۇرالىشىدىكى بىر سەۋەب ـــ باشقا دۆلەتلەرنىڭ يۇقىرى سەۋىيەلىك پەن ـ تېخنىكا خادىملىرىنى جەلپ قىلغانلىقىدا. ئامېرىكىنىڭ دېموكراتىيە تۈزۈمى مۇكەممەل، ئىقتىسادى تەرەققىي قىلغان، تەتقىقات ئەسلىھەلىرى تولۇق، پەن ـ تېخنىكا خادىملىرىغا بېرىلىدىغان مائاش ۋە تەمىنات باشقا نۇرغۇن دۆلەتلەرنىڭكىدىن يۇقىرى بولغاچقا، نۇرغۇن ئىختىساس ئىگىلىرى ئامېرىكىغا ئېقىپ، بۇ دۆلەتنىڭ سەرخىللار زاپىسىنىڭ مول بولۇشىغا ئاساس سالغان. هازىرغىچە ئامېرىكا دۇنيانىڭ هەر قايسى يېرىدىن نۇرغۇن مۇنەۋۋەر ئالىملارنى يىغقان. گېرمانىيىدە تۇغۇلغان ئۇلۇغ ئالىم، نىسپىيلىك نەزەريىەسىنىڭ ئاساسچىسى ئالبېرت ئېينىشتېين، گېرمانىيەدە تۇغۇلغان راكېتا مۇتەخەسسىسى براۋن (Wernher Braun) ئەينى ۋاقىتتا ئۆز دۆلىتىنى تاشلاپ ئامېرىكىغا كېلىشكە مەجبۇر بولغان. ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشى مەزگىلىدە گېرمانىيەدىكى يەھۇدىي ئالىملار قىرغىنچىلىق خەۋپىگە دۇچ كېلىپ تۇرکۇم ـ تۇرکۇملەپ ئاخىرىدا تۇرالىشىدىكى بىر سەۋەب ـــ باشقا دۆلەتلەرنىڭ يۇقىرى سەۋىيەلىك پەن ـ تېخنىكا خادىملىرىنى جەلپ قىلغانلىقىدا. ئامېرىكىنىڭ دېموكراتىيە تۈزۈمى مۇكەممەل، ئىقتىسادى تەرەققىي قىلغان، تەتقىقات ئەسلىھەلىرى تولۇق، پەن ـ تېخنىكا خادىملىرىغا بېرىلىدىغان مائاش ۋە تەمىنات باشقا نۇرغۇن دۆلەتلەرنىڭكىدىن يۇقىرى بولغاچقا، نۇرغۇن ئىختىساس ئىگىلىرى ئامېرىكىغا ئېقىپ، بۇ دۆلەتنىڭ سەرخىللار زاپىسىنىڭ مول بولۇشىغا ئاساس سالغان. هازىرغىچە ئامېرىكا دۇنيانىڭ هەر قايسى يېرىدىن نۇرغۇن مۇنەۋۋەر ئالىملارنى يىغقان. گېرمانىيىدە تۇغۇلغان ئۇلۇغ ئالىم، نىسپىيلىك نەزەريىەسىنىڭ ئاساسچىسى ئالبېرت ئېينىشتېين، گېرمانىيەدە تۇغۇلغان راكېتا مۇتەخەسسىسى براۋن (Wernher Braun) ئەينى ۋاقىتتا ئۆز دۆلىتىنى تاشلاپ ئامېرىكىغا كېلىشكە مەجبۇر بولغان. ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشى مەزگىلىدە گېرمانىيەدىكى يەھۇدىي ئالىملار قىرغىنچىلىق خەۋپىگە دۇچ كېلىپ تۇرکۇم ـ تۇرکۇملەپ ئاخىرىدا مېرىكىغا قاچقان. بۇنىڭ ئىچىدە ئىجتىمائىي پەن ئالىملىرىدىن فرانكفورت تەنقىدچىلىك ئېقىمىنىڭ ۋەكىللىرى ۋالتېر بېنجامىن(Walter Benjamin)، تېئودور ئادورنو (Theodor Adorno)، خېربېرت ماركۇسەي (Herbert Marcues)، ئېرىخ فروم، ماكس خوكخېمېر (Max Hokheimer) قاتارلىقلارنى ساناش مۇمكىن. ئۇنىڭدىن باشقا، سابىق سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ يۇقىرى بېسىملىق سىياسىي هاۋاسى سىغدۇرماي ۋەتەننى تەرك ئېتىشكە مەجبۇر بولغان رۇس ئەدىبلىرىدىن 1970 ـ يىلى نوبېل ئەدەبىيات مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن مەشهۇر يازغۇچى ئالېكساندىر سولژېنىتسىن، 1990 ـ يىلى نوبېل ئەدەبىيات مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن برودىسكىي قاتارلىقلارمۇ ئامېرىكىدا ئولتۇراقلىشىپ قالغان.

ئامېرىكىنىڭ مائارىپى توغرۇلۇق گەپ بولغاندا، يېقىنقى 30 يىل مابەينىدە بۇ دۆلەتتە بولغان مائارىپ ئىسلاهاتى توغرۇلۇق

گەپ قىلىشقا توغرا كېلىدۇ. ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشىدىن كېيىن، ئامېرىكىدا كەڭ كۆلەملىك مائارىپ ئىسلاھاتى ئېلىپ بېرىلدى. 1980 - يىللارغا كەلگەندە مائارىپتا كۆرۈلگەن مەسىلىلەر يەنە بىر قېتىم مۇتەخەسسىسلەرنىڭ دىققىتىنى قوزغىدى. 1983 - يىلى ئېلان قىلىنغان «خەتەر ئىچىدىكى دۆلەت» ناملىق دوكلاتتا ئامېرىكىدا چوڭلارنىڭ ساۋاتسىزلىق نىسبىتىنىڭ يۇقىرىلىقى، نۇرغۇن ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ ساپاسىدا مەسىلە بارلىقى ئوتتۇرىغا قويۇلدى. 1985 - يىلىغا كەلگەندە مائارىپ ئىسلاھاتى دولقۇنى پۈتكۈل مەملىكەت مىقياسىدا ئەۋج ئالدى، ھەتتا: «ئامېرىكا ئوتتۇرا مەكتەپلىرىدە تەربىيەلىنىۋاتقان بالىلاردا 21 - ئەسىردە ياشاشقا تېگىشلىك دەرسلىرىنىمۇ ئاڭلاندى.

1991 - يىلى 4 - ئاينىڭ 18 - كۈنى شۇ ۋاقىتتىكى ئامېرىكا زۇڭتۇڭى جورجى بۇش «ئامېرىكىنىڭ 2000 - يىلى: مائارىپ ئىستراتېگىيەسى» پىلانىنى تەستىقلىدى. بۇ پىلاندا مۇنداق ئالتە تۈرلۈك نىشان ئوتتۇرىغا قويۇلغانىدى:

(1) باشلانغۇچ مەكتەپكە كىرىشتىن ئىلگىرىكى بارلىق بالىلارنى مەكتەپتىن ئىلگىرىكى تەربىيەگە ئىگە قىلىش؛

(2) تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتكۈزۈش نىسبىتىنى كەم دېگەندە 90% كە يەتكۈزۈش؛

(3) ئوقۇغۇچىلار چوقۇم ئىنگلىز تىلى، ماتېماتىكا، تارىخ، جۇغراپىيە پەنلىرىدە تەلەپكە لايىقلىشىش؛

(4) ئامېرىكىلىق ئوقۇغۇچىلارنى ماتېماتىكا ۋە باشقا تەبىئىي پەن ساھەلىرىدە دۇنيانىڭ ئالدىنقى سەۋىيەسىگە يەتكۈزۈش؛

(5) مەكتەپلەردە زەھەر چېكىش، زوراۋانلىق قىلىش قىلمىشلىرىنى تەلتۆكۈس يوقىتىش؛

(6) چوڭ ياشتىكى پۇقرالارنىڭ ساۋاتلىق بولۇشىنى كاپالەتكە ئىگە قىلىش.

گەپ قىلىشقا توغرا كېلىدۇ. ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشىدىن كېيىن، ئامېرىكىدا كەڭ كۆلەملىك مائارىپ ئىسلاھاتى ئېلىپ بېرىلدى. 1980 - يىللارغا كەلگەندە مائارىپتا كۆرۈلگەن مەسىلىلەر يەنە بىر قېتىم مۇتەخەسسىسلەرنىڭ دىققىتىنى قوزغىدى. 1983 - يىلى ئېلان قىلىنغان «خەتەر ئىچىدىكى دۆلەت» ناملىق دوكلاتتا ئامېرىكىدا چوڭلارنىڭ ساۋاتسىزلىق نىسبىتىنىڭ يۇقىرىلىقى، نۇرغۇن ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ ساپاسىدا مەسىلە بارلىقى ئوتتۇرىغا قويۇلدى. 1985 - يىلىغا كەلگەندە مائارىپ ئىسلاھاتى دولقۇنى پۈتكۈل مەملىكەت مىقياسىدا ئەۋج ئالدى، ھەتتا: «ئامېرىكا ئوتتۇرا مەكتەپلىرىدە تەربىيەلىنىۋاتقان بالىلاردا 21 - ئەسىردە ياشاشقا تېگىشلىك دەرسلىرىنىمۇ ئاڭلاندى.

1991 - يىلى 4 - ئاينىڭ 18 - كۈنى شۇ ۋاقىتتىكى ئامېرىكا زۇڭتۇڭى جورجى بۇش «ئامېرىكىنىڭ 2000 - يىلى: مائارىپ ئىستراتېگىيەسى» پىلانىنى تەستىقلىدى. بۇ پىلاندا مۇنداق ئالتە تۈرلۈك نىشان ئوتتۇرىغا قويۇلغانىدى:

(1) باشلانغۇچ مەكتەپكە كىرىشتىن ئىلگىرىكى بارلىق بالىلارنى مەكتەپتىن ئىلگىرىكى تەربىيەگە ئىگە قىلىش؛

(2) تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتكۈزۈش نىسبىتىنى كەم دېگەندە 90% كە يەتكۈزۈش؛

(3) ئوقۇغۇچىلار چوقۇم ئىنگلىز تىلى، ماتېماتىكا، تارىخ، جۇغراپىيە پەنلىرىدە تەلەپكە لايىقلىشىش؛

(4) ئامېرىكىلىق ئوقۇغۇچىلارنى ماتېماتىكا ۋە باشقا تەبىئىي پەن ساھەلىرىدە دۇنيانىڭ ئالدىنقى سەۋىيەسىگە يەتكۈزۈش؛

(5) مەكتەپلەردە زەھەر چېكىش، زوراۋانلىق قىلىش قىلمىشلىرىنى تەلتۆكۈس يوقىتىش؛

(6) چوڭ ياشتىكى پۇقرالارنىڭ ساۋاتلىق بولۇشىنى كاپالەتكە ئىگە قىلىش.

236 ئۆزلۈك گىرۋەكلىرىدە

مەن ئوقۇۋاتقان ھاۋايى ئۇنىۋېرسىتېتى 1907 - يىلى قۇ-
رۇلغان بولۇپ، ئامېرىكىدىكى 3000 دىن ئارتۇق ئۇنىۋېرسىتېت-
نىڭ ئىچىدە ئالدىنقى قاتاردىكى 100 مەكتەپنىڭ ئىچىگە كى-
رەتتى. باغچىنى ئەسلىتىدىغان گۈزەل قورۇ، ياپيېشىل چىمە-
لىق، پاكىز مۇھىت، قاينام - تاشقىنلىقتا تولغان ئىلمىي كەي-
پىيات، پات - پات بولۇپ تۇرىدىغان خەلقئارالىق ئىلمىي مۇ-
ھاكىمە يىغىنلىرى، سېمىنارلار ھاۋاينىڭ سۈزۈلۈپ ئاسمىنىغا،
غۇر - غۇر ئىماسلىغا قېتىلىپ ئادەمدە ئۇنتۇلغۇسىز تەسىرات
قالدۇراتتى. بۇ يەردە مەن ئۆزۈم ئىزدەۋاتقان تەنھا بېكىر قىلىش
بۇرسىتىگە، روھىي جەھەتتىلىتتا ئېرىشتىم؛ كاللام شۇنداق
ئالارام تېپىپ قالدى. بولۇپمۇ ئۇنىۋېرسىتېتنىڭ مەن جۇڭگودا
كۆرگەن تولۇق كۆرەس ماۋارىپىدىن تۈپتىن پەرقلىنىدىغان ئې-
قۇتۇش ئىدىئىسى ماڭا يوشۇرۇن تەسىر كۆرسەتىپ، بېكىرگە
ھېۋرۇنلۇق قىلىدىغان كاللامنى، تەپەككۇرۇمنى بېڭىلىدى،
خاراكتېرىمدىكى ئاجىزلىقلارنى كۆرسەتتى بەردى. مەن بۇ يەر-
دە ئۆزۈمگە ياقمايدىغان بېكىر ياكى باھانى قانداق ئاڭلاشنى،
ھۆرمەت قىلىشنى، مەسخىرە قىلىشنى ئۆ-
ئۆزۈمنى قانداق ئوپېراتسىيە قىلىشنى، مەسخىرە قىلىشنى ئۆ-
گىنىدىم؛ ئادەمنىڭ قۇرلىقى ياخشى كۆيۈرگە، مەدھىيەگە كۆنۈپ
كەتسە بولمايدىغانلىقىنى؛ تەتقىقات ئۈ مۇنازىرە ئىخلاقى بېتىلما-
ئۇرۇشنىڭ، ھەمكارلىق روھىنى تەكتلەشنىڭ زۆرۈرلۈكىنى،

بۇ پىلانىنىڭ ئەملىيلەشكىنىگە خېلى يىللار بولغان بولسا-
ھۆ، ئامېرىكىنىڭ باشلانغۇچ، تولۇق ئوتتۇرا ماۋارىپىدا ئۆرنەكلىن
مەسىلىلەر ساقلانماقتا. رەھمەر چېركىش، زورلۇقلىنىش قىلمىشلا-
رى ئامېرىكا مەكتەپلىرىدە تېخى تۈگىتىلگىنى يوق. ئۆرنەكلىن
مۇتەخەسسىسلەر، تەقسىماجىلار ئامېرىكىنىڭ تولۇق ئوتتۇرا ما-
ئارىپىدا ساقلىنىۋاتقان مەسىلىلەرنى قايتۇرىدۇ.

مەن ئوقۇۋاتقان ھاۋايى ئۇنىۋېرسىتېتى 1907 - يىلى قۇ-
رۇلغان بولۇپ، ئامېرىكىدىكى 3000 دىن ئارتۇق ئۇنىۋېرسىتېت-
نىڭ ئىچىدە ئالدىنقى قاتاردىكى 100 مەكتەپنىڭ ئىچىگە كى-
رەتتى. باغچىنى ئەسلىتىدىغان گۈزەل قورۇ، ياپيېشىل چىمە-
لىق، پاكىز مۇھىت، قاينام - تاشقىنلىقتا تولغان ئىلمىي كەي-
پىيات، پات - پات بولۇپ تۇرىدىغان خەلقئارالىق ئىلمىي مۇ-
ھاكىمە يىغىنلىرى، سېمىنارلار ھاۋاينىڭ سۈزۈلۈپ ئاسمىنىغا،
غۇر - غۇر ئىماسلىغا قېتىلىپ ئادەمدە ئۇنتۇلغۇسىز تەسىرات
قالدۇراتتى. بۇ يەردە مەن ئۆزۈم ئىزدەۋاتقان تەنھا بېكىر قىلىش
بۇرسىتىگە، روھىي جەھەتتىلىتتا ئېرىشتىم؛ كاللام شۇنداق
ئالارام تېپىپ قالدى. بولۇپمۇ ئۇنىۋېرسىتېتنىڭ مەن جۇڭگودا
كۆرگەن تولۇق كۆرەس ماۋارىپىدىن تۈپتىن پەرقلىنىدىغان ئې-
قۇتۇش ئىدىئىسى ماڭا يوشۇرۇن تەسىر كۆرسەتىپ، بېكىرگە
ھېۋرۇنلۇق قىلىدىغان كاللامنى، تەپەككۇرۇمنى بېڭىلىدى،
خاراكتېرىمدىكى ئاجىزلىقلارنى كۆرسەتتى بەردى. مەن بۇ يەر-
دە ئۆزۈمگە ياقمايدىغان بېكىر ياكى باھانى قانداق ئاڭلاشنى،
ھۆرمەت قىلىشنى، مەسخىرە قىلىشنى ئۆ-
ئۆزۈمنى قانداق ئوپېراتسىيە قىلىشنى، مەسخىرە قىلىشنى ئۆ-
گىنىدىم؛ ئادەمنىڭ قۇرلىقى ياخشى كۆيۈرگە، مەدھىيەگە كۆنۈپ
كەتسە بولمايدىغانلىقىنى؛ تەتقىقات ئۈ مۇنازىرە ئىخلاقى بېتىلما-
ئۇرۇشنىڭ، ھەمكارلىق روھىنى تەكتلەشنىڭ زۆرۈرلۈكىنى،

بۇ پىلانىنىڭ ئەملىيلەشكىنىگە خېلى يىللار بولغان بولسا-
ھۆ، ئامېرىكىنىڭ باشلانغۇچ، تولۇق ئوتتۇرا ماۋارىپىدا ئۆرنەكلىن
مەسىلىلەر ساقلانماقتا. رەھمەر چېركىش، زورلۇقلىنىش قىلمىشلا-
رى ئامېرىكا مەكتەپلىرىدە تېخى تۈگىتىلگىنى يوق. ئۆرنەكلىن
مۇتەخەسسىسلەر، تەقسىماجىلار ئامېرىكىنىڭ تولۇق ئوتتۇرا ما-
ئارىپىدا ساقلىنىۋاتقان مەسىلىلەرنى قايتۇرىدۇ.

ئىلمىي ئادەم بولۇش ئۈچۈن توختىماي ئىزدىنىش، پىكىر ئۇچىدە ياشاش، ئىدىيە تارقىتىش ھەم ئۆزىگە قەرەللىك جەڭ ئېلان قىلىپ تۇرۇشى كېرەكلىكىنى ھېس قىلدىم. ماڭا بۇنداق يېڭى ھېس ـ تۇيغۇلارنى ئاتا قىلغان ئامىل جون دېۋېينىڭ پۈتكۈل ئامېرىكا مائارىپ سىستېمىسىغا سىڭىپ كەتكەن: «مائارىپ ئادەمنىڭ دېموكراتىيە ئېھتىياجىنى قاندۇرۇشى كېرەك» دېگەن ئىدىيەسىدۇر.

بىزنى ھېچقانداق ئادەمنىڭ باشقۇرمايدىغانلىقىنى ئۇقۇپ ھەيران قالماي تۇرالمىدىم. سىنىپ مەسئۇلىمىز يوق ئىدى، ئاسپىرانتلىق ئوقۇتۇشىدا ھەپتىدە ئۈچ قېتىم ئىككى سائەتتىن دەرس ئۆتۈلەتتى، تەتقىقات تېممىزنى، ئوقۇتقۇچىنى، دەرسنى ئۆزىمىز تاللايتتۇق. يېڭى مەۋسۇم باشلىنىپ بىرنېچى ھەپتە ئىچىدە بىرەر مۇئەللىمنىڭ دەرسى دېتمىزغا ياقمىسا، شۇ سىنىپتىن چېكىنىپ چىقىپ باشقا مۇئەللىمنى تاللىساق بولۇرۇپ ھېچنېمە قىلالمايتتۇق. ھەر مەۋسۇمدا مۇئەللىمگە دەپ قويماي ئۈچ قېتىم، دەپ قويۇپ ئالتە قېتىم دەرس قالدۇرۇش ھوقۇقىمىز بار ئىدى. گۇرۇپپا مۇنازىرىسى شەكلىدىكى دەرسلەردە ھەرقانداق تېمىدا ھەرقانچە ئەخمىقانە بولسىمۇ ئۆز كۆزقاراشلىرىمىزنى ئوتتۇرىغا قويساق بولۇۋېرەتتى، سۆزلەۋاتقان مۇئەللىمدىن ھەرقانداق ۋاقىتتا، ھەرقانداق شارائىتتا سوئال سورىيالايتۇق. قاراشلىرىمىز ئۆزىنىڭكىگە زىت بولۇپ قالسا مۇئەللىم رەنجىمەيتتى. مەن بۇ يەردە ئادەمنىڭ رايىغا بېقىشنىڭ ئۆزىنى سوراشنى بىلمىدىغان ئوقۇغۇچىغا ئاجايىپ زور نەپ بېرىدىغانلىقىنى ھېس قىلدىم. بۇنىڭ يىلتىزىنى سۈرۈشتۈرۈپ كەلگەندە يەنىلا «شەخسنىڭ مائارىپتىكى دېموكراتىيە ئېھتىياجىغا ھۆرمەت قىلىشى كېرەك» دېگەن ئىدىيەگە بېرىپ تاقىلاتتى. بۇ يەردە بىراۋ تەرىپىدىن باشقۇرۇلماسلىقنىڭ ھۆزۈرىنى، ئىختىيارىيلىقنىڭ ئادەمنىڭ ئىجادىي تەپەككۇرىنى قوزغىتىدىغانلىقىنى ھېس قىلدىم.

كۆتۆپخانا ماڭا ھەم چوڭكۇنلۇق، ھەم بېڭىچە گىلھام ئاتا قىلغان جاي بولدى. ھەر قېتىم مىلۇم بىر تېمىدا ماتېرىيال ئىزدىمەكچى بولۇپ كۆتۈپخانىدا شۇ ساھەگە ئائىت نۇرغۇن بې-كچە ئىقتىدالارنىڭ بارلىقىنى كۆرگىنىمدە، ھەربىر تېمىدا قـ-لىندىغان گىلەمنى گىلەمگەلەر سانىنىڭ تەسەۋۋۇرۇمدىن زور دە-رىجىدە گۈللىسى كېتىدىغانلىقىنى بايقىغىنىمدا، «مەن نېمە بولـ-خان گادەمۇ ھازىرغىچە مەن نېمە گىشى قىلدىمۇ؟» دەپ گۇزۇمگە بـ-كىيەتتىم، چوڭكۇنلىشىپ قالاتتىم، گۈزۈمنىڭ بىلدىغىنىلىرى، بې-زۇقتاتلىرى ھېچنېمىگە قارىمىغانلىقىغا ھېس قىلاتتىم. زادى

موشۇ بېشىمدا ماڭا موشۇنداق بىر گۈزۈل – كېسىل چوڭكۇنـ-لۇق لازىم گىدى. مەن گۈزۈمنى گويبالن بىر سورا ئۇقا تارتىشىم كېرەك گىدى. گادەم گۈزىنى توغرا تونۇغاندا، گۈزىگە گويبېكتىپ باغا بېرگەندە، گۈزىنى گاڭگۇق ھالدا گىلەگە قىلدۇق ھەم ھەرىـ-كەتكە گۆتىدۇ. مەن بۇ جەريانداكى كونۇپخانىنى مەقسەتسىز گايلـ-نىشىگۈ گادەمگە گاستېرىتتىن تەسىر كۆرسىتىدىغانلىقىنى بايقىدىم. چوڭكۇنلىشىش بىلەن بىر ۋاقىتتا، گۈزۈمنى مەسخـ-رە قىلاتتىم. بۇ ھال مېنى گۈزۈمگە مەپتۇن بولۇپ كېتىش خا-ھىشىدىن ساقلايتتى. كونۇپخانا چوڭكۇنلۇقلاك گەمەس، بەلكە ماڭا گىلھام ۋە كۇچ گاتا قىلاتتى. مەن گىسانىنىڭ گەقلى يەتمەيدىغان تېما، ماڭۇزۇلارنى گالىمالارنىڭ، تەتقىقاتچىلارنىڭ گاللىبۇرۇن نۇرغۇن گەمگەكلەرنى قىلغانلىقىنى كۆرگىنىمدە، ھەيرانلىقىمنى ھەم قايىللىقىمنى يوشۇرالمايتتىم. «گەخلاق گىگەلمىكى»، «گالىمچىلىق گىگەلمىكى»، «خەتەرنىڭ چەكسىلمەسلىكى»، «يۇمشاق زۇلۇم»، «نامراتلىق مەدەنىيىتى» دېگەن تېمىلارنى بۇ-رۇن ھېچنېمىنى بىلمەيدىكەنمەن. چەكسىلمەسلىكنىڭ گاۋۇت كۆ-كى تەقىقاتلارنىڭ بارلىقىنى كۆرگىنىمدە، ھەربىر تېمىدا قـ-لىندىغان گىلەمنى گىلەمگەلەر سانىنىڭ تەسەۋۋۇرۇمدىن زور دە-رىجىدە گۈپتىپ كېتىدىغانلىقىنى بايقىغىنىمدا، «مەن نېمە بولـ-خان گادەمۇ ھازىرغىچە مەن نېمە گىشى قىلدىمۇ؟» دەپ گۇزۇمگە بـ-كىيەتتىم، چوڭكۇنلىشىپ قالاتتىم، گۈزۈمنىڭ بىلدىغىنىلىرى، بې-زۇقتاتلىرى ھېچنېمىگە قارىمىغانلىقىغا ھېس قىلاتتىم. زادى

كۆزلۈك مەۋسۈمدا ھەر ھەپتىدە بىر قېتىم كۆتۈپخانىنىڭ جەمئىيەتشۇناسلىققا ئائىت ماتېرىياللار قىسمىنى مەقسەتسىز ئايلىنىشنى ئۆزۈمگە ئادەت قىلدىم. ماۋزۇنىڭ ئادەم تەپەككۇرىنى قوزغىتىشى ئاجايىپ زور بولاتتى. كۆتۈپخانا تاللا بازارلىرى تۈزۈمىدە باشقۇرۇلغاچقا، كۆتۈپخانىنىڭ ھەرقانداق يېرىگە ئەركىن كىرىپ چىقالايتتۇق، ئالىدىغان كىتابلىرىمىزنىڭ سانىغا چەك قويۇلمايتتى؛ ئىشكىتىن كىرگەندە ھېچكىم ئارىيەت ئېلىش كىنىشكىمىزنى كۆرمەيتتى. بۇنداق چاغدا مەن: «سىرتنىڭ ئادەملىرى كىرىۋالسا بولۇۋېرىدىكەن ـ دەپ ئويلايتتىم. پەرزىم توغرا ئىكەن، ئۇنىۋېرسىتېت كۆتۈپخانىسى ئوقۇغۇچىلار-نىڭلا ئەمەس، جەمئىيەتتىكى ھەرقانداق ئادەمنىڭ پايدىلىنىشى ئۈچۈن ئېچىۋېتىلگەنىكەن. پەقەتلا كۆتۈپخانىدىن كىتاب ئارىيەت ئېلىپ چىقىدىغان چاغدىلا رەسمىيەت ئۆتەش كېرەك ئىدى. كىمكى رۇخسەتسىز كىتاب كۆتۈرۈپ ماڭسا، كۆتۈپخانىدىن چىقىدىغان جايغا قويۇلغان سەزگۈ ئەسۋابى سايراپ كېتەتتى.

2008 ـ يىلى باھار مەۋسۈمى باشلىنىش ئالدىدا كۆتۈپخانىدىن بىر كىتابنى جىددىي ئىزدەش زۆرۈر بولۇپ قالدى. قىزىق يېرى، مەن ئىزدىمەكچى بولغان كىتابنىڭ ئارىيەت ئېلىنمىغانلىقى ھەققىدە كومپيۇتېردا مەلۇمات بولسىمۇ، ئۇ كىتابنى كۆرسەتكەن يەردىن تاپالمىدىم. بۇرۇن بۇنداق ئىش بولمايتتى. شۇنىڭ بىلەن، بىرىنچى قەۋەتتىكى ياردەم سوراش ئورنىغا كېلىپ، ئېگىز، قاملاشقان كۆتۈپخانا خادىمىغا بولغان ئەھۋالنى ئېيتتىم.

— سىزگە تېپىشىپ بېرەيمۇ؟ — دېدى كۆتۈپخانا خادىمى.

مەن ئۇنداق دېيىشنى كۆتمىگەچكە، بەكلا ھەيران قالدىم. «بولىدۇ» دېدىم.

مەن ئىزدىمەكچى بولغان كىتاب 3 ـ قەۋەتتە ئىدى.

— سىزنى ئاۋارە قىپتۇق، ۋاقتىڭىزنى ئالدۇق، كەچۈرۈڭ! — دېدى كۆتۈپخانا خادىمى لىفتتا چىققۇچە، — بەزىدە خىزمەت

كۆزلۈك مەۋسۈمدا ھەر ھەپتىدە بىر قېتىم كۆتۈپخانىنىڭ جەمئىيەتشۇناسلىققا ئائىت ماتېرىياللار قىسمىنى مەقسەتسىز ئايلىنىشنى ئۆزۈمگە ئادەت قىلدىم. ماۋزۇنىڭ ئادەم تەپەككۇرىنى قوزغىتىشى ئاجايىپ زور بولاتتى. كۆتۈپخانا تاللا بازارلىرى تۈزۈمىدە باشقۇرۇلغاچقا، كۆتۈپخانىنىڭ ھەرقانداق يېرىگە ئەركىن كىرىپ چىقالايتتۇق، ئالىدىغان كىتابلىرىمىزنىڭ سانىغا چەك قويۇلمايتتى؛ ئىشكىتىن كىرگەندە ھېچكىم ئارىيەت ئېلىش كىنىشكىمىزنى كۆرمەيتتى. بۇنداق چاغدا مەن: «سىرتنىڭ ئادەملىرى كىرىۋالسا بولۇۋېرىدىكەن ـ دەپ ئويلايتتىم. پەرزىم توغرا ئىكەن، ئۇنىۋېرسىتېت كۆتۈپخانىسى ئوقۇغۇچىلار-نىڭلا ئەمەس، جەمئىيەتتىكى ھەرقانداق ئادەمنىڭ پايدىلىنىشى ئۈچۈن ئېچىۋېتىلگەنىكەن. پەقەتلا كۆتۈپخانىدىن كىتاب ئارىيەت ئېلىپ چىقىدىغان چاغدىلا رەسمىيەت ئۆتەش كېرەك ئىدى. كىمكى رۇخسەتسىز كىتاب كۆتۈرۈپ ماڭسا، كۆتۈپخانىدىن چىقىدىغان جايغا قويۇلغان سەزگۈ ئەسۋابى سايراپ كېتەتتى.

2008 ـ يىلى باھار مەۋسۈمى باشلىنىش ئالدىدا كۆتۈپخانىدىن بىر كىتابنى جىددىي ئىزدەش زۆرۈر بولۇپ قالدى. قىزىق يېرى، مەن ئىزدىمەكچى بولغان كىتابنىڭ ئارىيەت ئېلىنمىغانلىقى ھەققىدە كومپيۇتېردا مەلۇمات بولسىمۇ، ئۇ كىتابنى كۆرسەتكەن يەردىن تاپالمىدىم. بۇرۇن بۇنداق ئىش بولمايتتى. شۇنىڭ بىلەن، بىرىنچى قەۋەتتىكى ياردەم سوراش ئورنىغا كېلىپ، ئېگىز، قاملاشقان كۆتۈپخانا خادىمىغا بولغان ئەھۋالنى ئېيتتىم.

— سىزگە تېپىشىپ بېرەيمۇ؟ — دېدى كۆتۈپخانا خادىمى.

مەن ئۇنداق دېيىشنى كۆتمىگەچكە، بەكلا ھەيران قالدىم. «بولىدۇ» دېدىم.

مەن ئىزدىمەكچى بولغان كىتاب 3 ـ قەۋەتتە ئىدى.

— سىزنى ئاۋارە قىپتۇق، ۋاقتىڭىزنى ئالدۇق، كەچۈرۈڭ! — دېدى كۆتۈپخانا خادىمى لىفتتا چىققۇچە، — بەزىدە خىزمەت

240 ئۆزلۈك گىرۋەكلىرىدە

كۆزلۈك مەۋسۈمدا ھەر ھەپتىدە بىر قېتىم كۆتۈپخانىنىڭ جەمئىيەتشۇناسلىققا ئائىت ماتېرىياللار قىسمىنى مەقسەتسىز ئايلىنىشنى ئۆزۈمگە ئادەت قىلدىم. ماۋزۇنىڭ ئادەم تەپەككۇرىنى قوزغىتىشى ئاجايىپ زور بولاتتى. كۆتۈپخانا تاللا بازارلىرى تۈزۈمىدە باشقۇرۇلغاچقا، كۆتۈپخانىنىڭ ھەرقانداق يېرىگە ئەركىن كىرىپ چىقالايتتۇق، ئالىدىغان كىتابلىرىمىزنىڭ سانىغا چەك قويۇلمايتتى؛ ئىشكىتىن كىرگەندە ھېچكىم ئارىيەت ئېلىش كىنىشكىمىزنى كۆرمەيتتى. بۇنداق چاغدا مەن: «سىرتنىڭ ئادەملىرى كىرىۋالسا بولۇۋېرىدىكەن ـ دەپ ئويلايتتىم. پەرزىم توغرا ئىكەن، ئۇنىۋېرسىتېت كۆتۈپخانىسى ئوقۇغۇچىلار-نىڭلا ئەمەس، جەمئىيەتتىكى ھەرقانداق ئادەمنىڭ پايدىلىنىشى ئۈچۈن ئېچىۋېتىلگەنىكەن. پەقەتلا كۆتۈپخانىدىن كىتاب ئارىيەت ئېلىپ چىقىدىغان چاغدىلا رەسمىيەت ئۆتەش كېرەك ئىدى. كىمكى رۇخسەتسىز كىتاب كۆتۈرۈپ ماڭسا، كۆتۈپخانىدىن چىقىدىغان جايغا قويۇلغان سەزگۈ ئەسۋابى سايراپ كېتەتتى.

2008 ـ يىلى باھار مەۋسۈمى باشلىنىش ئالدىدا كۆتۈپخانىدىن بىر كىتابنى جىددىي ئىزدەش زۆرۈر بولۇپ قالدى. قىزىق يېرى، مەن ئىزدىمەكچى بولغان كىتابنىڭ ئارىيەت ئېلىنمىغانلىقى ھەققىدە كومپيۇتېردا مەلۇمات بولسىمۇ، ئۇ كىتابنى كۆرسەتكەن يەردىن تاپالمىدىم. بۇرۇن بۇنداق ئىش بولمايتتى. شۇنىڭ بىلەن، بىرىنچى قەۋەتتىكى ياردەم سوراش ئورنىغا كېلىپ، ئېگىز، قاملاشقان كۆتۈپخانا خادىمىغا بولغان ئەھۋالنى ئېيتتىم.

— سىزگە تېپىشىپ بېرەيمۇ؟ — دېدى كۆتۈپخانا خادىمى.

مەن ئۇنداق دېيىشنى كۆتمىگەچكە، بەكلا ھەيران قالدىم. «بولىدۇ» دېدىم.

مەن ئىزدىمەكچى بولغان كىتاب 3 ـ قەۋەتتە ئىدى.

— سىزنى ئاۋارە قىپتۇق، ۋاقتىڭىزنى ئالدۇق، كەچۈرۈڭ! — دېدى كۆتۈپخانا خادىمى لىفتتا چىققۇچە، — بەزىدە خىزمەت

240 ئۆزلۈك گىرۋەكلىرىدە

ئالدىراشلىقىدا خىزمەتچىلەر كىتابنى جايىغا قويمايدىغان ئەھۋال بولۇپ تۇرىدۇ.

ئەپسۇسلىنارلىقى، مەن ئىزدىمەكچى بولغان كىتابنى ئۇمۇ تاپالمىدى. ئۇ پات - پات «قىزىق ئىش بولدى - دە!» دەپ تەكرارلاپ قويياتتى.

— مۇنداق قىلايلى، — دېدى ئۇ، — سىز ئىزدىگەن كىتاب چوقۇم باشقا يەردە ئارىلىشىپ قالدى. ئېلىخەت ئادرېسىڭىزنى قالدۇرۇپ قويۇڭ. بىز باشقا ئۇنىۋېرسىتېت كۇتۇپخانىلىرىدىن ئەكەلدۇرۇپ بېرەيلى.

دېگەندەك، ھەپتە ئۆتكەندىن كېيىن كۇتۇپخانىدىن مەن ئىزدىگەن كىتابنىڭ كەلگەنلىكى ھەققىدىكى ئېلخەتنى تاپشۇرۇۋالدىم. خۇشاللىقىمدا كومپيۇتېرىمنى ئەتمەيلا كۇتۇپخانىغا چاپتىم. مېنى ئەڭ تەسىرلەندۇرگەن يېرى شۇ بولدىكى، مەن ئىزدىگەن بۇ كىتاب سان فرانسىسكودىكى بىر ئۇنىۋېرسىتېتنىڭ كۇتۇپخانىسىدىن ئەكەلدۇرۇلگەنىكەن. مەن خۇشال بولماي تۇرالمىدىم. شۇنىڭدىن كېيىن ھەر قېتىم كۇتۇپخانىغا مۇناسىۋەتلىك ھەرقانداق قىيىنچىلىقتا يولۇققىنىمدا، ئىش سوراش ئورنىدىكى خادىملاردىن ياردەم سورايدىغان بولدۇم.

يەنە مۇشۇ باھار مەۋسۇمىنىڭ بېشىدا پىروفېسسورىمىز ناۋىدىتا شارما مېنىڭ مەنپەئىتىمنى دەپ «فورد ئوقۇش مۇكاپاتى»غا مەسئۇل خادىم كىم سىمول بىلەن ئېلخەتتە قاتتىق دېيىشىپ قالدى. بۇ ئىشقا مېنىڭ ۋەتەندىن قىشلىق تەتىل ئاخىرلاشقاندا مەكتەپكە كېچىكىپ كەلگەنلىكىم سەۋەب بولدى. 2008 - يىلى 13 - يانۋار قىشلىق كانىكول ۋاقتى ئاخىرلىشىپ ھاۋايغا قايتىدىغان كۈنۈم ئىدى. ئويلىمىغان يەردىن 10 ئايلىق بولغان ئوغلۇم ئۆپكە يالليۇغى بىلەن دوختۇرخانىدا يېتىپ قالدى. پۈتۈن ئۆيدىكىلەر ئۆرتەۋېپە بولۇپ كەتتى. سەۋەبى 14 - يانۋار ھاۋايغا بېرىپ بولۇشۇم كېرەك ئىدى. ئاخىر ئىلاج

ئالدىراشلىقىدا خىزمەتچىلەر كىتابنى جايىغا قويمايدىغان ئەھۋال بولۇپ تۇرىدۇ.

ئەپسۇسلىنارلىقى، مەن ئىزدىمەكچى بولغان كىتابنى ئۇمۇ تاپالمىدى. ئۇ پات - پات «قىزىق ئىش بولدى - دە!» دەپ تەكرارلاپ قويياتتى.

— مۇنداق قىلايلى، — دېدى ئۇ، — سىز ئىزدىگەن كىتاب چوقۇم باشقا يەردە ئارىلىشىپ قالدى. ئېلىخەت ئادرېسىڭىزنى قالدۇرۇپ قويۇڭ. بىز باشقا ئۇنىۋېرسىتېت كۇتۇپخانىلىرىدىن ئەكەلدۇرۇپ بېرەيلى.

دېگەندەك، ھەپتە ئۆتكەندىن كېيىن كۇتۇپخانىدىن مەن ئىزدىگەن كىتابنىڭ كەلگەنلىكى ھەققىدىكى ئېلخەتنى تاپشۇرۇۋالدىم. خۇشاللىقىمدا كومپيۇتېرىمنى ئەتمەيلا كۇتۇپخانىغا چاپتىم. مېنى ئەڭ تەسىرلەندۇرگەن يېرى شۇ بولدىكى، مەن ئىزدىگەن بۇ كىتاب سان فرانسىسكودىكى بىر ئۇنىۋېرسىتېتنىڭ كۇتۇپخانىسىدىن ئەكەلدۇرۇلگەنىكەن. مەن خۇشال بولماي تۇرالمىدىم. شۇنىڭدىن كېيىن ھەر قېتىم كۇتۇپخانىغا مۇناسىۋەتلىك ھەرقانداق قىيىنچىلىقتا يولۇققىنىمدا، ئىش سوراش ئورنىدىكى خادىملاردىن ياردەم سورايدىغان بولدۇم.

يەنە مۇشۇ باھار مەۋسۇمىنىڭ بېشىدا پىروفېسسورىمىز ناۋىدىتا شارما مېنىڭ مەنپەئىتىمنى دەپ «فورد ئوقۇش مۇكاپاتى»غا مەسئۇل خادىم كىم سىمول بىلەن ئېلخەتتە قاتتىق دېيىشىپ قالدى. بۇ ئىشقا مېنىڭ ۋەتەندىن قىشلىق تەتىل ئاخىرلاشقاندا مەكتەپكە كېچىكىپ كەلگەنلىكىم سەۋەب بولدى. 2008 - يىلى 13 - يانۋار قىشلىق كانىكول ۋاقتى ئاخىرلىشىپ ھاۋايغا قايتىدىغان كۈنۈم ئىدى. ئويلىمىغان يەردىن 10 ئايلىق بولغان ئوغلۇم ئۆپكە يالليۇغى بىلەن دوختۇرخانىدا يېتىپ قالدى. پۈتۈن ئۆيدىكىلەر ئۆرتەۋېپە بولۇپ كەتتى. سەۋەبى 14 - يانۋار ھاۋايغا بېرىپ بولۇشۇم كېرەك ئىدى. ئاخىر ئىلاج

241 On the Margins of Self

ئالدىراشلىقىدا خىزمەتچىلەر كىتابنى جايىغا قويمايدىغان ئەھۋال بولۇپ تۇرىدۇ.

ئەپسۇسلىنارلىقى، مەن ئىزدىمەكچى بولغان كىتابنى ئۇمۇ تاپالمىدى. ئۇ پات - پات «قىزىق ئىش بولدى - دە!» دەپ تەكرارلاپ قويياتتى.

— مۇنداق قىلايلى، — دېدى ئۇ، — سىز ئىزدىگەن كىتاب چوقۇم باشقا يەردە ئارىلىشىپ قالدى. ئېلىخەت ئادرېسىڭىزنى قالدۇرۇپ قويۇڭ. بىز باشقا ئۇنىۋېرسىتېت كۇتۇپخانىلىرىدىن ئەكەلدۇرۇپ بېرەيلى.

دېگەندەك، ھەپتە ئۆتكەندىن كېيىن كۇتۇپخانىدىن مەن ئىزدىگەن كىتابنىڭ كەلگەنلىكى ھەققىدىكى ئېلخەتنى تاپشۇرۇۋالدىم. خۇشاللىقىمدا كومپيۇتېرىمنى ئەتمەيلا كۇتۇپخانىغا چاپتىم. مېنى ئەڭ تەسىرلەندۇرگەن يېرى شۇ بولدىكى، مەن ئىزدىگەن بۇ كىتاب سان فرانسىسكودىكى بىر ئۇنىۋېرسىتېتنىڭ كۇتۇپخانىسىدىن ئەكەلدۇرۇلگەنىكەن. مەن خۇشال بولماي تۇرالمىدىم. شۇنىڭدىن كېيىن ھەر قېتىم كۇتۇپخانىغا مۇناسىۋەتلىك ھەرقانداق قىيىنچىلىقتا يولۇققىنىمدا، ئىش سوراش ئورنىدىكى خادىملاردىن ياردەم سورايدىغان بولدۇم.

يەنە مۇشۇ باھار مەۋسۇمىنىڭ بېشىدا پىروفېسسورىمىز ناۋىدىتا شارما مېنىڭ مەنپەئىتىمنى دەپ «فورد ئوقۇش مۇكاپاتى»غا مەسئۇل خادىم كىم سىمول بىلەن ئېلخەتتە قاتتىق دېيىشىپ قالدى. بۇ ئىشقا مېنىڭ ۋەتەندىن قىشلىق تەتىل ئاخىرلاشقاندا مەكتەپكە كېچىكىپ كەلگەنلىكىم سەۋەب بولدى. 2008 - يىلى 13 - يانۋار قىشلىق كانىكول ۋاقتى ئاخىرلىشىپ ھاۋايغا قايتىدىغان كۈنۈم ئىدى. ئويلىمىغان يەردىن 10 ئايلىق بولغان ئوغلۇم ئۆپكە يالليۇغى بىلەن دوختۇرخانىدا يېتىپ قالدى. پۈتۈن ئۆيدىكىلەر ئۆرتەۋېپە بولۇپ كەتتى. سەۋەبى 14 - يانۋار ھاۋايغا بېرىپ بولۇشۇم كېرەك ئىدى. ئاخىر ئىلاج

241 On the Margins of Self

قىلالمايى بۇ مەۋسۇمدا دەرسلىرىنى تاللىغان پىروفېسسورلىرى

رەھبا ئەھمۇتى مىلۇم قىلىپ، بىر ھەپتە رۇخسەت بېرىلىشىنى سورىۋې خەت يازدىم. بۇ مەۋسۇمدا مېن ئوڭ خىل دەرس تاللىغىنىدەم. بىرىكۈن ئۆتۈپ ئوڭ پىروفېسسورلىرىغا ھەمىسىدىن جاۋاب خەت ئالدىم. ھەمىسى خېتىدە ئوغۇلۇمنىڭ ئەھۋالىغا ھېسداشلىق لىق قىلغان ۋە بىر ھەپتە كېچىكىپ كەلسەم بولۇڭۇرىدىغانلىقىنى ئېيتقان. مەن: «پىروفېسسورۇمغا خەت يازغانلىكىمنى ئېيتقانىدىم. ئۇ «ئوقۇتۇش مۇكاپاتى» خادىمى كەم سوغۇلغا خەت بېرىشنى ئېسىمدىن چىقىرىپتىمەن. ئوغلۇم بىر كېچىلىك ئىشى بولغىچۇ» دەپ ئويلاپ، «ئوقۇتۇش مۇكاپاتى» خادىمى كەم سوغۇلغا خەت بېرىشنى ئېسىمدىن چىقىرىپتىمەن. ئوغلۇم بىر ھەپتىگىچە ساقىيىپ بولالمىدى. ئالمالسىز كۆزۈم قىيىمىچان ھالدا بىر ھەپتىدىن كېيىن ھاۋالىغا قارap ئۆچۈرۈم. ئۆزىنۇبرىسە تېتىقا كىلگەن كۆزىنىمىڭ ئەتىسى كومپيۇتېرىمنى ئاچسام، ئىلە خەت سالىدۇقۇم «ئوقۇتۇش مۇكاپاتى» خادىملىرىنىڭ دېرە كەن. كەم سوغۇل ئىشى يوقىتىپ، «ئوقۇتۇش مۇكاپاتى» خادىمى كەم سوغۇلغا يوللاپ بېرگەنىدى. مەن: «پىروفېسسورۇمغا خەت يازغانلىكىمنى ئېيتقانىدىم. ئۇ لۇم قىيىتۇ. ئالدىنقى شارما بۇنىڭدىن خەۋەر تاپقانىدىن كېيىن «كېچىلىك ئىشى يوقىتىۋەتتى» دەپ كەم سوغۇلغا رەنجىپ خەت يېزىپتۇ. ئۇ ئىككىسى ئوقتۇرىسىدا مۇناسىۋەتسىزلىك پەيدا بولۇپ قالغان ئىدى. ئۇ ئىككىسى ئوقتۇرىسىدا مۇناسىۋەتسىزلىك پەيدا بولۇپ قالغان ئىدى.

ئۆزبولۇ گىرۇپكىسى 242

قىلالمايى بۇ مەۋسۇمدا دەرسلىرىنى تاللىغان پىروفېسسورلىرى

رەھبا ئەھمۇتى مىلۇم قىلىپ، بىر ھەپتە رۇخسەت بېرىلىشىنى سورىۋې خەت يازدىم. بۇ مەۋسۇمدا مېن ئوڭ خىل دەرس تاللىغىنىدەم. بىرىكۈن ئۆتۈپ ئوڭ پىروفېسسورلىرىغا ھەمىسىدىن جاۋاب خەت ئالدىم. ھەمىسى خېتىدە ئوغۇلۇمنىڭ ئەھۋالىغا ھېسداشلىق لىق قىلغان ۋە بىر ھەپتە كېچىكىپ كەلسەم بولۇڭۇرىدىغانلىقىنى ئېيتقان. مەن: «پىروفېسسورۇمغا خەت يازغانلىكىمنى ئېيتقانىدىم. ئۇ «ئوقۇتۇش مۇكاپاتى» خادىمى كەم سوغۇلغا خەت بېرىشنى ئېسىمدىن چىقىرىپتىمەن. ئوغلۇم بىر كېچىلىك ئىشى بولغىچۇ» دەپ ئويلاپ، «ئوقۇتۇش مۇكاپاتى» خادىمى كەم سوغۇلغا خەت بېرىشنى ئېسىمدىن چىقىرىپتىمەن. ئوغلۇم بىر ھەپتىگىچە ساقىيىپ بولالمىدى. ئالمالسىز كۆزۈم قىيىمىچان ھالدا بىر ھەپتىدىن كېيىن ھاۋالىغا قارap ئۆچۈرۈم. ئۆزىنۇبرىسە تېتىقا كىلگەن كۆزىنىمىڭ ئەتىسى كومپيۇتېرىمنى ئاچسام، ئىلە خەت سالىدۇقۇم «ئوقۇتۇش مۇكاپاتى» خادىملىرىنىڭ دېرە كەن. كەم سوغۇل ئىشى يوقىتىپ، «ئوقۇتۇش مۇكاپاتى» خادىمى كەم سوغۇلغا يوللاپ بېرگەنىدى. مەن: «پىروفېسسورۇمغا خەت يازغانلىكىمنى ئېيتقانىدىم. ئۇ لۇم قىيىتۇ. ئالدىنقى شارما بۇنىڭدىن خەۋەر تاپقانىدىن كېيىن «كېچىلىك ئىشى يوقىتىۋەتتى» دەپ كەم سوغۇلغا رەنجىپ خەت يېزىپتۇ. ئۇ ئىككىسى ئوقتۇرىسىدا مۇناسىۋەتسىزلىك پەيدا بولۇپ قالغان ئىدى. ئۇ ئىككىسى ئوقتۇرىسىدا مۇناسىۋەتسىزلىك پەيدا بولۇپ قالغان ئىدى.

«ھۆرمەتلىك كىم سىمول ئەپەندى:

بىر ئوقۇغۇچى ئوقۇتقۇچىسى رۇخسەت بەرگەن ئەھۋالدا مەكتەپكە بىر ھەپتە كېچىكىپ كەلسە نېمە بوپتۇ؟ ئۇنىڭ ئوسۇلىغا ئامېرىكا ئۇنىۋېرسىتېتلىرىدا ئوقۇغۇچىلارنىڭ بىرنەچچە قېتىم سەۋەبسىز دەرس قالدۇرۇش ھوقۇقى بولىدۇ. زۇلپىقار مەندىن رۇخسەت سوراپ خەت يازغان، ئەمدى مەن ئۇنىڭغا يازغان جاۋاب خېتىمنى سىزگە قوشۇمچە ھۆججەت سۈپىتىدە ئەۋەتكەن. لىكسىدىن پۇشايمان قىلىۋاتىمەن. سىز كىچىك ئىشنى يوغىنىتىپ بۇ ئىشنى بېيجىڭ، نيۇيورك ئىشخانىسىغا مەلۇم قىلىپ خاتا قىپسىز. بىز چەت ئەللىك ئوقۇغۇچىلارنىڭ قانچىلىك جاپادا ئوقۇيدىغانلىقىنى نەزەرگە ئېلىشىمىز كېرەك. ئۇلار ئاتا-ئانىسىدىن، دوست-بۇرادەرلىرىدىن، ئائىلىسىدىن ئايرىلىش ئازابىغا چىداپ بۇ يەردە يالغۇز تۇرمۇش كەچۈرىدۇ. سىز، بىز بولساق بۇ يەردە ئائىلىمىزدىكىلەر بىلەن خاتىرجەم ياشاۋاتامىز. ئۇنىڭ ئۈستىگە زۇلپىقارنىڭ ئاغرىپ ياتقان بالىسىنىڭ يېنىدا بىر ھەپتە ئارتۇق تۇرۇشىنىڭ نەرى خاتا؟ سىزنىڭ قىلمىشلىرىڭىز ھاۋايىلىقلارنىڭ Aloha(ئادەمگە مېھرىبانلىق قىلىش) روھىغا ئۇيغۇنمۇ؟ بىز نېمىشقا ئوقۇغۇچىلىرىمىزنى ئاسرىمايمىز؟»

يۇقىرىقى قۇرلارنى ئوقۇۋېتىپ تولىمۇ ھاياجانلاندىم. ئاخىر كىم سىمولىنىڭ ئىشخانىسىغا چىقىپ بولغان ئەھۋالنى مەلۇم قىلدىم، ئەپۇ سورىدىم. دوكتور ناندىتا شارمادىنمۇ ئاۋارىگەرچىلىك تېپىپ بەرگىنىم ئۈچۈن ئەپۇ سورىدىم. ئەمما، بۇ قېتىملىق كەچۈرمىش ماڭا ئامېرىكا ئۇنىۋېرسىتېتلىرىدىكى پىروفېسسورلارنىڭ پەزىلىتىنى يەنە بىر قېتىم ھېس قىلدۇردى.

ھاۋاي ئۇنىۋېرسىتېتىدا ۋاقتىمىز، زېھنىمىز يار بەرسە باشقا مۇناسىۋەتلىك كەسىپلەرنىڭ دەرسلىرىنى خالىغان ۋاقتىدا

«ھۆرمەتلىك كىم سىمول ئەپەندى:

بىر ئوقۇغۇچى ئوقۇتقۇچىسى رۇخسەت بەرگەن ئەھۋالدا مەكتەپكە بىر ھەپتە كېچىكىپ كەلسە نېمە بوپتۇ؟ ئۇنىڭ ئوسۇلىغا ئامېرىكا ئۇنىۋېرسىتېتلىرىدا ئوقۇغۇچىلارنىڭ بىرنەچچە قېتىم سەۋەبسىز دەرس قالدۇرۇش ھوقۇقى بولىدۇ. زۇلپىقار مەندىن رۇخسەت سوراپ خەت يازغان، ئەمدى مەن ئۇنىڭغا يازغان جاۋاب خېتىمنى سىزگە قوشۇمچە ھۆججەت سۈپىتىدە ئەۋەتكەن. لىكسىدىن پۇشايمان قىلىۋاتىمەن. سىز كىچىك ئىشنى يوغىنىتىپ بۇ ئىشنى بېيجىڭ، نيۇيورك ئىشخانىسىغا مەلۇم قىلىپ خاتا قىپسىز. بىز چەت ئەللىك ئوقۇغۇچىلارنىڭ قانچىلىك جاپادا ئوقۇيدىغانلىقىنى نەزەرگە ئېلىشىمىز كېرەك. ئۇلار ئاتا-ئانىسىدىن، دوست-بۇرادەرلىرىدىن، ئائىلىسىدىن ئايرىلىش ئازابىغا چىداپ بۇ يەردە يالغۇز تۇرمۇش كەچۈرىدۇ. سىز، بىز بولساق بۇ يەردە ئائىلىمىزدىكىلەر بىلەن خاتىرجەم ياشاۋاتامىز. ئۇنىڭ ئۈستىگە زۇلپىقارنىڭ ئاغرىپ ياتقان بالىسىنىڭ يېنىدا بىر ھەپتە ئارتۇق تۇرۇشىنىڭ نەرى خاتا؟ سىزنىڭ قىلمىشلىرىڭىز ھاۋايىلىقلارنىڭ Aloha(ئادەمگە مېھرىبانلىق قىلىش) روھىغا ئۇيغۇنمۇ؟ بىز نېمىشقا ئوقۇغۇچىلىرىمىزنى ئاسرىمايمىز؟»

يۇقىرىقى قۇرلارنى ئوقۇۋېتىپ تولىمۇ ھاياجانلاندىم. ئاخىر كىم سىمولىنىڭ ئىشخانىسىغا چىقىپ بولغان ئەھۋالنى مەلۇم قىلدىم، ئەپۇ سورىدىم. دوكتور ناندىتا شارمادىنمۇ ئاۋارىگەرچىلىك تېپىپ بەرگىنىم ئۈچۈن ئەپۇ سورىدىم. ئەمما، بۇ قېتىملىق كەچۈرمىش ماڭا ئامېرىكا ئۇنىۋېرسىتېتلىرىدىكى پىروفېسسورلارنىڭ پەزىلىتىنى يەنە بىر قېتىم ھېس قىلدۇردى.

ھاۋاي ئۇنىۋېرسىتېتىدا ۋاقتىمىز، زېھنىمىز يار بەرسە باشقا مۇناسىۋەتلىك كەسىپلەرنىڭ دەرسلىرىنى خالىغان ۋاقتىدا

تا كىرىپ كاتكلىسالىق بولۇۋېرەتتى. بىرىنالىڭ جەمئىيەتشۇناسلىق
فاكۇلتېتى ئىجتىماۋىي پەنلەر ئىنستىتۇتىنىڭ قارىمىقىدا بولـ
خاچىغا، پسىخولوگىيە، سىياسىيەشۇناسلىق، ئەقتىسادشۇناسلىق،
ئىسلامشۇناسلىق قاتارلىق قوشنا فاكۇلتېتلارنى تەسىس قىلىدىغان
دەرسلەرنى خالىغانچە تاكلىسالىق بولۇۋېرەتتى. مەن بۇ خىل ئەۋزەل
لىكسىلىڭ تۇرتكىسى بىلەن كوزلۇلۇق مەۋسۇمنا پسىخولوگىيە فاكۇل
تېتىنا «غەيۋەت پسىخولوگىيەسى»(Gossip) ئىدە
بىلەن فاكۇلتېتنىڭ «ئىجادىي يېزىقچىلىق» (Creative Writing)
دەرسلىرىنى تالالاشنى قارار قىلدىم. بۇقېرىقىدەك كەچۈرمىشـ

تۆزلۇك كىرىشكىرەك 244
تا كىرىپ كاتكلىسالىق بولۇۋېرەتتى. بىرىنالىڭ جەمئىيەتشۇناسلىق
فاكۇلتېتى ئىجتىماۋىي پەنلەر ئىنستىتۇتىنىڭ قارىمىقىدا بولـ
خاچىغا، پسىخولوگىيە، سىياسىيەشۇناسلىق، ئەقتىسادشۇناسلىق،
ئىسلامشۇناسلىق قاتارلىق قوشنا فاكۇلتېتلارنى تەسىس قىلىدىغان
دەرسلەرنى خالىغانچە تاكلىسالىق بولۇۋېرەتتى. مەن بۇ خىل ئەۋزەل
لىكسىلىڭ تۇرتكىسى بىلەن كوزلۇلۇق مەۋسۇمنا پسىخولوگىيە فاكۇل
تېتىنا «غەيۋەت پسىخولوگىيەسى»(Gossip) ئىدە
بىلەن فاكۇلتېتنىڭ «ئىجادىي يېزىقچىلىق» (Creative Writing)
دەرسلىرىنى تالالاشنى قارار قىلدىم. بۇقېرىقىدەك كەچۈرمىشـ
لىرىم ماڭا ئامېرىكا ئۇنىۋېرسىتېتلىرىنىڭ سېھرىي كۆچىـ
ئوقۇتۇشى ئەندىزىسىدىكى ئۆزگىچىلىكى ھەققىدە گۈزەل ئەسلـ
مىلەرنى قالدۇردى.

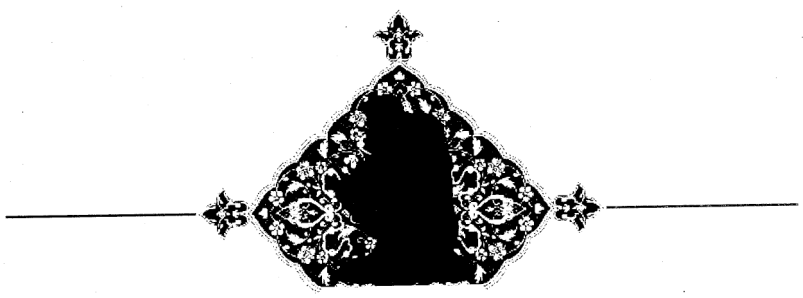

ئون ئۈچىنچى باب

هاۋايدا ئۆتكەن تۇرمۇشۇم

ئاچقۇچلۇق سۆزلەر: غېرىبلىق؛ خيالىنى باشقۇرۇش؛ مېدىيە ۋاستىلىرى؛ يۇمشاق ئەرلەر.

1

2007 ـ يىلى دېكابىردا، 2008 ـ يىلى ماي ئايلىرىنىڭ ئا-خىرلىرىدا كانكول مەزگىلىدىن پايدىلىنىپ يۇرتقا قايتتىم. ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرىم، دوست ـ بۇرادەرلىرىم، تونۇش ـ بـد-لىشلىرىم هاۋايدىكى تۇرمۇشۇم توغرۇلۇق نۇرغۇن سوئاللارنى سورىدى.

ـــ سەۋزە بارمىكەن، پىياز بارمىكەن؟ ـــ دېدى ئانام بىر كۈنى ئۆيدە پولۇ يەپ ئولتۇرۇپ.

ـــ قوي گۆشى بارمىكەن؟ هاۋايىلىقلار كاۋاپ يەمدىكەن؟ـــ دەپ سوراشتى ئاكىلىرىم بىركۈنى تېز تاماقخانىدا.

ـــ هاۋايدا تامىقىڭنى ئېتىپ بېرىدىغان، كىرىڭنى يۇيۇپ بېرىدىغان بىرەر ئۇيغۇر قىزىنى تاپمىدىڭمۇ؟ ـــ دەپ چاقچاق قىلىشتى دوستلىرىم.

يۇقىرىقى سوئاللار ماڭا هاۋايدا ياشاش داۋامىدا ئادەتتىكىدەك تۇيۇلغان نۇرغۇن نەرسىلەرنىڭ ئەمەلىيەتتە يۇرتتىكىلەرگە

ئون ئۈچىنچى باب

هاۋايدا ئۆتكەن تۇرمۇشۇم

ئاچقۇچلۇق سۆزلەر: غېرىبلىق؛ خيالىنى باشقۇرۇش؛ مېدىيە ۋاستىلىرى؛ يۇمشاق ئەرلەر.

1

2007 ـ يىلى دېكابىردا، 2008 ـ يىلى ماي ئايلىرىنىڭ ئا-خىرلىرىدا كانكول مەزگىلىدىن پايدىلىنىپ يۇرتقا قايتتىم. ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرىم، دوست ـ بۇرادەرلىرىم، تونۇش ـ بـد-لىشلىرىم هاۋايدىكى تۇرمۇشۇم توغرۇلۇق نۇرغۇن سوئاللارنى سورىدى.

ـــ سەۋزە بارمىكەن، پىياز بارمىكەن؟ ـــ دېدى ئانام بىر كۈنى ئۆيدە پولۇ يەپ ئولتۇرۇپ.

ـــ قوي گۆشى بارمىكەن؟ هاۋايىلىقلار كاۋاپ يەمدىكەن؟ـــ دەپ سوراشتى ئاكىلىرىم بىركۈنى تېز تاماقخانىدا.

ـــ هاۋايدا تامىقىڭنى ئېتىپ بېرىدىغان، كىرىڭنى يۇيۇپ بېرىدىغان بىرەر ئۇيغۇر قىزىنى تاپمىدىڭمۇ؟ ـــ دەپ چاقچاق قىلىشتى دوستلىرىم.

يۇقىرىقى سوئاللار ماڭا هاۋايدا ياشاش داۋامىدا ئادەتتىكىدەك تۇيۇلغان نۇرغۇن نەرسىلەرنىڭ ئەمەلىيەتتە يۇرتتىكىلەرگە

245 On the Margins of Self

نسبەتەن يېڭىلىق بولىدىغانلىقىنى ھېس قىلدۇراتتى. ئادەتتە، چەت ئەلگە چىقىش بەك تەس بولغانلىقى ئۈچۈن نۇرغۇن ئۇيغۇر-غۇرلار چەت ئەلنى، چەت ئەللىكلەرنى، بولۇپمۇ تەرەققىي تاپقان غەرب ئەللىرىنىڭ تۇرمۇشىنى ئۆز خىيالىدا ناھايىتى قالتىس دەپ تەسەۋۋۇر قىلىدۇ. مەنمۇ چەتكە چىقىشتىن بۇرۇن بۇنداق ھېس - تۇيغۇدىن خالىي ئەمەس ئىدىم. ھونولۇلۇ ئايرودۇرۇمى-غا ئايروپىلان قونۇۋاتقۇچە ۋە ئايرودۇرۇمدىن چىققۇچە بولغان ۋاقىتتا، مەن ھاۋاينىڭ تەسەۋۋۇرۇمدىكىدەك ئۇنچىۋالا ھەيۋەت ۋە گۈزەل ئەمەسلىكىنى ھېس قىلدىم. بۇنداق بولۇشىدىكى سەۋەب، ھەرقانداق گۈزەل مەنزىرە، ھەرقانداق سايادەت نۇقتىسى تېلېۋىزور ئېكرانىدا، كىنودا، سۈرەتتە ئەمەلىيەتتىكىدىن نەچچە ھەسسە گۈزەل كۆرۈنىدۇ، ئادەمنى غايىبانە تەلپۈنۈش ئىچىگە غەرق قىلىدۇ. ئەمەلىيەتتە، ئەسلىدىكىدىن نەچچە ھەسسە قالتىس كۆرۈنگەن ئاشۇ كۆرۈنۈشلەرنىڭ رېژىسسورلارنىڭ، فوتوگرافلارنىڭ ئىش قوشۇشى، جاپالىق ئەجىر سىڭدۈرۈشى نەتىجىسىدە ئېستېتىك كۈچى ئاشقانلىقى ئېنىق. ئادەم تېلېۋىزور، كىنو، سۈرەتلەردە كۆرگەن مەنزىرىلەرنى ئەمەلىيەتتە كۆرگەندە، شۇ يەردىكى ھەر خىل سىياقتىكى ئادەملەر بىلەن ئۇچراشقاندا كۆرگەن - بىلگەنلىرىنىڭ تەسەۋۋۇرىدىكىدەك ئۇنچىۋالا غايىۋانە ئەمەسلىكىنى بايقايدۇ. ئادەمنىڭ غايىسى بىلەن رېئاللىق ئوتتۇرىسىدا ناھايىتى زور ھاڭ بار. يەنە كېلىپ، سەنئەت تۇرمۇشتىن بىر دەرىجە ئۇستۇن تۇرىدۇ. ئادەم بولسا سەنئەت ئاتا قىلىۋاتقان ئېستېتىك تۇستىن چۈش كۆرۈشنى ئۆگىنىدۇ. بۇ ھال ئادەمنى تەلپۈنۈشلۈك خىيالالارغا غەرق قىلىدۇ.

نېمىشقىدۇر، گۈزەل مەنزىرىلەرگە ئانچە بەك ۋاي دەپ كەتمەيتتىم. بۇ مېنىڭ مەتۇلۇقۇمدىن، ھېسسىياتسىزلىقىمدىن ئەمەس، سەنئەتلىك كۆرۈنۈشلەردىن، تەبىئىي مەنزىرىلەردىن ھۇزۇرلىنالمايدىغانلىقىمدىن ئەمەس، بەلكى ھەربىر يېڭى مەنزىرە، يېڭى ئىشقا يولۇققىنىمدا ئىختىيارسىز ئۆزۈم ۋە قوۋمۇمنىڭ

نۆرەتتىكى ھالىتى ھەققىدىكى ئالىيجى چىقىمالىس خىيالىغا چۈكۈپ كېتىدىغانلىقىم سەۋەبىدىن ئىدى. بىلكىم تەبىئىتىم ئالدامچى بولۇ- ھاڭچا، يالتىرىلاق نەرسىلەرگە، كۆزنى قامالمىتۇرىدىغان ئۆتكۈنچى كۆرۈنۈشلەرگە ۋاي دەپ كەتمەيدىغاندىمەن. 1995 – يىلى 7 – ئايدا شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىدىكى جۇڭگو تىللىرى فاكۇلتېتىدا ئو- قۇۋاتقان چېغىمدا، فاكۇلتېتتىن 60 نەچچە ئوقۇغۇچىنىڭ پىراكتىكا قىلىدۇرۇلۇش ئۈچۈن بېيجىڭغا، تېبەتچىن قاتارلىق جالالرغا ئاپارىدى. تېبەتچىندىكى تاغ-ئوبرانتىغا كىرگەندە دېگۈدەك ئۇلگۈرەلمىدىم. ئۇ يەرلەرنى كۆرەلمىگەچ بىر ئۆمۈر ئەلا- ماندا قالسەمەن. بىلەڭ گۈزەل جالالار ئۈچۈ — دېيدى باشلىقىمىز

247 On the Margins of Self

نۆرەتتىكى ھالىتى ھەققىدىكى ئالىيجى چىقىمالىس خىيالىغا چۈكۈپ كېتىدىغانلىقىم سەۋەبىدىن ئىدى. بىلكىم تەبىئىتىم ئالدامچى بولۇ- ھاڭچا، يالتىرىلاق نەرسىلەرگە، كۆزنى قامالمىتۇرىدىغان ئۆتكۈنچى كۆرۈنۈشلەرگە ۋاي دەپ كەتمەيدىغاندىمەن. 1995 – يىلى 7 – ئايدا شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىدىكى جۇڭگو تىللىرى فاكۇلتېتىدا ئو- قۇۋاتقان چېغىمدا، فاكۇلتېتتىن 60 نەچچە ئوقۇغۇچىنىڭ پىراكتىكا قىلىدۇرۇلۇش ئۈچۈن بېيجىڭغا، تېبەتچىن قاتارلىق جالالرغا ئاپارىدى. تېبەتچىندىكى تاغ-ئوبرانتىغا كىرگەندە دېگۈدەك ئۇلگۈرەلمىدىم. ئۇ يەرلەرنى كۆرەلمىگەچ بىر ئۆمۈر ئەلا- ماندا قالسەمەن. بىلەڭ گۈزەل جالالار ئۈچۈ — دېيدى باشلىقىمىز

247 On the Margins of Self

نۆرەتتىكى ھالىتى ھەققىدىكى ئالىيجى چىقىمالىس خىيالىغا چۈكۈپ كېتىدىغانلىقىم سەۋەبىدىن ئىدى. بىلكىم تەبىئىتىم ئالدامچى بولۇ- ھاڭچا، يالتىرىلاق نەرسىلەرگە، كۆزنى قامالمىتۇرىدىغان ئۆتكۈنچى كۆرۈنۈشلەرگە ۋاي دەپ كەتمەيدىغاندىمەن. 1995 – يىلى 7 – ئايدا شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىدىكى جۇڭگو تىللىرى فاكۇلتېتىدا ئو- قۇۋاتقان چېغىمدا، فاكۇلتېتتىن 60 نەچچە ئوقۇغۇچىنىڭ پىراكتىكا قىلىدۇرۇلۇش ئۈچۈن بېيجىڭغا، تېبەتچىن قاتارلىق جالالرغا ئاپارىدى. تېبەتچىندىكى تاغ-ئوبرانتىغا كىرگەندە دېگۈدەك ئۇلگۈرەلمىدىم. ئۇ يەرلەرنى كۆرەلمىگەچ بىر ئۆمۈر ئەلا- ماندا قالسەمەن. بىلەڭ گۈزەل جالالار ئۈچۈ — دېيدى باشلىقىمىز

247 On the Margins of Self

نۆرەتتىكى ھالىتى ھەققىدىكى ئالىيجى چىقىمالىس خىيالىغا چۈكۈپ كېتىدىغانلىقىم سەۋەبىدىن ئىدى. بىلكىم تەبىئىتىم ئالدامچى بولۇ- ھاڭچا، يالتىرىلاق نەرسىلەرگە، كۆزنى قامالمىتۇرىدىغان ئۆتكۈنچى كۆرۈنۈشلەرگە ۋاي دەپ كەتمەيدىغاندىمەن. 1995 – يىلى 7 – ئايدا شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىدىكى جۇڭگو تىللىرى فاكۇلتېتىدا ئو- قۇۋاتقان چېغىمدا، فاكۇلتېتتىن 60 نەچچە ئوقۇغۇچىنىڭ پىراكتىكا قىلىدۇرۇلۇش ئۈچۈن بېيجىڭغا، تېبەتچىن قاتارلىق جالالرغا ئاپارىدى. تېبەتچىندىكى تاغ-ئوبرانتىغا كىرگەندە دېگۈدەك ئۇلگۈرەلمىدىم. ئۇ يەرلەرنى كۆرەلمىگەچ بىر ئۆمۈر ئەلا- ماندا قالسەمەن. بىلەڭ گۈزەل جالالار ئۈچۈ — دېيدى باشلىقىمىز

رۇخسەت بېرىش ئالدىدا.

— بولدى رەھمەت، — دېدىم مەن، — ئەتە ئۇرۇمچىدە جىددىي بېجىرىدىغان ئىشىم چىقىپ قالدى، ماڭا رۇخسەت بېرىڭ.

باشلىقىم رايىمغا بېقىپ، كاسسىر ئايالغا دەپ ماڭا شۇ كۈنى كەچتە ئۇرۇمچىگە ئۇچىدىغان ئايروپىلانىڭ بىلىتىنى زاكاز قىلدۇرۇپ بەردى. شۇ ئىشتىن كېيىن تالاي قېتىملاپ ساياھەت پۇرسىتى چىقتى. ئەمما، مەن بارمىدىم. بۇ كونسېرۋاتىپلىقىمىدىنمۇ ئەمەس، ياشاشنى بىلمەيدىغانلىقىدىنمۇ ئەمەس، بەلكى تاماقتىن قېينالسام كۆزۈمگە ھېچنېمە كۆرۈنمەيدىغانلىقىدىن ئىدى. «ياشاڭ، ئوينىڭ، كۇلۇڭ!» دەيتتى خىزمەتداشلىرىم بېرىشقا دەۋەت قىلىپ. ئەمما، مەن كۇلۇپ قويۇپ ئۆزۈمنىڭ قارارىدا قېلىۋېرەتتىم. بەزىدە ئۆزۈمدىن: «مەن شۇنداق ھېسسىياتسىزمۇ؟ ياشاشنى بىلمەيمەنمۇ؟» دەپ سوراپ قالاتتىم. ئەملىيەتتە، ئۇنداق ئەمەسلىكىم كۆڭلۈمگە ئايان ئىدى. ھاراق سورۇنلىرىدىن، ساياھەتتىن قېچىپ ياۋايىلىق قىلغىنىم بىلەن، كۆنلىرىم ئۆگىنىش، خاتىرە يېزىش، كىتابخانا ئايلىنىش، ئۆتكۈر پىكىر ئىگىلىرى بىلەن ئۇچرىشىش داۋامىدا مەنىلىك ئۆتەتتى. ئەزەلدىن تاماكا چەكمەيتتىم، ئىدارىگە يېڭى خىزمەتكە ئورۇنلاشقان ۋاقىتلاردا باشلىقلارنىڭ زورى بىلەن ھاراق ئىچىپ سالغىنىمنى ھېسابقا ئالمىغاندا، ھاراق ئىچمەيتتىم. چۈنكى، مەن زېھنىمنى، روھىمنى پاكىز ساقلىشىم، ئۆزۈمگە خاس ياشاش ئۇسۇلۇمدىن ۋاز كەچمەي ياشىشىم كېرەك ئىدى. دوست ـ يارانلەر سورۇنلىرىدا ھاراق قۇيۇلۇپ قالسا ئىچمەي ئولتۇراتتىم، ئاز گەپ قىلاتتىم، ھېچقانداق ئادەمنىڭ «كۆڭلۇم!» دېگەندەك قاملاشمىغان باھانىلىرى، سالالىرى بىلەن ھاراق زورلىشىغا ئۇنمايتتىم. چۈنكى، كۈندە كەچتە ئۇخلاشتىن بۇرۇن بىرەر ساەت ئەتراپىدا كىتاب كۆرۈش مېنىڭ ئۇزاقتىن بۇيان داۋاملاشتۇرۇپ كېلىۋاتقان ئادىتىم ئىدى. بىركۈنى بىر تويغا باردىم. ناتونۇش مېھمانلار بىلەن ئولتۇرۇپ قاپتىمەن. ئاردا

رۇخسەت بېرىش ئالدىدا.

— بولدى رەھمەت، — دېدىم مەن، — ئەتە ئۇرۇمچىدە جىددىي بېجىرىدىغان ئىشىم چىقىپ قالدى، ماڭا رۇخسەت بېرىڭ.

باشلىقىم رايىمغا بېقىپ، كاسسىر ئايالغا دەپ ماڭا شۇ كۈنى كەچتە ئۇرۇمچىگە ئۇچىدىغان ئايروپىلانىڭ بىلىتىنى زاكاز قىلدۇرۇپ بەردى. شۇ ئىشتىن كېيىن تالاي قېتىملاپ ساياھەت پۇرسىتى چىقتى. ئەمما، مەن بارمىدىم. بۇ كونسېرۋاتىپلىقىمىدىنمۇ ئەمەس، ياشاشنى بىلمەيدىغانلىقىدىنمۇ ئەمەس، بەلكى تاماقتىن قېينالسام كۆزۈمگە ھېچنېمە كۆرۈنمەيدىغانلىقىدىن ئىدى. «ياشاڭ، ئوينىڭ، كۇلۇڭ!» دەيتتى خىزمەتداشلىرىم بېرىشقا دەۋەت قىلىپ. ئەمما، مەن كۇلۇپ قويۇپ ئۆزۈمنىڭ قارارىدا قېلىۋېرەتتىم. بەزىدە ئۆزۈمدىن: «مەن شۇنداق ھېسسىياتسىزمۇ؟ ياشاشنى بىلمەيمەنمۇ؟» دەپ سوراپ قالاتتىم. ئەملىيەتتە، ئۇنداق ئەمەسلىكىم كۆڭلۈمگە ئايان ئىدى. ھاراق سورۇنلىرىدىن، ساياھەتتىن قېچىپ ياۋايىلىق قىلغىنىم بىلەن، كۆنلىرىم ئۆگىنىش، خاتىرە يېزىش، كىتابخانا ئايلىنىش، ئۆتكۈر پىكىر ئىگىلىرى بىلەن ئۇچرىشىش داۋامىدا مەنىلىك ئۆتەتتى. ئەزەلدىن تاماكا چەكمەيتتىم، ئىدارىگە يېڭى خىزمەتكە ئورۇنلاشقان ۋاقىتلاردا باشلىقلارنىڭ زورى بىلەن ھاراق ئىچىپ سالغىنىمنى ھېسابقا ئالمىغاندا، ھاراق ئىچمەيتتىم. چۈنكى، مەن زېھنىمنى، روھىمنى پاكىز ساقلىشىم، ئۆزۈمگە خاس ياشاش ئۇسۇلۇمدىن ۋاز كەچمەي ياشىشىم كېرەك ئىدى. دوست ـ يارانلەر سورۇنلىرىدا ھاراق قۇيۇلۇپ قالسا ئىچمەي ئولتۇراتتىم، ئاز گەپ قىلاتتىم، ھېچقانداق ئادەمنىڭ «كۆڭلۇم!» دېگەندەك قاملاشمىغان باھانىلىرى، سالالىرى بىلەن ھاراق زورلىشىغا ئۇنمايتتىم. چۈنكى، كۈندە كەچتە ئۇخلاشتىن بۇرۇن بىرەر ساەت ئەتراپىدا كىتاب كۆرۈش مېنىڭ ئۇزاقتىن بۇيان داۋاملاشتۇرۇپ كېلىۋاتقان ئادىتىم ئىدى. بىركۈنى بىر تويغا باردىم. ناتونۇش مېھمانلار بىلەن ئولتۇرۇپ قاپتىمەن. ئاردا

رۇخسەت بېرىش ئالدىدا.

— بولدى رەھمەت، — دېدىم مەن، — ئەتە ئۇرۇمچىدە جىددىي بېجىرىدىغان ئىشىم چىقىپ قالدى، ماڭا رۇخسەت بېرىڭ.

باشلىقىم رايىمغا بېقىپ، كاسسىر ئايالغا دەپ ماڭا شۇ كۈنى كەچتە ئۇرۇمچىگە ئۇچىدىغان ئايروپىلانىڭ بىلىتىنى زاكاز قىلدۇرۇپ بەردى. شۇ ئىشتىن كېيىن تالاي قېتىملاپ ساياھەت پۇرسىتى چىقتى. ئەمما، مەن بارمىدىم. بۇ كونسېرۋاتىپلىقىمىدىنمۇ ئەمەس، ياشاشنى بىلمەيدىغانلىقىدىنمۇ ئەمەس، بەلكى تاماقتىن قېينالسام كۆزۈمگە ھېچنېمە كۆرۈنمەيدىغانلىقىدىن ئىدى. «ياشاڭ، ئوينىڭ، كۇلۇڭ!» دەيتتى خىزمەتداشلىرىم بېرىشقا دەۋەت قىلىپ. ئەمما، مەن كۇلۇپ قويۇپ ئۆزۈمنىڭ قارارىدا قېلىۋېرەتتىم. بەزىدە ئۆزۈمدىن: «مەن شۇنداق ھېسسىياتسىزمۇ؟ ياشاشنى بىلمەيمەنمۇ؟» دەپ سوراپ قالاتتىم. ئەملىيەتتە، ئۇنداق ئەمەسلىكىم كۆڭلۈمگە ئايان ئىدى. ھاراق سورۇنلىرىدىن، ساياھەتتىن قېچىپ ياۋايىلىق قىلغىنىم بىلەن، كۆنلىرىم ئۆگىنىش، خاتىرە يېزىش، كىتابخانا ئايلىنىش، ئۆتكۈر پىكىر ئىگىلىرى بىلەن ئۇچرىشىش داۋامىدا مەنىلىك ئۆتەتتى. ئەزەلدىن تاماكا چەكمەيتتىم، ئىدارىگە يېڭى خىزمەتكە ئورۇنلاشقان ۋاقىتلاردا باشلىقلارنىڭ زورى بىلەن ھاراق ئىچىپ سالغىنىمنى ھېسابقا ئالمىغاندا، ھاراق ئىچمەيتتىم. چۈنكى، مەن زېھنىمنى، روھىمنى پاكىز ساقلىشىم، ئۆزۈمگە خاس ياشاش ئۇسۇلۇمدىن ۋاز كەچمەي ياشىشىم كېرەك ئىدى. دوست ـ يارانلەر سورۇنلىرىدا ھاراق قۇيۇلۇپ قالسا ئىچمەي ئولتۇراتتىم، ئاز گەپ قىلاتتىم، ھېچقانداق ئادەمنىڭ «كۆڭلۇم!» دېگەندەك قاملاشمىغان باھانىلىرى، سالالىرى بىلەن ھاراق زورلىشىغا ئۇنمايتتىم. چۈنكى، كۈندە كەچتە ئۇخلاشتىن بۇرۇن بىرەر ساەت ئەتراپىدا كىتاب كۆرۈش مېنىڭ ئۇزاقتىن بۇيان داۋاملاشتۇرۇپ كېلىۋاتقان ئادىتىم ئىدى. بىركۈنى بىر تويغا باردىم. ناتونۇش مېھمانلار بىلەن ئولتۇرۇپ قاپتىمەن. ئاردا

ئۆزىنى ناھايىتى قالتىس ھېسابلايدىغان مەمەدان بىرى (ئازراق ئەملى بولسا كېرەك) ماڭا ھاراق زورلىدى. ئىچمىدىم. ھەر خىل گەپنى قىلىپ باقتى، يەنە ئىچمىدىم. ئاخىر ئۇ يېنىدىن بىر تال تاماكىنى چىقىرىپ ماڭا سۇندى ۋە قوشۇپ قويدى :

— تاماكا چېكمىدىغانسىز ھەرقانچە بولسا ! — دېدى.

— ياق، — دېدىم پېتىمنى بۇزماي، — مەن ئەزەلدىن تاماكا چەكمەيمەن.

— توۋا خۇدايىم، — دېدى ئۇ سۇنغان تاماكىسىنى قايتۇرۇۋېلىپ ئۆزى چەككەچ، — بۇنداقلارمۇ ئۆزىنى ئەر كىشى ھېسابلايدىكەنە؟ ھاراق ئىچمىگەن، تاماكا چەكمىگەن ئادەمنىڭ نەرى ئەر كىشىگە ئوخشىسۇن؟ ئىسىت، سىزنىڭ ئۆمرىڭىز!

مىيقىمدا كۇلۇپ قويدۇم. ئۇنىڭ دەۋاتقىنى جەمئىيەتلىشۇاتقان پۇچەكلىك تەسىرىدىكى قىسمەن ئادەملەر، ھەتتا بەزى ئەقىلسىز قىزلار ئارىسىدا قوبۇل قىلىنغان ئەرلەر ھەققىدىكى ئىنتايىن پۇچەك ئۆلچەمنىڭ نەتىجىسى ئىدى. خىيالىدا ئۇ ماڭا ئېچىنىۋاتاتتى.

— ئىسىت دېمەڭ ! — دېدىم مەن ئاخىر، — بۇ شۇنداق بىر ـ بىرىمىزگە ئېچىنىپ ئۆتۈپ كېتىدىغان زامان. سىز ماڭا ئېچىنمىسىز، مەن سىزگە ئېچىنىمەن! ئەڭ ئاخىرىدا ھايات ۋە ۋاقىت بىزگە ئېچىنىدۇ!

يەنە بىر قېتىم مىيقىمدا كۇلۇپ قويۇپ ئورنۇمدىن تۇردۇم ـ دە، توي ئىگىسىگە ئاتىغان يارىشىقمىنى قويۇۋەتكەندىن كېيىن زالدىن چىقىپ كەتتىم. مەن بىراۋنىڭ سالا ـ سۇلھىسىگە بوشاپ ھاراق ئىچىدىغان ئادەم ئەمەس ئىدىم. سورۇنلاردا جىم ئولتۇراتتىم. ئەمما، مۇنبەرلەردە، لېكسىيە سورۇنلىرىدا جانلىنىپ كېتەتتىم، تەنھالىق ئىچىدە ئىزدىنىشلىرىمدىن ھۇزۇرلىناتتىم. ئۆزۈمگە خاس بولغان «سەرخۇش ئىنگلىز تىلى» ئوقۇتۇش ئۇسۇلى ۋە «ئۆلۈم كۆلەڭگىسى»، «مۇسۇلمانلارنىڭ ئاخىرەتلىكى»(2 ـ قىسمى) قاتارلىق تەرجىمە رومانلىرىم ئاشۇ

ئۆزىنى ناھايىتى قالتىس ھېسابلايدىغان مەمەدان بىرى (ئازراق ئەملى بولسا كېرەك) ماڭا ھاراق زورلىدى. ئىچمىدىم. ھەر خىل گەپنى قىلىپ باقتى، يەنە ئىچمىدىم. ئاخىر ئۇ يېنىدىن بىر تال تاماكىنى چىقىرىپ ماڭا سۇندى ۋە قوشۇپ قويدى :

— تاماكا چېكمىدىغانسىز ھەرقانچە بولسا ! — دېدى.

— ياق، — دېدىم پېتىمنى بۇزماي، — مەن ئەزەلدىن تاماكا چەكمەيمەن.

— توۋا خۇدايىم، — دېدى ئۇ سۇنغان تاماكىسىنى قايتۇرۇۋېلىپ ئۆزى چەككەچ، — بۇنداقلارمۇ ئۆزىنى ئەر كىشى ھېسابلايدىكەنە؟ ھاراق ئىچمىگەن، تاماكا چەكمىگەن ئادەمنىڭ نەرى ئەر كىشىگە ئوخشىسۇن؟ ئىسىت، سىزنىڭ ئۆمرىڭىز!

مىيقىمدا كۇلۇپ قويدۇم. ئۇنىڭ دەۋاتقىنى جەمئىيەتلىشۇاتقان پۇچەكلىك تەسىرىدىكى قىسمەن ئادەملەر، ھەتتا بەزى ئەقىلسىز قىزلار ئارىسىدا قوبۇل قىلىنغان ئەرلەر ھەققىدىكى ئىنتايىن پۇچەك ئۆلچەمنىڭ نەتىجىسى ئىدى. خىيالىدا ئۇ ماڭا ئېچىنىۋاتاتتى.

— ئىسىت دېمەڭ ! — دېدىم مەن ئاخىر، — بۇ شۇنداق بىر ـ بىرىمىزگە ئېچىنىپ ئۆتۈپ كېتىدىغان زامان. سىز ماڭا ئېچىنمىسىز، مەن سىزگە ئېچىنىمەن! ئەڭ ئاخىرىدا ھايات ۋە ۋاقىت بىزگە ئېچىنىدۇ!

يەنە بىر قېتىم مىيقىمدا كۇلۇپ قويۇپ ئورنۇمدىن تۇردۇم ـ دە، توي ئىگىسىگە ئاتىغان يارىشىقمىنى قويۇۋەتكەندىن كېيىن زالدىن چىقىپ كەتتىم. مەن بىراۋنىڭ سالا ـ سۇلھىسىگە بوشاپ ھاراق ئىچىدىغان ئادەم ئەمەس ئىدىم. سورۇنلاردا جىم ئولتۇراتتىم. ئەمما، مۇنبەرلەردە، لېكسىيە سورۇنلىرىدا جانلىنىپ كېتەتتىم، تەنھالىق ئىچىدە ئىزدىنىشلىرىمدىن ھۇزۇرلىناتتىم. ئۆزۈمگە خاس بولغان «سەرخۇش ئىنگلىز تىلى» ئوقۇتۇش ئۇسۇلى ۋە «ئۆلۈم كۆلەڭگىسى»، «مۇسۇلمانلارنىڭ ئاخىرەتلىكى»(2 ـ قىسمى) قاتارلىق تەرجىمە رومانلىرىم ئاشۇ

249 On the Margins of Self

ئۆزىنى ناھايىتى قالتىس ھېسابلايدىغان مەمەدان بىرى (ئازراق ئەملى بولسا كېرەك) ماڭا ھاراق زورلىدى. ئىچمىدىم. ھەر خىل گەپنى قىلىپ باقتى، يەنە ئىچمىدىم. ئاخىر ئۇ يېنىدىن بىر تال تاماكىنى چىقىرىپ ماڭا سۇندى ۋە قوشۇپ قويدى :

— تاماكا چېكمىدىغانسىز ھەرقانچە بولسا ! — دېدى.

— ياق، — دېدىم پېتىمنى بۇزماي، — مەن ئەزەلدىن تاماكا چەكمەيمەن.

— توۋا خۇدايىم، — دېدى ئۇ سۇنغان تاماكىسىنى قايتۇرۇۋېلىپ ئۆزى چەككەچ، — بۇنداقلارمۇ ئۆزىنى ئەر كىشى ھېسابلايدىكەنە؟ ھاراق ئىچمىگەن، تاماكا چەكمىگەن ئادەمنىڭ نەرى ئەر كىشىگە ئوخشىسۇن؟ ئىسىت، سىزنىڭ ئۆمرىڭىز!

مىيقىمدا كۇلۇپ قويدۇم. ئۇنىڭ دەۋاتقىنى جەمئىيەتلىشۇاتقان پۇچەكلىك تەسىرىدىكى قىسمەن ئادەملەر، ھەتتا بەزى ئەقىلسىز قىزلار ئارىسىدا قوبۇل قىلىنغان ئەرلەر ھەققىدىكى ئىنتايىن پۇچەك ئۆلچەمنىڭ نەتىجىسى ئىدى. خىيالىدا ئۇ ماڭا ئېچىنىۋاتاتتى.

— ئىسىت دېمەڭ ! — دېدىم مەن ئاخىر، — بۇ شۇنداق بىر ـ بىرىمىزگە ئېچىنىپ ئۆتۈپ كېتىدىغان زامان. سىز ماڭا ئېچىنمىسىز، مەن سىزگە ئېچىنىمەن! ئەڭ ئاخىرىدا ھايات ۋە ۋاقىت بىزگە ئېچىنىدۇ!

يەنە بىر قېتىم مىيقىمدا كۇلۇپ قويۇپ ئورنۇمدىن تۇردۇم ـ دە، توي ئىگىسىگە ئاتىغان يارىشىقمىنى قويۇۋەتكەندىن كېيىن زالدىن چىقىپ كەتتىم. مەن بىراۋنىڭ سالا ـ سۇلھىسىگە بوشاپ ھاراق ئىچىدىغان ئادەم ئەمەس ئىدىم. سورۇنلاردا جىم ئولتۇراتتىم. ئەمما، مۇنبەرلەردە، لېكسىيە سورۇنلىرىدا جانلىنىپ كېتەتتىم، تەنھالىق ئىچىدە ئىزدىنىشلىرىمدىن ھۇزۇرلىناتتىم. ئۆزۈمگە خاس بولغان «سەرخۇش ئىنگلىز تىلى» ئوقۇتۇش ئۇسۇلى ۋە «ئۆلۈم كۆلەڭگىسى»، «مۇسۇلمانلارنىڭ ئاخىرەتلىكى»(2 ـ قىسمى) قاتارلىق تەرجىمە رومانلىرىم ئاشۇ

249 On the Margins of Self

جىمجىتلىقنىڭ، ئۆز ۋاقتىمغا ئىگە بولالىغىنىمنىڭ، زېھنى-
نى، روھىي دۇنيايىمنى ئاسرىغىنىمنىڭ نەتىجىسى ئىدى.

2007 - يىلى مارت ئېيىنىڭ ئاخىرلىرىدا ھاۋايدا ئېچىلغان خەلقئارالىق مېخانىكىلىق ئىنژېنېرلار ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى ئېچىلدى. يىغىنغا شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ماشىنىسازلىق قۇرۇلۇشى ئىنستىتۇتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، ياپونىيەدە ئوقۇغان دوكتور، ھۆرمەتكە سازاۋەر پىروفېسسور مەمتىمىن غېنى ماقالە ئوقۇش ئۈچۈن كەلدى. مەن يىغىندا يارداەمچىلىك ۋەزىپىسىنى ئۆتەپ تىزىملاش ۋە باشقا مۇناسىۋەتلىك ئىشلارنى قىلىۋاتقانىدىم. مەمتىمىن ئاكىنى كۆرۈپ بەكمۇ ھاياجانلانىدىم ۋە بېرىپ سالام بەردىم. مەمتىمىن دوكتورمۇ بۇ يىغىندا بىر ئۈيغۇرنىڭ بارلىقىدىن ھەيران قالدى ھەم خۇشال بولدى. مەن مەمتىمىن دوكتورنى ئەتىسى كەچتە ھاۋاي ئۇنىۋېرسىتېتىدىكى ياتقىمغا مېھمان بولۇپ كېتىشكە چاقىردىم. مەمتىمىن ئاكا كەلگۈچە يېرىم كۈن تەييارلىق قىلىپ توخۇ قوردىقى ئەتتىم: دۇخوپكىدا توخۇ پاچىقى ۋە كاۋاپ پىشۇردۇم. مەمتىمىن ئاكا ئەتكەن تاماقلىرىمنى «ئوخشاپتۇ» دەپ ماختاپ تۇرۇپ يېدى. ئۇ ۋەتەندىن تۇرپاننىڭ ئەلا سۈپەتلىك قىزىل ھارىقىنى «بىللە ئىچمىز» دېگەن مەقسەتتە ئېلىپ كەپتىكەن. ئىچمەيدىغانلىقىمنى بىلدۇردۇم. مەمتىمىن ئاكىمۇ توغرا چۈشەندى ۋە مېنى رىغبەتلەندۇرۇپ شۇنداق دېدى:

— توغرا قىپسىز ئۇكام. ئۆزىڭىزنىڭ يولىدا مېڭىڭ. ئەمىسە بۇ قىزىل ھاراقنى بىرەر ساۋاقدىشىڭىزغا بېرىۋېتەرسىز، — دېدى ئۇ. كوللېكتىپ ئاشخانىمىزنىڭ كەڭرى بالكونىغا قويۇلغان تاماق شىرەلىرىدە پات - پات ئولتۇرۇشلار، زىياپەتلەر بولۇپ تۇراتتى. مەن زۆرۈر تېپىلغاندا، مۆرىتى كەلگەندە بۇنداق سورۇنلارغا ئىشتىراك قىلسامۇ باشقىلارنىڭ تەڭلىگەن ھاراقلىرىنى ئىچمەيتتىم. مېنىڭ قارىشىم شۇنىڭدىن ئىبارەت ئىدىكى، ھاياتنى بىزگە باشقىلار ياشىشىپ بېرمەيدۇ. ئۆز ئىمانىنى

جىمجىتلىقنىڭ، ئۆز ۋاقتىمغا ئىگە بولالىغىنىمنىڭ، زېھنى-
نى، روھىي دۇنيايىمنى ئاسرىغىنىمنىڭ نەتىجىسى ئىدى.
2007 - يىلى مارت ئېيىنىڭ ئاخىرلىرىدا ھاۋايدا ئېچىلغان خەلقئارالىق مېخانىكىلىق ئىنژېنېرلار ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى ئېچىلدى. يىغىنغا شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ماشىنىسازلىق قۇرۇلۇشى ئىنستىتۇتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، ياپونىيەدە ئوقۇغان دوكتور، ھۆرمەتكە سازاۋەر پىروفېسسور مەمتىمىن غېنى ماقالە ئوقۇش ئۈچۈن كەلدى. مەن يىغىندا يارداەمچىلىك ۋەزىپىسىنى ئۆتەپ تىزىملاش ۋە باشقا مۇناسىۋەتلىك ئىشلارنى قىلىۋاتقانىدىم. مەمتىمىن ئاكىنى كۆرۈپ بەكمۇ ھاياجانلانىدىم ۋە بېرىپ سالام بەردىم. مەمتىمىن دوكتورمۇ بۇ يىغىندا بىر ئۈيغۇرنىڭ بارلىقىدىن ھەيران قالدى ھەم خۇشال بولدى. مەن مەمتىمىن دوكتورنى ئەتىسى كەچتە ھاۋاي ئۇنىۋېرسىتېتىدىكى ياتقىمغا مېھمان بولۇپ كېتىشكە چاقىردىم. مەمتىمىن ئاكا كەلگۈچە يېرىم كۈن تەييارلىق قىلىپ توخۇ قوردىقى ئەتتىم: دۇخوپكىدا توخۇ پاچىقى ۋە كاۋاپ پىشۇردۇم. مەمتىمىن ئاكا ئەتكەن تاماقلىرىمنى «ئوخشاپتۇ» دەپ ماختاپ تۇرۇپ يېدى. ئۇ ۋەتەندىن تۇرپاننىڭ ئەلا سۈپەتلىك قىزىل ھارىقىنى «بىللە ئىچمىز» دېگەن مەقسەتتە ئېلىپ كەپتىكەن. ئىچمەيدىغانلىقىمنى بىلدۇردۇم. مەمتىمىن ئاكىمۇ توغرا چۈشەندى ۋە مېنى رىغبەتلەندۇرۇپ شۇنداق دېدى:

— توغرا قىپسىز ئۇكام. ئۆزىڭىزنىڭ يولىدا مېڭىڭ. ئەمىسە بۇ قىزىل ھاراقنى بىرەر ساۋاقدىشىڭىزغا بېرىۋېتەرسىز، — دېدى ئۇ. كوللېكتىپ ئاشخانىمىزنىڭ كەڭرى بالكونىغا قويۇلغان تاماق شىرەلىرىدە پات - پات ئولتۇرۇشلار، زىياپەتلەر بولۇپ تۇراتتى. مەن زۆرۈر تېپىلغاندا، مۆرىتى كەلگەندە بۇنداق سورۇنلارغا ئىشتىراك قىلسامۇ باشقىلارنىڭ تەڭلىگەن ھاراقلىرىنى ئىچمەيتتىم. مېنىڭ قارىشىم شۇنىڭدىن ئىبارەت ئىدىكى، ھاياتنى بىزگە باشقىلار ياشىشىپ بېرمەيدۇ. ئۆز ئىمانى

جىمجىتلىقنىڭ، ئۆز ۋاقتىمغا ئىگە بولالىغىنىمنىڭ، زېھنى-
نى، روھىي دۇنيايىمنى ئاسرىغىنىمنىڭ نەتىجىسى ئىدى.
2007 - يىلى مارت ئېيىنىڭ ئاخىرلىرىدا ھاۋايدا ئېچىلغان خەلقئارالىق مېخانىكىلىق ئىنژېنېرلار ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى ئېچىلدى. يىغىنغا شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ماشىنىسازلىق قۇرۇلۇشى ئىنستىتۇتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، ياپونىيەدە ئوقۇغان دوكتور، ھۆرمەتكە سازاۋەر پىروفېسسور مەمتىمىن غېنى ماقالە ئوقۇش ئۈچۈن كەلدى. مەن يىغىندا يارداەمچىلىك ۋەزىپىسىنى ئۆتەپ تىزىملاش ۋە باشقا مۇناسىۋەتلىك ئىشلارنى قىلىۋاتقانىدىم. مەمتىمىن ئاكىنى كۆرۈپ بەكمۇ ھاياجانلانىدىم ۋە بېرىپ سالام بەردىم. مەمتىمىن دوكتورمۇ بۇ يىغىندا بىر ئۈيغۇرنىڭ بارلىقىدىن ھەيران قالدى ھەم خۇشال بولدى. مەن مەمتىمىن دوكتورنى ئەتىسى كەچتە ھاۋاي ئۇنىۋېرسىتېتىدىكى ياتقىمغا مېھمان بولۇپ كېتىشكە چاقىردىم. مەمتىمىن ئاكا كەلگۈچە يېرىم كۈن تەييارلىق قىلىپ توخۇ قوردىقى ئەتتىم: دۇخوپكىدا توخۇ پاچىقى ۋە كاۋاپ پىشۇردۇم. مەمتىمىن ئاكا ئەتكەن تاماقلىرىمنى «ئوخشاپتۇ» دەپ ماختاپ تۇرۇپ يېدى. ئۇ ۋەتەندىن تۇرپاننىڭ ئەلا سۈپەتلىك قىزىل ھارىقىنى «بىللە ئىچمىز» دېگەن مەقسەتتە ئېلىپ كەپتىكەن. ئىچمەيدىغانلىقىمنى بىلدۇردۇم. مەمتىمىن ئاكىمۇ توغرا چۈشەندى ۋە مېنى رىغبەتلەندۇرۇپ شۇنداق دېدى:

— توغرا قىپسىز ئۇكام. ئۆزىڭىزنىڭ يولىدا مېڭىڭ. ئەمىسە بۇ قىزىل ھاراقنى بىرەر ساۋاقدىشىڭىزغا بېرىۋېتەرسىز، — دېدى ئۇ. كوللېكتىپ ئاشخانىمىزنىڭ كەڭرى بالكونىغا قويۇلغان تاماق شىرەلىرىدە پات - پات ئولتۇرۇشلار، زىياپەتلەر بولۇپ تۇراتتى. مەن زۆرۈر تېپىلغاندا، مۆرىتى كەلگەندە بۇنداق سورۇنلارغا ئىشتىراك قىلسامۇ باشقىلارنىڭ تەڭلىگەن ھاراقلىرىنى ئىچمەيتتىم. مېنىڭ قارىشىم شۇنىڭدىن ئىبارەت ئىدىكى، ھاياتنى بىزگە باشقىلار ياشىشىپ بېرمەيدۇ. ئۆز ئىمانى

مىزنى، ئۆز روھىمىزنى، ئۆز زېھنىمىزنى ئۆزىمىز قوغدىشىمىز كېرەك. باشقىلارنىڭ پىكىر ئەندىزىسىدە ياشاش، ئۆز خاسلىقىنى ساقلىيالماي ئىجتىمائىي مۇناسىۋەتنىڭ قۇربانىغا ئايلىنىپ كېتىش ئادەمنى پۇچەك، داغۋاز قىلىپ قويىدۇ. بىر ئادەمنىڭ ئۆز ئالدىغا مەۋقەسى ۋە تۇرمۇش نىشانى بولۇشى كېرەك.

ھاۋايغا كەلگىنىمدىن كېيىنمۇ ئۆزۈمگە خاس تۇرمۇش مىزانىم بىلەن ياشىدىم، ئامېرىكىدا ئوقۇش پۈرسىتىگە ئېرىشكىنىم ئۈچۈن ھايا جانلىنىپ ئايىنىپمۇ كەتمىدىم. نۇرغۇن ساياھەت ئورۇنلىرىغا باردىم، زىيا پەتلەردە بولدۇم، ئەمما ئېلان قىلغان ساياھەت خاتىرەمدە نەگە بارغانلىقىم، نېمە ئىچكەنلىكىم، ئۇ يەرلەردىكى يالتىراق بېزەكلەر ھەققىدىكى بايانلار ئەمەس، كۆز گەن يېرىمنى ئۆز مەۋجۇتلۇقىمىزنىڭ نۆۋەتتىكى رېئاللىقىغا باغلاپ سۈرگەن رېئاللىقىمىزنىڭ ئىزنالىرى كۆپرەك ئىدى. مەن بۇرۇندىن خىيالچان ئىدىم، ئۆزۈم بىلەن ئۆزۈم مۆڭدىشاتتىم. جەمئىيەتشۇناسلىققا ئىچكىرىلەپ كىرگەندىن بېرى مەن تېخىمۇ بەكرەك تەنھالىقنى خالايدىغان، ئۆزۈم بىلەن ئۇنسىز مۆڭدىشىدىغان بولۇپ قالدىم.

2

كونىلار «ھەممە يەردە قازانىنىڭ قۇلىقى تۆت» دەپ بەكلا توغرا ئېيتقانىكەن. بۇ يەردە يۇرتتىكى ھەرقانداق كۆكتات، تۇخۇم ۋە گۆش تېپىلاتتى؛ ئامېرىكىنىڭ مېۋىلىرى تېخىمۇ كۆكەم، تەملىك بولاتتى. ھاۋايغا نۇرغۇن يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرى كالىفورنىيە ئىشتاتىدىن كەلتۈرۈلىدىكەن؛ ئامېرىكا يېمەك ـ ئىچمەككە مۇناسىۋەتلىك تاۋارنى ئاساسەن سىرتتىن كىرگۈزمەيدىكەن. ئەمما، ھونولۇلۇ شەھىرىنىڭ چېتىدىكى جۆڭگو بازىرىدا كورلا نەشپۈتنىڭ تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ بەكلا ھاياجانلاندىم، نەشپۈتتىن نەچچە كىلوگىرام سېتىۋالدىم. سېم

تۇالغىنىم كورلا نەشپۈتنىڭ نەق ئۆزى ئىدى، ھەتتا «كورلا نەشپۈتى» دەپ يېزىلغان ماركىسىمۇ سويۇۋېتىلمىگەنىدى. پەرقلىق يېرى، بۇ نەشپۈتنىڭ باھاسى ۋەتەندىكىدىن نەچچە ھەسسە قىممەت ئىدى. شۇ قاتاردا باشقا مېۋىلەرمۇ قىممەت ئىدى. مەن ئالمىغا ئامراق ئىدىم، ھەر ھەپتىسىگە جۈڭگو بازىرىدىن ئالما ۋە ئۈزۈم قاتارلىق مېۋىلەرنى ئېلىپ قايتاتتىم.

ئۇتياشلارنىڭ باھاسى جۈڭگو بازىرىدا باشقا يەردىكىگە قارغاندا نىسبەتەن ئەرزان ئىدى. 2007 - يىلى رامىزان ھارپىسىدا مەكتىپىمىزگە يېقىن جايدىكى «يۇلتۇز تاللا بازىرى» دىن بىر-مۇنچە نەرسە سېتىۋالدىم. ئىككى تال قىزىل مۇچىنى ئالتە دوللارغا ئالغان چېغىمدا، بۇ باھا شۇنداق قىممەت بىلىنىدى. ئەمما، ئامال يوق ئىدى. مۇچ، پەمىدۇر، پىدىگەن، سامساق، يېسىسۇبلەك قاتارلىق ھەممە ئۇتياشلارنىڭ شەكلى، چوڭ - كىچىكلىكى ۋەتەندىكىگە ئوخشايتتى. مەن تاماققا كۆپرەك لەڭمەننىڭ قورۇمىسىنى قورۇيتتىم. توغرالغان كۆكتاتلارنىڭ ئىچىدە ئاق، يېشىل، قىزىل قاتارلىق ھەر خىل رەڭلەرنى كۆرگەن چەت ئەللىكلەر: «ۋاھ! قورۇمىڭىزنىڭ رەڭگى نېمانداق چىرايلىق!» دەپ ماختاپ كېتەتتى. ھەر قېتىم قازاندىكى ماينى چۇچۇتۇپ قوي گۆشىدىن كېيىن پىيازنى سالغىنىمدا، بىر خىل مەززىلىك پۇراق ئاشخانا ئىچىنى بىر ئالاتتى. نۇرغۇن چەت ئەللىكلەر: «نېمە قورۇۋاتسىز؟ نېمانداق مەززىلىك پۇراق!» دەپ يېنىمغا كېلىپ قورۇمىغا قاراپ كېتەتتى. دوستۇم تۇرسۇن (مەندىن بىر يىل بۇرۇن كەلگەن تۇرسۇن دەپ بىر بالا بولۇپ، مائارىپ ئىنستىتۇتىدا ئاسپىرانتلىقتا ئوقۇيتتى) بىلەن ھەپتىدە بىر قېتىم پولۇ ئېتەتتۇق، توخۇ قوردىقى قىلاتتۇق. پولۇ دۇملىنىپ زىرىنىڭ خۇش پۇرىقى ئاشخانا ئىچىنى بىر ئالغانلاردا، ئاشخانىغا كىرگەن ئوقۇغۇچىلار: «سىلەر ئىشلىتىدىغان خورۇجلار نېمانداق مەززىلىك پۇرايدۇ!» دەپ ماختاپ كېتەتتى. مەن بۇنداق چاغدا: «ھەرنېمە بولسا ئۇيغۇرلار ئىشلىتىدىغان تەم

تۇالغىنىم كورلا نەشپۈتنىڭ نەق ئۆزى ئىدى، ھەتتا «كورلا نەشپۈتى» دەپ يېزىلغان ماركىسىمۇ سويۇۋېتىلمىگەنىدى. پەرقلىق يېرى، بۇ نەشپۈتنىڭ باھاسى ۋەتەندىكىدىن نەچچە ھەسسە قىممەت ئىدى. شۇ قاتاردا باشقا مېۋىلەرمۇ قىممەت ئىدى. مەن ئالمىغا ئامراق ئىدىم، ھەر ھەپتىسىگە جۈڭگو بازىرىدىن ئالما ۋە ئۈزۈم قاتارلىق مېۋىلەرنى ئېلىپ قايتاتتىم.
ئۇتياشلارنىڭ باھاسى جۈڭگو بازىرىدا باشقا يەردىكىگە قارغاندا نىسبەتەن ئەرزان ئىدى. 2007 - يىلى رامىزان ھارپىسىدا مەكتىپىمىزگە يېقىن جايدىكى «يۇلتۇز تاللا بازىرى» دىن بىر-مۇنچە نەرسە سېتىۋالدىم. ئىككى تال قىزىل مۇچىنى ئالتە دوللارغا ئالغان چېغىمدا، بۇ باھا شۇنداق قىممەت بىلىنىدى. ئەمما، ئامال يوق ئىدى. مۇچ، پەمىدۇر، پىدىگەن، سامساق، يېسىسۇبلەك قاتارلىق ھەممە ئۇتياشلارنىڭ شەكلى، چوڭ - كىچىكلىكى ۋەتەندىكىگە ئوخشايتتى. مەن تاماققا كۆپرەك لەڭمەننىڭ قورۇمىسىنى قورۇيتتىم. توغرالغان كۆكتاتلارنىڭ ئىچىدە ئاق، يېشىل، قىزىل قاتارلىق ھەر خىل رەڭلەرنى كۆرگەن چەت ئەللىكلەر: «ۋاھ! قورۇمىڭىزنىڭ رەڭگى نېمانداق چىرايلىق!» دەپ ماختاپ كېتەتتى. ھەر قېتىم قازاندىكى ماينى چۇچۇتۇپ قوي گۆشىدىن كېيىن پىيازنى سالغىنىمدا، بىر خىل مەززىلىك پۇراق ئاشخانا ئىچىنى بىر ئالاتتى. نۇرغۇن چەت ئەللىكلەر: «نېمە قورۇۋاتسىز؟ نېمانداق مەززىلىك پۇراق!» دەپ يېنىمغا كېلىپ قورۇمىغا قاراپ كېتەتتى. دوستۇم تۇرسۇن (مەندىن بىر يىل بۇرۇن كەلگەن تۇرسۇن دەپ بىر بالا بولۇپ، مائارىپ ئىنستىتۇتىدا ئاسپىرانتلىقتا ئوقۇيتتى) بىلەن ھەپتىدە بىر قېتىم پولۇ ئېتەتتۇق، توخۇ قوردىقى قىلاتتۇق. پولۇ دۇملىنىپ زىرىنىڭ خۇش پۇرىقى ئاشخانا ئىچىنى بىر ئالغانلاردا، ئاشخانىغا كىرگەن ئوقۇغۇچىلار: «سىلەر ئىشلىتىدىغان خورۇجلار نېمانداق مەززىلىك پۇرايدۇ!» دەپ ماختاپ كېتەتتى. مەن بۇنداق چاغدا: «ھەرنېمە بولسا ئۇيغۇرلار ئىشلىتىدىغان تەم

تۇالغىنىم كورلا نەشپۈتنىڭ نەق ئۆزى ئىدى، ھەتتا «كورلا نەشپۈتى» دەپ يېزىلغان ماركىسىمۇ سويۇۋېتىلمىگەنىدى. پەرقلىق يېرى، بۇ نەشپۈتنىڭ باھاسى ۋەتەندىكىدىن نەچچە ھەسسە قىممەت ئىدى. شۇ قاتاردا باشقا مېۋىلەرمۇ قىممەت ئىدى. مەن ئالمىغا ئامراق ئىدىم، ھەر ھەپتىسىگە جۈڭگو بازىرىدىن ئالما ۋە ئۈزۈم قاتارلىق مېۋىلەرنى ئېلىپ قايتاتتىم.
ئۇتياشلارنىڭ باھاسى جۈڭگو بازىرىدا باشقا يەردىكىگە قارغاندا نىسبەتەن ئەرزان ئىدى. 2007 - يىلى رامىزان ھارپىسىدا مەكتىپىمىزگە يېقىن جايدىكى «يۇلتۇز تاللا بازىرى» دىن بىر-مۇنچە نەرسە سېتىۋالدىم. ئىككى تال قىزىل مۇچىنى ئالتە دوللارغا ئالغان چېغىمدا، بۇ باھا شۇنداق قىممەت بىلىنىدى. ئەمما، ئامال يوق ئىدى. مۇچ، پەمىدۇر، پىدىگەن، سامساق، يېسىسۇبلەك قاتارلىق ھەممە ئۇتياشلارنىڭ شەكلى، چوڭ - كىچىكلىكى ۋەتەندىكىگە ئوخشايتتى. مەن تاماققا كۆپرەك لەڭمەننىڭ قورۇمىسىنى قورۇيتتىم. توغرالغان كۆكتاتلارنىڭ ئىچىدە ئاق، يېشىل، قىزىل قاتارلىق ھەر خىل رەڭلەرنى كۆرگەن چەت ئەللىكلەر: «ۋاھ! قورۇمىڭىزنىڭ رەڭگى نېمانداق چىرايلىق!» دەپ ماختاپ كېتەتتى. ھەر قېتىم قازاندىكى ماينى چۇچۇتۇپ قوي گۆشىدىن كېيىن پىيازنى سالغىنىمدا، بىر خىل مەززىلىك پۇراق ئاشخانا ئىچىنى بىر ئالاتتى. نۇرغۇن چەت ئەللىكلەر: «نېمە قورۇۋاتسىز؟ نېمانداق مەززىلىك پۇراق!» دەپ يېنىمغا كېلىپ قورۇمىغا قاراپ كېتەتتى. دوستۇم تۇرسۇن (مەندىن بىر يىل بۇرۇن كەلگەن تۇرسۇن دەپ بىر بالا بولۇپ، مائارىپ ئىنستىتۇتىدا ئاسپىرانتلىقتا ئوقۇيتتى) بىلەن ھەپتىدە بىر قېتىم پولۇ ئېتەتتۇق، توخۇ قوردىقى قىلاتتۇق. پولۇ دۇملىنىپ زىرىنىڭ خۇش پۇرىقى ئاشخانا ئىچىنى بىر ئالغانلاردا، ئاشخانىغا كىرگەن ئوقۇغۇچىلار: «سىلەر ئىشلىتىدىغان خورۇجلار نېمانداق مەززىلىك پۇرايدۇ!» دەپ ماختاپ كېتەتتى. مەن بۇنداق چاغدا: «ھەرنېمە بولسا ئۇيغۇرلار ئىشلىتىدىغان تەم

تېتىتقۇلار ۋىيېتناملىقلارنىڭكىدەك ئادەمنى بىزار قىلمايدىكەن ـ دە!» دەپ ئويلايتتىم.

ھاۋاينىڭ ئۇنى قارىراق بولغىنى ئۈچۈن دەسلەپكى ئىككى ئايدا لەگمەننىڭ خېمىرىنى يۇغۇرۇپ پەقەت ئوخشىتالمىدىم. شۇنىڭ بىلەن ئامالسىز تەيۋەننىڭ ئالىي دەرىجىلىك تەييار چۆ- پىگە كۆنۈشكە مەجبۇر بولدۇم. ئىنچىكە سوزۇلغان ياپىلاق لەڭ- مەندەك كۆرۈنىدىغان تەيۋەن چۆپىدە خېمىر تەمى بار ئىدى. بارا ـ بارا تاماق ئېتىش سۈرئىتىم تېزلىشىپ، قورۇما قورۇپ شىرە ئالدىغا ئېلىپ كەلگۈچە يېرىم سائەتلا ۋاقىت كېتىدىغان بولـ- دى. دەرستىن ھېرىپ ـ ئېچىپ كەلگىنىمدە ياكى كىتاب كۆ- رۈۋېتىپ قورساق ئاچقاندا، لەگمەن ھېسابىدا تەيۋەننىڭ چۆپىگە قورۇما قورۇيتتىم. ئەگ مۇھىمى، بۇنداق بولغاندا نۇرغۇن ۋاقتىمنى تېجىيەلەيتتىم. قىشلىق تەتىل توشۇپ ھاۋايغا قايتـ- دىغان چېغىمدا، ئانام ئۇرۇمچىنىڭ ئۇنىدىن بەش كلوگىرام «زەللە» قىلىپ بەردى. باھار مەۋسۇمىدا يۇرتنىڭ لەگمىنىنى سېغىنىغان چېغىمىزدا، دوستۇم تۇرسۇن بىلەن ئىككى سائەت ۋاقىت سەرپ قىلىپ لەگمەن ئېتىپ يەيتتۇق.

ئارىدا مەكتەپكە ئانچە يىراق بولمىغان جايدىكى ئىسپانىلار ئاچقان «دونكىخوت» تاللا بازىرىدا ياپونلارنىڭ تۇگرە (بەنشىر)، چۆچۇرلەرگە ئىشلىتىدىغان تەييار جىلىتىسىنىڭ بارلىقىنى ئۇقۇپ سېتىۋېلىپ كەلدۇق. مەن بۇنداق تاماقلارنى قىلالمايتـ- تىم، تۇرسۇننىڭ قولى تۇگرە تۇگۇشكە ئەپلىك ئىدى. بىر كۇ- نى تۇرسۇن بىلەن تۇگرە يەپ ئولتۇرساق، ئاشخانىغا يېگىدىن كەلگەن بىر چەت ئەللىك قىز بىزگە قاراپ:

What language are you speaking?[1]، ـــ دەپ سوراپ قالدى.

ـــ ئۇيغۇر تىلىدا، ـــ دېدۇق بىز، ـــ بۇنى سوراپ قالدـ- گىزغۇ؟

ـــ قۇلاققا چىرايلىق ئاڭلىنىدىكەن. مەن تېخى پورتۇگال

[1] «قايسى تىلدا سۆزلىشۋاتسىلەر؟» دېگەن مەنىدە.

تېتىتقۇلار ۋىيېتناملىقلارنىڭكىدەك ئادەمنى بىزار قىلمايدىكەن ـ دە!» دەپ ئويلايتتىم.

ھاۋاينىڭ ئۇنى قارىراق بولغىنى ئۈچۈن دەسلەپكى ئىككى ئايدا لەگمەننىڭ خېمىرىنى يۇغۇرۇپ پەقەت ئوخشىتالمىدىم. شۇنىڭ بىلەن ئامالسىز تەيۋەننىڭ ئالىي دەرىجىلىك تەييار چۆ- پىگە كۆنۈشكە مەجبۇر بولدۇم. ئىنچىكە سوزۇلغان ياپىلاق لەڭ- مەندەك كۆرۈنىدىغان تەيۋەن چۆپىدە خېمىر تەمى بار ئىدى. بارا ـ بارا تاماق ئېتىش سۈرئىتىم تېزلىشىپ، قورۇما قورۇپ شىرە ئالدىغا ئېلىپ كەلگۈچە يېرىم سائەتلا ۋاقىت كېتىدىغان بولـ- دى. دەرستىن ھېرىپ ـ ئېچىپ كەلگىنىمدە ياكى كىتاب كۆ- رۈۋېتىپ قورساق ئاچقاندا، لەگمەن ھېسابىدا تەيۋەننىڭ چۆپىگە قورۇما قورۇيتتىم. ئەگ مۇھىمى، بۇنداق بولغاندا نۇرغۇن ۋاقتىمنى تېجىيەلەيتتىم. قىشلىق تەتىل توشۇپ ھاۋايغا قايتـ- دىغان چېغىمدا، ئانام ئۇرۇمچىنىڭ ئۇنىدىن بەش كلوگىرام «زەللە» قىلىپ بەردى. باھار مەۋسۇمىدا يۇرتنىڭ لەگمىنىنى سېغىنىغان چېغىمىزدا، دوستۇم تۇرسۇن بىلەن ئىككى سائەت ۋاقىت سەرپ قىلىپ لەگمەن ئېتىپ يەيتتۇق.

ئارىدا مەكتەپكە ئانچە يىراق بولمىغان جايدىكى ئىسپانىلار ئاچقان «دونكىخوت» تاللا بازىرىدا ياپونلارنىڭ تۇگرە (بەنشىر)، چۆچۇرلەرگە ئىشلىتىدىغان تەييار جىلىتىسىنىڭ بارلىقىنى ئۇقۇپ سېتىۋېلىپ كەلدۇق. مەن بۇنداق تاماقلارنى قىلالمايتـ- تىم، تۇرسۇننىڭ قولى تۇگرە تۇگۇشكە ئەپلىك ئىدى. بىر كۇ- نى تۇرسۇن بىلەن تۇگرە يەپ ئولتۇرساق، ئاشخانىغا يېگىدىن كەلگەن بىر چەت ئەللىك قىز بىزگە قاراپ:

What language are you speaking?[1]، ـــ دەپ سوراپ قالدى.

ـــ ئۇيغۇر تىلىدا، ـــ دېدۇق بىز، ـــ بۇنى سوراپ قالدـ- گىزغۇ؟

ـــ قۇلاققا چىرايلىق ئاڭلىنىدىكەن. مەن تېخى پورتۇگال

[1] «قايسى تىلدا سۆزلىشۋاتسىلەر؟» دېگەن مەنىدە.

253 On the Margins of Self

تېتىتقۇلار ۋىيېتناملىقلارنىڭكىدەك ئادەمنى بىزار قىلمايدىكەن ـ دە!» دەپ ئويلايتتىم.

ھاۋاينىڭ ئۇنى قارىراق بولغىنى ئۈچۈن دەسلەپكى ئىككى ئايدا لەگمەننىڭ خېمىرىنى يۇغۇرۇپ پەقەت ئوخشىتالمىدىم. شۇنىڭ بىلەن ئامالسىز تەيۋەننىڭ ئالىي دەرىجىلىك تەييار چۆ- پىگە كۆنۈشكە مەجبۇر بولدۇم. ئىنچىكە سوزۇلغان ياپىلاق لەڭ- مەندەك كۆرۈنىدىغان تەيۋەن چۆپىدە خېمىر تەمى بار ئىدى. بارا ـ بارا تاماق ئېتىش سۈرئىتىم تېزلىشىپ، قورۇما قورۇپ شىرە ئالدىغا ئېلىپ كەلگۈچە يېرىم سائەتلا ۋاقىت كېتىدىغان بولـ- دى. دەرستىن ھېرىپ ـ ئېچىپ كەلگىنىمدە ياكى كىتاب كۆ- رۈۋېتىپ قورساق ئاچقاندا، لەگمەن ھېسابىدا تەيۋەننىڭ چۆپىگە قورۇما قورۇيتتىم. ئەگ مۇھىمى، بۇنداق بولغاندا نۇرغۇن ۋاقتىمنى تېجىيەلەيتتىم. قىشلىق تەتىل توشۇپ ھاۋايغا قايتـ- دىغان چېغىمدا، ئانام ئۇرۇمچىنىڭ ئۇنىدىن بەش كلوگىرام «زەللە» قىلىپ بەردى. باھار مەۋسۇمىدا يۇرتنىڭ لەگمىنىنى سېغىنىغان چېغىمىزدا، دوستۇم تۇرسۇن بىلەن ئىككى سائەت ۋاقىت سەرپ قىلىپ لەگمەن ئېتىپ يەيتتۇق.

ئارىدا مەكتەپكە ئانچە يىراق بولمىغان جايدىكى ئىسپانىلار ئاچقان «دونكىخوت» تاللا بازىرىدا ياپونلارنىڭ تۇگرە (بەنشىر)، چۆچۇرلەرگە ئىشلىتىدىغان تەييار جىلىتىسىنىڭ بارلىقىنى ئۇقۇپ سېتىۋېلىپ كەلدۇق. مەن بۇنداق تاماقلارنى قىلالمايتـ- تىم، تۇرسۇننىڭ قولى تۇگرە تۇگۇشكە ئەپلىك ئىدى. بىر كۇ- نى تۇرسۇن بىلەن تۇگرە يەپ ئولتۇرساق، ئاشخانىغا يېگىدىن كەلگەن بىر چەت ئەللىك قىز بىزگە قاراپ:

What language are you speaking?[1]، ـــ دەپ سوراپ قالدى.

ـــ ئۇيغۇر تىلىدا، ـــ دېدۇق بىز، ـــ بۇنى سوراپ قالدـ- گىزغۇ؟

ـــ قۇلاققا چىرايلىق ئاڭلىنىدىكەن. مەن تېخى پورتۇگال

[1] «قايسى تىلدا سۆزلىشۋاتسىلەر؟» دېگەن مەنىدە.

253 On the Margins of Self

ياكى فىرانسۇز تىلى بولسا كېرەك دەپ ئويلىغانىدىم.

ئۇنىڭ گېپىدىن «ھەرھالدا ئۇيغۇر تىلى چىرايلىق ئاڭلىنىدىكەن، ۋىيېتنامليلارنىڭ تىلىدەك سەت ئاڭلانسا نېمە دېگۈلۈك؟» دەپ ئويلىدىم. ئۇنىڭ گېپى ھەر ئىككىمىزنى خۇشال قىلدى. پارىڭمىزدا «غ» تاۋۇشىنىڭ كۆپلۈكىگە قاراپ ئۇ قىز سۆزلىگىنىمىزنى فىرانسۇز تىلىغا ئوخشىتىپ قالغان بولسا كېرەك. بۇ مېنىڭ چەت ئەللىكلەرنىڭ ئۇيغۇر تىلىنى «يېقىملىق ئاڭلىنىدىكەن» دەپ ماختىغىنىنى تۇنجى قېتىم ئاڭلىشىم ئەمەس ئىدى.

قوي گۆشىنى ئۇنۇۋېرسىتېتقا يېقىن جايغا جايلاشقان «ھىندىستان تاللا بازىرى» (India Market)دىن سېتىۋالاتتىم. نامدا «ھىندىستان بازىرى» بولغىنى بىلەن، ئۇ تاللا بازىرىغا فىجى (فىجى تىنچ ئوكيانىدىكى بىر ئارال دۆلەت بولۇپ، ئاساسلىق ئاھالىسى مۇسۇلمان)دىن كەلگەن بىر مۇسۇلمان كىشى ئېگىدارچىلىق قىلاتتى؛ ئۇ دۇكانغا سېلىنغان قوي گۆشى ۋە باشقا تۇرمۇش بۇيۇملىرى ئىشەنچلىك ئىدى. يەتتە دوللارغا بىر يېرىم كىلوگىرام پاقلان گۆشى سېتىۋالغىلى بولاتتى. دۇكان غوجايىنى پاقلان گۆشىنى ھەر ھەپتىدە فىجىدىن كەلتۈرەتتى. ھىندىستان تاللا بازىرىدىن باشقا جايلاردىكى تاللا بازارلىرىدىمۇ قوي، كالا ۋە توخۇ گۆشلىرى تېپىلاتتى. ئەمما، مەن ھالال ياكى ئەمەسلىكىگە ئىشەنچ قىلالماي باشقا يەرلەردىن گۆش ئالمايتىم. ئالدىرىغاندا ياكى تاماق ئېتىش خۇشياقمىغان چاغلاردا، ھىندىستان تاللا بازىرىدىن سېتىۋېلىپ كەلگەن پاقلان گۆشىنى، قارىمۇچ، زىرىلىرىنى تېتىتىپ دۇخوپكىدا بىر سائەت قويسام، شۇنداق مەززىلىك كاۋاپ پىشىپ چىقاتتى. بالامنى، ۋەتەننى سېغىنغان چېغىمدا ياكى غېرىبلىق ھېس قىلغان چاغلىرىمدا، كاۋاپ پىشۇرۇپ يەپ پىسخىكامنى تەڭشەيتتىم.

بەزىدە ھېچنېمە تېتىمايدىغان، ھېچنېمە خۇشياقمايدىغان چاغلارمۇ بولاتتى. چەكسىز غېرىبلىق ئىچىدە كارىۋىتىمدا تو-

ياكى فىرانسۇز تىلى بولسا كېرەك دەپ ئويلىغانىدىم.

ئۇنىڭ گېپىدىن «ھەرھالدا ئۇيغۇر تىلى چىرايلىق ئاڭلىنىدىكەن، ۋىيېتنامليلارنىڭ تىلىدەك سەت ئاڭلانسا نېمە دېگۈلۈك؟» دەپ ئويلىدىم. ئۇنىڭ گېپى ھەر ئىككىمىزنى خۇشال قىلدى. پارىڭمىزدا «غ» تاۋۇشىنىڭ كۆپلۈكىگە قاراپ ئۇ قىز سۆزلىگىنىمىزنى فىرانسۇز تىلىغا ئوخشىتىپ قالغان بولسا كېرەك. بۇ مېنىڭ چەت ئەللىكلەرنىڭ ئۇيغۇر تىلىنى «يېقىملىق ئاڭلىنىدىكەن» دەپ ماختىغىنىنى تۇنجى قېتىم ئاڭلىشىم ئەمەس ئىدى.

قوي گۆشىنى ئۇنۇۋېرسىتېتقا يېقىن جايغا جايلاشقان «ھىندىستان تاللا بازىرى» (India Market)دىن سېتىۋالاتتىم. نامدا «ھىندىستان بازىرى» بولغىنى بىلەن، ئۇ تاللا بازىرىغا فىجى (فىجى تىنچ ئوكيانىدىكى بىر ئارال دۆلەت بولۇپ، ئاساسلىق ئاھالىسى مۇسۇلمان)دىن كەلگەن بىر مۇسۇلمان كىشى ئېگىدارچىلىق قىلاتتى؛ ئۇ دۇكانغا سېلىنغان قوي گۆشى ۋە باشقا تۇرمۇش بۇيۇملىرى ئىشەنچلىك ئىدى. يەتتە دوللارغا بىر يېرىم كىلوگىرام پاقلان گۆشى سېتىۋالغىلى بولاتتى. دۇكان غوجايىنى پاقلان گۆشىنى ھەر ھەپتىدە فىجىدىن كەلتۈرەتتى. ھىندىستان تاللا بازىرىدىن باشقا جايلاردىكى تاللا بازارلىرىدىمۇ قوي، كالا ۋە توخۇ گۆشلىرى تېپىلاتتى. ئەمما، مەن ھالال ياكى ئەمەسلىكىگە ئىشەنچ قىلالماي باشقا يەرلەردىن گۆش ئالمايتىم. ئالدىرىغاندا ياكى تاماق ئېتىش خۇشياقمىغان چاغلاردا، ھىندىستان تاللا بازىرىدىن سېتىۋېلىپ كەلگەن پاقلان گۆشىنى، قارىمۇچ، زىرىلىرىنى تېتىتىپ دۇخوپكىدا بىر سائەت قويسام، شۇنداق مەززىلىك كاۋاپ پىشىپ چىقاتتى. بالامنى، ۋەتەننى سېغىنغان چېغىمدا ياكى غېرىبلىق ھېس قىلغان چاغلىرىمدا، كاۋاپ پىشۇرۇپ يەپ پىسخىكامنى تەڭشەيتتىم.

بەزىدە ھېچنېمە تېتىمايدىغان، ھېچنېمە خۇشياقمايدىغان چاغلارمۇ بولاتتى. چەكسىز غېرىبلىق ئىچىدە كارىۋىتىمدا تو-

254 ئۇزلۇك گىرۇھ كلىرىدە

دەپ بېرىشىمگە، ئانا تىلىدا پاراگلىشىشىمگە بىر ئادەم ئوچۇن قاتىپلىدىغۇ مۇھىم ئىكەنلىكىنى ھېس قىلاتتىم. بۇنىكۇل ھاۋالىسا ئاپىلىق بولغان كونى ئۇيغۇرلار بىلەن Skype دا پاراگلاشتىم. ئوغلۇم ئالتە ياشلار ئوتتۇرىسىدا كۆرۈشۈپ تۇرالىتۇق. ئوغلۇمنىڭ چىرايىنى كامېرادا كۆرۈدۇم. دەسسەپ تۇرغۇدەك بولغان ئوغلۇم تۇرغان جايىدا ھەدەپ تېپىچەكلەيتتى، يۇلقۇناتتى. كامېرانىڭ قولىنى ئۇزىتاتتى. بۇنداق چاغلاردا، ماڭا ئازا مۇھتاج ۋاقىتلىرىدا يالاڭىنىڭ بېغىدا بولالمىغىنىم ئۈچۈن كۆڭلۈم بېرەم بولاتتى. ئەمما، سۈرلەشىپ بولغاندىن كېيىن مەن قەلبىمىنى تېگىشلىگە ئىشلارنىڭ ناھايىتى ئۇرغۇن ئىكەنلىگىنى ھېس قىلىپ ئۇزۇمگە تەسەللى بېرەتتىم.

255 On the Margins of Self

دەپ بېرىشىمگە، ئانا تىلىدا پاراگلىشىشىمگە بىر ئادەم ئوچۇن قاتىپلىدىغۇ مۇھىم ئىكەنلىكىنى ھېس قىلاتتىم. بۇنىكۇل ھاۋالىسا ئاپىلىق بولغان كونى ئۇيغۇرلار بىلەن Skype دا پاراگلاشتىم. ئوغلۇم ئالتە ياشلار ئوتتۇرىسىدا كۆرۈشۈپ تۇرالىتۇق. ئوغلۇمنىڭ چىرايىنى كامېرادا كۆرۈدۇم. دەسسەپ تۇرغۇدەك بولغان ئوغلۇم تۇرغان جايىدا ھەدەپ تېپىچەكلەيتتى، يۇلقۇناتتى. كامېرانىڭ قولىنى ئۇزىتاتتى. بۇنداق چاغلاردا، ماڭا ئازا مۇھتاج ۋاقىتلىرىدا يالاڭىنىڭ بېغىدا بولالمىغىنىم ئۈچۈن كۆڭلۈم بېرەم بولاتتى. ئەمما، سۈرلەشىپ بولغاندىن كېيىن مەن قەلبىمىنى تېگىشلىگە ئىشلارنىڭ ناھايىتى ئۇرغۇن ئىكەنلىگىنى ھېس قىلىپ ئۇزۇمگە تەسەللى بېرەتتىم.

رۇسقا قارىپ يېتىپ كېتەتتىم. يېتىشتىن زېرىكىدىنە تۇرۇپ كېتىپ تورمۇن «تاشقۇلى»، «دالىخارا» قاتارلىق مۇزىكىلارنى ئاڭلايتتىم. ئىنگلىز تىلى ناخشىلىرىنى، جەنۇب ئىل مۇزىكىلىرىنى ياخشى كۆرەتتىم. ئىنگلىز تىلى ئۆگىنىۋاتقان چاغلىرىمدا ئۇلارنىڭ ئاھاڭىغا ماسلاپ ئۆزۈمچە ناخشىلارنى بولاق ئاڭلاپ كەتمەيتتىم. بۇ ئىدە ئۇيغۇرچە ناخشىلارنى ئاڭلىغۇم كېلىپ قالغانلىقى ئۈچۈن ئۇيغۇرچە ئۆسسۈل ناخشىلىرىدىن ئۆزۈمگە ئۇيغۇن كېلىدىغان بىرنى تاپالىسام ئۇنى ئۈزلۈكسىز ئاڭلاپ ئۆگىنىۋالاتتىم. ئۇ چاغلاردا ئۆزۈمنى خۇددى ئۇيغۇرچە كېلىدىغان قوبۇز ئېلىپ ئۇنىڭدا ئۆزۈمچە كۈيلەۋاتقاندەك ھېس قىل

يېڭى بارغان چاغلىرىمدا كىر يۇيۇش بەك تەس كەلدى. چۈنكى، ئۇنىۋېرسىتېت ھاياتىدىن باشقا چاغلاردا كىرلىرىمنى باشقىلار يۇيۇپ بېرىپ، ياماق ئۆگىتىپ قويغانىدى. بارا - بارا كۆنۈپ كەتتىم. 25 سېنتىت تاشلىساقلا كىرلىرىمنى پاكىز يۇيۇپ چىقىرىپ بېرىدىغان زامانىۋى كىرئالغۇلار بار ئىدى. ئەمما مەن كىرنى قولدا يۇيۇشقا ئادەتلەندىم. بۇنداق بولۇش تېجەشلىك بولغىنىمدىن ئەمەس، بەلكى ئۆزۈمنى چېنىقتۇرۇش، ئۆزۈمنىڭ ئىشىنى ئۆزۈم قىلىش ئىرادىسىگە كەلگىنىمدىن ئىدى. بۇرۇن راھەت كىيىملەرنى ئانچە كىيىپ كەتمەيتتىم، ۋاقىتتىلىك ئۇزۇرىشىغا ئەگىشىپ راھەت كىيىملەرنى كۆپ كىيىدىغان بولدۇم. راھەت كىيىملەر ئازادە، كىر كۆتۈرۈشلۈك ئىدى. ئەڭ مۇھىمى، ئامېرىكانلار باشقىلارنىڭ قانداق كىينىگەنلىكى بىلەن ھېسابلىشىپ ئولتۇرمايدىغان، ئۆزىمۇ ناھايىتى راھەت، ئاددىي - سادىدا كىينىدىغان خەق ئىدى.

مەكتىپىمىزنىڭ بىر چېتىدە چىرايلىق بىر كۆل بار ئىدى. مەن پات - پات مۇشۇ كۆل بويىغا كېلىپ، ئەدىيالنى چىملىققا سېلىپ ئاسمانغا قاراپ خىيال سۈرۈپ ياتاتتىم. مەن ئازابنى ئۆزۈمگە تېپىۋالغان ئادەم. ئويلىنىدىغان بىر ئادەم هامان ئازابنى تېپىۋالمايدۇ. ھەرھالدا ئازابلىنىشنى بىلمەس — تۇيغۇسى ئۆلگەن پۇچەكلەرنىڭ ھاياجىنىدىن مىڭ ئەۋزەل. ئاللا مېنى مۇشۇنداق تەقدىر - قىسمەت بىلەن مۇشۇنداق بىر دەۋردە ياشاشقا نېسىپ قىلغانىكەن، مەن چوقۇم دەۋرنىڭ دولقۇنلىرى بىلەن چېلىشىپ ياشىشىم كېرەك. شۇنداق چاغلىرىمدا، خىيالىم قاناتلىنىپ ئۇرۇمچىنىڭ قاينام - تاشقىنلىق كوچىلىرىغا كېتەتتى. مەن ئۆزۈم بىلەن مۇڭدىشىپ ئەزەلدىن ئۆزۈم ۋە ھاياتنىڭ قىممىتى ھەققىدە بۇنداق جىق ئويلانغان ئەمەس ئىدىم. شۇڭا كاللام خىيالدىن نېرى بولمايتتى. بارا - بارا مەن خىيالىنى باشقۇرغىلى بولمىدىغانلىقىنى ھېس قىلدىم، كاللامدا پاسسىپ ئويغا قارىغاندا ئاكتىپ ئوي كۆپەيگىلى، ئىشلىرىم ئاققىنى

يېڭى بارغان چاغلىرىمدا كىر يۇيۇش بەك تەس كەلدى. چۈنكى، ئۇنىۋېرسىتېت ھاياتىدىن باشقا چاغلاردا كىرلىرىمنى باشقىلار يۇيۇپ بېرىپ، ياماق ئۆگىتىپ قويغانىدى. بارا - بارا كۆنۈپ كەتتىم. 25 سېنتىت تاشلىساقلا كىرلىرىمنى پاكىز يۇيۇپ چىقىرىپ بېرىدىغان زامانىۋى كىرئالغۇلار بار ئىدى. ئەمما مەن كىرنى قولدا يۇيۇشقا ئادەتلەندىم. بۇنداق بولۇش تېجەشلىك بولغىنىمدىن ئەمەس، بەلكى ئۆزۈمنى چېنىقتۇرۇش، ئۆزۈمنىڭ ئىشىنى ئۆزۈم قىلىش ئىرادىسىگە كەلگىنىمدىن ئىدى. بۇرۇن راھەت كىيىملەرنى ئانچە كىيىپ كەتمەيتتىم، ۋاقىتتىلىك ئۇزۇرىشىغا ئەگىشىپ راھەت كىيىملەرنى كۆپ كىيىدىغان بولدۇم. راھەت كىيىملەر ئازادە، كىر كۆتۈرۈشلۈك ئىدى. ئەڭ مۇھىمى، ئامېرىكانلار باشقىلارنىڭ قانداق كىينىگەنلىكى بىلەن ھېسابلىشىپ ئولتۇرمايدىغان، ئۆزىمۇ ناھايىتى راھەت، ئاددىي - سادىدا كىينىدىغان خەق ئىدى.

مەكتىپىمىزنىڭ بىر چېتىدە چىرايلىق بىر كۆل بار ئىدى. مەن پات - پات مۇشۇ كۆل بويىغا كېلىپ، ئەدىيالنى چىملىققا سېلىپ ئاسمانغا قاراپ خىيال سۈرۈپ ياتاتتىم. مەن ئازابنى ئۆزۈمگە تېپىۋالغان ئادەم. ئويلىنىدىغان بىر ئادەم هامان ئازابنى تېپىۋالمايدۇ. ھەرھالدا ئازابلىنىشنى بىلمەس — تۇيغۇسى ئۆلگەن پۇچەكلەرنىڭ ھاياجىنىدىن مىڭ ئەۋزەل. ئاللا مېنى مۇشۇنداق تەقدىر - قىسمەت بىلەن مۇشۇنداق بىر دەۋردە ياشاشقا نېسىپ قىلغانىكەن، مەن چوقۇم دەۋرنىڭ دولقۇنلىرى بىلەن چېلىشىپ ياشىشىم كېرەك. شۇنداق چاغلىرىمدا، خىيالىم قاناتلىنىپ ئۇرۇمچىنىڭ قاينام - تاشقىنلىق كوچىلىرىغا كېتەتتى. مەن ئۆزۈم بىلەن مۇڭدىشىپ ئەزەلدىن ئۆزۈم ۋە ھاياتنىڭ قىممىتى ھەققىدە بۇنداق جىق ئويلانغان ئەمەس ئىدىم. شۇڭا كاللام خىيالدىن نېرى بولمايتتى. بارا - بارا مەن خىيالىنى باشقۇرغىلى بولمىدىغانلىقىنى ھېس قىلدىم، كاللامدا پاسسىپ ئويغا قارىغاندا ئاكتىپ ئوي كۆپەيگىلى، ئىشلىرىم ئاققىنى

256 ئۆزلۈك گىرۋەكلىرىدە

يېڭى بارغان چاغلىرىمدا كىر يۇيۇش بەك تەس كەلدى. چۈنكى، ئۇنىۋېرسىتېت ھاياتىدىن باشقا چاغلاردا كىرلىرىمنى باشقىلار يۇيۇپ بېرىپ، ياماق ئۆگىتىپ قويغانىدى. بارا - بارا كۆنۈپ كەتتىم. 25 سېنتىت تاشلىساقلا كىرلىرىمنى پاكىز يۇيۇپ چىقىرىپ بېرىدىغان زامانىۋى كىرئالغۇلار بار ئىدى. ئەمما مەن كىرنى قولدا يۇيۇشقا ئادەتلەندىم. بۇنداق بولۇش تېجەشلىك بولغىنىمدىن ئەمەس، بەلكى ئۆزۈمنى چېنىقتۇرۇش، ئۆزۈمنىڭ ئىشىنى ئۆزۈم قىلىش ئىرادىسىگە كەلگىنىمدىن ئىدى. بۇرۇن راھەت كىيىملەرنى ئانچە كىيىپ كەتمەيتتىم، ۋاقىتتىلىك ئۇزۇرىشىغا ئەگىشىپ راھەت كىيىملەرنى كۆپ كىيىدىغان بولدۇم. راھەت كىيىملەر ئازادە، كىر كۆتۈرۈشلۈك ئىدى. ئەڭ مۇھىمى، ئامېرىكانلار باشقىلارنىڭ قانداق كىينىگەنلىكى بىلەن ھېسابلىشىپ ئولتۇرمايدىغان، ئۆزىمۇ ناھايىتى راھەت، ئاددىي - سادىدا كىينىدىغان خەق ئىدى.

مەكتىپىمىزنىڭ بىر چېتىدە چىرايلىق بىر كۆل بار ئىدى. مەن پات - پات مۇشۇ كۆل بويىغا كېلىپ، ئەدىيالنى چىملىققا سېلىپ ئاسمانغا قاراپ خىيال سۈرۈپ ياتاتتىم. مەن ئازابنى ئۆزۈمگە تېپىۋالغان ئادەم. ئويلىنىدىغان بىر ئادەم هامان ئازابنى تېپىۋالمايدۇ. ھەرھالدا ئازابلىنىشنى بىلمەس — تۇيغۇسى ئۆلگەن پۇچەكلەرنىڭ ھاياجىنىدىن مىڭ ئەۋزەل. ئاللا مېنى مۇشۇنداق تەقدىر - قىسمەت بىلەن مۇشۇنداق بىر دەۋردە ياشاشقا نېسىپ قىلغانىكەن، مەن چوقۇم دەۋرنىڭ دولقۇنلىرى بىلەن چېلىشىپ ياشىشىم كېرەك. شۇنداق چاغلىرىمدا، خىيالىم قاناتلىنىپ ئۇرۇمچىنىڭ قاينام - تاشقىنلىق كوچىلىرىغا كېتەتتى. مەن ئۆزۈم بىلەن مۇڭدىشىپ ئەزەلدىن ئۆزۈم ۋە ھاياتنىڭ قىممىتى ھەققىدە بۇنداق جىق ئويلانغان ئەمەس ئىدىم. شۇڭا كاللام خىيالدىن نېرى بولمايتتى. بارا - بارا مەن خىيالىنى باشقۇرغىلى بولمىدىغانلىقىنى ھېس قىلدىم، كاللامدا پاسسىپ ئويغا قارىغاندا ئاكتىپ ئوي كۆپەيگىلى، ئىشلىرىم ئاققىنى

256 ئۆزلۈك گىرۋەكلىرىدە

لى تۇردى. گاھىدا: «دۇنيادا ـــ خيال قىلىش ئەڭ دەخلىسىز ھوقۇق ! كۇنلەرنىڭ بىرىدە پەن ـ تېخنىكىنىڭ تەرەققىياتى ھەتتا ئادەملەرنىڭ نېمە خيال قىلىۋاتقىنىنى بىلىۋالغۇدەك ئەسۋابلارنى بارلىققا كەلتۈرەلەرمۇ؟ ئەگەر راستىنلا شۇنداق بولسا، ئۇنداقتا بۇ ئىنسانىنىڭ ئەڭ كاتتا ھوقۇقىغا دەخلى ـ تەرۇز قىلىدىغان ئەسۋاب بولدۇ» دەپ ئويلاپمۇ قالاتتىم.

ئۇنىۋېرسىتېتقا ئۇچ كىلومېتىر كېلىدىغان جايدا «سېھىر ـ لىك ئارال» (Magic Island) دەپ ئاتىلىدىغان چىرايلىق بىر ئوكيان ساھىلى بار ئىدى. مەنزىرىسى جۇڭگو بازىرى يېنىدىكى ژايكىكى ئارلىنىڭكىدىن گۈزەل ئىدى. مەن ئاشۇ ساھىل بويـ ـغا بېرىپ كىتاب ئوقۇشقا ئامراق ئىدىم. زېھىن تەلەپ قىلىدـ ـغان، ئابستراكتلىقى يۇقىرى، كۆڭۈل قويۇپ ئوقۇمسا بولمايـ ـدىغان كىتابلارنى مۇشۇ يەرگە كېلىپ ئوقۇيتتىم. جىمجىتلىق، غۇر ـ غۇر شامال ژە قىرغاققا يېنىك ئۇرۇلۇپ تۇرغان دېڭىز سۇيى ئادەمنىڭ كۆڭلىنى ئاۋۇندۇرۇپ خىيالىنى ئالاتتى. مەن ژەتەندە نۇرغۇن قېرىنداشلىرىمنىڭ دېڭىز ـ ئوكيان كۆرۈش پۇرسىتىدىن مەھرۇم ئىكەنلىكىنى بىلگەچكە، ئوكيان بويىدا مەنىلىك بىر كۇننى ئۆتكۈزگەندىن كېيىن ئاپتوبۇسقا ئولتۇرۇپ مەكتەپكە قايتىپ كېتەتتىم (ئاپتوبۇس بېلىتى قانچە بېكەت مېڭىشىمىزدىن قەتئىينەزەر ئىككى دوللار ئىدى). بۇ ھال تاكى شەخسي ماشىنا ئالغانغا قەدەر داۋاملاشتى.

ھاۋايدا ئۆتكەن كۇنلىرىمدە ئاجايىپ قىزىق بىر ئىشنى بايـ ـقاپ قالدىم: ھاۋايدا مەن كۆرگەن ئەڭ چىرايلىق قىزلار ئۇيغۇر قىزلىرىغا ئوخشايتتى. دەسلىپىدە «بۇ مەندىكى خاتا سېزىممۇ نېمە» دەپ ئويلىدىم. ئەمما، ژاقىتىنىڭ ئۆتۈشىگە ئەگىشىپ بۇ

لى تۇردى. گاھىدا: «دۇنيادا ـــ خيال قىلىش ئەڭ دەخلىسىز ھوقۇق ! كۇنلەرنىڭ بىرىدە پەن ـ تېخنىكىنىڭ تەرەققىياتى ھەتتا ئادەملەرنىڭ نېمە خيال قىلىۋاتقىنىنى بىلىۋالغۇدەك ئەسۋابلارنى بارلىققا كەلتۈرەلەرمۇ؟ ئەگەر راستىنلا شۇنداق بولسا، ئۇنداقتا بۇ ئىنسانىنىڭ ئەڭ كاتتا ھوقۇقىغا دەخلى ـ تەرۇز قىلىدىغان ئەسۋاب بولدۇ» دەپ ئويلاپمۇ قالاتتىم.

ئۇنىۋېرسىتېتقا ئۇچ كىلومېتىر كېلىدىغان جايدا «سېھىر ـ لىك ئارال» (Magic Island) دەپ ئاتىلىدىغان چىرايلىق بىر ئوكيان ساھىلى بار ئىدى. مەنزىرىسى جۇڭگو بازىرى يېنىدىكى ژايكىكى ئارلىنىڭكىدىن گۈزەل ئىدى. مەن ئاشۇ ساھىل بويـ ـغا بېرىپ كىتاب ئوقۇشقا ئامراق ئىدىم. زېھىن تەلەپ قىلىدـ ـغان، ئابستراكتلىقى يۇقىرى، كۆڭۈل قويۇپ ئوقۇمسا بولمايـ ـدىغان كىتابلارنى مۇشۇ يەرگە كېلىپ ئوقۇيتتىم. جىمجىتلىق، غۇر ـ غۇر شامال ژە قىرغاققا يېنىك ئۇرۇلۇپ تۇرغان دېڭىز سۇيى ئادەمنىڭ كۆڭلىنى ئاۋۇندۇرۇپ خىيالىنى ئالاتتى. مەن ژەتەندە نۇرغۇن قېرىنداشلىرىمنىڭ دېڭىز ـ ئوكيان كۆرۈش پۇرسىتىدىن مەھرۇم ئىكەنلىكىنى بىلگەچكە، ئوكيان بويىدا مەنىلىك بىر كۇننى ئۆتكۈزگەندىن كېيىن ئاپتوبۇسقا ئولتۇرۇپ مەكتەپكە قايتىپ كېتەتتىم (ئاپتوبۇس بېلىتى قانچە بېكەت مېڭىشىمىزدىن قەتئىينەزەر ئىككى دوللار ئىدى). بۇ ھال تاكى شەخسي ماشىنا ئالغانغا قەدەر داۋاملاشتى.

ھاۋايدا ئۆتكەن كۇنلىرىمدە ئاجايىپ قىزىق بىر ئىشنى بايـ ـقاپ قالدىم: ھاۋايدا مەن كۆرگەن ئەڭ چىرايلىق قىزلار ئۇيغۇر قىزلىرىغا ئوخشايتتى. دەسلىپىدە «بۇ مەندىكى خاتا سېزىممۇ نېمە» دەپ ئويلىدىم. ئەمما، ژاقىتىنىڭ ئۆتۈشىگە ئەگىشىپ بۇ

ئويۇمنىڭ خاتا ئەمەسلىكىنى بايقىدىم. ھاۋايدا قاش - كۆزلىرى جايىدا، كىرپىكلىرى ئۇزۇن، قوش قاپاق قىزلار جىق ئىدى. لېكىن، ئىچىمنى سقىدىغان يېرى، دېموكراتىيە ھەددىدىن زىيادە تەكتىلىنىدىغان بۇ دۆلەتتە كۆكسىنى خېلى يەرگىچە ئېچىۋېلىپ كىيىم كىيىدىغان قىزلار جىق ئىدى. بەزى قىزلارنىڭ ئوغۇللار بىلەن قۇچاقلىشىپ كۆرۈشكىنىنى كۆرۈپ ھەيران قالاتتىم. «سېلىشتۇرما مەدەنىيەتشۇناسلىق» دەرسى ئاخىرلىشىدىغان چاغدا، 26 ياشلىق ئايال ئوقۇتقۇچىمىز ئەننى ھەممەيلەن بىلەن قۇچاقلىشىپ كېلىپ مېنىمۇ قۇچاقلىدى. مەن ئۇڭايسىزلانغىنىمدىن قىزىرىپ كەتتىم. كېيىن بىلسەم، ھاۋايدا كىشىلەر ئۆيگە كەلگەن مېھمانلار بىلەن، ئۆزى چوڭ كۆرگەن كىشىلەر بىلەن قۇچاقلىشىپ كۆرۈشىدىكەن. مەن قىز ساۋاقداشلىرىم بىلەن قىزغىن پاراڭلىشاتتىم، پىكىر ئالماشتۇراتتىم، ئەمما زىيادە يېقىنلىشىپ كېتىشتىن ساقلىناتتىم.

ئاشخانىمىزنىڭ يېنىدا مەخسۇس ئارام ئالىدىغان ئۆي بولۇپ، تېلېۋىزور بار ئىدى. مەن CNN نىڭ دۇنيا خەۋەرلىرىنى كۆرەتتىم، باشقا پروگراممىلارنى جىق كۆرمەيتتىم. ئەزەلدىن تېلېۋىزورنى ياخشى كۆرۈپ كەتمەيتتىم. پىكىر قىلىشنى ياخشى كۆرىدىغان ئادەمگە تېلېۋىزورنىڭ زىينى كۆپ ئىدى، دىققەتنى چاچاتتى، ئىدىيەگە تاجاۋۇز قىلاتتى، كاللىنى تۇرغۇنلۇقا باشلايتتى. شۇڭا مەن ئاساسەن دېگۈدەك تېلېۋىزور كۆرمەيتتىم. بولمىسا تېلېۋىزوردا قىزىقارلىق تېلېۋىزىيە تىياتىرلىرى، ۋەھىمىلىك كىنولار، ھەر خىل مۇنازىرىلەر قويۇلۇپ تۇراتتى. تېلېۋىزورنى يېرىم كېچىدە ئاچسىمۇ نومۇرلارنى كۆرگىلى بولاتتى. ئارىلىقتا بىر چەت ئەللىك ساۋاقدىشىم كۆچەمكچى بولۇپ تېلېۋىزورنىنى بەرمەكچى بولغاندا، مەن ئالمىدىم.

سەۋەبى ياتقىمدا قويغۇدەك جايمۇ يوق ئىدى. يەنە كېلىپ، تېلېۋىزور دېگەن ئىدىئولوگىيەنىڭ شىكارى بولۇپ، دائىم تېلېۋىزور كۆرىدىغانلارنىڭ روھىي دۇنياسى يوشۇرۇن ھالدا ماكىمىتىنى قوللايدۇ، دەپ قارايتتىم. ئەمما ئۆزۈمنىڭ ئۇنداق

تارقىتىش ۋاستىلىرىنىڭ روبى توغرىسىدا جەمئىيەتشۇ-
ناسلار ھەر خىل قاراشتا بولۇپ، گېرمانىيە جەمئىيەتشۇناسى
خابېرماس (Jurgen Habermas , 1929 — ؟): «مەدەنىيەت مەھسۇلاتـ
لىرىنىڭ تىجارەت خاراكتېرىدە ئېكرانلارغا يامرىشى، ئۇلارچەملاق
ۋە پاجال مەھسۇلاتلارنىڭ تارقىلىشى كىشىلەرنىڭ مۇستەقىل
بېكىر قىلىش، تەپەككۇر ئوبيلىنىش ئىقتىدارىنى تۆۋەنلىتىۋەـ
تى. ھەقىقىي سەنئەت – مەدەنىيەت بازارىدىكى تىجارەت دولقۇ-
نىدا تۇنجىقۇربان قالدى» دېسە، فرانسىيە كېيىنكى مودېرنىزم
جەمئىيەتشۇناسلىق نەزەرىيەسىنىڭ غوللۇق ۋەكىللىرىدىن بول-
خان بودىلياردا (Baurdilliard): «تارقىتىش ۋاستىلىرىنىڭ تە-
سىرى ئىدىئولوگىيەنىڭ تەسىرى بىلەن بىرىكىكەندە، ئۇنىڭ
نەتىجىسى مۇلچەرلىگۈسىز بولىدۇ. ئاددىي تىل بىلەن ئېيىتـ
ئەگىنى بىكار ئەمەس.

تارقىتىش ۋاستىلىرىنىڭ روبى توغرىسىدا جەمئىيەتشۇ-
ناسلار ھەر خىل قاراشتا بولۇپ، گېرمانىيە جەمئىيەتشۇناسى
خابېرماس (Jurgen Habermas , 1929 — ؟): «مەدەنىيەت مەھسۇلاتـ
لىرىنىڭ تىجارەت خاراكتېرىدە ئېكرانلارغا يامرىشى، ئۇلارچەملاق
ۋە پاجال مەھسۇلاتلارنىڭ تارقىلىشى كىشىلەرنىڭ مۇستەقىل
بېكىر قىلىش، تەپەككۇر ئوبيلىنىش ئىقتىدارىنى تۆۋەنلىتىۋەـ
تى. ھەقىقىي سەنئەت – مەدەنىيەت بازارىدىكى تىجارەت دولقۇ-
نىدا تۇنجىقۇربان قالدى» دېسە، فرانسىيە كېيىنكى مودېرنىزم
جەمئىيەتشۇناسلىق نەزەرىيەسىنىڭ غوللۇق ۋەكىللىرىدىن بول-
خان بودىلياردا (Baurdilliard): «تارقىتىش ۋاستىلىرىنىڭ تە-
سىرى ئىدىئولوگىيەنىڭ تەسىرى بىلەن بىرىكىكەندە، ئۇنىڭ
نەتىجىسى مۇلچەرلىگۈسىز بولىدۇ. ئاددىي تىل بىلەن ئېيىتـ
ئەگىنى بىكار ئەمەس.

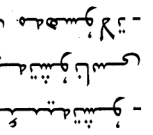

روزلۇق كونتروللۇقىنىڭ ئوڭ نىشانىغا ئايلىنىپ قالىدۇ. شۇڭا،
مەن كالالىمنى بېكىر قىلىشقا ئادەتلەندۈرۈش ئۈچۈن تىرىشۇـ
خۇرلارنى مۇلاھىزە قىلىشقا، ئۈزلۇكسىزلىقنى ئۆز ئىگىسىگە
دۆللەشتۇرۇپ تەپەككۇرنى گاللاشتۇرىدۇ، ئادەمنى ئەخلەت ئـ
مىيىلدۇرىدۇ، بۇچەكلىكسىلىق قۇربانىغا ئايلاندۇرۇۋېتىدۇ.

تەرەپلىرىنى ئىنچىكە تەھلىل قىلغان مەشھۇر روھىي ئالالىرنىڭ تالماتېسى ئېرىق فرويد «ساغلام جەمئىيەت» (The Sane Society) دېگەن كىتابىدا: «ئاخىرات ۋاسىتىلىرى قەلبىمىزنى چىرىتىۋەتكەندە، ئۇ ئېكىرانىدا ھەكتە. بىر ئادەمنىڭ قەلبى زەھەرلەنگەندە، ئۇ ئېكىرانىدا ‹ئەخلاقسىزلىق› دېگەن گەپنىڭ چىقىۋاتقانلىقىنى كۆرەلمەيدىغان بولىدۇ» دەپ كۆرسىتىدۇ ۋە ئۆزىنىڭ ئەندىشىسىنى بەتنەمۇ ئېچىكىرلىدەپ مۇنداق بايان قىلىدۇ: «دوراڭ، كىنو، ئېلاڭ كىشىلەرنىڭ جىنسىي ئېرىكلىنىشىگە ۋە ئويغاق تۇرۇۋاتقان چوڭ كۆرۈنۈشكە بېتەكلەپ، ئۇلارنىڭ مەۋجۇت رېئاللىقتىن ئېتىۋەتمەن قىلىۋېتىپ ھۆر ئاسمانغا ئىشەنچ ئېيتىدىغان ئىنسانلارنى يېتىشتۈرۈش مۇمكىن ئەمەس.»

ئىلمانىۋىلىشىش مۇساپىسىدىكى ئىنسان روھىنى زەھەرلىگەن تەرەپلىرىنى ئىنچىكە تەھلىل قىلغان مەشھۇر روھىي ئالالىرنىڭ تالماتېسى ئېرىق فرويد «ساغلام جەمئىيەت» (The Sane Society) دېگەن كىتابىدا: «ئاخىرات ۋاسىتىلىرى قەلبىمىزنى چىرىتىۋەتكەندە، ئۇ ئېكىرانىدا ھەكتە. بىر ئادەمنىڭ قەلبى زەھەرلەنگەندە، ئۇ ئېكىرانىدا ‹ئەخلاقسىزلىق› دېگەن گەپنىڭ چىقىۋاتقانلىقىنى كۆرەلمەيدىغان بولىدۇ» دەپ كۆرسىتىدۇ ۋە ئۆزىنىڭ ئەندىشىسىنى بەتنەمۇ ئېچىكىرلىدەپ مۇنداق بايان قىلىدۇ: «دوراڭ، كىنو، ئېلاڭ كىشىلەرنىڭ جىنسىي ئېرىكلىنىشىگە ۋە ئويغاق تۇرۇۋاتقان چوڭ كۆرۈنۈشكە بېتەكلەپ، ئۇلارنىڭ مەۋجۇت رېئاللىقتىن ئېتىۋەتمەن قىلىۋېتىپ ھۆر ئاسمانغا ئىشەنچ ئېيتىدىغان ئىنسانلارنى يېتىشتۈرۈش مۇمكىن ئەمەس.»

نەزەردە قارىلىدىغان كۆزدىن ئايرىلىپ قالسىمۇ؛ ئۆزىگە مۇخشىمايدىغان ئەندىشە ئىنسانغا ئۆزلۈكىدىن ئاگاھلاندۇرۇش سىگنالى بولىدۇ. ئۇنداق بولمىسا، ئۇ ئۆزىنى ئۇنتۇپ قالغان بولىدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە، ئۇ ئۆزىنى ئۇنتۇپ قالغانلىقىنىمۇ بىلمەيدۇ. ئۇ ئۆزىنى ئۇنتۇپ قالغانلىقىنى بىلمەيدىغان بولسا، ئۇنىڭ ئۆزىنى ئۇنتۇپ قالغانلىقىنى بىلىشى ئۈچۈن ئۇنىڭغا كىم ياردەم بېرىدۇ؟ ئۇنىڭ ئۆزىنى ئۇنتۇپ قالغانلىقىنى بىلىشى ئۈچۈن ئۇنىڭغا كىم ياردەم بېرىدۇ؟

تەرەپلىرىنى ئىنچىكە تەھلىل قىلغان مەشھۇر روھىي ئالالىرنىڭ تالماتېسى ئېرىق فرويد «ساغلام جەمئىيەت» (The Sane Society) دېگەن كىتابىدا: «ئاخىرات ۋاسىتىلىرى قەلبىمىزنى چىرىتىۋەتكەندە، ئۇ ئېكىرانىدا ھەكتە. بىر ئادەمنىڭ قەلبى زەھەرلەنگەندە، ئۇ ئېكىرانىدا ‹ئەخلاقسىزلىق› دېگەن گەپنىڭ چىقىۋاتقانلىقىنى كۆرەلمەيدىغان بولىدۇ» دەپ كۆرسىتىدۇ ۋە ئۆزىنىڭ ئەندىشىسىنى بەتنەمۇ ئېچىكىرلىدەپ مۇنداق بايان قىلىدۇ: «دوراڭ، كىنو، ئېلاڭ كىشىلەرنىڭ جىنسىي ئېرىكلىنىشىگە ۋە ئويغاق تۇرۇۋاتقان چوڭ كۆرۈنۈشكە بېتەكلەپ، ئۇلارنىڭ مەۋجۇت رېئاللىقتىن ئېتىۋەتمەن قىلىۋېتىپ ھۆر ئاسمانغا ئىشەنچ ئېيتىدىغان ئىنسانلارنى يېتىشتۈرۈش مۇمكىن ئەمەس.»

ئىلمانىۋىلىشىش مۇساپىسىدىكى ئىنسان روھىنى زەھەرلىگەن تەرەپلىرىنى ئىنچىكە تەھلىل قىلغان مەشھۇر روھىي ئالالىرنىڭ تالماتېسى ئېرىق فرويد «ساغلام جەمئىيەت» (The Sane Society) دېگەن كىتابىدا: «ئاخىرات ۋاسىتىلىرى قەلبىمىزنى چىرىتىۋەتكەندە، ئۇ ئېكىرانىدا ھەكتە. بىر ئادەمنىڭ قەلبى زەھەرلەنگەندە، ئۇ ئېكىرانىدا ‹ئەخلاقسىزلىق› دېگەن گەپنىڭ چىقىۋاتقانلىقىنى كۆرەلمەيدىغان بولىدۇ» دەپ كۆرسىتىدۇ ۋە ئۆزىنىڭ ئەندىشىسىنى بەتنەمۇ ئېچىكىرلىدەپ مۇنداق بايان قىلىدۇ: «دوراڭ، كىنو، ئېلاڭ كىشىلەرنىڭ جىنسىي ئېرىكلىنىشىگە ۋە ئويغاق تۇرۇۋاتقان چوڭ كۆرۈنۈشكە بېتەكلەپ، ئۇلارنىڭ مەۋجۇت رېئاللىقتىن ئېتىۋەتمەن قىلىۋېتىپ ھۆر ئاسمانغا ئىشەنچ ئېيتىدىغان ئىنسانلارنى يېتىشتۈرۈش مۇمكىن ئەمەس.»

ئىلمانىۋىلىشىش مۇساپىسىدىكى ئىنسان روھىنى زەھەرلىگەن تەرەپلىرىنى ئىنچىكە تەھلىل قىلغان مەشھۇر روھىي ئالالىرنىڭ تالماتېسى ئېرىق فرويد «ساغلام جەمئىيەت» (The Sane Society) دېگەن كىتابىدا: «ئاخىرات ۋاسىتىلىرى قەلبىمىزنى چىرىتىۋەتكەندە، ئۇ ئېكىرانىدا ھەكتە. بىر ئادەمنىڭ قەلبى زەھەرلەنگەندە، ئۇ ئېكىرانىدا ‹ئەخلاقسىزلىق› دېگەن گەپنىڭ چىقىۋاتقانلىقىنى كۆرەلمەيدىغان بولىدۇ» دەپ كۆرسىتىدۇ ۋە ئۆزىنىڭ ئەندىشىسىنى بەتنەمۇ ئېچىكىرلىدەپ مۇنداق بايان قىلىدۇ: «دوراڭ، كىنو، ئېلاڭ كىشىلەرنىڭ جىنسىي ئېرىكلىنىشىگە ۋە ئويغاق تۇرۇۋاتقان چوڭ كۆرۈنۈشكە بېتەكلەپ، ئۇلارنىڭ مەۋجۇت رېئاللىقتىن ئېتىۋەتمەن قىلىۋېتىپ ھۆر ئاسمانغا ئىشەنچ ئېيتىدىغان ئىنسانلارنى يېتىشتۈرۈش مۇمكىن ئەمەس.»

ئاندا، ئىدىيۇلوگىيە دېگىنىمىز «ساۋاتە ۋە كۆزقاراشنىڭ ئىنسانلارنىڭ ساناتنىڭ ئەقىدىسى، ھەرىكىتىگە كۆرسىتىدىغان تەسىرى» دىن ئىبارەت. جەمئىيەتشۇناسلار: «كىشىلەرنىڭ رېئاللىقنى خاتا يالغان بۇرمىلاپ چۈشىنىشىنى ئىدىيۇلوگىيە تەسىر كۆرسىتىدۇ. ئاجىزلارنىڭ ئۆز رېئاللىقىنى ھەقىقىي توغرۇلايالمىغا يارىدەم بېرىدىغان ئۇچۇن ئىدىيۇلوگىيەنىڭ ئالقۇنلۇقىرى ئېچىپ بېرىلدىشى كېرەك» دەپ قارايدۇ.

قالىدۇ؛ ئەخلاق، ۋىجداننىڭ چاقىرىقلىرىنى ئاڭلىيالمايدۇ؛ روھىي دۇنياسىدا بىر خىل ۋەسۋەسە تۇغىمەيدۇ. بۇنداق ئەھۋالدا كىشىلەر ئەتراپىدا نېمە بولۇۋاتقانلىقىغا كۆڭۈل بۆلمەيدۇ. رېئاللىق تۇيغۇسى ئاجىزلايدۇ؛ ۋۇجۇدىدا بىخۇدلۇق، مەسئۇلىيەتسىزلىك يامرايدۇ. ئاشۇ مەسئۇلىيەتسىزلىكلەر ئىچىدە ئەڭ ئېغىرى — ئۆز ئېلىنىڭ تەقدىرىگە كۆڭۈل بۆلمەسلىك. جوناتان رۇتېرفورد (Jonathan Rutterford) ئاۋام مەدەنىيىتىنىڭ مېدىيە ۋاستىلىرىنىڭ تەسىرىدە، توغرىراقى ئېلان، مودا ئۇچۇرلىرىنىڭ غىدىقلىشىدا پەيدا بولغان ياسانچۇق، ئەرلىك خاراكتېرى سۈسلاشقان ئەرنى «يۇمشاق ئەرلەر» دەپ ئاتاپ، بۇ ھەقتىكى قاراشنىنى مۇنداق بايان قىلىدۇ: «بۇ خىل يېڭى ئەرلەر بىر خىل قىسىلغان ئەرلىك خاراكتېرىنى نامايان قىلىدۇ، ئاياللار ۋە ئۆزىنىڭ ھېسسىي تۇيغۇلىرىغا سەزگۈرلۈك بىلەن مۇئامىلە قىلىدۇ. ئۇنىڭدىكى ئەركەكلىك جەلپكار بولۇشى ئۈچۈن مۇلايىملىشىشقا مەجبۇر بولىدۇ.»

ئاممىۋى تاركىتىش ۋاستىلىرى شەھەر تۇرمۇشىدا مۇھىم رول ئويناپىدۇ؛ گېزىت ـ ژۇرنال، تېلېۋىزور، رادىيو، كىنو، سىنئالغۇ، DVD، VCD قاتارلىقلار ئارقىلىق ئاڭغا تەسىر كۆرسىتىدۇ. كۆڭۈل ئېچىش خاراكتېرىدىكى مەزمۇنلارنىلا ئەمەس، كىشىلەر كۈندە پايدىلىنىدىغان تۇرلۇك ـ تۈمەن ئۇچۇر تاركىتىدۇ. تاركىتىش ۋاستىلىرى ناھايىتى زور كۆلەمدىكى ئاۋامنى — تاماشىبىن، كۆرۈرمەن، ئاڭلىغۇچىلارنى ئۆزىنىڭ ئۇچۇر تاركىتىش ئوبيېكتى قىلغاچقا، ئاممىۋى تاركىتىش ۋاستىلىرى دەپمۇ ئاتىلىدۇ. بۇگۈنكى كۈنگە كەلگەندە ئاممىۋى تاركىتىش ۋاستىلىرى ئۇيغۇرلارنىڭ شەھەر ھاياتىدا كۆڭۈل ئېچىش ساھەسىدىن باشقا تەرەپلىرىگىمۇ تەسىر كۆرسەتتى. تېلېۋىزور، گېزىت، تورلاردا ئېلان قىلىنغان ئۇچۇرلار شەھەر ئۇيغۇرلىرىنىڭ ئىدىيەسى، جامائەت پىكرىنى زەرەتلىدى. سەۋەبى، ئۇ، شەھەر ئۇيغۇرلىرىنىڭ نۇرغۇن ئىجتىمائىي پائالىيەتـ

قالىدۇ؛ ئەخلاق، ۋىجداننىڭ چاقىرىقلىرىنى ئاڭلىيالمايدۇ؛ روھىي دۇنياسىدا بىر خىل ۋەسۋەسە تۇغىمەيدۇ. بۇنداق ئەھۋالدا كىشىلەر ئەتراپىدا نېمە بولۇۋاتقانلىقىغا كۆڭۈل بۆلمەيدۇ. رېئاللىق تۇيغۇسى ئاجىزلايدۇ؛ ۋۇجۇدىدا بىخۇدلۇق، مەسئۇلىيەتسىزلىك يامرايدۇ. ئاشۇ مەسئۇلىيەتسىزلىكلەر ئىچىدە ئەڭ ئېغىرى — ئۆز ئېلىنىڭ تەقدىرىگە كۆڭۈل بۆلمەسلىك. جوناتان رۇتېرفورد (Jonathan Rutterford) ئاۋام مەدەنىيىتىنىڭ مېدىيە ۋاستىلىرىنىڭ تەسىرىدە، توغرىراقى ئېلان، مودا ئۇچۇرلىرىنىڭ غىدىقلىشىدا پەيدا بولغان ياسانچۇق، ئەرلىك خاراكتېرى سۈسلاشقان ئەرنى «يۇمشاق ئەرلەر» دەپ ئاتاپ، بۇ ھەقتىكى قاراشنىنى مۇنداق بايان قىلىدۇ: «بۇ خىل يېڭى ئەرلەر بىر خىل قىسىلغان ئەرلىك خاراكتېرىنى نامايان قىلىدۇ، ئاياللار ۋە ئۆزىنىڭ ھېسسىي تۇيغۇلىرىغا سەزگۈرلۈك بىلەن مۇئامىلە قىلىدۇ. ئۇنىڭدىكى ئەركەكلىك جەلپكار بولۇشى ئۈچۈن مۇلايىملىشىشقا مەجبۇر بولىدۇ.»

ئاممىۋى تاركىتىش ۋاستىلىرى شەھەر تۇرمۇشىدا مۇھىم رول ئويناپىدۇ؛ گېزىت ـ ژۇرنال، تېلېۋىزور، رادىيو، كىنو، سىنئالغۇ، DVD، VCD قاتارلىقلار ئارقىلىق ئاڭغا تەسىر كۆرسىتىدۇ. كۆڭۈل ئېچىش خاراكتېرىدىكى مەزمۇنلارنىلا ئەمەس، كىشىلەر كۈندە پايدىلىنىدىغان تۇرلۇك ـ تۈمەن ئۇچۇر تاركىتىدۇ. تاركىتىش ۋاستىلىرى ناھايىتى زور كۆلەمدىكى ئاۋامنى — تاماشىبىن، كۆرۈرمەن، ئاڭلىغۇچىلارنى ئۆزىنىڭ ئۇچۇر تاركىتىش ئوبيېكتى قىلغاچقا، ئاممىۋى تاركىتىش ۋاستىلىرى دەپمۇ ئاتىلىدۇ. بۇگۈنكى كۈنگە كەلگەندە ئاممىۋى تاركىتىش ۋاستىلىرى ئۇيغۇرلارنىڭ شەھەر ھاياتىدا كۆڭۈل ئېچىش ساھەسىدىن باشقا تەرەپلىرىگىمۇ تەسىر كۆرسەتتى. تېلېۋىزور، گېزىت، تورلاردا ئېلان قىلىنغان ئۇچۇرلار شەھەر ئۇيغۇرلىرىنىڭ ئىدىيەسى، جامائەت پىكرىنى زەرەتلىدى. سەۋەبى، ئۇ، شەھەر ئۇيغۇرلىرىنىڭ نۇرغۇن ئىجتىمائىي پائالىيەتـ

261 On the Margins of Self

قالىدۇ؛ ئەخلاق، ۋىجداننىڭ چاقىرىقلىرىنى ئاڭلىيالمايدۇ؛ روھىي دۇنياسىدا بىر خىل ۋەسۋەسە تۇغىمەيدۇ. بۇنداق ئەھۋالدا كىشىلەر ئەتراپىدا نېمە بولۇۋاتقانلىقىغا كۆڭۈل بۆلمەيدۇ. رېئاللىق تۇيغۇسى ئاجىزلايدۇ؛ ۋۇجۇدىدا بىخۇدلۇق، مەسئۇلىيەتسىزلىك يامرايدۇ. ئاشۇ مەسئۇلىيەتسىزلىكلەر ئىچىدە ئەڭ ئېغىرى — ئۆز ئېلىنىڭ تەقدىرىگە كۆڭۈل بۆلمەسلىك. جوناتان رۇتېرفورد (Jonathan Rutterford) ئاۋام مەدەنىيىتىنىڭ مېدىيە ۋاستىلىرىنىڭ تەسىرىدە، توغرىراقى ئېلان، مودا ئۇچۇرلىرىنىڭ غىدىقلىشىدا پەيدا بولغان ياسانچۇق، ئەرلىك خاراكتېرى سۈسلاشقان ئەرنى «يۇمشاق ئەرلەر» دەپ ئاتاپ، بۇ ھەقتىكى قاراشنىنى مۇنداق بايان قىلىدۇ: «بۇ خىل يېڭى ئەرلەر بىر خىل قىسىلغان ئەرلىك خاراكتېرىنى نامايان قىلىدۇ، ئاياللار ۋە ئۆزىنىڭ ھېسسىي تۇيغۇلىرىغا سەزگۈرلۈك بىلەن مۇئامىلە قىلىدۇ. ئۇنىڭدىكى ئەركەكلىك جەلپكار بولۇشى ئۈچۈن مۇلايىملىشىشقا مەجبۇر بولىدۇ.»

ئاممىۋى تاركىتىش ۋاستىلىرى شەھەر تۇرمۇشىدا مۇھىم رول ئويناپىدۇ؛ گېزىت ـ ژۇرنال، تېلېۋىزور، رادىيو، كىنو، سىنئالغۇ، DVD، VCD قاتارلىقلار ئارقىلىق ئاڭغا تەسىر كۆرسىتىدۇ. كۆڭۈل ئېچىش خاراكتېرىدىكى مەزمۇنلارنىلا ئەمەس، كىشىلەر كۈندە پايدىلىنىدىغان تۇرلۇك ـ تۈمەن ئۇچۇر تاركىتىدۇ. تاركىتىش ۋاستىلىرى ناھايىتى زور كۆلەمدىكى ئاۋامنى — تاماشىبىن، كۆرۈرمەن، ئاڭلىغۇچىلارنى ئۆزىنىڭ ئۇچۇر تاركىتىش ئوبيېكتى قىلغاچقا، ئاممىۋى تاركىتىش ۋاستىلىرى دەپمۇ ئاتىلىدۇ. بۇگۈنكى كۈنگە كەلگەندە ئاممىۋى تاركىتىش ۋاستىلىرى ئۇيغۇرلارنىڭ شەھەر ھاياتىدا كۆڭۈل ئېچىش ساھەسىدىن باشقا تەرەپلىرىگىمۇ تەسىر كۆرسەتتى. تېلېۋىزور، گېزىت، تورلاردا ئېلان قىلىنغان ئۇچۇرلار شەھەر ئۇيغۇرلىرىنىڭ ئىدىيەسى، جامائەت پىكرىنى زەرەتلىدى. سەۋەبى، ئۇ، شەھەر ئۇيغۇرلىرىنىڭ نۇرغۇن ئىجتىمائىي پائالىيەتـ

261 On the Margins of Self

تىنى خەۋەر تېپىشىدىكى زۆرۈر ۋاستە بولۇپ قالدى. تېلېۋىزورلاردا قويۇلۇۋاتقان ئېتنوت، كۇلدۇرگە، ئېلان، خەۋەرلەر خىلمۇخىل شەكىلدە شەھەر ئۇيغۇرلىرىنىڭ روھىي دۇنياسىنى غىدىقلىدى. ھەتتا بۇ خىل تەسىر شەھەرلىكلەرنىڭ پاراڭلىرىدىمۇ ئەكس ئەتتى.

تىنى خەۋەر تېپىشىدىكى زۆرۈر ۋاستە بولۇپ قالدى. تېلېۋىزورلاردا قويۇلۇۋاتقان ئېتنوت، كۇلدۇرگە، ئېلان، خەۋەرلەر خىلمۇخىل شەكىلدە شەھەر ئۇيغۇرلىرىنىڭ روھىي دۇنياسىنى غىدىقلىدى. ھەتتا بۇ خىل تەسىر شەھەرلىكلەرنىڭ پاراڭلىرىدىمۇ ئەكس ئەتتى.

ئۆزلۈك گىرۋەكلىرىدە 262

تىنى خەۋەر تېپىشىدىكى زۆرۈر ۋاستە بولۇپ قالدى. تېلېۋىزورلاردا قويۇلۇۋاتقان ئېتنوت، كۇلدۇرگە، ئېلان، خەۋەرلەر خىلمۇخىل شەكىلدە شەھەر ئۇيغۇرلىرىنىڭ روھىي دۇنياسىنى غىدىقلىدى. ھەتتا بۇ خىل تەسىر شەھەرلىكلەرنىڭ پاراڭلىرىدىمۇ ئەكس ئەتتى.

ئۆزلۈك گىرۋەكلىرىدە 262

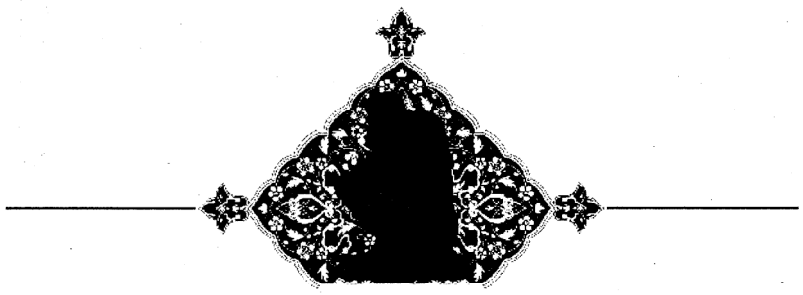

ئون تۆتىنچى باب

ئامېرىكانلارنىڭ قىممەت قارىشى

ئاچقۇچلۇق سۆزلەر: باراۋەرلىك؛ كەلگۈسىگە تەلپۈنۈش؛ كەلگۈسىنىڭ ئەندىكتۈرۈشى؛ مۇستەقىللىق؛ نوپۇز؛ خەير ـ ساخاۋەت قىلىش؛ ۋاقىت ۋە ئۇنۇم.

ئامېرىكىلىق بىر مەسلىھەتچى تەرەققىي تاپقان بىر دۆلەتكە مەلۇم بىر تۈرنى ئېچىشقا تەكلىپ قىلىنغان. ئەمما، ئۇنىڭ جاپا تارتىپ بۇ دۆلەت ئۈچۈن تۈزگەن لايىھىلىرىنىڭ، پىلانلىرىنىڭ بىرىمۇ ئەمەلىيلەشمىگەن. ئۇ ئومىدسىزلىك ئىچىدە ئامېرىكىغا قايتقاندىن كېيىن دوستلىرىغا: «بەزى دۆلەتلەر گەپنى يوغان قىلغان بىلەن پىلاننى ئەمەلىيلەشتۈرمەيدىكەن؛ خەلقنىڭ تۈرمۇشىنى ياخشىلاشنى ئويلىمايدىكەن. مەن ئۆزىنىڭ ئىجتىمائىي ئورنىنى ئۆستۈرۈشنى خالىمايدىغان كىشىلەرنىڭ ئۇ يەردە شۇنچە كۆپلۈكنى كۆرۈپ ھەيران قالدىم. بىز ئۆزىمىزنىڭ ئامېرىكىلىق بولۇپ قالغىنىمىزدىن پەخىرلەنسەك بولغۇدەك» دېگەن. ئۇنىڭ بۇ سۆزىدە ئامېرىكىنىڭ قىممەت قارىشىنىڭ ھەقىقەتەنمۇ پەرقلىق، ئۆزگىچە ئىكەنلىكىدىن ئىبارەت بىر بېشارەت بار ئىدى. ئۇ ئادەم ھاياتىي كۈچۈكە تولغان ياش بىر دۆلەتنىڭلا ئامېرىكىچە قىممەت قارىشىغا ئىگە بولالايدىغانلىقىنى تونۇپ يەتمىگەنىدى. ئامېرىكانلار ئاساسەن؛ خەلقنىڭ تۈرمۇشىنى ياخشىلاشنى ئويلىمايدىكەن. مەن ئۆزىنىڭ ئىجتىمائىي ئورنىنى ئۆستۈرۈشنى خالىمايدىغان كىشىلەرنىڭ ئۇ يەردە شۇنچە كۆپلۈكنى كۆرۈپ ھەيران قالدىم. بىز ئۆزىمىزنىڭ ئامېرىكىلىق بولۇپ قالغىنىمىزدىن پەخىرلەنسەك بولغۇدەك» دېگەن. ئۇنىڭ بۇ سۆزىدە ئامېرىكىنىڭ قىممەت قارىشىنىڭ ھەقىقەتەنمۇ پەرقلىق، ئۆزگىچە ئىكەنلىكىدىن ئىبارەت بىر بېشارەت بار ئىدى. ئۇ ئادەم ھاياتىي كۈچۈكە تولغان ياش بىر دۆلەتنىڭلا ئامېرىكىچە قىممەت قارىشىغا ئىگە بولالايدىغانلىقىنى تونۇپ يەتمىگەنىدى. ئامېرىكانلار ئاساسەن

ئون تۆتىنچى باب

ئامېرىكانلارنىڭ قىممەت قارىشى

ئاچقۇچلۇق سۆزلەر: باراۋەرلىك؛ كەلگۈسىگە تەلپۈنۈش؛ كەلگۈسىنىڭ ئەندىكتۈرۈشى؛ مۇستەقىللىق؛ نوپۇز؛ خەير ـ ساخاۋەت قىلىش؛ ۋاقىت ۋە ئۇنۇم.

ئامېرىكىلىق بىر مەسلىھەتچى تەرەققىي تاپقان بىر دۆلەتكە مەلۇم بىر تۈرنى ئېچىشقا تەكلىپ قىلىنغان. ئەمما، ئۇنىڭ جاپا تارتىپ بۇ دۆلەت ئۈچۈن تۈزگەن لايىھىلىرىنىڭ، پىلانلىرىنىڭ بىرىمۇ ئەمەلىيلەشمىگەن. ئۇ ئومىدسىزلىك ئىچىدە ئامېرىكىغا قايتقاندىن كېيىن دوستلىرىغا: «بەزى دۆلەتلەر گەپنى يوغان قىلغان بىلەن پىلاننى ئەمەلىيلەشتۈرمەيدىكەن؛ خەلقنىڭ تۈرمۇشىنى ياخشىلاشنى ئويلىمايدىكەن. مەن ئۆزىنىڭ ئىجتىمائىي ئورنىنى ئۆستۈرۈشنى خالىمايدىغان كىشىلەرنىڭ ئۇ يەردە شۇنچە كۆپلۈكنى كۆرۈپ ھەيران قالدىم. بىز ئۆزىمىزنىڭ ئامېرىكىلىق بولۇپ قالغىنىمىزدىن پەخىرلەنسەك بولغۇدەك» دېگەن. ئۇنىڭ بۇ سۆزىدە ئامېرىكىنىڭ قىممەت قارىشىنىڭ ھەقىقەتەنمۇ پەرقلىق، ئۆزگىچە ئىكەنلىكىدىن ئىبارەت بىر بېشارەت بار ئىدى. ئۇ ئادەم ھاياتىي كۈچۈكە تولغان ياش بىر دۆلەتنىڭلا ئامېرىكىچە قىممەت قارىشىغا ئىگە بولالايدىغانلىقىنى تونۇپ يەتمىگەنىدى. ئامېرىكانلار ئاسا-

263 On the Margins of Self

ئون تۆتىنچى باب

ئامېرىكانلارنىڭ قىممەت قارىشى

ئاچقۇچلۇق سۆزلەر: باراۋەرلىك؛ كەلگۈسىگە تەلپۈنۈش؛ كەلگۈسىنىڭ ئەندىكتۈرۈشى؛ مۇستەقىللىق؛ نوپۇز؛ خەير ـ ساخاۋەت قىلىش؛ ۋاقىت ۋە ئۇنۇم.

ئامېرىكىلىق بىر مەسلىھەتچى تەرەققىي تاپقان بىر دۆلەتكە مەلۇم بىر تۈرنى ئېچىشقا تەكلىپ قىلىنغان. ئەمما، ئۇنىڭ جاپا تارتىپ بۇ دۆلەت ئۈچۈن تۈزگەن لايىھىلىرىنىڭ، پىلانلىرىنىڭ بىرىمۇ ئەمەلىيلەشمىگەن. ئۇ ئومىدسىزلىك ئىچىدە ئامېرىكىغا قايتقاندىن كېيىن دوستلىرىغا: «بەزى دۆلەتلەر گەپنى يوغان قىلغان بىلەن پىلاننى ئەمەلىيلەشتۈرمەيدىكەن؛ خەلقنىڭ تۈرمۇشىنى ياخشىلاشنى ئويلىمايدىكەن. مەن ئۆزىنىڭ ئىجتىمائىي ئورنىنى ئۆستۈرۈشنى خالىمايدىغان كىشىلەرنىڭ ئۇ يەردە شۇنچە كۆپلۈكنى كۆرۈپ ھەيران قالدىم. بىز ئۆزىمىزنىڭ ئامېرىكىلىق بولۇپ قالغىنىمىزدىن پەخىرلەنسەك بولغۇدەك» دېگەن. ئۇنىڭ بۇ سۆزىدە ئامېرىكىنىڭ قىممەت قارىشىنىڭ ھەقىقەتەنمۇ پەرقلىق، ئۆزگىچە ئىكەنلىكىدىن ئىبارەت بىر بېشارەت بار ئىدى. ئۇ ئادەم ھاياتىي كۈچۈكە تولغان ياش بىر دۆلەتنىڭلا ئامېرىكىچە قىممەت قارىشىغا ئىگە بولالايدىغانلىقىنى تونۇپ يەتمىگەنىدى. ئامېرىكانلار ئاسا-

263 On the Margins of Self

سەن دېگۈدەك كۆچمەن خەلق بولغاچقا، «قابىلىيىتىم بولمىسا جەمئىيەتتە پۇت دەسسەپ تۇرالمايمەن» دېگەن قاراش ئاۋام ئا-ربسدا چوڭقۇر يىلتىز تارتقان. شۇڭا نۇرغۇن ئامېرىكانلار كې-سەلچان ئاپىسنى يوقلاشنى دەپ بىرەر قۇرۇلۇشنى ئۆز پېتى تاشلاپ قويىدىغان ئىشلارنى ھەرگىز چۈشەنمەيدۇ.

نېگىزىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، ئامېرىكا مەدەنىيىتى ئامېرد-كىنىڭ 1607 - يىلى ئەنگلىيەنىڭ تۇنجى مۇستەملىكە بازىسى بولغان ۋاقتىدىن باشلىنىدۇ. شۇنىڭدىن كېيىنكى نەچچە يۈز يىل ئىچىدە ئامېرىكا بىر قاقاسلىقتىن ھازىرقى گۈللەنگەن دۆلەتكە ئايلاندى. ئامېرىكانلار يەرلىك خەلقنى بويسۇندۇردى، ئەنگلىيەنىڭ ھۆكۈمرانلىقىنى ئاغدۇرۇپ تاشلىدى، غەربىي رايونلارنى كەڭ كۆلەمدە ئېچىپ ئېگىز بىنالارنى سالدى، ئىك-كىلا قېتىملىق دۇنيا ئۇرۇشىدا پايدا ئالدى، ئۆزلىرىمۇ راھەت تۇرمۇشقا ئېرىشتى. بۇ دۆلەتنىڭ شۇنچە زور مۇۋەپپەقىيەتكە ئېرىشىشىدىكى سىرنى قىزغىنلىقتا، ھاياتىي كۈچكە تولغان ئا-مېرىكا پۇقرالىرىنىڭ توختاۋسىز گۈزەل تۇرمۇشقا ئىنتىلىش-تەك روھىي ھالىتىدىن ئايرىپ قارىغىلى بولمايدۇ. 21 - ئە-سىردىن باشلاپ بەزى ئەمەلىي مەسىلىلەر ئامېرىكانلارنىڭ كەل-گۈسى ھەققىدىكى گۈزەل ئارمانلىرىغا سايە تاشلىدى. ئامېرىكا كىشىلەرنىڭ پاراۋانلىقى جەھەتتە دۇنيادا بىرىنچىلىكنى تارتقۇ-زۇپ قويدى، نۇرغۇن ياشلار ئۆزلىرىنىڭ ئاتا - ئانىسىدىن ياخ-شى ياشىيالايدىغانلىقىغا گۇمان بىلەن قارايدىغان بولدى. تېر-رورچىلارنىڭ ھۇجۇمى نۇرغۇن ئامېرىكىلىقنىڭ ئۆزىگە بولغان ئىشەنچىسىنى سۇندۇردى. بۇ نۇقتىدىن قارىغاندا، قىممەت قا-رىشىغا سىلىشتۇرغاندا، ئامېرىكانلارنىڭ رېئال ھالىتى تېزرەك ئۆزگىرىۋاتىدۇ دېيىشكە بولىدۇ. ئامېرىكانلارنىڭ قىممەت قارد-شىنى تۆۋەندىكى بىرقانچە يادرولۇق ئۇقۇمدىن چۈشىنىشكە بو-لىدۇ.

باراۋەرلىك. ئامېرىكانلار ئارىسىدا: «جىمى ئادەم باراۋەر ھا-

سەن دېگۈدەك كۆچمەن خەلق بولغاچقا، «قابىلىيىتىم بولمىسا جەمئىيەتتە پۇت دەسسەپ تۇرالمايمەن» دېگەن قاراش ئاۋام ئا-ربسدا چوڭقۇر يىلتىز تارتقان. شۇڭا نۇرغۇن ئامېرىكانلار كې-سەلچان ئاپىسنى يوقلاشنى دەپ بىرەر قۇرۇلۇشنى ئۆز پېتى تاشلاپ قويىدىغان ئىشلارنى ھەرگىز چۈشەنمەيدۇ.

نېگىزىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، ئامېرىكا مەدەنىيىتى ئامېرد-كىنىڭ 1607 - يىلى ئەنگلىيەنىڭ تۇنجى مۇستەملىكە بازىسى بولغان ۋاقتىدىن باشلىنىدۇ. شۇنىڭدىن كېيىنكى نەچچە يۈز يىل ئىچىدە ئامېرىكا بىر قاقاسلىقتىن ھازىرقى گۈللەنگەن دۆلەتكە ئايلاندى. ئامېرىكانلار يەرلىك خەلقنى بويسۇندۇردى، ئەنگلىيەنىڭ ھۆكۈمرانلىقىنى ئاغدۇرۇپ تاشلىدى، غەربىي رايونلارنى كەڭ كۆلەمدە ئېچىپ ئېگىز بىنالارنى سالدى، ئىك-كىلا قېتىملىق دۇنيا ئۇرۇشىدا پايدا ئالدى، ئۆزلىرىمۇ راھەت تۇرمۇشقا ئېرىشتى. بۇ دۆلەتنىڭ شۇنچە زور مۇۋەپپەقىيەتكە ئېرىشىشىدىكى سىرنى قىزغىنلىقتا، ھاياتىي كۈچكە تولغان ئا-مېرىكا پۇقرالىرىنىڭ توختاۋسىز گۈزەل تۇرمۇشقا ئىنتىلىش-تەك روھىي ھالىتىدىن ئايرىپ قارىغىلى بولمايدۇ. 21 - ئە-سىردىن باشلاپ بەزى ئەمەلىي مەسىلىلەر ئامېرىكانلارنىڭ كەل-گۈسى ھەققىدىكى گۈزەل ئارمانلىرىغا سايە تاشلىدى. ئامېرىكا كىشىلەرنىڭ پاراۋانلىقى جەھەتتە دۇنيادا بىرىنچىلىكنى تارتقۇ-زۇپ قويدى، نۇرغۇن ياشلار ئۆزلىرىنىڭ ئاتا - ئانىسىدىن ياخ-شى ياشىيالايدىغانلىقىغا گۇمان بىلەن قارايدىغان بولدى. تېر-رورچىلارنىڭ ھۇجۇمى نۇرغۇن ئامېرىكىلىقنىڭ ئۆزىگە بولغان ئىشەنچىسىنى سۇندۇردى. بۇ نۇقتىدىن قارىغاندا، قىممەت قا-رىشىغا سىلىشتۇرغاندا، ئامېرىكانلارنىڭ رېئال ھالىتى تېزرەك ئۆزگىرىۋاتىدۇ دېيىشكە بولىدۇ. ئامېرىكانلارنىڭ قىممەت قارد-شىنى تۆۋەندىكى بىرقانچە يادرولۇق ئۇقۇمدىن چۈشىنىشكە بو-لىدۇ.

باراۋەرلىك. ئامېرىكانلار ئارىسىدا: «جىمى ئادەم باراۋەر ھا-

264 ئۆزلۈك گىرۋەكلىرىدە

لەتتە مۇۋەپپەقىيەتكە ئېرىشىش پۇرستىگە ئىگە» دېگەن قاراش چوڭقۇر يىلتىز تارتقان. پۇرسەتنىڭ كۆپلۈكى بىلەن دېموكرا- تىيە ئامېرىكىنى ئەركىن ماكان (Land of the free) غا ئايلاندۇر- غان. ئەگەر ئامېرىكىنىڭ بايلىق مەنبەلىرى كەمچىل، پۇرسەت چەكلىك بولغان بولسا، ئامېرىكانلار بۇگۈنكىدەك تۇرمۇشقا ئې- رىشەلمىگەن بولاتتى. ئىئان بىرۇما ئامېرىكا ۋە ئامېرىكانلار ھەققىدە مۇنداق دەيدۇ: «ئامېرىكىنىڭمۇ ئۆزىگە خاس مىللىي ئەنئەنىسى، ئۆرپ - ئادىتى بار. لېكىن، ئاشۇ ئۆرپ - ئادەت، ئاشۇ ئەنئەنىنىڭ چوڭقۇر يىلتىزى، ھەربىر ئادەمنىڭ ئۆزىنىڭ تەقدىرىنى يارىتىش ئەركىنلىكى بار، كونا دۇنيانىڭ ھېچقانداق بىر ئىجتىمائىي ئاساسىتى ئادەمنى چەكلەش كۇچىگە ئىگە ئې- مەس» دېگەن قاراشتىن ئىبارەت. 1782 - يىلى فرانسىيەلىك جون كرېكوۋېر «بىر ئادەمنىڭ قۇلدىن غوجايىنغا ئايلىنىش جەريانى ئامېرىكىلىق بولۇش جەريانىدۇر» دېگەنىدى. ئەلۋەتتە نۇرغۇن كۆچمەن ئامېرىكىدا پىسخىكىلىق زۇلۇمغا ئۇچراپ تۇ- رىدۇ. ئەمما باراۋەر ئورۇندا تۇرۇپ مۇۋەپپەقىيەتكە ئېرىشىش ئامېرىكانلارنىڭ قىممەت قارىشىغا سىڭىپ كەتكەن. ئامېرىكىدا ھەربىر ئادەم يەڭگۈچى بولالمىسمۇ سالاھىيەت رىقابىتىگە قاتـ- نىشىدۇ. بۇ دۆلەتتە ئەڭ مۇھىم ئورۇندا تۇرىدىغىنى ئىجتىما- ئىي مۇناسىۋەت ئەمەس، بەلكى تىرىشچانلىق، ئەقىل - پاراسەت ۋە تەسەۋۋۇر. ئامېرىكانلارنىڭ نەزىرىدە، باي بولۇش باشقىلارنىڭ مال - مۈلكىنى قۇربان قىلىش دېگەنلىك ئەمەس؛ ئۇلار پۇلدارلارغا بولغان زوقمەنلىكىنى يوشۇرۇپ ئولتۇرمايدۇ. پۇلدارلارنى باشقىلار ئۇچۇن خىزمەت پۇرستى ئاتا قىلدى دەپ چوڭ بىلىدۇ. ئامېرىكىنىڭ ئەنئەنىۋى تۇرۇلمىسى كىشىنى ھەركىم ئوخشاش بىر پىرىنسىپقا ئەمەل قىلىشى كېرەككەن، دېگەن ھېسسىياتقا كەلتۇرىدۇ. ھۆكۈمەتنىڭ رولى بولسا ئادىل- لىقنى قوغداپ، ھەربىر ئادەمنىڭ ھوقۇق - مەنپەئىتىنى كاپا- لەتكە ئىگە قىلىشتىن ئىبارەت. كىشى ئۆزىنىڭ مۇۋەپپەقىيەتكە

لەتتە مۇۋەپپەقىيەتكە ئېرىشىش پۇرستىگە ئىگە» دېگەن قاراش چوڭقۇر يىلتىز تارتقان. پۇرسەتنىڭ كۆپلۈكى بىلەن دېموكرا- تىيە ئامېرىكىنى ئەركىن ماكان (Land of the free) غا ئايلاندۇر- غان. ئەگەر ئامېرىكىنىڭ بايلىق مەنبەلىرى كەمچىل، پۇرسەت چەكلىك بولغان بولسا، ئامېرىكانلار بۇگۈنكىدەك تۇرمۇشقا ئې- رىشەلمىگەن بولاتتى. ئىئان بىرۇما ئامېرىكا ۋە ئامېرىكانلار ھەققىدە مۇنداق دەيدۇ: «ئامېرىكىنىڭمۇ ئۆزىگە خاس مىللىي ئەنئەنىسى، ئۆرپ - ئادىتى بار. لېكىن، ئاشۇ ئۆرپ - ئادەت، ئاشۇ ئەنئەنىنىڭ چوڭقۇر يىلتىزى، ھەربىر ئادەمنىڭ ئۆزىنىڭ تەقدىرىنى يارىتىش ئەركىنلىكى بار، كونا دۇنيانىڭ ھېچقانداق بىر ئىجتىمائىي ئاساسىتى ئادەمنى چەكلەش كۇچىگە ئىگە ئې- مەس» دېگەن قاراشتىن ئىبارەت. 1782 - يىلى فرانسىيەلىك جون كرېكوۋېر «بىر ئادەمنىڭ قۇلدىن غوجايىنغا ئايلىنىش جەريانى ئامېرىكىلىق بولۇش جەريانىدۇر» دېگەنىدى. ئەلۋەتتە نۇرغۇن كۆچمەن ئامېرىكىدا پىسخىكىلىق زۇلۇمغا ئۇچراپ تۇ- رىدۇ. ئەمما باراۋەر ئورۇندا تۇرۇپ مۇۋەپپەقىيەتكە ئېرىشىش ئامېرىكانلارنىڭ قىممەت قارىشىغا سىڭىپ كەتكەن. ئامېرىكىدا ھەربىر ئادەم يەڭگۈچى بولالمىسمۇ سالاھىيەت رىقابىتىگە قاتـ- نىشىدۇ. بۇ دۆلەتتە ئەڭ مۇھىم ئورۇندا تۇرىدىغىنى ئىجتىما- ئىي مۇناسىۋەت ئەمەس، بەلكى تىرىشچانلىق، ئەقىل - پاراسەت ۋە تەسەۋۋۇر. ئامېرىكانلارنىڭ نەزىرىدە، باي بولۇش باشقىلارنىڭ مال - مۈلكىنى قۇربان قىلىش دېگەنلىك ئەمەس؛ ئۇلار پۇلدارلارغا بولغان زوقمەنلىكىنى يوشۇرۇپ ئولتۇرمايدۇ. پۇلدارلارنى باشقىلار ئۇچۇن خىزمەت پۇرستى ئاتا قىلدى دەپ چوڭ بىلىدۇ. ئامېرىكىنىڭ ئەنئەنىۋى تۇرۇلمىسى كىشىنى ھەركىم ئوخشاش بىر پىرىنسىپقا ئەمەل قىلىشى كېرەككەن، دېگەن ھېسسىياتقا كەلتۇرىدۇ. ھۆكۈمەتنىڭ رولى بولسا ئادىل- لىقنى قوغداپ، ھەربىر ئادەمنىڭ ھوقۇق - مەنپەئىتىنى كاپا- لەتكە ئىگە قىلىشتىن ئىبارەت. كىشى ئۆزىنىڭ مۇۋەپپەقىيەتكە

گېرمىششىدىن ئۇمىد كۈتىلگەن چاغدىلا تېرىشىپ ھەرىكەتكە ئۆتۈشنى خالايدۇ. ئەگەر ئادەمنىڭ قەلبىدە «پەقەت ئەۋزەللىكى بار ئادەملا مۇئەييەنقىلىنىڭ ئېرىشەلمەيدۇ» دېگەن پەسسەخكىلىقى چۆكمە يىلتىزىنى تارتسا، كىشى ھالىتىنى كۆچىنى يوقىتىدۇ، ئالغا ئىلگىرىلىگۈسى كېلمەيدۇ. ئامېرىكالار بولسا ھەرقاندائ ئادەمنىڭ ئىمپېتسىللەتنى چەتكە قاقمايدۇ.

كەلگۈسىگە تەلپۈنۈش. باشقا نۇرغۇن دۆلەتلەردىكى كەسىپلەشكەن خەلقنىڭ ئىچكى ئىشلىرىغا ئارىلىشىش ئامېرىكىنىڭ ئۆزىنى دۇنيانىڭ ھەممە يېرىدىكى ئادالەت ۋە ئەركىنلىكنىڭ ساقچىسى دەپ قارىشى ئامېرىكىلىقلارنىڭ ئۆزىنى ئالەمشۇمۇل دەپ قارىشىدىن كېلىپ چىققان. ئۇلار ئۆزىنى ئالەمشۇمۇل دەپ قارىغاچقا، ئۆزىنى ئالەمشۇمۇل ئىشلارغا ئارىلىشىشقا ھەقلىق دەپ قارايدۇ. ئۇلار ئۆزىنى ئالەمشۇمۇل ئىشلارغا ئارىلىشىشقا ھەقلىق

خۇشتار ئادەم بولسا بۇ خىل رېئاللىقىنى ئۆزگەرتىدۇ. ئامېرىكانلار ھاياتىدا ھامان ئۆزگىرىش بولىدىغانلىقىغا ئىشىنىدۇ. شۇڭا بىر ئادەم باشقىلارنىڭ ئۆزىنى «ناھايىتى جۇشقۇن ئىكەن» دېگەن باھاسىنى ئاڭلىسا بەك خۇشال بولىدۇ. چۈنكى بۇ ئامېرىكانلارغا نىسبەتەن ئەڭ ياخشى ماختاش سۆزىدۇر.

كەلگۈسىنىڭ ئەندىكتۇرۇشى. جەمئىيەتتىكى ئۆزگىرىش بەك تېز بولغاچقا، ئامېرىكانلارنىڭ «توختىماي سەكرەۋاتقانلار» (the constantly jumping men) دېگەن نامى بار. يېقىنقى ئون نەچچە يىلدىن بۇيان، ئامېرىكىنىڭ تەرەققىيات قەدىمى بەك تېز بولدى. بۇ تەرەققىيات ئىجتىمائىي ئەنئەنىدىكى ئۆزگىرىش، مېخانىكىلىق مەھسۇلاتلارنىڭ كەشپ قىلىنىشى قاتارلىق جەھەتلەردە ئەكس ئەتتى. يېقىنقى يىللاردىن بۇيان، سۈيۇق ئىكرانلىق تېلېۋىزور، ياندا ئېلىپ يۈرىدىغان ipod ئاڭلىغۇچى، قارا بۆلجۇرگەن (Blackberries) ماركىلىق كومپيۇتېر، يانفون، سىمسىز تور، ئەرمەك ھايۋانلارنىڭ بەدىنىدىكى پىت ـ بۇرگىلەرنى يىلتىزىدىن قۇرۇتىدىغان دورا قاتارلىقلار كىشىلەرنىڭ تۇرمۇشىدا ئادەتتىكى نەرسىگە ئايلاندى. ئالۋىن توفلېر (Alvin Toffler) 1970ـ يىلى نەشر قىلىنغان «كەلگۈسىدىكى ئەندىكىش» ناملىق كىتابىدا: «تۇرمۇش رىتىممىزدا ئۆزگىرىش بەك تېز بولغانلىقى ئۈچۈن، ھەممە ئامېرىكانلار بىر خىل ئەندىكتۇرۇلگەندەك ھېسسىياتتا بولىدۇ. كەلگۈسىنىڭ ئەندىكتۇرۇشى مەدەنىيەت ئەندىكىشىدىنمۇ زور بولىدۇ. چۈنكى، كەلگۈسىدىكى ئەندىكىشىكە ئالدىن تاقابىل تۇرغىلى بولمايدۇ. بىردىنبىر ئامال ـــ ئادەم ئۆزىنىڭ ماسلىشىش ئىقتىدارىنى ياخشىلاپ، خاسلىقىنى ئىمكانقەدەر ساقلىشى كېرەك» دەپ يازىدۇ.

مۇستەقىللىق. پادىچىلار ئامېرىكا نوپۇسىدا ئەزەلدىن زور سالماقنى ئىگىلىمىگەن، ھازىر بولسا تېخىمۇ ئاز ئۇچرايدۇ. ئەمما، ئۇلار نۇرغۇن تەرەپلەردە ئامېرىكانلارنىڭ مۇستەقىللىق، چىدامچانلىق، تەۋەككۈلچىلىك، تەندۇرۇسلۇق ئالاھىدىلىكىگە

خۇشتار ئادەم بولسا بۇ خىل رېئاللىقىنى ئۆزگەرتىدۇ. ئامېرىكانلار ھاياتىدا ھامان ئۆزگىرىش بولىدىغانلىقىغا ئىشىنىدۇ. شۇڭا بىر ئادەم باشقىلارنىڭ ئۆزىنى «ناھايىتى جۇشقۇن ئىكەن» دېگەن باھاسىنى ئاڭلىسا بەك خۇشال بولىدۇ. چۈنكى بۇ ئامېرىكانلارغا نىسبەتەن ئەڭ ياخشى ماختاش سۆزىدۇر.

كەلگۈسىنىڭ ئەندىكتۇرۇشى. جەمئىيەتتىكى ئۆزگىرىش بەك تېز بولغاچقا، ئامېرىكانلارنىڭ «توختىماي سەكرەۋاتقانلار» (the constantly jumping men) دېگەن نامى بار. يېقىنقى ئون نەچچە يىلدىن بۇيان، ئامېرىكىنىڭ تەرەققىيات قەدىمى بەك تېز بولدى. بۇ تەرەققىيات ئىجتىمائىي ئەنئەنىدىكى ئۆزگىرىش، مېخانىكىلىق مەھسۇلاتلارنىڭ كەشپ قىلىنىشى قاتارلىق جەھەتلەردە ئەكس ئەتتى. يېقىنقى يىللاردىن بۇيان، سۈيۇق ئىكرانلىق تېلېۋىزور، ياندا ئېلىپ يۈرىدىغان ipod ئاڭلىغۇچى، قارا بۆلجۇرگەن (Blackberries) ماركىلىق كومپيۇتېر، يانفون، سىمسىز تور، ئەرمەك ھايۋانلارنىڭ بەدىنىدىكى پىت ـ بۇرگىلەرنى يىلتىزىدىن قۇرۇتىدىغان دورا قاتارلىقلار كىشىلەرنىڭ تۇرمۇشىدا ئادەتتىكى نەرسىگە ئايلاندى. ئالۋىن توفلېر (Alvin Toffler) 1970ـ يىلى نەشر قىلىنغان «كەلگۈسىدىكى ئەندىكىش» ناملىق كىتابىدا: «تۇرمۇش رىتىممىزدا ئۆزگىرىش بەك تېز بولغانلىقى ئۈچۈن، ھەممە ئامېرىكانلار بىر خىل ئەندىكتۇرۇلگەندەك ھېسسىياتتا بولىدۇ. كەلگۈسىنىڭ ئەندىكتۇرۇشى مەدەنىيەت ئەندىكىشىدىنمۇ زور بولىدۇ. چۈنكى، كەلگۈسىدىكى ئەندىكىشىكە ئالدىن تاقابىل تۇرغىلى بولمايدۇ. بىردىنبىر ئامال ـــ ئادەم ئۆزىنىڭ ماسلىشىش ئىقتىدارىنى ياخشىلاپ، خاسلىقىنى ئىمكانقەدەر ساقلىشى كېرەك» دەپ يازىدۇ.

مۇستەقىللىق. پادىچىلار ئامېرىكا نوپۇسىدا ئەزەلدىن زور سالماقنى ئىگىلىمىگەن، ھازىر بولسا تېخىمۇ ئاز ئۇچرايدۇ. ئەمما، ئۇلار نۇرغۇن تەرەپلەردە ئامېرىكانلارنىڭ مۇستەقىللىق، چىدامچانلىق، تەۋەككۈلچىلىك، تەندۇرۇسلۇق ئالاھىدىلىكىگە

267 On the Margins of Self

ۋەكىللىك قىلغان. نۆرمۇن دۆلەتلەر‌دە كىشىلەر ئاۋىلىسى ۋە ئۇزۇن تەۋە بولغان تۇيۇق ئايرىلىشا نىمە قىلارىنى بىلمەي گاڭ-گىراپ قالىدۇ. شۇنداق بولغاچقا، كوللېكتىپ جامائەتچىلىكى قارشى ئۇيغۇرلىق ئارىسىدا چوڭقۇر بىلىنىر تارتقان. ئەمما، ئا-مېرىكىدا مۇستەقىللىق ئىلگى مۇھىم پەرزەنتلەر. بۇ دۆلەتتە ھەربىر ئادەم مۇستەقىل پاشايدۇ، مۇستەقىل خىزمەت قىلىدۇ. مۇستەقىللىق — ھەربىر بالىنىڭ تۇغۇلۇشىدىلا بەھرىمەن بو-لىدىغان ھوقۇقى دەپ قارىلىدۇ. ئامېرىكالىقلارنىڭ ئەڭ يۇكسەلگ نىشانى — ئۇزۇنى ئالاھىدە قىلىش. ھالبۇكى، ئۇزۇنى ئالماپلان قىلىش ئۈچۈن ئادەم چەكلەمىدىن خالى بولۇشى كېرەك. نۆرمۇن دۆلەتلەر‌دە كىشىلەر ئاۋىلىسى ئۇيغۇرلار ئۈزۈلسىز ئۇزۇن قېتىم ھۆكۈمەتكە قەدەم قويۇش ئۈچۈن ئادەم چەكلەمىدى

ئۇيغۇر يۇرتشۇناسلىقى ھاياتى تەپسىلىدىكى ئاساسلىرى

ھەتتا باي ئاتا – ئانىلارمۇ ھۆرۈنلۈق قىلىشىدىن ئەيمىرەپ ياـ لىلىرىغا تەييار نەرسىلەرنى بېرەتتى. ئاتا – ئانىلار چوقۇم يارـ دەم بېرەتتە بولمايدىغان ئەھۋاللارنى پەرزەنتلىرىگە ئۆزىنىڭ يارـ دەمگە تايانمايدىغانلىقى ئۈچۈن ئۆزىدىن پەخىرلىنەتتى. مەسىلىگە قارىماي، ئامبىر ئىكانلارنىڭ ئەركىن بولۇشى پېرىنسىپى بويىچە قارىغاندا، ئامبىر ئىكانلىرى چەت ئەللىكلەرنى ھەيران قالدۇرىدىغان نۇرغۇن قېيمەت قارـ لىرى بېگىلىق تۈزۈلمەيتى. ياشاغان ئاتا – ئانىلارمۇ، بالىلارمۇ مۇستەقىل ياشىمايتى. ئۆز غايىسىنى ئەمىشا ئاشۇرالمىغان ئادەملەر نى باشقىلار ھۆرمەتلەيتى.

ئامبىر ئىكانلارنىڭ نەزىرىدە، ئۆيدىن نېرى بارلىماسلىق شۇ ئا- دەمدىكى غەيرەت – شىجائەتتىنلا، تەسەۋۋۇر كۆچىسىغا ئۇ باتۇر- لۇقىنىڭ كەملىكى. بېسىخولۇگلار ئاڭلاپ ئەزالىرى جۇغلىشىپ ياشايدىغان ئاۋۇلدا ئەمەس، خالىغىنى تەكتىلەيدىغان ئاۋۇلدا مۇ- ھىتى بالىلارنىڭ ساغلام ئۆسۈپ يېتىلىشىگە پايدىلىقتى دەپ قارايتى. ئامبىر ئىكا بېسىخولوگلىرىنىڭ نەزىرىدە كۆپ قېسىم چەت ئەللىكلەر ئاۋۇلدا ئەزالىرى جۇغلىشىدىغان ئاۋۇلدا مۇ- ھىتتا ياشايتى.

ئامبىر ئىكانلار شەخسىي بىرىنچى ئورۇنغا قويىدۇ ئەمما ئۇنى شەخسىيەتچىلىققا دەپ قارىمايدۇ؛ «بىر ئادەم ئۆزىنىڭ يوشۇرۇن كۈچىنى قېزىش ئارقىلىق جەمئىيەتكە مۇلازىمەت قىلىشى كېـ

ره‌ك» دېگەن قارىشىدا چىڭ تۇرىدۇ. ئامېرىكا ئەدەبىيات تارىخىدا مۇھىم ئورۇن تۇتىدىغان خاككېلبېر فىننىڭ «خاككېلبېر فىننىڭ خەتەرلىك سەرگۈزەشتىلىرى»، «ۋالدىن كۆلى» قاتارلىق ئەسەرلىرىدە ۋە ئامېرىكىلىق داڭلىق ناخشىچى فرانك سىناتارانىڭ «رايمغا قويۇپ بەر» دېگەن ناخشىسىدا دەل تەۋەككۈلچىلىك، مۇستەقىللىق روھى مەدھىيەلەنگەن. نوپۇز، مۇستەقىللىق ۋە تەرەققىيات بەكرەك تەكىتلىنىدىغان جەمئىيەتتە باشقىلارنى قارىقويۇق چوڭ بىلىش پىسخىكىسى يىلتىز تارتمايدۇ. نوپۇزلۇق زاتلار ئامېرىكىدا يېشى، تەجرىبىسى، ئورنى ئارقىلىق ئەمەس، بەلكى ئەمەلىي ئىقتىدارى بىلەن يۇز تاپىدۇ. ئامېرىكىدا كىشىلەر چوڭلارنى دەۋرىنىڭ كەينىدە قالغان دەپ قارايدۇ. ئۇلارنىڭ نەزىرىدە ياشلارنىڭ ئالاھىدە كۆزىتىش كۇچى بولىدۇ، ئىستىقبالى زور بولىدۇ.

ئامېرىكا ئەنگلىيە مۇستەملىكىچىلىكىدىن ئازاد بولغان دۆلەت بولغاچقا، نوپۇزدىن گۇمانلىنىش ئامېرىكانلارنىڭ تۇرمۇشىنىڭ ئاساسىي پىرىنسىپىغا ئايلانغان. مۇشۇ پىرىنسىپ تۈپەيلىدىن دۇنيادىكى مۇتلەق كۆپ قىسىم كەشپىيات ۋە بايقاش ئامېرىكىدا بارلىققا كېلىدۇ. ياخشىراق بىر ئۇسۇل تېپىلسا، كىشىلەر ئىككىلەنمەي كونا ئۇسۇللاردىن ۋاز كېچىدۇ. تېز سۈرئەتتە ئۆزگىرىۋاتقان بۇنداق بىر دۆلەتتە تەجرىبە ئەنئەنىۋى جەمئىيەتتىكىدەك قىممەتكە ئىگە ئەمەس. ئەمما، خىزمەتتە ئىمتىھانلارنىڭ مۇستەقىل بولالمايدىغان ۋاقىتلىرىمۇ بولىدۇ. زور كۆپ قىسىم شىركەتلەر دىكتاتۇرچە باشقۇرۇش شەكلىنى قوللىنىدۇ؛ ھېچقانداق خىزمەتچى شىركەتنىڭ بىرەر ئىشىنى ھەل قىلىپ بېرىشىنى كۈتمەيدۇ. ئەگەر تۈيۈقسىز بىرەر ئىش بىلەن شىركەتنىڭ ئىجرائىيە ئەمەلدارى كامانداروپكىغا چىقماقچى بولسا ئائىلىدە جىددىي ئىش يۈز بەرگەن تەقدىردىمۇ يولغا چىقىشىنى كەينىگە سۈرمەيدۇ. خىزمەت نورمىسىدىن ئىشۇرۇپ ئىشلەش دائىم كۆرۈلۈپ تۇرىدىغان ئىش. كۆپ قىسىم

ره‌ك» دېگەن قارىشىدا چىڭ تۇرىدۇ. ئامېرىكا ئەدەبىيات تارىخىدا مۇھىم ئورۇن تۇتىدىغان خاككېلبېر فىننىڭ «خاككېلبېر فىننىڭ خەتەرلىك سەرگۈزەشتىلىرى»، «ۋالدىن كۆلى» قاتارلىق ئەسەرلىرىدە ۋە ئامېرىكىلىق داڭلىق ناخشىچى فرانك سىناتارانىڭ «رايمغا قويۇپ بەر» دېگەن ناخشىسىدا دەل تەۋەككۈلچىلىك، مۇستەقىللىق روھى مەدھىيەلەنگەن. نوپۇز، مۇستەقىللىق ۋە تەرەققىيات بەكرەك تەكىتلىنىدىغان جەمئىيەتتە باشقىلارنى قارىقويۇق چوڭ بىلىش پىسخىكىسى يىلتىز تارتمايدۇ. نوپۇزلۇق زاتلار ئامېرىكىدا يېشى، تەجرىبىسى، ئورنى ئارقىلىق ئەمەس، بەلكى ئەمەلىي ئىقتىدارى بىلەن يۇز تاپىدۇ. ئامېرىكىدا كىشىلەر چوڭلارنى دەۋرىنىڭ كەينىدە قالغان دەپ قارايدۇ. ئۇلارنىڭ نەزىرىدە ياشلارنىڭ ئالاھىدە كۆزىتىش كۇچى بولىدۇ، ئىستىقبالى زور بولىدۇ.

ئامېرىكا ئەنگلىيە مۇستەملىكىچىلىكىدىن ئازاد بولغان دۆلەت بولغاچقا، نوپۇزدىن گۇمانلىنىش ئامېرىكانلارنىڭ تۇرمۇشىنىڭ ئاساسىي پىرىنسىپىغا ئايلانغان. مۇشۇ پىرىنسىپ تۈپەيلىدىن دۇنيادىكى مۇتلەق كۆپ قىسىم كەشپىيات ۋە بايقاش ئامېرىكىدا بارلىققا كېلىدۇ. ياخشىراق بىر ئۇسۇل تېپىلسا، كىشىلەر ئىككىلەنمەي كونا ئۇسۇللاردىن ۋاز كېچىدۇ. تېز سۈرئەتتە ئۆزگىرىۋاتقان بۇنداق بىر دۆلەتتە تەجرىبە ئەنئەنىۋى جەمئىيەتتىكىدەك قىممەتكە ئىگە ئەمەس. ئەمما، خىزمەتتە ئىمتىھانلارنىڭ مۇستەقىل بولالمايدىغان ۋاقىتلىرىمۇ بولىدۇ. زور كۆپ قىسىم شىركەتلەر دىكتاتۇرچە باشقۇرۇش شەكلىنى قوللىنىدۇ؛ ھېچقانداق خىزمەتچى شىركەتنىڭ بىرەر ئىشىنى ھەل قىلىپ بېرىشىنى كۈتمەيدۇ. ئەگەر تۈيۈقسىز بىرەر ئىش بىلەن شىركەتنىڭ ئىجرائىيە ئەمەلدارى كامانداروپكىغا چىقماقچى بولسا ئائىلىدە جىددىي ئىش يۈز بەرگەن تەقدىردىمۇ يولغا چىقىشىنى كەينىگە سۈرمەيدۇ. خىزمەت نورمىسىدىن ئىشۇرۇپ ئىشلەش دائىم كۆرۈلۈپ تۇرىدىغان ئىش. كۆپ قىسىم

ره‌ك» دېگەن قارىشىدا چىڭ تۇرىدۇ. ئامېرىكا ئەدەبىيات تارىخىدا مۇھىم ئورۇن تۇتىدىغان خاككېلبېر فىننىڭ «خاككېلبېر فىننىڭ خەتەرلىك سەرگۈزەشتىلىرى»، «ۋالدىن كۆلى» قاتارلىق ئەسەرلىرىدە ۋە ئامېرىكىلىق داڭلىق ناخشىچى فرانك سىناتارانىڭ «رايمغا قويۇپ بەر» دېگەن ناخشىسىدا دەل تەۋەككۈلچىلىك، مۇستەقىللىق روھى مەدھىيەلەنگەن. نوپۇز، مۇستەقىللىق ۋە تەرەققىيات بەكرەك تەكىتلىنىدىغان جەمئىيەتتە باشقىلارنى قارىقويۇق چوڭ بىلىش پىسخىكىسى يىلتىز تارتمايدۇ. نوپۇزلۇق زاتلار ئامېرىكىدا يېشى، تەجرىبىسى، ئورنى ئارقىلىق ئەمەس، بەلكى ئەمەلىي ئىقتىدارى بىلەن يۇز تاپىدۇ. ئامېرىكىدا كىشىلەر چوڭلارنى دەۋرىنىڭ كەينىدە قالغان دەپ قارايدۇ. ئۇلارنىڭ نەزىرىدە ياشلارنىڭ ئالاھىدە كۆزىتىش كۇچى بولىدۇ، ئىستىقبالى زور بولىدۇ.

ئامېرىكا ئەنگلىيە مۇستەملىكىچىلىكىدىن ئازاد بولغان دۆلەت بولغاچقا، نوپۇزدىن گۇمانلىنىش ئامېرىكانلارنىڭ تۇرمۇشىنىڭ ئاساسىي پىرىنسىپىغا ئايلانغان. مۇشۇ پىرىنسىپ تۈپەيلىدىن دۇنيادىكى مۇتلەق كۆپ قىسىم كەشپىيات ۋە بايقاش ئامېرىكىدا بارلىققا كېلىدۇ. ياخشىراق بىر ئۇسۇل تېپىلسا، كىشىلەر ئىككىلەنمەي كونا ئۇسۇللاردىن ۋاز كېچىدۇ. تېز سۈرئەتتە ئۆزگىرىۋاتقان بۇنداق بىر دۆلەتتە تەجرىبە ئەنئەنىۋى جەمئىيەتتىكىدەك قىممەتكە ئىگە ئەمەس. ئەمما، خىزمەتتە ئىمتىھانلارنىڭ مۇستەقىل بولالمايدىغان ۋاقىتلىرىمۇ بولىدۇ. زور كۆپ قىسىم شىركەتلەر دىكتاتۇرچە باشقۇرۇش شەكلىنى قوللىنىدۇ؛ ھېچقانداق خىزمەتچى شىركەتنىڭ بىرەر ئىشىنى ھەل قىلىپ بېرىشىنى كۈتمەيدۇ. ئەگەر تۈيۈقسىز بىرەر ئىش بىلەن شىركەتنىڭ ئىجرائىيە ئەمەلدارى كامانداروپكىغا چىقماقچى بولسا ئائىلىدە جىددىي ئىش يۈز بەرگەن تەقدىردىمۇ يولغا چىقىشىنى كەينىگە سۈرمەيدۇ. خىزمەت نورمىسىدىن ئىشۇرۇپ ئىشلەش دائىم كۆرۈلۈپ تۇرىدىغان ئىش. كۆپ قىسىم

ره‌ك» دېگەن قارىشىدا چىڭ تۇرىدۇ. ئامېرىكا ئەدەبىيات تارىخىدا مۇھىم ئورۇن تۇتىدىغان خاككېلبېر فىننىڭ «خاككېلبېر فىننىڭ خەتەرلىك سەرگۈزەشتىلىرى»، «ۋالدىن كۆلى» قاتارلىق ئەسەرلىرىدە ۋە ئامېرىكىلىق داڭلىق ناخشىچى فرانك سىناتارانىڭ «رايمغا قويۇپ بەر» دېگەن ناخشىسىدا دەل تەۋەككۈلچىلىك، مۇستەقىللىق روھى مەدھىيەلەنگەن. نوپۇز، مۇستەقىللىق ۋە تەرەققىيات بەكرەك تەكىتلىنىدىغان جەمئىيەتتە باشقىلارنى قارىقويۇق چوڭ بىلىش پىسخىكىسى يىلتىز تارتمايدۇ. نوپۇزلۇق زاتلار ئامېرىكىدا يېشى، تەجرىبىسى، ئورنى ئارقىلىق ئەمەس، بەلكى ئەمەلىي ئىقتىدارى بىلەن يۇز تاپىدۇ. ئامېرىكىدا كىشىلەر چوڭلارنى دەۋرىنىڭ كەينىدە قالغان دەپ قارايدۇ. ئۇلارنىڭ نەزىرىدە ياشلارنىڭ ئالاھىدە كۆزىتىش كۇچى بولىدۇ، ئىستىقبالى زور بولىدۇ.

ئامېرىكا ئەنگلىيە مۇستەملىكىچىلىكىدىن ئازاد بولغان دۆلەت بولغاچقا، نوپۇزدىن گۇمانلىنىش ئامېرىكانلارنىڭ تۇرمۇشىنىڭ ئاساسىي پىرىنسىپىغا ئايلانغان. مۇشۇ پىرىنسىپ تۈپەيلىدىن دۇنيادىكى مۇتلەق كۆپ قىسىم كەشپىيات ۋە بايقاش ئامېرىكىدا بارلىققا كېلىدۇ. ياخشىراق بىر ئۇسۇل تېپىلسا، كىشىلەر ئىككىلەنمەي كونا ئۇسۇللاردىن ۋاز كېچىدۇ. تېز سۈرئەتتە ئۆزگىرىۋاتقان بۇنداق بىر دۆلەتتە تەجرىبە ئەنئەنىۋى جەمئىيەتتىكىدەك قىممەتكە ئىگە ئەمەس. ئەمما، خىزمەتتە ئىمتىھانلارنىڭ مۇستەقىل بولالمايدىغان ۋاقىتلىرىمۇ بولىدۇ. زور كۆپ قىسىم شىركەتلەر دىكتاتۇرچە باشقۇرۇش شەكلىنى قوللىنىدۇ؛ ھېچقانداق خىزمەتچى شىركەتنىڭ بىرەر ئىشىنى ھەل قىلىپ بېرىشىنى كۈتمەيدۇ. ئەگەر تۈيۈقسىز بىرەر ئىش بىلەن شىركەتنىڭ ئىجرائىيە ئەمەلدارى كامانداروپكىغا چىقماقچى بولسا ئائىلىدە جىددىي ئىش يۈز بەرگەن تەقدىردىمۇ يولغا چىقىشىنى كەينىگە سۈرمەيدۇ. خىزمەت نورمىسىدىن ئىشۇرۇپ ئىشلەش دائىم كۆرۈلۈپ تۇرىدىغان ئىش. كۆپ قىسىم

خىزمەتچىلەرنىڭ نەزىرىدە غوجايىنىنىڭ نورمىدىن ئارتۇق ئىشلەشنى تەلەپ قىلىشى يوللۇق.

زىيادە ئەركىن جەمئىيىتى. بىر ئادەمنىڭ مۇڭدىشىپ قېلىشى ئۈچۈن ئادەتتىكى ئىشلارنىڭ ئىچىدە ئۇنىڭغا ئۆزىنى ئىپادىلەش ئىمكانىيىتى بېرىلىشى كېرەك. ئامېرىكا جەمئىيىتىدە ئىشلەپچىقىرىش ۋاقتى ئادەتتە ھەپتىسىگە 40 سائەت بولىدۇ. ئەمما ئىشچىلار ئۈچۈن ئىشلەپچىقىرىش ۋاقتىنى ئازايتىش ئۈچۈن ئىلغار تېخنىكىلارنى قوللىنىش ئىمكانىيىتى بار

خەير ـ ساخاۋەت قىلىش. ئامبىركىدا ھەممىلا ئادەم ئۆزىنىلا ئويلىمايدۇ. ئامبىركىدا ھەر يىلى شەخسلەر ئىئانە قىلغان پۇل 100 مىليارد دوللاردىن ئاشىدۇ. نۇرغۇن ئادەم نۇرغۇن ۋاقىتنى ئاجرىتىپ خەير ـ ساخاۋەت ئىشلىرىغا قاتنىشىدۇ. كىچىك جايلاردىكى ھۆكۈمەت ئورگانلىرىنى مائاش ئالمايدىغان پۇقرالار باشقۇرىدۇ. ھەرقانداق خەير ـ ساخاۋەت ئورگىنىدا پىدائىيلار بولىدۇ. نۇرغۇن چېركاۋلاردا كىشىلەرگە ياردەم قىلىش، خەير ـ ساخاۋەت قىلىش، بالىلارنى يېتەكلەش ھەققىدە ۋەز ـ نەسىھەتلەر بولۇپ تۇرىدۇ. ئەپسۇسلىنارلىقى، 20 ـ ئەسىرنىڭ 60 ـ يىللىرىدىن باشلاپ ئامبىركا پۇقرالىرىنىڭ ھەرقايسى ھالقىلارغا سىڭىپ كىرىشى ئاجىزلىدى. بۇنداق بولۇشنىڭ ئۇنۇمى. «ۋاقىت ئالتۇن دېمەكتۇر» دېگەن قاراش ئامبىركىدىكى تاللا بازارلىرىدا ئىپادىسىنى تاپقان. گۆشلەر، ئوتياشلار ئوراپ سېتىلىدۇ، بۇنداق بولغاندا پىرىكازچىكنى ئىزدەپ جىڭلىتىش ئاۋارىچىلىكىدىن ساقلانغىلى بولىدۇ. بۇنداق تىجارەت ئېڭى تاۋارنىڭ تەننەرخىنى تۆۋەنلىتىپ مال سېتىۋېلىش ۋاقىتنى تېجەيدۇ. تېز تاماقخانىلار خېرىدارلارنى مۇمكىنقەدەر جىق ساقلاتماسلىققا تىرىشىدۇ. بۇنداق بولۇشىدىكى سەۋەب، ئامبىركانلارنىڭ ئورۇنسىز كۆتۈشكە تاقەت قىلالمايدىغانلىقىدا ئەمەس، تاماق يېيىشكە ئاجرىتىلىدىغان ۋاقىتنىڭ ئۇزاق بولمايدىغانلىقىدا. ئاتا ـ ئانىلار كەچلىرى بالىلىرىنى ئېلىش ئۈچۈن يەسلىگە ۋاقچە بېرىپ

خەير ـ ساخاۋەت قىلىش. ئامبىركىدا ھەممىلا ئادەم ئۆزىنىلا ئويلىمايدۇ. ئامبىركىدا ھەر يىلى شەخسلەر ئىئانە قىلغان پۇل 100 مىليارد دوللاردىن ئاشىدۇ. نۇرغۇن ئادەم نۇرغۇن ۋاقىتنى ئاجرىتىپ خەير ـ ساخاۋەت ئىشلىرىغا قاتنىشىدۇ. كىچىك جايلاردىكى ھۆكۈمەت ئورگانلىرىنى مائاش ئالمايدىغان پۇقرالار باشقۇرىدۇ. ھەرقانداق خەير ـ ساخاۋەت ئورگىنىدا پىدائىيلار بولىدۇ. نۇرغۇن چېركاۋلاردا كىشىلەرگە ياردەم قىلىش، خەير ـ ساخاۋەت قىلىش، بالىلارنى يېتەكلەش ھەققىدە ۋەز ـ نەسىھەتلەر بولۇپ تۇرىدۇ. ئەپسۇسلىنارلىقى، 20 ـ ئەسىرنىڭ 60 ـ يىللىرىدىن باشلاپ ئامبىركا پۇقرالىرىنىڭ ھەرقايسى ھالقىلارغا سىڭىپ كىرىشى ئاجىزلىدى. بۇنداق بولۇشنىڭ ئۇنۇمى. «ۋاقىت ئالتۇن دېمەكتۇر» دېگەن قاراش ئامبىركىدىكى تاللا بازارلىرىدا ئىپادىسىنى تاپقان. گۆشلەر، ئوتياشلار ئوراپ سېتىلىدۇ، بۇنداق بولغاندا پىرىكازچىكنى ئىزدەپ جىڭلىتىش ئاۋارىچىلىكىدىن ساقلانغىلى بولىدۇ. بۇنداق تىجارەت ئېڭى تاۋارنىڭ تەننەرخىنى تۆۋەنلىتىپ مال سېتىۋېلىش ۋاقىتنى تېجەيدۇ. تېز تاماقخانىلار خېرىدارلارنى مۇمكىنقەدەر جىق ساقلاتماسلىققا تىرىشىدۇ. بۇنداق بولۇشىدىكى سەۋەب، ئامبىركانلارنىڭ ئورۇنسىز كۆتۈشكە تاقەت قىلالمايدىغانلىقىدا ئەمەس، تاماق يېيىشكە ئاجرىتىلىدىغان ۋاقىتنىڭ ئۇزاق بولمايدىغانلىقىدا. ئاتا ـ ئانىلار كەچلىرى بالىلىرىنى ئېلىش ئۈچۈن يەسلىگە ۋاقچە بېرىپ

272 ئۆزلۈك گىرۋەكلىرىدە

خەير ـ ساخاۋەت قىلىش. ئامبىركىدا ھەممىلا ئادەم ئۆزىنىلا ئويلىمايدۇ. ئامبىركىدا ھەر يىلى شەخسلەر ئىئانە قىلغان پۇل 100 مىليارد دوللاردىن ئاشىدۇ. نۇرغۇن ئادەم نۇرغۇن ۋاقىتنى ئاجرىتىپ خەير ـ ساخاۋەت ئىشلىرىغا قاتنىشىدۇ. كىچىك جايلاردىكى ھۆكۈمەت ئورگانلىرىنى مائاش ئالمايدىغان پۇقرالار باشقۇرىدۇ. ھەرقانداق خەير ـ ساخاۋەت ئورگىنىدا پىدائىيلار بولىدۇ. نۇرغۇن چېركاۋلاردا كىشىلەرگە ياردەم قىلىش، خەير ـ ساخاۋەت قىلىش، بالىلارنى يېتەكلەش ھەققىدە ۋەز ـ نەسىھەتلەر بولۇپ تۇرىدۇ. ئەپسۇسلىنارلىقى، 20 ـ ئەسىرنىڭ 60 ـ يىللىرىدىن باشلاپ ئامبىركا پۇقرالىرىنىڭ ھەرقايسى ھالقىلارغا سىڭىپ كىرىشى ئاجىزلىدى. بۇنداق بولۇشنىڭ ئۇنۇمى. «ۋاقىت ئالتۇن دېمەكتۇر» دېگەن قاراش ئامبىركىدىكى تاللا بازارلىرىدا ئىپادىسىنى تاپقان. گۆشلەر، ئوتياشلار ئوراپ سېتىلىدۇ، بۇنداق بولغاندا پىرىكازچىكنى ئىزدەپ جىڭلىتىش ئاۋارىچىلىكىدىن ساقلانغىلى بولىدۇ. بۇنداق تىجارەت ئېڭى تاۋارنىڭ تەننەرخىنى تۆۋەنلىتىپ مال سېتىۋېلىش ۋاقىتنى تېجەيدۇ. تېز تاماقخانىلار خېرىدارلارنى مۇمكىنقەدەر جىق ساقلاتماسلىققا تىرىشىدۇ. بۇنداق بولۇشىدىكى سەۋەب، ئامبىركانلارنىڭ ئورۇنسىز كۆتۈشكە تاقەت قىلالمايدىغانلىقىدا ئەمەس، تاماق يېيىشكە ئاجرىتىلىدىغان ۋاقىتنىڭ ئۇزاق بولمايدىغانلىقىدا. ئاتا ـ ئانىلار كەچلىرى بالىلىرىنى ئېلىش ئۈچۈن يەسلىگە ۋاقچە بېرىپ

272 ئۆزلۈك گىرۋەكلىرىدە

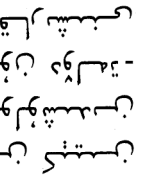

قالسا ۋوشۇق يۈل تۈلىدۇ. ماشىنا توختىتىش مەيدانىدا بېكەت-
تىلگەن ۋاقىتتىن ئۇزاق تۇرغان ماشىنىلارنىڭ ئىگىسى جەرىد-
مانە تۆلەيدۇ. ئامبېر كىلالار بەدە دەم ئالغان چاغلىرىدىمۇ توختە-
مايى ساقلىكە قارىپ تۇرىدۇ.

ۋاقىت ساقلاپ تۇرمايدۇ. ئىنىساننىڭ ئىدىۋارە خىل: ئامبېر كىلالارنىڭ مەدەنىيىتى — بىر ۋاقىتتا (Edward Hall) » بىر ئىشنى قىلىش رۇھى ئاساسىدا بېتىلگەن« دەپ كۆرسىتە-
مۇ. يەنى ئامبېر كىلالار يىلان بويىچە، بىر قېتىمدا بىر ۋ ئىش قىلىدۇ. يىلان بويىچە ئىش قىلىش ئۈزۈر بېشىمچىلىقتىن بىلەن يەكلى بولمايدۇ» دېگەن قارىشقا ئىشىنىدۇ. شۇڭا بۇ دۆلەتتە ئىمارلىق ئۈنۈمگە ئىگە پائالىيەتلا ھەققىي قىممەتلىلە. ئامبېر-
كىلار چەت ئەللىكلەرگە ئۈزۈ مۇئامبەقىيەتلىرىدىن ھۆزۈرلىنىدۇ-
ھايەجانلىدىلە تەسىر بېرىدۇ. ئەمەلىيەتتە ئۆۋلار ئۈزۈ ئۈنۈتقىلىرىدىن
كېيىنكى قانائەتتىن ئەڭ ھۆزۈرلىنىدۇ. شۇڭا نۇرغۇن ئامبېر-
لىق بىر يەردە ئۈزۇن تۇرۇشنى خالىمايدۇ.

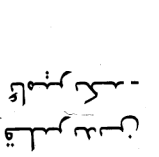

قالسا ۋوشۇق يۈل تۈلىدۇ. ماشىنا توختىتىش مەيدانىدا بېكەت-
تىلگەن ۋاقىتتىن ئۇزاق تۇرغان ماشىنىلارنىڭ ئىگىسى جەرىد-
مانە تۆلەيدۇ. ئامبېر كىلالار بەدە دەم ئالغان چاغلىرىدىمۇ توختە-
مايى ساقلىكە قارىپ تۇرىدۇ.

ۋاقىت ساقلاپ تۇرمايدۇ. ئىنىساننىڭ ئىدىۋارە خىل: ئامبېر كىلالارنىڭ مەدەنىيىتى — بىر ۋاقىتتا (Edward Hall) » بىر ئىشنى قىلىش رۇھى ئاساسىدا بېتىلگەن« دەپ كۆرسىتە-
مۇ. يەنى ئامبېر كىلالار يىلان بويىچە، بىر قېتىمدا بىر ۋ ئىش قىلىدۇ. يىلان بويىچە ئىش قىلىش ئۈزۈر بېشىمچىلىقتىن بىلەن يەكلى بولمايدۇ» دېگەن قارىشقا ئىشىنىدۇ. شۇڭا بۇ دۆلەتتە ئىمارلىق ئۈنۈمگە ئىگە پائالىيەتلا ھەققىي قىممەتلىلە. ئامبېر-
كىلار چەت ئەللىكلەرگە ئۈزۈ مۇئامبەقىيەتلىرىدىن ھۆزۈرلىنىدۇ-
ھايەجانلىدىلە تەسىر بېرىدۇ. ئەمەلىيەتتە ئۆۋلار ئۈزۈ ئۈنۈتقىلىرىدىن
كېيىنكى قانائەتتىن ئەڭ ھۆزۈرلىنىدۇ. شۇڭا نۇرغۇن ئامبېر-
لىق بىر يەردە ئۈزۇن تۇرۇشنى خالىمايدۇ.

گامبرىكنىڭ بۇتكۈنى ۋە ئەملىيەتچىلىك

كۇن بەشىنچى باب

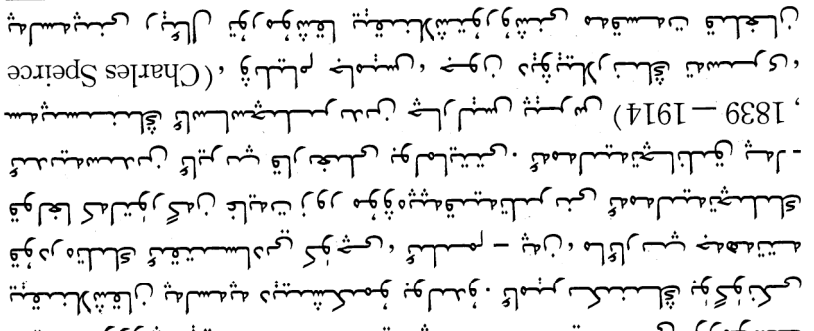

گاچۇچۇلۇق سۆزلەر: ئەملىيەتچىلىك پلاسەبىسى؛ ئەملىيەتچى پەيلاسوپلار؛ ئەملىيەتچىلىك مەدەنىيىتى.

1

گامبرىكنىڭ بۇتكۈلى ماگارىپ سىستېمىسىدا چوڭقۇر يىلتىز تارتقان، گامبرىكنىڭ 20 – ئەسىرنىڭ بېشىدا ياۋروپالىقلارنىڭ پلاسەبە ئېتىمىخا ۋە ئىدېئولوگىيەسىگە تالانىماس قىلغان ۋە بۈگۈنكى كۈندىكى ئۇلۇشتۇرغان بىر ئىدىيە سىستېمىسى بار. ئۇ بولسىمۇ ئەملىيەتچىلىك ئىدىيەسىدۇر (Pragmatism ، پراگماتىزم). ئادەملىيەتچىلىك ئىدىيەسىدە دىيالېكتىۋرۇپ ئېيتقاندا، ئەملىيەتچىلىك ئىدىيەسىنى تۇرمۇشقا بېقىنالىشقان پلاسەبە دېيىشكىمۇ بولىدۇ. گامبرىكنىڭ بۇگۈنكى قۇدرەتلىك ئىقتىسادىي كۈچى، ئىلىم – پەن، ماگارىپ جەھەتتە قولغا كەلتۈرگەن غايەت زور مۇۋەپپەقىيەتلىرىنى ئەملىيەتچىلىك ئىدىيەسىنىڭ گايرىپ قارىخىلى بولمايتتى. ئەملىيەتچىلىقنى پەلسەپىنى رېئال تۇرمۇشتا بېقىنالىشتۇرۇشنى مەقسەت قىلغان ئامېرىكىلىق گالىمچىلىرىدىن چارلىس پېيرس (1839 – 1914)، ۋىلىيام جامېس، جون دېۋېيلارنىڭ تەسىرى، (Charles Speirce

كۇن بەشىنچى باب

گامبرىكنىڭ بۇتكۈنى ۋە ئەملىيەتچىلىك

1

گامبرىكنىڭ بۇتكۈلى ماگارىپ سىستېمىسىدا چوڭقۇر يىلتىز تارتقان، گامبرىكنىڭ 20 – ئەسىرنىڭ بېشىدا ياۋروپالىقلارنىڭ پلاسەبە ئېتىمىخا ۋە ئىدېئولوگىيەسىگە تالانىماس قىلغان ۋە بۈگۈنكى كۈندىكى ئۇلۇشتۇرغان بىر ئىدىيە سىستېمىسى بار. ئۇ بولسىمۇ ئەملىيەتچىلىك ئىدىيەسىدۇر (Pragmatism ، پراگماتىزم). ئادەملىيەتچىلىك ئىدىيەسىدە دىيالېكتىۋرۇپ ئېيتقاندا، ئەملىيەتچىلىك ئىدىيەسىنى تۇرمۇشقا بېقىنالىشقان پلاسەبە دېيىشكىمۇ بولىدۇ. گامبرىكنىڭ بۇگۈنكى قۇدرەتلىك ئىقتىسادىي كۈچى، ئىلىم – پەن، ماگارىپ جەھەتتە قولغا كەلتۈرگەن غايەت زور مۇۋەپپەقىيەتلىرىنى ئەملىيەتچىلىك ئىدىيەسىنىڭ گايرىپ قارىخىلى بولمايتتى. ئەملىيەتچىلىقنى پەلسەپىنى رېئال تۇرمۇشتا بېقىنالىشتۇرۇشنى مەقسەت قىلغان ئامېرىكىلىق گالىمچىلىرىدىن چارلىس پېيرس (1839 – 1914)، ۋىلىيام جامېس، جون دېۋېيلارنىڭ تەسىرى، (Charles Speirce

گاچۇچۇلۇق سۆزلەر: ئەملىيەتچىلىك پلاسەبىسى؛ ئەملىيەتچى پەيلاسوپلار؛ ئەملىيەتچىلىك مەدەنىيىتى.

274 ئۇيغۇرچە كىرىش سۆز

2

19 – ھەسرەتلىك پەلسەپە ئىدىيەسى دۇنيانىڭ ئۇزۇنكىسىز ئۆزگىرىش تۈرلىدىغانلىقى ھەققىدىكى مۇھىم مۇھاكىمە تېمىسىدە - نى ئۆزىگە مەنبە قىلىغانىدى. 19 – ئەسىرنىڭ باشلىرىدىكى پەلسەپە ئېقىمىدا ئۆزگىرىش ھەققىدىكى نۇقتىئىنەزەرلەر مۇتە - يەككۇر لارنىڭ بايانلىرىدا زور سالماقنى ئىگىلەگەنىدى. ئەمەل -

ۋىتتىنى ئاشۇرۇۋېتىش جەھەتتە تالىلىدىغان ئەھمىيەتلىلىگە قەدەم.

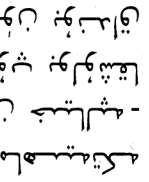

تىرىشچانلىقلىرىنىڭ نەتىجىسىدە ئەمەلىيەتچانلىق، رېئاللىقنى

2

19 – ھەسرەدىكى پەلسەپە ئىدىيەسى دۇنيانىڭ ئۇزۇنكىسىز ئۆزگىرىش تۈرلىدىغانلىقى ھەققىدىكى مۇھىم مۇھاكىمە تېمىسىدە - نى ئۆزىگە مەنبە قىلىغانىدى. 19 – ئەسىرنىڭ باشلىرىدىكى پەلسەپە ئېقىمىدا ئۆزگىرىش ھەققىدىكى نۇقتىئىنەزەرلەر مۇتە - يەككۇر لارنىڭ بايانلىرىدا زور سالماقنى ئىگىلەگەنىدى. ئەمەل -

ۋىتتىنى ئاشۇرۇۋېتىش جەھەتتە تالىلىدىغان ئەھمىيەتلىلىگە قەدەم.

تىرىشچانلىقلىرىنىڭ نەتىجىسىدە ئەمەلىيەتچانلىق، رېئاللىقنى

بۇرلىدىش روھى ئاۋام ئارىسىدا چوڭقۇر يىلتىز تارتقان ئەۋ ئىز - كەم بىر ئەسىرگە يېقىن تارىخىي تەرەققىيات داۋامىدا ئامېرە - كانلارنىڭ ئىنتىلاپ خاراكتېرلىك ئىلگىرىلەشچ ھامىسىل قىلد - شىغا تۇرتكە بولغانىدى. ئۇيغۇرلارنىڭ ھازىرقى رېئاللىقىغا نىسە - بەتەن ئەمەلىيەتچىلدىغا پەلسەپىسىدىن بېرىلدىپ ئۆزگىرىشچ ئەۋ - ئىلىيام جامېس، جون دېۋىيلارنىڭ ماگارىپ، ئىنسان، رېئاللىقە - نىڭ مۇناسىۋىتى ھەققىدىكى جانغا ئەسەتاندىغان بايانلىرىنى ئەھمە - تەتتىقى قىلىشچ ئەۋ ئۇيغۇر تۇرمۇشىغا تەتبىقلاشچ بۇگۈنكى كۇنىدە - نىڭ مەنىۋى ساياسىي ئۇسىتۇرۇشچ، نەزەرىيەۋى تەپەككۇر قىۋۇ -

تىرىشچانلىقلىرىنىڭ نەتىجىسىدە ئەمەلىيەتچانلىق، رېئاللىقنى

بۇرلىدىش روھى ئاۋام ئارىسىدا چوڭقۇر يىلتىز تارتقان ئەۋ ئىز - كەم بىر ئەسىرگە يېقىن تارىخىي تەرەققىيات داۋامىدا ئامېرە - كانلارنىڭ ئىنتىلاپ خاراكتېرلىك ئىلگىرىلەشچ ھامىسىل قىلد - شىغا تۇرتكە بولغانىدى. ئۇيغۇرلارنىڭ ھازىرقى رېئاللىقىغا نىسە - بەتەن ئەمەلىيەتچىلدىغا پەلسەپىسىدىن بېرىلدىپ ئۆزگىرىشچ ئەۋ - ئىلىيام جامېس، جون دېۋىيلارنىڭ ماگارىپ، ئىنسان، رېئاللىقە - نىڭ مۇناسىۋىتى ھەققىدىكى جانغا ئەسەتاندىغان بايانلىرىنى ئەھمە - تەتتىقى قىلىشچ ئەۋ ئۇيغۇر تۇرمۇشىغا تەتبىقلاشچ بۇگۈنكى كۇنىدە - نىڭ مەنىۋى ساياسىي ئۇسىتۇرۇشچ، نەزەرىيەۋى تەپەككۇر قىۋۇ -

يەتچىلىك پەلسەپىسى دەل مۇشۇنداق ئۆزگىرىشكە كۆپرەك نە-
زىرىنى ئاغدۇرىدىغان مۇتەپەككۇرلارنىڭ ئىدىيەسى بولۇپ، مەڭ-
گۈ ئۆزگەرمەس ھەقىقەتلەرنىڭ بارلىقىنى ئىنكار قىلاتتى: «بىز
ئۆزگىرىشلەر داۋامىدىكى تەجرىبىلىرىمىزگە تايىنىپ شەيئى ۋە
ھادىسىلەرنى چۈشىنىشىمىز كېرەك» دېگەن قاراش بۇ خىل ئە-
دىيە سىستېمىسىنىڭ يادروسى ئىدى.

ئەمەلىيەتچىلىك ئامېرىكانلارنىڭ پەلسەپىگە قوشقان ئىجادي
خاراكتېرلىك تۆھپىسى سۈپىتىدە 19 ـ ئەسىرنىڭ ئاخىرلە-
رىدا بارلىققا كەلدى. بۇ خىل پەلسەپە ئىدىيەسى ئەڭ دەسلەپ
چارلىس پېرسنىڭ نەزەريەۋى بايانلىرىدا تونۇشتۇرۇلدى، ئاڭ-
دىن ۋىليام جامېسنىڭ ئىخچام، تەسىر كۈچى زور ماقالىلىرى
ئارقىلىق مۇتەپەككۇرلار ئارىسىدا كەڭ تارقالدى. ئەڭ ئاخىرىدا
جون دېۋېينىڭ تىرىشچانلىقى بىلەن ئامېرىكانلارنىڭ كۈندىلىك
تۇرمۇشىغا سىڭىپ كىردى. يۇقىرىدا ئىسمى ئاتالغان ئۈچ
پەيلاسوپنىڭ: «پەلسەپىۋى نەزىريەلەر كۈندىلىك تۇرمۇشقا تە-
سىر كۆرسىتەلمىسە ئەھمىيەتسىزدۇر. ئەمەلىيەتچىلىك ـــ مە-
سىلە ھەل قىلىشتىكى بىر تۈرلۈك ئۇسۇلكى، ھەرگىزمۇ دۇنيا
ھەققىدىكى مېتافىزىكىلىق سىستېما ئەمەس» دېگەن نۇقتىنە-
نەزىرى ھەققىدە تونۇشى بىردەك ئىدى. ئەمەلىيەتچىلىك 19 ـ
ئەسىر پەلسەپىسىدىكى ئوخشىمىغان ئىككى خىل ئىدىيە ئوتتۇ-
رىسىدا كۆۋرۈك بولۇپ، يېڭى بىر خىل پەلسەپە ھەرىكىتى سۇ-
پىتىدە بارلىققا كەلدى. پەرقلىق ئىدىيە سىستېمىسىنىڭ بە-
رىنچىسى تەجرىبىچىلىك، كوللېكتىۋىزم ئىدىيەسى بولۇپ، شۇ
يىللاردا تەسىرى كۈندىن ـ كۈنگە ئېشىۋاتاتتى. بۇ خىل ئىدىيە
سىستېمىسىنىڭ مەركىزي نۇقتىسى ـــ ئىنسان تەبىئىتى ۋە
دۇنيا ـــ مېخانىكىلىق، بىيولوگىيەلىك جەريانىنىڭ ئاددي ھالدە-
كى تارمىقى دېگەن قاراش ئىدى. 19 ـ ئەسىردىكى يەنە بىر خىل
پەرقلىق ئىدىيە سىستېمىسى دېكارتنىڭ ئەقلىيلىك پەلسەپىسىنى
مەنبە قىلغان كانت (Immanuel Kant , 1724 — 1804)، گېگىل

يەتچىلىك پەلسەپىسى دەل مۇشۇنداق ئۆزگىرىشكە كۆپرەك نە-
زىرىنى ئاغدۇرىدىغان مۇتەپەككۇرلارنىڭ ئىدىيەسى بولۇپ، مەڭ-
گۈ ئۆزگەرمەس ھەقىقەتلەرنىڭ بارلىقىنى ئىنكار قىلاتتى: «بىز
ئۆزگىرىشلەر داۋامىدىكى تەجرىبىلىرىمىزگە تايىنىپ شەيئى ۋە
ھادىسىلەرنى چۈشىنىشىمىز كېرەك» دېگەن قاراش بۇ خىل ئە-
دىيە سىستېمىسىنىڭ يادروسى ئىدى.

ئەمەلىيەتچىلىك ئامېرىكانلارنىڭ پەلسەپىگە قوشقان ئىجادي
خاراكتېرلىك تۆھپىسى سۈپىتىدە 19 ـ ئەسىرنىڭ ئاخىرلە-
رىدا بارلىققا كەلدى. بۇ خىل پەلسەپە ئىدىيەسى ئەڭ دەسلەپ
چارلىس پېرسنىڭ نەزەريەۋى بايانلىرىدا تونۇشتۇرۇلدى، ئاڭ-
دىن ۋىليام جامېسنىڭ ئىخچام، تەسىر كۈچى زور ماقالىلىرى
ئارقىلىق مۇتەپەككۇرلار ئارىسىدا كەڭ تارقالدى. ئەڭ ئاخىرىدا
جون دېۋېينىڭ تىرىشچانلىقى بىلەن ئامېرىكانلارنىڭ كۈندىلىك
تۇرمۇشىغا سىڭىپ كىردى. يۇقىرىدا ئىسمى ئاتالغان ئۈچ
پەيلاسوپنىڭ: «پەلسەپىۋى نەزىريەلەر كۈندىلىك تۇرمۇشقا تە-
سىر كۆرسىتەلمىسە ئەھمىيەتسىزدۇر. ئەمەلىيەتچىلىك ـــ مە-
سىلە ھەل قىلىشتىكى بىر تۈرلۈك ئۇسۇلكى، ھەرگىزمۇ دۇنيا
ھەققىدىكى مېتافىزىكىلىق سىستېما ئەمەس» دېگەن نۇقتىنە-
نەزىرى ھەققىدە تونۇشى بىردەك ئىدى. ئەمەلىيەتچىلىك 19 ـ
ئەسىر پەلسەپىسىدىكى ئوخشىمىغان ئىككى خىل ئىدىيە ئوتتۇ-
رىسىدا كۆۋرۈك بولۇپ، يېڭى بىر خىل پەلسەپە ھەرىكىتى سۇ-
پىتىدە بارلىققا كەلدى. پەرقلىق ئىدىيە سىستېمىسىنىڭ بە-
رىنچىسى تەجرىبىچىلىك، كوللېكتىۋىزم ئىدىيەسى بولۇپ، شۇ
يىللاردا تەسىرى كۈندىن ـ كۈنگە ئېشىۋاتاتتى. بۇ خىل ئىدىيە
سىستېمىسىنىڭ مەركىزي نۇقتىسى ـــ ئىنسان تەبىئىتى ۋە
دۇنيا ـــ مېخانىكىلىق، بىيولوگىيەلىك جەريانىنىڭ ئاددي ھالدە-
كى تارمىقى دېگەن قاراش ئىدى. 19 ـ ئەسىردىكى يەنە بىر خىل
پەرقلىق ئىدىيە سىستېمىسى دېكارتنىڭ ئەقلىيلىك پەلسەپىسىنى
مەنبە قىلغان كانت (Immanuel Kant , 1724 — 1804)، گېگىل

276 ئۆزلۈك گىرۇھ كلىرىدە

ۋە ئېرىمانىيە ئىدىيەشۇناسلىرىنىڭ ئىدىيەسىدىكى ئالاھىدىلىكى

مەركەز قىلىش ئەنئەنىسى ئىدى. بۇ ئىككى خىل ئىدىيە سىستېمىسى ئوتتۇرىسىدا ياراـ ياراـ بىر ھالقە پەيدا بولدى. تەجرىبىچى ھالسلار ئەقلىيلىلىق پەلسەپىسىگە ۋە ئىدىيەشۇناسلىرىمىز تارىخى ئىدى؛ ئۇنىڭدا ئويىبكتىپ پاكىت كەچىل دەپ قارايتى. ۋاھالەنكى، ئەقلىيلىلىق پەلسەپىسى ۋە ئىدىيەشۇناسلىرىمىز ئۇقتىسىدىن كېلىدىغان ماگىستىرلىق ئۇنۋانى ئالغاندىن كېيىن، خارۋارد ئېلىيۇنىۋېرسىتېتىغا كىرىپ ئوقۇدى. ماتېماتىكا پەلسەپىسى ۋە ئىدىيەشۇناسلىرىمىز ئوقتىسىدىن كېلىدىغان ماگىستىرلىق ئۇنۋانى ئالغاندىن كېيىن، خارۋارد ئېلىيۇنىۋېرسىتېتىغا كىرىپ ئوقۇدى. ماتېماتىكا پەلسەپىسى بۇ ئىككى خىل ئىدىيە سىستېمىسىدىكى ئالاھىدىلىكنى ئۆزىگە ئۇيغۇن تەھدىت ھېسابلىماتتى.

چارلىس پىيرس 1893 – يىلى ماسساچۇسىتىس ئىشتاتىدىكى كامبرىج بازىرىدا تۇغۇلغان. ئۇنىڭ دادىسى خارۋارد ئۇنىۋېرسىتېتىدا ماتېماتىكا پەنلىرى پىروفېسسورى ئىدى. ئۇنىڭ دادىسىنىڭ بېتەكلىشى بىلەن ئۇ ئالۋۇال ئاڭلىدە ماتېماتىكا، پەلسەپە تەرىبىلەسىنى ئالدى، 16 ياشتىن 20 ياشقىچە بولغان ئا-رلىقتا خارۋارد ئۇنىۋېرسىتېتىدا كىرىپ ئوقۇدى. ماتېماتىكا ۋە خىمىيىدە ماگىستىرلىق ئۇنۋانى ئالغاندىن كېيىن، خارۋارد

ۋە ئېرىمانىيە ئىدىيەشۇناسلىرىنىڭ ئىدىيەسىدىكى ئالاھىدىلىكنى

مەركەز قىلىش ئەنئەنىسى ئىدى. بۇ ئىككى خىل ئىدىيە سىستېمىسىدىكى ئالقا مۇھىم نۇرسىلەرنى بىرىكتۈرىدى. ئىدىيە سىستېمىسىدىكى ئالقا مۇھىم نۇرسىلەرنى بىرىكتۈرىدى. مەملىيەتچىلەر تەجرىبىچى مۇتەپەككۇرلار (مەسىلەن، چارلىز دارۋىن)غا ئوخشاشلا: «بىرىنچە مەۋجۇداتلىرىق ھەققىدە مۇيەسسەل توغرىشقا ئىگە بولالىشىمىز مۇمكىن ئەمەس» دەپ قارايتتى ۋە «بىز ئىدىيەلىرىنى خالىغىنىمىزچە ئۆزگەرتىشىمىز، بىلىمگە ئېرىشتۇرىدىغان ھەر خىل مېتودلارنى قوبۇل قىلىشىمىز كېرەك» دەپ كۆرسىتەتتى؛ ئىنچىكە بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئەقلىيلىلىق پەلسەپىسىگە يانداشقان ھالدا: «ئەخلاق، دىن ۋە ئىنسان مەقسەتچانلىقى ئېڭى ئۇچۇن تەھدىت ھېسابلىناتتى.

چارلىس پىيرس 1893 – يىلى ماسساچۇسىتىس ئىشتاتىدىكى كامبرىج بازىرىدا تۇغۇلغان. ئۇنىڭ دادىسى خارۋارد ئۇنىۋېرسىتېتىدا ماتېماتىكا پەنلىرى پىروفېسسورى ئىدى. ئۇنىڭ دادىسىنىڭ بېتەكلىشى بىلەن ئۇ ئالۋۇال ئاڭلىدە ماتېماتىكا، پەلسەپە تەرىبىلەسىنى ئالدى، 16 ياشتىن 20 ياشقىچە بولغان ئا-رلىقتا خارۋارد ئۇنىۋېرسىتېتىدا كىرىپ ئوقۇدى. ماتېماتىكا ۋە خىمىيىدە ماگىستىرلىق ئۇنۋانى ئالغاندىن كېيىن، خارۋارد ئېلىيۇنىۋېرسىتېتىغا كىرىپ ئوقۇدى. ماتېماتىكا پەلسەپىسى بۇ ئىككى خىل ئىدىيە سىستېمىسىدىكى ئالاھىدىلىكنى ئۆزىگە ئۇيغۇن تەھدىت ھېسابلىماتتى.

چارلىس پىيرس 1893 – يىلى ماسساچۇسىتىس ئىشتاتىدىكى كامبرىج بازىرىدا تۇغۇلغان. ئۇنىڭ دادىسى خارۋارد ئۇنىۋېرسىتېتىدا ماتېماتىكا پەنلىرى پىروفېسسورى ئىدى. ئۇنىڭ دادىسىنىڭ بېتەكلىشى بىلەن ئۇ ئالۋۇال ئاڭلىدە ماتېماتىكا، پەلسەپە تەرىبىلەسىنى ئالدى، 16 ياشتىن 20 ياشقىچە بولغان ئا-رلىقتا خارۋارد ئۇنىۋېرسىتېتىدا كىرىپ ئوقۇدى. ماتېماتىكا ۋە خىمىيىدە ماگىستىرلىق ئۇنۋانى ئالغاندىن كېيىن، خارۋارد ئېلىيۇنىۋېرسىتېتىغا كىرىپ ئوقۇدى. ماتېماتىكا پەلسەپىسى بۇ ئىككى خىل ئىدىيە سىستېمىسىدىكى ئالاھىدىلىكنى ئۆزىگە ئۇيغۇن تەھدىت ھېسابلىماتتى.

ئۇنىۋېرسىتېتىدىكى ئاسترونومىيەلىك كۆزىتىش ئورنىدا ئۇچ يىل خىزمەت قىلدى، 1878 - يىلى ئۆزىنىڭ ئوپتىكا ئىلمى ھەققىدىكى تەتقىقات نەتىجىسىنى ئېلان قىلدى. 1861 - يىلدىن 1891 - يىلىغىچە بولغان 30 يىل ئىچىدە گېئولوگىيەلىك تەكشۈرۈش ئىدارىلىرىدە خىزمەت قىلدى. جون خوپكىنس ئۇنىۋېرسىتېتىدا قىسقا مۇددەت ئىشلىگەنىنى ھېسابقا ئالماغاندا، ئۇ ھېچقانداق بىر ئۇنىۋېرسىتېتتا پىروفېسسور سۈپىتىدە ئىشلەپ باقمىغانىدى. چوڭراق ئىلمىي ئۇنۋانى بولمىغانلىقى ئۈچۈن ئۇ ھەمىشە نەشرىيات سودىگەرلىرىنىڭ رەت قىلىشىغا ئۇچرايتتى. شۇڭا ئۇ پۈتكۈل ئۆمرىدە يازغان نەرسىلىرىنىڭ ئاز بىر قىسمىنىلا نەشر قىلدۇرالمىغانىدى ھەم تېگىشلىك شان - شۆھرەتكىمۇ ئېرىشەلمىگەنىدى. ئۇ ۋاپات بولۇپ نەچچە ئون يىل ئۆتكەندىن كېيىن، ئۇنىڭ ئەسەرلىرى رەتلىنىپ نەچچە تۇم بولۇپ نەشر قىلىنىدى. ئۇنىڭ كىتابلىرىدا ئادەمنى ھەيران قالدۇرىدىغان ئىجادىي قاراشلار بار ئىدى. ئۆمرىنىڭ ئاخىرىدا پېرس ئىقتىسادىي قىينىچىلىق، سالامەتلىكىنىڭ كۇندىن - كۇنگە ناچارلىشىشى ۋە جەمئىيەتنىڭ يەكلىشى بىلەن ئېغىر كۇندە قالغاندا، سادىق دوستى ۋىليام جامېس ئۇنىڭغا ياردەم بەرگەنىدى. پېرسنىڭ ئەمەلىيەتچىلىك ئىدىيەسىنىڭ كەڭ تارقىلىشىغا تۇرتكە بولغان ئادەم ۋىليام جامېس ئىدى. پېرس ئۆزىنىڭ ئەھمىيەت نەزەريىسى (the theory of meaning , 意义理论) دە مۇنداق دەپ كۆرسەتكەنىدى: «بىزنىڭ ھەرقانداق شەيئى ھەققىدىكى قارىشىمىز دەل ئۇلارنىڭ ئۇنۇمى ھەققىدىكى قاراشتۇر. تەپەككۇر مۇھىتتىن مۇستەسنا نەرسە ئەمەس، بەلكى مەلۇم بىر مۇھىتتا بارلىققا كېلىدىغان پىكىردۇر. بىز بىر نەرسىنىڭ ئەھمىيەتلىك ياكى ئەمەسلىكىنى بىلىشتە تەجرىبىگە ئەمەس، بىۋاستە سېزىمىمىزگە تايىنىمىز. بۇ نۇقتىدىن قارىغاندا ئەھمىيەت شەخسنىڭ خاس تۇيغۇسى ئەمەس، بەلكى جەمئىيەت ۋە ئومۇم ئاتا قىلىدىغان تۇيغۇدۇر. ئومۇمنى ھەربىكەتكە ئۇندىيەلىگەن

ئۇنىۋېرسىتېتىدىكى ئاسترونومىيەلىك كۆزىتىش ئورنىدا ئۇچ يىل خىزمەت قىلدى، 1878 - يىلى ئۆزىنىڭ ئوپتىكا ئىلمى ھەققىدىكى تەتقىقات نەتىجىسىنى ئېلان قىلدى. 1861 - يىلدىن 1891 - يىلىغىچە بولغان 30 يىل ئىچىدە گېئولوگىيەلىك تەكشۈرۈش ئىدارىلىرىدە خىزمەت قىلدى. جون خوپكىنس ئۇنىۋېرسىتېتىدا قىسقا مۇددەت ئىشلىگەنىنى ھېسابقا ئالماغاندا، ئۇ ھېچقانداق بىر ئۇنىۋېرسىتېتتا پىروفېسسور سۈپىتىدە ئىشلەپ باقمىغانىدى. چوڭراق ئىلمىي ئۇنۋانى بولمىغانلىقى ئۈچۈن ئۇ ھەمىشە نەشرىيات سودىگەرلىرىنىڭ رەت قىلىشىغا ئۇچرايتتى. شۇڭا ئۇ پۈتكۈل ئۆمرىدە يازغان نەرسىلىرىنىڭ ئاز بىر قىسمىنىلا نەشر قىلدۇرالمىغانىدى ھەم تېگىشلىك شان - شۆھرەتكىمۇ ئېرىشەلمىگەنىدى. ئۇ ۋاپات بولۇپ نەچچە ئون يىل ئۆتكەندىن كېيىن، ئۇنىڭ ئەسەرلىرى رەتلىنىپ نەچچە تۇم بولۇپ نەشر قىلىنىدى. ئۇنىڭ كىتابلىرىدا ئادەمنى ھەيران قالدۇرىدىغان ئىجادىي قاراشلار بار ئىدى. ئۆمرىنىڭ ئاخىرىدا پېرس ئىقتىسادىي قىينىچىلىق، سالامەتلىكىنىڭ كۇندىن - كۇنگە ناچارلىشىشى ۋە جەمئىيەتنىڭ يەكلىشى بىلەن ئېغىر كۇندە قالغاندا، سادىق دوستى ۋىليام جامېس ئۇنىڭغا ياردەم بەرگەنىدى. پېرسنىڭ ئەمەلىيەتچىلىك ئىدىيەسىنىڭ كەڭ تارقىلىشىغا تۇرتكە بولغان ئادەم ۋىليام جامېس ئىدى. پېرس ئۆزىنىڭ ئەھمىيەت نەزەريىسى (the theory of meaning , 意义理论) دە مۇنداق دەپ كۆرسەتكەنىدى: «بىزنىڭ ھەرقانداق شەيئى ھەققىدىكى قارىشىمىز دەل ئۇلارنىڭ ئۇنۇمى ھەققىدىكى قاراشتۇر. تەپەككۇر مۇھىتتىن مۇستەسنا نەرسە ئەمەس، بەلكى مەلۇم بىر مۇھىتتا بارلىققا كېلىدىغان پىكىردۇر. بىز بىر نەرسىنىڭ ئەھمىيەتلىك ياكى ئەمەسلىكىنى بىلىشتە تەجرىبىگە ئەمەس، بىۋاستە سېزىمىمىزگە تايىنىمىز. بۇ نۇقتىدىن قارىغاندا ئەھمىيەت شەخسنىڭ خاس تۇيغۇسى ئەمەس، بەلكى جەمئىيەت ۋە ئومۇم ئاتا قىلىدىغان تۇيغۇدۇر. ئومۇمنى ھەربىكەتكە ئۇندىيەلىگەن

278 ئۆزلۈك گىرۇھ كلىرىدە

ئۇنىۋېرسىتېتىدىكى ئاسترونومىيەلىك كۆزىتىش ئورنىدا ئۇچ يىل خىزمەت قىلدى، 1878 - يىلى ئۆزىنىڭ ئوپتىكا ئىلمى ھەققىدىكى تەتقىقات نەتىجىسىنى ئېلان قىلدى. 1861 - يىلدىن 1891 - يىلىغىچە بولغان 30 يىل ئىچىدە گېئولوگىيەلىك تەكشۈرۈش ئىدارىلىرىدە خىزمەت قىلدى. جون خوپكىنس ئۇنىۋېرسىتېتىدا قىسقا مۇددەت ئىشلىگەنىنى ھېسابقا ئالماغاندا، ئۇ ھېچقانداق بىر ئۇنىۋېرسىتېتتا پىروفېسسور سۈپىتىدە ئىشلەپ باقمىغانىدى. چوڭراق ئىلمىي ئۇنۋانى بولمىغانلىقى ئۈچۈن ئۇ ھەمىشە نەشرىيات سودىگەرلىرىنىڭ رەت قىلىشىغا ئۇچرايتتى. شۇڭا ئۇ پۈتكۈل ئۆمرىدە يازغان نەرسىلىرىنىڭ ئاز بىر قىسمىنىلا نەشر قىلدۇرالمىغانىدى ھەم تېگىشلىك شان - شۆھرەتكىمۇ ئېرىشەلمىگەنىدى. ئۇ ۋاپات بولۇپ نەچچە ئون يىل ئۆتكەندىن كېيىن، ئۇنىڭ ئەسەرلىرى رەتلىنىپ نەچچە تۇم بولۇپ نەشر قىلىنىدى. ئۇنىڭ كىتابلىرىدا ئادەمنى ھەيران قالدۇرىدىغان ئىجادىي قاراشلار بار ئىدى. ئۆمرىنىڭ ئاخىرىدا پېرس ئىقتىسادىي قىينىچىلىق، سالامەتلىكىنىڭ كۇندىن - كۇنگە ناچارلىشىشى ۋە جەمئىيەتنىڭ يەكلىشى بىلەن ئېغىر كۇندە قالغاندا، سادىق دوستى ۋىليام جامېس ئۇنىڭغا ياردەم بەرگەنىدى. پېرسنىڭ ئەمەلىيەتچىلىك ئىدىيەسىنىڭ كەڭ تارقىلىشىغا تۇرتكە بولغان ئادەم ۋىليام جامېس ئىدى. پېرس ئۆزىنىڭ ئەھمىيەت نەزەريىسى (the theory of meaning , 意义理论) دە مۇنداق دەپ كۆرسەتكەنىدى: «بىزنىڭ ھەرقانداق شەيئى ھەققىدىكى قارىشىمىز دەل ئۇلارنىڭ ئۇنۇمى ھەققىدىكى قاراشتۇر. تەپەككۇر مۇھىتتىن مۇستەسنا نەرسە ئەمەس، بەلكى مەلۇم بىر مۇھىتتا بارلىققا كېلىدىغان پىكىردۇر. بىز بىر نەرسىنىڭ ئەھمىيەتلىك ياكى ئەمەسلىكىنى بىلىشتە تەجرىبىگە ئەمەس، بىۋاستە سېزىمىمىزگە تايىنىمىز. بۇ نۇقتىدىن قارىغاندا ئەھمىيەت شەخسنىڭ خاس تۇيغۇسى ئەمەس، بەلكى جەمئىيەت ۋە ئومۇم ئاتا قىلىدىغان تۇيغۇدۇر. ئومۇمنى ھەربىكەتكە ئۇندىيەلىگەن

278 ئۆزلۈك گىرۇھ كلىرىدە

ىمگەن ھەرقانداق نۇقتىئىنەزەر ئەھمىيەتسىزدۇر.»

چارلىس پېرس مۇنداق قارايدۇ: «ئىشەنچ ــ ئىدىيە بىلەن ھەرىكەت ئوتتۇرىسىدىكى تۇۋرۇك. ئىشەنچ بىزنىڭ ئارزۇ ـ ھەۋەسلىرىمىزنى يېتەكلەيدۇ، قانداق ھەرىكەتكە ئۆتۈشىمىزنى بەلگىلەيدۇ. لېكىن، گۇمان پەيدا بولۇپ قالغاندا، ئىشەنچ تەۋرەنمەي قالمايدۇ. گۇمانىڭ غىدىقلىشى بىزنى ئىشەنچ ئۇچۇن كۈرەش قىلىشقا ئۇندىگەنده تەپەككۇر پائالىيىتى بارلىققا كېلىدۇ. بىز ھەرىكىتىمىزگە مايىاك ئىزدەش ئۇچۇن ئىدىيە ئارقىلىق ئۆزىمىز ئىشەنگەن نەرسىنى مۇقىمدايمىز. بىزنىڭ ئىشەنگەن نەرسىلىرىمىزده چىڭ تۇرۇش ئۇسۇلىمىز بىرقانچە خىل بولىدۇ. بىرىنچى، جاھىللىق قىلىش. كىشىلەر ئۆزىنى شۇبھىلەندۇرگەن ياكى بىر نۇقتىدىن چىقىقان قاراشلارنى رەت قىلىدۇ. ئىككىنچى، نوپۇزغا ئەگىشىش. نوپۇزى بار ئادەم يوشۇرۇن تەھدىت ئارقىلىق كىشىلەرنى مەلۇم بىر خىل نۇقتىئىنەزەرنى قوبۇل قىلىشقا قىستايدۇ. ئۇچىنچى، دىكارت، گېگىل قاتارلىق مۇتەپەككۇرلار قوللانغان ئۇسۇل بولۇپ، ئىشەنچ مەسىلىسىنى ھەل قىلىشتا بۇ خىل ئۇسۇل ئەينى بىر ئۇقۇمدا ئەقلىيلىك ئېلىمپىنتلىرىنىڭ بار ـ يوقلۇقىغا قارايدۇ. چارلىس پېرس يۇقىرىقى ئۇچ خىل ئۇسۇلنى ئۆزىنىڭكى بىلەن قارشى دەپ قارايدۇ. پېرسنىڭ قارىشىچە، يۇقىرىقى ئۇسۇللار پەقەت ئادەمنىڭ ئۆزى ئىشەنگەن نەرسىگە ئېسىلىۋېلىشىغىلا تۇرتكە بولىدۇ، ئۇلاردىن تەجرىبە بىلەن ھەرىكەت ئوتتۇرىسىدىكى زەنجىرنى تاپقىلى بولمايدۇ.»

شۇ تۇپەيلى، پېرس مەسلىگە قاراشنىڭ تۆتىنچى خىل ئۇسۇلنى، يەنى ئىلمىي مېتودولوگىيەنى ئوتتۇرىغا قويدى. بۇ خىل ئۇسۇل تەجرىبە ئەمەلىيىتى ئاساسىدا بارلىققا كەلگەنىدى. يۇقىرىدا بايان قىلىنغان جاھىللىق قىلىش، نوپۇزغا ئەگىشىش، ئەقلىيلىككە بېرىلىش خاھىشلىرى تەپەككۇرىمىزنىڭ نەتىجىسى سۇپىتىدە ئۆز مېڭىمىزده بىر تەرەپ قىلغان ئوي پائالىيىتىنىڭ

ىمگەن ھەرقانداق نۇقتىئىنەزەر ئەھمىيەتسىزدۇر.»

چارلىس پېرس مۇنداق قارايدۇ: «ئىشەنچ ــ ئىدىيە بىلەن ھەرىكەت ئوتتۇرىسىدىكى تۇۋرۇك. ئىشەنچ بىزنىڭ ئارزۇ ـ ھەۋەسلىرىمىزنى يېتەكلەيدۇ، قانداق ھەرىكەتكە ئۆتۈشىمىزنى بەلگىلەيدۇ. لېكىن، گۇمان پەيدا بولۇپ قالغاندا، ئىشەنچ تەۋرەنمەي قالمايدۇ. گۇمانىڭ غىدىقلىشى بىزنى ئىشەنچ ئۇچۇن كۈرەش قىلىشقا ئۇندىگەنده تەپەككۇر پائالىيىتى بارلىققا كېلىدۇ. بىز ھەرىكىتىمىزگە مايىاك ئىزدەش ئۇچۇن ئىدىيە ئارقىلىق ئۆزىمىز ئىشەنگەن نەرسىنى مۇقىمدايمىز. بىزنىڭ ئىشەنگەن نەرسىلىرىمىزده چىڭ تۇرۇش ئۇسۇلىمىز بىرقانچە خىل بولىدۇ. بىرىنچى، جاھىللىق قىلىش. كىشىلەر ئۆزىنى شۇبھىلەندۇرگەن ياكى بىر نۇقتىدىن چىقىقان قاراشلارنى رەت قىلىدۇ. ئىككىنچى، نوپۇزغا ئەگىشىش. نوپۇزى بار ئادەم يوشۇرۇن تەھدىت ئارقىلىق كىشىلەرنى مەلۇم بىر خىل نۇقتىئىنەزەرنى قوبۇل قىلىشقا قىستايدۇ. ئۇچىنچى، دىكارت، گېگىل قاتارلىق مۇتەپەككۇرلار قوللانغان ئۇسۇل بولۇپ، ئىشەنچ مەسىلىسىنى ھەل قىلىشتا بۇ خىل ئۇسۇل ئەينى بىر ئۇقۇمدا ئەقلىيلىك ئېلىمپىنتلىرىنىڭ بار ـ يوقلۇقىغا قارايدۇ. چارلىس پېرس يۇقىرىقى ئۇچ خىل ئۇسۇلنى ئۆزىنىڭكى بىلەن قارشى دەپ قارايدۇ. پېرسنىڭ قارىشىچە، يۇقىرىقى ئۇسۇللار پەقەت ئادەمنىڭ ئۆزى ئىشەنگەن نەرسىگە ئېسىلىۋېلىشىغىلا تۇرتكە بولىدۇ، ئۇلاردىن تەجرىبە بىلەن ھەرىكەت ئوتتۇرىسىدىكى زەنجىرنى تاپقىلى بولمايدۇ.»

شۇ تۇپەيلى، پېرس مەسلىگە قاراشنىڭ تۆتىنچى خىل ئۇسۇلنى، يەنى ئىلمىي مېتودولوگىيەنى ئوتتۇرىغا قويدى. بۇ خىل ئۇسۇل تەجرىبە ئەمەلىيىتى ئاساسىدا بارلىققا كەلگەنىدى. يۇقىرىدا بايان قىلىنغان جاھىللىق قىلىش، نوپۇزغا ئەگىشىش، ئەقلىيلىككە بېرىلىش خاھىشلىرى تەپەككۇرىمىزنىڭ نەتىجىسى سۇپىتىدە ئۆز مېڭىمىزده بىر تەرەپ قىلغان ئوي پائالىيىتىنىڭ

چوڭقۇرلاشتۇرغان كىشى ۋىلىيام جامبىس ئىدى. ئۇ مەشھۇر يىلز-
ماغ بىرىنچى قارىشلىرىمىز پەقەت چوڭقۇرلاشتۇرغان رېئال شەيئىلەر
بولىدۇ. بۇ رېئال شەيئىلەر مەلۇم قائىدە – تەرتىپ بويىچە بىرز-
نىڭ سەزگۈ ئورگانلىرىمىزغا تەسىر كۆرسىتىدۇ. رېئال شەيئ-
لەر ئاساسىغا قۇرۇلغان ئىشەنچ مەسىلىسىنى ئىسپاتلىغىلى بو-
لىدۇ. ھالبۇكى، بۇ ئىشەنچ شەخسىيەتكىلا ئەمەس، بەلكى ئومۇم-
نىڭ. جاھىللىق قىلىش ئەقلىي تالاكۈش ئەمەس. نەچۈنزىنا ئەگ-
شىش دەتالاشقا قارىشى چىقىدۇ.

جارلىز پىرسنىڭ ئەملىيەتچىلىڭ ئىدىيەسىنى كېڭەيتكەن،
چوڭقۇرلاشتۇرغان كىشى ۋىلىيام جامبىس ئىدى. ئۇ مەشھۇر يىلز-
غۇچى ھېنرى جامبىس (Henry James, 1843 – 1916) نىڭ ئاكا-
سى ئىدى. ۋىلىيام جامبىس ئۆزىنىڭ «ئەملىيەتچىلىڭ: كونا ئىدىيە
مودېللىرىنىڭ يېڭىچە ئىسمى» دېگەن كىتابىدا چارلىس پىيرسنىڭ
تەسىرىگە ئۇچىرىغانلىقىنى تىلغا ئالىدۇ. ۋىلىيام جامبىس پىيرسنىڭ
قارىشىنى بۇغۇرۇچ مۇنداق كۆرسىتىدۇ: «پراگماتىزم — تۇرمۇشنىڭ
ئۆزى. پراگماتىزم تۇرمۇشتا قانىتىپ كېلىشى كېرەك. پراگماتىزم ھەر-
بىر ئادەم تەرىپىدىن چۈشىنىلىشى كېرەك. بىر خىل خۇلقنا
ئىگە ئادەم يەنە بىر خۇلقتىكى ئادەمگە خۇشامەت قىلماسلىقى
كېرەك. چۈنكى، ئىككى خىل خۇلق ئوتتۇرىسىدا ھامان كې-
لىشتۈرگىلى بولمايدىغان زىددىيەت بولىدۇ. بۇ ئىككى خىل
خۇلقنىڭ بىرى «قانىتچى»، بىرى «يۆمشاق» بولىدۇ.

قانىتچى خۇلقتىكىلەر	يۆمشاق خۇلقتىكىلەر
تەجرىبىدە چىڭ تۇرىدۇ	ئەقلىلىكتە چىڭ تۇرىدۇ
چوڭشكۈن كېلىدۇ	ئۇمىدۋار بولىدۇ
دىنىي ئېتىقادى بولمايدۇ	دىنىي ئېتىقادى بولىدۇ
قەسەتكە ئىشىنىدۇ	ئەركىن ئىرادىگە ئىشىنىدۇ
كۆپ خىل ئىقتىدا ئەگىشىدۇ	خالىلىقى بولىدۇ
ماتېرىيالىز مېجى كېلىدۇ	

بىر نەرسىدىن ئامان ئۆتمانلىنىدۇ.»

ئۇزۇلۇد ئەرۋەكلىرىمىز 280

چوڭقۇرلاشتۇرغان كىشى ۋىلىيام جامبىس ئىدى. ئۇ مەشھۇر يىلز-
ماغ بىرىنچى قارىشلىرىمىز پەقەت چوڭقۇرلاشتۇرغان رېئال شەيئىلەر
بولىدۇ. بۇ رېئال شەيئىلەر مەلۇم قائىدە – تەرتىپ بويىچە بىرز-
نىڭ سەزگۈ ئورگانلىرىمىزغا تەسىر كۆرسىتىدۇ. رېئال شەيئ-
لەر ئاساسىغا قۇرۇلغان ئىشەنچ مەسىلىسىنى ئىسپاتلىغىلى بو-
لىدۇ. ھالبۇكى، بۇ ئىشەنچ شەخسىيەتكىلا ئەمەس، بەلكى ئومۇم-
نىڭ. جاھىللىق قىلىش ئەقلىي تالاكۈش ئەمەس. نەچۈنزىنا ئەگ-
شىش دەتالاشقا قارىشى چىقىدۇ.

جارلىز پىرسنىڭ ئەملىيەتچىلىڭ ئىدىيەسىنى كېڭەيتكەن،
چوڭقۇرلاشتۇرغان كىشى ۋىلىيام جامبىس ئىدى. ئۇ مەشھۇر يىلز-
غۇچى ھېنرى جامبىس (Henry James, 1843 – 1916) نىڭ ئاكا-
سى ئىدى. ۋىلىيام جامبىس ئۆزىنىڭ «ئەملىيەتچىلىڭ: كونا ئىدىيە
مودېللىرىنىڭ يېڭىچە ئىسمى» دېگەن كىتابىدا چارلىس پىيرسنىڭ
تەسىرىگە ئۇچىرىغانلىقىنى تىلغا ئالىدۇ. ۋىلىيام جامبىس پىيرسنىڭ
قارىشىنى بۇغۇرۇچ مۇنداق كۆرسىتىدۇ: «پراگماتىزم — تۇرمۇشنىڭ
ئۆزى. پراگماتىزم تۇرمۇشتا قانىتىپ كېلىشى كېرەك. پراگماتىزم ھەر-
بىر ئادەم تەرىپىدىن چۈشىنىلىشى كېرەك. بىر خىل خۇلقنا
ئىگە ئادەم يەنە بىر خۇلقتىكى ئادەمگە خۇشامەت قىلماسلىقى
كېرەك. چۈنكى، ئىككى خىل خۇلق ئوتتۇرىسىدا ھامان كې-
لىشتۈرگىلى بولمايدىغان زىددىيەت بولىدۇ. بۇ ئىككى خىل
خۇلقنىڭ بىرى «قانىتچى»، بىرى «يۆمشاق» بولىدۇ.

قانىتچى خۇلقتىكىلەر	يۆمشاق خۇلقتىكىلەر
تەجرىبىدە چىڭ تۇرىدۇ	ئەقلىلىكتە چىڭ تۇرىدۇ
چوڭشكۈن كېلىدۇ	ئۇمىدۋار بولىدۇ
دىنىي ئېتىقادى بولمايدۇ	دىنىي ئېتىقادى بولىدۇ
قەسەتكە ئىشىنىدۇ	ئەركىن ئىرادىگە ئىشىنىدۇ
كۆپ خىل ئىقتىدا ئەگىشىدۇ	خالىلىقى بولىدۇ
ماتېرىيالىز مېجى كېلىدۇ	

بىر نەرسىدىن ئامان ئۆتمانلىنىدۇ.»

كىشىلەرنىڭ دۇنيانىڭ ئۇزۇنىرىش ئىچىدە قانداق تەرەققىي قىلىدىغانلىقىغا بولغان دەققىتىنى جەلپ قىلىش ئۈچۈن ۋىلىيام جامبىس ئىستاتىلاردىكى خوراقتىن مۇشۇنداق تۇرمۇشقا بۆلگەنىدى. ۋىلىيام جامبىس بەتە پەلسەپىنىڭ ئەمەلىيەتچىلدىكىنى ئاساس قىـ لىشىنى تەكىتلەپ مۇنداق دېگەنىدى: «ئەمەلىيەتچى مۇتەپەكـ كۆرۈلۈر كەسىپى پەيلاسوپلارنىڭ نۇرغۇن نەزەرىيەۋى قاراشلىرىنى رەت قىلىدۇ. بۇنداق قاراشلىرىنىڭ كۆپىنچىسى ئاپستراكت بو - لۇپ، قېلىپقا چۈشۈۋالىدۇ. ئەمەلىيەتچىلىكىگە بولسا پاكىتقا، ھەركەتكە ئېھتىيات بېرىدۇ. ئىدىيىنىڭ كونكرېت ۋە مۇۋاپىق بولۇشىنى ئىستەيدۇ. مېتافىزىكا بولسا ھەددىدىن زىيادە يوغىلـ ئۇقۇملارغا ئېسىلىۋالىدۇ. مەسىلەن، ساددا، مۇتلەقچىلىققا دې - گەندەك.» لېكىن، بۇ يوغان ئۇقۇملار ئۇلارنى ئېھتىياتسىز ئاز دەپ قارىۋالغان ئىدىيە ساھەلىرىدىن پاشقا يېرلىرىدە ئىشلەتـ ىدۇ. ئاپستراكت، چۈۋالچاق ئىدىيىلەرنىڭ ئىنسانلارنىڭ ېھتىياجلىرىنى قەتئىيىنەزەر، ئە - ياشىشىغا نېمە پايدىسى بارلىرىنى نېمە بولۇشىدىن قەتئىيىنەزەر، ئە - ملىي قىممىتى بولسىلا، تۇرمۇشى ئۈنۈملىرىغا ئېھتىياجلىق كۆرسەتسىلا، ئۇنىڭغا ئۆزىنى ھەقىقەت مۇئلىقى بولمايدۇ. ھەقىقەت ئېھـ ياكى ھازىر بولسۇن، ھەقىقەت مۇئلىقى بولمايدۇ. ھەقىقەت ئېھـ لىي قىممىتى بولسىلا گۈزەل نەرسە، ئېھتىياجنى قاندۇرالىغان ئەمەس. مەكتۈرلۈك بولسىدۇ دېگەنلىكتۇر ئەمەس.

جون دېۋېي — چارلىز پېيرس، ۋىلىيام جامبىستىن كېيىنكى ئۈچىنچى ئېھتىماتچى پەيلاسوپ. مەلۇم مەنىدىن ئېيتقاندا، ئۈ ھەمكەسپىتچىلىققا ئىدىيىسىنى ۋايىغا يەتكۈزگەن ھەم تۇرمۇشقا تەتبىقلىغان ئاداەمدۇر. جون دېۋېي ۋىلىيام جامبىستا ئوخشاشلا مۇنداق قارايدۇ: «پەلسەپە ئادەملەرنىڭ بەختلىك ياشىشىغا يار دەم بېرىشى، شەيئىلەرنى چۈشىنىشتىكى ئىلمىي ئۇسۇل تۇرمۇشقا سىڭىپ كىرىشى، ئىلمىي باياشلار بالىلار ماگارىيىغا لايىقلاشـ تۇرۇلۇپ قالماسلىقى سىنتىبرلاشتۇرۇشى كېرەك.» جون دې -

كىشىلەرنىڭ دۇنيانىڭ ئۇزۇنىرىش ئىچىدە قانداق تەرەققىي قىلىدىغانلىقىغا بولغان دەققىتىنى جەلپ قىلىش ئۈچۈن ۋىلىيام جامبىس ئىستاتىلاردىكى خوراقتىن مۇشۇنداق تۇرمۇشقا بۆلگەنىدى. ۋىلىيام جامبىس بەتە پەلسەپىنىڭ ئەمەلىيەتچىلدىكىنى ئاساس قىـ لىشىنى تەكىتلەپ مۇنداق دېگەنىدى: «ئەمەلىيەتچى مۇتەپەكـ كۆرۈلۈر كەسىپى پەيلاسوپلارنىڭ نۇرغۇن نەزەرىيەۋى قاراشلىرىنى رەت قىلىدۇ. بۇنداق قاراشلىرىنىڭ كۆپىنچىسى ئاپستراكت بو - لۇپ، قېلىپقا چۈشۈۋالىدۇ. ئەمەلىيەتچىلىكىگە بولسا پاكىتقا، ھەركەتكە ئېھتىيات بېرىدۇ. ئىدىيىنىڭ كونكرېت ۋە مۇۋاپىق بولۇشىنى ئىستەيدۇ. مېتافىزىكا بولسا ھەددىدىن زىيادە يوغىلـ ئۇقۇملارغا ئېسىلىۋالىدۇ. مەسىلەن، ساددا، مۇتلەقچىلىققا دې - گەندەك.» لېكىن، بۇ يوغان ئۇقۇملار ئۇلارنى ئېھتىياتسىز ئاز دەپ قارىۋالغان ئىدىيە ساھەلىرىدىن پاشقا يېرلىرىدە ئىشلەتـ ىدۇ. ئاپستراكت، چۈۋالچاق ئىدىيىلەرنىڭ ئىنسانلارنىڭ ېھتىياجلىرىنى قەتئىيىنەزەر، ئە - ياشىشىغا نېمە پايدىسى بارلىرىنى نېمە بولۇشىدىن قەتئىيىنەزەر، ئە - ملىي قىممىتى بولسىلا، تۇرمۇشى ئۈنۈملىرىغا ئېھتىياجلىق كۆرسەتسىلا، ئۇنىڭغا ئۆزىنى ھەقىقەت مۇئلىقى بولمايدۇ. ھەقىقەت ئېھـ ياكى ھازىر بولسۇن، ھەقىقەت مۇئلىقى بولمايدۇ. ھەقىقەت ئېھـ لىي قىممىتى بولسىلا گۈزەل نەرسە، ئېھتىياجنى قاندۇرالىغان ئەمەس. مەكتۈرلۈك بولسىدۇ دېگەنلىكتۇر ئەمەس.

جون دېۋېي — چارلىز پېيرس، ۋىلىيام جامبىستىن كېيىنكى ئۈچىنچى ئېھتىماتچى پەيلاسوپ. مەلۇم مەنىدىن ئېيتقاندا، ئۈ ھەمكەسپىتچىلىققا ئىدىيىسىنى ۋايىغا يەتكۈزگەن ھەم تۇرمۇشقا تەتبىقلىغان ئاداەمدۇر. جون دېۋېي ۋىلىيام جامبىستا ئوخشاشلا مۇنداق قارايدۇ: «پەلسەپە ئادەملەرنىڭ بەختلىك ياشىشىغا يار دەم بېرىشى، شەيئىلەرنى چۈشىنىشتىكى ئىلمىي ئۇسۇل تۇرمۇشقا سىڭىپ كىرىشى، ئىلمىي باياشلار بالىلار ماگارىيىغا لايىقلاشـ تۇرۇلۇپ قالماسلىقى سىنتىبرلاشتۇرۇشى كېرەك.» جون دې -

ۋېينىڭ قارىشىچە، بۇگۈنگىچە بولغان مائارىپ ئەندىزىلىرى، ھەتتا ياۋروپادىكىگە قارىغاندا بالىلارغا تېخىمۇ جىق ئەركىنلىك بېرىدىغان ئامېرىكىنىڭ مائارىپ ئەندىزىسى ئوقۇتقۇچىنىڭ رولىنى يۇكسەك ئورۇنغا چىقىرىپ قويىدى. ئوقۇتقۇچىنىڭ ئاساسلىق ۋەزىپىسى — ئوقۇغۇچىغا ھەقىقەتنى بايقاشنى ئۆگىتىش. جون دېۋېي يەنە مۇنداق دەپ كۆرسىتىدۇ: «مائارىپ ئادەملەرنىڭ دېموكراتىيە ئېھتىياجىنى قاندۇرۇشى ۋە بالىلاردا ئىقتىدار، قىزىقىش جەھەتتە زور پەرقلەرنىڭ بولىدىغانلىقىنى نەزەرگە ئېلىشى كېرەك. بالىلارنى جەمئىيەتكە تۆھپە قوشالايدىغان يارامليق ئادەملەردىن قىلىپ تەربىيەلەش ئۈچۈن ئوقۇتقۇچىلار چىڭىدە ئېسىلىۋالىدىغان پاكىتلارنى تەكىتلەشنىڭ ئورنىغا، بالىلارنىڭ يوشۇرۇن ئىقتىدارىنى قېزىش كېرەك. قىسقىسى، ئەملىيەتچىلىك ئىدىيەسىنى مائارىپقا تەتبىقلاش لازىم.»

جون دېۋېينىڭ مائارىپتا تەتبىقلانماقچى بولغان ئەملىيەتچىلىك ئىدىيەسى 1896 - يىلى قۇرغان «تەجرىبە مەكتىپى»دە ئۇنۇمىنى كۆرسەتكەن. جون دېۋېينىڭ قارىشىچە، مەيلى ئاتا - ئانا بولسۇن ياكى ئوقۇتقۇچى بولسۇن، بالىنىڭ قىزىقىشى ۋە يوشۇرۇن كۈچىنى ئىمكانقەدەر قېزىشى ۋە بالىنى شۇ قىزىقىش بويىچە يېتەكلىشى كېرەك. 20 - ئەسىرنىڭ بېشىدىكى «بالىلار - نى ئاساس قىلىش مائارىپى» نىڭ تەشەببۇسچىلىرى بۇنداق ئىدىيەنى ناھايىتى ئۇلۇغلايتتى. جون دېۋېي يەنە مۇنداق كۆرسىتىدۇ: «بىلىمنى ھمايە قىلغۇچىلار ئەملىي قىممىتى بار بىلىملەرنى ۋۇجۇدقا چىقىرىشى كېرەك. تەبىقىگە ئايرىيدىغان ماتېرىيالنى ئوقۇتق

ىنش ياكى غىدىقلىنىش ئادەت كۆچىگە تەسىر كۆرسىتىشىمۇ مۇمكىن. ئادەت ھەرگىزمۇ ئادەمنىڭ ئۆزگەرمەس ھەربىر كەت مو- دېلىدىن دېرەك بەرمەيدۇ. بىز «بۇ ئادىتىم تۇرمۇشۇمنى ياخشى- لىشىمغا، مۇھىتقا ماسلىشىشىمغا ياردەم بېرەلەمدۇ؟» دېگەنلەر- نى ئاساس قىلىپ تۇرۇپ ئۆزىمىزنىڭ ئادەتلىرىنى تاسقاشتىن ئۆتكۈزۈشىمىز كېرەك.»

جون دېۋېي رەزىللىك ھەققىدە مۇنداق دەيدۇ: «رەزىللىك ئىنسان تەبىئىتىدىكى ئۆزگەرتكىلى بولمايدىغان نەرسە ئەمەس، مەڭگۈلۈك نەرسىمۇ ئەمەس. رەزىللىك ــ مەلۇم مەدەنىيەت، ئىجتىمائىي مۇھىت ئىچىدە بارلىققا كېلىدىغان، كىشىلەرنىڭ غىدىقلىنىشىنى كونترول قىلىدىغان ئالاھىدە ئۇسۇللارنىڭ مەھسۇلى. رەزىللىك ــ يېتىلىپ بولغان ئادەتتىكى مايىللىق- نىڭ نەتىجىسى. ئادەت ھەربىر بىلەن باراۋەر ئۇقۇم بولمىغاد- لىقى ئۈچۈن، يەككە ئىنساندىكى ۋە ئىجتىمائىي رەزىللىكلەرنى جەمئىيەتنىڭ ئادىتىنى ئۆزگەرتىش ئارقىلىق يوقاتقىلى بولىدۇ. جەمئىيەتتە ئىسلاھ قىلىشقا تېگىشلىك ئىككى ئادەت بولىدۇ. بىرى، ئىنكاس قايتۇرۇش ئادىتى، يەنە بىرى، ئويلاش ئادىتى.»

جون دېۋېي جەمئىيەتلەشكەن ناچار ئادەتلەرنى ئۆزگەرتىشتە تەربىيەنىڭ ئەھمىيىتى توغرۇلۇق توختىلىپ مۇنداق دەيدۇ: «بىر جەمئىيەتنى ساغلاملاشتۇرۇشتا تەربىيەنىڭ رولى ئىنتايىن مۇھىم. ئىنسانىنى ئادەتنىڭ مەھسۇلى دېسەك، ئۇنداقتا تەربىيە تەرەققىيات ئۇچۇن ئەڭ زۆرۈر بولغان ئىجادچانلىق ئادىتىنى ۋە شەرت ـ شارائىتلارنى يېتىلدۇرۇپ بېرىدۇ. ئىنسانلارنىڭ ھا- زىرغىچە قولغا كەلتۈرگەن نەتىجىلىرى بالايىئاپەت ياكى چوڭ ئىجتىمائىي داۋالغۇشلار داۋامىدا ئۆزىنىڭ رەزىل، جاھىل ئادە- تىگە جەڭ ئېلان قىلغاندىن كېيىن بارلىققا كەلگەن. ئىجتىما- ئىي ئۆزگىرىشتە كونترول قىلىش سالمىقىنى ئاشۇرۇش كې- رەك. ھالبۇكى، بىلىمدىن ئۆزگە ئەڭ ياخشى كونترول قورالى بولمايدۇ. ئىجتىمائىي ئۆزگىرىشنى ئىسلاھات ئارقىلىق ئەمەس،

ىنش ياكى غىدىقلىنىش ئادەت كۆچىگە تەسىر كۆرسىتىشىمۇ مۇمكىن. ئادەت ھەرگىزمۇ ئادەمنىڭ ئۆزگەرمەس ھەربىر كەت مو- دېلىدىن دېرەك بەرمەيدۇ. بىز «بۇ ئادىتىم تۇرمۇشۇمنى ياخشى- لىشىمغا، مۇھىتقا ماسلىشىشىمغا ياردەم بېرەلەمدۇ؟» دېگەنلەر- نى ئاساس قىلىپ تۇرۇپ ئۆزىمىزنىڭ ئادەتلىرىنى تاسقاشتىن ئۆتكۈزۈشىمىز كېرەك.»

جون دېۋېي رەزىللىك ھەققىدە مۇنداق دەيدۇ: «رەزىللىك ئىنسان تەبىئىتىدىكى ئۆزگەرتكىلى بولمايدىغان نەرسە ئەمەس، مەڭگۈلۈك نەرسىمۇ ئەمەس. رەزىللىك ــ مەلۇم مەدەنىيەت، ئىجتىمائىي مۇھىت ئىچىدە بارلىققا كېلىدىغان، كىشىلەرنىڭ غىدىقلىنىشىنى كونترول قىلىدىغان ئالاھىدە ئۇسۇللارنىڭ مەھسۇلى. رەزىللىك ــ يېتىلىپ بولغان ئادەتتىكى مايىللىق- نىڭ نەتىجىسى. ئادەت ھەربىر بىلەن باراۋەر ئۇقۇم بولمىغاد- لىقى ئۈچۈن، يەككە ئىنساندىكى ۋە ئىجتىمائىي رەزىللىكلەرنى جەمئىيەتنىڭ ئادىتىنى ئۆزگەرتىش ئارقىلىق يوقاتقىلى بولىدۇ. جەمئىيەتتە ئىسلاھ قىلىشقا تېگىشلىك ئىككى ئادەت بولىدۇ. بىرى، ئىنكاس قايتۇرۇش ئادىتى، يەنە بىرى، ئويلاش ئادىتى.»

جون دېۋېي جەمئىيەتلەشكەن ناچار ئادەتلەرنى ئۆزگەرتىشتە تەربىيەنىڭ ئەھمىيىتى توغرۇلۇق توختىلىپ مۇنداق دەيدۇ: «بىر جەمئىيەتنى ساغلاملاشتۇرۇشتا تەربىيەنىڭ رولى ئىنتايىن مۇھىم. ئىنسانىنى ئادەتنىڭ مەھسۇلى دېسەك، ئۇنداقتا تەربىيە تەرەققىيات ئۇچۇن ئەڭ زۆرۈر بولغان ئىجادچانلىق ئادىتىنى ۋە شەرت ـ شارائىتلارنى يېتىلدۇرۇپ بېرىدۇ. ئىنسانلارنىڭ ھا- زىرغىچە قولغا كەلتۈرگەن نەتىجىلىرى بالايىئاپەت ياكى چوڭ ئىجتىمائىي داۋالغۇشلار داۋامىدا ئۆزىنىڭ رەزىل، جاھىل ئادە- تىگە جەڭ ئېلان قىلغاندىن كېيىن بارلىققا كەلگەن. ئىجتىما- ئىي ئۆزگىرىشتە كونترول قىلىش سالمىقىنى ئاشۇرۇش كې- رەك. ھالبۇكى، بىلىمدىن ئۆزگە ئەڭ ياخشى كونترول قورالى بولمايدۇ. ئىجتىمائىي ئۆزگىرىشنى ئىسلاھات ئارقىلىق ئەمەس،

283 On the Margins of Self

ئادەملەرنى تەربىيەلەپ ناچار ئادەتلىرىنى ئۆزگەرتىش ئارقىلىق رويابقا چىقىرىش كېرەك. بۇزۇلغان ئىجتىمائىي ھاۋانى ئۆزگەر-تىشنىڭ ئەڭ ياخشى ئۇسۇلى ــ ياشلارنى تەربىيەلەش ئارقىلىق ئادەتلىنىپ قالغان ئىدىيە ۋە ئارزۇ - ئىستەك مودىلىلىرىنى كۆزدىن يوقىتىشتۇر.»

ئەسلىدە گېگىلىزمغا مايىل جون دېۋېي ۋاقىتنىڭ ئۆتۈشى بىلەن ئەمەلىيەتچىلىك ئىدىيەسىگە نەزىرىنى ئاغدۇرغانىدى. ئۇ ئۆزىنىڭ ئەمەلىيەتچىلىك ئىدىيەسىنى تارقىتىش ئۈچۈن نۇر-غۇن ئەمەلىي ئىشلارنى قىلدى: چىكاگو ئۇنىۋېرسىتېتىدا ئۆزى-نىڭ مائارىپ ئەندىزى بويىچە «تەجرىبە مەكتىپى» قۇردى؛ ئىل-مىي جەمئىيەتكە، سىياسىي تەشكىلاتلارغا قاتناشتى. دىققەتكە ئەرزىيدىغان يېرى شۇكى، جون دېۋېي ئىسمى - جىسمىغا خاس ئەمەلىيەتچى پەيلاسوپ بولۇش سۈپىتى بىلەن 1933 - يىلى ئا-مېرىكىدا سەرگەردانلار ئۇنىۋېرسىتېتى قۇرۇشقا قاتنىشىپ، پۈتكۈل دۇنيادىكى دىكتاتۇرا ھاكىمىيەتلەرنىڭ زىيانكەشلىكىگە ئۇچراۋاتقان ئالىملارغا ياردەم بەردى؛ ئامېرىكىدا كىشىلىك ھو-قۇقنى قوغداش ئىشخانىسى قۇردى. بۇ نۇقتىدىن قارىغاندا، جون دېۋېينى ئەمەلىي پائالىيىتىنى، كۇرەشلىرىنى ئىدىيەسىنىڭ بىر تەركىبىي قىسمى دەپ تونۇغان ھەقىقىي زىيالىي دېيىشكە بولىدۇ. جون دېۋېي بۇنىڭلىق بىلەنلا توختاپ قالماي، زور مىقداردا نەشر ئەپكارلىرىنى چىقاردى، يېتۈك ئەسەرلەرنى يېز-دى. بۇ تىرىشچانلىقى ئۇنىڭ پۈتكۈل يەر شارى مىقياسىدىكى تەسىرىنى كۇچەيتتى. جون دېۋېي 1919 - يىلى 30 - ئاپرېلدىن 1922 - يىلى 11 - ئىيۇلغىچە جۇڭگودا ئىلمىي زىيارەتتە بو-لۇ-دى: بېيجىڭ، نەنجىڭ قاتارلىق شەھەرلەردە جەمئىيەت ۋە سە-ياسىي پەلسەپە، مائارىپ پەلسەپىسى، ئېتىكا تېمىلىرىنى چۆرە-دەپ لېكسىيە سۆزلىدى. جۇڭگو ھازىرقى زامان تارىخىدىكى مەشھۇر مۇتەپەككۇر خۇشى (1962—1891, 适胡) جون دېۋېينىڭ ئوقۇغۇچىسى ئىدى. جون دېۋېي يەنە تۇركىيەدە ئىلمىي زىيا-

ره‌تته بولدى، ئۇ يه‌رده مۇستاپا كامالنىڭ مائارىپ ئىسلاھاتىغا يۇقىرى باھا به‌ردى. ئۇ يه‌نه مېكسىكا، سابىق سوۋېت ئىتتىپاقىغا تەكلىپ بىلەن بېرىپ ئۇ دۆلەتلەرنىڭ مائارىپ ئەندىزىسىنى كۆزدىن كەچۈردى. 78 ياشقا كىرگەن يىلى ئۇ موسكۇا سوتسىنىڭ مەشھۇر رۇس مۇتەپەككۇرى تروتسكىغا قارىتا قىلىنغان شىكايىتى ئۇسۇلىدىن تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىپ، ئۇنىڭ گۇناھسىز دەپ جاكارلىنىشىغا ياردەم به‌ردى. ئەنگلىيەلىك مەشھۇر پەيلاسوپ بېرتراند رۇسسېل (1970 — 1872 ,BertrandRussel) 1946 - يىلى نەشر قىلىنغان «غەرب پەلسەپە تارىخى» (History of Western Philosophy) ناملىق مەشھۇر ئەسىرىدە پەقەتلا بىر نەپەر ھايات پەيلاسوپ ئۇستىدە قەلەم تەۋرەتكەن. ئۇ جون دېۋېي ھەققىدە مۇنداق دەيدۇ: «مەن ئۇنىڭ ئامېرىكا تارىخىدا ئەڭ ئالدىنقى قاتاردا تۇرىدىغان پەيلاسوپ ئىكەنلىكىگە شەكسىز ئىشىنىمەن. ئۇ پەلسەپە ساھەسىدە قالتىس ئىش قىلىپلا قالماستىن، مائارىپشۇناسلىق، ئېتىكا، سىياسىي نەزەرىيە ساھەلىرىگىمۇ زور تەسىر كۆرسەتتى. ئۇ كىشىلىك تۇرمۇشتا ئىنتايىن چىقىشقاق بىر پەزىلەت ئىگىسى، خىزمەتتە توختىماي ئىشلەيدىغان، ئەركىنلىك نەزەريىسىنى ياقىلايدىغان زىيالىي ئىدى. مەن ئۇنى چەكسىز ھۆرمەت قىلىمەن، «ھەقىقەت» ئۇقۇمىدىن باشقا نۇقتىلار ھەققىدىكى پەلسەپىۋى قاراشلىرىغا قوشۇلمەن.»

جون دېۋېي: «لوگىكا: ئىزدىنىش يولى» (1891 - يىلى، چىكاگو ئۇنىۋېرسىتېتى نەشرىياتى) ناملىق ئەسىرىدە ئۆزىنىڭ يادرولۇق قاراشلىرىنى ئوتتۇرىغا قويغانىدى. بۇنىڭدىن باشقا، ئۇنىڭ تەسىرى ئىنتايىن چوڭقۇر بولغان «مەكتەپ ۋە جەمئىيەت»(1900 - يىلى، چىكاگو ئۇنىۋېرسىتېتى نەشرىياتى)، «پەلسەپىنى قايتىدىن قۇرۇش»، «لوگىكا نەزەرىيەلىرى ئۇستىدە ئىزدىنىش»، «ئېنىقلىقنى ئىزدەپ» قاتارلىق ئەسەرلىرى بار.

جون دېۋېينىڭ تونۇشنى ھەربىرىكەتكە ئايلاندۇرۇش ھەققىدىكى قاراشلىرى دىققەت قىلىشىمىزغا ئەرزىيدۇ. ئۇ بۇ ھەقتە مۇنداق

ره‌تته بولدى، ئۇ يه‌رده مۇستاپا كامالنىڭ مائارىپ ئىسلاھاتىغا يۇقىرى باھا به‌ردى. ئۇ يه‌نه مېكسىكا، سابىق سوۋېت ئىتتىپاقىغا تەكلىپ بىلەن بېرىپ ئۇ دۆلەتلەرنىڭ مائارىپ ئەندىزىسىنى كۆزدىن كەچۈردى. 78 ياشقا كىرگەن يىلى ئۇ موسكۇا سوتسىنىڭ مەشھۇر رۇس مۇتەپەككۇرى تروتسكىغا قارىتا قىلىنغان شىكايىتى ئۇسۇلىدىن تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىپ، ئۇنىڭ گۇناھسىز دەپ جاكارلىنىشىغا ياردەم به‌ردى. ئەنگلىيەلىك مەشھۇر پەيلاسوپ بېرتراند رۇسسېل (1970 — 1872 ,BertrandRussel) 1946 - يىلى نەشر قىلىنغان «غەرب پەلسەپە تارىخى» (History of Western Philosophy) ناملىق مەشھۇر ئەسىرىدە پەقەتلا بىر نەپەر ھايات پەيلاسوپ ئۇستىدە قەلەم تەۋرەتكەن. ئۇ جون دېۋېي ھەققىدە مۇنداق دەيدۇ: «مەن ئۇنىڭ ئامېرىكا تارىخىدا ئەڭ ئالدىنقى قاتاردا تۇرىدىغان پەيلاسوپ ئىكەنلىكىگە شەكسىز ئىشىنىمەن. ئۇ پەلسەپە ساھەسىدە قالتىس ئىش قىلىپلا قالماستىن، مائارىپشۇناسلىق، ئېتىكا، سىياسىي نەزەرىيە ساھەلىرىگىمۇ زور تەسىر كۆرسەتتى. ئۇ كىشىلىك تۇرمۇشتا ئىنتايىن چىقىشقاق بىر پەزىلەت ئىگىسى، خىزمەتتە توختىماي ئىشلەيدىغان، ئەركىنلىك نەزەريىسىنى ياقىلايدىغان زىيالىي ئىدى. مەن ئۇنى چەكسىز ھۆرمەت قىلىمەن، «ھەقىقەت» ئۇقۇمىدىن باشقا نۇقتىلار ھەققىدىكى پەلسەپىۋى قاراشلىرىغا قوشۇلمەن.»

جون دېۋېي: «لوگىكا: ئىزدىنىش يولى» (1891 - يىلى، چىكاگو ئۇنىۋېرسىتېتى نەشرىياتى) ناملىق ئەسىرىدە ئۆزىنىڭ يادرولۇق قاراشلىرىنى ئوتتۇرىغا قويغانىدى. بۇنىڭدىن باشقا، ئۇنىڭ تەسىرى ئىنتايىن چوڭقۇر بولغان «مەكتەپ ۋە جەمئىيەت»(1900 - يىلى، چىكاگو ئۇنىۋېرسىتېتى نەشرىياتى)، «پەلسەپىنى قايتىدىن قۇرۇش»، «لوگىكا نەزەرىيەلىرى ئۇستىدە ئىزدىنىش»، «ئېنىقلىقنى ئىزدەپ» قاتارلىق ئەسەرلىرى بار.

جون دېۋېينىڭ تونۇشنى ھەربىرىكەتكە ئايلاندۇرۇش ھەققىدىكى قاراشلىرى دىققەت قىلىشىمىزغا ئەرزىيدۇ. ئۇ بۇ ھەقتە مۇنداق

ره‌تته بولدى، ئۇ يه‌رده مۇستاپا كامالنىڭ مائارىپ ئىسلاھاتىغا يۇقىرى باھا به‌ردى. ئۇ يه‌نه مېكسىكا، سابىق سوۋېت ئىتتىپاقىغا تەكلىپ بىلەن بېرىپ ئۇ دۆلەتلەرنىڭ مائارىپ ئەندىزىسىنى كۆزدىن كەچۈردى. 78 ياشقا كىرگەن يىلى ئۇ موسكۇا سوتسىنىڭ مەشھۇر رۇس مۇتەپەككۇرى تروتسكىغا قارىتا قىلىنغان شىكايىتى ئۇسۇلىدىن تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىپ، ئۇنىڭ گۇناھسىز دەپ جاكارلىنىشىغا ياردەم به‌ردى. ئەنگلىيەلىك مەشھۇر پەيلاسوپ بېرتراند رۇسسېل (1970 — 1872 ,BertrandRussel) 1946 - يىلى نەشر قىلىنغان «غەرب پەلسەپە تارىخى» (History of Western Philosophy) ناملىق مەشھۇر ئەسىرىدە پەقەتلا بىر نەپەر ھايات پەيلاسوپ ئۇستىدە قەلەم تەۋرەتكەن. ئۇ جون دېۋېي ھەققىدە مۇنداق دەيدۇ: «مەن ئۇنىڭ ئامېرىكا تارىخىدا ئەڭ ئالدىنقى قاتاردا تۇرىدىغان پەيلاسوپ ئىكەنلىكىگە شەكسىز ئىشىنىمەن. ئۇ پەلسەپە ساھەسىدە قالتىس ئىش قىلىپلا قالماستىن، مائارىپشۇناسلىق، ئېتىكا، سىياسىي نەزەرىيە ساھەلىرىگىمۇ زور تەسىر كۆرسەتتى. ئۇ كىشىلىك تۇرمۇشتا ئىنتايىن چىقىشقاق بىر پەزىلەت ئىگىسى، خىزمەتتە توختىماي ئىشلەيدىغان، ئەركىنلىك نەزەريىسىنى ياقىلايدىغان زىيالىي ئىدى. مەن ئۇنى چەكسىز ھۆرمەت قىلىمەن، «ھەقىقەت» ئۇقۇمىدىن باشقا نۇقتىلار ھەققىدىكى پەلسەپىۋى قاراشلىرىغا قوشۇلمەن.»

جون دېۋېي: «لوگىكا: ئىزدىنىش يولى» (1891 - يىلى، چىكاگو ئۇنىۋېرسىتېتى نەشرىياتى) ناملىق ئەسىرىدە ئۆزىنىڭ يادرولۇق قاراشلىرىنى ئوتتۇرىغا قويغانىدى. بۇنىڭدىن باشقا، ئۇنىڭ تەسىرى ئىنتايىن چوڭقۇر بولغان «مەكتەپ ۋە جەمئىيەت»(1900 - يىلى، چىكاگو ئۇنىۋېرسىتېتى نەشرىياتى)، «پەلسەپىنى قايتىدىن قۇرۇش»، «لوگىكا نەزەرىيەلىرى ئۇستىدە ئىزدىنىش»، «ئېنىقلىقنى ئىزدەپ» قاتارلىق ئەسەرلىرى بار.

جون دېۋېينىڭ تونۇشنى ھەربىرىكەتكە ئايلاندۇرۇش ھەققىدىكى قاراشلىرى دىققەت قىلىشىمىزغا ئەرزىيدۇ. ئۇ بۇ ھەقتە مۇنداق

دەيدۇ: «باشقا ساھەدىكىلەرگە سېلىشتۇرغاندا، ئىلمىي بىلىم تېخنىكا ئىشەنچلىك، تېخنىكا قىممەتلىك. چۈنكى، ئىلمىي بىلىم ئىنسانلارنىڭ ئەمەلىي تۇرمۇشىنى كۆپ خىللىقا ئىگە قىلالايدۇ. ھەرقانداق تونۇش پائالىيىتى ئەمەلىيەتتە ھەرىكەت پائالىيىتى. بىز ھەر خىل ئىشلاردا قىينىچىلىقىغا ئۇچراپ تۇرىمىز. قىينىچىلىق ئالدىدىكى ئەڭ مۇھىم مەسىلە ئۇنى قانداق ھەل قىلىش، يەنى قىينىچىلىقنى يېڭىشنىڭ لايىھەسى. لايىھە تۈزۈلۈپ بولغاندىن كېيىن سىناقتىن ئۆتكۈزۈپ قىينىچىلىقنى يېڭىشمىزگە ياردىمى بار ـ يوقلۇقىنى بايقاش كېرەك. ئەگەر سىناق داۋامىدا بۇ خىل لايىھەنىڭ مۇۋاپىق ئەمەسلىكى بايقالسا، باشقا چارە تېپىش كېرەك. ئەگەر سىناق داۋامىدا بۇ خىل لايىھەنىڭ ئاقىدىغانلىقى بايقالسا، ئۇنى داۋاملىق قوللىنىش كېرەك.»

جون دېۋېينىڭ قارىشىچە، بارلىق ئىزدىنىش پائالىيىتى يۇقىرىقى ئەندىزە ئىچىدە ئېلىپ بېرىلىدۇ. دەل مۇشۇنداق سىناق ئەندىزىسى ئارقىلىق كىشىلەر ئۆز ساھەسىدىكى بىلىمى ۋە ماھارىتىنى ئەمەلىيەتتە ئىشلىتەلەيدۇ. بەزىدە بىز قوللىنىدىغان ئالاھىدە قەدەم ـ باسقۇچ، دەلىل ـ نۇقتىئىنەزەرنىڭ تېپىلىشى، سىناق ئۇسۇلى ئوخشىمىغان ساھەدە ئۆزگىرىپ تۇرۇشى كېرەك. جون دېۋېي ئىزدىنىش پائالىيىتىدە تەنقىدنىڭ رولىنى يۇقىرى باھالاپ: «تەنقىد ـــ جەمئىيەتتە كەم بولسا بولمايدىغان ئىجتىمائىي پائالىيەتتۇر» دەپ ئىزاھلايدۇ. ئۇ تونۇشنى ھەرىكەتكە ئايلاندۇرۇش دېگەن قارىشىدا بىلىملارنىڭ ئەمەلىيەت داۋامىدا، كۈندىلىك تۇرمۇشتا تەسەۋۋۇرىنى ئىشقا سېلىشنىڭ زۆرۈرلۈكىنى، بۇ ئارقىلىق ئۇلارنىڭ تېخنىكا جىق نەرسىلەرنى ئۆگىنىلەيدىغانلىقىنى كۆرسىتىپ ئۆتىدۇ. قىسقىسى، جون دېۋېينى ھازىرقى زامان مائارىپ نەزەرىيەسىنىڭ ئەڭ ئۇلۇغ تەشەببۇسچىسى ھەم ئەڭ غوللۇق ئاساسچىسى دېيىشكە بولىدۇ. جون دېۋېينىڭ ئۆزىنى چۈشەندۈرۈش ۋە تونۇش ھەققىدىكى تۆ-

دەيدۇ: «باشقا ساھەدىكىلەرگە سېلىشتۇرغاندا، ئىلمىي بىلىم تېخنىكا ئىشەنچلىك، تېخنىكا قىممەتلىك. چۈنكى، ئىلمىي بىلىم ئىنسانلارنىڭ ئەمەلىي تۇرمۇشىنى كۆپ خىللىقا ئىگە قىلالايدۇ. ھەرقانداق تونۇش پائالىيىتى ئەمەلىيەتتە ھەرىكەت پائالىيىتى. بىز ھەر خىل ئىشلاردا قىينىچىلىقىغا ئۇچراپ تۇرىمىز. قىينىچىلىق ئالدىدىكى ئەڭ مۇھىم مەسىلە ئۇنى قانداق ھەل قىلىش، يەنى قىينىچىلىقنى يېڭىشنىڭ لايىھەسى. لايىھە تۈزۈلۈپ بولغاندىن كېيىن سىناقتىن ئۆتكۈزۈپ قىينىچىلىقنى يېڭىشمىزگە ياردىمى بار ـ يوقلۇقىنى بايقاش كېرەك. ئەگەر سىناق داۋامىدا بۇ خىل لايىھەنىڭ مۇۋاپىق ئەمەسلىكى بايقالسا، باشقا چارە تېپىش كېرەك. ئەگەر سىناق داۋامىدا بۇ خىل لايىھەنىڭ ئاقىدىغانلىقى بايقالسا، ئۇنى داۋاملىق قوللىنىش كېرەك.»

جون دېۋېينىڭ قارىشىچە، بارلىق ئىزدىنىش پائالىيىتى يۇقىرىقى ئەندىزە ئىچىدە ئېلىپ بېرىلىدۇ. دەل مۇشۇنداق سىناق ئەندىزىسى ئارقىلىق كىشىلەر ئۆز ساھەسىدىكى بىلىمى ۋە ماھارىتىنى ئەمەلىيەتتە ئىشلىتەلەيدۇ. بەزىدە بىز قوللىنىدىغان ئالاھىدە قەدەم ـ باسقۇچ، دەلىل ـ نۇقتىئىنەزەرنىڭ تېپىلىشى، سىناق ئۇسۇلى ئوخشىمىغان ساھەدە ئۆزگىرىپ تۇرۇشى كېرەك. جون دېۋېي ئىزدىنىش پائالىيىتىدە تەنقىدنىڭ رولىنى يۇقىرى باھالاپ: «تەنقىد ـــ جەمئىيەتتە كەم بولسا بولمايدىغان ئىجتىمائىي پائالىيەتتۇر» دەپ ئىزاھلايدۇ. ئۇ تونۇشنى ھەرىكەتكە ئايلاندۇرۇش دېگەن قارىشىدا بىلىملارنىڭ ئەمەلىيەت داۋامىدا، كۈندىلىك تۇرمۇشتا تەسەۋۋۇرىنى ئىشقا سېلىشنىڭ زۆرۈرلۈكىنى، بۇ ئارقىلىق ئۇلارنىڭ تېخنىكا جىق نەرسىلەرنى ئۆگىنىلەيدىغانلىقىنى كۆرسىتىپ ئۆتىدۇ. قىسقىسى، جون دېۋېينى ھازىرقى زامان مائارىپ نەزەرىيەسىنىڭ ئەڭ ئۇلۇغ تەشەببۇسچىسى ھەم ئەڭ غوللۇق ئاساسچىسى دېيىشكە بولىدۇ. جون دېۋېينىڭ ئۆزىنى چۈشەندۈرۈش ۋە تونۇش ھەققىدىكى تۆ-

ۋەندىكى قاراشلىرى كىشىنى ئويلاندۇرىدۇ:

— ئاتالمىش ئۆزىنى چۈشەندۈرۈش ھەرىكىتىنى ئۆزىنى كۆرسىتىش دەپ چۈشىنىشكە بولىدۇ. ئۆزىنى چۈشەندۈرۈش باشقىلارغا شۇ ئادەمنىڭ خاراكتېرىدىكى ئاجىزلىقلارنى كۆرسىتىپ قويىدۇ. ئاددىيسى، ئۆزىنى چۈشەندۈرۈش — ئۆزى ھەققىدە تۇكۇرۈك چاچرىتىشتىن باشقا نەرسە ئەمەس.

— شەيئىلەر ئوتتۇرىسىدىكى تەسىر كۆرسىتىش رولىنى قانچىكى جىق بايقىساق، بىزنىڭ بىلمەكچى بولغان ئوبيېكت ھەققىدىكى تونۇشىمىز شۇنچە چوڭقۇرلىشىدۇ.

3

قىسقىسى، ئەمەلىيەتچىلىك پەلسەپىسى مېتافىزىكىلىق تۈس ئالغان بارلىق نەزەرىيەلەرنى ۋە ئابستراكت بايانىنى مەسىلە ھەل قىلىشنىڭ چارىسىدىن ئۈستۈن بىلىدىغان بارلىق ئېتىكىلىق، ئىجتىمائىيەت قاراشلىرىنى رەت قىلىدۇ. جەمئىيەتشۇناسلىق ساھەسىدە نۇرغۇن جەمئىيەتشۇناسلار ئەمەلىيەتچىلىك پەلسەپىسىنىڭ ئاساسچىسى چارلىس پېرستىن ئىلھام ئالغان. جەمئىيەتشۇناس چارلىس خورتون كۇلى (Charles Horton Cooley) ئەمەلىيەتچىلىك ئىدىيەسىدىن پايدىلىنىپ جەمئىيەتشۇناسلىق ساھەسىدىكى ئىدىيە سىستېمىسىنى بارلىققا كەلتۈرگەن. سىمۇوللۇق ئالاقە نەزەرىيەسىنىڭ پېشۋاسى جورج خېربېرت مىد ئەمەلىيەتچىلىك پەلسەپىسى بىلەن جەمئىيەتشۇناسلىق ساھەسى ئارىسىدا كۆۋرۈك سالغان؛ جەمئىيەتشۇناسلىق ساھەسىدە ئەمەلىيەتچىلىك ئىدىيەسىنىڭ تارقىلىشىغا تۆھپە قوشقان. كېيىن ئۇنىڭ قاراشلىرى ئوقۇغۇچىسى خېربېرت بلۇمېر (Herbert Blumer) ئارقىلىق جەمئىيەتشۇناسلىق ساھەسىدە كەڭ تارقالغان. «چىكاگو سىمۇوللۇق ئالاقە ئىدىيە ئېقىمى» دەل بلۇمېرنىڭ يول ئېچىشى بىلەن شەكىللەنگەن.

ۋەندىكى قاراشلىرى كىشىنى ئويلاندۇرىدۇ:

— ئاتالمىش ئۆزىنى چۈشەندۈرۈش ھەرىكىتىنى ئۆزىنى كۆرسىتىش دەپ چۈشىنىشكە بولىدۇ. ئۆزىنى چۈشەندۈرۈش باشقىلارغا شۇ ئادەمنىڭ خاراكتېرىدىكى ئاجىزلىقلارنى كۆرسىتىپ قويىدۇ. ئاددىيسى، ئۆزىنى چۈشەندۈرۈش — ئۆزى ھەققىدە تۇكۇرۈك چاچرىتىشتىن باشقا نەرسە ئەمەس.

— شەيئىلەر ئوتتۇرىسىدىكى تەسىر كۆرسىتىش رولىنى قانچىكى جىق بايقىساق، بىزنىڭ بىلمەكچى بولغان ئوبيېكت ھەققىدىكى تونۇشىمىز شۇنچە چوڭقۇرلىشىدۇ.

3

قىسقىسى، ئەمەلىيەتچىلىك پەلسەپىسى مېتافىزىكىلىق تۈس ئالغان بارلىق نەزەرىيەلەرنى ۋە ئابستراكت بايانىنى مەسىلە ھەل قىلىشنىڭ چارىسىدىن ئۈستۈن بىلىدىغان بارلىق ئېتىكىلىق، ئىجتىمائىيەت قاراشلىرىنى رەت قىلىدۇ. جەمئىيەتشۇناسلىق ساھەسىدە نۇرغۇن جەمئىيەتشۇناسلار ئەمەلىيەتچىلىك پەلسەپىسىنىڭ ئاساسچىسى چارلىس پېرستىن ئىلھام ئالغان. جەمئىيەتشۇناس چارلىس خورتون كۇلى (Charles Horton Cooley) ئەمەلىيەتچىلىك ئىدىيەسىدىن پايدىلىنىپ جەمئىيەتشۇناسلىق ساھەسىدىكى ئىدىيە سىستېمىسىنى بارلىققا كەلتۈرگەن. سىمۇوللۇق ئالاقە نەزەرىيەسىنىڭ پېشۋاسى جورج خېربېرت مىد ئەمەلىيەتچىلىك پەلسەپىسى بىلەن جەمئىيەتشۇناسلىق ساھەسى ئارىسىدا كۆۋرۈك سالغان؛ جەمئىيەتشۇناسلىق ساھەسىدە ئەمەلىيەتچىلىك ئىدىيەسىنىڭ تارقىلىشىغا تۆھپە قوشقان. كېيىن ئۇنىڭ قاراشلىرى ئوقۇغۇچىسى خېربېرت بلۇمېر (Herbert Blumer) ئارقىلىق جەمئىيەتشۇناسلىق ساھەسىدە كەڭ تارقالغان. «چىكاگو سىمۇوللۇق ئالاقە ئىدىيە ئېقىمى» دەل بلۇمېرنىڭ يول ئېچىشى بىلەن شەكىللەنگەن.

3

قىسقىسى، ئەمەلىيەتچىلىك پەلسەپىسى مېتافىزىكىلىق تۈس ئالغان بارلىق نەزەرىيەلەرنى ۋە ئابستراكت بايانىنى مەسىلە ھەل قىلىشنىڭ چارىسىدىن ئۈستۈن بىلىدىغان بارلىق ئېتىكىلىق، ئىجتىمائىيەت قاراشلىرىنى رەت قىلىدۇ. جەمئىيەتشۇناسلىق ساھەسىدە نۇرغۇن جەمئىيەتشۇناسلار ئەمەلىيەتچىلىك پەلسەپىسىنىڭ ئاساسچىسى چارلىس پېرستىن ئىلھام ئالغان. جەمئىيەتشۇناس چارلىس خورتون كۇلى (Charles Horton Cooley) ئەمەلىيەتچىلىك ئىدىيەسىدىن پايدىلىنىپ جەمئىيەتشۇناسلىق ساھەسىدىكى ئىدىيە سىستېمىسىنى بارلىققا كەلتۈرگەن. سىمۇوللۇق ئالاقە نەزەرىيەسىنىڭ پېشۋاسى جورج خېربېرت مىد ئەمەلىيەتچىلىك پەلسەپىسى بىلەن جەمئىيەتشۇناسلىق ساھەسى ئارىسىدا كۆۋرۈك سالغان؛ جەمئىيەتشۇناسلىق ساھەسىدە ئەمەلىيەتچىلىك ئىدىيەسىنىڭ تارقىلىشىغا تۆھپە قوشقان. كېيىن ئۇنىڭ قاراشلىرى ئوقۇغۇچىسى خېربېرت بلۇمېر (Herbert Blumer) ئارقىلىق جەمئىيەتشۇناسلىق ساھەسىدە كەڭ تارقالغان. «چىكاگو سىمۇوللۇق ئالاقە ئىدىيە ئېقىمى» دەل بلۇمېرنىڭ يول ئېچىشى بىلەن شەكىللەنگەن.

لىقتا كۆرسەتكەن تەسىرى سەۋۈلىلىۋق گالۋە نەزەرىيەسى سا-
ھەسىدلا چەكلەنمەيدۇ. گاۋستېرىيەلىك مۇتەپەككۇر گالفرىد شۇ-
تس(Alfred Schutz) گۈزىنىڭ كۆچمەنلەر جەمئىيەتشۇناسلىقى
نىڭ ئىدىيەلىرىدىن پايدىلانغان ۋە ۋىلىيام جامېس پەسخولوگىيە
ئېتىمىنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىغان. كالىفورنىيە بېركلى ئۇنىۋې-
رسىتېتى جەمئىيەتشۇناسلىق فاكۇلتېتىنىڭ پېرۇفېسسورى
رۇسسېل خوچچايلىد (Russel Hochschild) گۈزىنىڭ ئاداممى قا-
يىل قىلىنغان «تۇيغۇ ئەمگىكى» (emotion work) ھەقتىدىكى
باياناتىدا جورج مىدنىڭ ئەملىيەتچىلىك ھەقتىدىكى شەرھىلە-
رىدىن پايدىلانغان. بۇنىڭدىكى سەۋەب، ۋىلىيام جامېستىن باشقا
گىككى ئەملىيەتچى پەيلاسوپ توۋنۇش (cognition) نى ھېسسىياتنىڭ
ئۈستۈنگە قويماتتى. تېخىمۇ چوڭقۇر يېلتىزىنى سۈرۈشتۈرۈپ كەلسەك،
جورج مىدنىڭ ئىجتىماۋىي ھەرىكەت ھەقتىدىكى ئەملىيەتچىلىك
تۇسىنى گالغان تەھلىللىرى گېيرمانىيەلىك يۈرگېن خابېرماس (Jurgen Habermas) نىڭ ئىجتىماۋىي گالۋقە
ھەرىكىتى مودېلى (Model of Communicative Action) ھەقتىدىكى
گاجايىپ ئىزدىنىشلىرىدە ئۈزۈل-كېسىل تاپقاندى.

گەرچە جەمئىيەتشۇناسلىق ساھەسىدە جورج مىد ئىلگە بولغان
نەقىل ئېلىنىدىغان مۇتەپەككۇر بولسىمۇ، جون دېۋېيىنىڭ ئىد-
سان تەبىئىتى ۋە ھەرىكەت ھەقتىدىكى گاناليزى ئەملىيەتچىلىك
ئىدىيەسىنىڭ جەمئىيەتشۇناسلىق نەزەرىيەسىدە تەتبىقلىنىشىدا
مۇھىم رول ئوينىغان؛ ئىجتىماۋىي ھەرىكەت ھەقتىدىكى نەزە-
رىيەسى ئەڭگلىيە جەمئىيەتشۇناسى گانتونى گىددىنىسنىڭ «قۇ-
رۇلمىچىلىق نەزەرىيەسى» (Structuration Theory) ۋە فىرانسە-
يە جەمئىيەتشۇناسى پىيېر بورديۇنىڭ «خۇلۇق ۋە ساھە»
(Habitus and Field) ھەقتىدىكى ئۈتۈكۈر قاراشلىرىدا سىڭىپ
كەتكەن. جەمئىيەتشۇناسلىق ساھەسىدە جون دېۋېيىنىڭ تەسىرى

هالىۋكى، ئەملىيەتچىلىك پەلسەپىسىنىڭ جەمئىيەتشۇناسلىقى
لىقتا كۆرسەتكەن تەسىرى سەۋۈلىلىۋق گالۋە نەزەرىيەسى سا-
ھەسىدلا چەكلەنمەيدۇ. گاۋستېرىيەلىك مۇتەپەككۇر گالفرىد شۇ-
تس(Alfred Schutz) گۈزىنىڭ كۆچمەنلەر جەمئىيەتشۇناسلىقى
نىڭ ئىدىيەلىرىدىن پايدىلانغان ۋە ۋىلىيام جامېس پەسخولوگىيە
ئېتىمىنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىغان. كالىفورنىيە بېركلى ئۇنىۋې-
رسىتېتى جەمئىيەتشۇناسلىق فاكۇلتېتىنىڭ پېرۇفېسسورى
رۇسسېل خوچچايلىد (Russel Hochschild) گۈزىنىڭ ئاداممى قا-
يىل قىلىنغان «تۇيغۇ ئەمگىكى» (emotion work) ھەقتىدىكى
باياناتىدا جورج مىدنىڭ ئەملىيەتچىلىك ھەقتىدىكى شەرھىلە-
رىدىن پايدىلانغان. بۇنىڭدىكى سەۋەب، ۋىلىيام جامېستىن باشقا
گىككى ئەملىيەتچى پەيلاسوپ توۋنۇش (cognition) نى ھېسسىياتنىڭ
ئۈستۈنگە قويماتتى. تېخىمۇ چوڭقۇر يېلتىزىنى سۈرۈشتۈرۈپ كەلسەك،
جورج مىدنىڭ ئىجتىماۋىي ھەرىكەت ھەقتىدىكى ئەملىيەتچىلىك
تۇسىنى گالغان تەھلىللىرى گېيرمانىيەلىك يۈرگېن خابېرماس (Jurgen Habermas) نىڭ ئىجتىماۋىي گالۋقە
ھەرىكىتى مودېلى (Model of Communicative Action) ھەقتىدىكى
گاجايىپ ئىزدىنىشلىرىدە ئۈزۈل-كېسىل تاپقاندى.

گەرچە جەمئىيەتشۇناسلىق ساھەسىدە جورج مىد ئىلگە بولغان
نەقىل ئېلىنىدىغان مۇتەپەككۇر بولسىمۇ، جون دېۋېيىنىڭ ئىد-
سان تەبىئىتى ۋە ھەرىكەت ھەقتىدىكى گاناليزى ئەملىيەتچىلىك
ئىدىيەسىنىڭ جەمئىيەتشۇناسلىق نەزەرىيەسىدە تەتبىقلىنىشىدا
مۇھىم رول ئوينىغان؛ ئىجتىماۋىي ھەرىكەت ھەقتىدىكى نەزە-
رىيەسى ئەڭگلىيە جەمئىيەتشۇناسى گانتونى گىددىنىسنىڭ «قۇ-
رۇلمىچىلىق نەزەرىيەسى» (Structuration Theory) ۋە فىرانسە-
يە جەمئىيەتشۇناسى پىيېر بورديۇنىڭ «خۇلۇق ۋە ساھە»
(Habitus and Field) ھەقتىدىكى ئۈتۈكۈر قاراشلىرىدا سىڭىپ
كەتكەن. جەمئىيەتشۇناسلىق ساھەسىدە جون دېۋېيىنىڭ تەسىرى

ئۇيغۇرلار گىرۋەكلىرى 288

بىلەن قويۇل قىلىنغان قارا‌ش شۇنىڭدىن كېيىنراقى، كۆندىلىلىگ
تۇرمۇشتىكى زور كۆپچىلىگ ھەرىكەت ئادەت كۆچىنىڭ تەسىر-
ىدە بېتىلگەن ئاڭنىڭ تۈرتكىسى بىلەن بولىدۇ. جەمئىيەت-
شۇسلار تەرىپىدىن كىلىڭ قويۇل قىلىنغان بۇ قارا‌ش ئىملىيەت-
چىلىكتىن شاڭ ئايرىپ چىقىمغان بولسىمۇ، جون دېۋېي ئىمە-
لىيەتچىلىگ نۇقتىسىدىن بېكىر قىلىپ: «ئادەت كۆچى تومسا-
خوڭنا دۇچ كىلگەندە، خالى قوبى پاگالىيىتى ئۈچ تومسالغوڭنى ئىجرا-
دىي بېڭىلىق ئارقىلىق پاكى بۇتۇنلىدى تۇنگىتىش ئۆسۈلى بىلەن
سۇبۇرۇشكە كۆچىدۇ. ئىنسانىي ھەرىكەتلاردىن نۇرغۇن نەرسە-
تۇسىنى ئالغان قارا‌شلىرى مەركەزلىگ ئىكىس ئەتتۇرۇلگەن.

289 On the Margins of Self

بىلەن قويۇل قىلىنغان قارا‌ش شۇنىڭدىن كېيىنراقى، كۆندىلىلىگ
تۇرمۇشتىكى زور كۆپچىلىگ ھەرىكەت ئادەت كۆچىنىڭ تەسىر-
ىدە بېتىلگەن ئاڭنىڭ تۈرتكىسى بىلەن بولىدۇ. جەمئىيەت-
شۇسلار تەرىپىدىن كىلىڭ قويۇل قىلىنغان بۇ قارا‌ش ئىملىيەت-
چىلىكتىن شاڭ ئايرىپ چىقىمغان بولسىمۇ، جون دېۋېي ئىمە-
لىيەتچىلىگ نۇقتىسىدىن بېكىر قىلىپ: «ئادەت كۆچى تومسا-
خوڭنا دۇچ كىلگەندە، خالى قوبى پاگالىيىتى ئۈچ تومسالغوڭنى ئىجرا-
دىي بېڭىلىق ئارقىلىق پاكى بۇتۇنلىدى تۇنگىتىش ئۆسۈلى بىلەن
سۇبۇرۇشكە كۆچىدۇ. ئىنسانىي ھەرىكەتلاردىن نۇرغۇن نەرسە-
تۇسىنى ئالغان قارا‌شلىرى مەركەزلىگ ئىكىس ئەتتۇرۇلگەن.

بىلەن قويۇل قىلىنغان قارا‌ش شۇنىڭدىن كېيىنراقى، كۆندىلىلىگ
تۇرمۇشتىكى زور كۆپچىلىگ ھەرىكەت ئادەت كۆچىنىڭ تەسىر-
ىدە بېتىلگەن ئاڭنىڭ تۈرتكىسى بىلەن بولىدۇ. جەمئىيەت-
شۇسلار تەرىپىدىن كىلىڭ قويۇل قىلىنغان بۇ قارا‌ش ئىملىيەت-
چىلىكتىن شاڭ ئايرىپ چىقىمغان بولسىمۇ، جون دېۋېي ئىمە-
لىيەتچىلىگ نۇقتىسىدىن بېكىر قىلىپ: «ئادەت كۆچى تومسا-
خوڭنا دۇچ كىلگەندە، خالى قوبى پاگالىيىتى ئۈچ تومسالغوڭنى ئىجرا-
دىي بېڭىلىق ئارقىلىق پاكى بۇتۇنلىدى تۇنگىتىش ئۆسۈلى بىلەن
سۇبۇرۇشكە كۆچىدۇ. ئىنسانىي ھەرىكەتلاردىن نۇرغۇن نەرسە-
تۇسىنى ئالغان قارا‌شلىرى مەركەزلىگ ئىكىس ئەتتۇرۇلگەن.

289 On the Margins of Self

بىلەن قويۇل قىلىنغان قارا‌ش شۇنىڭدىن كېيىنراقى، كۆندىلىلىگ
تۇرمۇشتىكى زور كۆپچىلىگ ھەرىكەت ئادەت كۆچىنىڭ تەسىر-
ىدە بېتىلگەن ئاڭنىڭ تۈرتكىسى بىلەن بولىدۇ. جەمئىيەت-
شۇسلار تەرىپىدىن كىلىڭ قويۇل قىلىنغان بۇ قارا‌ش ئىملىيەت-
چىلىكتىن شاڭ ئايرىپ چىقىمغان بولسىمۇ، جون دېۋېي ئىمە-
لىيەتچىلىگ نۇقتىسىدىن بېكىر قىلىپ: «ئادەت كۆچى تومسا-
خوڭنا دۇچ كىلگەندە، خالى قوبى پاگالىيىتى ئۈچ تومسالغوڭنى ئىجرا-
دىي بېڭىلىق ئارقىلىق پاكى بۇتۇنلىدى تۇنگىتىش ئۆسۈلى بىلەن
سۇبۇرۇشكە كۆچىدۇ. ئىنسانىي ھەرىكەتلاردىن نۇرغۇن نەرسە-
تۇسىنى ئالغان قارا‌شلىرى مەركەزلىگ ئىكىس ئەتتۇرۇلگەن.

كۆمىلىيەتچىلىك ئىدىيەسىنىڭ ئۆزىچۇر جەھىيىتىدە تەتۈ-

4

كۆمىلىيەتچىلىك ئىدىيەسى – 1908 يىلى كۆمىلىيەتكە تەد-

بەتلاشتا، كىچىكەيتىشكە تېگىشلىك تەرەپلىرى كۆپ. كۆمىا، بۇ خىل پىكىر ئېتىمىغا تەنقىدىي، كۆزىيېكتىپ يوسۇندا مۇئامىلە قىلىپ ئىجادىي يوسۇندا پايدىلىنىشنى رۇرۇر؛ ئۆزى قارىقۇيۇق كۆچۈرۈپ كېلىشكە بولمايدۇ. چارلېز پېرىستىلۇ ئىشەنچىسىلىك سەپىسىلۇ تۇرمۇشتا يېقىنلاشقىسى كەلگەندە، ئۇلىيام جامىبىستىلۇ خوزلۇق ئۈە يەل-جون دېۋېيىسلۇ ئىسسان تەبىئىتى ئۈە كەركەت، مەغلۇبىيەت ئۈە گاڭەت كۆچى، ماگارىپ ئۈە ئىساندىكى يوشۇرۇن ئىقتىدار كەلگ-قىدىكى قارا‌شلىرىنى ئۆتكىنىشكە، تەتبىقلاشتا بولىدۇ. كۆمىا

كۆمىلىيەتچى پېلاسوپلارنىلا «گادەمگە ئىستاتىدىكى ھەمە نەرسە پەلسەپىدۇر ئۈە قەمەتلىكتۇر» دېگەن قارىشىغا جەزىمىي قو-

بولۇ قىلىپ شاكىلىدىكى چېقىرىۋېتىش پېرىنسىپى بويىچە مۇئا-

مىلە قىلىش كېرەك.

قىلدۇرغاندى. بۇ قەدەمنى ئالدى بىلەن خارۋارد ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ سودا باشقۇرۇش ئىنستىتۇتى ئەمەلىيەتچىلىك ئىدىيەسىنى ئوقۇتۇشتا تەتبىقلاش ئارقىلىق باسقاندى.

خارۋارد ئۇنىۋېرسىتېتى 1908 - يىلى يېڭىدىن قۇرۇلغان چاغدا سودا - سانائەت باشقۇرۇش كەسپى بويىچە 59 نەپەر ئاسپىرانت ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلغاندى. ئۇ چاغدا سودا باشقۇرۇش ئىنستىتۇتىنىڭ ئوقۇتقۇچىلىرى ئاساسدا ئوقۇتۇش مېتودى جەھەتتە ئېغىر ئىختىلاپ بار ئىدى. بوغالتىرلىق، تىرانسپورت، سۇغۇرتا، بانكا مۇئامىلىسى قاتارلىق دەرسلەرنى باشقا مەكتەپلەر ئاچقان بولۇپ، خارۋارد ئۇنىۋېرسىتېتى ئۆزىنىڭ سودا - سانائەت باشقۇرۇش ھەققىدىكى يېتەكچى تونۇشنى «نورمال يول بىلەن سېتىشنى، پايدىنى ئىلگىرى سۈرۈش» دەپ بېكىتكەن ۋە شۇ ئاساستا ئىشلەپچىقىرىش ماركېتىنىڭ (Marketing,销售学) دەرسلىرىنى ئېچىشنى قارار قىلغاندى. لېكىن، ئۇ چاغدا بۇ سا-ھەدە دەرسلىك يوق ئىدى. شۇنىڭ بىلەن ئىنستىتۇتىنىڭ ئىقتىسادشۇناسلىق پىروفېسسورلىرى سودىگەر ۋە سودا پائالىيىتىنى ئەمەلىي دەرسلىك سۈپىتىدە تونۇدى. بۇ خىل تونۇش خارۋاردنىڭ دۇنياغا مەشھۇر بولغان سودا ئانالىزى مودېلىنى بارلىققا كەلتۈرگەندى. بۇنىڭدا ۋ. تايلور (W. Taylor)نىڭ «ئىلمىي باشقۇرۇش پىرىنسىپلىرى» (The Principles of Scientific Management) دېگەن دەرسلىكى مۇھىم رول ئوينىغاندى.

ۋ. تايلور ئەسلىدە سىستېمىلىق تەربىيە كۆرگەن ئىنژېنېر بولۇپ، يېڭى بىلىملەرنى ئىگىلەشكە خۇشتار ئىدى. ئۇ پىرېزىدېنت روزۋېلتنىڭ تەكلىپىگە بىنائەن ئاقساراي‌دا لېكسىيە سۆزلەپ زور تەسىر قوزغىغاندى. ئۇ شۇ قېتىملىق لېكسىيەسىدە: «ئامېرىكانلارنىڭ تۇرمۇشى نۇرغۇن جەھەتتىن ئېيتقاندا ئۇنۇملۈك سىزدۇر. بۇ بىر ئىسراپچىلىق» دېگەندى. تايلورنىڭ نەزىرىدە، باشقۇرۇشنى چوقۇم ئىلمىي قېلىپقا چۈشۈرۈش كېرەك ئىدى. ئۇ باشقۇرۇشنىڭمۇ بىر ئىلىم ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلاش ئۈچۈن،

قىلدۇرغاندى. بۇ قەدەمنى ئالدى بىلەن خارۋارد ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ سودا باشقۇرۇش ئىنستىتۇتى ئەمەلىيەتچىلىك ئىدىيەسىنى ئوقۇتۇشتا تەتبىقلاش ئارقىلىق باسقاندى.

خارۋارد ئۇنىۋېرسىتېتى 1908 - يىلى يېڭىدىن قۇرۇلغان چاغدا سودا - سانائەت باشقۇرۇش كەسپى بويىچە 59 نەپەر ئاسپىرانت ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلغاندى. ئۇ چاغدا سودا باشقۇرۇش ئىنستىتۇتىنىڭ ئوقۇتقۇچىلىرى ئاساسدا ئوقۇتۇش مېتودى جەھەتتە ئېغىر ئىختىلاپ بار ئىدى. بوغالتىرلىق، تىرانسپورت، سۇغۇرتا، بانكا مۇئامىلىسى قاتارلىق دەرسلەرنى باشقا مەكتەپلەر ئاچقان بولۇپ، خارۋارد ئۇنىۋېرسىتېتى ئۆزىنىڭ سودا - سانائەت باشقۇرۇش ھەققىدىكى يېتەكچى تونۇشنى «نورمال يول بىلەن سېتىشنى، پايدىنى ئىلگىرى سۈرۈش» دەپ بېكىتكەن ۋە شۇ ئاساستا ئىشلەپچىقىرىش ماركېتىنىڭ (Marketing,销售学) دەرسلىرىنى ئېچىشنى قارار قىلغاندى. لېكىن، ئۇ چاغدا بۇ سا-ھەدە دەرسلىك يوق ئىدى. شۇنىڭ بىلەن ئىنستىتۇتىنىڭ ئىقتىسادشۇناسلىق پىروفېسسورلىرى سودىگەر ۋە سودا پائالىيىتىنى ئەمەلىي دەرسلىك سۈپىتىدە تونۇدى. بۇ خىل تونۇش خارۋاردنىڭ دۇنياغا مەشھۇر بولغان سودا ئانالىزى مودېلىنى بارلىققا كەلتۈرگەندى. بۇنىڭدا ۋ. تايلور (W. Taylor)نىڭ «ئىلمىي باشقۇرۇش پىرىنسىپلىرى» (The Principles of Scientific Management) دېگەن دەرسلىكى مۇھىم رول ئوينىغاندى.

ۋ. تايلور ئەسلىدە سىستېمىلىق تەربىيە كۆرگەن ئىنژېنېر بولۇپ، يېڭى بىلىملەرنى ئىگىلەشكە خۇشتار ئىدى. ئۇ پىرېزىدېنت روزۋېلتنىڭ تەكلىپىگە بىنائەن ئاقساراي‌دا لېكسىيە سۆزلەپ زور تەسىر قوزغىغاندى. ئۇ شۇ قېتىملىق لېكسىيەسىدە: «ئامېرىكانلارنىڭ تۇرمۇشى نۇرغۇن جەھەتتىن ئېيتقاندا ئۇنۇملۈك سىزدۇر. بۇ بىر ئىسراپچىلىق» دېگەندى. تايلورنىڭ نەزىرىدە، باشقۇرۇشنى چوقۇم ئىلمىي قېلىپقا چۈشۈرۈش كېرەك ئىدى. ئۇ باشقۇرۇشنىڭمۇ بىر ئىلىم ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلاش ئۈچۈن،

291 On the Margins of Self

قىلدۇرغاندى. بۇ قەدەمنى ئالدى بىلەن خارۋارد ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ سودا باشقۇرۇش ئىنستىتۇتى ئەمەلىيەتچىلىك ئىدىيەسىنى ئوقۇتۇشتا تەتبىقلاش ئارقىلىق باسقاندى.

خارۋارد ئۇنىۋېرسىتېتى 1908 - يىلى يېڭىدىن قۇرۇلغان چاغدا سودا - سانائەت باشقۇرۇش كەسپى بويىچە 59 نەپەر ئاسپىرانت ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلغاندى. ئۇ چاغدا سودا باشقۇرۇش ئىنستىتۇتىنىڭ ئوقۇتقۇچىلىرى ئاساسدا ئوقۇتۇش مېتودى جەھەتتە ئېغىر ئىختىلاپ بار ئىدى. بوغالتىرلىق، تىرانسپورت، سۇغۇرتا، بانكا مۇئامىلىسى قاتارلىق دەرسلەرنى باشقا مەكتەپلەر ئاچقان بولۇپ، خارۋارد ئۇنىۋېرسىتېتى ئۆزىنىڭ سودا - سانائەت باشقۇرۇش ھەققىدىكى يېتەكچى تونۇشنى «نورمال يول بىلەن سېتىشنى، پايدىنى ئىلگىرى سۈرۈش» دەپ بېكىتكەن ۋە شۇ ئاساستا ئىشلەپچىقىرىش ماركېتىنىڭ (Marketing,销售学) دەرسلىرىنى ئېچىشنى قارار قىلغاندى. لېكىن، ئۇ چاغدا بۇ سا-ھەدە دەرسلىك يوق ئىدى. شۇنىڭ بىلەن ئىنستىتۇتىنىڭ ئىقتىسادشۇناسلىق پىروفېسسورلىرى سودىگەر ۋە سودا پائالىيىتىنى ئەمەلىي دەرسلىك سۈپىتىدە تونۇدى. بۇ خىل تونۇش خارۋاردنىڭ دۇنياغا مەشھۇر بولغان سودا ئانالىزى مودېلىنى بارلىققا كەلتۈرگەندى. بۇنىڭدا ۋ. تايلور (W. Taylor)نىڭ «ئىلمىي باشقۇرۇش پىرىنسىپلىرى» (The Principles of Scientific Management) دېگەن دەرسلىكى مۇھىم رول ئوينىغاندى.

ۋ. تايلور ئەسلىدە سىستېمىلىق تەربىيە كۆرگەن ئىنژېنېر بولۇپ، يېڭى بىلىملەرنى ئىگىلەشكە خۇشتار ئىدى. ئۇ پىرېزىدېنت روزۋېلتنىڭ تەكلىپىگە بىنائەن ئاقساراي‌دا لېكسىيە سۆزلەپ زور تەسىر قوزغىغاندى. ئۇ شۇ قېتىملىق لېكسىيەسىدە: «ئامېرىكانلارنىڭ تۇرمۇشى نۇرغۇن جەھەتتىن ئېيتقاندا ئۇنۇملۈك سىزدۇر. بۇ بىر ئىسراپچىلىق» دېگەندى. تايلورنىڭ نەزىرىدە، باشقۇرۇشنى چوقۇم ئىلمىي قېلىپقا چۈشۈرۈش كېرەك ئىدى. ئۇ باشقۇرۇشنىڭمۇ بىر ئىلىم ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلاش ئۈچۈن،

291 On the Margins of Self

ئەمەلىي تەتقىقاتلارنى ئېلىپ بېرىپ نۇرغۇن چوڭ شىركەتلەر - نىڭ خىزمەت ئۇنۇمىنى ئۆستۈردى، نۇرغۇن شىركەتلەر ئۈچۈن يېڭىچە ئىستراتېگىيەلەرنى تۈزۈپ بەردى. بۇ ئىستراتېگىيەلەر كارخانىنىڭ ئىشچىلارنىڭ مائاشىنى ئۆستۈرۈپ پايدىنى ئاشۇ - رۇشغا تۈرتكە بولىدىغان ئىستراتېگىيەلەر ئىدى. ئۇنىڭ تەك - لىپى بىلەن، پولات ئىشلەپچىقىرىش كارخانىلىرىدا ئىشچىلار - نىڭ كۈندىلىك مائاشى 1.15 دوللاردىن 1.85 دوللارغا، كۈندە - لىك ئىشلەپچىقىرىش مىقدارى 12.5 تونىدىن 47 تونىغا ئۆستۈرۈلگەنىدى. خارۋارد سودا ئىنستىتۇتىدىكى يەنە بىر ئۆز - گىچىلىك شۇ ئىدىكى، ئوقۇغۇچىلار ئوقۇتقۇچىلارنىڭ يېتەكچە - لىكىدە ئەمەلىي تەكشۈرۈش ئېلىپ باراتتى. ئاياغ سېتىش سا - ھەسى ئوقۇتقۇچى، ئوقۇغۇچىلار تەكشۈرۈش ئېلىپ بارىدىغان بىرىنچى كەسىپ ئىدى. تەتىل مەزگىللىرىدە ئوقۇغۇچىلار كە - چىك گۇرۇپپىلارغا بۆلۈنۈپ شىركەتلەردە پىراكتىكا قىلاتتى. بۇ ئامىللارنىڭ ئۇنۇمى كېيىن كۆرۈلدى. شۇنىڭ بىلەن ۋاقىت - نىڭ ئۆتۈشىگە ئەگىشىپ، خارۋاردنىڭ كارخانا باشقۇرۇش مائا - رىپى ئەندىزى سودا ساھەسىدە دېلو ئانالىزىنىڭ ئاساسى بولۇپ قالدى. كېيىن سودا ئىنستىتۇتىدا تەدبىقلانغان ئەمەلىيەتچىلىك ئىدىيەسى خارۋارد ئۇنۇۋېرسىتېتىنىڭ مېدىتسىنا، قانۇن ئىنستىتۇتلىرىدا 1929 - يىلىغا كەلگەندە ئامېرىكا پاي بازا - رىدا يەنە بىر قېتىم داۋالغۇش بولدى، بۇنىڭ بىلەن ئاسپىرانت ئوقۇغۇچىلارنىڭ سانى 59 دىن 872 گە ئاۋۇدى. ئۇلارنىڭ قاتا - رىدا 14 دۆلەتتىن كەلگەن ئوقۇغۇچىلار بار ئىدى. خارۋارد سودا ئىنستىتۇتى تەرىپىدىن 1922 - يىلى نەشر قىلىنغان «خارۋارد كارخانا ئوبزورى» دا ئىقتىسادشۇناسلىق پىرىنسىپلىرى بىلەن سودا - سانائەت باشقۇرۇشتىكى كۈندىلىك تەجرىبىلەرنى بىر - لەشتۈرۈش يېتەكچى پىرىنسىپ قىلىنغانىدى. بۇ ئەمەلىيەتچە - لىك ئىدىيەسىنىڭ ئامېرىكا ئوقۇتۇشىدا رەسمىي يوسۇندا تۇنجى قېتىم تەتبىقلىنىشى بولۇپ ھېسابلىناتتى.

ئەمەلىي تەتقىقاتلارنى ئېلىپ بېرىپ نۇرغۇن چوڭ شىركەتلەر - نىڭ خىزمەت ئۇنۇمىنى ئۆستۈردى، نۇرغۇن شىركەتلەر ئۈچۈن يېڭىچە ئىستراتېگىيەلەرنى تۈزۈپ بەردى. بۇ ئىستراتېگىيەلەر كارخانىنىڭ ئىشچىلارنىڭ مائاشىنى ئۆستۈرۈپ پايدىنى ئاشۇ - رۇشغا تۈرتكە بولىدىغان ئىستراتېگىيەلەر ئىدى. ئۇنىڭ تەك - لىپى بىلەن، پولات ئىشلەپچىقىرىش كارخانىلىرىدا ئىشچىلار - نىڭ كۈندىلىك مائاشى 1.15 دوللاردىن 1.85 دوللارغا، كۈندە - لىك ئىشلەپچىقىرىش مىقدارى 12.5 تونىدىن 47 تونىغا ئۆستۈرۈلگەنىدى. خارۋارد سودا ئىنستىتۇتىدىكى يەنە بىر ئۆز - گىچىلىك شۇ ئىدىكى، ئوقۇغۇچىلار ئوقۇتقۇچىلارنىڭ يېتەكچە - لىكىدە ئەمەلىي تەكشۈرۈش ئېلىپ باراتتى. ئاياغ سېتىش سا - ھەسى ئوقۇتقۇچى، ئوقۇغۇچىلار تەكشۈرۈش ئېلىپ بارىدىغان بىرىنچى كەسىپ ئىدى. تەتىل مەزگىللىرىدە ئوقۇغۇچىلار كە - چىك گۇرۇپپىلارغا بۆلۈنۈپ شىركەتلەردە پىراكتىكا قىلاتتى. بۇ ئامىللارنىڭ ئۇنۇمى كېيىن كۆرۈلدى. شۇنىڭ بىلەن ۋاقىت - نىڭ ئۆتۈشىگە ئەگىشىپ، خارۋاردنىڭ كارخانا باشقۇرۇش مائا - رىپى ئەندىزى سودا ساھەسىدە دېلو ئانالىزىنىڭ ئاساسى بولۇپ قالدى. كېيىن سودا ئىنستىتۇتىدا تەدبىقلانغان ئەمەلىيەتچىلىك ئىدىيەسى خارۋارد ئۇنۇۋېرسىتېتىنىڭ مېدىتسىنا، قانۇن ئىنستىتۇتلىرىدا 1929 - يىلىغا كەلگەندە ئامېرىكا پاي بازا - رىدا يەنە بىر قېتىم داۋالغۇش بولدى، بۇنىڭ بىلەن ئاسپىرانت ئوقۇغۇچىلارنىڭ سانى 59 دىن 872 گە ئاۋۇدى. ئۇلارنىڭ قاتا - رىدا 14 دۆلەتتىن كەلگەن ئوقۇغۇچىلار بار ئىدى. خارۋارد سودا ئىنستىتۇتى تەرىپىدىن 1922 - يىلى نەشر قىلىنغان «خارۋارد كارخانا ئوبزورى» دا ئىقتىسادشۇناسلىق پىرىنسىپلىرى بىلەن سودا - سانائەت باشقۇرۇشتىكى كۈندىلىك تەجرىبىلەرنى بىر - لەشتۈرۈش يېتەكچى پىرىنسىپ قىلىنغانىدى. بۇ ئەمەلىيەتچە - لىك ئىدىيەسىنىڭ ئامېرىكا ئوقۇتۇشىدا رەسمىي يوسۇندا تۇنجى قېتىم تەتبىقلىنىشى بولۇپ ھېسابلىناتتى.

ئەمەلىي تەتقىقاتلارنى ئېلىپ بېرىپ نۇرغۇن چوڭ شىركەتلەر - نىڭ خىزمەت ئۇنۇمىنى ئۆستۈردى، نۇرغۇن شىركەتلەر ئۈچۈن يېڭىچە ئىستراتېگىيەلەرنى تۈزۈپ بەردى. بۇ ئىستراتېگىيەلەر كارخانىنىڭ ئىشچىلارنىڭ مائاشىنى ئۆستۈرۈپ پايدىنى ئاشۇ - رۇشغا تۈرتكە بولىدىغان ئىستراتېگىيەلەر ئىدى. ئۇنىڭ تەك - لىپى بىلەن، پولات ئىشلەپچىقىرىش كارخانىلىرىدا ئىشچىلار - نىڭ كۈندىلىك مائاشى 1.15 دوللاردىن 1.85 دوللارغا، كۈندە - لىك ئىشلەپچىقىرىش مىقدارى 12.5 تونىدىن 47 تونىغا ئۆستۈرۈلگەنىدى. خارۋارد سودا ئىنستىتۇتىدىكى يەنە بىر ئۆز - گىچىلىك شۇ ئىدىكى، ئوقۇغۇچىلار ئوقۇتقۇچىلارنىڭ يېتەكچە - لىكىدە ئەمەلىي تەكشۈرۈش ئېلىپ باراتتى. ئاياغ سېتىش سا - ھەسى ئوقۇتقۇچى، ئوقۇغۇچىلار تەكشۈرۈش ئېلىپ بارىدىغان بىرىنچى كەسىپ ئىدى. تەتىل مەزگىللىرىدە ئوقۇغۇچىلار كە - چىك گۇرۇپپىلارغا بۆلۈنۈپ شىركەتلەردە پىراكتىكا قىلاتتى. بۇ ئامىللارنىڭ ئۇنۇمى كېيىن كۆرۈلدى. شۇنىڭ بىلەن ۋاقىت - نىڭ ئۆتۈشىگە ئەگىشىپ، خارۋاردنىڭ كارخانا باشقۇرۇش مائا - رىپى ئەندىزى سودا ساھەسىدە دېلو ئانالىزىنىڭ ئاساسى بولۇپ قالدى. كېيىن سودا ئىنستىتۇتىدا تەدبىقلانغان ئەمەلىيەتچىلىك ئىدىيەسى خارۋارد ئۇنۇۋېرسىتېتىنىڭ مېدىتسىنا، قانۇن ئىنستىتۇتلىرىدا 1929 - يىلىغا كەلگەندە ئامېرىكا پاي بازا - رىدا يەنە بىر قېتىم داۋالغۇش بولدى، بۇنىڭ بىلەن ئاسپىرانت ئوقۇغۇچىلارنىڭ سانى 59 دىن 872 گە ئاۋۇدى. ئۇلارنىڭ قاتا - رىدا 14 دۆلەتتىن كەلگەن ئوقۇغۇچىلار بار ئىدى. خارۋارد سودا ئىنستىتۇتى تەرىپىدىن 1922 - يىلى نەشر قىلىنغان «خارۋارد كارخانا ئوبزورى» دا ئىقتىسادشۇناسلىق پىرىنسىپلىرى بىلەن سودا - سانائەت باشقۇرۇشتىكى كۈندىلىك تەجرىبىلەرنى بىر - لەشتۈرۈش يېتەكچى پىرىنسىپ قىلىنغانىدى. بۇ ئەمەلىيەتچە - لىك ئىدىيەسىنىڭ ئامېرىكا ئوقۇتۇشىدا رەسمىي يوسۇندا تۇنجى قېتىم تەتبىقلىنىشى بولۇپ ھېسابلىناتتى.

292 ئۆزلۈك گىرۇپە كلىرىدە

ۋاقىتنىڭ ئۆتۈشىگە ئەگىشىپ، ئامېرىكىنىڭ باشقا ئۇنۇ-
ۋېرسىتېتلىرىدىكى سودا ـ سانائەت باشقۇرۇش ئىنستىتۇتلا-
رى خارۋارد ئۇنىۋېرسىتېتى سودا ئىنستىتۇتىنىڭ ئۇسۇلىنى
دوراشقا باشلىدى. بۇنداق يۇزلىنىشنى ئامېرىكا جەمئىيەتشۇنا-
سى خاۋىتارت «ئەمەلىيەتچىلىك مەدەنىيىتى» دەپ ئاتىغانىدى.
ئۇ يەنە يېزا ئىگىلىكى، ئۆز كۇچىگە تايىنىپ مۇۋەپپەقىيەت
قازىنىش ئەنئەنىسى ۋە دىنىي ئۆزىنىڭ كۆزىتىش دائىرىسىگە
كىرگۈزگەن، دىنىنىڭ جەمئىيەتتىكى رولىنى يۇقىرى باھالا-
غان، ئەسەرلىرىدە دىنشۇناس نېيولىنىڭ گېپىنى نەقىل كەلتۇ-
رۇپ: «دىنىنىڭ تەبىرىنى ‹خۇدا بار› دېگەن نۇقتىنى ئاساس قى-
لىپ تۇرۇپ بېرىش كېرەك، بەدەن بىر قوبۇللىغۇچ، خۇدانىڭ
ۋەھىسىنى قوبۇل قىلىدىغان قوبۇللىغۇچ. ئەڭ ئۇلۇغ ئىنژې-
نېرى سىزنىڭ سۈكۈت ئىچىدىكى روھىڭىزدۇر» دەپ كۆرسەتـ-
كەنىدى. ئامېرىكىدا بۇگۈنكى زامانىدا دىنىي ئەقىدىنىڭ چوڭقۇر
ئىجتىمائىي يىلتىزىغا ئىگە بولۇشى دەل ئەمەلىيەتچىلىك ئىدىيە-
سىنىڭ تۇرمۇشقا سىڭىپ كەتكەنلىكى بىلەن مۇناسىۋەتلىكتۇر.

ۋاقىتنىڭ ئۆتۈشىگە ئەگىشىپ، ئامېرىكىنىڭ باشقا ئۇنۇ-
ۋېرسىتېتلىرىدىكى سودا ـ سانائەت باشقۇرۇش ئىنستىتۇتلا-
رى خارۋارد ئۇنىۋېرسىتېتى سودا ئىنستىتۇتىنىڭ ئۇسۇلىنى
دوراشقا باشلىدى. بۇنداق يۇزلىنىشنى ئامېرىكا جەمئىيەتشۇنا-
سى خاۋىتارت «ئەمەلىيەتچىلىك مەدەنىيىتى» دەپ ئاتىغانىدى.
ئۇ يەنە يېزا ئىگىلىكى، ئۆز كۇچىگە تايىنىپ مۇۋەپپەقىيەت
قازىنىش ئەنئەنىسى ۋە دىنىي ئۆزىنىڭ كۆزىتىش دائىرىسىگە
كىرگۈزگەن، دىنىنىڭ جەمئىيەتتىكى رولىنى يۇقىرى باھالا-
غان، ئەسەرلىرىدە دىنشۇناس نېيولىنىڭ گېپىنى نەقىل كەلتۇ-
رۇپ: «دىنىنىڭ تەبىرىنى ‹خۇدا بار› دېگەن نۇقتىنى ئاساس قى-
لىپ تۇرۇپ بېرىش كېرەك، بەدەن بىر قوبۇللىغۇچ، خۇدانىڭ
ۋەھىسىنى قوبۇل قىلىدىغان قوبۇللىغۇچ. ئەڭ ئۇلۇغ ئىنژې-
نېرى سىزنىڭ سۈكۈت ئىچىدىكى روھىڭىزدۇر» دەپ كۆرسەتـ-
كەنىدى. ئامېرىكىدا بۇگۈنكى زامانىدا دىنىي ئەقىدىنىڭ چوڭقۇر
ئىجتىمائىي يىلتىزىغا ئىگە بولۇشى دەل ئەمەلىيەتچىلىك ئىدىيە-
سىنىڭ تۇرمۇشقا سىڭىپ كەتكەنلىكى بىلەن مۇناسىۋەتلىكتۇر.

293 On the Margins of Self

ۋاقىتنىڭ ئۆتۈشىگە ئەگىشىپ، ئامېرىكىنىڭ باشقا ئۇنۇ-
ۋېرسىتېتلىرىدىكى سودا ـ سانائەت باشقۇرۇش ئىنستىتۇتلا-
رى خارۋارد ئۇنىۋېرسىتېتى سودا ئىنستىتۇتىنىڭ ئۇسۇلىنى
دوراشقا باشلىدى. بۇنداق يۇزلىنىشنى ئامېرىكا جەمئىيەتشۇنا-
سى خاۋىتارت «ئەمەلىيەتچىلىك مەدەنىيىتى» دەپ ئاتىغانىدى.
ئۇ يەنە يېزا ئىگىلىكى، ئۆز كۇچىگە تايىنىپ مۇۋەپپەقىيەت
قازىنىش ئەنئەنىسى ۋە دىنىي ئۆزىنىڭ كۆزىتىش دائىرىسىگە
كىرگۈزگەن، دىنىنىڭ جەمئىيەتتىكى رولىنى يۇقىرى باھالا-
غان، ئەسەرلىرىدە دىنشۇناس نېيولىنىڭ گېپىنى نەقىل كەلتۇ-
رۇپ: «دىنىنىڭ تەبىرىنى ‹خۇدا بار› دېگەن نۇقتىنى ئاساس قى-
لىپ تۇرۇپ بېرىش كېرەك، بەدەن بىر قوبۇللىغۇچ، خۇدانىڭ
ۋەھىسىنى قوبۇل قىلىدىغان قوبۇللىغۇچ. ئەڭ ئۇلۇغ ئىنژې-
نېرى سىزنىڭ سۈكۈت ئىچىدىكى روھىڭىزدۇر» دەپ كۆرسەتـ-
كەنىدى. ئامېرىكىدا بۇگۈنكى زامانىدا دىنىي ئەقىدىنىڭ چوڭقۇر
ئىجتىمائىي يىلتىزىغا ئىگە بولۇشى دەل ئەمەلىيەتچىلىك ئىدىيە-
سىنىڭ تۇرمۇشقا سىڭىپ كەتكەنلىكى بىلەن مۇناسىۋەتلىكتۇر.

293 On the Margins of Self

غېرىبلىق ۋە سۈكۈتنىڭ ماڭا ئېيتقانلىرى

ئاچقۇچلۇق سۆزلەر: غېرىبلىق؛ ئۆزىنى تونۇش؛ سۈكۈت.

1

غېرىبلىق دېگىزى مېنى ئېقىتىپ ماڭدى. مەن سورىدىم :
— مېنى نەگە ئاپىرىسەن؟
ئۇ ئېيتتى:
— ئۆزۈڭگە قايتىشىڭ ئۈچۈن ئازاب دېگىزىغا.
كاتەكچىلىك ياتقىمدا غېرىبلىقىم ئىچىگە بەند بولدۇم. چىراغ ئۆچۈرۈلگەن. ياتقىمنىڭ كوللېكتىپ ئاشخانا تەرەپكە قارايدىغان دېرىزىسىدىن تەقدىر ـ قىسمەتنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى بىلەن بىر ئاشخانىغا تەقسىم قىلىنغان، تىلى، مەدەنىيىتى پەرقلىق نەچچە دۆلەتتىن كەلگەن چەت ئەللىك ئوقۇغۇچىلارنىڭ يۈقىرى ئاۋازدا كۈلۈشلىرى، ئىنگلىز تىلىنى ھەر خىل پۇراقتا سۆزلەشلىرى ئاڭلىنىپ تۇرىدۇ. ئۇلارنىڭ ئارىسىدا مېنىڭمۇ يېقىنلىرىم بار، چېقىپ پارىڭغا جور بولسام بولۇۋېرىدۇ. ئەمما، مەن تەنھالىقنى، سۈكۈتنى خالاپ قالدىم، چېققۇم كەلمىدى. چېقماسلىقىم بىرەر نەرسىدىن، بىرەر ئىشتىن قورققىنىمدىن ئەمەس، ياۋايىلىقىمدىنمۇ ئەمەس، بەلكى مۇشۇ كۈنلەردە غېرىبـ

ئون ئالتىنچى باب

غېرىبلىق ۋە سۈكۈتنىڭ ماڭا ئېيتقانلىرى

ئاچقۇچلۇق سۆزلەر: غېرىبلىق؛ ئۆزىنى تونۇش؛ سۈكۈت.

1

غېرىبلىق دېگىزى مېنى ئېقىتىپ ماڭدى. مەن سورىدىم :
— مېنى نەگە ئاپىرىسەن؟
ئۇ ئېيتتى:
— ئۆزۈڭگە قايتىشىڭ ئۈچۈن ئازاب دېگىزىغا.
كاتەكچىلىك ياتقىمدا غېرىبلىقىم ئىچىگە بەند بولدۇم. چىراغ ئۆچۈرۈلگەن. ياتقىمنىڭ كوللېكتىپ ئاشخانا تەرەپكە قارايدىغان دېرىزىسىدىن تەقدىر ـ قىسمەتنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى بىلەن بىر ئاشخانىغا تەقسىم قىلىنغان، تىلى، مەدەنىيىتى پەرقلىق نەچچە دۆلەتتىن كەلگەن چەت ئەللىك ئوقۇغۇچىلارنىڭ يۈقىرى ئاۋازدا كۈلۈشلىرى، ئىنگلىز تىلىنى ھەر خىل پۇراقتا سۆزلەشلىرى ئاڭلىنىپ تۇرىدۇ. ئۇلارنىڭ ئارىسىدا مېنىڭمۇ يېقىنلىرىم بار، چېقىپ پارىڭغا جور بولسام بولۇۋېرىدۇ. ئەمما، مەن تەنھالىقنى، سۈكۈتنى خالاپ قالدىم، چېققۇم كەلمىدى. چېقماسلىقىم بىرەر نەرسىدىن، بىرەر ئىشتىن قورققىنىمدىن ئەمەس، ياۋايىلىقىمدىنمۇ ئەمەس، بەلكى مۇشۇ كۈنلەردە غېرىبـ

294 ئۆزلۈك گىرۇھ كلىرىدە

لەتىمالغ جۇشقۇن ھالىتىن بەكرەك ھالىتىمالغ ئەھمىيىتى، ئۇ-
زۇم تۇغرىسىدا مېنى ئويلاندۇرۇۋاتقانلىقىدىن ئىدى. ئارىلىپ –
ئارىلىپ چىقىۋاتقان روھىكا ئىگىۋازلىرىغا قارىغاندا، ئۇيلار ئىچە-
شىۋاتسا كېرەك.

قىيانىغا پاتمايۋاتقان روھىم ئۆزىگە سۇكۇنەت تىلەۋاتاتتى. سۇكۇنەت ماڭا سۆزلەۋاتاتتى. مەن تەنھالىق، غېرىبلىق ئىچىدىلا ئۆزۈمگە قايتالايدىغانلىقىمنى، ئۆزۈمنى تېخىمۇ ياخشى تونۇ-يالايدىغانلىقىمنى ھېس قىلىۋاتاتتىم. چۈنكى، غېرىپ ھالىتىدە ده چىنلىق كۆرەلەك، جۇشقۇن ھالىتىدە جاھانسازلىقتىمالغ كۆ-لەڭگىسى كۆرەلەك ئەكس ئېتەتتى. شۇ تاپتا مېنىمالغ ئاشخانىغا چوتقا كىمەكۇ بىرىگە يالغان ھېجايىغۇم بېرىۋ، ماڭا غېرىبلىق كېرەلەك. مېنىمالغ شۇ تاپتىكى غېرىبلىقىم يات ئەلدىكى بىرەر مۇساپىر ئۆيىغۇرنىمالغ غېرىبلىقىدىن، ئوتتۇدە سۇرۇلۇق رۇھىنى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن كىشىلەر ئارىسىدىن سۇغۇرۇلۇپ چىقە-قان، ئەمما يالغۇزلۇقىدا خىيالىدىكى پەيغانىغا پاتمايدىغان مۇكداشلىرىمنىمالغ غېرىبلىقىدىن پەرقلەندىمەيدۇ. ئەمما بىر پەر-قى، شۇ تاپتا غېرىبلىقى مېنى ئەمەس، مەن غېرىبلىقنى چىللاۋاتاتتىم.

قانىياق، رەڭدار ھالىتقا كۆڭگەن ئادەم ئۆزۈنىمالغ ساختىپەرلە-شىپ كېتىۋاتقانلىقىنى، ئۆزۈنى بىلەن مۇڭدىشىش ئۈچۈن ۋاقتى قالمايۋاتقانلىقىنى، ئاستا – ئاستا چېرىۋاتقانلىقىنى ھېس قىلـ-ماي ئۈنۈپ كېتىدۇ؛ ئۆزۈنىمالغ قىلىۋاتقانلىرىغا ئاساسەن تېپىپ بېرەلمەيدۇ. ۋاقتى كەلسە بىر پاھىشىمۇ ئۆزۈنىمالغ تېنىدى ساقـ-نىمغا باشقىلارنى قانىل قىلالايدىغان ئاساس تېپىپ بېرەلمەسلىكى مۇمكىن. ئادەم ئۆزۈنى بىلەن مۇڭدىشىشى كېرەك، بۇنىمالغ ئۈچۈن تەنھالىق كېرەك. تەنھالىق يوقاپ كېتىۋاتقان تۇيغۇلىرىنى ئۇ-گىسىگە قايتۇرۇپ بېرىدۇ.

— ئۇيغۇر دېگەندىن ئاڭلاپ باقمايتىكەنمەن!

ھاۋاي ئۇنىۋېرسىتېتىغا بېكىن كەلگەندە بۇنداق گەپلەرنى

لەتىمالغ جۇشقۇن ھالىتىن بەكرەك ھالىتىمالغ ئەھمىيىتى، ئۇ-
زۇم تۇغرىسىدا مېنى ئويلاندۇرۇۋاتقانلىقىدىن ئىدى. ئارىلىپ –
ئارىلىپ چىقىۋاتقان روھىكا ئىگىۋازلىرىغا قارىغاندا، ئۇيلار ئىچە-
شىۋاتسا كېرەك.

قىيانىغا پاتمايۋاتقان روھىم ئۆزىگە سۇكۇنەت تىلەۋاتاتتى. سۇكۇنەت ماڭا سۆزلەۋاتاتتى. مەن تەنھالىق، غېرىبلىق ئىچىدىلا ئۆزۈمگە قايتالايدىغانلىقىمنى، ئۆزۈمنى تېخىمۇ ياخشى تونۇ-يالايدىغانلىقىمنى ھېس قىلىۋاتاتتىم. چۈنكى، غېرىپ ھالىتىدە ده چىنلىق كۆرەلەك، جۇشقۇن ھالىتىدە جاھانسازلىقتىمالغ كۆ-لەڭگىسى كۆرەلەك ئەكس ئېتەتتى. شۇ تاپتا مېنىمالغ ئاشخانىغا چوتقا كىمەكۇ بىرىگە يالغان ھېجايىغۇم بېرىۋ، ماڭا غېرىبلىق كېرەلەك. مېنىمالغ شۇ تاپتىكى غېرىبلىقىم يات ئەلدىكى بىرەر مۇساپىر ئۆيىغۇرنىمالغ غېرىبلىقىدىن، ئوتتۇدە سۇرۇلۇق رۇھىنى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن كىشىلەر ئارىسىدىن سۇغۇرۇلۇپ چىقە-قان، ئەمما يالغۇزلۇقىدا خىيالىدىكى پەيغانىغا پاتمايدىغان مۇكداشلىرىمنىمالغ غېرىبلىقىدىن پەرقلەندىمەيدۇ. ئەمما بىر پەر-قى، شۇ تاپتا غېرىبلىقى مېنى ئەمەس، مەن غېرىبلىقنى چىللاۋاتاتتىم.

قانىياق، رەڭدار ھالىتقا كۆڭگەن ئادەم ئۆزۈنىمالغ ساختىپەرلە-شىپ كېتىۋاتقانلىقىنى، ئۆزۈنى بىلەن مۇڭدىشىش ئۈچۈن ۋاقتى قالمايۋاتقانلىقىنى، ئاستا – ئاستا چېرىۋاتقانلىقىنى ھېس قىلـ-ماي ئۈنۈپ كېتىدۇ؛ ئۆزۈنىمالغ قىلىۋاتقانلىرىغا ئاساسەن تېپىپ بېرەلمەيدۇ. ۋاقتى كەلسە بىر پاھىشىمۇ ئۆزۈنىمالغ تېنىدى ساقـ-نىمغا باشقىلارنى قانىل قىلالايدىغان ئاساس تېپىپ بېرەلمەسلىكى مۇمكىن. ئادەم ئۆزۈنى بىلەن مۇڭدىشىشى كېرەك، بۇنىمالغ ئۈچۈن تەنھالىق كېرەك. تەنھالىق يوقاپ كېتىۋاتقان تۇيغۇلىرىنى ئۇ-گىسىگە قايتۇرۇپ بېرىدۇ.

— ئۇيغۇر دېگەندىن ئاڭلاپ باقمايتىكەنمەن!

ھاۋاي ئۇنىۋېرسىتېتىغا بېكىن كەلگەندە بۇنداق گەپلەرنى

ئاڭلىغىنىمدا ئىچ ـ ئىچىمدىن ئۆرتىنىپ كېتەتتىم. «نېمە ئۈچۈن خەق بىزنى بىلمەيدۇ!» دەپ ئازابلىناتتىم. غېرىبلىق ماڭا بۇنداق ئىشلارغا ئازابلانماسلىق كېرەكلىكىنى ئۆگەتتى. ئازابلىنىش بىلەن ئىش پۈتمەيتتى. باشقىلارنىڭ بىزنى بىلمەسلىكى بەرھەق. چۈنكى، نۇرغۇنلىرىمىز ئەجدادلارنىڭ ئىزنىنى بېسىپ كېتىۋاتقان ئەۋلادلارمىز. تىكەن ئۈنگەن زېمىندىن چىققان سەييياھنىڭ قەدىمى ئۇزاققا بارالمايدۇ. مەن غېرىبلىق ئىچىدە شۇلارنى ئويلىدىم.

— پاھ، ئۇيغۇرلار نېمىدېگەن قالتىس !

ئاندا ـ ساندا ئاشخانىلاردا پولۇ، لەڭمەنلەرنى قىلىۋاتقىنىمدا، قىزىقسىنىپ يېنىمغا كەلگەن چەت ئەللىكلەر ئەنە شۇنداق ماختاپ قويياتتى. پاراڭ ئارىلىقلىرىدا ئۇيغۇر مەدەنىيىتىگە مۇناسىۋەتلىك يارقىن تەرەپلەرنى ئۇقتۇرغىنىمدا چەت ئەللىكلەر ئەنە شۇنداق دەپ قويياتتى. ئەمما، مەن بۇنداق گەپلەرگە ئالدانماس بولغانىدىم. بۇنى ماڭا غېرىبلىق ئىچىدە ئۆزىمىزنىڭ ئورنى ھەققىدە سۇرگەن ئازابلىق خىياللىرىم ئۆگەتكەنىدى. چەت ئەللىكلەر ئادەم ماختايدىغان گەپلەر (great fantastic — قالتىس، كارامەت) نى ئايىماي دەۋېرەتتى. ئۇرۇمچىدىكى چېغىمدا چەت ئەللىكلەرنىڭ ئۇيغۇرلار ھەققىدىكى شۇنداق باھالىرىنى ئاڭلاپ ھاياجانلىنىپتىكەنمەن: «ئۇيغۇرنى دۇنيا تونۇيدىغان بولدى» دېگەن ھېسسىياتتا پەخىرلىنىپتىكەنمەن. ئەمدى ئويلاپ باقسام، باشقىلارنى يالغاندىن ماختاشقا تەنەرخ كەتمەيدىغانلىقىنى بۇ چەت ئەللىكلەر ئوبدان بىلىدىكەن. مەن بۇنداق گەپلەرگە ھاياجانلانماس بولدۇم. بۇنى ماڭا تەنھالىق، سۇكۇت ئىچىدىكى كۆزىتىشلىرىم ئۆگەتتى.

بىز ھاياتلىقنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى بىلىپ بولغۇچە ئۇنىڭ تېڭىنى زايە قىلىپ بولىدىكەنمىز. ئۆمرۇمنىڭ تەڭدىن تولىسىنى ياشاپ بولغاندىمەن. ئەمما كەينىمگە بۇرۇلۇپ قاراپ شۇنىڭ ھېس قىلدىمكى، مېھرى ئىسسىق ئۇرۇمچىدە ئۆتكەن كۈنلىرىم مېنى جۇشقۇن ھاياتقا كۆندۇرۇپ قويۇپتىكەن، يالغۇزلۇقتىن قاچىدىغان قىلىپ قويۇپتىكەن. ئەمدى ئويلاپ باقسام، غېرىبـ

ئاڭلىغىنىمدا ئىچ ـ ئىچىمدىن ئۆرتىنىپ كېتەتتىم. «نېمە ئۈچۈن خەق بىزنى بىلمەيدۇ!» دەپ ئازابلىناتتىم. غېرىبلىق ماڭا بۇنداق ئىشلارغا ئازابلانماسلىق كېرەكلىكىنى ئۆگەتتى. ئازابلىنىش بىلەن ئىش پۈتمەيتتى. باشقىلارنىڭ بىزنى بىلمەسلىكى بەرھەق. چۈنكى، نۇرغۇنلىرىمىز ئەجدادلارنىڭ ئىزنىنى بېسىپ كېتىۋاتقان ئەۋلادلارمىز. تىكەن ئۈنگەن زېمىندىن چىققان سەييياھنىڭ قەدىمى ئۇزاققا بارالمايدۇ. مەن غېرىبلىق ئىچىدە شۇلارنى ئويلىدىم.

— پاھ، ئۇيغۇرلار نېمىدېگەن قالتىس !

ئاندا ـ ساندا ئاشخانىلاردا پولۇ، لەڭمەنلەرنى قىلىۋاتقىنىمدا، قىزىقسىنىپ يېنىمغا كەلگەن چەت ئەللىكلەر ئەنە شۇنداق ماختاپ قويياتتى. پاراڭ ئارىلىقلىرىدا ئۇيغۇر مەدەنىيىتىگە مۇناسىۋەتلىك يارقىن تەرەپلەرنى ئۇقتۇرغىنىمدا چەت ئەللىكلەر ئەنە شۇنداق دەپ قويياتتى. ئەمما، مەن بۇنداق گەپلەرگە ئالدانماس بولغانىدىم. بۇنى ماڭا غېرىبلىق ئىچىدە ئۆزىمىزنىڭ ئورنى ھەققىدە سۇرگەن ئازابلىق خىياللىرىم ئۆگەتكەنىدى. چەت ئەللىكلەر ئادەم ماختايدىغان گەپلەر (great fantastic — قالتىس، كارامەت) نى ئايىماي دەۋېرەتتى. ئۇرۇمچىدىكى چېغىمدا چەت ئەللىكلەرنىڭ ئۇيغۇرلار ھەققىدىكى شۇنداق باھالىرىنى ئاڭلاپ ھاياجانلىنىپتىكەنمەن: «ئۇيغۇرنى دۇنيا تونۇيدىغان بولدى» دېگەن ھېسسىياتتا پەخىرلىنىپتىكەنمەن. ئەمدى ئويلاپ باقسام، باشقىلارنى يالغاندىن ماختاشقا تەنەرخ كەتمەيدىغانلىقىنى بۇ چەت ئەللىكلەر ئوبدان بىلىدىكەن. مەن بۇنداق گەپلەرگە ھاياجانلانماس بولدۇم. بۇنى ماڭا تەنھالىق، سۇكۇت ئىچىدىكى كۆزىتىشلىرىم ئۆگەتتى.

بىز ھاياتلىقنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى بىلىپ بولغۇچە ئۇنىڭ تېڭىنى زايە قىلىپ بولىدىكەنمىز. ئۆمرۇمنىڭ تەڭدىن تولىسىنى ياشاپ بولغاندىمەن. ئەمما كەينىمگە بۇرۇلۇپ قاراپ شۇنىڭ ھېس قىلدىمكى، مېھرى ئىسسىق ئۇرۇمچىدە ئۆتكەن كۈنلىرىم مېنى جۇشقۇن ھاياتقا كۆندۇرۇپ قويۇپتىكەن، يالغۇزلۇقتىن قاچىدىغان قىلىپ قويۇپتىكەن. ئەمدى ئويلاپ باقسام، غېرىبـ

ئاڭلىغىنىمدا ئىچ ـ ئىچىمدىن ئۆرتىنىپ كېتەتتىم. «نېمە ئۈچۈن خەق بىزنى بىلمەيدۇ!» دەپ ئازابلىناتتىم. غېرىبلىق ماڭا بۇنداق ئىشلارغا ئازابلانماسلىق كېرەكلىكىنى ئۆگەتتى. ئازابلىنىش بىلەن ئىش پۈتمەيتتى. باشقىلارنىڭ بىزنى بىلمەسلىكى بەرھەق. چۈنكى، نۇرغۇنلىرىمىز ئەجدادلارنىڭ ئىزنىنى بېسىپ كېتىۋاتقان ئەۋلادلارمىز. تىكەن ئۈنگەن زېمىندىن چىققان سەييياھنىڭ قەدىمى ئۇزاققا بارالمايدۇ. مەن غېرىبلىق ئىچىدە شۇلارنى ئويلىدىم.

— پاھ، ئۇيغۇرلار نېمىدېگەن قالتىس !

ئاندا ـ ساندا ئاشخانىلاردا پولۇ، لەڭمەنلەرنى قىلىۋاتقىنىمدا، قىزىقسىنىپ يېنىمغا كەلگەن چەت ئەللىكلەر ئەنە شۇنداق ماختاپ قويياتتى. پاراڭ ئارىلىقلىرىدا ئۇيغۇر مەدەنىيىتىگە مۇناسىۋەتلىك يارقىن تەرەپلەرنى ئۇقتۇرغىنىمدا چەت ئەللىكلەر ئەنە شۇنداق دەپ قويياتتى. ئەمما، مەن بۇنداق گەپلەرگە ئالدانماس بولغانىدىم. بۇنى ماڭا غېرىبلىق ئىچىدە ئۆزىمىزنىڭ ئورنى ھەققىدە سۇرگەن ئازابلىق خىياللىرىم ئۆگەتكەنىدى. چەت ئەللىكلەر ئادەم ماختايدىغان گەپلەر (great fantastic — قالتىس، كارامەت) نى ئايىماي دەۋېرەتتى. ئۇرۇمچىدىكى چېغىمدا چەت ئەللىكلەرنىڭ ئۇيغۇرلار ھەققىدىكى شۇنداق باھالىرىنى ئاڭلاپ ھاياجانلىنىپتىكەنمەن: «ئۇيغۇرنى دۇنيا تونۇيدىغان بولدى» دېگەن ھېسسىياتتا پەخىرلىنىپتىكەنمەن. ئەمدى ئويلاپ باقسام، باشقىلارنى يالغاندىن ماختاشقا تەنەرخ كەتمەيدىغانلىقىنى بۇ چەت ئەللىكلەر ئوبدان بىلىدىكەن. مەن بۇنداق گەپلەرگە ھاياجانلانماس بولدۇم. بۇنى ماڭا تەنھالىق، سۇكۇت ئىچىدىكى كۆزىتىشلىرىم ئۆگەتتى.

بىز ھاياتلىقنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى بىلىپ بولغۇچە ئۇنىڭ تېڭىنى زايە قىلىپ بولىدىكەنمىز. ئۆمرۇمنىڭ تەڭدىن تولىسىنى ياشاپ بولغاندىمەن. ئەمما كەينىمگە بۇرۇلۇپ قاراپ شۇنىڭ ھېس قىلدىمكى، مېھرى ئىسسىق ئۇرۇمچىدە ئۆتكەن كۈنلىرىم مېنى جۇشقۇن ھاياتقا كۆندۇرۇپ قويۇپتىكەن، يالغۇزلۇقتىن قاچىدىغان قىلىپ قويۇپتىكەن. ئەمدى ئويلاپ باقسام، غېرىبـ

لىق، يالغۇزلۇق ئۇنچىۋالا قورقۇنچلۇق نەرسىمۇ ئەمەسكەن. ئۇ بىزگە ئۆزىمىزنىڭ، ھاياتنىڭ، باشقىلارنىڭ ئەڭ سەممىي تەرەپلىرىنى دەپ بېرىدىكەن. ئۆزىدىن قاچقىشنى ئادەت قىلغان روھ غېرىبلىق ۋە مەنىلىك، تېگى چوڭقۇر سۇكۇت ئىچىدە تاۋلىنىدىكەن؛ ئۆزىنى تېخىمۇ ياخشى تونۇيدىكەن.

غېرىبلىق ئىچىدە يۈمشاق كارىۋات پاتقاندەك قىلدى. ئۇيان ـ بۇيان ئۆرۈلدۇم. سىرتتىن كىرىۋاتقان ئاۋازلارمۇ جىمىدى. ئۇخلايدىغان ۋاقىت بولغان بولسا كېرەك. سائەتكە قارىغۇم يوق. بەلكىم ئاللىبۇرۇن ئۇخلايدىغان ۋاقىت بولغاندۇ. مەن قاراڭغۇلۇققا ئايلىنىپ كەتتىمۇ ياكى قاراڭغۇلۇق ماڭا ئايلىنىپ كەتتىمۇ، ئىشقىلىپ ياتقىمنىڭ تورۇسىدىن ئۆزۈمنى كۆرگەندەك بولدۇم. سۇكۇتنىڭ تىلى بارەڭ قىلدۇ. ئۇ مېنىڭ روھىمنى ئاللەيلەۋاتقاندەك، ئادىل تۇنىيازنىڭ «غېرىبلىق» دېگەن شېئىرىدىكى مۇنۇ مىسرالار ئېسىمدىن كەچتى:

غازاڭلار تۆكۈلەمدۇ
تۆكۈلگەنمىدۇ؟
دەرەخلەر مېنىڭدەك يالغۇز قالامدۇ؟
ھاياتنىڭ مەن سالغان چېغىر يولىدا،
مەن ئۆزۈم ماڭمىسام ئادەم ماڭامدۇ؟

ئۆمۈچۈك توربەك غېرىبسىنىشنى،
قاراڭغۇ ئۆيلەردەك يالغۇز قېلىشنى.
ئۇمىدسىز شېئىرەك يىغلامسىراشنى،
ئۆگەنگۈم يوق ئىدى، يوق ئىدى زادى.

يەپ كېتەرمۇ تاملار توساتتىن،
تاۋۇتقا ئايلىنىپ قالارمۇ كارىۋات!
جان كىرىپ قالارمۇ بۇ رەسىملەرگە،
ھەممىسى دۇشمىنىم، كۆزىتەر پات ـ پات!

كارىۋىتىم يېنىدىكى تامغا ئېسىلغان رامكىدىكى سۇرەتتە ئالتە ئايلىق ئوغلۇم ماڭا سۆزلەۋاتقاندەك، ھېلىلا جان كىرىپ گۈڭراپ سۆزلەيدىغاندەك. ۋەتەننى، بالامنى، ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرىمنى سېغىنغىنىمدا غېرىبلىقىم بەكرەك جانغا پاتاتتى. بۇنداق چاغلاردا مەندە يۇرتنى سېغىنىش ھېسسىياتى كۈچەيىپ كېتەتتى. ئابلىز ھېزىمنىڭ: «دېڭىز بوپ يىراقلاپ كەتكۈچە ئەلدىن، بۇلاق بوپ قويىنىدا يۇرگەن ياخشىكەن!» دېگەن مىسرالىرى خىيالىمدىن كەچتى. ئابلىز ھېزىم چەت ئەلگە چىقىپ باققاندىن كېيىن ھىجران ئازابىدا بۇ مىسرالارنى پۈتتىمۇ، بۇنىسى ماڭا نامەلۇم. ئەمما، ئۇ بۇ مىسرالاردا مېنىڭ مۇشۇ كۈنلەردىكى روھىي ھالىتىمنى يازغاندەك قىلىدۇ. يۇرتۇمنى، مېھرى ئىسسىق قېرىنداشلىرىمنى ئەسلەۋېتىپ چەت ئەل مەدەنىيىتىدىكى يالتىراقلارغا مەست بولۇپ، چەت ئەل چۈشى دولقۇنىنىڭ نادان ئەگەشكۈچىلىرىگە ئايلانغان بەزى ياشلارنى ئويلىدىم. ئادەمنىڭ كىملىك ئېھتىياجى ئۆزى ياشاۋاتقان توپتىن ئايرىلغاندىن كېيىن باشلىنىدۇ. ئۇلار ئۆز ۋەتىنىدىكى شەكىلسىز كىملىك بايلىقلىرىنىڭ ــ قان ـ قېرىنداش، دوستلۇق مېھرى، ئېغىزغا تېتىغۇدەك تاماق، تونۇش كوچا قاتارلىقلارنىڭ ئۆزىگە نىسبەتەن نېمىدىن دېرەك بېرىدىغانلىقىنى يۇرتىدىكى چېغىدا چۈشەنمەيدۇ. چۈنكى ئۇلار مۇساپىر بولۇپ باقمىغان. ئادەم چەت ئەلگە چىقىپ باقمىغىچە ئۆزىنىڭ چەت ئەل ھەققىدىكى تۇتۇرۇقسىز ئارزۇسىنىڭ رېئاللىقتىن ئايرىلغان خىيالپەرەسلىكىنىڭ مەھسۇلى ئىكەنلىكىنى ئۇقمايدۇ.

ئادەم ــ ئادەم بىلەن ئادەم. شاۋقۇنلۇق، جۇشقۇن ھايات رېتىمىغا ئادەتلەنگەن كىشىلەر ئارىسىدا ئۆزىگە بەند بولۇپ ياشىغان ئادەم تاشلىۋېتىلىش خەۋپىگە دۇچ كېلىدۇ. ئەمما، ھەددىدىن ئارتۇق ئىجتىمائىي ئالاقە، سورۇندارچىلىق ئادەمنىڭ خاسلىقىنى، ئىجادچانلىقىنى ئۆلتۈرىدۇ؛ ئادەمنى ئۆزىنىڭ ياشاش ئۇسۇلىدا ئەمەس، باشقىلارنىڭ پىكىر، باھا ئەندىزىسىدە كۈن

ۋەسسالاپ كىتىپ ھۆرمەتلىن تۇرۇشتا مەجبۇر بولدۇم. ئاسسالامۇ ئەلەيكۇم ھەممەيلەن، كىرەكسىز ھۆجرىلار قورشاۋىدا يالشاۋاتقان ئالالدىن – تالاڭچا ھۇجرامۇ خوتۇنىمىز دۇچ كېلىپ يالشايدۇ. تۆشۈك – تارام

كېيىن ئورنۇمدىن تۇرغىنىمدا، تۇنجى بولۇپ قىلىدىغان ئىشىم تورغا چىقىش ئىدى.

«لۇكچەكلەر، قېنى سىلەرا!» ناملىق بىر يازمىغا كۆزۈم چۈشتى. ئۇ يازمىدا ئۆزى ئالىقاپ بولسىمۇ گاڭگۇڭلۇق، نوچىلىقنى تاشلىمىغان ئەرلەرگە بولغان سېغىنىش ھېسسىياتى ئىپادىلەنگەنىكەن. يازمىنىڭ چىقىش نۇقتىسى توغرا بولغان بولسىمۇ، لېكىن ئاپتور بۇگۈنكى جەمئىيەتتە ئۇنداق گاڭگۇڭ لۇكچەكلەرگە ئورۇن يوقلۇقىنى ئېسىدىن چىقارغان بولسا كېرەك. ئاپتور بەلكىم بۇنى ئويلىمىغاندۇ. بۇ نوچىلىق، گاڭگۇڭلۇقنى كۆتۈرمەيدىغان دەۋر ئىدى. زامان ئەۋرىشىم، ئادەملەرنى تەلەپ قىلىۋاتقاندا، ئۇنداق گاڭگۇڭ لۇكچەكلەرنىڭ قۇيرۇقىنى ئەلۋەتتە قۇم باسىدۇ. قاراڭغۇلۇق ئىچىدە ئولتۇرۇپ، يازمىنىڭ چىقىش نۇقتىسىغا يانداش ھالدا سۇرگەن خىياللىرىم ناگاھ ئەلىنىڭ:

«دۇنيانىڭ سىرتىدىن ناخشا ئاڭلايمەن،
ئەي كېچە، باغرىڭغا لۇكچەك چىللايمەن!»

دېگەن مىسرالىرىنى ئېسىمگە سالدى.

تورداكى ئىنكاسلار شۇنچىلىك تۇتۇرۇقسىز ئىدى. پات ـ پات مىللەتنى ئاغزىدا سۆيىدىغان قىزىققان ياشلارنىڭ ئادەمنىڭ غدىقى كەلگۈدەك يوغان گەپلىرى كۆزۈمگە چېلىقاتتى. بەزى ياشلار بولسا ئۆزىدىكى ئىللەتنى مىللەتكە ئارتىپ قويۇپ، سۆكۈش ـ شىكايەت بىلەن ئۆزىنى كۆرسىتىشكە تىرىشاتتى. يەنە بىر تېمىغا كىرسەم، بىر توپ ئىنكاسچى كىمدۇر بىرىنىڭ تەرىپىنى قىلىپ، يەنە بىر كىملەرگە ئەپسانە گەپلەر بىلەن ھۇجۇمغا ئۆتكىلى تۇرۇپتۇ. ھېچكىم ھېچكىمنىڭ گېپىنى ئاڭلىمايتتى. يوغان گەپلەرنى قىلغانلار ھالقىلىق پەيتلەردە ھەمكارلىشىشنى خالىمايتتى. يەنە بىر يەردە ئۇيغۇر تىلىنىڭ كۇرسىنى

كېيىن ئورنۇمدىن تۇرغىنىمدا، تۇنجى بولۇپ قىلىدىغان ئىشىم تورغا چىقىش ئىدى.

«لۇكچەكلەر، قېنى سىلەرا!» ناملىق بىر يازمىغا كۆزۈم چۈشتى. ئۇ يازمىدا ئۆزى ئالىقاپ بولسىمۇ گاڭگۇڭلۇق، نوچىلىقنى تاشلىمىغان ئەرلەرگە بولغان سېغىنىش ھېسسىياتى ئىپادىلەنگەنىكەن. يازمىنىڭ چىقىش نۇقتىسى توغرا بولغان بولسىمۇ، لېكىن ئاپتور بۇگۈنكى جەمئىيەتتە ئۇنداق گاڭگۇڭ لۇكچەكلەرگە ئورۇن يوقلۇقىنى ئېسىدىن چىقارغان بولسا كېرەك. ئاپتور بەلكىم بۇنى ئويلىمىغاندۇ. بۇ نوچىلىق، گاڭگۇڭلۇقنى كۆتۈرمەيدىغان دەۋر ئىدى. زامان ئەۋرىشىم، ئادەملەرنى تەلەپ قىلىۋاتقاندا، ئۇنداق گاڭگۇڭ لۇكچەكلەرنىڭ قۇيرۇقىنى ئەلۋەتتە قۇم باسىدۇ. قاراڭغۇلۇق ئىچىدە ئولتۇرۇپ، يازمىنىڭ چىقىش نۇقتىسىغا يانداش ھالدا سۇرگەن خىياللىرىم ناگاھ ئەلىنىڭ:

«دۇنيانىڭ سىرتىدىن ناخشا ئاڭلايمەن،
ئەي كېچە، باغرىڭغا لۇكچەك چىللايمەن!»

دېگەن مىسرالىرىنى ئېسىمگە سالدى.

تورداكى ئىنكاسلار شۇنچىلىك تۇتۇرۇقسىز ئىدى. پات ـ پات مىللەتنى ئاغزىدا سۆيىدىغان قىزىققان ياشلارنىڭ ئادەمنىڭ غدىقى كەلگۈدەك يوغان گەپلىرى كۆزۈمگە چېلىقاتتى. بەزى ياشلار بولسا ئۆزىدىكى ئىللەتنى مىللەتكە ئارتىپ قويۇپ، سۆكۈش ـ شىكايەت بىلەن ئۆزىنى كۆرسىتىشكە تىرىشاتتى. يەنە بىر تېمىغا كىرسەم، بىر توپ ئىنكاسچى كىمدۇر بىرىنىڭ تەرىپىنى قىلىپ، يەنە بىر كىملەرگە ئەپسانە گەپلەر بىلەن ھۇجۇمغا ئۆتكىلى تۇرۇپتۇ. ھېچكىم ھېچكىمنىڭ گېپىنى ئاڭلىمايتتى. يوغان گەپلەرنى قىلغانلار ھالقىلىق پەيتلەردە ھەمكارلىشىشنى خالىمايتتى. يەنە بىر يەردە ئۇيغۇر تىلىنىڭ كۇرسىنى

كېيىن ئورنۇمدىن تۇرغىنىمدا، تۇنجى بولۇپ قىلىدىغان ئىشىم تورغا چىقىش ئىدى.

«لۇكچەكلەر، قېنى سىلەرا!» ناملىق بىر يازمىغا كۆزۈم چۈشتى. ئۇ يازمىدا ئۆزى ئالىقاپ بولسىمۇ گاڭگۇڭلۇق، نوچىلىقنى تاشلىمىغان ئەرلەرگە بولغان سېغىنىش ھېسسىياتى ئىپادىلەنگەنىكەن. يازمىنىڭ چىقىش نۇقتىسى توغرا بولغان بولسىمۇ، لېكىن ئاپتور بۇگۈنكى جەمئىيەتتە ئۇنداق گاڭگۇڭ لۇكچەكلەرگە ئورۇن يوقلۇقىنى ئېسىدىن چىقارغان بولسا كېرەك. ئاپتور بەلكىم بۇنى ئويلىمىغاندۇ. بۇ نوچىلىق، گاڭگۇڭلۇقنى كۆتۈرمەيدىغان دەۋر ئىدى. زامان ئەۋرىشىم، ئادەملەرنى تەلەپ قىلىۋاتقاندا، ئۇنداق گاڭگۇڭ لۇكچەكلەرنىڭ قۇيرۇقىنى ئەلۋەتتە قۇم باسىدۇ. قاراڭغۇلۇق ئىچىدە ئولتۇرۇپ، يازمىنىڭ چىقىش نۇقتىسىغا يانداش ھالدا سۇرگەن خىياللىرىم ناگاھ ئەلىنىڭ:

«دۇنيانىڭ سىرتىدىن ناخشا ئاڭلايمەن،
ئەي كېچە، باغرىڭغا لۇكچەك چىللايمەن!»

دېگەن مىسرالىرىنى ئېسىمگە سالدى.

تورداكى ئىنكاسلار شۇنچىلىك تۇتۇرۇقسىز ئىدى. پات ـ پات مىللەتنى ئاغزىدا سۆيىدىغان قىزىققان ياشلارنىڭ ئادەمنىڭ غدىقى كەلگۈدەك يوغان گەپلىرى كۆزۈمگە چېلىقاتتى. بەزى ياشلار بولسا ئۆزىدىكى ئىللەتنى مىللەتكە ئارتىپ قويۇپ، سۆكۈش ـ شىكايەت بىلەن ئۆزىنى كۆرسىتىشكە تىرىشاتتى. يەنە بىر تېمىغا كىرسەم، بىر توپ ئىنكاسچى كىمدۇر بىرىنىڭ تەرىپىنى قىلىپ، يەنە بىر كىملەرگە ئەپسانە گەپلەر بىلەن ھۇجۇمغا ئۆتكىلى تۇرۇپتۇ. ھېچكىم ھېچكىمنىڭ گېپىنى ئاڭلىمايتتى. يوغان گەپلەرنى قىلغانلار ھالقىلىق پەيتلەردە ھەمكارلىشىشنى خالىمايتتى. يەنە بىر يەردە ئۇيغۇر تىلىنىڭ كۇرسىنى

جۇشقۇرىدىغان، مۇشۇگىرە دېگەن نام گاستىدا بېرىلدىغان پاخپاق

يارمىلاڑنى كۆرۈپ جۇدۇنۇم تۇتتى. ساختىپەز يالغاڭ، تومۇرسىدا قىزىق قانىدىن باشقا ھېچنېمە يوق، گۈزىدىن باشقا گاۋدىسىغ ئۇخلاۋاتقاندەك ھېس قىلىدىغان پۇچەڭە يارلارمەنلەر ھەققىدە سۆكۈت گۈجىدە گازابلىدىپ گويلاغچ قەشقەرلىلەر شاگىر سالدا. قەتيان ھاجىمنىڭ مۇنۇ جۇملىلىرىنى گەسلىدىم: «گويغانىدىم دېۋە، كۆزلىرىگىدىن نۇر چاقنىپ تۇرغىنى بىلەن روھىڭ مەست. تۇرۇ. دورىدىم بار دېمە، كۆزلىرىگىدىن يالغۇ تۆكۈلۈۋاتقىنى بىلەن باغرىڭ قان گەمەستۇر... گەي سورۇن گەھلى، توختات گالتە. شىكىرا مەن شېڭىر گوقۇمايمەن. جۇنكى، مەن ھارۋاقكەشلەرنىڭ ئالايلىدۇرۇپ، بۇرلىرىنى يوگىنىدەك قىرارتىپ تۇرۇپ مىللەتنىڭ «غېمىنى قىلىۋاتقان» كىشىلەرنى كۆپ كۆرگەن. گەمدى تورداش مىللەتنى بىر – بىرىنى غاجاپ تۇرۇپ «سۆيىدىغان» «گەنىگەدە» نىلگە بىر – بىرىدىن قىزغىنىپ تۇرۇپ «سۆيىدىغان» «گەنىگەدە» نىلگە بېيدا بولۇۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ مېيىقىدا كولۇپ قويىدۇم.

گېيىنىشتېيىن گۈزىدىغا «مېنىڭ قارىشىم» ناملىق ماقالىسىدە: «گاۋام گىدىيە جەھەتتە گومۇمەن قاشقا بولىدۇ» دەپ يازىدۇ. گۈلۈڭ بوۋىمىز يۇسۇف خاس ھاجىپ بولسا: «خەلق قارا بولۇر، ندەگە ھەيدىسەڭ شۇ يالۋاتا ماگۇر» دەپ كۆرسىتىدۇ. گاۋاھىدىڭ رۇھىدىكى خوۋلۇق تەرەپلەر گۈيغۇر تور مۇنبەرلىرىدە مانا مەن دەپ گاشكارلىدىپ تۇرالمىتى. نۇرغۇن تورداشلار چوڭ گەپ قىلـ

خىنى بىلەن، گومۇمالۇقنى كۆزلەش جەھەتتە ھەركىمنى بىلەن

جۇشقۇرىدىغان، مۇشۇگىرە دېگەن نام گاستىدا بېرىلدىغان پاخپاق

يارمىلاڑنى كۆرۈپ جۇدۇنۇم تۇتتى. ساختىپەز يالغاڭ، تومۇرسىدا قىزىق قانىدىن باشقا ھېچنېمە يوق، گۈزىدىن باشقا گاۋدىسىغ ئۇخلاۋاتقاندەك ھېس قىلىدىغان پۇچەڭە يارلارمەنلەر ھەققىدە سۆكۈت گۈجىدە گازابلىدىپ گويلاغچ قەشقەرلىلەر شاگىر سالدا. قەتيان ھاجىمنىڭ مۇنۇ جۇملىلىرىنى گەسلىدىم: «گويغانىدىم دېۋە، كۆزلىرىگىدىن نۇر چاقنىپ تۇرغىنى بىلەن روھىڭ مەست. تۇرۇ. دورىدىم بار دېمە، كۆزلىرىگىدىن يالغۇ تۆكۈلۈۋاتقىنى بىلەن باغرىڭ قان گەمەستۇر... گەي سورۇن گەھلى، توختات گالتە. شىكىرا مەن شېڭىر گوقۇمايمەن. جۇنكى، مەن ھارۋاقكەشلەرنىڭ ئالايلىدۇرۇپ، بۇرلىرىنى يوگىنىدەك قىرارتىپ تۇرۇپ مىللەتنىڭ «غېمىنى قىلىۋاتقان» كىشىلەرنى كۆپ كۆرگەن. گەمدى تورداش مىللەتنى بىر – بىرىنى غاجاپ تۇرۇپ «سۆيىدىغان» «گەنىگەدە» نىلگە بېيدا بولۇۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ مېيىقىدا كولۇپ قويىدۇم.

گېيىنىشتېيىن گۈزىدىغا «مېنىڭ قارىشىم» ناملىق ماقالىسىدە: «گاۋام گىدىيە جەھەتتە گومۇمەن قاشقا بولىدۇ» دەپ يازىدۇ. گۈلۈڭ بوۋىمىز يۇسۇف خاس ھاجىپ بولسا: «خەلق قارا بولۇر، ندەگە ھەيدىسەڭ شۇ يالۋاتا ماگۇر» دەپ كۆرسىتىدۇ. گاۋاھىدىڭ رۇھىدىكى خوۋلۇق تەرەپلەر گۈيغۇر تور مۇنبەرلىرىدە مانا مەن دەپ گاشكارلىدىپ تۇرالمىتى. نۇرغۇن تورداشلار چوڭ گەپ قىلـ

خىنى بىلەن، گومۇمالۇقنى كۆزلەش جەھەتتە ھەركىمنى بىلەن

ئىدىيەسى بىر يەردىن چىقمايتتى؛ ئومۇمنىڭ مەنپەئىتىگە مۇ-ناسىۋەتلىك مۇنازىرىلەردە بىرەر تەنتەك ياشىنىڭ جۆيلۇپ سال-غاندەك بىرەر ئېغىز گەپنى پوسۇققىدە دەپ تاشلىشى بىلەن مۇلاھىزىنىڭ يۈنىلىشى بۇرۇلۇپ قورساق ئۇرۇشى، گۇپپاڭچى-لىق باشلىنىپ كېتەتتى. بۇنداق ئىنكاسلارنى ياندىن كۆزەتكەن كىشى پائالىيەت ئەخلاقى، ھەمكارلىق روھىدىن خەۋىرى يوق ھەم ئۇنى بىلىشنىمۇ خالىمايدىغان ئاز ساندىكى ئاڭقاۋلارنىڭ مىللەتنى، خەلقنى سۆيىدىغان قىياپەتكە كىرىۋالغىنىغا ئېچىن-ماي تۇرالمايتتى. بۇنداق چاغلاردا مەن ئۆزۈمنى تېخىمۇ غېرىب ھېس قىلاتتىم، روھىم چۈشەتتى. ئۇيغۇر تور مۇنبەرلىرى ئە-شانى يۈكسەك، ئەمما كونكرېت ھەرىكەتلەردە ئومۇمغا پايدىلىق ئىستراتېگىيەلىك پىلانلارنى تۈزەلمەيدىغان، تورنى قىزىتىشنى ئاخىرقى مەقسەت قىلىۋالغان ئاز ساندىكى باشقۇرغۇچىلارنىڭ مەسئۇلىيەتسىزلىكى سەۋەبىدىن ئاۋام روھىنى كۆزىتىدىغان خۇنۈك دېرىزىگە ئايلىنىپ قېلىۋاتقاندەك قىلاتتى. بۇ ھال تىت-تىتلىقىمنى يەنمۇ كۈچەيتىپ، مېنى كومپيۇتېر ئالدىدىن تۇ-رۇپ كېتىشكە ئۈندەيتتى. غېرىبلىق قايتىدىن مېنى باغاشلايت-تى، قاراڭغۇلۇق مېنى سۈكۈت ئىچىدە خىياللار دۇنياسىغا باشلايتتى.

«مەن ھىجراندىن چىقىپ كېتىشنى ئىستەيمەن، قاراڭغۇ-لۇقتا مەن بىلمىگەن نۇرغۇن نەرسىنىڭ بارلىقىنى بىلدىم.» «غېرىب ۋە سەنەم» داستانىدىكى يۈرىكىمگە ئورناپ كەتكەن يۇ-قىرىقى جۈملە ماڭا ھىجران بىلەن قاراڭغۇلۇق ئوتتۇرىسىدا تىل بىلەن ئىپادىلەپ بەرگىلى بولمايدىغان يوشۇرۇن بىر باغلىنىش بارەكلا تۇيۇلاتتى. قاراڭغۇلۇققا روھىمنى ئۆز قەپىسىگە ئالغان غېرىبلىقىم قوشۇلۇپ مېنى مەۋجۇتلۇقىمزدىكى كونكرېت رې-ئال مەسىلىلەر ۋە ئۇنىڭ ئىجتىمائىي نېگىزى، جەمئىيەتلەش-كەن بىخەستەلىكنىڭ مەنبەسى ھەققىدە ئازابلىق خىياللارنى سۈرۈشكە مەجبۇر قىلاتتى. جىمجىتلىق، چىدىغۇسىز جىمجىت-

ئىدىيەسى بىر يەردىن چىقمايتتى؛ ئومۇمنىڭ مەنپەئىتىگە مۇ-ناسىۋەتلىك مۇنازىرىلەردە بىرەر تەنتەك ياشىنىڭ جۆيلۇپ سال-غاندەك بىرەر ئېغىز گەپنى پوسۇققىدە دەپ تاشلىشى بىلەن مۇلاھىزىنىڭ يۈنىلىشى بۇرۇلۇپ قورساق ئۇرۇشى، گۇپپاڭچى-لىق باشلىنىپ كېتەتتى. بۇنداق ئىنكاسلارنى ياندىن كۆزەتكەن كىشى پائالىيەت ئەخلاقى، ھەمكارلىق روھىدىن خەۋىرى يوق ھەم ئۇنى بىلىشنىمۇ خالىمايدىغان ئاز ساندىكى ئاڭقاۋلارنىڭ مىللەتنى، خەلقنى سۆيىدىغان قىياپەتكە كىرىۋالغىنىغا ئېچىن-ماي تۇرالمايتتى. بۇنداق چاغلاردا مەن ئۆزۈمنى تېخىمۇ غېرىب ھېس قىلاتتىم، روھىم چۈشەتتى. ئۇيغۇر تور مۇنبەرلىرى ئە-شانى يۈكسەك، ئەمما كونكرېت ھەرىكەتلەردە ئومۇمغا پايدىلىق ئىستراتېگىيەلىك پىلانلارنى تۈزەلمەيدىغان، تورنى قىزىتىشنى ئاخىرقى مەقسەت قىلىۋالغان ئاز ساندىكى باشقۇرغۇچىلارنىڭ مەسئۇلىيەتسىزلىكى سەۋەبىدىن ئاۋام روھىنى كۆزىتىدىغان خۇنۈك دېرىزىگە ئايلىنىپ قېلىۋاتقاندەك قىلاتتى. بۇ ھال تىت-تىتلىقىمنى يەنمۇ كۈچەيتىپ، مېنى كومپيۇتېر ئالدىدىن تۇ-رۇپ كېتىشكە ئۈندەيتتى. غېرىبلىق قايتىدىن مېنى باغاشلايت-تى، قاراڭغۇلۇق مېنى سۈكۈت ئىچىدە خىياللار دۇنياسىغا باشلايتتى.

«مەن ھىجراندىن چىقىپ كېتىشنى ئىستەيمەن، قاراڭغۇ-لۇقتا مەن بىلمىگەن نۇرغۇن نەرسىنىڭ بارلىقىنى بىلدىم.» «غېرىب ۋە سەنەم» داستانىدىكى يۈرىكىمگە ئورناپ كەتكەن يۇ-قىرىقى جۈملە ماڭا ھىجران بىلەن قاراڭغۇلۇق ئوتتۇرىسىدا تىل بىلەن ئىپادىلەپ بەرگىلى بولمايدىغان يوشۇرۇن بىر باغلىنىش بارەكلا تۇيۇلاتتى. قاراڭغۇلۇققا روھىمنى ئۆز قەپىسىگە ئالغان غېرىبلىقىم قوشۇلۇپ مېنى مەۋجۇتلۇقىمزدىكى كونكرېت رې-ئال مەسىلىلەر ۋە ئۇنىڭ ئىجتىمائىي نېگىزى، جەمئىيەتلەش-كەن بىخەستەلىكنىڭ مەنبەسى ھەققىدە ئازابلىق خىياللارنى سۈرۈشكە مەجبۇر قىلاتتى. جىمجىتلىق، چىدىغۇسىز جىمجىت-

302 ئۆزلۈك گىرۋەكلىرىدە

ئىدىيەسى بىر يەردىن چىقمايتتى؛ ئومۇمنىڭ مەنپەئىتىگە مۇ-ناسىۋەتلىك مۇنازىرىلەردە بىرەر تەنتەك ياشىنىڭ جۆيلۇپ سال-غاندەك بىرەر ئېغىز گەپنى پوسۇققىدە دەپ تاشلىشى بىلەن مۇلاھىزىنىڭ يۈنىلىشى بۇرۇلۇپ قورساق ئۇرۇشى، گۇپپاڭچى-لىق باشلىنىپ كېتەتتى. بۇنداق ئىنكاسلارنى ياندىن كۆزەتكەن كىشى پائالىيەت ئەخلاقى، ھەمكارلىق روھىدىن خەۋىرى يوق ھەم ئۇنى بىلىشنىمۇ خالىمايدىغان ئاز ساندىكى ئاڭقاۋلارنىڭ مىللەتنى، خەلقنى سۆيىدىغان قىياپەتكە كىرىۋالغىنىغا ئېچىن-ماي تۇرالمايتتى. بۇنداق چاغلاردا مەن ئۆزۈمنى تېخىمۇ غېرىب ھېس قىلاتتىم، روھىم چۈشەتتى. ئۇيغۇر تور مۇنبەرلىرى ئە-شانى يۈكسەك، ئەمما كونكرېت ھەرىكەتلەردە ئومۇمغا پايدىلىق ئىستراتېگىيەلىك پىلانلارنى تۈزەلمەيدىغان، تورنى قىزىتىشنى ئاخىرقى مەقسەت قىلىۋالغان ئاز ساندىكى باشقۇرغۇچىلارنىڭ مەسئۇلىيەتسىزلىكى سەۋەبىدىن ئاۋام روھىنى كۆزىتىدىغان خۇنۈك دېرىزىگە ئايلىنىپ قېلىۋاتقاندەك قىلاتتى. بۇ ھال تىت-تىتلىقىمنى يەنمۇ كۈچەيتىپ، مېنى كومپيۇتېر ئالدىدىن تۇ-رۇپ كېتىشكە ئۈندەيتتى. غېرىبلىق قايتىدىن مېنى باغاشلايت-تى، قاراڭغۇلۇق مېنى سۈكۈت ئىچىدە خىياللار دۇنياسىغا باشلايتتى.

«مەن ھىجراندىن چىقىپ كېتىشنى ئىستەيمەن، قاراڭغۇ-لۇقتا مەن بىلمىگەن نۇرغۇن نەرسىنىڭ بارلىقىنى بىلدىم.» «غېرىب ۋە سەنەم» داستانىدىكى يۈرىكىمگە ئورناپ كەتكەن يۇ-قىرىقى جۈملە ماڭا ھىجران بىلەن قاراڭغۇلۇق ئوتتۇرىسىدا تىل بىلەن ئىپادىلەپ بەرگىلى بولمايدىغان يوشۇرۇن بىر باغلىنىش بارەكلا تۇيۇلاتتى. قاراڭغۇلۇققا روھىمنى ئۆز قەپىسىگە ئالغان غېرىبلىقىم قوشۇلۇپ مېنى مەۋجۇتلۇقىمزدىكى كونكرېت رې-ئال مەسىلىلەر ۋە ئۇنىڭ ئىجتىمائىي نېگىزى، جەمئىيەتلەش-كەن بىخەستەلىكنىڭ مەنبەسى ھەققىدە ئازابلىق خىياللارنى سۈرۈشكە مەجبۇر قىلاتتى. جىمجىتلىق، چىدىغۇسىز جىمجىت-

302 ئۆزلۈك گىرۋەكلىرىدە

ڕۆب قیامەتم.

هاڤاڵی گۆنەگۆڕستانەکا بێگی کەلەگەن چاغلارمدا، غەرەب-
لەقەم، سۆکۆت گەچمدە سۆرگەن خەیاڵلەرەم مەنی چۈشکۈنۈ-
لۈککە باشلایتتی. یالغۇزلۇق گەچمدىکى بېکىرلىرمنىڭ بېشى-
ھۆ، گاخىرقى گۈچمۇ ئازابقا تۆتىشاتتى. مەن گەمدى غەرىبلىقە-
تىن، سۆکۈت گەچمدە خىيال سۇرۇشتۇرسۇن چۈشکۈنلۈکنى گە-
مەس، بىر خىل بېگلىچە مەنزىلنى، بىر بېگلىچە نۇرنى کۆرگەندە-
مدلە بولۇۋاتاتتىم. بېکىر گەچمدە يالغىغان ئادەم ھامان بىر-

لەق. لېکىن، مېنىڭ يۈرىكىم جىم گەمەس.

بۈيۈمىلاق جەمجەتلىق،
تورۇس رەڭلىك جەمجەتلىق.
كارىۋاتتا ئۇ يولدىڭ گۈستدە،
دولقۇنلىغان جەمجەتلىق.

شېئىر سىرلاپ كەتتىم شۇقدەر،
كەل شېئىرىم كارىۋتىمغا كەلمۇ!
گېتىكىڭگە قويۇپ بېشىمنى ،
يېتىۋالاي جەمجەت بىرمەھەل.

گادىل تۇنىيازنىڭ جەمجەتلىق ھەققىدە يېچىرلاشلىرى سۇ-
كوتتىڭ تىلغا ئالىلدىپ گەچمدە تەۋرىمەكتە. گادىلدىڭ پە-
چىرلاشلىرىنى يۈرىكىم تۇيۇۋاتىدۇ. تۇيغۇدىڭ ئادەملەرنىڭ گۈزى
يېتىگىرىدا بولمىسمۇ نەپىسى، تىنىقلىرىنى جۇملىلىرىدىن،
مىسرالىرىدىن ھېس قىلىسىز؛ گۈرتاقلىق سىزگە تەسەللى بې-
خىشلايدۇ. گادىلدىڭ مىسرالىرى ماڭا جەمجەتلەتتىڭ ئەقىل
بىلەن ھېس قىلىپ يەتكىلى بولمايدىغان قاتلاملىرىنى ئاشكارا
قىلىپ بېرۇاتاتتى. مەن بارا – بارا بۇنداق مەنزىلگە جەجەت-
لەقتىن، مېنى قويىنىغا چىللاشقا ئامراق غېرىبلىقنى ياخشى كۆ-

303 On the Margins of Self

ڕۆب قیامەتم.

هاڤاڵی گۆنەگۆڕستانەکا بێگی کەلەگەن چاغلارمدا، غەرەب-
لەقەم، سۆکۆت گەچمدە سۆرگەن خەیاڵلەرەم مەنی چۈشکۈنۈ-
لۈککە باشلایتتی. یالغۇزلۇق گەچمدىکى بېکىرلىرمنىڭ بېشى-
ھۆ، گاخىرقى گۈچمۇ ئازابقا تۆتىشاتتى. مەن گەمدى غەرىبلىقە-
تىن، سۆکۈت گەچمدە خىيال سۇرۇشتۇرسۇن چۈشکۈنلۈکنى گە-
مەس، بىر خىل بېگلىچە مەنزىلنى، بىر بېگلىچە نۇرنى کۆرگەندە-
مدلە بولۇۋاتاتتىم. بېکىر گەچمدە يالغىغان ئادەم ھامان بىر-

لەق. لېکىن، مېنىڭ يۈرىكىم جىم گەمەس.

بۈيۈمىلاق جەمجەتلىق،
تورۇس رەڭلىك جەمجەتلىق.
كارىۋاتتا ئۇ يولدىڭ گۈستدە،
دولقۇنلىغان جەمجەتلىق.

شېئىر سىرلاپ كەتتىم شۇقدەر،
كەل شېئىرىم كارىۋتىمغا كەلمۇ!
گېتىكىڭگە قويۇپ بېشىمنى ،
يېتىۋالاي جەمجەت بىرمەھەل.

گادىل تۇنىيازنىڭ جەمجەتلىق ھەققىدە يېچىرلاشلىرى سۇ-
كوتتىڭ تىلغا ئالىلدىپ گەچمدە تەۋرىمەكتە. گادىلدىڭ پە-
چىرلاشلىرىنى يۈرىكىم تۇيۇۋاتىدۇ. تۇيغۇدىڭ ئادەملەرنىڭ گۈزى
يېتىگىرىدا بولمىسمۇ نەپىسى، تىنىقلىرىنى جۇملىلىرىدىن،
مىسرالىرىدىن ھېس قىلىسىز؛ گۈرتاقلىق سىزگە تەسەللى بې-
خىشلايدۇ. گادىلدىڭ مىسرالىرى ماڭا جەمجەتلەتتىڭ ئەقىل
بىلەن ھېس قىلىپ يەتكىلى بولمايدىغان قاتلاملىرىنى ئاشكارا
قىلىپ بېرۇاتاتتى. مەن بارا – بارا بۇنداق مەنزىلگە جەجەت-
لەقتىن، مېنى قويىنىغا چىللاشقا ئامراق غېرىبلىقنى ياخشى كۆ-

ڕۆب قیامەتم.

هاڤاڵی گۆنەگۆڕستانەکا بێگی کەلەگەن چاغلارمدا، غەرەب-
لەقەم، سۆکۆت گەچمدە سۆرگەن خەیاڵلەرەم مەنی چۈشکۈنۈ-
لۈککە باشلایتتی. یالغۇزلۇق گەچمدىکى بېکىرلىرمنىڭ بېشى-
ھۆ، گاخىرقى گۈچمۇ ئازابقا تۆتىشاتتى. مەن گەمدى غەرىبلىقە-
تىن، سۆکۈت گەچمدە خىيال سۇرۇشتۇرسۇن چۈشکۈنلۈکنى گە-
مەس، بىر خىل بېگلىچە مەنزىلنى، بىر بېگلىچە نۇرنى کۆرگەندە-
مدلە بولۇۋاتاتتىم. بېکىر گەچمدە يالغىغان ئادەم ھامان بىر-

لەق. لېکىن، مېنىڭ يۈرىكىم جىم گەمەس.

بۈيۈمىلاق جەمجەتلىق،
تورۇس رەڭلىك جەمجەتلىق.
كارىۋاتتا ئۇ يولدىڭ گۈستدە،
دولقۇنلىغان جەمجەتلىق.

شېئىر سىرلاپ كەتتىم شۇقدەر،
كەل شېئىرىم كارىۋتىمغا كەلمۇ!
گېتىكىڭگە قويۇپ بېشىمنى ،
يېتىۋالاي جەمجەت بىرمەھەل.

گادىل تۇنىيازنىڭ جەمجەتلىق ھەققىدە يېچىرلاشلىرى سۇ-
كوتتىڭ تىلغا ئالىلدىپ گەچمدە تەۋرىمەكتە. گادىلدىڭ پە-
چىرلاشلىرىنى يۈرىكىم تۇيۇۋاتىدۇ. تۇيغۇدىڭ ئادەملەرنىڭ گۈزى
يېتىگىرىدا بولمىسمۇ نەپىسى، تىنىقلىرىنى جۇملىلىرىدىن،
مىسرالىرىدىن ھېس قىلىسىز؛ گۈرتاقلىق سىزگە تەسەللى بې-
خىشلايدۇ. گادىلدىڭ مىسرالىرى ماڭا جەمجەتلەتتىڭ ئەقىل
بىلەن ھېس قىلىپ يەتكىلى بولمايدىغان قاتلاملىرىنى ئاشكارا
قىلىپ بېرۇاتاتتى. مەن بارا – بارا بۇنداق مەنزىلگە جەجەت-
لەقتىن، مېنى قويىنىغا چىللاشقا ئامراق غېرىبلىقنى ياخشى كۆ-

303 On the Margins of Self

ۋۇغانىسىرى ئازابلىرى تەبىئىي ھالدا كۆچىيىدۇ. ئەمما مەن غەر-
ىرىبلىق ئىچىدە شۇنداق بىر نۇقتىنى تونۇپ يەتتىم: پىكىر قە-
لىشتىن، بىر نەرسىلەرنى تۇيۇپ قېلىشتىن باشلانغان چوڭ-
كونىلۇق سىزدىكى ئۆمىدنى ئۆلتۈرسە، ئۇنداقتا سىز ئۆزىڭىز-
نىڭ بەرىدەم روھىڭىزنىڭ جاللىتى. ياق، پىكىرنىڭ مەغلۇبىيە-
تىدىن باشقا نەرسە ئەمەس! چوشكونلۇلۇق غەيرىبلىق ئىچىدە
تاۋلىنىپ كۆچمە ئايلىنىشى كېرەك. ياق كۆڭ سىزگە يېڭى بىر
قاڭقىش نۇقتىسى ئاتا قىلسا تېخى يالغىش. ھېس – تۇيغۇسى
نورمال، پىكىر قىلىش ئىقتىدارىغا ئىگە ئادەمنىڭ ھاياتى چوڭ-
كونىلۇقتىن ۋاقتى بولسۇن. چۈنكى، چوشكونلۇلۇق — ئۆمىد-
نىڭ كۆپۈكىگە ئايلىنىشىدۇر. ئەمما چوشكونلىلىشكەنلەرگە ھېچ
بەرىدە مۇكاپات بەرمەيدۇ، ئازابلىنىش بىلەن ئىش پۈتمەيدۇ.

غەيرىبلىق ئۇ سۇكۇنات ماڭا ئۆنسىز تىلدا چوشكونلۇلۇق ھەق-
قىدە ئۇنە ئالشۇنداق پىچىرلىدى.

يايونىيە ئاۋىياتسىيە ئىستانسىسىنىڭ ئىككى قەۋىتىلىك قە-
لىپ لايىھىلەنگەن ئايرونىدا ھونولۇلۇدىن تىكىيوغا قاراپ
كېتىۋاتقىمەن. يۇ 2007 – يىلى 6 – دېكابىر ئىدى. مەن قىشلىق
كانىكولدا ئۇنتۇلغۇ قاينىتىش ئۈچۈن يولغا چىققانىدىم. ھونولۇلۇ-
دىن بېيجىڭغا بىۋاسىتە ئۇچىدىغان ئايرونىلىن يوق ئىدى. يا
كورىيەنىڭ سېئۇل شەھىرىدە، يا ياپونىيەنىڭ ئوساكا، تۇكيو
شەھىرىدە ئايرونىلىن ئالمىشىش كېرەك ئىدى. كۆزۈم ئەمدىلا
ئۇيقۇغا ئىلىنىۋىدى، بىر قىرنىڭ يېقىملىق ئاۋازى ئاڭلانغاندەك
قىلدى. كۆزۈمنى ئېچىپ قارىسام، يايونىيەلىك كونتكۇچى قىز
يېقىملىق كولۇمسىرەش بىلەن ماڭا قارap تۇرۇپتۇ. ئۇ ماڭا يا-
پونچە بىرنېمىلەرنى دېدى. مېنى يايونىيەلىك دەپ قالغان بولسا

ۋۇغانىسىرى ئازابلىرى تەبىئىي ھالدا كۆچىيىدۇ. ئەمما مەن غەر-
ىرىبلىق ئىچىدە شۇنداق بىر نۇقتىنى تونۇپ يەتتىم: پىكىر قە-
لىشتىن، بىر نەرسىلەرنى تۇيۇپ قېلىشتىن باشلانغان چوڭ-
كونىلۇق سىزدىكى ئۆمىدنى ئۆلتۈرسە، ئۇنداقتا سىز ئۆزىڭىز-
نىڭ بەرىدەم روھىڭىزنىڭ جاللىتى. ياق، پىكىرنىڭ مەغلۇبىيە-
تىدىن باشقا نەرسە ئەمەس! چوشكونلۇلۇق غەيرىبلىق ئىچىدە
تاۋلىنىپ كۆچمە ئايلىنىشى كېرەك. ياق كۆڭ سىزگە يېڭى بىر
قاڭقىش نۇقتىسى ئاتا قىلسا تېخى يالغىش. ھېس – تۇيغۇسى
نورمال، پىكىر قىلىش ئىقتىدارىغا ئىگە ئادەمنىڭ ھاياتى چوڭ-
كونىلۇقتىن ۋاقتى بولسۇن. چۈنكى، چوشكونلۇلۇق — ئۆمىد-
نىڭ كۆپۈكىگە ئايلىنىشىدۇر. ئەمما چوشكونلىلىشكەنلەرگە ھېچ
بەرىدە مۇكاپات بەرمەيدۇ، ئازابلىنىش بىلەن ئىش پۈتمەيدۇ.

غەيرىبلىق ئۇ سۇكۇنات ماڭا ئۆنسىز تىلدا چوشكونلۇلۇق ھەق-
قىدە ئۇنە ئالشۇنداق پىچىرلىدى.

يايونىيە ئاۋىياتسىيە ئىستانسىسىنىڭ ئىككى قەۋىتىلىك قە-
لىپ لايىھىلەنگەن ئايرونىدا ھونولۇلۇدىن تىكىيوغا قاراپ
كېتىۋاتقىمەن. يۇ 2007 – يىلى 6 – دېكابىر ئىدى. مەن قىشلىق
كانىكولدا ئۇنتۇلغۇ قاينىتىش ئۈچۈن يولغا چىققانىدىم. ھونولۇلۇ-
دىن بېيجىڭغا بىۋاسىتە ئۇچىدىغان ئايرونىلىن يوق ئىدى. يا
كورىيەنىڭ سېئۇل شەھىرىدە، يا ياپونىيەنىڭ ئوساكا، تۇكيو
شەھىرىدە ئايرونىلىن ئالمىشىش كېرەك ئىدى. كۆزۈم ئەمدىلا
ئۇيقۇغا ئىلىنىۋىدى، بىر قىرنىڭ يېقىملىق ئاۋازى ئاڭلانغاندەك
قىلدى. كۆزۈمنى ئېچىپ قارىسام، يايونىيەلىك كونتكۇچى قىز
يېقىملىق كولۇمسىرەش بىلەن ماڭا قارap تۇرۇپتۇ. ئۇ ماڭا يا-
پونچە بىرنېمىلەرنى دېدى. مېنى يايونىيەلىك دەپ قالغان بولسا

كېرەك، ئالدىدىكى ئېتتىرىپ ماڭىدىغان ھارۇدىكى ئىچىملىك-
لەرنى كۆرسەتكىنىگە قاراپ، قىزنىڭ گېپىنى «نېمە ئىچ-
سىز؟» دېگەن مەنىدە چۈشەندىم.

— مەن ياپونچە ئۇقمايمەن، مۇمكىن بولسا ماڭا قاينىاقسۇ ئەكىلىپ بەرگەن بولسىڭىز، — دېدىم ئىنگلىز تىلىدا.

ئىنگلىزچە سۆزلىشىم كۈتمىگەن يېرىدىن چىقتىمۇ، ئەيتا-ۋۇر كۈتكۈچى قىز دەمال گېپىمنى ئاڭقىرالماي تۇرۇپ قالدى. قىزنىڭ ئىنگلىزچىسى ئانچە ياخشى ئەمەس ئىدى. بولۇپمۇ ئاڭلاش ئىقتىدارىدا مەسىلە بارەك قىلاتتى. قىز بىردەم تۇرۇپ كېتىپ قىزارغان ھالدا:

— Wait a minute! (بىردەم ساقلاڭ!) — دېدى ۋە كېتىپ قالدى.

قىزنىڭ قىزارغان ھالىتى كۆزۈمگە باشقىچە ئىسسىق كۆ-رۈندى. ھونولۇلۇ ئايرودۇرۇمىدا يۈك ـ تاقلىرىمنى ئۆتكۈزىدە-غان چاغدىلا ياپونىيەلىك كۈتكۈچى قىزلارنىڭ ئىنگلىزچىسە-نىڭ ئانچە ياخشى بولمايدىغانلىقىنى بىلگەنىدىم. ھاۋاي ئۇنە-ۋېرسىتېتىدىمۇ تىل ئۆگىنىش سىنىپلىرىدا ياپونىيەلىك ئۆ-گەنگۈچىلەر كۆپ ئىدى. يېڭى ئۆگەنگەنلەرنىڭ تىلى ئىنگلىز-چىگە تەستە كېلەتتى. مەن بۇنداق بولۇشىنى ياپون تىلىنىڭ بىر ئۇزۇك تاۋۇش بىلەن بىر سوزۇق تاۋۇش ماسلىشىپ كېلە-دىغانلىقى، نۇرغۇن ياپونچە سۆزلەرنىڭ سوزۇق تاۋۇش بىلەن (مەسىلەن، توشىبا، خىتاچى، سونى) ئاخىرلىشىدىغانلىقىدىن ئىبارەت ئالاھىدىلىكىگە باغلاپ چۈشىنەتتىم. ھەتتا بەزى ياپو-نىيەلىكلەرنىڭ ئىنگلىز تىلىنى ياخشى سۆزلەش ئۈچۈن تىل ئۆپېراتسىيەسى قىلدۇرىدىغانلىقىنىمۇ ئاڭلىغانىدىم.

— ئەپەندىم، مەرھەمەت ! — ياپونىيەلىك كۈتكۈچى قىز بىر ئىستاكان قاينىاقسۇنى ماڭا سۇندى ۋە دانە ـ دانە قىلىپ ياپونچە پۇراق كۈچلۈك تەلەپپۇزدا قوشۇپ قويدى، — بايا ئۇخلاپ قاپتىكەنسىز، ئويغاتمىغانتۇق. بىرنەرسە يەمسىز؟

كېرەك، ئالدىدىكى ئېتتىرىپ ماڭىدىغان ھارۇدىكى ئىچىملىك-
لەرنى كۆرسەتكىنىگە قاراپ، قىزنىڭ گېپىنى «نېمە ئىچ-
سىز؟» دېگەن مەنىدە چۈشەندىم.
— مەن ياپونچە ئۇقمايمەن، مۇمكىن بولسا ماڭا قاينىاقسۇ ئەكىلىپ بەرگەن بولسىڭىز، — دېدىم ئىنگلىز تىلىدا.
ئىنگلىزچە سۆزلىشىم كۈتمىگەن يېرىدىن چىقتىمۇ، ئەيتا-ۋۇر كۈتكۈچى قىز دەمال گېپىمنى ئاڭقىرالماي تۇرۇپ قالدى. قىزنىڭ ئىنگلىزچىسى ئانچە ياخشى ئەمەس ئىدى. بولۇپمۇ ئاڭلاش ئىقتىدارىدا مەسىلە بارەك قىلاتتى. قىز بىردەم تۇرۇپ كېتىپ قىزارغان ھالدا:
— Wait a minute! (بىردەم ساقلاڭ!) — دېدى ۋە كېتىپ قالدى.
قىزنىڭ قىزارغان ھالىتى كۆزۈمگە باشقىچە ئىسسىق كۆ-رۈندى. ھونولۇلۇ ئايرودۇرۇمىدا يۈك ـ تاقلىرىمنى ئۆتكۈزىدە-غان چاغدىلا ياپونىيەلىك كۈتكۈچى قىزلارنىڭ ئىنگلىزچىسە-نىڭ ئانچە ياخشى بولمايدىغانلىقىنى بىلگەنىدىم. ھاۋاي ئۇنە-ۋېرسىتېتىدىمۇ تىل ئۆگىنىش سىنىپلىرىدا ياپونىيەلىك ئۆ-گەنگۈچىلەر كۆپ ئىدى. يېڭى ئۆگەنگەنلەرنىڭ تىلى ئىنگلىز-چىگە تەستە كېلەتتى. مەن بۇنداق بولۇشىنى ياپون تىلىنىڭ بىر ئۇزۇك تاۋۇش بىلەن بىر سوزۇق تاۋۇش ماسلىشىپ كېلە-دىغانلىقى، نۇرغۇن ياپونچە سۆزلەرنىڭ سوزۇق تاۋۇش بىلەن (مەسىلەن، توشىبا، خىتاچى، سونى) ئاخىرلىشىدىغانلىقىدىن ئىبارەت ئالاھىدىلىكىگە باغلاپ چۈشىنەتتىم. ھەتتا بەزى ياپو-نىيەلىكلەرنىڭ ئىنگلىز تىلىنى ياخشى سۆزلەش ئۈچۈن تىل ئۆپېراتسىيەسى قىلدۇرىدىغانلىقىنىمۇ ئاڭلىغانىدىم.
— ئەپەندىم، مەرھەمەت ! — ياپونىيەلىك كۈتكۈچى قىز بىر ئىستاكان قاينىاقسۇنى ماڭا سۇندى ۋە دانە ـ دانە قىلىپ ياپونچە پۇراق كۈچلۈك تەلەپپۇزدا قوشۇپ قويدى، — بايا ئۇخلاپ قاپتىكەنسىز، ئويغاتمىغانتۇق. بىرنەرسە يەمسىز؟
305 On the Margins of Self

— ياق، رەھمەت، — دېدىم مەن قاياقسۇ قويۇلغان ئىستاكاننى ئالدىمدىكى تەگلىككە ئاۋايلاپ قويغاچ.

قىز كەتتى. مەن قاياقسۇنى ئاستا ئىچكەچ ئۇنسىز خىيالغا پاتتىم. بايىقى قىز «سېلىشتۇرما مەدەنىيەتشۇناسلىق» دەرسىدە بىللە ئوقۇغان كائورى، ئاتىزۇسا قاتارلىق ياپونىيەلىك ساۋاقداشلىرىمنى ئەسلەتتى. ئۇ قىزلار هازىر ياپونىيەنىڭ نەردىدىكىن؟ مەن ئۇلار بىلەن ئىيۇلدىن ئاۋغۇستقىچە بىللە ئوقۇغانىدىم، ئىككىلا قىز سېنتەبىردە ياپونىيەگە قايتىپ كېتىدىغانلىقىنى ئېيتقانىدى.

خەلقئارالىق مۇھىتلاردا ئىنگلىزچە ئالاقە قىلىش ئادەمگە بىر خىل قەدىرلىنىش تۇيغۇسى ئاتا قىلاتتى؛ كەمىستىشتىن، سوغۇق كۆزدىن خالىي هالدا دىيالوگلىشىش كىشىنى خەلقئارالىق ئادەمگە ئايلانغاندەك هېسسىياتقا كەلتۈرەتتى. بولۇپمۇ ئىنگلىز تىلىنى دېگەندەك راۋان سۆزلىيەلمەيدىغانلارنىڭ قىزىرىپ - تاتىرىپ تۇرۇپ جاۋاب قايتۇرۇشى ئىنگلىز تىلىدا راۋان، مەزمۇنلۇق سۆزلەشنىڭ بىر كاپىتال ئىكەنلىكىنى ئۇقتۇرۇپ تۇراتتى.

306 ئۆزلۈك گىرۇھ كلىرىدە

— ياق، رەھمەت، — دېدىم مەن قاياقسۇ قويۇلغان ئىستاكاننى ئالدىمدىكى تەگلىككە ئاۋايلاپ قويغاچ.

قىز كەتتى. مەن قاياقسۇنى ئاستا ئىچكەچ ئۇنسىز خىيالغا پاتتىم. بايىقى قىز «سېلىشتۇرما مەدەنىيەتشۇناسلىق» دەرسىدە بىللە ئوقۇغان كائورى، ئاتىزۇسا قاتارلىق ياپونىيەلىك ساۋاقداشلىرىمنى ئەسلەتتى. ئۇ قىزلار هازىر ياپونىيەنىڭ نەردىدىكىن؟ مەن ئۇلار بىلەن ئىيۇلدىن ئاۋغۇستقىچە بىللە ئوقۇغانىدىم، ئىككىلا قىز سېنتەبىردە ياپونىيەگە قايتىپ كېتىدىغانلىقىنى ئېيتقانىدى.

خەلقئارالىق مۇھىتلاردا ئىنگلىزچە ئالاقە قىلىش ئادەمگە بىر خىل قەدىرلىنىش تۇيغۇسى ئاتا قىلاتتى؛ كەمىستىشتىن، سوغۇق كۆزدىن خالىي هالدا دىيالوگلىشىش كىشىنى خەلقئارالىق ئادەمگە ئايلانغاندەك هېسسىياتقا كەلتۈرەتتى. بولۇپمۇ ئىنگلىز تىلىنى دېگەندەك راۋان سۆزلىيەلمەيدىغانلارنىڭ قىزىرىپ - تاتىرىپ تۇرۇپ جاۋاب قايتۇرۇشى ئىنگلىز تىلىدا راۋان، مەزمۇنلۇق سۆزلەشنىڭ بىر كاپىتال ئىكەنلىكىنى ئۇقتۇرۇپ تۇراتتى.

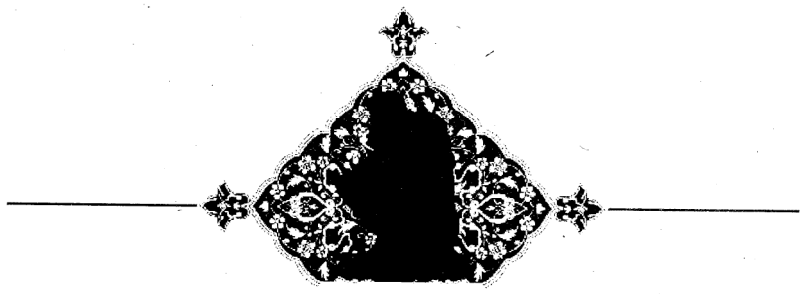

ئون يەتتىنچى باب

خەلقئارالىق ئىلمىي مۇھاكىمە يېغىنلىرىدىن سېمىنارلارغىچە

ئاچقۇچلۇق سۆزلەر: شەھەرلىشىش؛ كىملىك كىرىزىسى؛ ئاۋام مەدەنىيىتى؛ سېمىنارنىڭ رولى؛ ئىلمىي ماقالە ھەققىدە.

1

ھاۋاي ئۇنىۋېرسىتېتىدا خەلقئارالىق ئىلمىي مۇھاكىمە يې-غىنلىرى، سېمىنالار ئۆتكۈزۈلۈپ تۇراتتى. ھاۋاي ئۇنىۋېرسى-تېتىغا بېرىشتىن بۇرۇن: «ئۇ يەردىكى مۇھاكىمە يىغىنلىرىغا قاتناشقىلى بولارمۇ؟ خەلقئارالىق ئىجتىمائىي پەن ئالىملىرى بىلەن يۈزتۇرا كۆرۈشكىلى بولارمۇ؟» دەپ ئەندىشىدە بولغانـ-دىم. «تىلىسەڭ تاپارسەن» دېگەندەك، بۇ ئارزۇيۇمغىمۇ يەتتىم. ھاۋاي ئۇنىۋېرسىتېتىدا ئۆتكۈزۈلىدىغان ئىجتىمائىي پەنگە مۇ-ناسىۋەتلىك ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنلىرىنىڭ تۇرى كۆپ بول-غاچقا، گاھىدا يا ئېسىل، مەزمۇنلۇق نۇتۇقلارنى ئاڭلىيالماي قالاتتىم. يا يىغىن ۋاقتىغا دەرس ۋاقتىم ئۇدۇل كېلىپ قالاتـ-

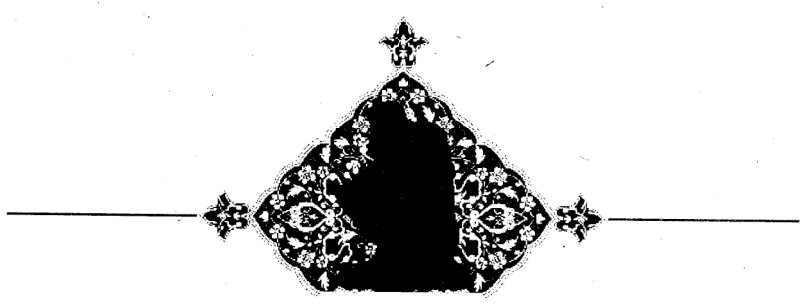

ئون يەتتىنچى باب

خەلقئارالىق ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنلىرىدىن سېمىنارلارغىچە

ئاچقۇچلۇق سۆزلەر: شەھەرلىشىش؛ كىملىك كىرىزىسى؛ ئاۋام مەدەنىيىتى؛ سېمىنارنىڭ رولى؛ ئىلمىي ماقالە ھەققىدە.

1

ھاۋاي ئۇنىۋېرسىتېتىدا خەلقئارالىق ئىلمىي مۇھاكىمە يې-غىنلىرى، سېمىنالار ئۆتكۈزۈلۈپ تۇراتتى. ھاۋاي ئۇنىۋېرسى-تېتىغا بېرىشتىن بۇرۇن: «ئۇ يەردىكى مۇھاكىمە يىغىنلىرىغا قاتناشقىلى بولارمۇ؟ خەلقئارالىق ئىجتىمائىي پەن ئالىملىرى بىلەن يۈزتۇرا كۆرۈشكىلى بولارمۇ؟» دەپ ئەندىشىدە بولغانـ-دىم. «تىلىسەڭ تاپارسەن» دېگەندەك، بۇ ئارزۇيۇمغىمۇ يەتتىم. ھاۋاي ئۇنىۋېرسىتېتىدا ئۆتكۈزۈلىدىغان ئىجتىمائىي پەنگە مۇ-ناسىۋەتلىك ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنلىرىنىڭ تۇرى كۆپ بول-غاچقا، گاھىدا يا ئېسىل، مەزمۇنلۇق نۇتۇقلارنى ئاڭلىيالماي قالاتتىم. يا يىغىن ۋاقتىغا دەرس ۋاقتىم ئۇدۇل كېلىپ قالاتـ-

307 On the Margins of Self

ئون يەتتىنچى باب

خەلقئارالىق ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنلىرىدىن سېمىنارلارغىچە

ئاچقۇچلۇق سۆزلەر: شەھەرلىشىش؛ كىملىك كىرىزىسى؛ ئاۋام مەدەنىيىتى؛ سېمىنارنىڭ رولى؛ ئىلمىي ماقالە ھەققىدە.

1

ھاۋاي ئۇنىۋېرسىتېتىدا خەلقئارالىق ئىلمىي مۇھاكىمە يې-غىنلىرى، سېمىنالار ئۆتكۈزۈلۈپ تۇراتتى. ھاۋاي ئۇنىۋېرسى-تېتىغا بېرىشتىن بۇرۇن: «ئۇ يەردىكى مۇھاكىمە يىغىنلىرىغا قاتناشقىلى بولارمۇ؟ خەلقئارالىق ئىجتىمائىي پەن ئالىملىرى بىلەن يۈزتۇرا كۆرۈشكىلى بولارمۇ؟» دەپ ئەندىشىدە بولغانـ-دىم. «تىلىسەڭ تاپارسەن» دېگەندەك، بۇ ئارزۇيۇمغىمۇ يەتتىم. ھاۋاي ئۇنىۋېرسىتېتىدا ئۆتكۈزۈلىدىغان ئىجتىمائىي پەنگە مۇ-ناسىۋەتلىك ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنلىرىنىڭ تۇرى كۆپ بول-غاچقا، گاھىدا يا ئېسىل، مەزمۇنلۇق نۇتۇقلارنى ئاڭلىيالماي قالاتتىم. يا يىغىن ۋاقتىغا دەرس ۋاقتىم ئۇدۇل كېلىپ قالاتـ-

307 On the Margins of Self

تى، يا بولمسا بىرەر ئىشنى ئۇقۇشماي ئورۇنلاشتۇرۇپ قالغان بولاتتىم. ۋاقىتنىڭ ئۆتۈشى بىلەن ئۇنىۋېرسىتېتنىڭ توربىدا ئالدىنئالا ئېلان قىلىنىدىغان ئۇقتۇرۇشلارغا قاراپ تۇرۇپ، بۇنداق ئەنجۈمەنلەرگە تاللاپ تۇرۇپ قاتنىشىدىغان بولدۇم. مېنىڭ قارىشىمچە، شارائىت يار بەرگەن ئەھۋالدا ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنلىرىغا، سىمىنالارغا قاتنىشىپ تۇرۇشنىڭ پايدىسى كۆپ ئىدى؛ ئادەمنىڭ نەزەر دائىرىسى ئېچىلاتتى، بىلىم زاپىسى جۇغلىناتتى، مەسىلىگە قاراشتىكى نۇقتىسىدا ئۆزگىرىش بولاتتى. بىر تېمىدا لېكسىيە سۆزلىگۈچى ياكى ئىلمىي دوكلات بەرگۈچى ئۆزىنىڭ شۇ تېما ھەققىدىكى بارلىق ئىزدىنىشلىرىنىڭ جەۋھىرىنى، ئۆزگىچە، يېڭى قاراشلىرىنى ئەنە شۇنداق سورۇنلاردا ئوتتۇرىغا تاشلايتتى. ئېسىل بىر لېكسىيەگە قاتنىشىش نەچچە پارچە نادىر كىتابنى ئوقۇش بىلەن باراۋەر ئىدى.

خەلقئارالىق ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنلىرى ئىجتىمائىي پەن ساھەسىدىكى (تەبىئىي پەن ساھەسىدە قانداق بولۇۋاتىدۇ، بۇنىسى ماڭا نامەلۇم) ئۇيغۇر ئالىملىرىنىڭ، ياش زىيالىيلىرىنىڭ ئىشتىراك قىلىشى يېتەرسىز بولۇۋاتقان، ئىلىم ئىگىلىرىدىكى كەسپىي ساپا يېتىشمەسلىك، چەت ئەل تىلى بىلمەسلىك، قىلغان تەتقىقاتى ئۆلچەمگە توشماسلىق، خەلقئارادىكى يېڭى تەتقىقات يۈزلىنىشىدىن خەۋەرسىز قېلىش قاتارلىق سەۋەبلەر تۈپەيلى بىزگە ئاجايىپ ھەيۋەت كۆرۈنىدىغان ئىلمىي كۆرەك ئىدى. ئەلۋەتتە، ھازىرقى، بۈگۈنكى زامان ئۇيغۇر تارىخىدا ئۇيغۇر ئىلمىي خەلقئارالىق ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنلىرىغا قاتنىشىش پۇرسىتىگە ئېرىشەلمىدى دېسەك يالغان ئېيتقان بولمىز. 1990 - يىللارنىڭ بېشىدا مەرھۇم ئۆتكۈر ئەپەندى ۋە پېشقەدەم تەتقىقاتچى، مەرھۇم مەمتىمىن يۈسۈپ ئامبىرىكىدا «قۇتادغۇبىلىك» تېمىسى بويىچە ئېچىلغان خەلقئارالىق ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنىغا قاتناشقانىدى. يەنە مەرھۇم مۇتەپەككۇر ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتئىمىن ياپونىيەدە ئىلمىي لېكسىيەلەردە بولغانىدى.

بێقەدەی گوڵ نەچێ بەلەدن بۆیان بەری باڵی گۆیخۆر ڕەبالیلەرەی
یاپۆنیە، شۆڕبێسیە، گەنگلیە قاتارلق دۆلەتلەرە خەلقەرالەق
گەمیی مۆهاکمە بەحەندلەرغا، سیمەنارلارغا قاتناشتی. بۆ
ئەلۆەتتە قەدرلەشکە، خۆشال بولۆشقا تێگەشللاگ گسن. چۆنکی
گۆزلەنلگ غاشۆ گەلەم سورۆنلەرما تارقەتسۆئاقتمی گۆیخۆرنلگ
غاۋاڕی، گۆزلارنلگ نەپەسلەدن گۆرۆلۆپ تۆرلەدغەنی گۆیخۆرنلگ
تەندۆ. مەلۆم مەدەدن گۆیتقانلا، بەر مەللەت ڕەبالیلەرەنلگ
گەلەم ساھەسلەنلگ تەرەقەییات بولۆلەنلەشی بەلگەللەدی.

ۋاھالەنکی، خەلقەرا گەلەم تەقسقاتلەنلگ ھارلەقی گەھۋالی
گەیتی بەللارلا غالەملەرەحەدەن غابەۆشۆکۆر مۆھەمەتگەمەن،
غابەۆرېھەم گۆتکۆر، مەھتەمەن بۆسۆپ قاتارلەقلار قاتناشقان
چاغدەکلەدن پەرقلەندۆ. گۆ چاغلارلا بۆقەرلا گسەمتی تلگەا
غالغان غالەملەرەحەر تەرجەماننلگ یارلەمەدە گۆز گەدیەلەرلەن
گەمیی تەقسقاتلگ بۆرلەدشی تەلەپ قەلەۆاقان ڕێغاللق گە-
لەدن بولغان گەنگلەر تلەدلگ یارلەمەدە غاگلاتتی. بۆ بۆگۆنکی
خەلقەرالەق غالەملار قاتارلا گۆیخۆرنلگ غاۋاڕی خەلقەرالەق
تەل بولغان گەنگلەر تلەدلگ یارلەمەدە غاگلاتتی. بۆ بۆگۆنکی
گەمیی تەقسقاتلگ بۆرلەدشی تەلەپ قەلەۆاقان ڕێغاللق گە-
لەدی. ھەبلەغۆ گۆیخۆر تەلی قاتارلق ڕایۆن خاراکتێرلاگ تەللار-
نەگ گێگلەرەی گۆیاقتا تۆرسۆن، تەرەقەییاتتا غاللەغا کەتکەن
ھەم گەلەم ساھەسلەدە گەنگلەرلار بەلەدن بەبێگگە چۆشۆۋاقتان
گەبرەان، فەرانسۆز غالەملەرەحۆ خەلقەرالەق بەھەللارەا گەنگ-
لەرچە سۆرلەشی لازەم گەدی. گەپسۆسلەنارلەق، بەرئاڵق ۋەتە-

بێقەدەی گوڵ نەچێ بەلەدن بۆیان بەری باڵی گۆیخۆر ڕەبالیلەرەی
یاپۆنیە، شۆڕبێسیە، گەنگلیە قاتارلق دۆلەتلەرە خەلقەرالەق
گەمیی مۆهاکمە بەحەندلەرغا، سیمەنارلارغا قاتناشتی. بۆ
ئەلۆەتتە قەدرلەشکە، خۆشال بولۆشقا تێگەشللاگ گسن. چۆنکی
گۆزلەنلگ غاشۆ گەلەم سورۆنلەرما تارقەتسۆئاقتمی گۆیخۆرنلگ
غاۋاڕی، گۆزلارنلگ نەپەسلەدن گۆرۆلۆپ تۆرلەدغەنی گۆیخۆرنلگ
تەندۆ. مەلۆم مەدەدن گۆیتقانلا، بەر مەللەت ڕەبالیلەرەنلگ
گەلەم ساھەسلەنلگ تەرەقەییات بولۆلەنلەشی بەلگەللەدی.

ۋاھالەنکی، خەلقەرا گەلەم تەقسقاتلەنلگ ھارلەقی گەھۋالی
گەیتی بەللارلا غالەملەرەحەدەن غابەۆشۆکۆر مۆھەمەتگەمەن،
غابەۆرېھەم گۆتکۆر، مەھتەمەن بۆسۆپ قاتارلەقلار قاتناشقان
چاغدەکلەدن پەرقلەندۆ. گۆ چاغلارلا بۆقەرلا گسەمتی تلگەا
غالغان غالەملەرەحەر تەرجەماننلگ یارلەمەدە گۆز گەدیەلەرلەن
گەمیی تەقسقاتلگ بۆرلەدشی تەلەپ قەلەۆاقان ڕێغاللق گە-
لەدن بولغان گەنگلەر تلەدلگ یارلەمەدە غاگلاتتی. بۆ بۆگۆنکی
خەلقەرالەق غالەملار قاتارلا گۆیخۆرنلگ غاۋاڕی خەلقەرالەق
تەل بولغان گەنگلەر تلەدلگ یارلەمەدە غاگلاتتی. بۆ بۆگۆنکی
گەمیی تەقسقاتلگ بۆرلەدشی تەلەپ قەلەۆاقان ڕێغاللق گە-
لەدی. ھەبلەغۆ گۆیخۆر تەلی قاتارلق ڕایۆن خاراکتێرلاگ تەللار-
نەگ گێگلەرەی گۆیاقتا تۆرسۆن، تەرەقەییاتتا غاللەغا کەتکەن
ھەم گەلەم ساھەسلەدە گەنگلەرلار بەلەدن بەبێگگە چۆشۆۋاقتان
گەبرەان، فەرانسۆز غالەملەرەحۆ خەلقەرالەق بەھەللارەا گەنگ-
لەرچە سۆرلەشی لازەم گەدی. گەپسۆسلەنارلەق، بەرئاڵق ۋەتە-

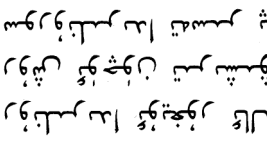

نەمرۇدىكى نۇرغۇن ئۇيغۇرلارغا زىيالىيلار ئىدىگلىرى تىلى بىلەن مەيىتنى يالغۇ بىلىنمەيدىغان چوقۇمىي لېكسىيە سۆزلىگەندەك ئۇقتۇرغىلى كەلگەن ئەمەس ئىدى. ئۇيغۇر زىيالىيلىرىنىڭ خەلقە ئاراللىق ئۇلمىي مۇھاكىمە يىغىنلىرىغا قاتناشقىنىغا ئۇنچە كۆپ بولمىغان ئۇيغۇر ئالىملىرىنى بولمىسا ئۇيغۇرلارنىڭ ئىچكى ئىشلىرىغا ئارىلىشىۋاتقان ئامېرىكىلىقلارنى ئېيتقاندا، ئاددىيغىنا مەيۇسلاندۇرىدىغان كۆپچىلىك ئادەم ئىدى. نۇقۇتتەكى رېئاللاشقىمىز ئۇيغۇرلارنىڭ نەزەرىيەۋى تەرەققىياتى، بولۇپمۇ ئىجتىماۋىي پەن ساھەسىدىكى ئۇلمىي تەتقىقاتلارنىڭ چېگرالىنىۋاتقانلىقىدىن شۇنىڭغۇچە، ھەر خىل چەكلەشلەر، مەلۇم دەرىجىدە ئۇلارنىڭ ئىلمىي ئىلھامىنى ئېغىر دەرىجىدە توسۇۋاتقانلىقى ئۈچۈن، ئۇلارنىڭ ئىلمىي ئىشلىرىنى ئۇيغۇرلارنىڭ ئۆزىلا ئەمەس، بەلكى ئەتراپتىكى باشقا مىللەتلەرمۇ ئىنتايىن ئېغىر دەرىجىدە ئەپسۇسلىنىدۇ. ئۇلارنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇرلارنىڭ ئۆزىدىكى ئىلمىي ئىشلارغا ئارىلىشىۋاتقانلار ئاساسەن

بەختەبەخا ماقالە تايشۇرۇش تۇغرىسىدا ئۆلچەت يازغاندى. مەن «شەھەرلىشىش ۋە شەھەر ئۇيغۇرلىرىنىڭ كىملىگە كىرزىسى» (Urbanization and the Urban Uyghurs Identity Crisis) دېگەن مارمۇندا خېلى ۋاقىتتىن بېرى ئىزدىنىۋاتقان بولغاچقا، ئىككىلدىنىلا ماقالىمىنىڭ قىسقىچە مارمۇنىنى قوشۇمچە ھۆججەت قىلىپ ئەۋەتتىم. ئىككى كۈن ئۆتۈپ ماقالىمىنىڭ ئىلمىي مۇھاكىمە بېغىنىغا ئايىرىلىپ كومىتېتى تەرىپىدىن تەستىقلىنغانلىقى خەۋىرى كەلدى. مەن جىددىيلىكە ئىچىدە تەييارلىقتا كىرىشىپ كەتتىم. بۇ مەن ئۈچۈن ھەم ئۇيغۇرلىقنى ئاۋازىنى يەتكۈزىدىغان، ھەم دېگەندەك قىينىچىلىقتا ئۆچرايدىغان تۇرمۇش ئىدىسىنى پۈتۈشتە ئىدى. مەن بۇ ئىشنى ئۆزۈمنىڭ ياخشى بۇرسەت دەپ قارىدىم. شۇڭا powerpoint (پىروپېكسىيە ئايىرالىدا ماقالىدىكى قىسقىچە مارمۇنىنى ئۆز-ئۆزۈمگە چۈشەندۈرۈپ بېرىدىغان) نىڭ يارىدىمىدە ئوقۇتۇش لازىم ئىكەن. مەن ئۇرۇمچىدىكى دوستلىرىمدىن داكتىلىق مۇھاكىمە بېغىنىغا ئايىرىلىدىغان باشقا ئىشتاتلىرىمدىن دائىملىق ئىنكاس ئالدىم. ئىككى كۈن ئىچىدە ھۆرمەتكە ئېرىشكەن 20 نەپەر ئالىمنىڭ ئۆتكۈرلۈكى ۋە ئىلمىي مۇھاكىمىسى نەچچە قېتىم ھاياجانلاندۇردى. بۇنداق بولۇشىدىكى سەۋەب، بۇ ئىلمىي مۇھاكىمە بېغىنىغا ئايىرىلىدىغان باشقا ئىشتاتلىرىمدىن دائىملىق ئىنكاس ئالغانلىقىمدىن ئىبارەت ئايرىلىق ئىدى. مەن ئۇ كۈنى ئۆتۈپ ماقالىمىنىڭ ئىلمىي مۇھاكىمە بېغىنىغا ئايىرىلىپ كومىتېتى تەرىپىدىن تەستىقلىنغانلىقى خەۋىرى كەلدى. مەن جىددىيلىكە ئىچىدە تەييارلىقتا كىرىشىپ كەتتىم. بۇ مەن ئۈچۈن ھەم ئۇيغۇرلىقنى ئاۋازىنى يەتكۈزىدىغان، ھەم دېگەندەك قىينىچىلىقتا ئۆچرايدىغان تۇرمۇش ئىدىسىنى پۈتۈشتە ئىدى. مەن بۇ ئىشنى ئۆزۈمنىڭ ياخشى بۇرسەت دەپ قارىدىم. شۇڭا powerpoint (پىروپېكسىيە ئايىرالىدا ماقالىدىكى قىسقىچە مارمۇنىنى ئۆز-ئۆزۈمگە چۈشەندۈرۈپ بېرىدىغان) نىڭ يارىدىمىدە ئوقۇتۇش لازىم ئىكەن. مەن ئۇرۇمچىدىكى دوستلىرىمدىن داكتىلىق

ئىنتايىن يۇقىرى بولغان بىر پەندە ئابستراكت تېمىلاردا ئىنگىلىزچە پاراڭ قىلىش كۇچ تەلەپ قىلىدىغان ئىش ئىدى. ھەتتا مەن ئىلگىرى تاماشىبىن سۈپىتىدە قاتناشقان بەزى سىمپوزىئارلاردا ئانا تىلى ئىنگلىزچە بولغان نەچچىلىگەن پروفېسسور-نىڭ پېشانىسىدىن جىددىيلىشىپ تەر قۇيۇلغانلىقىنى ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆرگەنىدىم. شۇڭا بۇ قېتىم ئۆزۈمگە قاتتىق تەلەپ قويمىسام بولمايتتى.

ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى باشلىنىدىغان كۈنى مەن ئورنۇمدىن سەھەر تۇردۇم. ئەتىگەنلىك ناشتىنى ئوبدان قىلىپ تويۇنۇپ غىزالاندىم. سائەت 8 دە ياپونىيەلىك ساۋاقدېشىم كوخې ماشىنىسى بىلەن مېنى ئالغىلى كەلدى. بىز يېرىم سائەتتەك يول يۈرۈپ كاپىئولانى مەھەللە ئىنستىتۇتىغا يېتىپ كەلدۇق. يىغىن مۇشۇ جايدا سائەت 9 دا باشلىناتتى. ئاۋۇال ئۆزۈمنى تونۇشتۇرۇم. كاتېپ قىز يىغىن ماتېرىياللىرى ۋە بويۇنۇمغا ئاسىدىغان كارتىنى قولۇمغا تۇتقۇزدى. زال ئىچى ئازادە بولۇپ، ھەر سۈرلۈك پروفېسسورلار، ھەر ئېگىز، چىرايلىق قىزلار ئولتۇراتتى. ھاۋاي ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ جەمئىيەتشۇناسلىق فاكۇلتېتىدىن ئالتە ئاسپىرانت ئوقۇغۇچى (شۇ قاتاردا مەنمۇ بار ئىدىم) بۇگۈنكى يىغىنىدا لېكسىيە بېرمەكچىدۇق. «بۇنچە جىق ئادەمنىڭ ئالدىدا قانداق سۆزلەرمەن؟ نېمىدېگەن جىق ئادەم؟» دەپ ئويلاپ سەل - پەل جىددىيلەشتىم. قارىسام، يېنىمدا ئولتۇرغان كوخېمۇ جىددىيلەشكەندەك نۇتۇق ئارگىنالىدىن كۆزىنى ئۇزمەي ئولتۇرۇپتۇ. قارىغاندا سۆزلىمەكچى بولغان مەزمۇنلارنى خىيال ئېكرانىدىن ئۆتكۈزۈۋاتسا كېرەك. ھاۋاي سوتسىئولوگىيە جەمئىيىتىنىڭ رەئىسى، ھاۋاي ئۇنىۋېرسىتېتى جەمئىيەتشۇناسلىق فاكۇلتېتىنىڭ مۇدىرى ۋىليام ۋۇد ئېچىلىش نۇتقى سۆزلىدى ۋە خەلقئارادىكى جەمئىيەتشۇناسلىق تەتقىقاتىنىڭ نۆۋەتتىكى ئەھۋالى، يېڭى يۆزلىنىشى، يېڭىدىن بايقىلىۋاتقان قىزىق نۇقتىلار ھەققىدە ئۇچۇر بەردى؛ بۇلتۇردىن بۇيان

ئىنتايىن يۇقىرى بولغان بىر پەندە ئابستراكت تېمىلاردا ئىنگىلىزچە پاراڭ قىلىش كۇچ تەلەپ قىلىدىغان ئىش ئىدى. ھەتتا مەن ئىلگىرى تاماشىبىن سۈپىتىدە قاتناشقان بەزى سىمپوزىئارلاردا ئانا تىلى ئىنگلىزچە بولغان نەچچىلىگەن پروفېسسور-نىڭ پېشانىسىدىن جىددىيلىشىپ تەر قۇيۇلغانلىقىنى ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆرگەنىدىم. شۇڭا بۇ قېتىم ئۆزۈمگە قاتتىق تەلەپ قويمىسام بولمايتتى.

ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى باشلىنىدىغان كۈنى مەن ئورنۇمدىن سەھەر تۇردۇم. ئەتىگەنلىك ناشتىنى ئوبدان قىلىپ تويۇنۇپ غىزالاندىم. سائەت 8 دە ياپونىيەلىك ساۋاقدېشىم كوخې ماشىنىسى بىلەن مېنى ئالغىلى كەلدى. بىز يېرىم سائەتتەك يول يۈرۈپ كاپىئولانى مەھەللە ئىنستىتۇتىغا يېتىپ كەلدۇق. يىغىن مۇشۇ جايدا سائەت 9 دا باشلىناتتى. ئاۋۇال ئۆزۈمنى تونۇشتۇرۇم. كاتېپ قىز يىغىن ماتېرىياللىرى ۋە بويۇنۇمغا ئاسىدىغان كارتىنى قولۇمغا تۇتقۇزدى. زال ئىچى ئازادە بولۇپ، ھەر سۈرلۈك پروفېسسورلار، ھەر ئېگىز، چىرايلىق قىزلار ئولتۇراتتى. ھاۋاي ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ جەمئىيەتشۇناسلىق فاكۇلتېتىدىن ئالتە ئاسپىرانت ئوقۇغۇچى (شۇ قاتاردا مەنمۇ بار ئىدىم) بۇگۈنكى يىغىنىدا لېكسىيە بېرمەكچىدۇق. «بۇنچە جىق ئادەمنىڭ ئالدىدا قانداق سۆزلەرمەن؟ نېمىدېگەن جىق ئادەم؟» دەپ ئويلاپ سەل - پەل جىددىيلەشتىم. قارىسام، يېنىمدا ئولتۇرغان كوخېمۇ جىددىيلەشكەندەك نۇتۇق ئارگىنالىدىن كۆزىنى ئۇزمەي ئولتۇرۇپتۇ. قارىغاندا سۆزلىمەكچى بولغان مەزمۇنلارنى خىيال ئېكرانىدىن ئۆتكۈزۈۋاتسا كېرەك. ھاۋاي سوتسىئولوگىيە جەمئىيىتىنىڭ رەئىسى، ھاۋاي ئۇنىۋېرسىتېتى جەمئىيەتشۇناسلىق فاكۇلتېتىنىڭ مۇدىرى ۋىليام ۋۇد ئېچىلىش نۇتقى سۆزلىدى ۋە خەلقئارادىكى جەمئىيەتشۇناسلىق تەتقىقاتىنىڭ نۆۋەتتىكى ئەھۋالى، يېڭى يۆزلىنىشى، يېڭىدىن بايقىلىۋاتقان قىزىق نۇقتىلار ھەققىدە ئۇچۇر بەردى؛ بۇلتۇردىن بۇيان

هاڤای جەڭىيەتشۇناسلىق ساھەسىدە قولىغا كەلگەن نەتىجىلەرنى ئەسلەپ ئۆتتى ھەمدە بېقىنقى يىللاردىن بۇيان ئامېرىكا ھۆكۈ-مىتىنىڭ ئۇرۇنۇش چېقىمىنىڭ ئېشىپ كېتىشى تۈپەيلى ئىلمىي تەتقىقاتقا بېرىلىدىغان خىراجەتنى زور دەرىجىدە قىسقارتقانلە-قى، بۇنىڭ جەڭىيەتشۇناسلىق تەتقىقاتىغىمۇ سەلبىي تەسىر كۆرسىتىۋاتقانلىقىنى ئېيتتى. بىرگازدىن كېيىن، نىۋيورك ئۇ-نىۋېرسىتېتى جەڭىيەتشۇناسلىق فاكۇلتېتىنىڭ يۇقىرى ئا-ئىز ھالقىلىرىغا قوۋلىلىق بولسۇن ئۈچۈن يېڭىن ئىشتىر-چىلارنى گۇرۇپپىلارغا بۆلۈندىكەن. كۆپىنچە ئەھۋاللاردا، يېڭە-لىرىنى ئوقۇپ ئۈتىدىغانلىقىنى جاكارلىدى. مېنىڭچە ئىسمىم 7 –

گۇرۇپپىدا ئىكەن. مەن قاتنىشىدىغان گۇرۇپپىدا فاكۇلتېتتە-نىڭ ئوقۇتقۇچىلىرىدىن دوكتور ستەپەنىخاڭ، دوكتور سۈي-ناڭلارغا نۇرغۇن پۈرسەتلەرنى ئاتا قىلىشى بىلەن بىر ۋاقىتتا، نۇرغۇن كونتېكىن ئاقىۋەتلەرنى پەيدا قىلغانلىقى، ئۆز رېئاللە-تىدىن كونۇۋالغان ئادەملەرنى ئاڭۇتتۇرۇۋاتقانلىقى، راماندۇلىق تۈپەيلى كېلىپ چىققان غەرىبلىق ۋە بىخۇدلۇق قىلمىشلىرىنى دۇنيالۇلدىشۇۋاتقانلىقى، جەڭىيەتشۇناسنىڭ ئورنىسىمۇ سۇكۇت-ىدىن دېرەك بېرىدۇ» دېگەن تېمىدا لېكسىيە سۆزلىدى ۋە ئا-لىرىنى ئوقۇپ ئۆتىدىغانلىقىنى جاكارلىدى. مېنىڭچە ئىسمىم 7 –

هاڤای جەڭىيەتشۇناسلىق ساھەسىدە قولىغا كەلگەن نەتىجىلەرنى ئەسلەپ ئۆتتى ھەمدە بېقىنقى يىللاردىن بۇيان ئامېرىكا ھۆكۈ-مىتىنىڭ ئۇرۇنۇش چېقىمىنىڭ ئېشىپ كېتىشى تۈپەيلى ئىلمىي تەتقىقاتقا بېرىلىدىغان خىراجەتنى زور دەرىجىدە قىسقارتقانلە-قى، بۇنىڭ جەڭىيەتشۇناسلىق تەتقىقاتىغىمۇ سەلبىي تەسىر كۆرسىتىۋاتقانلىقىنى ئېيتتى. بىرگازدىن كېيىن، نىۋيورك ئۇ-نىۋېرسىتېتى جەڭىيەتشۇناسلىق فاكۇلتېتىنىڭ يۇقىرى ئا-ئىز ھالقىلىرىغا قوۋلىلىق بولسۇن ئۈچۈن يېڭىن ئىشتىر-چىلارنى گۇرۇپپىلارغا بۆلۈندىكەن. كۆپىنچە ئەھۋاللاردا، يېڭە-لىرىنى ئوقۇپ ئۈتىدىغانلىقىنى جاكارلىدى. مېنىڭچە ئىسمىم 7 –

گۇرۇپپىدا ئىكەن. مەن قاتنىشىدىغان گۇرۇپپىدا فاكۇلتېتتە-نىڭ ئوقۇتقۇچىلىرىدىن دوكتور ستەپەنىخاڭ، دوكتور سۈي-ناڭلارغا نۇرغۇن پۈرسەتلەرنى ئاتا قىلىشى بىلەن بىر ۋاقىتتا، نۇرغۇن كونتېكىن ئاقىۋەتلەرنى پەيدا قىلغانلىقى، ئۆز رېئاللە-تىدىن كونۇۋالغان ئادەملەرنى ئاڭۇتتۇرۇۋاتقانلىقى، راماندۇلىق تۈپەيلى كېلىپ چىققان غەرىبلىق ۋە بىخۇدلۇق قىلمىشلىرىنى دۇنيالۇلدىشۇۋاتقانلىقى، جەڭىيەتشۇناسنىڭ ئورنىسىمۇ سۇكۇت-ىدىن دېرەك بېرىدۇ» دېگەن تېمىدا لېكسىيە سۆزلىدى ۋە ئا-لىرىنى ئوقۇپ ئۆتىدىغانلىقىنى جاكارلىدى. مېنىڭچە ئىسمىم 7 –

هاڤای جەڭىيەتشۇناسلىق ساھەسىدە قولىغا كەلگەن نەتىجىلەرنى ئەسلەپ ئۆتتى ھەمدە بېقىنقى يىللاردىن بۇيان ئامېرىكا ھۆكۈ-مىتىنىڭ ئۇرۇنۇش چېقىمىنىڭ ئېشىپ كېتىشى تۈپەيلى ئىلمىي تەتقىقاتقا بېرىلىدىغان خىراجەتنى زور دەرىجىدە قىسقارتقانلە-قى، بۇنىڭ جەڭىيەتشۇناسلىق تەتقىقاتىغىمۇ سەلبىي تەسىر كۆرسىتىۋاتقانلىقىنى ئېيتتى. بىرگازدىن كېيىن، نىۋيورك ئۇ-نىۋېرسىتېتى جەڭىيەتشۇناسلىق فاكۇلتېتىنىڭ يۇقىرى ئا-ئىز ھالقىلىرىغا قوۋلىلىق بولسۇن ئۈچۈن يېڭىن ئىشتىر-چىلارنى گۇرۇپپىلارغا بۆلۈندىكەن. كۆپىنچە ئەھۋاللاردا، يېڭە-لىرىنى ئوقۇپ ئۈتىدىغانلىقىنى جاكارلىدى. مېنىڭچە ئىسمىم 7 –

ننىڭ باشلىنىش ۋاقتىدىلا لېكسىيە سۆزلەيدىغانلار بىر يەرگە يىغىلىدىكەن.

ماڭا سائەت 11 دە سۆزلەش نۆۋىتى كەلدى. مەن ئۆزۈمگە ئىشەنگەن ھالدا ئوتتۇرىغا چىقىپ نۇتۇقنى باشلىدىم، ئاڭغىچە گۇرۇپپا باشلىقى مەن سۆزلىمەكچى بولغان تېمىنىڭ powerpoint تا تەييارلانغان قىسمىنى ئېكرانغا چىقىرىپ تەييار قىلدى. مەن ئالدى بىلەن بۈگۈنكى ئۇيغۇرلارنىڭ ئەھۋالى توغرۇلۇق قىسقىچە مەلۇمات بېرىپ ئۆتكەندىن كېيىن، ئاۋۇال بۇ ماقالەمدە يەتمەكچى بولغان تەتقىقات نىشانىنى، تەتقىقات سوئالىنى ۋە تەتقىقاتنىڭ زۆرۈرىيىتىنى تونۇشتۇردۇم، ئاندىن ماقالەمنىڭ يېزىلىشىغا ئاساس بولىدىغان نەزەريەۋى رامكا (Theoretical Framework) نى ئىزاھلىدىم. بۇ قىسمىدا نەزەريە ئەسلەش (Literature Review) ئۇسۇلىدىن پايدىلىنىپ بىر قىسىم جەمئىيەتشۇناس، مۇتەپەككۇرلارنىڭ شەھەرلىشىش ۋە كىملىك ھەققىدىكى يادرولۇق، نوپۇزلۇق قاراشلىرىنى ئەسلەپ ئۆتتۈم (بۇ چوقۇم قىلىشقا تېگىشلىك ھالقا ئىدى) ۋە بۇ قاراشلارنىڭ قايسى نۇقتىدا ئۇيغۇرلارنىڭ شەھەرلىشىش، كىملىك كىرىزىسى ئەھۋالىغا چۈشىدىغانلىقىنى ئىزاھلاپ ئۆتتۈم، ئاندىن نۇقتىئىنەزەرلىرىمنى دەللىلەش ئۈچۈن ئۆزۈمنىڭ مۇھاكىمە نۇقتىلىرىنى تونۇشتۇردۇم. نۇتۇقنىڭ ئېكراندىكى رەسىم كىرىشتۇرۇلگەن ئاساسىي مەزمۇنى كۆزقاراشلىرىمنى ئېنىق، چۈشىنىشلىك شەرھلىشىمگە ياردەم بەردى. مەن سۆزلەپ بولغاندىن كېيىن فاكۇلتېتىمىزنىڭ ئوقۇتقۇچىسى ستېينىخاۋ بىر - ئىككى سوئال سورىدى. مەن جاۋاب بەردىم. جاۋابىمدىن كېيىن ئۇ كېلەر قېتىمدا تەتقىقاتىمنىڭ قايسى تەرەپلىرىنى تولۇقلاش كېرەكلىكى ھەققىدىكى تەكلىپىنى بەردى، نۇتۇقۇمنىڭ ياخشى بولغانلىقىنى مۇئەييەنلەشتۇردى. بۇ قېتىملىق ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنىدىن مەن نۇرغۇن نەرسىلەرنى ئۆگەندىم؛ نۇتۇقنى قانداق سۆزلەش، powerpoint تىن قانداق ئۇنۇملۇق پايدىلىنىش قاتارلىق ئۇچۇرلارنى ئۆگەندىم.

لۇلۇ پايدىلدىرىش، گۈلمىي تەقسىماتىدىكى خەلقئارادىكى يۇرلىدىشى

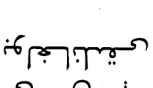

ھەققىدە تېخىمۇ گۈلگۈلدەپ چۈشەنچە، تەسىراتلارغا گۈمۈ بىرلەشتۈرۈلگەن ھالدا ئۇيغۇرلارنىڭ ئۆزىگە خاس ئالاھىدىلىكى ۋە ئالاھىدە ئۆرپ-ئادەتلىرىنى ساقلاپ قېلىشىدا مۇھىم رول ئوينايدۇ. مەسىلەن، ئۇيغۇرلارنىڭ ئۆيلىنىش ئۇسۇلى، ئۆرپ-ئادەت، ئائىلە قۇرۇش، ئۆلۈم-يېتىم مۇراسىملىرى، ئۇيغۇرلارنىڭ ئۆزىگە خاس ئاشپەزلىك مەدەنىيىتى، ئۇيغۇرلارنىڭ ئۆزىگە خاس ئۇسۇل-ئادەتلىرى، ئۇيغۇرلارنىڭ ئۆزىگە خاس ئۇسلۇب-ئۆلچەملىرى قاتارلىقلار ئۇيغۇرلارنىڭ ئۆزىگە خاس مىللىي ئالاھىدىلىكىنى ئىپادىلەيدىغان ئاساسلىق ئامىللار ھېسابلىنىدۇ. ئۇيغۇرلارنىڭ ئۆزىگە خاس مىللىي ئالاھىدىلىكىنى ساقلاپ قېلىش ئۇلارنىڭ ئۆزىگە خاس مىللىي مەدەنىيىتىنى ساقلاپ قېلىشتا ئىنتايىن مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە. ئالۇم مەدەنىيىتى ئۇزۇن ئۆتۈشتە ئىنسانلار مەدەنىيىتى دەپمۇ ئاتالغىتى ۋە يالغۇز ئىرسىدا مەۋجۇد، يالغۇز كىشىلەرنىڭ ئەمەلىي تۇرمۇش ئادىتىدىلا ئەمەس، بەلكى ئۇنىڭدىن تەسىرلەنگەن ئۆمۈمىلاشقان، ئەدەبىياتتىن پەرقلەندىدىغان ئىنكاسلاشچى مەدەنىيەت(sub-culture) ئىدى. 2000 – يىللارغا ئىنھايىر ئۈچۈر جەمئىيەتتىكى «توشقان ئۆسمۈ-لى» دەيدىغان بىر خىل ئۆسمۈل پەيدا بولۇپ، ئۇزاق ئۆتمەي بوغاپ كەتتى. بۇ ئۆسمۈل ئۆمۈمىلاشقاندا، رېستوران، قاۋاقلارغا قىز – ئوغۇللارنىڭ بىر – بىرىگە ئېسىلدىشىپ يۈرمەلىگى جەمئىيەتتىكى ئۆزگىچە مەنزىرە بولۇپ قالدى. ئۇنىڭدىن كېيىن، ئۇزۇن مۇددەتلىك ئىنكاسلاشچى مەدەنىيەت ئىنتايىن كۆپ ئۇچرىدى. مەن بۇ قېتىملىق بېكىنىدا «ئۇيغۇر جەمئى-يىتىدە گاۋۇ مەدەنىيىتى» (Pop Culture in Uyghur Society) ئۈچۈن تېمىدا لېكسىيە سۆزلىدىم. گاۋۇ مەدەنىيىتى ئۇزۇن ئۆتۈشتىدە يالغۇز مەدەنىيەتنى دەپمۇ گاتالغىتى ۋە يالغۇز ئىرسىدا مەۋجۇد، كۆپ ئۇچرايدىغان ئادەتلەرنى ئۆمۈمىلاشتۇرۇپ، ئەدەبىياتتىن كۆپ ئۇچرايدىغان ئىنكاسلاشچى مەدەنىيەت(sub-culture) ئىدى. 2000 – يىللارغا كەلگەندە ئۇيغۇر جەمئىيىتىدە

ھاسىل قىلىشىپ »٢٥٫ ٤٥, ٤٥« دېگەن مۇزىكىغا تەڭكەش قىـ-
لىپ ئويۇنىشى موما بولغانىدى، كېيىن ئۇنى قاتار چاي ئويناپ-
بەرگىچە ساقلاپ تۇرۇشقا توغرا كەلدى. ھارۋا يەنە تۆۋىلاردا، قاۋاقلاردا ئۆچ-
ئۆتكۈر ئۇيغۇرسىمۋولىدىكى خوكىخېمر، ئاددىرغۇ، ماركۇسىي
قاتارلىق مۇتەپەككۇرلار بولۇپ، ئۇلار ئاۋام مەدەنىيىتىنىڭ
جەمئىيەتتىكى رولىنى سەلبىي نۇقتىدىن كۆرسىتىپ مۇنداق
دەيتتى: «ئاۋام مەدەنىيىتى يالىڭلۇنى بەخۇدالاشتۇرىدۇ، ئىدىيە-
سىنى زەھەرلەيدۇ. ھاكىمىيەتتىكىلەر ئاۋام مەدەنىيىتىدىن پاي-
دىلىنىپ ئۇيۇشقاق كومىتېرولىۋېقنى كۆچەيتىدۇ. ئاۋام مەدەنىيە-
تى پۈچەك بولۇپ، كىشىلەرنىڭ مېڭىسىنى ئازكورلاش، روھىنى
ئىچىتماسلىقى كومىتېرولىۋېقنا ئىتائەت قىلغۇزۇش رولىنى ئويناي-
دۇ؛ ئاساسلىقى سەرخىللار گۆزۈمۈسىنىڭ قىرىقىسى – ھەۋەسلە-
رىنى گەۋدىلەندۈرىدۇ.» ئاۋام مەدەنىيەتىنىڭ جەمئىيەتتىكى
رولى ھەققىدە ئىنكىرىچى خىل كۆزقاراشنى ئوتتۇرىغا قويغانلار
ئەنگلىيەلىك جەمئىيەتشۇناسلار بولۇپ، رىچارد خوگگارت قاتار-
لىق مەدەنىيەت تەتقىقاتچىلىرىنى مۇنداق دەپ قارايتتى: «ئاۋام
مەدەنىيىتى ھۆكۈمرانلارنىڭ مەدەنىيىتىگە بولغان نارازلىقى،
قارشىلىق تۇيغۇلى بارلىققا كېلىدۇ. بىر جەمئىيەتتە تۆۋەن تە-
بەقىدىكىلەر، ئۆسمۈرلەر ۋە باشقۇرۇلغان ئىجتىمائىي تۈپ ئاۋام

ھاسىل قىلىشىپ »٢٥٫ ٤٥, ٤٥« دېگەن مۇزىكىغا تەڭكەش قىـ-
لىپ ئويۇنىشى موما بولغانىدى، كېيىن ئۇنى قاتار چاي ئويناپ-
بەرگىچە ساقلاپ تۇرۇشقا توغرا كەلدى. ھارۋا يەنە تۆۋىلاردا، قاۋاقلاردا ئۆچ-
ئۆتكۈر ئۇيغۇرسىمۋولىدىكى خوكىخېمر، ئاددىرغۇ، ماركۇسىي
قاتارلىق مۇتەپەككۇرلار بولۇپ، ئۇلار ئاۋام مەدەنىيىتىنىڭ
جەمئىيەتتىكى رولىنى سەلبىي نۇقتىدىن كۆرسىتىپ مۇنداق
دەيتتى: «ئاۋام مەدەنىيىتى يالىڭلۇنى بەخۇدالاشتۇرىدۇ، ئىدىيە-
سىنى زەھەرلەيدۇ. ھاكىمىيەتتىكىلەر ئاۋام مەدەنىيىتىدىن پاي-
دىلىنىپ ئۇيۇشقاق كومىتېرولىۋېقنى كۆچەيتىدۇ. ئاۋام مەدەنىيە-
تى پۈچەك بولۇپ، كىشىلەرنىڭ مېڭىسىنى ئازكورلاش، روھىنى
ئىچىتماسلىقى كومىتېرولىۋېقنا ئىتائەت قىلغۇزۇش رولىنى ئويناي-
دۇ؛ ئاساسلىقى سەرخىللار گۆزۈمۈسىنىڭ قىرىقىسى – ھەۋەسلە-
رىنى گەۋدىلەندۈرىدۇ.» ئاۋام مەدەنىيەتىنىڭ جەمئىيەتتىكى
رولى ھەققىدە ئىنكىرىچى خىل كۆزقاراشنى ئوتتۇرىغا قويغانلار
ئەنگلىيەلىك جەمئىيەتشۇناسلار بولۇپ، رىچارد خوگگارت قاتار-
لىق مەدەنىيەت تەتقىقاتچىلىرىنى مۇنداق دەپ قارايتتى: «ئاۋام
مەدەنىيىتى ھۆكۈمرانلارنىڭ مەدەنىيىتىگە بولغان نارازلىقى،
قارشىلىق تۇيغۇلى بارلىققا كېلىدۇ. بىر جەمئىيەتتە تۆۋەن تە-
بەقىدىكىلەر، ئۆسمۈرلەر ۋە باشقۇرۇلغان ئىجتىمائىي تۈپ ئاۋام

مەدەنىيىتىنى قوبۇل قىلمايدۇ، ئەمما ئۇنىڭ تارقىلىشىدا مۇ-
ھىم رول ئويناىدۇ.»

بۇ قېتىم ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىندىكى ئىپادەم ئالدىنقى قېتىمدىكىگە قارىغاندا ياخشى بولدى. نېمىلا دېگەنبىلەن، ئال-
دىنقى قېتىم ئوبدانلا چېنىققانىدىم. بۇ قېتىملىق ئىلمىي مۇ-
ھاكىمە يىغىنىغا ئامېرىكا چوڭ قۇرۇقلۇقىدىكى ئۇنىۋېرسى-
تېتلاردىن نۇرغۇن ئاسپىرانت ئوقۇغۇچىلار كەلگەنىدى. بۇ ماڭا نىسبەتەن يەنە بىر قېتىم نەزەر ـ دائىرەمنى كېڭەيتىش، ئۆز كەسپىم ھەققىدىكى چۈشەنچەمنى چوڭقۇرلاشتۇرۇش، خەلقئارا-
لىق ئىلمىي تەتقىقاتنىڭ يېڭى يۈزلىنىشىنى ئىگىلەش پۈرسىتى ئىدى. بۇ قېتىم مەن ئوخشىمىغان گۇرۇپپىلاردا داۋاملىشۋاتقان مۇھاكىمىلەرگە قاتناشتىم، ئوخشىمىغان سادالارنى ئاڭلىدىم ۋە ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنلىرىنىڭ ئادەمنى نەچچە كىتاب ئوقۇ-
غاندىكىدىنمۇ بەكرەك ئەتراپلىق تەربىيەلەيدىغانلىقىنى ھېس قىلدىم. ئاربلىقتا مېنىڭ تېمامغا قىزىققۇچىلار، سوئال سورد-
غۇچىلارمۇ بولدى. مەن سوئاللارغا جاۋاب بېرىش داۋامىدا ئۆ-
زۈمنىڭ تەتقىقاتىدا ئىلگىرى نەزەرگە ئېلىنمىغان تەرەپلەرنىڭ بارلىقىنى بايقىدىم. بۇ تونۇشۇمغا باشقىلارنىڭ ھەر خىل سو-
ئاللارنى سوراپ ئىدىيەمنى زەرەتلىشى سەۋەب بولدى. ئۇيغۇر جەمئىيىتىدە زور كۆپ قىسىم ئۇيغۇر زىيالىيلىرى ئۆزىنىڭكە-
گە قارشى پىكىرلەرنى، ئۆزىگە بېرىلگەن رەددىيەلەرنى قوبۇل قىلمايدۇ. بۇ ئەملىيەتتە شۇ كىشىدە ئىلىم ھەققىدە ئەقلىي تونۇشنىڭ يوقلۇقى ھەم ئۆزىدە تېخى مۇنازىرە ئەخلاقى يېتىل-
دۇرمىگەنلىكنىڭ نەتىجىسى ئىدى. قارشى پىكىر، ئىدىيە ئىخ-
تىلاپى قورقۇنچلۇق ئەمەس. قورقۇنچلۇق يېرى، بىر زىيالىي ئۇچۇن بىر تەرەپلىمە كۆزقاراشلىرىنىڭ ئىسكەنجىسىدىن قۇ-
تۇلالماي ئۆزى ئادەتلىنىپ قالغان پىكىر رامكىسىدىن چىقال-
ماسلىق. بىر تەرەپلىمە كۆزقاراشلىرىدىن ۋاز كەچمىگەن ئادەم كاللىسى تەقىب ئاستىغا ئېلىنغان ئادەمدۇر.

مەدەنىيىتىنى قوبۇل قىلمايدۇ، ئەمما ئۇنىڭ تارقىلىشىدا مۇ-
ھىم رول ئويناىدۇ.»

بۇ قېتىم ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنىدىكى ئىپادەم ئالدىنقى قېتىمدىكىگە قارىغاندا ياخشى بولدى. نېمىلا دېگەنبىلەن، ئال-
دىنقى قېتىم ئوبدانلا چېنىققانىدىم. بۇ قېتىملىق ئىلمىي مۇ-
ھاكىمە يىغىنىغا ئامېرىكا چوڭ قۇرۇقلۇقىدىكى ئۇنىۋېرسى-
تېتلاردىن نۇرغۇن ئاسپىرانت ئوقۇغۇچىلار كەلگەنىدى. بۇ ماڭا نىسبەتەن يەنە بىر قېتىم نەزەر ـ دائىرەمنى كېڭەيتىش، ئۆز كەسپىم ھەققىدىكى چۈشەنچەمنى چوڭقۇرلاشتۇرۇش، خەلقئارا-
لىق ئىلمىي تەتقىقاتنىڭ يېڭى يۈزلىنىشىنى ئىگىلەش پۈرسىتى ئىدى. بۇ قېتىم مەن ئوخشىمىغان گۇرۇپپىلاردا داۋاملىشۋاتقان مۇھاكىمىلەرگە قاتناشتىم، ئوخشىمىغان سادالارنى ئاڭلىدىم ۋە ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنلىرىنىڭ ئادەمنى نەچچە كىتاب ئوقۇ-
غاندىكىدىنمۇ بەكرەك ئەتراپلىق تەربىيەلەيدىغانلىقىنى ھېس قىلدىم. ئاربلىقتا مېنىڭ تېمامغا قىزىققۇچىلار، سوئال سورد-
غۇچىلارمۇ بولدى. مەن سوئاللارغا جاۋاب بېرىش داۋامىدا ئۆ-
زۈمنىڭ تەتقىقاتىدا ئىلگىرى نەزەرگە ئېلىنمىغان تەرەپلەرنىڭ بارلىقىنى بايقىدىم. بۇ تونۇشۇمغا باشقىلارنىڭ ھەر خىل سو-
ئاللارنى سوراپ ئىدىيەمنى زەرەتلىشى سەۋەب بولدى. ئۇيغۇر جەمئىيىتىدە زور كۆپ قىسىم ئۇيغۇر زىيالىيلىرى ئۆزىنىڭكە-
گە قارشى پىكىرلەرنى، ئۆزىگە بېرىلگەن رەددىيەلەرنى قوبۇل قىلمايدۇ. بۇ ئەملىيەتتە شۇ كىشىدە ئىلىم ھەققىدە ئەقلىي تونۇشنىڭ يوقلۇقى ھەم ئۆزىدە تېخى مۇنازىرە ئەخلاقى يېتىل-
دۇرمىگەنلىكنىڭ نەتىجىسى ئىدى. قارشى پىكىر، ئىدىيە ئىخ-
تىلاپى قورقۇنچلۇق ئەمەس. قورقۇنچلۇق يېرى، بىر زىيالىي ئۇچۇن بىر تەرەپلىمە كۆزقاراشلىرىنىڭ ئىسكەنجىسىدىن قۇ-
تۇلالماي ئۆزى ئادەتلىنىپ قالغان پىكىر رامكىسىدىن چىقال-
ماسلىق. بىر تەرەپلىمە كۆزقاراشلىرىدىن ۋاز كەچمىگەن ئادەم كاللىسى تەقىب ئاستىغا ئېلىنغان ئادەمدۇر.

317 On the Margins of Self

مەدەنىيىتىنى قوبۇل قىلمايدۇ، ئەمما ئۇنىڭ تارقىلىشىدا مۇ-
ھىم رول ئويناىدۇ.»

بۇ قېتىم ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنىدىكى ئىپادەم ئالدىنقى قېتىمدىكىگە قارىغاندا ياخشى بولدى. نېمىلا دېگەنبىلەن، ئال-
دىنقى قېتىم ئوبدانلا چېنىققانىدىم. بۇ قېتىملىق ئىلمىي مۇ-
ھاكىمە يىغىنىغا ئامېرىكا چوڭ قۇرۇقلۇقىدىكى ئۇنىۋېرسى-
تېتلاردىن نۇرغۇن ئاسپىرانت ئوقۇغۇچىلار كەلگەنىدى. بۇ ماڭا نىسبەتەن يەنە بىر قېتىم نەزەر ـ دائىرەمنى كېڭەيتىش، ئۆز كەسپىم ھەققىدىكى چۈشەنچەمنى چوڭقۇرلاشتۇرۇش، خەلقئارا-
لىق ئىلمىي تەتقىقاتنىڭ يېڭى يۈزلىنىشىنى ئىگىلەش پۈرسىتى ئىدى. بۇ قېتىم مەن ئوخشىمىغان گۇرۇپپىلاردا داۋاملىشۋاتقان مۇھاكىمىلەرگە قاتناشتىم، ئوخشىمىغان سادالارنى ئاڭلىدىم ۋە ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنلىرىنىڭ ئادەمنى نەچچە كىتاب ئوقۇ-
غاندىكىدىنمۇ بەكرەك ئەتراپلىق تەربىيەلەيدىغانلىقىنى ھېس قىلدىم. ئاربلىقتا مېنىڭ تېمامغا قىزىققۇچىلار، سوئال سورد-
غۇچىلارمۇ بولدى. مەن سوئاللارغا جاۋاب بېرىش داۋامىدا ئۆ-
زۈمنىڭ تەتقىقاتىدا ئىلگىرى نەزەرگە ئېلىنمىغان تەرەپلەرنىڭ بارلىقىنى بايقىدىم. بۇ تونۇشۇمغا باشقىلارنىڭ ھەر خىل سو-
ئاللارنى سوراپ ئىدىيەمنى زەرەتلىشى سەۋەب بولدى. ئۇيغۇر جەمئىيىتىدە زور كۆپ قىسىم ئۇيغۇر زىيالىيلىرى ئۆزىنىڭكە-
گە قارشى پىكىرلەرنى، ئۆزىگە بېرىلگەن رەددىيەلەرنى قوبۇل قىلمايدۇ. بۇ ئەملىيەتتە شۇ كىشىدە ئىلىم ھەققىدە ئەقلىي تونۇشنىڭ يوقلۇقى ھەم ئۆزىدە تېخى مۇنازىرە ئەخلاقى يېتىل-
دۇرمىگەنلىكنىڭ نەتىجىسى ئىدى. قارشى پىكىر، ئىدىيە ئىخ-
تىلاپى قورقۇنچلۇق ئەمەس. قورقۇنچلۇق يېرى، بىر زىيالىي ئۇچۇن بىر تەرەپلىمە كۆزقاراشلىرىنىڭ ئىسكەنجىسىدىن قۇ-
تۇلالماي ئۆزى ئادەتلىنىپ قالغان پىكىر رامكىسىدىن چىقال-
ماسلىق. بىر تەرەپلىمە كۆزقاراشلىرىدىن ۋاز كەچمىگەن ئادەم كاللىسى تەقىب ئاستىغا ئېلىنغان ئادەمدۇر.

317 On the Margins of Self

ھە دېسىلا يۇنكۇل جۇڭگو پاشلىرىنىڭ مەدەنىيەت كىملىكىنى رىياسەت چولۇق نۇقتىسىدىن ئومومىلاشتۇرۇۋېتىۋاتقىلىقى (overgeneralize) ماكا يالغىسى. ئىلمىي تەتقىقاتتا، مەلۇم بىر مۇھاكىمە تېمىسى ھەققىدە بىر تالاتقا ھەيدەپ، ھەددىدىن زىيادە ئومومىلاشتۇرۇۋېتىۋاتقىلىقى ئۈسۈلى بىلەن كۆڭۈلدەكىدەك ئۇقۇم بېرىشكىلى بولمايتتى. ئۇ جۇڭگودا ئوخشىمىغان مەدەنىيەت، ھەر خىل مىللەت بارلىقىنى ئېسىدىن چىقىرىۋەتكەنلىكىدەك ھېس قىلدۇرىدۇ؛ ئۇ دەرھال ياكى مەقسەتلىك تالاڭ-تاراج قىلىۋاتقان كىشىلەرنى ئەيىبلەپ، ئۇلارنىڭ ئەجداد-بوۋىلىرىنىڭ ئەسلى ئىزچىل ھالدا ئۆز يۇرتىدا ياشىغانلىقىنى ئۇنتۇپ قالغانلىقىنى ئېيتىپ، ئۇلارنى ئەيىبلەيدۇ. ئۇنىڭ بۇ قاراشلىرى ئەلۋەتتە ئۆزىنىڭ ئىلمىي ئاساسلىرىغا ئىگە بولۇپ، ئۇلارنى ئاددىي ھالدا ئىنكار قىلىشقا بولمايدۇ. ئەمما ئۇنىڭ بۇ قاراشلىرىنى ئۇيغۇر ئاكادېمىكلىرىنىڭ ھەممىسى ئورتاق ئېتىراپ قىلىدۇ، دېگىلى بولمايدۇ. ئۇلارنىڭ ئىچىدە ئۇنىڭ قاراشلىرىغا قارشى پىكىر بايان قىلغانلارمۇ بار. مەسىلەن، ئامېرىكا ئۇيغۇر ئاكادېمىيەسىنىڭ رەئىسى ئابدۇكېرىم ئوسمان ئەپەندى ئۇنىڭ قاراشلىرىغا قارشى ئىلمىي ماقالە ئېلان قىلىپ، ئۇنىڭ ئۇيغۇرلارنىڭ ئەجداد-بوۋىلىرىنىڭ ئەسلى ئىزچىل ھالدا ئۆز يۇرتىدا ياشىغانلىقىنى ئۇنتۇپ قالغانلىقىنى ئېيتىپ، ئۇلارنى ئەيىبلەيدۇ. ئۇنىڭ بۇ قاراشلىرى ئەلۋەتتە ئۆزىنىڭ ئىلمىي ئاساسلىرىغا ئىگە بولۇپ، ئۇلارنى ئاددىي ھالدا ئىنكار قىلىشقا بولمايدۇ. ئەمما ئۇنىڭ بۇ قاراشلىرىنى ئۇيغۇر ئاكادېمىكلىرىنىڭ ھەممىسى ئورتاق ئېتىراپ قىلىدۇ، دېگىلى بولمايدۇ. ئۇلارنىڭ ئىچىدە ئۇنىڭ قاراشلىرىغا قارشى پىكىر بايان قىلغانلارمۇ بار. مەسىلەن، ئامېرىكا ئۇيغۇر ئاكادېمىيەسىنىڭ رەئىسى ئابدۇكېرىم ئوسمان ئەپەندى ئۇنىڭ

ھە دېسىلا يۇنكۇل جۇڭگو پاشلىرىنىڭ مەدەنىيەت كىملىكىنى رىياسەت چولۇق نۇقتىسىدىن ئومومىلاشتۇرۇۋېتىۋاتقىلىقى (overgeneralize) ماكا يالغىسى. ئىلمىي تەتقىقاتتا، مەلۇم بىر مۇھاكىمە تېمىسى ھەققىدە بىر تالاتقا ھەيدەپ، ھەددىدىن زىيادە ئومومىلاشتۇرۇۋېتىۋاتقىلىقى ئۈسۈلى بىلەن كۆڭۈلدەكىدەك ئۇقۇم بېرىشكىلى بولمايتتى. ئۇ جۇڭگودا ئوخشىمىغان مەدەنىيەت، ھەر خىل مىللەت بارلىقىنى ئېسىدىن چىقىرىۋەتكەنلىكىدەك ھېس قىلدۇرىدۇ؛ ئۇ دەرھال ياكى مەقسەتلىك تالاڭ-تاراج قىلىۋاتقان كىشىلەرنى ئەيىبلەپ، ئۇلارنىڭ ئەجداد-بوۋىلىرىنىڭ ئەسلى ئىزچىل ھالدا ئۆز يۇرتىدا ياشىغانلىقىنى ئۇنتۇپ قالغانلىقىنى ئېيتىپ، ئۇلارنى ئەيىبلەيدۇ. ئۇنىڭ بۇ قاراشلىرى ئەلۋەتتە ئۆزىنىڭ ئىلمىي ئاساسلىرىغا ئىگە بولۇپ، ئۇلارنى ئاددىي ھالدا ئىنكار قىلىشقا بولمايدۇ. ئەمما ئۇنىڭ بۇ قاراشلىرىنى ئۇيغۇر ئاكادېمىكلىرىنىڭ ھەممىسى ئورتاق ئېتىراپ قىلىدۇ، دېگىلى بولمايدۇ. ئۇلارنىڭ ئىچىدە ئۇنىڭ قاراشلىرىغا قارشى پىكىر بايان قىلغانلارمۇ بار. مەسىلەن، ئامېرىكا ئۇيغۇر ئاكادېمىيەسىنىڭ رەئىسى ئابدۇكېرىم ئوسمان ئەپەندى ئۇنىڭ

مائي تەكشۇرۇش نەتىجىسى ئاساسىدا پۈتكۈل جۇڭگو ياشلىرى-
نىڭ مەدەنىيەت كىملىكى ھەققىدە ھۆكۈم چىقىرىۋاتاتتى. ھال-
بۇكى، مېنىڭ نەزىرىمدە شاڭخەي، بېيجىڭدىكى ياشلارنىڭ مەدە-
نىيەت كىملىكى پۈتكۈل جۇڭگو ياشلىرىنىڭ مەدەنىيەت كىم-
لىكىگە ۋەكىللىك قىلالمايتتى. ۋاقىت چەكلىمىسى تۇپەيلى
بىزنىڭ تالاش ـ تارتىشمىز ئۇزاق داۋاملىشالمىدى. ئەمما، مەن
ئۇنىڭ بىلەن قىلىشقان مۇلاھىزىدىن ئىلمىي تەتقىقاتتا زىيادە
ئومۇملاشتۇرۇش، ھەممىنى بىر تاياقتا ئىزدەش ۋە تامچىدىن
دېڭىزنى كۆرۈشكە ئالدىراشنىڭ ئىلمىي ئۇسۇل ئەمەسلىكىنى
ھېس قىلدىم.

ھاۋاي ئۇنىۋېرسىتېتى شەرق ـ غەرب تەتقىقات مەركىزىنىڭ
ئىلمىي دوكلات بېرىلىدىغان زالىدا ھەر چارشەنبە كۈنى كەچتە
سىمىنارلار ئۆتكۈزۈپ تۇراتتى. شەرق ـ غەرب تەتقىقات مەركە-
زىنىڭ مالىيە ياردىمىگە ئېرىشكەن ئاسپىرانت ئوقۇغۇچىلا بۇ
كۈنى كەچتە بىر يەرگە يىغىلىپ مۇتەخەسسىسلەرنىڭ لېكسە-
يەسىنى ئاڭلايتتى ۋە گۇرۇپپىلارغا بۆلۈنۈپ پىكىر ئالماش-
تۇراتتى. بۇ كۈنى كەچتە يېمەكلىك بار ئىدى. ھەتتا بەزى ھېسابچى
ئوقۇغۇچىلار بىر ۋاق تاماق پۇلىنى تېجەپ قېلىش ئۈچۈن تاماق يە-
مەي سىمىنارغا كىرەتتى ياكى بىر سائەتلىك لېكسىيەدىن كېيىن
يەيدىغانلىرى يەپ بولۇپ گۇرۇپپا مۇزاكىرىسىگە قاتناشماي چىقىپ
كېتەتتى. بۇنداق ئوقۇغۇچىلار ئارىسىدا ئاسىيالىقلار نىسبەتەن
جىق ئىدى. مەن يېڭى كەلگەندە چارشەنبە كۈندىكى سىمىنارلارنىڭ
ھەممىسىگە قاتنىشىپتىمەن. بارا ـ بارا چېتىلىدىغان تېمىلارنىڭ
سىجىل تەرەققىيات (SustainableDevelopment)، مۇھىت ئاسراش
(Envirenment Protection) قاتارلىق ساھەلەرگىمۇ چېتىلىدىغا-
لىقىنى بىلىپ، سىمىنارلارغا تاللاپ قاتنىشىدىغان بولدۇم. بۇ
جەريانداا ئاڭلىغان ئۇچۇرلىرىم ھەقىقەتەن كۆپ بولدى. نۇرغۇن
چەت ئەللىك ئوقۇغۇچىلار بىلەن تونۇشتۇم. چارشەنبە كۈنى
كەچتىكى سىمىناردا مەدەنىيەت بايرىمىغا خاس بىر خىل كەيـ-

مائي تەكشۇرۇش نەتىجىسى ئاساسىدا پۈتكۈل جۇڭگو ياشلىرى-
نىڭ مەدەنىيەت كىملىكى ھەققىدە ھۆكۈم چىقىرىۋاتاتتى. ھال-
بۇكى، مېنىڭ نەزىرىمدە شاڭخەي، بېيجىڭدىكى ياشلارنىڭ مەدە-
نىيەت كىملىكى پۈتكۈل جۇڭگو ياشلىرىنىڭ مەدەنىيەت كىم-
لىكىگە ۋەكىللىك قىلالمايتتى. ۋاقىت چەكلىمىسى تۇپەيلى
بىزنىڭ تالاش ـ تارتىشمىز ئۇزاق داۋاملىشالمىدى. ئەمما، مەن
ئۇنىڭ بىلەن قىلىشقان مۇلاھىزىدىن ئىلمىي تەتقىقاتتا زىيادە
ئومۇملاشتۇرۇش، ھەممىنى بىر تاياقتا ئىزدەش ۋە تامچىدىن
دېڭىزنى كۆرۈشكە ئالدىراشنىڭ ئىلمىي ئۇسۇل ئەمەسلىكىنى
ھېس قىلدىم.

ھاۋاي ئۇنىۋېرسىتېتى شەرق ـ غەرب تەتقىقات مەركىزىنىڭ
ئىلمىي دوكلات بېرىلىدىغان زالىدا ھەر چارشەنبە كۈنى كەچتە
سىمىنارلار ئۆتكۈزۈپ تۇراتتى. شەرق ـ غەرب تەتقىقات مەركە-
زىنىڭ مالىيە ياردىمىگە ئېرىشكەن ئاسپىرانت ئوقۇغۇچىلا بۇ
كۈنى كەچتە بىر يەرگە يىغىلىپ مۇتەخەسسىسلەرنىڭ لېكسە-
يەسىنى ئاڭلايتتى ۋە گۇرۇپپىلارغا بۆلۈنۈپ پىكىر ئالماش-
تۇراتتى. بۇ كۈنى كەچتە يېمەكلىك بار ئىدى. ھەتتا بەزى ھېسابچى
ئوقۇغۇچىلار بىر ۋاق تاماق پۇلىنى تېجەپ قېلىش ئۈچۈن تاماق يە-
مەي سىمىنارغا كىرەتتى ياكى بىر سائەتلىك لېكسىيەدىن كېيىن
يەيدىغانلىرى يەپ بولۇپ گۇرۇپپا مۇزاكىرىسىگە قاتناشماي چىقىپ
كېتەتتى. بۇنداق ئوقۇغۇچىلار ئارىسىدا ئاسىيالىقلار نىسبەتەن
جىق ئىدى. مەن يېڭى كەلگەندە چارشەنبە كۈندىكى سىمىنارلارنىڭ
ھەممىسىگە قاتنىشىپتىمەن. بارا ـ بارا چېتىلىدىغان تېمىلارنىڭ
سىجىل تەرەققىيات (SustainableDevelopment)، مۇھىت ئاسراش
(Envirenment Protection) قاتارلىق ساھەلەرگىمۇ چېتىلىدىغا-
لىقىنى بىلىپ، سىمىنارلارغا تاللاپ قاتنىشىدىغان بولدۇم. بۇ
جەريانداا ئاڭلىغان ئۇچۇرلىرىم ھەقىقەتەن كۆپ بولدى. نۇرغۇن
چەت ئەللىك ئوقۇغۇچىلار بىلەن تونۇشتۇم. چارشەنبە كۈنى
كەچتىكى سىمىنارلارنىڭ مەدەنىيەت بايرىمىغا خاس بىر خىل كەيـ-

319 On the Margins of Self

مائي تەكشۇرۇش نەتىجىسى ئاساسىدا پۈتكۈل جۇڭگو ياشلىرى-
نىڭ مەدەنىيەت كىملىكى ھەققىدە ھۆكۈم چىقىرىۋاتاتتى. ھال-
بۇكى، مېنىڭ نەزىرىمدە شاڭخەي، بېيجىڭدىكى ياشلارنىڭ مەدە-
نىيەت كىملىكى پۈتكۈل جۇڭگو ياشلىرىنىڭ مەدەنىيەت كىم-
لىكىگە ۋەكىللىك قىلالمايتتى. ۋاقىت چەكلىمىسى تۇپەيلى
بىزنىڭ تالاش ـ تارتىشمىز ئۇزاق داۋاملىشالمىدى. ئەمما، مەن
ئۇنىڭ بىلەن قىلىشقان مۇلاھىزىدىن ئىلمىي تەتقىقاتتا زىيادە
ئومۇملاشتۇرۇش، ھەممىنى بىر تاياقتا ئىزدەش ۋە تامچىدىن
دېڭىزنى كۆرۈشكە ئالدىراشنىڭ ئىلمىي ئۇسۇل ئەمەسلىكىنى
ھېس قىلدىم.

ھاۋاي ئۇنىۋېرسىتېتى شەرق ـ غەرب تەتقىقات مەركىزىنىڭ
ئىلمىي دوكلات بېرىلىدىغان زالىدا ھەر چارشەنبە كۈنى كەچتە
سىمىنارلار ئۆتكۈزۈپ تۇراتتى. شەرق ـ غەرب تەتقىقات مەركە-
زىنىڭ مالىيە ياردىمىگە ئېرىشكەن ئاسپىرانت ئوقۇغۇچىلا بۇ
كۈنى كەچتە بىر يەرگە يىغىلىپ مۇتەخەسسىسلەرنىڭ لېكسە-
يەسىنى ئاڭلايتتى ۋە گۇرۇپپىلارغا بۆلۈنۈپ پىكىر ئالماش-
تۇراتتى. بۇ كۈنى كەچتە يېمەكلىك بار ئىدى. ھەتتا بەزى ھېسابچى
ئوقۇغۇچىلار بىر ۋاق تاماق پۇلىنى تېجەپ قېلىش ئۈچۈن تاماق يە-
مەي سىمىنارغا كىرەتتى ياكى بىر سائەتلىك لېكسىيەدىن كېيىن
يەيدىغانلىرى يەپ بولۇپ گۇرۇپپا مۇزاكىرىسىگە قاتناشماي چىقىپ
كېتەتتى. بۇنداق ئوقۇغۇچىلار ئارىسىدا ئاسىيالىقلار نىسبەتەن
جىق ئىدى. مەن يېڭى كەلگەندە چارشەنبە كۈندىكى سىمىنارلارنىڭ
ھەممىسىگە قاتنىشىپتىمەن. بارا ـ بارا چېتىلىدىغان تېمىلارنىڭ
سىجىل تەرەققىيات (SustainableDevelopment)، مۇھىت ئاسراش
(Envirenment Protection) قاتارلىق ساھەلەرگىمۇ چېتىلىدىغا-
لىقىنى بىلىپ، سىمىنارلارغا تاللاپ قاتنىشىدىغان بولدۇم. بۇ
جەريانداا ئاڭلىغان ئۇچۇرلىرىم ھەقىقەتەن كۆپ بولدى. نۇرغۇن
چەت ئەللىك ئوقۇغۇچىلار بىلەن تونۇشتۇم. چارشەنبە كۈنى
كەچتىكى سىمىنارلارنىڭ مەدەنىيەت بايرىمىغا خاس بىر خىل كەيـ-

319 On the Margins of Self

تەتقاتچىسى، پىرۇفېسسور مورىس روسابى (Moris Rosabi) نىڭ قەدىمكى بىيىلىق يولى بويىدىكى قوتقۇزا ئاسىيا دۆلەتلىر ئىتتىپاقى نېفت ئىستېراتېگىيەسىگە تەسىر كۆرسىتىۋاتقان ئامىللارنى چوقۇم قىلىپ سۆزلىگەن «يىپەكتىن نېفىتقىچە» (From Silk to Oil) دېگەن لېكسىيەدە مەن «ئىلمىي ماقالە يېزىقچىلىقىدا نەزەريە ئەمىلدىش ھالقىسى» دېگەن لېكسىيەدە ھەرقانداق ئىلمىي تەتقىقاتتا شۇ تېمىدا بۇرۇن مېھنەت قىلغان تەتقىقاتچىلارنى قانداق ئەمىلدىپ ئۆتۈش كېرەكلىكى، بۇ ھالقىنى پۈتكۈل ماقالىنىڭ قۇرۇلمىسىغا قانداق سىڭدۈرۈۋېتىش لازىملىقى ھەققىدە توختالغان ئىدىم. بۇ نۆۋەتتا مېنىڭ «شەھەرلەر تېنى لازىملىقىنى ھېس قىلدىم. بۇ نۆۋەتتا مېنىڭ «شەھەرلەر شىتىش ۋە كىملىك كىرىزىسى» («شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى 2008 – يىلى 3 – سان) دېگەن ماقالەمدە ئۆز ئىپادىسىنى تاپقان ئىدى. ھالبۇكى، 2008 – يىلى يازلىق تەتىلدە ۋەتەنگە قايتقىنىمدا، بەزى كىشىلەرنىڭ بۇ ماقالە ھەققىدىكى تەنتەلىك باھالىرىنى ئاڭلاپ قېيىنسىلاندىم. مەن ئىملۇكىتىمە ماقالىلىرىنى ئىلگىرى سۈرۈلگەن نۇقتىلار ھەققىدە قارىشى بىكىر ئاڭلاشنى، بىرلىشىلگەن ئىلمىي يىغىنلار ھەققىدە بىرمۇنچە ئەسلىمىلەرنى ئۆزىنىڭ ئىلمىي ئىزدىنىشلىرىنى ئۆزىنىڭ ئىلمىي ئىزدىنىشلىرىنى قوزغىغان «ياخشى بېرىپسىز!» دېگەن بىرلا ئىبارە ئېغىزىدىن ئېلىپ بىلەن باھالىسىنى ئوتتۇرىغا قويۇشتى؛ مەن بۇنداق مەدھىيە سۆزلىرىدىن زېرىكىدىغىنىمدا. ئارىلىقتا بىرمۇنچە بىلەن بولغان سۆھبەت ئېچە-

ئۆزبولۇد گىرۈپكىسى 320

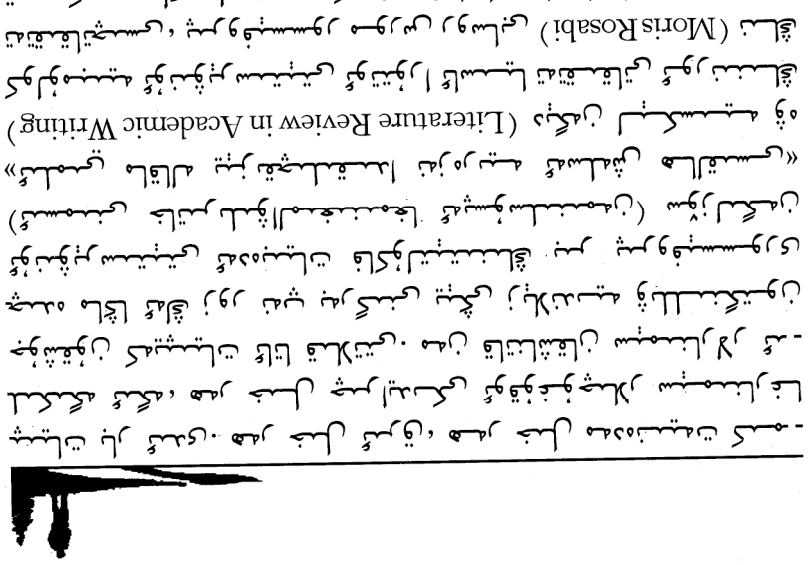

پىيالە بار ئىدى. ھەر خىل ئىرىق، ھەر خىل مەدەنىيەت كىشىلىرىنىڭ ئۆزىگە خاس چىرايلىرىدىكى ئوقۇغۇچىلار سېمىنارغا جۇشقۇن كەيپىيات ئاتا قىلاتتى. مەن قاتناشقان سېمىنارلار ئىچىدە ماڭا ئالاھىدە زوق بەخش ئېتكۈچى زىيالىنىيە ئۇللىنىڭتۇن ئۇنىۋېرسىتېتى ئەدەبىيات فاكۇلتېتىنىڭ بىر پروفېسسورى (ئىسمىنى خاتىرىلىگۈدەكتەك ئېسىمدە يوق) سۆزلىگەن «ئىلمىي ماقالە يېزىقچىلىقىدا نەزەريە ئەمىلدىش ھالقىسى» (Literature Review in Academic Writing) دېگەن لېكسىيەسە ئۇ كولۇمبىيە ئۇنىۋېرسىتېتى ئوقتۇرا ئاسىيا تەتقىقاتى ئومۇرنىنىڭ تەتقىقاتچىسى، پىرۇفېسسور مورىس روسابى (Moris Rosabi) نىڭ قەدىمكى بىيىلىق يولى بويىدىكى قوتقۇزا ئاسىيا دۆلەتلىر ئىتتىپاقى نېفت ئىستېراتېگىيەسىگە تەسىر كۆرسىتىۋاتقان ئامىللارنى چوقۇم قىلىپ سۆزلىگەن «يىپەكتىن نېفىتقىچە» (From Silk to Oil) دېگەن لېكسىيەدە مەن «ئىلمىي ماقالە يېزىقچىلىقىدا نەزەريە ئەمىلدىش ھالقىسى» دېگەن لېكسىيەدە ھەرقانداق ئىلمىي تەتقىقاتتا شۇ تېمىدا بۇرۇن مېھنەت قىلغان تەتقىقاتچىلارنى قانداق ئەمىلدىپ ئۆتۈش كېرەكلىكى، بۇ ھالقىنى پۈتكۈل ماقالىنىڭ قۇرۇلمىسىغا قانداق سىڭدۈرۈۋېتىش لازىملىقى ھەققىدە توختالغان ئىدىم. بۇ نۆۋەتتا مېنىڭ «شەھەرلەر شىتىش ۋە كىملىك كىرىزىسى» («شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى 2008 – يىلى 3 – سان) دېگەن ماقالەمدە ئۆز ئىپادىسىنى تاپقان ئىدى. ھالبۇكى، 2008 – يىلى يازلىق تەتىلدە ۋەتەنگە قايتقىنىمدا، بەزى كىشىلەرنىڭ بۇ ماقالە ھەققىدىكى تەنتەلىك باھالىرىنى ئاڭلاپ قېيىنسىلاندىم. مەن ئىملۇكىتىمە ماقالىلىرىنى ئىلگىرى سۈرۈلگەن نۇقتىلار ھەققىدە قارىشى بىكىر ئاڭلاشنى، بىرلىشىلگەن ئىلمىي يىغىنلار ھەققىدە بىرمۇنچە ئەسلىمىلەرنى ئۆزىنىڭ ئىلمىي ئىزدىنىشلىرىنى قوزغىغان «ياخشى بېرىپسىز!» دېگەن بىرلا ئىبارە ئېغىزىدىن ئېلىپ بىلەن باھالىسىنى ئوتتۇرىغا قويۇشتى؛ مەن بۇنداق مەدھىيە سۆزلىرىدىن زېرىكىدىغىنىمدا. ئارىلىقتا بىرمۇنچە بىلەن بولغان سۆھبەت ئېچە-

ئۆزبولۇد گىرۈپكىسى 320

سەدەن چىقمايدۇ:

— ماقالىڭىزغۇ ياخشى بېرىلىپتۇ. لېكىن، ماقالىدە بىر-مۇنچە چەت گەللىكىنىڭ گىسىمنى تىلغا ئېلىپ ئۆتۈپسىز. بۇنىڭغا زۇڭزۇرىيىتى بارمۇ؟

— زۇڭزۇرىيىتى بار، — دېدىم مەن ئىستېھزا ئىلكىدە كۈ-لۈمسىرەپ، — كىملىكى كىرىزىسى ۋە شەھەرلىشىش تېمىسىدا مەن بىرنېچى بولۇپ قەلەم تەۋرەتكۈچى ئەمەس، مەدەن بۇرۇن بۇرۇنقى مۇتەپەككۇرلار بۇ ھەقتە نۇرغۇن ئەدەبىياتلارنى قالدۇرغان-كەن. شۇلارنىڭ ئىسمىنى ھېسابقا ئۆتۈش ئىلمىي تەتقىقات ماقالىسى يالغۇرمىسا، بۇ شۇ كىشىدەكى «بېڭىلغىتىن قورقۇش» پېسخىكىسىنىڭ ئەكىس نۇقتىسىدىن ئىپادىسىدۇر تېپىش.

— نېمىدەپ ماقالىڭىزدە يۇسۇپ خاس ھاجىبنىڭ «قۇتادغۇ-بىلىگ» ناملىق ئەسىرىدىكى قاراشلىرىدىن پايدىلانمايسىز؟

سەدەن چىقمايدۇ:

— ماقالىڭىزغۇ ياخشى بېرىلىپتۇ. لېكىن، ماقالىدە بىر-مۇنچە چەت گەللىكىنىڭ گىسىمنى تىلغا ئېلىپ ئۆتۈپسىز. بۇنىڭغا زۇڭزۇرىيىتى بارمۇ؟

— زۇڭزۇرىيىتى بار، — دېدىم مەن ئىستېھزا ئىلكىدە كۈ-لۈمسىرەپ، — كىملىكى كىرىزىسى ۋە شەھەرلىشىش تېمىسىدا مەن بىرنېچى بولۇپ قەلەم تەۋرەتكۈچى ئەمەس، مەدەن بۇرۇن بۇرۇنقى مۇتەپەككۇرلار بۇ ھەقتە نۇرغۇن ئەدەبىياتلارنى قالدۇرغان-كەن. شۇلارنىڭ ئىسمىنى ھېسابقا ئۆتۈش ئىلمىي تەتقىقات ماقالىسى يالغۇرمىسا، بۇ شۇ كىشىدەكى «بېڭىلغىتىن قورقۇش» پېسخىكىسىنىڭ ئەكىس نۇقتىسىدىن ئىپادىسىدۇر تېپىش.

— نېمىدەپ ماقالىڭىزدە يۇسۇپ خاس ھاجىبنىڭ «قۇتادغۇ-بىلىگ» ناملىق ئەسىرىدىكى قاراشلىرىدىن پايدىلانمايسىز؟

سەدەن چىقمايدۇ:

— ماقالىڭىزغۇ ياخشى بېرىلىپتۇ. لېكىن، ماقالىدە بىر-مۇنچە چەت گەللىكىنىڭ گىسىمنى تىلغا ئېلىپ ئۆتۈپسىز. بۇنىڭغا زۇڭزۇرىيىتى بارمۇ؟

— زۇڭزۇرىيىتى بار، — دېدىم مەن ئىستېھزا ئىلكىدە كۈ-لۈمسىرەپ، — كىملىكى كىرىزىسى ۋە شەھەرلىشىش تېمىسىدا مەن بىرنېچى بولۇپ قەلەم تەۋرەتكۈچى ئەمەس، مەدەن بۇرۇن بۇرۇنقى مۇتەپەككۇرلار بۇ ھەقتە نۇرغۇن ئەدەبىياتلارنى قالدۇرغان-كەن. شۇلارنىڭ ئىسمىنى ھېسابقا ئۆتۈش ئىلمىي تەتقىقات ماقالىسى يالغۇرمىسا، بۇ شۇ كىشىدەكى «بېڭىلغىتىن قورقۇش» پېسخىكىسىنىڭ ئەكىس نۇقتىسىدىن ئىپادىسىدۇر تېپىش.

— نېمىدەپ ماقالىڭىزدە يۇسۇپ خاس ھاجىبنىڭ «قۇتادغۇ-بىلىگ» ناملىق ئەسىرىدىكى قاراشلىرىدىن پايدىلانمايسىز؟

— مېنىڭمۇ بەك پايدىلانغۇم بار ئىدى. لېكىن، يۈسۈف بو-ۋىمىزنىڭ بۇ شاھانە ئەسىرى 10 ئەسىر بۇرۇن يورۇقلۇققا چىققان. ئۇنىڭدا نۇرغۇن بىلىم بولسىمۇ، زامانىۋى جەمئىيەت-تىكى نۇرغۇن ئىجتىمائىي تېمىلار ھەققىدە بايانلار يوق. بۇنى بۇ ئەسەر يېزىلغان چاغدىكى دەۋر شارائىتى بەلگىلىگەن. ئۇنىڭ ئۈستىگە، جەمئىيەتشۇناسلىق بارلىققا كەلگىنىگە 200 يىلچە بولغان پەن، كىملىك كىرىزىسى زامانىۋىلىق مۇساپىسى كەلتۇ-رۇپ چىقارغان ھادىسە. «قۇتادغۇبلىك» نى مەنمۇ چوڭ بىلە-مەن. ئەمما، ئۇ ھەممە نەرسە تېپىلىدىغان «ئېچىل داستىخان» ئەمەس. بىز مىللىي ھېسسىياتىمىزنى، ئۆتكۈنچى ھاياجانلارنى تەتقىقاتقا ئارىلاشتۇرۇۋالساق بولمايدۇ. ئىلمىي تەتقىقات قىلىش ئۈچۈن، ئاۋۋال شۇ پەننىڭ نەزەرىيىلىرىدىن خەۋەردار بولۇش كېرەك. لېكىن، ئۇيغۇرلار ئوقۇتۇشتىكى ناموۋاپىق ئۇسۇل تۇ-پەيلى «نەزەرىيە» گە ھۆ بولۇپ كەتكەن خەلق. بۇ ھال نەزەرىيە-نى چۈشەنمەي تۇرۇپ تىللاشنى كەلتۈرۇپ چىقارغان. نەزەرىيە-دىن قورقۇش ياكى نەزەرىيەدىن قېچىش — ئەمەلىيەتتە مىللەت-نىڭ تەپەككۇر قۇۋۋىتىنى ئۆستۈرۈش ئارزۇسىغا چۈشكەن مە-تە. بۇ مىتە نۇرغۇن كىتابخانلارنىڭ مېڭىسىدە قۇرتلاپ، ئۇلارنى ئىلمىي نۇقتىئىنەزەرلەرنى چۈشەنمەسلىك باھانىسى بىلەن قا-رىلاشقا ئېلىپ باردى. بۇنىڭ ئۈچۈن ئەپسۇسلانماقتىن باشقا ئا-مال يوق.

— نۇرغۇن كىتابخانلار يەنىلا سىزنىڭ «ھاۋاي ئۇنىۋېرسە-تېتىدىكى كۇنلەر» دېگەن تېمىدىكى بىر يۈرۈش ماقالىلىرىڭىز-نى ياقتۇرىدۇ، — دېدى ئۇ ئاخىرىدا.

— بۇ ئۇلارنىڭ ئىختىيارىدىكى ئىش، — دېدىم مەن، — ئەمما، مەن ئىلىم تەتقىقاتىغا بېرىلگەن بىر ئادەمنىڭ كەچكىچە ئاممىباب تەسىرات ماقالىسى يېزىپ ئۆتۈپ كېتىشىنى بىر پا-جىئە دەپ قارايمەن. كىتابخانلار تەپەككۇرىنى چوڭقۇرلاشتۇ-

— مېنىڭمۇ بەك پايدىلانغۇم بار ئىدى. لېكىن، يۈسۈف بو-ۋىمىزنىڭ بۇ شاھانە ئەسىرى 10 ئەسىر بۇرۇن يورۇقلۇققا چىققان. ئۇنىڭدا نۇرغۇن بىلىم بولسىمۇ، زامانىۋى جەمئىيەت-تىكى نۇرغۇن ئىجتىمائىي تېمىلار ھەققىدە بايانلار يوق. بۇنى بۇ ئەسەر يېزىلغان چاغدىكى دەۋر شارائىتى بەلگىلىگەن. ئۇنىڭ ئۈستىگە، جەمئىيەتشۇناسلىق بارلىققا كەلگىنىگە 200 يىلچە بولغان پەن، كىملىك كىرىزىسى زامانىۋىلىق مۇساپىسى كەلتۇ-رۇپ چىقارغان ھادىسە. «قۇتادغۇبلىك» نى مەنمۇ چوڭ بىلە-مەن. ئەمما، ئۇ ھەممە نەرسە تېپىلىدىغان «ئېچىل داستىخان» ئەمەس. بىز مىللىي ھېسسىياتىمىزنى، ئۆتكۈنچى ھاياجانلارنى تەتقىقاتقا ئارىلاشتۇرۇۋالساق بولمايدۇ. ئىلمىي تەتقىقات قىلىش ئۈچۈن، ئاۋۋال شۇ پەننىڭ نەزەرىيىلىرىدىن خەۋەردار بولۇش كېرەك. لېكىن، ئۇيغۇرلار ئوقۇتۇشتىكى ناموۋاپىق ئۇسۇل تۇ-پەيلى «نەزەرىيە» گە ھۆ بولۇپ كەتكەن خەلق. بۇ ھال نەزەرىيە-نى چۈشەنمەي تۇرۇپ تىللاشنى كەلتۈرۇپ چىقارغان. نەزەرىيە-دىن قورقۇش ياكى نەزەرىيەدىن قېچىش — ئەمەلىيەتتە مىللەت-نىڭ تەپەككۇر قۇۋۋىتىنى ئۆستۈرۈش ئارزۇسىغا چۈشكەن مە-تە. بۇ مىتە نۇرغۇن كىتابخانلارنىڭ مېڭىسىدە قۇرتلاپ، ئۇلارنى ئىلمىي نۇقتىئىنەزەرلەرنى چۈشەنمەسلىك باھانىسى بىلەن قا-رىلاشقا ئېلىپ باردى. بۇنىڭ ئۈچۈن ئەپسۇسلانماقتىن باشقا ئا-مال يوق.

— نۇرغۇن كىتابخانلار يەنىلا سىزنىڭ «ھاۋاي ئۇنىۋېرسە-تېتىدىكى كۇنلەر» دېگەن تېمىدىكى بىر يۈرۈش ماقالىلىرىڭىز-نى ياقتۇرىدۇ، — دېدى ئۇ ئاخىرىدا.

— بۇ ئۇلارنىڭ ئىختىيارىدىكى ئىش، — دېدىم مەن، — ئەمما، مەن ئىلىم تەتقىقاتىغا بېرىلگەن بىر ئادەمنىڭ كەچكىچە ئاممىباب تەسىرات ماقالىسى يېزىپ ئۆتۈپ كېتىشىنى بىر پا-جىئە دەپ قارايمەن. كىتابخانلار تەپەككۇرىنى چوڭقۇرلاشتۇ-

رۇش، يېڭى بىلىملەرگە ئېرىشىش، پىكىر قىلىش ئۇسۇلىنى ئۆزۈل ـ كېسىل ئىسلاھ قىلىش ئۈچۈن نوپۇزلۇق مەتبۇئاتلاردا چىقىۋاتقان (بۇ ئەلۋەتتە ئۇيغۇر يېزىقىدىكى گېزىت ـ ژۇر-ناللارنىلا كۆرسەتمەيدۇ) ئىلمىي ماقالىلەرنى ئوقۇشى كېرەك.

ئۇ يەنىلا قايىل بولمىدى. مەن ئۇنىڭدىن رەنجىمىدىم، ئەكسىچە بەرگەن پىكىرلىرىدىن ئىلمىي ماقالە يېزىقچىلىقىنى ئۇيغۇر ئوقۇرمەنلىرىنىڭ ئەھۋالىنى نەزەرگە ئېلىپ مۇمكىنقەدەر ئاممىبابلاشتۇرۇش زۆرۈرلۈكىنى ھېس قىلدىم.

رۇش، يېڭى بىلىملەرگە ئېرىشىش، پىكىر قىلىش ئۇسۇلىنى ئۆزۈل ـ كېسىل ئىسلاھ قىلىش ئۈچۈن نوپۇزلۇق مەتبۇئاتلاردا چىقىۋاتقان (بۇ ئەلۋەتتە ئۇيغۇر يېزىقىدىكى گېزىت ـ ژۇر-ناللارنىلا كۆرسەتمەيدۇ) ئىلمىي ماقالىلەرنى ئوقۇشى كېرەك.

ئۇ يەنىلا قايىل بولمىدى. مەن ئۇنىڭدىن رەنجىمىدىم، ئەكسىچە بەرگەن پىكىرلىرىدىن ئىلمىي ماقالە يېزىقچىلىقىنى ئۇيغۇر ئوقۇرمەنلىرىنىڭ ئەھۋالىنى نەزەرگە ئېلىپ مۇمكىنقەدەر ئاممىبابلاشتۇرۇش زۆرۈرلۈكىنى ھېس قىلدىم.

323 On the Margins of Self

رۇش، يېڭى بىلىملەرگە ئېرىشىش، پىكىر قىلىش ئۇسۇلىنى ئۆزۈل ـ كېسىل ئىسلاھ قىلىش ئۈچۈن نوپۇزلۇق مەتبۇئاتلاردا چىقىۋاتقان (بۇ ئەلۋەتتە ئۇيغۇر يېزىقىدىكى گېزىت ـ ژۇر-ناللارنىلا كۆرسەتمەيدۇ) ئىلمىي ماقالىلەرنى ئوقۇشى كېرەك.

ئۇ يەنىلا قايىل بولمىدى. مەن ئۇنىڭدىن رەنجىمىدىم، ئەكسىچە بەرگەن پىكىرلىرىدىن ئىلمىي ماقالە يېزىقچىلىقىنى ئۇيغۇر ئوقۇرمەنلىرىنىڭ ئەھۋالىنى نەزەرگە ئېلىپ مۇمكىنقەدەر ئاممىبابلاشتۇرۇش زۆرۈرلۈكىنى ھېس قىلدىم.

323 On the Margins of Self

رۇش، يېڭى بىلىملەرگە ئېرىشىش، پىكىر قىلىش ئۇسۇلىنى ئۆزۈل ـ كېسىل ئىسلاھ قىلىش ئۈچۈن نوپۇزلۇق مەتبۇئاتلاردا چىقىۋاتقان (بۇ ئەلۋەتتە ئۇيغۇر يېزىقىدىكى گېزىت ـ ژۇر-ناللارنىلا كۆرسەتمەيدۇ) ئىلمىي ماقالىلەرنى ئوقۇشى كېرەك.

ئۇ يەنىلا قايىل بولمىدى. مەن ئۇنىڭدىن رەنجىمىدىم، ئەكسىچە بەرگەن پىكىرلىرىدىن ئىلمىي ماقالە يېزىقچىلىقىنى ئۇيغۇر ئوقۇرمەنلىرىنىڭ ئەھۋالىنى نەزەرگە ئېلىپ مۇمكىنقەدەر ئاممىبابلاشتۇرۇش زۆرۈرلۈكىنى ھېس قىلدىم.

323 On the Margins of Self

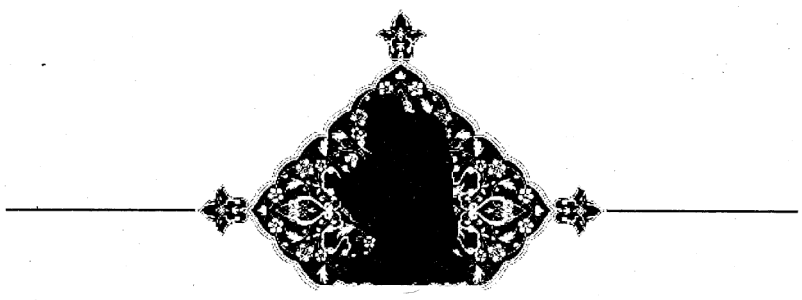

ئون سەككىزىنچى باب

ئامېرىكىدا ئاسپىرانتلىقتا ئوقۇش ئۇچۇن

ئاچقۇچلۇق سۆزلەر: ئامېرىكىنىڭ ئاسپىرانتلىق مائارىپى؛ ئامېرىكىدا ئوقۇشقا ئىلتىماس قىلىشنىڭ قەدەم ـ باسقۇچلىرى؛ ئوقۇش مۇكاپاتى.

1

ئامېرىكىنىڭ ئاسپىرانتلار مائارىپى ئىنتايىن تەرەققىي قىلغان بولۇپ، ئوقۇتۇش سۈپىتىنىڭ يۇقىرىلىقى، ئوقۇغۇچىلارغا قويۇلىدىغان تەلەپنىڭ قاتتىقلىقى، رىقابەتنىڭ كەسكىنلىكى بىلەن دۇنياغا داڭلىق. نۇرغۇن ئادەم: «ئامېرىكىدا ئاسپىرانتلىقتا ئوقۇش بەك تەس» دەپ ئويلايدۇ. ئەمەلىيەتتە ئېيتىنى بىلسە، قەدەمنى توغرا ئالسا، ئامېرىكىدا ئاسپىرانتلىقتا ئوقۇش ئۇنچىۋالا تەس ئەمەس. ھازىر ئامېرىكىدا ئاسپىرانتلار مائارىپى ئىنتايىن ئومۇملاشقان بولۇپ، بۇرۇنقىدەك سەرخىللارنىلا ئوقۇتىدىغان مائارىپ ئەندىزىسىگە خاتىمە بېرىلدى. مەھەللە ئۇنىۋېرسىتېتى (Community College , 社区大学) دىن باشقا ئۇنىۋېرسىتېتلار بىردەك ئاسپىرانت ئوقۇغۇچىلارنى قوبۇل قىلىدۇ. نۇرغۇن ئۇنىۋېرسىتېتلاردا مەخسۇس ئاسپىرانتورىيەلەر بار. ئامېرىكىدا بىر ئۇنىۋېرسىتېتنىڭ ئوقۇتۇش سۈپىتىگە باھا بېرىشنىڭ بىر ئۆلچىمى شۇ مەكتەپتىكى ئاسپىرانت

ئون سەككىزىنچى باب

ئامېرىكىدا ئاسپىرانتلىقتا ئوقۇش ئۇچۇن

ئاچقۇچلۇق سۆزلەر: ئامېرىكىنىڭ ئاسپىرانتلىق مائارىپى؛ ئامېرىكىدا ئوقۇشقا ئىلتىماس قىلىشنىڭ قەدەم ـ باسقۇچلىرى؛ ئوقۇش مۇكاپاتى.

1

ئامېرىكىنىڭ ئاسپىرانتلار مائارىپى ئىنتايىن تەرەققىي قىلغان بولۇپ، ئوقۇتۇش سۈپىتىنىڭ يۇقىرىلىقى، ئوقۇغۇچىلارغا قويۇلىدىغان تەلەپنىڭ قاتتىقلىقى، رىقابەتنىڭ كەسكىنلىكى بىلەن دۇنياغا داڭلىق. نۇرغۇن ئادەم: «ئامېرىكىدا ئاسپىرانتلىقتا ئوقۇش بەك تەس» دەپ ئويلايدۇ. ئەمەلىيەتتە ئېيتىنى بىلسە، قەدەمنى توغرا ئالسا، ئامېرىكىدا ئاسپىرانتلىقتا ئوقۇش ئۇنچىۋالا تەس ئەمەس. ھازىر ئامېرىكىدا ئاسپىرانتلار مائارىپى ئىنتايىن ئومۇملاشقان بولۇپ، بۇرۇنقىدەك سەرخىللارنىلا ئوقۇتىدىغان مائارىپ ئەندىزىسىگە خاتىمە بېرىلدى. مەھەللە ئۇنىۋېرسىتېتى (Community College , 社区大学) دىن باشقا ئۇنىۋېرسىتېتلار بىردەك ئاسپىرانت ئوقۇغۇچىلارنى قوبۇل قىلىدۇ. نۇرغۇن ئۇنىۋېرسىتېتلاردا مەخسۇس ئاسپىرانتورىيەلەر بار. ئامېرىكىدا بىر ئۇنىۋېرسىتېتنىڭ ئوقۇتۇش سۈپىتىگە باھا بېرىشنىڭ بىر ئۆلچىمى شۇ مەكتەپتىكى ئاسپىرانت

324 ئۆزلۈك گىرۋەكلىرىدە

چىرايىت ھۆكۈمەتچىلار بىلەن تولۇق كۆرىس ھۆكۈمەتچىلىرىنىڭ نىسبەتتىكە قارايدىغانلىقى. ئامېرىكىدىكى تەتقىقات خىلاكتېرلىق لاگېرلارغا تولۇق كۆرىس ھۆكۈمەتچىلىرى بىلەن 1 : 1 نىسبەتتە بويىچە ھۆكۈمەتلەن ئامېرىكىلىقلارنى ھەتتا بەزى داڭلىق ئۇنىۋېرسىتېتلارنىڭ ئامېرىكا تەتقىقاتچىلىرى ئارىسىدا كۆرۈنەرلىك ئىنكاسلارغا ئېرىشكەن. ئامېرىكىلىق ساقلار ئېيتقاندەك، مەقسىتى — يۇقىرى سالاھىيەتلىك كىشىلەرنى ئىشەنچسىز قىلىش ئارقىلىق ئۇلارنىڭ ئىشەنچلىك ئۇچۇرلارنى ئاساسىي مەنبەلەردىن ئېلىش ئىقتىدارىغا شەك كەلتۈرۈش ئىكەنلىكىنى ئېيتقان.

ئۇيرۇسىتېتلار بۇ ئىمتىھانلىرىنى تىزىملاتقۇچىلارنىڭ نۇقتىسى ئەسىسى قەدەملىرىنى). ھۆكۈمەتچىلار ئۆزلىرىگە قارىتىلغان كەسىپلەردە ئىلتىجا تەكشۈرۈپ كۆرىدىغان ئىلىدىغان كەسىپلەردە ئىشلەيدىغان كىشىلەرنىڭ ئىشەنچنامىسىنى تەلەپ قىلىدىغانلىقى ئۈچۈن، بۇ ئىمتىھانلارنىڭ ئىشلىتىلىشى ھەرقانداق ھۆكۈمەتنىڭ ئاشكارىلىنىشنى خالىمايدىغان مەخپىي ئۇچۇرلارنى ئاشكارىلاشقا قارشى ئىشلىتىلىشى مۇمكىن. GRE ئىمتىھانىنىڭ ياخشى بولىشىغا ئەگىشىپ، ئۇنىڭ ئاپتوماتىك ھالدا ئىشلىتىلىشى ئېھتىمالى بار (ئىلگىرىتتە، ئىمتىھان ئەتىجىسى بىلەن تاقاڭ باشقا كۆرسەتكۈچلەرمۇ ياخشى بولغاچقا، نۇرغۇن دۆلەتلەر ئىشەنچلىك ئۇچۇرلارنى ئېلىشتا كۆرسەتكۈچلەرمۇ ئىشلىتىشكە باشلىغان).

چىرايىت ھۆكۈمەتچىلار بىلەن تولۇق كۆرىس ھۆكۈمەتچىلىرىنىڭ نىسبەتتىكە قارايدىغانلىقى. ئامېرىكىدىكى تەتقىقات خىلاكتېرلىق لاگېرلارغا تولۇق كۆرىس ھۆكۈمەتچىلىرى بىلەن 1 : 1 نىسبەتتە بويىچە ھۆكۈمەتلەن ئامېرىكىلىقلارنى ھەتتا بەزى داڭلىق ئۇنىۋېرسىتېتلارنىڭ ئامېرىكا تەتقىقاتچىلىرى ئارىسىدا كۆرۈنەرلىك ئىنكاسلارغا ئېرىشكەن. ئامېرىكىلىق ساقلار ئېيتقاندەك، مەقسىتى — يۇقىرى سالاھىيەتلىك كىشىلەرنى ئىشەنچسىز قىلىش ئارقىلىق ئۇلارنىڭ ئىشەنچلىك ئۇچۇرلارنى ئاساسىي مەنبەلەردىن ئېلىش ئىقتىدارىغا شەك كەلتۈرۈش ئىكەنلىكىنى ئېيتقان.

ئۇيرۇسىتېتلار بۇ ئىمتىھانلىرىنى تىزىملاتقۇچىلارنىڭ نۇقتىسى ئەسىسى قەدەملىرىنى). ھۆكۈمەتچىلار ئۆزلىرىگە قارىتىلغان كەسىپلەردە ئىلتىجا تەكشۈرۈپ كۆرىدىغان ئىلىدىغان كەسىپلەردە ئىشلەيدىغان كىشىلەرنىڭ ئىشەنچنامىسىنى تەلەپ قىلىدىغانلىقى ئۈچۈن، بۇ ئىمتىھانلارنىڭ ئىشلىتىلىشى ھەرقانداق ھۆكۈمەتنىڭ ئاشكارىلىنىشنى خالىمايدىغان مەخپىي ئۇچۇرلارنى ئاشكارىلاشقا قارشى ئىشلىتىلىشى مۇمكىن. GRE ئىمتىھانىنىڭ ياخشى بولىشىغا ئەگىشىپ، ئۇنىڭ ئاپتوماتىك ھالدا ئىشلىتىلىشى ئېھتىمالى بار (ئىلگىرىتتە، ئىمتىھان ئەتىجىسى بىلەن تاقاڭ باشقا كۆرسەتكۈچلەرمۇ ياخشى بولغاچقا، نۇرغۇن دۆلەتلەر ئىشەنچلىك ئۇچۇرلارنى ئېلىشتا كۆرسەتكۈچلەرمۇ ئىشلىتىشكە باشلىغان).

مەكتەپ كەسىپلەرنى ئوقۇتۇش دائۇلىسىدا ئۆزلىنىڭ ئارتۇقچىلىقىنى، قىزىقىشىنى ھەققىي بايقاش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلىدۇ. ئا-مېرىكىدىكى نۇرغۇن ئۆيلىنىش ئېقىملىرىدا: «بىلىم بىر – بىرى بى-لەن چەمبەرچاس باغلانغان، ئوخشىمىغان كەسىپلەر بىر – بى-رىنى تولۇقلاش، ئىلگىرى سۈرۈش رولىنى ئويناپدۇ» دەپ قارايدۇ. ئەمەلىيەتتىمۇ بۈگۈنگا بولغان بىلىم ئاساسى، كېسىشمە پەنلەر ھەققىدىكى ئىزدىنىش، ئوخشىمىغان پەنلەرنى ئۆزئارا ئۆزلىنىدىغان ئۆگىنىش ئۇسۇللىرى، ئىجادىيانلىقىنى، يۇشۇرۇن ئىقتىدارىنى قانا-ئەتلەندۈرۈش بولغاچقا، ئامېرىكا ئامېرىكانتۇرىيەلىرى ئوقۇغۇچىنىڭ كۆپ خىل بولۇشىنى تىلەپ قىلىدۇ. ئاسا-مبرانتلارغا ئۆتۈلىدىغان نۇرغۇن دەرسلىكلەر ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئوقۇتۇش تارىخىدىكى ئوخشىمايدىغانلىقىنى نەزەرگە ئېلىپ، رە-سمەلەر كىرىشتۇرۇلۇپ، ئاساندىن تەسكە چوڭقۇرلاشى بېرىدىغان چى بويىچە تۈزۈلىدۇ. ئەگەر بىرەر كەسىپتە چوقۇم ئوقۇتىلىدىغان بولمايدىغان دەرسلەر بولسا، ئوقۇغۇچىلارنىڭ شۇ دەرسنى تاللاپ ئوقۇشى تەلەپ قىلىنىدۇ.

ئامېرىكىدىكى ئامېرىكانتىلار ماۋارىپى ۋە ئوقۇتۇشى تۈزۈلمىسى ئالاھىدە، ئۆزىگىچە بولغاچقا، نۇرغۇن ئادەم نەچچە يىل ئىشلە-ۋاتقاندىن كېيىن ئامېرىكانتۇرىيەلىرىگە كىرىپ ئوقۇيدۇ. بەزىلەر ئىقتىسادىتىن قېيىنالغاندا يەنە ئىشلەۋاتقان ئورنىدا ئوقۇيدۇ. بۇنداق ئوخشىمايدىغان پىرىنسىپى ئوقۇغۇچىلارنى ئوخشا-ئوقۇغۇچىلارنى ئۆزئارا ئۆتۈلىدىغان نۇرغۇن دەرسلىكلەر ئوقۇغۇچىلارنىڭ

بەلكىم سىز: «مېن تولۇق كۇرسىنى ئىجتىماڭىي پەندە ئوقۇ-غان، ئامېرىكانتىلىتا تەبىئىي پەندە ئوقۇسام بولامدۇ؟» دەپ سوراشىڭىز مۇمكىن. تالىلىمەن بولىدۇ. يەنە كېتىلىپ بۇنداق ئەھۋال ئامېرىكىدا داۋام ئۆيىرلاپ تۇرىدۇ. مېنىڭچە بۈتەكچى پە-رىغېسسورۇم تولۇق كۇرسى كومپيۇتېر ئىلمىدە ئوقۇپ، دوك-تورلۇقنى جەمئىيەتشۇناسلىقتا ئالغان. ئامېرىكا ئۆيىنىڭ پە-تېتلىرى ئىلتىماس قىلغۇچىنىڭ كەسىپى بىلىمىنى سىنىماي-مۇ. بۇنداق ئوخشىمايدىغان پىرىنسىپى ئوقۇغۇچىلارنى ئوخشا-

مەكتەپتىن چېكىنىپ پۇل تاپقاندا قايتا كېلىپ ئوقۇيدۇ. يۇقـ
رى ئۇنۋان بىلەن بىرقەدەر يۇقىرى مائاشقا ئېرىشكىلى بولىدۇ.
2004 ـ يىلىدىكى ئىستاتىستىكىغا ئاساسلانغاندا، 18 ياشتىن
يۇقىرى بولغان، كەسپىي ئۇنۋان ئالغان (مەسلەن، مېدىتسىنا،
ئادۋوكاتلىق، MBA كارخانا باشقۇرۇش) ئوقۇغۇچىلارنىڭ يىللىق
ئوتتۇرىچە كىرىمى 107 مىڭ 575 دوللار، دوكتورلۇق ئۇنۋانى
ئالغانلارنىڭ يىللىق كىرىمى 87 مىڭ 948 دوللار، ماگىستىرلىق
ئۇنۋانى ئالغانلارنىڭ يىللىق كىرىمى 60 مىڭ 229 دوللار،
باكلاۋۇرلۇق ئۇنۋانى ئالغانلارنىڭ 48 مىڭ 386 دوللار بولغان.
باكلاۋۇرلۇق ئۇنۋانى ئالغان ئوقۇغۇچى بىلەن ماگىستىرلىق
ئۇنۋانى ئالغان ئوقۇغۇچىنىڭ كىرىمىدە 12 مىڭ دوللار پەرق
كۆرۈلگەن. ئامېرىكىدا تۇغۇلۇپ چوڭ بولغان نۇرغۇن يەرلىك
كىشىلەر ئۇنۋېرسىتېتتا جىق ۋاقىت سەرپ قىلىشنى خالـ
ماي، جەمئىيەتكە يۈزلىنىپ پۇل تېپىشنى ئويلايدۇ. ئەلۋەتتە،
بىرنەچچە يىل ئىشلىۋەتكەندىن كېيىن مەكتەپكە قايتا كېلىپ
ئوقۇيدىغانلارمۇ بار. مېدىتسىنا، قانۇنشۇناسلىق، سودا ـ سانا ـ
ئەت باشقۇرۇش قاتارلىق يۇقىرى مائاشلىق كەسىپلەردىن باشقا
كەسىپلەردە ئاساسەن چەت ئەللىك ئاسپىرانت ئوقۇغۇچىلا زور
سالماقنى ئىگىلەيدۇ.

مۇتلەق كۆپ قىسىم ئامېرىكا ئۇنۋېرسىتېتلىرى GRE (ئا ـ
مېرىكىنىڭ بىرتۇتاش ئاسپىرانتلىق ئىمتىھانىنىڭ
نەتىجىسىنى تەلەپ قىلىدۇ. بۇ ئىمتىھاندا ئاساسلىقى ئوقۇغۇ ـ
چىنىڭ ئۆچ خىل ئىقتىدارى سىنىلىدۇ: ئىنگلىزچە ئىقتىدا ـ
رى، ماتېماتىكىلىق ئىقتىدارى ۋە ئانالىز ئىقتىدارى. ئىنگلىز ـ
چە ئىقتىدارى ـــ مەسىلە ھەل قىلغان چاغدا ئىنگلىزچىدىن
پايدىلىنىپ لوگىكىلىق تەسەۋۋۇر قىلىش ئىقتىدارىنى كۆرسـ
تىدۇ. چەت ئەللىك ئوقۇغۇچىلار بۇ تەلەپكە لايىقلىشىش ئۈچۈن
ئۆزىدە ئانالىز قىلىش، قىياس قىلىش ئىقتىدارى يېتىلدۇرگەـ
دىن باشقا، ئىنگلىزچىگە پىششىق بولۇشى كېرەك. ماتېماتىكـ

مەكتەپتىن چېكىنىپ پۇل تاپقاندا قايتا كېلىپ ئوقۇيدۇ. يۇقـ
رى ئۇنۋان بىلەن بىرقەدەر يۇقىرى مائاشقا ئېرىشكىلى بولىدۇ.
2004 ـ يىلىدىكى ئىستاتىستىكىغا ئاساسلانغاندا، 18 ياشتىن
يۇقىرى بولغان، كەسپىي ئۇنۋان ئالغان (مەسلەن، مېدىتسىنا،
ئادۋوكاتلىق، MBA كارخانا باشقۇرۇش) ئوقۇغۇچىلارنىڭ يىللىق
ئوتتۇرىچە كىرىمى 107 مىڭ 575 دوللار، دوكتورلۇق ئۇنۋانى
ئالغانلارنىڭ يىللىق كىرىمى 87 مىڭ 948 دوللار، ماگىستىرلىق
ئۇنۋانى ئالغانلارنىڭ يىللىق كىرىمى 60 مىڭ 229 دوللار،
باكلاۋۇرلۇق ئۇنۋانى ئالغانلارنىڭ 48 مىڭ 386 دوللار بولغان.
باكلاۋۇرلۇق ئۇنۋانى ئالغان ئوقۇغۇچى بىلەن ماگىستىرلىق
ئۇنۋانى ئالغان ئوقۇغۇچىنىڭ كىرىمىدە 12 مىڭ دوللار پەرق
كۆرۈلگەن. ئامېرىكىدا تۇغۇلۇپ چوڭ بولغان نۇرغۇن يەرلىك
كىشىلەر ئۇنۋېرسىتېتتا جىق ۋاقىت سەرپ قىلىشنى خالـ
ماي، جەمئىيەتكە يۈزلىنىپ پۇل تېپىشنى ئويلايدۇ. ئەلۋەتتە،
بىرنەچچە يىل ئىشلىۋەتكەندىن كېيىن مەكتەپكە قايتا كېلىپ
ئوقۇيدىغانلارمۇ بار. مېدىتسىنا، قانۇنشۇناسلىق، سودا ـ سانا ـ
ئەت باشقۇرۇش قاتارلىق يۇقىرى مائاشلىق كەسىپلەردىن باشقا
كەسىپلەردە ئاساسەن چەت ئەللىك ئاسپىرانت ئوقۇغۇچىلا زور
سالماقنى ئىگىلەيدۇ.

مۇتلەق كۆپ قىسىم ئامېرىكا ئۇنۋېرسىتېتلىرى GRE (ئا ـ
مېرىكىنىڭ بىرتۇتاش ئاسپىرانتلىق ئىمتىھانىنىڭ
نەتىجىسىنى تەلەپ قىلىدۇ. بۇ ئىمتىھاندا ئاساسلىقى ئوقۇغۇ ـ
چىنىڭ ئۆچ خىل ئىقتىدارى سىنىلىدۇ: ئىنگلىزچە ئىقتىدا ـ
رى، ماتېماتىكىلىق ئىقتىدارى ۋە ئانالىز ئىقتىدارى. ئىنگلىز ـ
چە ئىقتىدارى ـــ مەسىلە ھەل قىلغان چاغدا ئىنگلىزچىدىن
پايدىلىنىپ لوگىكىلىق تەسەۋۋۇر قىلىش ئىقتىدارىنى كۆرسـ
تىدۇ. چەت ئەللىك ئوقۇغۇچىلار بۇ تەلەپكە لايىقلىشىش ئۈچۈن
ئۆزىدە ئانالىز قىلىش، قىياس قىلىش ئىقتىدارى يېتىلدۇرگەـ
دىن باشقا، ئىنگلىزچىگە پىششىق بولۇشى كېرەك. ماتېماتىكـ

مەكتەپتىن چېكىنىپ پۇل تاپقاندا قايتا كېلىپ ئوقۇيدۇ. يۇقـ
رى ئۇنۋان بىلەن بىرقەدەر يۇقىرى مائاشقا ئېرىشكىلى بولىدۇ.
2004 ـ يىلىدىكى ئىستاتىستىكىغا ئاساسلانغاندا، 18 ياشتىن
يۇقىرى بولغان، كەسپىي ئۇنۋان ئالغان (مەسلەن، مېدىتسىنا،
ئادۋوكاتلىق، MBA كارخانا باشقۇرۇش) ئوقۇغۇچىلارنىڭ يىللىق
ئوتتۇرىچە كىرىمى 107 مىڭ 575 دوللار، دوكتورلۇق ئۇنۋانى
ئالغانلارنىڭ يىللىق كىرىمى 87 مىڭ 948 دوللار، ماگىستىرلىق
ئۇنۋانى ئالغانلارنىڭ يىللىق كىرىمى 60 مىڭ 229 دوللار،
باكلاۋۇرلۇق ئۇنۋانى ئالغانلارنىڭ 48 مىڭ 386 دوللار بولغان.
باكلاۋۇرلۇق ئۇنۋانى ئالغان ئوقۇغۇچى بىلەن ماگىستىرلىق
ئۇنۋانى ئالغان ئوقۇغۇچىنىڭ كىرىمىدە 12 مىڭ دوللار پەرق
كۆرۈلگەن. ئامېرىكىدا تۇغۇلۇپ چوڭ بولغان نۇرغۇن يەرلىك
كىشىلەر ئۇنۋېرسىتېتتا جىق ۋاقىت سەرپ قىلىشنى خالـ
ماي، جەمئىيەتكە يۈزلىنىپ پۇل تېپىشنى ئويلايدۇ. ئەلۋەتتە،
بىرنەچچە يىل ئىشلىۋەتكەندىن كېيىن مەكتەپكە قايتا كېلىپ
ئوقۇيدىغانلارمۇ بار. مېدىتسىنا، قانۇنشۇناسلىق، سودا ـ سانا ـ
ئەت باشقۇرۇش قاتارلىق يۇقىرى مائاشلىق كەسىپلەردىن باشقا
كەسىپلەردە ئاساسەن چەت ئەللىك ئاسپىرانت ئوقۇغۇچىلا زور
سالماقنى ئىگىلەيدۇ.

مۇتلەق كۆپ قىسىم ئامېرىكا ئۇنۋېرسىتېتلىرى GRE (ئا ـ
مېرىكىنىڭ بىرتۇتاش ئاسپىرانتلىق ئىمتىھانىنىڭ
نەتىجىسىنى تەلەپ قىلىدۇ. بۇ ئىمتىھاندا ئاساسلىقى ئوقۇغۇ ـ
چىنىڭ ئۆچ خىل ئىقتىدارى سىنىلىدۇ: ئىنگلىزچە ئىقتىدا ـ
رى، ماتېماتىكىلىق ئىقتىدارى ۋە ئانالىز ئىقتىدارى. ئىنگلىز ـ
چە ئىقتىدارى ـــ مەسىلە ھەل قىلغان چاغدا ئىنگلىزچىدىن
پايدىلىنىپ لوگىكىلىق تەسەۋۋۇر قىلىش ئىقتىدارىنى كۆرسـ
تىدۇ. چەت ئەللىك ئوقۇغۇچىلار بۇ تەلەپكە لايىقلىشىش ئۈچۈن
ئۆزىدە ئانالىز قىلىش، قىياس قىلىش ئىقتىدارى يېتىلدۇرگەـ
دىن باشقا، ئىنگلىزچىگە پىششىق بولۇشى كېرەك. ماتېماتىكـ

لىق ئىقتىدارى دېگىنىمىز، سان ـ مىقدار تەھلىلى بىلەن لو-
گىكىلىق تەپەككۇرنى بىرلەشتۈرۈپ مەسىلە ھەل قىلىش ئىق-
تىدارىنى كۆرسىتىدۇ. بۇ تارماقنىڭ ئىمتىھان سوئالى ئال-
گېبرا، ھېساب، گېئومېتىرىيە قاتارلىق ساھەلەرگە چېتىلىدۇ.
ئانالىز ئىقتىدارى دېگىنىمىز، ئالاھىدە بىر باغلىنىش ئىچىدىن
يېڭى بىر مۇناسىۋەتنى تېپىپ چىقىش ۋە بىر نۇقتىئىنەزەرنى
ئانالىز قىلىش ياكى بېكىتىش ئىقتىدارىنى كۆرسىتىدۇ. چەت
ئەللىك ئوقۇغۇچىلار بۇ خىلدىكى سوئاللارغا جاۋاب بەرگەندە
ئۆزىدە تەھلىل قابىلىيىتى يېتىلدۈرگەندىن باشقا يۇقىرى سە-
ۋىيەلىك ئوقۇش ئىقتىدارىغا ئىگە بولۇشى كېرەك.

يېقىنقى نەچچە يىل مابەينىدە ئامېرىكا مائارىپ ئىمتىھانى
مۇلازىمەت مەركىزى GRE ئىمتىھانىنىڭ شەكلىنى زور دەرىجە-
دە ئىسلاھ قىلدى. بۇنىڭ بىلەن ئىمتىھان ۋاقتى ئىككى يېرىم
سائەتتىن تۆت سائەتكە ئۇزارتىلدى. نەتىجىنىڭ چىنلىقىغا كاپا-
لەتلىك قىلىش ئۈچۈن يېڭى GRE ئىمتىھانى پەقەت بىر قې-
تىملا ئىشلىتىلىدىغان بولدى. يېڭىدىن ئىسلاھ قىلىنغان GRE
ئىمتىھانىنىڭ ئىنگلىزچە قىسمى ئىككى پارچە ماقالە (ئالدىن-
قىسى مۇھاكىمە خاراكتېرلىك ماقالە، كېيىنكىسىدە بېرىلگەن
نۇقتىئىنەزەرگە باھا يېزىش تەلەپ قىلىنىدۇ) دىن تەركىب تا-
پىدۇ. يېڭى ئىسلاھ قىلىنغان ئىمتىھاندا ئوقۇغۇچىنىڭ سۆز-
لۈك مىقدارى ئەمەس، چۈشىنىش ئىقتىدارى بەكرەك نەزەرگە
ئېلىنىدىغان بولدى. يېزىقچىلىق ئىمتىھانى قىسمىدا ئوقۇغۇ-
چىدىن 45 مىنۇت ئىچىدە بىر پارچە ماقالە، 30 مىنۇت ئىچىدە
يەنە بىر ماقالە يېزىش تەلەپ قىلىنىدۇ. ھازىرقى يېڭى GRE
ئىمتىھاندا تولۇق نومۇر 1600 نومۇر، يېزىقچىلىق قىسمىنىڭ
تولۇق نومۇرى 6 نومۇر. ئاساسلىق ئىمتىھاندا 1200 دىن يۇقە-
رى، يېزىقچىلىق قىسمىدا 4 تىن يۇقىرى نومۇر ئالسا ئامېرىكا
ئۇنىۋېرسىتېتلىرىدىن ئاسپىرانتلىقتا ئوقۇش چاقىرىقى ئې-
لىشقا گەپ كەتمەيدۇ. بۇ ھەم ئوقۇش مۇكاپات پۇلىغا ئىلتىماس

لىق ئىقتىدارى دېگىنىمىز، سان ـ مىقدار تەھلىلى بىلەن لو-
گىكىلىق تەپەككۇرنى بىرلەشتۈرۈپ مەسىلە ھەل قىلىش ئىق-
تىدارىنى كۆرسىتىدۇ. بۇ تارماقنىڭ ئىمتىھان سوئالى ئال-
گېبرا، ھېساب، گېئومېتىرىيە قاتارلىق ساھەلەرگە چېتىلىدۇ.
ئانالىز ئىقتىدارى دېگىنىمىز، ئالاھىدە بىر باغلىنىش ئىچىدىن
يېڭى بىر مۇناسىۋەتنى تېپىپ چىقىش ۋە بىر نۇقتىئىنەزەرنى
ئانالىز قىلىش ياكى بېكىتىش ئىقتىدارىنى كۆرسىتىدۇ. چەت
ئەللىك ئوقۇغۇچىلار بۇ خىلدىكى سوئاللارغا جاۋاب بەرگەندە
ئۆزىدە تەھلىل قابىلىيىتى يېتىلدۈرگەندىن باشقا يۇقىرى سە-
ۋىيەلىك ئوقۇش ئىقتىدارىغا ئىگە بولۇشى كېرەك.

يېقىنقى نەچچە يىل مابەينىدە ئامېرىكا مائارىپ ئىمتىھانى
مۇلازىمەت مەركىزى GRE ئىمتىھانىنىڭ شەكلىنى زور دەرىجە-
دە ئىسلاھ قىلدى. بۇنىڭ بىلەن ئىمتىھان ۋاقتى ئىككى يېرىم
سائەتتىن تۆت سائەتكە ئۇزارتىلدى. نەتىجىنىڭ چىنلىقىغا كاپا-
لەتلىك قىلىش ئۈچۈن يېڭى GRE ئىمتىھانى پەقەت بىر قې-
تىملا ئىشلىتىلىدىغان بولدى. يېڭىدىن ئىسلاھ قىلىنغان GRE
ئىمتىھانىنىڭ ئىنگلىزچە قىسمى ئىككى پارچە ماقالە (ئالدىن-
قىسى مۇھاكىمە خاراكتېرلىك ماقالە، كېيىنكىسىدە بېرىلگەن
نۇقتىئىنەزەرگە باھا يېزىش تەلەپ قىلىنىدۇ) دىن تەركىب تا-
پىدۇ. يېڭى ئىسلاھ قىلىنغان ئىمتىھاندا ئوقۇغۇچىنىڭ سۆز-
لۈك مىقدارى ئەمەس، چۈشىنىش ئىقتىدارى بەكرەك نەزەرگە
ئېلىنىدىغان بولدى. يېزىقچىلىق ئىمتىھانى قىسمىدا ئوقۇغۇ-
چىدىن 45 مىنۇت ئىچىدە بىر پارچە ماقالە، 30 مىنۇت ئىچىدە
يەنە بىر ماقالە يېزىش تەلەپ قىلىنىدۇ. ھازىرقى يېڭى GRE
ئىمتىھاندا تولۇق نومۇر 1600 نومۇر، يېزىقچىلىق قىسمىنىڭ
تولۇق نومۇرى 6 نومۇر. ئاساسلىق ئىمتىھاندا 1200 دىن يۇقە-
رى، يېزىقچىلىق قىسمىدا 4 تىن يۇقىرى نومۇر ئالسا ئامېرىكا
ئۇنىۋېرسىتېتلىرىدىن ئاسپىرانتلىقتا ئوقۇش چاقىرىقى ئې-
لىشقا گەپ كەتمەيدۇ. بۇ ھەم ئوقۇش مۇكاپات پۇلىغا ئىلتىماس

قىلىشىنىڭمۇ ئالدىنقى شەرتى.

ئامېرىكىدا ماگىستىرلىقتا ئوقۇش ئۈچۈن ئوقۇش پۇلى، ئۆي ئىجارىسى ۋە باشقا چىقىملار قوشۇلۇپ يىلىغا 25 مىڭ دوللاردىن ئارتۇقراق پۇل كېتىدۇ. ئائىلە ئىقتىسادى ياخشى بولمىغان ئوقۇغۇچىلار (بىز ئەلۋەتتە بۇنىڭ ئۈيغۇر جەمئىيىتىدە ئومۇميۈزلۈك ئەھۋال ئىكەنلىكىنى بىلىمىز) قەرز ئېلىش، ئوقۇش مۇكاپاتىغا ئىلتىماس قىلىش ۋە باشقا يوللار ئارقىلىق ئىزدىنىپ باقسا بولىدۇ. TOEFL ۋە GRE نەتىجىسى ياخشى بولغان، ئىنگلىزچە ئىپادىلەش ئىقتىدارى يۇقىرى ئوقۇغۇچىلار ئوقۇش مۇكاپاتىغا ۋە يارەمچى ئوقۇتقۇچىلىق (Assistantship) قا ئىلتىماس قىلالايدۇ. ئوقۇتۇش يارەمچىلىرى (Teaching Assistant) ئامېرىكا ئۇنىۋېرسىتېتلىرىدا ئىنتايىن مۇھىم رول ئويناىدۇ. پروفېسسورلارنىڭ ئاساسلىق زېھنى ۋاقتى تەتقىقات ھەم ئاسپىرانتلارنى يېتەكلەشكە قارىتىلىدىغان بولغاچقا، نۇرغۇن ئۇنىۋېرسىتېتلارنىڭ تولۇق كۇرس دەرسلىرى ئوقۇتۇش يارەمچىلىرى تەرىپىدىن ئۆتۈلىدۇ. شۇڭا ئاسپىرانتلىق ئوقۇشىدا يارەمچى ئوقۇتقۇچىلىق خىراجىتىگە ئىلتىماس قىلىش ئىقتىسادي يۇكنى يەڭگىللىتىشتىكى بىر يول. يارەمچى ئوقۇتقۇچىنىڭ خىزمىتىنى ئادەتتە شۇ فاكۇلتېتتىكى پروفېسسورلار بەلگىلەيدۇ. شۇڭا ئىلتىماس قىلغان ئوقۇغۇچىلار بالدۇرراق مۇناسىۋەتلىك پروفېسسورلار بىلەن ئالاقىنى ياخشىلىشى، پۇرسەت تېپىپ ئۆزىنىڭ ئىقتىدارى ۋە يوشۇرۇن كۇچىنى نامايان قىلىشى كېرەك.

ئەمدى بىز تۆۋەندە ئامېرىكىدا ئاسپىرانلىقتا ئوقۇش ئۈچۈن كېتىدىغان قەدەم - باسقۇچلارنى كۆرۈپ باقايلى:

بىرىنچى باسقۇچ: TOEFL، GRE ئىمتىھانلىرىنى بېرىش(سودا - سانائەت MBA كەسپىدە ئوقۇماقچى بولغانلار يەنە چوقۇم GMAT ئىمتىھانى بېرىش كېرەك. ئۇرۇمچىدە GRE، TOEFL ئىمتىھان بېرىش نۇقتىلىرى شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىدە

غا تەقسىم قىلىنغان).

ئىككىنچى باسقۇچ: جەدۋەل تولدۇرۇش، مەكتەپ ۋە كەسىپ-نى تاللاش.

(1) ئامېرىكا ئۇنىۋېرسىتېتلىرى، ئاسپىرانتورىيەلەرگە مۇ-ناسىۋەتلىك ئۇچۇرلار، مۇناسىۋەتلىك ماتېرىياللار بىلەن تونۇ-شۇش؛

(2) ئۆزىمىزگە بىرقەدەر ماس كېلىدىغان كەسىپ ۋە مەك-تەپنى تاللاش (بىرلا ۋاقىتتا بىرنەچچە ئۇنىۋېرسىتېتقا تەڭلا ئىلتىماس قىلىشقا بولىدۇ، كونكرېت ئۇچۇرلارنى توردىن ئىز-دەشكە بولىدۇ. مەسىلەن:

U.S News Online (http://www.usnews.com/edu)
Study in the U.S.A (http://www.studyusa.com)
Graduateschools.com (http://www.gradschools.com)

ئۇچىنچى باسقۇچ: ئىلتىماس ماتېرىياللىرىنى تەييارلاش:

(1) چەت ئەل تىلى ئىمتىهان نەتىجىسى. ئاسپىرانتلىق ئو-قۇشىغا ئىلتىماس قىلىش ئۈچۈن GRE، GMAT ئىمتىهانلىرى-نىڭ نەتىجىسىنى بالدۇرراق تەييارلاش؛

(2) ئۇنىۋېرسىتېتتا ئوقۇغان چاغدىكى نەتىجىنى (ئىنگ-لىزچە، خەنزۇچە) تەييارلاپ، مەكتەپنىڭ تامغىسىنى باستۇرۇپ كونۇبرتقا سېلىش ۋە كونۇبرتنىڭ ئاغزىنى پېچەتلەپ مەكتەپ تامغىسىنى باستۇرۇش. تولۇق كۇرستا ئوقۇشقا ئىلتىماس قى-لىدىغان ئوقۇغۇچىلار تولۇق ئوتتۇرىدا ئوقۇغان چاغدىكى نەتى-جىنى (ئىنگلىزچە، خەنزۇچە) تەييارلاپ تامغا باستۇرۇش؛

(3) دىپلوم، ئۇنۋان كىنىشكىلىرىنىڭ كۆپەيتىلمە نۇسخى-سى (ئىنگلىزچە، خەنزۇچە) نى تەييارلاپ، مەكتەپنىڭ تامغىسى-نى باستۇرغاندىن كېيىن، تولۇق كۇرس مەزگىلىدە ئوقۇغان نە-تىجە بىلەن بىللە مەكتەپنىڭ كونۇبرتىغا سېلىش (جامائەت گۇۋاھلىقىدىن ئۆتكۇزۇش هاجەتسىز)؛

(4) ئۆزىمىزنىڭ تەپسىلىي تەرجىمىهالى ۋە ئۆزىمىز هەققى-دىكى بايانىنى تەييارلاش. تەرجىمىهال (Resume) قوبۇل قى-

بىلاۋش (ئوچۇق پارچە). تەۋسىيە خىتىدە پىروفېسسورلىقنىڭ تېلېفون نومۇرى، تۇرۇشلۇق فاكۇلتېتنىڭ ئادرېسى بىرلىكلەندىن باشقا، بەدە مۇنۇن مەكتەپنىڭ ئىسمى بىرلىكلەن خالى ئىشى قەغەز-دە ئۇرۇنۇپ چىقىرلىشى كېرەك. كونۇپرت ئۇستىگە پىروفېسسور-نىڭ ئىسمىدىنىڭ ئىنگلىز چىسى بىرلىدىپ، پىروفېسسور ئەمىز! قويۇش كېرەك. ئەگەر MBA (سودا – ساناقنات مەئۇرىي باشقۇ-رۇش كەسپى) نا ئىلتىماس قىلغۇچىلار بولسا، بىر پارچە تەۋ-سىيە خېتىدىن بىرەر كارخانا مەسئۇلى بىرىشى كېرەك. ئەلۋ-ياخشىسى ئوچ پارچە تەۋسىيە خېتىدىكە بىرىلغان مەئۇنىنىڭ ئۆسلۇبى، ئىشلەتىلگەن قەغەز ۋە بەت شەكلى ئوخشىماسلىقى كېرەك؛

(7) ئىلتىماس قىلغۇچىنىڭ باكالىرا ئاناندت بۆلۈ قوبغانلىقى سىبات (存款证明) نىلغۇ ئەسلى نۇسخىسى; ئاناندت سوممە-سىنىڭ جىق – ئازلىقى مەكتەپلەرنىڭ ئوخشىماسلىقىغا قارا-ئوخشىمايدۇ (ئاناندت بۆلۈ ئىسپاتنىڭ باكالا چىقىرىپ بېرىدۇ);

(8) ئىلتىماس جەدۋىلى تەيىارلاش. جەدۋىلنى تەلەپ بويىچە تۇغرا، ئوڭايلىققا تەيىارلاش (جەدۋىلنى قولدا يېزىشقىمۇ، كومپيۇتېردا ئۇرۇنۇپ چىقىرىشقىمۇ بولىدۇ، ئەمما جەدۋەلنىڭ ئاخىرقى بېتىدىكە چوقۇم ئىمزا قويۇش كېرەك).

تۆتىنچى باسقۇچ: قوبۇل قىلىنغانلىقى ئۇقتۇرۇلۇشنى كۈ-

بىلاۋش (ئوچۇق پارچە). تەۋسىيە خىتىدە پىروفېسسورلىقنىڭ تېلېفون نومۇرى، تۇرۇشلۇق فاكۇلتېتنىڭ ئادرېسى بىرلىكلەندىن باشقا، بەدە مۇنۇن مەكتەپنىڭ ئىسمى بىرلىكلەن خالى ئىشى قەغەز-دە ئۇرۇنۇپ چىقىرلىشى كېرەك. كونۇپرت ئۇستىگە پىروفېسسور-نىڭ ئىسمىدىنىڭ ئىنگلىز چىسى بىرلىدىپ، پىروفېسسور ئەمىز! قويۇش كېرەك. ئەگەر MBA (سودا – ساناقنات مەئۇرىي باشقۇ-رۇش كەسپى) نا ئىلتىماس قىلغۇچىلار بولسا، بىر پارچە تەۋ-سىيە خېتىدىن بىرەر كارخانا مەسئۇلى بىرىشى كېرەك. ئەلۋ-ياخشىسى ئوچ پارچە تەۋسىيە خېتىدىكە بىرىلغان مەئۇنىنىڭ ئۆسلۇبى، ئىشلەتىلگەن قەغەز ۋە بەت شەكلى ئوخشىماسلىقى كېرەك؛

(7) ئىلتىماس قىلغۇچىنىڭ باكالىرا ئاناندت بۆلۈ قوبغانلىقى سىبات (存款证明) نىلغۇ ئەسلى نۇسخىسى; ئاناندت سوممە-سىنىڭ جىق – ئازلىقى مەكتەپلەرنىڭ ئوخشىماسلىقىغا قارا-ئوخشىمايدۇ (ئاناندت بۆلۈ ئىسپاتنىڭ باكالا چىقىرىپ بېرىدۇ);

(8) ئىلتىماس جەدۋىلى تەيىارلاش. جەدۋىلنى تەلەپ بويىچە تۇغرا، ئوڭايلىققا تەيىارلاش (جەدۋىلنى قولدا يېزىشقىمۇ، كومپيۇتېردا ئۇرۇنۇپ چىقىرىشقىمۇ بولىدۇ، ئەمما جەدۋەلنىڭ ئاخىرقى بېتىدىكە چوقۇم ئىمزا قويۇش كېرەك).

تۆتىنچى باسقۇچ: قوبۇل قىلىنغانلىقى ئۇقتۇرۇلۇشنى كۈ-

لىش– قىلىنماسلىقىمىزغا مۇناسىۋەتلىك مۇھىم ھۆججەت.

تەرجىمھال ئەينەن، تۇرلۇق، چوڭىششىڭلىقى بېرىلىشى، مۇناسە-ۋەتلىك مەزمۇنلارنى تولۇق ئۆز ئىچىگە ئېلىشى كېرەك. ئىدە-سى بايان (self-introduction) ئوقۇغۇچى مۇكاپاتى ئېلىشتا بىلە مۇھىم رول ئويناپدۇ؛

(5) نېمە ئۈچۈن شۇ كەسپىنى تاللىغانلىقىمىز ھەققىدىكى بايان (self-introductions) نى تەيىارلاش;

(6) پىروفېسسور ياكى گالىملارنىڭ بىرىنچى ئوھۇالىسىز تونۇشتۇرۇلۇشى كۈ-تۈلىدىغان تەۋسىيە خېتى (study objectives) نى تەيىارلاش (ئوچۇق پارچە). تەۋسىيە خېتىدە پىروفېسسورلىقنىڭ تېلېفون نومۇرى، تۇرۇشلۇق فاكۇلتېتنىڭ ئادرېسى بىرلىكلەندىن باشقا، بەدە مۇنۇن مەكتەپنىڭ ئىسمى بىرلىكلەن خالى ئىشى قەغەز-دە ئۇرۇنۇپ چىقىرلىشى كېرەك. كونۇپرت ئۇستىگە پىروفېسسور-نىڭ ئىسمىدىنىڭ ئىنگلىز چىسى بىرلىدىپ، پىروفېسسور ئەمىز! قويۇش كېرەك. ئەگەر MBA (سودا – ساناقنات مەئۇرىي باشقۇ-رۇش كەسپى) نا ئىلتىماس قىلغۇچىلار بولسا، بىر پارچە تەۋ-سىيە خېتىدىن بىرەر كارخانا مەسئۇلى بىرىشى كېرەك. ئەلۋ-ياخشىسى ئوچ پارچە تەۋسىيە خېتىدىكە بىرىلغان مەئۇنىنىڭ ئۆسلۇبى، ئىشلەتىلگەن قەغەز ۋە بەت شەكلى ئوخشىماسلىقى كېرەك؛

(7) ئىلتىماس قىلغۇچىنىڭ باكالىرا ئاناندت بۆلۈ قوبغانلىقى سىبات (存款证明) نىلغۇ ئەسلى نۇسخىسى; ئاناندت سوممە-سىنىڭ جىق – ئازلىقى مەكتەپلەرنىڭ ئوخشىماسلىقىغا قارا-ئوخشىمايدۇ (ئاناندت بۆلۈ ئىسپاتنىڭ باكالا چىقىرىپ بېرىدۇ);

(8) ئىلتىماس جەدۋىلى تەيىارلاش. جەدۋىلنى تەلەپ بويىچە تۇغرا، ئوڭايلىققا تەيىارلاش (جەدۋىلنى قولدا يېزىشقىمۇ، كومپيۇتېردا ئۇرۇنۇپ چىقىرىشقىمۇ بولىدۇ، ئەمما جەدۋەلنىڭ ئاخىرقى بېتىدىكە چوقۇم ئىمزا قويۇش كېرەك).

تۆتىنچى باسقۇچ: قوبۇل قىلىنغانلىقى ئۇقتۇرۇلۇشنى كۈ-

بىلاۋش (ئوچۇق پارچە). تەۋسىيە خىتىدە پىروفېسسورلىقنىڭ تېلېفون نومۇرى، تۇرۇشلۇق فاكۇلتېتنىڭ ئادرېسى بىرلىكلەندىن باشقا، بەدە مۇنۇن مەكتەپنىڭ ئىسمى بىرلىكلەن خالى ئىشى قەغەز-دە ئۇرۇنۇپ چىقىرلىشى كېرەك. كونۇپرت ئۇستىگە پىروفېسسور-نىڭ ئىسمىدىنىڭ ئىنگلىز چىسى بىرلىدىپ، پىروفېسسور ئەمىز! قويۇش كېرەك. ئەگەر MBA (سودا – ساناقنات مەئۇرىي باشقۇ-رۇش كەسپى) نا ئىلتىماس قىلغۇچىلار بولسا، بىر پارچە تەۋ-سىيە خېتىدىن بىرەر كارخانا مەسئۇلى بىرىشى كېرەك. ئەلۋ-ياخشىسى ئوچ پارچە تەۋسىيە خېتىدىكە بىرىلغان مەئۇنىنىڭ ئۆسلۇبى، ئىشلەتىلگەن قەغەز ۋە بەت شەكلى ئوخشىماسلىقى كېرەك؛

(7) ئىلتىماس قىلغۇچىنىڭ باكالىرا ئاناندت بۆلۈ قوبغانلىقى سىبات (存款证明) نىلغۇ ئەسلى نۇسخىسى; ئاناندت سوممە-سىنىڭ جىق – ئازلىقى مەكتەپلەرنىڭ ئوخشىماسلىقىغا قارا-ئوخشىمايدۇ (ئاناندت بۆلۈ ئىسپاتنىڭ باكالا چىقىرىپ بېرىدۇ);

(8) ئىلتىماس جەدۋىلى تەيىارلاش. جەدۋىلنى تەلەپ بويىچە تۇغرا، ئوڭايلىققا تەيىارلاش (جەدۋىلنى قولدا يېزىشقىمۇ، كومپيۇتېردا ئۇرۇنۇپ چىقىرىشقىمۇ بولىدۇ، ئەمما جەدۋەلنىڭ ئاخىرقى بېتىدىكە چوقۇم ئىمزا قويۇش كېرەك).

تۆتىنچى باسقۇچ: قوبۇل قىلىنغانلىقى ئۇقتۇرۇلۇشنى كۈ-

لىش– قىلىنماسلىقىمىزغا مۇناسىۋەتلىك مۇھىم ھۆججەت.

تەرجىمھال ئەينەن، تۇرلۇق، چوڭىششىڭلىقى بېرىلىشى، مۇناسە-ۋەتلىك مەزمۇنلارنى تولۇق ئۆز ئىچىگە ئېلىشى كېرەك. ئىدە-سى بايان (self-introduction) ئوقۇغۇچى مۇكاپاتى ئېلىشتا بىلە مۇھىم رول ئويناپدۇ؛

(5) نېمە ئۈچۈن شۇ كەسپىنى تاللىغانلىقىمىز ھەققىدىكى بايان (self-introductions) نى تەيىارلاش;

(6) پىروفېسسور ياكى گالىملارنىڭ بىرىنچى ئوھۇالىسىز تونۇشتۇرۇلۇشى كۈ-تۈلىدىغان تەۋسىيە خېتى (study objectives) نى تەيىارلاش

تۇش. ئادەتتىكى ئەھۋالدا بىر - ئىككى ئاي ئىچىدە ئىلتىماس-
نىڭ جاۋابى كېلىدۇ.

بەشىنچى باسقۇچ: قوبۇل قىلىنغانلىق ئۇقتۇرۇشى (录取 通知书 ,offer) نى تاپشۇرۇۋالغاندىن كېيىن پاسپورت ئىشلە-
تىش.

ئالتىنچى باسقۇچ: ۋىزا ئېلىش ئۈچۈن تۆۋەندىكى ماتېرىد-
يالالارنى تەييارلاش:

(1) ئىناۋەتلىك پاسپورت؛

(2) ۋىزا ھەققى تاپشۇرغانلىق ئىسپاتى (100 دوللاردىن ئار-
تۇقراق پۇل كېتىدۇ، تالونىنىڭ ئىككىلا بېتى لازىم بولىدۇ)؛

(3) 156-5D رەسىم چاپلىنىدۇ، ۋىزا رەسىمگە ئايرىم چۇشۇش
كېرەك (157-5D جەدۋەل). زىيارەتچى ئالىم (Visiting Scholar, 访问学者) لار 1209 - نومۇرلۇق جەدۋەلنى تەييارلايدۇ.

(4) چاقىرىق(admission letter ياكى offer)؛

(5) GRE،TOEFL نەتىجىلىرىنىڭ ئەسلى نۇسخىسى ؛

(6) دىپلوم، ئۇنۋان كىنىشكىسى ۋە تولۇق كۇرس نەتىجىسى
(transcrip, 成绩单)؛

(7) تەۋسىيە خېتى (ياخشىسى بۇ خەتتە تەۋسىيە قىلغۇچى-
نىڭ ئىسىم كارتوچكىسى بولۇشى ھەم تەۋسىيە قىلغۇچىنىڭ
خىزمىتىنىڭ خاراكتېرى ئەسكەرتىلىشى كېرەك)؛

(8) ئامانەت پۇل قويغانلىق ئىسپاتى ؛

(9) ۋىزا ئېلىشقا ياردەمى تېگىدىغان باشقا بارلىق ماتېرىد-
يالالار (توي خېتى، ئۆي - مۈلۈك كىنىشكىسى، مۇكاپاتلانغانلىق
ئىسپاتى، ئەسىرى ئېلان قىلىنغانلىق ئىسپاتى ۋە باشقىلار)؛

يەتتىنچى باسقۇچ: ۋىزا ماتېرىياللىرىنى ئىنچىكە تەكشۈرۈپ
رەتلەش، يۈزتۇرا كۆرۈشۈش ۋاقتىنى بېكىتىش (تور ياكى تېلې-
فوندا).

سەككىزىنچى باسقۇچ: ئامېرىكا ئەلچىخانىسىغا بېرىپ ۋىزا
ئىلتىماس قىلىش (ئىلتىماس قىلغۇچى ئەلچىخانا خادىمى بىلەن

يۇزتۇرا كۆرۈشىدۇ).

توققۇزىنچى باسقۇچ: ۋىرا ئالغاندىن كېيىن ئايروپىلان بېـ-
لىتى زاكاز قىلىش.

ئونىنچى باسقۇچ: ياتاق، ئوقۇش پۇلىنى تۆلەش ئۈسۈلى قا-
تارلىقلار ھەققىدە مەكتەپ بىلەن ئالدىن ئالاقىلىشىش.

ئون بىرىنچى باسقۇچ: يولغا چىقىش.

2

مەن 1998 - يىلى 3 - ئاينىڭ 8 - كۈنى ئىنگلىز تىلى كۇرسىغا قورۇنۇپقىنا كىرگەن ۋاقتىمدا، ئۆزۈمنىڭ 10 يىلدىن كېيىن ئامېرىكىدا ئاسپىرانتلىقتا ئوقۇپ قېلىشىمنى خيا-
لىمغا كەلتۈرمىگەن. 10 يىل جەريانىدىكى ئەڭ چوڭقۇر تەسىرا-
تىم شۇ بولدىكى، بىر ئارزۇ ئادەمنى ھەرىكەتكە ئۈندەيدىكەن؛ ھەرىكەتتىن كېيىن يېڭى ئارزۇ بارلىققا كېلىدىكەن. ئۆزىنى ئىسلاھ قىلىشنى ئويلايدىغان، تونۇشى ھەرىكەتكە ئايلانغان ئا-
دەملەر ئۈچۈن تېخىمۇ شۇنداق بولىدىكەن. مەن ئەسلىدە ئىنگ-
لىز تىلىدىن بۈاستە ئەسەر تەرجىمە قىلىش مەقسىتىدە تىل ئۆگىنىشنى باشلىغان. سەۋەبى، ئۇ چاغلاردا مەن ئەدەبىي تەر-
جىمىگە كۈچلۈك ئىشتىياق باغلىغانىدىم. ئىنگلىز تىلى ئۆگە-
نىش داۋامىدا ئىزچىل ئۆزۈمگە خاس يولدا چىقىۋاتقان ئادەم ئىكەنلىكىمنى بايقىدىم. باشقىلارنىڭ دېگىنى بويىچە ئەمەس، ئۆزۈمگە ماس كېلىدىغان ئۇسۇلدا تىل ئۆگىنىشنى قەتئىي داۋاملاشتۇر-
دۇم. كېيىن كۇرسلارنى ئاچتىم. ئوقۇغۇچىلارنىڭ قارشى ئې-
لىشىغا ئېرىشكەندىن كېيىن ئاۋۇال «سەرخۇش ئىنگلىز تىلى» دەرسلىكىنى، كېيىن «جانغا ئەسقاتىدىغان سەرخۇش ئىنگلىز تىلى گىراماتىكىسى» نى تۇزۇپ چىقتىم. «سەرخۇش ئىنگلىز تىلى تەربىيەلەش مەركىزى» نى قۇردۇم. ئەمما، مەن ۋاقىتنىڭ ئۆتۈشىگە ئەگىشىپ كۇرس ئېچىش بىلەنلا ئۆتۈپ كەتسەم بول-

يۇزتۇرا كۆرۈشىدۇ).
توققۇزىنچى باسقۇچ: ۋىرا ئالغاندىن كېيىن ئايروپىلان بېـ-
لىتى زاكاز قىلىش.
ئونىنچى باسقۇچ: ياتاق، ئوقۇش پۇلىنى تۆلەش ئۈسۈلى قا-
تارلىقلار ھەققىدە مەكتەپ بىلەن ئالدىن ئالاقىلىشىش.
ئون بىرىنچى باسقۇچ: يولغا چىقىش.
2
مەن 1998 - يىلى 3 - ئاينىڭ 8 - كۈنى ئىنگلىز تىلى كۇرسىغا قورۇنۇپقىنا كىرگەن ۋاقتىمدا، ئۆزۈمنىڭ 10 يىلدىن كېيىن ئامېرىكىدا ئاسپىرانتلىقتا ئوقۇپ قېلىشىمنى خيا-
لىمغا كەلتۈرمىگەن. 10 يىل جەريانىدىكى ئەڭ چوڭقۇر تەسىرا-
تىم شۇ بولدىكى، بىر ئارزۇ ئادەمنى ھەرىكەتكە ئۈندەيدىكەن؛ ھەرىكەتتىن كېيىن يېڭى ئارزۇ بارلىققا كېلىدىكەن. ئۆزىنى ئىسلاھ قىلىشنى ئويلايدىغان، تونۇشى ھەرىكەتكە ئايلانغان ئا-
دەملەر ئۈچۈن تېخىمۇ شۇنداق بولىدىكەن. مەن ئەسلىدە ئىنگ-
لىز تىلىدىن بۈاستە ئەسەر تەرجىمە قىلىش مەقسىتىدە تىل ئۆگىنىشنى باشلىغان. سەۋەبى، ئۇ چاغلاردا مەن ئەدەبىي تەر-
جىمىگە كۈچلۈك ئىشتىياق باغلىغانىدىم. ئىنگلىز تىلى ئۆگە-
نىش داۋامىدا ئىزچىل ئۆزۈمگە خاس يولدا چىقىۋاتقان ئادەم ئىكەنلىكىمنى بايقىدىم؛ باشقىلارنىڭ دېگىنى بويىچە ئەمەس، ئۆزۈمگە ماس كېلىدىغان ئۇسۇلدا تىل ئۆگىنىشنى قەتئىي داۋاملاشتۇر-
دۇم. كېيىن كۇرسلارنى ئاچتىم. ئوقۇغۇچىلارنىڭ قارشى ئې-
لىشىغا ئېرىشكەندىن كېيىن ئاۋۇال «سەرخۇش ئىنگلىز تىلى» دەرسلىكىنى، كېيىن «جانغا ئەسقاتىدىغان سەرخۇش ئىنگلىز تىلى گىراماتىكىسى» نى تۇزۇپ چىقتىم. «سەرخۇش ئىنگلىز تىلى تەربىيەلەش مەركىزى» نى قۇردۇم. ئەمما، مەن ۋاقىتنىڭ ئۆتۈشىگە ئەگىشىپ كۇرس ئېچىش بىلەنلا ئۆتۈپ كەتسەم بول-
333 On the Margins of Self

يۇزتۇرا كۆرۈشىدۇ).
توققۇزىنچى باسقۇچ: ۋىرا ئالغاندىن كېيىن ئايروپىلان بېـ-
لىتى زاكاز قىلىش.
ئونىنچى باسقۇچ: ياتاق، ئوقۇش پۇلىنى تۆلەش ئۈسۈلى قا-
تارلىقلار ھەققىدە مەكتەپ بىلەن ئالدىن ئالاقىلىشىش.
ئون بىرىنچى باسقۇچ: يولغا چىقىش.
2

مەن 1998 - يىلى 3 - ئاينىڭ 8 - كۈنى ئىنگلىز تىلى كۇرسىغا قورۇنۇپقىنا كىرگەن ۋاقتىمدا، ئۆزۈمنىڭ 10 يىلدىن كېيىن ئامېرىكىدا ئاسپىرانتلىقتا ئوقۇپ قېلىشىمنى خيا-
لىمغا كەلتۈرمىگەن. 10 يىل جەريانىدىكى ئەڭ چوڭقۇر تەسىرا-
تىم شۇ بولدىكى، بىر ئارزۇ ئادەمنى ھەرىكەتكە ئۈندەيدىكەن؛ ھەرىكەتتىن كېيىن يېڭى ئارزۇ بارلىققا كېلىدىكەن. ئۆزىنى ئىسلاھ قىلىشنى ئويلايدىغان، تونۇشى ھەرىكەتكە ئايلانغان ئا-
دەملەر ئۈچۈن تېخىمۇ شۇنداق بولىدىكەن. مەن ئەسلىدە ئىنگ-
لىز تىلىدىن بۈاستە ئەسەر تەرجىمە قىلىش مەقسىتىدە تىل ئۆگىنىشنى باشلىغان. سەۋەبى، ئۇ چاغلاردا مەن ئەدەبىي تەر-
جىمىگە كۈچلۈك ئىشتىياق باغلىغانىدىم. ئىنگلىز تىلى ئۆگە-
نىش داۋامىدا ئىزچىل ئۆزۈمگە خاس يولدا چىقىۋاتقان ئادەم ئىكەنلىكىمنى بايقىدىم؛ باشقىلارنىڭ دېگىنى بويىچە ئەمەس، ئۆزۈمگە ماس كېلىدىغان ئۇسۇلدا تىل ئۆگىنىشنى قەتئىي داۋاملاشتۇر-
دۇم. كېيىن كۇرسلارنى ئاچتىم. ئوقۇغۇچىلارنىڭ قارشى ئې-
لىشىغا ئېرىشكەندىن كېيىن ئاۋۇال «سەرخۇش ئىنگلىز تىلى» دەرسلىكىنى، كېيىن «جانغا ئەسقاتىدىغان سەرخۇش ئىنگلىز تىلى گىراماتىكىسى» نى تۇزۇپ چىقتىم. «سەرخۇش ئىنگلىز تىلى تەربىيەلەش مەركىزى» نى قۇردۇم. ئەمما، مەن ۋاقىتنىڭ ئۆتۈشىگە ئەگىشىپ كۇرس ئېچىش بىلەنلا ئۆتۈپ كەتسەم بول-
333 On the Margins of Self

مايدىغانلىقىنى، ئۆزۈمنى ئۇزۇل - كېسىل ئىسلاھ قىلىش كېرەكلىكىنى ھېس قىلدىم - دە، ئۆزۈمنى بىر تەۋەككۇلچىلىك سەپىرىگە ئاتىدىم.

2005 - يىلى 12 - ئايدا خەلقئارالىق IELTS (雅思) ئىمتىھانىنى بېرىپ ئىككى ئايدىن كېيىن ئەنگلىيەنىڭ ئىككى داڭلىق ئۇنىۋېرسىتېتىدىن چاقىرىق تاپشۇرۇۋالدىم. مەن ئەسلىدە ئەنگلىيەنىڭ مەكتەپلىرىدە ئۆز پۇلۇم بىلەن ئوقۇش قارارىغا كېلىپ بولغانىدىم. شۇ ئارىلىقتا «فورد ئوقۇش مۇكاپاتى» ھەققىدە ئۇچۇر ئاڭلاپ قالدىم ۋە شۇنىڭدىن كېيىنكى بىر، ئىككى ئاي ئىچىدە بۇ ئوقۇش مۇكاپات پۇلىنىڭ ئەھۋالىنى تەتقىق قىلدىم، ئۆزۈمنى بۇ مۇكاپاتقا ماس كېلىدىغاندەك ھېس قىلىپ تەييارلىقىنى تەپسىلىي قىلدىم. 30 بەتلىك جەدۋەلنى ئىككى ئايدا تولدۇردۇم، ئۆزۈم ھەققىدىكى بايانىنى ۋە ئۆگىنىش پىلانىمنى ناھايىتى باش قاتۇرۇپ يازدىم. 2006 - يىلى 30 - ئاپرىل، يەنى ئىلتىماس ماتېرىياللىرىمنى ئەۋەتىپ ئىككى ئاي بولغاندا، يۇزتۇرا ئىمتىھانىغا تاللانغانلىقىم ھەققىدە خەۋەر كەلدى. 7 - ئاينىڭ 11 - كۈنىدىن 31 - كۈنگىچە چېڭدۇدا «فورد ئوقۇش مۇكاپاتى» نىڭ بېيجىڭدىكى ئىشخانىسى ئۇنۋلاشتۇرغان يۇزتۇرا ئىمتىھانىغا قاتناشتىم. يۇزتۇرا سۆھبەتتە غەربتە ئوقۇپ كەلگەن، چېڭخۇا ئۇنىۋېرسىتېتى، نەنجىڭ ئۇنۋېرسىتېتى قاتارلىق داڭلىق ئۇنىۋېرسىتېتلاردا ئوقۇتقۇچىلىق قىلىدىغان ئۇچ دوكتور مەندىن سوئال سوردى. خەنزۇچە سۆزلىسەكمۇ بولاتتى، ئەمما مەن باشتىن - ئاخىر ئىنگلىزچە سۆزلىدىم. نەنجىڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ پىروفېسسورى يازغان كىتابلىرىمنى كۆردى: مەن تەرجىمە قىلغان «مۇسۇلمانلارنىڭ ئاخىرەتلىكى» (2 - قىسمى) دېگەن رومانىنىڭ نەشر نومۇرى بار بەتتىكى خەنزۇچە تېمىنى كۆرۈۋېتىپ: «ياخشى! مەن بۇ رومانىنىڭ كىنوسىنى كۆرگەن!» دېدى. شۇ قېتىملىق سۆھبەتتە مەن ئىنگلىزچەمدىن ياخشى پايدىلاندىم، كۆرگەن كىتابلىرىمنىڭ،

مايدىغانلىقىنى، ئۆزۈمنى ئۇزۇل - كېسىل ئىسلاھ قىلىش كېرەكلىكىنى ھېس قىلدىم - دە، ئۆزۈمنى بىر تەۋەككۇلچىلىك سەپىرىگە ئاتىدىم.

2005 - يىلى 12 - ئايدا خەلقئارالىق IELTS (雅思) ئىمتىھانىنى بېرىپ ئىككى ئايدىن كېيىن ئەنگلىيەنىڭ ئىككى داڭلىق ئۇنىۋېرسىتېتىدىن چاقىرىق تاپشۇرۇۋالدىم. مەن ئەسلىدە ئەنگلىيەنىڭ مەكتەپلىرىدە ئۆز پۇلۇم بىلەن ئوقۇش قارارىغا كېلىپ بولغانىدىم. شۇ ئارىلىقتا «فورد ئوقۇش مۇكاپاتى» ھەققىدە ئۇچۇر ئاڭلاپ قالدىم ۋە شۇنىڭدىن كېيىنكى بىر، ئىككى ئاي ئىچىدە بۇ ئوقۇش مۇكاپات پۇلىنىڭ ئەھۋالىنى تەتقىق قىلدىم، ئۆزۈمنى بۇ مۇكاپاتقا ماس كېلىدىغاندەك ھېس قىلىپ تەييارلىقىنى تەپسىلىي قىلدىم. 30 بەتلىك جەدۋەلنى ئىككى ئايدا تولدۇردۇم، ئۆزۈم ھەققىدىكى بايانىنى ۋە ئۆگىنىش پىلانىمنى ناھايىتى باش قاتۇرۇپ يازدىم. 2006 - يىلى 30 - ئاپرىل، يەنى ئىلتىماس ماتېرىياللىرىمنى ئەۋەتىپ ئىككى ئاي بولغاندا، يۇزتۇرا ئىمتىھانىغا تاللانغانلىقىم ھەققىدە خەۋەر كەلدى. 7 - ئاينىڭ 11 - كۈنىدىن 31 - كۈنگىچە چېڭدۇدا «فورد ئوقۇش مۇكاپاتى» نىڭ بېيجىڭدىكى ئىشخانىسى ئۇنۋلاشتۇرغان يۇزتۇرا ئىمتىھانىغا قاتناشتىم. يۇزتۇرا سۆھبەتتە غەربتە ئوقۇپ كەلگەن، چېڭخۇا ئۇنىۋېرسىتېتى، نەنجىڭ ئۇنۋېرسىتېتى قاتارلىق داڭلىق ئۇنىۋېرسىتېتلاردا ئوقۇتقۇچىلىق قىلىدىغان ئۇچ دوكتور مەندىن سوئال سوردى. خەنزۇچە سۆزلىسەكمۇ بولاتتى، ئەمما مەن باشتىن - ئاخىر ئىنگلىزچە سۆزلىدىم. نەنجىڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ پىروفېسسورى يازغان كىتابلىرىمنى كۆردى: مەن تەرجىمە قىلغان «مۇسۇلمانلارنىڭ ئاخىرەتلىكى» (2 - قىسمى) دېگەن رومانىنىڭ نەشر نومۇرى بار بەتتىكى خەنزۇچە تېمىنى كۆرۈۋېتىپ: «ياخشى! مەن بۇ رومانىنىڭ كىنوسىنى كۆرگەن!» دېدى. شۇ قېتىملىق سۆھبەتتە مەن ئىنگلىزچەمدىن ياخشى پايدىلاندىم، كۆرگەن كىتابلىرىمنىڭ،

334 ئۆزلۈك گىرۋەكلىرىدە

مايدىغانلىقىنى، ئۆزۈمنى ئۇزۇل - كېسىل ئىسلاھ قىلىش كېرەكلىكىنى ھېس قىلدىم - دە، ئۆزۈمنى بىر تەۋەككۇلچىلىك سەپىرىگە ئاتىدىم.

2005 - يىلى 12 - ئايدا خەلقئارالىق IELTS (雅思) ئىمتىھانىنى بېرىپ ئىككى ئايدىن كېيىن ئەنگلىيەنىڭ ئىككى داڭلىق ئۇنىۋېرسىتېتىدىن چاقىرىق تاپشۇرۇۋالدىم. مەن ئەسلىدە ئەنگلىيەنىڭ مەكتەپلىرىدە ئۆز پۇلۇم بىلەن ئوقۇش قارارىغا كېلىپ بولغانىدىم. شۇ ئارىلىقتا «فورد ئوقۇش مۇكاپاتى» ھەققىدە ئۇچۇر ئاڭلاپ قالدىم ۋە شۇنىڭدىن كېيىنكى بىر، ئىككى ئاي ئىچىدە بۇ ئوقۇش مۇكاپات پۇلىنىڭ ئەھۋالىنى تەتقىق قىلدىم، ئۆزۈمنى بۇ مۇكاپاتقا ماس كېلىدىغاندەك ھېس قىلىپ تەييارلىقىنى تەپسىلىي قىلدىم. 30 بەتلىك جەدۋەلنى ئىككى ئايدا تولدۇردۇم، ئۆزۈم ھەققىدىكى بايانىنى ۋە ئۆگىنىش پىلانىمنى ناھايىتى باش قاتۇرۇپ يازدىم. 2006 - يىلى 30 - ئاپرىل، يەنى ئىلتىماس ماتېرىياللىرىمنى ئەۋەتىپ ئىككى ئاي بولغاندا، يۇزتۇرا ئىمتىھانىغا تاللانغانلىقىم ھەققىدە خەۋەر كەلدى. 7 - ئاينىڭ 11 - كۈنىدىن 31 - كۈنگىچە چېڭدۇدا «فورد ئوقۇش مۇكاپاتى» نىڭ بېيجىڭدىكى ئىشخانىسى ئۇنۋلاشتۇرغان يۇزتۇرا ئىمتىھانىغا قاتناشتىم. يۇزتۇرا سۆھبەتتە غەربتە ئوقۇپ كەلگەن، چېڭخۇا ئۇنىۋېرسىتېتى، نەنجىڭ ئۇنۋېرسىتېتى قاتارلىق داڭلىق ئۇنىۋېرسىتېتلاردا ئوقۇتقۇچىلىق قىلىدىغان ئۇچ دوكتور مەندىن سوئال سوردى. خەنزۇچە سۆزلىسەكمۇ بولاتتى، ئەمما مەن باشتىن - ئاخىر ئىنگلىزچە سۆزلىدىم. نەنجىڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ پىروفېسسورى يازغان كىتابلىرىمنى كۆردى: مەن تەرجىمە قىلغان «مۇسۇلمانلارنىڭ ئاخىرەتلىكى» (2 - قىسمى) دېگەن رومانىنىڭ نەشر نومۇرى بار بەتتىكى خەنزۇچە تېمىنى كۆرۈۋېتىپ: «ياخشى! مەن بۇ رومانىنىڭ كىنوسىنى كۆرگەن!» دېدى. شۇ قېتىملىق سۆھبەتتە مەن ئىنگلىزچەمدىن ياخشى پايدىلاندىم، كۆرگەن كىتابلىرىمنىڭ،

334 ئۆزلۈك گىرۋەكلىرىدە

تىرشىپ ئۈگەنگىنىمىڭلا پايدىسىز كۆرىدۇم. سۆھبەت ئاخىر-
ىدا ھېڭلىيە بىرمەنگىلىم ئۇنۇتۇپ سۆيۈتمەڭلا ئېتىراز-
ىدا ھېڭلىيە بىرمەنگىلىم ئۇنۇتۇپ سۆيۈتمەڭلا ئېتىراز-
رى دوكتورى، ئالىل بېرۋىيسسور جالۋ ماڭا: «ئىنگلىز چوڭ-
قالتىسكانى!» (Your English is fantastic) دېدى. مەن بۇ گەپتىن
ھاياجانلىنىپ كەتمىدىم. سەۋەبى، مەن شۇ كۈنلەردە ماختاش،
مەدھىيە سادالىرىنىلا ئادەمنى چىرىتىدىغانلىقىنى تونۇپ يە-
تىۋاتاتتىم. بۇرتۇرا ئىمتىھانىدىن ئۆتىمەلا بۇ مەن ئۈچۈن ئەلۋە-
رۇز خۇشاللىق ئىدى. كېيىن بىلسەم، مەن بۇرتۇرا ئىمتىھانىغا
قاتناشقان 89 نەپەر (بۇلارنىڭ بېرىمى كېيىن شالللىنىپ كەت-
تى) ئادەم ئىچىدە بېرىم ساھەت ئىچىدە باشتىن - ئاخىر ئىنگ-
لىزچە گەپ قىلغان بىرىدىنبىر ئادەم ئىكەنمەن.

2006 - يىلى 15 - ئاۋغۇستە خەلقئارالىق «فورد ساخاۋېت
تەشكىلاتى»نىڭ نيۇيورك‌تىكى باش ئىشتابىدىن جۇڭگودىكى 43
سان ئىچىدە «فورد ئوقۇش مۇكاپاتى»غا تالالىغانلىقىم ھەققىدە
ئېلخەت ئالدىبىمغا خەت كەلدى. مەن ئېلخەت سانىدۇقۇمنى ئې-
چىشتىن بۇرۇن سەل جىددىيلەشتىم ھەم بىردەم تۇرۇۋېلىپ
ئۆزۈمگە: «شاللىنىپ كەتكەن بولسام كېرەك يەنى، بەرىبىر قو-
لۇمدا ئېنگلىيەدىكى ئىككى ئۇنۇۋېرسىتېتنىڭ چاقىرىقى بار»
دەپ پېچىرلىدىم. تالالىغانلىقىمنى بىلىپ چەكسىز خۇشال بول-
مەم. بۇ ئاسان قولغا كەلگەن پۇرسەت ئەمەس ئىدى. ئارىدىن 15
كۈن ئۆتۈپ، بىيجىڭدىكى فورد مۇكاپاتى ئىشخانىسى ماڭا خەت
يېزىپتۇ. خەتتە چاقىرىق ئۇيۇشتۇرۇش ئېنگلىيە ئۇنۇۋېرسىتېت-
ىدا ئوقۇۋاتقان يىلى ئامېرىكا ئۇنۇۋېرسىتېتلىرىغا قاتنىشىدىغان ئىك-
تىماللىق ئېلىپ بېرىلىدىغانلىقى، بۇ ئىشقا ئەڭ كۆپ دېگەندە
تەخمىنى ئۈچ ھەپتىدە بىر قارارغا كېلىدىغانلىقى، تەلەپ قىلىنىدىغان
نۇسخا ئېنگلىيە ئۇنۇۋېرسىتېتلىرىغا ئۇقتۇرۇش قىلىنغاندىن كېيىن
ئۇنۇۋېرسىتېتلارنىڭ ئۆزىنىڭ ئېلخېتىنى ئەۋەتىدىغانلىقى قاتارلىق
تەپسىلاتلار بايان قىلىنغان ئىدى. مەن ئامېرىكا ئۇنۇۋېرسىتېتلىرى-
نىڭ ئۆزىنىڭ ئېلخېتىنى ئەۋەتىدىغانلىقىنى ئاڭلىغاندا ئۇلارنىڭ
ئىنگلىزچە ئىمتىھانىدىن ئۆتىدىغانلىقىنى ئويلاپ، ئۇلارنىڭ ئۆزى-
نىڭ ئېلخېتىنى ئەۋەتىشىنى ئۈمىد قىلىپ، ئۇلارغا ئېلخەت يېزىپ
ئۇلارنىڭ ئىمتىھان تەلەپلىرىنى سورىدىم. ئۇلار ماڭا ئىمتىھان
تەلەپلىرىنى ئۇچۇرلاپ بەردى. ئۇلارنىڭ تەلەپلىرىگە قارىغاندا
ئىمتىھان تاپشۇرۇش ئۈچۈن ئالدى بىلەن ئىمتىھان تاپشۇرۇش
ئۈچۈن تۆلەنگەن پۇلنى ئۇلارنىڭ ئىمتىھان تاپشۇرۇش ئورنىغا
تۆلەپ بېرىش، ئاندىن ئىمتىھان تاپشۇرۇش ئورنىغا ئۇلارنىڭ
ئۆزىنىڭ ئېلخېتىنى ئەۋەتىش، ئاندىن ئۇلارنىڭ ئۆزىنىڭ ئېلخېتى
ئارقىلىق ئىمتىھان تاپشۇرۇش ئورنىغا

گەستىر ئاسپىرانتلىقنى ئوقۇش ئۈچۈن ئىككى يىل كېتەتتى

ھەم ئوقۇش پۈتمەن، خىراجەتتىن قىينالمايلا ئوقۇيتتىم.

شۇنىڭدىن كېيىنكى نەچچە ئاي «فورد ئوقۇش مۇكاپاتى» نىڭ بېيجىڭدىكى ئىشخانىسىنىڭ كۆرسەتمىسى بىلەن تورۇدا ئا-مېرىكا ئۇنىۋېرسىتېتلىرىنىڭ ئىلھۇالى بىلەن تونۇشتۇرۇش، ئىلا-تىمالى قىلىش بىلەن ئۆتتى. بۇ جەريانىدا مەن يولۇقتۇقان بېڭ-قېينىچىلىق شۇ بولدىكى، مەن ئىلتىماس قىلغان جەمئىيەتنىڭ ناملىق كەسپى گېجىتمائېي پەن ساھەسىدە پەلسەپىگە ئوخشاشلا ئىلھۇ تېس پەن دەپ قارىلمىدىكەن، تىلەپ قاتتىقكەن: شۇڭا ئىلا-تمالى قىلغۇچىنىڭ كەسپ ئارقا كۆرۈنۈشى، بۇ جەھەتتىكى ئاساسىي ئىلتىماسنىڭ مۇئەييەنلىشىچە بولۇشىدا مۇھىم رول ئويناپدىكەن. ھالبۇكى، مەن تولۇق كۆرسىتا جەمئىيەتشۇناسلىق كەسپىدە ئوقۇمىغانىدىم. ئەگەر تولۇق كۆرسىتا جەمئىيەتشۇناسلىق ئىلمى كەسپىدە ئوقۇغان بولسام، ئىشلىرىم تېخىمۇ ئاسان بولغان بولاتتى. ئىلتىماسىم مۇئەييەنلىشىچە بولۇپ، 2007 – يىلى 25 – ئاپرېل بېيجىڭنىڭ شەھىرى شىۋۇشۇيى شە-ھەت، ھەم تاماددىيىلىقتى دېيىشكە بولىدۇ.

2007 – يىلى 25 – ئاپرېل بېيجىڭنىڭ شەھىرى شىۋۇشۇيى شە-ھالىي يولى (秀水北街) غا جايلاشقان ئامېرىكا ئەلچىخانىسىغا بارىدىم. ئەلچىخانا قورۇسى ئېچىلىدىغان سائەت سەككىز – سائەت توققۇز ئارىلىقىدا ئالاھىدە ھەپتە ئۆتۈنۈش بېرىش قىزىلار بېكەتلىرى چېقىۋاتاتتى. مەن ئامېرىكا ئۆتۈنۈش سۈپىتىدىكى ئىلھۇالىنى بىلگەچكە، كۆڭلۈمدە-ئەتىسى ئەتىگەن ئەلچىخانىغا بېرىپ ئۆتۈنۈش ئېلىشنىڭ تەسلىك

لۇمىغا يېتىپ كەتتى چىقتاندى. ياخشى يېرى، «فورد ئوقۇش مۇكاپاتى»غا ئېرىشكەنلەرگە ئەتىسادىي يارەمدىنى كاپالەتكە ئىگە ئىكەنلىكى ھەققىدىكى ئىسپات بولغان 1209 جەدۋىلى نېۋ-يوركتىن ئەۋەتىلىپ بېرىلەتتى. «بۇ جەدۋىل بولسا ئىلىچىخانا خادىمى ۋېرنىي گاسنېرالۋ بېرىدۇ» دەپ ئاڭلىغاندىم. دېگەندەك، گالىستۇك ئاقسۇلغان، ئېگىز، ئاق تەنلىك ئىلىچىخانا خادىمى مەندىن ئىككىلا سوئال سورىدى :

— ھاۋالىدا نېمە كەسىپ ئوقۇيسىز؟

— جەمئىيەتشۇناسلىق.

— ئاۋىلىدىكىلەرنىڭ سىز بىلەن بىللە بارامدۇ؟

— ياق.

ئىلىچىخانا خادىمى ۋېرنا ئىلتىماسىدىنلا ئۈگۈشىلۈق بولغانلىقى قېنى بىلدۇرىدىغان بېتىشىل قەغەزنى تۇتۇپ كەتتى سۆزنۇۋېتىپ قوشۇپ قويدى :

— سىزنى تەبرىكلەيمەن ! ۋېرنا ئىلتىماسىڭىز تەستىقلاندى !

ئىلىچىخانىدىن گىرالۋ ھالەتتە بېتىپ چىقتىم. سەۋەبى، ۋېرنىڭ ئۆيىگە ئالاۋىدىغانلىقىمنى ئويلىمىغانىكەنمەن. تېرىكىپ بويىچە ئىلىچىخانا بېنىدىكى يوچۇنخانىغا كىرىپ، 30 يىلنىڭ تۆلەپ ئۈزۈلمىگەن ئۆرۈنىچىدىكى ئادرېسىنى قالدۇرۇدۇم. (ۋېرنا پاسپورتقا چاپلىنىپ خەلقئارالىق تېز يولالىما شەكلىدە ئىكىگى كۆن ئېچىدە ئىلتىماس قىلغۇچىلار بەك جىق بولغانلىقى ئۈچۈن ئۇرنىنى شۇ كۈنى ئېلىشقا مۇمكىن بولمايتتى.)

لۇمىغا يېتىپ كەتتى چىقتاندى. ياخشى يېرى، «فورد ئوقۇش مۇكاپاتى»غا ئېرىشكەنلەرگە ئەتىسادىي يارەمدىنى كاپالەتكە ئىگە ئىكەنلىكى ھەققىدىكى ئىسپات بولغان 1209 جەدۋىلى نېۋ-يوركتىن ئەۋەتىلىپ بېرىلەتتى. «بۇ جەدۋىل بولسا ئىلىچىخانا خادىمى ۋېرنىي گاسنېرالۋ بېرىدۇ» دەپ ئاڭلىغاندىم. دېگەندەك، گالىستۇك ئاقسۇلغان، ئېگىز، ئاق تەنلىك ئىلىچىخانا خادىمى مەندىن ئىككىلا سوئال سورىدى :

— ھاۋالىدا نېمە كەسىپ ئوقۇيسىز؟

— جەمئىيەتشۇناسلىق.

— ئاۋىلىدىكىلەرنىڭ سىز بىلەن بىللە بارامدۇ؟

— ياق.

ئىلىچىخانا خادىمى ۋېرنا ئىلتىماسىدىنلا ئۈگۈشىلۈق بولغانلىقى قېنى بىلدۇرىدىغان بېتىشىل قەغەزنى تۇتۇپ كەتتى سۆزنۇۋېتىپ قوشۇپ قويدى :

— سىزنى تەبرىكلەيمەن ! ۋېرنا ئىلتىماسىڭىز تەستىقلاندى !

ئىلىچىخانىدىن گىرالۋ ھالەتتە بېتىپ چىقتىم. سەۋەبى، ۋېرنىڭ ئۆيىگە ئالاۋىدىغانلىقىمنى ئويلىمىغانىكەنمەن. تېرىكىپ بويىچە ئىلىچىخانا بېنىدىكى يوچۇنخانىغا كىرىپ، 30 يىلنىڭ تۆلەپ ئۈزۈلمىگەن ئۆرۈنىچىدىكى ئادرېسىنى قالدۇرۇدۇم. (ۋېرنا پاسپورتقا چاپلىنىپ خەلقئارالىق تېز يولالىما شەكلىدە ئىكىگى كۆن ئېچىدە ئىلتىماس قىلغۇچىلار بەك جىق بولغانلىقى ئۈچۈن ئۇرنىنى شۇ كۈنى ئېلىشقا مۇمكىن بولمايتتى.)

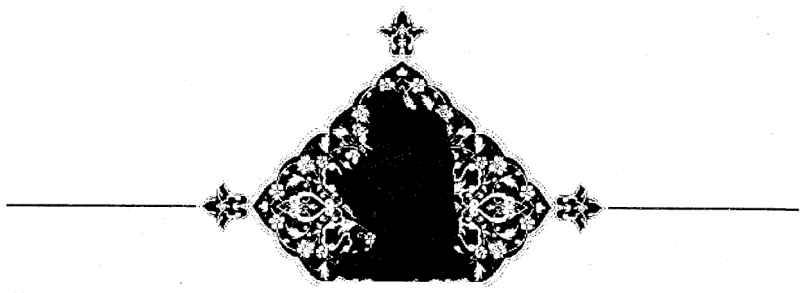

ئون توققۇزىنچى باب

قىينچىلىق ۋە تېگىرقاش ئىچىدىن يول تېپىش

ــ ياشلارنىڭ قىينچىلىقنى يېڭىشىگە توسالغۇ بولۇۋاتقان روھىي ئامىللار

ئاچقۇچلۇق سۆزلەر: قىينچىلىق؛ تەسىرچانلىق كېسىلى؛ چۈشكۆنۈلۈك؛ بالدۇر قېرىۋېلىش؛ ئىقتىسادىي ئاڭ؛ ھېسسىياتچانلىق؛ پوزىتسىيە توغرىلاش.

ياشاش ــ مەسىلە ھەل قىلىش جەريانى، قىينچىلىق ــ ھايات يولىدىكى ھەل قىلىشىمىزنى كۈتۈپ تۇرغان بىر مەسىلە. قىينچىلىق ــ ئازرۇ، غايە بىلەن قوشكېزەك. ئازرۇ، غايە قانچىكى ئۇلۇغۋار بولغانسېرى يېڭىشكە تېگىشلىك مەسىلىلەر شۇنچە كۆپ بولىدۇ؛ ھەربىر ئادەمنىڭ، ھەممە مىللەت ئەزالىرىنىڭ ئۆزىگە تۇشلۇق قىينچىلىقى بولىدۇ، باينىكۈمۇ، نامراتنىكۈمۇ، زۇكتۇكۈنىكۈمۇ، ئادەتتىكى پۇقرانىكۈمۇ قىينچىلىقى بولىدۇ. ئەمما، قىزىقارلىق يېرى، مەسىلە ھەل قىلىش جەريانى بولغان قىينچىلىقنى تونۇش، ئۇنىڭغا قارىتا تەدبىر قوللىنىش، ئۇنىڭدىن غالىب كېلىش جەھەتلەردە تۇتقان پوزىتسىيەمىز، قىلغان ھەرىكىتىمىز قىينچىلىقنىڭ نەتىجىسىنى بەلگىلەيدۇ. تۇگۇلۇۋالغانلارنىڭ يەلكىسىنى قىينچىلىق ھامان

ئون توققۇزىنچى باب

قىينچىلىق ۋە تېگىرقاش ئىچىدىن يول تېپىش

ــ ياشلارنىڭ قىينچىلىقنى يېڭىشىگە توسالغۇ بولۇۋاتقان روھىي ئامىللار

ئاچقۇچلۇق سۆزلەر: قىينچىلىق؛ تەسىرچانلىق كېسىلى؛ چۈشكۆنۈلۈك؛ بالدۇر قېرىۋېلىش؛ ئىقتىسادىي ئاڭ؛ ھېسسىياتچانلىق؛ پوزىتسىيە توغرىلاش.

ياشاش ــ مەسىلە ھەل قىلىش جەريانى، قىينچىلىق ــ ھايات يولىدىكى ھەل قىلىشىمىزنى كۈتۈپ تۇرغان بىر مەسىلە. قىينچىلىق ــ ئازرۇ، غايە بىلەن قوشكېزەك. ئازرۇ، غايە قانچىكى ئۇلۇغۋار بولغانسېرى يېڭىشكە تېگىشلىك مەسىلىلەر شۇنچە كۆپ بولىدۇ؛ ھەربىر ئادەمنىڭ، ھەممە مىللەت ئەزالىرىنىڭ ئۆزىگە تۇشلۇق قىينچىلىقى بولىدۇ، باينىكۈمۇ، نامراتنىكۈمۇ، زۇكتۇكۈنىكۈمۇ، ئادەتتىكى پۇقرانىكۈمۇ قىينچىلىقى بولىدۇ. ئەمما، قىزىقارلىق يېرى، مەسىلە ھەل قىلىش جەريانى بولغان قىينچىلىقنى تونۇش، ئۇنىڭغا قارىتا تەدبىر قوللىنىش، ئۇنىڭدىن غالىب كېلىش جەھەتلەردە تۇتقان پوزىتسىيەمىز، قىلغان ھەرىكىتىمىز قىينچىلىقنىڭ نەتىجىسىنى بەلگىلەيدۇ. تۇگۇلۇۋالغانلارنىڭ يەلكىسىنى قىينچىلىق ھامان

338 ئۆزلۈك گىرۋەكلىرىدە

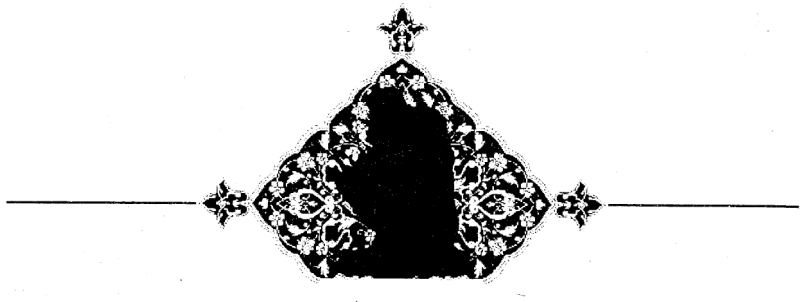

ئون توققۇزىنچى باب

قىينچىلىق ۋە تېگىرقاش ئىچىدىن يول تېپىش

ــ ياشلارنىڭ قىينچىلىقنى يېڭىشىگە توسالغۇ بولۇۋاتقان روھىي ئامىللار

ئاچقۇچلۇق سۆزلەر: قىينچىلىق؛ تەسىرچانلىق كېسىلى؛ چۈشكۆنۈلۈك؛ بالدۇر قېرىۋېلىش؛ ئىقتىسادىي ئاڭ؛ ھېسسىياتچانلىق؛ پوزىتسىيە توغرىلاش.

ياشاش ــ مەسىلە ھەل قىلىش جەريانى، قىينچىلىق ــ ھايات يولىدىكى ھەل قىلىشىمىزنى كۈتۈپ تۇرغان بىر مەسىلە. قىينچىلىق ــ ئازرۇ، غايە بىلەن قوشكېزەك. ئازرۇ، غايە قانچىكى ئۇلۇغۋار بولغانسېرى يېڭىشكە تېگىشلىك مەسىلىلەر شۇنچە كۆپ بولىدۇ؛ ھەربىر ئادەمنىڭ، ھەممە مىللەت ئەزالىرىنىڭ ئۆزىگە تۇشلۇق قىينچىلىقى بولىدۇ، باينىكۈمۇ، نامراتنىكۈمۇ، زۇكتۇكۈنىكۈمۇ، ئادەتتىكى پۇقرانىكۈمۇ قىينچىلىقى بولىدۇ. ئەمما، قىزىقارلىق يېرى، مەسىلە ھەل قىلىش جەريانى بولغان قىينچىلىقنى تونۇش، ئۇنىڭغا قارىتا تەدبىر قوللىنىش، ئۇنىڭدىن غالىب كېلىش جەھەتلەردە تۇتقان پوزىتسىيەمىز، قىلغان ھەرىكىتىمىز قىينچىلىقنىڭ نەتىجىسىنى بەلگىلەيدۇ. تۇگۇلۇۋالغانلارنىڭ يەلكىسىنى قىينچىلىق ھامان

338 ئۆزلۈك گىرۋەكلىرىدە

بېسىپ تۇرىدۇ؛ ئەقلىي تاللاش ئىچىدە تەشەببۇسكارلىق بىلەن ھەربىرىدە ئۆتكەنلەر بولسا ئۇزۇكسىز تۇردە قىينىچىلىقتا ئۇچراپ تۇرىدۇ- يۇ، بىر ئامالسىز بىلەن ئۇنىڭدىن غالىب كېلىپ، ئۆزىگە يېڭىچە مەنزىلىرنى، نىشانلارنى بېكىتىدۇ. بۇنىڭ بىلەن، يېڭىچە قىينىچىلىق تۇغۇلىدۇ. ھايات داۋامىدا قىينىچىلىقلارنى يېڭىپ ئادەمدەك ياشىشىمىز ئۈچۈن ئەقلىمىزنىلا ئەمەس، تۇيغۇلىرىمىزنى، بەدىنىمىزنى ئىشلىتىشكە، پوزىتسىيەمىزنى ھەر ۋاقىت توغرىلاپ تۇرۇشىمىزغا، ئۆزىمىزنى مەسخىرە قىلىشقا جۈرئەت قىلىشىمىزغا، ناچار ئادەتلىرىمىز ھەققىدە ئويىپىكتىپ يوسۇندا ئويلىنىپ ئۆزگەرتىشىمىزگە توغرا كېلىدۇ. ۋاھالەنكى، بۇ ئاسان ئىش ئەمەس، كۆنۈككەن خۇي بىلەن بۇنىڭدىن غالىب كەلمەك بەك تەس؛ بۇگۈنكى دەۋرىمىزدە ياشاۋاتقان ئۇيغۇر ياشلىرىدا دەل مۇشۇ نۇقتىدا توغرا تونۇش بولمىغانلىقى سەۋەبلىك نۇرغۇن قىينىچىلىقلار مۇبالىغە قىلىنىپ قورقۇنچ، ۋەھىمە ئويىپىكتىغا ئايلىنىپ قېلىۋاتىدۇ. بۇ ھال ئېغىر چۈشكۈنلۈكنى يامرىتىپ، ئۇيغۇر ياشلىرىنىڭ روھىي دۇنياسىدا ئىزتىراپ كۆلەڭگىلىرىنى، سەرسانلىق تۇمانلىرىنى، مەغلۇبىيەتكە ھامىلدار بولمىش بىپەرۋالىق پەردىلىرىنى پەيدا قىلىۋاتىدۇ. شۇڭا مەۋجۇت مەسىلىلەر ھەل قىلىنماقتا يوق، بارغانسېرى دۆۋىلىنىپ، ياشلىرىمىزنىڭ روھىنى غەپلەتكە چىللاۋاتىدۇ.

ياشلار ھاياتنىڭ ئەڭ مۇھىم پەللىلىرىدە تۇرۇۋاتقىنى ئۈچۈن، ئالدىدا بېسىشقا تېگىشلىك مۇساپىلەر چوڭ ياشتىكىلەر- گە قارىغاندا ئۇزاق بولغانلىقى ئۈچۈن تېخىمۇ تەخىرسىز مەسىلىلەرگە، جىددىي ھەرىكەتكە ئۆتمىسە بولمايدىغان خىرىس، قىينىچىلىقلارغا دۇچ كېلىدۇ. ئوخشىمىغان دەۋردە ئوخشىمىغان مەزمۇندىكى ھەر خىل باش ئاغرىقلىرى تېپىلىپ تۇرىدۇ. ئەمما، ئادەملەردە، بولۇپمۇ مۇكەممەل قىممەت قارىشى يېتىلىپ بولالمىغان ياشلاردا ئۆتمۈشتىكىلەر ھازىرقىلاردىن ياخشى كۆن

بېسىپ تۇرىدۇ؛ ئەقلىي تاللاش ئىچىدە تەشەببۇسكارلىق بىلەن ھەربىرىدە ئۆتكەنلەر بولسا ئۇزۇكسىز تۇردە قىينىچىلىقتا ئۇچراپ تۇرىدۇ- يۇ، بىر ئامالسىز بىلەن ئۇنىڭدىن غالىب كېلىپ، ئۆزىگە يېڭىچە مەنزىلىرنى، نىشانلارنى بېكىتىدۇ. بۇنىڭ بىلەن، يېڭىچە قىينىچىلىق تۇغۇلىدۇ. ھايات داۋامىدا قىينىچىلىقلارنى يېڭىپ ئادەمدەك ياشىشىمىز ئۈچۈن ئەقلىمىزنىلا ئەمەس، تۇيغۇلىرىمىزنى، بەدىنىمىزنى ئىشلىتىشكە، پوزىتسىيەمىزنى ھەر ۋاقىت توغرىلاپ تۇرۇشىمىزغا، ئۆزىمىزنى مەسخىرە قىلىشقا جۈرئەت قىلىشىمىزغا، ناچار ئادەتلىرىمىز ھەققىدە ئويىپىكتىپ يوسۇندا ئويلىنىپ ئۆزگەرتىشىمىزگە توغرا كېلىدۇ. ۋاھالەنكى، بۇ ئاسان ئىش ئەمەس، كۆنۈككەن خۇي بىلەن بۇنىڭدىن غالىب كەلمەك بەك تەس؛ بۇگۈنكى دەۋرىمىزدە ياشاۋاتقان ئۇيغۇر ياشلىرىدا دەل مۇشۇ نۇقتىدا توغرا تونۇش بولمىغانلىقى سەۋەبلىك نۇرغۇن قىينىچىلىقلار مۇبالىغە قىلىنىپ قورقۇنچ، ۋەھىمە ئويىپىكتىغا ئايلىنىپ قېلىۋاتىدۇ. بۇ ھال ئېغىر چۈشكۈنلۈكنى يامرىتىپ، ئۇيغۇر ياشلىرىنىڭ روھىي دۇنياسىدا ئىزتىراپ كۆلەڭگىلىرىنى، سەرسانلىق تۇمانلىرىنى، مەغلۇبىيەتكە ھامىلدار بولمىش بىپەرۋالىق پەردىلىرىنى پەيدا قىلىۋاتىدۇ. شۇڭا مەۋجۇت مەسىلىلەر ھەل قىلىنماقتا يوق، بارغانسېرى دۆۋىلىنىپ، ياشلىرىمىزنىڭ روھىنى غەپلەتكە چىللاۋاتىدۇ.

ياشلار ھاياتنىڭ ئەڭ مۇھىم پەللىلىرىدە تۇرۇۋاتقىنى ئۈچۈن، ئالدىدا بېسىشقا تېگىشلىك مۇساپىلەر چوڭ ياشتىكىلەر- گە قارىغاندا ئۇزاق بولغانلىقى ئۈچۈن تېخىمۇ تەخىرسىز مەسىلىلەرگە، جىددىي ھەرىكەتكە ئۆتمىسە بولمايدىغان خىرىس، قىينىچىلىقلارغا دۇچ كېلىدۇ. ئوخشىمىغان دەۋردە ئوخشىمىغان مەزمۇندىكى ھەر خىل باش ئاغرىقلىرى تېپىلىپ تۇرىدۇ. ئەمما، ئادەملەردە، بولۇپمۇ مۇكەممەل قىممەت قارىشى يېتىلىپ بولالمىغان ياشلاردا ئۆتمۈشتىكىلەر ھازىرقىلاردىن ياخشى كۆن

كەچۈرگەندەك، باشقا جايدا ياشىغان بولسا ھال ـ كۈنى تېخمۇ ياخشى بولىدىغاندەك بىر خىل تۈيغۇ پەيدا بولۇپ تۇرىدۇ. ئەمەلىيەتتە، بۇ بىر خىل خاتا تۈيغۇ. ئازادلىقتىن بۇرۇن سىياسىي بوران ـ چاپقۇن، ھەربىكەتلەردە قاناداق ئامان قېلىش ـــ شۇ ۋاقىتتىكى ياشلارنىڭ ئەڭ چوڭ باش قېتىنچىلىقى بولغان بولسا، «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە جاننى قاناداق جان ئېتىش، سولچىل سىياسەتنىڭ ئەجەللىك زەربىسىدىن قۇتۇلۇش شۇ ۋاقىتتىكى ياشلارغا نسبەتەن يەنە بىر خىل قىينىچىلىق ئىدى. مەيلى قايسى دەۋردە بولسۇن، نامراتلىق ۋە ياشاشنىڭ تەس بولۇشى ئۇيغۇر ياشلىرىغا سوئال بەلگىسى ۋە ھەل قىلىشقا تېگىشلىك مەسىلە بولۇپ كەلدى. ئەمدىلىكتە قاراپ باقىدىغان بولساق، بۈگۈنكى ياشلىرىمىزمۇ ئوخشاش ياكى ئوخشىمىغان مەزمۇندىكى قىينىچىلىقلارغا دۇچ كېلىۋاتىدۇ. خىزمەت تېپىشنىڭ تەس بولۇشى، موھتاجلىق، ئۆي سېتىۋېلىش، توي قىلىشقا كېتىدىغان پۇلنىڭ بولماسلىقى، ھەتتا ئىزدەي دېسە كۆڭۈلدىكىدەك لايىقمۇ چىقماسلىق قاتارلىق بىر مۇنچىلىغان مەسىلىلەر ياشلىرىمىزنىڭ يەلكىسىنى باستى، روھىي دۇنياسىنى ئېغىر دەرىجىدە مەنۇي تەڭپۇڭسىزلىققا گىرىپتار قىلدى. ئۇنداقتا بۇ قىينىچىلىقلار تۈگىمەسمۇ؟ ياشلىرىمىزنىڭ ئىستىقبالى راستىنلا بىز ئويلىغاندەك ناچار بولار مۇ؟ ياشلىرىمىزنىڭ قىينىچىلىقلارغا تۆتۈۋاتقان پوزىتسىيەسى قاناداق بولۇۋاتىدۇ؟ بۈلار ـــ ياشلىرىمىز نۆۋەتتە دۇچ كېلىۋاتقان قىينىچىلىق ھەققىدە ئويلانغىنىمىزدا ئۆزىمىزنى ئەپقاچقىلى بولمايدىغان ئىزدىنىشنى تەلەپ قىلىدىغان مەسىلىلەردۇر.

سوئال يۈقىرىقىدەك قويۇلغانىكەن، تەبىئىي ھالدا «بۇ قىينىچىلىقلار ئۆزلۈكىدىن پەيدا بولۇپ قاپتىمۇ؟ ئۇنىڭ يىلتىزىنى سۈرۈشتۈرمەي تۇرۇپ قىينىچىلىقنىڭ ماھىيىتى توغرۇلۇق قانداقمۇ سۆز ئاچقىلى بولسۇن؟» دېگەندەك قارشى پىكىر قويۇلۇشى مۇمكىن. قىينىچىلىقنىڭ ئىجتىمائىي يىلتىزىنى تولۇق چۈشەنمەي تۇرۇپ، ئۇنىڭ ئاساسىي سەۋەبلىرىنى ئېنىق بىلمەي تۇرۇپ، ئۇنىڭ ئالدىنى ئېلىش چارىلىرىنى تاپالمايمىز. شۇڭا بىز ئالدى بىلەن بۇ مەسىلىنى ئېنىقلاپ چىقىشىمىز كېرەك.

كەچۈرگەندەك، باشقا جايدا ياشىغان بولسا ھال ـ كۈنى تېخمۇ ياخشى بولىدىغاندەك بىر خىل تۈيغۇ پەيدا بولۇپ تۇرىدۇ. ئەمەلىيەتتە، بۇ بىر خىل خاتا تۈيغۇ. ئازادلىقتىن بۇرۇن سىياسىي بوران ـ چاپقۇن، ھەربىكەتلەردە قاناداق ئامان قېلىش ـــ شۇ ۋاقىتتىكى ياشلارنىڭ ئەڭ چوڭ باش قېتىنچىلىقى بولغان بولسا، «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە جاننى قاناداق جان ئېتىش، سولچىل سىياسەتنىڭ ئەجەللىك زەربىسىدىن قۇتۇلۇش شۇ ۋاقىتتىكى ياشلارغا نسبەتەن يەنە بىر خىل قىينىچىلىق ئىدى. مەيلى قايسى دەۋردە بولسۇن، نامراتلىق ۋە ياشاشنىڭ تەس بولۇشى ئۇيغۇر ياشلىرىغا سوئال بەلگىسى ۋە ھەل قىلىشقا تېگىشلىك مەسىلە بولۇپ كەلدى. ئەمدىلىكتە قاراپ باقىدىغان بولساق، بۈگۈنكى ياشلىرىمىزمۇ ئوخشاش ياكى ئوخشىمىغان مەزمۇندىكى قىينىچىلىقلارغا دۇچ كېلىۋاتىدۇ. خىزمەت تېپىشنىڭ تەس بولۇشى، موھتاجلىق، ئۆي سېتىۋېلىش، توي قىلىشقا كېتىدىغان پۇلنىڭ بولماسلىقى، ھەتتا ئىزدەي دېسە كۆڭۈلدىكىدەك لايىقمۇ چىقماسلىق قاتارلىق بىر مۇنچىلىغان مەسىلىلەر ياشلىرىمىزنىڭ يەلكىسىنى باستى، روھىي دۇنياسىنى ئېغىر دەرىجىدە مەنۇي تەڭپۇڭسىزلىققا گىرىپتار قىلدى. ئۇنداقتا بۇ قىينىچىلىقلار تۈگىمەسمۇ؟ ياشلىرىمىزنىڭ ئىستىقبالى راستىنلا بىز ئويلىغاندەك ناچار بولار مۇ؟ ياشلىرىمىزنىڭ قىينىچىلىقلارغا تۆتۈۋاتقان پوزىتسىيەسى قاناداق بولۇۋاتىدۇ؟ بۈلار ـــ ياشلىرىمىز نۆۋەتتە دۇچ كېلىۋاتقان قىينىچىلىق ھەققىدە ئويلانغىنىمىزدا ئۆزىمىزنى ئەپقاچقىلى بولمايدىغان ئىزدىنىشنى تەلەپ قىلىدىغان مەسىلىلەردۇر.

سوئال يۈقىرىقىدەك قويۇلغانىكەن، تەبىئىي ھالدا «بۇ قىينىچىلىقلار ئۆزلۈكىدىن پەيدا بولۇپ قاپتىمۇ؟ ئۇنىڭ يىلتىزىنى سۈرۈشتۈرمەي تۇرۇپ قىينىچىلىقنىڭ ماھىيىتى توغرۇلۇق قانداقمۇ سۆز ئاچقىلى بولسۇن؟» دېگەندەك قارشى پىكىر قويۇلۇشى مۇمكىن. قىينىچىلىقنىڭ ئىجتىمائىي يىلتىزىنى تولۇق چۈشەنمەي تۇرۇپ، ئۇنىڭ ئالدىنى ئېلىش چارىلىرىنى تاپالمايمىز. شۇڭا بىز ئالدى بىلەن بۇ مەسىلىنى ئېنىقلاپ چىقىشىمىز كېرەك.

كەچۈرگەندەك، باشقا جايدا ياشىغان بولسا ھال ـ كۈنى تېخمۇ ياخشى بولىدىغاندەك بىر خىل تۈيغۇ پەيدا بولۇپ تۇرىدۇ. ئەمەلىيەتتە، بۇ بىر خىل خاتا تۈيغۇ. ئازادلىقتىن بۇرۇن سىياسىي بوران ـ چاپقۇن، ھەربىكەتلەردە قاناداق ئامان قېلىش ـــ شۇ ۋاقىتتىكى ياشلارنىڭ ئەڭ چوڭ باش قېتىنچىلىقى بولغان بولسا، «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە جاننى قاناداق جان ئېتىش، سولچىل سىياسەتنىڭ ئەجەللىك زەربىسىدىن قۇتۇلۇش شۇ ۋاقىتتىكى ياشلارغا نسبەتەن يەنە بىر خىل قىينىچىلىق ئىدى. مەيلى قايسى دەۋردە بولسۇن، نامراتلىق ۋە ياشاشنىڭ تەس بولۇشى ئۇيغۇر ياشلىرىغا سوئال بەلگىسى ۋە ھەل قىلىشقا تېگىشلىك مەسىلە بولۇپ كەلدى. ئەمدىلىكتە قاراپ باقىدىغان بولساق، بۈگۈنكى ياشلىرىمىزمۇ ئوخشاش ياكى ئوخشىمىغان مەزمۇندىكى قىينىچىلىقلارغا دۇچ كېلىۋاتىدۇ. خىزمەت تېپىشنىڭ تەس بولۇشى، موھتاجلىق، ئۆي سېتىۋېلىش، توي قىلىشقا كېتىدىغان پۇلنىڭ بولماسلىقى، ھەتتا ئىزدەي دېسە كۆڭۈلدىكىدەك لايىقمۇ چىقماسلىق قاتارلىق بىر مۇنچىلىغان مەسىلىلەر ياشلىرىمىزنىڭ يەلكىسىنى باستى، روھىي دۇنياسىنى ئېغىر دەرىجىدە مەنۇي تەڭپۇڭسىزلىققا گىرىپتار قىلدى. ئۇنداقتا بۇ قىينىچىلىقلار تۈگىمەسمۇ؟ ياشلىرىمىزنىڭ ئىستىقبالى راستىنلا بىز ئويلىغاندەك ناچار بولار مۇ؟ ياشلىرىمىزنىڭ قىينىچىلىقلارغا تۆتۈۋاتقان پوزىتسىيەسى قاناداق بولۇۋاتىدۇ؟ بۈلار ـــ ياشلىرىمىز نۆۋەتتە دۇچ كېلىۋاتقان قىينىچىلىق ھەققىدە ئويلانغىنىمىزدا ئۆزىمىزنى ئەپقاچقىلى بولمايدىغان ئىزدىنىشنى تەلەپ قىلىدىغان مەسىلىلەردۇر.

سوئال يۈقىرىقىدەك قويۇلغانىكەن، تەبىئىي ھالدا «بۇ قىينىچىلىقلار ئۆزلۈكىدىن پەيدا بولۇپ قاپتىمۇ؟ ئۇنىڭ يىلتىزىنى سۈرۈشتۈرمەي تۇرۇپ قىينىچىلىقنىڭ ماھىيىتى توغرۇلۇق قانداقمۇ سۆز ئاچقىلى بولسۇن؟» دېگەندەك قارشى پىكىر قويۇلۇشى مۇمكىن. قىينىچىلىقنىڭ ئىجتىمائىي يىلتىزىنى تولۇق چۈشەنمەي تۇرۇپ، ئۇنىڭ ئالدىنى ئېلىش چارىلىرىنى تاپالمايمىز. شۇڭا بىز ئالدى بىلەن بۇ مەسىلىنى ئېنىقلاپ چىقىشىمىز كېرەك.

نۇش، ھېس قىلىش بىلەن، ئازابلىنىش باسقۇچىدا تۇرۇپ قې-
لىش بىلەن ئىش پۈتمەيدۇ. قىينىچىلىقنىڭ مەۋجۇتلۇقى
راست؛ مەسىلىلەرنىڭ دۆۋىلىنىپ كەتكىنىمۇ راست؛ ئەقلى بار
ياشلىرىمىزنىڭ مەسلىنى يۈزەكى بولسىمۇ تونۇپ يەتكىنى
راست. بۇ بابتا «قىينىچىلىقنى تونۇدۇق، ئەمدى ئۇنىڭدىن غا-
لىب كېلىشىمىزگە نېمە توسالغۇ بولۇۋاتىدۇ؟ نېمە قىلىشىمىز
كېرەك؟ شەخسىنىڭ قۇربىتى يېتىدىغان دائىرىدىكى قايسى
ئىشلاردا سەۋەنلىكلەرگە يول قويۇۋاتىمىز» دېگەن نۇقتىلار بو-
يىچە تەھلىلىمىزنى قانات يايدۇرىمىز. تەھلىلىمىز ئاۋۋال ئۇيۇ-
غۇر ياشلىرىمىز تونۇپ يەتكەن، ئەمما ئۇلارنىڭ قىينىچىلىقتىن
غالىب كېلىشىگە توسالغۇ بولۇۋاتقان روھىي ئامىللارنى مۇھا-
كىمىگە قويۇش بىلەن باشلىنىدۇ.

1. قىينىچىلىقنى مۇبالىغە قىلىۋېتىش. ھەر ماڭدامدا
«ئىش تاپماق تەس، ئۆگەنگەننىڭ پايدىسى يوق، قىلغۇدەك خىز-
مەت يوق، پۇل چىڭ يەرگە كىرىپ كەتتى...» دېگەندەك گەپلەر-
نى ئاڭلاپ تۇرىمىز. زاماندىن، ۋەزىيەتتىن زارلىنىش ئومۇمىيۈز-
لۈك بىر خىل خاھىشقا ئايلىنىپ قالدى. ئۆزىمىزنى ئەڭ ئې-
غىر قىينىچىلىق ئىچىدە قالغاندەك، ھېچكىمنىڭ دەردى بىز-
نىڭكىگە يەتمەيدىغاندەك ھېس قىلىمىز. ئەمەلىيەتتىچۇ؟ بىرد-
مىز «مۇمكىن ئەمەس» دېگەن ئىشنى يەنە بىر چېچەن ياش ۋۇ-
جۇدقا چىقىرىۋاتىدۇ؛ بىرىمىزگە يەتتە قات ئاسماننىڭ نېرىسد-
دىكى ئىشتەك بىلىنگەن قىيىن مەسىلىلەرنى يەنە بىر ئىرادد-
لىك ياش ھەل قىلىۋاتىدۇ. دەرد بىزنىڭ بېشىمىزغىلا كېلەم-
دىكىن دېسەك، پەلەستىندىكى 50 نەچچە يىلدىن بېرى مەسد-
لىسى ھەل بولمايۋاتقان، ھەر ۋاقىت بومباردىماندا، ئوقتا ئۆلۈش
خەۋپىگە دۇچ كېلىۋاتقان ياشلارنىڭمۇ ئۆزىگە تۇشلۇق دەردى
بار. ھىندونېزىيە، فىلىپپىن قاتارلىق دۆلەتلەردىكى ئوكيان
بويىدا ياشىغۇچى كىشىلەر ئوخشاشلا دېڭىز- ئوكيان تاشقىند-
نىڭ خەۋپىگە دۇچ كېلىۋاتىدۇ. «ئۇ يەرنىڭ دۆلەت تۇزۇمى

نۇش، ھېس قىلىش بىلەن، ئازابلىنىش باسقۇچىدا تۇرۇپ قې-
لىش بىلەن ئىش پۈتمەيدۇ. قىينىچىلىقنىڭ مەۋجۇتلۇقى
راست؛ مەسىلىلەرنىڭ دۆۋىلىنىپ كەتكىنىمۇ راست؛ ئەقلى بار
ياشلىرىمىزنىڭ مەسلىنى يۈزەكى بولسىمۇ تونۇپ يەتكىنى
راست. بۇ بابتا «قىينىچىلىقنى تونۇدۇق، ئەمدى ئۇنىڭدىن غا-
لىب كېلىشىمىزگە نېمە توسالغۇ بولۇۋاتىدۇ؟ نېمە قىلىشىمىز
كېرەك؟ شەخسىنىڭ قۇربىتى يېتىدىغان دائىرىدىكى قايسى
ئىشلاردا سەۋەنلىكلەرگە يول قويۇۋاتىمىز» دېگەن نۇقتىلار بو-
يىچە تەھلىلىمىزنى قانات يايدۇرىمىز. تەھلىلىمىز ئاۋۋال ئۇيۇ-
غۇر ياشلىرىمىز تونۇپ يەتكەن، ئەمما ئۇلارنىڭ قىينىچىلىقتىن
غالىب كېلىشىگە توسالغۇ بولۇۋاتقان روھىي ئامىللارنى مۇھا-
كىمىگە قويۇش بىلەن باشلىنىدۇ.

1. قىينىچىلىقنى مۇبالىغە قىلىۋېتىش. ھەر ماڭدامدا
«ئىش تاپماق تەس، ئۆگەنگەننىڭ پايدىسى يوق، قىلغۇدەك خىز-
مەت يوق، پۇل چىڭ يەرگە كىرىپ كەتتى...» دېگەندەك گەپلەر-
نى ئاڭلاپ تۇرىمىز. زاماندىن، ۋەزىيەتتىن زارلىنىش ئومۇمىيۈز-
لۈك بىر خىل خاھىشقا ئايلىنىپ قالدى. ئۆزىمىزنى ئەڭ ئې-
غىر قىينىچىلىق ئىچىدە قالغاندەك، ھېچكىمنىڭ دەردى بىز-
نىڭكىگە يەتمەيدىغاندەك ھېس قىلىمىز. ئەمەلىيەتتىچۇ؟ بىرد-
مىز «مۇمكىن ئەمەس» دېگەن ئىشنى يەنە بىر چېچەن ياش ۋۇ-
جۇدقا چىقىرىۋاتىدۇ؛ بىرىمىزگە يەتتە قات ئاسماننىڭ نېرىسد-
دىكى ئىشتەك بىلىنگەن قىيىن مەسىلىلەرنى يەنە بىر ئىرادد-
لىك ياش ھەل قىلىۋاتىدۇ. دەرد بىزنىڭ بېشىمىزغىلا كېلەم-
دىكىن دېسەك، پەلەستىندىكى 50 نەچچە يىلدىن بېرى مەسد-
لىسى ھەل بولمايۋاتقان، ھەر ۋاقىت بومباردىماندا، ئوقتا ئۆلۈش
خەۋپىگە دۇچ كېلىۋاتقان ياشلارنىڭمۇ ئۆزىگە تۇشلۇق دەردى
بار. ھىندونېزىيە، فىلىپپىن قاتارلىق دۆلەتلەردىكى ئوكيان
بويىدا ياشىغۇچى كىشىلەر ئوخشاشلا دېڭىز- ئوكيان تاشقىند-
نىڭ خەۋپىگە دۇچ كېلىۋاتىدۇ. «ئۇ يەرنىڭ دۆلەت تۇزۇمى

341 On the Margins of Self

نۇش، ھېس قىلىش بىلەن، ئازابلىنىش باسقۇچىدا تۇرۇپ قې-
لىش بىلەن ئىش پۈتمەيدۇ. قىينىچىلىقنىڭ مەۋجۇتلۇقى
راست؛ مەسىلىلەرنىڭ دۆۋىلىنىپ كەتكىنىمۇ راست؛ ئەقلى بار
ياشلىرىمىزنىڭ مەسلىنى يۈزەكى بولسىمۇ تونۇپ يەتكىنى
راست. بۇ بابتا «قىينىچىلىقنى تونۇدۇق، ئەمدى ئۇنىڭدىن غا-
لىب كېلىشىمىزگە نېمە توسالغۇ بولۇۋاتىدۇ؟ نېمە قىلىشىمىز
كېرەك؟ شەخسىنىڭ قۇربىتى يېتىدىغان دائىرىدىكى قايسى
ئىشلاردا سەۋەنلىكلەرگە يول قويۇۋاتىمىز» دېگەن نۇقتىلار بو-
يىچە تەھلىلىمىزنى قانات يايدۇرىمىز. تەھلىلىمىز ئاۋۋال ئۇيۇ-
غۇر ياشلىرىمىز تونۇپ يەتكەن، ئەمما ئۇلارنىڭ قىينىچىلىقتىن
غالىب كېلىشىگە توسالغۇ بولۇۋاتقان روھىي ئامىللارنى مۇھا-
كىمىگە قويۇش بىلەن باشلىنىدۇ.

1. قىينىچىلىقنى مۇبالىغە قىلىۋېتىش. ھەر ماڭدامدا
«ئىش تاپماق تەس، ئۆگەنگەننىڭ پايدىسى يوق، قىلغۇدەك خىز-
مەت يوق، پۇل چىڭ يەرگە كىرىپ كەتتى...» دېگەندەك گەپلەر-
نى ئاڭلاپ تۇرىمىز. زاماندىن، ۋەزىيەتتىن زارلىنىش ئومۇمىيۈز-
لۈك بىر خىل خاھىشقا ئايلىنىپ قالدى. ئۆزىمىزنى ئەڭ ئې-
غىر قىينىچىلىق ئىچىدە قالغاندەك، ھېچكىمنىڭ دەردى بىز-
نىڭكىگە يەتمەيدىغاندەك ھېس قىلىمىز. ئەمەلىيەتتىچۇ؟ بىرد-
مىز «مۇمكىن ئەمەس» دېگەن ئىشنى يەنە بىر چېچەن ياش ۋۇ-
جۇدقا چىقىرىۋاتىدۇ؛ بىرىمىزگە يەتتە قات ئاسماننىڭ نېرىسد-
دىكى ئىشتەك بىلىنگەن قىيىن مەسىلىلەرنى يەنە بىر ئىرادد-
لىك ياش ھەل قىلىۋاتىدۇ. دەرد بىزنىڭ بېشىمىزغىلا كېلەم-
دىكىن دېسەك، پەلەستىندىكى 50 نەچچە يىلدىن بېرى مەسد-
لىسى ھەل بولمايۋاتقان، ھەر ۋاقىت بومباردىماندا، ئوقتا ئۆلۈش
خەۋپىگە دۇچ كېلىۋاتقان ياشلارنىڭمۇ ئۆزىگە تۇشلۇق دەردى
بار. ھىندونېزىيە، فىلىپپىن قاتارلىق دۆلەتلەردىكى ئوكيان
بويىدا ياشىغۇچى كىشىلەر ئوخشاشلا دېڭىز- ئوكيان تاشقىند-
نىڭ خەۋپىگە دۇچ كېلىۋاتىدۇ. «ئۇ يەرنىڭ دۆلەت تۇزۇمى

341 On the Margins of Self

لىلا بولسۇ ھەم بۇ تەكشۈرلىكنىڭ ماھىيىتى، خاراكتېرى، سەۋەبى ئوخشىمايدۇ. بىر دەل مۇشۇ تەكشۈرلىكنى، دەل ئۆزى-تە يۆت دەسسەپ تۇرۇۋاتقان ئىختىسالى ئىگىلىرىنى تالاد-شىشقا مەجبۇر قىلدى. بىر ئۆيگەنگەن كەسىپىمىز، قۇرىيىتىمىز بېتىدىكى ئىشلار داۋىرىسىدە بۇرۇنقىراق ھەركەتكە ئۆتكەن بولا-ساق، ئىزدەنگەن بولساق، ئۆزۈمىزگە مالىي كۆلىمدىكى خىزمەتنى بىر يەردىن تاپالايتتۇق. تېخىرىراقى، خىزمەت تاپالمىدۇق ئەمەس، قېيىنچىلىقنى مۇبالىغە قىلدۇقبتېپ ھەركەتكە ئۆتمەيلى-لىكىمىز ئۈچۈن، سۇئالۇق قىلغانلىقىمىز ئۈچۈن بۇرادىتى-بالىقلارغا تارتقۇزۇۋېپ قويىدۇق. بىز بۇ ئەھۋالدا ئەيىبسۇلانغان-

لىلا بولسۇ ھەم بۇ تەكشۈرلىكنىڭ ماھىيىتى، خاراكتېرى، سەۋەبى ئوخشىمايدۇ. بىر دەل مۇشۇ تەكشۈرلىكنى، دەل ئۆزۈر-تە يۆت دەسسەپ تۇرۇۋاتقان ئىختىسالى ئىگىلىرىنى تالاد-شىشقا مەجبۇر قىلدى. بىر ئۆيگەنگەن كەسىپىمىز، قۇرىيىتىمىز بېتىدىكى ئىشلار داۋىرىسىدە بۇرۇنقىراق ھەركەتكە ئۆتكەن بولا-ساق، ئىزدەنگەن بولساق، ئۆزۈمىزگە مالىي كۆلىمدىكى خىزمەتنى بىر يەردىن تاپالايتتۇق. تېخىرىراقى، خىزمەت تاپالمىدۇق ئەمەس، قېيىنچىلىقنى مۇبالىغە قىلدۇقبتېپ ھەركەتكە ئۆتمەيلى-لىكىمىز ئۈچۈن، سۇئالۇق قىلغانلىقىمىز ئۈچۈن بۇرادىتى-بالىقلارغا تارتقۇزۇۋېپ قويىدۇق. بىز بۇ ئەھۋالدا ئەيىبسۇلانغان-

هالدا «باتۇرلۇق تۇگىسە ھەممە نەرسە تۇگەيدۇ» دېگەن گەپنى ئەسلەشكە مەجبۇرمىز. «قاراڭغۇ گۆرنى تىللىغۇچە بىرەر تال شام بولسىمۇ ياندۇرغان ياخشى» دېگەن گەپ بىكار ئېيتىلمىغان.

2. قېيىداش پىسخىكىسى. قىينىچىلىق ئالدىدا مەغلۇپ بولغان ئادەم ئۆزىنى بەزلەش ئۈچۈن بىر باھانە تېپىشقا مۇھتاج. ئادەم بۇ باھانىنى ھۆكۈمەتتىن، سىياسەتتىن، ئىجتىمائىي مۇھىتتىن ۋە باشقا ھەر خىل ئىجتىمائىي ئامىللاردىن ئىزدەيدۇ. بۇنىڭ بىلەن دۆڭگەپ قويۇش، قېيىداش يولى بىلەن ئۆزىدىكى ئازاب، تايانچسىزلىق، غېرىبلىق تۇيغۇسىنى ئازراق بولسىمۇ يەڭگىللەتمەكچى بولىدۇ. ئەمەلىيەتتىچۇ؟ قېيىداش پىسخىكىسى ھېچقانداق مەسىلىنى ھەل قىلىپ بېرەلمەي رېئال تۇگۇنلەردىن ئۆزىمىزنى قاچۇرۇشقا، تەخىرسىز ۋەزىپىلەرگە سەل قاراشقا ئېلىپ بارىدۇ؛ ئېغىرراق بولغاندا، بىزنى ئېغىر مەنىۋى تەڭپۇڭسىزلىققا دۇچار قىلىدۇ. قېيىداش پىسخىكىسى ئوبدان باھانىدىن بىرنى تېپىپ بەرگەندىن كېيىن ئىلگىرىلەش يولىمىزنى ئۆزىمىز توسۇپ قويىمىز، تۇگۇلۇۋالىمىز، ئىقتىدارىمىزدىن گۇمانلىنىمىز، ئىشەنچىمىز سۇسلىشىدۇ. ئەمما، بىز قېيىداش يولى بىلەن يېڭى ـ يېڭى قىينىچىلىقلارنىڭ ئاغزىنى ئېچىۋەتكىنىمىزنى، ئالدىدىكى بىر مەسىلىنى ھەل قىلماي تۇرۇپ، كېيىنكى مەسىلىنى ھەل قىلغىلى بولمايدىغانلىقىنى ئويلاشمايمىز. بىز قاقشىغان جەمئىيەت ئۆز ئوربىتىسىدا مەڭجۇت بولۇپ تۇرۇۋېرىدۇ، ھايات داۋام قىلىۋېرىدۇ. بىز ماكرو سىستېمىلارنى يەككە ھەرىكەت، شەخسىي تىرىشچانلىق بىلەن ئۆزگەرتەلمەيمىز؛ كۆزىمىزگە بارغانچە سىغمايۋاتقان ئادەملەرنىمۇ ئۆزگەرتەلمەيمىز. پەقەتلا ئۆزگەرتەلەيدىغىنىمىز ئۆزىمىز. ھىندىلارنىڭ داھىيسى گەندى: «سەن دۇنيادا بىرەر ئىجابىي ئۆزگىرىشنىڭ بولۇشىنى كۆرمەكچىمۇ؟ ئۇنداق بولسا ئېسىڭدە تۇتقىنكى، سەن ئاۋۋال كۆرۈشكە تېگىشلىك تۇنجى ئىش ـــ

هالدا «باتۇرلۇق تۇگىسە ھەممە نەرسە تۇگەيدۇ» دېگەن گەپنى ئەسلەشكە مەجبۇرمىز. «قاراڭغۇ گۆرنى تىللىغۇچە بىرەر تال شام بولسىمۇ ياندۇرغان ياخشى» دېگەن گەپ بىكار ئېيتىلمىغان.

2. قېيىداش پىسخىكىسى. قىينىچىلىق ئالدىدا مەغلۇپ بولغان ئادەم ئۆزىنى بەزلەش ئۈچۈن بىر باھانە تېپىشقا مۇھتاج. ئادەم بۇ باھانىنى ھۆكۈمەتتىن، سىياسەتتىن، ئىجتىمائىي مۇھىتتىن ۋە باشقا ھەر خىل ئىجتىمائىي ئامىللاردىن ئىزدەيدۇ. بۇنىڭ بىلەن دۆڭگەپ قويۇش، قېيىداش يولى بىلەن ئۆزىدىكى ئازاب، تايانچسىزلىق، غېرىبلىق تۇيغۇسىنى ئازراق بولسىمۇ يەڭگىللەتمەكچى بولىدۇ. ئەمەلىيەتتىچۇ؟ قېيىداش پىسخىكىسى ھېچقانداق مەسىلىنى ھەل قىلىپ بېرەلمەي رېئال تۇگۇنلەردىن ئۆزىمىزنى قاچۇرۇشقا، تەخىرسىز ۋەزىپىلەرگە سەل قاراشقا ئېلىپ بارىدۇ؛ ئېغىرراق بولغاندا، بىزنى ئېغىر مەنىۋى تەڭپۇڭسىزلىققا دۇچار قىلىدۇ. قېيىداش پىسخىكىسى ئوبدان باھانىدىن بىرنى تېپىپ بەرگەندىن كېيىن ئىلگىرىلەش يولىمىزنى ئۆزىمىز توسۇپ قويىمىز، تۇگۇلۇۋالىمىز، ئىقتىدارىمىزدىن گۇمانلىنىمىز، ئىشەنچىمىز سۇسلىشىدۇ. ئەمما، بىز قېيىداش يولى بىلەن يېڭى ـ يېڭى قىينىچىلىقلارنىڭ ئاغزىنى ئېچىۋەتكىنىمىزنى، ئالدىدىكى بىر مەسىلىنى ھەل قىلماي تۇرۇپ، كېيىنكى مەسىلىنى ھەل قىلغىلى بولمايدىغانلىقىنى ئويلاشمايمىز. بىز قاقشىغان جەمئىيەت ئۆز ئوربىتىسىدا مەڭجۇت بولۇپ تۇرۇۋېرىدۇ، ھايات داۋام قىلىۋېرىدۇ. بىز ماكرو سىستېمىلارنى يەككە ھەرىكەت، شەخسىي تىرىشچانلىق بىلەن ئۆزگەرتەلمەيمىز؛ كۆزىمىزگە بارغانچە سىغمايۋاتقان ئادەملەرنىمۇ ئۆزگەرتەلمەيمىز. پەقەتلا ئۆزگەرتەلەيدىغىنىمىز ئۆزىمىز. ھىندىلارنىڭ داھىيسى گەندى: «سەن دۇنيادا بىرەر ئىجابىي ئۆزگىرىشنىڭ بولۇشىنى كۆرمەكچىمۇ؟ ئۇنداق بولسا ئېسىڭدە تۇتقىنكى، سەن ئاۋۋال كۆرۈشكە تېگىشلىك تۇنجى ئىش ـــ

343 On the Margins of Self

هالدا «باتۇرلۇق تۇگىسە ھەممە نەرسە تۇگەيدۇ» دېگەن گەپنى ئەسلەشكە مەجبۇرمىز. «قاراڭغۇ گۆرنى تىللىغۇچە بىرەر تال شام بولسىمۇ ياندۇرغان ياخشى» دېگەن گەپ بىكار ئېيتىلمىغان.

2. قېيىداش پىسخىكىسى. قىينىچىلىق ئالدىدا مەغلۇپ بولغان ئادەم ئۆزىنى بەزلەش ئۈچۈن بىر باھانە تېپىشقا مۇھتاج. ئادەم بۇ باھانىنى ھۆكۈمەتتىن، سىياسەتتىن، ئىجتىمائىي مۇھىتتىن ۋە باشقا ھەر خىل ئىجتىمائىي ئامىللاردىن ئىزدەيدۇ. بۇنىڭ بىلەن دۆڭگەپ قويۇش، قېيىداش يولى بىلەن ئۆزىدىكى ئازاب، تايانچسىزلىق، غېرىبلىق تۇيغۇسىنى ئازراق بولسىمۇ يەڭگىللەتمەكچى بولىدۇ. ئەمەلىيەتتىچۇ؟ قېيىداش پىسخىكىسى ھېچقانداق مەسىلىنى ھەل قىلىپ بېرەلمەي رېئال تۇگۇنلەردىن ئۆزىمىزنى قاچۇرۇشقا، تەخىرسىز ۋەزىپىلەرگە سەل قاراشقا ئېلىپ بارىدۇ؛ ئېغىرراق بولغاندا، بىزنى ئېغىر مەنىۋى تەڭپۇڭسىزلىققا دۇچار قىلىدۇ. قېيىداش پىسخىكىسى ئوبدان باھانىدىن بىرنى تېپىپ بەرگەندىن كېيىن ئىلگىرىلەش يولىمىزنى ئۆزىمىز توسۇپ قويىمىز، تۇگۇلۇۋالىمىز، ئىقتىدارىمىزدىن گۇمانلىنىمىز، ئىشەنچىمىز سۇسلىشىدۇ. ئەمما، بىز قېيىداش يولى بىلەن يېڭى ـ يېڭى قىينىچىلىقلارنىڭ ئاغزىنى ئېچىۋەتكىنىمىزنى، ئالدىدىكى بىر مەسىلىنى ھەل قىلماي تۇرۇپ، كېيىنكى مەسىلىنى ھەل قىلغىلى بولمايدىغانلىقىنى ئويلاشمايمىز. بىز قاقشىغان جەمئىيەت ئۆز ئوربىتىسىدا مەڭجۇت بولۇپ تۇرۇۋېرىدۇ، ھايات داۋام قىلىۋېرىدۇ. بىز ماكرو سىستېمىلارنى يەككە ھەرىكەت، شەخسىي تىرىشچانلىق بىلەن ئۆزگەرتەلمەيمىز؛ كۆزىمىزگە بارغانچە سىغمايۋاتقان ئادەملەرنىمۇ ئۆزگەرتەلمەيمىز. پەقەتلا ئۆزگەرتەلەيدىغىنىمىز ئۆزىمىز. ھىندىلارنىڭ داھىيسى گەندى: «سەن دۇنيادا بىرەر ئىجابىي ئۆزگىرىشنىڭ بولۇشىنى كۆرمەكچىمۇ؟ ئۇنداق بولسا ئېسىڭدە تۇتقىنكى، سەن ئاۋۋال كۆرۈشكە تېگىشلىك تۇنجى ئىش ـــ

343 On the Margins of Self

تىدار نىسالىق مەۋجۇت ئىكەنلىكىنى ئېنىق قەيت قىلغان.

3. تەسىر چۈشلىق كېسىلى. ياشلىرىمىزنى ئازارلۇسچا يەتكۈزىمەيدىغانلىقىمىز يەنە بىر ئاملىل تەسىر لىنىشى كېسىلى. بىر نەرسىلەرنى ئاسان ھالىياجانلىنىدىغىنىمىز، تەسىر لىنىدىغىنىمىز، ئەمما ئۆزىڭ ئۆتمەيلى شۇ ۋاقىتتىكى ئىلھامىلارنى ئەسلەرمۇ قالمايدۇ. ھەركەتتىن سۆز ئېچىش ئەسلا مۇمكىن ئەمەس. ئەمەلىيەتتە ۋاددىي ھەقىقەتلەرنى تولىمۇ كېچىكسىپ خاتىرە تېپىش يالكى سۆھبەتلىرىدىن سەۋەبلىنىپ خاتىرىسىز قېلىش — ئادەمدە-

كى بىر ئاجىزلىق. شۇڭا ھەرقانىسى دەۋرە ھېكمەتلەر ھەر خىل شەكىللەرده قوللانقا قوپۇلۇپ تۇرىدۇ. تۆۋ – تۆۋ كىتابلار بېرى-

«تەسىر چۈشلىق كېسىلى» نىڭ نېمە ئۈچۈن رىيانلىق ئىكەنلىكى-

نى كۆرىستىپ نەق مەيدانلا تەجرىبە ئىشلەپ بېرگەنىدىم.

ئاۋۇال بېرىم ساھەت ئادەمنىڭ يوشۇرۇن قۇدرىتى تۇغرۇلۇق ئە-

ملىي مىساللار بىلەن سۆزلىگەنىدىمە ئوقۇغۇچىلار ناھايىتى

بېرىلىپ ئاڭلىدى. نەچچىلىگەن ئوقۇغۇچىلار نۆۋىتى ئۈنۈسلا-

ھۇزۇرغا ئالدى. تەسىراتنى بايان قىلىش باسقۇچىدا ئۆزىنىڭ قانداق

ئىرادىگە كەلگەنلىكىنى، قانداق تىرىشىدىغانلىقىنى بىلدۈرۈشۈ-

ئۆزۈكنى ئۆزگەرتىش!» دېگەندە ئاددىدە ئۆزىنى ئۆزگەرتىش كېرە-

تىدار نىسالىق مەۋجۇت ئىكەنلىكىنى ئېنىق قەيت قىلغان.

3. تەسىر چۈشلىق كېسىلى. ياشلىرىمىزنى ئازارلۇسچا يەتكۈزىمەيدىغانلىقىمىز يەنە بىر ئاملىل تەسىر لىنىشى كېسىلى. بىر نەرسىلەرنى ئاسان ھالىياجانلىنىدىغىنىمىز، تەسىر لىنىدىغىنىمىز، ئەمما ئۆزىڭ ئۆتمەيلى شۇ ۋاقىتتىكى ئىلھامىلارنى ئەسلەرمۇ قالمايدۇ. ھەركەتتىن سۆز ئېچىش ئەسلا مۇمكىن ئەمەس. ئەمەلىيەتتە ۋاددىي ھەقىقەتلەرنى تولىمۇ كېچىكسىپ خاتىرە تېپىش يالكى سۆھبەتلىرىدىن سەۋەبلىنىپ خاتىرىسىز قېلىش — ئادەمدە-

كى بىر ئاجىزلىق. شۇڭا ھەرقانىسى دەۋرە ھېكمەتلەر ھەر خىل شەكىللەرده قوللانقا قوپۇلۇپ تۇرىدۇ. تۆۋ – تۆۋ كىتابلار بېرى-

«تەسىر چۈشلىق كېسىلى» نىڭ نېمە ئۈچۈن رىيانلىق ئىكەنلىكى-

نى كۆرىستىپ نەق مەيدانلا تەجرىبە ئىشلەپ بېرگەنىدىم.

ئاۋۇال بېرىم ساھەت ئادەمنىڭ يوشۇرۇن قۇدرىتى تۇغرۇلۇق ئە-

ملىي مىساللار بىلەن سۆزلىگەنىدىمە ئوقۇغۇچىلار ناھايىتى

بېرىلىپ ئاڭلىدى. نەچچىلىگەن ئوقۇغۇچىلار نۆۋىتى ئۈنۈسلا-

ھۇزۇرغا ئالدى. تەسىراتنى بايان قىلىش باسقۇچىدا ئۆزىنىڭ قانداق

ئىرادىگە كەلگەنلىكىنى، قانداق تىرىشىدىغانلىقىنى بىلدۈرۈشۈ-

تى. مەن 10 مىنۇتلۇق پىكىر ئالماشتۇرۇشتىن كېيىن: «سەل چارچىدىڭلار، ئارىمىزدا ناخشىنى ئاجايىپ ياخشى ئېيتىدىغان كېلىشكەن بىر يىگىت بار. ئېسىل ناخشىدىن ھۇزۇرلىنىپ لېكسىيەنى داۋاملاشتۇرىمىز. لېكىن شەرت، بىرلا ناخشا ئاڭلايمىز، بولامدۇ؟» دېدىم. ئوقۇغۇچىلار خۇشاللىق بىلەن: «بولىدۇ!» دەپ ۋارقىراشتى. مەن دەرستىن بۇرۇن شىنجاڭ تېببىي ئۇنىۋېرسىتېتىدا ئوقۇيدىغان بىر ئوقۇغۇچىغا تەسىرلىك، يۈرەككە تېگىدىغان ناخشىدىن ئىككىنى تەييارلاپ قويۇشنى تاپىلىغانىدىم. بۇ ئوقۇغۇچۇم بوي – تۇرقى بەكمۇ قاملاشقان، ئېگىز، گىتار بىلەن ناخشىنى ياخشى ئېيتىدىغان يىگىت ئىدى. ئۇ گىتارنى كۆتۈرۈپ ئوتتۇرىغا چىققاندا، ھەممەيلەننىڭ دىققەتى ئۇنىڭغا ئاغدى. قىزلارنىڭ روھىي دۇنياسىغا بەكرەك دىققەت قىلدىم. «سېنى سۆيەتتىم» دېگەن ناخشا ئاجايىپ مۇڭلۇق بىلەن ئېيتىلغاندا، ئوقۇغۇچىلار شۇكلەپ كەتتى. ناخشا ھەقىقەتەن ياخشى ئېيتىلدى. ناخشا ئېيتىلىپ چاۋاك چېلىنغاندا، مەن: «گەپنىڭ ئاخىرىنى دەۋېتەي، بەك مۇھىم گەپلەر بار» دېدىم ۋە مەقسەتلىك ھالدا «يەنە بىر ناخشا ئاڭلىۋېتەمدۇق – يا!» دېگىنىمدە، ئوقۇغۇچىلار خۇشاللىق بىلەن چۇرقىرىشىپ كەتتى. مەن چاقچاق ئارىلاش: «بايىلا قالتىس ئىرادىگە كەلگەنتىڭلار، ئەمدى بىر ناخشا سىلەرنى شۇنچە ئېزىپ، ئىرادەڭلارنى سۇسلاشتۇرۇۋەتتىمۇ؟» دېدىم ۋە قوشۇپ قويدۇم: «مانا بۇ بىزدىكى تەسىرچانلىق كېسىلىنىڭ ئاددىي ئىپادىسى. ھاياجانلانغاندا ئىرادىگە ھەممە ئادەم كېلىۋېرىدۇ. ئەما ھەربىرىمىز گەپ-سۆز بىلەن ئۇنى ئىپادىلىيەلمەيمىز. ئۇنى ئىپادىلەشنىڭ ئەڭ گۈزەل چېغىدىكى بىر يىگىت ئىرادىگە كېلىپ غايىسى ئۈچۈن ھەربىرىكەتكە ئۆتۈۋاتقان ۋاقتىدا چىرايلىق قىزلارنى، ئېسىل كۆرۈنۈشلەرنى ھەربىر

تى. مەن 10 مىنۇتلۇق پىكىر ئالماشتۇرۇشتىن كېيىن: «سەل چارچىدىڭلار، ئارىمىزدا ناخشىنى ئاجايىپ ياخشى ئېيتىدىغان كېلىشكەن بىر يىگىت بار. ئېسىل ناخشىدىن ھۇزۇرلىنىپ لېكسىيەنى داۋاملاشتۇرىمىز. لېكىن شەرت، بىرلا ناخشا ئاڭلايمىز، بولامدۇ؟» دېدىم. ئوقۇغۇچىلار خۇشاللىق بىلەن: «بولىدۇ!» دەپ ۋارقىراشتى. مەن دەرستىن بۇرۇن شىنجاڭ تېببىي ئۇنىۋېرسىتېتىدا ئوقۇيدىغان بىر ئوقۇغۇچىغا تەسىرلىك، يۈرەككە تېگىدىغان ناخشىدىن ئىككىنى تەييارلاپ قويۇشنى تاپىلىغانىدىم. بۇ ئوقۇغۇچۇم بوي – تۇرقى بەكمۇ قاملاشقان، ئېگىز، گىتار بىلەن ناخشىنى ياخشى ئېيتىدىغان يىگىت ئىدى. ئۇ گىتارنى كۆتۈرۈپ ئوتتۇرىغا چىققاندا، ھەممەيلەننىڭ دىققەتى ئۇنىڭغا ئاغدى. قىزلارنىڭ روھىي دۇنياسىغا بەكرەك دىققەت قىلدىم. «سېنى سۆيەتتىم» دېگەن ناخشا ئاجايىپ مۇڭلۇق بىلەن ئېيتىلغاندا، ئوقۇغۇچىلار شۇكلەپ كەتتى. ناخشا ھەقىقەتەن ياخشى ئېيتىلدى. ناخشا ئېيتىلىپ چاۋاك چېلىنغاندا، مەن: «گەپنىڭ ئاخىرىنى دەۋېتەي، بەك مۇھىم گەپلەر بار» دېدىم ۋە مەقسەتلىك ھالدا «يەنە بىر ناخشا ئاڭلىۋېتەمدۇق – يا!» دېگىنىمدە، ئوقۇغۇچىلار خۇشاللىق بىلەن چۇرقىرىشىپ كەتتى. مەن چاقچاق ئارىلاش: «بايىلا قالتىس ئىرادىگە كەلگەنتىڭلار، ئەمدى بىر ناخشا سىلەرنى شۇنچە ئېزىپ، ئىرادەڭلارنى سۇسلاشتۇرۇۋەتتىمۇ؟» دېدىم ۋە قوشۇپ قويدۇم: «مانا بۇ بىزدىكى تەسىرچانلىق كېسىلىنىڭ ئاددىي ئىپادىسى. ھاياجانلانغاندا ئىرادىگە ھەممە ئادەم كېلىۋېرىدۇ. ئەما ھەربىرىمىز گەپ-سۆز بىلەن ئۇنى ئىپادىلىيەلمەيمىز. ئۇنى ئىپادىلەشنىڭ ئەڭ گۈزەل چېغىدىكى بىر يىگىت ئىرادىگە كېلىپ غايىسى ئۈچۈن ھەربىرىكەتكە ئۆتۈۋاتقان ۋاقتىدا چىرايلىق قىزلارنى، ئېسىل كۆرۈنۈشلەرنى ھەربىر

345 On the Margins of Self

تى. مەن 10 مىنۇتلۇق پىكىر ئالماشتۇرۇشتىن كېيىن: «سەل چارچىدىڭلار، ئارىمىزدا ناخشىنى ئاجايىپ ياخشى ئېيتىدىغان كېلىشكەن بىر يىگىت بار. ئېسىل ناخشىدىن ھۇزۇرلىنىپ لېكسىيەنى داۋاملاشتۇرىمىز. لېكىن شەرت، بىرلا ناخشا ئاڭلايمىز، بولامدۇ؟» دېدىم. ئوقۇغۇچىلار خۇشاللىق بىلەن: «بولىدۇ!» دەپ ۋارقىراشتى. مەن دەرستىن بۇرۇن شىنجاڭ تېببىي ئۇنىۋېرسىتېتىدا ئوقۇيدىغان بىر ئوقۇغۇچىغا تەسىرلىك، يۈرەككە تېگىدىغان ناخشىدىن ئىككىنى تەييارلاپ قويۇشنى تاپىلىغانىدىم. بۇ ئوقۇغۇچۇم بوي – تۇرقى بەكمۇ قاملاشقان، ئېگىز، گىتار بىلەن ناخشىنى ياخشى ئېيتىدىغان يىگىت ئىدى. ئۇ گىتارنى كۆتۈرۈپ ئوتتۇرىغا چىققاندا، ھەممەيلەننىڭ دىققەتى ئۇنىڭغا ئاغدى. قىزلارنىڭ روھىي دۇنياسىغا بەكرەك دىققەت قىلدىم. «سېنى سۆيەتتىم» دېگەن ناخشا ئاجايىپ مۇڭلۇق بىلەن ئېيتىلغاندا، ئوقۇغۇچىلار شۇكلەپ كەتتى. ناخشا ھەقىقەتەن ياخشى ئېيتىلدى. ناخشا ئېيتىلىپ چاۋاك چېلىنغاندا، مەن: «گەپنىڭ ئاخىرىنى دەۋېتەي، بەك مۇھىم گەپلەر بار» دېدىم ۋە مەقسەتلىك ھالدا «يەنە بىر ناخشا ئاڭلىۋېتەمدۇق – يا!» دېگىنىمدە، ئوقۇغۇچىلار خۇشاللىق بىلەن چۇرقىرىشىپ كەتتى. مەن چاقچاق ئارىلاش: «بايىلا قالتىس ئىرادىگە كەلگەنتىڭلار، ئەمدى بىر ناخشا سىلەرنى شۇنچە ئېزىپ، ئىرادەڭلارنى سۇسلاشتۇرۇۋەتتىمۇ؟» دېدىم ۋە قوشۇپ قويدۇم: «مانا بۇ بىزدىكى تەسىرچانلىق كېسىلىنىڭ ئاددىي ئىپادىسى. ھاياجانلانغاندا ئىرادىگە ھەممە ئادەم كېلىۋېرىدۇ. ئەما ھەربىرىمىز گەپ-سۆز بىلەن ئۇنى ئىپادىلىيەلمەيمىز. ئۇنى ئىپادىلەشنىڭ ئەڭ گۈزەل چېغىدىكى بىر يىگىت ئىرادىگە كېلىپ غايىسى ئۈچۈن ھەربىرىكەتكە ئۆتۈۋاتقان ۋاقتىدا چىرايلىق قىزلارنى، ئېسىل كۆرۈنۈشلەرنى ھەربىر

345 On the Margins of Self

ۋاقىتتا باشقارغاق قولى كىتاب ۋاراقلاۋاتقان بولسىچۇ؟ بىز مۇھەببەتلىشىۋاتقان چېغىمىزدا بىز بىلەن تەڭ ئالقىشلاۋاتقان چاغلىرىدا ئۇ ئەقىدىسىگە ئىلگىرىلەۋاتقان ئىدى. ئۇ ھەممىنى ئۆزىنىڭ ئىرادىسى بىلەن قىلاتتى، مۇھەببەت ئۇنىڭ ئىرادىسىنى ئاجىزلاشتۇرالمىغانىدى. ئۇ ھەممىنى كونترول قىلاتتى، ئۇ ئۆزىنى ئەركىن ھېس قىلمايتتى. ئۇ ئۆزىنى ئەركىن ھېس قىلىشنى ئارزۇ قىلا

مۇشۇ يولدى. ئەمدى بالىنى ئويدۇرۇق تەربىيەلەرمىز» دېگەندىن كېيىنلا ئۇ ئاشكارىمان ھەم ھەيران قالدىمان. شەھەرلەردە خىزمەتكە چىقىپ قەرزگە ئۆيى سېتىۋالغان، تېزرەكتىن ئالدىغا سېلىۋالغان يالۇش ئەر – خوتۇنلارغا بىر ئىزدا توختاپ قېلىپ، تۇرمۇشى نىشانلىدىن ئادەتتىش ئەھۋالىرى كۆڭدىلىغا. بەزىلەر بولسا ئۆزىنى ئەمەس كارغا كەلمەيدىغاندەك ھېس قىلىدۇ. بۇ خىل روھىي ھالەت تۇ-لىمۇ زىيانلىق. ئۆزىنى تەربىيەلەشنى توختاتقان ئادەم قانداقمۇ بالىسىنى ياخشى تەربىيەلەسۇن؟ مەن ئۇنىڭغىرىستېتتا ئوقۇۋاتا-تان چاغلىرىمدا «ئەرلەرنىڭ مۇئۇپپەقىيەت قازىنىدەكەن – قازى-ئالماييدىغانلىقى 30 ياشقىچە بەلگىلىنىپ بولسۇن» دېگەن گەپنى جىق ئاڭلايتتىم. ھازىر ئۈز ئەمەلىيەتتىمدىن كۆزىتىپ باقسام، بۇ گەپ ئۇيغۇر يالغىرنىڭ رېئاللىقىغا تازا ماس كەلمەيدىكەن. ئۇزىمىزنىڭ تىلى ئۇ دۆلەت تىلىنى ياخشى ئۆگىنىشىن ئۆچۈنلا نەچچە يىل كېتىدىكەن. ئوقۇغۇش پۈتكۈزۈپ، تەمتىلەشتىن قۇتۇ-لۇپ ئەمدى ئاغزى ئاشقا تەگكۈچە يالۇش 30 قا يېرىپ قالىدىكەن. ئارىسىچە، ئۇيغۇر يالغىرى 30 يالۇش ئەتراپىدا بېكىچە بىر ھايات پەللىسىگە قەدەم قويىدىكەن. مېنىڭچە، ئۇيغۇر يالغىرنىڭ ھا-يات نىبەت ئۇچۇن بېرقىرائقانلىقىنى بىلمەي ئالىدىغانلىقى ھا-جىرە يالغۇزلىقا ئالىدىمىز.

6. يالدۇر قېرىغۇلىمىش. مەن پات – پاتلا يالىچاقىلىنىپ بولغان، 30 ياشنىڭ قارىسىنى ئالغان يالۇش ئەر – خوتۇنلارنىڭ يالدىرى توغرۇلۇق گەپ قىلغۇيتىپ: «بىزنىڭ بولار بېرىمىز ئۆزىمىزنىڭ تىلى ئۇ دۆلەت تىلىنى ياخشى ئۆگىنىشىن ئۆچۈنلا نەچچە يىل كېتىدىكەن. ئوقۇغۇش پۈتكۈزۈپ، تەمتىلەشتىن قۇتۇ-لۇپ ئەمدى ئاغزى ئاشقا تەگكۈچە يالۇش 30 قا يېرىپ قالىدىكەن. ئارىسىچە، ئۇيغۇر يالغىرى 30 يالۇش ئەتراپىدا بېكىچە بىر ھايات پەللىسىگە قەدەم قويىدىكەن. مېنىڭچە، ئۇيغۇر يالغىرنىڭ ھا-يات نىبەت ئۇچۇن بېرقىرائقانلىقىنى بىلمەي ئالىدىغانلىقى ھا-جىرە يالغۇزلىقا ئالىدىمىز.

347 On the Margins of Self

مۇشۇ يولدى. ئەمدى بالىنى ئويدۇرۇق تەربىيەلەرمىز» دېگەندىن كېيىنلا ئۇ ئاشكارىمان ھەم ھەيران قالدىمان. شەھەرلەردە خىزمەتكە چىقىپ قەرزگە ئۆيى سېتىۋالغان، تېزرەكتىن ئالدىغا سېلىۋالغان يالۇش ئەر – خوتۇنلارغا بىر ئىزدا توختاپ قېلىپ، تۇرمۇشى نىشانلىدىن ئادەتتىش ئەھۋالىرى كۆڭدىلىغا. بەزىلەر بولسا ئۆزىنى ئەمەس كارغا كەلمەيدىغاندەك ھېس قىلىدۇ. بۇ خىل روھىي ھالەت تۇ-لىمۇ زىيانلىق. ئۆزىنى تەربىيەلەشنى توختاتقان ئادەم قانداقمۇ بالىسىنى ياخشى تەربىيەلەسۇن؟ مەن ئۇنىڭغىرىستېتتا ئوقۇۋاتا-تان چاغلىرىمدا «ئەرلەرنىڭ مۇئۇپپەقىيەت قازىنىدەكەن – قازى-ئالماييدىغانلىقى 30 ياشقىچە بەلگىلىنىپ بولسۇن» دېگەن گەپنى جىق ئاڭلايتتىم. ھازىر ئۈز ئەمەلىيەتتىمدىن كۆزىتىپ باقسام، بۇ گەپ ئۇيغۇر يالغىرنىڭ رېئاللىقىغا تازا ماس كەلمەيدىكەن. ئۇزىمىزنىڭ تىلى ئۇ دۆلەت تىلىنى ياخشى ئۆگىنىشىن ئۆچۈنلا نەچچە يىل كېتىدىكەن. ئوقۇغۇش پۈتكۈزۈپ، تەمتىلەشتىن قۇتۇ-لۇپ ئەمدى ئاغزى ئاشقا تەگكۈچە يالۇش 30 قا يېرىپ قالىدىكەن. ئارىسىچە، ئۇيغۇر يالغىرى 30 يالۇش ئەتراپىدا بېكىچە بىر ھايات پەللىسىگە قەدەم قويىدىكەن. مېنىڭچە، ئۇيغۇر يالغىرنىڭ ھا-يات نىبەت ئۇچۇن بېرقىرائقانلىقىنى بىلمەي ئالىدىغانلىقى ھا-جىرە يالغۇزلىقا ئالىدىمىز.

6. يالدۇر قېرىغۇلىمىش. مەن پات – پاتلا يالىچاقىلىنىپ بولغان، 30 ياشنىڭ قارىسىنى ئالغان يالۇش ئەر – خوتۇنلارنىڭ يالدىرى توغرۇلۇق گەپ قىلغۇيتىپ: «بىزنىڭ بولار بېرىمىز

ئۆتكەن روھىي ھالەت بولۇشى كېرەك. بولمىسا، يەلكىنى قىيىدۇ-چىدىق ياسىغىنى ياسىغان.

6. چوشكولىلوق. بۇقىرىدا مۇھاكىمە قىلغان نۇقتىلاردىن قىيىنچىلىقتىن مۇبالىغە قىلىۋېتىش خاھىشى قېيىدالمۇ يېسىغدەك كەسىنى، تەسىرچانلىق، ھېسسىياتچانلىق مۇھەببەت ھەققىدىكى خاتا چۈشەنچىنى كەلتۈرۈپ چىقارسا، بالىلۇر قېرىغۇچىلىرى تۆۋەنكۈمۇ، سۆيگۈتقى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. بۇ يەرگە گەلىل بالىغا كېچىلەك نۇقتىلارغا قوشۇلۇپ قېلىتە چوشكولىلوكىدەك قورۇن ھازىرلايدۇ. بېڭى كىرىرىس شۇنىڭغا بىلەن بېگىدىن باشلىدۇ. ھەممە مىللەتنىڭ، ھەممە گادەمنىڭ چوشكولىلىشىدىغان تارتقانلارغا ھېچ يەردە مۇكاپات يوقمايدۇ.

سەۋەبىسىز گۈچ بوپچىلىمىش. نۇرغۇن يانىلىرىمىز گالدىراپ بىر كىشىنى يارىتىپ كېتىدۇ. بىراۋ نەتىجە قازىنىش گۇمۇچۇن كۆپچىسە گۈزىنى كۆرىستۈۋاتقاندەك، مەنمەنچىدەك ھېس قىلىدۇ. خىيالىدا گۈزى قىلسا تېجىمۇ يالغىش قىلىۋېتىدىغاندەك گۇمانلىدۇ. باشقىلارنى يارىتمايدۇ – يۇ، گۈزى ھەركەتكە گۇتىمەيدۇ.

30 يانۋ ئۇيغۇرسىدىكى يانۋلار: «ھاياتىم ئەمدى باشلاندى» دېۋ
ئۆتكەن روھىي ھالەت بولۇشى كېرەك. بولمىسا، يەلكىنى قىيىدۇ-چىدىق ياسىغىنى ياسىغان.
6. چوشكولىلوق. بۇقىرىدا مۇھاكىمە قىلغان نۇقتىلاردىن قىيىنچىلىقتىن مۇبالىغە قىلىۋېتىش خاھىشى قېيىدالمۇ يېسىغدەك كەسىنى، تەسىرچانلىق، ھېسسىياتچانلىق مۇھەببەت ھەققىدىكى خاتا چۈشەنچىنى كەلتۈرۈپ چىقارسا، بالىلۇر قېرىغۇچىلىرى تۆۋەنكۈمۇ، سۆيگۈتقى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. بۇ يەرگە گەلىل بالىغا كېچىلەك نۇقتىلارغا قوشۇلۇپ قېلىتە چوشكولىلوكىدەك قورۇن ھازىرلايدۇ. بېڭى كىرىرىس شۇنىڭغا بىلەن بېگىدىن باشلىدۇ. ھەممە مىللەتنىڭ، ھەممە گادەمنىڭ چوشكولىلىشىدىغان تارتقانلارغا ھېچ يەردە مۇكاپات يوقمايدۇ.
سەۋەبىسىز گۈچ بوپچىلىمىش. نۇرغۇن يانىلىرىمىز گالدىراپ بىر كىشىنى يارىتىپ كېتىدۇ. بىراۋ نەتىجە قازىنىش گۇمۇچۇن كۆپچىسە گۈزىنى كۆرىستۈۋاتقاندەك، مەنمەنچىدەك ھېس قىلىدۇ. خىيالىدا گۈزى قىلسا تېجىمۇ يالغىش قىلىۋېتىدىغاندەك گۇمانلىدۇ. باشقىلارنى يارىتمايدۇ – يۇ، گۈزى ھەركەتكە گۇتىمەيدۇ.
348 ئۇزۇلۇد گەرۋەكلىرى

پسخولوگىيە نۇقتىسىدىن تەھلىل قىلغاندا، ئۆزىدىن باشقا ھېچكىمنى ياراتماسلىق — ئازاب چېكىۋاتقان، ئۆزىنى تايانچ-سىز ھېس قىلىۋاتقان زەئىپ روھنىڭ ئەكس نۇقتىدا ئۆزىنى ئاشكارلىشى. پسخىكىسى ساغلام ئادەم نەتىجە قازانغانلاردىن، بىر ئىشنى ياخشىراق قىلغانلاردىن تەجرىبە ئۆگىنىدۇ، نەتىجە قازىنىش جەريانىنى كۆزىتىدۇ. روھى زەئىپ ئادەم بولسا باش-قىلارنىڭ قىلغان ئىشىنى ياراتماسلىق، مەنىستەمەسلىك ئارقا-لىق سەرسانلىقتا، تىت ـ تىتلىقتا قېلىۋاتقان مەنىۋى دۇنيا-سىغا تەسەللى ئىزدەيدۇ. ئەنگلىيەنىڭ ئۇيغۇرشۇناسلىق تەتقە-قاتچىسى كرستيان تايلور: «باشقىلارغا سەۋەبسىز ئۆچ بولۇپ قېلىش — ئۇيغۇرلاردىكى پسخىكىلىق ئاجىزلىقنىڭ بىرى» دەپ يازىدۇ. بۇ ھال ئۇيغۇر ياشلىرىدا تېخىمۇ گەۋدىلىك. بەزى ياشلار سەھىنىدە، ئېكراندا، ئاممىۋى سورۇنلاردا، خىزمەت ھال-قىلىرىدا كۆرگەن ئادەملەرنى نېمىشقىدۇر ياقتۇرمايدۇ. باش-قىلارغا سەۋەبسىز ئۆچ بولۇپ قېلىش — ئىلغارلارنىڭ تەجرە-بىسىدىن ئۆگىنىش، ھەمكارلىققا ئەھمىيەت بېرىش تەكتىلە-نىۋاتقان بۇ دەۋرده ئىنتايىن زىيانلىق بىر پسخىكا. ئۇ ئەمە-لىيەتتە قىسلغان، تۇنجۇققان ئۆزلۇكنىڭ ئىپادىسى. بىر ئىش-نى توغرا قىلغانلار، نەتىجە قازانغانلار ئەمەلىيەتتە ئۆزلىرى دۇچ كەلگەن قىينىچىلىقلارنى توغرا يوسۇندا ھەل قىلغانلار بو-لۇپ، ئۆگىنىشكە تېگىشلىك تەرەپلىرى ھامان تېپىلىدۇ. ھېچ-كىمنى ياراتماسلىق، باشقىلارغا سەۋەبسىز ئۆچ بوپقېلىش بىر خىل پسخىكىلىق تەڭپۇڭسىزلىق بولۇپ، ئېغىرلاشقاندا ھە-سەتخورلۇقتىن ئىبارەت داۋالاش تەس بولغان كېسەلگە باشلايدۇ. ئۇ ھالدا كۆزىمىزگە يوغان كۆرۈنۈپ كېتىۋاتقان قىينىچىلىق ۋە كىرىزىسنى يەڭمەك بەسى مۇشكۇل.

8. ئىقتىسادىي ئاڭ تۆۋەن بولۇش. بىز ھەمىشە «پۇل ھازىر چاڭ يەرگە كىرىپ كەتتى» دېگەن گەپنى ئاڭلاپ قالى-مىز. مەن بۇ گەپنى «توغرىراقى، پۇل تېپىشقا قانات بولىدىغان

پسخولوگىيە نۇقتىسىدىن تەھلىل قىلغاندا، ئۆزىدىن باشقا ھېچكىمنى ياراتماسلىق — ئازاب چېكىۋاتقان، ئۆزىنى تايانچ-سىز ھېس قىلىۋاتقان زەئىپ روھنىڭ ئەكس نۇقتىدا ئۆزىنى ئاشكارلىشى. پسخىكىسى ساغلام ئادەم نەتىجە قازانغانلاردىن، بىر ئىشنى ياخشىراق قىلغانلاردىن تەجرىبە ئۆگىنىدۇ، نەتىجە قازىنىش جەريانىنى كۆزىتىدۇ. روھى زەئىپ ئادەم بولسا باش-قىلارنىڭ قىلغان ئىشىنى ياراتماسلىق، مەنىستەمەسلىك ئارقا-لىق سەرسانلىقتا، تىت ـ تىتلىقتا قېلىۋاتقان مەنىۋى دۇنيا-سىغا تەسەللى ئىزدەيدۇ. ئەنگلىيەنىڭ ئۇيغۇرشۇناسلىق تەتقە-قاتچىسى كرستيان تايلور: «باشقىلارغا سەۋەبسىز ئۆچ بولۇپ قېلىش — ئۇيغۇرلاردىكى پسخىكىلىق ئاجىزلىقنىڭ بىرى» دەپ يازىدۇ. بۇ ھال ئۇيغۇر ياشلىرىدا تېخىمۇ گەۋدىلىك. بەزى ياشلار سەھىنىدە، ئېكراندا، ئاممىۋى سورۇنلاردا، خىزمەت ھال-قىلىرىدا كۆرگەن ئادەملەرنى نېمىشقىدۇر ياقتۇرمايدۇ. باش-قىلارغا سەۋەبسىز ئۆچ بولۇپ قېلىش — ئىلغارلارنىڭ تەجرە-بىسىدىن ئۆگىنىش، ھەمكارلىققا ئەھمىيەت بېرىش تەكتىلە-نىۋاتقان بۇ دەۋرده ئىنتايىن زىيانلىق بىر پسخىكا. ئۇ ئەمە-لىيەتتە قىسلغان، تۇنجۇققان ئۆزلۇكنىڭ ئىپادىسى. بىر ئىش-نى توغرا قىلغانلار، نەتىجە قازانغانلار ئەمەلىيەتتە ئۆزلىرى دۇچ كەلگەن قىينىچىلىقلارنى توغرا يوسۇندا ھەل قىلغانلار بو-لۇپ، ئۆگىنىشكە تېگىشلىك تەرەپلىرى ھامان تېپىلىدۇ. ھېچ-كىمنى ياراتماسلىق، باشقىلارغا سەۋەبسىز ئۆچ بوپقېلىش بىر خىل پسخىكىلىق تەڭپۇڭسىزلىق بولۇپ، ئېغىرلاشقاندا ھە-سەتخورلۇقتىن ئىبارەت داۋالاش تەس بولغان كېسەلگە باشلايدۇ. ئۇ ھالدا كۆزىمىزگە يوغان كۆرۈنۈپ كېتىۋاتقان قىينىچىلىق ۋە كىرىزىسنى يەڭمەك بەسى مۇشكۇل.

8. ئىقتىسادىي ئاڭ تۆۋەن بولۇش. بىز ھەمىشە «پۇل ھازىر چاڭ يەرگە كىرىپ كەتتى» دېگەن گەپنى ئاڭلاپ قالى-مىز. مەن بۇ گەپنى «توغرىراقى، پۇل تېپىشقا قانات بولىدىغان

349 On the Margins of Self

پسخولوگىيە نۇقتىسىدىن تەھلىل قىلغاندا، ئۆزىدىن باشقا ھېچكىمنى ياراتماسلىق — ئازاب چېكىۋاتقان، ئۆزىنى تايانچ-سىز ھېس قىلىۋاتقان زەئىپ روھنىڭ ئەكس نۇقتىدا ئۆزىنى ئاشكارلىشى. پسخىكىسى ساغلام ئادەم نەتىجە قازانغانلاردىن، بىر ئىشنى ياخشىراق قىلغانلاردىن تەجرىبە ئۆگىنىدۇ، نەتىجە قازىنىش جەريانىنى كۆزىتىدۇ. روھى زەئىپ ئادەم بولسا باش-قىلارنىڭ قىلغان ئىشىنى ياراتماسلىق، مەنىستەمەسلىك ئارقا-لىق سەرسانلىقتا، تىت ـ تىتلىقتا قېلىۋاتقان مەنىۋى دۇنيا-سىغا تەسەللى ئىزدەيدۇ. ئەنگلىيەنىڭ ئۇيغۇرشۇناسلىق تەتقە-قاتچىسى كرستيان تايلور: «باشقىلارغا سەۋەبسىز ئۆچ بولۇپ قېلىش — ئۇيغۇرلاردىكى پسخىكىلىق ئاجىزلىقنىڭ بىرى» دەپ يازىدۇ. بۇ ھال ئۇيغۇر ياشلىرىدا تېخىمۇ گەۋدىلىك. بەزى ياشلار سەھىنىدە، ئېكراندا، ئاممىۋى سورۇنلاردا، خىزمەت ھال-قىلىرىدا كۆرگەن ئادەملەرنى نېمىشقىدۇر ياقتۇرمايدۇ. باش-قىلارغا سەۋەبسىز ئۆچ بولۇپ قېلىش — ئىلغارلارنىڭ تەجرە-بىسىدىن ئۆگىنىش، ھەمكارلىققا ئەھمىيەت بېرىش تەكتىلە-نىۋاتقان بۇ دەۋرده ئىنتايىن زىيانلىق بىر پسخىكا. ئۇ ئەمە-لىيەتتە قىسلغان، تۇنجۇققان ئۆزلۇكنىڭ ئىپادىسى. بىر ئىش-نى توغرا قىلغانلار، نەتىجە قازانغانلار ئەمەلىيەتتە ئۆزلىرى دۇچ كەلگەن قىينىچىلىقلارنى توغرا يوسۇندا ھەل قىلغانلار بو-لۇپ، ئۆگىنىشكە تېگىشلىك تەرەپلىرى ھامان تېپىلىدۇ. ھېچ-كىمنى ياراتماسلىق، باشقىلارغا سەۋەبسىز ئۆچ بوپقېلىش بىر خىل پسخىكىلىق تەڭپۇڭسىزلىق بولۇپ، ئېغىرلاشقاندا ھە-سەتخورلۇقتىن ئىبارەت داۋالاش تەس بولغان كېسەلگە باشلايدۇ. ئۇ ھالدا كۆزىمىزگە يوغان كۆرۈنۈپ كېتىۋاتقان قىينىچىلىق ۋە كىرىزىسنى يەڭمەك بەسى مۇشكۇل.

8. ئىقتىسادىي ئاڭ تۆۋەن بولۇش. بىز ھەمىشە «پۇل ھازىر چاڭ يەرگە كىرىپ كەتتى» دېگەن گەپنى ئاڭلاپ قالى-مىز. مەن بۇ گەپنى «توغرىراقى، پۇل تېپىشقا قانات بولىدىغان

349 On the Margins of Self

ھەقىل ۋە دىت جەلىق يەرگە كىرىپ كەتتى» دەپ چۈشىنىمەن.

تۈرمۇشنىڭ سۇبېيكتى قىممەت ۋە ئوخشاش تەلەپ قىلىۋاتقان بىۋاسىتە كۆنكى كۆندە ئولتۇرۇشلارداً، تۇرداً جىق ۋاقىت سەرپ قىلىشىنى، ساقەتلەپ يارلاق سېلىشنى ھەرگىزمۇ قوبۇل قىلغىلى بولمايدۇ. بىرىدىن كېيىنكى — قەسەمىتى يوق نەرسە ئەمەس، باراغىسىرى قەسەمۋاتقان ئۆمرىمىزنىڭ بىرلىكى بولغاچقا، بۇ يەردە ئۆتتۈرىسىدىكى ۋاقىت; ئويلىنىپ ئىزدىنىشكە سەرپ قىلىساق، پۈتۈل ۋە قەسەمەت بىلەنلىرىمىز ۋاقىت. ھەر قېتىم ئۆيىغۇر تۇرمۇشىغا مۇناسىۋەتلىك ھەرقانداق مۇزىرىپە قاتارلىرىدا كۆرۈنگەن، تۇرمۇشىدىكى ھەر خىل پاسسىپ رۇھىي ھالەت يالغىنى تەھلىل قىلىنىدۇ. جىق پۈتۈل تېپىشنى ئويلىمايمۇ، ئەمما شۇنىڭغا ئوخشاش ئالاقىلەر ئاز ئەمەس بولغان پەسىخكىلىقتىن ساياھىي بېتىلدۇرمەسلە نۇقتىسىدىن چۈشەندۈرگەندە، جىق پۈتۈل تاپقانلار قېيىنلا

ھەقىل ۋە دىت جەلىق يەرگە كىرىپ كەتتى» دەپ چۈشىنىمەن.

تۈرمۇشنىڭ سۇبېيكتى قىممەت ۋە ئوخشاش تەلەپ قىلىۋاتقان بىۋاسىتە كۆنكى كۆندە ئولتۇرۇشلارداً، تۇرداً جىق ۋاقىت سەرپ قىلىشىنى، ساقەتلەپ يارلاق سېلىشنى ھەرگىزمۇ قوبۇل قىلغىلى بولمايدۇ. بىرىدىن كېيىنكى — قەسەمىتى يوق نەرسە ئەمەس، باراغىسىرى قەسەمۋاتقان ئۆمرىمىزنىڭ بىرلىكى بولغاچقا، بۇ يەردە ئۆتتۈرىسىدىكى ۋاقىت; ئويلىنىپ ئىزدىنىشكە سەرپ قىلىساق، پۈتۈل ۋە قەسەمەت بىلەنلىرىمىز ۋاقىت. ھەر قېتىم ئۆيىغۇر تۇرمۇشىغا مۇناسىۋەتلىك ھەرقانداق مۇزىرىپە قاتارلىرىدا كۆرۈنگەن، تۇرمۇشىدىكى ھەر خىل پاسسىپ رۇھىي ھالەت يالغىنى تەھلىل قىلىنىدۇ. جىق پۈتۈل تېپىشنى ئويلىمايمۇ، ئەمما شۇنىڭغا ئوخشاش ئالاقىلەر ئاز ئەمەس بولغان پەسىخكىلىقتىن ساياھىي بېتىلدۇرمەسلە نۇقتىسىدىن چۈشەندۈرگەندە، جىق پۈتۈل تاپقانلار قېيىنلا

ھەقىل ۋە دىت جەلىق يەرگە كىرىپ كەتتى» دەپ چۈشىنىمەن.

تۈرمۇشنىڭ سۇبېيكتى قىممەت ۋە ئوخشاش تەلەپ قىلىۋاتقان بىۋاسىتە كۆنكى كۆندە ئولتۇرۇشلارداً، تۇرداً جىق ۋاقىت سەرپ قىلىشىنى، ساقەتلەپ يارلاق سېلىشنى ھەرگىزمۇ قوبۇل قىلغىلى بولمايدۇ. بىرىدىن كېيىنكى — قەسەمىتى يوق نەرسە ئەمەس، باراغىسىرى قەسەمۋاتقان ئۆمرىمىزنىڭ بىرلىكى بولغاچقا، بۇ يەردە ئۆتتۈرىسىدىكى ۋاقىت; ئويلىنىپ ئىزدىنىشكە سەرپ قىلىساق، پۈتۈل ۋە قەسەمەت بىلەنلىرىمىز ۋاقىت. ھەر قېتىم ئۆيىغۇر تۇرمۇشىغا مۇناسىۋەتلىك ھەرقانداق مۇزىرىپە قاتارلىرىدا كۆرۈنگەن، تۇرمۇشىدىكى ھەر خىل پاسسىپ رۇھىي ھالەت يالغىنى تەھلىل قىلىنىدۇ. جىق پۈتۈل تېپىشنى ئويلىمايمۇ، ئەمما شۇنىڭغا ئوخشاش ئالاقىلەر ئاز ئەمەس بولغان پەسىخكىلىقتىن ساياھىي بېتىلدۇرمەسلە نۇقتىسىدىن چۈشەندۈرگەندە، جىق پۈتۈل تاپقانلار قېيىنلا

ھەقىل ۋە دىت جەلىق يەرگە كىرىپ كەتتى» دەپ چۈشىنىمەن.

تۈرمۇشنىڭ سۇبېيكتى قىممەت ۋە ئوخشاش تەلەپ قىلىۋاتقان بىۋاسىتە كۆنكى كۆندە ئولتۇرۇشلارداً، تۇرداً جىق ۋاقىت سەرپ قىلىشىنى، ساقەتلەپ يارلاق سېلىشنى ھەرگىزمۇ قوبۇل قىلغىلى بولمايدۇ. بىرىدىن كېيىنكى — قەسەمىتى يوق نەرسە ئەمەس، باراغىسىرى قەسەمۋاتقان ئۆمرىمىزنىڭ بىرلىكى بولغاچقا، بۇ يەردە ئۆتتۈرىسىدىكى ۋاقىت; ئويلىنىپ ئىزدىنىشكە سەرپ قىلىساق، پۈتۈل ۋە قەسەمەت بىلەنلىرىمىز ۋاقىت. ھەر قېتىم ئۆيىغۇر تۇرمۇشىغا مۇناسىۋەتلىك ھەرقانداق مۇزىرىپە قاتارلىرىدا كۆرۈنگەن، تۇرمۇشىدىكى ھەر خىل پاسسىپ رۇھىي ھالەت يالغىنى تەھلىل قىلىنىدۇ. جىق پۈتۈل تېپىشنى ئويلىمايمۇ، ئەمما شۇنىڭغا ئوخشاش ئالاقىلەر ئاز ئەمەس بولغان پەسىخكىلىقتىن ساياھىي بېتىلدۇرمەسلە نۇقتىسىدىن چۈشەندۈرگەندە، جىق پۈتۈل تاپقانلار قېيىنلا

چىلەتنى ئىلگە جىق يەڭگەنلەردۇر. كۆز ئالدىمىزدىكى قىيىنچە-
لىقنى يېڭىشكە جۇرئەت قىلەمسەن، دېمەك، پۈل تاپالمايمىز.
پۈل تاپالمىساق، رەڭگىمىز سارغىيىدۇ، قەدىمىز پوكۇنلىدۇ،
ھالىتىمىز دا مەن، تەم ئاز قالدۇ. ئەمما، ياشلار مەسىرا بۇنىڭغا
دەل ئەكسىچە بولغان يەنە بىر خاھىشىمۇ بار. يەنى ئۇ بولسىمۇ
پۇلدىن ياشقا ھېچنېمىنى تونۇمايمەن. بۇ بەكمۇ خەتەرلىك بو-
لۇپ، ئاخىر رومى خارابىلىقتا باشلاپ، ئالدىمىزغا ئويلايمۇ باۋ-
مىخان بېڭى قىيىنچىلىقلارنى تاشلايدۇ. مۇناسىۋەت تاۋارغا
ئايلانغاندا، بىز ئارلىشىۋاتقان قارىشى تەرەپمۇ بىر ئۆچكەن بىر
ئۆ رومى دۇنياسىدا تۇتۇۋىلىدىكى ئوچ نوقتىدا پەسەيكىلىدۇ
قىلالمايمۇ.

خوش، ئۇندىقتا ئۇيغۇر ياشلىرىنىڭ قىيىنچىلىقىنى بېڭىش-
كە توسالغۇ بولۇۋاتقان رومى ئاسىملارنى شەخس ئۆز رومى
دۇنياسىدىن يوقىتىشقا قادىرمۇ؟ قادىرلىقى قادىر. ئەمما بۇ ئا-
سان ئىش ئەمەس. چۈنكى، ئادەمگە كاشىلا قىلىدىغان تۇسالغۇ-
نىڭ مەنبەسى ئادەمنىڭ ئۆزىدىن كېلىدۇ. بۇنى ھەل قىلىش
ئۈچۈن ئادەم ئۆزى ھەققىدە ئويلىنىشنى تۇخىتىپ قويماسلىقى
ۋە رومى دۇنياسىدا تۇتۇۋىلىدىكى ئوچ نوقتىدا پەسەيكىلىشى

چىلەتنى ئىلگە جىق يەڭگەنلەردۇر. كۆز ئالدىمىزدىكى قىيىنچە-
لىقنى يېڭىشكە جۇرئەت قىلەمسەن، دېمەك، پۈل تاپالمايمىز.
پۈل تاپالمىساق، رەڭگىمىز سارغىيىدۇ، قەدىمىز پوكۇنلىدۇ،
ھالىتىمىز دا مەن، تەم ئاز قالدۇ. ئەمما، ياشلار مەسىرا بۇنىڭغا
دەل ئەكسىچە بولغان يەنە بىر خاھىشىمۇ بار. يەنى ئۇ بولسىمۇ
پۇلدىن ياشقا ھېچنېمىنى تونۇمايمەن. بۇ بەكمۇ خەتەرلىك بو-
لۇپ، ئاخىر رومى خارابىلىقتا باشلاپ، ئالدىمىزغا ئويلايمۇ باۋ-
مىخان بېڭى قىيىنچىلىقلارنى تاشلايدۇ. مۇناسىۋەت تاۋارغا
ئايلانغاندا، بىز ئارلىشىۋاتقان قارىشى تەرەپمۇ بىر ئۆچكەن بىر
ئۆ رومى دۇنياسىدا تۇتۇۋىلىدىكى ئوچ نوقتىدا پەسەيكىلىدۇ
قىلالمايمۇ.

خوش، ئۇندىقتا ئۇيغۇر ياشلىرىنىڭ قىيىنچىلىقىنى بېڭىش-
كە توسالغۇ بولۇۋاتقان رومى ئاسىملارنى شەخس ئۆز رومى
دۇنياسىدىن يوقىتىشقا قادىرمۇ؟ قادىرلىقى قادىر. ئەمما بۇ ئا-
سان ئىش ئەمەس. چۈنكى، ئادەمگە كاشىلا قىلىدىغان تۇسالغۇ-
نىڭ مەنبەسى ئادەمنىڭ ئۆزىدىن كېلىدۇ. بۇنى ھەل قىلىش
ئۈچۈن ئادەم ئۆزى ھەققىدە ئويلىنىشنى تۇخىتىپ قويماسلىقى
ۋە رومى دۇنياسىدا تۇتۇۋىلىدىكى ئوچ نوقتىدا پەسەيكىلىشى

ئىسلاھات (بۇنداق قىلىشقا ئۇزاق ۋاقىت كەتسىمۇ) ئېلىپ بارـ مىقى لازىمدۇر.

1. خىيالنى باشقۇرۇش. ئادەمنىڭ كاللىسى ھەر ۋاقىت خىيالدىن نېرى بولمايدۇ. خىيال ئىككى خىل بولۇپ، بىرى ئاكتىپ خىيال؛ يەنە بىرى پاسسىپ خىيال بولىدۇ. تەسەۋۋۇر، ھۆكۈم، لوگىكىلىق خۇلاسىنى ئوربىتا قىلىپ سۈرگەن خىيال ئاكتىپ بولۇپ، قىيىنچىلىقنى يېڭەلەيدىغان غالىبلار بۇنداق خىيال قىلىشقا، دۇچ كېلىدىغان مەسىلىلەرنى ئانالىز قىلىپ تۇرۇشقا كۆنگەن. غەم، ھەسەتخورلۇق، دەرد، قېيىداش نۇقتىسى بويىچە قىلىنغان خىيال پاسسىپ خىيال بولۇپ، كاللا بۇنداق خىيالغا سەرپ بولغاندا، تەپەككۇر قىلىدىغان يۆنىلىشتىن ئېـ زىپ ھۇرۇنلىشىدۇ، بارا ـ بارا ئىشلىمەس بولىدۇ. شۇڭا بىرەر دەرد، غەمگە دۇچ كەلگەندە پاسسىپ خىيالنى ئاكتىپ خىيالغا ئۆزگەرتىپ ئۇنىڭدىن قانداق قۇتۇلۇش، قۇتۇلۇشنىڭ قەدەمـ باسقۇچلىرى ھەققىدە ئويلىنىش لازىم. خىيال ھەققىدە ھېچكىم ھېچ يەردە دەرس ئۆتمەيدۇ، ئاتا ـ ئانىمىزمۇ، ئوقۇتقۇچىلىرىـ مىزمۇ بىرنەرسە دەپ بېرەلمەيدۇ، بۇنى پەقەت ئۆزىمىزگە ئۆزىـ مىزلا ئۆگىتەلەيمىز. سىز ئىجابىي خىيالنىڭ پايدىسىنى كۆرـ گىنىڭىزدە، خىيالنىڭ دۇنيادا بىردىنبىر دەخلىسىز ھوقۇق ئىكەنلىكىنى، ھۆزۈر بېرىدىغانلىقىنى، قىممەت يارىتالايدىغانـ لىقىنى بايقايسىز. لېكىن، سىز بۇنىڭ ئۈچۈن خىيالىڭىزنىمۇ باشقۇرغىلى بولىدىغانلىقىنى، خىيالىڭىزنى ئەركىگە قويۇۋېتىپ يامان قىلغانلىقىڭىزنى تونۇپ يېتىشىڭىز كېرەك. خىيال تۇغـ رۇلۇق گەپ بولغاندا ئۆز نۆۋىتىدە يەنە شۇنىمۇ تەكىتلەش كېـ رەك: بەزى ياشلار ئارزۇ ـ غايىنى بەك يوغان قىلىۋالىدۇ، ئەمما شۇنىڭغا تۇشلۇق قەدەم ـ باسقۇچلارنى ھازىرلاشقا تېگىشلىك روھىي ساپانى تەھلىل قىلمايدۇ. كىچىك بالىلار «چوڭ بولغاندا نېمە بولىسەن؟» دېگەن سوئالغا «ئالىم بولىمەن، ئۇچقۇچى بوـ لىمەن» دەپ ئاغزىغا كەلگەنچە جاۋاب بېرىدۇ. چۈنكى، نەتىجە

ئىسلاھات (بۇنداق قىلىشقا ئۇزاق ۋاقىت كەتسىمۇ) ئېلىپ بارـ مىقى لازىمدۇر.

1. خىيالنى باشقۇرۇش. ئادەمنىڭ كاللىسى ھەر ۋاقىت خىيالدىن نېرى بولمايدۇ. خىيال ئىككى خىل بولۇپ، بىرى ئاكتىپ خىيال؛ يەنە بىرى پاسسىپ خىيال بولىدۇ. تەسەۋۋۇر، ھۆكۈم، لوگىكىلىق خۇلاسىنى ئوربىتا قىلىپ سۈرگەن خىيال ئاكتىپ بولۇپ، قىيىنچىلىقنى يېڭەلەيدىغان غالىبلار بۇنداق خىيال قىلىشقا، دۇچ كېلىدىغان مەسىلىلەرنى ئانالىز قىلىپ تۇرۇشقا كۆنگەن. غەم، ھەسەتخورلۇق، دەرد، قېيىداش نۇقتىسى بويىچە قىلىنغان خىيال پاسسىپ خىيال بولۇپ، كاللا بۇنداق خىيالغا سەرپ بولغاندا، تەپەككۇر قىلىدىغان يۆنىلىشتىن ئېـ زىپ ھۇرۇنلىشىدۇ، بارا ـ بارا ئىشلىمەس بولىدۇ. شۇڭا بىرەر دەرد، غەمگە دۇچ كەلگەندە پاسسىپ خىيالنى ئاكتىپ خىيالغا ئۆزگەرتىپ ئۇنىڭدىن قانداق قۇتۇلۇش، قۇتۇلۇشنىڭ قەدەمـ باسقۇچلىرى ھەققىدە ئويلىنىش لازىم. خىيال ھەققىدە ھېچكىم ھېچ يەردە دەرس ئۆتمەيدۇ، ئاتا ـ ئانىمىزمۇ، ئوقۇتقۇچىلىرىـ مىزمۇ بىرنەرسە دەپ بېرەلمەيدۇ، بۇنى پەقەت ئۆزىمىزگە ئۆزىـ مىزلا ئۆگىتەلەيمىز. سىز ئىجابىي خىيالنىڭ پايدىسىنى كۆرـ گىنىڭىزدە، خىيالنىڭ دۇنيادا بىردىنبىر دەخلىسىز ھوقۇق ئىكەنلىكىنى، ھۆزۈر بېرىدىغانلىقىنى، قىممەت يارىتالايدىغانـ لىقىنى بايقايسىز. لېكىن، سىز بۇنىڭ ئۈچۈن خىيالىڭىزنىمۇ باشقۇرغىلى بولىدىغانلىقىنى، خىيالىڭىزنى ئەركىگە قويۇۋېتىپ يامان قىلغانلىقىڭىزنى تونۇپ يېتىشىڭىز كېرەك. خىيال تۇغـ رۇلۇق گەپ بولغاندا ئۆز نۆۋىتىدە يەنە شۇنىمۇ تەكىتلەش كېـ رەك: بەزى ياشلار ئارزۇ ـ غايىنى بەك يوغان قىلىۋالىدۇ، ئەمما شۇنىڭغا تۇشلۇق قەدەم ـ باسقۇچلارنى ھازىرلاشقا تېگىشلىك روھىي ساپانى تەھلىل قىلمايدۇ. كىچىك بالىلار «چوڭ بولغاندا نېمە بولىسەن؟» دېگەن سوئالغا «ئالىم بولىمەن، ئۇچقۇچى بوـ لىمەن» دەپ ئاغزىغا كەلگەنچە جاۋاب بېرىدۇ. چۈنكى، نەتىجە

352 ئۆزلۈك گىرۇھ كلىرىدە

سۆرۆشتۆرۆلەسەندنی کەبینن بۆ سوگالارەتا نیمە دەپ جاڤاب

بەرسە بوڤۆژەردۆ. خەیالپەرەس پاشکار ئەقلی بێتملەسکەن گۆڕ-
دەلە بالمالردەلە گاررۆ – خەیاللردا بولهندەن نوموس قملەشی
کەرەلە. بەر غاینی تکملدۆقەۆ، دەبەلە، ڤۆنەسکها کەبتەدهان
قەدەم – باسقۆچلاری پەلان بوبەچە گایرەش، تەهلەل قملەش،
گاندن جەدەی هەرلکەتکە ڤۆتۆش کەرەلە. بولەسا قەبێچەلتێ
مەکگۆ تۆگەمەبۆ. گاددەبراق تەل بەلەن ڤەبێتهاندا، سەر ئەگەر
بەش بیلەدن کەبین هەشەمەتالەتە ماشتام بولەدۆ دەپ ڤۆبلە-
سەکەر، گایتوبۆستا پالکی بەبالەدە کەبتۆبتەپ هەبۆەت ماشتەدا
ڤۆلتۆرهانالرەی ڤۆجراقتەدکەرەدا ڤۆرکەرەناڤ نیمە ڤۆچۆن پەبا-
دە قالهانلەتەکەر، باشقالرەناڤ نیمە ڤۆچۆن ماشتەدا ڤۆلتۆرا-
لەهانلەتێ هەقتەدە ڤۆبلەدەشتەکەر کەرەلە. ئەگەر سەر ڤۆرازق
مۆددەتلاڤ مەشتێ ڤارقملەتێ خەیالەکەرەنی باشقۆرالەسەکەر،
نۆرهۆن نەرسەلەرگە ئەگەر بوڤڤیەرز.

2. بۆرتەسەبە تۆهۆرلاگش. بەر ڤۆرەمرەنی قۆبێنها ڤیلەپ
تۆرهان ڤەجێتەماڤێی سەستەبەمەنی، جەمۆڤیەتنی، مۆهەتتی بەکگە
هەرلکەتەمەر بەلەن پالهۆز هاللا ڤۆرگەرتەلەبەپەر. بەقەتلا
ڤۆرگەرتەلەبەهێنەمەر — ڤۆرەمرەناڤ بۆرتەسەبەسی. بەسهۆخ-
لەگلار ڤادەمناڤ مۆڤۆبەبەقەبەت قارنەشی 15% ی بەلەمەن،
85% ی بۆرتەسەبەدن کەبلەدهانلەتەی ڤسەپاتلاپ چەتتهان. بەر
ڤۆری بەلەملاڤ تۆرۆپ قەبێتچەلەتتن قۆتۆڤلاەهان تالای ڤا-
دەلەرێ ڤۆچراقتهان. بۆرتەسەبە پاشتا گەپ، بەلەم پاشتا گەپ.
بەنە ڤۆر نۆڤۆتتەە بۆرتەسەبە بەبا قەلەدهان ڤەقلەۆ بەلەۆگە
تەڤ ڤەمس. شۆگا، ڤۆبۆۆر پاشلەرێ قەبێتچەلەتتا بولۆقهانەا
بۆرتەسەبەێ تۆۆرلەشێ کەبەۆڤ. بۆرتەسەبەێ تۆۆرلاگش کەبەۆڤ
بەرەتچێ قەدەمی تەشەبۆۆسکار بولۆشتۆر. مەسەلەن، سەر ڤۆنە-
لەشێ ڤۆبلەهان ڤەسەتۆدبەت بولسەکەر، قانەداڤ سایالارێ هەا-
زەرلەهانەا ڤۆرۆمچەەە بەر کەشەلەلاڤ خەرمەت تاڤێەلێ بولسەدە-

سۆرۆشتۆرۆلەسەندنی کەبینن بۆ سوگالارەتا نیمە دەپ جاڤاب
بەرسە بوڤۆژەردۆ. خەیالپەرەس پاشکار ئەقلی بێتملەسکەن گۆڕ-
دەلە بالمالردەلە گاررۆ – خەیاللردا بولهندەن نوموس قملەشی
کەرەلە. بەر غاینی تکملدۆقەۆ، دەبەلە، ڤۆنەسکها کەبتەدهان
قەدەم – باسقۆچلاری پەلان بوبەچە گایرەش، تەهلەل قملەش،
گاندن جەدەی هەرلکەتکە ڤۆتۆش کەرەلە. بولەسا قەبێچەلتێ
مەکگۆ تۆگەمەبۆ. گاددەبراق تەل بەلەن ڤەبێتهاندا، سەر ئەگەر
بەش بیلەدن کەبین هەشەمەتالەتە ماشتام بولەدۆ دەپ ڤۆبلە-
سەکەر، گایتوبۆستا پالکی بەبالەدە کەبتۆبتەپ هەبۆەت ماشتەدا
ڤۆلتۆرهانالرەی ڤۆجراقتەدکەرەدا ڤۆرکەرەناڤ نیمە ڤۆچۆن پەبا-
دە قالهانلەتەکەر، باشقالرەناڤ نیمە ڤۆچۆن ماشتەدا ڤۆلتۆرا-
لەهانلەتێ هەقتەدە ڤۆبلەدەشتەکەر کەرەلە. ئەگەر سەر ڤۆرازق
مۆددەتلاڤ مەشتێ ڤارقملەتێ خەیالەکەرەنی باشقۆرالەسەکەر،
نۆرهۆن نەرسەلەرگە ئەگەر بوڤڤیەرز.

2. بۆرتەسەبە تۆهۆرلاگش. بەر ڤۆرەمرەنی قۆبێنها ڤیلەپ
تۆرهان ڤەجێتەماڤێی سەستەبەمەنی، جەمۆڤیەتنی، مۆهەتتی بەکگە
هەرلکەتەمەر بەلەن پالهۆز هاللا ڤۆرگەرتەلەبەپەر. بەقەتلا
ڤۆرگەرتەلەبەهێنەمەر — ڤۆرەمرەناڤ بۆرتەسەبەسی. بەسهۆخ-
لەگلار ڤادەمناڤ مۆڤۆبەبەقەبەت قارنەشی 15% ی بەلەمەن،
85% ی بۆرتەسەبەدن کەبلەدهانلەتەی ڤسەپاتلاپ چەتتهان. بەر
ڤۆری بەلەملاڤ تۆرۆپ قەبێتچەلەتتن قۆتۆڤلاەهان تالای ڤا-

غانلىقىنى تەشەببۇسكارلىق بىلەن ئويلىشىڭىز، قەدەم - باسقۇچلارنى بېكىتىشىڭىز، ئاندىن تەرتىپلىك يوسۇندا ھەربىرىنى ئۆتۈشىڭىز كېرەك. پوزىتسىيەنى توغرىلاشنىڭ ئىككىنچى قەدىمى ئۆزىنى مەسخىرە قىلىشقا جۈرئەت قىلىش. مەسىلەن، بىز ئۆزىمىزنى ئېچىمىزدە: «مۇشۇ ھالىڭ بىلەن نەدىمۇ خىزمەت تاپالارسەن؟» دېگەندەك ئويلار بىلەن مەسخىرە قىلىپ تۇرۇشىمىز، نىشانىمىزغا يېتىش داۋامىدىكى پۈتلىكاشاڭلارنى سۈپۈرۈپ تاشلاشقا تىرىشىشىمىز كېرەك. بۇ ھال بىزدىن مەلۇم تۈرگە ماھىر، پىششىق بولۇشنى، كەسىپ ئەھلى بولۇشنى تەلەپ قىلىدۇ. لېكىن، چالىلىق، ئۆز كەسپىنىڭ ئەھلى بولالماسلىق — ئۈيغۇر ياشلىرىنىڭ پوزىتسىيەسىنىڭ توغرا بولماسلىقىدىن كېلىپ چىققان، ئۇلارغا قىممەت يارىتىپ بېرەلمەيۋاتقان ئامىلدۇر. كۆپىنچە ئادەملەر باشقىلاردىن ماختاش، مەدھىيە سۆزلىرىنى ئاڭلاشقا كۆنۈك. ماختاش سادالىرى — بىزنىڭ توغرىلاشقا تىرىشچانلىقىمىزگە سېلىنغان ئۈيقۇ دورىسى. جۈڭگو بۇگۈنكى زامان داڭلىق يازغۇچىسى فىڭ جىسەينىڭ «پۇۋلەپ ئۇچۇرۇلغان شارلار ھامان ئېتىلىپ كېتىدۇ» دېگەن گېپى ئېسىمىزدە بولسۇن. پوزىتسىيە توغرىلانغاندا، مېڭە بەدەنگە ھەرىكەتكە ئۆتۈشىڭىز كېرەك. پوزىتسىيەنى توغرىلاشنىڭ ئىككىنچى قەدىمى ئۆزىنى مەسخىرە قىلىشقا جۈرئەت قىلىش. مەسىلەن، بىز ئۆزىمىزنى ئېچىمىزدە: «مۇشۇ ھالىڭ بىلەن نەدىمۇ خىزمەت تاپالارسەن؟» دېگەندەك ئويلار بىلەن مەسخىرە قىلىپ تۇرۇشىمىز، نىشانىمىزغا يېتىش داۋامىدىكى پۈتلىكاشاڭلارنى سۈپۈرۈپ تاشلاشقا تىرىشىشىمىز كېرەك. بۇ ھال بىزدىن مەلۇم تۈرگە ماھىر، پىششىق بولۇشنى، كەسىپ ئەھلى بولۇشنى تەلەپ قىلىدۇ. لېكىن، چالىلىق، ئۆز كەسپىنىڭ ئەھلى بولالماسلىق — ئۈيغۇر ياشلىرىنىڭ پوزىتسىيەسىنىڭ توغرا بولماسلىقىدىن كېلىپ چىققان، ئۇلارغا قىممەت يارىتىپ بېرەلمەيۋاتقان ئامىلدۇر. كۆپىنچە ئادەملەر باشقىلاردىن ماختاش، مەدھىيە سۆزلىرىنى ئاڭلاشقا كۆنۈك. ماختاش سادالىرى — بىزنىڭ توغرىلاشقا تىرىشچانلىقىمىزگە سېلىنغان ئۈيقۇ دورىسى. جۈڭگو بۇگۈنكى زامان داڭلىق يازغۇچىسى فىڭ جىسەينىڭ «پۇۋلەپ ئۇچۇرۇلغان شارلار ھامان ئېتىلىپ كېتىدۇ» دېگەن گېپى ئېسىمىزدە بولسۇن. پوزىتسىيە توغرىلانغاندا، مېڭە بەدەنگە ھەرىكەتكە ئۆتۈش توغرىسىدا بۇيرۇق بېرىدۇ. قىيىنچىلىققا جەڭ ئېلان قىلىش داۋامىدىكى پۈتلىكاشاڭلار سۈپۈرۈپ تاشلىنىدۇ.

3. ئادەت تۇرمىسىدىن چىقىش. ئادەت — قىيىنچىلىقنى يېڭىش داۋامىدا تەسىرگە ئەڭ ئاۋال ئۇچرايدىغان، يەڭمەك تەس بولغان، ئەمما ئىزدەنسەك، مەشىق قىلساق يەنىلا توغرا يولنى تېپىشكە ئېلىپ ماڭغىلى بولىدىغان بىر ئورىنتا. بىز ھەربىرىمىز ئائىلە تەربىيەسى، مەكتەپ تەربىيەسى ۋە ئىجتىمائىيلىشىش داۋامىدا ھامان بەزى ئۇنۇمسىز ئادەتلەردىن خالىي بولالمايمىز. دەل مۇشۇ ئادەتلەر بىزنىڭ نۇرغۇن گۈزەل ئارزۇ - ئارمانلىرىمىزنى بىتچىت قىلىپ تاشلايدۇ. ئۇيغۇرلاردىكى «سۈت بىلەن كىرگەن خۇي جان بىلەن چىقىدۇ» دېگەن ھېكمەت دەل

غانلىقىنى تەشەببۇسكارلىق بىلەن ئويلىشىڭىز، قەدەم - باسقۇچلارنى بېكىتىشىڭىز، ئاندىن تەرتىپلىك يوسۇندا ھەربىرىنى ئۆتۈشىڭىز كېرەك. پوزىتسىيەنى توغرىلاشنىڭ ئىككىنچى قەدىمى ئۆزىنى مەسخىرە قىلىشقا جۈرئەت قىلىش. مەسىلەن، بىز ئۆزىمىزنى ئېچىمىزدە: «مۇشۇ ھالىڭ بىلەن نەدىمۇ خىزمەت تاپالارسەن؟» دېگەندەك ئويلار بىلەن مەسخىرە قىلىپ تۇرۇشىمىز، نىشانىمىزغا يېتىش داۋامىدىكى پۈتلىكاشاڭلارنى سۈپۈرۈپ تاشلاشقا تىرىشىشىمىز كېرەك. بۇ ھال بىزدىن مەلۇم تۈرگە ماھىر، پىششىق بولۇشنى، كەسىپ ئەھلى بولۇشنى تەلەپ قىلىدۇ. لېكىن، چالىلىق، ئۆز كەسپىنىڭ ئەھلى بولالماسلىق — ئۈيغۇر ياشلىرىنىڭ پوزىتسىيەسىنىڭ توغرا بولماسلىقىدىن كېلىپ چىققان، ئۇلارغا قىممەت يارىتىپ بېرەلمەيۋاتقان ئامىلدۇر. كۆپىنچە ئادەملەر باشقىلاردىن ماختاش، مەدھىيە سۆزلىرىنى ئاڭلاشقا كۆنۈك. ماختاش سادالىرى — بىزنىڭ توغرىلاشقا تىرىشچانلىقىمىزگە سېلىنغان ئۈيقۇ دورىسى. جۈڭگو بۇگۈنكى زامان داڭلىق يازغۇچىسى فىڭ جىسەينىڭ «پۇۋلەپ ئۇچۇرۇلغان شارلار ھامان ئېتىلىپ كېتىدۇ» دېگەن گېپى ئېسىمىزدە بولسۇن. پوزىتسىيە توغرىلانغاندا، مېڭە بەدەنگە ھەرىكەتكە ئۆتۈش توغرىسىدا بۇيرۇق بېرىدۇ. قىيىنچىلىققا جەڭ ئېلان قىلىش داۋامىدىكى پۈتلىكاشاڭلار سۈپۈرۈپ تاشلىنىدۇ.

3. ئادەت تۇرمىسىدىن چىقىش. ئادەت — قىيىنچىلىقنى يېڭىش داۋامىدا تەسىرگە ئەڭ ئاۋال ئۇچرايدىغان، يەڭمەك تەس بولغان، ئەمما ئىزدەنسەك، مەشىق قىلساق يەنىلا توغرا يولنى تېپىشكە ئېلىپ ماڭغىلى بولىدىغان بىر ئورىنتا. بىز ھەربىرىمىز ئائىلە تەربىيەسى، مەكتەپ تەربىيەسى ۋە ئىجتىمائىيلىشىش داۋامىدا ھامان بەزى ئۇنۇمسىز ئادەتلەردىن خالىي بولالمايمىز. دەل مۇشۇ ئادەتلەر بىزنىڭ نۇرغۇن گۈزەل ئارزۇ - ئارمانلىرىمىزنى بىتچىت قىلىپ تاشلايدۇ. ئۇيغۇرلاردىكى «سۈت بىلەن كىرگەن خۇي جان بىلەن چىقىدۇ» دېگەن ھېكمەت دەل

354 ئۆزلۈك گىرۇھ كلىرىدە

غانلىقىنى تەشەببۇسكارلىق بىلەن ئويلىشىڭىز، قەدەم - باسقۇچلارنى بېكىتىشىڭىز، ئاندىن تەرتىپلىك يوسۇندا ھەربىرىنى ئۆتۈشىڭىز كېرەك. پوزىتسىيەنى توغرىلاشنىڭ ئىككىنچى قەدىمى ئۆزىنى مەسخىرە قىلىشقا جۈرئەت قىلىش. مەسىلەن، بىز ئۆزىمىزنى ئېچىمىزدە: «مۇشۇ ھالىڭ بىلەن نەدىمۇ خىزمەت تاپالارسەن؟» دېگەندەك ئويلار بىلەن مەسخىرە قىلىپ تۇرۇشىمىز، نىشانىمىزغا يېتىش داۋامىدىكى پۈتلىكاشاڭلارنى سۈپۈرۈپ تاشلاشقا تىرىشىشىمىز كېرەك. بۇ ھال بىزدىن مەلۇم تۈرگە ماھىر، پىششىق بولۇشنى، كەسىپ ئەھلى بولۇشنى تەلەپ قىلىدۇ. لېكىن، چالىلىق، ئۆز كەسپىنىڭ ئەھلى بولالماسلىق — ئۈيغۇر ياشلىرىنىڭ پوزىتسىيەسىنىڭ توغرا بولماسلىقىدىن كېلىپ چىققان، ئۇلارغا قىممەت يارىتىپ بېرەلمەيۋاتقان ئامىلدۇر. كۆپىنچە ئادەملەر باشقىلاردىن ماختاش، مەدھىيە سۆزلىرىنى ئاڭلاشقا كۆنۈك. ماختاش سادالىرى — بىزنىڭ توغرىلاشقا تىرىشچانلىقىمىزگە سېلىنغان ئۈيقۇ دورىسى. جۈڭگو بۇگۈنكى زامان داڭلىق يازغۇچىسى فىڭ جىسەينىڭ «پۇۋلەپ ئۇچۇرۇلغان شارلار ھامان ئېتىلىپ كېتىدۇ» دېگەن گېپى ئېسىمىزدە بولسۇن. پوزىتسىيە توغرىلانغاندا، مېڭە بەدەنگە ھەرىكەتكە ئۆتۈش توغرىسىدا بۇيرۇق بېرىدۇ. قىيىنچىلىققا جەڭ ئېلان قىلىش داۋامىدىكى پۈتلىكاشاڭلار سۈپۈرۈپ تاشلىنىدۇ.

3. ئادەت تۇرمىسىدىن چىقىش. ئادەت — قىيىنچىلىقنى يېڭىش داۋامىدا تەسىرگە ئەڭ ئاۋال ئۇچرايدىغان، يەڭمەك تەس بولغان، ئەمما ئىزدەنسەك، مەشىق قىلساق يەنىلا توغرا يولنى تېپىشكە ئېلىپ ماڭغىلى بولىدىغان بىر ئورىنتا. بىز ھەربىرىمىز ئائىلە تەربىيەسى، مەكتەپ تەربىيەسى ۋە ئىجتىمائىيلىشىش داۋامىدا ھامان بەزى ئۇنۇمسىز ئادەتلەردىن خالىي بولالمايمىز. دەل مۇشۇ ئادەتلەر بىزنىڭ نۇرغۇن گۈزەل ئارزۇ - ئارمانلىرىمىزنى بىتچىت قىلىپ تاشلايدۇ. ئۇيغۇرلاردىكى «سۈت بىلەن كىرگەن خۇي جان بىلەن چىقىدۇ» دېگەن ھېكمەت دەل

354 ئۆزلۈك گىرۇھ كلىرىدە

ئادەتنى ئۆزگەرتىشنىڭ تەسلىكىگە قارىتىلغان. سىز مەلۇم بىر ئىشتا ئىرادىگە كېلىپ بولغاندىن كېيىن ئادەت كۈچىنىڭ تە-سىرىگە ئۇچرايسىز. ناۋادا ئۆز ھېسسىياتىڭىزنى كونترول قە-لىشنى بىلمىسىڭىز، ئارزۇ ئارزۇ پېتى، غايە غايە پېتى قېلىۋې-رىدۇ. قىينىچىلىق تۇغمەيدۇ. مەسىلەن، سىز كېلەر ھەپتىدىن باشلاپ ئىنگلىز تىلىنى بىر يىل ئىچىدە بېرىلىپ ئۆگەنمەكچى بولغان بولسىڭىز، ئۇ ھالدا سەھەر تۇرۇپ سۆز ـ جۈملىلەرنى يادلاش، كۈندە مۇقىم ۋاقىت چىقىرىش، سىجىللىقنى ساقلاش، ئىجتىمائىي ئالاقىگە كېتىدىغان ۋاقىتنى قىسقارتىش، غە-دىقلايدىغان ئۇچۇرلارنىڭ تەسىرىگە ئاز ئۇچراش قاتارلىق بىر قاتار ۋەزىپىلەرگە دۇچ كېلىسىز. لېكىن، كۆنگەن خۇيىڭىز بۇ جەريانداا سىزگە دەخلى قىلىپ پىلانىڭىزنى ئاقسىتىپ تۇرىدۇ. شۇڭا ئۇنۇمسىز ئادەتلەرنى ئۆزگەرتىشنى بىر كۈرەش، بىر مۇ-ھىم مەجبۇرىيەت سۈپىتىدە تونۇماي تۇرۇپ كۆز ئالدىمىزدا دۆ-ۋىلىنىپ كەتكەن مەسىلىلەرنى ھەل قىلىپ بولغىلى بولمايدۇ. ئەلۋەتتە، ئادەت ئىجتىمائىي قۇرۇلما، ئىجتىمائىي مۇھىت، مە-دەنىيەت فورمىسى، ئىجتىمائىي ئالاقە، ئىرسىيەت ۋە كۆرگەن تەربىيە بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك بولغاچقا، ئادەمنىڭ قان ـ قېنىغا سىڭىپ كەتكەن بولىدۇ. ئەمما، ئادەت پۈتۈنلەي ئۆز-گەرتكىلى بولمايدىغان نەرسىمۇ ئەمەس. مۇۋەپپەقىيەت قازان-غانلارنىڭ ئىش قىلىش ئۇسۇلىنى كۆزىتىش، مەشھۇرلارنىڭ تەرجىمىھالىنى ئوقۇش، ئۆتكۈر پىكىر ئىگىلىرىنىڭ ئىدىيەسى بىلەن پاتراق ئۇچرىشىش، كىتاب كۆرۈشنى داۋاملاشتۇرۇش قا-تارلىق ئۇسۇللار ئارقىلىق ياخشى ئادەتلەرنى كۈنلەرنىڭ ئۆتۈ-شىگە ئەگىشىپ يېتىلدۈرگىلى بولىدۇ. ياخشى ئادەت ـــ ئادەم-نىڭ ئالغا ئىلگىرىلىشىگە تۈرتكە بولىدىغان قامچا؛ ناچار ئادەت ـــ ئادەم ئۆزى خالاپ كىرىۋالمىدىغان ھەم ئالدىراپ چىقىشنى خالـ-ماىدىغان تۇرمە. ناچار ئادەتنى ئۆزگەرتمىگەن ئادەمگە ئەڭ ئاۋۇال خىرىس ۋە تەھدىت ئۆزىدىن كېلىدۇ؛ ئۆزى دۈشمەن بولىدۇ.

ئادەتنى ئۆزگەرتىشنىڭ تەسلىكىگە قارىتىلغان. سىز مەلۇم بىر ئىشتا ئىرادىگە كېلىپ بولغاندىن كېيىن ئادەت كۈچىنىڭ تە-سىرىگە ئۇچرايسىز. ناۋادا ئۆز ھېسسىياتىڭىزنى كونترول قە-لىشنى بىلمىسىڭىز، ئارزۇ ئارزۇ پېتى، غايە غايە پېتى قېلىۋې-رىدۇ. قىينىچىلىق تۇغمەيدۇ. مەسىلەن، سىز كېلەر ھەپتىدىن باشلاپ ئىنگلىز تىلىنى بىر يىل ئىچىدە بېرىلىپ ئۆگەنمەكچى بولغان بولسىڭىز، ئۇ ھالدا سەھەر تۇرۇپ سۆز ـ جۈملىلەرنى يادلاش، كۈندە مۇقىم ۋاقىت چىقىرىش، سىجىللىقنى ساقلاش، ئىجتىمائىي ئالاقىگە كېتىدىغان ۋاقىتنى قىسقارتىش، غە-دىقلايدىغان ئۇچۇرلارنىڭ تەسىرىگە ئاز ئۇچراش قاتارلىق بىر قاتار ۋەزىپىلەرگە دۇچ كېلىسىز. لېكىن، كۆنگەن خۇيىڭىز بۇ جەريانداا سىزگە دەخلى قىلىپ پىلانىڭىزنى ئاقسىتىپ تۇرىدۇ. شۇڭا ئۇنۇمسىز ئادەتلەرنى ئۆزگەرتىشنى بىر كۈرەش، بىر مۇ-ھىم مەجبۇرىيەت سۈپىتىدە تونۇماي تۇرۇپ كۆز ئالدىمىزدا دۆ-ۋىلىنىپ كەتكەن مەسىلىلەرنى ھەل قىلىپ بولغىلى بولمايدۇ. ئەلۋەتتە، ئادەت ئىجتىمائىي قۇرۇلما، ئىجتىمائىي مۇھىت، مە-دەنىيەت فورمىسى، ئىجتىمائىي ئالاقە، ئىرسىيەت ۋە كۆرگەن تەربىيە بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك بولغاچقا، ئادەمنىڭ قان ـ قېنىغا سىڭىپ كەتكەن بولىدۇ. ئەمما، ئادەت پۈتۈنلەي ئۆز-گەرتكىلى بولمايدىغان نەرسىمۇ ئەمەس. مۇۋەپپەقىيەت قازان-غانلارنىڭ ئىش قىلىش ئۇسۇلىنى كۆزىتىش، مەشھۇرلارنىڭ تەرجىمىھالىنى ئوقۇش، ئۆتكۈر پىكىر ئىگىلىرىنىڭ ئىدىيەسى بىلەن پاتراق ئۇچرىشىش، كىتاب كۆرۈشنى داۋاملاشتۇرۇش قا-تارلىق ئۇسۇللار ئارقىلىق ياخشى ئادەتلەرنى كۈنلەرنىڭ ئۆتۈ-شىگە ئەگىشىپ يېتىلدۈرگىلى بولىدۇ. ياخشى ئادەت ـــ ئادەم-نىڭ ئالغا ئىلگىرىلىشىگە تۈرتكە بولىدىغان قامچا؛ ناچار ئادەت ـــ ئادەم ئۆزى خالاپ كىرىۋالمىدىغان ھەم ئالدىراپ چىقىشنى خالـ-ماىدىغان تۇرمە. ناچار ئادەتنى ئۆزگەرتمىگەن ئادەمگە ئەڭ ئاۋۇال خىرىس ۋە تەھدىت ئۆزىدىن كېلىدۇ؛ ئۆزى دۈشمەن بولىدۇ.

355 On the Margins of Self

ئادەتنى ئۆزگەرتىشنىڭ تەسلىكىگە قارىتىلغان. سىز مەلۇم بىر ئىشتا ئىرادىگە كېلىپ بولغاندىن كېيىن ئادەت كۈچىنىڭ تە-سىرىگە ئۇچرايسىز. ناۋادا ئۆز ھېسسىياتىڭىزنى كونترول قە-لىشنى بىلمىسىڭىز، ئارزۇ ئارزۇ پېتى، غايە غايە پېتى قېلىۋې-رىدۇ. قىينىچىلىق تۇغمەيدۇ. مەسىلەن، سىز كېلەر ھەپتىدىن باشلاپ ئىنگلىز تىلىنى بىر يىل ئىچىدە بېرىلىپ ئۆگەنمەكچى بولغان بولسىڭىز، ئۇ ھالدا سەھەر تۇرۇپ سۆز ـ جۈملىلەرنى يادلاش، كۈندە مۇقىم ۋاقىت چىقىرىش، سىجىللىقنى ساقلاش، ئىجتىمائىي ئالاقىگە كېتىدىغان ۋاقىتنى قىسقارتىش، غە-دىقلايدىغان ئۇچۇرلارنىڭ تەسىرىگە ئاز ئۇچراش قاتارلىق بىر قاتار ۋەزىپىلەرگە دۇچ كېلىسىز. لېكىن، كۆنگەن خۇيىڭىز بۇ جەريانداا سىزگە دەخلى قىلىپ پىلانىڭىزنى ئاقسىتىپ تۇرىدۇ. شۇڭا ئۇنۇمسىز ئادەتلەرنى ئۆزگەرتىشنى بىر كۈرەش، بىر مۇ-ھىم مەجبۇرىيەت سۈپىتىدە تونۇماي تۇرۇپ كۆز ئالدىمىزدا دۆ-ۋىلىنىپ كەتكەن مەسىلىلەرنى ھەل قىلىپ بولغىلى بولمايدۇ. ئەلۋەتتە، ئادەت ئىجتىمائىي قۇرۇلما، ئىجتىمائىي مۇھىت، مە-دەنىيەت فورمىسى، ئىجتىمائىي ئالاقە، ئىرسىيەت ۋە كۆرگەن تەربىيە بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك بولغاچقا، ئادەمنىڭ قان ـ قېنىغا سىڭىپ كەتكەن بولىدۇ. ئەمما، ئادەت پۈتۈنلەي ئۆز-گەرتكىلى بولمايدىغان نەرسىمۇ ئەمەس. مۇۋەپپەقىيەت قازان-غانلارنىڭ ئىش قىلىش ئۇسۇلىنى كۆزىتىش، مەشھۇرلارنىڭ تەرجىمىھالىنى ئوقۇش، ئۆتكۈر پىكىر ئىگىلىرىنىڭ ئىدىيەسى بىلەن پاتراق ئۇچرىشىش، كىتاب كۆرۈشنى داۋاملاشتۇرۇش قا-تارلىق ئۇسۇللار ئارقىلىق ياخشى ئادەتلەرنى كۈنلەرنىڭ ئۆتۈ-شىگە ئەگىشىپ يېتىلدۈرگىلى بولىدۇ. ياخشى ئادەت ـــ ئادەم-نىڭ ئالغا ئىلگىرىلىشىگە تۈرتكە بولىدىغان قامچا؛ ناچار ئادەت ـــ ئادەم ئۆزى خالاپ كىرىۋالمىدىغان ھەم ئالدىراپ چىقىشنى خالـ-ماىدىغان تۇرمە. ناچار ئادەتنى ئۆزگەرتمىگەن ئادەمگە ئەڭ ئاۋۇال خىرىس ۋە تەھدىت ئۆزىدىن كېلىدۇ؛ ئۆزى دۈشمەن بولىدۇ.

355 On the Margins of Self

چىقىش يولى پۈتۈنلەي ئېتىلىپ كەتكىنى يوق. لېكىن، ناچار ئادەتلەرنىڭ ياشلىرىمىزنىڭ ئىلگىرىلەش يولىنى توسۇۋالغىنى راست. ياشلىرىمىز پۈتۈنلەي تۇگىشىپ كەتكىنى يوق، ئەمما ئۇنۇمسىز ئادەتلەرنىڭ ئۇلارنى بىچارىلىككە، خارلىققا باشلاۋاتقىنى راست. ئارزۇلار پۈتۈنلەي بىتچەت بولۇپ كەتكىنى يوق، ئەمما ياشلىرىمىزنىڭ غايىلەرنى تىكلەپ قويۇپ، ئادەت كۈچىنىڭ تەسىرى بىلەن نىشاندىن ئادىشىۋاتقىنى راست. مەن ئۆز ئەمەلىيىتىمدىن چىقىش قىلىپ تۇرۇپ ياشلىرىمىزغا سەھەر تۇرۇش، تەشەببۇسكار بولۇش، ئىشنىڭ ئاقىۋىتىنى ئالدىن قىياس قىلىش، ۋاقىت تەقسىملەش، يالغۇز تۇرىدىغان ۋاقىتنى كۆپەيتىش، ئۆن ـ تىنىسىز پىكىر قىلىش (قۇرۇق خىيال سۈرۈش ئەمەس)، زىيادە ئۇچۇردىن نېرى تۇرۇش قاتارلىق ئادەتلەرنى يېتىلدۇرۇش ئۈچۈن تىرىشىپ بېقىش تەكلىپىنى بېرىمەن. بۇنىڭدىن باشقا يەنە نۇرغۇن ئادەتلەرنى مىسال كۆرسىتىش مۇمكىن. ئەمما ياماق يېرى، ياخشى ئادەتلەرنى يېتىلدۇرۇشنىڭ ئۆزى بىر گەپ. ھازىرغىچە توغرا ياشاشنى ئۆگىتىدىغان نۇرغۇن ئۇيغۇرچە كىتابلار نەشر قىلىندى. لېكىن، شۇ كىتابلارنى ئوقۇغان نۇرغۇن ياشلار يەنىلا ئۆزىنىڭ شۇ پېتى تۇرغانلىقىنى، روھىي ھالىتىدە ھېچقانداق ئۆزگىرىش بولمىغانلىقىنى ھېس قىلىشىدۇ. دېمەك، كىتاب ئوقۇپ ھەرىكەتكە ئۆتمەسلىك، تەسىرات باسقۇچىدا تۇرۇپ قېلىش، زەرەتلەنگەن ئىدىيەلەرنى پەرۋىش قىلىپ چوڭقۇرلاشتۇرۇشقا تىرىشماسلىق بىزگە ھېچقانداق نەپ بەرمەيدۇ. مەن ئۇيغۇر تىلىدا نەشر قىلىنغان شۇ خىلدىكى كىتابلاردىن «سىزنىڭ سەۋەنلىكلىرىڭىز» نى ئالىي مەكتەپ ۋاقتىمدا ئوقۇغان. «قايغۇرماڭ، باتۇرلارچە ياشاڭ» نامىلىق كىتابنى 2000 ـ يىلى ئۇيقۇسىزلىقتىن ئىبارەت مەرەز كېسەلنى يېڭىش داۋامدا ئوقۇغان، قالغانلىرىنى ئوقۇمىدىم. ئەڭ ئاخىرىدا يەنىلا ھەرىكەتكە ئۆتكىنىم، تەشەببۇسكار بولغىنىم مېنى ئۆزۈمنى قايتا تونۇش، قېزىش پۇرسىتىگە ئىگە

چىقىش يولى پۈتۈنلەي ئېتىلىپ كەتكىنى يوق. لېكىن، ناچار ئادەتلەرنىڭ ياشلىرىمىزنىڭ ئىلگىرىلەش يولىنى توسۇۋالغىنى راست. ياشلىرىمىز پۈتۈنلەي تۇگىشىپ كەتكىنى يوق، ئەمما ئۇنۇمسىز ئادەتلەرنىڭ ئۇلارنى بىچارىلىككە، خارلىققا باشلاۋاتقىنى راست. ئارزۇلار پۈتۈنلەي بىتچەت بولۇپ كەتكىنى يوق، ئەمما ياشلىرىمىزنىڭ غايىلەرنى تىكلەپ قويۇپ، ئادەت كۈچىنىڭ تەسىرى بىلەن نىشاندىن ئادىشىۋاتقىنى راست. مەن ئۆز ئەمەلىيىتىمدىن چىقىش قىلىپ تۇرۇپ ياشلىرىمىزغا سەھەر تۇرۇش، تەشەببۇسكار بولۇش، ئىشنىڭ ئاقىۋىتىنى ئالدىن قىياس قىلىش، ۋاقىت تەقسىملەش، يالغۇز تۇرىدىغان ۋاقىتنى كۆپەيتىش، ئۆن ـ تىنىسىز پىكىر قىلىش (قۇرۇق خىيال سۈرۈش ئەمەس)، زىيادە ئۇچۇردىن نېرى تۇرۇش قاتارلىق ئادەتلەرنى يېتىلدۇرۇش ئۈچۈن تىرىشىپ بېقىش تەكلىپىنى بېرىمەن. بۇنىڭدىن باشقا يەنە نۇرغۇن ئادەتلەرنى مىسال كۆرسىتىش مۇمكىن. ئەمما ياماق يېرى، ياخشى ئادەتلەرنى يېتىلدۇرۇشنىڭ ئۆزى بىر گەپ. ھازىرغىچە توغرا ياشاشنى ئۆگىتىدىغان نۇرغۇن ئۇيغۇرچە كىتابلار نەشر قىلىندى. لېكىن، شۇ كىتابلارنى ئوقۇغان نۇرغۇن ياشلار يەنىلا ئۆزىنىڭ شۇ پېتى تۇرغانلىقىنى، روھىي ھالىتىدە ھېچقانداق ئۆزگىرىش بولمىغانلىقىنى ھېس قىلىشىدۇ. دېمەك، كىتاب ئوقۇپ ھەرىكەتكە ئۆتمەسلىك، تەسىرات باسقۇچىدا تۇرۇپ قېلىش، زەرەتلەنگەن ئىدىيەلەرنى پەرۋىش قىلىپ چوڭقۇرلاشتۇرۇشقا تىرىشماسلىق بىزگە ھېچقانداق نەپ بەرمەيدۇ. مەن ئۇيغۇر تىلىدا نەشر قىلىنغان شۇ خىلدىكى كىتابلاردىن «سىزنىڭ سەۋەنلىكلىرىڭىز» نى ئالىي مەكتەپ ۋاقتىمدا ئوقۇغان. «قايغۇرماڭ، باتۇرلارچە ياشاڭ» نامىلىق كىتابنى 2000 ـ يىلى ئۇيقۇسىزلىقتىن ئىبارەت مەرەز كېسەلنى يېڭىش داۋامدا ئوقۇغان، قالغانلىرىنى ئوقۇمىدىم. ئەڭ ئاخىرىدا يەنىلا ھەرىكەتكە ئۆتكىنىم، تەشەببۇسكار بولغىنىم مېنى ئۆزۈمنى قايتا تونۇش، قېزىش پۇرسىتىگە ئىگە

356 ئۆزلۈك گىرۇھ كلىرىدە

چىقىش يولى پۈتۈنلەي ئېتىلىپ كەتكىنى يوق. لېكىن، ناچار ئادەتلەرنىڭ ياشلىرىمىزنىڭ ئىلگىرىلەش يولىنى توسۇۋالغىنى راست. ياشلىرىمىز پۈتۈنلەي تۇگىشىپ كەتكىنى يوق، ئەمما ئۇنۇمسىز ئادەتلەرنىڭ ئۇلارنى بىچارىلىككە، خارلىققا باشلاۋاتقىنى راست. ئارزۇلار پۈتۈنلەي بىتچەت بولۇپ كەتكىنى يوق، ئەمما ياشلىرىمىزنىڭ غايىلەرنى تىكلەپ قويۇپ، ئادەت كۈچىنىڭ تەسىرى بىلەن نىشاندىن ئادىشىۋاتقىنى راست. مەن ئۆز ئەمەلىيىتىمدىن چىقىش قىلىپ تۇرۇپ ياشلىرىمىزغا سەھەر تۇرۇش، تەشەببۇسكار بولۇش، ئىشنىڭ ئاقىۋىتىنى ئالدىن قىياس قىلىش، ۋاقىت تەقسىملەش، يالغۇز تۇرىدىغان ۋاقىتنى كۆپەيتىش، ئۆن ـ تىنىسىز پىكىر قىلىش (قۇرۇق خىيال سۈرۈش ئەمەس)، زىيادە ئۇچۇردىن نېرى تۇرۇش قاتارلىق ئادەتلەرنى يېتىلدۇرۇش ئۈچۈن تىرىشىپ بېقىش تەكلىپىنى بېرىمەن. بۇنىڭدىن باشقا يەنە نۇرغۇن ئادەتلەرنى مىسال كۆرسىتىش مۇمكىن. ئەمما ياماق يېرى، ياخشى ئادەتلەرنى يېتىلدۇرۇشنىڭ ئۆزى بىر گەپ. ھازىرغىچە توغرا ياشاشنى ئۆگىتىدىغان نۇرغۇن ئۇيغۇرچە كىتابلار نەشر قىلىندى. لېكىن، شۇ كىتابلارنى ئوقۇغان نۇرغۇن ياشلار يەنىلا ئۆزىنىڭ شۇ پېتى تۇرغانلىقىنى، روھىي ھالىتىدە ھېچقانداق ئۆزگىرىش بولمىغانلىقىنى ھېس قىلىشىدۇ. دېمەك، كىتاب ئوقۇپ ھەرىكەتكە ئۆتمەسلىك، تەسىرات باسقۇچىدا تۇرۇپ قېلىش، زەرەتلەنگەن ئىدىيەلەرنى پەرۋىش قىلىپ چوڭقۇرلاشتۇرۇشقا تىرىشماسلىق بىزگە ھېچقانداق نەپ بەرمەيدۇ. مەن ئۇيغۇر تىلىدا نەشر قىلىنغان شۇ خىلدىكى كىتابلاردىن «سىزنىڭ سەۋەنلىكلىرىڭىز» نى ئالىي مەكتەپ ۋاقتىمدا ئوقۇغان. «قايغۇرماڭ، باتۇرلارچە ياشاڭ» نامىلىق كىتابنى 2000 ـ يىلى ئۇيقۇسىزلىقتىن ئىبارەت مەرەز كېسەلنى يېڭىش داۋامدا ئوقۇغان، قالغانلىرىنى ئوقۇمىدىم. ئەڭ ئاخىرىدا يەنىلا ھەرىكەتكە ئۆتكىنىم، تەشەببۇسكار بولغىنىم مېنى ئۆزۈمنى قايتا تونۇش، قېزىش پۇرسىتىگە ئىگە

356 ئۆزلۈك گىرۇھ كلىرىدە

قىلىدى. ئۆزۈمنى تىڭشاش، يۇرىكىمدىن كېلىۋاتقان چىن تۇيۇ-
غۇلارغا بىپەرۋالىق قىلماسلىق، خاس يولۇمدا مېڭىشقا ئىل-
هاملاندۇردى. يۇقىرىدىكى بايانلارمۇ ئۆزۈمنىڭ قىينىچىلىقنى
يېڭىش داۋامىدا بۇاستە هېس قىلغانلىرىم. ئەلۋەتتە، باش-
قىلارنىڭ قىينىچىلىقنى يېڭىشكە توسالغۇ بولىدىغان روهىي
ئامىللار هەققىدە ئويلىغان قىممەتلىك پىكىرلىرى ۋە خاس
تەجرىبىلىرى بولۇشى مۇمكىن. قىينىچىلىقنى يېڭىشكە دائىر
ئوخشىمىغان تەجرىبىلەر تونۇشتۇرۇلسا، ئوخشىمىغان مىجەز-
دىكى ياشلىرىمىزغا بىرەر تەرەپتىن بولسىمۇ پايدىسى تېگىشى
مۇمكىن. مەسلىنىڭ نېگىزىنى پىسخولوگىيە، جەمئىيەتشۇناس-
لىق، ئىنسانشۇناسلىق نۇقتىسىدىن ئىزدەش، ئىلمىي تەتقىقات
ئېلىپ بېرىش ئەلۋەتتە قەدىرلەشكە تېگىشلىك ئىش. ئەمما،
تەجرىبىدىن ئۆتكەن نەق گەپلەرمۇ ئورتاقلىق تۇيغۇسى هېس
قىلغان ئوقۇرمەنلەرگە نەپ بەرسە ئەجەب ئەمەس.

357 On the Margins of Self
قىلىدى. ئۆزۈمنى تىڭشاش، يۇرىكىمدىن كېلىۋاتقان چىن تۇيۇ-
غۇلارغا بىپەرۋالىق قىلماسلىق، خاس يولۇمدا مېڭىشقا ئىل-
هاملاندۇردى. يۇقىرىدىكى بايانلارمۇ ئۆزۈمنىڭ قىينىچىلىقنى
يېڭىش داۋامىدا بۇاستە هېس قىلغانلىرىم. ئەلۋەتتە، باش-
قىلارنىڭ قىينىچىلىقنى يېڭىشكە توسالغۇ بولىدىغان روهىي
ئامىللار هەققىدە ئويلىغان قىممەتلىك پىكىرلىرى ۋە خاس
تەجرىبىلىرى بولۇشى مۇمكىن. قىينىچىلىقنى يېڭىشكە دائىر
ئوخشىمىغان تەجرىبىلەر تونۇشتۇرۇلسا، ئوخشىمىغان مىجەز-
دىكى ياشلىرىمىزغا بىرەر تەرەپتىن بولسىمۇ پايدىسى تېگىشى
مۇمكىن. مەسلىنىڭ نېگىزىنى پىسخولوگىيە، جەمئىيەتشۇناس-
لىق، ئىنسانشۇناسلىق نۇقتىسىدىن ئىزدەش، ئىلمىي تەتقىقات
ئېلىپ بېرىش ئەلۋەتتە قەدىرلەشكە تېگىشلىك ئىش. ئەمما،
تەجرىبىدىن ئۆتكەن نەق گەپلەرمۇ ئورتاقلىق تۇيغۇسى هېس
قىلغان ئوقۇرمەنلەرگە نەپ بەرسە ئەجەب ئەمەس.
357 On the Margins of Self

ياشلار مەزگىلىدىكى سۈزۈلۈشلەر

ئاچقۇچلۇق سۆزلەر: ئىسسىرلىق؛ يۇلسىزلىق؛ ئارتۇقچىلىقنى قەيرى؛ ئۆزىنى مۇكەممەللەشتۈرۈش؛ ئۆزىگىلا كەلمەس ئۆگىنىش

ئۆزۈمنى ياشلار مەزگىلىگە ئالدىدا، خۇسۇسەن بۇرۇن قولۇمدا ئىدىگلىرى تىلى ئۆگەنگەن ئوقۇغۇچىلار مېنىڭ ئالدىدا قەرزدار دەپ ھېس قىلىمەن. سەۋەبى، مەن جەمئىيەتشۇناسلىقنى ئۆگەنگەندىكە ئەپ چەت ئەلگە ئوقۇشقا چىقىشتىن بۇرۇن قىلغان ئارزۇ-لىرىمنى تۈشلۈق تېخنىچە يالىغىلىرىمىز كۆڭۈل بۆلۈۋاتقان مەسىلىدار ھەققىدە تۇرۇپلا ئىزدىنىپ بولالمىدىم. ئۆزىنىڭ ئوينىتىگە «سەرخۇش» دېگەن ماركىنىڭ ئىلھامىنى، تىل ئوقۇتۇشتىكى بېڭى مېتودلارنى، تۇرگەن ئىدىگلىرى تىلى كىتابىمدىكى نۇرغۇن پىكىرلىرىنى ئاشۇ ئوقۇغۇچىلارغا دەرس ئۆتۈشى داۋامىدا مەن ئۆزلىنىڭ سوغاللىرىدىن ھېس قىلغان، ئۆزلىرىنىڭ ماڭا بىلدۈرگەن گەدىلىرىمۇ ناھايىتى كۆپ بولغان. كېيىن غايىم بىلەن رېئاللىق ئارىسىدىكى پەرقنىڭ زورلۇقى تۈپەيلى نۇرغۇن پېئورىستلار دېسە، جەلپكار نەرسىلەرنى ۋاز كېچىپ مۇساپىر چېلىقتا ئوقۇش يولىدىكى نى تالالمۇئالىدىم. ئىزدەنىشلىرىم ئۈچۈن ئوقۇغۇچىلىرىم بىلەن دەپ-بېشىمدىكى بولغان پىكىرلەر ۋاقىتىچە تاشلىنىپ قالدى. ئەمما، مەندىكى قەرزدارلىق تۇيغۇسى ھالۋاڭى ئۈنۈمۈر سىنىپتىنىڭ ئوقۇشتا

يىگىرمىنچى باب

ياشلار مەزگىلىدىكى سۈزۈلۈشلەر

ئاچقۇچلۇق سۆزلەر: ئىسسىرلىق؛ يۇلسىزلىق؛ ئارتۇقچىلىقنى قەيرى؛ ئۆزىنى مۇكەممەللەشتۈرۈش؛ ئۆزىگىلا كەلمەس ئۆگىنىش

ئۆزۈمنى ياشلار مەزگىلىگە ئالدىدا، خۇسۇسەن بۇرۇن قولۇمدا ئىدىگلىرى تىلى ئۆگەنگەن ئوقۇغۇچىلار مېنىڭ ئالدىدا قەرزدار دەپ ھېس قىلىمەن. سەۋەبى، مەن جەمئىيەتشۇناسلىقنى ئۆگەنگەندىكە ئەپ چەت ئەلگە ئوقۇشقا چىقىشتىن بۇرۇن قىلغان ئارزۇ-لىرىمنى تۈشلۈق تېخنىچە يالىغىلىرىمىز كۆڭۈل بۆلۈۋاتقان مەسىلىدار ھەققىدە تۇرۇپلا ئىزدىنىپ بولالمىدىم. ئۆزىنىڭ ئوينىتىگە «سەرخۇش» دېگەن ماركىنىڭ ئىلھامىنى، تىل ئوقۇتۇشتىكى بېڭى مېتودلارنى، تۇرگەن ئىدىگلىرى تىلى كىتابىمدىكى نۇرغۇن پىكىرلىرىنى ئاشۇ ئوقۇغۇچىلارغا دەرس ئۆتۈشى داۋامىدا مەن ئۆزلىنىڭ سوغاللىرىدىن ھېس قىلغان، ئۆزلىرىنىڭ ماڭا بىلدۈرگەن گەدىلىرىمۇ ناھايىتى كۆپ بولغان. كېيىن غايىم بىلەن رېئاللىق ئارىسىدىكى پەرقنىڭ زورلۇقى تۈپەيلى نۇرغۇن پېئورىستلار دېسە، جەلپكار نەرسىلەرنى ۋاز كېچىپ مۇساپىر چېلىقتا ئوقۇش يولىدىكى نى تالالمۇئالىدىم. ئىزدەنىشلىرىم ئۈچۈن ئوقۇغۇچىلىرىم بىلەن دەپ-بېشىمدىكى بولغان پىكىرلەر ۋاقىتىچە تاشلىنىپ قالدى. ئەمما، مەندىكى قەرزدارلىق تۇيغۇسى ھالۋاڭى ئۈنۈمۈر سىنىپتىنىڭ ئوقۇشتا

358 ئۇيغۇرلار گىرۇپكىسى

كەلگەندىن كېيىن كۆچىسىپ كەتتى. بىر خەلقنىڭ رېئاللىقى
ئۆچۈن توپسوق رۇمۇز، ئەمما چۈشىنىشى قىيىن بولغان جەمئى-
يىتە نەزەرىيىلىرىنى ئۈگەنگەنىدە، پىروفېسسور لارنىڭ ئۈلپە-
مىگە لايىقلاشتۇرۇپ ئىنگلىزچە ماقالە يازغانلىرىدا، ماڭا ھە-
مىشە بىر خىل بىئاراملىق تۇيغۇسى ھەمراھ بولاتتى; ئۇزۇن-
خى ئۆيغۇر مۇئەللىماتلىرىن چەتئەب ئاسىسىرلاتتە تەپەككۇرنىڭ
قۇرباندىكا ئايلىنىپ كېتىۋاتقانلىقى، نۇرغۇنلىرى رېئاللىقتىن تەھەززا-
قىلىۋاتقان تېمىلارنا ئىزدىلمەيۋاتقانلىقى ھېس قىلاتتىم. ئەخ-
مەتجان سوئال ئىكەنلىكىنى بىلدىم تۇرسامۇ، ئۇزۇنىدىن بېرات –
«رېئاللىق ئۇ بىرنىڭ تونۇشىسىز: زېھنىسىز قانداق چۈچىما-
كان؟»، «ھېسسىياتىنى چۈشىنىش: مۇھەببەت دالدا تاموۋ؟»، «ما-
ئاشلىقىمۇ بولسىمۇ»، «نېمە قىلالايسىز؟» قاتارلىق تارمار سوز-
مۇنلارغا بۈلۈپ مۇھاكىمىگە قويىمەن.

كەلگەندىن كېيىن كۆچىسىپ كەتتى. بىر خەلقنىڭ رېئاللىقى
ئۆچۈن توپسوق رۇمۇز، ئەمما چۈشىنىشى قىيىن بولغان جەمئى-
يىتە نەزەرىيىلىرىنى ئۈگەنگەنىدە، پىروفېسسور لارنىڭ ئۈلپە-
مىگە لايىقلاشتۇرۇپ ئىنگلىزچە ماقالە يازغانلىرىدا، ماڭا ھە-
مىشە بىر خىل بىئاراملىق تۇيغۇسى ھەمراھ بولاتتى; ئۇزۇن-
خى ئۆيغۇر مۇئەللىماتلىرىن چەتئەب ئاسىسىرلاتتە تەپەككۇرنىڭ
قۇرباندىكا ئايلىنىپ كېتىۋاتقانلىقى، نۇرغۇنلىرى رېئاللىقتىن تەھەززا-
قىلىۋاتقان تېمىلارنا ئىزدىلمەيۋاتقانلىقى ھېس قىلاتتىم. ئەخ-
مەتجان سوئال ئىكەنلىكىنى بىلدىم تۇرسامۇ، ئۇزۇنىدىن بېرات –
«رېئاللىق ئۇ بىرنىڭ تونۇشىسىز: زېھنىسىز قانداق چۈچىما-
كان؟»، «ھېسسىياتىنى چۈشىنىش: مۇھەببەت دالدا تاموۋ؟»، «ما-
ئاشلىقىمۇ بولسىمۇ»، «نېمە قىلالايسىز؟» قاتارلىق تارمار سوز-
مۇنلارغا بۈلۈپ مۇھاكىمىگە قويىمەن.

كەلگەندىن كېيىن كۆچىسىپ كەتتى. بىر خەلقنىڭ رېئاللىقى
ئۆچۈن توپسوق رۇمۇز، ئەمما چۈشىنىشى قىيىن بولغان جەمئى-
يىتە نەزەرىيىلىرىنى ئۈگەنگەنىدە، پىروفېسسور لارنىڭ ئۈلپە-
مىگە لايىقلاشتۇرۇپ ئىنگلىزچە ماقالە يازغانلىرىدا، ماڭا ھە-
مىشە بىر خىل بىئاراملىق تۇيغۇسى ھەمراھ بولاتتى; ئۇزۇن-
خى ئۆيغۇر مۇئەللىماتلىرىن چەتئەب ئاسىسىرلاتتە تەپەككۇرنىڭ
قۇرباندىكا ئايلىنىپ كېتىۋاتقانلىقى، نۇرغۇنلىرى رېئاللىقتىن تەھەززا-
قىلىۋاتقان تېمىلارنا ئىزدىلمەيۋاتقانلىقى ھېس قىلاتتىم. ئەخ-
مەتجان سوئال ئىكەنلىكىنى بىلدىم تۇرسامۇ، ئۇزۇنىدىن بېرات –
«رېئاللىق ئۇ بىرنىڭ تونۇشىسىز: زېھنىسىز قانداق چۈچىما-
كان؟»، «ھېسسىياتىنى چۈشىنىش: مۇھەببەت دالدا تاموۋ؟»، «ما-
ئاشلىقىمۇ بولسىمۇ»، «نېمە قىلالايسىز؟» قاتارلىق تارمار سوز-
مۇنلارغا بۈلۈپ مۇھاكىمىگە قويىمەن.

يۇلسىزلىق ۋە موھتاجلىقتىڭ دەردى: گىشىسر
ۋاقتىمىزدا نېمە قىلىمىز؟

گىش كونۇپ تۇرغان ياشلار-ئوتتۇرا ياشتىكى جۇشىندىلۇ-كى، يۇلسىزلىق ۋە موھتاجلىقنىڭ ئەسۇئەسىسى يامان؛ قادەمنىڭ قەدىدىن گېڭىپ تەبىئىتىنى يۇچەكەشتۇرىدۇ، زېھنىنى چاچىدۇ، غۇرۇرۇنى سۇندۇرىدۇ، ھەتتا مۇستەقىل دۇنياقارىش بېتىلدۇرۇپ يولۇمغان قىز – يىگىتلەرمەنزىلى تالياتچىسىزلىق تۇيىغۇسىغا

گىش كونۇپ تۇرغان ياشلار-ئوتتۇرا ياشتىكى جۇشىندىلۇ-كى، يۇلسىزلىق ۋە موھتاجلىقنىڭ ئەسۇئەسىسى يامان؛ قادەمنىڭ قەدىدىن گېڭىپ تەبىئىتىنى يۇچەكەشتۇرىدۇ، زېھنىنى چاچىدۇ، غۇرۇرۇنى سۇندۇرىدۇ، ھەتتا مۇستەقىل دۇنياقارىش بېتىلدۇرۇپ يولۇمغان قىز – يىگىتلەرمەنزىلى تالياتچىسىزلىق تۇيىغۇسىغا

مۇناسىۋەتلىك جەمئىيەت نەزەرىيەلىرىنى گىشىسىرلىققا ئامېرىكا ئۇسۇلدا تەتبىقلىغاندا، بۇ ھادىسىنى مۇنداق ئاسىللار كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ: مەلۇم كەسىپكە ئېھتىياجنىڭ يولىماسلىقى يالىق ئىجتىماىئى ئۆزگىرىش تۈپەيلى ئېھتىياجنىڭ تۆۋەنلىشى، بىر دۆلەتنىڭ بىر رايونىنى باشقۇرۇۋېتىش داۋاسىدىكى ئۆزارلىق مۇددەت-لىلاق ماكرولۇق پىلاننا مۇھىم ئورۇن تۇتىدىغان سىياسىي ئە-گىلىكى، ئەمگەك بازىرىدىكى ئاتالاپ ئۆتكىلى بولمايدىغان، ئادەم پەيدا قىلغان سۇنئىي پاسىللار، كەسىپ ئۆگىسىنىڭ ماھارىتى، قابىلىيىتى، پەرزەنتىيەمسى، روھىي ھالىتى ئىش تەلەپىگە ماس كەلمەسلىگە، ئۆزرى خالاپ ئىشسىزلىق يولىنى تاللاۋاتقانلىقى-ۋەھاكازالار. لېكىن، ئىشسىزلىقنى نوقۇل ھالدا قانىلىيەت ئۇ رۇھىي ساپانىڭ تۆۋەنلىكىگە باغلاپ چۈشەندۈرۈشمۇ، ياشاۋاتقان

يۇلسىزلىق ۋە موھتاجلىقنىڭ دەردى: گىشىسر
ۋاقتىمىزدا نېمە قىلىمىز؟
گىش كونۇپ تۇرغان ياشلار-ئوتتۇرا ياشتىكى جۇشىندىلۇ-كى، يۇلسىزلىق ۋە موھتاجلىقنىڭ ئەسۇئەسىسى يامان؛ قادەمنىڭ قەدىدىن گېڭىپ تەبىئىتىنى يۇچەكەشتۇرىدۇ، زېھنىنى چاچىدۇ، غۇرۇرۇنى سۇندۇرىدۇ، ھەتتا مۇستەقىل دۇنياقارىش بېتىلدۇرۇپ يولۇمغان قىز – يىگىتلەرمەنزىلى تالياتچىسىزلىق تۇيىغۇسىغا
مۇناسىۋەتلىك جەمئىيەت نەزەرىيەلىرىنى گىشىسىرلىققا ئامېرىكا ئۇسۇلدا تەتبىقلىغاندا، بۇ ھادىسىنى مۇنداق ئاسىللار كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ: مەلۇم كەسىپكە ئېھتىياجنىڭ يولىماسلىقى يالىق ئىجتىماىئى ئۆزگىرىش تۈپەيلى ئېھتىياجنىڭ تۆۋەنلىشى، بىر دۆلەتنىڭ بىر رايونىنى باشقۇرۇۋېتىش داۋاسىدىكى ئۆزارلىق مۇددەت-لىلاق ماكرولۇق پىلاننا مۇھىم ئورۇن تۇتىدىغان سىياسىي ئە-گىلىكى، ئەمگەك بازىرىدىكى ئاتالاپ ئۆتكىلى بولمايدىغان، ئادەم پەيدا قىلغان سۇنئىي پاسىللار، كەسىپ ئۆگىسىنىڭ ماھارىتى، قابىلىيىتى، پەرزەنتىيەمسى، روھىي ھالىتى ئىش تەلەپىگە ماس كەلمەسلىگە، ئۆزرى خالاپ ئىشسىزلىق يولىنى تالاۋاتقانلىقى-ۋەھاكازالار. لېكىن، ئىشسىزلىقنى نوقۇل ھالدا قانىلىيەت ئۇ رۇھىي ساپانىڭ تۆۋەنلىكىگە باغلاپ چۈشەندۈرۈشمۇ، ياشاۋاتقان

ئىجتىمائىي مۇھىتقا باغلاپ قويۇشمۇ توغرا ئەمەس. ئىشسىز-لىقنى ئۆز نۆۋىتىدە ئومۇمنىڭ سىياسىتى كەلتۈرۈپ چىقىرىدىغانلىقى راست. ئامېرىكا جەمئىيەتشۇناسى رايت مىللىس (C. Wright Mills , 1916 — 1961) «شەخسنىڭ مەسىلىسى ھۆكۈمەتنىڭ مەسىلىسى» دەپ ئىزاھلايدۇ. ئەمما، مېنىڭ ئەڭ ئەنسىرەيدىغىنىم — ئىشسىز ۋاقىتتا باھانە تېپىۋېلىپ تۇگۇلۇۋېلىش ۋە ھەممىنى دەۋرگە، مۇھىتقا ئارتىپ قويۇپ ئىلگىرىلەشنى خالىماسلىق: مېنىڭ يەنە ئەنسىرەيدىغىنىم — ئىشسىزلىقنىڭ بىكار يۈرۈۋاتقان ياشلارنىڭ روھىغا كۆرسىتىدىغان سەلبىي تەسىرى. چۈنكى، ئىشسىز ئادەمنىڭ نەزىرى ئەتراپىغا ئۈمىدسىزلىك ۋە كۆڭۈلسىز ھېسسىيات ئىلكىدە تىكىلىدۇ، كۆنلىرىدە مەنە يوقىتىك تۇيۇلىدۇ، يوشۇرۇن كۈچى بېسىلىدۇ. ئىشسىز ئادەم كېيىن يەنە خىزمەت تاپالىشى مۇمكىن. ئەمما، شۇ ئارىلىقتىكى ۋەسۋەسە ئادەمنى ئوبدانلا كاردىن چىقىرىدۇ. زۆرۈر ئىشلارغا خەجلەي دېسە پۇل يوق، موھتاجلىق دەستىدىن ئۈمىدسىزلىك چېكى يوق. بۇنداق چاغدا ئادەمنىڭ زېھنىگە ھېچنېمە چۈشمەيدۇ. بۇ نۇقتىدا نۇرغۇن ئىشسىز ياشلىرىمىز نۇرغۇن ياشلىرىمىزنىڭ تۇرمۇشىدىن ئېنىق كۆرۈپ تۇرۇۋاتىمىز. ئەڭ يامان بولغىنى، بەزى ياشلىرىمىز ئۆزى دۇچ كېلىۋاتقان مەسىلىنىڭ تۇگۇنىنى ئىشسىزلىققا دۆڭگەپ قويۇپ تۇگۇلۇۋېلىپ باربىدۇ. مەن ئىشسىزلىق داۋامىدا ھەممىدىن بەك خورلىنىۋاتقان ئەقىللەرگە، چېچىلىۋاتقان زېھنىلەرگە ئېچىنىمەن.

ئىشسىزلىق شۇنچە قاباھەتلىكمۇ؟ مەن ئۇنداق قارىمايمەن. ئىشسىزلىقنىڭ ۋەسۋەسىسى يامان، ئەمما مەلۇم مەزگىللىك ئىشسىزلىق بىزنىڭ بۇنىڭدىن كېيىن مەڭگۈ ئىشسىز قېلىشىدىن ئەنسىرەيدىغىنىم. ئىشسىزلىق ئىچىدە ياشاۋاتقان ياشلارنىڭ ئۆزىگە بولغان ئىشەنچىسى تۆۋەنلەپ كېتىشىدىن ئەنسىرەيمەن. ئىشسىزلىق ئىچىدە ياشاۋاتقان ياشلارنىڭ ئۆزىگە بولغان ئىشەنچىسى تۆۋەنلەپ كېتىشىدىن ئەنسىرەيمەن.

مىزدىن، مەڭگۈ خارلىق ئىچىدە قېلىشمىزدىن دېرەك بەرمەيدۇ. ئىشسىز قالغان ياشلىرىمىز بىكار ۋاقىتلىرىدا ھەسرەتلىك خىياللارنى سۈرۈۋەرمەي، ھېسسىياتقا بېرىلىۋەرمەي، بىرنەرسىگە قاتتىق قادىلىشى ۋە بىرەر كەسپنى بېرىلىپ ئۆگىنىشى كېرەك. ۋاقىت ئۆز نۆۋىتىدە يەنە مېھنەت ۋە ئۇنۇم بىرلىكىدۇر. سىز ئىشسىز ۋاقىتىڭىزدا ئوبدان باھاندىن بىرنى تېپىپ، ھەممە دىشۋارچىلىقنىڭ مەنبەسىنى ياشاۋاتقان مۇھىتقا، جەمئىيەتكە باغلاپ قويۇپ ئۆزىڭىزنى بەزلەۋاتقان، مېڭىڭىزنى ھەسرەتلىك خىياللارغا يەم قىلىپ بېرىۋاتقان چېغىڭىزدا زېھنىڭىزنىمۇ تۇگەشتۇرۇۋاتقان بولىسىز. مۇشۇنداقلا تۇگىشەمسىز؟ سىزدىكى ئارزۇ ـ ئارمانلار مۇشۇنداقلا پايخان بولامدۇ؟ ياق، قەدىرلىك ئىنىم، سىڭلىم، قەددىڭىزنى كۆتۈرۈڭ، كاللىڭىزنى سىلكىڭ! ئەمىسە نېمە قىلىمەن دەمسىز؟

كاپىتال توغرۇلۇق سىز ئاڭلىغان بولۇشىڭىز ھەم ئۇنى پۇل دەپ چۈشىنىشىڭىز مۇمكىن. ماركسنىڭ نەزەريىلىرىدە مۇھىم ئورۇن تۇتىدىغان بۇ ئۇقۇمنى بۇنداق چۈشىنىش ئەلۋەتتە خاتا ئەمەس. ئەمما، كاپىتالنى بۇنچىلىك تار دائىرىدە چۈشىنىۋېلىش خاتا. پۇل ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش قىممەت يارىتىدىغان تاۋاردىن باشقىمۇ كاپىتال بار. فىرانسىيەنىڭ بۈگۈنكى زامان جەمئىيەتشۇناسى پىئېر بوردىئۇ كاپىتالنىڭ تۇرىنى ماركس تەھلىل قىلغان ئىقتىسادىي كاپىتالدىن ئاۋۇتۇپ يەنە «مەدەنىيەت كاپىتالى» نى قاتىدۇ. ئامېرىكا جەمئىيەتشۇناسى جامېس كولمان (James Coleman , 1926—1995) ئۇنىڭغا «ئىجتىمائىي كاپىتال» دېگەن تۇرنى قاتىدۇ. سىزدىكى ئېستېتىك زوق، بەھرىلىنىش سەۋىيەسى، پىكىر قىلىش ئۇسۇلى، ھەربىرىكەتكە ئۆتۈش ئۇسۇلى — ئومۇمەن، سىزنىڭ خۇيىڭىزنى پەيدا قىلىشقا تەسىر كۆرسىتىدىغان ئامىللار مەدەنىيەت كاپىتالىنى تەشكىل قىلىدۇ ۋە ئۇنىڭ قانچىلىك بولۇشى بىر ئادەم ئېرىشىدىغان ئىقتىسادىي كاپىتالنىمۇ بەلگىلەيدۇ. سىزنىڭ ئارىلىشىۋاتقان ئىجتىمائىي

مىزدىن، مەڭگۈ خارلىق ئىچىدە قېلىشمىزدىن دېرەك بەرمەيدۇ. ئىشسىز قالغان ياشلىرىمىز بىكار ۋاقىتلىرىدا ھەسرەتلىك خىياللارنى سۈرۈۋەرمەي، ھېسسىياتقا بېرىلىۋەرمەي، بىرنەرسىگە قاتتىق قادىلىشى ۋە بىرەر كەسپنى بېرىلىپ ئۆگىنىشى كېرەك. ۋاقىت ئۆز نۆۋىتىدە يەنە مېھنەت ۋە ئۇنۇم بىرلىكىدۇر. سىز ئىشسىز ۋاقىتىڭىزدا ئوبدان باھاندىن بىرنى تېپىپ، ھەممە دىشۋارچىلىقنىڭ مەنبەسىنى ياشاۋاتقان مۇھىتقا، جەمئىيەتكە باغلاپ قويۇپ ئۆزىڭىزنى بەزلەۋاتقان، مېڭىڭىزنى ھەسرەتلىك خىياللارغا يەم قىلىپ بېرىۋاتقان چېغىڭىزدا زېھنىڭىزنىمۇ تۇگەشتۇرۇۋاتقان بولىسىز. مۇشۇنداقلا تۇگىشەمسىز؟ سىزدىكى ئارزۇ ـ ئارمانلار مۇشۇنداقلا پايخان بولامدۇ؟ ياق، قەدىرلىك ئىنىم، سىڭلىم، قەددىڭىزنى كۆتۈرۈڭ، كاللىڭىزنى سىلكىڭ! ئەمىسە نېمە قىلىمەن دەمسىز؟

كاپىتال توغرۇلۇق سىز ئاڭلىغان بولۇشىڭىز ھەم ئۇنى پۇل دەپ چۈشىنىشىڭىز مۇمكىن. ماركسنىڭ نەزەريىلىرىدە مۇھىم ئورۇن تۇتىدىغان بۇ ئۇقۇمنى بۇنداق چۈشىنىش ئەلۋەتتە خاتا ئەمەس. ئەمما، كاپىتالنى بۇنچىلىك تار دائىرىدە چۈشىنىۋېلىش خاتا. پۇل ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش قىممەت يارىتىدىغان تاۋاردىن باشقىمۇ كاپىتال بار. فىرانسىيەنىڭ بۈگۈنكى زامان جەمئىيەتشۇناسى پىئېر بوردىئۇ كاپىتالنىڭ تۇرىنى ماركس تەھلىل قىلغان ئىقتىسادىي كاپىتالدىن ئاۋۇتۇپ يەنە «مەدەنىيەت كاپىتالى» نى قاتىدۇ. ئامېرىكا جەمئىيەتشۇناسى جامېس كولمان (James Coleman , 1926—1995) ئۇنىڭغا «ئىجتىمائىي كاپىتال» دېگەن تۇرنى قاتىدۇ. سىزدىكى ئېستېتىك زوق، بەھرىلىنىش سەۋىيەسى، پىكىر قىلىش ئۇسۇلى، ھەربىرىكەتكە ئۆتۈش ئۇسۇلى — ئومۇمەن، سىزنىڭ خۇيىڭىزنى پەيدا قىلىشقا تەسىر كۆرسىتىدىغان ئامىللار مەدەنىيەت كاپىتالىنى تەشكىل قىلىدۇ ۋە ئۇنىڭ قانچىلىك بولۇشى بىر ئادەم ئېرىشىدىغان ئىقتىسادىي كاپىتالنىمۇ بەلگىلەيدۇ. سىزنىڭ ئارىلىشىۋاتقان ئىجتىمائىي

مىزدىن، مەڭگۈ خارلىق ئىچىدە قېلىشمىزدىن دېرەك بەرمەيدۇ. ئىشسىز قالغان ياشلىرىمىز بىكار ۋاقىتلىرىدا ھەسرەتلىك خىياللارنى سۈرۈۋەرمەي، ھېسسىياتقا بېرىلىۋەرمەي، بىرنەرسىگە قاتتىق قادىلىشى ۋە بىرەر كەسپنى بېرىلىپ ئۆگىنىشى كېرەك. ۋاقىت ئۆز نۆۋىتىدە يەنە مېھنەت ۋە ئۇنۇم بىرلىكىدۇر. سىز ئىشسىز ۋاقىتىڭىزدا ئوبدان باھاندىن بىرنى تېپىپ، ھەممە دىشۋارچىلىقنىڭ مەنبەسىنى ياشاۋاتقان مۇھىتقا، جەمئىيەتكە باغلاپ قويۇپ ئۆزىڭىزنى بەزلەۋاتقان، مېڭىڭىزنى ھەسرەتلىك خىياللارغا يەم قىلىپ بېرىۋاتقان چېغىڭىزدا زېھنىڭىزنىمۇ تۇگەشتۇرۇۋاتقان بولىسىز. مۇشۇنداقلا تۇگىشەمسىز؟ سىزدىكى ئارزۇ ـ ئارمانلار مۇشۇنداقلا پايخان بولامدۇ؟ ياق، قەدىرلىك ئىنىم، سىڭلىم، قەددىڭىزنى كۆتۈرۈڭ، كاللىڭىزنى سىلكىڭ! ئەمىسە نېمە قىلىمەن دەمسىز؟

كاپىتال توغرۇلۇق سىز ئاڭلىغان بولۇشىڭىز ھەم ئۇنى پۇل دەپ چۈشىنىشىڭىز مۇمكىن. ماركسنىڭ نەزەريىلىرىدە مۇھىم ئورۇن تۇتىدىغان بۇ ئۇقۇمنى بۇنداق چۈشىنىش ئەلۋەتتە خاتا ئەمەس. ئەمما، كاپىتالنى بۇنچىلىك تار دائىرىدە چۈشىنىۋېلىش خاتا. پۇل ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش قىممەت يارىتىدىغان تاۋاردىن باشقىمۇ كاپىتال بار. فىرانسىيەنىڭ بۈگۈنكى زامان جەمئىيەتشۇناسى پىئېر بوردىئۇ كاپىتالنىڭ تۇرىنى ماركس تەھلىل قىلغان ئىقتىسادىي كاپىتالدىن ئاۋۇتۇپ يەنە «مەدەنىيەت كاپىتالى» نى قاتىدۇ. ئامېرىكا جەمئىيەتشۇناسى جامېس كولمان (James Coleman , 1926—1995) ئۇنىڭغا «ئىجتىمائىي كاپىتال» دېگەن تۇرنى قاتىدۇ. سىزدىكى ئېستېتىك زوق، بەھرىلىنىش سەۋىيەسى، پىكىر قىلىش ئۇسۇلى، ھەربىرىكەتكە ئۆتۈش ئۇسۇلى — ئومۇمەن، سىزنىڭ خۇيىڭىزنى پەيدا قىلىشقا تەسىر كۆرسىتىدىغان ئامىللار مەدەنىيەت كاپىتالىنى تەشكىل قىلىدۇ ۋە ئۇنىڭ قانچىلىك بولۇشى بىر ئادەم ئېرىشىدىغان ئىقتىسادىي كاپىتالنىمۇ بەلگىلەيدۇ. سىزنىڭ ئارىلىشىۋاتقان ئىجتىمائىي

362 ئۆزلۈك گىرۇھ كلىرىدە

تورنكىز بولسا ئىجتىماڭىي كاپىتالىستىزىنى بىلگىلەيدۇ. ئەگەر سىزنىڭ ئىقتىسادىي كاپىتالىڭىز چېرىشىشكىز ۋاقىت مەسىلە-سى، خالاس. سىزنىڭ ئىشسىز ۋاقىتىڭىزدا ئۆزۈڭىزدە بار بولۇۋاتقان بولغان مەدەنىيەت كاپىتالىستى تەنۋىپ يەتمەي، بالدۇر چۈشكۈنلىشىۋاتقىنىڭىز خاتا بولغان. رادىئو ئالاقىنىڭ رايونىـ مىزدىكى كاتتا زاۋۇلار بولاڭشى دەل ئۇيۇنلۇق ئۆزۈلدۈكى مەدەنىيەت كاپىتالىستى — يەنى پۈرسەتنى تۇتۇۋېلىش ئىقتىدارى، ئاكتىپ بەرـ رىتىسىيە، ئۆزۈڭگە جەلىق ئىلگىن قىلىش، ئىنتىلىش روھىنى ئىقـ تىسادىي كاپىتالىغا ئايلاندۇرالمىغانلىقتىدۇر. رادىئو ئالاق غايىنـ تىكلەپ ھەركەتكە ئۆتىمەيدىغان، خام خىيال ۋە ھېسسىياتنىڭ دېيىغا ئۆسسۈل ئويناپدىغان ئادەم بولغىنىدا ئىدى، ئۇ ئۆزۈلدۈكى ئاشۇ مەدەنىيەت كاپىتالىستى ئىقتىسادىي كاپىتالغا ئايلاندۇرالمـ خان بولاتتى. پۈل تاپالمايۋاتقان، ئىشسىز قالغان چاغلىرىڭدا رىقابەت ئىقتىدارلىقىنى ئۆستۈرۈۋېلىش ئۈچۈن بىرلىپ ئۆتۈۋاتقـ ئان بولسىڭىز، سىز كەڭگۈسىدىكى كاپىتال كۈرسىگە ئۆچۈن تەيـ يارلىق قىلىۋاتقان بولسىز. شۇڭا دەيمەن، قەدىرلىگە سىڭلىم ۋە گىتىم، بالدۇر چۈشكۈنلىشىڭلىقىڭ.

ئەمىسە ئىشسىز ۋاقىتىمىزدا نېمە قىلساق بولىدۇ؟ ئىشسىز ۋاقىتىمىزدا نېمز قىل ئىلگىرىدىكى ۋاقىتنىسىزلىقىڭ كاپىتال يارىتـ ـالمىغان مېھرىبانلىقىنى ئۆگىنىۋالساق ئاشۇ مېھرىبانلىقنى ئۆچۈن ـدەك ئىشلىتەلەيمىز. ئۇنداق بولمىغاندا، ئۆزىمىزنى ئۆزىمىز ئۈچۈن ـدەك ئىشلىتەلەيمىز. ئۇنداق بولمىغاندا، ئۆزىمىزنى ئۆزىمىز ئۈچۈن ـدەك ئىشلىتەلەيمىز. ئۇنداق بولمىغاندا، ئۆزىمىزنى ئۆزىمىز ئۈچۈن

تورنكىز بولسا ئىجتىماڭىي كاپىتالىستىزىنى بىلگىلەيدۇ. ئەگەر سىزنىڭ ئىقتىسادىي كاپىتالىڭىز چېرىشىشكىز ۋاقىت مەسىلە-سى، خالاس. سىزنىڭ ئىشسىز ۋاقىتىڭىزدا ئۆزۈڭىزدە بار بولۇۋاتقان بولغان مەدەنىيەت كاپىتالىستى تەنۋىپ يەتمەي، بالدۇر چۈشكۈنلىشىۋاتقىنىڭىز خاتا بولغان. رادىئو ئالاقىنىڭ رايونىـ مىزدىكى كاتتا زاۋۇلار بولاڭشى دەل ئۇيۇنلۇق ئۆزۈلدۈكى مەدەنىيەت كاپىتالىستى — يەنى پۈرسەتنى تۇتۇۋېلىش ئىقتىدارى، ئاكتىپ بەرـ رىتىسىيە، ئۆزۈڭگە جەلىق ئىلگىن قىلىش، ئىنتىلىش روھىنى ئىقـ تىسادىي كاپىتالغا ئايلاندۇرالمىغانلىقتىدۇر. رادىئو ئالاق غايىنـ تىكلەپ ھەركەتكە ئۆتىمەيدىغان، خام خىيال ۋە ھېسسىياتنىڭ دېيىغا ئۆسسۈل ئويناپدىغان ئادەم بولغىنىدا ئىدى، ئۇ ئۆزۈلدۈكى ئاشۇ مەدەنىيەت كاپىتالىستى ئىقتىسادىي كاپىتالغا ئايلاندۇرالمـ خان بولاتتى. پۈل تاپالمايۋاتقان، ئىشسىز قالغان چاغلىرىڭدا رىقابەت ئىقتىدارلىقىنى ئۆستۈرۈۋېلىش ئۈچۈن بىرلىپ ئۆتۈۋاتقـ ئان بولسىڭىز، سىز كەڭگۈسىدىكى كاپىتال كۈرسىگە ئۆچۈن تەيـ يارلىق قىلىۋاتقان بولسىز. شۇڭا دەيمەن، قەدىرلىگە سىڭلىم ۋە گىتىم، بالدۇر چۈشكۈنلىشىڭلىقىڭ.

ئەمىسە ئىشسىز ۋاقىتىمىزدا نېمە قىلساق بولىدۇ؟ ئىشسىز ۋاقىتىمىزدا نېمز قىل ئىلگىرىدىكى ۋاقىتنىسىزلىقىڭ كاپىتال يارىتـ ـالمىغان مېھرىبانلىقىنى ئۆگىنىۋالساق ئاشۇ مېھرىبانلىقنى ئۆچۈن ـدەك ئىشلىتەلەيمىز. ئۇنداق بولمىغاندا، ئۆزىمىزنى ئۆزىمىز ئۈچۈن ـدەك ئىشلىتەلەيمىز. ئۇنداق بولمىغاندا، ئۆزىمىزنى ئۆزىمىز ئۈچۈن

قېلىشىمىز كېرەك. بىزنىڭ دىققىتىمىز ھېلىمۇ بەك چېچىلىپ كەتتى. نامۇۋاپىق ئىجتىمائىي مۇناسىۋەتلەردە تالان ـ تاراج قىلىنغان روھىمىزنى، پۇچەكلەشكەن تەبىئىتىمىزنى ئەمدى ئىسلاھ قىلىش ۋە موھتاجلىق ۋەسۋەسىسى تۇغۇشتۇرمەكتە. بىز پۈتۈن تېپىشتا لازىم بولىدىغان ئەستە تۇتۇش ئىقتىدارى، تېز ئۆگىنىش ئىقتىدارى، ماسلىشىش ئىقتىدارى ۋە پىكىر يۈرگۈزۈش ئىقتىدارىمىزنى ئىشسىزلىقنىڭ ھەسرىتىگە يەم قىلىپ بەرمەسلىكىمىز لازىم. دىققەت قىلمىساق، ئىشسىزلىقنىڭ ھەسرىتى شۇنىڭغا ئاپىرىدۇ. سىز ئازابلىق خىيالنى بەك جىق سۈرۈپ كەتتىڭىز، ئىشسىزلىقنىڭ ۋەھىمىسىنى مۇبالىغە قىلىۋەتتىڭىز. شۇنىڭ بىلەن، زېھنىڭىز بەك خۇراپ كەتتى. شۇڭا ئەمدى سىزگە ھەرقانداق ئېسىل كىتاب بولسىمۇ تەسىر كۆرسىتەلمەيدۇ. ھەرقانداق ئىلغار ئىدىيەمۇ سىزنى ھايا-جانغا سالالمايدۇ. چۈنكى، پۈلسىزلىق، ئىشسىزلىقنىڭ ھەسرىتى ۋە ئۆزىڭىزنى بەزلەش ئۈچۈن تاپقان باھانىلىرىڭىز سىزنىڭ روھىي دۇنياىڭىزدىكى ئاكتىپ ئېلېمېنتلارنى بىر ـ بىرلەپ نابۇت قىلىۋەتكەن. سىز شۇ تاپتا پۈلنىڭ كۈچىدىن باشقا نەرسىگە ئىشەنمەيسىز. ئەمەلىيەتتە بۇ، ئىشسىزلىق دەستىدىن دۇنيانى توغرا يوسۇندا چۈشىنىدىغان ئىقتىدارىدىن ئايرىلىپ قالغىنىڭىز-دۇر. ئىشسىز ۋاقتىڭىزدا ئۆزىڭىزنى قېزىڭ، زېھنىڭىزنى ۋە ئەقلىڭىزنى ئاسراڭ، قول ـ ئىلكىڭىزدىكى ۋاقىت ۋە سالامەتلىكىنىڭ قەدرىگە يېتىڭ. پۈتكۈل زېھنىڭىز بىلەن پۈل ۋە قىممەت يارىتالايدۇ دەپ قارىغان كەسىپكە كىرىشىڭ، ئۆز قىزىقىشىڭىزغا ۋاقىت ئاجرىتىڭ. سىزنىڭ كەتكۈزۈپ قويغان يەرلىرىڭىز جىق بولدى. لېكىن، بۇ، ئۆزىڭىزنىڭ روھىي دۇنياىڭىزنى بۇنىڭدىن كېيىنمۇ داۋاملىق تۇرىدە ھەسرەتلىك خىياللارنىڭ ئوۋ نىشانىغا ئايلاندۇرۇپ قويىدىغانلىقىڭىزدىن دالالەت بەرمەيدۇ.

يېقىندا مەلۇم بىر ئۇيغۇرچە تور بېكىتىدە «كەلگۈسى 240 مىڭ يۇەنلىك قىز» دېگەن بىر يازمىنى ئۇچرىتىپ قالدىم.

ڕەگەزی ژن لە بەرنامەی تەلەفزیۆنەکاندا: ڕاپەڕین یان قاڵبدان؟

ئاوەدانەی ڕەشاڵەتینی ئۆنیلەی سۆبەیەکتیڤ خەیاڵی کەلتوورۆڤ

چەقبەستوو. بەڵێ بەر ئاوەدام ئۆزاڵ مۆدێرنەت پاسەپاسی خەیاڵ ئەکەد - کەدە بۆرسە، شۆ خەیاڵەکا ماڵی هاڵدا پاسەپاسی ڕەشاڵەتەتا ئەبڕد - شەدۆ. ئەشەبز ئاوەدەگە دۆنیا سوخۆتی کەڕۆنەدۆ. بۆنەڵاڤ بەڵەدن سەر ئەشەبز ڤاقەتتا بۆنداڤ بۆلەبخۆر تاهاڵەر ڤە خاەم خەیاڵاڵ - خاندا، سەر بەۆتکۆڵ بەختەکبەرنی بەر ڤزخا یاکی مەڵۆم بەکەکە ئا - مەڵاڕەنا باغاڵاپ قۆیۆشتاڵڤ ئەخەماقاتی ئەکەدنڵەکەنی باپقاپەسەر.

ڕەشاڵەتی ڤە بەرنامەی تەوئۆشەبەز: ڕاپەڕین یان قاڵبدان؟

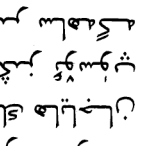

ئەسڵەدە یازما ئاپتۆرەی ئاپەرەتش ئیاڵەندا «بەگەتتاڤ ئۆی نەبەسی بۆلۆشی کەبرەڤ، بۆ نەبەسی بۆلۆشی کەبرەڤ...» دێگەد - مەڵە شەرتڵەرنی قۆپخان بەر ئۆپخۆر قەرنتاڤ ئاپق تاڵاڵشتەکی تەڵەپڵەرنی پۆڵخا هەبساڵاپ ئاشۆ ساتنی چەقارغانەکەن. بۆ یاز - مەنی کەڕۆپ ئەڤق ئاڤۆڤاڵ کاڵاڵەخا کەڵگەن نۆڤتا شۆ بۆڵەکی، پۆڵسەرلەق ڤە ئەشەبزلەق ئاەدەمی ئەدە شۆڤنداق کەڕۆی ئاچ قە - ڵەڤپتەدۆ. مەبەگچە، بۆ قەر پۆڵنی، ماڵ – دۆنیانی چوڤق کەڕۆپ کەتکەدنڵەکی ئۆچۆن بۆنگەرن کەبین دەرەدنی تارتەشی مۆمکەن. سەر ئەشەبز ڤاقەتتا بۆنداڤ بۆلەبخۆر تاهاڵەر ڤە خاەم خەیاڵاڵ - ناڤ، کەڕۆی ئاچڵەتەناڤ قۆڵی بۆلۆشناڤ ئۆرنەخا ئۆڕنگەرناڤ ڕەتا - بەت ئەڤتەتارنگەرنی ئۆپستۆرۆڤ. ڤاهاڵەنکی، بەر دەهاڵناڤ هاڵاچان ڤە ڤاقەتتاق ئەر ادگەد کەبڵەش بەڵەن ڕەتابەت ئەڤتەتارنگەر ئۆپسۆپ ئەکەدە بۆرسە، شۆ خەیاڵەخا ماڵی هاڵدا پاسەپاسی ڕەشاڵەتەتا ئەبڕد - شەدۆ. ئەشەبز ئاوەدەگە دۆنیا سوخۆتی کەڕۆنەدۆ. بۆنەڵاڤ بەڵەدن

مەڵاڕەنا باغاڵاپ قۆیۆشتاڵڤ ئەخەماقاتی ئەکەدنڵەکەنی باپقاپەسەر.

ڕەشاڵەتی ڤە بەرنامەی تەوئۆشەبەز: ڕاپەڕین یان قاڵبدان؟

ئاوەدانەی ڕەشاڵەتینی ئۆنیلەی سۆبەیەکتیڤ خەیاڵی کەلتوورۆڤ

چەقبەستوو. بەڵێ بەر ئاوەدام ئۆزاڵ مۆدێرنەت پاسەپاسی خەیاڵ ئەکەد - کەدە بۆرسە، شۆ خەیاڵەکا ماڵی هاڵدا پاسەپاسی ڕەشاڵەتەتا ئەبڕد - شەدۆ. ئەشەبز ئاوەدەگە دۆنیا سوخۆتی کەڕۆنەدۆ. بۆنەڵاڤ بەڵەدن

ئەسڵەدە یازما ئاپتۆرەی ئاپەرەتش ئیاڵەندا «بەگەتتاڤ ئۆی نەبەسی بۆلۆشی کەبرەڤ، بۆ نەبەسی بۆلۆشی کەبرەڤ...» دێگەد - مەڵە شەرتڵەرنی قۆپخان بەر ئۆپخۆر قەرنتاڤ ئاپق تاڵاڵشتەکی تەڵەپڵەرنی پۆڵخا هەبساڵاپ ئاشۆ ساتنی چەقارغانەکەن. بۆ یاز - مەنی کەڕۆپ ئەڤق ئاڤۆڤاڵ کاڵاڵەخا کەڵگەن نۆڤتا شۆ بۆڵەکی، پۆڵسەرلەق ڤە ئەشەبزلەق ئاەدەمی ئەدە شۆڤنداق کەڕۆی ئاچ قە - ڵەڤپتەدۆ. مەبەگچە، بۆ قەر پۆڵنی، ماڵ – دۆنیانی چوڤق کەڕۆپ کەتکەدنڵەکی ئۆچۆن بۆنگەرن کەبین دەرەدنی تارتەشی مۆمکەن. سەر ئەشەبز ڤاقەتتا بۆنداڤ بۆلەبخۆر تاهاڵەر ڤە خاەم خەیاڵاڵ - ناڤ، کەڕۆی ئاچڵەتەناڤ قۆڵی بۆلۆشناڤ ئۆرنەخا ئۆڕنگەرناڤ ڕەتا - بەت ئەڤتەتارنگەرنی ئۆپستۆرۆڤ. ڤاهاڵەنکی، بەر دەهاڵناڤ هاڵاچان ڤە ڤاقەتتاق ئەر ادگەد کەبڵەش بەڵەن ڕەتابەت ئەڤتەتارنگەر ئۆپسۆپ ئەکەدە بۆرسە، شۆ خەیاڵەخا ماڵی هاڵدا پاسەپاسی ڕەشاڵەتەتا ئەبڕد - شەدۆ. ئەشەبز ئاوەدەگە دۆنیا سوخۆتی کەڕۆنەدۆ. بۆنەڵاڤ بەڵەدن

ئۇنىڭ پاسسىپ تونۇشقا شىكار بولغان كاللىسى ئۆز رېئاللىقىدا يېڭى، ئىجابىي ئۆزگىرىشلەرنىڭ بولىدىغانلىقىغا نىسبەتەن گۇمان پەيدا قىلىدۇ. سەۋەبى، ئۇ ئىشسىزلىق داۋامىدا ئۆزى يوقۇۋاتقان قىيىنچىلىقنى مۇبالىغە قىلىۋېتىپ ھەربىكەتكە ئۆتىمىگەن، توگۇلوۋالغان. ئەمدى ئۇنىڭ پاسسىپ دۇنياسى ئۇنىڭ پۈتكۈل قارارلىرىغا، يېڭى نەرسىلەرنى ئۆگىنىشىگە دەخلى قىلىدۇ. ئەگەر يامان بولغىنى، ئۇ يەنە رېئاللىقنى پۈتۈنلەي ئۆزگەرتكىلى بولمايدۇ دەپ خاتا تونۇۋالغان. بۇ تولىمۇ يامان نەتىجە. مەن بايا دېگەندەكلا، ئىشسىزلىقنىڭ ئۆزىدىن بەكرەك ئۇنىڭ كەلتۈرۈپ چىقىرىدىغان بۇ نەتىجىسى تېخىمۇ قورقۇنچلۇق. ئىشسىز ياشلار بىكار ۋاقىتلىرىدا مۇقىم بىر كەسپنى تۇتۇپ ئاخىرىغىچە ئۆگىنىشى، مەزمۇنى چوڭقۇر كىتابلارنى بېرىلىپ ئوقۇشى، ئۆتكۈر پىكىر ئېگىلىرى بىلەن ئۇچرىشىش قانارلىق ئۇسۇللار بىلەن زېھنىنى قوغداپ قېلىشى مۇمكىن. سىز ئىشسىز يۈرۈۋاتقان ياش بولسىڭىز، ئۆزىڭىزدىن سوراڭ. ئىشسىزلىقنىڭ ھەسرىتىنى ۋە ئۆزىڭىز دوچ كېلىۋاتقان قىيىنچىلىقنى مۇبالىغە قىلىۋېتىپ زېھنىڭىزنى ئۇپرىتىۋېتىپسىزمۇ؟

پاسسىپ خىيال پاسسىپ تونۇشقا ئاپارسا، پاسسىپ تونۇش رېئاللىق ھەققىدىكى خاتا ھۆكۈمگە ئاپىرىدۇ. سىز بۇنىڭلىق بىلەن بۇرنىڭىزنىڭ ئۇچىنىلا كۆرىدىغان، خاتا قارار چىقىرىدىغان بولۇپ قالىسىز. سىزدىكى «تىرىشقىنىم بەربىر بىكار، مەن نېمە قىلالايتتىم، بىز دېگەن مۇشۇنداق خەق، بىز تۇگەشتۇق... » مانا مۇشۇنداق بىر قاتار ئويلار سىزنىڭ رېئاللىق ۋە ئۆزىڭىز ھەققىدىكى خاتا تونۇشلىرىڭىزنىڭ، پاسسىپ خىياللىرىڭىزنىڭ مەھسۇلى. سىز ئەمدى يەنە ئۆزىڭىزنىڭ رېئاللىق ھەققىدىكى خاتا تونۇشىڭىزنىڭ قۇربانىغا ئايلانماقچىمۇ ۋە چۈشكۈنلۈك ۋاباسىنى باشقىلارغا تارقاتماقچىمۇ؟ سىز ئىشسىزلىقنى باھانە قىلىپ تۇگۇلوۋالغان ياش بولسىڭىز، ئۇنداقتا

ئۇنىڭ پاسسىپ تونۇشقا شىكار بولغان كاللىسى ئۆز رېئاللىقىدا يېڭى، ئىجابىي ئۆزگىرىشلەرنىڭ بولىدىغانلىقىغا نىسبەتەن گۇمان پەيدا قىلىدۇ. سەۋەبى، ئۇ ئىشسىزلىق داۋامىدا ئۆزى يوقۇۋاتقان قىيىنچىلىقنى مۇبالىغە قىلىۋېتىپ ھەربىكەتكە ئۆتىمىگەن، توگۇلوۋالغان. ئەمدى ئۇنىڭ پاسسىپ دۇنياسى ئۇنىڭ پۈتكۈل قارارلىرىغا، يېڭى نەرسىلەرنى ئۆگىنىشىگە دەخلى قىلىدۇ. ئەگەر يامان بولغىنى، ئۇ يەنە رېئاللىقنى پۈتۈنلەي ئۆزگەرتكىلى بولمايدۇ دەپ خاتا تونۇۋالغان. بۇ تولىمۇ يامان نەتىجە. مەن بايا دېگەندەكلا، ئىشسىزلىقنىڭ ئۆزىدىن بەكرەك ئۇنىڭ كەلتۈرۈپ چىقىرىدىغان بۇ نەتىجىسى تېخىمۇ قورقۇنچلۇق. ئىشسىز ياشلار بىكار ۋاقىتلىرىدا مۇقىم بىر كەسپنى تۇتۇپ ئاخىرىغىچە ئۆگىنىشى، مەزمۇنى چوڭقۇر كىتابلارنى بېرىلىپ ئوقۇشى، ئۆتكۈر پىكىر ئېگىلىرى بىلەن ئۇچرىشىش قانارلىق ئۇسۇللار بىلەن زېھنىنى قوغداپ قېلىشى مۇمكىن. سىز ئىشسىز يۈرۈۋاتقان ياش بولسىڭىز، ئۆزىڭىزدىن سوراڭ. ئىشسىزلىقنىڭ ھەسرىتىنى ۋە ئۆزىڭىز دوچ كېلىۋاتقان قىيىنچىلىقنى مۇبالىغە قىلىۋېتىپ زېھنىڭىزنى ئۇپرىتىۋېتىپسىزمۇ؟

پاسسىپ خىيال پاسسىپ تونۇشقا ئاپارسا، پاسسىپ تونۇش رېئاللىق ھەققىدىكى خاتا ھۆكۈمگە ئاپىرىدۇ. سىز بۇنىڭلىق بىلەن بۇرنىڭىزنىڭ ئۇچىنىلا كۆرىدىغان، خاتا قارار چىقىرىدىغان بولۇپ قالىسىز. سىزدىكى «تىرىشقىنىم بەربىر بىكار، مەن نېمە قىلالايتتىم، بىز دېگەن مۇشۇنداق خەق، بىز تۇگەشتۇق... » مانا مۇشۇنداق بىر قاتار ئويلار سىزنىڭ رېئاللىق ۋە ئۆزىڭىز ھەققىدىكى خاتا تونۇشلىرىڭىزنىڭ، پاسسىپ خىياللىرىڭىزنىڭ مەھسۇلى. سىز ئەمدى يەنە ئۆزىڭىزنىڭ رېئاللىق ھەققىدىكى خاتا تونۇشىڭىزنىڭ قۇربانىغا ئايلانماقچىمۇ ۋە چۈشكۈنلۈك ۋاباسىنى باشقىلارغا تارقاتماقچىمۇ؟ سىز ئىشسىزلىقنى باھانە قىلىپ تۇگۇلوۋالغان ياش بولسىڭىز، ئۇنداقتا

366 ئۆزلۈك گىرۇھ كلىرىدە

ئۇنىڭ پاسسىپ تونۇشقا شىكار بولغان كاللىسى ئۆز رېئاللىقىدا يېڭى، ئىجابىي ئۆزگىرىشلەرنىڭ بولىدىغانلىقىغا نىسبەتەن گۇمان پەيدا قىلىدۇ. سەۋەبى، ئۇ ئىشسىزلىق داۋامىدا ئۆزى يوقۇۋاتقان قىيىنچىلىقنى مۇبالىغە قىلىۋېتىپ ھەربىكەتكە ئۆتىمىگەن، توگۇلوۋالغان. ئەمدى ئۇنىڭ پاسسىپ دۇنياسى ئۇنىڭ پۈتكۈل قارارلىرىغا، يېڭى نەرسىلەرنى ئۆگىنىشىگە دەخلى قىلىدۇ. ئەگەر يامان بولغىنى، ئۇ يەنە رېئاللىقنى پۈتۈنلەي ئۆزگەرتكىلى بولمايدۇ دەپ خاتا تونۇۋالغان. بۇ تولىمۇ يامان نەتىجە. مەن بايا دېگەندەكلا، ئىشسىزلىقنىڭ ئۆزىدىن بەكرەك ئۇنىڭ كەلتۈرۈپ چىقىرىدىغان بۇ نەتىجىسى تېخىمۇ قورقۇنچلۇق. ئىشسىز ياشلار بىكار ۋاقىتلىرىدا مۇقىم بىر كەسپنى تۇتۇپ ئاخىرىغىچە ئۆگىنىشى، مەزمۇنى چوڭقۇر كىتابلارنى بېرىلىپ ئوقۇشى، ئۆتكۈر پىكىر ئېگىلىرى بىلەن ئۇچرىشىش قانارلىق ئۇسۇللار بىلەن زېھنىنى قوغداپ قېلىشى مۇمكىن. سىز ئىشسىز يۈرۈۋاتقان ياش بولسىڭىز، ئۆزىڭىزدىن سوراڭ. ئىشسىزلىقنىڭ ھەسرىتىنى ۋە ئۆزىڭىز دوچ كېلىۋاتقان قىيىنچىلىقنى مۇبالىغە قىلىۋېتىپ زېھنىڭىزنى ئۇپرىتىۋېتىپسىزمۇ؟

پاسسىپ خىيال پاسسىپ تونۇشقا ئاپارسا، پاسسىپ تونۇش رېئاللىق ھەققىدىكى خاتا ھۆكۈمگە ئاپىرىدۇ. سىز بۇنىڭلىق بىلەن بۇرنىڭىزنىڭ ئۇچىنىلا كۆرىدىغان، خاتا قارار چىقىرىدىغان بولۇپ قالىسىز. سىزدىكى «تىرىشقىنىم بەربىر بىكار، مەن نېمە قىلالايتتىم، بىز دېگەن مۇشۇنداق خەق، بىز تۇگەشتۇق... » مانا مۇشۇنداق بىر قاتار ئويلار سىزنىڭ رېئاللىق ۋە ئۆزىڭىز ھەققىدىكى خاتا تونۇشلىرىڭىزنىڭ، پاسسىپ خىياللىرىڭىزنىڭ مەھسۇلى. سىز ئەمدى يەنە ئۆزىڭىزنىڭ رېئاللىق ھەققىدىكى خاتا تونۇشىڭىزنىڭ قۇربانىغا ئايلانماقچىمۇ ۋە چۈشكۈنلۈك ۋاباسىنى باشقىلارغا تارقاتماقچىمۇ؟ سىز ئىشسىزلىقنى باھانە قىلىپ تۇگۇلوۋالغان ياش بولسىڭىز، ئۇنداقتا

366 ئۆزلۈك گىرۇھ كلىرىدە

سرى — ئۇز مەنمۇنى دۇنياپەرۋەرلىقنىڭ قۇربانلىقى قورقۇسى. بولۇپمۇ ريېئاللىقنى ياشقا بىر كۆز بىلەن كۆزىتىپ بېقىڭ. بۇ يەردە سىزگە ئامېرىكىدىكى ئەينى چاغدىكى دۆلەت ئىشلىرى كاتىپى بولۇۋاتقاندا «بىر سەگسەم، ريېئاللىقمۇ ئۆزگىرىش بولۇپ لۇئىس ئېھتىمال» دېگەن گېپىنى تەۋسىيە قىلغىمەن.

ريېئاللىق ھەققىدىكى خاتا تونۇشلىرىڭ سەۋەبىدىن تەسىرى بۇ-نىڭ يولغان ئادەمگە ئايلىنىسىز. بىزگە قېيىنچىلىقلار، بىزگە – بىزگە نەتىجىدە، سىز بىر ئىشتا تۇتقان پوزىتسىيەڭىز تۈپەيلى مەغلۇپ بولغان ئادەمگە ئايلىنىسىز. بىزگە قېيىنچىلىقلار، بىزگە – بىزگە مەسىلىلەر ماڭا مۇشۇنداق ۋاقىتتا ماراپ تۇرغىلى بولمىدۇ. بۇ-نداق پوزىتسىيەمەس.

خاتا تونۇشنىڭ كاشىلىلارنى تۈزەتمەيۋېرىپ، پاسسىپ پوزىتسىيە بېكىنىۋالماقتا ئۆزىدىن ئۈنۈملۈك ئۆزگىرىشنى ياراتماقچى بولساڭىز، ئۆزىڭىزنى ئاكتىپ ۋە ئۆز ئىختىيارىڭىزغا ئىگە قىلىشىڭىز كېرەك. ئۆزىڭىزنى ئاكتىپ ۋە ئۆز ئىختىيارىڭىزغا ئىگە قىلىشىڭىز كېرەك. ئۆزىڭىزنى قوبۇل قىلىش ئۈچۈن ئۆزىڭىزنى ئۆزگەرت

مۇھەببەت بىلەن ئىجتىماڭىي بىرسەم ئوتتۇرىسىدا ئاھالىتى رەڭ مۇناسىۋەت بار. ئادەم چوشكۇنلەشكەنسېرى ئۆزۈنىڭ روھىي دۇنياسىدىن ئەمەس، بەلكى سىرتقى ئامىللاردىن بەكرەك خۇشال-لىق ئىزدەيدىغان بولۇپ قالىدۇ. بىرسىنىڭ دوڭ كەلگەن ۋە ئۆزى ۋاقىتىدىچە بېكىملەشكەن ئادەم ئازابلىرىنى ئازراق بولسىمۇ يەڭ-

مۇھەببەت بىلەن ئىجتىماڭىي بىرسەم ئوتتۇرىسىدا ئاھالىتى رەڭ مۇناسىۋەت بار. ئادەم چوشكۇنلەشكەنسېرى ئۆزۈنىڭ روھىي دۇنياسىدىن ئەمەس، بەلكى سىرتقى ئامىللاردىن بەكرەك خۇشال-لىق ئىزدەيدىغان بولۇپ قالىدۇ. بىرسىنىڭ دوڭ كەلگەن ۋە ئۆزى ۋاقىتىدىچە بېكىملەشكەن ئادەم ئازابلىرىنى ئازراق بولسىمۇ يەڭ-

نۇرغۇن بەختسىز لىكلەرنىڭ مەنبەسىنى ئىجتىماڭىي مۇھىت بار-لىق بولغان ئۆزلۈڭ خاراكتېرىدىن ئىزدەش مۇمكىن. مېنىڭ ئەپسۇسلاندۇرىدىغىنى شۇكى، ئاجىز خاراكتېر ئوقۇغۇچى يۇقىكۇز-گەن ئۇيغۇر ياشلىرىنىڭ بەختسىز لىكلەرنى مىسالىسىز دەرد-جىدە ئاڭۇرۇۋېرى، ناھايىتى مۇشكۈل بىر رېئاللىق پەيدا قىلىۋاتى-دۇ. ئۇيغۇرلارنىڭ ئىجتىماڭىي تېمىلارغا قىزغىنلىقىن ئەدىبلىرى ئىجتىماڭىي تەپەككۇرى توختىتىپ قويماسلىقى كېرەك. ئۆزلۈكىن خاراكتېر، قاتتىقاڭ يورۇتمىسىمۇ ۋە رېئاللىققىنىڭ مۇناسىۋىتىنى شەرھلەشى يەنە ئۆزۈر ئۆتۈتمىدە جەمئىيەت پېسخولوگلىرىنىڭ زەمبۇرىيەۋى ئىزدىنىشى. مۇيەنچۇس، ئۇيغۇرلاردا ھازىرغىچە جەمئى-يەت پەسخولوگىيەسىنى كەسىپ قىلىپ ئوقۇغانلار بىرمۇ ئادەم چېقىمدى. بۇ، بىر مىللەتنىڭ نەزەرىيەۋى ساپالىسى ئۆچۈن بىلگە قاتۇرمىغانلارغا نىسبەتەن بىر سوئال بولۇپ قالىدۇ.

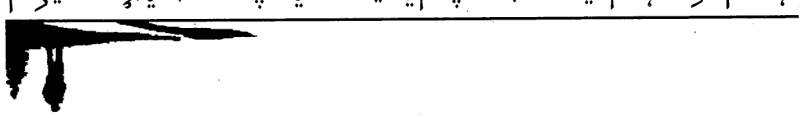

لېكتسىيە ئەقىدىسى ۋە قىممەت قارىشى خىرىستا دوڭ كېلىدۇ.

بۇ ھال بىر مىللەتنىڭ كەلگۈسىدىكى مەنپەئىتىگە ئۈچۈن بىر ئاپەتتۇر.

مېن دېمەكچى، يۇلسىزلىق، ئىشسىزلىقنىڭ ھەممىنى زىيا-ده مۇبالىغە قىلغۇبىتىلمىسە، پاسسىپ خىيالىنى كەلتۈرۈپ چىقە-رىدۇ، پاسسىپ خىيال خاتا تونۇشنى، خاتا تونۇش قاتمالنى پەي-دا قىلىدۇ. بۇلارنىڭ ھەممىسى قوشۇلۇپ رېئاللىقنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. بۇلارنىڭ ھەممىسى قوشۇلۇپ ئۆزلۈكىن خاراكتېرگە ئۆزۈا ھازىرلايدۇ. ياشلىرىمىز دوڭ كېلىۋاتقان-لىقى ئىزدەيدىغان بولۇپ قالىدۇ. بىرسىنىڭ دوڭ كەلگەن ۋە ئۆزى ۋاقىتىدىچە بېكىملەشكەن ئادەم ئازابلىرىنى ئازراق بولسىمۇ يەڭ-

مۇھەببەت بىلەن ئىجتىماڭىي بىرسەم ئوتتۇرىسىدا ئاھالىتى رەڭ مۇناسىۋەت بار. ئادەم چوشكۇنلەشكەنسېرى ئۆزۈنىڭ روھىي دۇنياسىدىن ئەمەس، بەلكى سىرتقى ئامىللاردىن بەكرەك خۇشال-لىق ئىزدەيدىغان بولۇپ قالىدۇ. بىرسىنىڭ دوڭ كەلگەن ۋە ئۆزى ۋاقىتىدىچە بېكىملەشكەن ئادەم ئازابلىرىنى ئازراق بولسىمۇ يەڭ-

نۇرغۇن بەختسىز لىكلەرنىڭ مەنبەسىنى ئىجتىماڭىي مۇھىت بار-لىق بولغان ئۆزلۈڭ خاراكتېرىدىن ئىزدەش مۇمكىن. مېنىڭ ئەپسۇسلاندۇرىدىغىنى شۇكى، ئاجىز خاراكتېر ئوقۇغۇچى يۇقىكۇز-گەن ئۇيغۇر ياشلىرىنىڭ بەختسىز لىكلەرنى مىسالىسىز دەرد-جىدە ئاڭۇرۇۋېرى، ناھايىتى مۇشكۈل بىر رېئاللىق پەيدا قىلىۋاتى-دۇ. ئۇيغۇرلارنىڭ ئىجتىماڭىي تېمىلارغا قىزغىنلىقىن ئەدىبلىرى ئىجتىماڭىي تەپەككۇرى توختىتىپ قويماسلىقى كېرەك. ئۆزلۈكىن خاراكتېر، قاتتىقاڭ يورۇتمىسىمۇ ۋە رېئاللىققىنىڭ مۇناسىۋىتىنى شەرھلەشى يەنە ئۆزۈر ئۆتۈتمىدە جەمئىيەت پېسخولوگلىرىنىڭ زەمبۇرىيەۋى ئىزدىنىشى. مۇيەنچۇس، ئۇيغۇرلاردا ھازىرغىچە جەمئى-يەت پەسخولوگىيەسىنى كەسىپ قىلىپ ئوقۇغانلار بىرمۇ ئادەم چېقىمدى. بۇ، بىر مىللەتنىڭ نەزەرىيەۋى ساپالىسى ئۆچۈن بىلگە قاتۇرمىغانلارغا نىسبەتەن بىر سوئال بولۇپ قالىدۇ.

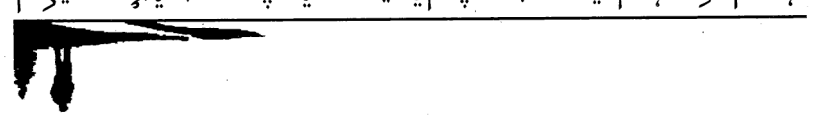

لېكتسىيە ئەقىدىسى ۋە قىممەت قارىشى خىرىستا دوڭ كېلىدۇ.

بۇ ھال بىر مىللەتنىڭ كەلگۈسىدىكى مەنپەئىتىگە ئۈچۈن بىر ئاپەتتۇر.

مېن دېمەكچى، يۇلسىزلىق، ئىشسىزلىقنىڭ ھەممىنى زىيا-ده مۇبالىغە قىلغۇبىتىلمىسە، پاسسىپ خىيالىنى كەلتۈرۈپ چىقە-رىدۇ، پاسسىپ خىيال خاتا تونۇشنى، خاتا تونۇش قاتمالنى پەي-دا قىلىدۇ. بۇلارنىڭ ھەممىسى قوشۇلۇپ رېئاللىقنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. بۇلارنىڭ ھەممىسى قوشۇلۇپ ئۆزلۈكىن خاراكتېرگە ئۆزۈا ھازىرلايدۇ. ياشلىرىمىز دوڭ كېلىۋاتقان-لىقى ئىزدەيدىغان بولۇپ قالىدۇ. بىرسىنىڭ دوڭ كەلگەن ۋە ئۆزى ۋاقىتىدىچە بېكىملەشكەن ئادەم ئازابلىرىنى ئازراق بولسىمۇ يەڭ-

بەرداشلىق بېرىلمەيدىغان نۇرغۇن ساختا تەركىبلەر بار. سەۋەبى، بۇنداق مۇھەببەت كىنو قاتارلىق ئامېرىكا تارقاتقۇسى ئارقىسىدا تېلېۋىزىيە ئېكرانلىرىغا ئۈزلۈكسىز ئېقىپ كىرىۋاتقان ئۆسمۈرلەرنىڭ بوۋاق ۋاقتىدىلا ئۆزىنى ئۆيلەنگەن ئەر-ئايال ھەقىقىي رېئاللىقىدىكى ئۆيلىنىش ۋە ئائىلە ھاياتىغا ئوخشاش ئاددىي ئېھتىياجلىرىنى قاندۇرۇش ئۈچۈن ئۆزىگە ئوخشاش ئىنسانلارغا موھتاج ئىكەنلىكىنى ئۇنتۇپ قېلىشىدا ئەمەس، بەلكى ئۇلارنىڭ ئۆزىنى ئۆيلەنگەن ئەر-ئايال ھەقىقىي رېئاللىقىدىكى

ياشلىرىنىڭ ئارىسىدا مۇھەببەتنىڭ رولىنى ئارتۇقچە مۇبالىغە قىلمۇ‌ېتىش ئەمەلىيەتتە ئۇلارغا ئۇيقۇ دورىسى بەرگەنلىك بىلەن باراۋەر. مەن بەزى ياش ناخشىچىلارنىڭ سىنبار(VCD)لىرىدىكى مۇھەببەت كۆرۈنۈشلىرىدىن بەك ھەيران قالمەن. ناھايىتى رو- مانتىك، چەت ئەلنىڭكىدىن ئەنداز ئېلىنغان ئۇ كۆرۈنۈشلەردە ئۇيغۇر ياشلىرىنىڭ رېئاللىقى بۇرمىلانغان. يەنى ئۇ ناخشىلار- دىكى رېئاللىقتىن ھالقىغان، ناھايىتى رومانتىك تەسىر بېرە- دىغان كۆرۈنۈشلەر ئۇيغۇر ياشلىرىنىڭ رېئاللىقىنى سوغۇققان يوسۇندا تونۇشى ئۇچۇن خاتا سىگنال تارقىتىدۇ. مەن ئويلاي- مەن، ئىشسىز ئۇيغۇر ياشلىرىنىڭ بېشىدا ئوت كۆيۈۋاتىدۇ. نۇرغۇن ئۇيغۇر ياشلىرىنىڭ كۆڭلى ئۇ دەرىجىدە خاتىرجەم ئە- مەس. موھتاجلىق قىيناۋاتقان ئۇيغۇر ياشلىرى ئۇنچىلىك بې- يىپ كەتكىنى يوق. رومانتىك بولۇش ئۇچۇنمۇ پۇل كېتىدۇ. بۇ پۇل ئۇيغۇر ياشلىرىنىڭ يانچۇقىدا بارمۇ؟ بۇنىڭدىن بىز موھ- تاجلىق ھالىتىدىكى ئۇيغۇر ياشلىرى مۇھەببەت دەپ چۇشە- نىۋالغان تۇيغۇنىڭ ئەمەلىيەتتە رېئاللىقتىكى تۇگۇنلەردىن ئۆ- زىنى قاچۇرۇشتىكى بىر ئۇرۇنۇشى ئىكەنلىكىگە جەزم قىلە- مىز. خاتا چۇشىنىلگەن مۇھەببەت قارىشى ھېسسىياتچان، تۇيۇ- غۇلىرى غىلدىرلاپ تۇرىدىغان ياشلارنى ئاۋۇتۇۋەتتى ۋە نۇرغۇن ئىشسىز ياشلىرىمىزنىڭ ئەقلىنى يىگلەتتى. مۇھەببەتتىن باش- قىمۇ ئادەمگە خۇشاللىق ئاتا قىلىدىغان ساغلام ئىش ـ پائالىيەت بار ئىدى. لېكىن، نۇرغۇن ياشلىرىمىز ئۆز رېئاللىقىنى ئۆز- گەرتمەي تۇرۇپ، مۇھەببەتكە سەۋدايىلارچە بېرىلىپ، كۆز ئال- دىدىكى دۆۋىلىنىپ تۇرغان مەسىلىلەرنى نەزەردىن ساقىت قىلدى.

ئۇيغۇر ياشلىرى ئارىسىدا رولى مۇبالىغە قىلمۇ‌ېتىلگەن، بېسىمدىن، رېئاللىقتىن قېچىش پاناھگاھىغا ئايلانغان مۇھەببەت ياشلىرىمىزنىڭ كىرىزىسكە تاقابىل تۇرۇش ئىقتىدارىنى تۆۋەن- لىتىۋەتتى، مۇھەببەتنىڭ تۇرمۇشقا پۇتۇنلەي باراۋەر ئۇقۇم ئە-

ياشلىرىنىڭ ئارىسىدا مۇھەببەتنىڭ رولىنى ئارتۇقچە مۇبالىغە قىلمۇ‌ېتىش ئەمەلىيەتتە ئۇلارغا ئۇيقۇ دورىسى بەرگەنلىك بىلەن باراۋەر. مەن بەزى ياش ناخشىچىلارنىڭ سىنبار(VCD)لىرىدىكى مۇھەببەت كۆرۈنۈشلىرىدىن بەك ھەيران قالمەن. ناھايىتى رو- مانتىك، چەت ئەلنىڭكىدىن ئەنداز ئېلىنغان ئۇ كۆرۈنۈشلەردە ئۇيغۇر ياشلىرىنىڭ رېئاللىقى بۇرمىلانغان. يەنى ئۇ ناخشىلار- دىكى رېئاللىقتىن ھالقىغان، ناھايىتى رومانتىك تەسىر بېرە- دىغان كۆرۈنۈشلەر ئۇيغۇر ياشلىرىنىڭ رېئاللىقىنى سوغۇققان يوسۇندا تونۇشى ئۇچۇن خاتا سىگنال تارقىتىدۇ. مەن ئويلاي- مەن، ئىشسىز ئۇيغۇر ياشلىرىنىڭ بېشىدا ئوت كۆيۈۋاتىدۇ. نۇرغۇن ئۇيغۇر ياشلىرىنىڭ كۆڭلى ئۇ دەرىجىدە خاتىرجەم ئە- مەس. موھتاجلىق قىيناۋاتقان ئۇيغۇر ياشلىرى ئۇنچىلىك بې- يىپ كەتكىنى يوق. رومانتىك بولۇش ئۇچۇنمۇ پۇل كېتىدۇ. بۇ پۇل ئۇيغۇر ياشلىرىنىڭ يانچۇقىدا بارمۇ؟ بۇنىڭدىن بىز موھ- تاجلىق ھالىتىدىكى ئۇيغۇر ياشلىرى مۇھەببەت دەپ چۇشە- نىۋالغان تۇيغۇنىڭ ئەمەلىيەتتە رېئاللىقتىكى تۇگۇنلەردىن ئۆ- زىنى قاچۇرۇشتىكى بىر ئۇرۇنۇشى ئىكەنلىكىگە جەزم قىلە- مىز. خاتا چۇشىنىلگەن مۇھەببەت قارىشى ھېسسىياتچان، تۇيۇ- غۇلىرى غىلدىرلاپ تۇرىدىغان ياشلارنى ئاۋۇتۇۋەتتى ۋە نۇرغۇن ئىشسىز ياشلىرىمىزنىڭ ئەقلىنى يىگلەتتى. مۇھەببەتتىن باش- قىمۇ ئادەمگە خۇشاللىق ئاتا قىلىدىغان ساغلام ئىش ـ پائالىيەت بار ئىدى. لېكىن، نۇرغۇن ياشلىرىمىز ئۆز رېئاللىقىنى ئۆز- گەرتمەي تۇرۇپ، مۇھەببەتكە سەۋدايىلارچە بېرىلىپ، كۆز ئال- دىدىكى دۆۋىلىنىپ تۇرغان مەسىلىلەرنى نەزەردىن ساقىت قىلدى.

ئۇيغۇر ياشلىرى ئارىسىدا رولى مۇبالىغە قىلمۇ‌ېتىلگەن، بېسىمدىن، رېئاللىقتىن قېچىش پاناھگاھىغا ئايلانغان مۇھەببەت ياشلىرىمىزنىڭ كىرىزىسكە تاقابىل تۇرۇش ئىقتىدارىنى تۆۋەن- لىتىۋەتتى، مۇھەببەتنىڭ تۇرمۇشقا پۇتۇنلەي باراۋەر ئۇقۇم ئە-

370 ئۆزلۈك گىرۇھ كلىرىدە

ياشلىرىنىڭ ئارىسىدا مۇھەببەتنىڭ رولىنى ئارتۇقچە مۇبالىغە قىلمۇ‌ېتىش ئەمەلىيەتتە ئۇلارغا ئۇيقۇ دورىسى بەرگەنلىك بىلەن باراۋەر. مەن بەزى ياش ناخشىچىلارنىڭ سىنبار(VCD)لىرىدىكى مۇھەببەت كۆرۈنۈشلىرىدىن بەك ھەيران قالمەن. ناھايىتى رو- مانتىك، چەت ئەلنىڭكىدىن ئەنداز ئېلىنغان ئۇ كۆرۈنۈشلەردە ئۇيغۇر ياشلىرىنىڭ رېئاللىقى بۇرمىلانغان. يەنى ئۇ ناخشىلار- دىكى رېئاللىقتىن ھالقىغان، ناھايىتى رومانتىك تەسىر بېرە- دىغان كۆرۈنۈشلەر ئۇيغۇر ياشلىرىنىڭ رېئاللىقىنى سوغۇققان يوسۇندا تونۇشى ئۇچۇن خاتا سىگنال تارقىتىدۇ. مەن ئويلاي- مەن، ئىشسىز ئۇيغۇر ياشلىرىنىڭ بېشىدا ئوت كۆيۈۋاتىدۇ. نۇرغۇن ئۇيغۇر ياشلىرىنىڭ كۆڭلى ئۇ دەرىجىدە خاتىرجەم ئە- مەس. موھتاجلىق قىيناۋاتقان ئۇيغۇر ياشلىرى ئۇنچىلىك بې- يىپ كەتكىنى يوق. رومانتىك بولۇش ئۇچۇنمۇ پۇل كېتىدۇ. بۇ پۇل ئۇيغۇر ياشلىرىنىڭ يانچۇقىدا بارمۇ؟ بۇنىڭدىن بىز موھ- تاجلىق ھالىتىدىكى ئۇيغۇر ياشلىرى مۇھەببەت دەپ چۇشە- نىۋالغان تۇيغۇنىڭ ئەمەلىيەتتە رېئاللىقتىكى تۇگۇنلەردىن ئۆ- زىنى قاچۇرۇشتىكى بىر ئۇرۇنۇشى ئىكەنلىكىگە جەزم قىلە- مىز. خاتا چۇشىنىلگەن مۇھەببەت قارىشى ھېسسىياتچان، تۇيۇ- غۇلىرى غىلدىرلاپ تۇرىدىغان ياشلارنى ئاۋۇتۇۋەتتى ۋە نۇرغۇن ئىشسىز ياشلىرىمىزنىڭ ئەقلىنى يىگلەتتى. مۇھەببەتتىن باش- قىمۇ ئادەمگە خۇشاللىق ئاتا قىلىدىغان ساغلام ئىش ـ پائالىيەت بار ئىدى. لېكىن، نۇرغۇن ياشلىرىمىز ئۆز رېئاللىقىنى ئۆز- گەرتمەي تۇرۇپ، مۇھەببەتكە سەۋدايىلارچە بېرىلىپ، كۆز ئال- دىدىكى دۆۋىلىنىپ تۇرغان مەسىلىلەرنى نەزەردىن ساقىت قىلدى.

ئۇيغۇر ياشلىرى ئارىسىدا رولى مۇبالىغە قىلمۇ‌ېتىلگەن، بېسىمدىن، رېئاللىقتىن قېچىش پاناھگاھىغا ئايلانغان مۇھەببەت ياشلىرىمىزنىڭ كىرىزىسكە تاقابىل تۇرۇش ئىقتىدارىنى تۆۋەن- لىتىۋەتتى، مۇھەببەتنىڭ تۇرمۇشقا پۇتۇنلەي باراۋەر ئۇقۇم ئە-

370 ئۆزلۈك گىرۇھ كلىرىدە

ماڭاشلىقىغا بولىمىز

گۈشسىز ياشلىرىمىزنىڭ داۋىم گۈياللىدىغىنى مۇقىم ماڭاش-لىق بىرەر خىزمەتكە گىرىشىش. بۇ گارىزۇنى گەلگۈنتە چۈشىنىش مۇمكىن. گەمما، ياشلىرىمىزنىڭ ماڭاشلىق خىزمەتكە شۇنچە چوڭ گۇمىد باغلاپ كېتىشى ئۇ خىزمەتنى مۇقىم گىدارلىدە گىشە-لىگە چۈشمەيدۇ. ئالدىراپ سىز گىشى تالپالمايلا تۇرۇپ باكى گەھلىيەتتە، بولمىسا ئاتا-ئانىڭىز مۇھەببەت قىلىدىغان بىر نەرسىگە گالاكتىكورۇپ قويغان. گەمدىلىيەتتە، ماڭاش — گۈزەللىككىنىڭ دورىسى. ماڭاش بىلەن سېرىقتىلال

ماڭاشلىقىغا بولىمىز

گۈشسىز ياشلىرىمىزنىڭ داۋىم گۈياللىدىغىنى مۇقىم ماڭاش-لىق بىرەر خىزمەتكە گىرىشىش. بۇ گارىزۇنى گەلگۈنتە چۈشىنىش مۇمكىن. گەمما، ياشلىرىمىزنىڭ ماڭاشلىقىنى خىزمەتكە شۇنچە چوڭ گۇمىد باغلاپ كېتىشى ئۇ خىزمەتنى مۇقىم گىدارلىدە گىشە-لىگە چۈشمەيدۇ. ئالدىراپ سىز گىشى تالپالمايلا تۇرۇپ باكى گەھلىيەتتە، بولمىسا ئاتا-ئانىڭىز مۇھەببەت قىلىدىغان بىر نەرسىگە گالاكتىكورۇپ قويغان. گەمدىلىيەتتە، ماڭاش — گۈزەللىككىنىڭ دورىسى. ماڭاش بىلەن سېرىقتىلال

مەسلەكىگە بەزى ياشلار مەيلى قارىدى. بۇنىڭغا بىلەن ھەقە-قىي تۈيۈ قىلىش بېشىغا يەتكۈچە نۇرغۇن قېرى – يېگانىلار-مىزنىڭ ھېسسىياتى قېرىپ قالدى. بۇ ھال بىر ئۆيگە كىرگەدە-مەن كېيىنمۇ خۇشاللىقىنى تالاددى قىلىدىغان ئادەتنى يوقىتىۋە-تاڭچى. رېئاللىق نەدەۋ بىز چوڭ بىلىپ كېتىۋاتقان مۇھەببەت نەدەۋ رېئاللىق قورقۇق ھالىمىز بىلەن، روھانىتىمىز ئەسلىدىكىدەك ئۆزگىرىپ قالمايدۇ، بەلكى سەل قارىغاندا مەسىلىلەرنىڭ ئاڭقۇتقۇغىتىدۇ. ئالدىراپ سىز گىشى تالپالمايلا تۇرۇپ باكى گەھلىيەتتە، لىگە گىشتا تۇتۇنمايلا تۇرۇپ مۇھەببەت قالىنىمىغا چۈكۈپ كەتە-كەن، ۋاقتىگىزنى، رېھىتگىزنى ۋە گۈيىگىزدىكىلەر بەرگەن پۈل-نى نوقۇل ھالدا مۇھەببەتكە سەرپ قىلىۋاتقان بولسىگىز، گۈزە-گىنىڭ مۇھەببەت ۋە رېئاللىقنىڭ مۇناسىۋىتىگە تۇتقان پو-زىتسىيەگىزنىڭ قانداقلىقىدىن گۇمانلىنىسىڭ. سىز بېگىم – بېگىم مەسىلىلەرنىڭ گاڭزىنى گېچىۋەتتىگىزمۇ – قانداقۇ؟ مۇھەببەت-لىگىپ بولغاندىن كېيىن، قالتىس بىر ياشۇەتكەندىن كېيىن نېمە قىلماقچىسىز؟

ماڭاشلىقىغا بولىمىز

گۈشسىز ياشلىرىمىزنىڭ داۋىم گۈياللىدىغىنى مۇقىم ماڭاش-لىق بىرەر خىزمەتكە گىرىشىش. بۇ گارىزۇنى گەلگۈنتە چۈشىنىش مۇمكىن. گەمما، ياشلىرىمىزنىڭ ماڭاشلىقىغا خىزمەتكە شۇنچە چوڭ گۇمىد باغلاپ كېتىشى ئۇ خىزمەتنى مۇقىم گىدارلىدە گىشە-لىگە چۈشمەيدۇ. ئالدىراپ سىز گىشى تالپالمايلا تۇرۇپ باكى گەھلىيەتتە، بولمىسا ئاتا-ئانىڭىز مۇھەببەت قىلىدىغان بىر نەرسىگە گالاكتىكورۇپ قويغان. گەمدىلىيەتتە، ماڭاش — گۈزەللىككىنىڭ دورىسى. ماڭاش بىلەن سېرىقتىلال

مەسلەكىگە بەزى ياشلار مەيلى قارىدى. بۇنىڭغا بىلەن ھەقە-قىي تۈيۈ قىلىش بېشىغا يەتكۈچە نۇرغۇن قېرى – يېگانىلار-مىزنىڭ ھېسسىياتى قېرىپ قالدى. بۇ ھال بىر ئۆيگە كىرگەدە-مەن كېيىنمۇ خۇشاللىقىنى تالاددى قىلىدىغان ئادەتنى يوقىتىۋە-تاڭچى. رېئاللىق نەدەۋ بىز چوڭ بىلىپ كېتىۋاتقان مۇھەببەت نەدەۋ رېئاللىق قورقۇق ھالىمىز بىلەن، روھانىتىمىز ئەسلىدىكىدەك ئۆزگىرىپ قالمايدۇ، بەلكى سەل قارىغاندا مەسىلىلەرنىڭ ئاڭقۇتقۇغىتىدۇ. ئالدىراپ سىز گىشى تالپالمايلا تۇرۇپ باكى گەھلىيەتتە، لىگە گىشتا تۇتۇنمايلا تۇرۇپ مۇھەببەت قالىنىمىغا چۈكۈپ كەتە-كەن، ۋاقتىگىزنى، رېھىتگىزنى ۋە گۈيىگىزدىكىلەر بەرگەن پۈل-نى نوقۇل ھالدا مۇھەببەتكە سەرپ قىلىۋاتقان بولسىگىز، گۈزە-گىنىڭ مۇھەببەت ۋە رېئاللىقنىڭ مۇناسىۋىتىگە تۇتقان پو-زىتسىيەگىزنىڭ قانداقلىقىدىن گۇمانلىنىسىڭ. سىز بېگىم – بېگىم مەسىلىلەرنىڭ گاڭزىنى گېچىۋەتتىگىزمۇ – قانداقۇ؟ مۇھەببەت-لىگىپ بولغاندىن كېيىن، قالتىس بىر ياشۇەتكەندىن كېيىن نېمە قىلماقچىسىز؟

تۇرمۇش كەچۈرگىلى بولىدۇ. ئەمما، سىز كۆتكىنىڭىزدەك، ئار-زۇيىڭىزدەك ياشىشىڭىز ئۈچۈن ھەسسىلەپ تىرىشچانلىق كۆر-سىتىشىڭىز ۋە مائاشقا ئېرىشىشنى ھەممىنىڭ ئاساسى دەيدىغان خام خىيالدىن ۋاز كېچىشىڭىز كېرەك.

سىز ئىشسىز ۋاقىتتا بىرەر كەسپنى پۈتكۈل ۋۇجۇدىڭىز بىلەن ئۆگەنسىڭىز، ئۆزىڭىزنىڭ مەنىۋى دۇنياسىنى يارىتىشقا تىرىشسىڭىز، ۋاقىتنى ئۇنۇم بىرلىكى بىلىپ ئاكتىپ ھەرد-كەتكە ئۆتسىڭىز، سىز ھامان خىزمەت تاپالايسىز (بۇ يەردىكى خىزمەت نوقۇل مەمۇرىي خىزمەتنى كۆرسەتمەيدۇ، بىز خىزمەت ھەققىدىكى تونۇشمىزنى ئۆزگەرتىشمىز كېرەك). ئەمما، ما-ئاشلىق بولۇش پۈتكۈل ئارزۇنىڭ ئاخىرقى پەللىسى بولماسلىقى كېرەك. ئۆزۈمنىڭ تەجرىبەمدىن قارىغاندا، خىزمەتكە يېڭى چىققان چاغدىكى ھاياجان ئاخىرلاشقاندىن كېيىن كۈنلەر بىر خىل قېلىپتا، گاھىدا ئەندىشە، گاھىدا ئۈمىد بىلەن توختام سۇدەك ئۆتىدۇ. ئوتتەك قەلبلەر مۇشۇ جەريانىدا سوۋۇيدۇ. ئۇي سېتىۋېلىش، توي قىلىشنىڭ غەملىرى، ئەمما مائاشنىڭ خەج – خىراجەتكە يېتىشمەسلىكى بارا – بارا سىزنىڭ ئارزۇ – ئارماڭ-لىرىڭىز ھەققىدە ئويلىنىشىڭىزغا، ئىزدىنىشىڭىزگە يول قوي-مايدۇ. سىز مۇشۇنداقلا چىرىپ كەتمەكچىمۇ؟ شۇڭا مەن سىز-نىڭ ئۆزىڭىزنى داۋاملىق تەربىيەلىشىڭىزنى، ئارزۇيىڭىز ئۈچۈن ئىشسىز ۋاقىتىڭىزدىمۇ، مائاشلىق ۋاقىتتىمۇ كۆرەش قىلىشنى توختىتىپ قويماسلىقىڭىزنى تەشەببۇس قىلىمەن. سىز قەلبە-كىزدىكى ئارزۇ – ئۈمىد مەشئىلىنى ئۆچۈرۈپ قويماڭ. مائاش سىزنىڭ خاسلىقىڭىزنى نابۇت قىلمىسۇن. ۋاقىتى كەلسە، سىز-نى ئالداۋاتقان جەلپكار نەرسىلەردىن ئىككىلەنمەي ۋاز كېچىڭ. ۋاز كېچىش مەغلۇبىيەت ئەمەس، بەلكى سىزدە شۇنىڭغا تۇشلۇق تەييارلىق، روھ ۋە ئىشەنچىڭ بولغانلىقى. بۇنىڭ ئۆزى قەدىر-لەشكە تېگىشلىك روھ. ئاجىزلار ھالقىلىق پەيتتە ۋاز كېچىش-نىڭ ۋە تەۋەككۇلچىلىك قىلىشنىڭ تەمىنى مەڭگۇ تېتىماي ئۆ-تۇپ كېتىدۇ.

تۇرمۇش كەچۈرگىلى بولىدۇ. ئەمما، سىز كۆتكىنىڭىزدەك، ئار-زۇيىڭىزدەك ياشىشىڭىز ئۈچۈن ھەسسىلەپ تىرىشچانلىق كۆر-سىتىشىڭىز ۋە مائاشقا ئېرىشىشنى ھەممىنىڭ ئاساسى دەيدىغان خام خىيالدىن ۋاز كېچىشىڭىز كېرەك.

سىز ئىشسىز ۋاقىتتا بىرەر كەسپنى پۈتكۈل ۋۇجۇدىڭىز بىلەن ئۆگەنسىڭىز، ئۆزىڭىزنىڭ مەنىۋى دۇنياسىنى يارىتىشقا تىرىشسىڭىز، ۋاقىتنى ئۇنۇم بىرلىكى بىلىپ ئاكتىپ ھەرد-كەتكە ئۆتسىڭىز، سىز ھامان خىزمەت تاپالايسىز (بۇ يەردىكى خىزمەت نوقۇل مەمۇرىي خىزمەتنى كۆرسەتمەيدۇ، بىز خىزمەت ھەققىدىكى تونۇشمىزنى ئۆزگەرتىشمىز كېرەك). ئەمما، ما-ئاشلىق بولۇش پۈتكۈل ئارزۇنىڭ ئاخىرقى پەللىسى بولماسلىقى كېرەك. ئۆزۈمنىڭ تەجرىبەمدىن قارىغاندا، خىزمەتكە يېڭى چىققان چاغدىكى ھاياجان ئاخىرلاشقاندىن كېيىن كۈنلەر بىر خىل قېلىپتا، گاھىدا ئەندىشە، گاھىدا ئۈمىد بىلەن توختام سۇدەك ئۆتىدۇ. ئوتتەك قەلبلەر مۇشۇ جەريانىدا سوۋۇيدۇ. ئۇي سېتىۋېلىش، توي قىلىشنىڭ غەملىرى، ئەمما مائاشنىڭ خەج – خىراجەتكە يېتىشمەسلىكى بارا – بارا سىزنىڭ ئارزۇ – ئارماڭ-لىرىڭىز ھەققىدە ئويلىنىشىڭىزغا، ئىزدىنىشىڭىزگە يول قوي-مايدۇ. سىز مۇشۇنداقلا چىرىپ كەتمەكچىمۇ؟ شۇڭا مەن سىز-نىڭ ئۆزىڭىزنى داۋاملىق تەربىيەلىشىڭىزنى، ئارزۇيىڭىز ئۈچۈن ئىشسىز ۋاقىتىڭىزدىمۇ، مائاشلىق ۋاقىتتىمۇ كۆرەش قىلىشنى توختىتىپ قويماسلىقىڭىزنى تەشەببۇس قىلىمەن. سىز قەلبە-كىزدىكى ئارزۇ – ئۈمىد مەشئىلىنى ئۆچۈرۈپ قويماڭ. مائاش سىزنىڭ خاسلىقىڭىزنى نابۇت قىلمىسۇن. ۋاقىتى كەلسە، سىز-نى ئالداۋاتقان جەلپكار نەرسىلەردىن ئىككىلەنمەي ۋاز كېچىڭ. ۋاز كېچىش مەغلۇبىيەت ئەمەس، بەلكى سىزدە شۇنىڭغا تۇشلۇق تەييارلىق، روھ ۋە ئىشەنچىڭ بولغانلىقى. بۇنىڭ ئۆزى قەدىر-لەشكە تېگىشلىك روھ. ئاجىزلار ھالقىلىق پەيتتە ۋاز كېچىش-نىڭ ۋە تەۋەككۇلچىلىك قىلىشنىڭ تەمىنى مەڭگۇ تېتىماي ئۆ-تۇپ كېتىدۇ.

تۇرمۇش كەچۈرگىلى بولىدۇ. ئەمما، سىز كۆتكىنىڭىزدەك، ئار-زۇيىڭىزدەك ياشىشىڭىز ئۈچۈن ھەسسىلەپ تىرىشچانلىق كۆر-سىتىشىڭىز ۋە مائاشقا ئېرىشىشنى ھەممىنىڭ ئاساسى دەيدىغان خام خىيالدىن ۋاز كېچىشىڭىز كېرەك.

سىز ئىشسىز ۋاقىتتا بىرەر كەسپنى پۈتكۈل ۋۇجۇدىڭىز بىلەن ئۆگەنسىڭىز، ئۆزىڭىزنىڭ مەنىۋى دۇنياسىنى يارىتىشقا تىرىشسىڭىز، ۋاقىتنى ئۇنۇم بىرلىكى بىلىپ ئاكتىپ ھەرد-كەتكە ئۆتسىڭىز، سىز ھامان خىزمەت تاپالايسىز (بۇ يەردىكى خىزمەت نوقۇل مەمۇرىي خىزمەتنى كۆرسەتمەيدۇ، بىز خىزمەت ھەققىدىكى تونۇشمىزنى ئۆزگەرتىشمىز كېرەك). ئەمما، ما-ئاشلىق بولۇش پۈتكۈل ئارزۇنىڭ ئاخىرقى پەللىسى بولماسلىقى كېرەك. ئۆزۈمنىڭ تەجرىبەمدىن قارىغاندا، خىزمەتكە يېڭى چىققان چاغدىكى ھاياجان ئاخىرلاشقاندىن كېيىن كۈنلەر بىر خىل قېلىپتا، گاھىدا ئەندىشە، گاھىدا ئۈمىد بىلەن توختام سۇدەك ئۆتىدۇ. ئوتتەك قەلبلەر مۇشۇ جەريانىدا سوۋۇيدۇ. ئۇي سېتىۋېلىش، توي قىلىشنىڭ غەملىرى، ئەمما مائاشنىڭ خەج – خىراجەتكە يېتىشمەسلىكى بارا – بارا سىزنىڭ ئارزۇ – ئارماڭ-لىرىڭىز ھەققىدە ئويلىنىشىڭىزغا، ئىزدىنىشىڭىزگە يول قوي-مايدۇ. سىز مۇشۇنداقلا چىرىپ كەتمەكچىمۇ؟ شۇڭا مەن سىز-نىڭ ئۆزىڭىزنى داۋاملىق تەربىيەلىشىڭىزنى، ئارزۇيىڭىز ئۈچۈن ئىشسىز ۋاقىتىڭىزدىمۇ، مائاشلىق ۋاقىتتىمۇ كۆرەش قىلىشنى توختىتىپ قويماسلىقىڭىزنى تەشەببۇس قىلىمەن. سىز قەلبە-كىزدىكى ئارزۇ – ئۈمىد مەشئىلىنى ئۆچۈرۈپ قويماڭ. مائاش سىزنىڭ خاسلىقىڭىزنى نابۇت قىلمىسۇن. ۋاقىتى كەلسە، سىز-نى ئالداۋاتقان جەلپكار نەرسىلەردىن ئىككىلەنمەي ۋاز كېچىڭ. ۋاز كېچىش مەغلۇبىيەت ئەمەس، بەلكى سىزدە شۇنىڭغا تۇشلۇق تەييارلىق، روھ ۋە ئىشەنچىڭ بولغانلىقى. بۇنىڭ ئۆزى قەدىر-لەشكە تېگىشلىك روھ. ئاجىزلار ھالقىلىق پەيتتە ۋاز كېچىش-نىڭ ۋە تەۋەككۇلچىلىك قىلىشنىڭ تەمىنى مەڭگۇ تېتىماي ئۆ-تۇپ كېتىدۇ.

خوش، يۇقىرىدا ئۆزىمىزنىڭ قاراشلىرىنى ياشلىرىمىزنىڭ روھىي دۇنياسىنى ئىگىلەپ تۇرغان بىرقانچە نۇقتىغا بىرلەشتۈرۈپ ئوتتۇرىغا قويدۇق. ئۇنداقتا، قانداق قىلىش كېرەك؟ بۇ ھەقتە قارىشىمنى بايان قىلىشتىن ئاۋۋال شۇنى ئېنىق ئېيتىشىم كېرەككى، ھالال پۇل تېپىش ۋە بەختلىك ياشاش ئاۋۋال پۇتۇنلەي مەنىۋى دۇنيا بىلەن مۇناسىۋەتلىكتۇر. روھىي دۇنياسى ئاجىز، ھېسسىياتچان، خام خىيالغا بېرىلىدىغان بىر ياش ھامان پېشكەلچىلىككە ئۇچراپلا تۇرىدۇ. شۇڭا ئۆز مەنىۋىيىتىمىزنى تەربىيەلىمەي تۇرۇپ، ئۇزۇكسىز تەربىيەنى داۋاملاشتۇرماي تۇرۇپ، بەختلىك ياشاش ۋە پۇل تېپىشنى ئويلاش خام خىيال. سىز ئاۋۋال بەختلىك ياشاش ۋە پۇل تېپىشنىڭ ئاساسى بولغان روھ ئۆزىنىڭىزدە بارمۇ - يوق، ئويلىنىشىڭىز كېرەك.

ئۆز مەنىۋى دۇنيايىڭىزنى پەيدا قىلىشقا تىرىشىڭ. سىزنىڭ باشقىلاردىن پەرقىڭىز نېمە؟ سىز تۇرمۇشنىڭ شاۋقۇن - سۇ-رەنلىرى ۋە زىيادە ئۇچۇر قاينىمىدا ئۆزىڭىزنى يىتتۈرۈپ قويۇۋاتامسىز - يوق؟ بىز ئۆزىمىزنىڭ مەنىۋى دۇنيايىمىزنى قانداق يارىتىمىز؟ بۇنىڭ ئۈچۈن ئۆزىڭىزدىن ئاۋۋال «مەن نېمىگە قىزىقمەن» دەپ سورا‌ڭ. ئەگەر نېمىگە قىزىقىدىغانلىقىڭىزنى ھازىرغىچە بايقىمىغان بولسىڭىز، بۇ بەكمۇ يامان بولغىنى. بىراق، ھېچقىسى يوق. سىز يەنە ئۇلگۇرەلەيسىز. ساغلام قىزىقىش يېتىلدۇرۇ‌ڭ. مەسىلەن، ئۆزۈمنى ئالسام، مەن ئۆزۈمگە خاس مەنىۋى دۇنيا يارىتىش ئۈچۈن مۇنداق قىلىمەن: ئۆز كەسپىمگە ئائىت دۇنيادا نېمە يېڭى گەپلەر بولۇۋاتقانلىقى ھەقىقىدىكى ئۇچۇرلارنىڭ پېيىدە يۈرىمەن، زېھنىمنى ئېچىش ئۈچۈن ناھايىتى پىشقان مۇتەپەككۇرلارنىڭ چوڭقۇر يېزىلغان كىتابلىرىنى ئوقۇيمەن ۋە ئۇ كىتابلاردىن ئالغان تەسىراتلىرىمنى رېئال

نېمە قىلىش كېرەك ؟

خوش، يۇقىرىدا ئۆزىمىزنىڭ قاراشلىرىنى ياشلىرىمىزنىڭ روھىي دۇنياسىنى ئىگىلەپ تۇرغان بىرقانچە نۇقتىغا بىرلەشتۈرۈپ ئوتتۇرىغا قويدۇق. ئۇنداقتا، قانداق قىلىش كېرەك؟ بۇ ھەقتە قارىشىمنى بايان قىلىشتىن ئاۋۋال شۇنى ئېنىق ئېيتىشىم كېرەككى، ھالال پۇل تېپىش ۋە بەختلىك ياشاش ئاۋۋال پۇتۇنلەي مەنىۋى دۇنيا بىلەن مۇناسىۋەتلىكتۇر. روھىي دۇنياسى ئاجىز، ھېسسىياتچان، خام خىيالغا بېرىلىدىغان بىر ياش ھامان پېشكەلچىلىككە ئۇچراپلا تۇرىدۇ. شۇڭا ئۆز مەنىۋىيىتىمىزنى تەربىيەلىمەي تۇرۇپ، ئۇزۇكسىز تەربىيەنى داۋاملاشتۇرماي تۇرۇپ، بەختلىك ياشاش ۋە پۇل تېپىشنى ئويلاش خام خىيال. سىز ئاۋۋال بەختلىك ياشاش ۋە پۇل تېپىشنىڭ ئاساسى بولغان روھ ئۆزىنىڭىزدە بارمۇ - يوق، ئويلىنىشىڭىز كېرەك.

ئۆز مەنىۋى دۇنيايىڭىزنى پەيدا قىلىشقا تىرىشىڭ. سىزنىڭ باشقىلاردىن پەرقىڭىز نېمە؟ سىز تۇرمۇشنىڭ شاۋقۇن - سۇ-رەنلىرى ۋە زىيادە ئۇچۇر قاينىمىدا ئۆزىڭىزنى يىتتۈرۈپ قويۇۋاتامسىز - يوق؟ بىز ئۆزىمىزنىڭ مەنىۋى دۇنيايىمىزنى قانداق يارىتىمىز؟ بۇنىڭ ئۈچۈن ئۆزىڭىزدىن ئاۋۋال «مەن نېمىگە قىزىقمەن» دەپ سورا‌ڭ. ئەگەر نېمىگە قىزىقىدىغانلىقىڭىزنى ھازىرغىچە بايقىمىغان بولسىڭىز، بۇ بەكمۇ يامان بولغىنى. بىراق، ھېچقىسى يوق. سىز يەنە ئۇلگۇرەلەيسىز. ساغلام قىزىقىش يېتىلدۇرۇ‌ڭ. مەسىلەن، ئۆزۈمنى ئالسام، مەن ئۆزۈمگە خاس مەنىۋى دۇنيا يارىتىش ئۈچۈن مۇنداق قىلىمەن: ئۆز كەسپىمگە ئائىت دۇنيادا نېمە يېڭى گەپلەر بولۇۋاتقانلىقى ھەقىقىدىكى ئۇچۇرلارنىڭ پېيىدە يۈرىمەن، زېھنىمنى ئېچىش ئۈچۈن ناھايىتى پىشقان مۇتەپەككۇرلارنىڭ چوڭقۇر يېزىلغان كىتابلىرىنى ئوقۇيمەن ۋە ئۇ كىتابلاردىن ئالغان تەسىراتلىرىمنى رېئال

373 On the Margins of Self

نېمە قىلىش كېرەك ؟

خوش، يۇقىرىدا ئۆزىمىزنىڭ قاراشلىرىنى ياشلىرىمىزنىڭ روھىي دۇنياسىنى ئىگىلەپ تۇرغان بىرقانچە نۇقتىغا بىرلەشتۈرۈپ ئوتتۇرىغا قويدۇق. ئۇنداقتا، قانداق قىلىش كېرەك؟ بۇ ھەقتە قارىشىمنى بايان قىلىشتىن ئاۋۋال شۇنى ئېنىق ئېيتىشىم كېرەككى، ھالال پۇل تېپىش ۋە بەختلىك ياشاش ئاۋۋال پۇتۇنلەي مەنىۋى دۇنيا بىلەن مۇناسىۋەتلىكتۇر. روھىي دۇنياسى ئاجىز، ھېسسىياتچان، خام خىيالغا بېرىلىدىغان بىر ياش ھامان پېشكەلچىلىككە ئۇچراپلا تۇرىدۇ. شۇڭا ئۆز مەنىۋىيىتىمىزنى تەربىيەلىمەي تۇرۇپ، ئۇزۇكسىز تەربىيەنى داۋاملاشتۇرماي تۇرۇپ، بەختلىك ياشاش ۋە پۇل تېپىشنى ئويلاش خام خىيال. سىز ئاۋۋال بەختلىك ياشاش ۋە پۇل تېپىشنىڭ ئاساسى بولغان روھ ئۆزىنىڭىزدە بارمۇ - يوق، ئويلىنىشىڭىز كېرەك.

ئۆز مەنىۋى دۇنيايىڭىزنى پەيدا قىلىشقا تىرىشىڭ. سىزنىڭ باشقىلاردىن پەرقىڭىز نېمە؟ سىز تۇرمۇشنىڭ شاۋقۇن - سۇ-رەنلىرى ۋە زىيادە ئۇچۇر قاينىمىدا ئۆزىڭىزنى يىتتۈرۈپ قويۇۋاتامسىز - يوق؟ بىز ئۆزىمىزنىڭ مەنىۋى دۇنيايىمىزنى قانداق يارىتىمىز؟ بۇنىڭ ئۈچۈن ئۆزىڭىزدىن ئاۋۋال «مەن نېمىگە قىزىقمەن» دەپ سورا‌ڭ. ئەگەر نېمىگە قىزىقىدىغانلىقىڭىزنى ھازىرغىچە بايقىمىغان بولسىڭىز، بۇ بەكمۇ يامان بولغىنى. بىراق، ھېچقىسى يوق. سىز يەنە ئۇلگۇرەلەيسىز. ساغلام قىزىقىش يېتىلدۇرۇ‌ڭ. مەسىلەن، ئۆزۈمنى ئالسام، مەن ئۆزۈمگە خاس مەنىۋى دۇنيا يارىتىش ئۈچۈن مۇنداق قىلىمەن: ئۆز كەسپىمگە ئائىت دۇنيادا نېمە يېڭى گەپلەر بولۇۋاتقانلىقى ھەقىقىدىكى ئۇچۇرلارنىڭ پېيىدە يۈرىمەن، زېھنىمنى ئېچىش ئۈچۈن ناھايىتى پىشقان مۇتەپەككۇرلارنىڭ چوڭقۇر يېزىلغان كىتابلىرىنى ئوقۇيمەن ۋە ئۇ كىتابلاردىن ئالغان تەسىراتلىرىمنى رېئال

373 On the Margins of Self

تۇرمۇشقا تەتبىقلاپ مۇلاھىزە قىلىشقا تىرىشىمەن. بۇ جەريانىدا پىكىرنىڭ ماڭا بېرىدىغان ھۇزۇرىغا ھېچنېمە يەتمەيدۇ. چارچىسام، يېنىك، ئېسىل مۇزىكىلارنى ئاڭلايمەن (دىققىتىمنى چاچىماسلىق ئۈچۈن ناخشا ئاڭلىمايمەن)، بىكار بولغان ۋاقىتلاردا جىمجىت، مەنزىرىلىك جايلارغا بېرىپ ئېسىل رومانلارنى ئوقۇيمەن (ئادەتتىكى يازغۇچىلارنىڭ ئەسەرلىرىنى، چاپ - چاپ بازارغا ئولگۇرتۇش ئۈچۈن يېزىلغان ئەسەرلەرنى ئوقۇمايمەن)، خىيال سۈرىمەن، بۇنىڭدىن كېيىن دۇچ كېلىش ئېھتىمالى بولغان مەسىلىلەر ھەققىدە باش قاتۇرىمەن، كىرىزىس ۋە مەسىلىنى ئالدىن تەھلىل قىلىش، قىياس قىلىش ۋە ھۆكۈم قىلىشقا تىرىشىمەن.

ئەمما، ئۆزىمىزگە خاس مەنىۋى دۇنياىمىزنى ياريتىش جەريانىدا كاشىلىلارغا ئۇچراپ تۇرىمىز. بۇ كاشىلىلار بىزنىڭ ئەتراپىمىزدىكى ئادەملەردىن، مۇناسىۋەتلىك ۋە مۇناسىۋەتسىز ئۇچۇرلاردىن، بىز دۇچ كېلىۋاتقان غەملەردىن كېلىپ تۇرىدۇ. سىز ئۆز مەنىۋى دۇنياىڭىزنى ياريتىش ئۈچۈن ئاشۇ كاشىلىلارنىڭ نەدىن كېلىۋاتقانلىقىنى پەرق ئېتىشىڭىز كېرەك. ئەتراپىڭىزدا ئۇشاق سۆز، چۈشكۈن ئادەم بولسا، ئۇنىڭدىن ئىككىلەنمەي نېرى تۇرۇڭ. زىيادە ئۇچۇرنىڭ ئۆز ئىدىيەڭىزنى تالان - تاراج قىلماسلىقى ئۈچۈن مۇمكىن بولسا تېلېۋىزور كۆرمەڭ، تورغا ئاز چىقماڭ ياكى توردا ئىچ پۇشۇقى ئۇچۇن سەرپ قىلىدىغان ۋاقىتىڭىزنى ئازايتىڭ. ھازىر توردا ھەرقانداق ئۇچۇر تېپىلىشى مۇمكىن. ئەمما، سىزنىڭ تەپەككۇر دۇنياىڭىزنى جەڭ ئېلان قىلىدىغان ئەڭ چوڭقۇر ئىدىيەلەر تورلاردا ئەمەس، سىز ھازىرغىچە ئىسمىنى ئاڭلىمىغان، كۆرۈپمۇ باقمىغان كىتابلاردا. ناۋادا كۇنىگە تور ياكى تېلېۋىزور ئالدىدا ئولتۇرغان ۋاقىتىڭىز ئىككى سائەتتىن ئېشىپ كەتسە، «مەن ئۆزۈمنىڭ ئىدىيەسىنى باشقىلارنىڭ خالىغانچە پېتىقدىشىغا سۇكۇت قىلىپتىمەن» دەپ ئويلاۋېرىڭ. سىز چوڭ بىلىپ كەتكەن ئۇ

تۇرمۇشقا تەتبىقلاپ مۇلاھىزە قىلىشقا تىرىشىمەن. بۇ جەريانىدا پىكىرنىڭ ماڭا بېرىدىغان ھۇزۇرىغا ھېچنېمە يەتمەيدۇ. چارچىسام، يېنىك، ئېسىل مۇزىكىلارنى ئاڭلايمەن (دىققىتىمنى چاچىماسلىق ئۈچۈن ناخشا ئاڭلىمايمەن)، بىكار بولغان ۋاقىتلاردا جىمجىت، مەنزىرىلىك جايلارغا بېرىپ ئېسىل رومانلارنى ئوقۇيمەن (ئادەتتىكى يازغۇچىلارنىڭ ئەسەرلىرىنى، چاپ - چاپ بازارغا ئولگۇرتۇش ئۈچۈن يېزىلغان ئەسەرلەرنى ئوقۇمايمەن)، خىيال سۈرىمەن، بۇنىڭدىن كېيىن دۇچ كېلىش ئېھتىمالى بولغان مەسىلىلەر ھەققىدە باش قاتۇرىمەن، كىرىزىس ۋە مەسىلىنى ئالدىن تەھلىل قىلىش، قىياس قىلىش ۋە ھۆكۈم قىلىشقا تىرىشىمەن.

ئەمما، ئۆزىمىزگە خاس مەنىۋى دۇنياىمىزنى ياريتىش جەريانىدا كاشىلىلارغا ئۇچراپ تۇرىمىز. بۇ كاشىلىلار بىزنىڭ ئەتراپىمىزدىكى ئادەملەردىن، مۇناسىۋەتلىك ۋە مۇناسىۋەتسىز ئۇچۇرلاردىن، بىز دۇچ كېلىۋاتقان غەملەردىن كېلىپ تۇرىدۇ. سىز ئۆز مەنىۋى دۇنياىڭىزنى ياريتىش ئۈچۈن ئاشۇ كاشىلىلارنىڭ نەدىن كېلىۋاتقانلىقىنى پەرق ئېتىشىڭىز كېرەك. ئەتراپىڭىزدا ئۇشاق سۆز، چۈشكۈن ئادەم بولسا، ئۇنىڭدىن ئىككىلەنمەي نېرى تۇرۇڭ. زىيادە ئۇچۇرنىڭ ئۆز ئىدىيەڭىزنى تالان - تاراج قىلماسلىقى ئۈچۈن مۇمكىن بولسا تېلېۋىزور كۆرمەڭ، تورغا ئاز چىقماڭ ياكى توردا ئىچ پۇشۇقى ئۇچۇن سەرپ قىلىدىغان ۋاقىتىڭىزنى ئازايتىڭ. ھازىر توردا ھەرقانداق ئۇچۇر تېپىلىشى مۇمكىن. ئەمما، سىزنىڭ تەپەككۇر دۇنياىڭىزنى جەڭ ئېلان قىلىدىغان ئەڭ چوڭقۇر ئىدىيەلەر تورلاردا ئەمەس، سىز ھازىرغىچە ئىسمىنى ئاڭلىمىغان، كۆرۈپمۇ باقمىغان كىتابلاردا. ناۋادا كۇنىگە تور ياكى تېلېۋىزور ئالدىدا ئولتۇرغان ۋاقىتىڭىز ئىككى سائەتتىن ئېشىپ كەتسە، «مەن ئۆزۈمنىڭ ئىدىيەسىنى باشقىلارنىڭ خالىغانچە پېتىقدىشىغا سۇكۇت قىلىپتىمەن» دەپ ئويلاۋېرىڭ. سىز چوڭ بىلىپ كەتكەن ئۇ

ئۇچۇرلار ۋاقتى كەلسە ھېچقانداق قىممەت ياراتمايدۇ.

مەن قانداق قىلىمەن؟ مەن ئۆزۈمگە خاس مەنىۋى دۇنيايىمنى تاشقى تەسىرلەرنىڭ دەخلىسىگە ئۇچراتماسلىق ئۈچۈن ھەر قانداق زىيادە ئۇچۇرنى رەت قىلىمەن. ئۆزۈم دۇچ كېلىۋاتقان مەسىلىلەرنىڭ ھەل قىلىش لايىھەسىنى ئۆزۈمگە ماس كېلىدىغان ئۇسۇلدا ھەل قىلىشقا تىرىشىمەن. باشقىلارنىڭ خىلمۇخىل گەپلىرىگە پىسەنت قىلمايمەن. مېنىڭ ئۆزۈم قانائەت تاپىدىغان روھىي دۇنيايىم بار. ئەمما، مەن مەنىۋى دۇنيايىمنى تېڭىشىدىم دەپ ئىجتىمائىي بۇرچۇمنى ئۇنتۇپ قالمايمەن. ھاۋاي ئۇنىۋېرسىتېتىغا كەلگەندىن كېيىن، مەن ئۆزۈمنىڭ خاسلىقىنى ۋە زېھنىنى ساقلاپ قېلىش ھەققىدە ئويلىنىپ خاتىرەمگە مۇنۇ قۇرلارنى يازغان: «بىھۇدە ئۇچۇردىن نېرى تۇرغىن، چارچىمايسەن. يېڭى، ساغلام ئىدىيەلەرگە ئەگەش، چىرىپ قالمايسەن.» زىيادە ئۇچۇر ۋە غىدىقلايدىغان كۆرۈنۈشلەردىن ئۆزىنى قاچۇرمايدىغان ئادەمنى ھېسسىياتى يېتىلەيدۇ، خىيالى تەلپۈندۈرىدۇ، ئەمما رېئاللىقى گاڭگىرىتىدۇ، ئەقلى ئازابلايدۇ.

ئۇنىڭدىن باشقا، ياخشى ئادەتلەرنى يېتىلدۇرۇشنى بىر كۈرەش دەپ چۈشىنىش كېرەك. ھاۋاي ئۇنىۋېرسىتېتىغا كەلگەندىن كېيىن، مەن ئەڭ كۆپ ئويلانغان بىر نۇقتا يارىماس ئادەتلىرىمگە قانداق جەڭ ئېلان قىلىش، خىيالىمنى قانداق باشقۇرۇش، ئۆزۈمنى قانداق قېلىپ مەسىلىسى بولدى. چۈنكى، مېنىڭ نۇرغۇن پىلانلىرىمغا ئۇيغۇرچىلىقتا يېتىلدۇرۇۋالغان بەزى ئادەتلىرىم توسالغۇ بولۇپ تۇردى. مەن ئۇزاق مۇددەت ئويلىنىشتىن كېيىن ئۆزۈمگە مۇناسىۋەتسىز ئۇچۇر ۋە كۆرۈنۈشتىن دىققەتنى ئېلىپ قېچىش (ۋاقتى كەلسە، ئۇچۇر لازىم بولسا ئۆزۈم ئىزدەپ تاپمەن)، ئىشنى ۋاقىت بەلگىلەپ قىلىش، دۇچ كېلىش ئېھتىمالى بولغان ئىشنى ئالدىن قىياس قىلىش، سوئال دەپتىرى تۇتۇش،

ئۇچۇرلار ۋاقتى كەلسە ھېچقانداق قىممەت ياراتمايدۇ.

مەن قانداق قىلىمەن؟ مەن ئۆزۈمگە خاس مەنىۋى دۇنيايىمنى تاشقى تەسىرلەرنىڭ دەخلىسىگە ئۇچراتماسلىق ئۈچۈن ھەر قانداق زىيادە ئۇچۇرنى رەت قىلىمەن. ئۆزۈم دۇچ كېلىۋاتقان مەسىلىلەرنىڭ ھەل قىلىش لايىھەسىنى ئۆزۈمگە ماس كېلىدىغان ئۇسۇلدا ھەل قىلىشقا تىرىشىمەن. باشقىلارنىڭ خىلمۇخىل گەپلىرىگە پىسەنت قىلمايمەن. مېنىڭ ئۆزۈم قانائەت تاپىدىغان روھىي دۇنيايىم بار. ئەمما، مەن مەنىۋى دۇنيايىمنى تېڭىشىدىم دەپ ئىجتىمائىي بۇرچۇمنى ئۇنتۇپ قالمايمەن. ھاۋاي ئۇنىۋېرسىتېتىغا كەلگەندىن كېيىن، مەن ئۆزۈمنىڭ خاسلىقىنى ۋە زېھنىنى ساقلاپ قېلىش ھەققىدە ئويلىنىپ خاتىرەمگە مۇنۇ قۇرلارنى يازغان: «بىھۇدە ئۇچۇردىن نېرى تۇرغىن، چارچىمايسەن. يېڭى، ساغلام ئىدىيەلەرگە ئەگەش، چىرىپ قالمايسەن.» زىيادە ئۇچۇر ۋە غىدىقلايدىغان كۆرۈنۈشلەردىن ئۆزىنى قاچۇرمايدىغان ئادەمنى ھېسسىياتى يېتىلەيدۇ، خىيالى تەلپۈندۈرىدۇ، ئەمما رېئاللىقى گاڭگىرىتىدۇ، ئەقلى ئازابلايدۇ.

ئۇنىڭدىن باشقا، ياخشى ئادەتلەرنى يېتىلدۇرۇشنى بىر كۈرەش دەپ چۈشىنىش كېرەك. ھاۋاي ئۇنىۋېرسىتېتىغا كەلگەندىن كېيىن، مەن ئەڭ كۆپ ئويلانغان بىر نۇقتا يارىماس ئادەتلىرىمگە قانداق جەڭ ئېلان قىلىش، خىيالىمنى قانداق باشقۇرۇش، ئۆزۈمنى قانداق قېلىپ مەسىلىسى بولدى. چۈنكى، مېنىڭ نۇرغۇن پىلانلىرىمغا ئۇيغۇرچىلىقتا يېتىلدۇرۇۋالغان بەزى ئادەتلىرىم توسالغۇ بولۇپ تۇردى. مەن ئۇزاق مۇددەت ئويلىنىشتىن كېيىن ئۆزۈمگە مۇناسىۋەتسىز ئۇچۇر ۋە كۆرۈنۈشتىن دىققەتنى ئېلىپ قېچىش (ۋاقتى كەلسە، ئۇچۇر لازىم بولسا ئۆزۈم ئىزدەپ تاپمەن)، ئىشنى ۋاقىت بەلگىلەپ قىلىش، دۇچ كېلىش ئېھتىمالى بولغان ئىشنى ئالدىن قىياس قىلىش، سوئال دەپتىرى تۇتۇش،

375 On the Margins of Self

ئۇچۇرلار ۋاقتى كەلسە ھېچقانداق قىممەت ياراتمايدۇ.

مەن قانداق قىلىمەن؟ مەن ئۆزۈمگە خاس مەنىۋى دۇنيايىمنى تاشقى تەسىرلەرنىڭ دەخلىسىگە ئۇچراتماسلىق ئۈچۈن ھەر قانداق زىيادە ئۇچۇرنى رەت قىلىمەن. ئۆزۈم دۇچ كېلىۋاتقان مەسىلىلەرنىڭ ھەل قىلىش لايىھەسىنى ئۆزۈمگە ماس كېلىدىغان ئۇسۇلدا ھەل قىلىشقا تىرىشىمەن. باشقىلارنىڭ خىلمۇخىل گەپلىرىگە پىسەنت قىلمايمەن. مېنىڭ ئۆزۈم قانائەت تاپىدىغان روھىي دۇنيايىم بار. ئەمما، مەن مەنىۋى دۇنيايىمنى تېڭىشىدىم دەپ ئىجتىمائىي بۇرچۇمنى ئۇنتۇپ قالمايمەن. ھاۋاي ئۇنىۋېرسىتېتىغا كەلگەندىن كېيىن، مەن ئۆزۈمنىڭ خاسلىقىنى ۋە زېھنىنى ساقلاپ قېلىش ھەققىدە ئويلىنىپ خاتىرەمگە مۇنۇ قۇرلارنى يازغان: «بىھۇدە ئۇچۇردىن نېرى تۇرغىن، چارچىمايسەن. يېڭى، ساغلام ئىدىيەلەرگە ئەگەش، چىرىپ قالمايسەن.» زىيادە ئۇچۇر ۋە غىدىقلايدىغان كۆرۈنۈشلەردىن ئۆزىنى قاچۇرمايدىغان ئادەمنى ھېسسىياتى يېتىلەيدۇ، خىيالى تەلپۈندۈرىدۇ، ئەمما رېئاللىقى گاڭگىرىتىدۇ، ئەقلى ئازابلايدۇ.

ئۇنىڭدىن باشقا، ياخشى ئادەتلەرنى يېتىلدۇرۇشنى بىر كۈرەش دەپ چۈشىنىش كېرەك. ھاۋاي ئۇنىۋېرسىتېتىغا كەلگەندىن كېيىن، مەن ئەڭ كۆپ ئويلانغان بىر نۇقتا يارىماس ئادەتلىرىمگە قانداق جەڭ ئېلان قىلىش، خىيالىمنى قانداق باشقۇرۇش، ئۆزۈمنى قانداق قېلىپ مەسىلىسى بولدى. چۈنكى، مېنىڭ نۇرغۇن پىلانلىرىمغا ئۇيغۇرچىلىقتا يېتىلدۇرۇۋالغان بەزى ئادەتلىرىم توسالغۇ بولۇپ تۇردى. مەن ئۇزاق مۇددەت ئويلىنىشتىن كېيىن ئۆزۈمگە مۇناسىۋەتسىز ئۇچۇر ۋە كۆرۈنۈشتىن دىققەتنى ئېلىپ قېچىش (ۋاقتى كەلسە، ئۇچۇر لازىم بولسا ئۆزۈم ئىزدەپ تاپمەن)، ئىشنى ۋاقىت بەلگىلەپ قىلىش، دۇچ كېلىش ئېھتىمالى بولغان ئىشنى ئالدىن قىياس قىلىش، سوئال دەپتىرى تۇتۇش،

375 On the Margins of Self

مۇھىم بىلىملەرنى ئۆگەنگەندە خاتىرە تۇتۇش ۋە ئۇنى ئۆز ئاۋازىم بىلەن ئۇنئالغۇغا ئېلىۋېلىپ قەرەللىك ئاڭلاش، بىر كىتابنى بېرىلىپ، مەلۇم بىر بۆلەك ۋاقىت ئىچىدە ئوقۇپ تۇگىتىش(ئۇزۇندا ئوقۇلغان كىتابلارنىڭ كاللىدىكى تەسىراتى ئاجىزلاپ كېتىدۇ)، ئاپتاپلىق، گۈزەل يەرلەرگە بېرىپ جىممىدە خىيال سۈرۈش ۋە شېئىر ياكى رومان ئوقۇش، كىتاب كۆرۈپ زېرىككەندە، يۇرتۇمنى سېغىنغاندا ياتاقتا «دىلخاراج» قاتارلىق مۇزىكىلارنى قويۇپ ئۇسسۇل ئويناش. مەن ئادەتتە ئۆزۈمگە خاس مەنىۋى دۇنيا يارىتىشقا تىرىشقانلىقىم ئۈچۈن ناھايىتى بەختلىك ياشايمەن. ئەمما، مېنىڭ ئۆز مەنىۋى دۇنيايىمنى يارىتىشقا تىرىشقىنىم تۈگۈلۈۋژالغىنىم ئەمەس، خەلقىم ئالدىدىكى زىممەمگە ئېلىشقا تېگىشلىك مەسىلىلەرگە كۆڭۈل بۆلمەي بېشىمنى ئىچىمگە تىقىۋالغىنىم ئەمەس. يۇرتۇمغا مۇناسىۋەتلىك خەۋەرلەر دىققىتىمنى تارتىپ تۇرىدۇ ۋە يالغۇز يۇرگەن چاغلىرىمدا «مەن نېمە قىلالايمەن؟» دەپ ئۆزۈمدىن سوراپ تۇرىمەن.

ئىشسىز ۋە موھتاج ۋاقىتتا بىزنىڭ يەنە قىلالايدىغىنىمىز قولىمىزدىكى مەدەنىيەت كاپىتالىنى — يەنى تېخنىكا، ماھارەت كوزىرىنى كۆپەيتىش. ھازىر ئۇيغۇر كارخانىچىلىرى پىشقان بوغالتىرلارغا، تۇر باشقۇرغۇچىلارغا، بازار ئەھۋالى ۋە تۇر ئېچىشنى بىلىدىغان كەسىپ ئەھلىلىرىگە، ماسلاشتۇرغۇچىلارغا موھتاج بولۇۋاتىدۇ. لېكىن، ئۇنىۋېرسىتېتنى پۈتكۈزگەن نۇرغۇن ئوقۇغۇچىلىرىمىز بۇنداق ئېھتىياجلارنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالمايدۇ. ئۇلار ئۆزلىرىنى ئۇزۇكسىز مۇكەممەللەشتۇرۇپ تۇرۇشى ۋە قولىدىكى ماھارەت كوزىرىنى ئاۋۇتۇپ، كەلگۈسىدىكى رىقابەتكە تەييارلىنىشى كېرەك. ئىشسىزلىق — ۋاقىت مەسلىسى. بىز بوش ۋاقىتلىرىمىزدا، ئىشسىز ۋاقىتلىرىمىزدا ئۆزىمىزنى ئۇزۇكسىز تەربىيەلەپ تۇرۇشىمىز كېرەك. بۇنىڭ ئۈچۈن قىزىقىشىمىزنى پەرۋىش قىلىشىمىزغا، ئۆزىمىزنى قىزىشىمىزغا، ئىلغار ئىدىيىلەر بىلەن ئۇچرىشىپ تۇرۇشىمىزغا

توغرا كېلىدۇ. بۇنىڭ ئۈچۈن مەن ياشلىرىمىزنى مۇڭداشقۇ (QQ) غا ئازراق چىقىشنى ياكى چىقماسلىقنى(بۇ نەرسىنى ئۆيغۇر ياشلىرى ئۈچۈن ئاپەت بولدى دەپ قارايمەن)، ئۆز روھىي دۇنياسىنى ياراتماي تۇرۇپ گۈزەل چىرايلارغا ۋە غىدىقلىغۇچى كۆرۈنۈشلەرگە، رومانتىك فىلىملەرگە ئالدىنىپ يۈرمەسلىكنى تەشەببۇس قىلىمەن. چۈنكى، ئۇلار روھقا چۈشكەن نارکوزدۇر. ئاشۇلارنىڭ دەخلىسىدىن چىقالىسىڭىز، سىزنى ئازابلاپ تۇرغان رېئاللىققا ئاكتىپ ۋە سوغۇققان يوسۇندا مۇئامىلە قىلىشتا يەنە بىر قەدەم تاشلىغان بولىسىز.

ئىشىنىڭ ۋاقىتتا بىزنىڭ يەنە قىلالايدىغىنىمىز ئېسىل كىتابلارنى بىر ۋەزىپە قاتارىدا كۆرۈپ ئوقۇش، ئوقۇغاندىمۇ چۈشىنىپ قايتا ـ قايتا ئوقۇش. بۇنداق قىلىش سىزنىڭ مەنىۋىيىتىڭىزنى تاۋلايدۇ. ھازىر ئۇيغۇر ياشلىرى ئارىسىدا ئومۇملىشىپ قالغان كىتابنىڭ قىممىتىدىن گۇمانلىنىش ۋە كىتاب ئوقۇماسلىق خاھىشىنى بىر پاجىئە دېمەي ئامال يوق. توغرا، ھازىر نۇرغۇن قىممىتى يوق كىتابلارنىڭ چاپ ـ چاپ بازارغا ئۇلگۈرۈش ئۈچۈن بازارغا كىرىۋاتقانلىقى راست. ئەمما، ئوقۇشىمىزغا ئەرزىيدىغان كىتابلار يەنىلا يوق ئەمەس. ھازىر دۇنيادىكى ھەرقانداق بىر ساھەدىكى ئېسىل كىتاب ئاساسەن دېگۈدەك خەنزۇ تىلىغا تەرجىمە قىلىنىۋاتىدۇ. مەن ئۇيغۇر ياشلىرىنىڭ نۆۋەتتىكى مەسىلىلىرىنى ھەل قىلىشنىڭ تۈنجى قەدىمى يەنىلا ئۇلارنىڭ كىتاب ھەققىدىكى خاتا تونۇشىغا ۋە كىتاب ئوقۇش ئۇسۇللىرىدىكى خاتالىقلارغا جەڭ ئېلان قىلىش دەپ چۈشىنىمەن. ياشلىرىمىز ئىقتىسادىي قۇربىتى يەتمەي كىتاب سېتىۋالالمىغان تەقدىردىمۇ، ئۆزى تۇرۇشلۇق جايدىكى كۇتۇپخانىلارغا ئەزا بولۇپ ياكى كىتابخانىلاردا ئۆرە تۇرۇپ بولسىمۇ كىتاب ئوقۇشنى ئادەتكە ئايلاندۇرۇشى، ئوقۇغاندىمۇ شۇ ساھەدىكى نوپۇزلۇق، چوڭقۇر يېزىلغان كىتابلارنى ئوقۇشى ۋە ئاندىن تەسىراتلىرىنى باشقىلار بىلەن مۇھاكىمە قىلىشى كېرەك. خۇ-

توغرا كېلىدۇ. بۇنىڭ ئۈچۈن مەن ياشلىرىمىزنى مۇڭداشقۇ (QQ) غا ئازراق چىقىشنى ياكى چىقماسلىقنى(بۇ نەرسىنى ئۆيغۇر ياشلىرى ئۈچۈن ئاپەت بولدى دەپ قارايمەن)، ئۆز روھىي دۇنياسىنى ياراتماي تۇرۇپ گۈزەل چىرايلارغا ۋە غىدىقلىغۇچى كۆرۈنۈشلەرگە، رومانتىك فىلىملەرگە ئالدىنىپ يۈرمەسلىكنى تەشەببۇس قىلىمەن. چۈنكى، ئۇلار روھقا چۈشكەن نارکوزدۇر. ئاشۇلارنىڭ دەخلىسىدىن چىقالىسىڭىز، سىزنى ئازابلاپ تۇرغان رېئاللىققا ئاكتىپ ۋە سوغۇققان يوسۇندا مۇئامىلە قىلىشتا يەنە بىر قەدەم تاشلىغان بولىسىز.

ئىشىنىڭ ۋاقىتتا بىزنىڭ يەنە قىلالايدىغىنىمىز ئېسىل كىتابلارنى بىر ۋەزىپە قاتارىدا كۆرۈپ ئوقۇش، ئوقۇغاندىمۇ چۈشىنىپ قايتا ـ قايتا ئوقۇش. بۇنداق قىلىش سىزنىڭ مەنىۋىيىتىڭىزنى تاۋلايدۇ. ھازىر ئۇيغۇر ياشلىرى ئارىسىدا ئومۇملىشىپ قالغان كىتابنىڭ قىممىتىدىن گۇمانلىنىش ۋە كىتاب ئوقۇماسلىق خاھىشىنى بىر پاجىئە دېمەي ئامال يوق. توغرا، ھازىر نۇرغۇن قىممىتى يوق كىتابلارنىڭ چاپ ـ چاپ بازارغا ئۇلگۈرۈش ئۈچۈن بازارغا كىرىۋاتقانلىقى راست. ئەمما، ئوقۇشىمىزغا ئەرزىيدىغان كىتابلار يەنىلا يوق ئەمەس. ھازىر دۇنيادىكى ھەرقانداق بىر ساھەدىكى ئېسىل كىتاب ئاساسەن دېگۈدەك خەنزۇ تىلىغا تەرجىمە قىلىنىۋاتىدۇ. مەن ئۇيغۇر ياشلىرىنىڭ نۆۋەتتىكى مەسىلىلىرىنى ھەل قىلىشنىڭ تۈنجى قەدىمى يەنىلا ئۇلارنىڭ كىتاب ھەققىدىكى خاتا تونۇشىغا ۋە كىتاب ئوقۇش ئۇسۇللىرىدىكى خاتالىقلارغا جەڭ ئېلان قىلىش دەپ چۈشىنىمەن. ياشلىرىمىز ئىقتىسادىي قۇربىتى يەتمەي كىتاب سېتىۋالالمىغان تەقدىردىمۇ، ئۆزى تۇرۇشلۇق جايدىكى كۇتۇپخانىلارغا ئەزا بولۇپ ياكى كىتابخانىلاردا ئۆرە تۇرۇپ بولسىمۇ كىتاب ئوقۇشنى ئادەتكە ئايلاندۇرۇشى، ئوقۇغاندىمۇ شۇ ساھەدىكى نوپۇزلۇق، چوڭقۇر يېزىلغان كىتابلارنى ئوقۇشى ۋە ئاندىن تەسىراتلىرىنى باشقىلار بىلەن مۇھاكىمە قىلىشى كېرەك. خۇ-

377 On the Margins of Self

توغرا كېلىدۇ. بۇنىڭ ئۈچۈن مەن ياشلىرىمىزنى مۇڭداشقۇ (QQ) غا ئازراق چىقىشنى ياكى چىقماسلىقنى(بۇ نەرسىنى ئۆيغۇر ياشلىرى ئۈچۈن ئاپەت بولدى دەپ قارايمەن)، ئۆز روھىي دۇنياسىنى ياراتماي تۇرۇپ گۈزەل چىرايلارغا ۋە غىدىقلىغۇچى كۆرۈنۈشلەرگە، رومانتىك فىلىملەرگە ئالدىنىپ يۈرمەسلىكنى تەشەببۇس قىلىمەن. چۈنكى، ئۇلار روھقا چۈشكەن نارکوزدۇر. ئاشۇلارنىڭ دەخلىسىدىن چىقالىسىڭىز، سىزنى ئازابلاپ تۇرغان رېئاللىققا ئاكتىپ ۋە سوغۇققان يوسۇندا مۇئامىلە قىلىشتا يەنە بىر قەدەم تاشلىغان بولىسىز.

ئىشىنىڭ ۋاقىتتا بىزنىڭ يەنە قىلالايدىغىنىمىز ئېسىل كىتابلارنى بىر ۋەزىپە قاتارىدا كۆرۈپ ئوقۇش، ئوقۇغاندىمۇ چۈشىنىپ قايتا ـ قايتا ئوقۇش. بۇنداق قىلىش سىزنىڭ مەنىۋىيىتىڭىزنى تاۋلايدۇ. ھازىر ئۇيغۇر ياشلىرى ئارىسىدا ئومۇملىشىپ قالغان كىتابنىڭ قىممىتىدىن گۇمانلىنىش ۋە كىتاب ئوقۇماسلىق خاھىشىنى بىر پاجىئە دېمەي ئامال يوق. توغرا، ھازىر نۇرغۇن قىممىتى يوق كىتابلارنىڭ چاپ ـ چاپ بازارغا ئۇلگۈرۈش ئۈچۈن بازارغا كىرىۋاتقانلىقى راست. ئەمما، ئوقۇشىمىزغا ئەرزىيدىغان كىتابلار يەنىلا يوق ئەمەس. ھازىر دۇنيادىكى ھەرقانداق بىر ساھەدىكى ئېسىل كىتاب ئاساسەن دېگۈدەك خەنزۇ تىلىغا تەرجىمە قىلىنىۋاتىدۇ. مەن ئۇيغۇر ياشلىرىنىڭ نۆۋەتتىكى مەسىلىلىرىنى ھەل قىلىشنىڭ تۈنجى قەدىمى يەنىلا ئۇلارنىڭ كىتاب ھەققىدىكى خاتا تونۇشىغا ۋە كىتاب ئوقۇش ئۇسۇللىرىدىكى خاتالىقلارغا جەڭ ئېلان قىلىش دەپ چۈشىنىمەن. ياشلىرىمىز ئىقتىسادىي قۇربىتى يەتمەي كىتاب سېتىۋالالمىغان تەقدىردىمۇ، ئۆزى تۇرۇشلۇق جايدىكى كۇتۇپخانىلارغا ئەزا بولۇپ ياكى كىتابخانىلاردا ئۆرە تۇرۇپ بولسىمۇ كىتاب ئوقۇشنى ئادەتكە ئايلاندۇرۇشى، ئوقۇغاندىمۇ شۇ ساھەدىكى نوپۇزلۇق، چوڭقۇر يېزىلغان كىتابلارنى ئوقۇشى ۋە ئاندىن تەسىراتلىرىنى باشقىلار بىلەن مۇھاكىمە قىلىشى كېرەك. خۇ-

377 On the Margins of Self

سۆيسەن، مەن — كىتاب ئوقۇغۇشىڭغا مەھلىيالى. مەن بىر كىتاب-
نى ئوقۇغانلىقىن كېيىن مۇھەممەدەمىر ئۆزى رېئاللىققا تەتبىقلاشقا
تىرىشمەمەن ۋە مۇھاكىمىسىدىن ئۆتكۈزىمەن. مەكتەپلەر بىزگە بې-
رىلمىگەن نەرسىلەرنى ئۆزلۈكسىز ئۆگىنىش ئارقىلىق تاماھەن
تەرلۈقلىغىلى بولىدۇ؛ سىز ئىشسىز لەقمانىڭ ھەمىراتلىگە، ۋاقىت-
لىق قالىغۇلارغا زىھىنىڭىزنى بەم قىلىپ بەرمەي ئۆزلۈكسىز ئۆ-
گىنىڭ. مەن بۇ يەردە ئالىمبر ئىسمائىلنىڭ مەشھۇر پىسخولوگى كالل
روگېرىسنىڭ (Carl Rogers, 1902—1987) ئالدىمىنى ھەر ئىككى-
ئۆندىلىرىغان بىر ۋاخىل ئۆگىنىش ئۇسۇلى بار، ئۇ بولىسمۇ
ئۆزلۈكسىز ئۆگىنىشتۇر» دېگەن گەپنى يالغۇز ئالىغا سەمىگە سا-
لىمەن. بۇ، تېگىگە يېتىپ ھۆلىنىدىغان مەسىلە. يالغۇز مەك-
تەپتە قالىيوقتان روھىي دۇنياسىنى ئۆزلۈكسىز ئۆگىنىش ئار-
قىلىق قالىتىدىن لايىھىلىشى كېرەك.

جەمئىيەتنىڭ ئالىملىق نۇرۇرىيەسىنى قوللىنىشچان جەمئىيەتنىڭ
ئالىملىق مېتودى بويىچە ئىلىددىيلاشتۇرۇپ، يالغۇز مەنزىرە دۇچ كې-
لىۋاتقان مەسىلىلەرنى مۇئىيەنلەشتۈرۈپ ھەل قىلىشقا ئادەتلەنسەك
ئېيالدىلىشىمىگە ئىلگۈنتە ئىشسىز يالغۇز مەنزىرىنىڭ نېگۈنتىكى رې-
ئالىلىقى ھەققىدە روھىي دۇنياسىدا بولغان موئۇلوگلار سەۋەبچى
بولىدى. مېتىنىڭ يالغۇز بىلەن قىلىشىدىغان پارىكىم ھۆنىكلىق بە-
لەنلا تۈگەپ قالمايدۇ. مەن ھۆنىكىمنى كېيىنكى ئۆزلۈمىنىڭ ئوياللىرى
لىرىنى مۇئىيەنلەشتۈرۈپ چىقىمەن. ياشلار مەسىلىسىنى ئۆرلۈقلاشتۇرۇپ

سۆيسەن، مەن — كىتاب ئوقۇغۇشىڭغا مەھلىيالى. مەن بىر كىتاب-
نى ئوقۇغانلىقىن كېيىن مۇھەممەدەمىر ئۆزى رېئاللىققا تەتبىقلاشقا
تىرىشمەمەن ۋە مۇھاكىمىسىدىن ئۆتكۈزىمەن. مەكتەپلەر بىزگە بې-
رىلمىگەن نەرسىلەرنى ئۆزلۈكسىز ئۆگىنىش ئارقىلىق تاماھەن
تەرلۈقلىغىلى بولىدۇ؛ سىز ئىشسىز لەقمانىڭ ھەمىراتلىگە، ۋاقىت-
لىق قالىغۇلارغا زىھىنىڭىزنى بەم قىلىپ بەرمەي ئۆزلۈكسىز ئۆ-
گىنىڭ. مەن بۇ يەردە ئالىمبر ئىسمائىلنىڭ مەشھۇر پىسخولوگى كالل
روگېرىسنىڭ (Carl Rogers, 1902—1987) ئالدىمىنى ھەر ئىككى-
ئۆندىلىرىغان بىر ۋاخىل ئۆگىنىش ئۇسۇلى بار، ئۇ بولىسمۇ
ئۆزلۈكسىز ئۆگىنىشتۇر» دېگەن گەپنى يالغۇز ئالىغا سەمىگە سا-
لىمەن. بۇ، تېگىگە يېتىپ ھۆلىنىدىغان مەسىلە. يالغۇز مەك-
تەپتە قالىيوقتان روھىي دۇنياسىنى ئۆزلۈكسىز ئۆگىنىش ئار-
قىلىق قالىتىدىن لايىھىلىشى كېرەك.

جەمئىيەتنىڭ ئالىملىق نۇرۇرىيەسىنى قوللىنىشچان جەمئىيەتنىڭ
ئالىملىق مېتودى بويىچە ئىلىددىيلاشتۇرۇپ، يالغۇز مەنزىرە دۇچ كې-
لىۋاتقان مەسىلىلەرنى مۇئىيەنلەشتۈرۈپ ھەل قىلىشقا ئادەتلەنسەك
ئېيالدىلىشىمىگە ئىلگۈنتە ئىشسىز يالغۇز مەنزىرىنىڭ نېگۈنتىكى رې-
ئالىلىقى ھەققىدە روھىي دۇنياسىدا بولغان موئۇلوگلار سەۋەبچى
بولىدى. مېتىنىڭ يالغۇز بىلەن قىلىشىدىغان پارىكىم ھۆنىكلىق بە-
لەنلا تۈگەپ قالمايدۇ. مەن ھۆنىكىمنى كېيىنكى ئۆزلۈمىنىڭ ئوياللىرى
لىرىنى مۇئىيەنلەشتۈرۈپ چىقىمەن. ياشلار مەسىلىسىنى ئۆرلۈقلاشتۇرۇپ

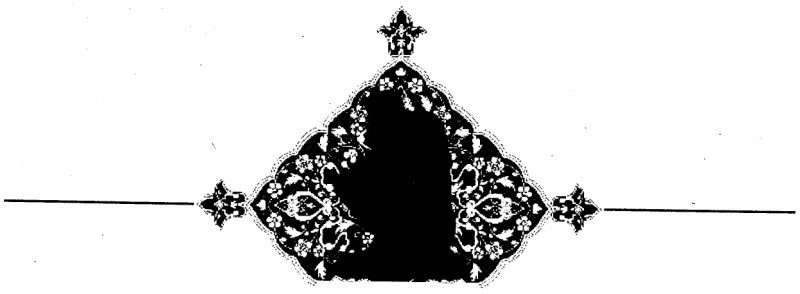

يىگىرمە بىرىنچى باب

كىملىك، ئۆزلۈكىنىڭ مەنە ۋە نەزەريىۋى قاتلاملىرى ھەققىدە جەمئىيەتشۇناسلىق نۇقتىسىدىن تەھلىل

ئاچقۇچلۇق سۆزلەر: كىملىك ۋە ئۆزلۈك ئۇقۇمى؛ كىملىكنىڭ ئۆزگىرىشچانلىقى؛ كىملىك ۋە ئۆزلۈكنىڭ مەنە قاتلاملىرىنى تونۇش؛ ئىجتىمائىي مۇھىت ۋە كىملىك.

كىملىك ھەققىدىكى ئويلىنىش يالغۇز مۇشۇ دەۋردە ئۇيغۇرلارلا دۇچ كېلىۋاتقان ھادىسە ئەمەس. رېتىمى تېز، رىقابەت ھەم خىرىس بىلەن تولغان، تېز ئۆزگىرىپ تۇرىدىغان جەمئىيەتتە نورمال ھېس-تۇيغۇغا ئىگە بىر ئادەمنىڭ ئۆزىنىڭ مەۋجۇتلۇقى، خۇ-سۇسەن كىملىكى، ئۆزلۈكىدە ئىپادە بولۇۋاتقان ئۆزگىرىشلەر ھەققىدە ئويلىنىشى بىر مۇقەررەرلىك ھەم ۋەزىيەتنىڭ تە-قەززاسى. ئەمەلىيەتتە، كىملىك ۋە ئۆزلۈك ئىجتىمائىي ئۆزگە-رىش ۋە زامانىۋىلىق مۇساپىسى پەيدا قىلغان مەسىلە بولۇپ، ئۇيغۇرلارنىڭ ئۆزىنىڭ نۆۋەتتىكى مەۋجۇتلۇقى، كىملىكى ھەق-قىدە ئويلىنىشى تەخىرسىز ھەم ساقلانغىلى بولمايدىغان يۈزلە-نىشتۇر. ئۇيغۇرلارنىڭ كىملىك، ئۆزلۈك ھەققىدىكى ئويلىنى-شىغا ئۇستاز ئابدۇقادىر جالالىدىننىڭ «ئۆزىنى ئىزدەش بوسۇ-غىسىدا»، ئۇستاز ئەسئەت سۇلايمانىنىڭ «ئۆزلۈك ۋە كىملىك» ناملىق ئەسەرلىرى تۇرتكە بولدى دەپ ئېيتىشقا بولىدۇ. گەرچە

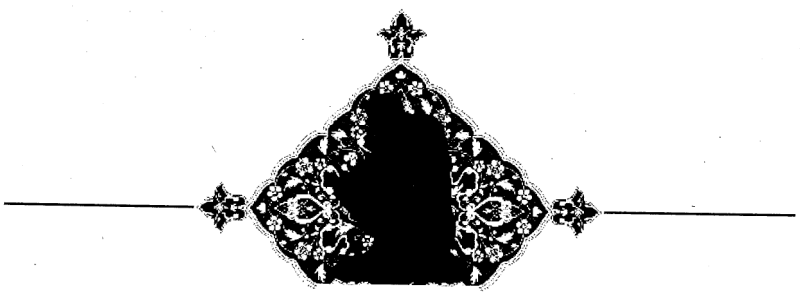

يىگىرمە بىرىنچى باب

كىملىك، ئۆزلۈكىنىڭ مەنە ۋە نەزەريىۋى قاتلاملىرى ھەققىدە جەمئىيەتشۇناسلىق نۇقتىسىدىن تەھلىل

ئاچقۇچلۇق سۆزلەر: كىملىك ۋە ئۆزلۈك ئۇقۇمى؛ كىملىكنىڭ ئۆزگىرىشچانلىقى؛ كىملىك ۋە ئۆزلۈكنىڭ مەنە قاتلاملىرىنى تونۇش؛ ئىجتىمائىي مۇھىت ۋە كىملىك.

كىملىك ھەققىدىكى ئويلىنىش يالغۇز مۇشۇ دەۋردە ئۇيغۇرلارلا دۇچ كېلىۋاتقان ھادىسە ئەمەس. رېتىمى تېز، رىقابەت ھەم خىرىس بىلەن تولغان، تېز ئۆزگىرىپ تۇرىدىغان جەمئىيەتتە نورمال ھېس-تۇيغۇغا ئىگە بىر ئادەمنىڭ ئۆزىنىڭ مەۋجۇتلۇقى، خۇ-سۇسەن كىملىكى، ئۆزلۈكىدە ئىپادە بولۇۋاتقان ئۆزگىرىشلەر ھەققىدە ئويلىنىشى بىر مۇقەررەرلىك ھەم ۋەزىيەتنىڭ تە-قەززاسى. ئەمەلىيەتتە، كىملىك ۋە ئۆزلۈك ئىجتىمائىي ئۆزگە-رىش ۋە زامانىۋىلىق مۇساپىسى پەيدا قىلغان مەسىلە بولۇپ، ئۇيغۇرلارنىڭ ئۆزىنىڭ نۆۋەتتىكى مەۋجۇتلۇقى، كىملىكى ھەق-قىدە ئويلىنىشى تەخىرسىز ھەم ساقلانغىلى بولمايدىغان يۈزلە-نىشتۇر. ئۇيغۇرلارنىڭ كىملىك، ئۆزلۈك ھەققىدىكى ئويلىنى-شىغا ئۇستاز ئابدۇقادىر جالالىدىننىڭ «ئۆزىنى ئىزدەش بوسۇ-غىسىدا»، ئۇستاز ئەسئەت سۇلايمانىنىڭ «ئۆزلۈك ۋە كىملىك» ناملىق ئەسەرلىرى تۇرتكە بولدى دەپ ئېيتىشقا بولىدۇ. گەرچە

يىگىرمە بىرىنچى باب

كىملىك، ئۆزلۈكىنىڭ مەنە ۋە نەزەريىۋى قاتلاملىرى ھەققىدە جەمئىيەتشۇناسلىق نۇقتىسىدىن تەھلىل

ئاچقۇچلۇق سۆزلەر: كىملىك ۋە ئۆزلۈك ئۇقۇمى؛ كىملىكنىڭ ئۆزگىرىشچانلىقى؛ كىملىك ۋە ئۆزلۈكنىڭ مەنە قاتلاملىرىنى تونۇش؛ ئىجتىمائىي مۇھىت ۋە كىملىك.

كىملىك ھەققىدىكى ئويلىنىش يالغۇز مۇشۇ دەۋردە ئۇيغۇرلارلا دۇچ كېلىۋاتقان ھادىسە ئەمەس. رېتىمى تېز، رىقابەت ھەم خىرىس بىلەن تولغان، تېز ئۆزگىرىپ تۇرىدىغان جەمئىيەتتە نورمال ھېس-تۇيغۇغا ئىگە بىر ئادەمنىڭ ئۆزىنىڭ مەۋجۇتلۇقى، خۇ-سۇسەن كىملىكى، ئۆزلۈكىدە ئىپادە بولۇۋاتقان ئۆزگىرىشلەر ھەققىدە ئويلىنىشى بىر مۇقەررەرلىك ھەم ۋەزىيەتنىڭ تە-قەززاسى. ئەمەلىيەتتە، كىملىك ۋە ئۆزلۈك ئىجتىمائىي ئۆزگە-رىش ۋە زامانىۋىلىق مۇساپىسى پەيدا قىلغان مەسىلە بولۇپ، ئۇيغۇرلارنىڭ ئۆزىنىڭ نۆۋەتتىكى مەۋجۇتلۇقى، كىملىكى ھەق-قىدە ئويلىنىشى تەخىرسىز ھەم ساقلانغىلى بولمايدىغان يۈزلە-نىشتۇر. ئۇيغۇرلارنىڭ كىملىك، ئۆزلۈك ھەققىدىكى ئويلىنى-شىغا ئۇستاز ئابدۇقادىر جالالىدىننىڭ «ئۆزىنى ئىزدەش بوسۇ-غىسىدا»، ئۇستاز ئەسئەت سۇلايمانىنىڭ «ئۆزلۈك ۋە كىملىك» ناملىق ئەسەرلىرى تۇرتكە بولدى دەپ ئېيتىشقا بولىدۇ. گەرچە

بۈقىرىدا تىلغا ئېلىنغان ئىككى ئەسىرىدە گاپىتورلار ئۆز بېشىدىن ئۆتكەن جانلىق كەچۈرمىشلىرى ئاساسىدا خەلقنىڭ نۇقۇتتەكى مۇنۇرىۋەتچىلىك پائالىيىتى كەڭ كۆلەمدە ئومۇملاشقان، مۇقىم ئۇسۇل ۋە ئەنئەنىلەر شەكىللەنگەن. بۇ جەرياننى ئۇيغۇر مۇنۇرىۋەتچىلىكىنىڭ ئىككىنچى باسقۇچى دېيىشكە بولىدۇ. بۇ باسقۇچتا مۇنۇرىۋەتچىلىك ئۇچۇرلىرىنىڭ مەزمۇنى ۋە شەكلىدىن ئىبارەت ئىككى ئاساسلىق ئامىل ئۈزلۈكسىز ئۆزگىرىپ تۇرغان. بۇ ئامىللارنىڭ ئۆزگىرىشى ئۇيغۇر مۇنۇرىۋەتچىلىكىنىڭ ئىلگىرىلەشكە ئېرىشكەنلىكىنىڭ ئالامىتى بولۇپ، ئۇ ئۇيغۇر مۇنۇرىۋەتچىلىكىنىڭ ئۆسۈپ يېتىلىشىدە ئىنتايىن مۇھىم رول ئويناپ كەلگەن.

ئۇيغۇر مۇنۇرىۋەتچىلىكىنىڭ ئىككىنچى باسقۇچىدا ئۇچۇرلارنىڭ مەزمۇنى ئاساسلىقى ئىنقىلابىي ئۇقۇملارنى تارقىتىش ئارقىلىق ئاممىنى ئىنقىلابىي ئېڭىغا ئىگە قىلىش ئۈچۈن خىزمەت قىلىش بولۇپ، ئۇ ئاساسلىقى ئىككى خىل شەكىلدە ئىپادىلىنەتتى. بىرى، ئۇچۇرلارنى ئاساسلىقى ئىنقىلابىي ئۇقۇملارنى تارقىتىش ئارقىلىق ئاممىنى ئىنقىلابىي ئېڭىغا ئىگە قىلىش بولۇپ، بۇ خىل شەكىل

پىكىر گىمناستىكىسىغا باشلاپ كىرىۋاتقانلىقىنى بايقايمىز. ئۇ-نىڭدىن باشقا، جەمئىيەتشۇناسلىق تەتقىقاتىغا قىزىققۇچىلارنىڭ ئىزدىنىشىگە قولايلىق يارىتىش ئۈچۈن ئۇيغۇرلار ئارىسىدا ئەم-دىلەتىن تونۇشتۇرۇلۇۋاتقان بۇ پەن ساھەسىدىكى مەزكۇر بابقا مۇناسىۋەتلىك ئاچقۇچلۇق ئۇقۇملار ۋە بۇ ساھەدىكى مۇھىم شەخسلەر توغرۇلۇق ئىزاھات بەردىم. زۆرۈر دەپ قارىغان يەر-لەردە مۇناسىۋەتلىك ئاتالمىلارنىڭ ئىنگلىزچىسىنى قوشۇپ قويدۇم. بۇنداق بولغاندا قىزىققۇچىلار گۇگۇلدىكى ئىنگلىزچە ھەقسىز ئېنسىكلوپېدىيە توربىدىن، سوراش توري (www.ask.com) دىن ياكى جەمئىيەتشۇناسلىققا ئائىت تورلار مەسلەن، (www.sociology.wadsworth.com.) دىن بۇ ئۇچۇرلار-نى ئاختۇرۇپ ئۆزىنىڭ چۈشەنچىسىنى چوڭقۇرلاشتۇرالايدۇ.

مۇقەددىمە: تېمىنى چۈشىنىش

كىملىك، ئۆزلۈك ھەققىدىكى چۈشەنچىمىزنى چوڭقۇرلاش-تۇرۇشتىن بۇرۇن تۆۋەندىكى ئەمەلىي مىساللار ۋە ئۇ ھەقتىكى تەھلىل نۇقتىلىرى بىلەن تونۇشۇپ چىقايلى:

1. نەنجىڭنى زىلزىلىگە سالغان«ماچاۋ ۋەقەسى». نەز-جىڭ تۆمۈرىيول ئىدارىسىنىڭ ئىشچىسى ماچاۋ تۇرمۇشتا ئېغىر ئوڭۇشسىز-لىق ۋە زەربىگە ئۇچراپ ئېغىر روھىي كېسەلگە مۇپتىلا بولغان ۋە خام خە-يال كېسىلىنىڭ تۇرتكىسىدە «باشقىلار زىيانكەشلىك قىلىدۇ» دېگەن گۇمان بىلەن ئۇچ بالىسىنى سىرتقا چىقارماي ئۆيگە سولىۋالغان. بۇ ھال ئۇزاق مۇددەت داۋاملاشقان. 1989 ـ يىلى كىشىلەر بۇ ئەھۋالنى سەزگەن. رو-ھىي كېسەل دوختۇرلىرى ئۇنىڭ 19 ياشلىق، 15 ياشلىق، 11 ياشلىق بالـ-سىنىڭ ئەقلىي قابىلىيىتىنىڭ ئايرىم ـ ئايرىم ھالدا بەش ياشلىق، ئۈچ ياشلىق، بىر ياشلىق بالىلارنىڭ ئەقلىي قابىلىيىتچىلىك كېلىدىغانلىقىنى بايقىغان (جۇشياۋخوك: «ھازىرقى زامان جەمئىيەت پسىخولوگىيەسى»).

مۇھاكىمە: ئادەمنىڭ كىملىكى ئىجتىمائىيلىشىش داۋامىدا

پىكىر گىمناستىكىسىغا باشلاپ كىرىۋاتقانلىقىنى بايقايمىز. ئۇ-نىڭدىن باشقا، جەمئىيەتشۇناسلىق تەتقىقاتىغا قىزىققۇچىلارنىڭ ئىزدىنىشىگە قولايلىق يارىتىش ئۈچۈن ئۇيغۇرلار ئارىسىدا ئەم-دىلەتىن تونۇشتۇرۇلۇۋاتقان بۇ پەن ساھەسىدىكى مەزكۇر بابقا مۇناسىۋەتلىك ئاچقۇچلۇق ئۇقۇملار ۋە بۇ ساھەدىكى مۇھىم شەخسلەر توغرۇلۇق ئىزاھات بەردىم. زۆرۈر دەپ قارىغان يەر-لەردە مۇناسىۋەتلىك ئاتالمىلارنىڭ ئىنگلىزچىسىنى قوشۇپ قويدۇم. بۇنداق بولغاندا قىزىققۇچىلار گۇگۇلدىكى ئىنگلىزچە ھەقسىز ئېنسىكلوپېدىيە توربىدىن، سوراش توري (www.ask.com) دىن ياكى جەمئىيەتشۇناسلىققا ئائىت تورلار مەسلەن، (www.sociology.wadsworth.com.) دىن بۇ ئۇچۇرلار-نى ئاختۇرۇپ ئۆزىنىڭ چۈشەنچىسىنى چوڭقۇرلاشتۇرالايدۇ.

مۇقەددىمە: تېمىنى چۈشىنىش

كىملىك، ئۆزلۈك ھەققىدىكى چۈشەنچىمىزنى چوڭقۇرلاش-تۇرۇشتىن بۇرۇن تۆۋەندىكى ئەمەلىي مىساللار ۋە ئۇ ھەقتىكى تەھلىل نۇقتىلىرى بىلەن تونۇشۇپ چىقايلى:

1. نەنجىڭنى زىلزىلىگە سالغان«ماچاۋ ۋەقەسى». نەز-جىڭ تۆمۈرىيول ئىدارىسىنىڭ ئىشچىسى ماچاۋ تۇرمۇشتا ئېغىر ئوڭۇشسىز-لىق ۋە زەربىگە ئۇچراپ ئېغىر روھىي كېسەلگە مۇپتىلا بولغان ۋە خام خە-يال كېسىلىنىڭ تۇرتكىسىدە «باشقىلار زىيانكەشلىك قىلىدۇ» دېگەن گۇمان بىلەن ئۇچ بالىسىنى سىرتقا چىقارماي ئۆيگە سولىۋالغان. بۇ ھال ئۇزاق مۇددەت داۋاملاشقان. 1989 ـ يىلى كىشىلەر بۇ ئەھۋالنى سەزگەن. رو-ھىي كېسەل دوختۇرلىرى ئۇنىڭ 19 ياشلىق، 15 ياشلىق، 11 ياشلىق بالـ-سىنىڭ ئەقلىي قابىلىيىتىنىڭ ئايرىم ـ ئايرىم ھالدا بەش ياشلىق، ئۈچ ياشلىق، بىر ياشلىق بالىلارنىڭ ئەقلىي قابىلىيىتچىلىك كېلىدىغانلىقىنى بايقىغان (جۇشياۋخوك: «ھازىرقى زامان جەمئىيەت پسىخولوگىيەسى»).

مۇھاكىمە: ئادەمنىڭ كىملىكى ئىجتىمائىيلىشىش داۋامىدا

381 On the Margins of Self

پىكىر گىمناستىكىسىغا باشلاپ كىرىۋاتقانلىقىنى بايقايمىز. ئۇ-نىڭدىن باشقا، جەمئىيەتشۇناسلىق تەتقىقاتىغا قىزىققۇچىلارنىڭ ئىزدىنىشىگە قولايلىق يارىتىش ئۈچۈن ئۇيغۇرلار ئارىسىدا ئەم-دىلەتىن تونۇشتۇرۇلۇۋاتقان بۇ پەن ساھەسىدىكى مەزكۇر بابقا مۇناسىۋەتلىك ئاچقۇچلۇق ئۇقۇملار ۋە بۇ ساھەدىكى مۇھىم شەخسلەر توغرۇلۇق ئىزاھات بەردىم. زۆرۈر دەپ قارىغان يەر-لەردە مۇناسىۋەتلىك ئاتالمىلارنىڭ ئىنگلىزچىسىنى قوشۇپ قويدۇم. بۇنداق بولغاندا قىزىققۇچىلار گۇگۇلدىكى ئىنگلىزچە ھەقسىز ئېنسىكلوپېدىيە توربىدىن، سوراش توري (www.ask.com) دىن ياكى جەمئىيەتشۇناسلىققا ئائىت تورلار مەسلەن، (www.sociology.wadsworth.com.) دىن بۇ ئۇچۇرلار-نى ئاختۇرۇپ ئۆزىنىڭ چۈشەنچىسىنى چوڭقۇرلاشتۇرالايدۇ.

مۇقەددىمە: تېمىنى چۈشىنىش

كىملىك، ئۆزلۈك ھەققىدىكى چۈشەنچىمىزنى چوڭقۇرلاش-تۇرۇشتىن بۇرۇن تۆۋەندىكى ئەمەلىي مىساللار ۋە ئۇ ھەقتىكى تەھلىل نۇقتىلىرى بىلەن تونۇشۇپ چىقايلى:

1. نەنجىڭنى زىلزىلىگە سالغان«ماچاۋ ۋەقەسى». نەز-جىڭ تۆمۈرىيول ئىدارىسىنىڭ ئىشچىسى ماچاۋ تۇرمۇشتا ئېغىر ئوڭۇشسىز-لىق ۋە زەربىگە ئۇچراپ ئېغىر روھىي كېسەلگە مۇپتىلا بولغان ۋە خام خە-يال كېسىلىنىڭ تۇرتكىسىدە «باشقىلار زىيانكەشلىك قىلىدۇ» دېگەن گۇمان بىلەن ئۇچ بالىسىنى سىرتقا چىقارماي ئۆيگە سولىۋالغان. بۇ ھال ئۇزاق مۇددەت داۋاملاشقان. 1989 ـ يىلى كىشىلەر بۇ ئەھۋالنى سەزگەن. رو-ھىي كېسەل دوختۇرلىرى ئۇنىڭ 19 ياشلىق، 15 ياشلىق، 11 ياشلىق بالـ-سىنىڭ ئەقلىي قابىلىيىتىنىڭ ئايرىم ـ ئايرىم ھالدا بەش ياشلىق، ئۈچ ياشلىق، بىر ياشلىق بالىلارنىڭ ئەقلىي قابىلىيىتچىلىك كېلىدىغانلىقىنى بايقىغان (جۇشياۋخوك: «ھازىرقى زامان جەمئىيەت پسىخولوگىيەسى»).

مۇھاكىمە: ئادەمنىڭ كىملىكى ئىجتىمائىيلىشىش داۋامىدا

381 On the Margins of Self

يېتىلىدۇ. ئۆزلۈكىنىڭ تەرەققىياتى ئادەمنىڭ ئىجتىمائىيلىشىشىنى تەقەززا قىلىدۇ (بۇ نۇقتا ھەققىدىكى تەھلىللەر ئۇچۇن كىملىك بىلەن ئىجتىمائىيلىشىشنىڭ مۇناسىۋىتى ھەققىدىكى بايانلارغا مۇراجىئەت قىلىڭ).

2. قىسقا يوپكا ۋەقەسى. لوندوندا: تايمىس دەريасى بويىدىكى چېركاۋ مەيدانىدا بىر ئەنگلىيەلىك ئەر ئېھتىياتسىزلىقتىن بىر ئەنگلىيەلىك بويتاق ئايالنىڭ قىسقا يوپكىسىنى يىرتىپ قويۇپتۇ. ئەر ئېغىز ئاچقۇچە، ئايال قولىدىكى گېزىت بىلەن يىرتىلغان يېرىنى ئىتىك يېپىۋېلىپ قىزارغان ھالدا: «ئەپەندىم، ئۆيۈمگە ئاپىرىپ قويالامسىز؟ ئۆيۈم مۇشۇ ئەتراپتا...» دەپتۇ. بۇ گەپنى ئاڭلىغان ئەر دەرھال چاپىنىنى سېلىپ ئايالغا يېپىپ قويۇپتۇ ۋە تاكسى چاقىرىپ ئايالنى ئۆيگە بىخەتەر ئاپىرىپ قويۇپتۇ. **نيۇيوركتا:** ئادەملەر توختىماي ئۆتۈشۈپ تۇرىدىغان دەۋر مەيدانىدا، بىر ئامېرىكىلىق ئەر ئېھتىياتسىزلىقتىن بىر ئامېرىكىلىق بويتاق ئايالنىڭ قىسقا يوپكىسىنى يىرتىپ قويۇپتۇ. ئەر ئېغىز ئاچقۇچە، ئايال دەرھال يانچۇقىدىن بىر پارچە ئىسىم كارتوچكىسىنى چىقىرىپ: «بۇ ئادۋوكاتىمنىڭ تېلېفونى، ئۇ سىزنى تېپىپ بۇگۈنكى ئىشنىڭ تەپسىلاتىنى سۆزۈشتە قىلىدۇ، ئىدىيەگىز دە تەييارلىق قىلىپ قويارسىز، خوش، سوتتا كۆرۈشەيلى» دەپ، ئەرنىڭ ئىسمى ۋە تېلېفونىنى يېزىۋېلىپ كېتىپ قاپتۇ. **توكيودا:** ئادەملەر توختىماي ئۆتۈشۈپ تۇرىدىغان گىنزا مەيدانىدا بىر ياپونلۇق ئەر ئېھتىياتسىزلىقتىن بىر ياپونىيەلىك بويتاق ئايالنىڭ قىسقا يوپكىسىنى يىرتىپ قويۇپتۇ. ئەر ئېغىز ئاچقۇچە، ھېلىقى بويتاق ئايال 90 گىرادۇسلۇق تەزىمدىن بىرنى قىلىپ: «ناھايىتى ئەپسۇس، سىزگە ئاۋارىچىلىك تېپىپ بەردىم، ھەممىسى مۇشۇ سۈپەتسىز يوپكىنىڭ كاساپىتى...» دەپ، گەچ يىرتىلىپ كەتكەن يوپكىسىنى ئىلغۇچتا ئىلىۋېلىپ كېتىپ قاپتۇ. **پارىژدا:** دۇنياغا مەشھۇر زەپەر دەرۋازىسى مەيدانىدا، بىر فرانسىيەلىك ئەر ئېھتىياتسىزلىقتىن بىر فرانسىيەلىك بويتاق ئايالنىڭ قىسقا يوپكىسىنى يىرتىپ قويۇپتۇ. ئەر ئېغىز ئاچقۇچە، ھېلىقى ئايال قاقاقلاپ كۈلگەچ ئىنچىكە قوللىرىنى ئەرنىڭ مۇرىسىگە قويۇپ تۇرۇپ: «ئەگەر مالال كۆرمىسىڭىز ماڭا بىر تال ئەتىرگۈل سوۋغا قىلىپ، مېنىڭدىن

يېتىلىدۇ. ئۆزلۈكىنىڭ تەرەققىياتى ئادەمنىڭ ئىجتىمائىيلىشىشىنى تەقەززا قىلىدۇ (بۇ نۇقتا ھەققىدىكى تەھلىللەر ئۇچۇن كىملىك بىلەن ئىجتىمائىيلىشىشنىڭ مۇناسىۋىتى ھەققىدىكى بايانلارغا مۇراجىئەت قىلىڭ).

2. قىسقا يوپكا ۋەقەسى. لوندوندا: تايمىس دەريасى بويىدىكى چېركاۋ مەيدانىدا بىر ئەنگلىيەلىك ئەر ئېھتىياتسىزلىقتىن بىر ئەنگلىيەلىك بويتاق ئايالنىڭ قىسقا يوپكىسىنى يىرتىپ قويۇپتۇ. ئەر ئېغىز ئاچقۇچە، ئايال قولىدىكى گېزىت بىلەن يىرتىلغان يېرىنى ئىتىك يېپىۋېلىپ قىزارغان ھالدا: «ئەپەندىم، ئۆيۈمگە ئاپىرىپ قويالامسىز؟ ئۆيۈم مۇشۇ ئەتراپتا...» دەپتۇ. بۇ گەپنى ئاڭلىغان ئەر دەرھال چاپىنىنى سېلىپ ئايالغا يېپىپ قويۇپتۇ ۋە تاكسى چاقىرىپ ئايالنى ئۆيگە بىخەتەر ئاپىرىپ قويۇپتۇ. **نيۇيوركتا:** ئادەملەر توختىماي ئۆتۈشۈپ تۇرىدىغان دەۋر مەيدانىدا، بىر ئامېرىكىلىق ئەر ئېھتىياتسىزلىقتىن بىر ئامېرىكىلىق بويتاق ئايالنىڭ قىسقا يوپكىسىنى يىرتىپ قويۇپتۇ. ئەر ئېغىز ئاچقۇچە، ئايال دەرھال يانچۇقىدىن بىر پارچە ئىسىم كارتوچكىسىنى چىقىرىپ: «بۇ ئادۋوكاتىمنىڭ تېلېفونى، ئۇ سىزنى تېپىپ بۇگۈنكى ئىشنىڭ تەپسىلاتىنى سۆزۈشتە قىلىدۇ، ئىدىيەگىز دە تەييارلىق قىلىپ قويارسىز، خوش، سوتتا كۆرۈشەيلى» دەپ، ئەرنىڭ ئىسمى ۋە تېلېفونىنى يېزىۋېلىپ كېتىپ قاپتۇ. **توكيودا:** ئادەملەر توختىماي ئۆتۈشۈپ تۇرىدىغان گىنزا مەيدانىدا بىر ياپونلۇق ئەر ئېھتىياتسىزلىقتىن بىر ياپونىيەلىك بويتاق ئايالنىڭ قىسقا يوپكىسىنى يىرتىپ قويۇپتۇ. ئەر ئېغىز ئاچقۇچە، ھېلىقى بويتاق ئايال 90 گىرادۇسلۇق تەزىمدىن بىرنى قىلىپ: «ناھايىتى ئەپسۇس، سىزگە ئاۋارىچىلىك تېپىپ بەردىم، ھەممىسى مۇشۇ سۈپەتسىز يوپكىنىڭ كاساپىتى...» دەپ، گەچ يىرتىلىپ كەتكەن يوپكىسىنى ئىلغۇچتا ئىلىۋېلىپ كېتىپ قاپتۇ. **پارىژدا:** دۇنياغا مەشھۇر زەپەر دەرۋازىسى مەيدانىدا، بىر فرانسىيەلىك ئەر ئېھتىياتسىزلىقتىن بىر فرانسىيەلىك بويتاق ئايالنىڭ قىسقا يوپكىسىنى يىرتىپ قويۇپتۇ. ئەر ئېغىز ئاچقۇچە، ھېلىقى ئايال قاقاقلاپ كۈلگەچ ئىنچىكە قوللىرىنى ئەرنىڭ مۇرىسىگە قويۇپ تۇرۇپ: «ئەگەر مالال كۆرمىسىڭىز ماڭا بىر تال ئەتىرگۈل سوۋغا قىلىپ، مېنىڭدىن

382 ئۆزلۈك گىرۇھ كلىرىدە

ئەپۇ سورىسىڭز قانداق؟» دەپتۇ. بۇ گەپنى ئاڭلىغان ئەر دەرھال گۈل دۆكىنىدىن بىر تال ئەتىرگۈلنى ئېلىپ چىقىپ، ئايالىنى قەھۋەخانىغا بېرىپ بىر قەدەھ ئىچىپ كېلىشكە تەكلىپ قىلىپتۇ ۋە قىسقا يوپكا توغرىسىدا پاراڭلىشىپتۇ. **بېيجىڭدا:** تەبىئەتنىمۇ مەيدانىدا، بىر ئەر ئېھتىياتسىزلىقتىن بىر بويتاق ئايالنىڭ قىسقا يوپكىسىنى يىرتىپ قويۇپ-تۇ. ئەر ئېغىز ئاچقۇچە، ھېلىقى ئايال ئەرنىڭ كاچىتىغا بىرنى ساپ-تۇ ـ دە، ئەرنىڭ ياقىسىغا چىڭ ئېسىلىپ تۇرۇپ: «ھۇ لۇكچەك، ماڭا نىيىتىڭنى بۇزغۇدەك بولدۇڭما. يۇرە، ساقچىغا بارىمىز» دەپتۇ. (ئۇيغۇرچە «ھاياتلىق» ژۇرنىلى)

مۇھاكىمە: بىر ئادەمنىڭ كىم بولۇشىنى ئۇنى ئوراپ تۇرغان ئىجتىمائىي مۇھىت بەلگىلەيدۇ (داۋاملىق تەھلىل قىلىنىدۇ).

3. كىملىكنىڭ ئۆزگىرىشچانلىقى: خالىدە ئىسرائىلنىڭ «ئوربىتا» ناملىق پوۋېستىدا ئەسەردىكى باش پېرسوناژ ئاسىيە ئەسلىي ئىبرى ئابلىكمنىڭ بۇرۇنقى سۆيگۈنى ماھنۇر بىلەن يېقىن دوست ئىدى. كېيىن بىرمۇنچە كۈتمىگەن ئىشلار يۈز بېرىپ، ئۇ ماھنۇرنىڭ رەقىبى، ئابلىكمنىڭ ئايالى بولۇپ قالدۇ.

مۇھاكىمە: ئۆزگىرىشكە باي، رىتمى تېز جەمئىيەتتە بىر ئادەمنىڭ كىملىكى تاسادىپىيلىققا باي بولىدۇ، مۇقىم بولمايدۇ (داۋاملىق تەھلىل قىلىنىدۇ).

4. ئامىۋى سورۇن، كىملىك ۋە سىمۋول: گۈزەل چىرايلار، ئاشۇ چىرايلارغا چىراي قوشۇپ تۇرغان چەت ئەل مىللىرى، يېڭى پاسوندىكى پوپايكا، يوپكىلار، ئالتۇن ئۈزۈك، ھالقا، ئاياغلار، مېدالىيونلارنىڭ قىممىتى بىردىنلا ھەسسىلەپ ئاشقاندەك بولدى. ئەڭ يېڭى مودىدا ئەڭ چىرايلىق ياسانغان ئاياللار يۇلتۇزلار ئارىسىدىكى تولۇن ئايدەك پارقىراپ، ئەرلەرنىڭ كۆزىنى قاماشتۇرۇپ، ھوش ـ كاللىسىنى ئايلاندۇرۇۋەتكەندى. ئەرلەرلا ئەمەس، ئاياللارمۇ ئاشۇ ئاجايىپ ئالياللاردىن كۆزلىرىنى ئالالمايتتى. ئۇلار بىلەن سالاملىشىش، ئۇلارنىڭ يېنىدا ئولتۇرۇش، ئىككى ئېغىز پاراڭلىشىۋېلىش قالتىس ئابرۇي ھېسابلىناتتى. ئۇلار بولسا ئۆز قەدىرلىرىنى تولۇق ھېس قىلغان ھالدا مەغرۇر

ئەپۇ سورىسىڭز قانداق؟» دەپتۇ. بۇ گەپنى ئاڭلىغان ئەر دەرھال گۈل دۆكىنىدىن بىر تال ئەتىرگۈلنى ئېلىپ چىقىپ، ئايالىنى قەھۋەخانىغا بېرىپ بىر قەدەھ ئىچىپ كېلىشكە تەكلىپ قىلىپتۇ ۋە قىسقا يوپكا توغرىسىدا پاراڭلىشىپتۇ. بېيجىڭدا: تەبىئەتنىمۇ مەيدانىدا، بىر ئەر ئېھتىياتسىزلىقتىن بىر بويتاق ئايالنىڭ قىسقا يوپكىسىنى يىرتىپ قويۇپ-تۇ. ئەر ئېغىز ئاچقۇچە، ھېلىقى ئايال ئەرنىڭ كاچىتىغا بىرنى ساپ-تۇ ـ دە، ئەرنىڭ ياقىسىغا چىڭ ئېسىلىپ تۇرۇپ: «ھۇ لۇكچەك، ماڭا نىيىتىڭنى بۇزغۇدەك بولدۇڭما. يۇرە، ساقچىغا بارىمىز» دەپتۇ. (ئۇيغۇرچە «ھاياتلىق» ژۇرنىلى)

مۇھاكىمە: بىر ئادەمنىڭ كىم بولۇشىنى ئۇنى ئوراپ تۇرغان ئىجتىمائىي مۇھىت بەلگىلەيدۇ (داۋاملىق تەھلىل قىلىنىدۇ).

3. كىملىكنىڭ ئۆزگىرىشچانلىقى: خالىدە ئىسرائىلنىڭ «ئوربىتا» ناملىق پوۋېستىدا ئەسەردىكى باش پېرسوناژ ئاسىيە ئەسلىي ئىبرى ئابلىكمنىڭ بۇرۇنقى سۆيگۈنى ماھنۇر بىلەن يېقىن دوست ئىدى. كېيىن بىرمۇنچە كۈتمىگەن ئىشلار يۈز بېرىپ، ئۇ ماھنۇرنىڭ رەقىبى، ئابلىكمنىڭ ئايالى بولۇپ قالدۇ.

مۇھاكىمە: ئۆزگىرىشكە باي، رىتمى تېز جەمئىيەتتە بىر ئادەمنىڭ كىملىكى تاسادىپىيلىققا باي بولىدۇ، مۇقىم بولمايدۇ (داۋاملىق تەھلىل قىلىنىدۇ).

4. ئامىۋى سورۇن، كىملىك ۋە سىمۋول: گۈزەل چىرايلار، ئاشۇ چىرايلارغا چىراي قوشۇپ تۇرغان چەت ئەل مىللىرى، يېڭى پاسوندىكى پوپايكا، يوپكىلار، ئالتۇن ئۈزۈك، ھالقا، ئاياغلار، مېدالىيونلارنىڭ قىممىتى بىردىنلا ھەسسىلەپ ئاشقاندەك بولدى. ئەڭ يېڭى مودىدا ئەڭ چىرايلىق ياسانغان ئاياللار يۇلتۇزلار ئارىسىدىكى تولۇن ئايدەك پارقىراپ، ئەرلەرنىڭ كۆزىنى قاماشتۇرۇپ، ھوش ـ كاللىسىنى ئايلاندۇرۇۋەتكەندى. ئەرلەرلا ئەمەس، ئاياللارمۇ ئاشۇ ئاجايىپ ئالياللاردىن كۆزلىرىنى ئالالمايتتى. ئۇلار بىلەن سالاملىشىش، ئۇلارنىڭ يېنىدا ئولتۇرۇش، ئىككى ئېغىز پاراڭلىشىۋېلىش قالتىس ئابرۇي ھېسابلىناتتى. ئۇلار بولسا ئۆز قەدىرلىرىنى تولۇق ھېس قىلغان ھالدا مەغرۇر

باشقا ئالاللارنىڭ ئۇستىتېشىغا سەپىلاتتى. تاماديېي بىرەر ئالالىنىڭ تېـ
خىمۇ غەيرىي، ئېسىلزادە بىرنېمىسگە كۆزى چۈشۈپ قالغۇدەك بولسا،
بىردىنلا تاتىرىپ كېتىشتتى (خالىدە ئىسرائىل: «رەڭدار قۇيۇن»).

مۇھاكىمە: ئادەم ئىجتىماڭىي ئالاقىدە رول ئالغۇچى ۋە كۆرسىتىشلىرىن قەتـ
ئۆزلۇكسىز بىرنەپ كۆرسەتكۈچىدۇر. ئادەمنىڭ ئىجتىماڭىي ئالا ـ
قىدىكى كىملىكى سەۋۈبلىۋاتقۇ بولگىلەر ئارقىلىق ئورۇنلىرىپ تۇ ـ
رىدۇ. ئادەملەر ئىجتىماڭىي ئالاقىدە بىر– بىرى ئۆچۈن ئېنىملىق.
ئادەم باشقىلارنىڭ باھاسىغا ئاساسەن ئۆز كىملىكىنى مۇ ـ
قىمايدۇ (داۋالملىق تەھلىل قىلىندۇ).

5. كىملىكىدە ئېرىشىش تىرىشچانلىقىنىڭ مەغلۇبىيەتلىرى:

بولۇشى: مۇھەممەت باغرانىشنىڭ «كۆل رەڭ رەسىم» ناملىق يۆنۈنـ
تىدا باش پېرسوناژ «مەن» جەمئىيەت تەرىپىدىن چەتكە قېقىلىپ، ئۆ ـ
زىنىڭ كىملىكىنى باشقىلارغا ئېتىراپ قىلدۇرالمايى، چۈشكۈنلۈشىپ جـ
ىايەت يوقىغا ماڭىدۇ ۋە تۇرمىدىن چىققانغا قەدەر مەھبۇسى دېگەن
ئىجتىماڭىي كىملىكنى يۆدۈپ يۇرۇشكە مەجبۇر بولىدۇ.

مۇھاكىمە: ئادەم قانداق تىرىشچانلىق كۆرسەتسىمۇ ئۇنىڭ كىملىكىنى
ھېچبىرىمۇ، كىملىكىنى ئېتىراپ قىلدۇرالمىسا ۋە كىملىكسىزلىـ
قىنىڭ ئېلىپ تۇرغان مۇھىمتا تەسىر كۆرسىتەلمىسە، ئىـ ـ
ئىچىدىن ئازابلىنىدۇ، ئۆزىنى تاشلاندۇق ئادەمدەك ھېس قىلىـ
ىۇ، ئۆزلۇكسىدىن بىراقلايدۇ، قاتتىق مەيۇسلىنىدۇ. ئادەمدەكى
ئېتىراپ قىلدىرىش، قەدىرلىتىش تۇيغۇسى ئويغۇن ئىشلىتىغا
تۇتۇشلۇق مۇھىمت ۋە مۇئەييەنلەشتۇرۇلۇشى خالايدىغان ئادەملەرنىڭ
بولۇشى تولىمۇ مۇھىم. ئۆزلۇكىنى يۆلەيدىغان ساغلام ئىجتىما ـ
ئىي مۇھىت يالغۇ ئادەملەر تۇيى بولمىسا، ئۆزلۇلۇق قىسىلىدۇ،
جىنايەت ۋە باشقا ئىجتىماڭىي بىنورمالىلىق ئالۇۋېرىدۇ (داۋالملىق
تەھلىل قىلىندۇ).

6. تونۇش، ئىجتىماڭىي مۇھىت ۋە كىملىك: ئەرەب دۆ ـ
لىتىدە ئۆزاق يىل ئوقۇغان، بىر جۇڭگولۇق يىگىت ئەرەبلىك بىر قىز

ئۇنۇرۇشتۇت. سۇرما سۇرۇلگەن جادۇ كۆزلىرىنى سۇزۇپ، چاندۇرمايى
باشقا ئالاللارنىڭ ئۇستىتېشىغا سەپىلاتتى. تاماديېي بىرەر ئالالىنىڭ تېـ
خىمۇ غەيرىي، ئېسىلزادە بىرنېمىسگە كۆزى چۈشۈپ قالغۇدەك بولسا،
بىردىنلا تاتىرىپ كېتىشتتى (خالىدە ئىسرائىل: «رەڭدار قۇيۇن»).
مۇھاكىمە: ئادەم ئىجتىماڭىي ئالاقىدە رول ئالغۇچى ۋە
ئۆزلۇكسىز بىرنەپ كۆرسەتكۈچىدۇر. ئادەمنىڭ ئىجتىماڭىي ئالا ـ
قىدىكى كىملىكى سەۋۈبلىۋاتقۇ بولگىلەر ئارقىلىق ئورۇنلىرىپ تۇ ـ
رىدۇ. ئادەملەر ئىجتىماڭىي ئالاقىدە بىر– بىرى ئۆچۈن ئېنىملىق.
ئادەم باشقىلارنىڭ باھاسىغا ئاساسەن ئۆز كىملىكىنى مۇ ـ
قىمايدۇ (داۋالملىق تەھلىل قىلىندۇ).
5. كىملىكىدە ئېرىشىش تىرىشچانلىقىنىڭ مەغلۇبىيەتلىرى:
بولۇشى: مۇھەممەت باغرانىشنىڭ «كۆل رەڭ رەسىم» ناملىق يۆنۈنـ
تىدا باش پېرسوناژ «مەن» جەمئىيەت تەرىپىدىن چەتكە قېقىلىپ، ئۆ ـ
زىنىڭ كىملىكىنى باشقىلارغا ئېتىراپ قىلدۇرالمايى، چۈشكۈنلۈشىپ جـ
ىايەت يوقىغا ماڭىدۇ ۋە تۇرمىدىن چىققانغا قەدەر مەھبۇسى دېگەن
ئىجتىماڭىي كىملىكنى يۆدۈپ يۇرۇشكە مەجبۇر بولىدۇ.
مۇھاكىمە: ئادەم قانداق تىرىشچانلىق كۆرسەتسىمۇ ئۇنىڭ كىملىكىنى
ھېچبىرىمۇ، كىملىكىنى ئېتىراپ قىلدۇرالمىسا ۋە كىملىكسىزلىـ
قىنىڭ ئېلىپ تۇرغان مۇھىمتا تەسىر كۆرسىتەلمىسە، ئىـ ـ
ئىچىدىن ئازابلىنىدۇ، ئۆزىنى تاشلاندۇق ئادەمدەك ھېس قىلىـ
ىۇ، ئۆزلۇكسىدىن بىراقلايدۇ، قاتتىق مەيۇسلىنىدۇ. ئادەمدەكى
ئېتىراپ قىلدىرىش، قەدىرلىتىش تۇيغۇسى ئويغۇن ئىشلىتىغا
تۇتۇشلۇق مۇھىمت ۋە مۇئەييەنلەشتۇرۇلۇشى خالايدىغان ئادەملەرنىڭ
بولۇشى تولىمۇ مۇھىم. ئۆزلۇكىنى يۆلەيدىغان ساغلام ئىجتىما ـ
ئىي مۇھىت يالغۇ ئادەملەر تۇيى بولمىسا، ئۆزلۇلۇق قىسىلىدۇ،
جىنايەت ۋە باشقا ئىجتىماڭىي بىنورمالىلىق ئالۇۋېرىدۇ (داۋالملىق
تەھلىل قىلىندۇ).
6. تونۇش، ئىجتىماڭىي مۇھىت ۋە كىملىك: ئەرەب دۆ ـ
لىتىدە ئۆزاق يىل ئوقۇغان، بىر جۇڭگولۇق يىگىت ئەرەبلىك بىر قىز

كىتاب ۋە ئۆزلۈكىڭ مەنە قاتلاملىرى

كىتاب

ئەسلىدە بىرىدەكلىڭ، ئوخشاشلىق مەنىسىنى بىلدۈرىدىغان كىتابلاق ئاتالغۇسى – 20 ئەسىرنىڭ 60 –، 70 – يىللىرىغا

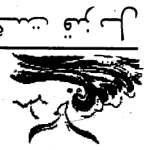

بىلەن مۇھەببەتلىشىپتۇ. بىر كۈنى بۇ بىر جۈپ قۇر – يىگىت قىزىل چىراغلىق تۆت كوچا دوقمۇشىدىن ئۆتىدىغان چاغدا يىگىت جۈگگەردا بېتلىدۇرۇۋاتقان ئادىتى بويىچە بىرىنىڭ ماشىنا يوق بولغانلىدىكىن دەپ كوچىدىن ئۆتۈپ كېتىپتۇ. بۇ چاغدا پىيادىلەرنىڭ مېڭىشى ئۈچۈن بېشىل چىراغ تېخى يانمىغاچقا، غەرىبلىك قىز بۇنداق ئەدەپسىز لىكتىن قاتتىق ئەيىبلەپ ئۆزىگىدىن ئايرىلىپ كېتىپتۇ. كېيىن يىگىت جۈگگەگە قايتىپ كېلىپ ئىشلەيدۇ ۋە بىر قىز بىلەن مۇھەببەتلىشىپتۇ. بىرنەچچە ئەپتىم قىز بىلەن قىزىل چىراغلىق يولىدىن ئۆتۈۋاتقاندا توغرا كەلمەيدىغان ئادەتلىرى سەۋەبىدىن ئۇلارنىڭ مۇناسىۋىتىدا بۇزۇلۇشلار كۆرۈلىدۇ. ئاخىرىدا قىز يىگىتنىڭ ئۆيىگە بېرىپ ئۇنىڭ ئانىسىنىڭ ئۆيىدىكىلەرگە بولغان مۇئامىلىسىنى كۆرۈپ ئۇنىڭ بىلەن توي قىلىشتىن ۋاز كېچىدۇ.

مۇھاكىمە: توغۇش بىرىنىڭ ھالىتەمىزىنى بىلگىلەيدۇ. ھالبۇكى، بىرىنىڭ كەم بولۇشىمىزغا قومانداناتلىق قىلىۋاتقان ئەدىلىمىز ياكى سىرتتىن — بىز ياشاۋاتقان ئىجتىماڭىي مۇھىتتىن كېلىدۇ (داۋاملىق تەھلىل قىلىنىدۇ).

بىرىنىڭ كىملىكى ۋە ئۆزلۈكى تېپىسىدىن چۆرىدەپ ئېلىپ بارىدىغان رىدىخان تەھلىللىرىمىز بۇقىرىقىلار بىلەنلا چەكلەنمەيدۇ. بىرتۈتۈنلۈكى مۇھاكىمىسىزدە يەنە كىملىكە ۋە ئۆزلۈكىنىڭ ئايرىم – ئايرىم ھالدا ئىجتىماڭىي كونتېرول، ئىجتىماڭىي قۇرۇلما، قىممەت قارىشى قاتارلىق نۇقتىلار بىلەن بولغان مۇناسىۋەتلىرىنى تەھلىل قىلىمىز.

385 On the Margins of Self

كىتاب ۋە ئۆزلۈكىنىڭ مەنە قاتلاملىرى

كىتاب

ئەسلىدە بىرىدەكلىڭ، ئوخشاشلىق مەنىسىنى بىلدۈرىدىغان كىتابلاق ئاتالغۇسى – 20 ئەسىرنىڭ 60 –، 70 – يىللىرىغا

كىلگەندىلا خەلقئارا ئىجتىمائىي پىكىن سالھەسسەدە كىلىڭ داڭىر سىمۇللۇق ئۇقۇمىنى ئوتتۇرىغا قويغان. ئۇ ئىنسانلارنىڭ ئۆزئارا مۇناسىۋىتىدە ئىشلىتىلىدىغان سىمۋول بەلگە ۋە ئىشارەتلەرنى ئاساس قىلغان ھالدا، ئىنسانلارنىڭ ئۆزئارا چۈشىنىشى ۋە پىكىر ئالماشتۇرۇشىدا سىمۋول بەلگىلەرنىڭ مۇھىم رول ئوينايدىغانلىقىنى تەكىتلىگەن. ئۇنىڭ قارىشىچە، ئىنسانلار ئۆزئارا مۇناسىۋەت ئورنىتىشتا ئاساسلىقى ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىگە ئەمەس، بەلكى سىمۋول بەلگىلەرگە تايىنىدۇ. بۇ نەزەريەنىڭ ئوتتۇرىغا چىقىشى چارلىس پىيرس، ۋىلىيام جامېس قاتارلىقلار ئۈلگە قىلىپ مېتودلۇق ئاساستا ئىلگىرى سۈرگەن پىراگماتىزم (ئەمەلىيەتچىللىق پەلسەپىسى)، چىكاگو ئۇنىۋېرسىتېتىدا بارلىققا كەلگەن جەمئىيەتشۇناسلىق پىكىر ئېقىمى ۋە جورج خېربېرت مىد قاتارلىق پەلسەپىچى يازمىلىرىنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىغان. بۇ نامنى بۇ نەزەريەنى داڭلىق ۋەكىللىرىدىن بىرى خېربېرت بلۇمېر (Herbert Blumer) 1937– يىلى بەرگەن.

① سىمۋوللۇق ئالاقە نەزەريەسى (symbolic interactionism) —جەمئىيەتشۇناسلىقتىكى ئۇچ چوڭ غول نەزەريەنىڭ بىرى، مىكرو جەمئىيەتشۇناسلىقتىكى ئاساسلىق پىكىر يولى بولۇپ، ئاساسلىقى ئىجتىمائىي ئالاقىدە بارلىققا كېلىدىغان مەنىنى تەھلىل ئۆبيېكتى قىلىش، ئىنسانىي سىمۋول يارىتىدىغان مەخلۇقنى سۈپىتىدە كۆزىتىش ئاساسىغا قۇرۇلغان كىشىلىك ئىجتىمائىي كارتىنىسى شەرھلەشنى مەقسەت قىلىدۇ. بۇ نەزەريەنىڭ ئوتتۇرىغا چىقىشى چارلىس پىيرس، ۋىلىيام جامېس قاتارلىقلار ئۈلگە قىلىپ مېتودلۇق ئاساستا ئىلگىرى سۈرگەن پىراگماتىزم (ئەمەلىيەتچىللىق پەلسەپىسى)، چىكاگو ئۇنىۋېرسىتېتىدا بارلىققا كەلگەن جەمئىيەتشۇناسلىق پىكىر ئېقىمى ۋە جورج خېربېرت مىد قاتارلىق پەلسەپىچى يازمىلىرىنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىغان. بۇ نامنى بۇ نەزەريەنى داڭلىق ۋەكىللىرىدىن بىرى خېربېرت بلۇمېر (Herbert Blumer) 1937– يىلى بەرگەن.

كىلگەندىلا خەلقئارا ئىجتىمائىي پىكىن سالھەسسەدە كىلىڭ داڭىر سىمۋوللۇق ئۇقۇمىنى ئوتتۇرىغا قويغان. ئۇ ئىنسانلارنىڭ ئۆزئارا مۇناسىۋىتىدە ئىشلىتىلىدىغان سىمۋول بەلگە ۋە ئىشارەتلەرنى ئاساس قىلغان ھالدا، ئىنسانلارنىڭ ئۆزئارا چۈشىنىشى ۋە پىكىر ئالماشتۇرۇشىدا سىمۋول بەلگىلەرنىڭ مۇھىم رول ئوينايدىغانلىقىنى تەكىتلىگەن. ئۇنىڭ قارىشىچە، ئىنسانلار ئۆزئارا مۇناسىۋەت ئورنىتىشتا ئاساسلىقى ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىگە ئەمەس، بەلكى سىمۋول بەلگىلەرگە تايىنىدۇ. بۇ نەزەريەنىڭ ئوتتۇرىغا چىقىشى چارلىس پىيرس، ۋىلىيام جامېس قاتارلىقلار ئۈلگە قىلىپ مېتودلۇق ئاساستا ئىلگىرى سۈرگەن پىراگماتىزم (ئەمەلىيەتچىللىق پەلسەپىسى)، چىكاگو ئۇنىۋېرسىتېتىدا بارلىققا كەلگەن جەمئىيەتشۇناسلىق پىكىر ئېقىمى ۋە جورج خېربېرت مىد قاتارلىق پەلسەپىچى يازمىلىرىنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىغان. بۇ نامنى بۇ نەزەريەنى داڭلىق ۋەكىللىرىدىن بىرى خېربېرت بلۇمېر (Herbert Blumer) 1937– يىلى بەرگەن.

① سىمۋوللۇق ئالاقە نەزەريەسى (symbolic interactionism) —جەمئىيەتشۇناسلىقتىكى ئۇچ چوڭ غول نەزەريەنىڭ بىرى، مىكرو جەمئىيەتشۇناسلىقتىكى ئاساسلىق پىكىر يولى بولۇپ، ئاساسلىقى ئىجتىمائىي ئالاقىدە بارلىققا كېلىدىغان مەنىنى تەھلىل قىلىش، ئىنسانىي سىمۋول يارىتىدىغان مەخلۇقنى سۈپىتىدە كۆزىتىش ئاساسىغا قۇرۇلغان كىشىلىك ئىجتىمائىي كارتىنىسى شەرھلەشنى مەقسەت قىلىدۇ. بۇ نەزەريەنىڭ ئوتتۇرىغا چىقىشى چارلىس پىيرس، ۋىلىيام جامېس قاتارلىقلار ئۈلگە قىلىپ مېتودلۇق ئاساستا ئىلگىرى سۈرگەن پىراگماتىزم (ئەمەلىيەتچىللىق پەلسەپىسى)، چىكاگو ئۇنىۋېرسىتېتىدا بارلىققا كەلگەن جەمئىيەتشۇناسلىق پىكىر ئېقىمى ۋە جورج خېربېرت مىد قاتارلىق پەلسەپىچى يازمىلىرىنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىغان. بۇ نامنى بۇ نەزەريەنى داڭلىق ۋەكىللىرىدىن بىرى خېربېرت بلۇمېر (Herbert Blumer) 1937– يىلى بەرگەن.

كىلگەندىلا خەلقئارا ئىجتىمائىي پىكىن سالھەسسەدە كىلىڭ داڭىر سىمۋوللۇق ئۇقۇمىنى ئوتتۇرىغا قويغان. ئۇ ئىنسانلارنىڭ ئۆزئارا مۇناسىۋىتىدە ئىشلىتىلىدىغان سىمۋول بەلگە ۋە ئىشارەتلەرنى ئاساس قىلغان ھالدا، ئىنسانلارنىڭ ئۆزئارا چۈشىنىشى ۋە پىكىر ئالماشتۇرۇشىدا سىمۋول بەلگىلەرنىڭ مۇھىم رول ئوينايدىغانلىقىنى تەكىتلىگەن. ئۇنىڭ قارىشىچە، ئىنسانلار ئۆزئارا مۇناسىۋەت ئورنىتىشتا ئاساسلىقى ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىگە ئەمەس، بەلكى سىمۋول بەلگىلەرگە تايىنىدۇ. بۇ نەزەريەنىڭ ئوتتۇرىغا چىقىشى چارلىس پىيرس، ۋىلىيام جامېس قاتارلىقلار ئۈلگە قىلىپ مېتودلۇق ئاساستا ئىلگىرى سۈرگەن پىراگماتىزم (ئەمەلىيەتچىللىق پەلسەپىسى)، چىكاگو ئۇنىۋېرسىتېتىدا بارلىققا كەلگەن جەمئىيەتشۇناسلىق پىكىر ئېقىمى ۋە جورج خېربېرت مىد قاتارلىق پەلسەپىچى يازمىلىرىنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىغان. بۇ نامنى بۇ نەزەريەنى داڭلىق ۋەكىللىرىدىن بىرى خېربېرت بلۇمېر (Herbert Blumer) 1937– يىلى بەرگەن.

① سىمۋوللۇق ئالاقە نەزەريەسى (symbolic interactionism) —جەمئىيەتشۇناسلىقتىكى ئۇچ چوڭ غول نەزەريەنىڭ بىرى، مىكرو جەمئىيەتشۇناسلىقتىكى ئاساسلىق پىكىر يولى بولۇپ، ئاساسلىقى ئىجتىمائىي ئالاقىدە بارلىققا كېلىدىغان مەنىنى تەھلىل قىلىش، ئىنسانىي سىمۋول يارىتىدىغان مەخلۇقنى سۈپىتىدە كۆزىتىش ئاساسىغا قۇرۇلغان كىشىلىك ئىجتىمائىي كارتىنىسى شەرھلەشنى مەقسەت قىلىدۇ. بۇ نەزەريەنىڭ ئوتتۇرىغا چىقىشى چارلىس پىيرس، ۋىلىيام جامېس قاتارلىقلار ئۈلگە قىلىپ مېتودلۇق ئاساستا ئىلگىرى سۈرگەن پىراگماتىزم (ئەمەلىيەتچىللىق پەلسەپىسى)، چىكاگو ئۇنىۋېرسىتېتىدا بارلىققا كەلگەن جەمئىيەتشۇناسلىق پىكىر ئېقىمى ۋە جورج خېربېرت مىد قاتارلىق پەلسەپىچى يازمىلىرىنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىغان. بۇ نامنى بۇ نەزەريەنى داڭلىق ۋەكىللىرىدىن بىرى خېربېرت بلۇمېر (Herbert Blumer) 1937– يىلى بەرگەن.

دەدە ئەسانغا خاس ھالدا يار-تەلەدىغان، ئۇنى ئىجتىماڭىي ئالاقە ۋە تىل ئىشلەتتىش داۋامىدا ئۆزىنىڭ تەبىئىتى ۋە ئۆزىنى باشقىلارغا ئايان قىلىشتا ئىجتىماڭىي دۇنيا ھەققىدە ئويلاندۇرالايدىغان ئىقتىدارىغا ئىشىنەتتى.[1] ۋىلىيام جامېس (1842–1910) — ئامېرىكىلىق پىلسوپ، پسىخولوگىيە ئىلمىنىڭ تۇنجى ئوقۇتقۇچىسى. ئۇ دائىم يازغۇچى ھېنرى جامېسنىڭ ئاكىسى. جەمئىيەتشۇناسلىق ساھەسىدە سىمۋوللۇق ئالاقە نەزەريەسىنىڭ بارلىققا كېلىشىگە تەسىر كۆرسەتكەن. ئامېرىكا لىك ئەسكەرلىرىدىن «چېسىلوگىيە ئامالسىزى»، «پىراگماتىزم» قاتارلىقلار بار.

ساھىلى ئەسكەرلىرىدىن «قەلب، ئۇيۇلۇۋاتقۇ ۋە جەمئىيەت» (1934)، «ھەركەت پىلسوپىسى» (1938) قاتارلىقلار بار.

③ ئېرۋىڭ گوفمان (?–1922، — كانادالىق تۇغۇلمالىق. ئا-مېرىكىدا پەيدا بولغان سىمۋوللۇق ئالاقە نەزەريەسىنىڭ داڭلىق ۋەكىللىرىدىن بىرى. ئۇ تۇرمۇشنى سەھنىگە، ئادەمنى ئارتىستقا ئوخشىتىپ بارلىققا كەلتۈرگەن «دراماتىكىلىق سەھنە» دېگەن ئەسىرى بىلەن داڭقى چىقارغان. مەشھۇر ئەسەر-لىرىدىن «كۈندىلىك تۇرمۇشتىكى ئۆزۈلۈۋاڭ ئىپادىسى» (1959)، «ئاسىيىش: بۇلغانغان كىملىك ھەققىدە خاتىرە-رۈنىدىكى ھەركەت» (1963)، «رۇھىي كېسەللەر دوختۇرخانىسى» قاتارلىقلار بار.

دەدە ئەسانغا خاس ھالدا يار-تەلەدىغان، ئۇنى ئىجتىماڭىي ئالاقە ۋە تىل ئىشلەتتىش داۋامىدا ئۆزىنىڭ تەبىئىتى ۋە ئۆزىنى باشقىلارغا ئايان قىلىشتا ئىجتىماڭىي دۇنيا ھەققىدە ئويلاندۇرالايدىغان ئىقتىدارىغا ئىشىنەتتى.[1] ۋىلىيام جامېس (1842–1910) — ئامېرىكىلىق پىلسوپ، پسىخولوگىيە ئىلمىنىڭ تۇنجى ئوقۇتقۇچىسى. ئۇ دائىم يازغۇچى ھېنرى جامېسنىڭ ئاكىسى. جەمئىيەتشۇناسلىق ساھەسىدە سىمۋوللۇق ئالاقە نەزەريەسىنىڭ بارلىققا كېلىشىگە تەسىر كۆرسەتكەن. ئامېرىكا لىك ئەسكەرلىرىدىن «چېسىلوگىيە ئامالسىزى»، «پىراگماتىزم» قاتارلىقلار بار.

ساھىلى ئەسكەرلىرىدىن «قەلب، ئۇيۇلۇۋاتقۇ ۋە جەمئىيەت» (1934)، «ھەركەت پىلسوپىسى» (1938) قاتارلىقلار بار.

③ ئېرۋىڭ گوفمان (?–1922، — كانادالىق تۇغۇلمالىق. ئا-مېرىكىدا پەيدا بولغان سىمۋوللۇق ئالاقە نەزەريەسىنىڭ داڭلىق ۋەكىللىرىدىن بىرى. ئۇ تۇرمۇشنى سەھنىگە، ئادەمنى ئارتىستقا ئوخشىتىپ بارلىققا كەلتۈرگەن «دراماتىكىلىق سەھنە» دېگەن ئەسىرى بىلەن داڭقى چىقارغان. مەشھۇر ئەسەر-لىرىدىن «كۈندىلىك تۇرمۇشتىكى ئۆزۈلۈۋاڭ ئىپادىسى» (1959)، «ئاسىيىش: بۇلغانغان كىملىك ھەققىدە خاتىرە-رۈنىدىكى ھەركەت» (1963)، «رۇھىي كېسەللەر دوختۇرخانىسى» قاتارلىقلار بار.

مۇشتكى ئۆزلۈك ئىپادىسى» دېگەن كىتابدا[1] ۋە پېتېر بېرگېر① نىڭ «رېئاللىقنىڭ ئىجتىمائىيلىقى» دېگەن كىتابدا[2] ئېنىق قىلىنىپ: «كىملىك جەمئىيەت قوينىدا، ئىجتىمائىيلىشىش داۋامىدا يېتىلىدۇ، مۇستەھكەملىنىدۇ ھەم ئۆزگىرىپ تۇرىدۇ» دەپ قەيت قىلىنغان.

قۇرۇلمىچىلىق② ۋە كېيىنكى قۇرۇلمىچىلىق③ پىكىر مودېلى ئاساسىدا راۋاجلانغان جەمئىيەت نەزەريەسى كىملىك ئۇقۇمىنى كۆزەتكەندە ئادەمنىڭ ئىجتىمائىي ئالاقىدە ئىپادە قىلىۋاتقان ئۆزلۈكىگە ۋە ئىشلىتىۋاتقان تىلىغا ئالاھىدە دىققەت قىلىدۇ ۋە ئۇنى سىمۋوللۇق ئالاقە داۋامىدا ئادەمنىڭ كىملىكىنى قوپۇرۇشىغا يوشۇرۇن تەسىر كۆرسىتىدۇ دەپ ئىزاھلايدۇ: تىل ۋە سىمۋوللۇق بەلگىلەرنىڭ بىر ئادەمنىڭ كىملىكىنىڭ قوپۇرۇلۇشىدىكى نېگىزلىك رولىنى تۇپ يىلتىزىدىن، قۇرۇلما نۇقتىسىدىن چۈشەندۈرۈشكە تىرىشىدۇ. قۇرۇلمىچىلىق ۋە كېيىنكى قۇرۇلمىچىلىق پىكىر مودېلىنىڭ ئاساسىنى سىلىپ بەرگەن

① پېتېر بېرگېر (Peter Berger , 1929 — ?) — ئامېرىكىلىق جەمئىيەتشۇناس، ئىنسان رېئاللىقنىڭ شۇنداقلا پەيدا بولۇپ قالماستىن، بەلكى ئىجتىمائىي قۇرۇلمىنىڭ مەھسۇلى ئىكەنلىكى ھەققىدىكى ئىز دىنىشلىرى بىلەن دىققەتكە سازاۋەر. ئۇ يەنە داڭلىق يازغۇچى. ئاساسلىق ئەسەرلىرىدىن «جەمئىيەتشۇناسلىققا مەرھەمەت» (1963)، «رېئاللىقنىڭ ئىجتىمائىيلىقى» (ۋەكىللىك ئەسىرى) (1966)، «سەرسان قەلب» (1973) قاتارلىقلار بار.

② قۇرۇلمىچىلىق (structuralism) — جەمئىيەتشۇناسلىقتىكى بىر خىل پىكىر يولى بولۇپ، ئىجتىمائىي قۇرۇلما نۇقتىسىدىن مەسىلىنى كۆزىتىشكە مايىل، «جەمئىيەت شەخسىن ئۈستۈندۇر» دېگەن قاراش ئاساسىدا، فرانسىيەلىك ئىنسانشۇناس لېۋ ستراۋسنىڭ تەسىرى بىلەن بارلىققا كەلگەن.

③ كېيىنكى قۇرۇلمىچىلىق (poststructuralism) — ئەدەبىي تەنقىد شەكىللىرىدە كۆپرەك ئۇچرايدىغان، قۇرۇلمىچىلىق پىكىر يولىغا قارشى بارلىققا كەلگەن، فرانسىيە پەيلاسوپى دېرىدانىڭ تەسىرى بىلەن ئومۇملاشقان يەنە بىر خىل پىكىر يولى بولۇپ، تىل ۋە تېكىستلەرنىڭ رولىغا جىددىي قارايدۇ، ئاساسلىق پىكىر مەۋقەسى «بىز تىلنى يەشمەي تۇرۇپ، ئىجتىمائىي رېئاللىقنى چۈشىنىپ بولالمايمىز» دېگەندىن ئىبارەت.

كىشى شېرىتېسىدىنلىق قۇرۇلمىچىلىق تىلشۇناسى فېردىناند دې سالسۇر.[1] ئۆزىنىڭ قارىشىچە، «گاداەم ئىشلەتكۈچىلەر تىلدىكى مەنە بىلەن ئەڭ سۈزۈلمىگۈچى يالغۇز ھېچقانداق مەقسىتى ئارقىلىق ئەمەس، بەلكى بىر – بىرىگە تەسىر كۆرسىتىدىغان بەلگىلەر ئارقىلىق يارىتىلىدۇ. تىلدىنلىق ئۆزى مەنە پەيدا قىلغان قۇرۇلما»[3] گاداەمنى مەلۇم بىر قاۋىدىگە چۈشۈرۈپ سىستېمىسىزلاندۇرۇش، ھېس – تۇيغۇسىنى ئۇنۇمۇلۇق ئىپادىلەش ئىمكانىنى نېيىتىگە ئېگە قىلىۋاتقان ئاسىل بالىنا نەرسە بولماستىن، دەل مەنىلىك بەلگىلەر بىلەن قورالىشىۋېلىۋاتقان تىلدۇر. سالسسۇرنىڭ تىل ھەققىدىكى بايانلىرى ئاساسدا تەرەققىي قىلغان نەزەريە-لەر بويىچە ئېيتقاندا، بارلىق ئىجتىماڭىي ئاسىل ۋە مەدەنىيەتتە ئەكس ئەتكەن مەنە ئومۇمىيى جەھەتتىن ئېيتقاندا، تىلدىنلىڭ ۋاسىتىسى يالغۇز سەۋىۋىللىۋق بەلگىلەر ئارقىلىق يارىتىلىدۇ. بىرىنى گەرايىت تۇرغان دۇنيا ۋە ئىجتىماڭىي مۇھىت سەۋىۋىللىۋق بەلگىلەر ئارقىلىقلا مەنىگە ئېگە بولىدۇ ۋە ئەھمىيەتسىز تا-يالايدۇ. شۇ ۋەجىدىن، بىرىنىڭ كىملىگە تۇيغۇسىز ئالاھىدە بەل-گىلەر، سالاھىيەت ۋە ھەرىكەت مودېللىرى ئارقىلىق بېتىلىدۇ.

فرانسىيە مۇتەپەككۇرى مىچېل فوكالت[2] سالسسۇر ئۇلۇغ-لىغان مەشھۇر تىلشۇناس بولۇپ، جەنۇبىي قۇرۇلما تىلشۇناسلىق ئىدىيە ئېقىمىنىڭ ئاساسچىسى، قۇرۇلما تىلشۇناسلىقى ۋە بەلگىشۇناسلىقى مەقتىدىرلىك ئەسەرلىرى بىلەن داڭلىق. ئۇ كىشىلەر سۆزلىگەندە، يازغاندا ئىشلىتىدىغان تىل بىلەن ئۆز-رىدە مەنە مۇجەسسەم بولغان، سىستېما سۈپىتىدىكى تىلنى بىر – بىرىدىن پەرقلەندۈرگەن. ئۇنىڭ قارىشىچە، تىل مەدەنىيەتتە ئوخشاشلا مۇئەييەن كۆل-لېكتىپ ئېچىدە بارلىققا كېلىدىغان، ئۇرۇقى ئېتىراپ قىلىدىغان مەنىلەر سىس-تېمىسىدىن ئىبارەت. تىل بەلگىلەر سىستېمىسىدۇر، تىلدا ئىپادىلىنىۋاتقان مەنە بىر – بىرىگە بېقىندىغان تەركىبلەر ئارقىلىق ئۈنۈملۈك ئىشلەتكىلى بولىدىغان جەمئىيەتشۇناسلىق ساھەسىدە قۇرۇلمىچىلىق بېكىر يولىنىڭ بارلىققا كېلىشىگە تەسىر كۆرسەتكەن.

ميچېل فوكالت[2] (Michel Foucault,1926–1984) — فرانسىيەلىك مۇتەپەككۇر، كەڭ ئەسەرلىرى تىل، بىلىم، ھوقۇق، ئىجتىماڭىي كونتېرول قاتارلىق ساھە-

كىشى شېرىتېسىدىنلىق قۇرۇلمىچىلىق تىلشۇناسى فېردىناند دې سالسۇر.[1] ئۆزىنىڭ قارىشىچە، «گاداەم ئىشلەتكۈچىلەر تىلدىكى مەنە بىلەن ئەڭ سۈزۈلمىگۈچى يالغۇز ھېچقانداق مەقسىتى ئارقىلىق ئەمەس، بەلكى بىر – بىرىگە تەسىر كۆرسەتكەن بەلگىلەر ئارقىلىق يارىتىلىدۇ. تىلدىنلىق ئۆزى مەنە پەيدا قىلغان قۇرۇلما»[3] گاداەمنى مەلۇم بىر قاۋىدىگە چۈشۈرۈپ سىستېمىسىزلاندۇرۇش، ھېس – تۇيغۇسىنى ئۇنۇمۇلۇق ئىپادىلەش ئىمكانىنى نېيىتىگە ئېگە قىلىۋاتقان ئاسىل بالىنا نەرسە بولماستىن، دەل مەنىلىك بەلگىلەر بىلەن قورالىشىۋېلىۋاتقان تىلدۇر. سالسسۇرنىڭ تىل ھەققىدىكى بايانلىرى ئاساسدا تەرەققىي قىلغان نەزەريە-لەر بويىچە ئېيتقاندا، بارلىق ئىجتىماڭىي ئاسىل ۋە مەدەنىيەتتە ئەكس ئەتكەن مەنە ئومۇمىيى جەھەتتىن ئېيتقاندا، تىلدىنلىڭ ۋاسىتىسى يالغۇز سەۋىۋىللىۋق بەلگىلەر ئارقىلىق يارىتىلىدۇ. بىرىنى گەرايىت تۇرغان دۇنيا ۋە ئىجتىماڭىي مۇھىت سەۋىۋىللىۋق بەلگىلەر ئارقىلىقلا مەنىگە ئېگە بولىدۇ ۋە ئەھمىيەتسىز تا-يالايدۇ. شۇ ۋەجىدىن، بىرىنىڭ كىملىگە تۇيغۇسىز ئالاھىدە بەل-گىلەر، سالاھىيەت ۋە ھەرىكەت مودېللىرى ئارقىلىق بېتىلىدۇ.

فرانسىيە مۇتەپەككۇرى مىچېل فوكالت[2] سالسسۇر ئۇلۇغ-لىغان مەشھۇر تىلشۇناس بولۇپ، جەنۇبىي قۇرۇلما تىلشۇناسلىق ئىدىيە ئېقىمىنىڭ ئاساسچىسى، قۇرۇلما تىلشۇناسلىقى ۋە بەلگىشۇناسلىقى مەقتىدىرلىك ئەسەرلىرى بىلەن داڭلىق. ئۇ كىشىلەر سۆزلىگەندە، يازغاندا ئىشلىتىدىغان تىل بىلەن ئۆز-رىدە مەنە مۇجەسسەم بولغان، سىستېما سۈپىتىدىكى تىلنى بىر – بىرىدىن پەرقلەندۈرگەن. ئۇنىڭ قارىشىچە، تىل مەدەنىيەتتە ئوخشاشلا مۇئەييەن كۆل-لېكتىپ ئېچىدە بارلىققا كېلىدىغان، ئۇرۇقى ئېتىراپ قىلىدىغان مەنىلەر سىس-تېمىسىدىن ئىبارەت. تىل بەلگىلەر سىستېمىسىدۇر، تىلدا ئىپادىلىنىۋاتقان مەنە بىر – بىرىگە بېقىندىغان تەركىبلەر ئارقىلىق ئۈنۈملۈك ئىشلەتكىلى بولىدىغان جەمئىيەتشۇناسلىق ساھەسىدە قۇرۇلمىچىلىق بېكىر يولىنىڭ بارلىققا كېلىشىگە تەسىر كۆرسەتكەن.

ميچېل فوكالت[2] (Michel Foucault,1926–1984) — فرانسىيەلىك مۇتەپەككۇر، كەڭ ئەسەرلىرى تىل، بىلىم، ھوقۇق، ئىجتىماڭىي كونتېرول قاتارلىق ساھە-

كىشى شېرىتېسىدىنلىق قۇرۇلمىچىلىق تىلشۇناسى فېردىناند دې سالسۇر.[1] ئۆزىنىڭ قارىشىچە، «گاداەم ئىشلەتكۈچىلەر تىلدىكى مەنە بىلەن ئەڭ سۈزۈلمىگۈچى يالغۇز ھېچقانداق مەقسىتى ئارقىلىق ئەمەس، بەلكى بىر – بىرىگە تەسىر كۆرسەتكەن بەلگىلەر ئارقىلىق يارىتىلىدۇ. تىلدىنلىق ئۆزى مەنە پەيدا قىلغان قۇرۇلما»[3] گاداەمنى مەلۇم بىر قاۋىدىگە چۈشۈرۈپ سىستېمىسىزلاندۇرۇش، ھېس – تۇيغۇسىنى ئۇنۇمۇلۇق ئىپادىلەش ئىمكانىنى نېيىتىگە ئېگە قىلىۋاتقان ئاسىل بالىنا نەرسە بولماستىن، دەل مەنىلىك بەلگىلەر بىلەن قورالىشىۋېلىۋاتقان تىلدۇر. سالسسۇرنىڭ تىل ھەققىدىكى بايانلىرى ئاساسدا تەرەققىي قىلغان نەزەريە-لەر بويىچە ئېيتقاندا، بارلىق ئىجتىماڭىي ئاسىل ۋە مەدەنىيەتتە ئەكس ئەتكەن مەنە ئومۇمىيى جەھەتتىن ئېيتقاندا، تىلدىنلىڭ ۋاسىتىسى يالغۇز سەۋىۋىللىۋق بەلگىلەر ئارقىلىق يارىتىلىدۇ. بىرىنى گەرايىت تۇرغان دۇنيا ۋە ئىجتىماڭىي مۇھىت سەۋىۋىللىۋق بەلگىلەر ئارقىلىقلا مەنىگە ئېگە بولىدۇ ۋە ئەھمىيەتسىز تا-يالايدۇ. شۇ ۋەجىدىن، بىرىنىڭ كىملىگە تۇيغۇسىز ئالاھىدە بەل-گىلەر، سالاھىيەت ۋە ھەرىكەت مودېللىرى ئارقىلىق بېتىلىدۇ.

فرانسىيە مۇتەپەككۇرى مىچېل فوكالت[2] سالسسۇر ئۇلۇغ-لىغان مەشھۇر تىلشۇناس بولۇپ، جەنۇبىي قۇرۇلما تىلشۇناسلىق ئىدىيە ئېقىمىنىڭ ئاساسچىسى، قۇرۇلما تىلشۇناسلىقى ۋە بەلگىشۇناسلىقى مەقتىدىرلىك ئەسەرلىرى بىلەن داڭلىق. ئۇ كىشىلەر سۆزلىگەندە، يازغاندا ئىشلىتىدىغان تىل بىلەن ئۆز-رىدە مەنە مۇجەسسەم بولغان، سىستېما سۈپىتىدىكى تىلنى بىر – بىرىدىن پەرقلەندۈرگەن. ئۇنىڭ قارىشىچە، تىل مەدەنىيەتتە ئوخشاشلا مۇئەييەن كۆل-لېكتىپ ئېچىدە بارلىققا كېلىدىغان، ئۇرۇقى ئېتىراپ قىلىدىغان مەنىلەر سىس-تېمىسىدىن ئىبارەت. تىل بەلگىلەر سىستېمىسىدۇر، تىلدا ئىپادىلىنىۋاتقان مەنە بىر – بىرىگە بېقىندىغان تەركىبلەر ئارقىلىق ئۈنۈملۈك ئىشلەتكىلى بولىدىغان جەمئىيەتشۇناسلىق ساھەسىدە قۇرۇلمىچىلىق بېكىر يولىنىڭ بارلىققا كېلىشىگە تەسىر كۆرسەتكەن.

ميچېل فوكالت[2] (Michel Foucault,1926–1984) — فرانسىيەلىك مۇتەپەككۇر، كەڭ ئەسەرلىرى تىل، بىلىم، ھوقۇق، ئىجتىماڭىي كونتېرول قاتارلىق ساھە-

سېلىپ بەرگەن پىكىر ئەندىزىسى ئاساسىدا تېخىمۇ چوڭقۇرلاپ كىملىكىنى پاراڭ ياكى قىياس جەريانىغا باغلاپ چۈشەندۈرىدۇ. فوكاۋنىڭ قارىشىچە، پاراڭ ــ ئادەمنىڭ بىر ئالاھىدە ئوبيېكت ھەققىدىكى تونۇشىنى سىمۋول ئارقىلىق ئىپادىلىشىنىڭ نەتىجىسىدۇر. مەسىلەن، ئۇ ئۆزىنىڭ ھازىرقى زامان تۇرمىلىرىنىڭ تەرەققىياتى ھەققىدە ئىزدەنگەن «تۆزۈم ۋە جازا» دېگەن ئەسىرىدە مۇنداق دەپ كۆرسىتىدۇ: «جىنايەتكە مۇناسىۋەتلىك پاراڭ جىنايەت ۋە جىنايەتلىك ئوي(criminal mind)نى تونۇش ۋە ئىپادىلەشنىڭ ئالاھىدە ئۇسۇللىرىنى يارىتىدۇ، ئاشۇ پاراڭ جىنايەتچىنىڭ كىملىكىنى ۋە ھەرىكىتىنى قېلىپ بىلەن تەمىنلەيدۇ، جىنايەتچىنىڭ ئۆزىنى ۋە جىنايەت ئىلمى مۇتەخەسسىسلىرىنى نېمىنىڭ جىنايەت بولىدىغانلىقى ھەققىدە بىلىشكە ئىگە قىلىدۇ.»[4] يۇقىرىدا ئىزاھلانغان پىكىر يولى بويىچە تەھلىل قىلغاندا، كىملىكنىڭ خام ماتېرىيالى پاراڭ ياكى سۆزدە پىشۇرۇلىدۇ؛ ئاندىن قوبۇل قىلىش، ئۆزىدە سىڭدۈرۈش جەريانىدا ئادەم كىملىك تۇيغۇسىنى يېتىلدۈرىدۇ، مۇقىمدايدۇ.

فوكاۋنىڭ ئىلمىي نۇقتىنەزەرلىرى كىملىك ھەققىدىكى يېقىنقى ئىزدىنىشلەرگە ئاساس سېلىپ بەرگەن. بۇ ئىزدىنىشلەرده ئىزچىل تەكىتلىنىدىغىنى شەخسنىڭ بىرنەچچە كىملىككە ئىگە بولۇشتەك ئالاھىدىلىكىدۇر (مەسىلەن، ئۇنۇمۇبرسىتېتتا ئەدەبىيات نەزەريىسى دەرسى بېرىدىغان، بالىچاقلىق بولغان بىر پىروفېسسور بولسا، ئۇنىڭ مۇنداق بىرقانچە ئىجتىمائىي

لەرگە چېتىلىدۇ، جەمئىيەتشۇناسلىق ساھەسىگە غايەت زور تەسىر كۆرسەتكەن. ئۇنىڭ ئاساسلىق نۇقتىنەزىرى «تىل ۋە بىلىم رېئاللىقنىڭ ئىجتىمائىي قۇرۇلۇشىدا ھوقۇقنىڭ سايىسى ئارقىلىقلا ئۆز رولىنى جارى قىلدۇرىدۇ ۋە سىياسىينىڭ ئىناسىنىڭ بەدىنىنى كونترول قىلىشدا مۇھىم رول ئويناىدۇ» دېگەندىن ئىبارەت. ئۇ تەلۇبلىك، تۇرمە ۋە مەھبۇسلۇق، جىنسىيەت ھەققىدە يازغان ئۆزگىچە ئەسەرلىرى بىلەن داڭلىق. ئاساسلىق ئەسەرلىرىدىن «ساراڭلىق ۋە مەدەنىيەت» (1965)، «بىلىم ئارخېئولوگىيەسى» (1961)، «تۆزۈم ۋە جازا» (1975)، «جىنسىيەت تارىخى» (1976) قاتارلىقلار بار.

كىملىكى بولىدۇ. ئۇ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ نەزىرىدە بىر ئوقۇتقۇ-
چى، ئايالىنىڭ نەزىرىدە ئەر، بالىسىنىڭ نەزىرىدە دادا، كەسىپ
نۇقتىسىدىن ئەدەبىياتشۇناس، ئۇنۇڭانى نۇقتىسىدىن پروفېس-
سور). بۇنىڭدا چوقۇم چۈشىنىشكە تېگىشلىك مۇناسىۋەتلىك ئىككى
نۇقتا بار: بىرى، پەرقلىق پاراڭ كىملىكىنى ۋە ھەربىرىنى خاس،
ئوخشىمىغان ئاساس بىلەن تەمىنلەيدۇ. مەسىلەن، دىن، دۆلەت،
تەنتەربىيە، ئىستېمالغا مۇناسىۋەتلىك بولغان پاراڭ ۋە گەپلەر-
دىن بىر ئادەمنىڭ ئۆزلۈكىنىڭ ھەمىشە زىددىيەتلىك بولىدۇ-
غان، ئىزچىللىقى يوق تەرىپىنى كۆرگىلى بولىدۇ. ئاشۇ گەپ-
پاراڭلىرىمىز ئارقىلىق ھەربىرىمىز ئۆزىمىزنىڭ بىر تەقۋادار
كىشى، بىر باج تاپشۇرغۇچى، بىر پۇتبول مەستانىسى قاتارلىق
تەرەپلىرىمىزنى ئەكس ئەتتۈرىمىز. چۈشىنىشكە تېگىشلىك
ئىككىنچى نۇقتا شۇكى، بىز ئىجتىمائىي پائالىيەتلەردە ئىپادە
قىلىدىغان بىرقانچە خىل كىملىك تەبىقە، مىللەت، جىنس،
ئىرق، جىنسىيەت قاتارلىق ھەربىرىمىزنى ئوراپ تۇرغان چوڭ
سىستېمىلارغا زىچ باغلانغان. شۇنى ئەستە تۇتۇش كېرەككى،
ئاشۇ ئىجتىمائىي سىستېمىلار ئايرىۋاتقان ھەر خىل كىملىك-
لەر(مەسىلەن، بىز بىل گايتىسىنىڭ كىملىكلىرىنى مۇشۇ
سىستېمىلار بويىچە كۆزىتىپ باقساق، ئۇ تەبىقە نۇقتىسىدىن
يۇقىرى تەبقە، مىللەت نۇقتىسىدىن ئامېرىكلىق، جىنس نۇق-
تىسىدىن ئەر، ئىرق نۇقتىسىدىن ئاق تەنلىك) يەككە بولماس-
تىن، بىر - بىرى بىلەن زىچ باغلىنىشلىق بولىدۇ. بىر ئادەم-
نىڭ مىللەت، جىنس، ئىرق جەھەتتىكى كىملىكلىرى بىر -
بىرى بىلەن چەمبەرچاس باغلىنىپ كەتكەن بولىدۇ.

كىملىكنىڭ بىر - بىرى بىلەن باغلىنىشلىق بولىدىغانلىقى
ھەققىدىكى بۇ خىل قاراشتا مەدەنىيەت كىملىكىنىڭ ئارىلاش-
مىلىقلىقىنىڭ مەھسۇلى ئىكەنلىكى ئىلگىرى سۈرۈلىدۇ. ئىر-
قىي كىملىك ۋە مىللىي كىملىك ھەققىدىكى مۇلاھىزىلەردە بۇ
خىل قاراشنىڭ تەسىرىنى كۆپرەك ئۇچراتقىلى بولىدۇ. بۇ خىل

كىملىكى بولىدۇ. ئۇ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ نەزىرىدە بىر ئوقۇتقۇ-
چى، ئايالىنىڭ نەزىرىدە ئەر، بالىسىنىڭ نەزىرىدە دادا، كەسىپ
نۇقتىسىدىن ئەدەبىياتشۇناس، ئۇنۇڭانى نۇقتىسىدىن پروفېس-
سور). بۇنىڭدا چوقۇم چۈشىنىشكە تېگىشلىك مۇناسىۋەتلىك ئىككى
نۇقتا بار: بىرى، پەرقلىق پاراڭ كىملىكىنى ۋە ھەربىرىنى خاس،
ئوخشىمىغان ئاساس بىلەن تەمىنلەيدۇ. مەسىلەن، دىن، دۆلەت،
تەنتەربىيە، ئىستېمالغا مۇناسىۋەتلىك بولغان پاراڭ ۋە گەپلەر-
دىن بىر ئادەمنىڭ ئۆزلۈكىنىڭ ھەمىشە زىددىيەتلىك بولىدۇ-
غان، ئىزچىللىقى يوق تەرىپىنى كۆرگىلى بولىدۇ. ئاشۇ گەپ-
پاراڭلىرىمىز ئارقىلىق ھەربىرىمىز ئۆزىمىزنىڭ بىر تەقۋادار
كىشى، بىر باج تاپشۇرغۇچى، بىر پۇتبول مەستانىسى قاتارلىق
تەرەپلىرىمىزنى ئەكس ئەتتۈرىمىز. چۈشىنىشكە تېگىشلىك
ئىككىنچى نۇقتا شۇكى، بىز ئىجتىمائىي پائالىيەتلەردە ئىپادە
قىلىدىغان بىرقانچە خىل كىملىك تەبىقە، مىللەت، جىنس،
ئىرق، جىنسىيەت قاتارلىق ھەربىرىمىزنى ئوراپ تۇرغان چوڭ
سىستېمىلارغا زىچ باغلانغان. شۇنى ئەستە تۇتۇش كېرەككى،
ئاشۇ ئىجتىمائىي سىستېمىلار ئايرىۋاتقان ھەر خىل كىملىك-
لەر(مەسىلەن، بىز بىل گايتىسىنىڭ كىملىكلىرىنى مۇشۇ
سىستېمىلار بويىچە كۆزىتىپ باقساق، ئۇ تەبىقە نۇقتىسىدىن
يۇقىرى تەبقە، مىللەت نۇقتىسىدىن ئامېرىكلىق، جىنس نۇق-
تىسىدىن ئەر، ئىرق نۇقتىسىدىن ئاق تەنلىك) يەككە بولماس-
تىن، بىر - بىرى بىلەن زىچ باغلىنىشلىق بولىدۇ. بىر ئادەم-
نىڭ مىللەت، جىنس، ئىرق جەھەتتىكى كىملىكلىرى بىر -
بىرى بىلەن چەمبەرچاس باغلىنىپ كەتكەن بولىدۇ.

كىملىكنىڭ بىر - بىرى بىلەن باغلىنىشلىق بولىدىغانلىقى
ھەققىدىكى بۇ خىل قاراشتا مەدەنىيەت كىملىكىنىڭ ئارىلاش-
مىلىقلىقىنىڭ مەھسۇلى ئىكەنلىكى ئىلگىرى سۈرۈلىدۇ. ئىر-
قىي كىملىك ۋە مىللىي كىملىك ھەققىدىكى مۇلاھىزىلەردە بۇ
خىل قاراشنىڭ تەسىرىنى كۆپرەك ئۇچراتقىلى بولىدۇ. بۇ خىل

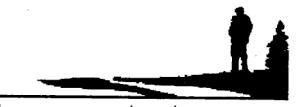

پىكىر يولىغا مەدەنىيەتلەرنىڭ ئارىلاشما بولىدىغانلىقى ھەققىدىكى كۆزىتىش مەنبە بولىدۇ. كىملىكنىڭ يۇغۇرۇلۇپ ئەبجەش بولۇپ كېتىشتەك ئالاھىدىلىكى بىر خىل مەدەنىيەتنىڭ، بىر خىل ئەنئەنىنىڭ يەنە بىر خىل مەدەنىيەتكە، يەنە بىر خىل ئەنئەنگە ئاسسىملياتسىيە بولۇپ كەتكەنلىكىنىڭ نەتىجىسى ئەمەس، بەلكى بىر ئىجتىمائىي توپنىڭ مەدەنىيەت مۇھىتىدا يېڭىلىنىش بولۇۋاتقانلىقىنىڭ ئىنكاسىدۇر.

كىملىك ھەققىدىكى يەنە بىر خىل پەرقلىق پىكىر يولىغا فىرانسىيە مۇتەپەككۇرى، روھىي ئانالىز تەلىماتچىسى ژاك لاكان[1] ئاساس سېلىپ بەرگەن. لاكان فرويىدنىڭ ئىلمىي قاراشلىرىنى ساسسۇرنىڭ تەسىرى بىلەن تەرەققىي قىلدۇرۇپ كىملىكنىڭ پارچىلىنىدىغان، ئەسلىدىن ياتلىشىدىغان تەرەپلىرىنى تەھلىل-لىرىدە نەزەرگە ئالغان. لاكان ئادەمنىڭ بوۋاقلىق ۋاقتىدىن پاي-دىلىنىپ پەيدا بولىدىغان كىملىكى ھەققىدە ئانالىز قىلىپ تۇ-رۇپ مۇنداق دەيدۇ: بوۋاقنىڭ كىملىك تۇيغۇسى ئۆزى ھەققىد-كى «ئۆز سىزىم تەسەۋۋۇرى» نىڭ مەھسۇلى. بۇ جەريان خۇددى ئادەمنىڭ ئەينەككە قاراپ تۇرۇپ ئۆزىگە باھا بەرگىنىگە ئوخ-شايدۇ. ئەينەكتىن بايقاش جەريانى «مەن» نىڭ سۇبيېكتىپ رولى-نى پەيدا قىلىدۇ. ئۇ ئۆزى ھەققىدە دەسلەپكى سىزىمىگە كېلىش ئارقىلىق ياكى ئاپىسىنىڭ كۆزىدىن مەنە بايقاش ئارقىلىق ئۆ-زىنى خاتا تونۇيدۇ. بوۋاقنىڭ ئۆزى ھەققىدىكى كىملىك تۇيغۇ-

[1] ژاك لاكان (1901 — 1981, Jacques Lacan) — فرانسىيەلىك روھىي ئانالىز تەلىماتچىسى، «تىل ۋە پاراڭنىڭ رولىنى تولۇق تونۇش ئۆچۈن روھىي ئانا-لىز ئۇسۇلىغا مۇراجىئەت قىلىش كېرەك» دېگەن قاراشنى ئىلگىرى سۈرگەن، قۇ-رۇلما تىلشۇناسلىقى نۇقتىسىدىن چىقىپ فرويىدنى قايتىدىن چۈشەندۈرگەن، ئۆز-لۈك ۋە كىملىك ھەققىدىكى نەزەرىيەسىدە قۇرۇلمچىلىق، بەلگىشۇناسلىق پىكىر يو-لىنى زىچ بىرلەشتۈرگەن. ئۇنىڭ قارىشىچە، ئۆزلۈك — ھەربىكەتچان، ئۆزگىرىشچان ھەم پارچىلىنىدىغان بىرلىكتۇر. لاكان فىلىم نەزەرىيەسى ۋە ئاياللار نەزەرىيەسىگە چوڭقۇر تەسىر كۆرسەتكەن. ئاساسلىق ئەسەرلىرىدىن «روھىي ئانالىز دىكى تۆت ئاچقۇچلۇق ئۇقۇم» (1979) قاتارلىقلار بار.

سی پۆتۆلەی ئۆنیاڵ تەسوێرنەکراوە نەتەجەسی. لاکان بۆ جەرباد-
خۆز قارا تەنیالە یازغۆچسی، «کڕۆزنەهس ئادەم» (Invisible man) ناملێ ڕۆما-
نی بەڵەن دانۆ چتارغان. بۆ ڕۆمانی بەڵەن ئاڵلیسۆن – 1953 – بەڵی ئامبرکا دۆ-
ئەدەبیات مۆکاپاتما ئبرێسکەن. «سۆلامۆن ناخشە-
ی»، «جان قۆرام» قاتارلێ مەشهۆر ڕۆمانڵەرەی بار. «جان قۆرام» ناملێ ڕۆمانی بەڵەن ئاڵلیسۆن – 1993 – بەڵی نۆبێل ئەدەبیات مۆکاپاتما ئبرێسکەن. جان قۆرام ڕۆمانما بر ئۆمۆر، قۆڵلۆق تەقدیرەن قۆتۆڵدۆرۆش ئۆجۆن ئۆڵتۆرۆۆە-
بێگی تۆغۆڵغان بۆوێتی قۆڵلۆق تەقدیرەن قۆتۆڵدۆرۆش ئۆجۆن ئۆڵتۆرۆۆە-
کەدڵگەدەڵە سۆزێت لیتیەسی بۆبچە بر قارا بئگر جەمەتتاڵە کەدڵگە ئۆر دەش
30 ترێشچاڵدێ تەسۆرلەنگەن. تۆنی مۆررسۆن – 2001 – بەڵی ئامبرکەدەکی
مەشهۆر ئایڵاڵە بری بۆلۆپ باهاڵەغان. ئۆنیاڵە «جان قۆرام» ناملێ ڕۆمانی
خەنز ۆچما تەرجەمە قڵدیغان.

② ڕاڵف ئاڵلیسۆن (1914 — 1994) ئامبرکداڵێ مەشـ-
هۆر قارا تەنیالە یازغۆچسی، «کڕۆزنەهس ئادەم» (Invisible man) ناملێ ڕۆما-
نی بەڵەن دانۆ چتارغان. بۆ ڕۆمانی بەڵەن ئاڵلیسۆن – 1953 – بەڵی ئامبرکا دۆ-
ئەدەبیات مۆکاپاتما ئبرێسکەن. بۆ ڕۆمانما ئاق تەنڵکڵەر کەمستەدەغان،
لەتاڵە کتاب مۆکاپاتما ئبرێسکەن. بۆ ڕۆمانما ئاق تەنڵکڵەر کەمستەدەغان،
کڕۆزنەس خاڵماێدەغان بر قارا تەنیالە یاڵتاڤاقان جەمئیەتە ئۆز
کەدڵگەدەڵە سۆزێت لیتیەسی بۆبچە بر قارا بئگر جەمەتتاڵە کەدڵگە ئۆر دەش
30 ترێشچاڵدێ تەسۆرلەنگەن. تۆنی مۆررسۆن – 2001 – بەڵی ئامبرکەدەکی
مەشهۆر ئایڵاڵە بری بۆلۆپ باهاڵەغان. ئۆنیاڵە «جان قۆرام» ناملێ ڕۆمانی
خەنز ۆچما تەرجەمە قڵدیغان.

① تۆنی مۆررسۆن (Tony Morrison) — ئامبرکداڵێ مەشـ-
هۆر قارا تەنیالە یازغۆچسی، 1931 – بەڵی ئامبرکا دۆ-
ئەدەبیات مۆکاپاتما ئبرێسکەن مەشهۆر قارا تەنیالە ئاڵل یازغۆچسی، 1931 – بەڵی
ئامبرکا ئۆخۆڕ ئشتاتدا تۆغۆڵغان. «سۆلامۆن ناخشە-
ی»، «زەڵگەر کۆڕ»، «سۆڵر»، «جان قۆرام» قاتارلێ مەشهۆر ڕۆمانڵەرەی بار. «جان قۆرام» ناملێ ڕۆمانی بەڵەن ئاڵلیسۆن – 1993 – بەڵی نۆبێل ئەدەبیات مۆکاپاتما ئبرێسکەن. جان قۆرام ڕۆمانما بر ئۆمۆر، قۆڵلۆق تەقدیرەن قۆتۆڵدۆرۆش ئۆجۆن ئۆڵتۆرۆۆە-
بێگی تۆغۆڵغان بۆوێتی قۆڵلۆق تەقدیرەن قۆتۆڵدۆرۆش ئۆجۆن ئۆڵتۆرۆۆە-
کەدڵگەدەڵە سۆزێت لیتیەسی بۆبچە بر قارا بئگر جەمەتتاڵە کەدڵگە ئۆر دەش
30 ترێشچاڵدێ تەسۆرلەنگەن. تۆنی مۆررسۆن – 2001 – بەڵی ئامبرکەدەکی
مەشهۆر ئایڵاڵە بری بۆلۆپ باهاڵەغان. ئۆنیاڵە «جان قۆرام» ناملێ ڕۆمانی
خەنز ۆچما تەرجەمە قڵدیغان.

② ڕاڵف ئاڵلیسۆن (1914 — 1994) ئامبرکداڵێ مەشـ-
هۆر قارا تەنیالە یازغۆچسی، «کڕۆزنەهس ئادەم» (Invisible man) ناملێ ڕۆما-
نی بەڵەن دانۆ چتارغان. بۆ ڕۆمانی بەڵەن ئاڵلیسۆن – 1953 – بەڵی ئامبرکا دۆ-
ئەدەبیات مۆکاپاتما ئبرێسکەن. بۆ ڕۆمانما ئاق تەنڵکڵەر کەمستەدەغان،
لەتاڵە کتاب مۆکاپاتما ئبرێسکەن. بۆ ڕۆمانما ئاق تەنڵکڵەر کەمستەدەغان،
کڕۆزنەس خاڵماێدەغان بر قارا تەنیالە یاڵتاڤاقان جەمئیەتە ئۆز
کەدڵگەدەڵە سۆزێت لیتیەسی بۆبچە بر قارا بئگر جەمەتتاڵە کەدڵگە ئۆر دەش
30 ترێشچاڵدێ تەسۆرلەنگەن. تۆنی مۆررسۆن – 2001 – بەڵی ئامبرکەدەکی
مەشهۆر ئایڵاڵە بری بۆلۆپ باهاڵەغان. ئۆنیاڵە «جان قۆرام» ناملێ ڕۆمانی
خەنز ۆچما تەرجەمە قڵدیغان.

① تۆنی مۆررسۆن (Tony Morrison) — ئامبرکداڵێ مەشـ-
هۆر قارا تەنیالە یازغۆچسی، 1931 – بەڵی ئامبرکا دۆ-
ئەدەبیات مۆکاپاتما ئبرێسکەن مەشهۆر قارا تەنیالە ئاڵل یازغۆچسی، 1931 – بەڵی
ئامبرکا ئۆخۆڕ ئشتاتدا تۆغۆڵغان. «سۆلامۆن ناخشە-
ی»، «زەڵگەر کۆڕ»، «سۆڵر»، «جان قۆرام» قاتارلێ مەشهۆر ڕۆمانڵەرەی بار. «جان قۆرام» ناملێ ڕۆمانی بەڵەن ئاڵلیسۆن – 1993 – بەڵی نۆبێل ئەدەبیات مۆکاپاتما ئبرێسکەن. جان قۆرام ڕۆمانما بر ئۆمۆر، قۆڵلۆق تەقدیرەن قۆتۆڵدۆرۆش ئۆجۆن ئۆڵتۆرۆۆە-
بێگی تۆغۆڵغان بۆوێتی قۆڵلۆق تەقدیرەن قۆتۆڵدۆرۆش ئۆجۆن ئۆڵتۆرۆۆە-
کەدڵگەدەڵە سۆزێت لیتیەسی بۆبچە بر قارا بئگر جەمەتتاڵە کەدڵگە ئۆر دەش
30 ترێشچاڵدێ تەسۆرلەنگەن. تۆنی مۆررسۆن – 2001 – بەڵی ئامبرکەدەکی
مەشهۆر ئایڵاڵە بری بۆلۆپ باهاڵەغان. ئۆنیاڵە «جان قۆرام» ناملێ ڕۆمانی
خەنز ۆچما تەرجەمە قڵدیغان.

② ڕاڵف ئاڵلیسۆن (1914 — 1994) ئامبرکداڵێ مەشـ-
هۆر قارا تەنیالە یازغۆچسی، «کڕۆزنەهس ئادەم» (Invisible man) ناملێ ڕۆما-
نی بەڵەن دانۆ چتارغان. بۆ ڕۆمانی بەڵەن ئاڵلیسۆن – 1953 – بەڵی ئامبرکا دۆ-
ئەدەبیات مۆکاپاتما ئبرێسکەن. بۆ ڕۆمانما ئاق تەنڵکڵەر کەمستەدەغان،
لەتاڵە کتاب مۆکاپاتما ئبرێسکەن. بۆ ڕۆمانما ئاق تەنڵکڵەر کەمستەدەغان،
کڕۆزنەس خاڵماێدەغان بر قارا تەنیالە یاڵتاڤاقان جەمئیەتە ئۆز
کەدڵگەدەڵە سۆزێت لیتیەسی بۆبچە بر قارا بئگر جەمەتتاڵە کەدڵگە ئۆر دەش
30 ترێشچاڵدێ تەسۆرلەنگەن. تۆنی مۆررسۆن – 2001 – بەڵی ئامبرکەدەکی
مەشهۆر ئایڵاڵە بری بۆلۆپ باهاڵەغان. ئۆنیاڵە «جان قۆرام» ناملێ ڕۆمانی
خەنز ۆچما تەرجەمە قڵدیغان.

ئۇقتىتا تالالىق يۇرسىتى گاتا قىلدى» دەپ قارايدۇ. بۇ خىل پەر-
كىر يۈزلىرىش بويىچە مەسىلىگە مۇئامىلە قىلغانلار، ئادەم زاما-
نۇلىشىش مۇساپىسى داۋاملا ئەڭدۇنۇن جەمئىيەتنىڭ ئىگە-
سىچە ئۆزىنى ئويىمۇنتۇپ يوسۇنلا لايىھىلەيدۇ، ئۆزىنىڭ ئەڭدە-
دە تېپىلمايدىغان يۇزىنى قايتا بايقايدۇ. خاسلىقى، باشقىلار بە-
لەن بولغان پەرقى، ماسلاشتۇچانلىقى ھەققىدە قايتا توقۇشتا
ئىگە بولىدۇ. ئۇنىڭغا ئەكسىچە، زامانىۋىلىشىش مۇساپىسى
داۋاملا كىملىكتە كۆرۈنگەن ئۆزگىرىشلەرنى ئۇيىمدىرالمىغا
نۇقتىسىدىن كۆزىتىدىغانلار مەسىلىنى ئۆزىدىن يىتالمىشىنىڭ
جەمئىيەتلىشىشى دەپ چۈشەندۈرىدۇ. بۇ خىل قارا-شتىكىلەر
»زامانىۋىلىشىش مۇساپىسىگە قەدەم قويۇش بىلەن ئادەمنىڭ
ئۆزلۈكى بىلەن مەدەنىيىتى ئارىسىدا يېراقلىشىش بولىدۇ، ئۇ-
رىگە مەيتۈن بولۇپ كېتىش پەسخىكىسى پەيدا بولىدۇ. ئادەمنىڭ
ئۆزى بىلەلمەك بولۇپ كېتىشى، شەخسىيەتچىلىكى كىشىلەرنىڭ
يالتىشىش، ماكانسىزلىق، مەدەنىيەتلەرنى تۇيغۇسىزى كەلتۈرۈپ
چىقىرىدۇ، جاماگەتچىلىكنى ئۈچىدە نۇيۇزىنىڭ يوقىلىشىنى تېز-
تىدۇ» دەپ قارايدۇ.

كىملىك ئۇقۇمى ئادەمنىڭ ئۆزى ھەققىدىكى تونۇشىنى، ھېس –
تۇيغۇسىنى، ئىدىيەسىگە باغلانغان ھالدا مىللىي كىملىكنى،
جىنس كىملىكى دېگەندەك ھەر خىل ئىنچىكە تۇرلەر بويىچە

ئۇقتىتا تالالىق يۇرسىتى گاتا قىلدى» دەپ قارايدۇ. بۇ خىل پەر-
كىر يۈزلىرىش بويىچە مەسىلىگە مۇئامىلە قىلغانلار، ئادەم زاما-
نۇلىشىش مۇساپىسى داۋاملا ئەڭدۇنۇن جەمئىيەتنىڭ ئىگە-
سىچە ئۆزىنى ئويىمۇنتۇپ يوسۇنلا لايىھىلەيدۇ، ئۆزىنىڭ ئەڭدە-
دە تېپىلمايدىغان يۇزىنى قايتا بايقايدۇ. خاسلىقى، باشقىلار بە-
لەن بولغان پەرقى، ماسلاشتۇچانلىقى ھەققىدە قايتا توقۇشتا
ئىگە بولىدۇ. ئۇنىڭغا ئەكسىچە، زامانىۋىلىشىش مۇساپىسى
داۋاملا كىملىكتە كۆرۈنگەن ئۆزگىرىشلەرنى ئۇيىمدىرالمىغا
نۇقتىسىدىن كۆزىتىدىغانلار مەسىلىنى ئۆزىدىن يىتالمىشىنىڭ
جەمئىيەتلىشىشى دەپ چۈشەندۈرىدۇ. بۇ خىل قارا-شتىكىلەر
»زامانىۋىلىشىش مۇساپىسىگە قەدەم قويۇش بىلەن ئادەمنىڭ
ئۆزلۈكى بىلەن مەدەنىيىتى ئارىسىدا يېراقلىشىش بولىدۇ، ئۇ-
رىگە مەيتۈن بولۇپ كېتىش پەسخىكىسى پەيدا بولىدۇ. ئادەمنىڭ
ئۆزى بىلەلمەك بولۇپ كېتىشى، شەخسىيەتچىلىكى كىشىلەرنىڭ
يالتىشىش، ماكانسىزلىق، مەدەنىيەتلەرنى تۇيغۇسىزى كەلتۈرۈپ
چىقىرىدۇ، جاماگەتچىلىكنى ئۈچىدە نۇيۇزىنىڭ يوقىلىشىنى تېز-
تىدۇ» دەپ قارايدۇ.

كىملىك ئۇقۇمى ئادەمنىڭ ئۆزى ھەققىدىكى تونۇشىنى، ھېس –
تۇيغۇسىنى، ئىدىيەسىگە باغلانغان ھالدا مىللىي كىملىكنى،
جىنس كىملىكى دېگەندەك ھەر خىل ئىنچىكە تۇرلەر بويىچە

تەھلىل قىلىنىدۇ. بەزى جەمئىيەتشۇناسلارنىڭ قارىشىچە، بىز-نىڭ كىملىكىمىز ئىجتىمائىيلىشىش داۋامىدا بىز ئېلىۋاتقان ھەم ئۆزلۇكىمىز يۇغۇرۇلۇپ كەتكەن ئىجتىمائىي رول (مەسىلەن، باشلىق، ئالىم، ناۋاي دېگەندەك)غا يۇكلەنگەن ئارزۇ-ئىستەك تەرىپىدىن بەلگىلىنىدۇ. بىز ھەر خىل رول ئېلىش داۋامىدا، ئىجتىمائىيلىشىش جەريانىدا ئۆز كىملىكىمىزنى مۇقىملايمىز. ئامېرىكىلىق جەمئىيەتشۇناس ئېرۋىڭ گوفمان «كۇندىلىك تۇرمۇشتىكى ئۆزلۇك ئىپادىسى» دېگەن ئەسىرىدە بىزنىڭ باشقىلارغا ئۆزىمىزنى ئىپادە قىلىش جەريانىمىزنى كىملىكلىشىش (Identity Management) نۇقتىسىدىن ھەر خىل كۆزىتىدۇ. يەنى ئۇنىڭ قارىشىچە بولغاندا، بىزنىڭ باشقىلارغا كۆرسەتكەن ھەر خىل ئىقابىلىق ھالەتلىرىمىزنىڭ كەينىگە «كىملىكىمىز ۋە ئىپادە قىلىۋاتقان ئۆزلۇكىمىز ھەقىقىيمۇ يا-كى ئەمەسمۇ؟» دېگەن سوئال يوشۇرۇنغان.

كىملىك بىردەكلىك ھەم پەرقتىن ئىبارەت قوش قاتلاملىق مەنىگە ئىگە. يەنى ئەگەر سىز ئۇيغۇر بولسىڭىز، سىز نۇرغۇن تەرەپلەردە باشقا ئۇيغۇرلارغا ئوخشايسىز ۋە ئۇيغۇر بولمىغانلار-دىن پەرقلىنىسىز. جەمئىيەتتە كىملىك مۇقىم بولىدۇ دەپ قارايدىغانلار جىق. ئەمەلىيەتتە، جەمئىيەتشۇناسلارچە كۆز بىلەن كۆزەتكەندە، كىملىك ئۆزگىرىپ، يېڭىلىنىپ تۇرىدۇ، بىر ئادەم ۋاقىتنىڭ ئۆتۈشىگە ئەگىشىپ يېڭى كىملىككە ئىگە بولۇشىمۇ مۇمكىن. كىملىك ئۇقۇمى جەمئىيەتشۇناسلار تەرىپىدىن ھەر تۇر-لۇك، ئەمما بىر ـ بىرىگە مۇناسىۋەتلىك تېمىلاردا يورۇتۇلغان.

1. كىملىككە ئىگە بولۇش نۇقتىسىدىن: جەمئىيەتشۇ-ناسلارنىڭ بىردەك تونۇشچە، بىر ئادەمنىڭ دەسلەپكى كىملىكى بالىلىق دەۋرىدە جىنس ۋە مىللەت تەۋەلىكى نۇقتىسىدىن بەل-گىلىنىپ بولغان بولىدۇ ھەم بىر ـ بىرىگە زىچ باغلانغان بولا-دۇ. ياشىنىڭ چوڭىيىشىغا ئەگىشىپ، بالىلىق دەۋرىدىن يېتە-لىش دەۋرىگىچە كىملىكتە تېز ئۆزگىرىشلەر كۆرۈلىدۇ. بۇ

تەھلىل قىلىنىدۇ. بەزى جەمئىيەتشۇناسلارنىڭ قارىشىچە، بىز-نىڭ كىملىكىمىز ئىجتىمائىيلىشىش داۋامىدا بىز ئېلىۋاتقان ھەم ئۆزلۇكىمىز يۇغۇرۇلۇپ كەتكەن ئىجتىمائىي رول (مەسىلەن، باشلىق، ئالىم، ناۋاي دېگەندەك)غا يۇكلەنگەن ئارزۇ-ئىستەك تەرىپىدىن بەلگىلىنىدۇ. بىز ھەر خىل رول ئېلىش داۋامىدا، ئىجتىمائىيلىشىش جەريانىدا ئۆز كىملىكىمىزنى مۇقىملايمىز. ئامېرىكىلىق جەمئىيەتشۇناس ئېرۋىڭ گوفمان «كۇندىلىك تۇرمۇشتىكى ئۆزلۇك ئىپادىسى» دېگەن ئەسىرىدە بىزنىڭ باشقىلارغا ئۆزىمىزنى ئىپادە قىلىش جەريانىمىزنى كىملىكلىشىش (Identity Management) نۇقتىسىدىن ھەر خىل كۆزىتىدۇ. يەنى ئۇنىڭ قارىشىچە بولغاندا، بىزنىڭ باشقىلارغا كۆرسەتكەن ھەر خىل ئىقابىلىق ھالەتلىرىمىزنىڭ كەينىگە «كىملىكىمىز ۋە ئىپادە قىلىۋاتقان ئۆزلۇكىمىز ھەقىقىيمۇ يا-كى ئەمەسمۇ؟» دېگەن سوئال يوشۇرۇنغان.

كىملىك بىردەكلىك ھەم پەرقتىن ئىبارەت قوش قاتلاملىق مەنىگە ئىگە. يەنى ئەگەر سىز ئۇيغۇر بولسىڭىز، سىز نۇرغۇن تەرەپلەردە باشقا ئۇيغۇرلارغا ئوخشايسىز ۋە ئۇيغۇر بولمىغانلار-دىن پەرقلىنىسىز. جەمئىيەتتە كىملىك مۇقىم بولىدۇ دەپ قارايدىغانلار جىق. ئەمەلىيەتتە، جەمئىيەتشۇناسلارچە كۆز بىلەن كۆزەتكەندە، كىملىك ئۆزگىرىپ، يېڭىلىنىپ تۇرىدۇ، بىر ئادەم ۋاقىتنىڭ ئۆتۈشىگە ئەگىشىپ يېڭى كىملىككە ئىگە بولۇشىمۇ مۇمكىن. كىملىك ئۇقۇمى جەمئىيەتشۇناسلار تەرىپىدىن ھەر تۇر-لۇك، ئەمما بىر ـ بىرىگە مۇناسىۋەتلىك تېمىلاردا يورۇتۇلغان.

1. كىملىككە ئىگە بولۇش نۇقتىسىدىن: جەمئىيەتشۇ-ناسلارنىڭ بىردەك تونۇشچە، بىر ئادەمنىڭ دەسلەپكى كىملىكى بالىلىق دەۋرىدە جىنس ۋە مىللەت تەۋەلىكى نۇقتىسىدىن بەل-گىلىنىپ بولغان بولىدۇ ھەم بىر ـ بىرىگە زىچ باغلانغان بولا-دۇ. ياشىنىڭ چوڭىيىشىغا ئەگىشىپ، بالىلىق دەۋرىدىن يېتە-لىش دەۋرىگىچە كىملىكتە تېز ئۆزگىرىشلەر كۆرۈلىدۇ. بۇ

ئۆزگىرىشلەرنىڭ ھەممىسى شۇ ئادەمنىڭ ئۆزلۈك تۇيغۇسىدا يېڭىلىنىش پەيدا قىلىدۇ ۋە ئۆزلۈك بىلەن ئىجتىمائىي مۇھىت ئوتتۇرىسىدا مۇرەسسە بارلىققا كەلتۈرىدۇ. مەسىلەن، بىر مۇسۇلمان ئادەم بولغان بولسا، ئۇنىڭ كىملىكى ئۆزىنىڭ مۇسۇلمانلىق ھەققىدىكى ئۆزلۈك چۈشەنچىسى بىلەن باشقىلارنىڭ مۇسۇلماندارچىلىق ئۆلچىمى ئوتتۇرىسىدىكى كېلىشىش ئاساسىدا مۇقىملىدۇ.

2. ئېرۇنىڭ گوفمان نۇقتىسىدىن: ئامېرىكىلىق جەمئىيەتشۇناس ئېرۇنىڭ گوفمان كىملىكىنىڭ قانداق ساقلىنىدىغانلىقىغا بەكرەك نەزىرىنى ئاغدۇرغان. ئۇنىڭ قارىشىچە بولغاندا، بىر كىشى باشقىلارغا ئۆزىنى قانداق كۆرسىتىشنى خالايدىغانلىقى ھەققىدە ئۇچۇر بېرىدۇ. ۋاھالەنكى، ئۇ كىشىنىڭ ئېرىشمەكچى بولغان ئوبرازىنىڭ چىن ياكى يالغانلىقىغا باھا بېرىش ھوقۇقى باشقىلارنىڭ قولىدا. گوفمان ئۆزىنىڭ تەسىرات باشقۇرۇش ھەققىدىكى مۇھاكىمىلىرىدە بۇ توغرۇلۇق تەپسىلىي توختالغان ۋە مېتافورا ئۇسۇللىرىدىن پايدىلىنىپ بىر ئادەمنىڭ باشقىلارغا ئۆزىنى قانداق كۆرسىتىشنى خالايدىغانلىقى ھەققىدە ئىزدەنگەن. ئەمما، ئۇنى تەنقىد قىلغۇچىلار ئۇنىڭ نەزەريەسىنى «كىملىكنى پەرقلىق كىشىلەرگە پەرقلىق تاقاپ كۆرسىتىدىغان ماسكىغا ئوخشىتىپ قويغان» دەپ ئەيىبلەيدۇ.

3. كىملىكنىڭ بۆلۈنۈشچانلىقى نۇقتىسىدىن: بەزى جەمئىيەتشۇناسلارنىڭ قارىشىچە، بۈگۈنكى زامان جەمئىيىتىدە كىملىك بارغانسېرى شاخ ئايرىپ چىقماقتا. كىشىلەرنىڭ ئۆتۈمۈشىدە ئۇلارنىڭ كىملىكىنى مۇقىمدايدىغان ئائىلە، ياشغان جاي، مىللەت، تەبىقە، دۆلەت، جىنس قاتارلىق مۇھىم ئامىللار بولىدۇ. ۋاھالەنكى، زامانىۋىلىققا يۈرۈش قىلىۋاتقان جەمئىيەتلەر، مودېرنىزم ۋە كېيىنكى مودېرنىزم جەمئىيەتلىرى كىملىكنىڭ ئۆزگىرىشىنى تېخىمۇ كەڭ مەنبەلەر بىلەن تەمىنلەيدۇ ھەم ئۇنىۋېرسال، مۇرەككەپ كىملىك مودېللىرىنى بارلىققا

ئۆزگىرىشلەرنىڭ ھەممىسى شۇ ئادەمنىڭ ئۆزلۈك تۇيغۇسىدا يېڭىلىنىش پەيدا قىلىدۇ ۋە ئۆزلۈك بىلەن ئىجتىمائىي مۇھىت ئوتتۇرىسىدا مۇرەسسە بارلىققا كەلتۈرىدۇ. مەسىلەن، بىر مۇسۇلمان ئادەم بولغان بولسا، ئۇنىڭ كىملىكى ئۆزىنىڭ مۇسۇلمانلىق ھەققىدىكى ئۆزلۈك چۈشەنچىسى بىلەن باشقىلارنىڭ مۇسۇلماندارچىلىق ئۆلچىمى ئوتتۇرىسىدىكى كېلىشىش ئاساسىدا مۇقىملىدۇ.

2. ئېرۇنىڭ گوفمان نۇقتىسىدىن: ئامېرىكىلىق جەمئىيەتشۇناس ئېرۇنىڭ گوفمان كىملىكىنىڭ قانداق ساقلىنىدىغانلىقىغا بەكرەك نەزىرىنى ئاغدۇرغان. ئۇنىڭ قارىشىچە بولغاندا، بىر كىشى باشقىلارغا ئۆزىنى قانداق كۆرسىتىشنى خالايدىغانلىقى ھەققىدە ئۇچۇر بېرىدۇ. ۋاھالەنكى، ئۇ كىشىنىڭ ئېرىشمەكچى بولغان ئوبرازىنىڭ چىن ياكى يالغانلىقىغا باھا بېرىش ھوقۇقى باشقىلارنىڭ قولىدا. گوفمان ئۆزىنىڭ تەسىرات باشقۇرۇش ھەققىدىكى مۇھاكىمىلىرىدە بۇ توغرۇلۇق تەپسىلىي توختالغان ۋە مېتافورا ئۇسۇللىرىدىن پايدىلىنىپ بىر ئادەمنىڭ باشقىلارغا ئۆزىنى قانداق كۆرسىتىشنى خالايدىغانلىقى ھەققىدە ئىزدەنگەن. ئەمما، ئۇنى تەنقىد قىلغۇچىلار ئۇنىڭ نەزەريەسىنى «كىملىكنى پەرقلىق كىشىلەرگە پەرقلىق تاقاپ كۆرسىتىدىغان ماسكىغا ئوخشىتىپ قويغان» دەپ ئەيىبلەيدۇ.

3. كىملىكنىڭ بۆلۈنۈشچانلىقى نۇقتىسىدىن: بەزى جەمئىيەتشۇناسلارنىڭ قارىشىچە، بۈگۈنكى زامان جەمئىيىتىدە كىملىك بارغانسېرى شاخ ئايرىپ چىقماقتا. كىشىلەرنىڭ ئۆتۈمۈشىدە ئۇلارنىڭ كىملىكىنى مۇقىمدايدىغان ئائىلە، ياشغان جاي، مىللەت، تەبىقە، دۆلەت، جىنس قاتارلىق مۇھىم ئامىللار بولىدۇ. ۋاھالەنكى، زامانىۋىلىققا يۈرۈش قىلىۋاتقان جەمئىيەتلەر، مودېرنىزم ۋە كېيىنكى مودېرنىزم جەمئىيەتلىرى كىملىكنىڭ ئۆزگىرىشىنى تېخىمۇ كەڭ مەنبەلەر بىلەن تەمىنلەيدۇ ھەم ئۇنىۋېرسال، مۇرەككەپ كىملىك مودېللىرىنى بارلىققا

ئۆزگىرىشلەرنىڭ ھەممىسى شۇ ئادەمنىڭ ئۆزلۈك تۇيغۇسىدا يېڭىلىنىش پەيدا قىلىدۇ ۋە ئۆزلۈك بىلەن ئىجتىمائىي مۇھىت ئوتتۇرىسىدا مۇرەسسە بارلىققا كەلتۈرىدۇ. مەسىلەن، بىر مۇسۇلمان ئادەم بولغان بولسا، ئۇنىڭ كىملىكى ئۆزىنىڭ مۇسۇلمانلىق ھەققىدىكى ئۆزلۈك چۈشەنچىسى بىلەن باشقىلارنىڭ مۇسۇلماندارچىلىق ئۆلچىمى ئوتتۇرىسىدىكى كېلىشىش ئاساسىدا مۇقىملىدۇ.

2. ئېرۇنىڭ گوفمان نۇقتىسىدىن: ئامېرىكىلىق جەمئىيەتشۇناس ئېرۇنىڭ گوفمان كىملىكىنىڭ قانداق ساقلىنىدىغانلىقىغا بەكرەك نەزىرىنى ئاغدۇرغان. ئۇنىڭ قارىشىچە بولغاندا، بىر كىشى باشقىلارغا ئۆزىنى قانداق كۆرسىتىشنى خالايدىغانلىقى ھەققىدە ئۇچۇر بېرىدۇ. ۋاھالەنكى، ئۇ كىشىنىڭ ئېرىشمەكچى بولغان ئوبرازىنىڭ چىن ياكى يالغانلىقىغا باھا بېرىش ھوقۇقى باشقىلارنىڭ قولىدا. گوفمان ئۆزىنىڭ تەسىرات باشقۇرۇش ھەققىدىكى مۇھاكىمىلىرىدە بۇ توغرۇلۇق تەپسىلىي توختالغان ۋە مېتافورا ئۇسۇللىرىدىن پايدىلىنىپ بىر ئادەمنىڭ باشقىلارغا ئۆزىنى قانداق كۆرسىتىشنى خالايدىغانلىقى ھەققىدە ئىزدەنگەن. ئەمما، ئۇنى تەنقىد قىلغۇچىلار ئۇنىڭ نەزەريەسىنى «كىملىكنى پەرقلىق كىشىلەرگە پەرقلىق تاقاپ كۆرسىتىدىغان ماسكىغا ئوخشىتىپ قويغان» دەپ ئەيىبلەيدۇ.

3. كىملىكنىڭ بۆلۈنۈشچانلىقى نۇقتىسىدىن: بەزى جەمئىيەتشۇناسلارنىڭ قارىشىچە، بۈگۈنكى زامان جەمئىيىتىدە كىملىك بارغانسېرى شاخ ئايرىپ چىقماقتا. كىشىلەرنىڭ ئۆتۈمۈشىدە ئۇلارنىڭ كىملىكىنى مۇقىمدايدىغان ئائىلە، ياشغان جاي، مىللەت، تەبىقە، دۆلەت، جىنس قاتارلىق مۇھىم ئامىللار بولىدۇ. ۋاھالەنكى، زامانىۋىلىققا يۈرۈش قىلىۋاتقان جەمئىيەتلەر، مودېرنىزم ۋە كېيىنكى مودېرنىزم جەمئىيەتلىرى كىملىكنىڭ ئۆزگىرىشىنى تېخىمۇ كەڭ مەنبەلەر بىلەن تەمىنلەيدۇ ھەم ئۇنىۋېرسال، مۇرەككەپ كىملىك مودېللىرىنى بارلىققا

كەلتۇرىدۇ. شۇنىڭلاشقا، ئادەم بىر ماكاندىن يەنە بىر جۇغراپىيە-
لىق ئورۇنغا كۆچكەندە ئۇنىڭ ئۆزى بىلەن ئاۋۇلىسى، تۇغۇلغان
ئانا ماكانى ئوتتۇرىسىدىكى رىشتىنى ئۈزۈۋېتىشكە توغرا كېلىدۇ.
يەر شارلىشىش مىللىي كىملىك تۈيغۇسىنى ئاجىزلاشتۇرىدۇ.
بىر نەچچە خىل يالتاڭ ئۇسۇلنىڭ كۆندىلىگەن ئادەم ئۆزىدە ئۆز-
گىرىشچان رېئاللىقتا تېز ماسلىشالايدىغان كىملىكنى بېتىمال-
ىدۇرۇگەن بولىدۇ.

4. كىملىكنىڭ ئۆزگىرىشچانلىقى نۇقتىسىدىن: بۇ-
گۈنكى زامان جەمئىيىتىدە كىملىك ئۆزگىرىپ تۇرىدۇ، مۇقىم
بولمايدۇ. كىشىلەر ھاياتنىڭ ئۈتۈشىگە ھەگىشىپ ئۆزلىرىنىڭ
كىملىكىنى ئۆزگەرتىلەيدۇ. ھەتتىدىنقى ساداقەت بىمەسرىلىگەن
جەمئىيەتتە ئۆزىنىڭ قانداق ئادەم بولۇشىنى كىشىلەر خالىغان-
چە تاللايدۇ. ھەتتاكىيە جەمئىيەتتىمۇ ئاتىنى گەدەنسىنىڭ
قارىشىچە، ئادەمنىڭ ئۆزى ھەققىدە چوڭقۇر ئويلىنىشى كېرەك-
بېتىگە ئىگە بولالىغانلىقى زامانىۋىلىق كەلتۈرۈپ چىقارغان
مۇھىم نەتىجىلەرنىڭ بىرىدۇر. كىشىلەر ئۆزلىرىنىڭ كىملىكى
ھەققىدە ئويلىنالايدۇ ھەم ئۇنىڭغا قايتا ئۆزگەرتىش كىرگۈزە-
لەيدۇ.

ئ. كىملىكنىڭ تەۋەلىك نۇقتىسىدىن چۈشەندۈرۈلۈ-
شى: بىرى جەمئىيەتتىمۇ ناسلار كىملىكنى تەۋەلىك نۇقتىسىدىن
چۈشەندۈرۈلۈشكە تىرىشىدۇ. بۇ ئۆزۈ نۆۋەتتە بەدە كىملىكنىڭ تە-

كەلتۇرىدۇ. شۇنىڭلاشقا، ئادەم بىر ماكاندىن يەنە بىر جۇغراپىيە-
لىق ئورۇنغا كۆچكەندە ئۇنىڭ ئۆزى بىلەن ئاۋۇلىسى، تۇغۇلغان
ئانا ماكانى ئوتتۇرىسىدىكى رىشتىنى ئۈزۈۋېتىشكە توغرا كېلىدۇ.
يەر شارلىشىش مىللىي كىملىك تۈيغۇسىنى ئاجىزلاشتۇرىدۇ.
بىر نەچچە خىل يالتاڭ ئۇسۇلنىڭ كۆندىلىگەن ئادەم ئۆزىدە ئۆز-
گىرىشچان رېئاللىقتا تېز ماسلىشالايدىغان كىملىكنى بېتىمال-
ىدۇرۇگەن بولىدۇ.

4. كىملىكنىڭ ئۆزگىرىشچانلىقى نۇقتىسىدىن: بۇ-
گۈنكى زامان جەمئىيىتىدە كىملىك ئۆزگىرىپ تۇرىدۇ، مۇقىم
بولمايدۇ. كىشىلەر ھاياتنىڭ ئۈتۈشىگە ھەگىشىپ ئۆزلىرىنىڭ
كىملىكىنى ئۆزگەرتىلەيدۇ. ھەتتىدىنقى ساداقەت بىمەسرىلىگەن
جەمئىيەتتە ئۆزىنىڭ قانداق ئادەم بولۇشىنى كىشىلەر خالىغان-
چە تاللايدۇ. ھەتتاكىيە جەمئىيەتتىمۇ ئاتىنى گەدەنسىنىڭ
قارىشىچە، ئادەمنىڭ ئۆزى ھەققىدە چوڭقۇر ئويلىنىشى كېرەك-
بېتىگە ئىگە بولالىغانلىقى زامانىۋىلىق كەلتۈرۈپ چىقارغان
مۇھىم نەتىجىلەرنىڭ بىرىدۇر. كىشىلەر ئۆزلىرىنىڭ كىملىكى
ھەققىدە ئويلىنالايدۇ ھەم ئۇنىڭغا قايتا ئۆزگەرتىش كىرگۈزە-
لەيدۇ.

ئ. كىملىكنىڭ تەۋەلىك نۇقتىسىدىن چۈشەندۈرۈلۈ-
شى: بىرى جەمئىيەتتىمۇ ناسلار كىملىكنى تەۋەلىك نۇقتىسىدىن
چۈشەندۈرۈلۈشكە تىرىشىدۇ. بۇ ئۆزۈ نۆۋەتتە بەدە كىملىكنىڭ تە-

نەزىرى كىملىكنى ئىجتىمائىي سىستېمىغا ۋە كەڭ سىياسىي مۇھىتقا باغلاپ چۈشەندۈرىدۇ.

ئۆزلۈك

كىلاسسىك جەمئىيەتشۇناسلىق نەزەرىيە مودېلى بويىچە ئېيتقاندا، ئۆزلۈك ئۆزىمىزگە، باشقىلارغا ۋە ئىجتىمائىي سىستېمىغا نىسبەتەن نېمىدىن دېرەك بېرىدىغانلىقىمىز ھەققىدىكى نىسپىي مۇقىم بولغان يىغىندا تەسىراتىمىزدۇر. ئۆزلۈك بىزنىڭ ئۆزىمىز ھەققىدىكى چۈشەنچىمىز، ھېس - تۇيغۇمىز، ئىدىيەمىز ئاساسىدا يېتىلىدۇ. ئۆزىمىز ھەققىدىكى چۈشەنچىمىزگە بىرقانچە ئامىل تەسىر كۆرسىتىدۇ. مەسىلەن، ئامېرىكا جەمئىيەتشۇناسى چارلېس كولى[1] نىڭ ئىزاھاتى بويىچە ئېيتقاندا، ئۆزلۈكنى بايقاش ئەينەككە قاراپ ئۆزىنى بايقىغانلىغا ئوخشايدۇ. يەنى بىز باشقىلارنىڭ بىزگە بەرگەن باھاسى ۋە بىز ھەققىدىكى تەسىراتىغا ئاساسەن ئۆزىمىزنىڭ ئۆزلۈكى ھەققىدە ئويلىنىمىز. تېخىمۇ چوڭقۇرلاپ كۆزەتكەندە، ئۆزلۈك چۈشەنچىمىز ئىجتىمائىي ئورنىمىز ھەققىدىكى مەدەنىيەت چۈشەنچىمىزگە بىرقانچە ئامىل تەسىر كۆرسىتىدۇ. مەسىلەن، ئامېرىكا جەمئىيەتشۇناسى چارلېس كولى[1] نىڭ ئىزاھاتى بويىچە ئېيتقاندا، ئۆزلۈكنى بايقاش ئەينەككە قاراپ ئۆزىنى بايقىغانلىغا ئوخشايدۇ. يەنى بىز باشقىلارنىڭ بىزگە بەرگەن باھاسى ۋە بىز ھەققىدىكى تەسىراتىغا ئاساسەن ئۆزىمىزنىڭ ئۆزلۈكى ھەققىدە ئويلىنىمىز. تېخىمۇ چوڭقۇرلاپ كۆزەتكەندە، ئۆزلۈك چۈشەنچىمىز ئىجتىمائىي ئورنىمىز ھەققىدىكى مەدەنىيەت چۈشەنچىمىز

قاتارلىقلارنىڭ تەسىرى بىلەن بارلىققا كەلگەن. كىملىك مەۋقەسى سىياسىي قارىشىلىقنىڭ بىر خىل شەكلىنى يارىتىدۇ. بۇ قارىشىلىقنىڭ بىر كونكرېت شەكلى مۇئەييەن بىر ئىجتىمائىي توپنىڭ ھەققىي جانلىق كەچۈرمىشىدە چىڭ تۇرۇشىدىن ئىبارەت. بۇ خىل كىملىك مەۋقەسى ئۆز گۇرۇپپىسىنىڭ پەرقلىق سۈپىتىنى چۈشىنىش، قەدىرلىش، ئىپادىلەشتىكى مۇھىم يول سۈپىتىدە ئاڭدا يېتىلىدۇ.

[1] چارلېس خورتون كولى (Charles Horton Cooley, 1864—1929)— جورج خېربېرد مىدقا ئوخشاشلا ئامېرىكا چىكاگو ئۇنىۋېرسىتېتى ئىدىيە ئېقىمىنىڭ ۋە سىمۋوللۇق ئالاقە نەزەرىيەسىنىڭ شەكىللىنىشىگە تەسىر كۆرسەتكەن مەشھۇر جەمئىيەتشۇناس. ئادەمنىڭ مىجەزىنىڭ ئۆزلۈك بىلەن باشقىلار ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنىڭ مەھسۇلى ئىكەنلىكى، ئادەمنىڭ ئەينەككە قاراپ ئۆز قىياپىتىگە باھا بەرگىنىگە ئوخشاش، باشقىلارنىڭ پىكرىگە ئاساسەن ئۆزىگە باھا بېرىدىغانلىقى ھەققىدىكى ئىلمىي ئەمگەكلىرى بىلەن داڭلىق. ئاساسلىق ئەسەرلىرىدىن «ئىنسان تەبىئىتى ۋە ئىجتىمائىي تەرتىپ» (1902) قاتارلىقلار بار.

نەزىرى كىملىكنى ئىجتىمائىي سىستېمىغا ۋە كەڭ سىياسىي مۇھىتقا باغلاپ چۈشەندۈرىدۇ.

ئۆزلۈك

كىلاسسىك جەمئىيەتشۇناسلىق نەزەرىيە مودېلى بويىچە ئېيتقاندا، ئۆزلۈك ئۆزىمىزگە، باشقىلارغا ۋە ئىجتىمائىي سىستېمىغا نىسبەتەن نېمىدىن دېرەك بېرىدىغانلىقىمىز ھەققىدىكى نىسپىي مۇقىم بولغان يىغىندا تەسىراتىمىزدۇر. ئۆزلۈك بىزنىڭ ئۆزىمىز ھەققىدىكى چۈشەنچىمىز، ھېس - تۇيغۇمىز، ئىدىيەمىز ئاساسىدا يېتىلىدۇ. ئۆزىمىز ھەققىدىكى چۈشەنچىمىزگە بىرقانچە ئامىل تەسىر كۆرسىتىدۇ. مەسىلەن، ئامېرىكا جەمئىيەتشۇناسى چارلېس كولى[1] نىڭ ئىزاھاتى بويىچە ئېيتقاندا، ئۆزلۈكنى بايقاش ئەينەككە قاراپ ئۆزىنى بايقىغانلىغا ئوخشايدۇ. يەنى بىز باشقىلارنىڭ بىزگە بەرگەن باھاسى ۋە بىز ھەققىدىكى تەسىراتىغا ئاساسەن ئۆزىمىزنىڭ ئۆزلۈكى ھەققىدە ئويلىنىمىز. تېخىمۇ چوڭقۇرلاپ كۆزەتكەندە، ئۆزلۈك چۈشەنچىمىز ئىجتىمائىي ئورنىمىز ھەققىدىكى مەدەنىيەت چۈشەنچىمىز

قاتارلىقلارنىڭ تەسىرى بىلەن بارلىققا كەلگەن. كىملىك مەۋقەسى سىياسىي قارىشىلىقنىڭ بىر خىل شەكلىنى يارىتىدۇ. بۇ قارىشىلىقنىڭ بىر كونكرېت شەكلى مۇئەييەن بىر ئىجتىمائىي توپنىڭ ھەققىي جانلىق كەچۈرمىشىدە چىڭ تۇرۇشىدىن ئىبارەت. بۇ خىل كىملىك مەۋقەسى ئۆز گۇرۇپپىسىنىڭ پەرقلىق سۈپىتىنى چۈشىنىش، قەدىرلىش، ئىپادىلەشتىكى مۇھىم يول سۈپىتىدە ئاڭدا يېتىلىدۇ.

[1] چارلېس خورتون كولى (Charles Horton Cooley, 1864—1929)— جورج خېربېرد مىدقا ئوخشاشلا ئامېرىكا چىكاگو ئۇنىۋېرسىتېتى ئىدىيە ئېقىمىنىڭ ۋە سىمۋوللۇق ئالاقە نەزەرىيەسىنىڭ شەكىللىنىشىگە تەسىر كۆرسەتكەن مەشھۇر جەمئىيەتشۇناس. ئادەمنىڭ مىجەزىنىڭ ئۆزلۈك بىلەن باشقىلار ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنىڭ مەھسۇلى ئىكەنلىكى، ئادەمنىڭ ئەينەككە قاراپ ئۆز قىياپىتىگە باھا بەرگىنىگە ئوخشاش، باشقىلارنىڭ پىكرىگە ئاساسەن ئۆزىگە باھا بېرىدىغانلىقى ھەققىدىكى ئىلمىي ئەمگەكلىرى بىلەن داڭلىق. ئاساسلىق ئەسەرلىرىدىن «ئىنسان تەبىئىتى ۋە ئىجتىمائىي تەرتىپ» (1902) قاتارلىقلار بار.

398 ئۆزلۈك گىرۇپكلىرىدە

مىز ئاساسىدا بېتىلىدۇ. مەسىلەن، بىر ئانا ئۆزىنىڭ ئىنىدىكى ھەقسىزلىكى توغرىسىدا ئۆز مەدەنىيىتىدىكى ئىنىلىق ئۇقۇمىغا ئاساسلىنىپ چۈشەندۈرۈش بېرىدۇ. ئۇ قانداق ئاتا بولۇشنى ئۆزى مەدەنىيىتىدىكى كەسىپ، يالۇ، ئايال كىشى ھەققىدە ئادەتلەنگەن قارىشى بويىچە بېتىلدۇرىدۇ. ئۆزىنىڭ بىر ئادەمنىڭ ئىجتىماىي كىملىگە دەپ ئاتىلىدۇ.

ئۆزىنىڭ مۇھەم بىر تەرىپى غايىدىكى ئۆزىنولۇق (ideal self) تۇر. يەنى بىر ئادەمنىڭ ھەقىقىي ئۆزى ئەمەس، بەلكى باشقىلار بىلەن بولغان مۇناسىۋەتتىكە خالى ئىدىيە، ئوبرازلار، بەلگە-ئالامەتلەر بىتىلىدۇ. مەسىلەن، بىر ئاتا ئۆزىنىڭ ئىنىلىق ئوبرازى ھەقىقىدىكى تونۇشىنى ئۆز مەدەنىيەتتىكى ئىنىلىق ئوبرازى بىلەن سېلىشتۇرۇپ، ئۆزىنىڭ قانداق ئىجتىماىيلىشىش ئىچى ئادەمنىڭ ئۆزىنىڭكىگە قويۇرۇلۇشىدا ئوخشىمىغان نەتىجىلەرنى پەيدا قىلىدۇ. كېيىنكى مودېرنىزم (postmodernism) — «ھەققەت، گۈزەللىك، ئەخلاق بىز ئويلىغان، تەسۋىرلىگەن، ئىپادىلىگەن دائىرىدىن ھالقىپ مۇجىزات

399 On the Margins of Self

مىز ئاساسىدا بېتىلىدۇ. مەسىلەن، بىر ئانا ئۆزىنىڭ ئىنىلىق ئوبرازى ھەقىقىدىكى تونۇشىنى ئۆز مەدەنىيەتتىكە خالى ئىدىيە، ئوبرازلار، بەلگە-ئالامەتلەر بىتىلىدۇ. مەسىلەن، بىر ئاتا ئۆزىنىڭ ئىنىلىق ئوبرازى ھەقىقىدىكى تونۇشىنى ئۆز مەدەنىيەتتىكى ئىنىلىق ئوبرازى بىلەن سېلىشتۇرۇپ، ئۆزىنىڭ قانداق ئىجتىماىيلىشىش ئىچى ئادەمنىڭ ئۆزىنىڭكىگە قويۇرۇلۇشىدا ئوخشىمىغان نەتىجىلەرنى پەيدا قىلىدۇ. كېيىنكى مودېرنىزم (postmodernism) — «ھەققەت، گۈزەللىك، ئەخلاق بىز ئويلىغان، تەسۋىرلىگەن، ئىپادىلىگەن دائىرىدىن ھالقىپ مۇجىزات

ئۆزىنولۇق گېجىتماىي مۇھىت گېچىدە، باشقىلار بىلەن بولغان ئالاقىدە، بىر خىل مەدەنىيەتكە خالى ئىدىيە، ئوبرازلار، بەلگە-ئالامەتلەر بىتىلىدۇ. بۇ جەرياندا ئادەم ئىجتىماىيلىشىدۇ، ئۆزىنولۇق ئىجتىماىيلىشىش ئىچى ئادەمنىڭ ئۆزىنولۇق قانداق ئىجتىماىيلىشىش ئىچى ئادەمنىڭ ئۆزىنولۇق قويۇرۇلۇشىدا ئوخشىمىغان نەتىجىلەرنى پەيدا قىلىدۇ. كېيىنكى مودېرنىزم (postmodernism) — «ھەققەت، گۈزەللىك، ئەخلاق بىز ئويلىغان، تەسۋىرلىگەن، ئىپادىلىگەن دائىرىدىن ھالقىپ مۇجىزات

ئۆزىنولۇق گېجىتماىي مۇھىت گېچىدە، باشقىلار بىلەن بولغان ئالاقىدە، بىر خىل مەدەنىيەتكە خالى ئىدىيە، ئوبرازلار، بەلگە-ئالامەتلەر بىتىلىدۇ. مەسىلەن، بىر ئاتا ئۆزىنىڭ ئىنىلىق ئوبرازى ھەقىقىدىكى تونۇشىنى ئۆز مەدەنىيەتتىكى ئىنىلىق ئوبرازى بىلەن سېلىشتۇرۇپ، ئۆزىنىڭ قانداق ئىجتىماىيلىشىش ئىچى ئادەمنىڭ ئۆزىنولۇق قويۇرۇلۇشىدا ئوخشىمىغان نەتىجىلەرنى پەيدا قىلىدۇ. كېيىنكى مودېرنىزم (postmodernism) — «ھەققەت، گۈزەللىك، ئەخلاق بىز ئويلىغان، تەسۋىرلىگەن، ئىپادىلىگەن دائىرىدىن ھالقىپ مۇجىزات

ئۆزىنولۇق گېجىتماىي مۇھىت گېچىدە، باشقىلار بىلەن بولغان ئالاقىدە، بىر خىل مەدەنىيەتكە خالى ئىدىيە، ئوبرازلار، بەلگە-ئالامەتلەر بىتىلىدۇ. بۇ جەرياندا ئادەم ئىجتىماىيلىشىدۇ، ئۆزىنولۇق ئىجتىماىيلىشىش ئىچى ئادەمنىڭ ئۆزىنولۇق قانداق ئىجتىماىيلىشىش ئىچى ئادەمنىڭ ئۆزىنولۇق قويۇرۇلۇشىدا ئوخشىمىغان نەتىجىلەرنى پەيدا قىلىدۇ. كېيىنكى مودېرنىزم (postmodernism) — «ھەققەت، گۈزەللىك، ئەخلاق بىز ئويلىغان، تەسۋىرلىگەن، ئىپادىلىگەن دائىرىدىن ھالقىپ مۇجىزات

ئۆزىنولۇق مۇھەم بىر تەرىپى غايىدىكى ئۆزىنولۇق (ideal self) تۇر. يەنى بىر ئادەمنىڭ ھەقىقىي ئۆزى ئەمەس، بەلكى باشقىلار بىلەن بولغان مۇناسىۋەتتىكە خالى ئىدىيە، ئوبرازلار، بەلگە-ئالامەتلەر بىتىلىدۇ. مەسىلەن، بىر ئاتا ئۆزىنىڭ ئىنىلىق ئوبرازى ھەقىقىدىكى تونۇشىنى ئۆز مەدەنىيەتتىكى ئىنىلىق ئوبرازى بىلەن سېلىشتۇرۇپ، ئۆزىنىڭ قانداق ئىجتىماىيلىشىش ئىچى ئادەمنىڭ ئۆزىنولۇق قويۇرۇلۇشىدا ئوخشىمىغان نەتىجىلەرنى پەيدا قىلىدۇ. كېيىنكى مودېرنىزم (postmodernism) — «ھەققەت، گۈزەللىك، ئەخلاق بىز ئويلىغان، تەسۋىرلىگەن، ئىپادىلىگەن دائىرىدىن ھالقىپ مۇجىزات

ئۆزىنولۇق مۇھەم بىر تەرىپى غايىدىكى ئۆزىنولۇق (ideal self) تۇر. يەنى بىر ئادەمنىڭ ھەقىقىي ئۆزى ئەمەس، بەلكى باشقىلار بىلەن بولغان مۇناسىۋەتتىكە خالى ئىدىيە، ئوبرازلار، بەلگە-ئالامەتلەر بىتىلىدۇ. مەسىلەن، بىر ئاتا ئۆزىنىڭ ئىنىلىق ئوبرازى ھەقىقىدىكى تونۇشىنى ئۆز مەدەنىيەتتىكى ئىنىلىق ئوبرازى بىلەن سېلىشتۇرۇپ، ئۆزىنىڭ قانداق ئىجتىماىيلىشىش ئىچى ئادەمنىڭ ئۆزىنولۇق قويۇرۇلۇشىدا ئوخشىمىغان نەتىجىلەرنى پەيدا قىلىدۇ. كېيىنكى مودېرنىزم (postmodernism) — «ھەققەت، گۈزەللىك، ئەخلاق بىز ئويلىغان، تەسۋىرلىگەن، ئىپادىلىگەن دائىرىدىن ھالقىپ مۇجىزات

مەلىي تەتبىقلىدىنىش ئارقىلىق ئۆزبولاق ھەققىدىكى ئەنئەنىۋى چۆشەنچىلەرنى پۈتۈنلەي يېڭىچە بىكىر يولى بىلەن تەمىن ئەتكەن) بىكىر يۆنىلىشى بويىچە ئېيتقاندا، ئۆزبولاق بىلەن باش تەقىل، ئايرىم مۇئجىزەت بولسىمۇ» دېيىش خاتا. ئۆزبولاق ئېجتىماي ئالاقىدىن ئايرىلسا ئىنسانىيەت، ئېجتىماعىي ئالاقىدىن ئايرىلمايدۇ. كىيىنكى مەدىكى ئۆزبولاق تۈپچۇسىنىڭ ئەھمىيىتى بولمايدۇ. كىيىنكى مەدېرىنىرىلىق بىكىر يولى «ئۆزبولاق زامان، ماكان چەكلەمىسىگە ئۈچرىمايدۇ مۇقەم بولسۇن، ئىنسانىيەتقا ئېگە بولسۇن» دېگەن قارا ئىشقا قارىشى. ئېكسىچە، بۇ خىل بىكىر يولى بويىچە ئېيتقانلارنى ئۆزبولاق يار چېلىنسۇن، بۆلۈنسۇن(مەسىلەن، ئۇنىڭ ئاكلىق ئۆز ئىگىسىز تەرەپلىرى) ھەم دائۋالىقى ھالدا بېتىملىشى باسقۇچىدا تۇرىدۇ.

ئالىمبركا جەمئىيەتشۇناسى ئىرۋىڭ گوفمانىنىڭ قارىشى بويىچە، ئۆزبولاق ھەر گىزىمۇ سەھۋىلۈكتە ئالاقىگە قاتنىشىۋاتقانلارنى كۆزبولۇشى مۇمكىنچىلىكى بولغان ئېجتىماعىي ئويىنىكتالارنىڭ ئىچىدە ئالاھىدە ئورنى بولۇپلا قالماستىن، بەلكى بارلىق ئېجتىماعىي ھادىسىلەرنى بىر– بىرىگە گىرەلەشتۇرۇۋەتكەن مەركىزىي تۈگۈنۈدۇر.

بولۇپ تۇرالمايدۇ» دېگەن قارا ئىشقا باغلىنىدىغان بىر خىل بىكىر يولى. بۇ خىل پىكىر يولى بويىچە چوشەندۈرگەندە، ئېجتىماعىي ھايات بىرلىنگە ئۆزبولاق قانداق بۆلۈشىدىغانلىقىنى بايقىشىمىز نى كۆتىدىغان ئوبيېكتىپ رېئاللىق ئەمەس. بىز نىڭ ئېجتىماعىي ھايات سۈپىتىدە باشتىن كەچۈرىدىغانلىرىمىز دا ئۆزلا ھەققىدىكى ئويلىرىمىز ئۆكسى ئىنىدۇ. ئۆزئېگەرمەس ئېجتىماعىي ئۆگزە سۈپىتىدە مۇكىممەل تۈزىدىغان جەمئىيەت، جاماەتچىلىك، ئائىلە مۇئجىزەت ئەمەس. بەلكى مۇقىم تۈزىدىغان جەمئىيەت، جاماەتچىلىك، ئائىلە مۇئجىزەت بولغىنى خىلمۇخىل پاراڭ، ئالىستاكت مودېللار، ھېكايلەر ئۈچۈن ئەڭسىز تەرەپلىرى) ھەم دائۋالىقى ھالدا بېتىملىشى باسقۇچىدا تۇرىدۇ.

ئالىمبركا جەمئىيەتشۇناسى ئىرۋىڭ گوفمانىنىڭ قارىشى بويىچە، ئۆزبولاق ھەر گىزىمۇ سەھۋىلۈكتە ئالاقىگە قاتنىشىۋاتقانلارنى كۆزبولۇشى مۇمكىنچىلىكى بولغان ئېجتىماعىي ئويىنىكتالارنىڭ ئىچىدە ئالاھىدە ئورنى بولۇپلا قالماستىن، بەلكى بارلىق ئېجتىماعىي ھادىسىلەرنى بىر– بىرىگە گىرەلەشتۇرۇۋەتكەن مەركىزىي تۈگۈنۈدۇر.

بولۇپ تۇرالمايدۇ» دېگەن قارا ئىشقا باغلىنىدىغان بىر خىل بىكىر يولى. بۇ خىل پىكىر يولى بويىچە چوشەندۈرگەندە، ئېجتىماعىي ھايات بىرلىنگە ئۆزبولاق قانداق بۆلۈشىدىغانلىقىنى بايقىشىمىز نى كۆتىدىغان ئوبيېكتىپ رېئاللىق ئەمەس. بىز نىڭ ئېجتىماعىي ھايات سۈپىتىدە باشتىن كەچۈرىدىغانلىرىمىز دا ئۆزلا ھەققىدىكى ئويلىرىمىز ئۆكسى ئىنىدۇ. ئۆزئېگەرمەس ئېجتىماعىي ئۆگزە سۈپىتىدە مۇكىممەل تۈزىدىغان جەمئىيەت، جاماەتچىلىك، ئائىلە مۇئجىزەت ئەمەس. بەلكى مۇقىم تۈزىدىغان جەمئىيەت، جاماەتچىلىك، ئائىلە مۇئجىزەت بولغىنى خىلمۇخىل پاراڭ، ئالىستاكت مودېللار، ھېكايلەر ئۈچۈن ئەڭسىز تەرەپلىرى) ھەم دائۋالىقى ھالدا بېتىملىشى باسقۇچىدا تۇرىدۇ.

ئالىمبركا جەمئىيەتشۇناسى ئىرۋىڭ گوفمانىنىڭ قارىشى بويىچە، ئۆزبولاق ھەر گىزىمۇ سەھۋىلۈكتە ئالاقىگە قاتنىشىۋاتقانلارنى كۆزبولۇشى مۇمكىنچىلىكى بولغان ئېجتىماعىي ئويىنىكتالارنىڭ ئىچىدە ئالاھىدە ئورنى بولۇپلا قالماستىن، بەلكى بارلىق ئېجتىماعىي ھادىسىلەرنى بىر– بىرىگە گىرەلەشتۇرۇۋەتكەن مەركىزىي تۈگۈنۈدۇر.

بولۇپ تۇرالمايدۇ» دېگەن قارا ئىشقا باغلىنىدىغان بىر خىل بىكىر يولى. بۇ خىل پىكىر يولى بويىچە چوشەندۈرگەندە، ئېجتىماعىي ھايات بىرلىنگە ئۆزبولاق قانداق بۆلۈشىدىغانلىقىنى بايقىشىمىز نى كۆتىدىغان ئوبيېكتىپ رېئاللىق ئەمەس. بىز نىڭ ئېجتىماعىي ھايات سۈپىتىدە باشتىن كەچۈرىدىغانلىرىمىز دا ئۆزلا ھەققىدىكى ئويلىرىمىز ئۆكسى ئىنىدۇ. ئۆزئېگەرمەس ئېجتىماعىي ئۆگزە سۈپىتىدە مۇكىممەل تۈزىدىغان جەمئىيەت، جاماەتچىلىك، ئائىلە مۇئجىزەت ئەمەس. بەلكى مۇقىم تۈزىدىغان جەمئىيەت، جاماەتچىلىك، ئائىلە مۇئجىزەت بولغىنى خىلمۇخىل پاراڭ، ئالىستاكت مودېللار، ھېكايلەر ئۈچۈن ئەڭسىز تەرەپلىرى) ھەم دائۋالىقى ھالدا بېتىملىشى باسقۇچىدا تۇرىدۇ.

ئالىمبركا جەمئىيەتشۇناسى ئىرۋىڭ گوفمانىنىڭ قارىشى بويىچە، ئۆزبولاق ھەر گىزىمۇ سەھۋىلۈكتە ئالاقىگە قاتنىشىۋاتقانلارنى كۆزبولۇشى مۇمكىنچىلىكى بولغان ئېجتىماعىي ئويىنىكتالارنىڭ ئىچىدە ئالاھىدە ئورنى بولۇپلا قالماستىن، بەلكى بارلىق ئېجتىماعىي ھادىسىلەرنى بىر– بىرىگە گىرەلەشتۇرۇۋەتكەن مەركىزىي تۈگۈنۈدۇر.

بولۇپ تۇرالمايدۇ» دېگەن قارا ئىشقا باغلىنىدىغان بىر خىل بىكىر يولى. بۇ خىل پىكىر يولى بويىچە چوشەندۈرگەندە، ئېجتىماعىي ھايات بىرلىنگە ئۆزبولاق قانداق بۆلۈشىدىغانلىقىنى بايقىشىمىز نى كۆتىدىغان ئوبيېكتىپ رېئاللىق ئەمەس. بىز نىڭ ئېجتىماعىي ھايات سۈپىتىدە باشتىن كەچۈرىدىغانلىرىمىز دا ئۆزلا ھەققىدىكى ئويلىرىمىز ئۆكسى ئىنىدۇ. ئۆزئېگەرمەس ئېجتىماعىي ئۆگزە سۈپىتىدە مۇكىممەل تۈزىدىغان جەمئىيەت، جاماەتچىلىك، ئائىلە مۇئجىزەت ئەمەس. بەلكى مۇقىم تۈزىدىغان جەمئىيەت، جاماەتچىلىك، ئائىلە مۇئجىزەت بولغىنى خىلمۇخىل پاراڭ، ئالىستاكت مودېللار، ھېكايلەر ئۈچۈن ئەڭسىز تەرەپلىرى) ھەم دائۋالىقى ھالدا بېتىملىشى باسقۇچىدا تۇرىدۇ.

دۇر. ئۆزلۈكتىن ئايرىلغان ئىجتىمائىي ئالاقە بولمايدۇ. كىشى-لەر رەڭگارەڭ ئىجتىمائىي دۇنيادا باشقىلارغا ئۆزىنىڭ ئۆزلۈ-كىنى خالىغانچە بېزەپ كۆرسىتىدۇ. ھەرقانداق ئىجتىمائىي مۇھىتتا ئۆزلۈك چوقۇم ئىپادە قىلىنىشى كېرەك. بىر ئىجتى-مائىي ئالاقىدە ئۆزلۈكىنىڭ ئىپادە بولۇشى ئىجتىمائىي جەڭگاھ (social front) نىڭ ئۇچ ئېلېمېنتى بولغان سورۇن، چىراي ئى-پادىسى، يۈرۈش - تۇرۇش ئارقىلىق ئەملگە ئاشىدۇ. ئېرۋىڭ گوفمان بۇنى «ئويۇن قويۇش» (dramaturgy) دېگەن تېمىدا مۇنداق چۈشەندۈرىدۇ: «بىز قارشى تەرەپ ئىجتىمائىي ئالاقىدە بەرگەن بەزى ئۇچۇر ئارقىلىقلا ئۇنىڭ ئۆزلۈكى ھەققىدە دەس-لەپكى تەسىراتقا ئېرىشەلەيمىز. ئۆزلۈك ھەرگىزمۇ بىز باش-قىلارغا تەبىئىي يوسۇندا كۆرسىتەلەيدىغان نەرسە ئەمەس، بەلكى بىز باشقىلارغا بەرگەن ئۇچۇر ئارقىلىق ھېس قىلىنىدىغان نەرسىدۇر. ئۆزلۈك ئىپادە قىلىشتا مۇشۇنداق بىر چەكلىمە بولغانلىقتىن، كىشىلەر ئىجتىمائىي ئالاقىدە تەسىرات باشقۇ-رۇشقا كۈچەيدۇ. بۇ يەردە دېيىلىۋاتقان تەسىرات باشقۇرۇش (Management Impression) بىز باشقىلارغا ئۆزىمىز توغرۇلۇق بېرىدىغان ئۇچۇر ۋە تەسىراتنى كونترول قىلىش جەريانىدۇر.»[5] تەسىرات باشقۇرۇش كۆپىنچە ھاللاردا ياسالما، سۈنئىي بولىدۇ.

گەپ بۇنداق دېيىلگەنىكەن، تەبىئىي ھالدا «ھەممە ئادەم ئالاھىدە ئۆزلۈكىنى ئىپادە قىلىشقا كۈچەۋاتقان، باشقىلارغا بې-رىدىغان تەسىراتنى ئۇستىلىق بىلەن بېزەپ كۆرسىتىۋاتقان ئەھۋالدا ئۇنىڭ راست - يالغانلىقىغا قانداق ھۆكۈم قىلىمىز؟» دېگەن سوئال تۇغۇلىدۇ. جاۋاب شۈكى، بىز باشقىلارنىڭ ئالدا-مىزدا ئىپادە بولۇۋاتقان ئۆزلۈكىگە ئېنىق ھۆكۈم قىلالمايمىز، ھەتتا باشقىلارنىڭ بېزەپ كۆرسىتىۋاتقان ئۆزلۈكىنى راست دەپمۇ قالمىز. ئىجتىمائىي ئالاقىدە بارلىق ئادەمنىڭ ئۆزلۈكى بەلگىلەر ئارقىلىق ئەملگە ئاشىدۇ. يەنە چىراي ئىپادىسىمۇ ئىجتىمائىي ئالاقىدىكى ئۆزلۈك ئىپادىسىنى چۈشىنىشتە مۇ-

دۇر. ئۆزلۈكتىن ئايرىلغان ئىجتىمائىي ئالاقە بولمايدۇ. كىشى-لەر رەڭگارەڭ ئىجتىمائىي دۇنيادا باشقىلارغا ئۆزىنىڭ ئۆزلۈ-كىنى خالىغانچە بېزەپ كۆرسىتىدۇ. ھەرقانداق ئىجتىمائىي مۇھىتتا ئۆزلۈك چوقۇم ئىپادە قىلىنىشى كېرەك. بىر ئىجتى-مائىي ئالاقىدە ئۆزلۈكىنىڭ ئىپادە بولۇشى ئىجتىمائىي جەڭگاھ (social front) نىڭ ئۇچ ئېلېمېنتى بولغان سورۇن، چىراي ئى-پادىسى، يۈرۈش - تۇرۇش ئارقىلىق ئەملگە ئاشىدۇ. ئېرۋىڭ گوفمان بۇنى «ئويۇن قويۇش» (dramaturgy) دېگەن تېمىدا مۇنداق چۈشەندۈرىدۇ: «بىز قارشى تەرەپ ئىجتىمائىي ئالاقىدە بەرگەن بەزى ئۇچۇر ئارقىلىقلا ئۇنىڭ ئۆزلۈكى ھەققىدە دەس-لەپكى تەسىراتقا ئېرىشەلەيمىز. ئۆزلۈك ھەرگىزمۇ بىز باش-قىلارغا تەبىئىي يوسۇندا كۆرسىتەلەيدىغان نەرسە ئەمەس، بەلكى بىز باشقىلارغا بەرگەن ئۇچۇر ئارقىلىق ھېس قىلىنىدىغان نەرسىدۇر. ئۆزلۈك ئىپادە قىلىشتا مۇشۇنداق بىر چەكلىمە بولغانلىقتىن، كىشىلەر ئىجتىمائىي ئالاقىدە تەسىرات باشقۇ-رۇشقا كۈچەيدۇ. بۇ يەردە دېيىلىۋاتقان تەسىرات باشقۇرۇش (Management Impression) بىز باشقىلارغا ئۆزىمىز توغرۇلۇق بېرىدىغان ئۇچۇر ۋە تەسىراتنى كونترول قىلىش جەريانىدۇر.»[5] تەسىرات باشقۇرۇش كۆپىنچە ھاللاردا ياسالما، سۈنئىي بولىدۇ.

گەپ بۇنداق دېيىلگەنىكەن، تەبىئىي ھالدا «ھەممە ئادەم ئالاھىدە ئۆزلۈكىنى ئىپادە قىلىشقا كۈچەۋاتقان، باشقىلارغا بې-رىدىغان تەسىراتنى ئۇستىلىق بىلەن بېزەپ كۆرسىتىۋاتقان ئەھۋالدا ئۇنىڭ راست - يالغانلىقىغا قانداق ھۆكۈم قىلىمىز؟» دېگەن سوئال تۇغۇلىدۇ. جاۋاب شۈكى، بىز باشقىلارنىڭ ئالدا-مىزدا ئىپادە بولۇۋاتقان ئۆزلۈكىگە ئېنىق ھۆكۈم قىلالمايمىز، ھەتتا باشقىلارنىڭ بېزەپ كۆرسىتىۋاتقان ئۆزلۈكىنى راست دەپمۇ قالمىز. ئىجتىمائىي ئالاقىدە بارلىق ئادەمنىڭ ئۆزلۈكى بەلگىلەر ئارقىلىق ئەملگە ئاشىدۇ. يەنە چىراي ئىپادىسىمۇ ئىجتىمائىي ئالاقىدىكى ئۆزلۈك ئىپادىسىنى چۈشىنىشتە مۇ-

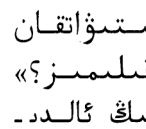

دۇر. ئۆزلۈكتىن ئايرىلغان ئىجتىمائىي ئالاقە بولمايدۇ. كىشى-لەر رەڭگارەڭ ئىجتىمائىي دۇنيادا باشقىلارغا ئۆزىنىڭ ئۆزلۈ-كىنى خالىغانچە بېزەپ كۆرسىتىدۇ. ھەرقانداق ئىجتىمائىي مۇھىتتا ئۆزلۈك چوقۇم ئىپادە قىلىنىشى كېرەك. بىر ئىجتى-مائىي ئالاقىدە ئۆزلۈكىنىڭ ئىپادە بولۇشى ئىجتىمائىي جەڭگاھ (social front) نىڭ ئۇچ ئېلېمېنتى بولغان سورۇن، چىراي ئى-پادىسى، يۈرۈش - تۇرۇش ئارقىلىق ئەملگە ئاشىدۇ. ئېرۋىڭ گوفمان بۇنى «ئويۇن قويۇش» (dramaturgy) دېگەن تېمىدا مۇنداق چۈشەندۈرىدۇ: «بىز قارشى تەرەپ ئىجتىمائىي ئالاقىدە بەرگەن بەزى ئۇچۇر ئارقىلىقلا ئۇنىڭ ئۆزلۈكى ھەققىدە دەس-لەپكى تەسىراتقا ئېرىشەلەيمىز. ئۆزلۈك ھەرگىزمۇ بىز باش-قىلارغا تەبىئىي يوسۇندا كۆرسىتەلەيدىغان نەرسە ئەمەس، بەلكى بىز باشقىلارغا بەرگەن ئۇچۇر ئارقىلىق ھېس قىلىنىدىغان نەرسىدۇر. ئۆزلۈك ئىپادە قىلىشتا مۇشۇنداق بىر چەكلىمە بولغانلىقتىن، كىشىلەر ئىجتىمائىي ئالاقىدە تەسىرات باشقۇ-رۇشقا كۈچەيدۇ. بۇ يەردە دېيىلىۋاتقان تەسىرات باشقۇرۇش (Management Impression) بىز باشقىلارغا ئۆزىمىز توغرۇلۇق بېرىدىغان ئۇچۇر ۋە تەسىراتنى كونترول قىلىش جەريانىدۇر.»[5] تەسىرات باشقۇرۇش كۆپىنچە ھاللاردا ياسالما، سۈنئىي بولىدۇ.

گەپ بۇنداق دېيىلگەنىكەن، تەبىئىي ھالدا «ھەممە ئادەم ئالاھىدە ئۆزلۈكىنى ئىپادە قىلىشقا كۈچەۋاتقان، باشقىلارغا بې-رىدىغان تەسىراتنى ئۇستىلىق بىلەن بېزەپ كۆرسىتىۋاتقان ئەھۋالدا ئۇنىڭ راست - يالغانلىقىغا قانداق ھۆكۈم قىلىمىز؟» دېگەن سوئال تۇغۇلىدۇ. جاۋاب شۈكى، بىز باشقىلارنىڭ ئالدا-مىزدا ئىپادە بولۇۋاتقان ئۆزلۈكىگە ئېنىق ھۆكۈم قىلالمايمىز، ھەتتا باشقىلارنىڭ بېزەپ كۆرسىتىۋاتقان ئۆزلۈكىنى راست دەپمۇ قالمىز. ئىجتىمائىي ئالاقىدە بارلىق ئادەمنىڭ ئۆزلۈكى بەلگىلەر ئارقىلىق ئەملگە ئاشىدۇ. يەنە چىراي ئىپادىسىمۇ ئىجتىمائىي ئالاقىدىكى ئۆزلۈك ئىپادىسىنى چۈشىنىشتە مۇ-

هىم رول ئويناپدۇ. كىشىلەر ئۆزىدىكى مەرتىۋە تەۋپىقۇسى، پەخىر لىنىش تۈپىكۇسى ۋە ئۆزىنى ئالاھىدە كۆرسىتىش ئارزۇسىنى قاندۇرۇۋېلىش ئۈچۈن چىرايى ئىپادىسىگە ئالاھىدە كۆڭ بېرىدۇ. بىرىنىڭ چىرايىمۇ مەلۇم بىر خىل تۈسىنى بېرىپ تۇرىدىغان ھېسسىياتلار جەھەتتىن ئۈنىڭغا مايىللىقىپ قالغانلىقتەمىرلا كەمەيمۇ، بەلكى بۇنىڭغا ئېتىبارسىزلىق قىلىشتەك ھەرىكەتلەرمۇ ئۇنىڭ ئۈستىدە ئېغىر تەسىر قالدۇرۇپ، ئۇنى ئۆزىدىن يىراقلاشتۇرۇۋېتىدۇ. بۇ قېتىم بىر ئايالنىڭ ئۆي ئىشلىرىدىن ئىبارەت ئاددىي ھاياتىنى ئاساس قىلغان بولسىمۇ، ئەمما ئۇنىڭ ئىچىدە ئۇنىڭ ئىپادىسىگە ئاساسەن ئۇنىڭ ئىچكى دۇنياسىنى ئوقۇپ چىقىشقا بولىدۇ.

بىز بىر خىل ئۆزگىچە ئىپادە قىلغانلىقى ئۈچۈن ياشقىلار ئىشىنىڭلا قايتۇرىدۇ. نەتىجىدە، ئاموقۇش سورۇنىدا ئۇنىڭغا قارىتا ئىنكاس قايتۇرىدۇ. ئەتىجىدە، ئاموقۇش سورۇنىدا بىرىنىڭ چىرايىمۇ ئىگىلىق ۋە ئاكتىسور بېرىشقا باشقىلارنىڭ چىرايى بىلەن ئۆزىنى ئىپادە قىلىشى مۇناسىۋەتسىزگە قانىتىشىدۇ. بىز ئىنسانلار چىرايى ئىپادىسىنى كونترول قىلالىشتا ئىنچىكىلىك ئۈستىمىزگى، ماھىرلىق بىلەن كۆرسەتكەن ئۆزگىلىك ئىپادىسىز نەتىجىسىدە باشقىلار بىزگە ھېسسىيات جەھەتتىن مايىل بولۇپ قالىدۇ. مەسىلەن، نۇرغۇن ئۈيغۇرلارنىڭ چوڭ ئېيىنىڭ رولىغا پەيدا قىلغان بولىدۇ.

ئىجتىماڭىي سورۇندا بىز چىرايى ئىپادىسىنى ئوڭشايسىزلىقتىن ساقلاڭ ئۈچۈن بىزى ئۈچۈرلىشىشلارنى قاچىلىمىز. مەسىلەن، ئۈيغۇر ئاياللىرى ئادەتتە ئۆيدىكى ئىشلارغا ئاساسەن ئۆزىنى ئاساسلىقى ئۆي بىلەن چەكلەپ قويىدۇ. ئۇلار ئۆزىنى ئۆي ئىشلىرىغا

لەن، ئىككى قىز بىلەن تەڭ ئارىلىشىۋاتقان بىر يىگىت تەبىئىي ھالدا ئۇ ئىككى قىز بىلەن بىرلا ۋاقىتتا، بىر يەردە ئۇچرىشىپ قېلىشتىن ساقلىنىشقا تىرىشىدۇ. بىرىگە قەرزدار بولۇپ قالغان ئادەم قەرزنى ۋاقتىدا تۆلەشكە ئامال قىلالمىغاندا قەرز ئىگىسىدىن ئۆزىنى قاچۇرىدۇ. بۇنىڭدىن باشقا، بىز ئىجتىمائىي ئالاقە جەريانىدىكى نۇقتىلىق ئالاقە جەريانىدا، يەنى ئۆزىمىز ئۇچرىشىشنى خالايدىغان ئىككى ياكى ئۇنىڭدىن ئارتۇق كىشى بىلەن ئۇچراشقان ۋاقتىمىزدا ئۆزىمىز خالىمايدىغان ئاددىي ئارىغا قىستۇرۇلۇۋېلىشىدىن ساقلىنىشقا كۈچەيمىز. چىراي ئىپادىمىز ئارقىلىق نۇقتىلىق ئالاقىگە قاتنىشۋاتقان كىشىگە ئۆزىمىزنىڭ ئۇنى چۈشىنىۋاتقانلىقىمىزنى ياكى ئۇنىڭغا بولغان يېقىنچىلىقىمىزنى ئىپادىلەيمىز.

جەمئىيەتشۇناسلىقتا ئۆزلۈك ھەققىدىكى چۈشەنچە ۋىليام جامېسنىڭ، چارلېس كۇلىنىڭ، جورج خېربېر مېدنىڭ نەزەريىلىرىنى ئۆزىگە مەنبە قىلغان ۋە شۇ ئاساستا سىمۋوللۇق ئالاقە نەزەريىسىگە ئۇل سالغان. ئۆزلۈك ھەققىدە جەمئىيەتشۇناسلىق ساھەسىدە قىلىنغان بۇ ئىلمىي ئەمگەكلەردە ئادەمدە ئۆزى توغرۇلۇق ئويلىنىش ۋە ئۆزىنى ھېس - تۇيغۇلىرىنىڭ ئوبيېكتىغا ئايلاندۇرۇش ھوقۇقىنىڭ بارلىقى ئىلگىرى سۈرۈلىدۇ. مېدنىڭ قارىشىچە، «ئىنسانلارنى بىر- بىرىدىن پەرقلىق قىلىۋاتقان ئامىل ئۇلاردىكى ئۆزلۈكتۇر.»[6] مېدنىڭ «قەلب، ئۆزلۈك ۋە جەمئىيەت» دېگەن مەشھۇر كىلاسسىك ئەسىرىدە «مەن»نىڭ ئىككى خىل پەرقلىق ھالىتى ئېنىق چۈشەندۈرۈلگەن. يەنى ئۇنىڭ قارىشىچە، «ئوبيېكتىپ مەن» ئىنسانىنىڭ قەلبىدە تەبىئىي بىخلىغان، ئۇنى سۇبيېكتىپ ئويغا ۋە ئىجادچانلىققا يېتەكلەۋاتقان تەرىپىدۇر. «ئىجتىمائىي مەن» بولسا باشقىلارنىڭ ئۇنىڭغا تۇتقان پوزىتسىيەسى ئاساسىدا يېتىلگەن تەرىپى بولۇپ، ئادەمنى كەڭ جەمئىيەتكە باغلاپ تۇرىدۇ. ئۆز نۆۋىتىدە ئۆزلۈكنىڭ «ئىجتىمائىي مەن» ھالىتى ئىنسانىنىڭ

ئاز قىلىق قانداق كۆرسەتكۈچلىرىنى ئەكس ئەتتۈرىدۇ؟ ھەم بۇ ئالاھىدىلىكىگە ماس ھالدا جەمئىيەتشۇناسلىقتا كۆپ ۋاقە مۇلاھىزە قىلىنىدۇ. ئىنسانلىقنىڭ ئۆزلۈكى ئىجتىمائىي ئالاقە ئۈسۈلۇلار ئىچىدە بېتىلىدۇ. ئادەم بالىلىق چاغلىرىدىن باشلاپلا رول ئويلىشى ئۆگىنىشكە باشلايدۇ. مەن ئۆزلۇلۇق ھەققىدىكى بۇ قاراشلىرىنى «ئويۇن»، «سېنارىيە»، «ئىنسانلىققا ھېس قىلدىغان تەرىپى» (generalized other) قاتارلىق ئاجىزىچىلۇق تېرمىنىلار ئىلگىرى سۈرۈلگەن. مېدىنىڭ نەزەرىدە، «ئىنسانلىققا ھېس قىلىش» ئۇرۇقلۇق جەمئىيەتلەرنى كونترول قىلىدىغان ئاساسلىق كۈچ بولۇپ، بىلەن بالىنىڭ ئويۇنىدا ئۇلارنىڭ ئاتا-ئانىسى ۋە باشقا يېقىن كىشىلەرنىڭ ئۇلارغا بولغان ئۈمىدى ۋە باھاسى ئاساسلىق رول ئوينايدۇ. ئۇلار بالىلارنىڭ ئۆزىگە بولغان ئۈمىدىنى ئۆز ئالدىغا ئۆلچەم قىلىپ، ئۇلارنىڭ ئۆزىنى باشقۇرۇش ئىقتىدارىنى ئۆستۈرىدۇ. بالىلار ئۆسۈپ يېتىلگەندىن كېيىن، ئۇلار ئۆزىنى باشقىلارنىڭ كۆزى بىلەن كۆرۈپ، ئۆزىنىڭ ئىجتىمائىي ئورنىنى ئېنىقلاپ، ئۆزىنىڭ ئىجتىمائىي ئورنىغا لايىق ھالدا ئۆزىنىڭ ھەرىكەت ئۇسلۇبىنى تەڭشەپ، ئىجتىمائىي ئۆلچەمگە ماسلىشىدۇ.[7] ئۆزلۇلۇق جۇشدېسىنى ئۆزىنىڭ ئىجتىمائىي ھاياتىدا ئۇچرايدىغان ھەر خىل ئىجتىمائىي ۋەزىيەتلەرگە قارىتا ئىنكاس قايتۇرىدىغان ئاساسلىق ئۇسۇل بولۇپ، ئۇ ئىجتىمائىي ئۆزگىرىشلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئۇ ئۆزىنىڭ «ئۆزلۇكى» ئارقىلىق ئىجتىمائىي ئورنىنى ئېنىقلاپ، ئۆزىنىڭ ئىجتىمائىي ئورنىغا لايىق ھالدا ئۆزىنىڭ ھەرىكەت ئۇسلۇبىنى تەڭشەپ، ئىجتىمائىي ئۆلچەمگە ماسلىشىدۇ.

ئۆزلۇلۇق ھەققىدە بېتەرلىك مۇتۇئەر نەچچە يىل داۋاملىدا كىشى-لەدىكەن ئىلمىي ئەمگەكلەر كېچىدە جەمئىيەتشۇناس مورىس روسېنبېرگ(Morris Rosenberg)نىڭ ئىزدىنىشلىرى بىلگەنلىكى ھەم قىزغىنلىقى. ئۇ ئۆزىنىڭ «ئۆزلۇكىنى ھېس قىلىش» (Conceiving Self) دېگەن ئەسىرىدە ئۆزلۇلۇق جۇشدېسىنى ئەينەن ئىسپاتلىغان ھەم ئۆزلۇلۇق جۇشدېسىدىكى «ئىنسانلىققا ھېس قىلىش» ئۇقۇمىنى ئوتتۇرىغا قويغان. ئۇنىڭ قارىشىچە، مەزمۇنى، ئۈلچەملىرى ۋە باھاسى – جەمئىيەتلەرنى كونترول قىلىدىغان ئاساسلىق كۈچ بولۇپ، بىلەن بالىنىڭ ئويۇنىدا ئۇلارنىڭ ئاتا-ئانىسى ۋە باشقا يېقىن كىشىلەرنىڭ ئۇلارغا بولغان ئۈمىدى ۋە باھاسى ئاساسلىق رول ئوينايدۇ. بالىلار ئۆسۈپ يېتىلگەندىن كېيىن، ئۇلار ئۆزىنى باشقىلارنىڭ كۆزى بىلەن كۆرۈپ، ئۆزىنىڭ ئىجتىمائىي ئورنىنى ئېنىقلاپ، ئۆزىنىڭ ئىجتىمائىي ئورنىغا لايىق ھالدا ئۆزىنىڭ ھەرىكەت ئۇسلۇبىنى تەڭشەپ، ئىجتىمائىي ئۆلچەمگە ماسلىشىدۇ.[7] ئۆزلۇلۇق جۇشدېسىنى ئۆزىنىڭ ئىجتىمائىي ھاياتىدا ئۇچرايدىغان ھەر خىل ئىجتىمائىي ۋەزىيەتلەرگە قارىتا ئىنكاس قايتۇرىدىغان ئاساسلىق ئۇسۇل بولۇپ، ئۇ ئىجتىمائىي ئۆزگىرىشلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئۇ ئۆزىنىڭ «ئۆزلۇكى» ئارقىلىق ئىجتىمائىي ئورنىنى ئېنىقلاپ، ئۆزىنىڭ ئىجتىمائىي ئورنىغا لايىق ھالدا ئۆزىنىڭ ھەرىكەت ئۇسلۇبىنى تەڭشەپ، ئىجتىمائىي ئۆلچەمگە ماسلىشىدۇ.

ناسۇەت ئۆزلۇكنىڭ قۇرۇلمىسىنى تەشكىل قىلىدۇ. ئىنسانىڭ ئۆزىنىڭ ئۆزلۇكى ھەققىدىكى تۇيغۇسى بىر يۇرۇش ئۆلچەملەر (مەسىلەن، ئۆزگىچە تەرىپى بارمۇ - يوق، ئىزچىللىقنى ساقلىيالىدىمۇ - يوق، خاسلىقى مۇقىممۇ - ئەمەسمۇ دېگەندەك) ئاساسىدا يېتىلىدۇ. روسېنبېرگ تاشقى ئۆزلۇك(باشقىلار تەرىپىدىن ھېس قىلىنغان ئوبرازىمىز)، ئارزۇدىكى ئۆزلۇك (ئۆزىمىزنىڭ خيالىدا باشقىلارغا بېرىشنى خالايدىغان ئوبرازىمىز)، ئىپادە قىلىنۇاتقان ئۆزلۇك (ئۆزىمىزنى مەلۇم ئىجتىمائىي مۇھىت ئىچىدە باشقىلارغا ئىپادە قىلىش ئۈسۈلىمىز)نى بىرىبىرىدىن پەرقلەندۇرگەن ۋە ئەڭ ئاخىرىدا ئۆزلۇك چۈشەنچىسىنىڭ چەك - چېگراسىنى ئۆزلۇكنىڭ يېتىلىشى (مەسىلەن، بىر ئادەمنىڭ ئۆزىنى كەمتەر تۇتقاندىكى خىجىللىق تۇيغۇسى، مودا كىيىملەرنى كىيگەندىكى پەخىرلىنىش تۇيغۇسى قاتارلىقلار) دائىرىسىدە بېكىتكەن.

ئۆزلۇك دېگەن بۇ ئۇقۇم پسىخولوگىيە، پسىخىكىلىق مەسىلىھەت بېرىش ساھەلىرىدە جەمئىيەتشۇناسلىقتىن پەرقلىق ھالدا ئىنسانىڭ ئىچكى ياكى يوشۇرۇن مايىللىقى دەپ چۈشىنىلىدۇ. ئىجتىمائىيەت پسىخولوگلىرى(Social Psychologists) بولسا بۇ ئۇقۇمنى ئىزاھلاش ئۈچۈن بىرىبىرىگە مۇناسىۋەتلىك، ئەمما بىرىبىرىدىن شاخ ئايرىپ چىققان بىر يۇرۇش ئاتالغۇلارنى ئىشلىتىدۇ. مەسىلەن، ئۆزىنى تونۇش (self - awareness) ئىچكى دۇنياسىدىكى ئۆزلۇكىگە نەزىرىنى ئاغدۇرۇش، ئۆزلۇك چۈشەنچىسى (self conception) بىر ئادەمنىڭ ھەقىقىي ئۆزى ھەققىدىكى قارىشى، ئۆزىنى ئاشكارىلاش (Self Revealment)، ئۆزىنىڭ ھەقىقىي تەرىپىنى باشقىلارغا ئاشكارىلاش، ئۆزلۇك ئوبرازى (Self Image)، ئوخشىمىغان ئىجتىمائىي مۇھىتتا ئوخشايدىغان ئۆزلۇكىمىز ھەققىدىكى ئۆتكۈنچى تەسىراتىمىز، ئۆزلۇكنى ھېس قىلىش (Self Perception)، ئادەمنىڭ ئۆزى ھەققىدە ئويلىنىش، تونۇشقا ئېرىشىش جەريانى... ۋەھاكازالار.

ناسۇەت ئۆزلۇكنىڭ قۇرۇلمىسىنى تەشكىل قىلىدۇ. ئىنسانىڭ ئۆزىنىڭ ئۆزلۇكى ھەققىدىكى تۇيغۇسى بىر يۇرۇش ئۆلچەملەر (مەسىلەن، ئۆزگىچە تەرىپى بارمۇ - يوق، ئىزچىللىقنى ساقلىيالىدىمۇ - يوق، خاسلىقى مۇقىممۇ - ئەمەسمۇ دېگەندەك) ئاساسىدا يېتىلىدۇ. روسېنبېرگ تاشقى ئۆزلۇك(باشقىلار تەرىپىدىن ھېس قىلىنغان ئوبرازىمىز)، ئارزۇدىكى ئۆزلۇك (ئۆزىمىزنىڭ خيالىدا باشقىلارغا بېرىشنى خالايدىغان ئوبرازىمىز)، ئىپادە قىلىنۇاتقان ئۆزلۇك (ئۆزىمىزنى مەلۇم ئىجتىمائىي مۇھىت ئىچىدە باشقىلارغا ئىپادە قىلىش ئۈسۈلىمىز)نى بىرىبىرىدىن پەرقلەندۇرگەن ۋە ئەڭ ئاخىرىدا ئۆزلۇك چۈشەنچىسىنىڭ چەك - چېگراسىنى ئۆزلۇكنىڭ يېتىلىشى (مەسىلەن، بىر ئادەمنىڭ ئۆزىنى كەمتەر تۇتقاندىكى خىجىللىق تۇيغۇسى، مودا كىيىملەرنى كىيگەندىكى پەخىرلىنىش تۇيغۇسى قاتارلىقلار) دائىرىسىدە بېكىتكەن.

ئۆزلۇك دېگەن بۇ ئۇقۇم پسىخولوگىيە، پسىخىكىلىق مەسىلىھەت بېرىش ساھەلىرىدە جەمئىيەتشۇناسلىقتىن پەرقلىق ھالدا ئىنسانىڭ ئىچكى ياكى يوشۇرۇن مايىللىقى دەپ چۈشىنىلىدۇ. ئىجتىمائىيەت پسىخولوگلىرى(Social Psychologists) بولسا بۇ ئۇقۇمنى ئىزاھلاش ئۈچۈن بىرىبىرىگە مۇناسىۋەتلىك، ئەمما بىرىبىرىدىن شاخ ئايرىپ چىققان بىر يۇرۇش ئاتالغۇلارنى ئىشلىتىدۇ. مەسىلەن، ئۆزىنى تونۇش (self - awareness) ئىچكى دۇنياسىدىكى ئۆزلۇكىگە نەزىرىنى ئاغدۇرۇش، ئۆزلۇك چۈشەنچىسى (self conception) بىر ئادەمنىڭ ھەقىقىي ئۆزى ھەققىدىكى قارىشى، ئۆزىنى ئاشكارىلاش (Self Revealment)، ئۆزىنىڭ ھەقىقىي تەرىپىنى باشقىلارغا ئاشكارىلاش، ئۆزلۇك ئوبرازى (Self Image)، ئوخشىمىغان ئىجتىمائىي مۇھىتتا ئوخشايدىغان ئۆزلۇكىمىز ھەققىدىكى ئۆتكۈنچى تەسىراتىمىز، ئۆزلۇكنى ھېس قىلىش (Self Perception)، ئادەمنىڭ ئۆزى ھەققىدە ئويلىنىش، تونۇشقا ئېرىشىش جەريانى... ۋەھاكازالار.

405 On the Margins of Self

ھەرقانداق بىر ئۇقۇم ھەققىدىكى نەزەريىۋى چۈشەنچىنى چوڭقۇرلاشتۇرۇشتا ئۇنىڭغا يانداش ئۇقۇملارنى ۋە ئۇلار ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتلەرنى چۈشىنىشكە تىرىشىش كېرەك. بىر ئۇقۇمنىڭ مەنە قاتلىمى ئۇنىڭغا زىچ مۇناسىۋەتلىك بولغان باشقا ئۇقۇملار بىلەن باغلىنىشلىق بولىدۇ ۋە شۇ باغلىنىشلارنى تېپىپ چىقىش ئۇچۇن قىلىنغان ئۇرۇنۇش ۋە ئىزدىنىش نەزەريىۋى پەيدا قىلىدۇ. چۇنكى، نەزەريىە دېگىنىمىز، مەلۇم مەنىدىن ئىبىتقاندا، نەچچىلىگەن ئۇقۇملار ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنى ئىزاھلاپ بېرىدىغان شەرھتۇر. ئۆزلۈك ئۇقۇمىمۇ بۇنىڭدىن مۇستەسنا ئەمەس. ئۆزلۈك ئۇقۇمىنى جەمئىيەتشۇناسلىق نۇقتىسىدىن چۈشىنىش ئۇچۇن تۆۋەندىكى يانداش ئۇقۇملارنى قوشۇپ چۈشىنىش تولىمۇ مۇھىم :

رول ئېلىش (Role - taking): رول ئېلىش ئۆزىمىزنى باشقىلارنىڭ ئورنىدا قويۇپ تۇرۇپ ئۆزلۈكسىزگە ۋە ئۆز ئىش - ھەرىكىتىمىزگە قاراش جەريانىدىن ئىبارەت. سىمۇوللۇق ئالاقە نەزەريىەچىلىرىدىن بىرى — بلۇمېرنىڭ گېپى بويىچە ئېيتقاندا، «رول ئېلىش ئىجتىمائىي مۇناسىۋەتنىڭ ۋە سىمۇوللۇق ئالاقىنىڭ ئەڭ مۇھىم يادرولۇق ئالاھىدىلىكلىرىدىن بىرىدۇر.[8] رول ئالماي تۇرۇپ ئىستىخىيەلىك بولغان ھەرىكەت بىر ھايا-جاننىڭ ۋە غىدىقلىنىشنىڭ ئىنكاسىدىن باشقا نەرسە ئەمەس. مەسىلەن، غەرق مەست بولغان بىر ئادەم پۇتۇنلەي ھېسسىياتنىڭ قۇلىغا ئايلىنىدۇ ۋە ئىجتىمائىي ئالاقىدە رول ئېلىشنى ئۇنتۇپ، ئۆزىنىڭ ئادەمىيلىكىدىكى ئادەتتە يوشۇرۇپ كەلگەن، ئۇنچە جەلپكار بولمىغان ئۆزلۈكىنى ئاشكارىلايدۇ. يەنە شۇنى ئۆز نۆۋىتىدە چۈشىنىش كېرەككى، ھەممە ئادەم رول ئېلىشقا موھتاج ھەم ھەربىر نورمال ئادەمدە ئىجتىمائىي ئالاقىدە رول

ئۆزلۈكنى چۈشىنىشتىكى ئاچقۇچلۇق ئۇقۇملار

ھەرقانداق بىر ئۇقۇم ھەققىدىكى نەزەريىۋى چۈشەنچىنى چوڭقۇرلاشتۇرۇشتا ئۇنىڭغا يانداش ئۇقۇملارنى ۋە ئۇلار ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتلەرنى چۈشىنىشكە تىرىشىش كېرەك. بىر ئۇقۇمنىڭ مەنە قاتلىمى ئۇنىڭغا زىچ مۇناسىۋەتلىك بولغان باشقا ئۇقۇملار بىلەن باغلىنىشلىق بولىدۇ ۋە شۇ باغلىنىشلارنى تېپىپ چىقىش ئۇچۇن قىلىنغان ئۇرۇنۇش ۋە ئىزدىنىش نەزەريىۋى پەيدا قىلىدۇ. چۇنكى، نەزەريىە دېگىنىمىز، مەلۇم مەنىدىن ئىبىتقاندا، نەچچىلىگەن ئۇقۇملار ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنى ئىزاھلاپ بېرىدىغان شەرھتۇر. ئۆزلۈك ئۇقۇمىمۇ بۇنىڭدىن مۇستەسنا ئەمەس. ئۆزلۈك ئۇقۇمىنى جەمئىيەتشۇناسلىق نۇقتىسىدىن چۈشىنىش ئۇچۇن تۆۋەندىكى يانداش ئۇقۇملارنى قوشۇپ چۈشىنىش تولىمۇ مۇھىم :

رول ئېلىش (Role - taking): رول ئېلىش ئۆزىمىزنى باشقىلارنىڭ ئورنىدا قويۇپ تۇرۇپ ئۆزلۈكسىزگە ۋە ئۆز ئىش - ھەرىكىتىمىزگە قاراش جەريانىدىن ئىبارەت. سىمۇوللۇق ئالاقە نەزەريىەچىلىرىدىن بىرى — بلۇمېرنىڭ گېپى بويىچە ئېيتقاندا، «رول ئېلىش ئىجتىمائىي مۇناسىۋەتنىڭ ۋە سىمۇوللۇق ئالاقىنىڭ ئەڭ مۇھىم يادرولۇق ئالاھىدىلىكلىرىدىن بىرىدۇر.[8] رول ئالماي تۇرۇپ ئىستىخىيەلىك بولغان ھەرىكەت بىر ھايا-جاننىڭ ۋە غىدىقلىنىشنىڭ ئىنكاسىدىن باشقا نەرسە ئەمەس. مەسىلەن، غەرق مەست بولغان بىر ئادەم پۇتۇنلەي ھېسسىياتنىڭ قۇلىغا ئايلىنىدۇ ۋە ئىجتىمائىي ئالاقىدە رول ئېلىشنى ئۇنتۇپ، ئۆزىنىڭ ئادەمىيلىكىدىكى ئادەتتە يوشۇرۇپ كەلگەن، ئۇنچە جەلپكار بولمىغان ئۆزلۈكىنى ئاشكارىلايدۇ. يەنە شۇنى ئۆز نۆۋىتىدە چۈشىنىش كېرەككى، ھەممە ئادەم رول ئېلىشقا موھتاج ھەم ھەربىر نورمال ئادەمدە ئىجتىمائىي ئالاقىدە رول

406 ئۆزلۈك گىرۇھ كىلىرىدە

ئۆزلۈكنى چۈشىنىشتىكى ئاچقۇچلۇق ئۇقۇملار

ھەرقانداق بىر ئۇقۇم ھەققىدىكى نەزەريىۋى چۈشەنچىنى چوڭقۇرلاشتۇرۇشتا ئۇنىڭغا يانداش ئۇقۇملارنى ۋە ئۇلار ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتلەرنى چۈشىنىشكە تىرىشىش كېرەك. بىر ئۇقۇمنىڭ مەنە قاتلىمى ئۇنىڭغا زىچ مۇناسىۋەتلىك بولغان باشقا ئۇقۇملار بىلەن باغلىنىشلىق بولىدۇ ۋە شۇ باغلىنىشلارنى تېپىپ چىقىش ئۇچۇن قىلىنغان ئۇرۇنۇش ۋە ئىزدىنىش نەزەريىۋى پەيدا قىلىدۇ. چۇنكى، نەزەريىە دېگىنىمىز، مەلۇم مەنىدىن ئىبىتقاندا، نەچچىلىگەن ئۇقۇملار ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنى ئىزاھلاپ بېرىدىغان شەرھتۇر. ئۆزلۈك ئۇقۇمىمۇ بۇنىڭدىن مۇستەسنا ئەمەس. ئۆزلۈك ئۇقۇمىنى جەمئىيەتشۇناسلىق نۇقتىسىدىن چۈشىنىش ئۇچۇن تۆۋەندىكى يانداش ئۇقۇملارنى قوشۇپ چۈشىنىش تولىمۇ مۇھىم :

رول ئېلىش (Role - taking): رول ئېلىش ئۆزىمىزنى باشقىلارنىڭ ئورنىدا قويۇپ تۇرۇپ ئۆزلۈكسىزگە ۋە ئۆز ئىش - ھەرىكىتىمىزگە قاراش جەريانىدىن ئىبارەت. سىمۇوللۇق ئالاقە نەزەريىەچىلىرىدىن بىرى — بلۇمېرنىڭ گېپى بويىچە ئېيتقاندا، «رول ئېلىش ئىجتىمائىي مۇناسىۋەتنىڭ ۋە سىمۇوللۇق ئالاقىنىڭ ئەڭ مۇھىم يادرولۇق ئالاھىدىلىكلىرىدىن بىرىدۇر.[8] رول ئالماي تۇرۇپ ئىستىخىيەلىك بولغان ھەرىكەت بىر ھايا-جاننىڭ ۋە غىدىقلىنىشنىڭ ئىنكاسىدىن باشقا نەرسە ئەمەس. مەسىلەن، غەرق مەست بولغان بىر ئادەم پۇتۇنلەي ھېسسىياتنىڭ قۇلىغا ئايلىنىدۇ ۋە ئىجتىمائىي ئالاقىدە رول ئېلىشنى ئۇنتۇپ، ئۆزىنىڭ ئادەمىيلىكىدىكى ئادەتتە يوشۇرۇپ كەلگەن، ئۇنچە جەلپكار بولمىغان ئۆزلۈكىنى ئاشكارىلايدۇ. يەنە شۇنى ئۆز نۆۋىتىدە چۈشىنىش كېرەككى، ھەممە ئادەم رول ئېلىشقا موھتاج ھەم ھەربىر نورمال ئادەمدە ئىجتىمائىي ئالاقىدە رول

406 ئۆزلۈك گىرۇھ كىلىرىدە

ئۇيغۇر مەدەنىيىتىنىڭ ئالاھىدىلىكى ۋە ئۇنىڭ ئۆزىگە خاس ئالاھىدە ئورنى بار. ئۇيغۇر مەدەنىيىتى ئۆزىنىڭ ئالاھىدە ئىجتىمائىي ئادەتلىرى، ئۆرپ-ئادەتلىرى، ئىجتىمائىي مۇناسىۋەتتە ئۆزىنى كۆرسەتكەن مەدەنىيەتكە ئىگە. مەسىلەن، ئىرانىيەت يازغۇچىسى مۇياسساننىڭ «جېرايەت» ناملىق دوستۇرىدا ئۇيغۇرلارنىڭ ئىجتىمائىي ئادەتلىرى ۋە ئۆرپ-ئادەتلىرى ھەققىدە توختالغان. مەسىلەن، ئىرانىيەت يازغۇچىسى مۇياسساننىڭ «جېرايەت» ناملىق دوستۇرىدا ئۇيغۇرلارنىڭ ئىجتىمائىي ئادەتلىرى ۋە ئۆرپ-ئادەتلىرى ھەققىدە توختالغان. مەسىلەن، ئىرانىيەت يازغۇچىسى مۇياسساننىڭ «جېرايەت» ناملىق دوستۇرىدا ئۇيغۇرلارنىڭ ئىجتىمائىي ئادەتلىرى ۋە ئۆرپ-ئادەتلىرى ھەققىدە توختالغان. مەسىلەن، ئىرانىيەت يازغۇچىسى مۇياسساننىڭ «جېرايەت» ناملىق دوستۇرىدا ئۇيغۇرلارنىڭ ئىجتىمائىي ئادەتلىرى ۋە ئۆرپ-ئادەتلىرى ھەققىدە توختالغان. مەسىلەن، ئىرانىيەت يازغۇچىسى مۇياسساننىڭ «جېرايەت» ناملىق دوستۇرىدا ئۇيغۇرلارنىڭ ئىجتىمائىي ئادەتلىرى ۋە ئۆرپ-ئادەتلىرى ھەققىدە توختالغان. مەسىلەن، ئىرانىيەت يازغۇچىسى مۇياسساننىڭ «جېرايەت» ناملىق دوستۇرىدا ئۇيغۇرلارنىڭ ئىجتىمائىي ئادەتلىرى ۋە ئۆرپ-ئادەتلىرى ھەققىدە توختالغان. مەسىلەن، ئىرانىيەت يازغۇچىسى مۇياسساننىڭ «جېرايەت» ناملىق دوستۇرىدا ئۇيغۇرلارنىڭ ئىجتىمائىي ئادەتلىرى ۋە ئۆرپ-ئادەتلىرى ھەققىدە توختالغان. مەسىلەن، ئىرانىيەت يازغۇچىسى مۇياسساننىڭ

ئالاقە (interaction) :جەمئىيەتتىكى ئالاھىدە ئالاقىنى ئىجتىما-
ئۇيغۇر مەدەنىيىتىنىڭ ئالاھىدىلىكى ۋە ئۇنىڭ ئۆزىگە خاس ئالاھىدە ئورنى بار. ئۇيغۇر مەدەنىيىتى ئۆزىنىڭ ئالاھىدە ئىجتىمائىي ئادەتلىرى، ئۆرپ-ئادەتلىرى، ئىجتىمائىي مۇناسىۋەتتە ئۆزىنى كۆرسەتكەن مەدەنىيەتكە ئىگە. مەسىلەن، ئىرانىيەت يازغۇچىسى مۇياسساننىڭ «جېرايەت» ناملىق دوستۇرىدا ئۇيغۇرلارنىڭ ئىجتىمائىي ئادەتلىرى ۋە ئۆرپ-ئادەتلىرى ھەققىدە توختالغان. مەسىلەن، ئىرانىيەت يازغۇچىسى مۇياسساننىڭ «جېرايەت» ناملىق دوستۇرىدا ئۇيغۇرلارنىڭ ئىجتىمائىي ئادەتلىرى ۋە ئۆرپ-ئادەتلىرى ھەققىدە توختالغان. مەسىلەن، ئىرانىيەت يازغۇچىسى مۇياسساننىڭ «جېرايەت» ناملىق دوستۇرىدا ئۇيغۇرلارنىڭ ئىجتىمائىي ئادەتلىرى ۋە ئۆرپ-ئادەتلىرى ھەققىدە توختالغان. مەسىلەن، ئىرانىيەت يازغۇچىسى مۇياسساننىڭ «جېرايەت» ناملىق دوستۇرىدا ئۇيغۇرلارنىڭ ئىجتىمائىي ئادەتلىرى ۋە ئۆرپ-ئادەتلىرى ھەققىدە توختالغان. مەسىلەن، ئىرانىيەت يازغۇچىسى مۇياسساننىڭ

ئالاقە (interaction) :جەمئىيەتتىكى ئالاھىدە ئالاقىنى ئىجتىما-
ئۇيغۇر مەدەنىيىتىنىڭ ئالاھىدىلىكى ۋە ئۇنىڭ ئۆزىگە خاس ئالاھىدە ئورنى بار. ئۇيغۇر مەدەنىيىتى ئۆزىنىڭ ئالاھىدە ئىجتىمائىي ئادەتلىرى، ئۆرپ-ئادەتلىرى، ئىجتىمائىي مۇناسىۋەتتە ئۆزىنى كۆرسەتكەن مەدەنىيەتكە ئىگە. مەسىلەن، ئىرانىيەت يازغۇچىسى مۇياسساننىڭ «جېرايەت» ناملىق دوستۇرىدا ئۇيغۇرلارنىڭ ئىجتىمائىي ئادەتلىرى ۋە ئۆرپ-ئادەتلىرى ھەققىدە توختالغان. مەسىلەن، ئىرانىيەت يازغۇچىسى مۇياسساننىڭ «جېرايەت» ناملىق دوستۇرىدا ئۇيغۇرلارنىڭ ئىجتىمائىي ئادەتلىرى ۋە ئۆرپ-ئادەتلىرى ھەققىدە توختالغان. مەسىلەن، ئىرانىيەت يازغۇچىسى مۇياسساننىڭ «جېرايەت» ناملىق دوستۇرىدا ئۇيغۇرلارنىڭ ئىجتىمائىي ئادەتلىرى ۋە ئۆرپ-ئادەتلىرى ھەققىدە توختالغان. مەسىلەن، ئىرانىيەت يازغۇچىسى مۇياسساننىڭ

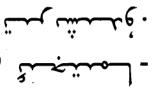

ئۇيغۇر مەدەنىيىتىنىڭ ئالاھىدىلىكى ۋە ئۇنىڭ ئۆزىگە خاس ئالاھىدە ئورنى بار. ئۇيغۇر مەدەنىيىتى ئۆزىنىڭ ئالاھىدە ئىجتىمائىي ئادەتلىرى، ئۆرپ-ئادەتلىرى، ئىجتىمائىي مۇناسىۋەتتە ئۆزىنى كۆرسەتكەن مەدەنىيەتكە ئىگە. مەسىلەن، ئىرانىيەت يازغۇچىسى مۇياسساننىڭ «جېرايەت» ناملىق دوستۇرىدا ئۇيغۇرلارنىڭ ئىجتىمائىي ئادەتلىرى ۋە ئۆرپ-ئادەتلىرى ھەققىدە توختالغان. مەسىلەن، ئىرانىيەت يازغۇچىسى مۇياسساننىڭ «جېرايەت» ناملىق دوستۇرىدا ئۇيغۇرلارنىڭ ئىجتىمائىي ئادەتلىرى ۋە ئۆرپ-ئادەتلىرى ھەققىدە توختالغان. مەسىلەن، ئىرانىيەت يازغۇچىسى مۇياسساننىڭ «جېرايەت» ناملىق دوستۇرىدا ئۇيغۇرلارنىڭ ئىجتىمائىي ئادەتلىرى ۋە ئۆرپ-ئادەتلىرى ھەققىدە توختالغان. مەسىلەن، ئىرانىيەت يازغۇچىسى مۇياسساننىڭ

ئالاقە (interaction) :جەمئىيەتتىكى ئالاھىدە ئالاقىنى ئىجتىما-
ئۇيغۇر مەدەنىيىتىنىڭ ئالاھىدىلىكى ۋە ئۇنىڭ ئۆزىگە خاس ئالاھىدە ئورنى بار. ئۇيغۇر مەدەنىيىتى ئۆزىنىڭ ئالاھىدە ئىجتىمائىي ئادەتلىرى، ئۆرپ-ئادەتلىرى، ئىجتىمائىي مۇناسىۋەتتە ئۆزىنى كۆرسەتكەن مەدەنىيەتكە ئىگە. مەسىلەن، ئىرانىيەت يازغۇچىسى مۇياسساننىڭ «جېرايەت» ناملىق دوستۇرىدا ئۇيغۇرلارنىڭ ئىجتىمائىي ئادەتلىرى ۋە ئۆرپ-ئادەتلىرى ھەققىدە توختالغان. مەسىلەن، ئىرانىيەت يازغۇچىسى مۇياسساننىڭ «جېرايەت» ناملىق دوستۇرىدا ئۇيغۇرلارنىڭ ئىجتىمائىي ئادەتلىرى ۋە ئۆرپ-ئادەتلىرى ھەققىدە توختالغان. مەسىلەن، ئىرانىيەت يازغۇچىسى مۇياسساننىڭ «جېرايەت» ناملىق دوستۇرىدا ئۇيغۇرلارنىڭ ئىجتىمائىي ئادەتلىرى ۋە ئۆرپ-ئادەتلىرى ھەققىدە توختالغان. مەسىلەن، ئىرانىيەت يازغۇچىسى مۇياسساننىڭ

خاھىش (mind): بۇ ھەقتە ئالقى دەسلەپىدە سەۋۋۇللۇق قىنى ئەكىس ئەتتۇرۇش ئالاھىدىلىكى بارلىقىنى بايقايمىز.

ئالاقە نۇرۇرىيەسىدىلىق پېشۋالىسى، ئامبىر ئىلمانى جەمئىيەتشۇناس جورج خىربېرت مېد ئىزدەنگەن بولۇپ، ئۇنىڭ چوڭشەندۈرۈشىچە، ئادەمنىڭ ئۆزلۈكى ئىپادە قىلىنىشتىن بۇرۇن قەلبىتە بىر خىل تەبىارلىق سەھنىسى بولىدۇ. بۇ تەبىارلىق سەھنىسى خاھىشنىڭ يەنى ئىنسانلارنىڭ ماپىللىقىنىڭ ئۆزىنى كۆرسىتىشىدۇر. خاھىش مۇنداق بەش خىل ئەقىتىدارنى ئۆزىگە بولسىدۇ: بىرىنچىسى، سەھ-ۋۇللۇرىدىن پايدىلىنىپ ئويىمىكتالارغا بولغان پوزىتسىيەنى ئىپا-دىلەش ئەقىتىدارى؛ ئىككىنچىسى، سەۋۋۇللۇرىدىن ئەندىقىلىغۇچى-كۆڭ سۇبيېكتىدە پايدىلىنىش ئەقىتىدارى؛ ئۇچىنچىسى، باشقالارنىڭ قىياپىتىنى چۈشىنىش ۋە ئۆزىنى كېيىنىدىكى ھەرىكىتىگە ئۈزۈنداق قىلىش ئەقىتىدارى؛ تۆتىنچىسى، ئىنكاسىنى كونترول قىلىش ئەقىتىدارى؛ بەشىنچىسى، ئىگىسىنى سىياتنى كونترول قىلىش) ئەقىتىدارى. ھەر ئىككىلىسى ئۆزئارا مۇناسىۋەتلىك بولۇپ، ئۇنىڭ ئىچىدە ھەرىكەتنى قىياسىتىن ئۆتكۈ-رۈش جەريانى. مېڭە يەنىمۇ ئىلگىرىلىگەن ھالدا مۇنداق دەپ

ئۆزلۇك كىتابى 408

يولسىز تالىپىنى رەت قىلىدۇ. گېيرمان ئەسكەرلىرى بىلەن فىرانسۇز پاھىشە قىز ئوتتۇرىسىدا بۇز بېرىۋاتقان بۇ ئىجتىما-ئىي ئالاقىدە ھەم شۇ ۋاقىتتىكى فىرانسىيىنىلىق ئىشخالىيەت ئاستىدىكى تەڭپۇڭسىز پىلانچ ئىجتىماڭىي سىستېمىسى ھەم فىرانسۇز قىزىنىڭ ئۆزىگە بولسىمۇ دۇشمەن ئالدىدا ئۆزۈ-ئەخلاقىي قورۇلمىسى، ھەم شەخسنىڭ پېسخىكىلىق ساپىللى-قىنى ئەكس ئەتتۈرۈش ئالاھىدىلىكى بارلىقىنى بايقايمىز.

خاھىش (mind): بۇ ھەقتە ئالقى دەسلەپىدە سەۋۋۇللۇق قىنى ئەكىس ئەتتۈرۈش ئالاھىدىلىكى بارلىقىنى بايقايمىز.

ئالاقە نۇرۇرىيەسىدىلىق پېشۋالىسى، ئامبىر ئىلمانى جەمئىيەتشۇناس جورج خىربېرت مېد ئىزدەنگەن بولۇپ، ئۇنىڭ چوڭشەندۈرۈشىچە، ئادەمنىڭ ئۆزلۈكى ئىپادە قىلىنىشتىن بۇرۇن قەلبىتە بىر خىل تەبىارلىق سەھنىسى بولىدۇ. بۇ تەبىارلىق سەھنىسى خاھىشنىڭ يەنى ئىنسانلارنىڭ ماپىللىقىنىڭ ئۆزىنى كۆرسىتىشىدۇر. خاھىش مۇنداق بەش خىل ئەقىتىدارنى ئۆزىگە بولسىدۇ: بىرىنچىسى، سەھ-ۋۇللۇرىدىن پايدىلىنىپ ئويىمىكتالارغا بولغان پوزىتسىيەنى ئىپا-دىلەش ئەقىتىدارى؛ ئىككىنچىسى، سەۋۋۇللۇرىدىن ئەندىقىلىغۇچى-كۆڭ سۇبيېكتىدە پايدىلىنىش ئەقىتىدارى؛ ئۇچىنچىسى، باشقالارنىڭ قىياپىتىنى چۈشىنىش ۋە ئۆزىنى كېيىنىدىكى ھەرىكىتىگە ئۈزۈنداق قىلىش ئەقىتىدارى؛ تۆتىنچىسى، ئىنكاسىنى كونترول قىلىش ئەقىتىدارى؛ بەشىنچىسى، ئىگىسىنى سىياتنى كونترول قىلىش) ئەقىتىدارى. ھەر ئىككىلىسى ئۆزئارا مۇناسىۋەتلىك بولۇپ، ئۇنىڭ ئىچىدە ھەرىكەتنى قىياسىتىن ئۆتكۈ-رۈش جەريانى. مېڭە يەنىمۇ ئىلگىرىلىگەن ھالدا مۇنداق دەپ

ئۆزلۇك كىتابى 408

يولسىز تالىپىنى رەت قىلىدۇ. گېيرمان ئەسكەرلىرى بىلەن فىرانسۇز پاھىشە قىز ئوتتۇرىسىدا بۇز بېرىۋاتقان بۇ ئىجتىما-ئىي ئالاقىدە ھەم شۇ ۋاقىتتىكى فىرانسىيىنىلىق ئىشخالىيەت ئاستىدىكى تەڭپۇڭسىز پىلانچ ئىجتىماڭىي سىستېمىسى ھەم فىرانسۇز قىزىنىڭ ئۆزىگە بولسىمۇ دۇشمەن ئالدىدا ئۆزۈ-ئەخلاقىي قورۇلمىسى، ھەم شەخسنىڭ پېسخىكىلىق ساپىللى-قىنى ئەكس ئەتتۈرۈش ئالاھىدىلىكى بارلىقىنى بايقايمىز.

جۇشقۇنلۇرىدۇ: «خاھىش پەقەت شەخسىنىڭ ئىجتىماڭىي جەريانغا قاتناشقان چاغدىكى كەچۈرمىشىگە ماس ھالدا ئۆزگىرىدۇ.»[9] مەسىلەن، جەريان تۈگىشىدىغان چاغدىكى ئۆزىنى ئاشكارىلايدۇ. بۇ ئەھۋالىمىتتە تىل ئىگىلىمىش جەريانى ھەم ئادەمنىڭ ئۆتمۈشىگە پەيدا بولۇپ باشقىلار بىلەن بولغان ئىجتىماڭىي ئالاقىدە ئىپادىلەيدۇ. شۇنىڭ بىلەن بۇ ۋاقىت ماۋزۇم بىر خىل قىياپەتنى يا-كى ئۇنىڭ چېتىلىشا ئۆزىنىڭ ئېھتىياجىنىڭ قانىدىغانلىقىنى ئىپادىلەيدۇ. بۇ ئەھۋالىمىتتە تىل ئىگىلىمىش جەريانى ھەم ئادەمنىڭ ئۆتمۈشىگە پەيدا بولۇپ باشقىلار بىلەن بولغان ئىجتىماڭىي ئالاقىدە ئىپادىلەيدۇ. ئۇنىڭ ئىچكى ھاياتىدا ئۆزگىرىش ھاسىل قىلىدۇ. مۇنداق ئادەم ئۆزىنى ئۆزگەرتىشكە ئېھتىياجلىق قانداقلىقىنى ئۇقۇپ يېتى

ریپىدىن ئۆزلۈكنى شەرھلەش مەقسىتىدە ئىشلىتىلگەن ئاتالغۇلارنىڭ بىرى بولۇپ، شەخسنىڭ ئۆزىنى قوينىغا ئېلىپ تۇرغان ئىجتىمائىي توپنىڭ پوزىتسىيەسىنى ئۆز ھەرىكىتىدە ئەكس ئەتتۈرىدىغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ. ئۆزلۈكسىزدە ئەكس ئەتكەن باشقىلارنىڭ كۆلەڭگىسىدە جامائەتچىلىكنىڭ ئۆز ئەزالىرىغا بولغان كونترولىلۇقى ئەكس ئېتىدۇ. مەسىلەن، پارا ئېلىشقا كۆنگەن بىر ئەمەلدار ئىدارىسىدە ياكى خەلقەر كۆرۈپ قالىدىغان يەردە ھەرگىز پارا ئالماسلىقى مۇمكىن. ئۇنىڭ بۇنداق ئەھۋالدا ئۆز نەپسىنى يوشۇرۇشىغا، تىزگىنلىشىگە ئەتراپىدىكى كىشىلەرنىڭ بۇ ئىشقا بولغان پوزىتسىيەسى چەكلەش رولىنى ئويناپغان. ناۋادا ئاۋام پارىخورلۇقنى پايدىلىق ئىش دەپ قاراپ ئومۇمىيۈزلۈك قوبۇل قىلغان بولسىدى، ئۇنىڭ ھەرىكىتىدە يەنە شۇ باشقىلارنىڭ كۆلەڭگىسى ئەكس ئېتىپ، ئاشكارا پارا ئېلىشتىن باش تارتمىغان بولاتتى.

سىمۋول ۋە بەلگە (symbol and sign): ئادەم ئىجتىمائىيلىشىشنىڭ مەھسۇلى بولغىنى ئۈچۈن ئىجتىمائىي ئالاقە جەريانىدا «سىمۋوللاردىن پايدىلىنىپ مەنىلىك ئىجتىمائىي كارتىنا ھاسىل قىلىدۇ.»[11] ھېچقانداق بىر ھايۋان ئادەمدەك سىمۋولۇق مەنە بىلەن تۇيۇنغان مەدەنىيەتنى ئۆز ھاياتىدا كۆرسىتەلمەيدۇ. ئۆزلۈك سىمۋوللۇق مەنىلەر بىلەن گىرەلەشكەن ھالدا ئۆز ئىپادىسىنى تاپىدۇ. ئىجتىمائىي ئالاقىدە ئادەم ئۆزلۈكىنى سىمۋوللۇق بەلگىلەرنىڭ يارىدىمى ئارقىلىق ئىش - ھەرىكىتىدە، پوزىتسىيەسىدە، ئۆرپ - ئادەت شەكىللىرىدە ئەكس ئەتتۈرىدۇ. ئۆزلۈكنى ئوراپ تۇرغان سىمۋوللۇق بەلگىلەر ئارقىلىق ئاممىنىڭ ئۆزلۈكى بىر- بىرىدىن پەرقلىنىپ تۇرىدۇ. مەسىلەن، مودا يۈرۈشكە ئادەتلەنگەن بىر قىز ھىجاپ كىيگەن يەنە بىر قىزنى بەدىنىنى ئورىغىنىغا ۋە كىيىمگە قاراپ «مۇتەئەسسىپ، خۇراپىي، مەتۇ» دەپ ياراتماسلىقى، ھىجاپ كىيگەن قىزمۇ مودا قىزنىڭ كىيىمىگە قاراپ ئۇنىڭغا

ریپىدىن ئۆزلۈكنى شەرھلەش مەقسىتىدە ئىشلىتىلگەن ئاتالغۇلارنىڭ بىرى بولۇپ، شەخسنىڭ ئۆزىنى قوينىغا ئېلىپ تۇرغان ئىجتىمائىي توپنىڭ پوزىتسىيەسىنى ئۆز ھەرىكىتىدە ئەكس ئەتتۈرىدىغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ. ئۆزلۈكسىزدە ئەكس ئەتكەن باشقىلارنىڭ كۆلەڭگىسىدە جامائەتچىلىكنىڭ ئۆز ئەزالىرىغا بولغان كونترولىلۇقى ئەكس ئېتىدۇ. مەسىلەن، پارا ئېلىشقا كۆنگەن بىر ئەمەلدار ئىدارىسىدە ياكى خەلقەر كۆرۈپ قالىدىغان يەردە ھەرگىز پارا ئالماسلىقى مۇمكىن. ئۇنىڭ بۇنداق ئەھۋالدا ئۆز نەپسىنى يوشۇرۇشىغا، تىزگىنلىشىگە ئەتراپىدىكى كىشىلەرنىڭ بۇ ئىشقا بولغان پوزىتسىيەسى چەكلەش رولىنى ئويناپغان. ناۋادا ئاۋام پارىخورلۇقنى پايدىلىق ئىش دەپ قاراپ ئومۇمىيۈزلۈك قوبۇل قىلغان بولسىدى، ئۇنىڭ ھەرىكىتىدە يەنە شۇ باشقىلارنىڭ كۆلەڭگىسى ئەكس ئېتىپ، ئاشكارا پارا ئېلىشتىن باش تارتمىغان بولاتتى.

سىمۋول ۋە بەلگە (symbol and sign): ئادەم ئىجتىمائىيلىشىشنىڭ مەھسۇلى بولغىنى ئۈچۈن ئىجتىمائىي ئالاقە جەريانىدا «سىمۋوللاردىن پايدىلىنىپ مەنىلىك ئىجتىمائىي كارتىنا ھاسىل قىلىدۇ.»[11] ھېچقانداق بىر ھايۋان ئادەمدەك سىمۋولۇق مەنە بىلەن تۇيۇنغان مەدەنىيەتنى ئۆز ھاياتىدا كۆرسىتەلمەيدۇ. ئۆزلۈك سىمۋوللۇق مەنىلەر بىلەن گىرەلەشكەن ھالدا ئۆز ئىپادىسىنى تاپىدۇ. ئىجتىمائىي ئالاقىدە ئادەم ئۆزلۈكىنى سىمۋوللۇق بەلگىلەرنىڭ يارىدىمى ئارقىلىق ئىش - ھەرىكىتىدە، پوزىتسىيەسىدە، ئۆرپ - ئادەت شەكىللىرىدە ئەكس ئەتتۈرىدۇ. ئۆزلۈكنى ئوراپ تۇرغان سىمۋوللۇق بەلگىلەر ئارقىلىق ئاممىنىڭ ئۆزلۈكى بىر- بىرىدىن پەرقلىنىپ تۇرىدۇ. مەسىلەن، مودا يۈرۈشكە ئادەتلەنگەن بىر قىز ھىجاپ كىيگەن يەنە بىر قىزنى بەدىنىنى ئورىغىنىغا ۋە كىيىمگە قاراپ «مۇتەئەسسىپ، خۇراپىي، مەتۇ» دەپ ياراتماسلىقى، ھىجاپ كىيگەن قىزمۇ مودا قىزنىڭ كىيىمىگە قاراپ ئۇنىڭغا

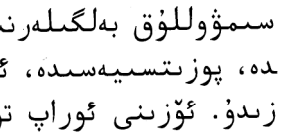

ریپىدىن ئۆزلۈكنى شەرھلەش مەقسىتىدە ئىشلىتىلگەن ئاتالغۇلارنىڭ بىرى بولۇپ، شەخسنىڭ ئۆزىنى قوينىغا ئېلىپ تۇرغان ئىجتىمائىي توپنىڭ پوزىتسىيەسىنى ئۆز ھەرىكىتىدە ئەكس ئەتتۈرىدىغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ. ئۆزلۈكسىزدە ئەكس ئەتكەن باشقىلارنىڭ كۆلەڭگىسىدە جامائەتچىلىكنىڭ ئۆز ئەزالىرىغا بولغان كونترولىلۇقى ئەكس ئېتىدۇ. مەسىلەن، پارا ئېلىشقا كۆنگەن بىر ئەمەلدار ئىدارىسىدە ياكى خەلقەر كۆرۈپ قالىدىغان يەردە ھەرگىز پارا ئالماسلىقى مۇمكىن. ئۇنىڭ بۇنداق ئەھۋالدا ئۆز نەپسىنى يوشۇرۇشىغا، تىزگىنلىشىگە ئەتراپىدىكى كىشىلەرنىڭ بۇ ئىشقا بولغان پوزىتسىيەسى چەكلەش رولىنى ئويناپغان. ناۋادا ئاۋام پارىخورلۇقنى پايدىلىق ئىش دەپ قاراپ ئومۇمىيۈزلۈك قوبۇل قىلغان بولسىدى، ئۇنىڭ ھەرىكىتىدە يەنە شۇ باشقىلارنىڭ كۆلەڭگىسى ئەكس ئېتىپ، ئاشكارا پارا ئېلىشتىن باش تارتمىغان بولاتتى.

سىمۋول ۋە بەلگە (symbol and sign): ئادەم ئىجتىمائىيلىشىشنىڭ مەھسۇلى بولغىنى ئۈچۈن ئىجتىمائىي ئالاقە جەريانىدا «سىمۋوللاردىن پايدىلىنىپ مەنىلىك ئىجتىمائىي كارتىنا ھاسىل قىلىدۇ.»[11] ھېچقانداق بىر ھايۋان ئادەمدەك سىمۋولۇق مەنە بىلەن تۇيۇنغان مەدەنىيەتنى ئۆز ھاياتىدا كۆرسىتەلمەيدۇ. ئۆزلۈك سىمۋوللۇق مەنىلەر بىلەن گىرەلەشكەن ھالدا ئۆز ئىپادىسىنى تاپىدۇ. ئىجتىمائىي ئالاقىدە ئادەم ئۆزلۈكىنى سىمۋوللۇق بەلگىلەرنىڭ يارىدىمى ئارقىلىق ئىش - ھەرىكىتىدە، پوزىتسىيەسىدە، ئۆرپ - ئادەت شەكىللىرىدە ئەكس ئەتتۈرىدۇ. ئۆزلۈكنى ئوراپ تۇرغان سىمۋوللۇق بەلگىلەر ئارقىلىق ئاممىنىڭ ئۆزلۈكى بىر- بىرىدىن پەرقلىنىپ تۇرىدۇ. مەسىلەن، مودا يۈرۈشكە ئادەتلەنگەن بىر قىز ھىجاپ كىيگەن يەنە بىر قىزنى بەدىنىنى ئورىغىنىغا ۋە كىيىمگە قاراپ «مۇتەئەسسىپ، خۇراپىي، مەتۇ» دەپ ياراتماسلىقى، ھىجاپ كىيگەن قىزمۇ مودا قىزنىڭ كىيىمىگە قاراپ ئۇنىڭغا

كىلاكنى چۈشەنمەسلىك ئاچچىقچىلىق ئۇقۇملىرى

ئادەتتە بىر ئادەمنىڭ كىملىكى ئۇ ئۆزلۈكىگە تەسىر كۆرسىتىدۇ. تىل بىر ئادەمنىڭ كىملىكىنى ئىپادىلەيدىغان ئاساسلىق ۋاسىتىلەرنىڭ بىرى. ئادەملەر ھەرگىزمۇ ئالاقىنىڭ ئېھتىياجى بويىچە ھەرىكەت ئېلىپ بارمايدىغان ماشىنا ئەمەس. ئۇلار ئىجتىماڭىي ئالاقىلىشىش جەريانىدا ئاساسەن ئۆزلىرىدا تاسادىپىي ئۆتكۈنچە قىلىدىغان ئادەتلىرىنى ئۆزىنىڭ ئىجتىماڭىي كىملىكىنىڭ بىر قىسمى قىلىۋالىدۇ. ئۇلار ئىجتىماڭىي ئالاقىلىشىش جەريانىدا ئۆزلىرىنىڭ ئىجتىماڭىي كىملىكىنى ئىپادىلەيدىغان ئاساسلىق ۋاسىتىلەرنىڭ بىرى بولغان تىلنى ئىشلىتىدۇ. تىل ئىجتىماڭىي كىملىكىمىزنى ئىپادىلەشتىكى ئەڭ مۇھىم ۋاسىتىلەرنىڭ بىرى بولۇپلا قالماستىن، يەنە ئۇ ئىجتىماڭىي كىملىكىمىزنىڭ ئۆزى. تىل ھەققىدىكى مۇنازىرىلەر ئادەتتە ئىككى خىل قاراشنى ئاساس قىلىدۇ. بىرىنچى خىل قاراش تىلنى ئىجتىماڭىي ئالاقە ۋاسىتىسى دەپ قارايدۇ. ئىككىنچى خىل قاراش بولسا تىلنى ئىجتىماڭىي كىملىكىمىزنىڭ ئۆزى دەپ قارايدۇ.

تىل ۋە مەنا (language and meaning): ئىجتىماڭىي ئالاقە دېگەندە ئادەتتە ئاۋازلارنى ئىپادىلەش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان رەسىم بەلگىلەر سىستېمىسىنى كۆرسىتىمىز. ئادەملەر ئۆز ئارا پىكىر ئالماشتۇرۇشقاندا، ئاۋازلارنى ئىپادىلەش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان رەسىم بەلگىلەرنىڭ مەنىسىگە ئورتاق چۈشىنىشكە ئىگە بولىدۇ. ئادەتتە بىر ئادەمنىڭ كىملىكى ئۇ ئۆزلۈكىگە تەسىر كۆرسىتىدۇ. تىل بىر ئادەمنىڭ كىملىكىنى ئىپادىلەيدىغان ئاساسلىق ۋاسىتىلەرنىڭ بىرى. ئادەملەر ھەرگىزمۇ ئالاقىنىڭ ئېھتىياجى بويىچە ھەرىكەت ئېلىپ بارمايدىغان ماشىنا ئەمەس. ئۇلار ئىجتىماڭىي ئالاقىلىشىش جەريانىدا ئۆزلىرىدا تاسادىپىي ئۆتكۈنچە قىلىدىغان ئادەتلىرىنى ئۆزىنىڭ ئىجتىماڭىي كىملىكىنىڭ بىر قىسمى قىلىۋالىدۇ. ئۇلار ئىجتىماڭىي ئالاقىلىشىش جەريانىدا ئۆزلىرىنىڭ ئىجتىماڭىي كىملىكىنى ئىپادىلەيدىغان ئاساسلىق ۋاسىتىلەرنىڭ بىرى بولغان تىلنى ئىشلىتىدۇ. تىل ئىجتىماڭىي كىملىكىمىزنى ئىپادىلەشتىكى ئەڭ مۇھىم ۋاسىتىلەرنىڭ بىرى بولۇپلا قالماستىن، يەنە ئۇ ئىجتىماڭىي كىملىكىمىزنىڭ ئۆزى. تىل ھەققىدىكى مۇنازىرىلەر ئادەتتە ئىككى خىل قاراشنى ئاساس قىلىدۇ. بىرىنچى خىل قاراش تىلنى ئىجتىماڭىي ئالاقە ۋاسىتىسى دەپ قارايدۇ. ئىككىنچى خىل قاراش بولسا تىلنى ئىجتىماڭىي كىملىكىمىزنىڭ ئۆزى دەپ قارايدۇ. ئەمما، كىملىك ئېھتىياجىي سىستېمىسىغا مۇناسىۋەتلىك

411 On the Margins of Self

كىملىكنى چۈشەنمەسلىك ئاچچىقچىلىق ئۇقۇملىرى

ئادەتتە بىر ئادەمنىڭ كىملىكى ئۇ ئۆزلۈكىگە تەسىر كۆرسىتىدۇ. تىل بىر ئادەمنىڭ كىملىكىنى ئىپادىلەيدىغان ئاساسلىق ۋاسىتىلەرنىڭ بىرى. ئادەملەر ھەرگىزمۇ ئالاقىنىڭ ئېھتىياجى بويىچە ھەرىكەت ئېلىپ بارمايدىغان ماشىنا ئەمەس. ئۇلار ئىجتىماڭىي ئالاقىلىشىش جەريانىدا ئۆزلىرىدا تاسادىپىي ئۆتكۈنچە قىلىدىغان ئادەتلىرىنى ئۆزىنىڭ ئىجتىماڭىي كىملىكىنىڭ بىر قىسمى قىلىۋالىدۇ. ئۇلار ئىجتىماڭىي ئالاقىلىشىش جەريانىدا ئۆزلىرىنىڭ ئىجتىماڭىي كىملىكىنى ئىپادىلەيدىغان ئاساسلىق ۋاسىتىلەرنىڭ بىرى بولغان تىلنى ئىشلىتىدۇ. تىل ئىجتىماڭىي كىملىكىمىزنى ئىپادىلەشتىكى ئەڭ مۇھىم ۋاسىتىلەرنىڭ بىرى بولۇپلا قالماستىن، يەنە ئۇ ئىجتىماڭىي كىملىكىمىزنىڭ ئۆزى. تىل ھەققىدىكى مۇنازىرىلەر ئادەتتە ئىككى خىل قاراشنى ئاساس قىلىدۇ. بىرىنچى خىل قاراش تىلنى ئىجتىماڭىي ئالاقە ۋاسىتىسى دەپ قارايدۇ. ئىككىنچى خىل قاراش بولسا تىلنى ئىجتىماڭىي كىملىكىمىزنىڭ ئۆزى دەپ قارايدۇ. ئەمما، كىملىك ئېھتىياجىي سىستېمىسىغا مۇناسىۋەتلىك

تىل ۋە مەنا (language and meaning): ئىجتىماڭىي ئالاقە دېگەندە ئادەتتە ئاۋازلارنى ئىپادىلەش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان رەسىم بەلگىلەر سىستېمىسىنى كۆرسىتىمىز. ئادەملەر ئۆز ئارا پىكىر ئالماشتۇرۇشقاندا، ئاۋازلارنى ئىپادىلەش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان رەسىم بەلگىلەرنىڭ مەنىسىگە ئورتاق چۈشىنىشكە ئىگە بولىدۇ. ئادەتتە بىر ئادەمنىڭ كىملىكى ئۇ ئۆزلۈكىگە تەسىر كۆرسىتىدۇ. تىل بىر ئادەمنىڭ كىملىكىنى ئىپادىلەيدىغان ئاساسلىق ۋاسىتىلەرنىڭ بىرى. ئادەملەر ھەرگىزمۇ ئالاقىنىڭ ئېھتىياجى بويىچە ھەرىكەت ئېلىپ بارمايدىغان ماشىنا ئەمەس. ئۇلار ئىجتىماڭىي ئالاقىلىشىش جەريانىدا ئۆزلىرىدا تاسادىپىي ئۆتكۈنچە قىلىدىغان ئادەتلىرىنى ئۆزىنىڭ ئىجتىماڭىي كىملىكىنىڭ بىر قىسمى قىلىۋالىدۇ. ئۇلار ئىجتىماڭىي ئالاقىلىشىش جەريانىدا ئۆزلىرىنىڭ ئىجتىماڭىي كىملىكىنى ئىپادىلەيدىغان ئاساسلىق ۋاسىتىلەرنىڭ بىرى بولغان تىلنى ئىشلىتىدۇ. تىل ئىجتىماڭىي كىملىكىمىزنى ئىپادىلەشتىكى ئەڭ مۇھىم ۋاسىتىلەرنىڭ بىرى بولۇپلا قالماستىن، يەنە ئۇ ئىجتىماڭىي كىملىكىمىزنىڭ ئۆزى. تىل ھەققىدىكى مۇنازىرىلەر ئادەتتە ئىككى خىل قاراشنى ئاساس قىلىدۇ. بىرىنچى خىل قاراش تىلنى ئىجتىماڭىي ئالاقە ۋاسىتىسى دەپ قارايدۇ. ئىككىنچى خىل قاراش بولسا تىلنى ئىجتىماڭىي كىملىكىمىزنىڭ ئۆزى دەپ قارايدۇ. ئەمما، كىملىك ئېھتىياجىي سىستېمىسىغا مۇناسىۋەتلىك

كىملىكنى چۈشەنمەسلىك ئاچچىقچىلىق ئۇقۇملىرى

ئادەتتە بىر ئادەمنىڭ كىملىكى ئۇ ئۆزلۈكىگە تەسىر كۆرسىتىدۇ. تىل بىر ئادەمنىڭ كىملىكىنى ئىپادىلەيدىغان ئاساسلىق ۋاسىتىلەرنىڭ بىرى. ئادەملەر ھەرگىزمۇ ئالاقىنىڭ ئېھتىياجى بويىچە ھەرىكەت ئېلىپ بارمايدىغان ماشىنا ئەمەس. ئۇلار ئىجتىماڭىي ئالاقىلىشىش جەريانىدا ئۆزلىرىدا تاسادىپىي ئۆتكۈنچە قىلىدىغان ئادەتلىرىنى ئۆزىنىڭ ئىجتىماڭىي كىملىكىنىڭ بىر قىسمى قىلىۋالىدۇ. ئۇلار ئىجتىماڭىي ئالاقىلىشىش جەريانىدا ئۆزلىرىنىڭ ئىجتىماڭىي كىملىكىنى ئىپادىلەيدىغان ئاساسلىق ۋاسىتىلەرنىڭ بىرى بولغان تىلنى ئىشلىتىدۇ. تىل ئىجتىماڭىي كىملىكىمىزنى ئىپادىلەشتىكى ئەڭ مۇھىم ۋاسىتىلەرنىڭ بىرى بولۇپلا قالماستىن، يەنە ئۇ ئىجتىماڭىي كىملىكىمىزنىڭ ئۆزى. تىل ھەققىدىكى مۇنازىرىلەر ئادەتتە ئىككى خىل قاراشنى ئاساس قىلىدۇ. بىرىنچى خىل قاراش تىلنى ئىجتىماڭىي ئالاقە ۋاسىتىسى دەپ قارايدۇ. ئىككىنچى خىل قاراش بولسا تىلنى ئىجتىماڭىي كىملىكىمىزنىڭ ئۆزى دەپ قارايدۇ. ئەمما، كىملىك ئېھتىياجىي سىستېمىسىغا مۇناسىۋەتلىك

تىل ۋە مەنا (language and meaning): ئىجتىماڭىي ئالاقە دېگەندە ئادەتتە ئاۋازلارنى ئىپادىلەش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان رەسىم بەلگىلەر سىستېمىسىنى كۆرسىتىمىز. ئادەملەر ئۆز ئارا پىكىر ئالماشتۇرۇشقاندا، ئاۋازلارنى ئىپادىلەش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان رەسىم بەلگىلەرنىڭ مەنىسىگە ئورتاق چۈشىنىشكە ئىگە بولىدۇ. ئادەتتە بىر ئادەمنىڭ كىملىكى ئۇ ئۆزلۈكىگە تەسىر كۆرسىتىدۇ. تىل بىر ئادەمنىڭ كىملىكىنى ئىپادىلەيدىغان ئاساسلىق ۋاسىتىلەرنىڭ بىرى. ئادەملەر ھەرگىزمۇ ئالاقىنىڭ ئېھتىياجى بويىچە ھەرىكەت ئېلىپ بارمايدىغان ماشىنا ئەمەس. ئۇلار ئىجتىماڭىي ئالاقىلىشىش جەريانىدا ئۆزلىرىدا تاسادىپىي ئۆتكۈنچە قىلىدىغان ئادەتلىرىنى ئۆزىنىڭ ئىجتىماڭىي كىملىكىنىڭ بىر قىسمى قىلىۋالىدۇ. ئۇلار ئىجتىماڭىي ئالاقىلىشىش جەريانىدا ئۆزلىرىنىڭ ئىجتىماڭىي كىملىكىنى ئىپادىلەيدىغان ئاساسلىق ۋاسىتىلەرنىڭ بىرى بولغان تىلنى ئىشلىتىدۇ. تىل ئىجتىماڭىي كىملىكىمىزنى ئىپادىلەشتىكى ئەڭ مۇھىم ۋاسىتىلەرنىڭ بىرى بولۇپلا قالماستىن، يەنە ئۇ ئىجتىماڭىي كىملىكىمىزنىڭ ئۆزى. تىل ھەققىدىكى مۇنازىرىلەر ئادەتتە ئىككى خىل قاراشنى ئاساس قىلىدۇ. بىرىنچى خىل قاراش تىلنى ئىجتىماڭىي ئالاقە ۋاسىتىسى دەپ قارايدۇ. ئىككىنچى خىل قاراش بولسا تىلنى ئىجتىماڭىي كىملىكىمىزنىڭ ئۆزى دەپ قارايدۇ. ئەمما، كىملىك ئېھتىياجىي سىستېمىسىغا مۇناسىۋەتلىك

411 On the Margins of Self

كىملىكنى چۈشەنمەسلىك ئاچچىقچىلىق ئۇقۇملىرى

ئادەتتە بىر ئادەمنىڭ كىملىكى ئۇ ئۆزلۈكىگە تەسىر كۆرسىتىدۇ. تىل بىر ئادەمنىڭ كىملىكىنى ئىپادىلەيدىغان ئاساسلىق ۋاسىتىلەرنىڭ بىرى. ئادەملەر ھەرگىزمۇ ئالاقىنىڭ ئېھتىياجى بويىچە ھەرىكەت ئېلىپ بارمايدىغان ماشىنا ئەمەس. ئۇلار ئىجتىماڭىي ئالاقىلىشىش جەريانىدا ئۆزلىرىدا تاسادىپىي ئۆتكۈنچە قىلىدىغان ئادەتلىرىنى ئۆزىنىڭ ئىجتىماڭىي كىملىكىنىڭ بىر قىسمى قىلىۋالىدۇ. ئۇلار ئىجتىماڭىي ئالاقىلىشىش جەريانىدا ئۆزلىرىنىڭ ئىجتىماڭىي كىملىكىنى ئىپادىلەيدىغان ئاساسلىق ۋاسىتىلەرنىڭ بىرى بولغان تىلنى ئىشلىتىدۇ. تىل ئىجتىماڭىي كىملىكىمىزنى ئىپادىلەشتىكى ئەڭ مۇھىم ۋاسىتىلەرنىڭ بىرى بولۇپلا قالماستىن، يەنە ئۇ ئىجتىماڭىي كىملىكىمىزنىڭ ئۆزى. تىل ھەققىدىكى مۇنازىرىلەر ئادەتتە ئىككى خىل قاراشنى ئاساس قىلىدۇ. بىرىنچى خىل قاراش تىلنى ئىجتىماڭىي ئالاقە ۋاسىتىسى دەپ قارايدۇ. ئىككىنچى خىل قاراش بولسا تىلنى ئىجتىماڭىي كىملىكىمىزنىڭ ئۆزى دەپ قارايدۇ. ئەمما، كىملىك ئېھتىياجىي سىستېمىسىغا مۇناسىۋەتلىك

تىل ۋە مەنا (language and meaning): ئىجتىماڭىي ئالاقە دېگەندە ئادەتتە ئاۋازلارنى ئىپادىلەش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان رەسىم بەلگىلەر سىستېمىسىنى كۆرسىتىمىز. ئادەملەر ئۆز ئارا پىكىر ئالماشتۇرۇشقاندا، ئاۋازلارنى ئىپادىلەش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان رەسىم بەلگىلەرنىڭ مەنىسىگە ئورتاق چۈشىنىشكە ئىگە بولىدۇ. ئادەتتە بىر ئادەمنىڭ كىملىكى ئۇ ئۆزلۈكىگە تەسىر كۆرسىتىدۇ. تىل بىر ئادەمنىڭ كىملىكىنى ئىپادىلەيدىغان ئاساسلىق ۋاسىتىلەرنىڭ بىرى. ئادەملەر ھەرگىزمۇ ئالاقىنىڭ ئېھتىياجى بويىچە ھەرىكەت ئېلىپ بارمايدىغان ماشىنا ئەمەس. ئۇلار ئىجتىماڭىي ئالاقىلىشىش جەريانىدا ئۆزلىرىدا تاسادىپىي ئۆتكۈنچە قىلىدىغان ئادەتلىرىنى ئۆزىنىڭ ئىجتىماڭىي كىملىكىنىڭ بىر قىسمى قىلىۋالىدۇ. ئۇلار ئىجتىماڭىي ئالاقىلىشىش جەريانىدا ئۆزلىرىنىڭ ئىجتىماڭىي كىملىكىنى ئىپادىلەيدىغان ئاساسلىق ۋاسىتىلەرنىڭ بىرى بولغان تىلنى ئىشلىتىدۇ. تىل ئىجتىماڭىي كىملىكىمىزنى ئىپادىلەشتىكى ئەڭ مۇھىم ۋاسىتىلەرنىڭ بىرى بولۇپلا قالماستىن، يەنە ئۇ ئىجتىماڭىي كىملىكىمىزنىڭ ئۆزى. تىل ھەققىدىكى مۇنازىرىلەر ئادەتتە ئىككى خىل قاراشنى ئاساس قىلىدۇ. بىرىنچى خىل قاراش تىلنى ئىجتىماڭىي ئالاقە ۋاسىتىسى دەپ قارايدۇ. ئىككىنچى خىل قاراش بولسا تىلنى ئىجتىماڭىي كىملىكىمىزنىڭ ئۆزى دەپ قارايدۇ. ئەمما، كىملىك ئېھتىياجىي سىستېمىسىغا مۇناسىۋەتلىك

411 On the Margins of Self

ئاساللارنىڭ چەكلىمىسىگە كۆپرەك ئۇچرايدۇ، نوقۇل هالدا ئۆز-
لۈكىگە تەسىر كۆرسىتىدىغان ئاساللار بىلەلەك باغلىنىپ قالمايدۇ.
كىملىكىگە تەسىر كۆرسىتىدىغان نۇقتىلار بەكمۇ كۆپ بولۇپ، ئا-
دەم بىلەن جەمئىيەتنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەت نۇقتىسىدىن
تەھلىل قىلغاندا، تۆۋەندىكى ئاساللار بىر ئادەمنىڭ كىملىكىنىڭ
قوپۇرۇلۇشىغا ئاشكارا ۋە يوشۇرۇن يوسۇندا تەسىر كۆرسىتىدۇ:

ئىجتىماڭىي كونتېرول: بۇ كىشىلەرنىڭ ئۆيى، ھېس – تۇيغۇسى، تەق – تۇرقى ۋە ھەرىكىتىنى مەلۇم ئىجتىماڭىي سىستېمىنى ئىجادە قىلىپچا چوڭشۇرۇشىن جەريانىدىن ئىبارەت. مە-
مەجبۇر بولىدۇ. بىر جەمئىيەتنىڭ ئىجتىماڭىي سىستېمىسى قانۇن بويىچە قوپۇرۇلمىغان بولغاچقا، ئادەم ھۆكۈمرانلار ئورۇن-
لىرىنى ئەخلاق ئۆلچەملىرىنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىمىسىمۇ ئاساللار
قىلالمايدۇ. ھەرقانداق بىر جەمئىيەتنىڭ مىزانى ۋە يېتەكچى
ھەرىكەت موديلى بولغاچقا (بۇنىڭسىز بىر جەمئىيەتنى تەسەۋ-
ۋۇر قىلغىلى بولمايدۇ)، ئادەم ئاشۇ مىزانلارغا، ئاشۇ يېتەكچى
ھەرىكەت موديللىرىغا ماسلاشىپ يالىغاش زۇۋرۇر-بىستىسى ھېس
قىلىدۇ. ئىجتىماڭىي كونتېرول ئالاھىدە ئىجتىماڭىي كونتېپ-

ئاساللارنىڭ چەكلىمىسىگە كۆپرەك ئۇچرايدۇ، نوقۇل هالدا ئۆز-
لۈكىگە تەسىر كۆرسىتىدىغان ئاساللار بىلەلەك باغلىنىپ قالمايدۇ.
كىملىكىگە تەسىر كۆرسىتىدىغان نۇقتىلار بەكمۇ كۆپ بولۇپ، ئا-
دەم بىلەن جەمئىيەتنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەت نۇقتىسىدىن
تەھلىل قىلغاندا، تۆۋەندىكى ئاساللار بىر ئادەمنىڭ كىملىكىنىڭ
قوپۇرۇلۇشىغا ئاشكارا ۋە يوشۇرۇن يوسۇندا تەسىر كۆرسىتىدۇ:

ئىجتىماڭىي كونتېرول: بۇ كىشىلەرنىڭ ئۆيى، ھېس – تۇيغۇسى، تەق – تۇرقى ۋە ھەرىكىتىنى مەلۇم ئىجتىماڭىي سىستېمىنى ئىجادە قىلىپچا چوڭشۇرۇشىن جەريانىدىن ئىبارەت. مە-
مەجبۇر بولىدۇ. بىر جەمئىيەتنىڭ ئىجتىماڭىي سىستېمىسى قانۇن بويىچە قوپۇرۇلمىغان بولغاچقا، ئادەم ھۆكۈمرانلار ئورۇن-
لىرىنى ئەخلاق ئۆلچەملىرىنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىمىسىمۇ ئاساللار
قىلالمايدۇ. ھەرقانداق بىر جەمئىيەتنىڭ مىزانى ۋە يېتەكچى
ھەرىكەت موديلى بولغاچقا (بۇنىڭسىز بىر جەمئىيەتنى تەسەۋ-
ۋۇر قىلغىلى بولمايدۇ)، ئادەم ئاشۇ مىزانلارغا، ئاشۇ يېتەكچى
ھەرىكەت موديللىرىغا ماسلاشىپ يالىغاش زۇۋرۇر-بىستىسى ھېس
قىلىدۇ. ئىجتىماڭىي كونتېرول ئالاھىدە ئىجتىماڭىي كونتېپ-

ئاساللارنىڭ چەكلىمىسىگە كۆپرەك ئۇچرايدۇ، نوقۇل هالدا ئۆز-
لۈكىگە تەسىر كۆرسىتىدىغان ئاساللار بىلەلەك باغلىنىپ قالمايدۇ.
كىملىكىگە تەسىر كۆرسىتىدىغان نۇقتىلار بەكمۇ كۆپ بولۇپ، ئا-
دەم بىلەن جەمئىيەتنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەت نۇقتىسىدىن
تەھلىل قىلغاندا، تۆۋەندىكى ئاساللار بىر ئادەمنىڭ كىملىكىنىڭ
قوپۇرۇلۇشىغا ئاشكارا ۋە يوشۇرۇن يوسۇندا تەسىر كۆرسىتىدۇ:

ئىجتىماڭىي كونتېرول: بۇ كىشىلەرنىڭ ئۆيى، ھېس – تۇيغۇسى، تەق – تۇرقى ۋە ھەرىكىتىنى مەلۇم ئىجتىماڭىي سىستېمىنى ئىجادە قىلىپچا چوڭشۇرۇشىن جەريانىدىن ئىبارەت. مە-
مەجبۇر بولىدۇ. بىر جەمئىيەتنىڭ ئىجتىماڭىي سىستېمىسى قانۇن بويىچە قوپۇرۇلمىغان بولغاچقا، ئادەم ھۆكۈمرانلار ئورۇن-
لىرىنى ئەخلاق ئۆلچەملىرىنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىمىسىمۇ ئاساللار
قىلالمايدۇ. ھەرقانداق بىر جەمئىيەتنىڭ مىزانى ۋە يېتەكچى
ھەرىكەت موديلى بولغاچقا (بۇنىڭسىز بىر جەمئىيەتنى تەسەۋ-
ۋۇر قىلغىلى بولمايدۇ)، ئادەم ئاشۇ مىزانلارغا، ئاشۇ يېتەكچى
ھەرىكەت موديللىرىغا ماسلاشىپ يالىغاش زۇۋرۇر-بىستىسى ھېس
قىلىدۇ. ئىجتىماڭىي كونتېرول ئالاھىدە ئىجتىماڭىي كونتېپ-

كىستىنىڭ ماھىيىتىنى بەلگىلەيدۇ. ئىجتىمائىي كونترولنىڭ يولغا قويۇش شەكىللىرى جەمئىيەتنىڭ ئوخشىماسلىقىغا قاراپ ئوخشمايدۇ: مەقسىتى ئىدىيە، قىممەت قارىشى، پوزىتسىيە سىڭدۈرۈش ئارقىلىق، گاھىدا يۇمشاق ئىدىئولوگىيە ۋاستىلىرى (مەسىلەن، مېدىيە ۋاستىلىرى)، گاھىدا قاتتىق چەكلەش ۋاستىلىرى(مەسىلەن، ساقچى، ئارمىيە دېگەندەك) نىڭ ياردىمى نەتىجىسىدە ئىشقا ئاشىدۇ. جەمئىيەتشۇناسلىق ساھەسىدە ئىجتىمائىي كونترولۇق تېمىسىدا يېزىلغان مۇھىم ئابىدە خاراكتېرلىك ئەسەرلەردىن ستانلېي كوخېننىڭ «ئىجتىمائىي كونترولۇقنىڭ زاھىرەن شەكىللىرى»[12]، جەك گىببىسنىڭ «كونترول: جەمئىيەتشۇناسلىقتىكى ئاساسلىق ئۇقۇم»[13] قاتارلىق ئەسەرلەرنى ساناش مۇمكىن. جەمئىيەتشۇناسلىقتىكى ئۇچ چوڭ غول نەزەرىيەنىڭ بىرى بولغان فۇنكسىيىزم نەزەرىيەسى① نىڭ يول ئاچقۇچىسى، ئامېرىكىنىڭ مەشھۇر جەمئىيەتشۇناسى تالكوت پارسونس② ئىجتىمائىي كونترولۇق ھەققىدە توختىلىپ: «قانۇنىي چەكلىمىنىڭ ئاۋام ئارىسىدا تېخىلىش

①فۇنكسىيىزم نەزەرىيەسى (Functionalism) — جەمئىيەتشۇناسلىقتا ماكرو نۇقتىغا، يەنى ئىجتىمائىي سىستېمىغا نەزەرىنى بەكرەك ئاغدۇرىدىغان بىر خىل ئېقىم بولۇپ، جەمئىيەتشۇناسلىقتىكى ئۇچ چوڭ نەزىرىيەنىڭ بىرى. ئىجتىمائىي سىستېمىنىڭ قانداق يۇرۇشىدىغانلىقى، قانداق ئۆزگىرىدىغانلىقى، قانداق ئىجتىمائىي ئاقىۋەت ئېلىپ كېلىدىغانلىقى ھەققىدىكى بىر خىل نەزەرىيە. غوللۇق ۋەكىللىرىدىن فرانسىيە جەمئىيەتشۇناسى ئېمىل دۇركىم (1917— 1858)، ئامېرىكا جەمئىيەتشۇناسى تالكوت پارسونس (1979— 1902)، ئامېرىكا جەمئىيەتشۇناسى روبېرت مېرتون (2003— 1910) قاتارلىقلار بار.

② تالكوت پارسونس (Talcott Parsons, 1902 — 1979) — بۇگۈنكى كۈندە ئەگەشكۈچىلىرى ئاز قالغان بولسىمۇ، ئەمما ئامېرىكىدا 20 ـ ئەسىردىكى تەسىر كۆچى ئەڭ زور جەمئىيەتشۇناس دەپ ئېتىراپ قىلىنىدۇ. پارسونس ئۆزىنىڭ ئىلمىي ئەمگەكلىرىدە ئىجتىمائىي سىستېمىنىڭ ماھىيىتىنى ھەم شەخس قاتنىشىدىغان ئىجتىمائىي ئالاقىنىڭ مودېللىرىنى ئېچىپ بېرىدىغان ئۇنىۋېرسال جەمئىيەت نەزەرىيەسىنى ئوتتۇرىغا قويۇشقا جىق تىرىشقان. ئۇ فۇنكسىيىزم نەزەرىيەسىنىڭ غوللۇق ۋەكىللىرىدىن بىرى.

جەرياني بولۇپ، بۇ ئارقىلىق ئىجتىماڭىي مۇقىملىقى قوغدىلىدۇ.

ھەر، تاپتىن چىققان قىلىمىشلار چەكلىنىدۇ»[14] دەيدۇ. ئەسلىي ئىجتىماڭىي كونتروللۇقتىن ئىبارەت بۇ ئۇقۇم ئىجتىماڭىي بىخەتەرلىلىكتىن ئۇقۇمىسى تەھلىل قىلىش جەريانىدا قالپاق نەزەرىسىدە كۆپ تەھلىل قىلىنغان. ئىجتىماڭىي بىخەتەرلىلىق نۇقتىسىدىن كۆزىتكەندە، ئىجتىماڭىي كونتروللۇق ۋاستىلىرى ئىجتىماڭىي بىخەتەرلىلىكنى ئازايتىش بۇياقتا تۇرسۇن، تېخىمۇ ئۇدىتىۋېتىدۇ. يەنى بۇ دېگەنلىك — ئىجتىماڭىي كونتروللۇق مەجبۇرلۇش ۋاستىلىرىدىن كۆرە ئىجتىماڭىي گۈزەلۋېتىشلىق مۇقەللەق، جامائەتچىلىك ئوتتۇرىسىدىكى رىشتە، سىكۇرۇرلۇكىن ھۇجۇملىرىنى ئازلىقتىكى ياردەلۈق ئۇقۇقۇم بولۇشى كېرەك[15] دەپ كۆرسىتىدۇ.

بىرىنچى كىم بولۇشىمىز ئۆزىمىز يالتاۋاتقان ئىجتىماڭىي مۇھىتتا قانداق كونتروللۇق سىستېمىسىنىڭ بولۇۋاتقانلىقى، ماددىي مەھسۇلاتلارغا ئىگىدارچىلىق قىلىش دەرىجىسىز ئۇ يالتاش ئىمكانىيەتلىرىنىڭ كەڭ – تارلىقى تەرىپىدىن بەلگىلىنىدۇ. ئىجتىماڭىي قالايمىقانچىلىق ئۇ ھادىسىلەر كىملىكىنىڭ نىدىۋ. ئىجتىماڭىي قالايمىقانچىلىق ئۇ ھادىسىلەر كىملىكىنىڭ بىر مەنبەسىدۇر. مەسىلەن، گامبېرىكا ئىسرائىل ئۆزۈنۈش قورغىنىدىن كېيىن ئىسرائىل نۇرغۇن ئادەم ئۆلدى، نۇرغۇن ئىختىساسلىق قالىمىلار ئۆزۈنۈشنىڭ قوزغىنىغا ئايلاندى يالكى ئۇنىسىدىن تاشلاپ قېچىشقا مەجبۇر بولدى. كېيىنكى ئىسرائىل ئۆزۈنۈشنىڭ قوزغىنىغا ئايلاندى يالكى ئۇنىسىدىن ۋاپات بولغانلار يالكى مۇساپىرلىق بولىغا قەدەم قويغانلار ئۆزۈنۈش قالايمىقانچىلىقتىن بوزۇن ئۆزۈنىسىغا كەملىكىدە بۇنداق ئۆزۈ - ئىرىش بولۇشىنى ئويلىمىغان.

414 ئۇيغۇر كىرىكتېرلىرى

جەرياني بولۇپ، بۇ ئارقىلىق ئىجتىماڭىي مۇقىملىقى قوغدىلىدۇ.

ھەر، تاپتىن چىققان قىلىمىشلار چەكلىنىدۇ»[14] دەيدۇ. ئەسلىي ئىجتىماڭىي كونتروللۇقتىن ئىبارەت بۇ ئۇقۇم ئىجتىماڭىي بىخەتەرلىلىكتىن ئۇقۇمىسى تەھلىل قىلىش جەريانىدا قالپاق نەزەرىسىدە كۆپ تەھلىل قىلىنغان. ئىجتىماڭىي بىخەتەرلىلىق نۇقتىسىدىن كۆزىتكەندە، ئىجتىماڭىي كونتروللۇق ۋاستىلىرى ئىجتىماڭىي بىخەتەرلىلىكنى ئازايتىش بۇياقتا تۇرسۇن، تېخىمۇ ئۇدىتىۋېتىدۇ. يەنى بۇ دېگەنلىك — ئىجتىماڭىي كونتروللۇق مەجبۇرلۇش ۋاستىلىرىدىن كۆرە ئىجتىماڭىي گۈزەلۋېتىشلىق مۇقەللەق، جامائەتچىلىك ئوتتۇرىسىدىكى رىشتە، سىكۇرۇرلۇكىن ھۇجۇملىرىنى ئازلىقتىكى ياردەلۈق ئۇقۇقۇم بولۇشى كېرەك[15] دەپ كۆرسىتىدۇ.

بىرىنچى كىم بولۇشىمىز ئۆزىمىز يالتاۋاتقان ئىجتىماڭىي مۇھىتتا قانداق كونتروللۇق سىستېمىسىنىڭ بولۇۋاتقانلىقى، ماددىي مەھسۇلاتلارغا ئىگىدارچىلىق قىلىش دەرىجىسىز ئۇ يالتاش ئىمكانىيەتلىرىنىڭ كەڭ – تارلىقى تەرىپىدىن بەلگىلىنىدۇ. ئىجتىماڭىي قالايمىقانچىلىق ئۇ ھادىسىلەر كىملىكىنىڭ نىدىۋ. ئىجتىماڭىي قالايمىقانچىلىق ئۇ ھادىسىلەر كىملىكىنىڭ بىر مەنبەسىدۇر. مەسىلەن، گامبېرىكا ئىسرائىل ئۆزۈنۈش قورغىنىدىن كېيىن ئىسرائىل نۇرغۇن ئادەم ئۆلدى، نۇرغۇن ئىختىساسلىق قالىمىلار ئۆزۈنۈشنىڭ قوزغىنىغا ئايلاندى يالكى ئۇنىسىدىن تاشلاپ قېچىشقا مەجبۇر بولدى. كېيىنكى ئىسرائىل ئۆزۈنۈشنىڭ قوزغىنىغا ئايلاندى يالكى ئۇنىسىدىن ۋاپات بولغانلار يالكى مۇساپىرلىق بولىغا قەدەم قويغانلار ئۆزۈنۈش قالايمىقانچىلىقتىن بوزۇن ئۆزۈنىسىغا كەملىكىدە بۇنداق ئۆزۈ - ئىرىش بولۇشىنى ئويلىمىغان.

يەنە ئۆز نۆۋىتىدە كىملىك تاسادىپىيلىقنىڭ مەھسۇلى. بىز مەلۇم بىر خىل كىملىككە تاسادىپىي ئېرىشىپ قېلىشىمىز ھەم مەلۇم بىر كىملىكىمىزنى تاسادىپىي ھالدا يېتىۋېرىپ قوبۇشىمىز مۇمكىن. مەسىلەن، ئولىمپىك يېغىنىدىن كېيىن «سەنلۇ سۇت پاراشوكى سەتچىلىكى» پاش بولۇپ، بۇ مەھسۇلاتنى ئىشلەپچىقىرىدىغان شىركەت گۇرۇھىنىڭ پاش لىدېرى تېيەن ژېنخۇا جىنايى ئىشلار قانۇنى بويىچە قولغا ئېلىنىدى، يەنى ئۇنىڭ كىملىكىدە تاسادىپىي ئۆزگىرىش بولدى. بۇ سەتچىلىك چىقىشتىن بۇرۇن مەملىكەتلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ ئەزاسى، «8 ـ مارت» قىزىل بايراقدارى قاتارلىق ئىجتىمائىي كىملىكلەرگە ئېرىشكەن بۇ ئايال ئۆزىنىڭ قولغا ئېلىنىشىنى، جىنايەتچى قالپىقىنى كىيىشىنى ئويلاپمۇ باقمىغان. دېمەك، بىزنىڭ مەلۇم كىملىككە ئېرىشىشىمىز ۋە ئۇنى يېتىۋېرىپ قويۇشىمىز بەزىدە ئەنە شۇنداق تاسادىپىي ۋە تۇيۇقسىز بولىدۇ.

ئادەم ھەر كۈنى سەھەردە ئويغانغاندا، ئۇنىڭ ئۇيقۇچىلىقتا ئۆزىنى ئەركىن قويۇۋەتكەن ئۆزلۇكى تەرتىپلىنىش باسقۇچىغا ئۆتىدۇ. بۇ تەرتىپلىنىش باسقۇچىدا ئوبيېكتىپ دۇنيا ئۆزى ياشاۋاتقان رېئاللىقنى ۋە چەكلىملىكلەرنى ئۆزلۇك ئىگىسىنىڭ سەمىگە قايتا بىر قېتىم سالىدۇ. بىر خىل كىملىككە ئىگە بولۇش دېگەنلىك پەرقلىق ئىجتىمائىي مۇھىتتا ھەرىكەت ئارقىلىق ئۆزىنى قايتا قۇرۇپ چىقىش دېگەنلىكتۇر. ھەرقانداق كىملىك ئۆزۈكسىز تۇردە ئۆزىنى ھەرىكەت ئىچىدە بايقايدۇ ۋە قايتىدىن يارىتىدۇ. بۇ جەريانداً ئىجتىمائىي تەشكىلاتلار ئىجتىمائىي كونتروللۇقنىڭ يۇرگۈزۈلۈشىنى دەستەك بىلەن تەمىنلەيدۇ.

كىملىكنىڭ ھېس قىلىنىشى(experiencing identity):

«بىز ياشاۋاتقان دۇنيا ھەققىدىكى ھەرقانداق سوتسىئولوگىيەلىك تەھلىل بىزنىڭ دۇنيانى ھېس قىلىش ئۇسۇلىمىزدىن بېشارەت بېرىشى كېرەك.»[16] چۈنكى تونۇش بىزنىڭ ھاياتىمىزنى بەلگىلەيدۇ. ھالبۇكى، بىزگە قوماندانلىق قىلىۋاتقان ئىدىيە بولسا

سىرتتىن، بىز ياشاۋاتقان ئىجتىمائىي دۇنيادىن كېلىدۇ. بىز شۇ ئىدىيەلەر ئاساسىدا ھەربىرىمىزنى ئۆتىمىز، كۇندىلىك ھايات داۋامىدا شەخسىي سەرگۈزەشتلىرىمىزنى ئۇزۇكسىز تۇرده يازىتىپ، يېڭىلاپ تۇرىمىز. بۇ جەريانىدا بىزنىڭ ئۆزلۇكىمىزدىمۇ بىلىنەر - بىلىنمەس ئۆزگىرىشلەر يۈز بېرىدۇ. بۇ جەريانىدا كىملىكىمىز ۋە ئۆزلۇكىمىز دائىملىق ئالاقىده رېمونت قىلىنىپ، يېڭىلىنىپ تۇرىدۇ.

كىشىلەر رېئال تۇرمۇشتا ئۆزىنىڭ مىللىي كىملىكىدىن كۆره شەخسىي كىملىكى ۋە ئىجتىمائىي كىملىكىنى روشەنرەك ھېس قىلىدۇ. ئامېرىكىلىق جەمئىيەتشۇناس ئېرۋىڭ گوفمان كىشىلەر كۇندىلىك تۇرمۇشتا ھېس قىلىدىغان كىملىك تۇيغۇسىنى ئىجتىمائىي كىملىك، شەخسىي كىملىك، ئۆزلۇك كىملىكى دەپ ئۈچ تۈرگە بۆلىدۇ. ئىجتىمائىي كىملىك مۇئەييەن ئەھۋالدا شەخسكە ئۆزىنىڭ ئۆزلۇكى ۋە باشقىلار تەرىپىدىن تاللىنىغان ئىجتىمائىي كاتېگورىيەدىن تەشكىل تاپىدۇ. ئىجتىمائىي كىملىك ئۆزگىرىپ تۇرسىمۇ، شەخسىي كىملىكىمىز ئۆزگەرمەيدۇ. شەخسىي كىملىكىمىز بىزگە يېقىن تۇرغان كىشىلەرگە ئەڭ تونۇشلۇق. ئۇلار بىزنى ئۇزاقتىن بىلىدىغان، بىرقانچىلىغان سورۇندا ياكى ئىجتىمائىي ئالاقىده بىز بىلەن كۆرۈشكەن كىشىلەردۇر. بىز ئۇلارغا ئۆزىمىزنى قانداق كۆرسىتىشنى خالايدىغانلىقىمىز ھەققىده ئۇچۇر بەرگەن. شەخسىي كىملىكتە بىر ئادەمگە خاس بولغان، بىر قاتار ھايات كەچۈرمىشى داۋامىدا سىڭىپ قالغان خۇي ۋە مىجەزلەر ساقلىنىپ قالىدۇ. بۇ خىل كىملىك تۇيغۇسى ئادەتتە ئىجتىمائىي سورۇنلاردا شەخسكە نىسبەتەن مۇھىم رول ئوينايدۇ، باشقىلارغا ياخشى تەسىر بېرىشنى نىشان قىلىدۇ. ئادەمنىڭ ئۆزلۇك كىملىكى بولسا شەخس ئۆزى قۇرۇپ چىققان، روھىي دۇنياسىدا ئۆزىگە باھا بېرىپ يەكۈن چىقارغان كىملىكىدۇر. بۇ خىل كىملىكنى شەخس مۇئەييەن ئەھۋالدا بىرەر ئىشنى قىلغاندىكى ئىپادىسىگە ئاساسەن

سىرتتىن، بىز ياشاۋاتقان ئىجتىمائىي دۇنيادىن كېلىدۇ. بىز شۇ ئىدىيەلەر ئاساسىدا ھەربىرىمىزنى ئۆتىمىز، كۇندىلىك ھايات داۋامىدا شەخسىي سەرگۈزەشتلىرىمىزنى ئۇزۇكسىز تۇرده يازىتىپ، يېڭىلاپ تۇرىمىز. بۇ جەريانىدا بىزنىڭ ئۆزلۇكىمىزدىمۇ بىلىنەر - بىلىنمەس ئۆزگىرىشلەر يۈز بېرىدۇ. بۇ جەريانىدا كىملىكىمىز ۋە ئۆزلۇكىمىز دائىملىق ئالاقىده رېمونت قىلىنىپ، يېڭىلىنىپ تۇرىدۇ.

كىشىلەر رېئال تۇرمۇشتا ئۆزىنىڭ مىللىي كىملىكىدىن كۆره شەخسىي كىملىكى ۋە ئىجتىمائىي كىملىكىنى روشەنرەك ھېس قىلىدۇ. ئامېرىكىلىق جەمئىيەتشۇناس ئېرۋىڭ گوفمان كىشىلەر كۇندىلىك تۇرمۇشتا ھېس قىلىدىغان كىملىك تۇيغۇسىنى ئىجتىمائىي كىملىك، شەخسىي كىملىك، ئۆزلۇك كىملىكى دەپ ئۈچ تۈرگە بۆلىدۇ. ئىجتىمائىي كىملىك مۇئەييەن ئەھۋالدا شەخسكە ئۆزىنىڭ ئۆزلۇكى ۋە باشقىلار تەرىپىدىن تاللىنىغان ئىجتىمائىي كاتېگورىيەدىن تەشكىل تاپىدۇ. ئىجتىمائىي كىملىك ئۆزگىرىپ تۇرسىمۇ، شەخسىي كىملىكىمىز ئۆزگەرمەيدۇ. شەخسىي كىملىكىمىز بىزگە يېقىن تۇرغان كىشىلەرگە ئەڭ تونۇشلۇق. ئۇلار بىزنى ئۇزاقتىن بىلىدىغان، بىرقانچىلىغان سورۇندا ياكى ئىجتىمائىي ئالاقىده بىز بىلەن كۆرۈشكەن كىشىلەردۇر. بىز ئۇلارغا ئۆزىمىزنى قانداق كۆرسىتىشنى خالايدىغانلىقىمىز ھەققىده ئۇچۇر بەرگەن. شەخسىي كىملىكتە بىر ئادەمگە خاس بولغان، بىر قاتار ھايات كەچۈرمىشى داۋامىدا سىڭىپ قالغان خۇي ۋە مىجەزلەر ساقلىنىپ قالىدۇ. بۇ خىل كىملىك تۇيغۇسى ئادەتتە ئىجتىمائىي سورۇنلاردا شەخسكە نىسبەتەن مۇھىم رول ئوينايدۇ، باشقىلارغا ياخشى تەسىر بېرىشنى نىشان قىلىدۇ. ئادەمنىڭ ئۆزلۇك كىملىكى بولسا شەخس ئۆزى قۇرۇپ چىققان، روھىي دۇنياسىدا ئۆزىگە باھا بېرىپ يەكۈن چىقارغان كىملىكىدۇر. بۇ خىل كىملىكنى شەخس مۇئەييەن ئەھۋالدا بىرەر ئىشنى قىلغاندىكى ئىپادىسىگە ئاساسەن

هېس قىلىدۇ. مۇناقىچە ئېيتقاندا، «ئۆزلۈك كىملىكى — بىزنىڭ هېسسىيات جەهەتتە مايىللىشىپ قالغان ئۆزلۈكىمىز هەققىدە ئۆزىمىز ئېيتقان هېكايىدىن ئىبارەت».[17]

كىملىكنىڭ ئىجتىمائىي قۇرۇلۇشى(social construction of identity): كىملىك هەرگىزمۇ ئۆزى تەبىئىي يېتىلىپ قالدىغان جەريان بولماستىن، بەلكى هەر خىل تۇزۇم ۋە پاراڭ ئار-قىلىق قوپۇرۇلىدىغان جەريانىدۇر. كىملىكنىڭ بەرپا بولۇش جەريانى بىر - بىرىدىن ئايرىلالمايدىغان ئىككى ئىجتىمائىي زەنجىردىن مۇستەسنا بولمايدۇ. بىرى، ئىجتىمائىي تۇزۇم، يەنە بىرى، ئىجتىمائىي ئالاقە. ئىجتىمائىي تۇزۇم ۋە مۇئەييەن بىر ئىجتىمائىي ئالاقىدە هەربىر ئادەم باشقىلار بىلەن سىغىشالايدىغان شەخسىي كىملىكىنى نامايان قىلىدۇ. بىر ئادەمنى ئوراپ تۇرغان ئىجتىمائىي مۇهىت ئۇنىڭ ئىجتىمائىي كىملىكىنى ۋە ياشاش پۇرسەتلىرىنى بەلگىلەپ قويىدۇ.

ئىجتىمائىيلىشىش (socialization): بۇ، كىشىلەر ئىجتىمائىي سىستېمىغا قاتنىشىدىغان ۋە شۇ جەرياندا كىملىككە ئېرىشىدىغان بىر جەريان. ئىجتىمائىيلىشىشنىڭ نەتىجىسى بىزنى ئىجتىمائىي سىستېمىنى شۇ پېتى توغرا چۈشىنىشكە ئەمەس، بەلكى رېئاللىق ئەسلىدىن مۇشۇنداق بولۇشقا تېگىشلىكتەك بىر خىل تونۇشقا ئاپىرىدۇ. گەرچە ئىجتىمائىيلىشىشنىڭ تەسىرى بالىلىق دەۋرىدە تېز كۆرۈلمىسىمۇ، بۇ جەريان ئۆمۈر بويى ئاخىرلاشمايدۇ. يەنى بىز ئۆمۈر بويى ئىجتىمائىيلىشىش باسقۇچىدا تۇرغان بولىمىز ۋە شۇنىڭ تەسىرىدە يېڭى رولالارنى ئالىمىز، ئۆزىمىزنى جەمئىيەتنىڭ ئۆزگىرىشىگە ماسلاشتۇرۇش ئۈچۈن تىرىشىمىز. مەسىلەن، بىر ئادەم يېڭى توي قىلغاندا جۈپتى بىلەن قوشۇلۇپ يېڭى بىر ئىجتىمائىيلىشىش جەريانىنى باشتىن كەچۈرىدۇ، بالىلىق بولغاندىن كېيىن يېڭى باسقۇچلۇق ئىجتىمائىيلىشىش باشلىنىدۇ. بالىلار ئىجتىمائىيلىشىش نەتىجىسىدە مۇستەقىللىقىنى يېتىلدۈرىدۇ هەم ئاتا - ئانىسىنى تەـ

هېس قىلىدۇ. مۇناقىچە ئېيتقاندا، «ئۆزلۈك كىملىكى — بىزنىڭ هېسسىيات جەهەتتە مايىللىشىپ قالغان ئۆزلۈكىمىز هەققىدە ئۆزىمىز ئېيتقان هېكايىدىن ئىبارەت».[17]
كىملىكنىڭ ئىجتىمائىي قۇرۇلۇشى(social construction of identity): كىملىك هەرگىزمۇ ئۆزى تەبىئىي يېتىلىپ قالدىغان جەريان بولماستىن، بەلكى هەر خىل تۇزۇم ۋە پاراڭ ئار-قىلىق قوپۇرۇلىدىغان جەريانىدۇر. كىملىكنىڭ بەرپا بولۇش جەريانى بىر - بىرىدىن ئايرىلالمايدىغان ئىككى ئىجتىمائىي زەنجىردىن مۇستەسنا بولمايدۇ. بىرى، ئىجتىمائىي تۇزۇم، يەنە بىرى، ئىجتىمائىي ئالاقە. ئىجتىمائىي تۇزۇم ۋە مۇئەييەن بىر ئىجتىمائىي ئالاقىدە هەربىر ئادەم باشقىلار بىلەن سىغىشالايدىغان شەخسىي كىملىكىنى نامايان قىلىدۇ. بىر ئادەمنى ئوراپ تۇرغان ئىجتىمائىي مۇهىت ئۇنىڭ ئىجتىمائىي كىملىكىنى ۋە ياشاش پۇرسەتلىرىنى بەلگىلەپ قويىدۇ.
ئىجتىمائىيلىشىش (socialization): بۇ، كىشىلەر ئىجتىمائىي سىستېمىغا قاتنىشىدىغان ۋە شۇ جەرياندا كىملىككە ئېرىشىدىغان بىر جەريان. ئىجتىمائىيلىشىشنىڭ نەتىجىسى بىزنى ئىجتىمائىي سىستېمىنى شۇ پېتى توغرا چۈشىنىشكە ئەمەس، بەلكى رېئاللىق ئەسلىدىن مۇشۇنداق بولۇشقا تېگىشلىكتەك بىر خىل تونۇشقا ئاپىرىدۇ. گەرچە ئىجتىمائىيلىشىشنىڭ تەسىرى بالىلىق دەۋرىدە تېز كۆرۈلمىسىمۇ، بۇ جەريان ئۆمۈر بويى ئاخىرلاشمايدۇ. يەنى بىز ئۆمۈر بويى ئىجتىمائىيلىشىش باسقۇچىدا تۇرغان بولىمىز ۋە شۇنىڭ تەسىرىدە يېڭى رولالارنى ئالىمىز، ئۆزىمىزنى جەمئىيەتنىڭ ئۆزگىرىشىگە ماسلاشتۇرۇش ئۈچۈن تىرىشىمىز. مەسىلەن، بىر ئادەم يېڭى توي قىلغاندا جۈپتى بىلەن قوشۇلۇپ يېڭى بىر ئىجتىمائىيلىشىش جەريانىنى باشتىن كەچۈرىدۇ، بالىلىق بولغاندىن كېيىن يېڭى باسقۇچلۇق ئىجتىمائىيلىشىش باشلىنىدۇ. بالىلار ئىجتىمائىيلىشىش نەتىجىسىدە مۇستەقىللىقىنى يېتىلدۈرىدۇ هەم ئاتا - ئانىسىنى تەـ

هېس قىلىدۇ. مۇناقىچە ئېيتقاندا، «ئۆزلۈك كىملىكى — بىزنىڭ هېسسىيات جەهەتتە مايىللىشىپ قالغان ئۆزلۈكىمىز هەققىدە ئۆزىمىز ئېيتقان هېكايىدىن ئىبارەت».[17]
كىملىكنىڭ ئىجتىمائىي قۇرۇلۇشى(social construction of identity): كىملىك هەرگىزمۇ ئۆزى تەبىئىي يېتىلىپ قالدىغان جەريان بولماستىن، بەلكى هەر خىل تۇزۇم ۋە پاراڭ ئار-قىلىق قوپۇرۇلىدىغان جەريانىدۇر. كىملىكنىڭ بەرپا بولۇش جەريانى بىر - بىرىدىن ئايرىلالمايدىغان ئىككى ئىجتىمائىي زەنجىردىن مۇستەسنا بولمايدۇ. بىرى، ئىجتىمائىي تۇزۇم، يەنە بىرى، ئىجتىمائىي ئالاقە. ئىجتىمائىي تۇزۇم ۋە مۇئەييەن بىر ئىجتىمائىي ئالاقىدە هەربىر ئادەم باشقىلار بىلەن سىغىشالايدىغان شەخسىي كىملىكىنى نامايان قىلىدۇ. بىر ئادەمنى ئوراپ تۇرغان ئىجتىمائىي مۇهىت ئۇنىڭ ئىجتىمائىي كىملىكىنى ۋە ياشاش پۇرسەتلىرىنى بەلگىلەپ قويىدۇ.
ئىجتىمائىيلىشىش (socialization): بۇ، كىشىلەر ئىجتىمائىي سىستېمىغا قاتنىشىدىغان ۋە شۇ جەرياندا كىملىككە ئېرىشىدىغان بىر جەريان. ئىجتىمائىيلىشىشنىڭ نەتىجىسى بىزنى ئىجتىمائىي سىستېمىنى شۇ پېتى توغرا چۈشىنىشكە ئەمەس، بەلكى رېئاللىق ئەسلىدىن مۇشۇنداق بولۇشقا تېگىشلىكتەك بىر خىل تونۇشقا ئاپىرىدۇ. گەرچە ئىجتىمائىيلىشىشنىڭ تەسىرى بالىلىق دەۋرىدە تېز كۆرۈلمىسىمۇ، بۇ جەريان ئۆمۈر بويى ئاخىرلاشمايدۇ. يەنى بىز ئۆمۈر بويى ئىجتىمائىيلىشىش باسقۇچىدا تۇرغان بولىمىز ۋە شۇنىڭ تەسىرىدە يېڭى رولالارنى ئالىمىز، ئۆزىمىزنى جەمئىيەتنىڭ ئۆزگىرىشىگە ماسلاشتۇرۇش ئۈچۈن تىرىشىمىز. مەسىلەن، بىر ئادەم يېڭى توي قىلغاندا جۈپتى بىلەن قوشۇلۇپ يېڭى بىر ئىجتىمائىيلىشىش جەريانىنى باشتىن كەچۈرىدۇ، بالىلىق بولغاندىن كېيىن يېڭى باسقۇچلۇق ئىجتىمائىيلىشىش باشلىنىدۇ. بالىلار ئىجتىمائىيلىشىش نەتىجىسىدە مۇستەقىللىقىنى يېتىلدۈرىدۇ هەم ئاتا - ئانىسىنى تەـ

بىئىي ھالدا ئۆزلىرى بىلەن بولغان مۇناسىۋەتتكى رولىنى قاي-
تا تەڭشەشكە قىستايدۇ. ئىجتىمائىيلىشىش — مەلۇم بىر خىل
ئىجتىمائىي سىستېمىغا باشقىلار بىلەن ئالاقىلىشىش يولى ئار-
قىلىق قاتنىشىپ ئىجتىمائىي كىملىككە ئېرىشىش جەريانىدۇر.
فۇنكسىيىزملىق جەمئىيەت نەزەريىسى نۇقتىسىدىن قارىغاندا،
ئىجتىمائىيلىشىش بىر سىستېمىنىڭ مۇقىملىقنى ساقلاشتا
ھەل قىلغۇچ رول ئويناىدۇ. كەڭ ئىجتىمائىي مۇھىتتا ئادەملەر
مەكتەپ، ئائىلە، خىزمەت مۇھىتى، جامائەتچىلىق ئىچىدە ئىج-
تىمائىيلىشىش مۇساپىسىنى باشتىن كەچۈرىدۇ ۋە ئىجتىمائىي
بېسىم، سىرتنىڭ تەسىرگە تاقابىل تۇرۇش جەريانىدا ئۆزىنىڭ
كىملىكىنى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن ئاكتىپ ھەرىكەتكە ئۆتىدۇ.

ئىجتىمائىي قۇرۇلما (social structure): جەمئىيەتشۇناس-
لىق ئىلمىدە ئىجتىمائىي قۇرۇلما ئۇقۇمى بىز باشتىن كەچۈ-
رۈۋاتقان ئىجتىمائىي رېئاللىقنى چۈشەندۈرۈشتە مەدەنىيەت ئۇ-
قۇمىدەكلا زور سالماقنى ئىگىلەيدۇ. سەۋەبى، ھەرقانداق ئىج-
تىمائىي سىستېمىدا بىر قۇرۇلما بولىدۇ ۋە دەل مۇشۇ قۇرۇلما
ئوخشىمىغان دۆلەتلەردە ياشايدىغان كىشىلەرنىڭ كىملىكىنىڭ،
ھېس - تۇيغۇسىنىڭ، كەچۈرمىشىنىڭ، ھەرىكىتىنىڭ ئوخش-
ماسلىقىنى بەلگىلەيدۇ. ئىجتىمائىي قۇرۇلمىنى تەقسىمات ۋە
مۇناسىۋەتتىن ئىبارەت ئىككى ئالاھىدىلىك ئارقىلىق تېخىمۇ
ياخشى چۈشىنىشكە بولىدۇ. يەنى مۇناسىۋەت بىر جەمئىيەتنىڭ
ئوخشىمىغان تارماقلىرىنى بىر - بىرىگە باغلاپ پۈتكۈل سىس-
تېمىنى تۈتۈپ تۇرىدۇ. بۇ مۇناسىۋەت قۇرۇلما خاراكتېرلىك
مۇناسىۋەتتۇر. ئىجتىمائىي قۇرۇلمىنى چۈشىنىشتىكى ئىك-
كىنچى ئامىل ھەر خىل تەقسىمات شەكىللىرى. مەسىلەن، بىر
ئىجتىمائىي قۇرۇلمىدا ھوقۇق تەكشى تەقسىملىنىشمۇ، تەڭ-
سىز ھالەتتە تەقسىملىنىشمۇ مۇمكىن. شۇنىڭغا ئوخشاشلا
كىرىم، ئابرۇي، بايلىق، مەرتىۋە قاتارلىقلارنىڭ تەقسىملىنى-
شىمۇ بۇنىڭدىن مۇستەسنا ئەمەس. بۇ ھال پەرقلىق ئادەمنىڭ

بىئىي ھالدا ئۆزلىرى بىلەن بولغان مۇناسىۋەتتكى رولىنى قاي-
تا تەڭشەشكە قىستايدۇ. ئىجتىمائىيلىشىش — مەلۇم بىر خىل
ئىجتىمائىي سىستېمىغا باشقىلار بىلەن ئالاقىلىشىش يولى ئار-
قىلىق قاتنىشىپ ئىجتىمائىي كىملىككە ئېرىشىش جەريانىدۇر.
فۇنكسىيىزملىق جەمئىيەت نەزەريىسى نۇقتىسىدىن قارىغاندا،
ئىجتىمائىيلىشىش بىر سىستېمىنىڭ مۇقىملىقنى ساقلاشتا
ھەل قىلغۇچ رول ئويناىدۇ. كەڭ ئىجتىمائىي مۇھىتتا ئادەملەر
مەكتەپ، ئائىلە، خىزمەت مۇھىتى، جامائەتچىلىق ئىچىدە ئىج-
تىمائىيلىشىش مۇساپىسىنى باشتىن كەچۈرىدۇ ۋە ئىجتىمائىي
بېسىم، سىرتنىڭ تەسىرگە تاقابىل تۇرۇش جەريانىدا ئۆزىنىڭ
كىملىكىنى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن ئاكتىپ ھەرىكەتكە ئۆتىدۇ.

ئىجتىمائىي قۇرۇلما (social structure): جەمئىيەتشۇناس-
لىق ئىلمىدە ئىجتىمائىي قۇرۇلما ئۇقۇمى بىز باشتىن كەچۈ-
رۈۋاتقان ئىجتىمائىي رېئاللىقنى چۈشەندۈرۈشتە مەدەنىيەت ئۇ-
قۇمىدەكلا زور سالماقنى ئىگىلەيدۇ. سەۋەبى، ھەرقانداق ئىج-
تىمائىي سىستېمىدا بىر قۇرۇلما بولىدۇ ۋە دەل مۇشۇ قۇرۇلما
ئوخشىمىغان دۆلەتلەردە ياشايدىغان كىشىلەرنىڭ كىملىكىنىڭ،
ھېس - تۇيغۇسىنىڭ، كەچۈرمىشىنىڭ، ھەرىكىتىنىڭ ئوخش-
ماسلىقىنى بەلگىلەيدۇ. ئىجتىمائىي قۇرۇلمىنى تەقسىمات ۋە
مۇناسىۋەتتىن ئىبارەت ئىككى ئالاھىدىلىك ئارقىلىق تېخىمۇ
ياخشى چۈشىنىشكە بولىدۇ. يەنى مۇناسىۋەت بىر جەمئىيەتنىڭ
ئوخشىمىغان تارماقلىرىنى بىر - بىرىگە باغلاپ پۈتكۈل سىس-
تېمىنى تۈتۈپ تۇرىدۇ. بۇ مۇناسىۋەت قۇرۇلما خاراكتېرلىك
مۇناسىۋەتتۇر. ئىجتىمائىي قۇرۇلمىنى چۈشىنىشتىكى ئىك-
كىنچى ئامىل ھەر خىل تەقسىمات شەكىللىرى. مەسىلەن، بىر
ئىجتىمائىي قۇرۇلمىدا ھوقۇق تەكشى تەقسىملىنىشمۇ، تەڭ-
سىز ھالەتتە تەقسىملىنىشمۇ مۇمكىن. شۇنىڭغا ئوخشاشلا
كىرىم، ئابرۇي، بايلىق، مەرتىۋە قاتارلىقلارنىڭ تەقسىملىنى-
شىمۇ بۇنىڭدىن مۇستەسنا ئەمەس. بۇ ھال پەرقلىق ئادەمنىڭ

بىئىي ھالدا ئۆزلىرى بىلەن بولغان مۇناسىۋەتتكى رولىنى قاي-
تا تەڭشەشكە قىستايدۇ. ئىجتىمائىيلىشىش — مەلۇم بىر خىل
ئىجتىمائىي سىستېمىغا باشقىلار بىلەن ئالاقىلىشىش يولى ئار-
قىلىق قاتنىشىپ ئىجتىمائىي كىملىككە ئېرىشىش جەريانىدۇر.
فۇنكسىيىزملىق جەمئىيەت نەزەريىسى نۇقتىسىدىن قارىغاندا،
ئىجتىمائىيلىشىش بىر سىستېمىنىڭ مۇقىملىقنى ساقلاشتا
ھەل قىلغۇچ رول ئويناىدۇ. كەڭ ئىجتىمائىي مۇھىتتا ئادەملەر
مەكتەپ، ئائىلە، خىزمەت مۇھىتى، جامائەتچىلىق ئىچىدە ئىج-
تىمائىيلىشىش مۇساپىسىنى باشتىن كەچۈرىدۇ ۋە ئىجتىمائىي
بېسىم، سىرتنىڭ تەسىرگە تاقابىل تۇرۇش جەريانىدا ئۆزىنىڭ
كىملىكىنى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن ئاكتىپ ھەرىكەتكە ئۆتىدۇ.

ئىجتىمائىي قۇرۇلما (social structure): جەمئىيەتشۇناس-
لىق ئىلمىدە ئىجتىمائىي قۇرۇلما ئۇقۇمى بىز باشتىن كەچۈ-
رۈۋاتقان ئىجتىمائىي رېئاللىقنى چۈشەندۈرۈشتە مەدەنىيەت ئۇ-
قۇمىدەكلا زور سالماقنى ئىگىلەيدۇ. سەۋەبى، ھەرقانداق ئىج-
تىمائىي سىستېمىدا بىر قۇرۇلما بولىدۇ ۋە دەل مۇشۇ قۇرۇلما
ئوخشىمىغان دۆلەتلەردە ياشايدىغان كىشىلەرنىڭ كىملىكىنىڭ،
ھېس - تۇيغۇسىنىڭ، كەچۈرمىشىنىڭ، ھەرىكىتىنىڭ ئوخش-
ماسلىقىنى بەلگىلەيدۇ. ئىجتىمائىي قۇرۇلمىنى تەقسىمات ۋە
مۇناسىۋەتتىن ئىبارەت ئىككى ئالاھىدىلىك ئارقىلىق تېخىمۇ
ياخشى چۈشىنىشكە بولىدۇ. يەنى مۇناسىۋەت بىر جەمئىيەتنىڭ
ئوخشىمىغان تارماقلىرىنى بىر - بىرىگە باغلاپ پۈتكۈل سىس-
تېمىنى تۈتۈپ تۇرىدۇ. بۇ مۇناسىۋەت قۇرۇلما خاراكتېرلىك
مۇناسىۋەتتۇر. ئىجتىمائىي قۇرۇلمىنى چۈشىنىشتىكى ئىك-
كىنچى ئامىل ھەر خىل تەقسىمات شەكىللىرى. مەسىلەن، بىر
ئىجتىمائىي قۇرۇلمىدا ھوقۇق تەكشى تەقسىملىنىشمۇ، تەڭ-
سىز ھالەتتە تەقسىملىنىشمۇ مۇمكىن. شۇنىڭغا ئوخشاشلا
كىرىم، ئابرۇي، بايلىق، مەرتىۋە قاتارلىقلارنىڭ تەقسىملىنى-
شىمۇ بۇنىڭدىن مۇستەسنا ئەمەس. بۇ ھال پەرقلىق ئادەمنىڭ

كىملىكىنىڭ پەرقلىق يېتىلىشىدىكى يەنە بىر ئاچقۇچلۇق ئامىل.

قىممەت قارىشى (values): بىر ئادەمنىڭ كىملىكىنىڭ قوپۇرۇلۇشىغا يوشۇرۇن تەسىر كۆرسىتىدىغان يەنە بىر ئامىل — قىممەت قارىشى. قىممەت قارىشى دېگىنىمىز، «مەلۇم بىر خىل ئىشنىڭ ئىجتىمائىي قىممەت، ئومۇمنىڭ ئىستىكىگە قانچىلىك چۈشىدىغانلىقىنى بەلگىلەيدىغان، مەلۇم بىر ئىجتىمائىي توپ-تىكى كىشىلەر تەرىپىدىن ئوموميۇزلۇك ئېتىراپ قىلىنغان ئىدىيە ئۆلچىمىدۇر.»[18] مەلۇم بىر ئىدىيەنى قىممەتكە ئىگە قىلىۋاتقان نەرسە ئۇنىڭ باشقىلارغا قارىغاندا قىممىتىنىڭ بول-غانلىقىدا، ھەرگىزمۇ ئۇنى باشقىلارغا سېلىشتۇرۇشقا بولىدى-غانلىقىدا ئەمەس. مەسىلەن، سەممىيلىك سىز، بىز تىلغا ئې-لىپ قويغانلىقىمىز ئۈچۈنلا قىممەتلىك ئەمەس، بەلكى ئۇنى ئۆز مەدەنىيىتىمىزدە مۇھىم دەپ بىلگەنلىكىمىزدە. بىر ئادەم-نىڭ سەممىي بولماسلىقى ھەرگىزمۇ سەممىيلىكتىن ئىبارەت قىممەت قارىشىنىڭ مەدەنىيەتتە تۇتقان ئورنىنى تۆۋەنلىتىۋې-تەلمەيدۇ.

قىممەت قارىشى يەنە شۇنىڭ ئۈچۈن مۇھىمكى، ئۇ كىشى-لەرنىڭ تاللاش ئۆلچىمىگە ۋە ئىجتىمائىي سىستېمىنىڭ تەرەق-قىياتىغا، ئۆزگىرىشىگە تەسىر كۆرسىتىدۇ. ئامېرىكا جەمئى-يەتشۇناسى تالكوت پارسونىسنىڭ قارىشى بويىچە ئېيتقاندا، قىممەت قارىشىنى مەركەز قىلغان بىر ئورتاق تونۇش (ھەم ئىجتىمائىي مىزان) بولماي تۇرۇپ، بىر ئىجتىمائىي سىستې-مىنىڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرالىشى مۇمكىن ئەمەس. ھاكىممۇت-لەقلىقنى مەركەز قىلغان ئىجتىمائىي سىستېما ئورتاق بىر تو-نۇش بىلەن ئەمەس، بەلكى مەجبۇرلاش ۋاستىسى ئارقىلىق مەۋجۇت بولۇپ تۇرغاچقا، ئۇنىڭ ئۆمرى ئۇزاق بولمايدۇ. ئەمما بىر ئىجتىمائىي سىستېما ئىچىدە بىر خىل قىممەت قارىشى مەلۇم بىر خىل ئىجتىمائىي توپنىڭ مەنپەئىتى ئۈچۈن يەنە بىر خىل ئىجتىمائىي توپنىڭ قىممەت قارىشىنى باسىدىغان

كىملىك ۋە ئۆزلۈكسىزلىك نەزەرىيەسىدىكى قارىقىيىلىقى

ھارىرىغىچە سىموئۇللۇئۇق ئالاقە نەزەرىيەسىدىكى تەرەققىياتى دائۇلىسدا كىملىك ۋە ئۆزلۈك ھەققىدىكى ئىزدىنىش ناھايىتى زور سالماقنى ئىگىلەپ كەلدى. ئامېرىكىدا چىكاگو ئۇنىۋېرسىتېتى پېكىر ئېقىمىدىكىلەر ① بىلەن ئىگىۋۇڭ ئۇنىۋېرسىتېتى پېكىر ئېقىمىدىكىلەر ② ئوخشىمىغان نۇقتىدىن چىقىپ، كىملىك ساھەدە ئىزدىنىۋاتقان جەمئىيەتشۇناسلار دىققىتىنى ئاساسەن بىلەن ئۆزلۈك ۋە كىملىكنى سۆزلەت تەتقىقاتى مىنۇدىن ئىبارەت ئىككى قاتلامغا مەركەزلەشتۈرگەن ئامېرىكا جەمئىيەتشۇناسلىرىدىن شىبلىدون سىتراپېكېر قاتارلىقلار بار.

① چىكاگو ئۇنىۋېرسىتېتى پېكىر ئېقىمى (The Chicago School) — چىكاگو ئۇنىۋېرسىتېتى ئامېرىكىدا 1892 – يىلى جەمئىيەتشۇناسلىق فاكۇلتېتىنى تۇنجى بولۇپ تەسىس قىلغان ئۇنىۋېرسىتېت بولۇپ، بۇ خىل پېكىر ئېقىمىدىكى مۇتەپەككۇرلار تەرەققىياتىدا كۆزقىتىشقا پېرۋەپسسورلىرى ئېلىۋ دەملېپ ئامالس سالغان، شۇڭا بۇ خىل پېكىر ئېقىمى شۇ نام بىلەن ئاتالغان. بۇ مەكتەپنىڭ جورج خېربېرت مىد، تومالس قا-ناردلىق جەمئىيەتشۇناسلار ئېتىماڭىي گالۋىدىكى ئىسمان كىملىكى ۋە ئۆزلۈكنىڭ دەققىتىنى ئاغدۇرۇۋېتىپ، سىمۋولۇللۇق ئالاقە نەزەرىيەسىنىڭ شەكىللىنىشىگە ئامىلىس سالغان. بۇ خىل پېكىر يولىدىكىلەر ئۆزلۈكنى ۋە كىملىكنى سۆزلەت تەتقىقاتى مىنۇدىن ئىبارەت ئاساسلىق مەزمۇننى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ②

ئۇيغۇرچە نەشرىگە كىرىشمە

ئەھمەتجان ئوچىراپ تۈرسۇنوف: بۇ ھال توقۇنۇشتا ۋە بېرقتە يوچۇنۇق ھارىرلايدۇ.

كىملىك ۋە ئۆزلۈكسىزلىك نەزەرىيەسى قاتلاملىرى

ھارىرغىچە سىموئۇللۇئۇق ئالاقە نەزەرىيەسىدىكى تەرەققىياتى دائۇلىسدا كىملىك ۋە ئۆزلۈك ھەققىدىكى ئىزدىنىش ناھايىتى زور سالماقنى ئىگىلەپ كەلدى. ئامېرىكىدا چىكاگو ئۇنىۋېرسىتېتى پېكىر ئېقىمىدىكىلەر ① بىلەن ئىگىۋۇڭ ئۇنىۋېرسىتېتى پېكىر ئېقىمىدىكىلەر ② ئوخشىمىغان نۇقتىدىن چىقىپ، كىملىك ساھەدە ئىزدىنىۋاتقان جەمئىيەتشۇناسلار دىققىتىنى ئاساسەن بىلەن ئۆزلۈك ۋە كىملىكنى سۆزلەت تەتقىقاتى مىنۇدىن ئىبارەت ئىككى قاتلامغا مەركەزلەشتۈرگەن ئامېرىكا جەمئىيەتشۇناسلىرىدىن شىبلىدون سىتراپېكېر قاتارلىقلار بار.

① چىكاگو ئۇنىۋېرسىتېتى پېكىر ئېقىمى (The Chicago School) — چىكاگو ئۇنىۋېرسىتېتى ئامېرىكىدا 1892 – يىلى جەمئىيەتشۇناسلىق فاكۇلتېتىنى تۇنجى بولۇپ تەسىس قىلغان ئۇنىۋېرسىتېت بولۇپ، بۇ خىل پېكىر ئېقىمىدىكى مۇتەپەككۇرلار تەرەققىياتىدا كۆزقىتىشقا پېرۋەپسسورلىرى ئېلىۋ دەملېپ ئامالس سالغان، شۇڭا بۇ خىل پېكىر ئېقىمى شۇ نام بىلەن ئاتالغان. بۇ مەكتەپنىڭ جورج خېربېرت مىد، تومالس قا-ناردلىق جەمئىيەتشۇناسلار ئېتىماڭىي گالۋىدىكى ئىسمان كىملىكى ۋە ئۆزلۈكنىڭ دەققىتىنى ئاغدۇرۇۋېتىپ، سىمۋولۇللۇق ئالاقە نەزەرىيەسىنىڭ شەكىللىنىشىگە ئامىلىس سالغان. بۇ خىل پېكىر يولىدىكىلەر ئۆزلۈكنى ۋە كىملىكنى سۆزلەت تەتقىقاتى مىنۇدىن ئىبارەت ئاساسلىق مەزمۇننى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ②

ئۇيغۇرچە نەشرىگە كىرىشمە

ئەھمەتجان ئوچىراپ تۈرسۇنوف: بۇ ھال توقۇنۇشتا ۋە بېرقتە يوچۇنۇق ھارىرلايدۇ.

كىملىك ۋە ئۆزلۈكسىزلىك نەزەرىيەسى قاتلاملىرى

ھارىرغىچە سىموئۇللۇئۇق ئالاقە نەزەرىيەسىدىكى تەرەققىياتى دائۇلىسدا كىملىك ۋە ئۆزلۈك ھەققىدىكى ئىزدىنىش ناھايىتى زور سالماقنى ئىگىلەپ كەلدى. ئامېرىكىدا چىكاگو ئۇنىۋېرسىتېتى پېكىر ئېقىمىدىكىلەر ① بىلەن ئىگىۋۇڭ ئۇنىۋېرسىتېتى پېكىر ئېقىمىدىكىلەر ② ئوخشىمىغان نۇقتىدىن چىقىپ، كىملىك ساھەدە ئىزدىنىۋاتقان جەمئىيەتشۇناسلار دىققىتىنى ئاساسەن بىلەن ئۆزلۈك ۋە كىملىكنى سۆزلەت تەتقىقاتى مىنۇدىن ئىبارەت ئىككى قاتلامغا مەركەزلەشتۈرگەن ئامېرىكا جەمئىيەتشۇناسلىرىدىن شىبلىدون سىتراپېكېر قاتارلىقلار بار.

① چىكاگو ئۇنىۋېرسىتېتى پېكىر ئېقىمى (The Chicago School) — چىكاگو ئۇنىۋېرسىتېتى ئامېرىكىدا 1892 – يىلى جەمئىيەتشۇناسلىق فاكۇلتېتىنى تۇنجى بولۇپ تەسىس قىلغان ئۇنىۋېرسىتېت بولۇپ، بۇ خىل پېكىر ئېقىمىدىكى مۇتەپەككۇرلار تەرەققىياتىدا كۆزقىتىشقا پېرۋەپسسورلىرى ئېلىۋ دەملېپ ئامالس سالغان، شۇڭا بۇ خىل پېكىر ئېقىمى شۇ نام بىلەن ئاتالغان. بۇ مەكتەپنىڭ جورج خېربېرت مىد، تومالس قا-ناردلىق جەمئىيەتشۇناسلار ئېتىماڭىي گالۋىدىكى ئىسمان كىملىكى ۋە ئۆزلۈكنىڭ دەققىتىنى ئاغدۇرۇۋېتىپ، سىمۋولۇللۇق ئالاقە نەزەرىيەسىنىڭ شەكىللىنىشىگە ئامىلىس سالغان. بۇ خىل پېكىر يولىدىكىلەر ئۆزلۈكنى ۋە كىملىكنى سۆزلەت تەتقىقاتى مىنۇدىن ئىبارەت ئاساسلىق مەزمۇننى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ②

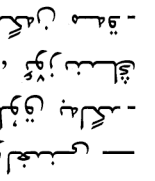

جورج ماککال (McCall) ژه. ج. ل. سمونس (Sheldon Stryker)، پیتیر بۆرکی (Peter J. Burke) قاتارلەقلارنىڭ ئەڭگەلگەن ساۋاقداشلىرى ۋە ئۇزۇلۇپ قالغان ئالاقىدىكى كۆزلىگەن ساۋاقلار تەرىپىدىن ئاتالمىش ئۆزلۈك ھەققىدىكى نەزەرىيەلىرىنى مۇھىم نۇقتىلار بويىچە تەھلىل قىلىپ چىقىمىز.

شىبلدون ستراپكېرنىڭ كەملىگە نەزەرىيەسى. ئامېرىكا-كەلتۇ جەمئىيەتشۇناس ستراپكېرنىڭ قارىشىچە، ئىنسانىنىڭ ئىجتىماڭىي ھەرىكىتىگە ئەترابىمىكى مۇھىت (ماددىي ۋە ئىجتىماڭىي) بارلىققا كەلتۈرگەن تۈرلۈك سەۋۋەللۇقتۇ ئاتاقلار تەسىرى) بارلىققا كەلتۈرگەن تۈرلۈك سەۋۋەللۇقتۇ ئاتاقلار تەسىرىدە ئۆزگىرىپ تۇرىدىغان ئۇنسۇر. روبېرتسۇن ئام بېرىلىدۇ: بۇنىڭغا ئىچىدە ئىلگىرى مۇھىم بولغىنى — كىشىلەر ئىجتىماڭىي قۇرۇلمىدا ئۆگىلىگەن سەۋۋەللۇقتۇ بىلگە-لەرگە بېرىلىدىغان ئامد

ستراتېگىر ئادەم مەلۇم كىملىككە ئېرىشكەندىن كېيىن ئۆستۈرگە ئالىدىغان مەسئۇلىيەت (commitment) نى چېقىشى قىلىپ تۇرۇپ ئادەم بىلەن ئىجتىماڭچى قۇرۇلما ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنى چۈشەندۈرۈشكە تىرىشقان. بىر خىل كىملىككە يا-رىشا مەسئۇلىيەتسىزى ئېنىقلاۋالغانلىقىن كېيىن، شەخسىنىڭ قانچىلىك كىملىككە ئېرىشكەنلىكى ئادەم بىلەن باشقالار ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەت دەرىجىسىنى بەلگىلەپ قويىدۇ. ئارىدە-كى مۇناسىۋەتنىڭ رول ئېلىشىنى بەلگىلەش مۇمكىنچىلىكى قانچە يۇقىرى بولسا، ئادەم تېخىمۇ ئالاھىدە رولنى ئۈستىگە ئا-لىدۇ. باشقالارنىڭ باھاسى ۋە تېخىمۇ كەڭرى بولغان ئىجتىما-ئىي پوزىتسىيە ئاساسىدا بىر خىل كىملىككە ئېرىشكەندە، ئا-

ئۇيغۇرلار گىرۋەكلىرى 422

لدارنىڭ ئىجتىماڭچى قۇرۇلمىسى بېكىلگە، مېخانىزمغا بولىدۇ. لې-كىن، كىشىلەر ئىجتىماڭچى ھەركەتكە ئۆتكەندە بارلىق ئىجتە-ماڭچى قۇرۇلما شەخسنىڭ ھەركىتىنى چەكلەپ، قېلىپقا چۈ-شۈرۈپ رولىنى ئويناپدۇ.»[19]

ستراتېگىرنىڭ قارىشىچە، كىملىك — ئۈزۈلۈكسىزلىك تەركىبىي قىسمى، تېخىمۇ ئېنىق قىلىپ ئېيتقاندا، شەخسنىڭ ئوخشىمە-خان ئىجتىماڭچى مۇھىتتا ھەركىتىگە تۇتۇلۇق ئېرىشكەن ئا-لىدۇ. باشقالارنىڭ باھاسى ۋە تېخىمۇ كەڭرى بولغان ئىجتىما-ئىي قۇرۇلما بىلەن باغلاپ تۇرىدىغان رىشتىگە ئايلىنىد-ۇ. بۇنداق كىملىك شەخسىي تالانت ۋە ئۈنۈملۈك ئۇسۇللارغا ئۈزلىشىپ كېتىدۇ. بۇنداق كىملىك شەخسىي

ئۇيغۇرلار گىرۋەكلىرى 422

لدارنىڭ ئىجتىماڭچى قۇرۇلمىسى بېكىلگە، مېخانىزمغا بولىدۇ. لې-كىن، كىشىلەر ئىجتىماڭچى ھەركەتكە ئۆتكەندە بارلىق ئىجتە-ماڭچى قۇرۇلما شەخسنىڭ ھەركىتىنى چەكلەپ، قېلىپقا چۈ-شۈرۈپ رولىنى ئويناپدۇ.»[19]

ستراتېگىرنىڭ قارىشىچە، كىملىك — ئۈزۈلۈكسىزلىك تەركىبىي قىسمى، تېخىمۇ ئېنىق قىلىپ ئېيتقاندا، شەخسنىڭ ئوخشىمە-خان ئىجتىماڭچى مۇھىتتا ھەركىتىگە تۇتۇلۇق ئېرىشكەن ئا-لىدۇ. باشقالارنىڭ باھاسى ۋە تېخىمۇ كەڭرى بولغان ئىجتىما-ئىي قۇرۇلما بىلەن باغلاپ تۇرىدىغان رىشتىگە ئايلىنىد-ۇ. بۇنداق كىملىك شەخسىي تالانت ۋە ئۈنۈملۈك ئۇسۇللارغا ئۈزلىشىپ كېتىدۇ. بۇنداق كىملىك شەخسىي

ئادەم بىلەن ئىجتىماڭچى قۇرۇلما ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنى چۈشەندۈرۈشكە تىرىشقان. بىر خىل كىملىككە يا-رىشا مەسئۇلىيەتسىزى ئېنىقلاۋالغانلىقىن كېيىن، شەخسنىڭ قانچىلىك كىملىككە ئېرىشكەنلىكى ئادەم بىلەن باشقالار ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەت دەرىجىسىنى بەلگىلەپ قويىدۇ. ئارىدە-كى مۇناسىۋەتنىڭ رول ئېلىشىنى بەلگىلەش مۇمكىنچىلىكى قانچە يۇقىرى بولسا، ئادەم تېخىمۇ ئالاھىدە رولنى ئۈستىگە ئا-لىدۇ. باشقالارنىڭ باھاسى ۋە تېخىمۇ كەڭرى بولغان ئىجتىما-ئىي قۇرۇلما بىلەن باغلاپ تۇرىدىغان رىشتىگە ئايلىنىد-ۇ. بۇنداق كىملىك شەخسىي تالانت ۋە ئۈنۈملۈك ئۇسۇللارغا ئۈزلىشىپ كېتىدۇ. بۇنداق كىملىك شەخسىي

دەم شۇ باھا ۋە پوزىتسىيەگە ماس ھالدا ھەربىرىكەتكە ئۆتىدۇ.

ئادەم مەلۇم بىر مۇھىتتا بىر خىل كىملىككە ئېرىشىپ شۇنىڭغا يارىشا مەسئۇلىيەتنى ئۈستىگە ئالغاندا، ئۇنىڭ ئۆزىگە بولغان ئىشەنچىسى ۋە غۇرۇرىنى قانداق كىملىككە ئېرىشىشى بەلگىلەپ قويىدۇ. ئەڭ مۇھىم بولغىنى شۇكى، كىملىك تېخىمۇ كەڭ ئىجتىمائىي مۇھىتنىڭ مىزانى، قىممەت قارىشى ۋە باشقا سىمۇوللۇق بەلگىلىرى ئاساسىدا قوپۇرۇلغان بولسا، ئۇ ئېرىدىشىدىغان ھۆرمەت كىملىك رولىنى مۇۋەپپەقىيەتلىك ئېلىش – ئالالماسلىقىغا باغلىق بولۇپ قالىدۇ. نەتىجىدە، مەدەنىيەت فورمىسى، شەخسنىڭ كۈتكەن ئۈمىدى ۋە ئىجتىمائىي قۇرۇلمىدىكى ئورنى، كىملىك ۋە ھۆرمەتلىنىش دەرىجىسى بىر – بىرى بىلەن زىچ باغلىنىشلىق بولۇپ قالىدۇ. بۇ جەريانىدا ئىجتىمائىي قۇرۇلما كىشىلەرنىڭ ئۆزىنى ۋە باشقىلارنى چۈشىنىش ئۇسۇلىنى چەكلەپ تۇرىدۇ. ئادەمنىڭ مەلۇم كىملىكىگە يارىشا ئۇسۇل تېگە ئالغان مەسئۇلىيىتى كۆپ بولغانسېرى، ئۇنىڭ بۇ كىملىكنىڭ جەمئىيەتتىكى كىملىكلەرنىڭ رەت تەرتىپىدىكى ئورنى شۇنچە يۇقىرى بولىدۇ. ئەگەر ئادەمنىڭ بۇ كىملىكى ئۆزى ياشاپ تۇرغان مۇھىتتىكى قىممەت قارىشى تەرىپىدىن مۇئەييەنلەشتۈرۈشىگە ئەگىشىدىغان بولسا، ئۇنىڭ كىملىك تۇيغۇسى مۇقىملىقىنى ساقلاپ قېلىشنى پۈرسەت دەپ بىلىدۇ ۋە شۇ كىملىكىگە يارىشا ئۆتەۋاتقان رولىنى داۋاملىق ئالىدۇ. كىشىلەر ئۆزى كۆزلىگەن كىملىكنى باشقىلار ئېتىراپ قىلىشىدىن دەپ ئويلايدۇ. ئادەم ئېرىشكەن كىملىكىگە يارىشا مەسئۇلىيەتنى قانچە كۆپ ئۈستىگە ئالغانسېرى ۋە باشقىلارنىڭ مۇئەييەنلەشتۈرۈشىگە ئەگىشىدىغان بولسا، ئۇنىڭ كىملىك تۇيغۇسى مۇقىملىقىنى ساقلاپ قېلىشنى پۈرسەت دەپ بىلىدۇ ۋە شۇ كىملىكىگە يارىشا ئۆتەۋاتقان رولىنى داۋاملىق ئالىدۇ. كىشىلەر ئۆزى كۆزلىگەن كىملىكنى باشقىلار ئېتىراپ قىلىشىدىن دەپ ئويلايدۇ. ئادەم ئېرىشكەن كىملىكىگە يارىشا مەسئۇلىيەتنى قانچە كۆپ ئۈستىگە ئالغانسېرى ۋە باشقىلارنىڭ مۇئەييەنلەشتۈرۈشىگە ئەگىشىدىغان بولسا، ئۇنىڭ كىملىك تۇيغۇسى مۇقىملىقىنى ساقلاپ قېلىشنى پۈرسەت دەپ بىلىدۇ ۋە شۇ كىملىكىگە يارىشا ئۆتەۋاتقان رولىنى داۋاملىق ئالىدۇ. كىشىلەر ئۆزى كۆزلىگەن كىملىكنى باشقىلار ئېتىراپ قىلىشىدىن دەپ ئويلايدۇ. ئادەم ئېرىشكەن كىملىكىگە يارىشا مەسئۇلىيەتنى قانچە كۆپ ئۈستىگە ئالغانسېرى ۋە باشقىلارنىڭ مۇئەييەنلەشتۈرۈشىگە ئەگىشىدىغان بولسا، ئۇنىڭ كىملىك تۇيغۇسى مۇقىملىقىنى ساقلاپ قېلىشنى پۈرسەت دەپ بىلىدۇ ۋە شۇ كىملىكىگە يارىشا ئۆتەۋاتقان رولىنى داۋاملىق ئالىدۇ. كىشىلەر ئۆزى كۆزلىگەن كىملىكنى باشقىلار ئېتىراپ قىلىشىدىن دەپ ئويلايدۇ. ئادەم ئېرىشكەن كىملىكىگە يارىشا مەسئۇلىيەتنى قانچە كۆپ ئۈستىگە ئالغانسېرى ۋە باشقىلارنىڭ مۇئەييەنلەشتۈرۈشىگە ئەگىشىدىغان بولسا، ئۇنىڭ كىملىك تۇيغۇسى مۇقىملىقىنى ساقلاپ قېلىشنى پۈرسەت دەپ بىلىدۇ ۋە شۇ كىملىكىگە يارىشا ئۆتەۋاتقان رولىنى داۋاملىق ئالىدۇ. كىشىلەر ئۆزى كۆزلىگەن كىملىكنى باشقىلار ئېتىراپ قىلىشىدىن دەپ ئويلايدۇ. ئادەم ئېرىشكەن كىملىكىگە يارىشا مەسئۇلىيەتنى قانچە كۆپ ئۈستىگە ئالغانسېرى ۋە باشقىلارنىڭ مۇئەييەنلەشتۈرۈشىگە

دەم شۇ باھا ۋە پوزىتسىيەگە ماس ھالدا ھەربىرىكەتكە ئۆتىدۇ.
ئادەم مەلۇم بىر مۇھىتتا بىر خىل كىملىككە ئېرىشىپ شۇنىڭغا يارىشا مەسئۇلىيەتنى ئۈستىگە ئالغاندا، ئۇنىڭ ئۆزىگە بولغان ئىشەنچىسى ۋە غۇرۇرىنى قانداق كىملىككە ئېرىشىشى بەلگىلەپ قويىدۇ. ئەڭ مۇھىم بولغىنى شۇكى، كىملىك تېخىمۇ كەڭ ئىجتىمائىي مۇھىتنىڭ مىزانى، قىممەت قارىشى ۋە باشقا سىمۇوللۇق بەلگىلىرى ئاساسىدا قوپۇرۇلغان بولسا، ئۇ ئېرىدىشىدىغان ھۆرمەت كىملىك رولىنى مۇۋەپپەقىيەتلىك ئېلىش – ئالالماسلىقىغا باغلىق بولۇپ قالىدۇ. نەتىجىدە، مەدەنىيەت فورمىسى، شەخسنىڭ كۈتكەن ئۈمىدى ۋە ئىجتىمائىي قۇرۇلمىدىكى ئورنى، كىملىك ۋە ھۆرمەتلىنىش دەرىجىسى بىر – بىرى بىلەن زىچ باغلىنىشلىق بولۇپ قالىدۇ. بۇ جەريانىدا ئىجتىمائىي قۇرۇلما كىشىلەرنىڭ ئۆزىنى ۋە باشقىلارنى چۈشىنىش ئۇسۇلىنى چەكلەپ تۇرىدۇ. ئادەمنىڭ مەلۇم كىملىكىگە يارىشا ئۇسۇل تېگە ئالغان مەسئۇلىيىتى كۆپ بولغانسېرى، ئۇنىڭ بۇ كىملىكنىڭ جەمئىيەتتىكى كىملىكلەرنىڭ رەت تەرتىپىدىكى ئورنى شۇنچە يۇقىرى بولىدۇ. ئەگەر ئادەمنىڭ بۇ كىملىكى ئۆزى ياشاپ تۇرغان مۇھىتتىكى قىممەت قارىشى تەرىپىدىن مۇئەييەنلەشتۈرۈشىگە ئەگىشىدىغان بولسا، ئۇنىڭ كىملىك تۇيغۇسى مۇقىملىقىنى ساقلاپ قېلىشنى پۈرسەت دەپ بىلىدۇ ۋە شۇ كىملىكىگە يارىشا ئۆتەۋاتقان رولىنى داۋاملىق ئالىدۇ. كىشىلەر ئۆزى كۆزلىگەن كىملىكنى باشقىلار ئېتىراپ قىلىشىدىن دەپ ئويلايدۇ. ئادەم ئېرىشكەن كىملىكىگە يارىشا مەسئۇلىيەتنى قانچە كۆپ ئۈستىگە ئالغانسېرى ۋە باشقىلارنىڭ مۇئەييەنلەشتۈرۈشىگە

دەم شۇ باھا ۋە پوزىتسىيەگە ماس ھالدا ھەربىرىكەتكە ئۆتىدۇ.
ئادەم مەلۇم بىر مۇھىتتا بىر خىل كىملىككە ئېرىشىپ شۇنىڭغا يارىشا مەسئۇلىيەتنى ئۈستىگە ئالغاندا، ئۇنىڭ ئۆزىگە بولغان ئىشەنچىسى ۋە غۇرۇرىنى قانداق كىملىككە ئېرىشىشى بەلگىلەپ قويىدۇ. ئەڭ مۇھىم بولغىنى شۇكى، كىملىك تېخىمۇ كەڭ ئىجتىمائىي مۇھىتنىڭ مىزانى، قىممەت قارىشى ۋە باشقا سىمۇوللۇق بەلگىلىرى ئاساسىدا قوپۇرۇلغان بولسا، ئۇ ئېرىدىشىدىغان ھۆرمەت كىملىك رولىنى مۇۋەپپەقىيەتلىك ئېلىش – ئالالماسلىقىغا باغلىق بولۇپ قالىدۇ. نەتىجىدە، مەدەنىيەت فورمىسى، شەخسنىڭ كۈتكەن ئۈمىدى ۋە ئىجتىمائىي قۇرۇلمىدىكى ئورنى، كىملىك ۋە ھۆرمەتلىنىش دەرىجىسى بىر – بىرى بىلەن زىچ باغلىنىشلىق بولۇپ قالىدۇ. بۇ جەريانىدا ئىجتىمائىي قۇرۇلما كىشىلەرنىڭ ئۆزىنى ۋە باشقىلارنى چۈشىنىش ئۇسۇلىنى چەكلەپ تۇرىدۇ. ئادەمنىڭ مەلۇم كىملىكىگە يارىشا ئۇسۇل تېگە ئالغان مەسئۇلىيىتى كۆپ بولغانسېرى، ئۇنىڭ بۇ كىملىكنىڭ جەمئىيەتتىكى كىملىكلەرنىڭ رەت تەرتىپىدىكى ئورنى شۇنچە يۇقىرى بولىدۇ. ئەگەر ئادەمنىڭ بۇ كىملىكى ئۆزى ياشاپ تۇرغان مۇھىتتىكى قىممەت قارىشى تەرىپىدىن مۇئەييەنلەشتۈرۈشىگە ئەگىشىدىغان بولسا، ئۇنىڭ كىملىك تۇيغۇسى مۇقىملىقىنى ساقلاپ قېلىشنى پۈرسەت دەپ بىلىدۇ ۋە شۇ كىملىكىگە يارىشا ئۆتەۋاتقان رولىنى داۋاملىق ئالىدۇ. كىشىلەر ئۆزى كۆزلىگەن كىملىكنى باشقىلار ئېتىراپ قىلىشىدىن دەپ ئويلايدۇ. ئادەم ئېرىشكەن كىملىكىگە يارىشا مەسئۇلىيەتنى قانچە كۆپ ئۈستىگە ئالغانسېرى ۋە باشقىلارنىڭ مۇئەييەنلەشتۈرۈشىگە

دەم شۇ باھا ۋە پوزىتسىيەگە ماس ھالدا ھەربىرىكەتكە ئۆتىدۇ.
ئادەم مەلۇم بىر مۇھىتتا بىر خىل كىملىككە ئېرىشىپ شۇنىڭغا يارىشا مەسئۇلىيەتنى ئۈستىگە ئالغاندا، ئۇنىڭ ئۆزىگە بولغان ئىشەنچىسى ۋە غۇرۇرىنى قانداق كىملىككە ئېرىشىشى بەلگىلەپ قويىدۇ. ئەڭ مۇھىم بولغىنى شۇكى، كىملىك تېخىمۇ كەڭ ئىجتىمائىي مۇھىتنىڭ مىزانى، قىممەت قارىشى ۋە باشقا سىمۇوللۇق بەلگىلىرى ئاساسىدا قوپۇرۇلغان بولسا، ئۇ ئېرىدىشىدىغان ھۆرمەت كىملىك رولىنى مۇۋەپپەقىيەتلىك ئېلىش – ئالالماسلىقىغا باغلىق بولۇپ قالىدۇ. نەتىجىدە، مەدەنىيەت فورمىسى، شەخسنىڭ كۈتكەن ئۈمىدى ۋە ئىجتىمائىي قۇرۇلمىدىكى ئورنى، كىملىك ۋە ھۆرمەتلىنىش دەرىجىسى بىر – بىرى بىلەن زىچ باغلىنىشلىق بولۇپ قالىدۇ. بۇ جەريانىدا ئىجتىمائىي قۇرۇلما كىشىلەرنىڭ ئۆزىنى ۋە باشقىلارنى چۈشىنىش ئۇسۇلىنى چەكلەپ تۇرىدۇ. ئادەمنىڭ مەلۇم كىملىكىگە يارىشا ئۇسۇل تېگە ئالغان مەسئۇلىيىتى كۆپ بولغانسېرى، ئۇنىڭ بۇ كىملىكنىڭ جەمئىيەتتىكى كىملىكلەرنىڭ رەت تەرتىپىدىكى ئورنى شۇنچە يۇقىرى بولىدۇ. ئەگەر ئادەمنىڭ بۇ كىملىكى ئۆزى ياشاپ تۇرغان مۇھىتتىكى قىممەت قارىشى تەرىپىدىن مۇئەييەنلەشتۈرۈشىگە ئەگىشىدىغان بولسا، ئۇنىڭ كىملىك تۇيغۇسى مۇقىملىقىنى ساقلاپ قېلىشنى پۈرسەت دەپ بىلىدۇ ۋە شۇ كىملىكىگە يارىشا ئۆتەۋاتقان رولىنى داۋاملىق ئالىدۇ. كىشىلەر ئۆزى كۆزلىگەن كىملىكنى باشقىلار ئېتىراپ قىلىشىدىن دەپ ئويلايدۇ. ئادەم ئېرىشكەن كىملىكىگە يارىشا مەسئۇلىيەتنى قانچە كۆپ ئۈستىگە ئالغانسېرى ۋە باشقىلارنىڭ مۇئەييەنلەشتۈرۈشىگە

دەم شۇ باھا ۋە پوزىتسىيەگە ماس ھالدا ھەربىرىكەتكە ئۆتىدۇ.
ئادەم مەلۇم بىر مۇھىتتا بىر خىل كىملىككە ئېرىشىپ شۇنىڭغا يارىشا مەسئۇلىيەتنى ئۈستىگە ئالغاندا، ئۇنىڭ ئۆزىگە بولغان ئىشەنچىسى ۋە غۇرۇرىنى قانداق كىملىككە ئېرىشىشى بەلگىلەپ قويىدۇ. ئەڭ مۇھىم بولغىنى شۇكى، كىملىك تېخىمۇ كەڭ ئىجتىمائىي مۇھىتنىڭ مىزانى، قىممەت قارىشى ۋە باشقا سىمۇوللۇق بەلگىلىرى ئاساسىدا قوپۇرۇلغان بولسا، ئۇ ئېرىدىشىدىغان ھۆرمەت كىملىك رولىنى مۇۋەپپەقىيەتلىك ئېلىش – ئالالماسلىقىغا باغلىق بولۇپ قالىدۇ. نەتىجىدە، مەدەنىيەت فورمىسى، شەخسنىڭ كۈتكەن ئۈمىدى ۋە ئىجتىمائىي قۇرۇلمىدىكى ئورنى، كىملىك ۋە ھۆرمەتلىنىش دەرىجىسى بىر – بىرى بىلەن زىچ باغلىنىشلىق بولۇپ قالىدۇ. بۇ جەريانىدا ئىجتىمائىي قۇرۇلما كىشىلەرنىڭ ئۆزىنى ۋە باشقىلارنى چۈشىنىش ئۇسۇلىنى چەكلەپ تۇرىدۇ. ئادەمنىڭ مەلۇم كىملىكىگە يارىشا ئۇسۇل تېگە ئالغان مەسئۇلىيىتى كۆپ بولغانسېرى، ئۇنىڭ بۇ كىملىكنىڭ جەمئىيەتتىكى كىملىكلەرنىڭ رەت تەرتىپىدىكى ئورنى شۇنچە يۇقىرى بولىدۇ. ئەگەر ئادەمنىڭ بۇ كىملىكى ئۆزى ياشاپ تۇرغان مۇھىتتىكى قىممەت قارىشى تەرىپىدىن مۇئەييەنلەشتۈرۈشىگە ئەگىشىدىغان بولسا، ئۇنىڭ كىملىك تۇيغۇسى مۇقىملىقىنى ساقلاپ قېلىشنى پۈرسەت دەپ بىلىدۇ ۋە شۇ كىملىكىگە يارىشا ئۆتەۋاتقان رولىنى داۋاملىق ئالىدۇ. كىشىلەر ئۆزى كۆزلىگەن كىملىكنى باشقىلار ئېتىراپ قىلىشىدىن دەپ ئويلايدۇ. ئادەم ئېرىشكەن كىملىكىگە يارىشا مەسئۇلىيەتنى قانچە كۆپ ئۈستىگە ئالغانسېرى ۋە باشقىلارنىڭ مۇئەييەنلەشتۈرۈشىگە

قاراپ باها بەرگەنسبری ئۆزىنىڭ بۇ باھانى تونۇش ئۇسۇلى بو-يىچە ھەربىرىكە ئۆتىدۇ.

ماككال ۋە سىمونسنىڭ كىملىك نەزەريىسى

رول كىملىكى ۋە كىملىك مۇقىمداش: ئامېرىكا جەمئىيەت-شۇناسلىرى ماككال بىلەن سىمونسنىڭ قارىشىچە، رول ئېلىش شەخسنىڭ ھەر خىل مەقسەت - نىشانلىرىنى ئىشقا ئاشۇرۇش يولىدا قىلغان ۋاقىتلىق ئۇرۇنۇشىنى كۆرسىتىدۇ. رول كىم-لىكى(Role Identity) بولسا شەخسنىڭ ئۆزى ئۈچۈن لايىھەلىگەن ۋە مۇئەييەن ئىجتىمائىي ئورۇندا ئىگىلىگەن ئالاھىدە كىملىكى ۋە مەرتىۋىسىدىن ئىبارەت.[20] رول كىملىكىدە شەخسنىڭ تە-سەۋۋۇرىدىكى ئۆزلۈك قارىشى يۇغۇرۇلۇپ كېتىدۇ ۋە خىيالىدە-كى غايىبانە تەركىبلەر ئۆز ئىپادىسىنى تاپىدۇ. ھەرقانداق رول كىملىكى ئىككى تەركىبتىن، يەنى ئىجتىمائىي قۇرۇلما بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولغان تەركىب بىلەن شەخسنىڭ تەسەۋۋۇرىدا غايىبانىلەشتۇرۇلگەن تەركىبتىن تەشكىل تاپىدۇ.

رول كىملىكى شۇنىڭ ئۈچۈن كىشىلەرنىڭ پىلانى ۋە مەق-سەتلىرىنىڭ بىر تەركىبي قىسمىغا ئايلىنىپ قالىدۇكى، بىر ئادەمنىڭ كىملىكىنىڭ باشقىلار تەرىپىدىن مۇئەييەنلەشتۇرۇ-لۇشى، ئېتىراپ قىلىنىشى شۇ كىشىنىڭ ھەربىرىتى ئۈچۈن غا-يەت زور ئىلھام بولىدۇ. يەنە كېلىپ كىشىلەر رول ئېلىش ئار-قىلىق ئۆزىگە باھا بېرىدۇ ۋە ئۆزىنىڭ باشقىلارنىڭ نەزىرىدىكى كىملىكىنى مۇقىمداشقا تىرىشىدۇ. ئەمما، يۇقىرىدا ئىسمى تىلغا ئېلىنغان ئىككى جەمئىيەتشۇناسنىڭ قارىشىچە، رول كىملىكى پائالىيىتىدە تاماشىبىن ۋە كۆزەتكۈچىلىك رولىنى ھەممىدىن بەك كۈچەپ ئۆتەيدىغىنى يەنىلا شۇ كىشىنىڭ ئۆزى-دۇر، يەنى شەخس تەسەۋۋۇرىدىكى قارىشى بويىچە ئۆزىنىڭ پائا-لىيەتلىرىگە باھا بېرىدۇ ھەمدە ئۆزىنىڭ كىملىكىنى مۇقىمداش

قاراپ باها بەرگەنسبری ئۆزىنىڭ بۇ باھانى تونۇش ئۇسۇلى بو-يىچە ھەربىرىكە ئۆتىدۇ.

ماككال ۋە سىمونسنىڭ كىملىك نەزەريىسى

رول كىملىكى ۋە كىملىك مۇقىمداش: ئامېرىكا جەمئىيەت-شۇناسلىرى ماككال بىلەن سىمونسنىڭ قارىشىچە، رول ئېلىش شەخسنىڭ ھەر خىل مەقسەت - نىشانلىرىنى ئىشقا ئاشۇرۇش يولىدا قىلغان ۋاقىتلىق ئۇرۇنۇشىنى كۆرسىتىدۇ. رول كىم-لىكى(Role Identity) بولسا شەخسنىڭ ئۆزى ئۈچۈن لايىھەلىگەن ۋە مۇئەييەن ئىجتىمائىي ئورۇندا ئىگىلىگەن ئالاھىدە كىملىكى ۋە مەرتىۋىسىدىن ئىبارەت.[20] رول كىملىكىدە شەخسنىڭ تە-سەۋۋۇرىدىكى ئۆزلۈك قارىشى يۇغۇرۇلۇپ كېتىدۇ ۋە خىيالىدە-كى غايىبانە تەركىبلەر ئۆز ئىپادىسىنى تاپىدۇ. ھەرقانداق رول كىملىكى ئىككى تەركىبتىن، يەنى ئىجتىمائىي قۇرۇلما بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولغان تەركىب بىلەن شەخسنىڭ تەسەۋۋۇرىدا غايىبانىلەشتۇرۇلگەن تەركىبتىن تەشكىل تاپىدۇ.

رول كىملىكى شۇنىڭ ئۈچۈن كىشىلەرنىڭ پىلانى ۋە مەق-سەتلىرىنىڭ بىر تەركىبي قىسمىغا ئايلىنىپ قالىدۇكى، بىر ئادەمنىڭ كىملىكىنىڭ باشقىلار تەرىپىدىن مۇئەييەنلەشتۇرۇ-لۇشى، ئېتىراپ قىلىنىشى شۇ كىشىنىڭ ھەربىرىتى ئۈچۈن غا-يەت زور ئىلھام بولىدۇ. يەنە كېلىپ كىشىلەر رول ئېلىش ئار-قىلىق ئۆزىگە باھا بېرىدۇ ۋە ئۆزىنىڭ باشقىلارنىڭ نەزىرىدىكى كىملىكىنى مۇقىمداشقا تىرىشىدۇ. ئەمما، يۇقىرىدا ئىسمى تىلغا ئېلىنغان ئىككى جەمئىيەتشۇناسنىڭ قارىشىچە، رول كىملىكى پائالىيىتىدە تاماشىبىن ۋە كۆزەتكۈچىلىك رولىنى ھەممىدىن بەك كۈچەپ ئۆتەيدىغىنى يەنىلا شۇ كىشىنىڭ ئۆزى-دۇر، يەنى شەخس تەسەۋۋۇرىدىكى قارىشى بويىچە ئۆزىنىڭ پائا-لىيەتلىرىگە باھا بېرىدۇ ھەمدە ئۆزىنىڭ كىملىكىنى مۇقىمداش

424 ئۆزلۈك گىرۋەكلىرىدە

شەخسىنىڭ كىملىكىنى مۇقىملاشتۇرۇش تېرمىنولوگىيىسى: كىشىلەر

ئۆزى ئېرىشىپ بولغان كىملىكى بىلەن غايىسىدىكى كىملىلىق

ئېھتىياجى ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەتنى ھەل قىلىشى ئۈچۈن

مۇنداق تېرمىنولوگىيلەرنى كۆرىسىتىدۇ: بىرىنچى، ئىجتىماڭىي

ئالاقىدە ۋاقىتلىق ئىناۋەت (short-term credit) قوغدىشىدۇ ۋە بۇ

ئارقىلىق يۇقىرىدىكى زىددىيەتنى ھەل قىلماقچى يالغۇ تۈرلۈن

چەكمە چوڭقۇرلاشتۇرۇش بولىدۇ. بۇ خىل تېرمىنولوگىيىنىڭ بىلەن ئۆز-

رىنىڭ ئېتىراپ قىلىنىشتا ئېرىشمەلىگەنلىكى ئۈچۈنلۈكتىن

ھېسسىياتىغا تەسەللى ئىزدەيدۇ. ئىككىنچىسى، ئۆزۈ كىملىكىنى

ئېتىراپ قىلدۇرۇش ئۈچۈن باشقىلارنىڭ چوڭىشىشىنى، ئۆزۈرى

ھەققىدە ئاكتىپ باھالارنى بېرىشنى كۆتىدۇ، تەسىرات مارلايۋ-

ىدۇ. ئۈچىنچى، ئۆزۈرى ھەققىدە كۆڭلىگە پاقىدىغان باھالارنى تال-

لىغۇلىپ ھەم ئۆزىنى ئۆزۈ تەسەۋۋۇرىدا تاسقاپ، غايىسىدىكى كىم-

لىكىگە ماس ھالەتتە ئىزاھلاپ ئۆزۈگە تەسەللى بېرىدۇ. تۆتىن-

چى، ئۆزىنىڭ كىملىكىنى ئېتىراپ قىلماسلىق ئېھتىمالى بار

سورۇنلاردىن ئۆزىنى تارتىپ، ئۆزىنىڭ كىملىكىنى ئاساس قې-

گەن باھاسىغا ھەمىشە قايىل بولمايدۇ. تەسەۋۋۇرىدىكى كىملە-

كى بىلەن باشقىلار ئېتىراپ قىلغان كىملىكى ئوتتۇرىسىدىكى

پەرق شەخسىنى ھەركەتكە ئۈندەيدۇ. ئۈلارنىڭ قارىشىچە، ئىنسان-

نىڭ ئېتىراپ قىلىنىشقا ئېرىشمەلىگەنلىكى ئۈچۈنلۈكتىن

ياشىلارغا ئېتىراپ قىلدۇرۇش تېرمىنولوگىيىسىنى ئىشلەتمەن-

[21].

شەخسىنىڭ كىملىكىنى مۇقىملاشتۇرۇش تېرمىنولوگىيىسى: كىشىلەر

ئۆزى ئېرىشىپ بولغان كىملىكى بىلەن غايىسىدىكى كىملىلىق

ئېھتىياجى ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەتنى ھەل قىلىشى ئۈچۈن

مۇنداق تېرمىنولوگىيلەرنى كۆرىسىتىدۇ: بىرىنچى، ئىجتىماڭىي

ئالاقىدە ۋاقىتلىق ئىناۋەت (short-term credit) قوغدىشىدۇ ۋە بۇ

ئارقىلىق يۇقىرىدىكى زىددىيەتنى ھەل قىلماقچى يالغۇ تۈرلۈن

چەكمە چوڭقۇرلاشتۇرۇش بولىدۇ. بۇ خىل تېرمىنولوگىيىنىڭ بىلەن ئۆز-

رىنىڭ ئېتىراپ قىلىنىشتا ئېرىشمەلىگەنلىكى ئۈچۈنلۈكتىن

ھېسسىياتىغا تەسەللى ئىزدەيدۇ. ئىككىنچىسى، ئۆزۈ كىملىكىنى

ئېتىراپ قىلدۇرۇش ئۈچۈن باشقىلارنىڭ چوڭىشىشىنى، ئۆزۈرى

ھەققىدە ئاكتىپ باھالارنى بېرىشنى كۆتىدۇ، تەسىرات مارلايۋ-

ىدۇ. ئۈچىنچى، ئۆزۈرى ھەققىدە كۆڭلىگە پاقىدىغان باھالارنى تال-

لىغۇلىپ ھەم ئۆزىنى ئۆزۈ تەسەۋۋۇرىدا تاسقاپ، غايىسىدىكى كىم-

لىكىگە ماس ھالەتتە ئىزاھلاپ ئۆزۈگە تەسەللى بېرىدۇ. تۆتىن-

چى، ئۆزىنىڭ كىملىكىنى ئېتىراپ قىلماسلىق ئېھتىمالى بار

سورۇنلاردىن ئۆزىنى تارتىپ، ئۆزىنىڭ كىملىكىنى ئاساس قې-

گەن باھاسىغا ھەمىشە قايىل بولمايدۇ. تەسەۋۋۇرىدىكى كىملە-

كى بىلەن باشقىلار ئېتىراپ قىلغان كىملىكى ئوتتۇرىسىدىكى

پەرق شەخسىنى ھەركەتكە ئۈندەيدۇ. ئۈلارنىڭ قارىشىچە، ئىنسان-

نىڭ ئېتىراپ قىلىنىشقا ئېرىشمەلىگەنلىكى ئۈچۈنلۈكتىن

ياشىلارغا ئېتىراپ قىلدۇرۇش تېرمىنولوگىيىسىنى ئىشلەتمەن-

[21].

تىراپ قىلىدىغان سورۇنلارغا مايىل بولىدۇ. بەشىنچى، پۈتۈنلەي يېڭى بولغان ۋە باشقىلار ئاسان قوبۇل قىلىدىغان رول كىملە-كىگە ئۆتۈش ئۈچۈن ئۇرۇنىدۇ. ئالتىنچى، مەسئۇلىيەتنى ئۆزە-گە باھا بەرگەنلەرگە ئىتتىرىپ قويۇپ ئۇلاردىن ئاغرىنىدۇ. ئۆز تەسەۋۋۇرىدا غايىبانىلەشكەن، ئەمما باشقىلار ئېتىراپ قىلمىغان رول ئېلىشقا ئۇرۇنۇشتىن ۋاز كېچىدۇ. ئەڭ ئاخىرىدا ئۆزىنىڭ كىملىكىنى چۆكۈرگەن كىشىلەرنى رەت قىلىدۇ ياكى ئۇلارغا قارشىلىق كۆرسىتىدۇ. بۇ تىرىشچانلىقلىرى مەغلۇپ بولسا شەخس قاتتىق ئازابلىنىدۇ. بۇ ھېسسىي كەچۈرمىشلەرنى قايتا - قايتا ھېس قىلىش داۋامىدا كىشلەر ئۆز كىملىكىنى ئاشكارا، ئىنچىكە مۇئەييەنلەشتۇرۇشنى ئۆگىنىدۇ ھەم ئالاھە-دە كىشلەر ئالدىدا ئالاھىدە رول ئېلىشقا كۈچەپ كېتىدۇ. كىشلەرنىڭ رول كىملىكىگە ئۆتۈش قىزغىنلىقىنىڭ كۈچلۈك - ئاجىزلىقىنى تەسەۋۋۇردىكى كىملىكىنى باشقىلارنىڭ ئېتىراپ قىلىش دەرىجىسى، رول كىملىكىنى مۇقىمداش تىرىشچانلىقىغا يارىشا ئېرىشكەن پايدىسى ۋە بۇ خىل ئۇرۇنۇش ئۈچۈن سەرپ قىلغان ۋاقتىنىڭ، زېھنىنىڭ ئاز - كۆپلۈكى بەلگىلەيدۇ.

ھەربىر ئادەم ئاممىۋى سورۇندىكى ئىجتىمائىي ئالاقىدە رول ئېلىش داۋامىدا ئۆز كىملىكىنى خىيالىدا يۇقىرىراق ئورۇنغا قويىدۇ ھەم باشقىلارنىڭ نەزىرىدە ئېتىراپ قىلىنىشىمكەن دەپ ئويلايدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئۆزىنەك ئالغۇدەك ھەرىكەت مودېللىرى ياكى كىملىك نۇسخىلىرى تېپىلىپ قالارمىكىن دەپ-گەن مەقسەتتە باشقىلارنىڭ قىياپىتىنى توختىماي كۆزىتىدۇ. مەلۇم مەنىدىن ئېيتقاندا، ئىجتىمائىي مۇھىتنىڭ تاشقى قۇ-رۇلمىسى كىشلەرنىڭ ئۆزىنىڭ قانداق ئەھۋالدا تۇرۇۋاتقانلىقى ھەققىدىكى تونۇشىنى ۋە ئۆزى خىيال قىلغان كىملىكىگە ئې-رىشىش ئۈچۈن زۆرۈر بولىدىغان بىلىملەر بىلەن تەمىنلەيدۇ. ئەمما، ئۇلارنىڭ قارىشىچە، مۇتلەق كۆپ قىسىم ئىجتىمائىي سورۇن مەلۇم مەنىدىن ئېيتقاندا، رول كىملىك ئېھتىياجى ئۇ-

تىراپ قىلىدىغان سورۇنلارغا مايىل بولىدۇ. بەشىنچى، پۈتۈنلەي يېڭى بولغان ۋە باشقىلار ئاسان قوبۇل قىلىدىغان رول كىملە-كىگە ئۆتۈش ئۈچۈن ئۇرۇنىدۇ. ئالتىنچى، مەسئۇلىيەتنى ئۆزە-گە باھا بەرگەنلەرگە ئىتتىرىپ قويۇپ ئۇلاردىن ئاغرىنىدۇ. ئۆز تەسەۋۋۇرىدا غايىبانىلەشكەن، ئەمما باشقىلار ئېتىراپ قىلمىغان رول ئېلىشقا ئۇرۇنۇشتىن ۋاز كېچىدۇ. ئەڭ ئاخىرىدا ئۆزىنىڭ كىملىكىنى چۆكۈرگەن كىشىلەرنى رەت قىلىدۇ ياكى ئۇلارغا قارشىلىق كۆرسىتىدۇ. بۇ تىرىشچانلىقلىرى مەغلۇپ بولسا شەخس قاتتىق ئازابلىنىدۇ. بۇ ھېسسىي كەچۈرمىشلەرنى قايتا - قايتا ھېس قىلىش داۋامىدا كىشلەر ئۆز كىملىكىنى ئاشكارا، ئىنچىكە مۇئەييەنلەشتۇرۇشنى ئۆگىنىدۇ ھەم ئالاھە-دە كىشلەر ئالدىدا ئالاھىدە رول ئېلىشقا كۈچەپ كېتىدۇ. كىشلەرنىڭ رول كىملىكىگە ئۆتۈش قىزغىنلىقىنىڭ كۈچلۈك - ئاجىزلىقىنى تەسەۋۋۇردىكى كىملىكىنى باشقىلارنىڭ ئېتىراپ قىلىش دەرىجىسى، رول كىملىكىنى مۇقىمداش تىرىشچانلىقىغا يارىشا ئېرىشكەن پايدىسى ۋە بۇ خىل ئۇرۇنۇش ئۈچۈن سەرپ قىلغان ۋاقتىنىڭ، زېھنىنىڭ ئاز - كۆپلۈكى بەلگىلەيدۇ.

ھەربىر ئادەم ئاممىۋى سورۇندىكى ئىجتىمائىي ئالاقىدە رول ئېلىش داۋامىدا ئۆز كىملىكىنى خىيالىدا يۇقىرىراق ئورۇنغا قويىدۇ ھەم باشقىلارنىڭ نەزىرىدە ئېتىراپ قىلىنىشىمكەن دەپ ئويلايدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئۆزىنەك ئالغۇدەك ھەرىكەت مودېللىرى ياكى كىملىك نۇسخىلىرى تېپىلىپ قالارمىكىن دەپ-گەن مەقسەتتە باشقىلارنىڭ قىياپىتىنى توختىماي كۆزىتىدۇ. مەلۇم مەنىدىن ئېيتقاندا، ئىجتىمائىي مۇھىتنىڭ تاشقى قۇ-رۇلمىسى كىشلەرنىڭ ئۆزىنىڭ قانداق ئەھۋالدا تۇرۇۋاتقانلىقى ھەققىدىكى تونۇشىنى ۋە ئۆزى خىيال قىلغان كىملىكىگە ئې-رىشىش ئۈچۈن زۆرۈر بولىدىغان بىلىملەر بىلەن تەمىنلەيدۇ. ئەمما، ئۇلارنىڭ قارىشىچە، مۇتلەق كۆپ قىسىم ئىجتىمائىي سورۇن مەلۇم مەنىدىن ئېيتقاندا، رول كىملىك ئېھتىياجى ئۇ-

چۈن مەۋھۇمدۇر، شەكىلسىزدۇر. يەنى رول كىملىكى داۋامىدا نۇرغۇن ھەربىر مودېللىرى ئوتتۇرىغا چىقىشقا ئۇلگۈرمەيدۇ ھەم ئىپادىلىگەن رول كىملىكىنى كىشىلەرنىڭ چۈشىنىشىمۇ ئوخشمايدۇ.

كىشىلەر ھەمىشە باشقىلارنىڭ ئېلىۋاتقان رولىنى ئۆز كۆڭلىدە چۈشىنىش، ئۆزىنىڭ كىملىكىنى ۋە رولىنى تەڭشەش قارىلىق يوللار بىلەن مەلۇم بىر خىل رول كىملىكىنى ۋاقىتلىق تەييارلايدۇ ۋە بۇ خىل تەييارلىقنى ئېرىشكەن ھامان ئۆزىگە ئالا-ھىدە بىر خىل قىياپەتنى بېرىشكە تىرىشىدۇ. مۇناقىچە ئېيتقاندا، ئادەم باشقىلارنىڭ رول ئېلىۋاتقان چاغدىكى ئوبرازىنى تەھلىل قىلىش ئارقىلىق باشقىلار ئالدىدا نامايان قىلىدىغان ئۆزلۇكىنى قانداق لايىھەلەشنى بېكىتىدۇ. ماھىيىتىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، ئاممىۋى سورۇندىكى ئىجتىمائىي ئالاقىنى ھەر خىل كىملىكلەر ئوتتۇرىسىدىكى سۆھبەت، دىيالوگ دەپ ئېيتىشقىمۇ بولىدۇ. كىشىلەر بۇ جەريانداً مەلۇم رول كىملىكىگە ئاساس ھازىرلايدۇ ھەم ناھايىتى قىزىقارلىق ئىجتىمائىي ئارتىسلىق ئويۇنىنى باشلىۋېتىدۇ. ئادەم ئۆز كۆڭلىدە ئويلىغان كىملىك ئېھتىياجىنى باشقىلار ئېتىراپ قىلىپ بولغاندىن كېيىن، بۇنىڭدىن كېلىپ چىقىدىغان رازىمەنلىك، قانائەت تۇيغۇسى تۆۋەنلەشكە باشلايدۇ.

پېتىر بۇركېنىڭ كىملىك نەزەرىيەسى

كىملىك ۋە ھېسسىيات: بۇركېنىڭ قارىشىچە، ئادەم تەسەۋۋۇرىدىكى ئۆزلۇكىنى ھەممە ئىجتىمائىي سورۇنغا تەتبىقلايدۇ. ئەمما، ئادەمدىكى ھەربىرتەك ئۆتۈۋاتقان ئۆزلۇك (Working Self) بىلەن تەسەۋۋۇرىدىكى ئۆزلۇك بىرلەشكەندىلا ئاندىن ئىجتىمائىي سورۇندىكى ئالاقە پائالىيىتىگە ھەسسە قوشالايدۇ. ئادەم باشقىلارنىڭ ھەربىرىتىدىن ئۆزىنىڭ كىملىك ئۆلچىمىگە ماس كېلىدىغان رولىنى تاللاپ ئۆزىنى شۇ رولغا كىرگۈزىدۇ. ئۇ ئۆزىنى ئىجتىمائىي سورۇنغا ئاتاپ ئۆزىنى ئۆزگەرتىدۇ. ئۇ ئۆزىنى ئىجتىمائىي سورۇنغا ئاتاپ ئۆزىنى ئۆزگەرتىدۇ. ئۇ ئۆزىنى ئىجتىمائىي سورۇنغا ئاتاپ ئۆزىنى ئۆزگەرتىدۇ.

ئۇيغۇر تۇيغۇسى مۇقىيەنلەشتۈرۈلمىگەن، ھۆرمەتلەنمىگەن، ئۇ ھالدا كىملىكنى ئېتىراپ قىلدۇرۇشى جەريانىدا ئۆچۈرۈلۈشكە مەھكۇم بەتتالاق ھېسسىياتلىرىنىڭ سەلبىي تەسىرىنى تۈگۈنەلمەيدۇ.

كىملىكنى ئېرىشىش: ئادەم ئۆزىنىڭ كىملىكىنى ئېتىراپ قىلغان كىشىلەرگە بەكرەك ئىشىنىدۇ، ئۇلارغا ھېسسىيات جەھەتتىن ماھىل بولىدۇ ۋە شۇ ئىجتىماڭغا تۇيغا، شۇ ئىجتىماڭ ئۆزىنى ماسلاشتۇرىدۇ. مەسىلەن، ئۆزىنى «مېن مۇنەۋۋەر ئۇيغۇرمەن» دەپ قارايدىغان بىر ئۇيغۇرنىڭ ئۆزىنى شۇنداق دەپ قارايدىغان ئۇيغۇرلۇقىدىن باشقا ساۋاقداشلىرىغا ھېسسىيات جەھەتتىن بەكرەك ماھىل بولىدۇ. ئادەمنىڭ رول كىملىكى باشقالارنىڭ ئېتىراپ قىلىشىغا قانىغە جەق ئېرىشكەندىلا ئاندىن ئۇنىڭ ئېتىراپ قىلغان شۇ كىشىلەرگە بولغان ئىشەنچىسى ۋە ماھىللىقى شۇنچە ئاشىدۇ.

كىملىكنى ئېرىشىشنىڭ تەرىپىچانلىقىنىڭ ماھىلىيىتى بولۇشى: ئا-دەم قانداق تەرىپىچانلىق كۆرسىتىشىدىن قەتئىينەزەر، كىملىكى بىلەن ئېتىراپ قىلدۇرالمىسا ۋە كىملىكىنى قوبۇلىغا ئېلىپ ھەقتىن ماھىل بولمىسا ۋە شۇ ئىجتىماڭنى تۇيغا، شۇ ئىجتىماڭ ئۆزىنى ماسلاشتۇرمىسا، ئۇنداق ئادەمنىڭ رول كىملىكى باشقالارنىڭ ئېتىراپ قىلىشىغا قانىغە جەق ئېرىشكەندىلا ئاندىن ئۇنىڭ ئېتىراپ قىلغان شۇ كىشىلەرگە بولغان ئىشەنچىسى ۋە ماھىللىقى شۇنچە ئاشىدۇ.

لىدېرلىق ئېلىپبەسىنىڭ ئىزدەپىدۇ ۋە بۇنىڭغا ئۇيغۇن رول ئېلىشىن داۋاملىدۇ ئۆزىنىڭ قىيابېتى ۋە باشقا سەۋەۋلۈكۈن بەلگىلەرنى ئا-ملايمەن قىلىدۇ.

بۇرگې جېن ستېتىس (Jane Stets) بىلەن بىرلىكتە ئادەمنىڭ كىملىكى بىلەن ئېتىراپ قىلدۇرالمىسا ئۇ كىملىكىنى قوبۇلىغا ئېلىپ تۇرغان مۇھىمتا تەسىر كۆرسىتەلمەسمە، ئەمما – ئېچىدىن ئىلاھ-لىدىدۇ، ئۆزىنى تاشقىلاندۇرۇق ئادەمدەك ھېس قىلدۇدۇ، ئۆزلۈكىدىن بېرالمايدۇ، قاتتىق مەيۈسلىدىدۇ. ئادەمدىكى ئېتىراپ قىلىش-نىڭ، قەدىرلىنىش تۇيغۇسى ئۇچۇن شۇنىڭغا تۇشلۇق مۇھىمدۇر.

ئۇيغۇر تۇيغۇسى مۇقىيەنلەشتۈرۈلمىگەن، ھۆرمەتلەنمىگەن، ئۇ ھالدا كىملىكنى ئېتىراپ قىلدۇرۇشى جەريانىدا ئۆچۈرۈلۈشكە مەھكۇم بەتتالاق ھېسسىياتلىرىنىڭ سەلبىي تەسىرىنى تۈگۈنەلمەيدۇ.

كىملىكنى ئېرىشىش: ئادەم ئۆزىنىڭ كىملىكىنى ئېتىراپ قىلغان كىشىلەرگە بەكرەك ئىشىنىدۇ، ئۇلارغا ھېسسىيات جەھەتتىن ماھىل بولىدۇ ۋە شۇ ئىجتىماڭنى تۇيغا، شۇ ئىجتىماڭ ئۆزىنى ماسلاشتۇرىدۇ. مەسىلەن، ئۆزىنى «مېن مۇنەۋۋەر ئۇيغۇرمەن» دەپ قارايدىغان بىر ئۇيغۇرنىڭ ئۆزىنى شۇنداق دەپ قارايدىغان ئۇيغۇرلۇقىدىن باشقا ساۋاقداشلىرىغا ھېسسىيات جەھەتتىن بەكرەك ماھىل بولىدۇ. ئادەمنىڭ رول كىملىكى باشقالارنىڭ ئېتىراپ قىلىشىغا قانىغە جەق ئېرىشكەندىلا ئاندىن ئۇنىڭ ئېتىراپ قىلغان شۇ كىشىلەرگە بولغان ئىشەنچىسى ۋە ماھىللىقى شۇنچە ئاشىدۇ.

كىملىكنى ئېرىشىشنىڭ تەرىپىچانلىقىنىڭ ماھىلىيىتى بولۇشى: ئا-دەم قانداق تەرىپىچانلىق كۆرسىتىشىدىن قەتئىينەزەر، كىملىكى بىلەن ئېتىراپ قىلدۇرالمىسا ۋە كىملىكىنى قوبۇلىغا ئېلىپ ھەقتىن ماھىل بولمىسا ۋە شۇ ئىجتىماڭنى تۇيغا، شۇ ئىجتىماڭ ئۆزىنى ماسلاشتۇرمىسا، ئۇنداق ئادەمنىڭ رول كىملىكى باشقالارنىڭ ئېتىراپ قىلىشىغا قانىغە جەق ئېرىشكەندىلا ئاندىن ئۇنىڭ ئېتىراپ قىلغان شۇ كىشىلەرگە بولغان ئىشەنچىسى ۋە ماھىللىقى شۇنچە ئاشىدۇ.

بۇرگې جېن ستېتىس (Jane Stets) بىلەن بىرلىكتە ئادەمنىڭ كىملىكى بىلەن ئېتىراپ قىلدۇرالمىسا ئۇ كىملىكىنى قوبۇلىغا ئېلىپ تۇرغان مۇھىمتا تەسىر كۆرسىتەلمەسمە، ئەمما – ئېچىدىن ئىلاھ-لىدىدۇ، ئۆزىنى تاشقىلاندۇرۇق ئادەمدەك ھېس قىلدۇدۇ، ئۆزلۈكىدىن بېرالمايدۇ، قاتتىق مەيۈسلىدىدۇ. ئادەمدىكى ئېتىراپ قىلىش-نىڭ، قەدىرلىنىش تۇيغۇسى ئۇچۇن شۇنىڭغا تۇشلۇق مۇھىمدۇر.

لىدېرلىق ئېلىپبەسىنىڭ ئىزدەپىدۇ ۋە بۇنىڭغا ئۇيغۇن رول ئېلىشىن داۋاملىدۇ ئۆزىنىڭ قىيابېتى ۋە باشقا سەۋەۋلۈكۈن بەلگىلەرنى ئا-ملايمەن قىلىدۇ.

بۇرگې جېن ستېتىس (Jane Stets) بىلەن بىرلىكتە ئادەمنىڭ كىملىكى بىلەن ئېتىراپ قىلدۇرالمىسا ئۇ كىملىكىنى قوبۇلىغا ئېلىپ تۇرغان مۇھىمتا تەسىر كۆرسىتەلمەسمە، ئەمما – ئېچىدىن ئىلاھ-لىدىدۇ، ئۆزىنى تاشقىلاندۇرۇق ئادەمدەك ھېس قىلدۇدۇ، ئۆزلۈكىدىن بېرالمايدۇ، قاتتىق مەيۈسلىدىدۇ. ئادەمدىكى ئېتىراپ قىلىش-نىڭ، قەدىرلىنىش تۇيغۇسى ئۇچۇن شۇنىڭغا تۇشلۇق مۇھىمدۇر.

مەجبۇر بولىدۇ؟ ئاچارچىلىقنى باشتىن كەچۈرمىگەنلەر ئۇنىڭ قىيىنچىلىقىنى چۈشىنەلمەيدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا، ئاددىم كۆڭۈل ھەقىقەتنى ئىزدەپ ئۆزىنى ئاۋارە قىلمايدۇ. ئۇ ئۆزىنى ئەتراپىدىكى ئىشلارغا ماسلاشتۇرۇۋالغان. كىشىلەر ئۇنى ئەقىلسىز دەپ قارايدۇ. ماككال، سوۋىتلەر قانداقلارچە ھەمكارلىشىدۇ؟ ئۇلار ئۆزىنى ئۆتۈشى بىلەن سۆيلەشمەيدۇ. بۇنداق بىلەن كىشىلەر ئۆزىنىڭ ھوقۇقىدىن ۋاز كېچىدۇ. ئاددىمكى ياسىسى ھېسسىياتى كۈنلۈرنىڭ ئورگەنىدىن كېيىن، ئاددىمكى ياسىسى ھېسسىياتى كۈنلۈرنىڭ رۇۋۈرگەندە ئىنسانلار ئوڭايلا كىملىكى كىرىزىسى كۆرۈلمەيدۇ. كىملىكىكە ئېرىشىش تىرىشچانلىقى قانداق – قانداق مەغلۇب بولۇ - ئۇلىپ قاچىدۇ ئەمما ئۇ يەنىلا ياسىسى كەچۈرمىشلىرىنى يەنە - كۆللىتىمەكچى بولىدۇ.[22]

يۇقىرىقى نازۇرىيەلەر ھەققىدە قىسقىچە خۇلاسە:

سوۋۇللۇق گالۇقە نازۇرىيەسىنىڭ پەيدا بولۇشى جەرياندا خېرىدار مەيدانىڭ بېكىر يۆنىلىشى بويىچە قارىغاندا، يۇقىرىقى نازۇرىيە - چىلەرنىڭ ھەممىسى شەخسى، شەخسىنىڭ رول گالغانلىكىدىن كۆ - لىكى، ئىجتىماڭىي قۇرۇلما، مەدەنىيەت ئوتتۇرىسىدىكى مۇنا - سىۋەتلەرنى ئىزاھلاشقا تىرىشقان ئۇ بايانلىرىدا ئۆزۈلۈپ بېلىن كىملىكنىڭ ئۇنۇقۇمىنى نۇقتىلىق تەھلىل قىلغان. كىشىلەر ئېچ - تىماڭىي سىستېما ئۇ مەدەنىيەت پاڭالىيەتلىرىگە قاتنىشىش، رول ئۆلچىمىنى ئەتراپىدا ئېتىراپ قىلدىنىشى ئىستەيدۇ ئۇ ئۆزۈ - رىنىڭ كۆلەمگە تۇتۇشلۇق ئۇقۇملارنى بېرۇئۇقسۇز ئىشلىتىدۇ. ئۇ - نىڭدىن باشقا، ئاددىم كۆڭۈلنى ئۆزىگە جەلىپ قىلىش ئۈچۈن ئۆزىنى ئاۋارە قىلمايدۇ. ئۇ ئۆزىنى ئەتراپىدىكى ئىشلارغا ماسلاشتۇرۇۋالغان. كىشىلەر ئۇنى ئەقىلسىز دەپ قارايدۇ. ماككال، سوۋىتلەر قانداقلارچە ھەمكارلىشىدۇ؟ ئۇلار ئۆزىنى ئۆتۈشى بىلەن سۆيلەشمەيدۇ. بۇنداق بىلەن كىشىلەر ئۆزىنىڭ ھوقۇقىدىن ۋاز كېچىدۇ. ئاددىمكى ياسىسى ھېسسىياتى كۈنلۈرنىڭ رۇۋۈرگەندە ئىنسانلار ئوڭايلا كىملىكى كىرىزىسى كۆرۈلمەيدۇ. كىملىكىكە ئېرىشىش تىرىشچانلىقى قانداق – قانداق مەغلۇب بولۇ - ئۇلىپ قاچىدۇ ئەمما ئۇ يەنىلا ياسىسى كەچۈرمىشلىرىنى يەنە - كۆللىتىمەكچى بولىدۇ.[22]

يۇقىرىقى نازۇرىيەلەر ھەققىدە قىسقىچە خۇلاسە:

سوۋۇللۇق گالۇقە نازۇرىيەسىنىڭ پەيدا بولۇشى جەرياندا خېرىدار مەيدانىڭ بېكىر يۆنىلىشى بويىچە قارىغاندا، يۇقىرىقى نازۇرىيە - چىلەرنىڭ ھەممىسى شەخسى، شەخسىنىڭ رول گالغانلىكىدىن كۆ - لىكى، ئىجتىماڭىي قۇرۇلما، مەدەنىيەت ئوتتۇرىسىدىكى مۇنا - سىۋەتلەرنى ئىزاھلاشقا تىرىشقان ئۇ بايانلىرىدا ئۆزۈلۈپ بېلىن كىملىكنىڭ ئۇنۇقۇمىنى نۇقتىلىق تەھلىل قىلغان. كىشىلەر ئېچ - تىماڭىي سىستېما ئۇ مەدەنىيەت پاڭالىيەتلىرىگە قاتنىشىش، رول ئۆلچىمىنى ئەتراپىدا ئېتىراپ قىلدىنىشى ئىستەيدۇ ئۇ ئۆزۈ - رىنىڭ كۆلەمگە تۇتۇشلۇق ئۇقۇملارنى بېرۇئۇقسۇز ئىشلىتىدۇ. ئۇ - نىڭدىن باشقا، ئاددىم كۆڭۈلنى ئۆزىگە جەلىپ قىلىش ئۈچۈن ئۆزىنى ئاۋارە قىلمايدۇ. ئۇ ئۆزىنى ئەتراپىدىكى ئىشلارغا ماسلاشتۇرۇۋالغان. كىشىلەر ئۇنى ئەقىلسىز دەپ قارايدۇ. ماككال، سوۋىتلەر قانداقلارچە ھەمكارلىشىدۇ؟ ئۇلار ئۆزىنى ئۆتۈشى بىلەن سۆيلەشمەيدۇ. بۇنداق بىلەن كىشىلەر ئۆزىنىڭ ھوقۇقىدىن ۋاز كېچىدۇ. ئاددىمكى ياسىسى ھېسسىياتى كۈنلۈرنىڭ رۇۋۈرگەندە ئىنسانلار ئوڭايلا كىملىكى كىرىزىسى كۆرۈلمەيدۇ. كىملىكىكە ئېرىشىش تىرىشچانلىقى قانداق – قانداق مەغلۇب بولۇ - ئۇلىپ قاچىدۇ ئەمما ئۇ يەنىلا ياسىسى كەچۈرمىشلىرىنى يەنە - كۆللىتىمەكچى بولىدۇ.[22]

ئۇ مۇقىيەنلەشتۈرۈشنى خالايدىغان ئاددىملارنىڭ بولۇشى تولىمۇ مۇھىم. ئۆزۈلۈكنى يۈلەيدىغان ساغلام ئىجتىماڭىي مۇھىت يالغۇ ئاددىملار تۈپى بولمىسا، ئۆزۈلۈك ئۆزۈلۈپ كېتىدۇ. ئۇلارنىڭ دەت قىسىلدىشى، بېتتەمسىرلىشى، ئۇمىۋۇمە ئۇ ئەندىشە ئىچىدە تۇ - رۇۋۈرگەندە ئىنسانلار ئوڭايلا كىملىكى كىرىزىسى كۆرۈلمەيدۇ. كىملىكىكە ئېرىشىش تىرىشچانلىقى قانداق – قانداق مەغلۇب بولۇ - ئۇلىپ قاچىدۇ ئەمما ئۇ يەنىلا ياسىسى كەچۈرمىشلىرىنى يەنە - كۆللىتىمەكچى بولىدۇ.[22]

يۇقىرىقى نازۇرىيەلەر ھەققىدە قىسقىچە خۇلاسە:

سوۋۇللۇق گالۇقە نازۇرىيەسىنىڭ پەيدا بولۇشى جەرياندا خېرىدار مەيدانىڭ بېكىر يۆنىلىشى بويىچە قارىغاندا، يۇقىرىقى نازۇرىيە - چىلەرنىڭ ھەممىسى شەخسى، شەخسىنىڭ رول گالغانلىكىدىن كۆ - لىكى، ئىجتىماڭىي قۇرۇلما، مەدەنىيەت ئوتتۇرىسىدىكى مۇنا - سىۋەتلەرنى ئىزاھلاشقا تىرىشقان ئۇ بايانلىرىدا ئۆزۈلۈپ بېلىن كىملىكنىڭ ئۇنۇقۇمىنى نۇقتىلىق تەھلىل قىلغان. كىشىلەر ئېچ - تىماڭىي سىستېما ئۇ مەدەنىيەت پاڭالىيەتلىرىگە قاتنىشىش، رول ئۆلچىمىنى ئەتراپىدا ئېتىراپ قىلدىنىشى ئىستەيدۇ ئۇ ئۆزۈ - رىنىڭ كۆلەمگە تۇتۇشلۇق ئۇقۇملارنى بېرۇئۇقسۇز ئىشلىتىدۇ. ئۇ - نىڭدىن باشقا، ئاددىم كۆڭۈلنى ئۆزىگە جەلىپ قىلىش ئۈچۈن ئۆزىنى ئاۋارە قىلمايدۇ. ئۇ ئۆزىنى ئەتراپىدىكى ئىشلارغا ماسلاشتۇرۇۋالغان. كىشىلەر ئۇنى ئەقىلسىز دەپ قارايدۇ. ماككال، سوۋىتلەر قانداقلارچە ھەمكارلىشىدۇ؟ ئۇلار ئۆزىنى ئۆتۈشى بىلەن سۆيلەشمەيدۇ. بۇنداق بىلەن كىشىلەر ئۆزىنىڭ ھوقۇقىدىن ۋاز كېچىدۇ. ئاددىمكى ياسىسى ھېسسىياتى كۈنلۈرنىڭ رۇۋۈرگەندە ئىنسانلار ئوڭايلا كىملىكى كىرىزىسى كۆرۈلمەيدۇ. كىملىكىكە ئېرىشىش تىرىشچانلىقى قانداق – قانداق مەغلۇب بولۇ - ئۇلىپ قاچىدۇ ئەمما ئۇ يەنىلا ياسىسى كەچۈرمىشلىرىنى يەنە - كۆللىتىمەكچى بولىدۇ.[22]

ئۇ مۇقىيەنلەشتۈرۈشنى خالايدىغان ئاددىملارنىڭ بولۇشى تولىمۇ مۇھىم. ئۆزۈلۈكنى يۈلەيدىغان ساغلام ئىجتىماڭىي مۇھىت يالغۇ ئاددىملار تۈپى بولمىسا، ئۆزۈلۈك ئۆزۈلۈپ كېتىدۇ. ئۇلارنىڭ دەت قىسىلدىشى، بېتتەمسىرلىشى، ئۇمىۋۇمە ئۇ ئەندىشە ئىچىدە تۇ - رۇۋۈرگەندە ئىنسانلار ئوڭايلا كىملىكى كىرىزىسى كۆرۈلمەيدۇ. كىملىكىكە ئېرىشىش تىرىشچانلىقى قانداق – قانداق مەغلۇب بولۇ - ئۇلىپ قاچىدۇ ئەمما ئۇ يەنىلا ياسىسى كەچۈرمىشلىرىنى يەنە - كۆللىتىمەكچى بولىدۇ.[22]

يۇقىرىقى نازۇرىيەلەر ھەققىدە قىسقىچە خۇلاسە:

سوۋۇللۇق گالۇقە نازۇرىيەسىنىڭ پەيدا بولۇشى جەرياندا خېرىدار مەيدانىڭ بېكىر يۆنىلىشى بويىچە قارىغاندا، يۇقىرىقى نازۇرىيە - چىلەرنىڭ ھەممىسى شەخسى، شەخسىنىڭ رول گالغانلىكىدىن كۆ - لىكى، ئىجتىماڭىي قۇرۇلما، مەدەنىيەت ئوتتۇرىسىدىكى مۇنا - سىۋەتلەرنى ئىزاھلاشقا تىرىشقان ئۇ بايانلىرىدا ئۆزۈلۈپ بېلىن كىملىكنىڭ ئۇنۇقۇمىنى نۇقتىلىق تەھلىل قىلغان. كىشىلەر ئېچ - تىماڭىي سىستېما ئۇ مەدەنىيەت پاڭالىيەتلىرىگە قاتنىشىش، رول ئۆلچىمىنى ئەتراپىدا ئېتىراپ قىلدىنىشى ئىستەيدۇ ئۇ ئۆزۈ - رىنىڭ كۆلەمگە تۇتۇشلۇق ئۇقۇملارنى بېرۇئۇقسۇز ئىشلىتىدۇ. ئۇ - نىڭدىن باشقا، ئاددىم كۆڭۈلنى ئۆزىگە جەلىپ قىلىش ئۈچۈن ئۆزىنى ئاۋارە قىلمايدۇ. ئۇ ئۆزىنى ئەتراپىدىكى ئىشلارغا ماسلاشتۇرۇۋالغان. كىشىلەر ئۇنى ئەقىلسىز دەپ قارايدۇ. ماككال، سوۋىتلەر قانداقلارچە ھەمكارلىشىدۇ؟ ئۇلار ئۆزىنى ئۆتۈشى بىلەن سۆيلەشمەيدۇ. بۇنداق بىلەن كىشىلەر ئۆزىنىڭ ھوقۇقىدىن ۋاز كېچىدۇ. ئاددىمكى ياسىسى ھېسسىياتى كۈنلۈرنىڭ رۇۋۈرگەندە ئىنسانلار ئوڭايلا كىملىكى كىرىزىسى كۆرۈلمەيدۇ. كىملىكىكە ئېرىشىش تىرىشچانلىقى قانداق – قانداق مەغلۇب بولۇ - ئۇلىپ قاچىدۇ ئەمما ئۇ يەنىلا ياسىسى كەچۈرمىشلىرىنى يەنە - كۆللىتىمەكچى بولىدۇ.[22]

يىتىگە ئىگە دەپ ئىزاھلايدۇ. ئەمما، ھەممە سىمۇوللۇق ئالاقە نەزەريىيەچىلىرى «ئۆزلۈك ــ ئىجتىمائىي ئالاقىدە كىشىلەرنىڭ بىلىشى ۋە ھەرىكىتىگە تەسىر كۆرسىتىدىغان ئاچقۇچلۇق ئامىل» دېگەن قاراشتا بىردەكلىككە ئىگە. «پەرقلىق كىشىلەر، مەدەنىيەت ئامىلى، ئىجتىمائىي مەرتىۋە قۇرۇلمىسى قاتارلىقلاردىن تەشكىل تاپقان كەڭ ئىجتىمائىي كارتىنىدا ئۆزلۈك شەخسىنىڭ رول ئېلىش ۋە رول كىملىكىنى مۇقىمداش جەريانىغا ھەل قىلغۇچ تەسىر كۆرسىتىدۇ.»[23]

خۇلاسە

كىملىك ئۇقۇمى خۇسۇسىدىكى ئەڭ دەسلەپكى ئىزدىنىش خەلقئارا ئىجتىمائىي پەن ساھەسىدە جەمئىيەتشۇناسلىق، ئىنسانشۇناسلىق، پسىخولوگىيە قاتارلىق پەنلەردە ئاۋۋال باشلانغان بولۇپ، ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشىنىڭ ئالدى ــ كەينىدە بۇ تېما ھەققىدىكى تەتقىقات ئۆز نۆۋىتىدە يەنە ئۆزلۈك، خاراكتېر، ئادەمىيلىك قاتارلىق ئۇقۇملار ھەققىدىكى گىرەلەشمە، يانداش تەتقىقاتلارنىڭ راۋاجلىنىشىغا تەسىر كۆرسەتكەنىدى. بۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك جەمئى تەتقىقاتنى پىكىر رامكىسى بىلەن تەمىن ئېتكىنى «بىر جەمئىيەتنىڭ قانداق بولۇشى ئۆزلۈكىنى بەلگىلەيدۇ ھەم ئىجتىمائىي ئامىل بىلەن شەخسىنىڭ ئۆزلۈك ئاملى قوشۇلۇپ شەخسنىڭ ھەرىكىتىنى بەلگىلەپ قويىدۇ» دېگەندىن ئىبارەت يېتەكچى ئىدىيە ئىدى. 1940 ــ يىللىدىن بۇرۇن خەلقئارا كىملىك ئاتالغۇسى ئۇقۇم سۈپىتىدە ئوتتۇرىغا چىقمىغانىدى. شۇنىڭدىن كېيىن، تاكى 1990 ــ يىللارغا كەلگۈچە ئۇ خەلقئارا ئىجتىمائىي پەن ساھەسىدە ئەڭ كۆپ دەتالاش قىلىنغان، جەمئىيەتشۇناسلار، پسىخولوگلار، پەيلاسوپلار، تارىخشۇناسلار ۋە ئاممىۋى تارقىتىش نەزەريىيەچىلىرى ئەڭ كۆپ تىلغا ئالىدىغان بىر تېما بولۇپ قالدى. بۇنىڭ ئىچىدە پسىخولوگىيە،

يىتىگە ئىگە دەپ ئىزاھلايدۇ. ئەمما، ھەممە سىمۇوللۇق ئالاقە نەزەريىيەچىلىرى «ئۆزلۈك ــ ئىجتىمائىي ئالاقىدە كىشىلەرنىڭ بىلىشى ۋە ھەرىكىتىگە تەسىر كۆرسىتىدىغان ئاچقۇچلۇق ئامىل» دېگەن قاراشتا بىردەكلىككە ئىگە. «پەرقلىق كىشىلەر، مەدەنىيەت ئامىلى، ئىجتىمائىي مەرتىۋە قۇرۇلمىسى قاتارلىقلاردىن تەشكىل تاپقان كەڭ ئىجتىمائىي كارتىنىدا ئۆزلۈك شەخسىنىڭ رول ئېلىش ۋە رول كىملىكىنى مۇقىمداش جەريانىغا ھەل قىلغۇچ تەسىر كۆرسىتىدۇ.»[23]

خۇلاسە

كىملىك ئۇقۇمى خۇسۇسىدىكى ئەڭ دەسلەپكى ئىزدىنىش خەلقئارا ئىجتىمائىي پەن ساھەسىدە جەمئىيەتشۇناسلىق، ئىنسانشۇناسلىق، پسىخولوگىيە قاتارلىق پەنلەردە ئاۋۋال باشلانغان بولۇپ، ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشىنىڭ ئالدى ــ كەينىدە بۇ تېما ھەققىدىكى تەتقىقات ئۆز نۆۋىتىدە يەنە ئۆزلۈك، خاراكتېر، ئادەمىيلىك قاتارلىق ئۇقۇملار ھەققىدىكى گىرەلەشمە، يانداش تەتقىقاتلارنىڭ راۋاجلىنىشىغا تەسىر كۆرسەتكەنىدى. بۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك جەمئى تەتقىقاتنى پىكىر رامكىسى بىلەن تەمىن ئېتكىنى «بىر جەمئىيەتنىڭ قانداق بولۇشى ئۆزلۈكىنى بەلگىلەيدۇ ھەم ئىجتىمائىي ئامىل بىلەن شەخسىنىڭ ئۆزلۈك ئاملى قوشۇلۇپ شەخسنىڭ ھەرىكىتىنى بەلگىلەپ قويىدۇ» دېگەندىن ئىبارەت يېتەكچى ئىدىيە ئىدى. 1940 ــ يىللىدىن بۇرۇن خەلقئارا كىملىك ئاتالغۇسى ئۇقۇم سۈپىتىدە ئوتتۇرىغا چىقمىغانىدى. شۇنىڭدىن كېيىن، تاكى 1990 ــ يىللارغا كەلگۈچە ئۇ خەلقئارا ئىجتىمائىي پەن ساھەسىدە ئەڭ كۆپ دەتالاش قىلىنغان، جەمئىيەتشۇناسلار، پسىخولوگلار، پەيلاسوپلار، تارىخشۇناسلار ۋە ئاممىۋى تارقىتىش نەزەريىيەچىلىرى ئەڭ كۆپ تىلغا ئالىدىغان بىر تېما بولۇپ قالدى. بۇنىڭ ئىچىدە پسىخولوگىيە،

430 ئۆزلۈك گىرۋەكلىرىدە

يىتىگە ئىگە دەپ ئىزاھلايدۇ. ئەمما، ھەممە سىمۇوللۇق ئالاقە نەزەريىيەچىلىرى «ئۆزلۈك ــ ئىجتىمائىي ئالاقىدە كىشىلەرنىڭ بىلىشى ۋە ھەرىكىتىگە تەسىر كۆرسىتىدىغان ئاچقۇچلۇق ئامىل» دېگەن قاراشتا بىردەكلىككە ئىگە. «پەرقلىق كىشىلەر، مەدەنىيەت ئامىلى، ئىجتىمائىي مەرتىۋە قۇرۇلمىسى قاتارلىقلاردىن تەشكىل تاپقان كەڭ ئىجتىمائىي كارتىنىدا ئۆزلۈك شەخسىنىڭ رول ئېلىش ۋە رول كىملىكىنى مۇقىمداش جەريانىغا ھەل قىلغۇچ تەسىر كۆرسىتىدۇ.»[23]

خۇلاسە

كىملىك ئۇقۇمى خۇسۇسىدىكى ئەڭ دەسلەپكى ئىزدىنىش خەلقئارا ئىجتىمائىي پەن ساھەسىدە جەمئىيەتشۇناسلىق، ئىنسانشۇناسلىق، پسىخولوگىيە قاتارلىق پەنلەردە ئاۋۋال باشلانغان بولۇپ، ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشىنىڭ ئالدى ــ كەينىدە بۇ تېما ھەققىدىكى تەتقىقات ئۆز نۆۋىتىدە يەنە ئۆزلۈك، خاراكتېر، ئادەمىيلىك قاتارلىق ئۇقۇملار ھەققىدىكى گىرەلەشمە، يانداش تەتقىقاتلارنىڭ راۋاجلىنىشىغا تەسىر كۆرسەتكەنىدى. بۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك جەمئى تەتقىقاتنى پىكىر رامكىسى بىلەن تەمىن ئېتكىنى «بىر جەمئىيەتنىڭ قانداق بولۇشى ئۆزلۈكىنى بەلگىلەيدۇ ھەم ئىجتىمائىي ئامىل بىلەن شەخسىنىڭ ئۆزلۈك ئاملى قوشۇلۇپ شەخسنىڭ ھەرىكىتىنى بەلگىلەپ قويىدۇ» دېگەندىن ئىبارەت يېتەكچى ئىدىيە ئىدى. 1940 ــ يىللىدىن بۇرۇن خەلقئارا كىملىك ئاتالغۇسى ئۇقۇم سۈپىتىدە ئوتتۇرىغا چىقمىغانىدى. شۇنىڭدىن كېيىن، تاكى 1990 ــ يىللارغا كەلگۈچە ئۇ خەلقئارا ئىجتىمائىي پەن ساھەسىدە ئەڭ كۆپ دەتالاش قىلىنغان، جەمئىيەتشۇناسلار، پسىخولوگلار، پەيلاسوپلار، تارىخشۇناسلار ۋە ئاممىۋى تارقىتىش نەزەريىيەچىلىرى ئەڭ كۆپ تىلغا ئالىدىغان بىر تېما بولۇپ قالدى. بۇنىڭ ئىچىدە پسىخولوگىيە،

430 ئۆزلۈك گىرۋەكلىرىدە

ئىنسانشۇناسلىق قاتارلىق ئىككى پەندە كىملىك ئاتالغۇسى ئەڭ كۆپ مۇلاھىزە قىلىندى. ئامېرىكا پسىخولوگى ئېرىك ئېركسون-نىڭ كىملىك تەتقىقاتى بۇ ساھەدىكى ئىزدىنىشكە يول ئاچتى. جەمئىيەتشۇناسلار بولسا كىملىك ئۇقۇمىنى ئوخشىمىغان نۇقتىدىن، يەنى مىكرو نۇقتىدىن، تۈزۈم نۇقتىسىدىن، ماكرو نۇقتىدىن كۆزەتتى.

مىكرو نۇقتىدىن قارىغاندا، جەمئىيەتشۇناسلار ھەر خىل كىملىكنىڭ فۇنكسىيەسى، ئۆزگىرىشى، مەۋجۇتلۇق ئالاھىدىلىكلىرىنى ئىجتىمائىي ئالاقە نۇقتىسىدىن كۆزەتتى. ئامېرىكا-لىق جەمئىيەتشۇناس، كىملىك نەزەرىيەچىسى شېلدون سترايكېرنىڭ ئەمگەكلىرى 1968- يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە تازا مېۋە بەردى. 1970 - يىلىغا كەلگەندە ئۇ ئامېرىكا ئىندىئانا ئۇنىۋېرسىتېتىدا سەپداشلىرى بىلەن كىملىك تەتقىقاتىنى مەخسۇس تۈر قىلىپ ئىشلىدى ۋە 1977 - يىلىغا كەلگەندە بۇ ئىلمىي ئىزدىنىشلىرىگە «كىملىك نەزەرىيەسى» دەپ نام بەردى. ماككال، سىمونس بولسا بۇ كىملىك نەزەرىيەسىگە رول كىملىك مودېلى بىلەن يانداشتى. سترايكېر كىملىكنى ئادەمنىڭ جەمئىيەت بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى نۇقتىسىدىن، ئىجتىمائىي قۇرۇلما نۇقتىسىدىن سانلىق مىقدار مېتودى بىلەن تەھلىل قىلدى. ئۇنىڭدىن كېيىن، سترايكېرنىڭ خىزمەتدىشى بۇركې بولسا كىملىكنى ئادەم ئىجتىمائىي ئالاقىدە ئۆتەيدىغان رولنىڭ سۈبېيېكتىپ تەركىبىي قىسمى سۈپىتىدە تونۇپ، ئىزدىنىشلەرنى قانات يايدۇردى. يۇقىرىقىلارنىڭ ھەممىسى مىكرو جەمئىيەتشۇ-ناسلىق نۇقتىسىدىن ئىشلەنگەن ئەمگەكلەر بولۇپ، مۇنداق بىر نۇقتىدا ئورتاقلىققا ئىگە: كىملىك — ئىنسانىنىڭ ئىجتىمائىي مۇھىت، ئۆزئارا تەسىر كۆرسىتىدىغان ھەرىكەتلەرگە قاراپ پەرقلىنىپ تۇرىدىغان، ھاياتنىڭ مەنىسىنى تەشكىل قىلىدىغان ئۆزلۈك تۇيغۇسى ۋە باشقا سۈبېيېكتىپ خاسلىقلىرى نەتىجىسىدە ئوخشىمىغان كاتېگورىيەلەرگە مەنسۇپلىنىشىدۇر.

ئىنسانشۇناسلىق قاتارلىق ئىككى پەندە كىملىك ئاتالغۇسى ئەڭ كۆپ مۇلاھىزە قىلىندى. ئامېرىكا پسىخولوگى ئېرىك ئېركسون-نىڭ كىملىك تەتقىقاتى بۇ ساھەدىكى ئىزدىنىشكە يول ئاچتى. جەمئىيەتشۇناسلار بولسا كىملىك ئۇقۇمىنى ئوخشىمىغان نۇقتىدىن، يەنى مىكرو نۇقتىدىن، تۈزۈم نۇقتىسىدىن، ماكرو نۇقتىدىن كۆزەتتى.

مىكرو نۇقتىدىن قارىغاندا، جەمئىيەتشۇناسلار ھەر خىل كىملىكنىڭ فۇنكسىيەسى، ئۆزگىرىشى، مەۋجۇتلۇق ئالاھىدىلىكلىرىنى ئىجتىمائىي ئالاقە نۇقتىسىدىن كۆزەتتى. ئامېرىكا-لىق جەمئىيەتشۇناس، كىملىك نەزەرىيەچىسى شېلدون سترايكېرنىڭ ئەمگەكلىرى 1968- يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە تازا مېۋە بەردى. 1970 - يىلىغا كەلگەندە ئۇ ئامېرىكا ئىندىئانا ئۇنىۋېرسىتېتىدا سەپداشلىرى بىلەن كىملىك تەتقىقاتىنى مەخسۇس تۈر قىلىپ ئىشلىدى ۋە 1977 - يىلىغا كەلگەندە بۇ ئىلمىي ئىزدىنىشلىرىگە «كىملىك نەزەرىيەسى» دەپ نام بەردى. ماككال، سىمونس بولسا بۇ كىملىك نەزەرىيەسىگە رول كىملىك مودېلى بىلەن يانداشتى. سترايكېر كىملىكنى ئادەمنىڭ جەمئىيەت بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى نۇقتىسىدىن، ئىجتىمائىي قۇرۇلما نۇقتىسىدىن سانلىق مىقدار مېتودى بىلەن تەھلىل قىلدى. ئۇنىڭدىن كېيىن، سترايكېرنىڭ خىزمەتدىشى بۇركې بولسا كىملىكنى ئادەم ئىجتىمائىي ئالاقىدە ئۆتەيدىغان رولنىڭ سۈبېيېكتىپ تەركىبىي قىسمى سۈپىتىدە تونۇپ، ئىزدىنىشلەرنى قانات يايدۇردى. يۇقىرىقىلارنىڭ ھەممىسى مىكرو جەمئىيەتشۇ-ناسلىق نۇقتىسىدىن ئىشلەنگەن ئەمگەكلەر بولۇپ، مۇنداق بىر نۇقتىدا ئورتاقلىققا ئىگە: كىملىك — ئىنسانىنىڭ ئىجتىمائىي مۇھىت، ئۆزئارا تەسىر كۆرسىتىدىغان ھەرىكەتلەرگە قاراپ پەرقلىنىپ تۇرىدىغان، ھاياتنىڭ مەنىسىنى تەشكىل قىلىدىغان ئۆزلۈك تۇيغۇسى ۋە باشقا سۈبېيېكتىپ خاسلىقلىرى نەتىجىسىدە ئوخشىمىغان كاتېگورىيەلەرگە مەنسۇپلىنىشىدۇر.

431 On the Margins of Self

ئىنسانشۇناسلىق قاتارلىق ئىككى پەندە كىملىك ئاتالغۇسى ئەڭ كۆپ مۇلاھىزە قىلىندى. ئامېرىكا پسىخولوگى ئېرىك ئېركسون-نىڭ كىملىك تەتقىقاتى بۇ ساھەدىكى ئىزدىنىشكە يول ئاچتى. جەمئىيەتشۇناسلار بولسا كىملىك ئۇقۇمىنى ئوخشىمىغان نۇقتىدىن، يەنى مىكرو نۇقتىدىن، تۈزۈم نۇقتىسىدىن، ماكرو نۇقتىدىن كۆزەتتى.

مىكرو نۇقتىدىن قارىغاندا، جەمئىيەتشۇناسلار ھەر خىل كىملىكنىڭ فۇنكسىيەسى، ئۆزگىرىشى، مەۋجۇتلۇق ئالاھىدىلىكلىرىنى ئىجتىمائىي ئالاقە نۇقتىسىدىن كۆزەتتى. ئامېرىكا-لىق جەمئىيەتشۇناس، كىملىك نەزەرىيەچىسى شېلدون سترايكېرنىڭ ئەمگەكلىرى 1968- يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە تازا مېۋە بەردى. 1970 - يىلىغا كەلگەندە ئۇ ئامېرىكا ئىندىئانا ئۇنىۋېرسىتېتىدا سەپداشلىرى بىلەن كىملىك تەتقىقاتىنى مەخسۇس تۈر قىلىپ ئىشلىدى ۋە 1977 - يىلىغا كەلگەندە بۇ ئىلمىي ئىزدىنىشلىرىگە «كىملىك نەزەرىيەسى» دەپ نام بەردى. ماككال، سىمونس بولسا بۇ كىملىك نەزەرىيەسىگە رول كىملىك مودېلى بىلەن يانداشتى. سترايكېر كىملىكنى ئادەمنىڭ جەمئىيەت بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى نۇقتىسىدىن، ئىجتىمائىي قۇرۇلما نۇقتىسىدىن سانلىق مىقدار مېتودى بىلەن تەھلىل قىلدى. ئۇنىڭدىن كېيىن، سترايكېرنىڭ خىزمەتدىشى بۇركې بولسا كىملىكنى ئادەم ئىجتىمائىي ئالاقىدە ئۆتەيدىغان رولنىڭ سۈبېيېكتىپ تەركىبىي قىسمى سۈپىتىدە تونۇپ، ئىزدىنىشلەرنى قانات يايدۇردى. يۇقىرىقىلارنىڭ ھەممىسى مىكرو جەمئىيەتشۇ-ناسلىق نۇقتىسىدىن ئىشلەنگەن ئەمگەكلەر بولۇپ، مۇنداق بىر نۇقتىدا ئورتاقلىققا ئىگە: كىملىك — ئىنسانىنىڭ ئىجتىمائىي مۇھىت، ئۆزئارا تەسىر كۆرسىتىدىغان ھەرىكەتلەرگە قاراپ پەرقلىنىپ تۇرىدىغان، ھاياتنىڭ مەنىسىنى تەشكىل قىلىدىغان ئۆزلۈك تۇيغۇسى ۋە باشقا سۈبېيېكتىپ خاسلىقلىرى نەتىجىسىدە ئوخشىمىغان كاتېگورىيەلەرگە مەنسۇپلىنىشىدۇر.

431 On the Margins of Self

تەھلىل قىلغاندا، ئىنسانىنى تۈرۈم بىلەن باغلايدىغان، ئۇنى ئىجتىماڭىي قۇرۇلما بىلەن مۇرەسسەگە كەلتۈرىدىغان بىرمۇنىپە خاس كىملىكلەر بولىدۇ. مەسىلەن، كەسىپىي كىملىلىق (ئۇيغۇر، جى، ساقچى، رەسسام دېگەندەك)، مىللىي كىملىلىق (ئۇيغۇر، ئىنگلىز، رۇس دېگەندەك)، جىنسىي كىملىلىق (ئەر، ئايال)، تا-ۋۇلۇق كىملىلىق (رەئىس جۇمھۇر، دۆلەت مەمۇرى دېگەندەك)، ماغارىپ كىملىكى (باكالۋۇر، ماگىستىر، دوكتور دېگەندەك)، ئا-گىلە كىملىكى (دادا، ئانا، بالا دېگەندەك). تۈرۈملەرگە مۇناسە-

ھالىتىدىكى مەدەنىيەت كۆرۈنۈشى بولغان مەدەنىيەت كۆرى بىلەن تەمىنلەيدۇ. بۇنداق ئەھۋالدا ئۇنى يالتاقلاش ئىجتىماڭىي مۇھىتتىن ھالقىغان كىملىكتە ئېرىشمەكچى بولغان بىر ئادەم ئۈزۈكە تۇرمىدىكى كۆرۈنۈۋاتقان كۆندىللىق ھايات لاگېرىدىن قې-چىپ چىققىسا، بۇ خىل كىملىلىق ئېھتىياجى قانمايدۇ. قىممەت قارىشى، سادىقەت، مۇھەببەتنىي تەكىتلەيدىغان جەمئىيەتتىمۇ-ئالاردىغا بېكىر بۆندىشى بويىچە قارىغاندا، كىملىلىق ئېتىبىغا ئەگىشىش داۋاملاشقا ئەمەس، قېرىنان بېرىش ئۈ مەسئۇلىيەتىنى

تۈرۈم نۇقتىسىدىن، تۇغرىراقى ئىجتىماڭىيەت نۇقتىسىدىن

تەھلىل قىلغاندا، ئىنسانىنى تۈرۈم بىلەن باغلايدىغان، ئۇنى ئىجتىماڭىي قۇرۇلما بىلەن مۇرەسسەگە كەلتۈرىدىغان بىرمۇنىپە خاس كىملىكلەر بولىدۇ. مەسىلەن، كەسىپىي كىملىلىق (ئۇيغۇر، جى، ساقچى، رەسسام دېگەندەك)، مىللىي كىملىلىق (ئۇيغۇر، ئىنگلىز، رۇس دېگەندەك)، جىنسىي كىملىلىق (ئەر، ئايال)، تا-ۋۇلۇق كىملىلىق (رەئىس جۇمھۇر، دۆلەت مەمۇرى دېگەندەك)، ماغارىپ كىملىكى (باكالۋۇر، ماگىستىر، دوكتور دېگەندەك)، ئا-گىلە كىملىكى (دادا، ئانا، بالا دېگەندەك). تۈرۈملەرگە مۇناسە-

ھالىتىدىكى مەدەنىيەت كۆرۈنۈشى بولغان مەدەنىيەت كۆرى بىلەن تەمىنلەيدۇ. بۇنداق ئەھۋالدا ئۇنى يالتاقلاش ئىجتىماڭىي مۇھىتتىن ھالقىغان كىملىكتە ئېرىشمەكچى بولغان بىر ئادەم ئۈزۈكە تۇرمىدىكى كۆرۈنۈۋاتقان كۆندىللىق ھايات لاگېرىدىن قې-چىپ چىققىسا، بۇ خىل كىملىلىق ئېھتىياجى قانمايدۇ. قىممەت قارىشى، سادىقەت، مۇھەببەتنىي تەكىتلەيدىغان جەمئىيەتتىمۇ-ئالاردىغا بېكىر بۆندىشى بويىچە قارىغاندا، كىملىلىق ئېتىبىغا ئەگىشىش داۋاملاشقا ئەمەس، قېرىنان بېرىش ئۈ مەسئۇلىيەتىنى

ئۇستىگە ئېلىش داۋامىدا ئۆز ئىپادىسىنى تاپىدۇ. كىملىك، ئۆزلۈك ئۇقۇملىرىنى تولۇقراق چۈشىنىش ئۈچۈن بۇ ئۇقۇم بىلەن دىيالېكتىك مۇناسىۋەتكە ئىگە بىر قاتار ئۇقۇملارنى بىر-لەشتۈرۈپ چۈشىنىشكە توغرا كېلىدۇ. بۇ ئۇقۇملاردىن مۇقىم-لىق ۋە ئۆزگىرىش، سۇبېيېكت، ئوبېيېكت، شەخس، ئىجتىمائىي توپ، ئاڭلىقلىق، ئاڭسىزلىق، بىلىش شەكلى ۋە ھەرىكەت مو-دېلى، ئىمكانىيەتلىك سىجىل تەرەققىيات، ئۆزگىرىش، تاسادى-پىي ۋەقە، كىرىزىس، ئىجتىمائىي مۇھىت ۋە ئىجتىمائىي كون-تېكىست قاتارلىقلارنى كۆرسىتىش مۇمكىن.

ستاتا مەنبەلىرى:

[1] ئېرۋىڭ گوفمان: «كۈندىلىك تۇرمۇشتىكى ئۆزلۈك ئىپادىسى».
Erving Goffman: " The presentation of self in everyday life ", Garden City Press, p.251.

[2] پېتېر بېرگېر: «رېئاللىقنىڭ ئىجتىمائىيلىقى».
Peter Berger: " The social Construction of Reality ",Double Com-pany.

[3] فېردىناند دې ساسسۇر: «تىلشۇناسلىقتىن ئومۇمىي بايان».
Ferdinand De Saussure: " Course in General Linguistics ",Lasalle, Open Court, 1986.

[4] فوكاۋ: «تۇزۇم ۋە جازا: تۇرمىنىڭ بارلىققا كېلىشى».
Michael Foucault: " Discipline and Punishment ",Vintage Books, New York, 1995.

[5] ئېرۋىڭ گوفمان: «كۈندىلىك تۇرمۇشتىكى ئۆزلۈك ئىپادىسى».

[6] جورج خېربېر مېد: «قەلب، ئۆزلۈك ۋە جەمئىيەت».
George Herbert Mead: " Mind, Self and Society ",Chicago Uni-versity Press, 1967.

[7] موررىس روسېنبېرگ: «ئۆزلۈكنى ھېس قىلىش».
Morris Rosenberg: " Conceiving the Self ",Malabar, Krieger Pub-lisher, 1986.

[8] كېننىس ئاللان: «جەمئىيەتنى كۆزىتىدىغان لوپا ئەينەك: جەمئىيەت نەزەريىسى».
" Social Lens: An Invitation to Sociological Theory ",Pine Forge Press, 2007, p.309.

[9] يۇقىرىقى كىتاب، 411 ـ بەت.

ئۇستىگە ئېلىش داۋامىدا ئۆز ئىپادىسىنى تاپىدۇ. كىملىك، ئۆزلۈك ئۇقۇملىرىنى تولۇقراق چۈشىنىش ئۈچۈن بۇ ئۇقۇم بىلەن دىيالېكتىك مۇناسىۋەتكە ئىگە بىر قاتار ئۇقۇملارنى بىر-لەشتۈرۈپ چۈشىنىشكە توغرا كېلىدۇ. بۇ ئۇقۇملاردىن مۇقىم-لىق ۋە ئۆزگىرىش، سۇبېيېكت، ئوبېيېكت، شەخس، ئىجتىمائىي توپ، ئاڭلىقلىق، ئاڭسىزلىق، بىلىش شەكلى ۋە ھەرىكەت مو-دېلى، ئىمكانىيەتلىك سىجىل تەرەققىيات، ئۆزگىرىش، تاسادى-پىي ۋەقە، كىرىزىس، ئىجتىمائىي مۇھىت ۋە ئىجتىمائىي كون-تېكىست قاتارلىقلارنى كۆرسىتىش مۇمكىن.

ستاتا مەنبەلىرى:

[1] ئېرۋىڭ گوفمان: «كۈندىلىك تۇرمۇشتىكى ئۆزلۈك ئىپادىسى».
Erving Goffman: " The presentation of self in everyday life ", Garden City Press, p.251.

[2] پېتېر بېرگېر: «رېئاللىقنىڭ ئىجتىمائىيلىقى».
Peter Berger: " The social Construction of Reality ",Double Com-pany.

[3] فېردىناند دې ساسسۇر: «تىلشۇناسلىقتىن ئومۇمىي بايان».
Ferdinand De Saussure: " Course in General Linguistics ",Lasalle, Open Court, 1986.

[4] فوكاۋ: «تۇزۇم ۋە جازا: تۇرمىنىڭ بارلىققا كېلىشى».
Michael Foucault: " Discipline and Punishment ",Vintage Books, New York, 1995.

[5] ئېرۋىڭ گوفمان: «كۈندىلىك تۇرمۇشتىكى ئۆزلۈك ئىپادىسى».

[6] جورج خېربېر مېد: «قەلب، ئۆزلۈك ۋە جەمئىيەت».
George Herbert Mead: " Mind, Self and Society ",Chicago Uni-versity Press, 1967.

[7] موررىس روسېنبېرگ: «ئۆزلۈكنى ھېس قىلىش».
Morris Rosenberg: " Conceiving the Self ",Malabar, Krieger Pub-lisher, 1986.

[8] كېننىس ئاللان: «جەمئىيەتنى كۆزىتىدىغان لوپا ئەينەك: جەمئىيەت نەزەريىسى».
" Social Lens: An Invitation to Sociological Theory ",Pine Forge Press, 2007, p.309.

[9] يۇقىرىقى كىتاب، 411 ـ بەت.

433 On the Margins of Self

[10] جورج خېربېر مېد: «قەلب، ئۆزلۈك ۋە جەمئىيەت»، 22 ـ بەت.
[11] كېننىس ئاللان: «جەمئىيەتنى كۆزىتىدىغان لوپا ئەينەك: جەمئىيەت نەزەريەسى»، 503ـبەت.
[12] ستانلېي كوخېن: «ئىجتىمائىي كونترولۇقنىڭ زاھىرەن شەكىللىرى».
Stanley Cohen: " Visions of social control: crime, punishment, and classification ", New York: Polity Press, 1985.
[13] جەك گىببس: «كونترول: جەمئىيەتشۇناسلىقتىكى ئاساسلىق ئۇقۇم».
Jack P. Gibbs: " Control: sociology ' s central notion ", Urbana: University of Illinois Press, 1989.
[14] تالكوت پارسونس: «ئىجتىمائىي سىستېما».
Parsons, T: " The social system ", New York, Free Press, 1951.
[15] ستانلېي كوخېن، ئاندرېۋ سكال: «ئىجتىمائىي كونترول ۋە دۆلەت».
Stanley Cohen and Andrew Scull: " Social Control and State ", Oxford, Blackwell, 1985, p.5.
[16] ئىئان كرەيب: «كىملىكنى ھېس قىلىش».
Ian Craib: " Experiencing Identity ", Sage Publication, Preface, p.1.
[17] ئېرۋىڭ گوفمان: «كۈندىلىك تۇرمۇشتىكى ئۆزلۈك ئىپادىسى».
[18] ئاللان جونسون: «جەمئىيەتشۇناسلىق لۇغىتى».
Allan G. Johnson: " Dictionary of Sociology ", Blackwell Publishing, 2000, p.339.
[19] شېلدون سترايكىر: «سىمۋوللۇق ئالاقە: قۇرۇلما نۇقتىسىدىن مۇھاكىمە».
Sheldon Stryker: " Symbolic Interactionism: A Structural Version ", Menlo Park, 1980.
[20] ماككال ۋە سمونس: «كىملىك ۋە ئىجتىمائىي ئالاقە».
McCall and simmons: " Identity and Interaction ", New York, Basic Books, 1978.
[21] يۇقىرىقى كىتاب، 153ـ بەت.
[22] جوناتان تۇرنېر: «جەمئىيەتشۇناسلىق نەزەريەسىنىڭ قۇرۇلمىسى».
Jonathan H. Turner: " The Structure of Sociological Theory ", Wadsworth, 2005 , p.293.
[23] يۇقىرىقى كىتاب، 592 ـ بەت.

[10] جورج خېربېر مېد: «قەلب، ئۆزلۈك ۋە جەمئىيەت»، 22 ـ بەت.
[11] كېننىس ئاللان: «جەمئىيەتنى كۆزىتىدىغان لوپا ئەينەك: جەمئىيەت نەزەريەسى»، 503ـبەت.
[12] ستانلېي كوخېن: «ئىجتىمائىي كونترولۇقنىڭ زاھىرەن شەكىللىرى».
Stanley Cohen: " Visions of social control: crime, punishment, and classification ", New York: Polity Press, 1985.
[13] جەك گىببس: «كونترول: جەمئىيەتشۇناسلىقتىكى ئاساسلىق ئۇقۇم».
Jack P. Gibbs: " Control: sociology ' s central notion ", Urbana: University of Illinois Press, 1989.
[14] تالكوت پارسونس: «ئىجتىمائىي سىستېما».
Parsons, T: " The social system ", New York, Free Press, 1951.
[15] ستانلېي كوخېن، ئاندرېۋ سكال: «ئىجتىمائىي كونترول ۋە دۆلەت».
Stanley Cohen and Andrew Scull: " Social Control and State ", Oxford, Blackwell, 1985, p.5.
[16] ئىئان كرەيب: «كىملىكنى ھېس قىلىش».
Ian Craib: " Experiencing Identity ", Sage Publication, Preface, p.1.
[17] ئېرۋىڭ گوفمان: «كۈندىلىك تۇرمۇشتىكى ئۆزلۈك ئىپادىسى».
[18] ئاللان جونسون: «جەمئىيەتشۇناسلىق لۇغىتى».
Allan G. Johnson: " Dictionary of Sociology ", Blackwell Publishing, 2000, p.339.
[19] شېلدون سترايكىر: «سىمۋوللۇق ئالاقە: قۇرۇلما نۇقتىسىدىن مۇھاكىمە».
Sheldon Stryker: " Symbolic Interactionism: A Structural Version ", Menlo Park, 1980.
[20] ماككال ۋە سمونس: «كىملىك ۋە ئىجتىمائىي ئالاقە».
McCall and simmons: " Identity and Interaction ", New York, Basic Books, 1978.
[21] يۇقىرىقى كىتاب، 153ـ بەت.
[22] جوناتان تۇرنېر: «جەمئىيەتشۇناسلىق نەزەريەسىنىڭ قۇرۇلمىسى».
Jonathan H. Turner: " The Structure of Sociological Theory ", Wadsworth, 2005 , p.293.
[23] يۇقىرىقى كىتاب، 592 ـ بەت.

434 ئۆزلۈك گىرۇھ كلىرىدە

پايدىلانمىلار

بىرىنچى باب (ئامېرىكىغا سەپەر)

ئانتونى گىددېنس: «جەمئىيەتشۇناسلىق»

Anthony Giddens:《社会学》(第七版)，北京大学出版社， 2001 年。

رىچارد لېۋىس: «ۋاقىتتىن پايدىلىنىش»

Richard Lewis:《 The Use of Time 》, London: Berly press, 1996.

ئىككىنچى باب (ھاۋاينىڭ ھېكايىسى)

م. ستەيىن، ئا. ۋىدىچ، د. مەننىڭ: (باشچىلىقىدا تۇزۇلگەن) «كىملىك ۋە ئەندىشە»

M. Stein, A. Vidich, D. Manning:《 Identity and Anxiety 》, The Free Press, 1960.

چيۇ كېپىڭ (باشچىلىقىدا تۇزۇلگەن): «دۇنيانىڭ ئومۇمىي تارىخى»

邱科平主编：《世界通史》，光明日报出版社， 2004 年。

شۇبىن، لىيۇ ياجىيې (باشچىلىقىدا تۇزۇلگەن): «دۇنيادىكى داڭلىق ئاراللار»

徐斌、刘亚杰主编：《世界名岛》，长春出版社2007 年。

ئۇچىنچى باب (ئادەت تۇرمىسىدىن قېچىش)

ئېرۋىڭ گوفمان: «ئەيىبناق: بۇلغانغان كىملىك ھەققىدە خاتىرىلەر»

Erving Goffman:《 Stigma, Notes on the Management of Spoiled Identity 》, Prentice Hall, 1963

لىن تيەنشۇي (باشچىلىقىدا تۇزۇلگەن): «نوبېل ئەدەبىيات مۇكاپاتى خەزىنىسى» (10 ـ توم: ئەدىبلەرنىڭ تەرجىمھالى)

林天水主编：《诺贝尔文学奖文库》，浙江文艺出版社， 1998 年版。

تۆتىنچى باب (مەدەنىيەت ئەندىكىشى داۋاملاشماقتا)

ئېستېر ۋاننىڭ: «ئامېرىكا»

قوشۇمچە:

پايدىلانمىلار

بىرىنچى باب (ئامېرىكىغا سەپەر)

ئانتونى گىددېنس: «جەمئىيەتشۇناسلىق»

Anthony Giddens:《社会学》(第七版)，北京大学出版社， 2001 年。

رىچارد لېۋىس: «ۋاقىتتىن پايدىلىنىش»

Richard Lewis:《 The Use of Time 》, London: Berly press, 1996.

ئىككىنچى باب (ھاۋاينىڭ ھېكايىسى)

م. ستەيىن، ئا. ۋىدىچ، د. مەننىڭ: (باشچىلىقىدا تۇزۇلگەن) «كىملىك ۋە ئەندىشە»

M. Stein, A. Vidich, D. Manning:《 Identity and Anxiety 》, The Free Press, 1960.

چيۇ كېپىڭ (باشچىلىقىدا تۇزۇلگەن): «دۇنيانىڭ ئومۇمىي تارىخى»

邱科平主编：《世界通史》，光明日报出版社， 2004 年。

شۇبىن، لىيۇ ياجىيې (باشچىلىقىدا تۇزۇلگەن): «دۇنيادىكى داڭلىق ئاراللار»

徐斌、刘亚杰主编：《世界名岛》，长春出版社2007 年。

ئۇچىنچى باب (ئادەت تۇرمىسىدىن قېچىش)

ئېرۋىڭ گوفمان: «ئەيىبناق: بۇلغانغان كىملىك ھەققىدە خاتىرىلەر»

Erving Goffman:《 Stigma, Notes on the Management of Spoiled Identity 》, Prentice Hall, 1963

لىن تيەنشۇي (باشچىلىقىدا تۇزۇلگەن): «نوبېل ئەدەبىيات مۇكاپاتى خەزىنىسى» (10 ـ توم: ئەدىبلەرنىڭ تەرجىمھالى)

林天水主编：《诺贝尔文学奖文库》，浙江文艺出版社， 1998 年版。

تۆتىنچى باب (مەدەنىيەت ئەندىكىشى داۋاملاشماقتا)

ئېستېر ۋاننىڭ: «ئامېرىكا»

435 On the Margins of Self

EstherWanning:《美国》，旅游教育出版社，2007 年。

جوڭ چېن: «ئامېرىكىدا ياشاش قوللانمىسى»

仲臣:《美国生活实用指南》,中国旅游出版社，2007 年。

بەشىنچى باب (ھونولۇلۇ ــ قىش بولمايدىغان شەھەر)

كېننىس ئاللان: «جەمئىيەتنى چۈشىنىش»

Kenneth Allan:《Sociological Lens: An Invitation to social and sociological Theory》, Chicago Univeusity Press, 2007.

رىئوم بىندى باشچىلىقىدا تۆزۈلگەن «21 ـ ئەسىر نىڭ ئاچقۇچى»

Jeremo Binde:《开启 21 世纪的钥匙》，社全科学文献出版社，2005 年。

ساموئېل خانتىڭتون: «بىز كىم؟»

Samuel P. Huntington:《我们是谁？》，新华出版社，2005 年。

ئالتىنچى باب (ئامېرىكا پىروفېسسورلىرىنىڭ سېھرىي كۈچى)

رىچارد شافېر (ئامېرىكا): «جەمئىيەتشۇناسلىق ۋە تۇرمۇش»(9 ـ نەشرى)

理查德 谢弗 (Richard Schaefer):《社会学与生活》，世界图书出版公司，2006 年，第 6 ～ 25 页。

يەتتىنچى باب (جەمئىيەتشۇناسلىق نېمىدىن دېرەك بېرىدۇ؟)

ئانتونى گىددىنس: «جەمئىيەتشۇناسلىق»

Anthony Giddens:《社会学》(第七版)，北京大学出版社，2001 年。

رىچارد شافېر: «جەمئىيەتشۇناسلىق ۋە تۇرمۇش»

理查德 谢弗 (Richard Schaefer):《社会学与生活》，世界图书出版公司，2006 年。

سەككىزىنچى باب (1893 ـ يىلى: ھاۋايدا سىياسىي ئۆزگىرىش)

ستېفېن كىنزېر: «ئامېرىكىنىڭ ئاغدۇرمىچىلىقى: ھاۋايدىن ئىراققىچە»

Stephen Kinzer:《颠覆从夏威夷到伊拉克》，华东师范大学出版社，2007 年。

EstherWanning:《美国》，旅游教育出版社，2007 年。
جوڭ چېن: «ئامېرىكىدا ياشاش قوللانمىسى»
仲臣:《美国生活实用指南》,中国旅游出版社，2007 年。
بەشىنچى باب (ھونولۇلۇ ــ قىش بولمايدىغان شەھەر)
كېننىس ئاللان: «جەمئىيەتنى چۈشىنىش»
Kenneth Allan:《Sociological Lens: An Invitation to social and sociological Theory》, Chicago Univeusity Press, 2007.
رىئوم بىندى باشچىلىقىدا تۆزۈلگەن «21 ـ ئەسىر نىڭ ئاچقۇچى»
Jeremo Binde:《开启 21 世纪的钥匙》，社全科学文献出版社，2005 年。
ساموئېل خانتىڭتون: «بىز كىم؟»
Samuel P. Huntington:《我们是谁？》，新华出版社，2005 年。
ئالتىنچى باب (ئامېرىكا پىروفېسسورلىرىنىڭ سېھرىي كۈچى)
رىچارد شافېر (ئامېرىكا): «جەمئىيەتشۇناسلىق ۋە تۇرمۇش»(9 ـ نەشرى)
理查德 谢弗 (Richard Schaefer):《社会学与生活》，世界图书出版公司，2006 年，第 6 ～ 25 页。
يەتتىنچى باب (جەمئىيەتشۇناسلىق نېمىدىن دېرەك بېرىدۇ؟)
ئانتونى گىددىنس: «جەمئىيەتشۇناسلىق»
Anthony Giddens:《社会学》(第七版)，北京大学出版社，2001 年。
رىچارد شافېر: «جەمئىيەتشۇناسلىق ۋە تۇرمۇش»
理查德 谢弗 (Richard Schaefer):《社会学与生活》，世界图书出版公司，2006 年。
سەككىزىنچى باب (1893 ـ يىلى: ھاۋايدا سىياسىي ئۆزگىرىش)
ستېفېن كىنزېر: «ئامېرىكىنىڭ ئاغدۇرمىچىلىقى: ھاۋايدىن ئىراققىچە»
Stephen Kinzer:《颠覆从夏威夷到伊拉克》，华东师范大学出版社，2007 年。
436 ئۆزلۈك گىرۋەكلىرىدە

توققۇزىنچى باب (كىملىك توزۇتقان خىياللار)

زۇلپىقار بارات: «شەھەرلىشىش ۋە كىملىك كىرىزىسى»، «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى، 2008 ـ يىللىق 3 ـ سان.

زۇلپىقار بارات: «ياغلىق قاپاق ۋە بۇلغانغان كىملىك»، «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى 2008 ـ يىللىق 4 ـ سان.

ئېرك ئېرىكسون: «كىملىك، ياشلىق ۋە كىرىزىس»
Erick Ericson:《 Tdentity, Youth and Crisis 》, W.Norton Company, 1968.

ئوننىچى باب (كىتاب ئوقۇش سەنئىتى ۋە ئىلمىي تەتقىقات ھەققىدە ئويلىغانلىرىم)

«كىتاب ئوقۇش» ژۇرنىلى تەھرىراتى تۈزگەن: «كىتاب ئوقۇش سەنئىتى»
《博览群书》选编:《读书的艺术：如何阅读和阅读什么》，九州出版社，2005年。

م. بروۋن، س. كىلېي: «سوئالنى توغرا سوراش ـــ تەنقىدىي تەپەككۇر ھەققىدە»
M.Browhe , S.Keeley:《学会提问：批判性思维指南》，中国轻工业出版社,2006年。

ۋولت پىتكىن: «ئۆگىنىش سەنئىتى»
沃尔特·皮特金:《学习的艺术》，中国发展出版社,2006年。

ئون بىرىنچى باب (ماڭا تەسىر قىلغان ئىككى ئادەم)

كائۇل روگېرس: «ئادەم بولۇش توغرىسىدا»
Caul R.Rogers:《个人形成论》，中国人民大学出版社，2005年。

يۇ جيۇەن: «ئىنگلىز تىلىدا سۆزلىشىدىغان دۆلەتلەرنىڭ ئومۇمىي ئەھۋالى»
余志远:《英语国家概况》，外语教育与研究出版社，2000年。

ئون ئۈچىنچى باب (ھاۋايىدا ئۆتكەن تۇرمۇشۇم)

ئانتونى گىددىنس: «جەمئىيەتشۇناسلىق»
Anthony Giddens :《社会学》(第七版)，北京大学出版社，2001年。

توققۇزىنچى باب (كىملىك توزۇتقان خىياللار)
زۇلپىقار بارات: «شەھەرلىشىش ۋە كىملىك كىرىزىسى»، «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى، 2008 ـ يىللىق 3 ـ سان.
زۇلپىقار بارات: «ياغلىق قاپاق ۋە بۇلغانغان كىملىك»، «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى 2008 ـ يىللىق 4 ـ سان.
ئېرك ئېرىكسون: «كىملىك، ياشلىق ۋە كىرىزىس»
Erick Ericson:《 Tdentity, Youth and Crisis 》, W.Norton Company, 1968.
ئوننىچى باب (كىتاب ئوقۇش سەنئىتى ۋە ئىلمىي تەتقىقات ھەققىدە ئويلىغانلىرىم)
«كىتاب ئوقۇش» ژۇرنىلى تەھرىراتى تۈزگەن: «كىتاب ئوقۇش سەنئىتى»
《博览群书》选编:《读书的艺术：如何阅读和阅读什么》，九州出版社，2005年。
م. بروۋن، س. كىلېي: «سوئالنى توغرا سوراش ـــ تەنقىدىي تەپەككۇر ھەققىدە»
M.Browhe , S.Keeley:《学会提问：批判性思维指南》，中国轻工业出版社,2006年。
ۋولت پىتكىن: «ئۆگىنىش سەنئىتى»
沃尔特·皮特金:《学习的艺术》，中国发展出版社,2006年。
ئون بىرىنچى باب (ماڭا تەسىر قىلغان ئىككى ئادەم)
كائۇل روگېرس: «ئادەم بولۇش توغرىسىدا»
Caul R.Rogers:《个人形成论》，中国人民大学出版社，2005年。
يۇ جيۇەن: «ئىنگلىز تىلىدا سۆزلىشىدىغان دۆلەتلەرنىڭ ئومۇمىي ئەھۋالى»
余志远:《英语国家概况》，外语教育与研究出版社，2000年。
ئون ئۈچىنچى باب (ھاۋايىدا ئۆتكەن تۇرمۇشۇم)
ئانتونى گىددىنس: «جەمئىيەتشۇناسلىق»
Anthony Giddens :《社会学》(第七版)，北京大学出版社，2001年。
437 On the Margins of Self

ئېرخ فروم: «ساغلام جەمئىيەت»
Erich Fromm: 《健全的社会》，国际文化出版社，2003 年。

ئون تۆتىنچى باب (ئامېرىكانلارنىڭ قىممەت قارىشى)

ئېستېر ۋانىنىڭ: «ئامېرىكا»
EstherWanning:《美国》，旅游教育出版社，2007 年。

جوڭ چېن: «ئامېرىكىدا ياشاش قوللانمىسى»
仲臣:《美国生活实用指南》,中国旅游出版社，2007 年。

ئون بەشىنچى باب (ئامېرىكىنىڭ بۈگۈنى ۋە ئەمەلىيەتچىلىك ئىدىيەسى)

پېتېر ۋاتسون: «20 ـ ئەسىر ئىدىيە تارىخى»
彼德·沃森[英]:《20 世纪思想史》，上海译文出版社，2006 年。

بېرتراند رۇسسېل: «غەرب پەلسەپە تارىخى»
Bertrand Russel:《西方哲学史》，商务印书馆, 2004 年。

بريەن مەگى: «پەلسەپە ھەققىدە ھېكايىلەر»
Brian Magee:《哲学的故事》, 三联书店, 2002 年。

خۇاڭ سوڭجيې: «غەرب پەلسەپە ئەسەرلىرىدىن نەمۇنىلەر»
黄颂杰主编:《西方哲学名著提要》, 江西人民出版社, 2004 年。

ئون سەككىزىنچى باب (ئامېرىكىدا ئاسپىرانتلىقتا ئوقۇش ئۇچۇن)

جوڭ چېن: «ئامېرىكىدا ياشاش قوللانمىسى»
仲臣:《美国生活实用指南》,中国旅游出版社，2007 年。

يۈ جيۈەن: «ئىنگلىز تىلىدا سۆزلىشىدىغان دۆلەتلەرنىڭ ئومۇمىي ئەھۋالى»
余志远:《英语国家概况》，外语教育与研究出版社，2000 年。

ئېرخ فروم: «ساغلام جەمئىيەت»
Erich Fromm: 《健全的社会》，国际文化出版社，2003 年。

ئون تۆتىنچى باب (ئامېرىكانلارنىڭ قىممەت قارىشى)

ئېستېر ۋانىنىڭ: «ئامېرىكا»
EstherWanning:《美国》，旅游教育出版社，2007 年。

جوڭ چېن: «ئامېرىكىدا ياشاش قوللانمىسى»
仲臣:《美国生活实用指南》,中国旅游出版社，2007 年。

ئون بەشىنچى باب (ئامېرىكىنىڭ بۈگۈنى ۋە ئەمەلىيەتچىلىك ئىدىيەسى)

پېتېر ۋاتسون: «20 ـ ئەسىر ئىدىيە تارىخى»
彼德·沃森[英]:《20 世纪思想史》，上海译文出版社，2006 年。

بېرتراند رۇسسېل: «غەرب پەلسەپە تارىخى»
Bertrand Russel:《西方哲学史》，商务印书馆, 2004 年。

بريەن مەگى: «پەلسەپە ھەققىدە ھېكايىلەر»
Brian Magee:《哲学的故事》, 三联书店, 2002 年。

خۇاڭ سوڭجيې: «غەرب پەلسەپە ئەسەرلىرىدىن نەمۇنىلەر»
黄颂杰主编:《西方哲学名著提要》, 江西人民出版社, 2004 年。

ئون سەككىزىنچى باب (ئامېرىكىدا ئاسپىرانتلىقتا ئوقۇش ئۇچۇن)

جوڭ چېن: «ئامېرىكىدا ياشاش قوللانمىسى»
仲臣:《美国生活实用指南》,中国旅游出版社，2007 年。

يۈ جيۈەن: «ئىنگلىز تىلىدا سۆزلىشىدىغان دۆلەتلەرنىڭ ئومۇمىي ئەھۋالى»
余志远:《英语国家概况》，外语教育与研究出版社，2000 年。

438 ئۆزلۈك گىرۋەكلىرىدە

مەسئۇل مۇھەررىرى: قەلبىنۇر مىجىت
مەسئۇل كوررېكتورى: ئابدۇرېھىم ئابلىمىت
مۇقاۋا لايىھىلىگۈچى: نۇرمۇھەممەد ئۆمەر ئۆچقۇن
خەتتات: سۇلايمان ئىسمائىل خالى

ئۆزلۈك گىرۋەكلىرىدە

— ھونولۇلۇ خىياللىرى

ئاپتورى: زۇلپىقار بارات ئۆزباش

نەشر قىلغۇچى: شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى نەشرىياتى
ئادرېسى: ئۈرۈمچى شەھىرى غالىبىيەت يولى 14 ـ نومۇر
پوچتا نومۇرى: 830046
ساتقۇچى: جايلاردىكى شىنخۇا كىتابخانىلىرى
باسقۇچى: شىنجاڭ شىنخۇا باسما زاۋۇتى
فورماتى: 1/32 880×1230mm
باسما تاۋىقى: 14
نەشرى: 2011 ـ يىلى 4 ـ ئاي 1 ـ نەشرى
بېسىلىشى: 2011 ـ يىلى 4 ـ ئاي 1 ـ بېسىلىشى
تىراژى: 0001 — 3000
كىتاب نومۇرى: ISBN 978 – 7 – 5631 – 2464 – 0
باھاسى: 38.00 يۈەن

مەسئۇل مۇھەررىرى: قەلبىنۇر مىجىت
مەسئۇل كوررېكتورى: ئابدۇرېھىم ئابلىمىت
مۇقاۋا لايىھىلىگۈچى: نۇرمۇھەممەد ئۆمەر ئۆچقۇن
خەتتات: سۇلايمان ئىسمائىل خالى

ئۆزلۈك گىرۋەكلىرىدە

— ھونولۇلۇ خىياللىرى

ئاپتورى: زۇلپىقار بارات ئۆزباش

نەشر قىلغۇچى: شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى نەشرىياتى
ئادرېسى: ئۈرۈمچى شەھىرى غالىبىيەت يولى 14 ـ نومۇر
پوچتا نومۇرى: 830046
ساتقۇچى: جايلاردىكى شىنخۇا كىتابخانىلىرى
باسقۇچى: شىنجاڭ شىنخۇا باسما زاۋۇتى
فورماتى: 1/32 880×1230mm
باسما تاۋىقى: 14
نەشرى: 2011 ـ يىلى 4 ـ ئاي 1 ـ نەشرى
بېسىلىشى: 2011 ـ يىلى 4 ـ ئاي 1 ـ بېسىلىشى
تىراژى: 0001 — 3000
كىتاب نومۇرى: ISBN 978 – 7 – 5631 – 2464 – 0
باھاسى: 38.00 يۈەن